III 2563

Proprietatea Bibliotecii
Universității Iași
III-2563

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU ASIC CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

OMAGIU

LUI

CONSTANTIN KIRIȚESCU

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1937

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

OMAGIU

LUI

CONSTANTIN KIRIȚESCU

250047
B.C.U. - IASI

„CARTEA ROMÂNEASCA", BUCUREȘTI
1937

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

19 JUN. 1937
Biblioteca Universității Iași
de 13.484

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Biblioteca Universitatii Iasi

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

OMAGIU

LUI

CONSTANTIN KIRIȚESCU

PROFESOR, ADMINISTRATOR ȘCOLAR, SCRIITOR,
POVESTITOR AL RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI ROMÂNESC

LA ÎMPLINIREA A TREIZECI ȘI CINCI ANI DE CARIERĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI DIDACTICĂ ȘI A TREIZECI DE ANI DE OPERĂ ADMINISTRATIVĂ, ÎNCHINAȚI CU DEMNITATE CULTURII, ÎNĂLȚĂRII ȘI CREDINȚELOR ROMÂNEȘTI,

DIN PARTEA PRIETENILOR,
COLEGILOR ȘI COLABORATORILOR SĂI

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

COMITETUL DE INIȚIATIVĂ:

PREȘEDINTE DE ONOARE:

Dr. C. ANGELESCU
Ministrul Educației Naționale,
Președintele Academiei de Medicină,
Președintele Academiei de Științe,
Președintele Ateneului Român,
Profesor la Facultatea de Medicină,
din București

PREȘEDINTE:

CHRISTIAN MUSCELEANU
Rectorul Academiei Superioare de Inalte Studii Agronomice din București
Profesor la Facultatea de Științe
Secretar general al Academiei de Științe

MEMBRI:

ION BRATU, Directorul general al învățământului secundar în Ministerul Educației Naționale
G. BREAZUL, Profesor la Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică din București, Inspectorul general al învățământului muzical
CRISTEA DĂSCĂLESCU, Profesor la Chișinău, Deputat
GENERAL I. S. DEMETRESCU, Directorul general al Liceelor Militare în Ministerul Apărării Naționale
DIMITRIE DIMO, Profesor la Liceul „Matei-Basarab" din București
ENACHE IONESCU, Profesor la Liceul „Matei-Basarab" din București
ȘTEFAN C. IOAN, Profesor, Vice-președinte al Ateneului Român, Senator.
GH. LEFTERIU, Profesor la Liceul „Gh. Lazăr" din București
GH. NEDIOGLU, Directorul Liceului „Gh. Șincai" din București
I. NONA OTESCU, Rectorul Academiei Regale de Muzică și Artă Dramatică din București
A. POPOVICI-BĂZNOȘANU, Profesor la Facultatea de Științe din București, Vice-Președinte al Academiei de Științe, Președintele Societății Naturaliștilor din România
ILIE PURCARU, Directorul general al învățământului profesional în Ministerul Educației Naționale
IOAN ROMAN, Directorul Liceului „Mihai-Viteazul" din București
EMIL STOENESCU, Directorul Liceului „Matei-Basarab" din București
VASILE ȘUTEU, Directorul Liceului „Cantemir-Vodă" din București
EUGEN TEOFĂNESCU, Profesor la Liceul „Spiru Haret" din București
ION ZAMFIRESCU, Profesor la Liceul „Marele Voevod Mihaiu" din București

---

Redactarea și tipărirea acestui volum de omagiu s'au făcut sub îngrijirea profesorilor GH. LEFTERIU și ION ZAMFIRESCU

BCU BUCUREȘTI UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONSTANTIN KIRIȚESCU

VIAȚA, OMUL, OPERA ȘI PERSONALITATEA

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LUI CONSTANTIN KIRIŢESCU, COLABORATORUL MEU ÎN TIMP DE 18 ANI LA MINISTERUL CULTURII NAŢIONALE

de Dr. C. ANGELESCU

Sunt 18 ani, de când, aproape zilnic, sunt în contact cu acel care a adus şi aduce încontinuu mari şi însemnate servicii culturii şi şcoalei româneşti.

In toate reformele învăţământului, în toate transformările ce şcoala românească a suferit dela 1919 şi până astăzi, Kiriţescu are partea lui de contribuţie şi, fără îndoială, o contribuţie cât se poate de însemnată. Şi faptul se concepe, căci omul luminat, cu un spirit atât de clar, cu cunoştinţe atât de profunde în ceeace priveşte toate problemele de învăţământ, cu o experienţă necontestată, nu putea să nu fie apreciat, să nu fie consultat şi să nu fie părtaş la marea operă a organizării şi a transformării învăţământului după războiu.

In Kiriţescu se armonizează, într'un mod admirabil, marele talent de scriitor, cu marele spirit de organizator. Talentul său de scriitor, pe care nimeni nu-l poate contesta, pana sa aleasă, subtilă, delicată, au creat opere de seamă, care vor rămâne în literatura românească şi care vor consacra, am convingerea, pe Kiriţescu ca pe unul din marii scriitori ai epocei de după războiu.

Cunoştinţele lui aprofundate, spiritul său clar şi ordonat, experienţa câştigată în decursul unui atât de lung şir de ani, fac din Kiriţescu unul din acei rari oameni, care cunosc şi care au adâncit temeinic toate problemele învăţământului nostru.

In ceeace mă priveşte personal, în afară de aceste calităţi, de aceste însuşiri, pe care Kiriţescu le-a pus în slujba şcoalei româneşti dela 1919 şi până astăzi alături de regretatul meu prieten şi colaborator Valaori şi alături de eminenţii şi statornicii colaboratori pe care i-am avut, atât în Direcţiile, cât şi în întreaga organizaţie a învăţământului nostru, mi-a dat un concurs, pe care

am datoria să-l apreciez la justa lui valoare şi să-l fac cunoscut în toate ocaziile, când se face bilanţul unei activităţi atât de frumoase, atât de fecunde.

Căci, fără îndoială, cu toată munca, cu toată dragostea şi cu tot devotamentul ce aş fi pus la îndrumarea şi organizarea şcoalei româneşti în timpul cât am avut cinstea să o conduc, rezultatele nu ar fi fost cele constatate astăzi, dacă nu aş fi găsit în jurul meu oameni de inimă, spirite înţelegătoare ale timpurilor în care trăim, experienţe încercate, adevăraţi prieteni cari, făcând abnegaţie de orice interes personal, neavând în vedere decât marile interese ale ţării şi ale culturii româneşti, nu mi-ar fi dat tot sprijinul şi tot concursul lor. Kiriţescu a fost şi este unul dintre aceştia şi de aceea ţin astăzi, când prietenii lui îi oferă această carte omagială, să mă asociez cu ei şi să-i exprim şi cu această ocazie, ca întotdeauna, adânca mea recunoştinţă pentru munca şi devotamentul ce a pus la transformarea şi înălţarea şcoalei româneşti şi, în acelaşi timp, pentru ajutorul necondiţionat ce mi-a dat, în aceşti din urmă 18 ani.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Iubite Domnule Kiriţescu,

Aflu, întâmplător, că un grup de colegi ai D-tale au luat hotărârea să te sărbătorească, cu ocazia împlinirii apropiate a 35 de ani de activitate didactică şi publicistică.

Printre scrierile D-tale, se găseşte în prima linie şi importanta lucrare asupra războiului nostru de întregire, operă de o mare valoare, prin care stabileşti în o lumină vie evenimentele petrecute, punând în relief, în acelaş timp, virtuţile ostăşeşti ale neamului.

Cunosc munca stăruitoare şi neobosită ce ai depus, timp de mai mulţi ani, pentru a te documenta la Marele Stat-Major, aşa că lucrarea D-tale corespunde adevărului istoric, servind în acelaş timp de educaţie pentru generaţiile viitoare.

Dar, cu sufletul D-tale de bun Român, ai căutat să arăţi şi lumii întregi contribuţia ce poporul nostru a adus în marele război, editând un volum şi în limba franceză, volum prefaţat aşa de elogios de un remarcabil fiu al marelui nostru Aliat.

Acestea arătate, dă-mi voe, iubite Domnule Kiriţescu, să mă asociez şi eu la frumosul gest al colegilor D-tale şi să-ţi urez, din toată inima, viaţă lungă şi tot atât de rodnică ca până acum, rugându-te să crezi în sentimentele mele cele mai alese de cordială prietenie.

Mareşal Prezan

23 Februarie 1937

BCU IAŞI/OEN LIBRARY

CONSTANTIN KIRIȚESCU

de ION ZAMFIRESCU

Constantin Kiriţescu s'a născut în Bucureşti, în ziua de 3/16 Septembrie 1876. Tatăl său, un modest funcţionar de Stat, a murit foarte de timpuriu, înainte ca fiul său să prindă a-l cunoaşte. In tot timpul care a urmat, Kiriţescu a fost crescut de către mama sa. Aceasta era o femee aleasă, dotată sufleteşte cu însuşiri care eşeau din comun. Firea, gândul şi tot ce s'a împletit statornic în personalitatea la care C. Kiriţescu se va ridica cu vremea vor purta, în chip credincios, pecetea intimă a acestor însuşiri. Imaginea mamei care l-a crescut este cea mai caldă din toate câte s'au plăsmuit sub pana lui. Din ritmul intim al spovedaniilor făcute şi din emoţia care le învălue, C. Kiriţescu ni se arată stăpânit, faţă de această imagine, de nevoia unei închinări discrete, pe cât de măsurată în aparenţă, pe atât de adâncă şi de necesară în fond. Pentru vremea aceea şi, desigur, pentru cadrul în care fusese sortită să trăiască, mama lui era o femee instruită, care aducea vieţii darul unei sensibilităţi pe care o înţeleg desigur mulţi, dar ştiu s'o realizeze totuşi numai puţini. Învăţase câteva clase la Şcoala Diaconeselor, citea cu interes literatură franceză bună, manifesta atenţie pentru chestiunile de ştiinţă populară şi dovedea receptivităţi ascuţite pentru multe lucruri, pentru tot ce putea să reprezinte o nuanţă aleasă, de mai mult adevăr, de mai multă armonie şi de mai multă demnitate pentru viaţă. S'a strecurat, cu artă şi cu măsură, printre greutăţi mari, care îi dădeau în permanenţă grija apăsătoare a zilei de mâine. Cultivarea atentă, care să ese din comun, a copiilor ei, i-a fost un gând care n'a părăsit-o niciodată. L-a urmat statornic, cu devotament, cu sentimentul tainic că n'ar fi putut şi n'ar fi avut dreptul să aştepte, în viaţă, realizarea vreunui alt gând, înaintea acestuia.

Copilăria lui C. Kiriţescu a fost plină, spontană şi pitorească.

Și-a petrecut-o, toată, în câteva dintre mahalalele autentice ale Bucureștiului: Dealul Spirei, Precupeții-Vechi, Tirchilești. Evocarea acestor locuri i-a prilejuit multe dintre paginile duioase și sugestive de literatură, pe care le-a scris. Valoarea lor a fost, de multe ori și cu drept cuvânt, revelată. In general, gândurile noastre asupra mahalalei sunt prinse în rețeaua unei imense prejudecăți. Suntem mulți aceia care credem că singura atitudine valabilă și legitimă pe care trebue s'o avem față de ea este aceea a sarcasmului crud și necruțător. In fond, nu avem dreptate întotdeauna. Mahalaua copilăriei lui Const. Kirițescu ne învață să privim parcă lucrurile altfel. Ea este un colț de lume cu soarta ei aparte, un colț adesea onest, de-o omenie care nu este întotdeauna burlescă ci de multe ori discretă și mângâetoare; într'adevăr, este un loc de mișcări lente și conformiste, în care energiile adevărate n'ar putea găsi un cadru suficient pentru vocația lor creatoare, însă un loc cald, cu dinamismul lui deosebit de altele, în care energiile, dacă nu se afirmă, în schimb se pot adăposti, în siguranță și pentru multă vreme, atâta cât le este necesar pentru perioada lor de latență. Fără îndoială, în chipul cum o judecăm, astăzi încă, tot așa cași mai de mult, mahalaua este o mare nedreptățită. Socotim, cu multă presumție, că pentru a o înțelege, ceeace avem de făcut, în primul rând, este să-i aplicăm tot felul de scheme istorice și sociologice, cu resonanță destul de barbară, chiar când sunt oarecum adevărate: „formă hibridă de urbanism neevoluat sau de ruralism evoluat greșit", „fază tipică de tranziție dela agrarianism la burghezie și, firește, din această cauză cu incongruențele ei fatale", „aspect haotic de viață orășenească ce nu se înțelege pe sine", etc... Oricât ar fi de motivate și oricât de sistematic s'ar prezenta, aceste scheme nu pot însă, în ceeace ne interesează în această digresie, să caracterizeze totul. Există totuși o personalitate și o autonomie spirituală a mahalalei, pe care simetrismul și rigiditatea formală a acestor scheme nu știu s'o prindă și s'o înfățișeze. Este vorba de omenescul despre care am mai amintit al mahalalei, de o anumită naivitate care o caracterizează chiar în împrejurările ei tragice și, în general, mai este vorba de o anumită înlănțuire de fapte și nuanțe care o apropie mult, adeseori hotărâtor și structural, de sensibilitatea specială a păturilor noastre orășenești. Mai ascuțită și mai umană decât teoriile sociale, literatura a prins toate acestea, le-a zugrăvit și, adeseori, ne-a făcut să le înțelegem. Există o poezie, o loialitate

şi o aromă aspră a maidanelor trăite în frenezia luminoasă a copilăriei, ale căror sublimări, odată prinse pe făgaşul unei simţiri omeneşti, nu se mai şterg decât cu greu sau, mai bine zis, nu se mai şterg de tot niciodată. Mahalaua în care şi-a petrecut copilăria a fost, pentru Const. Kiriţescu, o împrejurare de viaţă crucială. Fără irizările ei de omenesc, care i-au străbătut în cuget adânc, până în inima maturităţii lui, firea, gândul şi stilul lui general de a simţi lumea ar fi fost, fără îndoială, nu mai puţin reuşite sau mai puţin semnificative decât sunt astăzi, dar, în orice caz, ar fi fost altele decât cele pe care i le cunoştem acum.

A urmat clasele primare la Şcoala catolică arhiepiscopală. Primele patru clase secundare le-a făcut la Gimnaziul „Mihai-Viteazul", iar pe celelalte la Liceul „Sf. Sava". In viaţa lui C. Kiriţescu, epoca aceasta a liceului are o semnificaţie deosebită. Nu este o simplă întâmplare că, între paginile de literatură pe care le-a scris, freamătul şi contururile acestor ani şi-au găsit o atât de largă şi de convingătoare plăsmuire. Literatura lui Const. Kiriţescu n'a răsărit, ca în cele mai multe cazuri, din involburarea romantică a primelor iniţieri de viaţă. Dimpotrivă, apariţia ei înscrie o logică intimă complet diferită de aceasta. A scris literatura lui târziu, în preajma vârstei de 50 de ani, atunci când avea un trecut, când îşi crease un statut ca puţine altele în cuprinsul vieţii noastre sociale, când dăduse la iveală o operă monumentală asupra războiului nostru de întregire, când era — şi încă de mult — factor de răspundere principală într'o mare instituţie publică — poate cea mai complicată, din câte există în angrenajul vieţii noastre de Stat — şi, în fine, când anii de carieră pe care şi-i adăogase putuseră să-i dea o experienţă largă, a situaţiilor, a moravurilor, a oamenilor şi a nevoilor lor. In adevăratul înţeles al cuvântului, literatura lui Kiriţescu reprezintă un popas senin în maturitatea lui, dar — trebue să remarcăm — nu aşa cum ar părea în mod obişnuit, un popas final, de reculegeri sau de învăluiri nostalgice, ci un popas energic, ca toate celelalte care i-au alcătuit ritmul vieţii lui de până acum. Inainte de orice, era un popas în plină activitate, menit să facă justiţie unor latenţe sufleteşti, pe care, dacă nu le-a manifestat prin nimic ani de-arândul, ele i-au alcătuit în schimb, chiar în toiul celor mai înfrigurate acţiuni sociale pe care le-a întreprins, un temei adânc şi de neîndepărtat al sensibilităţii lui. In cariera lui, Const. Kiriţescu a cunoscut sute şi mii de profesori. Totuşi, în paginile pe care le-a

Constantin Kirițescu la vârsta de 3 ani

Biblioteca Universității Iași
BCU IASI / LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

scris, rareori s'a oprit la vreunul dintre aceştia. „Apostolii" prin a căror lume ne plimbă evocările lui sunt figurile care i-au încrucişat cărările adolescenţei, adică figurile dela a căror înţelegere au pornit să crească primele iniţieri veritabile, în mersul sufletesc care avea să-i statornicească, puternic, personalitatea lui de mai târziu.

Const. Kiriţescu, ca elev ce liceu, înseamnă o formulă sufletească pe care astăzi, din păcate desigur, n'o mai putem aştepta dela elevii noştri. Materialmente, a dus-o greu. N'a fost niciodată bursier. A fost, ceeace se cheamă, în adevăratul înţeles al cuvântului, un copil necăjit. Pentru ceeace îi depăşea nevoia strictă a existenţei, şi-a câştigat singur puţinii bani pe care a putut să-i aibă. Incă de mic, a cântat în corul dela Biserica Icoanei. Pe când era în clasa IV gimnazială ajunsese, de pe urma acestui fapt, chiar la un venit frumuşel şi oarecum excepţional faţă de colegii lui din cor, de 16 lei pe lună. Mai târziu, în cursul superior, şi-a câştigat banii necesari, editând cursuri de-ale profesorilor săi. Procedeul care astăzi se mai practică doar la Universităţi, pe atunci, pentrucă nu existau manuale didactice, era frecvent şi în licee.

Promoţiunile de elev ale lui Kiriţescu n'au fost aşa cum ne-am aştepta, judecând că mulţi — şi dintre duşmanii caşi dintre prietenii lui — şi-au construit despre el imaginea unui om sever, fără sinuozităţi în viaţa lui intimă, împlinind astfel, chiar şi cu el, aceaşi lege a durităţii, pe care a manifestat-o consecvent faţă de cei din jurul lui. In clasa I a fost premiantul I; într'a doua, mai slab, n'a avut decât o clasificare oarecare; într'a treia — epocă preţioasă în care descoperise comorile de senzaţii din fascicolele „Mizerabililor" şi ale „Dramelor Parisului" — s'a întâmplat deabinelea un eşec; clasa IV i-a dat un an de oscilări şi de tranziţii sufleteşti către aspiraţii nouă, deocamdată încă vagi, dar care se vor contura promiţător, în anii de tumult ai adolescenţei ce începuse să se ivească. In clasa V, Kiriţescu a fost din nou premiantul I. De-acum înainte, promoţia pe care o va realiza nu mai prezintă, pentru ceeace ne interesează, nimic caracteristic. Orientările şi profilul sufletesc care i se desemnează de-acuma sunt altele decât acelea pe care ar putea să le oglindească situaţia lui matriculară. Incepând din clasa VI de liceu, Kiriţescu este prins în mişcarea socialistă a vremii, condusă, cu mare ecou în lumea lor de înfierbântaţi şi de neofiţi ai ideilor generoase, de către Mille, Toni Bacalbaşa, Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, ş. a...

N'a fost, în niciun chip, un militant al ei. Îi plăcea însă să se ducă la şedinţele săptămânale dela „Sotir", unde urmărea cu încordare toate desbaterile, chiar şi atunci când îşi dădea totuşi seama că ele erau haotice şi întemeiate — de obiceiu — doar pe desfăşurări verbale. Deşi nu se întorcea niciodată cu idei clare asupra mişcării şi ideologiei marxiste, totuşi, în atmosfera discuţiilor de-acolo se simţea bine. Pentru agitaţiile intime prin care adolescenţa lui îşi desfăşura procesul ei firesc, experienţa „Sotirului" şi-a avut partea ei de importanţă. Firește, nu este vorba de vreo iniţiere politică sau alta, pentrucă toate pe care le-ar fi căpătat acolo n'ar fi putut avea decât valoarea relativă a involburărilor de-o clipă. Insă, sub imboldul frământărilor la care asista şi la care oarecum lua parte, o coardă adâncă din sufletul lui Const. Kiriţescu, dintre acelea care nu se lasă uşor caracterizate, a prins să vibreze energic. S'a deşteptat în el gustul scrisului, şi anume al scrisului viguros, cu resonanţă socială şi cu fundal ideologic. Impreună cu câţiva colegi — era în clasa VI de liceu — a scos o revistă litografiată, editată clandestin în subsolurile Ministerului Instrucţiunii şi intitulată rechizitorial „Putregaiul român", parafrazare violentă a „Moftului român", condus de Caragiale şi foarte gustat pe vremea aceea. Revista aceasta era menită să dea o replică necesară, de stângă socialistă, unei alte reviste, la fel de clandestină, „Junimea română", pe care o scotea, în aceaşi clasă, majoritatea ei „burgheză". Paralel cu gustul scrisului i s'a accentuat şi acela al cititului. Cu o pasiune pe care astăzi o întâlnim din ce în ce mai rar, Kiriţescu citea mult, aproape tot ce-i eşea în cale, şi în special, ceeace îi putea potoli setea lui de documentare asupra vieţii sociale contemporane, de înţelegere a dramelor ei, a problemelor care o frământau şi de anticipare asupra orizonturilor spre care părea că trebue să se îndrepte organizările ei viitoare. Literatura brutal-realistă a lui Emile Zola deţinea, în această tendinţă, un loc privilegiat. N'am avea dreptul să spunem că involburarea sufletească a acestor ani a trecut şi ea, odată cu adolescenţa care o adăpostise atât de ospitalier. Ceva din esenţa acestei efervescenţe a rămas, pentru totdeauna, în sufletul lui Kiriţescu. Fără ipoteza ei — firește o ipoteză îndepărtată, nu de contururi evidente, ci de nuanţe înlănţuite subtil şi misterios — ne-ar fi greu să pătrundem, cu înţeles, în multe dintre atitudinile lui C. Kiriţescu, atitudini care au dat întotdeauna măsura ordinei şi a echilibrului, însă, totdeodată, care au mai dat

și o altă măsură, mai ascunsă dar deopotrivă de reală, a nevoii lui organice de răsvrătire. Deși un temperament constructiv, cu o vocație certă a înfăptuirilor geometrice, totuși C. Kiriţescu a putut să găsească un accent mai autentic și o formă mai inspirată pentru inițiativa lui, atunci când a avut de luat o atitudine, de trecut peste baricade, de înfruntat un adversar pregătit și de răsturnat categoric, fie o instituție, fie un privilegiu, fie o prejudecată, fie o trăsătură acceptată și codificată, prin obișnuința inertă a vieții curente.

Socotind după preferințele pe care le-a manifestat în ultimii lui ani de liceu, ne-am fi așteptat să vedem pe Kiriţescu îndreptându-se, cu hotărâre, către Drept sau Litere, în orice caz, către o specialitate care să corespundă cu tendințele așa de precis manifestate până atunci, o specialitate care să-l introducă mai adânc în frământările vieții sociale și care să-i deschidă drum, repede, către o carieră de conducător politic.

S'a întâmplat însă, în mod destul de neașteptat, ca după bacalaureat să-l vedem înscriindu-se cu hotărâre la Științele Naturale. Ce putuse oare să determine această orientare, destul de neprevăzută, în viața lui? Desigur, răspunsul la această chestiune nu poate fi dat cu ușurință. Se pare că nici Const. Kiriţescu, nici el insuși nu și l-a dat, judecând după faptul că în literatura lui, care cuprinde atâtea alte conștiincioase și concludente mărturisiri, nu se face însă, despre această chestiune, nicio pomeneală.

Pe vremea aceea, școala secundară nu avea o doctrină ca aceea pe care i-o recunoaștem astăzi sau, în orice caz, ca aceea pe care ne străduim să i-o realizăm. Realizările ei de seamă, atâtea câte erau, nu se înlănțuiau într'un sistem ordonat, gândit metodic în esența și în procedurile lui, ci aparțineau împrejurărilor, echilibrului care de atâtea ori știe să se închege dela sine, mai bine zis, aparțineau întâmplării, forță oarbă dar nu lipsită de armonie, pe domeniul căreia se pot ciocni dar și împăca, atât lotul celor rele cât și lotul celor bune. Preocuparea educativă, înțeleasă atât în latura ei moralizatoare cât și în aceea a orientărilor pentru viață, era, în această epocă, o categorie cu totul necunoscută. Școala, într'adevăr, nu lipsea dela a da oarecare instrucție. Dar atât. Pentru rest, elevii erau lăsați să se descurce după capul lor, după inspirațiile de moment, după ceeace puteau înțelege, prin ei înșiși, despre rosturile vieții în general și despre

rosturile vieţii lor în special. Ţinând seama de aceste lucruri, ne apropiem, oarecum, de ceeace ar putea să fie răspunsul căutat. S'a întâmplat că Sabba Stefănescu, profesorul de ştiinţe naturale din clasele superioare ale Liceului „Sf. Sava", făcea lecţii remarcabile, frumoase nu atât prin ţinută literară sau oratorică, cât pline şi închegate ca logică, măsură, precizie şi prestanţă de catedră în prezentarea lor. Era firesc ca autoritatea profesorului să se reverse şi asupra materiei. Privit în sine, faptul nu pare să aibă semnificaţii deosebite. Raportat însă la un anumit moment psihologic, socotind că în această epocă Const. Kiriţescu avea nevoe să creadă în ceva şi, mai ales, să se dedice unei acţiuni pozitive, de o factură mai statornică decât ideologia vaporoasă a experienţei lui socialiste, proporţiile faptului despre care ne ocupăm se schimbă. Sub impresia lui, Const. Kiriţescu s'a îndreptat către ştiinţele naturale. Desigur, nu ştia bine pentruce face acest lucru; simţea însă, printr'o intuiţie statornică, că nu se aşterne astfel, în niciun caz, pe un drum de rătăciri

A fost oare, în cariera lui, un pas fericit sau nu? A mers pe făgaşul unei vocaţii, sau pe acela al unei iluzii? Sunt întrebări grele, la care nu ne încumetăm şi, poate, întrucât vorbim de un om dela a cărui acţiune aşteptăm încă multe lucruri nebănuite, nu avem nici dreptul să răspundem. Dealtmintreli, viaţa lui Kiriţescu ne apare plină, sugestivă şi dătătoare de criterii pentru vremea noastră, şi fără să răspundem la aceste întrebări, indiferent dacă ele reprezintă fapte şi aspecte reale, sau dimpotrivă, simple curiozităţi casuistice.

In toamna anului 1894, Const. Kiriţescu s'a înscris la Ştiinţele Naturale. Incă din primele zile de cursuri, s'a apropiat de Popovici-Bâznoşanu, coleg cu el de serie. De atunci, prietenia şi colaborarea lor a decurs fără întrerupere, granitic, formă simbolică a demnităţii şi a consecvenţei pe care au avut să le reprezinte, fiecare din ei, în cuprinsul societăţii româneşti contemporane. Dar aceasta nu este singura prietenie statornică pe care C. Kiriţescu a legat-o în această epocă, cu tovarăşii lui de serie. La fel de caracteristice sunt prieteniile lui cu Dimitrie Dimo, cu Marin Dumitrescu, cu Murgoci, ş. a.. Imprejurarea care i-a reunit atât de statornic nu este numai aceea a unor simple inclinaţii afective. Deopotrivă cu acestea, i-a mai legat sentimentul unor orizonturi noua şi al străduinţelor comune pentru realizarea lor, în ce priveşte învăţământul ştiinţelor naturale în şcoala românească. Din sălile de curs, Const. Kiri-

Constantin Kiriţescu, la vârsta de 18 ani, student în anul I

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

țescu a rămas cu impresii corecte. Dar numai atât nu era de ajuns, nici pentru a stârni o convingere și, mai ales, nici pentru a da acea notă de inițiativă și de originalitate în faptă și în gândire, care conturează blazonul de misiune al unei generații. Muncii din sala de cursuri îi lipsea ceva, ceeace o făcea oarecum sterilă, neaderentă, fără nervul convingerii în ea, cu rezultate ce păreau destul de streine de adevărul viu și concludent al faptelor. Învățământul științelor naturale se făcea foarte mult în sălile de curs, destul de puțin în laboratorii și absolut deloc în natură. Teoria și erudiția exercitau asupra lui o domnie exclusivistă. De formație relativ recentă, era firesc ca învățământul nostru superior să se resimtă, și el, de exagerările sau mai bine zis de impreciziunile vremei. Faptul constituia o verigă între multele pe care le știm, din cele care alcătuiau lanțul „formelor fără fond", lozinca favorită a timpului, în ce privește critica și explicarea evoluției noastre culturale. Nu discutăm aici adevărul sau legitimitatea acestei critici. Faptul care ne interesează este acela că generația lui Const. Kirițescu a dat, în ce privește această nefirească domnie a teoriei, semnul unei emancipări energice. A putut s'o facă, desigur, pentrucă era prima noastră generație de învățăcei care pătrundea cu adevărat în studiul naturei, care începuse să capete convingerea ei și, deaceea, care simțea că trebue s'o înțeleagă mai adânc, nu numai în perspective de schemă și de formule, ci, înainte de orice, în realitatea ei. Studenții din generația lui Const. Kirițescu au inițiat deci, pentru documentările de care aveau nevoe, ideea „descinderilor" în natură. Excursiile puse la cale din inițiativa lor au devenit frecvente. Incetul cu încetul, ele deveneau o axă metodologică a muncii lor științifice. Recunoscându-li-se folosul, curând s'a asociat și Facultatea la ideea lor. In multe excursii pe care le-au făcut, prieteniile începute pe băncile sălilor de curs s'au adâncit, au luat o formă bărbătească și și-au adăogat cimentul prețios al primelor trăiri autentice în comun, pe experiența vie a unei misiuni ce începea să se contureze.

In viața lui Const. Kirițescu aceste prietenii au însemnat și înseamnă mult. Legătura lor continuă și astăzi, la fel de statornic ca și în trecut. Prin situațiile pe care le-a ocupat și prin opera pe care a intreprins-o, Const. Kirițescu a putut să c unoască, de atunci încoace, nenumărați oameni, de toate facturile și din toate straturile păturii noastre conducătoare. Totuși, prietenia cu naturaliștii a rămas aceași, unică, trăsătură definitivă în sensi-

bilitatea şi caracterul lui. Aparenţa dură şi necruţătoare a lui Const. Kiriţescu nu spune decât prea puţin, dacă o limităm la ea însăşi; în dosul ei se ascunde, totuşi, o tainică şi străbătătoare înţelegere a prieteniei.

După trei ani de studenţie, Const. Kiriţescu şi-a luat licenţa în ştiinţele naturale. Gândurile lui de viaţă începuseră să se fixeze. Avea dorinţa fermă de a face ştiinţă, de a se devota ei. N'a avut bani să plece, aşa cum voia, ca să-şi continue studiile în străinătate. A trebuit să se mulţumească, deocamdată, cu ceeace putea să lucreze în ţară. Intre anii 1897 şi 1903 a funcţionat, mai întâiu ca asistent şi apoi ca şef de lucrări, la Institutul de Fiziologie depe lângă Facultatea de Ştiinţe. In acest timp a publicat o parte din lucrările sale despre fauna herpetologică a României. Tot din acest timp datează descoperirea unei specii de batracian care îi poartă numele: *Triton dobrogicus Kiriţescu.*

In 1901 s'a prezentat la examenul de capacitate, pe baza căruia avea să intre în învăţământul secundar. Ministerul Instrucţiunii se afla sub conducerea lui Spiru Haret. Răspunzând unor chemări ale vremii, acelea care trebuiau să dea societăţii noastre moderne o pătură burgheză, instruită convenabil pentru misiunea ei istorică şi socială, şcoala secundară era printre primele instituţiuni ale ţării care trebuiau să iasă din faza empiriei şi improvizărilor de până atunci, să se organizeze sistematic şi să promoveze acţiuni temeinice, care să ducă la afirmarea unei doctrine româneşti. Vechea instituţie a concursului nu mai putea să asigure o bună recrutare a profesorimii. El era înlocuit cu examenul de capacitate, care se dădea acum în prima lui sesiune. Seria lui Const. Kiriţescu îl inaugura în chip fericit. Intrarea în învăţământul secundar era privită, de toţi, nu ca o renunţare la năzuinţa ştiinţifică, ci ca o întărire a ei. In 1902, Const. Kiriţescu a fost numit profesor secundar la Iaşi. Puţin după aceasta a fost transferat în Bucureşti. A funcţionat la Liceul „Matei-Basarab" şi la Seminarul Pedagogic Universitar până în 1907, adică până la intrarea lui în administraţia şcolară. Dela această dată înainte, cariera lui Const. Kiriţescu se va aşterne, solemn, pe un făgaş statornic, hotărâtor în destinul vieţii lui.

Intrarea în administraţie marchează momentul puternic al întâlnirii lui Const. Kiriţescu cu Spiru Haret, marele lui dascăl. Această întâlnire a debutat prin câteva mici încordări, care s'au potolit însă repede. Era vorba de detaşarea lui Const. Kiriţescu

în București, pe care Spiru Haret mai întâiu a respins-o, dar mai pe urmă, pe baza activității lui dela Seminarul Pedagogic, i-a încuviințat-o. Inființând *Revista Generală a Învățământului*, Haret a făcut profesorimii un apel insistent, pentru colaborări de specialitate și, mai ales, pentru colaborări care să desbată problema doctrinei pedagogice a școalei românești. Dintre profesorii tineri, Const. Kirițescu a fost printre cei care au răspuns cel mai mult la această chemare. Studiile pe care le-a publicat cu această ocazie, privind organizarea și predarea științelor naturale în școala noastră secundară, au atras atenția lui Haret. In 1907, instalându-se pentru a treia oară ca ministru al instrucțiunii, Haret a chemat pe Const. Kirițescu în postul de inspector al școalelor secundare. Nu făcuse nicio politică, nu aparținea niciunui club și nu evolua în jurul niciunuia dintre oamenii sau potentații zilei. Pentru opera pe care își impuse s'o înfăptuiască, Haret avea nevoe de oameni noui, tineri, de energii care să știe să se devoteze unei cauze, de colaboratori inteligenți care să-i înțeleagă asprimile dar, prin aceasta, și intențiile de bine care se ascundeau în dosul lor. Pentru misiunea ce i se încredințase, Const. Kirițescu părea excesiv de tânăr, judecând după practica și criteriile de până atunci, dar tocmai prin aceasta, mai în acord cu vederile, logica și preocupările ministrului. Chemat la o primă consfătuire de serviciu, când noul inspector a vrut să mulțumească ministrului său pentru încrederea acordată, Haret i-a replicat scurt, astfel: „N'ai dece să-mi mulțumești. Nu te-am chemat la petrecere, ci la muncă. Imi trebue oameni care să muncească. Nu te-am cunoscut și personal nu mi-a vorbit nimeni de dumneata. Am citit însă cu interes și mi-au plăcut articolele dumnitale pedagogice. Am văzut că ai cunoștințe și idei clare. Tinerețea d-tale este o garanție de entuziasm și de putere de muncă. Sunt sigur că n'o să-mi dai ocazia să constat c'am făcut o alegere rea".

Intr'adevăr, alegerea a fost așa cum a gândit-o Haret, în justa lui intuiție despre fapte și despre oameni. Incepând dela această alegere, cariera lui Const. Kirițescu a mers crescând continuu, organic, fără bruscări, fără salturi ilicite, totul așternându-se logic și necesar, într'un acord firesc și cuprinzător, între înzestrările lui spirituale și măsura problemelor care i se dădeau spre rezolvare.

Pentru structura sufletească a lui Const. Kirițescu, întâlnirea și colaborarea cu Spiru Haret au fost un evenimeent cardinal.

Personalitatea acestuia l-a impresionat mult. De câte ori a avut ocazia, Const. Kiriţescu a fost fericit să afirme că, între mândriile vieţii lui, cea mai mare este aceea de a fi stat lângă Haret, de a se fi format la şcoala lui administrativă, de a-i fi înţeles spiritul lui creator de metodă şi, în general, de a-l fi urmat credincios, în multe dintre împrejurările şi răspunderile pe care i le-a pus în faţă viaţa. Aşa cum o recunoaşte singur, Const. Kiriţescu a luat, tot dela Haret, şi *autoritarismul* său, acela de care au putut să se sperie atâţia şi care l-au pus, adeseori, în bătaia rechizitoriilor, a insinuărilor, a neînţelegerilor de tot felul şi, mai ales, a nedreptăţilor. Privită mai de-aproape, înfăţişarea acestei trăsături este însă alta decât aceea din judecata elementară şi superficială a celor mai mulţi. Autoritarismul lui Const. Kiriţescu este întîadevăr o formă de „haretism" care s'a prins organic de logica şi sensibilitatea lui administrativă, dar care nu reprezintă o trăsătură structurală a sufletului său, ci, înainte de orice, o metodă de lucru şi de afirmare a ideei de responsabilitate, în acţiunea plină de greutăţi şi răspunderi a conducerii administrative.

In 1911-12, căpătând un concediu dela catedră, C. Kiriţescu pleacă în streinătate, cu scopul de a-şi completa educaţia de administrator şcolar. Cercetează cu atenţie funcţionarea instituţiunilor caracteristice din Berlin, Dresda, Hamburg, München, a câtorva din Franţa şi Elveţia, urmăreşte de-aproape organizările şi lucrările din seminariile pedagogice germane, vine în contact cu oamenii de şcoală ai acestor ţări, participă la discuţii pedagogice şi îşi face tot timpul însemnări amănunţite, despre ceeace găseşte semnificativ, putând să fie introdus în şcoala noastră naţională. In 1914 este rechemat în postul de inspector al şcoalelor secundare; în 1919 este ridicat la gradul de inspector general, încredinţându-i-se postul de director general al învăţământului secundar, în care este definitivat în Decembrie 1925. In intervalul Iunie 1927—Decembrie 1928 a ocupat, prin delegaţie, funcţiunea de secretar general al Ministerului Instrucţiunii; această perioadă a fost interesantă şi laborioasă, în special pentru şcoala secundară, pentrucă în cuprinsul ei s'a votat şi s'a început punerea în aplicare a nouei legi a învăţământului secundar. In 1931, după ce-şi luase doctoratul şi fusese numit profesor titular la Institutul Superior de Educaţie Fizică, trece, cu titlu inamovibil, în postul de director general al învăţământului superior, pe care îl deţine şi astăzi. La 15 Octombrie 1936 primeşte din nou dele-

Constantin Kirițescu la vârsta de 35 de ani

BCU IAȘI UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

gația de secretar general al Ministerului. Cași întâia oară, ceeace îl promova în acest post de mare răspundere era calitatea lui, cunoscută în deobște, de cel mai pregătit tehnician pe care îl avem în prezent, în ce privește problemele de administrație ale învățământului public.

Căutând să prindem într'o privire generală opera pe care a înfăptuit-o Constantin Kirițescu în viața lui de până acum, ceeace ne isbește, în primul rând, este multilateralitatea ei. In jurul acesteia s'au țesut tot felul de interpretări, dela cele mai nedrepte până la cele mai senine. Desigur, ridicând această problemă, ne aflăm în prezența unui fapt de seamă, poate a unui fapt crucial, a cărui înțelegere ne dă asupra personalității lui Const. Kirițescu putința de-a o vedea și caracteriza just.

Cea mai mare parte a anilor săi de muncă a fost închinată, de către Constantin Kirițescu, administrației școlare. Aceasta îi datorează mult. Munca anonimă pe care a întreprins-o dela biuroul lui de funcționar este mai mare decât o cred mulți, chiar dintre cei apropiați și inițiați oarecum în planurile și gândurile lui. Și-a înțeles misiunea de funcționai într'o formă severă, demnă, înaltă. N'a fost tributar, niciodată, criteriului biurocratic. A văzut, în acțiunea administrativă, nu numai o operă de execuție, ci totdeodată, o formă de creație socială. Dintre toate administrațiile posibile în clipa de față în țara noastră, desigur, administrația școlară este cea mai grea. Școala românească a trecut și trece prin svârcoliri. Toate încercările de reformă pe care le-a suferit, toate experiențele sociale la care asistăm, toate doctrinele care își caută un loc de afirmare în cuprinsul vieții românești de astăzi, toate răsturnările pe care a trebuit să le sufere în anii de războiu și toate ezitările sau exagerările care au trebuit să însoțească prelungita epocă de tranziție care i-a urmat, prin forța lucrurilor, toate acestea, au avut să taie brazda lor cea mai adâncă și să formuleze pretențiile lor cele mai aspre, în domeniul din bătaia tuturor al școalei. In fața acestui val de contradicții, Const. Kirițescu a știut să stea dârz și totdeodată logic și adânc înțelegător al faptelor. In chipul cum avea să răspundă asaltului lor, Const. Kirițescu își recunoaștea, poate, adevărata lui vocație. Intâlnirile cu oamenii și problemele, pe acest ogor, i-au fost necesare. Zeci de ani în șir, a dăruit biuroului din Minister cele mai bune și cele mai multe ceasuri ale timpului lui. La opera lui istorică, științifică și literară n'a lucrat niciodată în ore care ar fi coincidat

cu orele de serviciu, ci noaptea sau în zilele de sărbătoare şi de vacanţă. Este, în aceste fapte, un înţeles care merită privit mai de-aproape. Kiriţescu a dat şcoalei mult, mai mult decât oricărei alte activităţi pe care a întreprins-o. Cu toate acestea, dacă numele lui va fi să dureze vreodată, aceasta nu va fi, în niciun caz, prin ceeace a înfăptuit pentru învăţământ. Cel care ştie cel mai bine acest lucru este, după credinţa noastră, el însuşi. A venit, în viaţa şcoalei noastre, sub auspiciile largi şi categorice ale lui Haret. Există însă o logică a evoluţiei şi a faptelor sociale, care nu îngăduе ca două nume mari să se succeadă, în acelaş domeniu, la intervale atât de scurte. Afară de aceasta venea într'o epocă — ne gândim la anii lui de plină maturitate dela războiu încoace — în care criteriile de viaţă ale societăţii nu mai vedeau în primul rând problema pioneratelor, ci dimpotrivă, problema de un ordin mai impersonal a aşezărilor şi consolidărilor generale. In asemenea condiţiuni, activitatea la Minister a lui Const. Kiriţescu, pe deasupra faptului că un altul n'ar fi ştiut s'o coordoneze ca el şi că aşa cum o făcea răspundea în chip fericit la nevoile în curs ale societăţii româneşti, pe deasupra acestui fapt prin urmare, ea era sortită să se înscrie totuşi printre categoriile oarecum anonime, să fie cotată la preţul ei adevărat de către unii, dar tot pe atâta, să fie şi negată cu înverşunare, de către alţii. Fără îndoială, Kiriţescu a putut să înţeleagă aceste lucruri, mai bine decât oricare altul. O dovedeşte, de atâtea ori, prin ceeace a scris, prin chipul a ştiut să se adreseze prietenilor şi să-şi înţeleagă duşmanii. Ataşamentul lui Const. Kiriţescu de această latură a vieţii lui a rămas însă întreg, organic, pe deasupra tuturor celorlalte, oricât de mari şi de pătrunzătoare i-ar fi fost galoanele câştigate în cuprinsul lor.

Opera scrisă pe care Const. Kiriţescu a dat-o la iveală până acum ese din comun. In centrul ei se află „Istoria războiului pentru întregirea României". Apariţia acestei lucrări, desigur, a putut să mire pe mulţi. Autorul ei era cunoscut ca naturalist, ca foarte priceput în probleme de pedagogie aplicată şi, mai ales, ca neîntrecut administrator şcolar. Dela aceste specialităţi şi până la cea de istoric, a putut să pară, pentru mulţi, o distanţă enormă, de netrecut, în orice caz, foarte greu de acceptat. Cu toate acestea, dacă am urmări pe firul vieţii lui Const. Kiriţescu anumite date şi preferinţe pe care le-a manifestat statornic, nepotrivirea aceasta nu ni s'ar mai părea atât de mare, ca la început.

Încă de tânăr, Const. Kiriţescu se arătase ca un pasionat cunoscător al războaielor. Amintirile colegilor lui din timpul studenţiei ni-l înfăţişează întreţinându-i adesea despre mersul războaelor la ordinea zilei, documentându-i bogat, cu date pe care ştia să le găsească cu o intuiţie specială în publicaţii streine, sau chiar cu date din gazetele noastre obişnuite, dar interpretate mai cuprinzător, într'un chip competent, pe care ceilalţi i-l recunoşteau, cu toţii, ca pe o dotare specială. Această tendinţă s'a manifestat continuu, crescând şi adâncindu-se, paralel cu realizarea treptată a maturităţii lui spirituale. Isbucnirea războiului mondial i-a dat, în această direcţie, un impuls nou. Urmărea metodic acţiunea în curs depe toate fronturile europene, procurându-şi tot ce se putea avea ca documentaie în această materie, fie pe cale oficială, fie pe cale particulară. In timpul ocupaţiei germane din 1916—1918 a trebuit să rămână în Bucureşti. Pasiunea lui de documentare creştea, pe măsură ce putinţele de informaţie deveneau mai grele. Urmărea desfăşurarea războiului după gazete germane şi austriace şi îşi procura, graţie unui sistem de prietenii urzite la librăria oarecum oficială a armatei de ocupaţie, toate cărţile cu date asupra războiului ce pătrundeau în ţară, adeseori chiar şi pe acelea ce erau destinate numai ofiţierilor germani. In grupul format deobiceiu din d-nii Ţiţeica, Rădulescu-Pogoneanu, Lupu-Antonescu şi răposaţii Liţica şi Giurescu, comenta zilnic, cu atenţie, comunicatele oficiale nemţeşti, căutând să le înţeleagă, să le interpreteze printre-rândurile şi să le încadreze în mulţimea informaţiunilor mai ample, pe care putuse să le aibă pe celelalte căi.

Când s'a terminat războiul, Const. Kiriţescu era printre puţinii, am putea spune printre cei foarte puţini, care aveau informaţii complete şi adevărate asupra lui şi care ar fi putut să-i înlănţuiască logic momentele, pe măsura reală a faptelor aşa cum s'au petrecut. Deaceea, când în 1919 au început să apară diferite publicaţii cu date şi interpretări asupra războiului nostru de întregire, superficialitatea şi neadevărul lor l-au nemulţumit adânc, adeseori chiar l-au indignat. Sub puterea acestui sentiment, s'a gândit să scrie o broşură, de 100—150 pagini, care să pună la punct câteva din erorile ce începuseră să prindă şi care ameninţau să se transforme în criterii statornice ale opiniei publice, în ce priveşte judecarea multora dintre faptele de seamă ale războiului.

Apucându-se s'o scrie, şi-a dat însă sema că, sub puterea con-

tinuu realizatoare a condeiului psihologia primelor intenţii devenea alta, că faptele pe care le avea de spus erau mai multe decât le gândise la început şi, mai ales, că expunerea lor nu se putea mărgini la simple puneri la punct, ci trebuia, în chip necesar, să ia forma unei construcţii complete şi sistematice. Ideea broşurei cu 150 pagini de lămuriri nu se putuse realiza. In schimb, începuse realizarea unei opere mari, în trei volume, de aproape 1800 de pagini gândite şi scrise frumos, care se va chema: *Istoria războiului pentru întregirea României*".

In 1921 a apărut, din această lucrare, volumul I. Impresia produsă a fost mare. Scepticii şi răutăcioşii care primiseră cu rezervă vestea că un „naturalist" se încearcă să scrie o istorie a războiului, şi-au dat seama că n'au avut dreptate. Printre cele mai impresionate de această carte au fost forurile înalte ale armatei şi ale vieţii noastre politice. S'a înţeles, îndeobşte, că celelalte volume trebuiau să urmeze cu necesitate, că reuşita volumului apărut crease virtual un titlu de legitimitate şi celorlalte şi că, pentru înfăptuirea lor, autorul lucrării trebuia să aibă la dispoziţie tot materialul de documente — secret şi public — al ţării. Prin intervenţiile hotărâte şi clar înţelegătoare ale generalilor Ştefănescu-Amza, secretarul general al Ministerului de Războiu, şi Cristescu, şeful Marelui Stat Major, Const. Kiriţescu a putut să consulte în voe, îndelung, toată arhiva, încă neclasată în întregime pe vremea aceea, a Statului Major. A avut întrevederi numeroase şi importante cu personagiile politice şi militare de prima mână ale războiului: Ion Brătianu, Mareşal Averescu, Mareşal Prezan, I. G. Duca, Diamandi, Generalii Popescu-Sanitaru, Cihoski, Scărişoreanu, Dragu, etc., etc., precum şi cu personagii care nu avuseseră rol în desfăşurarea propriu zisă a războiului, dar care alcătuiau figuri primordiale ale întregirii noastre naţionale: Goldiş, Lupaş, s. a.. Continându-şi perseverent munca de documentare începută, Const. Kiriţescu, a citit toată literatura de războiu apărută până atunci, chiar şi pe aceea cu caracter apocrif, sau reprezentând infiorări trecătoare şi obişnuite în asemenea ocazii ale lirismului popular. In fine, a întreprins o bogată acţiune de informări personale, culegând impresii, orale sau din însemnările lor scrise, dela foşti luptători, proveniţi din toate straturile şi categoriile noastre sociale.

Intr'o scrisoare dela începutul anului 1925, generalul Berthelot s'a adresat lui Const. Kiriţescu astfel:

1-er Janvier, 1925.

Merci, Monsieur le Professeur, de votre envoi et de votre si précieux souvenir. Je lirai avec plaisir votre oeuvre, mais, comme je vous le disais pour vous remercier du premier volume, il y aurait grand intérêt à diffuser en France votre belle synthese de l'effort roumain dans le grande guerre.

Laissez moi vous adresser, avec mes remerciements, mes meilleurs voeux pour cette nouvelle année: Bonheur, bonne santé, la mulți ani, *et croyez, Monsieur le Professeur, a mes sentiments cordialement dévoués.*

Berthelot

Aceste rânduri aruncau o sugestie prețioasă: nevoia ca drama războiului românesc să fie difuzată în streinătate. Ideea a încolțit puternic în spiritul lui Const. Kirițescu. Urmărind mai departe literatura streină asupra războiului, această idee devenea din ce în ce mai adâncă, pe măsură ce întâlnea dovezi peste dovezi, care arătau că latura românească a războiului mondial plutește încă în vag, că adesea e cuprinsă într'o rețea de insinuări interesate și pefide și că, în general, chiar când sunt intenții de bună credință și de adevăr la mijloc, ele sunt însă înăbușite și paralizate de faptul că streinătatea nu are încă asupra războiului românesc, documentări și precizări sistematice. Tradusă în practică, această idee a dat naștere unei lucrări remarcabile, de 500 pagini, intitulată *La Roumanie dans la Guerre Mondiale*, apărută în 1934 la Payot — Paris — în „colecția de memorii, studii și documente pentru istoria războiului mondial". Nu este vorba de o traducere în limba franceză a ediției românești, ci de o lucrare nouă, concepută tehnic, cu descrierea obiectivă a operațiilor militare și cu înfățișarea pozitivă a evenimentelor politice. In mod necesar, lucrarea românească a trebuit să aibă o notă lirică, să se adreseze nu numai înțelegerei reci ci și sensibilității românești, cu alte cuvinte, să creeze și o atmosferă logică de adevăr dar și una emotivă, început trebuitor de orizont mitologic, atunci când este vorba de statornicit fapte și valori nouă, în patrimoniul istoriei naționale. Desigur, lucrarea în limba franceză, adresată forurilor de peste hotare, menită să pună în lumină precisă evenimentele așa cum trebuesc trecute în paginile istoriei universale, nu putea fi scrisă cu învăluiri calde, ci tehnic, cu brăzdări hotărâte și cu-

rajoase, în cuprinsul de netăgăduit al faptelor. Înţelegând aceasta, Const. Kiriţescu a adăogat operei sale de istoric un titlu de mare merit, neapreciat deocamdată în toată întinderea lui, dar care va fi limpede în curând, atunci când perspectiva anilor scurşi va face să amuţească gândurile şi pasiunile care au putut să înflorească trecător, pe aripa de neîndepărtat a contingenţelor.

Opera statornică, adevărată, a lui Const. Kiriţescu, s'a înscris pe două făgaşuri : activitatea administrativă şi lucrările lui istorice. Prima a reprezentat chipul necesar în care trebuia să se încadreze, ca om de muncă, de energie şi de răspundere, în problemele de viaţă ale societăţii româneşti, aflată într'una din fazele caracteristice ale evoluţiei ei, când trebuiau întemeiate echipe de lucru românesc gândit, când trebuiau consolidate metodic instituţiile vieţii noastre de Stat şi, în fine, când trebuia, în toate ramurile de acţiune socială, exemplul naturilor puternice, de caracter, în stare să înţeleagă chemările vremei şi să se devoteze lor în mod necondiţionat. Cealaltă latură — opera lui istorică — trădează o trăsătură organică, adâncă, necesară, întemeiată structural pe tainele mai greu de înţeles ale vocaţiei lui.

Const. Kiriţescu era o personalitate prea întreagă şi prea echilibrată, pentruca să renunţe la vreuna din ele. Momentul de viaţă al societăţii româneşti în care fusese sortit să se încadreze, impunea un categoric comandament social şi moral, intelectualilor ei de creaţie : să se devoteze pentru întemeerea şi consolidarea instituţiilor de bază ale vieţii noastre publice moderne dar, totdeodată, să meargă, fiecare, şi pe făgaşul convingerilor lui proprii, pentruca să asigure ţării, în chipul acesta, personalităţile de care va avea nevoe. Const. Kiriţescu a împlinit acest comandament cu sfinţenie. Opera lui este o împletire fericită, de realizări care au ştiut să asculte : unele de legile obiective ale vieţii noastre sociale, iar celelalte, de legile mai greu de înţeles ale spiritualităţii lui personale.

Locul lui Const. Kiriţescu în viaţa societăţii româneşti moderne e evident, luminos şi semnificativ. Peste tot pe unde a trecut, a fost un purtător şi un întemeetor de metodă Să nu ne închipuim că aceasta e puţin. Metoda nu este o anexă sau o simplă instrumentaţie a creaţiei, ci dimpotrivă, este o etapă a acesteia şi mai mult decât atâta, este o etapă grea, în care sunt de învins rezistenţele dure ale empiriei, ale nepregătirii, ale prejudecăţilor şi ale atâtor înclinări temperamentale. Pentrucă a impus-o cu severitate, în tot ce a gândit personal sau în ceeace a

trebuit să recomande altora, viața lui n'a putut fi numai o cale de ascensiuni senine, ci dimpotrivă, a trebuit să fie adesea și o cale grea, de luptă, de rezistențe și de încordări dramatice. Meritele pe care și le-a câștigat în această direcție sunt mari. Astăzi încă, ceeace lipsește vieții românești nu sunt construcțiunile doctrinare și orizonturile ideologice. In niciun caz, spiritualitatea românească modernă nu păcătuește prin deficienți de ordin metafizic. Din păcate, adevărul acestora nu se poate realiza cum ar trebui — nu se poate converti în structuri de normă efectivă și de credință trăită viu — pentrucă din lanțul de condiții ale creației, acelea care corespund metodei n'au putut prinde, până acum, în felul nostru de a fi, decât statorniciri firave. Luptând o viață întreagă, pe căi atât de multiple, pentru întemeerea unei doctrine românești a metodei, Const. Kirițescu se așează, cu cinste, între factorii cei mai reprezentativi, ai acțiunii, ai echilibrului și ai chemărilor românești de astăzi.

Tot ce a gândit și a înfăptuit Const. Kirițescu poartă marca unui lucru măsurat, înțeles, încadrat în limite definitive, cu înfățișeri arhitectonice, dătător de încredere, purtător de reazăm sufletesc și deschizător de perspective sociale. Cultul metodei, pe care l-a respectat în toate actele lui de viață, chiar și în acelea care alcătuiau problemele propriei lui conștiințe, i-a dat putința să meargă în inima adevărului, să sesizeze faptele prin aspectele lor statornice, să nu se rătăcească și să-și afirme cu energie convingerile, chiar dacă prin aceasta ar fi trebuit să vină în conflict cu obiceiurile, credințele și criteriile în curs ale oamenilor. Rareori, adevărul a putut să fie spus așa de cadențat și de sentențios, precum a știut să-l spună, atunci când era în joc simțul lui de răspundere ca gestionar social, Const. Kirițescu. Acțiunea și morala socială românească din ultimele decenii îi datoresc o seamă dintre momentele lor caracteristice, acelea în care afirmările lor au putut fi spuse adânc, străbătător, cu logica energetică a misiunii, atunci când aceasta nu este simplă înaripare romantică, ci dimpotrivă, o realitate clară, înțeleasă și statornică.

Sub semnul acestor recunoașteri, omagiul pe care școala și intelectualitatea românească îl aduc astăzi lui Const. Kirițescu este un act care se implântă adânc, fecund, pe făgașul sacru al adevărului și al dreptății.

O MĂRTURIE ŞI DOUĂ PROPUNERI

de S. MEHEDINŢI

Eară de va fi să ajungă la pieire neamul acesta, să ştie urmaşii măcar atât: cine l'a dus la risipa sa cea din urmă.

„Cronica Ţării Româneşti"

La serbătorirea cuiva se spun de obiceiu şi multe lucruri exagerate. De ce? Asta nu se poate lămuri în două-trei cuvinte. Destul că e aşa.

Aţi observat: când omul şade pe scaun şi vorbeşte liniştit cu vecinul, spune lucrurile cum sunt. Indată însă ce s'a sculat în picioare (la banchete, de pildă) umflă glasul, întinde mâna şi, pe nesimţite, se trezeşte înşirând ceeace pe scaun n'ar fi spus, fără să se simtă ridicol şi chiar vinovat.— De aci, un glumeţ ar scoate încheierea că oratorii ar trebui să şază pe scaun şi să ţină mânile la piept... Inchipuiţi-vă pe X cel cu mare volum de voce şi mic volum de idei, vorbind în posiţia asta! Ar fi pierdut... Adevărul însă ar câştiga (contabileşte vorbind, sută la sută)

Cu scrisul, tot aşa. Când scrii unui subaltern, îi spui în câteva cuvinte ce trebue şi, gata. Dar, dacă scrii unui superior, te simţi ispitit să faci „stil", ceeace este totdeauna un păcat. (Ştiţi vorba lui Buffon: *le style c'est le péché*, cum a dovedit'o chiar el, bizuindu-se pe falbalalele scrisului său împodobit. A renunţat vanitosul boer la datele anatomice, adunate de smeritul colaborator Daubenton. A scos o nouă ediţie a operei sale *Histoire naturelle*, bizuindu-se numai pe înşirarea caracterelor externe, *frumos* înfăţisate, aşa că oamenii de ştiinţă nu mai înţelegeau de care animale e vorba! Cu „păcatul" stilului, şi-a schimonosit deci toată lucrarea sa de naturalist).

Atunci, ce-i de făcut? Cum să stea scriitorul şi cum să-şi strunească condeiul, ca să nu lunece alături de calea adevărului?

Grea întrebare şi asta. Totuşi, ne vine în minte un leac.

(Cetitorul să judece singur, dacă e bun ori rău). Zicem aşa: ca să nu greşeşti, când aşterni ceva pe hârtie, vezi să-ţi fie slobodă mâna; să nu-ţi pui „mânicuţe" cu dantele, ca Buffon, şi — mai ales — să nu-ţi pui şi vreo perucă pe cap. Lasă capul slobod. Apoi, mai gândeşte-te la o vorbă veche: *scripta manent.* Când un discurs e fals, „vorbele sboară" şi se mai uită. Dar când e fals scrisul, el te batjocoreşte neasemănat mai greu; fiindcă vorbele scrise *remân... remân* şi te acuză până în vecii tuturor vecilor.

Aşa dar, regulă:

scrie cât mai puţin, dar totdeauna cu adânc respect faţă de adevăr, — dacă nu vrei să intri de viu în Purgatoriul fără sfârşit al celor ce „au dat cinstea pe ruşine", minţind au cu gândul au cu fapta, au cu vorba grăită ori scrisă, care şi ea tot un fel de faptă este.

Că regula asta e sănătoasă, avem unele dovezi chiar înaintea ochilor! Câte cărţi nu s'au scris despre cele întâmplate în ţara noastră dela 1866 până azi! Totuşi, pentru această perioadă, n'avem decât un singur istoric (cetit şi respectat): e Titu Maiorescu. — Cutare învăţător oltean, rătăcit tocmai în Munţii Apuseni, unde lucrează ca un mucenic, luminând şi încălzind pe cei dimprejurul lui, n'a avut ani de zile alt sprijin sufletesc decât „Istoria contemporană" a lui Maiorescu. Cutare preot moldovean, cu o mare fineţe de judecată şi de simţire, în fiecare an recitesţe măcar două-trei capitole din aceeaşi carte, fiindcă e scrisă de un om „întru carele nu este neadevăr". Cutare magistrat, stând în mijlocul vânturilor şi al valurilor, tocmai la malul Nistrului, îşi însenineză cugetul cu cetirea „cărţii magistrului". Iar un general, care şi-a isprăvit anii de oaste, mărturisea odată de faţă cu mai mulţi ofiţeri, că, de câte ori citeşte o descriere privitoare la războiul din urmă, el se opreşte din loc în loc şi deschide „Istoria contemporană", să vadă dacă paginile ce-i stau sub ochi „sună ca la Maiorescu".

Pentru ce?

Foarte simplu: Maiorescu scriea cinstit. Nu îmbrobodea faptele. Nu numai că dă şi adversarilor dreptatea ce li se cuvine, dar nu se sfieşte să recunoască făţiş chiar greşalele partidului de care fusese legat el însuşi, precum şi greşalele sale personale (cum se vede din „Insemnările" de curând tipărite, unde poate urmări orişicine cu ce severă disciplină intelectuală şi-a cârmuit el propria vieaţă). Au mai scris şi alţii destule cărţi, broşuri, broşurele,

foi și foițe cu amintiri despre faptele contemporane. Dar cine citește scrisul lor și cine îl ia în samă? Și ei, și opera lor s'a cufundat și se cufundă iute și de grabă în rafturile prăfuite ale bibliotecilor. Minciuna i-a osândit. Tălmăcirea patimașă a faptelor și scrisul lor cu toane este un model, menit să arate urmașilor tocmai cum *nu trebue* să fie scrisă istoria. — Dreaptă pedeapsă, de oarece una este pledoaria de partid ori poligrafia pamfletară, și alta este istoria ca „icoană a adevărului" și „magistră a vieții".

*

Am înșirat aceste câteva observări, ca să putem da o mărturie cât mai adevărată despre un contemporan, „om al școalei" și să-i facem și două propuneri.

In epoca noastră, s'au petrecut destule fapte însemnate. Dintre toate, afară de războiu și de întregirea hotarelor, două răsar mai viu înaintea ochilor: *reforma agrară* și *inflația școlară*.

Felul cum am desorganizat agricultura noastră este fără seamăn în toată Europa și, poate, în toată lumea. Putem să zicem că ne-am tăiat singuri creanga de sub picioare. Doar reformatorii de peste Nistru și năucii din China... amețită de bolșevism, dacă vor mai fi încercat vreo experiență economică, atât de nechibzuită. Gândiți-vă: înainte de războiu, ajunsesem la un export care întrecea importul, cu 100 de milioane (lei aur). Leul românesc bătea francul, dolarul, coroana, marca și chiar lira sterlină. (De al-de leva, drahma ori dinarul, acelea erau pleavă pe lângă leu). O țară cu o balanță comercială atât de favorabilă a ajuns totuși să aibă acum *cel din urmă loc* în ce privește creditul internațional. (Vezi tabela afișată la Societatea Națiunilor, în 1936). Bietul leu e ca un șoarece lihnit și se uită plin de umilința până și la monetele minore de altădată.

Evident, „reforma noastră agrară a fost *un monument* de eroare economică". Cuvântul acesta s'a spus încă de acuma zece ani, dar azi recunosc toți adevărul lui, până și oficiosul guvernului descrie agricultura noastră în culori nu se poate mai jalnice. Suveranul însuși a deschis nu de mult congresul agricultorilor, relevând cu tristețe că atât cantitativ, cât și calitativ, noi producem la hectar mai puțin decât toate țările agricole,..

Cine-i de vină?

Aveam la îndemână vaste întinderi de pământ minunat; aveam destul capital agricol; aveam chiar inventar de tip ame-

rican (pluguri moderne, batoze, secerătoare, tractoare. etc.). Am fi putut da satelor un temeiu de seculară înflorire, împroprietărindu-le pe moşii întregi şi sporind încă disciplina de muncă din timpul marei proprietăţi. Aveam o splendidă trâmbă de mătase, din care am fi putut croi nu ştiu câte mantii regale... Totuşi, ne-am apucat de-am crâmpoţit-o petece-petece... Ferfeniţe am făcut-o. Nu mai poţi scoate din ea nici măcar o fâşie, să te legi cum se cade la un deget.

Astea nu-s vorbe, ci fapte: jumătate din numărul plugarilor nu mai au azi decât un hectar, împărţit şi acela în bucăţi şi bucăţele, una la apus, alta la răsărit, altele Dumnezeu mai ştie pe unde.

Am isbutit aşa dar, numai în câţiva ani, după întregirea ţării, să dăm lumii întregi pilda unei nebunii, de care s'au speriat toţi vecinii — până şi cei care ne duşmănesc de moarte.

*

Dar ce legătură are reforma agrară cu şcoala şi cu publicaţia de faţă, în cinstea unui om al şcoalei?

Să vedeţi că are una, — ba chiar două. Mai întâi, şcoală fără pâne nu se poate. Aşa e? Pe urmă, şi d. Kiriţescu nu este numai profesor, ci şi istoric, şi literat. A scris „Istoria Războiului", pe care n'am competinţa s'o judec, dar pe mine m'a mişcat adânc. Am avut impresia că autorul a cercat să se ţină cât mai aproape de adevăr; în orice caz, a scris'o cu multă durere de inimă.

Apoi mai este şi literat. Fusese în copilărie socialist; a suferit deci de pojar şi de alte „afecţiuni" inevitabile la cei care ascultau la club teoriile „tovarăşului Piţurcă", pe care le-a înfăţişat, nu de mult, cu atât de sănătos umor. Profesorul Kiriţescu este, după câte ştiu, singurul (alături de fostul socialist I. Atanasiu) care, ajuns la deplină maturitate intelectuală, a avut lăudabila sinceritate să mărturisească public „păcatele tinereţelor". Mare merit, de oarece teoriile bietului Ion Nădejde şi ale altor mărunţei dela „Contemporanul" au fost la noi preludiul democraţiei de cerneală şi de hârtie, care ne-a dus în cele din urmă şi la nenorocita reformă agrară, de care se plâng acum toţi, pe toate cărările, şi caută s'o lecuiască prin „comasare", „credite agricole", „cooperative de vânzare"... şi alte cărpeli de ocazie.

Atâta numai, că nu se mai întoarce mortul dela groapă. Mantia regală, pe care am ferfeniţit-o, nu se va mai întregi cât e

lumea și pământul... după cum nu se poate lipi la loc creanga, pe care ți-ai tăiat-o de sub picioare, și cu care ai căzut buf! la pământ. Vrei s'o pui la loc? Vrei să zici că n'ai căzut? Că n'ai cucuie la cap?... Că n'ai ajuns la cea mai slabă producție la hectar și la „creditul internațional" cel mai scăzut de pe toată fața pământului? Asta vrei?

Cine încearcă cu tot dinadinsul astfel de lucruri, Dumnezeu să mă ierte, acela întrece în istețime chiar pe țiganul din anecdota cu creanga tăiată sub picioare, și pe însuși Păcală, personificarea prostiei omenești.

Nu, oameni buni, nu mai învie morții, — mai ales după ce au fost așezați în fundul mormântului și acoperiți cu țărâna. Generația de azi nu va mai vedea lanuri de grâu pe Bărăgan, culcate la pământ de șiruri întregi de secerătoare, trase de cai ca cei dela tunuri... cum nu mai vede chelul bucle blonde pe tivda lui golașă.

Nu și iar nu. Cărpelile mai sus înșirate nu sunt calea adevăratei vindecări. Nici formula flașnetară a celor care învinovățesc mereu statul că n'a dat țăranilor „capital, vite, unelte de muncă" și Dumnezeu mai știe ce. Astfel de tânguiri sunt tot un răsunet al teoriilor lui Pițurcă. Iar cine are ochi de văzut, acela vede că sunt țări pe fața pământului, unde ogorul e destul de petecit, și totuși agricultura merge, — ba e chiar intensivă, fără capital dat de stat, fără vite și aproape fără unelte, — doar cu „unealta uneltelor", adică cu *mâna*.

Dar și cu *alt regim de muncă*.!

Acesta este leacul cel dintâi și cel mai sigur. In zece ani de zile, un „om de stat" ar putea să ne pună pe cale... Dar până atunci, e necesar să nu ne mai amăgim zadarnic cu șoșele și cu momele. Și tocmai aici vine propunerea mea: Ar fi tare sănătos lucru pentru îndreptarea cugetelor, să cerce un istoric harnic și cinstit, adică nepărtinitor, să ne arate cu deamănuntul:

Cum am plănuit tăierea crengei (încă de pe vremea „Contemporanului" și a lui Pițurcă).

Cum ne-am grăbit s'o tăiem;

Cum am tăiat-o și *cum am căzut, cu ea cu tot, la pământ.*

Bine ar fi să ne arate acela și cucuiele cu care ne-am ales și toate oasele frânte. — Dacă chiar oficiosul guvernului mărturisește pe față nenorocirea în care am căzut, fiindcă au lipsit acestei țări nu mijloacele materiale, ci numai concepția clară a unui „om de stat", de ce n'ar scrie o astfel de operă de ispășire, cel care

şi-a încercat puterile, ducând la capăt o lucrare atât de grea, cum este istoria războiului?

Eu, unul, cred că seninătatea celui care a descris cu atâta lepădare de sine epoca lui Piţurcă, dă dreptul domnului C. Kiriţescu să pună mâna pe condeiu şi să ne dăruiască o lucrare de reală însemnătate istorică şi totdeodată educativă. A şti *cum* ai greşit, şi *cât* ai greşit este totdeauna de mare folos pentru cel care vrea, cu tot dinadinsul, să se vindece de urmările greşelei în care a căzut.

*

A doua pacoste a epocei noastre este inflaţia şcolară; — după *eroarea pânei*, *eroarea cărţii*. Cel care a fost atâta timp director al învăţământului secundar, apoi superior, a urmărit boala de aproape şi ne-a descris'o nu de mult cu o dureroasă preciziune. Credem deci că tot sărbătoritul de azi este cel mai indicat să ne dea şi istoria amănunţită a crizei din şcoala românească.

Pe ce ne întemeiem?

Nu numai pe ultima sa publicaţie în legătură cu şomajul, dar şi pe unele fapte mai vechi.

Ne-aducem aminte de anii, când s'a întemeiat „Revista Învăţământului". Spiru Haret, cu toate că era om de partid (unii îl socoteau chiar sectar), totuşi, nu pregeta să cheme la colaborare pe orice om devotat tineretului. Astfel, în 1907, când a isbucnit marea răscoală ţărănească, el a chemat în ajutor pe toţi cei care puneau nevoile ţării şi educaţia tinerimei mai presus de consideraţiile personale ori de partid. Am cunoscut deci şi la revistă, şi în lucrările Ministerului, pe un tânăr şi inimos profesor, C. Kiriţescu.

De atunci şi până azi devotatul colaborator al lui Haret a rămas, după câte ştim, nedespărţit de ministerul şcoalelor.

Peste trei decenii! Câte mii şi zeci de mii de acte semnate... Câte rapoarte, circulări, deciziuni... unele în spiritul cel mai strict al legii şi regulamentelor, iar altele, în atâta haos de legiferare, poate, şi alături. *Errare humanum*. Care dintre noi, ar putea îndrăsni s'o spună că a fost pururea simbol neclintit al Justiţiei?

Şi câte n'a văzut funcţionarul superior în atâta amar de vreme! A privit suind şi coborând treptele ministerului fel de fel de oameni de ocazie ai partidelor. Unii cu formula făţişă: pentru „ai noştri". Alţii mai mult pentru vanitatea de a se găsi şi ei în treabă; şi n'a lipsit nici specimenul (din fericire unic) care, la vanitate a mai adaogat ceva şi mai rău decât vanitatea... şperţul. Ba a

văzut, bietul „director", adică „îndrumător" al școalei și un taifun zănatec, care a răsturnat toate birourile, toate scaunele, adică toată ierarhia, precum și toate regulamentele, decisiile și programele, fie streine, fie pe ale sale proprii. Se pipăiau bieții slujbași cu spaimă, să vadă dacă legile mai sunt legi, salariile mai sunt salarii și chiar dacă ei mai sunt ei! Doar nu degeaba, taifun în limba japoneză însemnează „o arătare" diavolească, un fel de Păsări — Lungi — Lațilă, care se întinde peste tot și se amestecă în toate, care îi es înainte — ale lui, ale altuia, ale oricui, din toată țara și din tot Universul.

Cine a văzut școala românească în zilele Taifunului, poate spune că a avut ce vedea. Așa dar, profesorul Kirițescu are destulă experiență, să ne poată da și o amănunțită și veridică istorie a învățământului românesc din ultimele decenii.

Avea-va însă și nepărtinire destulă? Urma-va pilda scrupulosului Maiorescu, să spună adică și erorile celor mai apropiați de simpatiile sale personale, sau de amintirile scumpe ale anilor tinereții?

Credem că da, și o putem dovedi cu fapte.

In mijlocul catastrofalei răsturnări a școalei române, manifestată printr'o nepilduită inflație (cea mai mare producție de postulanți la lefuri), înaltul funcționar al ministerului „educației naționale", a avut luciditatea sa mărturisească fățiș că ne poticnisem. A avut chiar lăudabila sinceritate de a o spune într'o conferință publică, ținută la Fundația Carol, unde a încheiat înșirarea faptelor cu o comparație dureroasă, dar nu se poate mai caracteristică:

Am ajuns la „Turtucaia școlară" și trebue „să ne retragem pe alte poziții".

Expresiile acestea militare erau cât se poate de firești sub condeiul celui care scrisese Istoria războiului.

Rușinos, trist, dar adevărat: Turtucaia!

Dacă îndemnul său cinstit a fost ascultat ori nu; dacă după Turtucaia învățământului, am văzut în școală și o isbândă ca cea dela Mărășești, ori a urmat și după aceea o nouă serie de înfrângeri, este treaba istoricului să ne-o spună. Ultima sa publicație cu privire la șomerii intelectuali ne arată că vechiul colaborator al lui Haret a rămas cu ochii deschiși asupra erorilor, în care ne sbatem dela războiu până azi.

Prin urmare, pentru împlinirea carierei sale de profesor,

istoric şi literat, o operă critică asupra şcoalei, alături de istoria decandenţei agrare, i-ar asigura, împreună cu istoria războiului, un loc cu totul deosebit în şirul celor care au purtat grijă de învăţământ. Sarcina aceasta i s'ar potrivi cu atâta mai mult, cu cât, sub coperişul ministerului de instrucţie, profesorul Kiriţescu este, dacă nu mă înşel, cel din urmă din vechea gardă a colaboratorilor lui Haret.

Nu se ştie ce va mai aduce ziua de mâine asupra pământului şi poporului românesc. Numai anul trecut s'au cheltuit 1400 de miliarde pentru înarmări! S'ar putea ca 1916 şi 1917 să ne pară mâne-poimâne floare la ureche...

Două lucruri sunt însă sigure:

Peste hotare, există acum o singură luptă mare: între omenie şi sălbătăcime. Omenia este până una alta reprezentată în primul rând prin Anglia şi Franţa. Neomenia este reprezentată prin comunismul a toate nivelator şi prin imperialismele gata să distrugă tot ce le ese în cale, spre a câştiga cât mai mult pământ dela ori cine şi ori şi unde, potrivit principiului că „Puterea trece înaintea Dreptăţii".

Din partea asta, ştim aşa dar la ce ne putem aştepta de azi pe mâne. Suveranul a spus lămurit la 8 Iunie, 1936:

„Suntem ameninţaţi a fi copleşiţi, din dreapta, din stânga, din toate părţile".

Intre hotare, de asemenea, lucrurile s'au limpezit. Vechile lupte de partid au încetat. Azi e o singură luptă: între Români şi streini. Lupta este extrem de grea, de oarece streinii sunt ajutaţi nu numai de rudele lor de peste hotare, ci şi de oamenii „înstreinaţi", unii prin momeala banului; alţii prin setea de a *domni*, — fie măcar şi pe ruinele României.

De aceea, nu ne sfiim să mărturisim cu toată tăria convingerea noastră, că lapidara formulă a Suveranului este scrupulos exactă:

„Suntem ameninţaţi a fi copleşiţi, din dreapta, din stânga, *din toate părţile*" şi chiar *înăuntrul* ţării, unde streinii şi înstreinaţii sunt azi mai puternici decât ori şi când în trecut.

Prin urmare, cei care mai au respect de adevăr şi ştiu că *numai adevărul ne poate mântui*, să-l spună fără înconjur, ca temeiu de muncă pentru ziua de mâne.

„Eară de va fi să ajungă la pieire neamul acesta, să ştie urmaşii măcar atât: cine l'a dus la risipa sa cea din urmă".

RÂNDURI OMAGIALE CINSTITE

de I. PETROVICI

Intrebându-mă odată la sfârşitul unei conferinţe, dacă e absolută nevoie să alegem între naţionalism şi umanitarism, să ne pronunţăm adică pentru unul, cu excluderea celuilalt, aşa precum pare să oblige antagonismul lor de-atâtea ori verificat, — am dat ca exemplu un popor şi o ţară, unde aceste două atitudini se îmbină într'o admirabilă armonie. E vorba de Franţa, patria umanitarismului, dar unde naţiunea e în acelaş timp profund ataşată caracterelor ei specifice, iar în moment de primejdie ştie să îmbrace armura celui mai fanatic naţionalism. Exemplul poporului francez este în privinţa aceasta realmente încurajant; deşi echilibrul dintre cele două tendinţe este îndeobşte foarte greu de păstrat, — fiind de obiceiu mai simplu fie să aluneci într'un naţionalism sălbatec, fie către un umanitarism obosit.

Astăzi vrând să scriu câteva cuvinte omagiale pentru Constantin Kiriţescu, mi se înfăţişează în minte un alt antagonism, constatabil în aproape generalitatea cazurilor: acela dintre inteligenţa elastică, plină de iniţiative, şi rutina biurocratică, cu ale ei făgaşuri fixe şi uniforme, croite de-o lungă obişnuinţă. Ce frumos şi ce exact se exprimă poetul-filosof Sully-Prudhomme, într'o poezie care se împărtăşeşte de claritatea vremii sale fericite:

L'habitude est une étrangère
Qui supplante en nous la raison:
C'est une ancienne ménagère
Qui s'installe dans la maison.

. . . . . .

Mais imprudent qui s'abandonne
A son joug une fois porté!
Cette vieille au pas monotone
Endort la jeune liberté;

Et tous ceux que sa force obscure
A gagné insensiblement,
Sont des hommes par la figure,
Des choses par le mouvement.

Constantin Kiriţescu a ştiut totuşi să folosească din plin serviciile acestei habitudini învederate, a acestei lungi experienţe biurocratice, în calitatea sa de vechiu funcţionar administrativ, fără a i se robi însă câtuşi de puţin, ci păstrând deplina frăgezime a frumoasei sale inteligenţe. In scurta mea trecere pe la Ministerul Instrucţiunii, am avut prilejul să-l cunosc de aproape şi să văd într'ânsul o ilustraţie a posibilităţii de convieţuire armonioasă, de îmbinare plină de înţelegere şi de sprijin reciproc, între precizia de lucru pe care ţi-o dă automatismul deprinderii, şi adaptarea mlădioasă la circumstanţe nouă, care presupune o inteligenţă pururea vie şi-o libertate intactă.

Memoria lui era o vastă bibliotecă a legilor şi regulamentelor şcolare, a precedentelor şi cutumelor, ceeace îl făcea să aibă viziunea promptă a soluţiilor, dar fără a pierde din vedere nuanţele nouă, care reclamau imperios modificări şi înnoiri.

Faţă de termenii celei de-a doua antiteze, Kiriţescu ocupă eceaşi poziţie sintetică şi armonizatoare, pe care o ocupă faţă de axtremele celeilalte, spiritul francez, — asemănare ce nu cred să displacă unui mare admirator al Franţei eterne, precum este sărbătoritul de acum.

Cu această imagine complexă despre Constantin Kiriţescu, am părăsit Ministerul de Instrucţie Publică. De-atunci figura lui s'a mai îmbogăţit cu trăsături nouă, dintre care unele nici nu le-aş fi bănuit, n'aş fi crezut bunăoară că stilul său limpede şi cursiv, de care dăduse dovadă în documentata şi viguros construita *Istorie a Răsboiului de Intregire*, poate dobândi umbre şi colori scânteietoare, în opere de beletristică pură. Evocările sale din copilărie, cele câteva siluete de profesori — parte cunoscuţi şi mie — sunt mărturiile savuroase ale unui talent literar, care depăşeşte sensibil fraza corectă şi îngrijită a scrierilor istorice ale autorului, necum aceea a lucrărilor sale de ştiinţă exactă, în domeniul primei sale îndeletniciri. Scrisul şi cultura românească îl pot revendica pe Kiriţescu în aceeaşi măsură cu cariera administrativă, unde a dat şi dă pildă funcţionarului de marcă, de amploare şi de stil.

Poate pentru unii sceptici, nu e recomandabil să faci prea multe lucruri şi să te risipeşti în prea multe direcţiuni. Totul este însă *cum* le faci, şi Kiriţescu e desigur dintre oamenii care ştiu să întocmească toate lucrurile bine şi să le întipărească de sigiliul unei ferme distincţiuni.

CONSTANTIN KIRIȚESCU, DIRECTOR GENERAL AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR

de GH. NEDIOGLU

Anii pe cari C. Kiriţescu i-a închinat îndatoririlor de director general al învăţământului secundar au fost cei mai bogaţi şi mai rodnici din toată cariera sa administrativă, atât prin întinderea şi adâncimea activităţii desfăşurate, cât şi prin prestigiul până la care a izbutit să înalţe postul ocupat. Venind la conducerea învăţământului nostru secundar îndată după războiul de întregire, el i-a dat fericite şi competente directive, în cea mai grea din perioadele prin care a trecut vreodată şcoala noastră, într'un timp când era nevoie de o acţiune fermă, energică şi perseverentă pentru reluarea vieţii didactice normale după război, pentru opera de unificare a învăţământului României unite şi pentru aceea de reorganizare a şcoalei noastre secundare potrivit cerinţelor timpului.

Fără să mai insistăm asupra ajutorului efectiv dat d-lui Ministru Dr. Angelescu în opera de descentralizare a administraţiei şcolare din 1919, când se instituesc directoratele regionale, care aveau să conducă lucrările de organizare ale diferitelor regiuni, C. Kiriţescu a luat o parte activă la toate legiuirile şcolare fundamentale şi la regulamentele care au pus bazele învăţământului nostru secundar de după război. A lucrat la elaborarea decretului lege al d-lui Ministru Dr. Angelescu din 24 Iulie 1919, pentru înfiinţarea şi organizarea comitetelor şcolare, redactând în întregime regulamentul de aplicare al acestui aşezământ, care a dat o nouă vieaţă legii din 1918 a d-lui S. Mehedinţi asupra eforiilor şcolare şi a adus cea mai înfloritoare epocă din câte a cunoscut vreodată vieaţa materială a şcoalei româneşti. A colaborat la legea pentru înfiinţarea examenului de sfârşit de an, de admitere în liceu şi de bacalaureat din 9 Aprilie 1925 şi a redactat regulamentul de aplicare, instrucţiunile şi programele acestei legi, care au contribuit într'o bună măsură la ridicarea nivelului studiilor noastre liceale, scăzut în urma războiului, atât din cauza împuţinării pro-

fesorilor, cât și din aceea a numărului din ce în ce mai mare al elevilor lipsiți de o serioasă pregătire anterioară. A lucrat la anteproiectul de organizare a învățământului nostru secundar, devenit după aceea legea Dr. Angelescu din 1928, care, înlăturând specializarea prematură a elevilor, a creat o școală secundară unică, menită să stabilească o strânsă legătură între toate gradele de învățământ și să înlesnească în același timp elevilor trecerea la celelalte școli de grad secundar, după aptitudinile manifestate. A luat parte la întocmirea programelor analitice ale acestei legi și a redactat cele două mari regulamente ale ei — statutul corpului didactic și regulamentul administrativ — fixând, între altele, cele cinci tipuri ale liceului nostru și desființând nefericitul sistem al „orelor" ce se repartizau fiecărui profesor la începutul anului școlar, ca să-l înlocuiască prin acela al „catedrelor", care nu numai că îngădue profesorilor să-și cunoască și să-și urmărească de aproape elevii într'un ciclu de ani, dar îi face totdeodată răspunzători de rezultatele obținute. Ca membru al comisiunii de experți pentru chestiunile de învățământ de pe lângă secția cooperației internaționale dela Geneva, a introdus în programa liceelor cunoștințele referitoare la Societatea Națiunilor, în vederea apropierii dintre neamuri, cu respectarea și cultivarea sentimentului național. Colaborator principal la legea de înființare a O. N. E. F., el a dat școalei noastre secundare maeștri de educație fizică la înălțimea menirii lor. C. Kirițescu este în sfârșit autorul unui întreg șir de lucrări și de măsuri din cele mai salutare pentru promovarea învățământului secundar ca : reglementarea excursiunilor, a publicării anuarelor școlare, a radiofoniei școlare și a corespondenței internaționale a elevilor de curs secundar ; trimiterea profesorilor de limbi străine în țările respective pentru perfecționare ; organizarea marelui congres internațional al profesorilor secundari din 1928 ; publicarea impunătorului anuar al învățământului secundar și atâtea alte lucrări în care munca unui director general rămâne anonimă.

Administrația transformă de obiceiu pe profesor într'un biurocrat pândit de arbitrar și amenințat de rutină, deoarece-i închide orizontul în cercul strâns al mulțimii solicitatorilor și al intervenienților îngrămădiți să-i smulgă o aprobare, îl îngroapă în maldările de hârtii pe care trebue să le rezolve și care-l fac să nu mai vadă nimic din adevărata viață a școalei, tocmai când ea așteaptă dela dânsul marile directive menite să-i remedieze lip-

surile, să-i înăbuşe patimile, să-i avânte entuziasmul şi să-i dea un stimulent mereu viu. C. Kiriţescu a ocolit această primejdie. Spiritul viu şi independenţa lui de cugetare l-au făcut să-şi dea repede seama de „uciderea lentă a problemelor şi a preocupărilor culturale, prin acţiunea indolenţei, a tărăgănelii şi a mecanizării" biurocratice. Intr'unul din articolele sale de luptă (Artă, morală şi cuviinţă) el ne-a zugrăvit caustic acest proces de sclerozare administrativă, înfăţişându-ne-o sub forma „hârtiei", care, pornind dela un minister la altul, primeşte numere de înregistrare, trece prin diferite condici, se acopere de rezoluţii şi referate, umblă pe la diferite biurouri, îşi face stagiul pe mesele funcţionarilor mici şi mari, colindă pe la fel de fel de consilii, îşi anexează şi-şi conexează „lucrări", se îmbogăţeşte cu „avize", crescând mereu şi ajungând un dosar voluminos, pentru ca, în cele din urmă, ministrul căruia-i este prezentat să fie cuprins de o adevărată panică la vederea monstrului şi să-i amâne rezolvarea la calendele greceşti. Om al realităţilor şcolare, C. Kiriţescu s'a ţinut mereu în contact cu lumea vie a şcoalei, pe care a trăit-o atât în anii săi de profesorat, cât şi în aceia de inspector al învăţământului secundar şi pe care a ţinut s'o cunoască *de visu* şi în chipul în care apare ea în cele mai de seamă centre ale Germaniei, Franţei şi Elveţiei, vizitate anume în acest scop, în timpul unei călătorii de studii. El face parte dintre puţinii noştri funcţionari superiori, cari rămân mai presus de toate oameni de concepţie şi de realizare. Problema învăţământului nostru secundar este privită de dânsul cu acea viziune clară a scopurilor urmărite care izvorăşte întotdeauna dintr'o experienţă bogată şi care l-a făcut un iscusit constructor de legi şi de regulamente şcolare, modele de înlănţuire logică şi de rânduială administrativă.

Ca director general al învăţământului secundar, C. Kiriţescu îşi are însă partea sa în cugetarea pedagogică românească nu numai prin această operă de făuritor al dispoziţiilor legale şi regulamentare care au adus revizuirea organizării gimnaziului şi a liceului nostru de după războiu, ci şi prin lupta dusă împotriva manifestărilor morbide ale romanului, ale teatrului şi ale cinematografului, care viţiau atmosfera mediului şcolar, punând în primejdie educaţiunea morală a elevilor. Dela enunţarea teoretică a marilor principii conducătoare, el trece acum la acţiunea de realizare a luptătorului care-şi dă seama că sforţările făcute pentru

formarea inimii și a spiritului școlarilor nu pot fi eficace atâta timp cât îndrumările sănătoase sunt contrazise de relele exemple ale unor factori din cei mai hotărîtori pentru viața sufletească a neamului.

Prin uriașa ei forță de coeziune socială, adevărata literatură — ca să începem cu primul factor — înfăptuește minunea de a ne face nu numai să cugetăm, dar să și simțim cu toții la fel, pentrucă ne smulge din preocupările personale și egoiste, ca să ne identifice cu durerile și bucuriile semenilor noștri, contopindu-ne conștiința individuală cu uriașa viață colectivă a națiunii sau a umanității și realizând astfel acea sublimă solidaritate socială care este principiul de bază a celei mai înalte emoții estetice. Fără să fie subordonată vreunei teze sau să urmărească anume un scop moral și social, literatura își are, cum s'a spus atât de bine, adânca ei moralitate și sociabilitate, singurele în stare să asigure viața operei de artă. La noi însă, constată C. Kiriței, unele manifestări literare, în loc să fie creatoare de energie morală și socială, sunt dimpotrivă distrugătoarele ei. Literatura romanelor războiului nostru bunăoară, zice el, „produce o desorientare în sufletul adolescentului", pentrucă-și „recrutează eroii numai din drojdia pe care o scot întotdeauna la suprafață marile vânturări de oameni" și pentrucă lasă „impresia că sufletele bune, curate, cinstite sunt osândite dela început la eșec, că în marile frământări și convulsiuni politice și sociale, succesul este asigurat totdeauna șireților, necinstiților", în timp ce oamenii de caracter cad răpuși în lupta întreprinsă pentru îndeplinirea marilor aspirații naționale. E sigur doar că „suprema încordare a națiunii române pentru realizarea idealului său nu a putut fi executată de Iași". De ce să socotim atunci patriotismul ca „una din virtuțile demodate, perimate", cum îl privesc scriitorii cari otrăvesc tineretul prin „negarea meritelor celor ce au lucrat la înfăptuirea idealului național", prin „batjocorirea sufletului lor", prin „disprețuirea acțiunii lor" și în sfârșit prin toată acea atmosferă de „sensualism morbid" și de „nihilism moral" ce se desprinde din romanele noastre inspirate de marele război, tocmai când generația nouă are nevoie de mai multă forță morală decât cea precedentă, pentrucă „adeseori e mai greu să păstrezi un lucru decât să-l câștigi". C. Kiriței amintește astfel scriitorilor contimporani înaltele aspirații de ordin național și social în slujba cărora au înțeles întotdeauna să-și pună geniul cei mai mari și mai buni dintre poeții noștri din trecut, dintre cari este de ajuns să pomenim numele unui Gr. Alexan-

drescu, V. Alecsandri şi M. Eminescu. „Datoria cugetătorilor, şi printre aceştia, în primul rând a acelora cărora Dumnezeu le-a dat scânteia sacră a talentului, trebue să fie a contribui cu toată puterea spiritului lor la întărirea sufletească a tinerii generaţii, între altele, şi prin dreapta preţuire a acelora cari, la timpul şi la rândul lor, şi-au împlinit datoria pentru mărirea şi înălţarea patriei". „Arta şi şcoala nu pot fi forţe antagoniste", pentrucă „nu e admisibil ca literatura să dărâme ceea ce şcoala clădeşte". (Generaţia războiului şi scriitorii noştri)

Mai impetuos a fost asaltul dat de C. Kiriţescu împotriva tendinţei de a se transforma scena Teatrului Naţional în tribuna unei literaturi dramatice noi, care, subt pretextul suveranităţii absolute a artei, minează principiile ce au asigurat întotdeauna desvoltarea sănătoasă a societăţii. Ce e drept, şi primejdia care ameninţa sănătatea morală a tineretului secundar se înfăţişa de astă dată subt un aspect cu mult mai grav, deoarece era vorba de Teatrul Naţional şi deci de o instituţie de stat care completează educaţia artistică a liceenilor şi care tocmai de aceea trebue să fie o a doua şcoală de putere morală, de solidaritate socială şi de energie naţională. Infierând nefericitele concesiuni făcute de prima noastră scenă unor piese care, „prin perversitatea acţiunii, prin lipsa de decenţă a situaţiunilor şi prin libertinajul dialogului", constituiau o adevărată crimă împotriva purităţii sufleteşti a adolescenţilor, C. Kiriţescu afirmă principiul că repertoriul Teatrului Naţional interesează pe conducătorii şcoalei aproape în acelaşi grad ca şi programa şcolară şi că el nu poate servi la exploatarea instinctelor animalice ale spectatorilor şi la demoralizarea tineretului, pentru „plăcerea perversă a unor anumiţi scriitori sau pentru combinaţiile lucrative ale unor antreprenori literari". Lupta aceasta aprigă, care a mers până la extrema măsură luată de Ministerul Instrucţiunii de a interzice elevilor de şcoală frecventarea Teatrului Naţional, a avut drept efect scoaterea de pe afiş a pieselor încriminate şi purificarea atmosferei în cel mai înalt aşezământ de artă dramatică românească. („Artă, morală şi cuviinţă")

Al treilea aspect al activităţii militante pe care a desfăşurat-o C. Kiriţescu ca director general al învăţământului secundar, pentru apărarea curăţiei morale a tineretului şcolar, a fost acela al luptei împotriva filmului indecent, licenţios sau depravat, care coboară pe spectator până la cele mai abjecte, mai perverse şi mai neruşinate privelişti ale decăderii umane. Niciodată şi ni-

căieri ca în această luptă n'a atins C. Kiriţescu mai adânc şi mai necruţător răni care cangrenează administraţia noastră şi n'a atacat mai în plin politicianismul abuziv şi cinic care zădărniceşte acţiunea de control a filmelor pornografice. Revolta, ruşinea şi durerea îţi sfâşie inima, când afli că aşa numita comisiune de cenzură „a fost privită ca un fel de jucărie inocentă", ca „un loc de plasament a diverse persoane cu legături politice ori de simpatie cu ministrul"; că membrii astfel numiţi „nu atribuiau acestei însărcinări o seriozitate mai mare de cât aceea ce fusese în însăşi intenţia celui ce-i numise"; că anumite „forţe oculte s'au opus şi ţin mereu pe loc legiferarea" menită să impună censorilor norme certe de admitere şi de respingere a filmelor; că „proprietarii de filme licenţioase pun totul în mişcare spre a obţine un censor *cum se cade*", ducând prin presă campanii împotriva *„celor severi"* şi ajungând până la cinismul de a fi sărbătorit „marele succes al ieşirii din comisie a unuia din cei mai conştiincioşi şi mai probi dintre censori"; că prestigiul comisiunii de censură este „grav ştirbit" atât de însuşi „ministrul respectiv", care, spre a satisface pe vreunul din „ai noştri", dă „aprobare unor filme respinse de plenul comisiunii", cât şi de „ministrul altui departament, pentrucă a intervenit cutare ministru plenipotenţiar în apărarea interesului unui connaţional". Prin duioasa, dar nu mai puţin ironica descriere a propriei sale stări sufleteşti de „belfer demodat, plin de prejudecăţi învechite", ajuns membru în comisiunea de censură a filmelor şi întâmpinat de „surâsurile indulgente şi compătimitoare ale rafinaţilor esteţi"; prin întunecatul tablou al sălilor de cinematograf, pline de „un public imens, din mijlocul cărora răsar şepci de liceeni, veniţi să se desfete la auzul celor mai abjecte murdării şi să-şi facă educaţia cu glumele cele mai scabroase", subt privirile „îngăduitoare ale autorităţilor care acoperă acest atentat la sănătatea morală a tineretului"; prin accentele de sinceritate cu care şi-a exprimat disperarea în faţa acestui imens dezastru moral, ca şi prin curajul de a fi strigat dârz în auzul tuturor adevărul că interesele de acaparator egoism al partizanilor politici sau al străinilor cu trecere „cântăresc mai mult decât interesul moral al neamului românesc", — C. Kiriţescu şi-a îndeplinit mai presus de toate o înaltă datorie de conştiinţă, apărând sănătatea morală a şcoalei, cea mai vitală problemă pedagogică, fără a cărei fericită soluţionare nici nu se poate măcar concepe o educaţie în adevăratul înţeles al cuvântului.

După o lungă perioadă în care conducerea învăţământului secundar a fost supusă fluctuaţiunilor politice, prin directori cari veneau şi plecau odată cu guvernul, C. Kiriţescu este cel dintâiu director general al acestui învăţământ, care a rămas la postul său, subt diferite guvernări, dela 1918 prin delegaţie, iar dela 1925 până la 1931 ca titular. Chemat în această funcţiune din aceea de inspector gneneral al învăţământului secundar, el aducea nu numai o îndelungată experienţă personală, dar şi o nouă concepţie de administraţie şcolară, luând atitudine împotriva sistemului de intervenţii, excepţii şi îngăduinţe patronate de destrămata etică a politicianismului nostru. O atare atitudine însă, într'o funcţiune în care practica virtuţilor administrative nu se putuse întrona din cauza politicianilor deprinşi să forţeze mâna funcţionarilor, era cu neputinţă de păstrat fără mari şi adeseori dureroase neplăceri pentru cel ce îndrăznea să vadă în postul său o delegare a autorităţii chemate să aplice legea şi nu o unealtă a diferitelor clientele politice. De aceea, intransigenţa şi brutala francheţe cu care noul director general a înţeles să subordoneze interesul individual marilor interese colective ale învăţământului secundar şi care au fost o neplăcută surprindere pentru chiar politicianii guvernului ce investise pe C. Kiriţescu în postul său, i-au creat duşmănia tuturor acelora ale căror cereri ilegale au întâlnit în calea lor tenacitatea lui de gardian al legii. C. Kiriţescu nu era însă omul care să-şi sacrifice convingerile de dragul simpatiei sau al popularităţii. A preferat deci să apară odios decât să cedeze în ceea ce i se părea drept şi legal. Că n'a putut-o îndeplini întotdeauna, că a fost nevoit câte odată să plece în concediu şi să-şi lase altuia locul, spre a face concesiunile cu care el însuşi nu-şi putea încărca conştiinţa, că a gustat în sfârşit din amărăciunea deziluziilor în lupta întreprinsă, sunt fapte care arată cât de mari au fost greutăţile ce a avut să înfrunte. Dar, în faţa spectacolului întristător al tragediei funcţionarilor corecţi şi demni, a căror conştiinţă devine tot mai elastică subt presiunea moravurilor noastre politice, pierzându-şi în cele din urmă puterea de rezistenţă şi adaptându-se metodei vechilor făgaşe, — C. Kiriţescu are meritul de a nu-şi fi schimbat linia de conduită, de a nu-şi fi renegat convingerile, de a fi rămas tare cu toate decepţiile suferite şi de a fi dat postului său o înaltă autoritate morală, salvând de cele mai de multe ori prestigiul legii şi al regulamentului.

CONSTANTIN KIRIȚESCU LA MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

de ILIE C. PURCARU

Cu un sentiment de nestăpânită sfială încerc să aştern pe hârtie aceste rânduri în care aş voi să cuprind opera administrativă a unui om căruia i-a fost hărăzit să aducă şcoalei şi prin ea culturii româneşti una din cele mai vaste contribuţii. Sfială, fiindcă nu este uşor să înfăţişezi, în cadrul unei sărbătoreşti omagieri, o activitate desfăşurată vreme de trei zeci de ani.

Dar n'aş fi sincer, dacă n'aş mărturisi că în această încercare îmi stau în ajutor cele trei decenii de contact permanent nu numai cu activitatea zilnică, ci şi cu omul care şi-a dăruit, fără economie, energiile spirituale, morale şi trupeşti aceleiaşi instituţii.

Inspector şcolar, director general al învăţământului secundar, iar mai târziu director general al învăţământului superior, iată cele trei etape ale carierei administrative a lui Constantin Kiriţescu.

Aceasta, bineînţeles, fără a omite că D-sa este un valoros om de ştiinţă, un strălucit scriitor şi un mare animator al culturii româneşti. Intreită activitate şi întreit aspect al unei personalităţi care pe tărâmul realităţilor administrative ca şi în domeniul ideal al gândirii şi al artei, s'a impus cu un prestigiu egal.

Rândurile de mai jos nu pretind a înfăţişa opera şi personalitatea lui Constantin Kiriţescu sub toate aspectele ei. Ele nu tind decât să însemne, printr'o palidă şi scurtă prezentare a realizărilor legate de numele său în cadrul restrâns oarecum al acestui Minister, un omagiu cald, însă discret şi întemeiat, adus acelei laturi a activităţii şi însuşirilor lui Constantin Kiriţescu, pe care marele public cunoscând-o mai puţin, n'o poate preţui la adevărata ei valoare şi însemnătate pentru Statul, pentru naţiunea şi pentru cultura românească.

Om al şcoalei dintru început, ca profesor de ştiinţele naturale, Constantin Kiriţescu îşi face intrarea în Ministerul Instrucţiei în 1907, sub neuitatul ministeriat al lui Spiru Haret.

In acest post funcţionează în perioadele dela 1907—1911 şi 1914—1918. In cursul lor, în afară de obişnuita activitate de control, el a lucrat mai cu seamă la organizarea şi îndrumarea pedagogică a învăţământului ştiinţelor naturale. Cu cât folos nu şi-a închinat munca pentru întocmirea programelor analitice de învăţământ din anii 1909 şi 1910, pentru introducerea lucrărilor practice de laborator, pentru creiarea grădinilor şi muzeelor şcolare, pentru utilizarea desenului în acest învăţământ şi pentru înjghebarea excursiilor şcolare.

Numeroase rapoarte şi circulări cu propuneri şi îndrumări pedagogice au atras încă de pe atunci atenţia forurilor superioare asupra spiritului său clar văzător şi asupra deosebitelor sale însuşiri de organizator.

In anii 1911—1912, întreprinde o călătorie de studii în Germania, Franţa şi Elveţia, vizitând un mare număr de şcoale din acele ţări şi participând la lucrările lor de seminar şi de laborator pentru a cunoaşte de aproape ideile de organizare a şcoalelor străine şi sistemul de predare a ştiinţelor naturale de acolo.

Activitatea sa fecundă şi inteligentă ca inspector este încoronată în 1918 prin numirea sa în postul de director general al învăţământul secundar, în care a funcţionat până în 1931. Ţinând această demnitate de mare răspundere în cea mai grea perioadă a reorganizării noastre, care a urmat după războiul cel mare şi unirea tuturor ţărilor române, — Constantin Kiriţescu a adus un nepreţuit serviciu învăţământului din România, colaborând la cele mai multe din măsurile hotărâte pentru reluarea vieţii normale a şcoalei româneşti, după haosul în care o aruncase războiul şi ocupaţia duşmană, iniţiind şi înfăptuind atâtea din ideile şi directivele care se impuneau în chip firesc, în clipa când un Stat mult mai mare lua fiinţă Unificarea învăţământului din cele patru ţări surori şi organizarea şcoalei secundare pe noui baze, au dat prilej lui Constantin Kiriţescu să arate odată mai mult pregătirea sa, dragostea lui pentru şcoală, autoritatea pe care o ştiuse insufla şi intuiţia pe care o avea în a descoperi esenţa nevoilor instituţiilor şi în a defini sensul de desvoltare a învăţământului românesc.

In cei aproape zece ani de ministeriat ai doctorului Angelescu de după războiu, cari alcătuesc perioada cea mai fecundă

de organizare a școalei românești, pe toate terenurile, Constantin Kiriţescu a stat tot timpul în apropierea marelui ministru, aducându-i o colaborare pricepută, leală și devotată. Nu e măsură de organizare generală a Ministerului, sau specială a învățământului secundar, care să nu poarte pecetea contribuției acestui eminent tehnician al învățământului. Enumerația lor ar fi prea lungă. Ne mărginim a cita câteva din cele mai importante. Indată după războiu și unire, descentralizarea administrației Ministerului și crearea de regiuni școlare, apoi organizarea comitetelor școlare, al căror regulament pentru comitetele școalelor secundare, redactat de Kiriţescu în 1920 a rămas până azi, cu puține schimbări, temeiul pe care funcționează ele și astăzi. Mai presus de toate va rămâne în istoria învățământului nostru prețioasa sa colaborare la reforma învățământului secundar: la legiferarea, regulamentarea și programele bacalaureatului, la legea dr. Angelescu din 1928, la redactarea celor două mari regulamente de aplicare ale acestei legi, cuprinzând noua sistematizare a liceului românesc cu cele cinci tipuri, la programele analitice, la technica numirilor, transferărilor, etc., etc,..

Printre numeroasele sale inițiative, care s'au tradus în măsuri administrative și regulamentări mai citãm: participarea sa importantă la organizarea învățământului modern al educației fizice, al excursiilor școlare, al anuarelor școlare — alcătuind el însuși Anuarul general al învățământului secundar din 1925, rămas până azi cel mai sigur isvor de informație pentru învățământul secundar — al învățământului despre Societatea Națiunilor și dirijarea concursurilor intrerșcolare anuale în colaborarea cu FIDAC; corespondența internațională a școlarilor; reglementarea funcționării Conservatoarelor particulare; organizarea Congresului internațional al profesorilor secundari din 1928 care, mulțumită unor devotate colaborări, a fost un mare succes pentru țară; contribuțiile sale importante la cinematografia, radiofonia școlară și altele.

Iată atâtea prețioase contribuții care n'au putut fi aduse fără o adâncă observare și cunoaștere a tuturor nevoilor învățământului nostru, fără o clară intuiție a formelor de organizare cele mai bune ce se cădeau a i se da, fără o neîntreruptă meditație, fără închinarea până la jertfă a întregei lui ființe acestui învățământ secundar, pe care Constantin Kiriţescu l-a voit mai bine întocmit, spre a chezăși astfel mai buna instrucție și educație a tineretului românnesc.

Din anul 1931, Constantin Kiriţescu a trecut la direcţia învăţământului superior din Ministerul Instrucţiei. Caşi în învăţământul secundar şi aci spiritul lui de înţelegere a faptelor trebuia să-l determine a aduce şcoalei noui contribuţii. El a susţinut şi a făcut să triumfe ideea înfiinţării Consiliului inter-universitar care s'a dovedit a fi adevăratul regulator al vieţii universitare. A făcut anchete şi a publicat studii asupra supra-populaţiei universitare şi a şomajului intelectualilor.

Invitat la Conferinţa internaţională din 1935 dela Belgrad, consacrată chestiunilor de mai sus, a luat parte foarte activă, prezentând un voluminos raport şi participând la redactarea rezoluţiilor conferinţei.

Valoarea contribuţiei sale la lucrările acestei Conferinţe se poate măsura din termenii adresei prin care a fost invitat de către Comitetul de organizare a nouei Conferinţe internaţionale convocată în acelaş scop la Paris în anul curent:

„...nous comptons absolument sur votre participation. Nous osons espérer qu'il vous sera possible de venir et que vous ferez l'impossible pour cela. Votre concours nous a été trop précieux l'an dernier, pour que nous envisagions seulement la possibilité d'en être privés cette fois-ci".

„...notre très vif désir de marquer un peu à votre pays et à vous même la très grande reconnaissance que nous conservons des efforts faites pour assurrer l'an dernier le succès de la Conference de Belgrade... et vous témoigner, cher Monsieur, le souvenir très amical et très sympathique que vous conservent les Français qui ont eu, à cette occasion, l'honneur et le plaisir de vous connaître".

In acelaş an a vizitat Praga şi Varşovia studiind organizarea administraţiei şcolare şi instituţiile de învăţământ şi cultură din Cehoslovacia şi Polonia.

In sfârşit se cuvine să însemnăm aci cea mai recentă contribuţie pe care Constantin Kiriţescu a dat-o acestui Minister şi anume la redactarea proectului de lege de organizare a Ministerului Educaţiei Naţionale din 1936, proect menit a statornici pe noui baze, funcţionarea uneia din cele mai de seamă Instituţii ale ţării.

In afară de contribuţiile la opera de organizare amintită aci, pe care le-a adus Constantin Kiriţescu în lungul timp de când stă

în slujba şcoalei, trebue să ne gândim la activitatea administrativă cotidiană, la imensul număr de hârtii studiate şi rezolvate, zi de zi, în acest vast Minister al şcoalei unde se ivesc neîntrerupt atâtea cazuri nouă care se cer analizate cu cea mai mare luare aminte şi pentru cari trebuesc găsite cele mai nimerite, cele mai juste şi mai prompte soluţii. Să ne gândim la numărul nesfârşit de interese potrivnice care se întâlnesc atât de des în cel mai dinamic şi mai frământat dintre ministere, unde totul fiind într'o veşnică prefacere, cel ce stă la conducerea lui trebue să fie informat iniţiat şi secundat cu priceperea cea mai desăvârşită şi cu lealitatea cea mai deplină de primul slujbaş al direcţiunei.

Nici unul dintre miniştrii cari au trecut pe la acest Minister în ultimii 25 de ani nu s'au plâns că Constantin Kiriţescu nu l-a informat, iniţiat şi secundat cu pricepere şi cu desăvârşită lealitate. Deaceea au rămas toţi, oricare ar fi fost legăturile lor politice, în raporturi de stimă şi de prietenie cu colaboratorul lor.

Dar mai este o latură, aş zice de psichologie administrativă, pe care în calitatea noastră asemănătoare n'o putem trece cu vederea : cine n'a condus o direcţie de învăţământ în acest Minister, nu ştie cât de obositor, cât de ingrat este de atâtea ori acest post, în care trebue să satisfaci realităţile şi nevoile şcoalei fără să ignorezi atâtea interese de altă natură, câte se afirmă imperioase în această ţară. De câte ori acest „om de Minister" nu trebue să vadă cu durerea în suflet, cum pentru un singur post sunt zeci şi sute de solicitatori şi cum alegând pe unul din ei, îşi ridică asupra-i, pe nedrept, furtuna vrăjmăşiei tuturor acelora cari erau osândiţi, fără voia lui, să rămână pe dinafară. Şi atunci, cum valul de postulanţi şi de protectori se măreşte din ce în ce, cum este tot mai greu a împăca pe toată lumea, directorul general de minister se face fără voia lui ţinta spre care se îndreaptă săgeţile tuturor nemulţumirilor. El trebue să vadă cum, zi de zi, i se înstrăinează prieteniile, cum se ridică asupră-i treptat duşmăniile celor mulţi, cum este privit pieziş, cu ură, cu vrăjmăşie. E criticat, defăimat, atacat ; i se pun în sarcină toate câte au nemulţumit lumea şi câte el nu le-a voit, toate răutăţile la care niciodată nu s'ar fi gândit. Şi totuşi, directorul general de minister trebue să rămână senin în mijlocul valurilor de duşmănii care se ridică împotrivă-i.

Iar în clipele cele mai grele, trebue să rămână mereu acolo,

oricâte prietenii ar pierde, pentrucă mai presus de orice dezamăgiri şi de orice mâhniri personale, stă datoria de a sluji şcoala. Intreaga lui mulţumire sufletească cată să rămână numai în împlinirea cu orice jertfă sentimentală, a acestei datorii.

Constantin Kiriţescu este un astfel de om. Supus adversităţilor firești şi nemulţumirilor inerente unei atari demnităţi, el a mers mai departe neturburat spre ţel, soldat al datoriei, dispreţuind atacurile, nerăspunzând la calomnii şi bârfeli, neintimidându-se de ameninţări, fără alt îndreptar decât al conştiinţei sale, părând de atâtea ori rece, sever şi neînduplecat deşi inima lui era însufleţită de căldura unei afecţiuni nemărturisite sau de văpaia unui ideal care ne călăuzeşte pe toţi : acela al valorificării puterilor intelectuale ale românismului.

El poate fi dat fără rezervă ca pildă celor cari îşi închină puterilor lor de muncă şi gândire organizaţiei de stat a României moderne. Un mare idealist, un mare organizator şi un admirabil conducător. Numai cine înţelege câtă nevoe are România de astfel de slujitori, poate preţui ce însemnează Constantin Kiriţescu în aparatul nostru de Stat.

Deaceea, aruncând această scurtă privire asupra operei lui Constantin Kiriţescu, preţuind deopotrivă în calitate de prieten, de coleg de Minister şi Român, toate cuceririle lui spre binele ţării şi al culturii, ne unim din inimă cu cei care îl sărbătoresc acum cu sinceritate şi recunoştinţă, dorindu-i să urce încă alte trepte pe scara valorilor, de unde să slujească şi mai rodnic societatea şi Naţiunea. Noi, cari de atâţia ani am stat în preajma lui, caii i-am admirat tot timpul desăvârşitu-i patriotism, puterea-i de muncă, înalta-i spiritualitate şi probitatea-i sufletească, noi cari am văzut ridicându-se piatră cu piatră splendida lui operă în Ministerul Educaţiei Naţionale, putem afirma fără umbră de şovăire despre Constantin Kiriţescu căeste „un om al şcoalei, un îndrumător al învăţământului, un slujitor fără prihană al Statului, un stegar al românismului".

ART. 150 DIN REGULAMENT

de DIMITRIE FOCŞA

Sunt câţiva ani de când apărea în presa franceză un articol intitulat „Les cancres" al lui Stéphane Lauzane.

Articolul acesta, care a produs senzaţie, era, sub un unghiu de vedere, o critică aspră, distrugătoare, a rezultatelor pe care le dă şcoala de azi.

Cercetând ce-au devenit colegii săi de clasă şi după ce arată ce-au devenit codaşii seriei sale, în ştiinţă, în literatură, în magistratură, la bară . . . în ziaristică, se întreabă cu surprindere, cu o semnificativă şi ironică dezolare: „unde sunt *fruntaşii*? ce reprezintă *premianţii* clasei mele?"

Cu alte cuvinte, codaşii, cari sunt mai mult propria lor operă decât a şcolii, care i-a declasat, s'au dovedit formaţi mai temeinic pentru viaţă — care, în definitiv, este ultimul scop al şcolii — şi au dat rezultate superioare, şi pentru ei şi pentru societate.

Stéphane Lauzane este un gânditor onest şi serios, el îşi punctează afirmaţiile cu fapte şi cu nume uşor de controlat, deci concluziile sale trebuiesc socotite ca adevărate, cel puţin pentru seria lui.

Numai din aceste fapte nu se pot trage încheeri generale, dar faptele sunt prea luminos prezentate, pentru ca problema rezultatelor şcolii să nu se pună cu necesitate.

Nu se poate afirma că lucrurile se petrec întocmai la noi. Sunt însă mulţi oameni serioşi, părinţi de copii, oameni cu o cultură aleasă şi cu situaţii sociale importante, cari exprimă adese ori nedumeriri şi îndoeli, asupra scopurilor, asupra metodelor şi, mai ales, asupra rezultatelor şcoalei româneşti.

Aceasta cel puţin în ceeace priveşte şcoala secundară teoretică (liceul).

Cine urmăreşte şcoala noastră secundară deaproape şi de mai mult timp, pentru a avea o vedere de ansamblu asupra

ei, rămâne cu un sentiment neîndoios al frământării în care trăieşte şi cu impresia că şcoala secundară nu şi-a găsit încă aşezarea ei definitivă, aceea care să corespundă cel mai mult nevoilor sufleteşti şi sociale de azi.

Multe din gândurile bune, inovatoare, au rămas numai deziderate, fie că nu s'au găsit mijloacele şi temeiurile de realizare, fie că trebuie învinsă o inerţie care întârzie prea mult în şcoală, fie că şcoala nu se integrează destul în societatea de azi.

Dacă, în ceeace priveşte mijloacele de învăţământ, datorită comitetelor şcolare, suntem într'un progres netăgăduit, care uşurează munca elevilor şi consolidează cunoştinţele lor, în ceeace priveşte *cunoaşterea copilului şi educarea lui*, suntem aproape în aceeaş situaţie ca înainte de războiu.

Vom cerceta un singur aspect al vieţii funcţionale a şcolii.

Se constată anume lipsa unui contact mai strâns, mai înţelegător, mai rodnic, între centru şi periferie. In adevăr, deşi sunt foarte mulţi profesori cari au şi pregătirea tehnică şi cea sufletească la o înălţime apreciabilă şi cari desfăşoară o activitate lăudabilă, deşi organele centrale ale Ministerului sunt formate din oameni pentru cari studiul problemelor de şcoală şi cultură sunt nu numai o datorie dar şi o chemare, totuşi, la cel dintâi prilej, se constată lipsa acestui contact.

Vom da ca exemplu discuţiunea — încă neterminată — privind *străjeria*.

Deaceea este necesar să umplem acest gol. Trebuie ca între organele centrale, de îndrumare şi cele periferice, de realizări, să fie un schimb continuu, viu, ţesut de rezultatele ce vin şi îndrumările ce pleacă.

Inspectorii şcolari au, şi ar putea strânge mai mult în carnetele lor, observaţii şi rezultate, la cari au ajuns singuratecii cercetători, măsuri fericite ale unei şcoli, din care s'ar putea distila măsuri generale, cari ar putea fi recomandate şcolilor, dând bine-înţeles *mijloacele de acţiune* necesare, fixând *răspunderile* şi, n'ar fi rău, dând uneori şi *recompensele* meritate.

Anuarele şcolare când se tipăresc, rapoartele anuale ale directorilor de şcoli, conţin deseori fapte, rezultate şi sugestii, care ar putea servi de material Direcţiunilor din Minister pentru a extrage norme şi directive, a căror aplicare să fie verificată de organele de control ale Ministerului.

Rapoartele generale anuale ale acestor organe de control care ar arăta situaţia învăţământului, rezultatele generale şi acele speciale ale unor măsuri nouă, care ar putea fi verificate în practică, ar putea fi tipărite de Minister şi difuzate personalului didactic, pentru a arăta *ce s'a realizat*, ce se poate realiza şi pentru a stimula.

Ar fi un schimb continuu de idei şi de fapte, de îndrumări şi rezultate, o circulaţie vie, care ar da acestei instituţii *viaţa* unui organism unitar de sus până jos.

Fiecare şcoală are o viaţă a ei proprie, datorită conducătorilor, mediului, tradiţiei, are o personalitate proprie, totuşi multe încercări ale ei ar putea fi găsite vrednice de a fi verificate, eventual generalizate.

Dar pentru acest sfârşit *ele trebuiesc cunoscute* acolo sus, adunat materialul, clasat, studiat în lumina şi a altor experienţe pentru ca acolo, ca într'un laborator, *să se verifice şi să se topească în recomandări cu caracter general, care să întreţină o atmosferă prielnică cercetărilor, înoirilor, o atmosferă de entuziasm creator.*

Iar pentru aceasta *Directorul General de Invăţământ* nu mai poate rămâne ceeace este, cel mai împovărat servitor al Statului Român, în a cărui sarcină zilnică nu cad numai sute de hârtii de rezolvat, referate de făcut, numiri, înlocuiri, concedii, de propus şi de aprobat, comisiuni de întocmit, parlamentari şi oameni politici de satisfăcut, etc., etc. Până şi înscrieri la examene, reexaminări, transferări de elevi, cereri de reduceri de taxe şi câte nimicuri de acestea, le ţin în loc activitatea, le solicită atenţia şi le răpesc timpul.

Cine a văzut pe directorii generali de învăţământ plecând, şi la prânz şi seara, cu servietele — şi ce serviete speciale, încăpătoare — pline până la saturaţie, luând de lucru pentru timpul *destinat repaosului*, şi-a dat seama ce muncă istovitoare depun şi cât de puţin timp liber le rămâne pentruca ei, din studiul rapoartelor ce au, îndepărtând ceeace e de suprafaţă sau se referă la persoane şi păstrând ceeace se rapoartă la viaţa însăşi a şcolii, să poată reflecta la măsuri de sinteză, care să se reverse asupra şcolii ca o ploaie binefăcătoare, dând prospeţime şi viaţă, risipind nedumeririle şi descurajarea, alimentând entuziasmul.

Aceste măsuri strecurate apoi în regulamente ca norme, nu ar avea numai autoritatea locului de unde vin, ci şi valoarea reme-

diului care numai acolo, cu documentarea și vederea de ansamblu necesare, își pot găsi formula adevărată.

Iată de pildă o inovație de acest fel strecurată în art. 150 din *Regulamentul școlilor secundare din 1928*. Un articol, ca oricare altul, din cele 333 câte conține Regulamentul și totuși ce însemnătate prezintă pentru viața școlii.

Cel ce scrie aceste rânduri a trăit epoca în care toate plângerile relative la promoții erau adresate Ministerului, care uneori trimitea inspectori să cerceteze și să . . . examineze, alteori trimitea elevii la alte comisiuni și chiar în alte orașe, și a văzut și ordine telegrafice care socoteau promovați, elevi declarați corigenți sau repetenți de profesorii lor.

Ce-ar fi însă astăzi, când *politicianismul* a intrat așa de adânc în moravurile noastre?

Art. 150 rezolvă odată și definitiv această problemă: „Orice plângere relativă le promoțiunea elevilor, atât în Iunie cât și în Septembrie, se adresează Direcțiunii școlii în cel mult trei zile după afișarea rezultatelor. Ea se rezolvă de conferința clasei, care va asculta și pe profesorul respectiv". Și pentru a nu lăsa joc de noi intervenții, ultimul aliniat spune: „Hotărîrea conferinței luată cu majoritate de voturi, este *executorie* fără a mai avea nevoie de aprobarea Ministerului".

De unde a ieșit soluția?

Din câte nenumărate cazuri ce i s'au ivit spre rezolvare, din care raport de anchetă, va fi găsit *D-l Kirițescu*, — fiindcă D-sa este autorul acestui articol, — sugestia acestei noi măsuri? Desigur, n'ar putea răspunde nici D-sa, dar *măsura aceasta are, pentru viața școlii secundare, o valoare morală nemăsurată.*

Intâi, pentru elevul care se socoate nedreptățit.

Inainte numai elevii cu „sfinți la Ierusalim" puteau face asemenea cereri, pentrucă ele trebuiau aduse la Minister și trebuia trecere multă. Se crea în mintea elevilor credința falșă că numai la *anumiți* elevi li „se face dreptate", că școala admite *o favoare*, ceeace este cu desăvârșire împotriva principiilor în care ea trebuie să trăiască.

Măsura prevăzută de art. 150 are aceiași importanță morală pentru profesorul respectiv. O revenire asupra situației unui elev era altă dată *o înfrângere* a profesorului, înfrângere obținută prin oameni politici. Era o micșorare și *a prestigiului școlii* pentrucă

îngăduia şi lăsa să se creadă că, datorită acestui amestec, şi nu cauzei însăşi, s'a revenit asupra situaţiei elevului.

Ce elemente de apreciere poate avea Ministerul, şi chiar inspectorul delegat să ancheteze asemenea cazuri? Pe când astăzi ce logic şi ce luminos soluţionează art. 150, toate cazurile. Cine e mai în măsură să decidă, dacă elevul merită sau nu, să i se acorde o reparare decât profesorii clasei lui, singurii cari-i cunosc aptitudinile, activitatea, silinţa, cari-l pot situa în cadrul colegilor săi, cari cunosc toate împrejurările?

Şi pentru a da o rezolvare completă problemei, autorul art. 150 prevede în amănunt şi cum trebuie soluţionate cererile pe care conferinţa şcolară le găseşte întemeiate.

„Conferinţa nu va putea schimba notarea dată de profesor *dacă* acesta nu consimte, ea va putea decide reexaminarea elevului de o *comisie* compusă din doi profesori de aceiaşi specialitate sau specialităţi înrudite, din care va face parte negreşit profesorul obiectului care a determinat situaţia şcolară în discuţiune..."

Prima soluţie, aceia *a promovării elevului fără o reexaminare* ci prin simplul consimţimânt al profesorului, constituie un pas considerabil în normele de apreciere a activităţii elevului.

Valoarea generală a elevului pusă în cumpănă cu *o materie oarecare*, apare oficial pentru prima oară pe ecranul şcoalei româneşti.

A doua soluţie care dă loc profesorului respectiv în comisiunea de reexaminare, majorându-l cu doi profesori, exponenţi ai conferinţei şcolare, este tot aşa de bine găsită.

Nu cunosc o soluţie mai fericită pentru o problemă aşa de spinoasă.

Desigur, ca orice inovaţie, măsura n'a intrat încă complet în sentimentul tuturora. Incă trăim sub tradiţia „suveranităţii" profesorului. Sunt încă profesori, care preferă autoritatea oficială, nedocumentată, şi deci, uneori, arbitrară, autorităţii corpului constituit a conferinţei clasei, care are toate elementele de judecată necesare. Dar câtă autoritate, cât prestigiu a căpătat şcoala pentru cei din afara ei, din 1928, de când ea este îmbrăcată şi cu răspunderea dar şi cu autoritatea întreagă, neştirbită.

Dispoziţia aceasta atinge însă şi alte resorturi.

Pentru prima oară se stabileşte, fără a o denumi, *o instanţă de judecată profesională*. Aceasta e o cucerire nouă, un instrument de constrângere pe care şi-l creiază corpurile constituite împotriva

acelor membri, cari ar păcătui împotriva intereselor morale ale corpului.

Pentru că nu se poate tăgădui, — în cazurile foarte rari desigur — când un profesor este nedrept, din orice motiv, sau când este arbitrar, — că el aduce, prin actele sale, o scădere în fața lumii, o vătămare și celorlalți colegi și școlii, și atunci este firesc ca însuși colegiul să aibă îndreptățirea să rezolve aceste cazuri.

E drept că aplicarea articolului acestuia cere corpului didactic un *simț civic* care să-i îngăduie să pună interesele obiective ale instituției deasupra sentimentelor de solidaritate colegială, câteodată rău înțeleasă, uneori deasupra sentimentului de prietenie, deaceia, în unele cazuri încă, deciziunile conferinței apar defectoase.

Totuși nu e mai puțin adevărat că această prerogativă acordată plenului conferinței, a adus în școală o coordonare a activității, ale cărei efecte se resimt puternic și aceasta dovedește că profesorii secundari se arată vrednici de încrederea ce li s'a acordat.

Prin art. 150 D-l Kirițescu a pus școala la adăpost de injoncțiunile din afară și a evitat Ministerului situații grele, în care trebuia să pună în cumpănă autoritatea școlii cu autoritatea politică sau personală a solicitatorului, salvând astfel și prestigiul autorității centrale și pe al școlii.

D-l Kirițescu, fără a lipsi Ministerul de dreptul de control asupra școalei, a dat acesteia omagiul la care avea dreptul.

Cunosc multe măsuri cu caracter general, inspirate sau luate de D-sa, cunosc influența sa în diferitele forme pe care le-a luat organizația școalei secundare, programe, circulări, etc., am însă impresia că niciuna, într'o formă așa de nebăgată în seamă, nu a însemnat o mai puternică revoluție, n'a atins mai multe și mai variate resorturi, n'a rezolvat mai spinoase probleme și n'a adus mai importante și nebănuite contribuții în reala funcționare a școalei.

Sunt mulți ani deatunci — *Spiridon Popescu*, autorul „Scrisorilor către Învățători" era director al învățământului primar — de când am asistat la o convorbire, care oglindește și azi condițiile de lucru ale directorilor de învățământ.

Celălalt interlocutor era inspectorul şcolar *Stoenescu*, unul din cei mai de valoare şi din cei mai vrednici slujitori ai şcolii.

Stoenescu făcuse un raport cu caracter general, conţinând constatările sale — o anchetă asupra a două judeţe — mi se pare Argeş şi Muscel — şi o serie de propuneri care, credea el, vor forma obiectul unor dispoziţiuni generale.

— „Aţi citit raportul meu, Domnule Director"? îl întreabă Stoenescu.

— „Dar ce crezi că am timp de pierdut pentru asta", îi răspunde, glumind, Spiridon Popescu.

Stoenescu, cu toată rezerva pe care i-am preţuit-o toţi, dar nu fără surprindere şi hotărîre, îi replică :

— „Dar, Domnule Director, Dvs. ştiţi că eu am lucrat două săptămâni numai la redactare, afară de adunarea şi clasarea materialului şi-mi spuneţi că citirea lui este vreme de pierdut"?

Spiridon Popescu a simţit că vorba depăşise gândul şi, bonom cum era, i-a dat o serie de explicări.

— „Păi eu, dragă Stoenescule, nu stau aici pentru a dirija învăţământul, pentrucă, atunci, întâi, raportul tău ar trebui să-l citesc şi să iau măsurile ce-mi propui tu şi alţii ca tine. Nu ! Nu ! Eu stau aci pentru a acorda şi respinge concedii, pentru a acorda şi respinge detaşări, pentru a înlocui pe directori la cererea oricui, pentru a asculta toată ziua pe toată lumea care-mi cere de toate, să semnez ordonanţe de plată, etc., etc., şi deaceea, pentru lucrările în adevăr serioase, nu găsesc timp decât acasă, noaptea, târziu. Iţi făgăduiesc însă că în noaptea asta îl citesc".

Acest incident oglindeşte condiţiunile în cari lucrează directorii din Ministerul Instrucţiunii.

Şi totuşi acolo e puntea de comandă, deacolo pornesc toate firele, acolo, materialul informativ adunat se topeşte şi din el se încheagă toate normele, toate dispoziţiunile, şi radiază lumina, căldura.

Din examinarea unei singure dispoziţii — a celei prevăzute în art. 150 — se poate constata câte resorturi poate pune în mişcare şi câtă lumină poate risipi *un om* care, deasupra hârtiilor ce rezolvă, semnează, frământă interese şi concepţii mai largi şi, când i se dă putinţă, le transformă în pârghii de ridicare a şcolii.

Trecerea printr'o funcţie de conducere ca acestea, înseamnă muncă istovitoare, ale cărei rezultate sunt de cele mai multe ori

în disproporție și cu munca cu priceperea și cu intențiile, înseamnă prietenii cari nu sunt totdeauna definitive, pentru că nu poți da tot și tuturora, înseamnă mai ales multe adversități și vrăjmășii; ceeace rămâne însă, ca un capital permanent, este binele pe care l-ai dat nu oamenilor, ci instituțiilor. Ceeace dai oamenilor este izolat și trecător, ceeace imprimi instituției este general și permanent și numele tău se leagă definitiv, se înfrățește, fără știrea și fără voința ta, cu instituția.

Și prin asta ne depășim existența în timp.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONSTANTIN KIRIŢESCU

Ca autor al Operei „ISTORIA RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI"

de General ALEXE ANASTASIU

In ziarul „Neamul Românesc" din 25 Ianuarie 1923, sub titlul „Ceva despre o carte bună", am scris un articol de aprecieri elogioase asupra primului volum — apărut până atunci — din „Istoria războiului pentru întregirea neamului" al d-lui Const. Kiriţescu.

Astăzi când sunt apărute de mult toate cele trei volume ale acestei importante opere, voind să spun ceva despre valoarea lor, nu pot să încep prezenta mea schiţă critică, fără să mă refer şi să încorporez în ea, cel puţin câteva pasagii din articolul meu de atunci. Această procedare este cu atât mai indicată, cred, cu cât ediţia a doua a primului volum, revăzută, ca şi volumele II şi III ale lucrării d-lui Kiriţescu, evidenţiază în mod luminos cât de juste au fost aprecierile mele de atunci.

In primele trei pasagii ale criticei din 1923 am scris cele ce urmează:

„In fruntea lucrărilor de seamă ce s'au publicat până acum la noi cu privire la marele război, considerăm preţioasa lucrare a d-lui C. Kiriţescu pe care am dori s'o ştim tradusă şi în alte limbi, dar mai ales tipărită într'o ediţie populară, ca să poată fi cât mai mult cunoscută.

„Autorul nu este un profesionist în domeniul istoriei şi n'a întocmit un curs de istorie militară sau un tratat de istorie naţională. Dar d-l Kiriţescu pare după opera ce-a realizat — un dilletant abil în arta de a strânge, de a clasa şi de a utiliza un material istoric, precum şi un distins meşter al condeiului.

„Stilul său îmbracă, după nevoie, toate formele cuvenite de preciziune, claritate şi colorit: conchis şi imparţial când serveşte de cronicar al evenimentelor, în lumina adevărului; înflăcărat, abund, strălucitor sau duios şi chiar plângător, or de

câte ori — ca istoric ce nu este profesionist — se lasă furat de ritmul metaforic al epopeii şi aşterne rânduri sublime, înaripate de cel mai românesc sentiment, de cea mai poetică inspiraţiune".

Cu cele două volume apărute şi cu revederea lor în o a doua ediţie, cărora — cum declară d-l Kiriţescu în prefaţa dela ediţia a II-a a primului volum — le-a adus *„mari modificări"*, autorul nu numai că dovedeşte acelaş merit pentru care l-am omagiat, dar chiar l-a întrecut.

Opera d-lui Kiriţescu nu se adresează unei sau unor categorii de cititori specialişti în vre-o activitate omenească oarecare, ci tuturor concetăţenilor săi. E scrisă nu numai pe înţelesul, dar şi pentru interesul tuturor Românilor, fără a înceta să fie şi pentru ştiinţa străinilor, doritori din punctele de vedere ce-i interesează, o sursă bogată de stricte adevăruri a întâmplărilor ce au avut loc dela obârşia şi pânăla sfârşitul războiului, din tălmăcirea cărora ei pot cunoaşte realităţile şi temeiul marelui nostru război de întregire.

D-l Kiriţescu n'a scris de ex. o operă de istorie militară, nici o operă de istorie politică în funcţiune de evenimentele militare ale războiului şi tot aşa n'a scris o istorie de sociologie, de economie politico-socială, etc. în legătură cu operaţiunile militare. Opera sa integrală însă interesează şi pe militari şi pe omul politic şi pe sociolog şi pe economist etc., servindu-le tuturor repere suficiente pentru a-şi da seama de evoluţia fiecărui din aceste puncte de vedere, deosebite, în cursul marelui război naţional.

In partea I-a de ex. a primului volum : „Originele şi pregătirea războiului României" cuprinzând la Cap. I, Introducerea. Războiul Mondial al României; la Cap. II, Iridenta română cu problemele : Transilvania, Bucovina, Basarabia; apoi Cap. III : Conflictele României cu vecinii, chestiunea Dobrogii, Războiul Balcanic; Austro-Ungaria contra României; Apropierea României de Rusia, Atentatul dela Sarayevo şi Cap. IV, Perioada neutralităţii, până la inclusiv Declaraţia de război contra Austro-Ungariei, sunt felii dintr'un tot scriitoricesc, care denotă nu numai pe cronicarul emerit care le expune, pe interpretul şi comentatorul competent al chestiunilor tratate, dar şi pe observatorul just şi pătrunzător, care ştie să disece adânc, pentru a pune în lumina adevărului şi a unei logice impecabile, aceea ce interesează şi ajută pe cititor la înţelegerea textului pe care îl citeşte.

In partea II-a, prin cele două capitole ce conţine, d-l Kiri-

țescu face istoricul operațiunilor militare dela 15 August până la 2 Decembrie 1916, când se sfârșește pentru Români campania dobrogeană, apărarea acestei provincii fiind lăsată ulterior numai pe seama Rușilor. Această parte de istoric nu este o simplă înșirare de fapte, așa cum ele rezultă din dările de seamă militare după care au fost redate, ci o succesiune de expuneri echilibrate, ca dimensiune și armonizate cu importanța lor. De asemenea ele sunt completate cu explicațiuni, descripțiuni, și comentarii geografo—istorico—politice, referitoare la localitățile, la pozițiile, drumurile, etc., pe unde s'au produs acțiuni militare și ceeace este tot așa de util, ilustrații fotografice (portrete), biografii, schițe, planșe, crochieuri, tabele, etc., care pun pe cititor în măsură să cunoască și să judece, în cunoștință de cauză, părțile de istorie la cari aceste completări se referă.

Volumul al II-lea cuprinde Capit. III: Apărarea Carpaților; Cap. IV: Invaziunea inamică, și Cap. V: Agonia Capitalei. Aceste capitole aparțin propriu zis părții a doua din volumul I. Pentru considerațiuni technice au fost trecute la volumul al II-lea.

Operațiunile sunt expuse în aceste trei capitole, nu numai cu iscusința unui profesionist militar, specializat în clasarea materialului de expus, dar și cu perspicacitatea omului de vastă pregătire care vede alături de faptele propriu zise militare și partea de ordin social, de ordin politic, administrativ și național, cari se împletesc cu acele fapte militare.

Mai presus de toate însă, în aceste descrieri, se remarcă Românul cu suflet mare care trăiește episoadele pe care le narează.

In Partea III-a Refacerea și în Partea IV-a, Campania din 1917, d-l Kirițescu expune cele două bătălii de reabilitare a numelui și a demnității românești: Mărășții și Mărășeștii, precum și bătăliile dela Oituz, Muncelul, Cireșoaia, până la sfârșitul campaniei din 1917.

Nu putem caracteriza mai reușit această parte a războiului nostru, decât reproducând — pentru cititorii acestor rânduri — câteva aliniate din sfârșitul Capitolului IX al părții a patra, ultimul al volumului al II-lea, capitol care poartă titlul „Sfârșitul campaniei din 1917":

„Campania română din 1917, — scrie d-l Kirițescu — se deosebește fundamental de campania din 1916, atât din punctul de vedere al împrejurărilor strategice, cât și al mijloacelor de luptă."

Şi după ce arată deosebirile de situaţie şi de mijloace, d-l Kiriţescu referindu-se la factorul de primă importanţă în războiu: *omul*, scrie: „După două-trei luni de pregătire serioasă, cu dascăli buni, soldatul român a ajuns să nu fie inferior cu nimic oricăruia din soldaţii reputaţi ai Europei.

Pe lângă preţuirea celorlalţi, soldatul român a învăţat să se preţuiască singur la valoarea lui adevărată. Soldatul român s'a convins că inferioritatea lui din anul trecut se datora lipsei de armament şi necunoaşterii metodelor de luptă. Acum le cunoaşte bine, şi puterile proprii şi pe ale adversarului. Cunoaşte mai ales pe cel mai puternic şi mai temut dintre duşmanii săi, pe soldatul german. Şi-a dat seama că, bine înarmat şi condus, poate fără teamă şi chiar în chip avantagios să se măsoare cu acesta. L-a văzut la Mărăşti ridicând mâinile cu supunere, sau fugind dinaintea baionetei sale răzbunătoare. L-a văzut la Mărăşti muşcând ţărâna, neputincios în faţa hotărîrii lui nestrămutate de a păzi plaiurile şi câmpiile Moldovei.

Prefacerea sufletească a soldatului ţăran, care începuse să se opereze în timpul primăverii, se desăvârşise acum.

La patriotismul, născut din sentimentul demnităţii sale umilită de popoarele vecine, pe care el le consideră inferioare lui, şi din durerea pentru ţara lui, călcată în picioare şi stoarsă de duşmani, se adaugă acum un sentiment nou: încrederea în superioritatea lui, atât faţă de duşmanul înfrânt, cât şi faţă de tovarăşul de arme care-şi desonorase steagul şi îşi trădase ţara. Oţelit trupeşte şi sufleteşte, soldatul român era acum un luptător conştient şi viteaz, înflăcărat pentru apărarea Patriei sale, dispreţuitor al oricărui pericol, gata la orice jertfă. Este marea biruinţă a sufletului românesc în campania anului 1917".

Acest sfârşit de capitol şi de volum, nu numai că zugrăveşte sugestiv, în esenţa lor, episoadele istorice ce el cuprinde, dar poate servi şi de introducere la volumul al III-lea, pentru a ne asigura că ceeace avea să urmeze, în cuprinsul celui de al treilea volum, este perfect explicabil: Biruinţa sufletului românesc avea să-l imunizeze pe soldatul român contra bolşevismului, pentru a-şi scrie actul de unire cu Basarabia şi Bucovina şi avea să-l ducă la Budapesta, pentru a câştiga şi sigila acolo, cu arma în mână şi cu sângele său, unirea cu Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul.

Volumul al III-lea cuprinde în partea V-a: Ruşii şi Românii,

la Cap. I, Lichidarea alianței româno-ruse, la Cap. II Unirea Basarabiei cu Regatul, iar la Cap. al III-lea, O „Anabasis" românească. In Partea VI-a: Robia germană, tratează la Cap. I Ocupația germană în România, la Cap. II Pacea de robie dela București. Partea VII-a: Marea întorsătură a războiului, vorbește la Cap. I despre: Zilele negre ale României; la Cap. al II-lea Propaganda în străinătate; Cap. III Invierea; Cap. IV, Prăbușirea morarhiei Austro-Ungare; Cap. V: Unirea cu Bucovina; Cap. VI: Unirea Transilvaniei. Partea VIII: Războiul Româno-Maghiar; tratează la Cap. I despre Ocupația militară a Transilvaniei. Cap. II Bătălia dela Tisa; Cap. III Românii la Budapesta. Partea IX-a în fine: Pacea, cuprinde Cap. I, Românii la Conferința păcii, și Cap. II, Incheierea.

După cum partea I-a a volumului I se poate denumi *Prologul războiului*, tot astfel vol. III, cu toate capitolele lui, poate fi intitulat *Epilogul războiului nostru*. In el se arată toate durerile, jignirile și mizeriile îndurate—unele din ele până atunci inimaginabile în viața unui popor — care se abătuse asupra țării și armatei noastre, trădați fiind de Ruși, silniciți de învingători (Germani, Austro-Ungari, Turci, Bulgari, și mai ales Bulgarii) și puși în penibila situație de a ne război chiar cu proprii noștri aliați, Rușii.

Dar tot în acest volum — ca un fel de revers al medaliei epilogale — se arată și părțile de răsplătire a suferințelor îndurate până în 1918: Unirea Basarabiei, a Bucovinei, a Ardealului și apoi Budapesta, Pacea.

Volumul al III-lea este astfel un adevărat caleidoscop de fapte diverse, unele tragice, altele înălțătoare, care arată luminos o succesiune de stări extraordinare, antipodale, pe care capriciul soartei le-a îmbinat parcă într'adins pentru a pune la încercare virtutea poporului nostru. Incercarea a fost aspră, dar ea a dovedit că această virtute este în adevăr înăscută, este o realitate certă.

Din punct de vedere istoric-politic-social al evenimentelor acestui răstimp de extreme probe, cercetătorii adevărului vor găsi în volumul III, nu numai niște pagini cronicale, ci fotografii extraordinar de juste și reușite, ale unor realități necontestabile. Paginile privitoare la bolșevism sunt de un colorit mișcător, uimitor.

Reproduc de probă următoarele două pasagii concludente:

„DEBUTURILE RUSIEI BOLȘEVICE"

„La 7 Noembrie isbucnește în Petrograd revoluția bolșevică; în mai puțin de o săptămână, Kerenski se recunoaște înfrânt și fuge. Revoluția bolșevică e învingătoare. Este era nouă, regimul societății comuniste, paradisul propovăduit de atâtea generații de idealiști și vizionari. Rusia are ocazia să experimenteze comunismul și să dovedească valoarea lui practică.

„Niciodată în cursul veacurilor, nu s'a încercat o experiență politică așa de grandioasă, ca proporții. Sunt nouă ani de atunci și experiența continuă. Rezultatele definitive nu se văd încă. Cele provizorii ne stau însă înaintea ochilor; ele sunt elocvente. In domeniul economic este foametea și canibalismul; în domeniul politic, un despotism, pe lângă care țarismul apare ca un joc nevinovat; în domeniul social, e reîntoarcerea la primitivitate.."

Din punctul de vedere al citațiunilor, al extraselor din text din cele trei volume — pentru a le învedera importanța lor concepțională și frumusețea lor redacțională — îndemnul meu este desigur pe cât de comod pe atât de dificil de satisfăcut, pentrucă ar trebui să se întocmească alte trei volume, totul fiind foarte interesant în ceeace privește conținutul și foarte bine scris.

Vom face totuși câteva extrase, dar nu cu titlul de a fi cele mai reușite, căci tot conținutul este foarte reușit, dar ca exemple de varietatea, de multiplicitatea chestiunilor, a preocupărilor autorului și a cuprinsului valoroasei sale opere.

Extras din Vol. II, Cap. III: APARAREA CARPAȚILOR

b) *Bătălia dela Oituz*

(pag. 29 până la pag. 43).

„*Valea Oituzului*. Dintre toate văile laterale, care se deschid în valea Trotușului, cea mai largă și mai accesibilă este valea Oituzului. O șosea bună o străbate în lung, unind Târgul Secuilor (Kezdi—Vasarhely) cu satul Onești, pe Trotuș, 10 kilometri spre Est de Târgu-Ocnei; șoseaua traversează frontiera la Poiana Sărată și trece prin satele Hârja, Herăstrău, Grozești și Bogdănești.

„Această vale fu aleasă ca axă de înaintare a grupului Schmettow. Se punea un deosebit preț pe acțiunea acestui grup.

Și cu drept cuvânt. Căci ocuparea satului Onești întorcea toată linia românească a Trotușului, tăind-o dela baza ei și deschidea inamicului accesul imediat în valea Siretului. Era ideea principală a planului grupului de armate al arhiducelui Carol. Grupul Schmettow era constituit din divizia 71, austro-ungară — gen. Goldbach — la stânga divizia I-a de calvalerie austr.-ung. (gen. von Ruiz), făcea legătură cu grupul din valea Uzului, iar la dreapta divizia 3-a de cavalerie germană făcea legătura cu grupul dela trecătoarea Buzăului. In spatele grupului, fu adusă ca rezervă divizia 8-a bavareză la Târgul Secuilor și se dirija într'acolo și divizia a 6-a de cavalerie germană. Această massare de forțe, în special de cavalerie, corespundea importantului țel strategic al loviturii ce se proiecta la Oituz.

„Operațiile grupului Schmettow pentru cucerirea trecătoarei Oituzului, poartă numele de *Bătălia dela Oituz*, o pagină glorioasă în istoria războiului nostru."

După ce descrie câteva lupte preliminare, acele dela Megheluș și acea dela Hârja, trece la „*Marele atac dela* 18 *Octombrie*" din descrierea căruia extragem pasagiile următoare:

„Intențiile dușmanului erau acum limpezi pentru comandamentul român; nu mai era vorba de încăerări locale, ci de o mare bătălie, dată în vederea unui important țel strategic.

„Ziua de 18 Octombrie a fost una din zilele cele mai grele pentru apărătorii Oituzului. Asaltul decisiv pentru cucerirea Oituzului se dădea în această zi, în prezența Arhiducelui moștenitor Carol și a primului ministru ungur Tisza. Artileria dușmană a executat toată noaptea și toată ziua un bombardament de o intensitate încă necunoscută până atunci. Tot felul de proectile: obuze de toate calibrele, șrapnele, granate, mitralii, se abăteau asupra pozițiilor române. Bombardamentul era întrerupt numai pentru a se putea da asalturile la care trupele ungurești, îmbătate și fanatizate, se aruncau în sunetul muzicilor, răcnind cântece patriotice. Trupele a patru regimente dușmane au pornit în valuri la asalt, începând dela ora 8 dimineața până la miezul zilei și reîncepând la 1,30: pentru a le repeta, cu o îndârjire neslăbită, pânăla 10 noaptea. Dar eroicul grup român forma o stâncă, de care atacurile se prăbușeau, sfărâmându-se. Nimicite aproape de focul artileriei dușmane, și copleșite de numărul atacatorilor, resturile trupelor trebuiau să părăsească o creastă de dealuri

spre a ocupa alta în spate; dar apoi, înviorate, se repezeau la contraatac cu baioneta şi-şi recăpătau poziţia. Şi acest joc al morţii s'a repetat până seara, pe coamele Manoilă şi Stăneică, pe vârfurile Saroşa şi Bolovan, pe crestele Feşchii, Leşunţului şi Vrânceanului.

„In special dealul şi pădurea Vrânceanu, apărate de două batalioane din reg. 13 „Ştefan cel Mare", sunt teatrul unei lupte furioase. Pădurea e un cimitir. Copacii rupţi şi trântiţi la pământ sau scoşi cu totul din rădăcini. Pe jos numai gropi în care sunt cadavre oribil mutilate. Gloanţele mitralierelor au retezat crengile tinere ale copacilor, care au căzut, acoperind cadavrele cu un linţoiu de frunze veştede. Soldaţii români au contraatacat la baionetă; pădurea Vrânceanu a rămas în mâna lor.

„Sălbateca ofensivă a duşmanului a fost respinsă pe toată linia."

Urmează după aceasta contraofensiva română, care se operează sub ochii Principelui Carol, Moştenitorul tronului României, care a stat tot timpul pe poziţie, îmbărbătând trupele prin prezenţa şi curajul său. Rezultatul acestei contraofensive ni-l arată raportul din seara zilei de 21 Octombrie a gen. Falkenheim de care ţine grupul dela Oituz al lui Schmettow:

„Puterea de atac a diviziei 71-a, după 14 zile de neîncetate lupte, este atât de slăbită, încât o scurtă pauză îi este absolut necesară; şi numai dacă va fi întărită cu forţe proaspete, va fi în stare să obţie succese hotărîtoare."

Dar dacă divizia adversă arătată mai sus era foarte obosită, nici trupele române nu mai puteau fi împinse prea mult înainte, astfel că acţiunea fatalmente a trebuit suspendată pentru ziua de 21 şi 22 Octombrie. La 23 însă ofensiva românească a fost din nou pronunţată.

„Scopul ei, — spune d-l Kiriţescu — este aruncarea definitivă peste graniţă a duşmanului, care reuşise să se infiltreze cu mici detaşamente şi să se fixeze prin cotiturile de teren ale acestei regiuni accidentate". Şi apoi urmează:

„Cu ajutoarele primite dela divizia 8, generalul Grigorescu dispune acum de 26 batalioane de infanterie, susţinute de 8 baterii de câmp, 4 baterii de obuziere şi o baterie de tunuri de munte. Divizia 2-a de cavalerie cu divizionul ei de artilerie călăreaţă, continuă să facă parte din acest grup. Sectorul ocupat de grupul generalului Grigorescu se întinde din valea Slănicului, la Nord,

unde se leagă cu trupele diviziei 7-a, care ocupă valea Doftanei, până la valea Caşinului inclusiv, la Sud, unde se leagă cu brigada 7-a mixtă.

„Ofensiva generalului Grigorescu se dă cu vioiciune în zilele de 23—27 Octombrie. Inamicul e scos pretutindeni din poziţiile sale întărite şi respins departe. Detaşamentul central reocupă în ziua de 24 Oct. satul Hârja şi mult disputata coamă Stăneica, fugărind pe duşman pânăla Poiana-Sărată. La aripa dreaptă, vârful Cernica, cheia Oituzului, este ocupat printr'un asalt impetuos. Se ocupă deasemeni coasta Dobrului şi Păltinişului în regiunea Slănicului, valea Luşunţului şi Fata moartă în sectorul Caşinului. Inamicul e asvârlit cu totul peste graniţă, în vechile sale poziţii dela Nord şi dela Sud de Poiana-Sărată. Românii au luat 11 ofiţeri şi 600 soldaţi prizonieri, precum şi un mare număr de mitraliere.

„La 27 Octombrie acţiunea încetă şi liniştea se restabili la Oituz. Victoria trupelor româneşti este aci desăvârşită. Nu numai că inamicul nu-şi putuse îndeplini importantul ţel strategic, pentru care sângerase mai mult de două săptămâni, dar fusese asvârlit înapoi peste graniţă. Infrângerea dela Oituz e sincer mărturisită de duşman în publicaţiile lui oficiale (311).

„Am plătit şi noi scump biruinţa. Soldaţii regimentelor moldoveneşti, cari au apărat Oituzul, au vărsat şiroae de sânge. In special Ieşenii din regimentele 13 şi 53 şi Vasluienii din reg. 25 şi 65. Tradiţia lui Peneş Curcanul se cuvenea să fie cinstită. Pela ambulanţa diviziei de cavalerie, instalată la Oneşti, au trecut în aceste zile cumplite, numai din regimentele de Vasluieni, 729 de răniţi. Alte câteva sute au rămas să înţepenească pe vecinicie porţile Moldovei lor drage în faţa năvălitorilor, alături cu fraţii lor din judeţele Iaşi, Botoşani şi Dorohoiu. Bătălia dela Oituz se sfârşise. Inamicul suferise o dureroasă şi sângeroasă înfrângere. Planul invaziei prin trecătoarea Oituzului se prăbuşise. Divizia 15 — întregită cu brigăzile de ajutor din divizia 8-a — îşi câştigă gloriosul nume de „divizia de fier", şi înscrise, cu litere de foc şi sânge, pe înălţimile ce domină poarta Oituzului, mândra inscripţie: „Pe aici nu se trece."

Tot din volumul II, extragem comentariile făcute de d-l Kiriţescu asupra comunicaţiunilor din regiunea noastră muntoasă, sub titlul *„Puţină geografie militară"*.

„Apărarea Carpaţilor se făcea în condiţii de mare inferio-

ritate strategică pentru noi. Toate avantajele trase din forma geografică a frontierei române, trecuseră de partea inamicului; toate desavantajele erau acum de partea Românilor. Duşmanul se găsea acum înăuntrul arcului carpatic, bucurându-se de avantajul manevrei pe linii interioare. Trei căi ferate, întinzându-se ca nişte coarde ale arcului, una în lungul văei Oltului, alta în valea Târnavei şi cea de-a treia în valea Mureşului, formau linii de comunicaţie directă, care permiteau deplasări repezi de trupe dela un punct la altul al frontului carpatic. O altă linie mergea paralel cu munţii Mloldovei la 30—40 km. depărtare de frontieră.

„Românii se găseau pe linia exterioară a arcului carpatic, având la dispoziţie o singură linie ferată, cu un traiect format din zigzaguri, care mărea distanţa între punctele de pe frotieră, la cifre fantastice. Astfel, de ex., distanţa între punctele Turnu-Roşu şi Predeal era, prin Ardeal, de o lungime de circa 140 km. pe linia directă a Făgăraşului. Aceeaşi călătorie, făcută cu trenul românesc, trebuia să treacă prin Piatra-Olt, Piteşti, Chitila, Ploeşti, pe o distanţă de peste 400 km. Acelaş lucru pentru toate celelalte puncte.

„Intr'un război de mişcare ca acesta, când linia hotarului nu putea fi ocupată în toată întinderea de un cordon neîntrerupt de trupe, era evident, un avantaj imens să-ţi poţi deplasa trupele cu mai mare iuţeală decât adversarul, fie pentru a te apăra, fie, mai cu seamă, pentru a da atacuri prin surprindere.

„Lipsa de pregătire a României pentru eventualitatea unui război împotriva Austro-Ungariei, se manifestă din nou printr'o enormă inferioritate strategică. Ea ne va fi fatală în desfăşurarea apărării Carpaţilor."

Pentru completarea celor expuse precedent în această scurtă ochire critică, asupra operei d-lui Kiriţescu, este desigur la locul ei şi merită a fi făcută şi o referire specială asupra foarte-numeroaselor ilustraţiuni, peisagii, fotografii, biografii, etc., referitoare textului şi care pentru a le ridica parcă la valoarea textului, au fost efectuate cu o îngrijire technico-artistică ireproşabilă.

Un cuvânt bun se cuvine apoi de spus, pentru tabela cronologică a evenimentelor despre care se vorbeşte în cele trei volume, precum şi pentru tabela publicaţiunilor apărute în ţară, şi în străinătate, referitoare la marele război mondial şi la războiul nostru de întregire.

Ca încheiere, n'aşi putea spune ceva mai potrivit cu meritul operei d-lui Const. Kiriţescu, şi cu ceeace i-am dorit încă din Ianuarie 1923, de cât că: Ştiu că opera aceasta a fost tradusă în limba franceză iar în româneşte a fost reprodusă într'o ediţie populară, convenabilă pentru buzunarul oricărui cititor. Făcându-se aceasta, s'a cinstit nu numai truda fructuoasă a unui om de mare merit, ci şi ţara şi neamul lui.

Este dealtfel şi o necesitate de contra-propagandă, care trebuia servită cu o asemenea operă de autoritate; cunoscut fiind că nici astăzi, după 18 ani dela război, lumea nu ne cunoaşte mai de loc, iar propagandele foştilor noştri inamici falşifică sistematic istoria, falşifică adevărul, falşifică totul, ca să ne ponegrească şi să ne reducă din zi în zi tot mai mult, în faţa opiniei publice şi a simpatiei mondiale.

Cartea d-lui Kiriţescu este un răspuns caustic pentru bârfitori şi un îndreptar pentru căutătorii sinceri ai adevărului.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISTORIOGRAFUL RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA ROMÂNIEI

de I. LUPAŞ

E lucru aşa de rar şi de puţin obicinuit ca un scriitor să izbutească a pregăti, în afară de domeniul propriei sale specialităţi, o lucrare de valoarea monografiei istorice publicate de d. Constantin Kiriţescu, întâi în două, apoi în trei volume, cu privire la antecedentele, desfăşurarea şi consecinţele războiului nostru de întregire naţională.

Se ştie că d. Kiriţescu nu este din tagma istoricilor de profesiune. Indeletnicirile D-Sale, înainte de publicarea aceste monografii, erau de domeniul ştiinţelor naturale.

Incercările făcute în cursul secolului XIX pentru apropierea studiilor istorice de metoda ştiinţelor naturale au dat greş, fiind cele dintâi de natură cu totul diferită de a celor din urmă, întrucât nu examinează — ca acestea — obiecte prezente, ci lucruri trecute, în aparenţă, adeseori cu totul dispărute. Câtă vreme un chimist poate avea oricând în faţa sa elementele de examinat ori de combinat, un zoolog — animalul, un botanist — planta, iar un fizician e în stare să reproducă, cu ajutorul aparatelor, fenomenul de studiat, pentru istoric situaţia este cu mult mai dificilă, fiind el lipsit de avantagiile unui contact direct cu obiectul cercetărilor sale. Din această deosebire esenţială rezultă, că şi metoda cercetărilor istorice trebue să fie cu totul diferită de aceea a ştiinţelor naturale. Istoricul nu are de studiat sau de reconstruit un simplu obiect, cum ar proceda bunăoară naturalistul reconstruind scheletul unei fiinţe dispărute sau arhitectul restaurând în formele ei originale o veche clădire. Problema lui e mult mai complicată şi mai anevoiasă tinzând la însăşi reconstruirea vieţii umane dintr'o infinită multiplicitate de manifestări ale trecutului, în cea mai mare parte, cu totul diferite de cele actuale. Din aceste manifestări s'au păstrat adeseori şi s'au transmis posterităţii abia câteva resturi, în forma unor isvoare istorice nu odată defectuoase.

Pentru opera de reconstrucţie integrală a trecutului se impune istoricului datoria nu numai să pătrundă exact întreaga importanţă a celor păstrate, ci şi să se silească să completeze, în limitele verosimilităţii, şi pe a celor dispărute sau latente. Nu e vorba de o simplă reconstruire ci, sub raport sufletesc, adeseori şi de un fel de retrăire a vieţii din trecut.

In punctul acesta s'ar părea că problema d-lui Kiriţescu ar fi fost înlesnită încâtva prin împrejurarea că n'a procedat la înfăţişarea unui eveniment din trecutul depărtat, ci la a unuia din viaţa contemporană.

Dar nu e nici de cum lucru uşor a înfăţişa viaţa contemporană în mod obiectiv şi documentat. Dacă pentru istoria trecutului mai depărtat lipsa informaţiilor suficiente aruncă adeseori piedici de neînvins în calea cercetătorului, pentru chestiuni din domeniul vieţii contemporane dificultăţile sporesc tocmai prin abundenţa şi varietatea enormului material de informaţiuni cotidiane, din noianul cărora numai o cugetare disciplinată, ageră şi pătrunzătoare izbuteşte a selecţiona esenţialul, curăţindu-l de tot ceeace nu poate să aibă valoare istorică perpetuă. Mai este apoi destul de frecuent şi neajunsul asupra căruia stăruia Plutarh că *Viaţa lui Pericle* spunând că „istoria faptelor şi vieţilor contemporane strică şi falşifică adevărul când prin invidie şi ură, când prin dorinţa de a plăcea şi linguşi".

Ţinând seamă de aceste dificultăţi şi neajunsuri, inerente celor mai numeroase scrieri de istorie contemporană, trebue preţuită cu atât mai mult monografia istorică, vastă şi temeinică, pe care Kiriţescu a înţeles s'o pregătească în mod conştiincis, cu îndelungă răbdare, adunând şi cercetând fără preget mulţimea isvoarelor din care putea să-şi culeagă informaţiile de trebuinţă, coordonându-le şi valorificându-se într'o expunere atractivă, cu neîntreruptă rîvnă spre obiectivitate şi seninătate ştiinţifică.

Valoarea acestei monografii o ilustrează şi faptul că s'a învrednicit să fie de două ori distinsă prin decernarea celor mai importante premii, de cari dispune „Academia Română", care în sesiunea generală din 1923 i-a acordat premiul „Năsturel" pentru volumul I, iar în sesiunea din 1925 premiul Statului — „Gheorghe Asachi" pentru volumul II.

Scriitorului acestor rânduri rareori i-a fost hărăzit norocul să poată prezenta Academiei un referat scris cu atâta plăcere şi însufleţire ca acela prin care propuneam să fie luat în considerare

şi volumul II al cărţii d-lui Kiriţescu pentru premiul „Gheorghe Asachi".

Arătăm atunci că o carte de extensiune aşa de considerabilă, pe lângă părţile controlate amănunţit, scrise temeinic şi cu avânt remarcabil, e firesc să aibă şi unele lacune, cari însă în cartea d-lui Kiriţescu nu sunt prea numeroase. Autorul însuş mărturiseşte că n'a avut pretenţia să dea o istorie definitivă a evenimentelor politice, diplomatice, şi militare din epoca războiului nostru. Cercetări şi publicaţiuni ulterioare vor completa lipsurile acestei cărţi, contribuind probabil la modificarea unora dintre rezultatele ei. In partea cea mai mare însă cadrele în care autorul a reuşit să aşeze întreagă desfăşurarea războiului nostru, atât de bogat în peripeţii dramatice, vor rămâne cum le-a fixat această lucrare merituoasă, întreagă structura ei fiind solidă şi rezistentă prin simţul de justă proporţie, ce oferă tuturor factorilor personali şi impersonali în conformitate cu importanţa lor mai mult sau mai puţin hotărâtoare în desfăşurarea evenimentelor. Multe din caracterizările, scrise cu deosebită pătrundere psihologică şi din zugrăvirile plastice ale situaţiilor, prin cari a trecut ţara şi armata, merită să fie reprodusă în oricare antologie, ca modele de stil istoric, sobru şi cumpătat.

In genere lucrarea această restitue istoria narativă în drepturile ei, preocupându-se mai puţin de cerinţele aparatului critic şi mai mult de tendinţa educativă-morală, pe care autorul a înţeles s'o imprime operii sale, nelăsându-se nici umbrit de invidie şi ură faţă de cei rătăciţi, nici de slăbiciunea de a linguşi pe cei zoriţi să-şi atribue meritul întregirii naţionale. Nu condamnă şi nu preamăreşte, ci se mulţămeşte a povesti întâmplările, a zugrăvi situaţiile şi a le explica pe înţelesul tuturor. Aceste calităţi de fond şi de formă îi asigură un loc de cinste în literatura noastră istorică.

Putem spune fără exagerare, că lucrarea d-lui Kiriţescu este ca operă de educaţie patriotică una din cele mai valoroase cărţi apărute în limba română dela războiu încoace.

Sufletul cărui Român va putea să treacă nepăsător peste pagini scrise atât de vibrant ca cele privitoare la ofensiva victorioasă dela Mărăşti ori la minunata defensivă dela Mărăşeşti şi Oituz, ca cele despre momentul culminant al tragediei române, când Ţara Noastră era — după expresia unui ziarist francez ca „o insulă de onoare într'un ocean de noroiu sau ca cele privitoare

la intrarea armatei române în Budapesta arătând că (prin acest fapt de arme „întreaga poveste milenară a nemului martir se încheie într'o apoteoză orbitor de strălucitoare...) „*Dela Turtucaia la Budapesta*... a fost drumul dela înfrângere la biruinţă, dela catastrofa ce ameninţă viitorul unui neam, până la sărbătoarea măreaţă a învierii... !

Dintre toate armatele Antantei, câte au luptat în cursul războiului mondial contra Puterilor Centrale, numai armata română a izbutit să intre biruitoare în capitala uneia din ţările aparţinătoare acestor Puteri. D-l Constantin Kiriţescu s'a simţit în drept să adauge acestui moment de curată glorie ostăşească următoarele reflexiuni : „Eram, între toţi aliaţii noştri, singurii pe cari Dumnezeu îi învrednicise să cucerească prin luptă capitala duşmanului lor de căpetenie. Englezii nu şi-au putut plimba caii pe sub Poarta branderburgheză a Berlinului şi pe sub teii din „Unter den Linden". Francezii nu şi-au putut face armele piramidă pe terasa castelului dela Sans-Souci, de unde spiritul lui Voltaire stăpâneşte ironic peste armura greoaie a Postdamului prusac. Nici Italienii n'au izbândit să sfărâme cu paturile puştilor ipocrita maximă *Justitia est fundamentum regnorum* înscrisă ca o ironie pe poarta Hofburgului vienez. Ne-a fost dată nouă, urmaşii iloţilor valahi, să avem satisfacţia supremă de a răzbuna umilinţele şi suferinţele atâtor generaţii de strămoşi, să putem intra ca stăpâni în capitala trufaşului opresor... Intreaga poveste milenară a neamului martir s'a încheiat astfel într'o apoteoză orbitor de strălucitoare. Ziua de 4 August 1919 a fost ursită să fie ziua hotărâtoare, a unui lung proces istoric care s'a sfârşit aşa, cum trebue să se sfârşească toate lungile controverse : *cu izbânda dreptului şi a dreptăţii*"...

După succesul meritat, ce i l-a adus repede întâia ediţie a cărţii, autorul nu s'a lăsat ispitit de gândul de a odihni, „pe lauri", ci continuându-şi cercetările a pregătit o nouă ediţie, amplificată în trei volume. Dându-şi apoi seama că nu vor putea pătrunde aceste trei volumele în toate casele Românilor cu ştiinţă de carte cari s'ar cuveni să cunoască măcar momentele de căpetenie din apoteoză strălucitoare a întregirii noastre naţionale, a publicat şi o ediţie populară intitulată *Povestea Sfântului nostru Război.*

In sfârşit, pentru orientarea corectă a străinătăţii — ameninţată să fie dusă în rătăcire prin o serie neîntrerupră ale istoriografiei germano-ungare cu tendinţe revizioniste — a reuşit

să pregătească şi frumoasa carte publicată la Paris, în traducerea franceză a d-lui Barral, cu titlul *La Roumanie dans la grande guerre mondiale* **1916—1919** — un volum care face parte din „Collection de mémoires, études et documents pour servir a l'histoire de la Guerre mondiale" (Paris 1934. ed. Payot). D. Tardieu scriind o prefaţă elogioasă a descoperit în această monografie istorică mâna de maestru a savantului povăţuită de inima caldă a patriotului. Autorul îmbinând în chip fericit aceste două însuşiri fundamentale a reuşit să dea o carte de rară şi excepţională valoare — „un livre de rare et exceptionelle valeur".

Literatura istorică şi Patria întregită au motive să nu dea uitării serviciile pe care istoriograful războiului nostru de întregire naţională a fost în stare să le aducă, acasă şi în străinătate, prin amintitele sale publicaţiuni de valoare îndeobşte recunoscută.

Sărbătorirea activităţii publice a d-lui Constantin Kiriţescu ne îndeamnă a-i exprima mulţumiri însoţite de urarea de a se învrednici să-şi vadă aceste cărţi răspândite pretutindeni, în cât mai numeroase ediţii.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C. KIRIȚESCU: ISTORIA RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI

de Col. N. SC. STOENESCU

Războiul nostru a constituit un examen de lungă durată, o manifestare cu fețe multiple, într'un ritm vijelios și cu accente de sinteză în toate domeniile, a întregii noastre ființe ca popor, un tezaur în care s'au închis, la o laltă, izbucniri de bucurie și izbucniri de lacrămi, și în care a pulsat sufletul unui neam mobilizat pentru un suprem efort.

A privi obiectiv și a prețui obiectiv acest învălmășeag de fapte culminante, însemnează a putea defini formele structurale ale organismului nostru spiritual colectiv, însemnează a putea desprinde un elocvent învățământ pentru viața viitoare a acestui popor. In felul acesta războiul este o chemare la viață nouă; a face posibilă pătrunderea acestei chemări, cu deslușirea întregului înțeles al său și a drumurilor noua pe care ea le cere să le trasăm, însemnează a-ți asuma o sarcină care sau zdrobește pe acel ce le înfruntă, sau — dacă reușește — îi conferă satisfacțiunea, cu totul excepțională, de a fi ajutat, în felul cel mai ales, la propășirea neamului.

Asumarea răspunderii de a ne da istoria războiului pentru întregirea neamului, echivalează cu a risca totul; pentrucă, dacă o operă literară cu un subiect care să intereseze o parte din viața noastră poate să eșueze, fără repercusiuni determinate pentru autor, o operă care îmbrățișează, în totalitatea lui, un moment istoric la care a participat întreaga națiune, constitue pentru autorul ei un act cu urmări definitive — negative sau pozitive.

Trebue să recunoaștem deci curajul eroic necesar aceluia care încearcă să realizeze o operă atât de monumentală.

Elaborarea istoriei războiului de întregire cu obiectivitate și sinceritate, creind climatul în care s'a desfășurat, impune să parcurgi singur drumul însângerat străbătut de sutele de mii de luptători — darul cel mai prețios al unui popor —, să te identifici cu ei, să trăești nenumăratele momente solemne care au jalonat drama pasionată; altfel zis, să fi înzestrat cu o înaltă ținută morală, cu viguroase însușiri intelectuale, cu o înțeleaptă imaginațiune, totul pătruns de pasiunea omului de știință în căutarea marilor adevăruri.

A încerca să faci aceasta, când de-abia te-ai desprins din învălmăşagul celei mai mari tragedii pe care a cunoscut-o neamul omenesc, când încă răsunau frânturi din sinistra simfonie, când vibraţiunile sufletului tău nu-şi regăsiseră ritmul lor normal, după suprema încordare a războiului, înseamnă să simţi trăind în tine o înaltă chemare, care te îndeamnă să cauţi flacăra sfântă a adevărului, pe care apoi, asemenea flacării olimpice, să o treci din generaţie în generaţie.

Ne putem da seama deci cât poate preţui în puţina viaţă a unui om, o asemenea realizare şi cum ea este mai mult decât suficientă să cinstească un asemenea om, ca pe unul din cei mai aleşi.

Vom căuta să privim opera d-lui Kiriţescu în forma ei ultimă (ediţia 2-a) prin prisma celor expuse mai sus, şi să vedem dacă autorul a reuşit în cercarea D-sale într'adevăr titanică.

Condiţiunile în care D-l Kiriţescu şi-a început opera sa au fost din cele mai grele.

Până în anul 1922, când a apărut prima ediţie a lucrării, tot ce se încercase în acest domeniu era aşezat într'un cadru mult mai redus şi în mare parte avea caracterul unor lucrări pro-domo. Serviciile istorice ale diferiţilor beligeranţi păstrau încă toată discreţiunea în activitatea ce desfăşurau. Mărturiile diferitelor personalităţi ale războiului, care erau compoziţia inevitabilă a realităţilor şi a pasiunilor omeneşti, nu aşteptau decât momentul pentru a se lăsa înregistrate.

Documentele armatei noastre afluiau încă spre serviciul istoric din Marele Stat Major; totuşi acele referitoare la conducerea superioară a războiului şi la acţiunile noastre cele mai importante nu lipseau.

Ediţia 1-a a lucrării a trebuit să apară deci într'o desvoltare, conformă mijloacelor pe care autorul le-a avut la dispoziţie. Autorul a înţeles că poporul acesta avea nevoie de un îndreptar pentru viaţa sa de după războiu şi acel îndreptar nu putea fi inspirat decât de suprema strădanie. Era deci de o imperioasă necesitate pentru fixarea spiritelor şi fecundarea unor idei directoare în desfăşurarea vieţii noastre, de o înfăţişare a războiului nostru într'un tot, din care să se desprindă marile învăţăminte.

Ulterior, când condiţiunile de documentare s'au ameliorat, avem, în 1925, o a doua ediţie a lucrării, cuprinzând trei volume. Scopul iniţial ce-şi propusese autorul, câştigă în amploare. Intr'adevăr ochiul cercetătorului istoric pătrunde mai adânc în ascunzişurile înfiorătoarei tragedii, încât lucrarea câştigă în înălţime, în consistenţă şi deci în posibilitatea de folosire a ei; ea se definitivează în linii armonioase şi precise.

Să parcurgem această operă, păşind pe drumul presărat de stropi de sânge, care luceau la bătaia unor raze de speranţă izbânditoare.

Cele trei volume, care închid în filele lor „povestea" epopeei noastre naţionale, sunt astfel constituite :

Volumul I tratează despre originile şi pregătirile războiului României şi desvoltă parte din campania din 1916, care este continuată apoi în volumul II, în care ia loc şi acţiunea noastră militară din 1917; volumul III este consacrat evenimentelor politice ulterioare şi războiului româno-maghiar, încheindu-se cu pacea, în care România şi-a văzut realizat în mod integral idealul său naţional.

Conţinutul *volumului I* este deschis de o introducere.

Prima parte a acesteia este rezervată unor consideraţiuni generale asupra războiului, „ultima ratio", „sinistrul arhanghel al morţii".

In ceeace ne priveşte, războiul ce am întreprins a fost un *război de legitimă apărare*, „războiul sfânt care dă libertate „celor apăsaţi, adună pe fraţii despărţiţi şi aduce pe fii la sânul „mamelor". El a fost înlesnit de războiul mondial, pe care o pace înarmată de aproape o jumătate de veac îl preparase printr'o articulaţiune politică europeană adecuată, cât şi prin mobilizarea tuturor mijloacelor de acţiune. „Din râurile de sânge, peste mo- „vilele de cadavre, nu putea să nu se ridice aurora dreptăţii. Şi „dela această dreptate, ţara şi neamul românesc aveau mult de „aşteptat". „Constituirea unui Stat românesc, care să cuprindă „pe *toţi* Românii de pe *tot* pământul românesc, acesta era *idealul* „*naţional* în care am crescut toate generaţiile de Români de aproape „un veac încoace".

După ce face o documentată incursiune în trecutul nostru, pentru a determina „temeiurile dreptului poporului român la unitatea lui definitivă" şi a stabili astfel „legitimitatea şi însem- „nătatea revendicărilor naţionale ale neamului românesc", atacă perioada neutralităţii şi pregătirea războiului. Tot sbuciumul lumii noastre politice din timpul neutralităţii, situată între cele două curente ale opiniei publice — germanofilii şi antantofilii —, eforturile propagandei germane şi campania naţionalistă sunt înfăţişate în mod amănunţit şi sugestiv, toate conducând la „schim- „barea de front" a politicei noastre în ultimele trei decenii.

Pregătirea politică a războiului urmărită cu o perseverenţă neîntrecută ne-a asigurat, în afară de obiectivele politice, şi timpul necesar pentru ameliorarea parţială a stării de pregătire militară, încât „rezultatul a doi ani şi mai bine de muncă transformaseră armata română într'un puternic instrument de luptă". Autorul scoate totuşi în evidenţă inferioritatea noastră tehnică şi neparticiparea directă „a maeştrilor cari învăţaseră arta nouă a răz- „boiului", la consolidarea acestei pregătiri. Intervenţia ulterioară a misiunii franceze, după declararea războiului, a făcut „să ne dăm seama cât ne-ar fi fost de utilă şi câte lucruri s'ar fi schimbat dacă ne-am fi putut folosi de sfaturile şi învăţăturile ei în timpul pregătirii noastre de război".

„Intram în războiu cu conştiinţa insuficientei noastre pre-„paraţii", dar cu nădejdea că aliaţii vor împlini „lipsurile de tot „soiul".

La 14 August st. v. România declară războiu Austro-Ungariei.

„Declaraţiunea de războiu făcea întreg procesul legătu-„rilor României cu Tripla alianţă, enumera decepţiile şi vexaţiu-„nile îndurate, înregistra desfiinţarea alianţei prin intrarea în „războiu a Italiei împotriva Austro-Ungariei, care implica şi cadu-„citatea obligaţiunilor României, deplângea tratamentul barbar „şi încercările de distrugere la care era supus neamul românesc „din monarhie, în ciuda legăturilor de prietenie şi alianţă dintre „cele două state".

Ostaşii, în noaptea de 14/15 August, năruiau frontiera ne-dreaptă, în suflet cu regescul cuvânt : „V'am chemat să purtaţi „steagurile voastre peste hotarele unde fraţii voştri vă aşteaptă „cu nerăbdare şi cu inima plină de nădejdie. Umbrele marilor „voevozi, Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare, ale căror rămăşiţe „zac în pământul ce veţi desrobi, vă îndeamnă la biruinţă, ca „vrednici urmaşi ai ostaşilor cari au învins la Războeni, la Călu-„găreni şi la Plevna".

Intrarea noastră în acţiune salvează Verdun-ul. „România „păşea în arena sângeroasă, aducând Franţei un ajutor nepreţuit".

După ce expune planul nostru de campanie : ofensivă la Nord şi defensivă la Sud, începe descrierea ofensivei române în Tran-silvania. Succesiv sunt înfăţişate : trecerea frontierei când „zidul „de temniţă, care închidea o jumătate a neamului românesc, era „dărâmat", operaţiunile iniţiale ale Armatei 1-a, cu acţiunile sale dela Cerna şi Merişor, lupta dela Baniţa şi retragerea pe vechea frontieră, contra-ofensiva noastră, luptele din jurul Sibiului, în care timp „o puternică armată germană se aduna şi se organiza în „vederea unei mari acţiuni".

Concomitent se desfăşura ofensiva Armatei a 2-a, cu ocu-parea Braşovului şi bătălia de pe Olt în sectorul Făgăraş-Ho-morod, şi aceea a Armatei de Nord cu bătălia dela Cic-Sereda, luptele din munţii Călimani şi apoi bătălia dela Odorhei.

Contra-ofensiva Armatei a IX-a germană cu bătălia dela Sibiu antrenează retragerea Corpului român de Olt. „Trupele „Corpului de Olt, istovite, nu mai aveau puterea să reziste. In-„tervenţia salvatoare a Armatei a 2-a nu se produsese la timp".

„Corpul de Olt, înfrânt în marea bătălie dată cu puternicul „său adversar, s'a putut retrage. Inexperienţa sau neglijenţa „înaltului comandament al acestei armate au pus trupele, dela „început, într'o situaţie tactică aproape desperată. In schimb „însă, iniţiativa unora din comandanţii în subordine, cari au luat „hotărîri pe proprie răspundere, şi mai cu seamă eroismul arătat „de soldaţi, cari au luptat ca leii, au reuşit să degajeze armata „din cercul de foc în care fusese strânsă şi au transformat într'o „pagină de epopee, ceeace putea să devie un dezastru ruşinos".

Intervenţiunea Armatei a 2-a în lupta dela Hundrubechiu, apoi reacţiunea Armatei Falkenhayn, conduce la retragerea acesteia spre Olt. Ulterior, succesul german dela Şinca provoacă ducerea Armatei a 2-a în şesul Bârsei, pentru ca, după bătălia dela Braşov, această Armată să se retragă în munţi, antrenând şi retragerea Armatei de Nord.

In felul acesta „campania română din Ardeal era sfârşită; „ea ţinuse patruzeci de zile. Incepuse, în cele din urmă zile ale „lunii August, cu apoteoza trecerii Carpaţilor în entusiasmul de- „lirant al naţiunii şi sfârşia în cea dintâiu săptămână a lunii Oc- „tomvrie, cu durerosul marş de retragere al trupelor române în „spre aceleaşi creste ale Carpaţilor, devenite acum bariera ce „trebuia să apere pământul patriei de năvala duşmană".

Cu remarcabilă obiectivitate şi discernământ, autorul fixează apoi cauzele înfrângerii din Ardeal „explicabilă printr'un complex „de împrejurări de ordin psihologic şi militar".

Ocupându-se apoi de campania din Dobrogea, descrie condiţiunile de intrare în război a Bulgarilor contra noastră, şi se opreşte mai mult asupra bătăliei dela Turtucaia. „Pagină de du- „rere şi ruşine, trist va răsuna totdeauna în auzul oricărui Român, „titlul său, scris cu slove de sânge în istoria neamului. El e legat „de cea dintâiu mare înfrângere din sfântul nostru război. In- „frângere dezastruoasă, umilitoare". „Câte lipsuri scoate ea la „iveală! Neprevedere, neglijenţă, superficialitate, uşurinţă, lipsă „de tărie sufletească".

Continuă apoi înaintarea bulgară dealungul frontierei dobrogene, bătăliile de pe vechea frontieră, apoi de pe linia Rasova-Cobadin-Tuzla, cu care se încheie prima fază a luptelor din Dobrogea.

Contra-ofensiva română la Flămânda şi pe frontul dobrogean nu dă rezultatul aşteptat. Ea provoacă reacţiunea inamicului, care reuşeşte să ocupe linia ferată Cerna-Vodă-Constanţa, iar apărarea Dobrogei este lăsată pe seama Ruşilor.

„Sângerosul şi durerosul act dobrogean al campaniei române „se încheie. Menit să fie o acţiune secundară în războiul nostru, „el a devenit deodată principala cauză a înfrângerii", întru cât „pompase toate rezervele puterii noastre militare şi paralizase „avântul cu care armata se repezise peste Carpaţi".

„In aceste momente de inferioritate materială şi de depri- „mare sufletească, se încingea acum lupta disperată pentru apă- „rarea pământului strămoşesc de invazia duşmanului".

In *volumul II* se continuă campania din 1916, se tratează refacerea armatei şi se desvoltă campania din 1917.

Apărarea Carpaţilor până la sosirea iernei, care făcea posibilă intervenţia de forţe nouă ruseşti, chiamă toate eforturile. In acelaşi timp un nou plan ofensiv era pregătit de adversar, cu

o dublă străpungere prin V. Oituzului în Moldova şi pe drumul cel mai scurt, spre Bucureşti.

„Cortina nu se coborâse încă la sfârşitul actului dobrogean „al tragediei române. Un nou spectacol tragic începea pe altă „scenă. De-alungul Carpaţilor, un uriaş se năpustea asupra piti- „cului care se avântase în luptă, numai cu puterea pe care i-o „dădea conştiinţa dreptăţii cauzei şi încrederea în aliaţi".

Vedem apoi cum se atacă porţile Moldovei, în munţii Sucevei şi Neamţului, pe muntele Tipcheş, în văile Trotuşului, Uzului şi Oituzului, cum inamicul pătrunde pe pământul ţării, de unde este asvârlit peste graniţă de contra-ofensiva română, luând astfel sfârşit bătălia pentru trecătorile Moldovei.

Bătălia pentru „cel mai scurt drum" spre Bucureşti începe prin pătrunderea prin pasul Branului spre Câmpulung, care eşuează în faţa Mateiaşului, prin pasul Predeal limitată de rezistenţa noastră, prin Bratocea şi Buzău, pe când de o parte şi alta a Oltului se desfăşura o altă ruptură nereuşită a frontului nostru. „Şi fiindcă „încercările ce erau în curs, dela Oituz până la Olt, păreau sortite „la nereuşită", comandamentul german încearcă o străpungere în sectorul Jiului, In această parte, după ce Germanii reuşesc să pătrundă toată zona muntoasă „sunt asvârliţi către Nord de „viguroasa contra-ofensivă română".

„Bătălia dela Jiu este, după cea dela Oituz, a doua mare „victorie pe care Românii au câştigat-o împotriva puternicului „lor adversar, de la începutul ofensivei lui Falkenhayn. Ea for- „mează un titlu de legitimă mândrie, atât pentru trupele eroice, „cât şi pentru tinerii comandanţi care le-au condus"

Intr'o a doua bătălie a trecătorilor, inamicul reuşeşte cu jertfe grele să pătrundă pe la Jiu, unde „fusesem înfrânţi de marea „superioritate numerică şi tehnică a adversarului".

„Pământul Olteniei, ţinutul românismului celui mai vechiu, „mai curat şi mai mândru, obârşia energiilor româneşti, primea „cea dintâi insulta copitelor cailor năvălitorului".

In felul acesta intram în a treia criză a războiului nostru, în care forţarea Oltului şi trecerea Dunării de grupul Kosch conduce la marea bătălie de pe Neajlov şi Argeş, căreia autorul înţelege să-i dea o amploare deosebită.

„Bătălia de pe Neajlov şi Argeş a fost cea mai mare bătălie „care s'a dat în prima perioadă a războiului nostru".

„In această mare bătălie a trebuit să ţinem piept, în câmp „deschis, armatelor a patru popoare: Germani, Austroungari, „Bulgari, Turci, superiori nouă ca număr şi ca putere militară".

„Se cuvine cea mai vrednică cinstire eroilor care au luptat „şi căzut pe Neajlov şi pe Argeş. Din pământul, îngrăşat cu tru- „purile şi sângele lor, să crească floarea recunoştinţei unui popor „liber şi unit".

Această bătălie, prin rezultatele ei, ne-a condus la părăsirea Capitalei şi retragerea în Moldova, unde frontul se stabilizează.

„Pe drumurile noroioase, în atmosfera umedă şi îngheţată „a acestui început de Decemvrie, printre ruinele fumegânde şi „prin satele pustiite, trec nesfârşite coloanele armatei în retragere „sau ale populaţiei spăimântate, care a luat calea pribegiei".

„Campania din 1916 se sfârşise. Mândra armată, care se „avântase peste munţi, cu patru luni înainte, ca să libereze pe „fraţii robiţi, fusese nevoită să se retragă cu capul plecat şi cu „inima sângerândă, dând foc avutului ţării şi părăsindu-şi pro- „pria ţară în mâinile duşmanului".

Intr'un capitol special desvoltă „agonia unei capitale", cu atmosfera ce domnea în oraş, atacurile Zeppelinelor, starea de deprimare ce-şi făcea loc pe măsură ce catastrofa câştiga în proporţie şi în fine cu intrarea duşmanului, care o situa sub legile războiului.

Autorul se ocupă apoi în deaproape să desluşească din acest noian de fapte, *cauzele cari au produs dezastruosul efect*: o armată bătută, nu însă distrusă şi ţara invadată, în cea mai mare parte, de duşman. D-l Kiriţescu este de părere, că următoarele cauze au determinat starea de fapt dela finele campaniei din 1916:

1. „Momentul intrării noastre în acţiune n'a fost fericit „ales". Ion Brătianu „a trebuit să intre în război, nu la momentul „voit, ci la unul impus din afară", „pentru uşurarea situaţiei „generale de pe fronturile europene".

2. „Intervenţia română nu a fost suficient studiată de aliaţi, „astfel ca ea să se facă în condiţii, care să producă maximul de „efect". „Noua armată, introdusă în luptă, n'a sporit forţele de „pe fronturile existente, schimbând balanţa în favoarea aliaţilor „noştri. S'a creat, din potrivă, *un front nou* de 1200 km., a cărui „apărare s'a încredinţat unei armate insuficiente ca număr, ar- „mament şi pregătire".

3. „Contra-ofensiva dela Salonic nu s'a produs decât târ- „ziu", în Octomvrie, având un caracter cu totul local, armata Sarrail fiind „insuficientă ca efective şi redusă încă prin con- „diţiunile climaterice şi igienice rele în care se găsea".

4. Combatând ideea că planul de campanie al nostru ar fi fost greşit şi eliminând deci o intervenţiune ofensivă iniţială spre Sud, în acord cu Sarrail, autorul găseşte în „chipul cum a fost „executat" planul, cauza fatală a înfrângerii noastre, întru cât „condiţiunile indispensabile bunei îndepliniri ale acestui plan „n'au fost respectate", în sensul:

— că apărarea frontierei dobrogene trebuia să se facă de Ruşi;

— că armata dela Salonic trebuia să reia ofensiva la timpul oportun;

—că Ruşii trebuiau să deslănţuiască ofensiva prin Bucovina şi Galiţia.

5. „Pe când aliaţii noştri făceau greşeala de a târî România „în războiu, fără un plan prealabil studiat, fără a-i fi pus la dis- „poziţie mijloacele necesare şi fără a cunoaşte situaţia reală a „forţelor duşmanului, acesta, reculegându-se repede, s'a putut „strecura printre greutăţile dela început şi şi-a dat perfect seama „de situaţie, căutând s'o întoarcă în avantajul lui. Germania a „mutat pe frontul român centrul de gravitate al războiului, în „cât în Noembrie are concentrate 40 divizii şi 6 brigăzi în majo- „ritate germane, faţă de 20 divizii române şi 7 ruse. La aceasta au contribuit motive de ordin psihologic, politic şi economic, dând astfel războiului cu România o importanţă la care nimeni „nu se aştepta la început. Prada era bogată şi uşoară; ea a fost „asvârlită aproape necugetat în ghiarele hrăpăreţe ale celui mai „redutabil dintre duşmani".

6. „In tot timpul campaniei din 1916, Rusia a fost de rea „credinţă. Masele de trupe ruseşti nu au început să apară decât „în momentul când, ultima rezistenţă românească fiind înfrântă, „inamicul începea să se apropie de linia frontului rusesc. In acelaş „timp, materialul de războiu trimis din Franţa şi Anglia şi tran- „zitat prin Rusia, suferea inexplicabile întârzieri sau era chiar „reţinut în Rusia".

Explicaţiunea este găsită în aceea că „Rusia nu dorea vic- „toria română".

7. Lipsuri în pregătirea militară şi sufletească, cari au constat în: necunoaşterea metodelor nouă de luptă, inferioritatea sensibilă a armamentului, lipsa unei aviaţii corespunzătoare, sporirea exagerată a efectivelor în oameni incomplet instruiţi, instrucţia din timp de pace nu fusese condusă considerând nevoile războiului, „stările sociale şi culturale n'au îngăduit desvoltarea armatei „ca un organism unitar, cu un suflet colectiv unic", o morală socială necorespunzătoare timpului.

Inainte de a aborda campania din 1917, autorul se ocupă în deaproape de *perioada de refacere a Armatei*, tratând atât chestiunile militare, cât şi cele politice din acea epocă. Este reţinut:

1°.— reorganizarea armatei prin reducerea efectivului „la „cifra pe care o îngăduiau resursele ţării"

2°.— lupta contra tifosului exantematic

3°.— schimbarea spiritului în armată

4°.— contribuţiunea misiunii franceze în opera de reorganizare

5°.— efortul depus de şeful guvernului pentru a hotărî pe Ruşi la un concurs mai leal şi efectiv

6°. — revoluţia rusească

7°. intrarea Americii în războiu şi încercările de tratative de pace pe contul nostru

8°.— crearea corpului de voluntari ardeleni.

„La sfârşitul lunii Iunie, refacerea militară şi sufletească „era sfârşită. Armata română, renăscută ca pasărea Phoenix din

„propria ei cenuşă, era nerăbdătoare să reînceapă lupta, de astă „dată în împrejurări mult mai bune decât cele cari o duseseră „la dezastrul din 1916. Poporul întreg aştepta, plin de încredere, „ceasul cel mare".

Trecând la *înfăţişarea campaniei din 1917*, într'o descriere expresivă şi pe alocuri emoţionantă, ne face să retrăim viaţa pe frontul Armatei a 2-a, rămasă de strajă, pe când trupele Armatei 1-a se refăceau.

Campania din 1917 debutează cu atacul înălţimii Momâia. Urmează apoi pregătirea ofensivei ruso-române, în care Armata 2-a trebuia să arunce pe inamic peste V. Putnei, iar Armata 1-a, însărcinată cu efortul principal, să înainteze spre R.-Sărat, ambele acţiuni întreprinse cu concursul armatelor ruse ce le încadrau. Preparaţia de artilerie începută, atacul la Nămoloasa este totuşi suspendat, deoarece situaţia generală pe frontul oriental cerea aceasta. Ofensiva s'a limitat la acţiunea Armatei 2-a, care prin bătălia dela Mărăşti a repurtat o biruinţă strălucită, bătălie care, „aşezată la o cotitură fatală a desfăşurării războiului „nostru, rămâne însă un episod strălucit al acestui război, o „probă vorbitoare de capacitatea şefilor, de calităţile de bravură „şi energie ale soldatului român, un exemplu elocvent pentru „putinţa lui de adaptare şi perfecţionare. După dezastrul cam-„paniei din 1916, după laborioasa operă de prefacere din primă-„vara anului 1917, ea este dovada vitalităţii şi energiei nestinse „a poporului nostru".

Reacţiunea pe care o produce succesul dela Mărăşti este bătălia dela Mărăşeşti şi apoi cea dela Oituz, care trebuiau să conducă la ocuparea Moldovei de către armatele duşmane. „Erau „două braţe ale unui cleşte uriaş, care, mişcându-se convergent, „unul de-alungul Siretului, celălalt de-alungul Trotuşului, tre-„buiau să se întâlnească la Adjud, închizând între ele Armata „a 2-a română şi Armata IV-a rusă.

Bătălia dela Mărăşeşti a fost dusă de Armata IV-a rusă şi Armata 1-a română, care a salvat-o pe cea dintâi. Această bătălie „a fost, prin durata, proporţiile şi intensitatea ei, cea mai „mare bătălie care s'a dat pe frontul românesc în decursul războ-„iului mondial".

Bătălia dela Oituz, care „a reuşit să zădărnicească marele „plan strategic al duşmanului, a salvat Moldova de catastrofa „invaziei şi a ocupaţiei inamice şi a adus o nouă consacrare glo-„riei Oituzului".

Bătăliile de pe dealurile Vrancei, dela Varniţa, Muncelul şi Cireşoaia, au fost cele din urmă svârcoliri a două armate „care încep să obosească : Austro--Germanii au trebuit să-şi re-„cunoască incapacitatea de a mai păstra iniţiativa mişcărilor „ofensive".

Campania din 1917 reprezintă redresarea noastră din toate

punctele de vedere: prefacere sufletească, mijloace de luptă, organizarea şi instrucţia unităţilor, selecţionarea comandamentului.

Volumul III se ocupă de relaţiunile dintre noi şi Ruşi, robia germană, marea întorsătură a războiului, războiul româno-maghiar şi pacea.

Lichidarea alianţei româno-ruse începe odată cu încheierea armistiţiului, care ne-a fost impus de faptul că Ruşii l-au cerut cei dintâi, şi cu dezagregarea armatei ruse frământată de curente revoluţionare, a căreia dezarmare şi expulzare peste graniţă s'a impus pentru asigurarea ordinei noastre interne.

Revoluţia rusească a făcut să izbucnească conştinţa naţională a Basarabiei, care îşi proclamă mai întâi independenţa şi apoi se alipeşte la patria-mamă, „pe baza principiului ca noroa-„dele singure să-şi hotărască soarta lor".

Autorul dă o desvoltare deosebită „robiei germane", prezentând aspectele politico-administrative ale ocupaţiunii, exploatarea economică a ţării şi politica română în teritoriul ocupat cu o amănunţită grijă.

Apoi trece la dureroasa „pace de robire dela Bucureşti".

„România nu fusese înfrântă de duşman. Ea-i ţinuse piept „cu bărbăţie şi-l făcuse să muşte ţărâna, neputincios, în faţa „barierei de piepturi şi baionete ce păzea Moldova. Revoluţia „şi defecţiunea rusească o aruncase însă cu mâinile legate la picioa-„rele adversarului. Neînfrântă, dar fără noroc, România trebuia „să înceapă din nou suişul calvarului său".

Pacea dela Brest-Litowsk ne creia o situaţie inextricabilă, care ne-a condus la pacea dela Bucureşti, „pacea punică, pacea „care distruge şi desfiinţează pe cel învins".

După „zilele negre", marea întorsătură a războiului se produce odată cu înfrângerea puterilor centrale, când România reintră în război, armata Mackensen se retrage, teritoriul este liberat. După prăbuşirea monarhiei Austroungare Bucovina, apoi Transilvania, se unesc cu ţara mamă.

Transilvania este ocupată de armata noastră, care alungă pe Unguri peste Tisa.

Bela Kun pregăteşte o mare ofensivă împotriva noastră, care se prăbuşeşte în bătălia de pe Tisa. „Infrângerea Ungurilor „nu putea fi desăvârşită, decât dacă puterea militară a Ungariei „era nimicită cu totul şi guvernul maghiar pus în imposibilitate „de a ne mai ataca". Reacţiunea armatei noastre s'a încheiat cu ocuparea Buda-Pestei şi a teritoriului ungar dintre Tisa şi Dunăre până la frontiera Cehoslovacă şi frontul franco-sârb.

„Ne-a fost dat nouă, urmaşii iloţilor valahi, să avem satis-„facţia supremă de a răzbuna umilinţele şi suferinţele atâtor ge-„neraţii de strămoşi, să putem intra ca stăpâni în capitala trufa-„şului opresor şi, ţinându-l îndoit sub genunchiul nostru, să-l

„silim să recunoască venirea vremurilor nouă: „când visurile „sunt întrupate, iar nedreptăţi de veacuri răzbunate".

Tratatele dela Versailles, Trianon, Sèvres şi Neuilly au dat României aşezarea ei definitivă în graniţele sale actuale.

In *încheiere*, D- Kiriţescu face bilanţul sacrificiului de sânge al vechiului regat al României în războiul pentru unitatea neamului, care se ridică, pentru perioada 1916—1919, la 2330 ofiţeri şi 217.016 soldaţi morţi.

„Războiul mondial a dat României hotarele fireşti ale nea„mului românesc. După aproape două mii de ani, poporul român „este adunat la un loc, formând un stat unic, aşa ca să-şi poată „asigura toate condiţiunile unei propăşiri normale. Această unire „este efectul voinţei unanime a poporului românesc, hrănită vea„curi de-alungul în sufletul românesc".

„Unitatea naţională a Românilor, rod al unei lungi evoluţii „istorice, pregătită cu tot ce a fost mai curat în sufletul româ„nesc, săvârşită cu jertfa celei mai bune părţi a acestui neam, „este astăzi comoara noastră cea mai de preţ. Stropită cu sânge, „sfinţită cu lacrămi, nicio mână nelegiuită nu poate fi lăsată să „se atingă de ea. O ţară de şapte milioane a putut s'o îndepli„nească; un popor de patrusprezece milioane de Români va şti „s'o apere şi s'o păstreze".

Lucrarea D-lui Kiriţescu, de dimensiuni impresionante,— 1715 pagini — este scrisă într'un stil de o claritate şi expresivitate deosebite. Ea ţine prins pe cititor, îi pătrunde în spirit, îl cucereşte. Picuri din amarul tragediei, ca şi înviorări sublime, cad peste sufletul acelor ce străbat cu D-l Kiriţescu, etapă cu etapă, lungul şi anevoiosul drum al victoriei finale. Simţi cum te amesteci în acea atmosferă a luptelor, încât ai impresiunea că eşti un participant activ.

Putem mărturisi că D-l Kiriţescu a reuşit în opera ce a realizat.

Dacă nu ar fi făcut decât numai aceasta şi D-l Kiriţescu ar fi bine-meritat dela noi toţi.

Dar la această operă monumentală, al cărui rost era cuprins în interiorul fruntariilor noastre, D-l Kiriţescu a înţeles să-i adaoge o valorificare pe planul internaţional. Condesând această lucrare şi dându-i o ţinută în acord cu planul pe care urma să fie aşezată, ne înfăţişează în 1934 *„La Roumanie dans la Guerre mondiale"* [1]), prefaţată de marele filoromân, D-l André Tardieu, a cărei apreciere asupra cărţii constituie o consacrare a ei.

„Car c'est un livre de rare et exceptionnelle valeur".

Printr'o înaltă înţelegere a misiunii pe care şi-a impus-o dintru început, D. Kiriţescu a creiat operei sale — complectă

1. Editura Payot.

nu numai în sensul istoric, dar şi naţional —, un drum înflorit; ea constituie o pildă — de muncă de savant, o manifestare de puternic patriotism situat pe un piedestal de realităţi pe care le constată şi le explică, o chemare, la această răspântie a istoriei noastre, pentru tot ce are bun această ţară.

Dar satisfacţiunea cea mare a autorului nu constă în recunoaşterea unui merit personal; ea trebue căutată în rezultatele pe care autorul le aşteaptă dela opera sa.

Războiul nostru de întregire impune, pentru viitor, anumite comandamente şi discipline sufleteşti şi în realizarea acestora, autorul stăpânitoarei lucrări va vedea recompensa efortu-rilor sale neobosite.

Strâns uniţi, într'o patriotică încordare, să dăm poporului nostru o aşezare sufletească definitivă. Străjuind cu vigilenţă la marile hotare ale idealului nostru naţional: *pace în prosperitate*, să ne oţelim sufletele pentru ziua cea grea, ridicându-ne de-asupra noastră înşine; să ne întărim braţul, sporind zestrea materială a oştirii care nu aşteaptă decât să-şi facă suprema datorie; să alegem cu pricepere, călăuziţi numai de binele public, pe purtătorii de steaguri.

Să păşim spre nedesluşitul destin al neamului pe un teren ferm, cu acea încredere însufleţită de ideal şi susţinută de realităţi palpabile, toţi integraţi în acea conştiinţă colectivă a marilor răspunderi şi pregătiţi pentru sacrificiul cel mai de seamă.

Numai atunci vom putea pretinde ca acei ce ne vor urma, să înţeleagă cât izvor de lumină este experienţa unui mare război, şi numai atunci vom fi dat, acelui ce s'a străduit să ni-l înfăţişeze, răsplata cea mai dreaptă şi de cea mai înaltă cinstire.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C. KIRIȚESCU LA ACADEMIA DE ȘTIINȚE

de CHR. MUSCELEANU

Progresul făcut în ultimii doi ani în domeniul științei este uimitor. S'au descoperit un mare număr de fapte nouă, s'au făcut invenții și s'au realizat mijloace technice, care au îmbogățit știința și au influențat considerabil evoluția omenirii.

S'au creat ipoteze și teorii remarcabile care au modificat din temelie nu numai gândirea științifică dar chiar întreaga concepție de până acum despre lume. In toate laboratoarele, în toate institutele științifice, în observatoarele astronomice, de la un capăt la celălalt al pământului sunt nenumărați cercetătorii care de dimineață până seara și de seara până dimineața caută să prindă ceva din tainele naturii.

Și în Țara Românească, cu toate greutățile și cu aproape totala lipsă de mijloace materiale, cum poate nu e în nici o altă țară din lume, s'a lucrat și se lucrează intens. In străinătate, Românii, cu inteligența și puterea lor de muncă, în scurtă vreme ajung să fie remarcați prin lucrările lor științifice. Iar revistele științifice cele mai reputate, în fiecare număr publică lucrări făcute de cercetătorii români din țară și străinătate. In ultimul timp această activitate științifică a fost atât de apreciată în cât unii dintre compatrioții noștri au fost numiți în locuri importante în institutele și laboratoarele de cercetări științifice cu reputație mondială din străinătate.

Până acum doi ani nu era în Țara Românească nici o instituție care să încadreze atât din punct de vedere al producțiunii cât și din acela al organizației și îndrumării această remarcabilă activitate.

Cum lipsa acestei instituții începuse să se resimtă din ce în ce mai mult, ne-am gândit câțiva ca să o creem, cu toate greutățile pe care le-am prevăzut de la început.

Prin luna Ianuarie a anului 1935 am pus în discuțiune această chestiune, la început într'un grup foarte restrâns printre

care era și *Const. Kiriţescu*. In urma unei analize amănunţite a întregei noastre manifestări ştiinţifice am căzut de acord că ori care ar fi piedicile inerente unei asemenea acţiuni să luăm iniţiativa înfiinţării unei Academii de Ştiinţe în România. O pleiadă de oameni de ştiinţă din toate domeniile s'au raliat imediat la această idee şi s'a trecut dela idee la înfăptuire. Academia de Ştiinţe din România luase naştere.

Const. Kiriţescu, cu convingere deplină şi cu entuziasmul omului hotărât să ducă la bun sfârşit acţiunea începută, şi-a luat sarcina să facă o expunere a motivelor care ne-au determinat ca să pornim la această importantă realizare. După câteva zile, într'o altă şedinţă, ne-a citit următoarea expunere de motive pe care, fără vreo modificare importantă, am hotărât s'o publicăm şi apoi să invităm un grup de oameni de ştiinţă din toate ramurile ei de cercetare, spre a realiza în condiţiuni cât mai bune noua Instituţie.

„Cultura modernă este caracterizată prin locul precumpănitor pe care-l ocupă ştiinţa. Noţiunea ştiinţă *are un înţeles foarte larg şi extrem de variat. Câmpul pe care se întinde investigaţia ştiinţifică cuprinde numeroase specialităţi, adeseori fără altă legătură între ele decât preocuparea comună a aflării adevărului, a cuceririi şi stăpânirii forţelor naturii. La fel de variate caşi materialul acestor cercetări, sunt* metodele *de lucru ce întrebuinţează şi* ţelurile *urmărite. De aci, marea diviziune în* ştiinţe pure, *care urmăresc aflarea adevărului, independent de contigenţele lui cu interesul practic şi* ştiinţe aplicate, *care-l urmăresc în conexiunile lui cu necesităţile şi posibilităţile atât de numeroase ale vieţii umane. Desvoltarea extraordinară a acestora din urmă a creat civilizaţia lumei de astăzi şi a perfecţionat fiinţa omenească.*

România posedă astăzi o importantă mişcare ştiinţifică. Istoriceşte, ea a trecut prin mai multe faze. In trecutul furtunos al ţărilor române, până la jumătatea secolului XIX-lea, nu se putea vorbi de o activitate ştiinţifică în sensul propriu al cuvântului, ci cel mult de apariţiuni sporadice de oameni de ştiinţă, la început străini, mai în urmă chiar Români. România modernă a trebuit să înceapă cu o perioadă de asimilare a ştiinţei streine şi apoi să treacă la o perioadă de organizare, dominată de trebuinţa de a forma oameni cu îndeletniciri practice, întemeiate pe pregătire ştiinţifică. Abia în ultimul pătrar al secolului trecut putem localiza începuturile unei

epoci de cercetare științifică, situată în cadrul activității învățământului superior. Profesorii universității, în afară de activitatea lor didactică, încep să dea la lumină și importante contribuțiuni științifice. Numele unora trec chiar granițele țării și sunt citate printre personalitățile proeminente ale științei universale. Desvoltarea luată de învățământul universitar și special după 1900, și mai ales după întregirea neamului într'o singură țară, a scos la lumină și a stimulat energiile românești și a dat un aspect cu totul nou culturii superioare din România. Activitatea științifică a luat un avânt considerabil. Numărul cercetătorilor s'a înmulțit iar producțiunea științifică a devenit foarte bogată pe toate terenurile.

Centrele acestei activități sunt astăzi Facultățile de Științe și Medicină, Academiile și Institutele technice și laboratoarele lor. Ele nu pot fi considerate numai ca instituții de învățământ, organizate și utilate cu singura intenție de a propaga cultura și a produce specialiștii necesari în diferite ramuri de activitate publică și socială: Universitățile nu sunt simple școale profesionale superioare. Ele sunt și centre de cercetare *științifică, menite să sporească cu contribuția muncii românești tezaurul științei universale și să pună în valoare, acolo unde obiectul se pretează, specificul aspectelor naturii și al bogățiilor naționale românești, sub diferitele lor feluri de a fi. Creațiunea științifică este deci strâns legată de existența laboratoarelor, iar acestea reclamă înzestrări și instalațiuni din ce în ce mai bogate, din ce în ce mai costisitoare.*

Este o deosebire esențială între munca de cercetare științifică deoparte, și creațiunea literară și — într-un câtva — cea filosofică, de altă parte. La acestea din urmă, speculațiunea intelectuală joacă rolul principal iar mijloacele materiale: biblioteci, muzee, de care ele au nevoie, sunt mai puțin pretențioase, nu întotdeauna indispensabile și nici atât de costisitoare.

Popoarele luptă astăzi pentru a-și forma dreptul la existență și la întâietate; pentru a birui, este hotărâtoare valoarea lor care se dovedește în prima linie prin producțiunea lor științifică. Stimularea acestei producțiuni reclamă, pe lângă ajutorul Statului, devenit din ce în ce mai precar, și o acțiune din sânul însuși al oamenilor de știință; ea trebuie să fie în prima linie una de organizare a muncii științifice, de orientare a ei, de strângere a rândurilor muncitorilor din câmpul științei.

Munca științifică nu mai poate fi astăzi produsul cercetătorilor izolați; legăturile rapide de comunicație, publicitatea lor care răs-

pândeşte cu iuţeală orice fapt ori descoperire nouă, emulaţia, stabilesc înlăuntrul Statelor ca şi peste hotare, colaborări între institute, laboratoare şi cercetători. Omul de ştiinţă este eminamente sociabil. Ştiinţa nu recunoaşte încercuiri, izolări şi graniţe. Nicăeri nu există o mai desăvârşită interdependenţă a oamenilor şi a popoarelor, ca în ştiinţă. Deaceea, ca şi în ţările străine, specialiştii, cari în ţara noastră lucrează în diferite ramuri, au simţit nevoia să se întruneascâ în numeroase asociaţiuni ştiinţifice al căror rol este de a înlesni colaborarea cercetătorilor din fiecare specialitate, a controla rezultatele lor şi a incita la muncă ştiinţifică.

O astfel de activitate s'ar putea însă risipi, ori chiar s'ar putea neutraliza prin eforturi contradictorii; în tot cazul ea ar fi ameninţată să nu fie pusă în valoare aşa cum merită şi să nu dea cercetătorilor români satisfacţiile morale ce sunt în drept să aştepte dela contribuţia pe care o aduc în mişcarea ştiinţifică mondială. Deaceea, ca în orice ţară cu activitate ştiinţifică însemnată, se simte şi în ţara noastră nevoia unui organ superior sau central care să asigure o coordonare a efortürilor făcute pe terenuri atât de variate şi, prin publicitatea la timp a rezultatelor obţinute, să provoace o emulaţie printre cercetători, asigurând prioritatea lor de proprietate ştiinţifică.

Problema a fost luată în consideraţie şi de cercetătorii cari lucrează pe alte terenuri ştiinţifice. Astfel, reprezentanţii ştiinţei medicale, cuprinzând şi ramurile auxiliare şi înrudite: farmacia, medicina veterinară, ş. a., au întemeiat o Academie de Medicină, organizată ca un corp independent, în alcătuirea căreia sunt reprezentate necesităţile proprii ale marilor specialităţi medicale, precum şi preocupările de organizare sanitară a ţării.

In domeniul activităţii ştiinţifice propriu zise, specialităţile ştiinţifice — pure şi aplicate — alcătuesc laolaltă un grup de contururi precise şi cu un câmp de acţiune bine determinat, destul de individualizat spre a constitui o unitate de acţiune, destul de omogen spre a asigura o colaborare eficace.

Coordonarea lucrărilor acestui grup, în scopul îndrumării şi promovării lor, trebue să revină unei asociaţii, numită Academia de Ştiinţe, *alcătuită din personalităţile cele mai reprezentative şi cu relief în toate ramurile de ştiinţe. Academia va fi constituită pe secţiuni, pe specialităţi ca: matematica şi astronomia, ştiinţele fizice şi chimice, biologia, geografia şi geologia, tehnica, biologia aplicată, geniul militar ş. a. Secţiunile vor putea lucra atât separat, cât şi reunite. Cu o astfel de organizaţie, ele vor putea ţine contact mai*

strâns cu cercetătorii din specialitatea respectivă răspândiți prin instituțiile științifice de pe tot cuprinsul țării; vor putea cunoaște necesitățile, aspirațiile lor; vor putea coordona eforturile lor; le vor putea da directive, fixa problreme de urmărit și țeluri de atins; le vor putea servi ca organ de expresiune și de legătură cu autoritățile de Stat; îi vor putea pune în relațiuni de colaborare cu alți cercetători izolați sau cu asociațiile din țară și mai ales din străinătate; le vor putea servi ca centru de informații; le vor putea procura mijloace de studiu, de publicație și de răspândire a lucrărilor.

Metoda cercetării științifice implică pentru cea mai mare parte a specialităților ei, existența unui mediu material indispensabil: laboratorul. *De existența, dotarea și întreținerea laboratoarelor, depinde progresul științific. Această grije trebue s'o aibă, în afară de izolatele străduințe ale Universităților, și noua instituție. Cunoscând chestiunea atât în ansamblu cât și în părțile ei componente, ea e indicată să fie un organ de consultare în care Statul și inițiativele private să găsească sfatul cel mai competent, obiectiv și cu autoritate.*

In acelaș timp, Academia de Științe va trebui să se intereseze și de chestiunea răspândirii științei. Punerea în valoare a științei atârnă de măsura în care lucrările ei vor fi bine organizate, iar cuceririle ei vor ajunge să fie cunoscute, răspândite și aplicate. O secțiune specială a Academiei se va ocupa deci cu mijloacele de propagandă și vulgarizare a științei, cu metodele de organizare și de învățământ; ele alcătuesc la un loc cadrul în care se asigură desvoltarea științei și folosința ei de public.

Activitatea pe secțiuni a Academiei se complectează cu cea plenară. Aceasta va căuta să coordoneze eforturile făcute pe terenurile de specialitate ale singuratecelor secțiuni, în scopul distribuției raționale a mijloacelor ce vor fi destinate de Stat pentru promovarea științei, pentru seriarea intereselor legate de problemele științifice de diverse naturi și pentru chestiunile comune, legate pe progresele științei și răspândirea ei în afara specializărilor.

Din expunerea făcută mai sus, se va înțelege că rolul Academiei de Științe nu este atât de a crea, ci mai mult de a ajuta creațiunea științifică, a o încuraja, a o îndruma și a o coordona. Deaceea, existența ei nu exclude, ci dimpotrivă, implică existența asociațiilor pe specialități. Tot așa, coexistența ei cu Academia Română nu constitue nici o piedecă pentru vreuna din cele două instituțiuni. Secțiunea științifică a Academiei Române, alcătuită dintr'un număr restrâns de membri, va putea continua și mai departe

rolul ei de a coordona activitatea ştiinţifică cu aceea care se desfăşoară pe terenul literar şi istoric, în cadrul general al sforţărilor de cultură naţională a neamului românesc.

Rolul Academiei de Ştiinţe, mai restrâns din punct de vedere al culturii generale, mult mai vast şi mai specializat din punct de vedere ştiinţific, va fi acela de a se menţine în legătură directă şi imediată cu cercetătorii de diferite grade din diversele specialităţi ştiinţifice, de a stimula şi organiza munca creatoare în toate ramurile de ştiinţă pură şi aplicată".

In această expunere de motive, Const. Kiriţescu propune în trăsături generale un întreg program de lucru care a fost adoptat în întregime de cei 26 de membri fondatori în frunte cu D-l Prof. Dr. C. Angelescu, Ministrul Educaţiei Naţionale, pe baza căruia s'a şi întocmit Statutul şi Regulamentul de funcţionare al Academiei de Ştiinţe.

După autorizarea de funcţionare dată de Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat, în ziua de 11 Martie 1935, Academia noastră şi-a început activitatea. In prima adunare extraordinară ţinută în ziua de 20 Ianuarie 1935, Const. Kiriţescu a fost ales în unanimitate vice-preşedinte alături de D. prof. Popovici-Bâznoşeanu şi A. Davidoglu.

Preşedintele acestei Instituţiuni a fost ales în unanimitate D. Prof. Dr. C. Angelescu, Ministrul Educaţiei Naţionale.

In prima fază de organizare a Academiei de Ştiinţe, Const. Kiriţescu a avut un rol de prim ordin, luând parte la toate şedinţele comitetului, unde prin modul său clar şi hotărât a dat soluţiuni la diferite chestiuni delicate care inerent se puneau în fiecare şedinţă.

Pentru lămuririle publicului, a publicat câteva articole, în care arăta pe baza unui bogat material documentar, care este rostul unei Academii de Ştiinţe în România, răspunzând obiecţiunilor ce se aduceau din unele părţi.

Timpul de organizare a fost mult mai scurt de cât ne aşteptam la început, iar la 25 Ianuarie 1936, după o activitate intensă a comitetului s'a ţinut prima Adunare extraordinară generală în sala Fundaţiei Carol I, în faţa unui numeros public. In această Adunare extraordinară au fost ratificate alegerile făcute de adunarea membrilor fondatori ţinută în ziua de 20 Ianuarie 1935 la Facultatea de Ştiinţe.

Tot în această Adunare generală s'a votat și Regulamentul de funcționare al Academiei făcut pe baza Statutului și a Actului Constitutiv.

Și Regulamentul acesta a fost alcătuit în întregime de C. Kirițescu iar comitetul cu mici modificări l-a adoptat în unanimitate.

După Adunarea generală, prin stăruința lui Const. Kirițescu, Academia a putut să capete fondurile necesare pentru a putea face față cheltuelilor pentru tipărirea celor două publicațiuni: „Buletinul Academiei" în românește și „Comptes Rendus des Séances de l'Academie des Sciences de Roumanie" care apare în limba franceză.

Cele două numere apărute până acum din „Buletinul Academiei" au fost tipărite sub îngrijirea lui Const. Kirițescu.

Tot prin stăruințele și intervențiunile făcute de Const. Kirițescu, Academia a putut să intre în posesiunea unui teren în centrul Capitalei, pe care urmează cât mai neîntârziat să se construiască Palatul Academiei de Științe.

Pe lângă această activitate care ne-a procurat satisfacțiuni înălțătoare și ne-a mărit puterea de muncă, am trecut și prin clipe de tristețe care ne-a umplut sufletul de durere. Cu toate că nu s'au împlinit decât doi ani dela înființare, am pierdut cinci membri titulari, oameni de știință reputați, buni Români și entuziaști luptători pentru deplina noastră reușită.

Profesorul Ștefan Minovici, membru fondator, Președintele Secțiunii de chimie, în zilele de sărbătoare ale Nașterii Mântuitorului, în 1935, a închis ochii pentru totdeauna. Comitetul Academiei a rugat ca la ședința de comemorare a acestui distins coleg și prieten pe Const. Kirițescu să aducă din partea Academiei omagiul memoriei celui dispărut.

Const. Kirițescu a ținut o mișcătoare cuvântare, care trebue să fie reprodusă aci, de oare ce fixează în trăsături definitive și în cuvinte pline de simțire personalitatea regretatului dispărut:

„Academia de Științe din România mi-a încredințat misiunea de a rosti, în numele ei, un prinos de cinstire, închinat memoriei profesorului Ștefan Minovici, membru fondator al Academiei și președinte al Secțiunei de chimie.

Copleșit de greutatea acestei sarcini, voiu putea oare să găsesc

cuvintele potrivite cari să tălmăcească sentimentul de întristare al tinerii noastre Instituţii, lovită în inimă prin această neaşteptată şi prematură dispariţie?

Va fi partea altora, mai calificaţi decât mine, să evoce etapele vieţii de muncă a regretatului nostru coleg, ale acestei vieţi încălzite de căldura unei credinţe, călăuzite de lumina vie a unui ideal. Ei, *vor şti să desfăşoare tabloul unei lungi cariere bogate în rezultate şi în realizări: la catedră, în laboratoarele de învăţământ, în câmpul creaţiunii ştiinţifice, pe terenul organizărilor şi consolidărilor de instituţii. Va fi dreptul acelora cari, an cu an, zi cu zi, au trăit în imediata lui apropiere, au împărţit cu el ostenelile muncii, s'au împărţit din speranţele lui, s'au bucurat de isbânzile lui; al acelora, pe cari el i-a iubit şi ajutat, cărora le-a călăuzit paşii şi le-a netezit drumurile vieţii, pe cari i-a crescut la şcoala muncii şi a cinstei.*

Reprezentantul Academiei de Ştiinţe din România se va încerca doar să schiţeze în câteva trăsături portretul sufletesc al colegului dispărut, aşa cum l-a cunoscut şi l-a preţuit, să sublinieze unitatea morală desăvârşită a fiinţei acestui vrednic cetăţean, puritatea sufletească a acestui credincios creştin, care, mai înainte de toate şi mai presus de orice, a fost un apostol devotat al ştiinţei. Viaţa lui, măreaţă în simplicitatea ei, a fost închinată cultului unei iubiri: Chimia. *Cu ea a deschis ochii în viaţa publică; la altarul ei a oficiat aproape o jumătate de veac: cu gândul la ea, a închis ochii. Ei, i-a consacrat el toate preocupările, toată munca, toate sforţările.*

L-am cunoscut pe Ştefan Minovici acum mai bine de 40 ani: în anul 1892, la liceul Sf. Sava, în clasa V-a, în amfiteatrul de Chimie. In faţa băncilor noastre se ivi într'o zi un tânăr înalt şi svelt, pe care bătrânul nostru profesor ni l-a prezentat ca „preparatorul cursului". Tânărul ne-a câştigat imediat simpatia: era sigur de el şi de ştiinţa lui, activ, vioiu şi dibaciu ca un prestidigitator. Il priveam cu ochi curioşi, ca pe un magician alchimist, gata să scoată piatra filosofală din amestecul metalelor, apei şi focului. Subt vraja mâinilor sale, retortele şi alambicurile, ţevile şi robinetele se supuneau disciplinate. Fluidele, gazele, vaporii se înălţau, se coborau, circulau docil în închisorile lor de sticlă, îşi schimbau stările, volumele şi culorile. Ochii noştri încremeniţi primeau revelaţia prefacerilor naturii. Materia îşi desvăluia secretele. Ştiinţa seacă, expusă mai înainte de profesor cu creta pe tablă, căpăta acum interes şi viaţă. Tânărul preparator isbutise să ne cucerească sufletele şi să facă din noi închinători devotaţi ai ştiinţii.

Așa l-am cunoscut cu ochii copilăriei pe Ștefan Minovici în aurora carierei lui, și această primă imagină m'a urmărit în cursul câtorva decenii din viață. Așa, desigur, l-au cunoscut toți cei ce au avut norocul să fie în permanent contact de studiu sau de colaborare cu el: un pasionat îndrăgostit de specialitatea lui, un mare muncitor, un entuziast.

Așa a rămas până în amurgul vieții. Iernele ce s'au tot urmat, au putut să-i presare ninsoare pe tâmple: ardoarea tinerească a sufletului i-a rămas neatinsă. Ferment de acțiune, inițiator și animator, era tot atât de tenace în urmărirea realizărilor, pe cât era de fecund în luarea inițiativelor.

Același entuziasm l-a adus în mănunchiul celor ce-au luat inițiativa tinerii asociații, care și-a propus să dea un avânt nou activității științifice din România, potrivit cu situația dobândită astăzi de știință în țara noastră. Academia de Științe din România n'a avut membru fondator mai convins, mai entuziast și mai activ. Dar — neîmblânzita poruncă a firii, pe care știința o poate doar tălmăci, nu o poate însă înlătura, l-a scos dintre noi înainte de vreme. L-a scos tocmai atunci când era mai multă nevoe de autoritatea și experiența lui, în lupta pentru revendicarea dreptului de a munci subt steag propriu la progresul științii și înălțarea țării.

Ca oameni de știință, ne-am plecat în fața neînlăturabilului, cu consolarea pe care o avem că moartea nu e o distrugere, ci doar o prefacere. Și dacă ființa fizică a regretatului nostru coleg a dispărut, a rămas însă și va rămâne totdeauna între noi amintirea lui bună, ca o încurajare morală, ca un îndemn la muncă, ca o pârghie de acțiune.

Așa a trăit, așa va dăinui și pe viitor pentru noi ființa lui spirituală. Așa vom ști să-i păstrăm numele neșters, și să-i cinstim memoria, în veci prezentă în mijlocul nostru".

Câteva luni mai târziu, Instituțiunea noastră a primit o altă lovitură dureroasă. Prof. I. Borcea, care în ședința extraordinară din Mai a expus un vast program de activitate în domeniul care îi era atât de drag și a prezentat un mare număr de lucrări originale sau împreună cu colaboratorii săi, a fost trăsnit ca din senin și doborât la pământ. In ședința adunării generale ținută în Decembrie 1936, Const. Kirițescu a vorbit de Prof. Borcea cu atâta putere de evocare și cu atâta însuflețire, încât întreaga asistență a avut nu numai momente de mare tristețe dar și de admirație desăvârșită pentru cel dispărut.

Oricine şi oricând va fi citită de acum înainte, cuvântarea rostită de Const. Kiriţescu cu această ocazie, va vedea din câteva pagini, în adevărata lumină cine a fost Prof. I. Borcea. Această cuvântare, cu tot caracterul ei trist, nu putea să lipsească din volumul acesta omagial.

„Academia de Ştiinţe deşi tânără, a trebuit să îmbrace de mai multe ori haina de doliu ca să plângă pierderea câtorva dintre cei mai de seamă membri ai ei. Dureros impresionantă, printre toate, a fost moartea năprasnică a lui Ioan Borcea.

In miez de vară, învăţatul nostru coleg a murit răpus de o întâmplare fatală. A căzut ca un soldat pe câmpul de luptă, în plină activitate, în cursul cercetărilor cărora îşi închinase viaţa. La înmormântarea lui modestă, în satul de unde pornise acum mai bine de 50 de ani ca să cucerească tainele naturii, lumea din mijlocul căreia l-a răpit moartea năprasnică, colegi, elevi şi preţuitori împrăştiaţi prin locurile de odihnă şi răcoare ale ţării, nu s'au putut strânge spre a-i aduce convenţionalul prinos de adâncă durere. Ci numai un mănunchiu de prieteni şi colaboratori devotaţi, au însoţit, cu sufletul întristat, la locul de veci, ancestralul alaiu al carului tras de şase boi. Natura, în rustica ei simplicitate, a fost însă cadrul cel mai potrivit ce se putea închipui, spre a bine cuvânta şi a pogorî pace peste sufletul trudit al acestui luptător. Ei, îi slujise cu fervoare de apostol toată viaţa. Ea a fost, întreagă şi măreaţă, la căpătâiul lui.

Astăzi când, în mijlocul colaboratorilor din Instituţia care i-a fost atât de dragă, la întemeierea căreia a pus tot sufletul lui entuziast, căreia i-a dăruit cele din urmă zile de senină speranţă şi de muncă fecundă, îi aducem prinosul de curată şi îndurerată cinstire, astăzi, ni se pare că pentru câteva clipe vedem din nou apărând printre noi figura lui energică, purtată pe umeri de atlet. Era o desăvârşită potrivire între înfăţişarea lui de uriaş şi temperamentul lui de luptător. Căci luptător a fost, mai presus de toate Borcea, în sbuciumata lui viaţă. Un munte de om: cap leonin prins de un trup înalt, masiv, lat în spete. La fel îi era vocea: metalică, cu rezonanţă de fanfară. Trebuia însă să stai de vorbă cu el, să fii surprins de posibilităţile de modulaţie ale acestei voci puternice, de gesturile molatice ale mâinilor lui viguroase, de privirile lui blajine, ca să-ţi dai seama de câtă bunătate radia din acest trup de uriaş. Şi Borcea câştiga imediat sufletele prin simplicitatea părerilor şi sinceritatea

atitudinilor lui, prin entuziasmul care-i încălzea vorbirea, prin energia blândă dar tenace cu care urmărea satisfacerea cererilor lui.

Nimeni nu l-a auzit vreodată cerând pentru el vre-o cinste sau vre-o satisfacţie materială: toate stăruinţele lui erau pornite din dragostea lui nemărginită pentru ştiinţă, pentru putinţa de a face sau publica revistele de cercetări, din dorinţa de a ajuta pe cei ce lucrau alături de el, din ambiţia de a face ca ştiinţa românească să câştige loc de cinste şi să strălucească prin adevărurile noui pe care le cucerea prin muncă. Numai când împrejurările o cereau, când gelozia, invidia, duşmănia celor mărunţi, se coalizau ca să-i pună piedici, când drepturile ştiinţei lui ori ale muncitorilor de pe ogorul comun erau contestate ori primejduite, atunci intra în luptă cu pasiune şi cu toată forţa cu care-l înzestrase natura. Şi atunci, din rezervele ascunse ale sufletului său blând, puteri elementare se ridicau deslănţuindu-se în isbucniri vulcanice. Primitivismul lui aparent, violenţele lui, erau strălufgerarea unei firi simple şi cinstite, care nu se împăca cu atitudinile convenţionale, cu falsitatea, ori cu manevrele complicate şi abile.

Borcea şi-a cucerit, rând pe rând, toate galoanele carierei lui ştiinţifice prin muncă şi luptă dreaptă. Fecior de răzeş băcăun, el a plecat la lupta vieţii fără altă armă decât darurile lui intelectuale şi masiva lui energie; prin ele a reuşit să-şi câştige un loc de frunte în ştiinţa românească şi un nume preţuit în cea mondială.

Licenţiat în ştiinţe naturale al Universităţii din Iaşi, a plecat la Paris cu o bursă a fondului Adamachi. Elev al marelui zoologist Yves Delage, Borcea a lucrat şi în staţiunile de zoologie maritimă dela Roskoff şi din Banyuls-sur-Mer, adâncind biologia animalelor marine, care-i va fi specialitatea preferată. A luat doctoratul cu o teză asupra „Sistemului Uro-genital al Elasmobranchilor", lucrare importantă, elogiată de profesorul Yves Delage, cu cuvintele: „C'est un travail qui restera et datera".

Inapoiat în ţară a ocupat catedra de zoologie dela Universitatea din Iaşi. De acum, începe el o activitate neobosită atât pe teren didactic, cât şi pe acela al cercetărilor ştiinţifice şi al organizării de instituţii. Bizuindu-se pe structura sa atletică, a consacrat zoologiei o muncă fără odihnă. A publicat numeroase lucrări în special asupra Limnologiei şi a Aphidelor. Trecând dela fauna apelor dulci, la aceea a faunei marine, s'a consacrat cu pasiune cercetărilor oceanografice, reluând studiul faunei ichtiologice a Mării Negre, prin numeroase complectări şi puneri la punct a studiilor anterioare. In

special, voluminoasele sale memorii asupra Clupeidelor, şi Cobiidelor, reprezintă vaste monografii cu caracter definitiv. Păstrând raporturile cele mai strânse cu savanţii străini, de specialitate, şi mai ales cu foştii săi colegi din Franţa, el a reprezentat ştiinţa ţării la Congresele ştiinţifice internaţionale, unde comunicările sale erau ascultate totdeauna cu interes. Acum patru ani i s'a făcut, lui şi ţării pe care o reprezenta cu atâta autoritate, marea cinste de a fi chemat să prezideze Congresul zoologilor francezi la Paris; cu acest prilej a ţinut prelegeri în mai multe oraşe din Franţa. Lui Borcea i se datoreşte crearea Laboratorului de Zoologie al Universităţii din Iaşi, reorganizarea învechitului Muzeu de Ştiinţe Naturale din acelaş oraş şi înfiinţarea Institutului de Biologie Maritimă din Agigea. A fost ani îndelungaţi redactorul Revistei ştiinţifice „V. Adamachi" din Iaşi; din pietate recunoscătoare pentru memoria generosului donator căruia îi datora formaţia ca ştiinţifică, a consacrat o muncă devotată şi necruţătoare de timp şi oboseală. In acelaş timp era diriguitorul, redactorul şi animatorul importantei publicaţii în limba franceză: „Anale ştiinţifice ale Universităţii din Iaşi" revistă cunoscută, apreciată şi utilizată în toată lumea ştiinţifică din ţară şi peste hotare. Stăruinţii şi muncii directorului lor, se datora viaţa şi faima acestor instituţii şi publicaţii. El *aduna fondurile de întreţinere materială ale unora şi de tipărire ale altora;* el *strângea şi clasa materialul de cercetări ori de tipar;* el *îngrijea de publicaţii;* *aproape* el *singur făcea şi corecturile.*

„Institutul de Biologie Maritimă" dela Agigea a fost creaţiunea lui capitală. A fost cel mai de seamă şi cel mai drag ţel al vieţii acestui pasionat om de ştiinţă. Şi tot astfel ca în multe drame ale ştiinţei ori technicei, opera a răpus viaţa creatorului ei. Borcea îi asigurase existenţa, luptând eroic cu greutăţi nemăsurate. Pe una din ele n'a putut-o birui, decât atunci când a reuşit să câştige interesul şi simpatia Marelui protector al culturii româneşti. Intr'un conflict serios ce se ivise între interesele apărării naţionale şi ale ştiinţei, ambele disputându-şi cu o egală cerbicie terenul pe care se înalţă institutul, energia lui Borcea a biruit: Inaltul arbitru a hotărît că ştiinţa poate fi satisfăcută, fără ca apărarea naţională să fie compromisă. A fost una din isbânzile care au luminat cu strălucirea unei mari bucurii viaţa savantului luptător. In acest altar al ştiinţei s'au inaugurat întâia oară la noi lucrările serioase de oceanografie, întemeiate pe metode de cercetare riguroase şi s'au pus la punct multe chestiuni controversate din domeniul faunei Mării Negre; ele

reprezintă o contribuție onorabilă pe care o aduce România la studiul biologic al vastului și adâncului domeniu internațional, unde până atunci nu se întâlneau decât nume de savanți străini.

Păstrarea institutului în condițiile în care a fost întemeiat, continuitatea activității acestuia prin elevii și urmașii naturali ai fondatorului lui, singuri în stare de a pune în valoare cu devotament și pietate imensul material adunat acolo, trebue să fie considerată ca testamentul științific al marelui dispărut. E prinosul pe care țara e datoare să-l aducă memoriei lui.

S'a prăbușit uriașul. Ființa lui fizică s'a stins, după ce ființa lui morală fusese sdruncinată prin exploatarea neomenoasă a unei întâmplări nenorocite. Soarta a lovit crunt și nedrept. Intâi în afecțiunea lui cea mai apropiată, apoi în el însuși. Vechea fatalitate a tragediilor clasice n'ar fi putut găsi o întrupare mai sguduitoare, decât cea care a sdrobit ultimul an de viață a acestui om. In fața înverșunării destinului orb, putem oare nădăjdui să se îmblânzească inimile oamenilor?

Pe mormântul proaspăt din marginea satului răzeșesc din Moldova, să lase să picure câte o lacrimă de întristare toți oamenii de știință și de școală, oamenii de muncă și de simțire, de cinste și de entuziasm. Fruntaș între ei a fost Borcea, pildă de energie, făclie de lumină, pârghie de înălțare.

In Academia de Științe, el a fost o apariție de scurtă durată. Dar amintirea lui bună va dăinui pururea printre noi, iar numele lui scump va fi evocat totdeauna, de câteori va fi nevoie de scuturat o temă, de biruit o șovăială, de întărit o convingere, de organizat o luptă, de asigurat o izbândă".

Const. Kiriței scu, pentru Academia de Științe din România a fost până acum nu numai un ctitor dar și unul din susținătorii ei pasionați.

Ii urez și cu această ocazie încă mulți ani de muncă spornică din care, sunt convins că o bună parte vor fi pentru Academia de Științe.

CONSTANTIN KIRIȚESCU ȘI SOCIETATEA NAȚIUNILOR

de G. OPRESCU

Există în publicul român ideea greșită că scopurile Societății Națiunilor ar fi contrare idealurilor nobile care sunt la baza statelor naționale și că orice acțiune în favoarea Ligii ar slăbi sentimentele noastre patriotice și puterea de rezistență tradițională. Că acest punct de vedere este greșit a dovedit-o sprijinul pe care cele mai civilizate și mai geloase de independența lor dintre statele europene, Anglia și Franța, l-au acordat și acordă instituției dela Geneva, precum și faptul că, la noi, oamenii cu răspundere care au condus politica externă, s'au declarat totdeauna partizanii ei hotărîți și sinceri. Totuși, ideile false au viață lungă. Mulți sunt interesați ca această ultimă stavilă a dreptului, acest areopag internațional în care toți sunt egali și care are ca sarcină să păstreze pacea în lumea noastră sguduită de patimi și condusă de ambițioși, să dispară. De aici punerea în circulație a fel de fel de svonuri, răspândirea în public a unor idei greșite, tratarea chiar, în unele cărți de școală, a problemelor în legătură cu Liga într'un spirit rău voitor, tendențios, necorespunzând nici pe departe realităților. Contra unei acțiuni dusă pe ascuns, hrănită cu știri false, era nevoe să se reacționeze. Societatea Națiunilor a crezut nimerit să numească un Comitet de experți în materie didactică, care să studieze mijloacele de a restabili adevărul și de a răspândi în statele care sunt membre sincere ale instituției dela Geneva idei exacte despre compoziția ei, natura ei, rolul ei pentru menținerea păcii, în lume. Eram pe atunci secretar al secției de care depindeau chestiile intelectuale. La compunerea comisiei de experți m'am gândit că un om, cu experiență didactică și cu sentimentele patriotice dovedite cum era Const. Kirițescu, nu putea lipsi. Am făcut apel la dânsul și apelul meu a fost ascultat: A primit să facă parte din subcomitet. L'am văzut la lucru, printre alte câteva personalități cu experiență în materie de școală: Francezi, Englezi,

Italieni, Germani (pe atunci Germania nu jurase încă moartea Ligii Națiunilor) și alții. Cuvântul său ponderat, cunoașterea adâncă a tuturor chestiunilor, latura lor administrativă și latura lor didactică, a psihologiei profesorului și a psihologiei elevului, inteligența practică care îl face ca din primul moment să-și dea seama de ce este posibil și de ce nu, au făcut o adâncă impresie asupra tuturor, iar obiecțiile sale, propunerile concrete, metodele de lucru ce preconiza, au fost totdeauna luate în serioasă considerare. Rolul său nu s'a terminat însă la porțile Genevei. Și-a dat seama de nevoia pentru statele mici și amenințate cum este al nostru, de a se ține strâns legat de Ligă și a început prin graiu și prin scris, o propagandă sistematică în favoarea ei. Trebuia pedeoparte făcut cunoscut în public atribuțiile reale ale acesteia, pedealtăparte combătute ideile greșite, răspândite din ignoranță sau din rea voință, de dușmanii ei. Tot ce milita în favoarea Ligii fusese strâns împreună într'un mănunchiu de recomandări și sugestii, redactat de subcomitetul din Geneva. Ele trebuiau comentate și explicate. Kirițescu n'a pregetat un moment să o facă, prin conferințe, publicații, articole. El s'a străduit mai ales să arate că propagarea urei în școală, întreținerea ei prin idei greșite sau tendențioase, creiază o stare de spirit defavorabilă cunoașterii reciproce a popoarelor și stabilirii adevărului. Că procedând astfel, noi înșine nu trebue să ne mirăm de aceeași procedare dela vecinii noștri. Că în fața tribunalului istoriei va avea câștig de cauză și sprijin moral numai acela care, moderat în vorbă și în faptă, se va fi mulțumit cu ceeace-i aparține pe dreptate, cum este cazul nostru care ne-am făcut unirea națională, și nu va amenința bunul străin. Respectul adevărului, al libertății, al noțiunilor istorice lămurit demonstrate nu pot niciodată fi în contradicție cu sentimentul patriotic bine înțeles.

Kirițescu a făcut mai mult. Situația sa de funcționar superior la Ministerul de Instrucție, de autor de cărți didactice, îl punea în măsură pedeoparte să sfătuiască în sensul ideilor de a căror justețe era profund convins, pe toți cei cari, prin materia ce predau, avea o o influență asupra formării elevilor, pedealta, să introducă în cărțile ce publica capitole întregi, concepute în spiritul cel nou. Atunci când s'au redactat nouile noastre programe didactice, mulțumită lui s'au putut introduce, la istorie, geografie, instrucție civică, sociologie, noțiuni în conformitate cu recomandațiile subcomitetului de experți. Evident, manualele șco-

lare au trebuit să ţină seama de ele, ca şi programele examenelor de bacalaureat sau de absolvire a şcoalelor normale.

Neoficial, mai era ceva de făcut : să se familiarizeze tineretul nostru cu ideile şi principiile Ligii, altfel decât prin manualele şcoalei. Tot ce se impune de sus, o ştim din proprie experienţă, este mai puţin eficace decât convingerile la care am ajuns singuri, prin meditaţie şi reflexie. Kiriţescu, în colaborare cu Secţia feminină a Societăţii Fidac, a organizat în fiecare an concursuri interşcolare, cu elevii ultimelor clase de liceu. Subiectele ce trebuiau tratate, şi care erau alese de o comisie, se raportau la principiile şi la activitatea Societăţii Naţiunilor. In ultimii ani numărul concurenţilor la această întrecere a trecut de trei mii. Cei mai buni dintre premianţi erau uneori ţinuţi la Geneva spre a se familiariza mai de aproape cu funcţionarea Ligii, căci, după cum ştiu toţi cei cari au putut să-i examineze opera, ea nu se teme de a fi cunoscută cu adevărat. Acestea sunt, în scurt, meritele lui C. Kiriţescu în legătură cu răspândirea la noi a unor cunoştinţe exacte despre Liga Naţiunilor. Am crezut nimerit să le amintesc, acum când se sărbătoreşte intrarea sa în al treizecişicincilea an de activitate didactică.

ANEXE

PUBLICAŢIILE LUI CONST. KIRIŢESCU ÎN LEGĂTURĂ CU SOCIETATEA NAŢIUNILOR

„Şcoala şi Societatea Naţiunilor", „Cartea Românească", 1929.

Şcoala în slujba înţelegerii popoarelor şi a păcii, „Cartea Românească", 1930.

L'élément psicho-ethnique dans L'enseignement sur la S. D. N. „Recueil pédagogique de la S. D. N." No. 2, 1930, Genève.

La pédagogie de la Paix et les problèmes politiques internationaux d'après guerre (Edité par le Bureau International de l'Education, Genève, 1931).

Dezarmarea morală „Cartea Românească", 1933.

CONCURSUL INTERŞCOLAR CU PRIVIRE LA LIGA NAŢIUNILOR

1927—1936.

(*Subiectele propuse dela 1927 până astăzi*).

1927 : *Cum se pot împăca idealurile Societăţii Naţiunilor cu idealul nostru naţional ?* (10 şcoli, 7 băeţi şi 3 fete).

1928 : *Colaborarea româno-minoritară.* (31 şcoli, 21 băeţi şi 10 fete).

1929 : *Românii şi minorităţile etnice conlocuitoare.* (24 şcoli, 18 băeţi, 6 fete).

1930 : *Ce îndatoriri are ţara noastră faţă de Societatea Naţiunilor şi ce este în drept să spere dela colaborarea cu ea.* (76 şcoli, 38 băeţi, 38 fete).

1931 : *Pentru ce găsesc frumoasă patria mea şi ce mi-ar place să spun despre ea prietenilor mei aliaţi.* (80 şcoli, 37 băeţi şi 43 fete).

1932 : *Prilejuri de colaborare a tinerimii şcolare, care pregătesc apropierea între popoare.* (58 licee şi şcoli normale).

1933 : *Cum ar putea realiza popoarele dezarmarea morală, ţără a renunţa la întărirea naţională* (90 licee şi şcoli normale).

1934 : *Pace prin securitate — asigurarea graniţelor şi patrimoniului naţional, printr'o frăţească colaborare cu celelalte popoare".* (87 şcoli normale şi licee).

1935 : *Războiul de agresiune şi războiul de apărare naţională.* (87 licee şi şcoli normale).

1936 : *Revizionismul şi pacea.* (109 licee şi şcoli normale).

1937 : *Organizarea păcii europene ca urmare a războiului mondial.*

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VIEAȚA ȘCOLARĂ ÎN LITERATURA D-LUI C. KIRIȚESCU

de EMILIAN I. CONSTANTINESCU

Dacă cineva dorește să cunoască starea învățământului nostru în ultimele decenii, are la îndemână o metodă sigură și, mai ales, comodă. Cercetează statisticele oficiale și studiază diferitele rubrici. In câteva ore este complet edificat. Știe, astfel, imediat : numărul localurilor de școală, al profesorilor, al elevilor, al bacalaureaților, etc.. Constatările par precise, matematice. Totuși ele sunt insuficiente, căci scot în evidență numai *elementele materiale* ale școalei românești, dar nu și pe cele spirituale. Statisticele determină cadrul rigid al învățământului, dar nu vorbesc nimic de *viața*, care pulsează între zidurile școalei și de *atmosfera sufletească*, în care ea se desvoltă. Esența și menirea învățământului o constitue tocmai acestea din urmă. Ele-i fixează valoarea în organizația de stat și în evoluția istorică a neamului. Ca și în concepția filozofică bergsoniană, care separă radical materia de spiritul ce o străbate, tot așa trebue să separăm și noi, *materia școlară* de *spiritul școlar*. Documentele inerte, statice, trebue completate cu *documente vii*, dinamice. O bogată și prețioasă contribuție, în această privință, ne-o oferă literatura d-lui Const. Kirițescu. Ceea ce a făcut, acum jumătate de secol, Ion Ghica cu cele două scrisori : *Școala de acum 50 de ani* și *Dascălii greci și dascălii români* face, azi, în mai largă măsură, d. Kirițescu cu cele trei volume : *Printre apostoli*, 1929. *Porunca a zecea*, 1929 și *Flori din grădina copilăriei*, 1933.

Autorul însuși recunoaște — în prefața primului volum — că scrierile d-sale sunt „un capitol original din istoricul școalei române". Nu subscriu decât parțial la opinia d-lui Kirițescu. Aș fi spus : „sunt și un capitol original din istoricul școalei române". Adăugirea acestui „*și*" nu înseamnă o simplă pedanterie stilistică, ci o întreagă răsturnare în prețuirea operei d-sale. Ar însemna

altfel că aceasta prezintă numai un interes istoric și pedagogic. Oricât de mari ar fi aceste interese, dacă ne rezumăm numai la ele, diminuăm valoarea scrierilor d-lui Kiriţescu, ceea ce ar fi nedrept. Scrierile d-sale constitue, înainte de toate, o *producţie literară* propriu zisă. Ele prezintă, privite sub un unghiu strict estetic, unele insuficienţe. Se poate. Dar — vorba lui Caragiale — scrierile acestea *„sunt viabile"* și, deci, au dreptul să intre în patrimoniul nostru artistic. Eroii d-sale aleși, în genere, din lumea modestă, obișnuită a dascălilor, dar ei trăesc real, cu patimi și dorinţe, cu iluzii și înfrângeri. Sunt oameni. Cum remarcă însuși autorul :

„I-am văzut și i-am zugrăvit — așa cum m'am priceput — ca *oameni*, nu ca *dascăli*. Calităţile și scăderile lor sunt elementare, umane, nu sunt legate de meseria lor".

Bine înţeles, cine caută în literatură numai caractere excepţionale, sentimente suprarafinate sau ideologii extremiste, acela nu va gusta literatura d-lui Kiriţescu. Nu va găsi, aci, nici sensibilităţi pervertite, nici apologii tendenţioase, nici indecenţe voalate. D-l Kiriţescu zugrăvește *realitatea medie*. N'o transfigurează, pentru a o romanţa, dar nici n'o întunecă, pentru a o reduce la „felii de vieaţă", în sensul școalei naturaliste. O lasă să se exprime singură, spontan, scutind-o de deformarea unei optice prea subiective.

Eroii d-sale sunt selecţionaţi din burghezia noastră intelectuală, cu deficienţele și virtuţile ei. De aceea e normal să nu atragă pe snobi și vanitoși. La fel s'au petrecut lucrurile în Franţa, acum 50 de ani, cu G. Courteline și recent cu H. Duvernois. Talentul lor autentic n'a fost apreciat, în primul moment, pentru că eroii făceau parte din lumea funcţionarilor, a guvernantelor sau a mahalalelor. Pentru mulţi cititori și chiar pentru mulţi critici, lumea acestora e o lume comună, banală. Dar, cum observa de curând un scriitor francez : „și primăvara e banală, și privighetoarea e banală, și iubirea e banală. Faptul acesta nu le împiedecă, însă, ca să fie emoţionante". Și arta adevărată e emoţie, nimic altceva, putem adăuga noi.

Așa dar, în primul rând producţia d-lui Kiriţescu are o *valoare literară*. Numai în mod secundar și adiacent ea are și una *istorică-pedagogică*. Deși cercetarea mea se referă exclusiv la cea din urmă, am ţinut, totuși, să limpezesc perspectiva adevărată sub care trebue privită în ansamblu opera d-lui Kiriţescu, ca să nu se producă nedumeriri nesincere și tendenţioase.

Pentru cunoaşterea învăţământului nostru, d. Kiriţescu a avut două condiţii optime : o înaltă funcţiune în forul central didactic şi o îndelungă exercitare a acestei funcţiuni. Două largi perspective — în spaţiu şi timp — care i-au permis studierea stărilor de lucruri din şcoala românească, atât în suprafaţă cât şi în adâncime. O situaţie excepţională, unică aproape : un post de observaţie şi de comandă la întretăerea a două coordonate.

Aceste condiţii favorabile ar fi rămas, totuşi, sterile, fără contribuţia aptitudinilor personale. Una din ele a fost dobândită şi una congenitală. Cea dintâi i-a dat-o pregătirea d-sale ştiinţifică. Ca emerit naturalist şi-a desvoltat, cu deosebire, spiritul de observaţie şi analiză. Cine studiază atent lumea animală şi vegetală, îşi măreşte capacitatea de comprehensiune şi pentru cea umană. In plus, capătă obişnuinţa de a porni totdeauna dela realitatea concretă şi prin aceasta evită teoretizările abstracte.

Cea de-a doua aptitudine e nativă. D-l Kiriţescu are darul de a prinde şi zugrăvi oamenii în gesturile şi faptele lor semnificative. D-sa posedă nu numai o *sensibilitate specifică*, ci şi *puterea de expresie adecvată*. Intuiţiile sunt sigure în sezisarea lor şi proaspete în exprimarea lor.

Astfel, înzestrat cu calităţi creatoare şi ajutat de condiţii prielnice, d. Kiriţescu a izbutit să ne dea pe lângă pagini de aleasă literatură şi acele documente vii, de care vorbeam la început.

Să le examinăm.

O veche deprindere dăscălească ne impune să procedăm sistematic.

Şcoala primară ocupă un loc redus în literatura d-lui Kiriţescu. Doar o schiţă : *Intâia oră de şcoală*, publicată în ultimul volum. E povestirea unei ore de clasă la şcoala nemţească, instalată odinioară în Calea Dorobanţilor. Se reliefează figurile simpatice, dar cam mieroase ale „paterilor" Eduard şi Bernard şi aceea aspră a cantorului maghiar. Acesta reduce lecţia la o sălbatecă corecţie aplicată unui elev, corecţie care e departe de amuzantele şi inofensivele bastonade molieresti. Afară de această scenă redată intuitiv, nu găsim — despre şcoala primară de acum jumătate de secol — decât unele *aprecieri indirecte* şi *generale*. Câteva prietene din cartier caută să convingă pe mama autorului că şcoala românească e insuficient organizată şi nu poate asigura copilului o educaţie aleasă. Ce fel de institutori are ?

„Ca de-alde domnu Mitran dela şcoala Caliţoaiei, carè-i ţine să-i slugărească lui, de-şi face toată treaba casei şi a curţii cu copiii din şcoală; ba şi-i bate bine cucoana, când se supără, fiindcă i-a greşit ceva, că-i tare mofturoasă dumneaei, când e vorba de slugi pe veresie. Ori ca dascălul Dănălache Chioru dela Visericani, care-i cară pe copii pe la morţi, şi-i pune să taie prescurile, ca să facă anaforă, dar carte, ioc. Incaltea Moş Costache dela Popa-Breazu ci-că n'ar fi profesor prost, dar e iute la mână, mânia lui Dumnezeu şi-i bate de-i betejeşte pe copii".

Am cunoscut pe aceşti dascăli de odinioară mai de aproape şi mai însufleţit din povestirea plină de haz *Domnu Vucea* a lui Delavrancea. Bine înţeles, alături de un Vucea, Mitran sau Dănălache, au existat şi dascăli excepţionali, caractere de rară noblеţe ca Pantelimon Clăiţă a lui Slavici sau domnu Trandafir, zugrăvit cu atâta pietate şi duioşie de M. Sadoveanu.

Universitatea a reţinut mai de aproape pe d. Kiriţescu. Cele două nuvele *Moş Mitruţ* şi *O vilegiatură boerească* redau, de data aceasta, în chip intuitiv şi direct câteva aspecte pline de pitoresc ale vieţii universitare.

O caracteristică comună apropie pe cei doi profesori: Dumitru Ionescu şi Dr. Ciovârnache: lipsa de pregătire ştiinţifică serioasă ori, mai exact, *falsa lor pregătire ştiinţifică*. Titlurile funcţiunilor şi distincţiunilor se înşiră pompos sub numele profesorilor ortografiate cu pedantă emfază: Demetru Joannescu şi Tschovèrnaqui, dar ele nu impun nimănui şi cu atât mai puţin studenţilor, care ştiu ce vid intelectual se ascunde sub ele. Cel puţin „moş Mitruţ" păstrează în relaţiile sale cu studenţii oarecare familiaritate bonomă caldă şi voioasă, pe când dr. Ciovârnache e un infatuat, plin de sine, grav şi solemn. E tipul ridicul al pseudosavantului a cărui ignoranţă i-o întrece doar vanitatea. Probabil că şi autorul l-a privit cu antipatie, căci întreaga nuvelă e o şarjă tăioasă, necruţătoare. Din această pricină ea a pierdut mult din valoarea literară. Cum spunea odinioară Maiorescu: „Unde începe tendenţa, acolo încetează arta". Poate că, în realitate, dr. Ciovârnache a fost aşa cum îl zugrăveşte d. Kiriţescu sau chiar mai disgraţios, dar literatura presupune o proectare a realităţii curente. Dr. Ciovârnache e mai mult caricaturizat decât caracterizat. El iese prin aceasta din sfera esteticului, deci a documentului obiectiv, dar rămâne în aceea a documentului subiectiv.

Cu ce minunat talent redă, d. Kiriţescu excursiile aşa zise geologice ale studenţilor sub părinteasca şi îngăduitoarea conducere a sprintenului şi voiosului „moş Mitruţ" sau pe cei doi custozi Sofronie şi Agapie. Cu deosebire figura celui din urmă este, în adevăr, *o creaţiune literară desăvârşită*, privită sub cel mai pretenţios unghiu critic. Generaţia mea a cunoscut, acum douăzeci de ani, pe „moş Marin", bătrânul cu favoriţi impunători ca ai vechilor ţari, mai totdeauna serios şi mustrător. Dar l-am cunoscut numai exterior. Ce închidea sufletul lui n'a ştiut şi nici n'a încercat nimeni să afle. Pe Agapie al d-lui Kiriţescu îl simţi *integral*, ca o făptură vie, cu o structură psihologică specială. Vechiul parlagiu e „forţa ocultă" a institutului de neurodinamică; el face, el desface toate acolo. Iată-l sub aspectul... ştiinţific:

„Acum, în meseria lui nouă, mânuia bisturiul şi penseta cu o virtuozitate de scamator. Nici nu puteai să-ţi închipui pe „domnul doctor" lucrând în laborator, fără să-l aibă pe Agapie lângă el:

— Agapie, izolează-mi un pneumogastric!

„Cât ai clipi odată din ochi, cuţitaşul lui Agapie despica pielea animalului imobilizat pe masa de vivisecţie şi se înfunda între muschi. Cât clipeai a doua oară, penseta scotea la suprafaţa cordonul alb şi strălucitor.

— „Agapie, aşează-mi o canulă în carotidă! Sau:

— „Agapie, prepară-mi o fistulă salivară!

„Şi oricare ar fi fost comanda, operaţia se săvârşea cu promptitudine şi cu preciziune..."

Dar Agapie nu e numai un abil tehnician. D-l Kiriţescu l-a intuit complet, pătrunzând în sufletul lui. Agapie e şi un desăvârşit filozof practic. Cunoaşte bine inima oamenilor, slăbiciunile lor, interesele lor; îi place să se bucure de vieaţă şi nu se turbură niciodată în faţa vicisitudinelor şi furtunilor ei. Este un epicurean şi un cinic sau, dacă vreţi, un înţelept. Iată o pildă: dr. Ciovârnache are, la masă, o discuţie violentă cu soţia, care-l batjocoreşte şi-l insultă vulgar: „laş, brută, imbecil, ţopârlan..." sunt termeni care circulă din belşug. Şeful de lucrări asistă la această penibilă scenă. Rămâne înmărmurit „cu ochii în farfuria de supă, în care numără firele de fidea, fără să le dea de capăt". (Ce amănunt sugestiv, care fixează o situaţie sufletească mai bine ca zece pagini de analiză minuţioasă gen Bourget ori Proust!) In clipa aceasta apăsătoare:

„Capul mefistofelic al lui Agapie se iveşte în pervaz:

— „Lăsați, dom'le șef, că nu e nimic. Câte de-astea n'am văzut eu. Ba mai late. Incaltea, azi, a devenit fără spărgătură de sticle și farfurii. Putea să fie și mai rău, s'avem nevoe de comprese. Uite, să v'aducă Mariţa friptura că e păcat de ea. Ie niște costiță de purcel, să vă lingeți pe deşte. Nu face pentru nimica toată să vă mâniați și dv. pe bunătate de bucate. Mariţo, servește repede la masă friptura la domnu' șef !..."

Agapie n'a studiat psihologia, dar o cunoaște prin instinct. E un îndepărtat descendent, în miniatură, al lui Sancho Panza. Deși personagiu umil, am insistat asupra lui, pentrucă d. Kiriţescu l-a conturat cu o mână sigură și viguroasă. Și apoi, toți cei ce au trecut prin facultatea de științe sau medicină știu valoarea urmașilor sau confraților lui Agapie. O atmosferă universitară completă nu poate fi evocată fără acești servitori, custozi sau laboranți de speța lui, al căror rol depășește uneori pe al profesorilor.

Ca o constatare generală, observăm că d. Kiriţescu a fost impresionat mai mult de *aspectul grotesc și ridicol al vieții universitare*, lăsând în umbră pe cel luminos, de știință autentică, de caractere alese și de severă selecție a tinerilor. A fost oare d. Kiriţescu nedrept cu trecutul ? Ar fi de dorit, dar ne temem. Sumbre documente pentru istoricul obiectiv ? Dar și mai sumbră istoria cu documente false !...

Centrul preocupărilor scriitoricești ale d-lui Kiriţescu l-a format *școala secundară*. Aceasta i-a furnizat cel mai bogat și mai amplu material pentru literatura d-sale. E inutil să mai explicăm fenomenul. E fapt prea cunoscut, că epoca cea mai îndelungată din activitatea d-lui Kiriţescu a fost consacrată acestui învățământ. Totuși, în afară de această explicare simplă, dar cam superficială, cred că există alta mai adâncă și mai temeinică. O legitimez pe constatarea că figurile și situațiile cunoscute din propria d-sale vieață de licean sunt superioare — ca realizarea artistică — celor cunoscute în vârsta matură, ca director al învățământului secundar. In epoca adolescenței, impresiile sunt mai vii, mai proaspete, mai nemijlocite. Predomină acum intuițiile. In epoca maturității, predomină conceptele. Ori, creațiunea literară presupune intuiții pline de sevă și culoare, nu concepte reci, severe. In plus, în liceu contactul cu profesorii e mai strâns și mai îndelung.

Cercetarea de față ar căpăta proporții excesive, dacă am vrea să studiem toate aspectele învățământului secundar, așa

cum se reflectă în opera d-lui Kiriţescu. Cine doreşte să le cunoască are volumele la îndemână. Ne vom mărgini numai la o analiză sumară, de iniţiere, care să ne poată da un conspect general exact şi ne vom opri, apoi, cu atenţie doar la câteva aspecte capitale legate de rosturile permanente şi vitale ale învăţământului.

Mai întâi câteva notaţii simple.

Iată *elevii*. Sunt aceiaşi de totdeauna şi de pretutindeni. Şi acum patruzeci de ani, ca şi azi, prea puţini dintre ei veneau la şcoală, cu dorul învăţăturii. Principalul era să treacă ora şi clasa. De aceea profesori ca Raşcu sau Bonifàs, la care nu exista corijenţă sau repetenţie, reprezentau pentru unii un ideal. Nu lipsea astfel nici ignoranţa, nici tragerea la fit — iscusinţa cu care făceau pe Raşcu să „le dea ora" e caracteristică — cum nu lipseau nici farsele şi nici jocurile. In locul sporturilor, organizate azi şi tehnic şi comercial, existau jocuri mai copilăreşti, pe maidanele învecinate cu liceul:

„Aci era paradisul nostru, al copiilor, unde ne răzbunăm de orele de clasă plictisitoare. Aci eram în toată voia noastră. Aci ne adunam ca să jucăm nestingheriţi şi nesupraveghiaţi de nimeni: barul, capra, apiolanul, şotronul şi câte alte jocuri spre care ne împingea nevoia firească a vârstei de a alerga, a sări, a arunca, a lupta, a striga".

Erau, prin clasele superioare, şi câţiva elevi cu preocupări mai înalte, cari citeau mult în afară de şcoală, sau frecventau întrunirile socialiste din sala Sotir. Cumplită călcare de regulament, desigur, dar ce mărturisire, pentru cine pătrunde lucrurile, a romantismului generos, care mijeşte la vârsta aceasta! Şi mai ales ce şcoală minunată, în care singur poţi descoperi insuficienţele şi rătăcirile unor sisteme ideologice raţionaliste şi tendenţioase.

Iată-i acum pe copii, în celălalt plan al bunei îndrumări. Cu ce avânt, cu ce desinteresare participă ei la toate tentativele de activitate extraşcolară ale lui Iancu Dărăscu, ca Moş-Ajunul la palatul regal, defilarea de 10 Mai sau corurile dela biserica Popa-Trăsnea.

Dela elevi, să ne întoarcem privirea spre cealaltă lume, a profesorilor, privită tot colectiv, — *„cancelaria"* cu un cuvânt. Se discută, aci, purtarea şi învăţătura copiilor, se discută schimbările de guvern şi evenimentele zilei, dar se discută, mai ales,

inepuisabila și iresolvabila chestiune: „situația materială a corpului didactic",

„Și iar manifeste și iar memorii, iar congrese anunțate și noi calcule pornite pe alte baze, cu alte cote, cu alți coeficienți, cu alte curbe".

Ridicol și tragic leit-motiv al cântului de jale dăscălesc. Nu mai e vorba de un document al școalei de acum câteva decenii, ci al școalei de azi, cu amara desolare a slujitorilor ei, asemeni „apostolilor de odinioară care colindau lumea, cu de înțelepciune sufletul lor plin, dar cu traista goală"...

Sunt, apoi, alte aspecte la fel de actuale; de pildă *manualele didactice*:

„Și în afacerea asta, e o concurență aprigă; nu-i chip să lupți cu grangurii cei mari dela Capitală. Cum o să disloci tu, biet uitat dintr'un târgușor, pe atâția oameni cu nume cunoscute, cari de ani de zile s'au înfipt în școale? Muncă grea, de pomană, și-ți mai faci și dușmani, așa pe gratis, pe cei împotriva cărora te ridici ca concurent".

Așa gândește Dincă Țepeluș, modestul profesor dela Vălenii de Târg și la fel cu el gândesc atâți colegi.

Lecții particulare? Se mai găsesc, poate, în centrele mari, dar la provincie grea problemă. Căci nu oricine se încumetă să imite pe Ciupală:

„care, când ochește pe unul mai slăbuț, dar copil de oameni chiaburi, nu-l mai slăbește din note rele, până nu vine părintele să-l roage, să-i dea ceva meditații acasă..."

Procedeul lui Ciupală este — spre cinstea dascălilor — cu totul sporadic și izolat. L-am cunoscut la un coleg, acum dus într'o lume mai dreaptă. Avea familie grea și bolnăvicioasă: numai șapte copii. Pe vremea aceea mă revoltam amarnic. Azi, doar mă cutremur!... Căci — fără ipocrizie și fără poză — vina era oare numai a lui?

Astfel, rând pe rând, se pot culege din cărțile d-lui Kiriței date informative sau notații psihologice despre tot ce interesează liceul, fie în interior fie în exterior, dela simple mărunțișuri ca motivările de absențe și până la evenimente mai grave ca numirile de inspectori sau audiențele ministeriale.

Le menționez, dar nu insist asupra lor. Socotesc că în altă parte e fundamentul școalei. Evident, aceasta este a copiilor și pentru copii. Trăește, însă, prin profesori. Dincolo și mai presus

de programe, metode sau manuale stă personalitatea acestuia. Atât valorează şcoala, cât valorează profesorul. De aceea şi d. Kiriţescu i-a consacrat cele mai numeroase şi mai substanţiale pagini din volumele d-sale.

Mai întâi, „prezentarea eroului"...

Se spune că „haina nu face pe călugăr". E adevărat, dar haina clasează pe om. Aspectul vestimentar al cuiva nu e chiar fără corelativ sufletesc. Profesorul nu e, în genere, nici prea elegant, nici prea sordid. Vorbim de medie, bineînţeles. Excepţii există. Am cunoscut şi câţiva „dandy" — puţini, e drept —; am cunoscut şi câţiva telali. D. Kiriţescu nu s'a mulţumit cu o constatare generală, ca noi. D-sa a căutat să prindă nota specifică, legată de structura psihologică a dascălului:

„Vestmântul lui e totdeauna cu o etapă în urma modei orânduite de pontifii de pe bulevardele Parisului. Când moda scurtează poalele sacoului, profesorul a rămas încă la pulpanele lungi. Şi veţi găsi, desigur, în corpul didactic, pe cei din urmă credincioşi ai redingotei solemne, ai demi-jobenului cu fundul turtit, ai cravatei gata, ai plastronului scrobit şi ai manşetelor cilindrice, ca nişte burlane... Dar dacă haina e întârziată cu un tact în ritmul vremii, ea e însă totdeauna corectă, curată".

Imi trec pe dinainte atâţia din foştii mei dascăli. Le mai adaug, doar, unora: ghetele cu elastic şi gulerele de cauciuc... Azi lucrurile s'au schimbat. Profesorul e mai sărac, dar sincronizarea cu moda mai rapidă.

Să examinăm, acum, sufletul dascălului.

Mai întâi, o declaraţie de principii. Ca şi autorul, am ascultat, în repetate rânduri, acest scurt discurs:

„De geaba, şcoala de astăzi nu mai e ce-a fost odinioară. Pe vremea noastră erau profesori, nu glumă. Oameni de mâna întâia, tot unul şi unul. N'or fi ştiut ei multă carte, ca cei de astăzi, dar erau oameni de inimă, entuziaşti, oameni ai datoriei. Apostoli, domnule!"

D. Kiriţescu protestează contra acestei generalizări prea pripite. In minte-i apar tipuri ca Raşcu, Bonifas sau alţii de acelaşi soiu. Subscriu, fără ezitare, la acest protest. Profesori valoroşi au fost totdeauna. Cei slabi n'au lipsit nici ei. După scurtă epocă de scădere consecventă războiului, calitatea medie, este, astăzi, în plină ascensiune. Dar să lăsăm la o parte opiniile noastre şi să asistăm la filmul documentar al d-lui Kiriţescu.

De departe, se profilează câteva siluete mai vag conturate : Ciupală, omul practic, care rezolvă problema modicității salariului cu câteva lecții pe la elevii chiaburi ; directorul Brăcăcescu, veșnic calm și taciturn, care are darul să-și mențină situația prin sprijinul pontifilor politici ai zilei ; Pamfilie Fofezea, suflet simplu și bun, care se strecoară printre „mărăcinișurile vieții" prin firea sa optimistă, lipsită de ambiții deșarte ; Țiculescu și Șoldan, potentați și farisei politici ; Bucșan, apostolul îndrăgostit de copii...

De aproape, se reliefează câteva figuri mai vii, mai precis conturate, încadrate într'o ambianță socială amplă, cu o psihologie complexă și nuanțată. Pentru trei din ei : Rașcu, Bonifàs și Dărăscu, autorul a utilizat, ca prim material, amintirile personale ; sunt tipuri care au existat real în lumea noastră școlară ; valoarea documentară va fi mai mare. Pentru cel de-al patrulea, Dincă Țepeluș, autorul a recurs mai mult la fantazia d-sale epică. Valoarea istorică este, în chipul acesta, redusă ; în schimb, cea psihologică rămâne intactă.

Să încercăm să-i cunoaștem și noi, rechemându-i din lumea umbrelor. Iată pe „domn Rașcu", Reputația de care se bucura înaintașul nostru era aceea de om bun. De ce? Ne spune autorul :

„Pentrucă niciodată, în timp de patru ani, cât l-am avut profesor, nu i-a scăpat vreo vorbă aspră împotriva noastră, a copiilor, nici măcar vreun cuvânt de dojană, orice năzbâtii am fi făcut. N'a pedepsit niciodată pe vreun școlar. N'a pus niciodată și nimănui vreo notă rea. Nu se cunoștea corijență sau repetență la domnu Rașcu".

Un profesor ideal, cum vedem, pentru regimul comunist dela început, când elevii erau cei cari conduceau clasa și decideau de soarta lor, la finele anului. Era oare d. Rașcu un precursor al unei lumi noi? Nicidecum. Rașcu era, pur și simplu, un tembel și un pătimaș. Jocul de cărți îl făcea să piardă nopțile, la șir, așa că orele de curs erau doar un mijloc de recuperare a energiei pierdute.

„Cât ținea ceasul de lecție, nu se ridica din scaun. Vorbea puțin și rar, cu o voce adâncă de bas, rostindu-se în crâmpee de propoziții scurte. Intreba mai mult din ochi. Aproba sau desaproba cu câte o mișcare abia perceptibilă a capului. Nu explica niciodată lecția nouă și nu cobora niciodată de pe catedră, ca să cerceteze prin bănci caetele școlarilor.".

Această vinovată indolenţă, care reducea lecţia ascultată şi predată la o simplă figuraţie, nu era suficientă. Raşcu mai inventase o formulă de chiul: „dădea ora". Ce însemna aceasta ? Când elevii aveau geografia ultima oră, atunci unul din ei se ridica în picioare, chiar dela începutul lecţiei şi spunea : „N'am preparat". Raşcu scotea pe elev la tablă, acesta încerca să deseneze conturul geografic al ţării despre care era vorba, apoi profesorul „le da ora", părăsind clasa, iar elevii o ştergeau pe maidan la bar sau oină.

Reprezintă oare Raşcu numai tipul caracteristic al profesorului indolent? Dacă adâncim lucrurile, structura sa psihologică apare mai complexă. *Profesoratul, mai mult ca oricare altă carieră, cere un fel de existenţă dublă: una personală şi una profesională, una de om şi una de educator.* Unii ştiu şi izbutesc să valorifice o existenţă prin cealaltă sau măcar să le pună pe acelaşi plan. Alţii, dimpotrivă, nu izbutesc decât să le pună în conflict sau să le ruineze reciproc. Raşcu a făcut parte din ultima categorie. Jocul de cărţi şi legătura cu o femee, două patimi cari ar fi putut rămânea izolate de cariera lui, nu făceau decât s'o compromită. Ne înduioşăm de soarta omului, dar ne indignăm de atitudinea profesorului.

Acelaşi *desacord între cele două planuri de vieaţă* îl găsim şi la Bonifàs. Sensibilitatea lui reacţiona cu totul contrar, după cum se afla în cele două mediuri deosebite : al cafenelei literare şi al şcoalei.

„La cafenea era în adevăratul lui element. Inconjurat de coreligionarii de gaşcă literară, în faţa sticlelor şi paharelor goale, a ceştilor de cafea cu drojdia uscată pe fund, înţesate de mucuri de ţigară, în mijlocul rotocoalelor de fum vânăt, inteligenţa şi spiritul lui Bonifàs luau un avânt nestrunit de nici o barieră convenţională. Ce cheltuială de vorbe de duh ! Ce risipă de săgeţi aruncate duşmanilor ! Ce bogăţie de laude împărţite camaradereşte între preoţii aceluiaşi altar, în care oficiau laolaltă !"

Dar niciun tovarăş de cafenea nu l-ar mai fi recunoscut la liceu. Aci devenea, brusc, alt om : aspru, ursuz, iritabil.

„Intra (în clasă) posomorît, gheţos şi se aşeza în tăcere pe catedră. Scotea catalogul, după ce-l căuta prin toate buzunarele pardesiului, sacoului, vestei şi pantalonilor. Era totdeauna ferfeniţă. Cu greutate izbutea să-şi aşeze bucăţile una lângă alta, la locul cuvenit fiecăruia şi începea apelul".

Gratifica, în urmă, pe elevi cu câteva calificative injurioase: „magari și idioți" și cu câțiva „unu la purtare".

Discrepanța celor două cercuri de vieață avea la Rașcu ceva pasiv în ea: două filme care se succedau mecanic. La Bonifàs, discrepanța are ceva activ: două filme ce se întretaie violent. Rașcu nu făcea nimic în clasă. Bonifàs face altceva decât ceea ce trebue, dar nu rămâne impasibil. Activitatea lui dăscălească e, adesea, un răsunet al celei din cafenea. Iată o lecție:

„După ce împărțea pe repezeală încă vreo câțiva „unu la studiu", pogora de pe catedră și scotea dintr'un buzunar o carte. De obiceiu, era autorul francez, care-i slujise la discuția din cafenea, ori la articolul ce trebuia să scrie pentru a doua zi. Rareori un clasic, mai deseori un romantic și, mai ales, un modernist".

Rașcu era lipsit de personalitate. Știința sa nu trecea de cuprinsul manualului. Bonifàs avea, însă o cultură superioară. Făcuse studii variate și serioase la Paris: literatură, filosofie, istorie, estetică; scria versuri, făcea critică literară. Rașcu era un șters. Bonifàs — un tip original. Structura sa sufletească mai complexă făcea ca desacordul, de care am vorbit mai sus, să aibă o altă ținută și o altă tensiune.

Ca valoare etică, nu reprezenta, totuși, nimic în plus. Dimpotrivă, desechilibrul financiar în care trăia îl făcea să comită anumite incorectitudini profesionale, vânzându-și de pildă, volumele direct elevilor pe un preț enorm. E drept, bietul Rașcu nu vânduse decât darul copiilor — o călimară luxoasă — și... numai la vechituri.

In fața acestor aspecte umbrite, deodată se deschide o poartă de lumină. Apare Nea Iancu Dărăscu. Nu are nimic măreț în făptura sa. Ba, dimpotrivă:

„Purta ochelari negri, ca să-și ascundă beteșugul unui ochiu scurs. Sticlele negre îi dădeau un aer fioros, cu totul strein de firea lui. Capul era purtat de un trup slăbuț și mărunțel, ceeace nu-l avantaja deloc; o statue așezată pe un soclu pipernicit".

Prin compensație, însă, natura îl înzestrase cu frumusețe interioară:

„Când deschidea gura, o grădină de om. Și grozav îi plăcea să vorbească bietului nenea Iancu! Era guraliv de n'avea pereche. Ai fi pierdut ceasuri întregi, ascultându-l câte mai înșira. Cât ținea ceasul de lecție, ne spunea tot felul de povești și de snoave, care de care mai duhlii, de ne făcea să râdem cu hohote..."

Se vede dela început sufletul deschis, cu voie bună al omului iubitor de oameni. Cu Iancu Dărăscu, lecţiile însemnau numai bucurie pentru copii. Ele le furau inima, deşi nu excelau prin erudiţie sau profunzime. Ba, evenimentele mari istorice erau reduse la simple conflicte de mahala. Uite războiul Sileziei:

— „Acum, ce şi-a zis Frederic? Mi-a venit şi mie niţel apa la moară. Ia să-l învăţăm noi minte pe domnul Leopold ăsta, să-i treacă pofta alt'dată să se mai lege de oameni. Şi şi-a strâns armată, a trecut hotarul şi a năvălit în ţara duşmanului. Şi umflă-l pe Leopold şi trage-i şi trânteşte-l şi dă-l căţeaua... Na, satură-te de Silezia !...".

Procedeul lui Iancu Dărăscu nu e recomandabil. Lecţia a devenit aproape vulgară. Dar, oricum, e o lecţie vie, sugestivă, plină de pitoresc şi preferabilă tuturor lecţiilor inerte, turnate — cu sau fără îndemânare — în calapodul rigid al unui formalism pedagogic neasimilat.

Iancu Dărăscu nu era un profesor savant. El era un educator şi un apostol, în sensul nobil al cuvântului. Ce-i dădea lui această superioritate, căci din paginele d-lui Kiriţescu constatăm că vieaţa lui familiară era împovărată, amară, tragică aproape? La el, desacordul celor două domenii de activitate n'ar fi fost numai explicabil, ci şi legitim. De ce rămânea el mereu activ, demn şi senin? Pentrucă Iancu Dărăscu iubea copiii, iubea meseria, iubea şcoala. Nu era profesor prin întâmplare sau printr'un capriciu al soartei ca Raşcu şi Bonifàs. Era *profesor prin vocaţie*.

Iată o pildă de preţioasă aptitudine educativă. Elevii sunt surprinşi jucând barul pe maidanul şcoalei. Directorul şi profesorii sunt decişi să-i pedepsească sever. Iancu Dărăscu, singurul, îi apără călduros, cu înverşunare. Pentru el, în acest caz, nu era vorba de „haimanalele ce se întind pe maidanele oraşului" cum spuneau unii colegi, ci de nişte copii care se joacă, care au chiar dreptul să se joace. Această atitudine nu-l împiedică, însă, ca director, să ia cele mai drastice măsuri, pentru a asigura o ordine perfectă în liceu. Prin instinct pedagogic, Dărăscu făcea un „distinguo" categoric între *dreptul copilului la joacă în orele libere* şi *datoria lui la disciplină în orele de curs*. Delimitarea aceasta între tendinţele individualiste şi necesităţile colectivităţii, cu scopul de a le armoniza apoi, e o piatră de încercare pentru un conducător de instituţie.

Iancu Dărăscu nu socotea suficientă numai buna rânduială

și spornica însufleţire din vieaţa interioară a şcoalei sale. El voia s'o integreze în vieaţa colectivă a societăţii. Numai astfel, credea el, instrucţia elevilor va fi completată cu elemente educative. Cele trei forme de activitate: corurile la biserică, defilarea de 10 Mai și Moș-ajunul la palatul regal reprezintă mijloace de educaţie etică și naţională. Virtuţile nu se plămădesc cu discursuri de pe catedră, ci cu fapte realizate. Nu se simte și azi nevoia cercetăşiei sau străjerismului? Poate că Dărăscu exagera, poate că nu găsise manifestările cele mai potrivite scopului, poate că elevii puneau pe al doilea plan învăţătura propriu zisă. De aceea și unii colegi îl cleveteau și-l amărau pentru „zăpăcelile" lui, dar nu se întreba niciunul care era scopul acestei străduinii. Era interesul, snobismul, vanitatea?

„Bietul nenea Iancu Dărăscu făcea de-acum patruzeci de ani activitate extraşcolară și încă de-a bună, fără reclamă la jurnal și fără gălăgie. Nu-i poruncise nimeni s'o facă, nu-l învăţase nimeni. Nici măcar nu știa că-i zice aşa".

Pedagogia lui Iancu Dărăscu era sumară, dar desvoltată organic din firea sa, nu achizionată din manualele ad-hoc. El avea convingerea că două forţe sunt capabile să formeze individualitatea copilului; una exterioară: lupta vieţei și una interioară: sentimentul. Citez câteva rânduri cari ar merita să fie reproduse în toate şcoalele noastre:

„Măi băeţi, şcoala nu e cartea, e lumea, mă. Invăţătura o capeţi prin oameni și din necazurile cu care te ciocneşti, nu din cărţi. Și să mai ştiţi dela mine că ce intră pe-aici (arătând cu degetul urechea dreaptă), iese pe dincoace (arăta urechea stângă); puţinul de tot a rămas aci (ciocănea cu degetul fruntea). Dar ce-a apucat să intre aici (își bătea cu palma pieptul, în dreptul inimei), apoi, aici, a rămas!"

Un caz educativ, redat plastic și sugestiv, pe care Iancu Dărăscu nu se mulţumea numai să-l predice, ci îl aplica el însuși cel dintâi.

Rezultatul nu e greu de ghicit. Cu o inimă aşa de mare, Dărăscu era sortit unui sfârşit tragic: moare pe patul spitalului și înmormântare pauperă, cu alaiul redus la directorul de vacanţă și servitorul şcoalei. Nu știu dacă acest sfârşit e autentic, ori utilizat numai ca efect literar. In orice caz, e veridic. Acest suflet fără prihană trebuia să piară cu nimbul muceniciei. Paginele

calde, pe care i le-a închinat d. Kiriţescu, sunt un omagiu postum, care compensează toată ingratitudinea contemporanilor.

Ultima figură din fresca dăscălească a d-lui Kiriţescu este a lui Dincă Ţepeluş, eroul romanului *Porunca a zecea*. Pe acesta nu-l mai vedem în ambianţa şcolară propriu zisă, în raporturile cu elevii, ci în cea politico-socială, în raporturile cu lumea exterioară vieţii şcolare. Ţepeluş, profesor de istorie la liceul din Vălenii de Târg, are şi el o vanitate: vrea să ajungă director. Nu reuşeşte, însă, pentrucă nu ştie să folosească metodele şi mijloacele indicate în asemenea circumstanţe. Porneşte să dea lupta pe teren politic, dar rămâne tot la armele şubrede ale omului onest: sinceritate şi naivitate.

Cine va voi să se documenteze cândva asupra raporturilor dintre profesori şi fruntaşii politici sau dintre profesori şi autorităţile superioare şcolare, va găsi aci cel mai amplu şi viu material. E un aspect, însă, adiacent şi complimentar vieţii şcolare, de aceea nu insist. Pentru noi dascălii, în altă parte e importanţa acestui erou de roman.

Dincă Ţepeluş e plăsmuit de imaginaţia artistică a d-lui Kiriţescu. N'are o autenticitate structurală, în sens psihologic. Studiat mai de aproape, Ţepeluş reprezintă tipul profesorului care face o sforţare ca să iasă din vieaţa monotonă şi fără orizont a provinciei. Desgustat de politică, desgustat de sindrofiile specifice micilor oraşe, desgustat de propria sa vieaţă de familie, Ţepeluş luptă să se ridice spre un liman salvator. Fuge de ratare. Vrea o ascensiune care să-l scape de apatia intelectuală şi de mizeria provincială. Crede — mai ales sub îmboldirea vanitoasei soţii — că direcţia liceului îi va aduce această eliberare. E desigur, o iluzie, dar cu iluzii se reînoeşte vieaţa. Infrângerea lui Ţepeluş, pe care d. Kiriţescu o zugrăveşte mai mult sub aspectul senin şi ironic — o ironie amabilă, înţelegătoare — este, în realitate, o amară tragedie. Ea e şi general umană, dar mai ales specific dăscălească. Noroc că Ţepeluş găseşte suficientă rezervă de energie în sufletul său, ca să se resemneze şi să se adapteze la noua situaţie. Un punct de reazăm îl va găsi în plimbările cu amicul Fofezea prin zăvoiu, spre umbrarul cârciumei lui Ristache şi un altul, mai puternic, în dragostea pentru elevii lui dela liceu.

„Ce curăţie e în sufletele celor mici! Şi cât de uşor poţi deveni creator, aruncând cu credinţă şi cu devotament sămânţă bună în acest pământ virgin. A... conştiinţa că ai să creezi suflete

curate ca sufletul tău, gânduri cinstite ca al tău, fără să aştepţi laudă lasă, nici să-ţi pese de hula pismaşă a celor mari. Creator de suflete... da. Simţi în tine ceva din scânteia lui Prometeu... Ca Bucşan... suflet de apostol, cu fruntea încununată de aureola sfinţilor..."

Ca şi Ţepeluş, atâţia dintre noi dascălii îşi pot găsi liniştea sufletului în această credinţă. Ea face din profesorat o carieră aristocratică, o misiune nobilă.

Cum vedem, literatura d-lui Kiriţescu nu este — indirect — numai *o cronică a vieţii şcolare* dela sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea. Ea este totodată *un îndreptar etic* şi *psihologic* al profesorimii de azi. Aceasta-şi poate vedea oglindită în paginele d-sale propria existenţă cu durerile şi bucuriile ei, cu avânturile şi desamăgirile ei. Marele public citeşte opera d-lui Kiriţescu cu interes. Profesorimea o trăeşte cu emoţie.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

OPERA LITERARĂ A DOMNULUI CONSTANTIN KIRIȚESCU

de CONSTANTIN DAMIANOVICI

Oamenii cu bogate şi vii amintiri se pot socoti mai fericiţi decât muritorii de rând, prin faptul că au trăit o vieaţă mai puţin amorfă decât a acestora, i-au pătruns mai adânc rostul, au prins mai mult din neînţelesul firii omeneşti când au venit în atingere cu ea, s'au bucurat şi s'au întristat la olaltă cu cei ce le-au fost scumpi, i-au păstrat în minte ca pe niște efigii pioase la care vor avea să se închine mai târziu, în clipe de reculegere; iar din tot acest prisos sufletesc ce s'a adunat puţin câte puţin şi fără să ştie cum, ca o avuţie de preţ, stăpânitorul ei, când este înzestrat şi cu darul scrisului, o împărtăşeşte cu generozitate şi altora, mai puţin fericiţi decât dânsul.

D-l Kiriţescu se poate considera mulţumit sub acest raport. Ne-a depănat într'un număr de volume, dintre care cel mai evocativ poartă numele delicat de *„Flori din grădina copilăriei"* — caierul curat al amintirilor sale celor mai duioase sau celor mai pline de haz, încă din vremea când, copil sglobiu şi nevinovat, purtat de mâna ocrotitoare a bunei *Maic' Anuţa* şi sub privirea blândă şi cuminte a înţeleptei sale mame, străbătea cu nelipsitul său prieten *Azorache*, în lung şi în lat, cărările minunate din *Grădina copilăriei* sau asculta cu nesătulă pasiune poveştile „de când cu Turcii" ale credincioasei servitoare *Mamaria*, sau peripeţiile întortochiatelor şi nesfârşitelor procese ale *Coanei Luxiţa*, mosafira nelipsită a casei; sau se înfiora la aducerea-aminte a unei tragice zi de început de şcoală, când sufletul său plăpând, venit în cea dintâi atingere brutală cu vieaţa, se cutremurase aşa de tare încât era mai să se sfarme...

Volumul „Flori din grădina copilăriei" cuprinde între filele sale cele mai duioase şi mai sincere aduceri-aminte ale autorului. Precum însuşi ne mărturiseşte cu mândră francheţă în mişcătoa-

rea-i prefață: „Grădina copilăriei mele este un petec de mahala bucureșteană. Maidan cu bozii și cu pălămidă. Răzoare cu crăiță, tufănică și ochiul-boului. Curte cu dud și cu coteț de găini... uliță cu caldarâm de bolovani... trotuar de pământ bătătorit de pingele groase și de picioare desculțe..."

Este o icoană vie, zugrăvită cu credință, în linii și colori trase uneori cu putere, alteori cu delicateță. Este evocarea, făcută cu căldură neprefăcută și cu efecte necăutate, a unui colț de cartier bucureștean bătrânesc, de acum o jumătate de veac, cu lumea lui de oameni necăjiți și greu încercați de soartă, dar rămași oneşti și devotați grijilor de familie, cu tineret svăpăiat și fără multă carte însă respectuos și sfios cu cei bătrâni, așa cum mai nu se mai găsesc astăzi; cu copii plini de gânduri curate și inimă iubitoare; cu bătrâni sfătoși și harnici, credincioși și cu respect de sine, fireşti în purtare și simpatici, cu toate ticurile vârstei și ale veacului lor învechit.

Este de sigur o frescă umilă a unor exemplare de periferie, dar privită cu bunătate și îngăduință, fără intenție de satiră sau de caricatură. „Mahalaua" — atât de hulită de Caragiale — în cartea Domnului Kirițescu este reabilitată, de sigur fără idealizare și exagerări sentimentale romantice, ci numai prin virtuțile ei reale de onestitate, hărnicie și prin traiul ei plin de resemnare și cumințenie.

Penelul său cumpătat găsește totuși tonuri calde și luminoase în portretizarea ființelor ce i-au fost scumpe; iar sentimentul ce-l copleșește adesea, se traduce fără să vrea în accente aproape lirice. Observator pătrunzător și realist, știe însă să-și înfrâneze subiectivismul și să se mențină în granițele adevărului. Poate că tipurile create le-am mai întâlnit noi cândva, și la alți autori, ceea ce le ia oarecum din originalitate; însă ele, fără tăgadă, rămân pline de vieață și de omenesc. Câți din noi n'am cunoscut în trecut o cuminte și bună Maic' Anuță, rudă apropiată cu minunata „Bunică" a lui Delavrancea; sau n'am rămas în plină admirație în fața îndemânării diabolice a vreunui „tartor al smeurilor", fie că se numea el Tănăsică, fie că altă dată se chemase cumva Vasile Porojan.

Dar cadrul de vieață liberă și măruntă, onestă și sănătoasă, dintr'un București de mult apus, pe care arta dibace a scriitorului nostru l-a mai chemat la vieață, trezindu-ne un gând nostalgic: Iată odaia mătușichii Anuța, în care intrai coborînd două

trepte, curată, cu pereţi spoiţi cu var, lipită pe jos cu humă galbenă, cu tavanul scund, podit cu grinzi negre de afumate ce erau, cu icoana Sf. Gheorghe luptându-se cu scorpia şi Sf. Nicolae lovind cu palma pe Arie ereticul, cu portretul ţarilor Nicolae Pavlovici şi Alexandru, şi cu moartea năpraznică a celui din urmă, pricinuită de bomba nihiliştilor. Iată aninat în perete naivul dar sugestivul tablou cu „Scara vieţei" — şi iată şi comoara de nimicuri fără valoare, ascunse în besacteaua vrăjită a bătrânei mătuşi. Dar praznicul dela pomana soţului Mam'Anuţei „când după blagoslovenia preotului, începeau musafirii să deşerte pahar peste pahar, ca să facă plăcere răposatului pe lumea cealaltă, că aşa-i plăcuse şi Dumnealui pe lumea aceasta!" Dar tabloul de seară, iarna, în clar-obscur, sub lumina lămpii din casa părintească, unde se adunau toţi la conversaţie dinainte de culcare — până şi Azorache! Dar întrecerea cu smeul şi încurcala formidabilă de pe maidan, cu amănunte şi peripeţii de epopee eroi-comică. Dar peregrinările coanei Luxiţa pe la Tribunal şi audienţele nesfârşite pentru procesele ei veşnic nesoluţionate. Dar alegerile şi bătăile cu chinoros ale demnului şi fidelului alegător Neica Tudorache, dezamăgit la urmă în crezul său politic, tocmai în ce avusese dânsul mai scump...

Iată pitorescul specific al suburbiei bucureştene, zugrăvit şi cu ascuţişuri de humorist dar şi cu o umbră de melancolie.

D-l Kiriţescu ştie să povestească sugestiv, să amuze şi să înduioşeze în acelaşi timp. Finalurile schiţelor sale picură în suflet totdeauna un dram de regret şi iradiază simpatie în jurul oamenilor şi locurilor evocate cu sinceritate şi, nu arareori, chiar cu poezie. Domnia Sa ştie să zugrăvească şi cadrul, dar să plăsmuiască şi caractere: ştie să situeze pe oamenii şi întâmplările pe un plan superior de moralitate şi curăţie sufletească, ce ni-i face cu totul apropiaţi; ştie să armonizeze şi să dozeze efectele cu meşteşug, găsind un auxiliar de preţ în însăşi limba curată, robustă şi plină de pitoresc (nu însă de trivial) suburban, pe care o mânueşte cu siguranţă şi o foloseşte cu măestrie, deopotrivă în descripţie, în povestire şi în dialog.

De aceea „Florile din grădina copilăriei" constitue o operă cinstită şi sinceră. Sunt flori pe care timpul n'are să le vestejească.

Să analizăm însă şi restul lucrărilor literare semnate de D-l Kiriţescu: *Printre Apostoli* şi *Porunca a zecea*.

Domnia Sa foloseşte aci un material interesant, pe care l-a adunat în cursul anilor, fie ca om de şcoală, fie ca naturalist.

Darul de observaţie plină de ascuţime a omului de ştiinţă, asociat cu aplecarea spre criticism a profesorului, au făcut să ia naştere această galerie de portrete minunat individualizate ale unora din foştii săi dascăli de tristă sau de veselă amintire, fie culeşi unii din lumea liceului de altădată — *D-l Raşcu, Bonifas, Nenea Iancu Dărăscu, Papa Franchetti* — sau din cancelaria plină de patimi şi intrigi a unui liceu provincial din zilele noastre; fie, alţii, luaţi din cadrul universităţii de acum 4—5 decenii: *Moş Mitruţ, D-l Ciovârnache* — cu toţi de-a valma „apostoli" nereuşiţi şi botezaţi astfel numai în ironie.

Toată lumea aceasta ciudată de „apostoli" au trăit cu adevărat cândva, nu sunt numai o plăsmuire de literat; cei din generaţia mea îi recunosc şi îi etichetează sub numele lor cel adevărat. Cu atât mai mult i-a fost deci lesne autorului să-i descrie cu fidelitate, să le însemneze ticurile, să le desvălue toată goliciunea sufletească a unora, toate vanităţile mărunte şi neseriozitatea altora, toată şubrezenia „apostolatului" lor factice şi a învăţământului lor fără temelii trainice şi cinstite. In acelaşi timp însă, autorul scoţând din nou la iveală aceste figuri de mult uitate, nu s'a putut împiedeca să nu se înduioşeze la amintirea lor, pentru partea de etern omenesc din fiinţa lor, în care recunoaştem ceva şi dintr'a noastră, poate fiindcă pe lângă toate imperfecţiunile lor, sub lupa măritoare a autorului, au apărut ici şi colo şi câteva crâmpeie de fapte bune.

De aceea, cărţile acestea de amintiri şi observaţii din vieaţa dăscălească, trădează la autorul lor şi ironie acidulată dar şi bonomie duioasă, împletite într'un echilibru fericit, care îl împiedecă să facă din evocările sale o satiră muşcătoare împotriva dăscălimii, cum au fost unii înclinaţi să o creadă; dar iarăşi, nici să cadă în lirismul ieftin al unui „laudator temporis acti".

„Printre Apostoli" este o operă în primul rând de observaţiune şi numai cu un mic coeficient de emotivitate. De aceea vom găsi într'însa cultivat cu predilecţiune „portretul" şi „tabloul" zugrăvite într'o notă cu mai puţin element imaginativ şi sentimental, dar cu mai multă preciziune şi exactitate de conture: aşa bunăoară atmosfera vetustă dela liceul „Mihnea-Vodă", practicele sportive democratice ale elevilor în libertatea nestingherită a maidanului mahalalei, liturghia şi corul şcolăresc dintr'o biserică de

periferie, colindul la Palat cu stângăciile comice ale tinerilor ca şi ale bătrânilor la recepţia îngăduită de Rege — şi tot în aceste volume găsim şi pagini de emoţiune sinceră dar cam reţinută, pentru frumuseţile artei muzicale sau pentru priveliştile minunate din natură — care constituesc cele două pasiuni ale scriitorului nostru.

Porunca a zecea — nuvelă cu o extensiune de mic roman şi cu un fond social de moravuri didactice din zilele noastre — este o poveste a vieţii cu orizont strâmt, trăită de profesorul provincial din centrele mici, care copleşit de nevoile familiare calcă imperativele moralei şi se pune în conflict cu propria sa conştiinţă; nuvela însă este în acelaşi timp şi una din săgeţile aruncate cu toată vigoarea în repetate rânduri, de către D-l Kiriţescu, împotriva politicianismului corupător de caractere şi cu amestec inoportun şi răufăcător în treburile şcoalei.

Această parte din opera autorului nostru trebue considerată nu ca o diatribă inspirată de un tendenţionism răutăcios şi satiric, ci ca o năzuinţă idealistă de a moraliza şi purifica, urmărită cu curaj şi consequenţă, în diverse ipostaze dar totdeauna pe aceeaşi linie dreaptă şi neşovăelnică, a omului întreg şi profesorului de vocaţie, care şi-a închinat toată vieaţa ridicării şcoalei pe piedestalul ei cel mai înalt.

Nu pot să încheiu această modestă şi sumară încercare de a caracteriza opera D-lui Kiriţescu, fără a releva un aspect mai puţin cunoscut poate de masa cititorilor, dar deopotrivă de valoros.

Arta D-sale de „a portretiza" personagiile întâlnite în vieaţă şi prinse în marginile povestirilor sale, a dat naştere şi la câteva *profiluri* şi *portrete biografice* de sine stătătoare şi de un efect literar impresionant. Ajunge să amintesc de paginile pline de pietate din „Un rege erou", din care se desprinde efigia de măreţie regală dar şi de suferinţă de mucenic a Regelui Ferdinand, magistral cizelată, portretul de severă gravitate dar şi de profundă omenie al marelui Spiru Haret, figura vie şi de inteligenţă scăpărătoare a lui I. Gh. Duca, personalitatea de delicată distincţiune sufletească a bunului prieten Th. Alesseanu — portretizări în trăsături sobre din cele mai caracteristice, pornite fie dintr'o francă admiraţiune, fie dintr'o cordială afecţiune, aşa cum le-a realizat poate numai observaţia ascuţită a unui La Bruyère în „Caracterele" sale, ori cugetarea înaltă a înţeleptului apologist al „Amiciţiei" din antichitate. Sunt pagini în care stilul D-lui Kiriţescu ajunge până la suprema desăvârşire şi eleganţă.

Dacă opera literară a Domniei Sale nu are exuberanța voluminoasă a unora din literații de profesie din zilele noastre, ea însă e plină de valoare prin adevărul ei cinstit, prin sinceritatea simțirii, prin fondul de onestitate sănătoasă, prin năzuința ei de a îndrepta răul, prin evitarea a tot ce este necurat și artificial, prin efectul ei binefăcător asupra lectorului, fie că este el omul matur, fie că este tânărul de pe băncile școalei.

De aceea prin rândurile de mai sus, izvorîte nu numai din imboldul unei prietenii devotate dar și din al unor convingeri curate, fie-ne permis a ne asocia la omagiul general pe care intelectualitatea românească îl aduce astăzi activității de netăgăduită superioritate și de largă rodnicie a sărbătoritului nostru.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONST. KIRIȚESCU ȘI LITERATURA

de E. LOVINESCU

Când în Mai anul trecut s'a cerut înscrierea lui Constantin Kiriţescu în *Societatea Scriitorilor Români*, republică slobodă, fără planton şi fără cuvânt de ordine, s'a întâmplat un lucru din cele mai neprevăzute : societatea, în care intră cine vrea pe baza unei singure tipărituri — cum şi trebue, întrucât nu e o Academie selectivă ci o asociaţie pentru apărarea intereselor profesionale de ordin mai mult material — această societate accesibilă tuturor, l-a refuzat pe Kiriţescu, personalitate proeminentă a învăţământului, autorul celor trei mari volume ale *Istoriei războiului nostru*, al atâtor altor lucrări ştiinţifice şi culturale şi a vreo trei volume de literatură pură. Cazul e atât de anormal, încât merită o elucidare psichologică chiar în cadrele acestui ,,omagiu" — pe care nu-l înţeleg o lespede peste o activitate încheiată, ci o desbatere liberă asupra unor chestiuni vii şi în plină controversă.

Pe om îl cunosc de mai bine de treizeci de ani. Stindard încă de pe atunci, cu pânza bătută de vânt; drept, înalt până la ostentaţie, cu pieptul deschis în faţa unor duşmani invizibili; paratrăsnet înfipt în vârful unui edificiu pentru a sfida ameninţarea norilor negri.

— ,,Aicea sunt şi nu mă tem" părea a spune din întreaga lui fiinţă. Agresiv în privire, în mişcare, în vorbă, pururi la postul de comandă, o comandă, de altfel, dură, voluntară, ce nu cunoştea puterea cuvântului pe jumătate şi mlădierea tratamentului după individ, ci se manifesta prin debitul precipitat a lunei verve uniform ironice, muşcătoare, al unei agresiuni pieptişe, care umileşte sau numai îi înstrăinează pe acei ce nu pot fi umiliţi de nici o forţă din afară.

Cu un astfel de spirit de afirmaţie a unui imperialism ce nu respectă susceptibilităţile nimănui şi vrea să se înalţe peste spice

îndoite și peste inimi rănite, destinul lui era fixat demult la o conducere, care avea să provoace prin dârzenie mânia valurilor și descărcarea norilor.

Activitatea lui Kiriţescu la Ministerul de Instrucţie o cunosc toţi profesorii mai bine decât mine care, în vreo treizeci de ani, n'am urcat mai mult de zece ori scările Ministerului. Mi-a fost deajuns însă ca să-l zăresc înălţat deasupra biroului lui, aşa cum îl cunoşteam din tinereţe, cu pieptul expus publicului celui mai desordonat şi heteroclit din câte se pot închipui : drept, prapur, ager în a prinde nevoia fiecăruia şi în a o soluţiona repede, în câteva cuvinte precipitate, biciuitoare, fără replică, agresive. De un sfert de veac în mijlocul tuturor vicisitudinilor politice şi a schimbărilor de miniştri, Kiriţescu reprezintă stânca, de care se lovesc toate valurile solicitatorilor şi în care îşi găsesc soluţiile toate problemele momentului. Cum el face şi desface programele şi orariile, comisiile şi numirile, în mintea lui s'a organizat, astfel, fişierul cel mai complect al întregului învăţământ : — autoritatea recunoscută de toţi ; forţa indispensabilă şi temută.

Puterea lui de organizare şi clasificare nu s'a manifestat însă numai în infinitezimalul orelor vacante şi al suplinitorilor de numit, nu numai în soluţionarea miilor de petiţii, cu care e asaltat zilnic Ministerul cel mai în drumul nevoilor publice — ci, prin faptul cu totul neobişnuit al războiului mondial, s'a afirmat şi ca istoric al lui...

Numeroase sunt broşurile sau protestările verbale ale ofiţerilor ce contestă exactitatea câtorva din datele acestei istorii, cu o vehemenţă proporţionată de felul cum e interpretat propriul lor rol şi, oricât n'aş avea competenţa de a judeca în amănunt materialitatea faptelor, adevărul e că, după douăzeci de ani dela război, *Istoria* lui Kiriţescu e încă singura lui prezentare organizată, luminoasă, evidentă pentru oricine, susţinută şi printr'o credinţă robustă abia atinsă de uşoara pulbere a parţialităţii politice, dar, în definitiv, aşa cum va apărea generaţiilor viitoare, ce nu se vor împotmoli în noroiul patimilor răscolite de război, ci se vor opri numai la linia sigură desprinsă dintr'o acţiune complexă şi contradictorie până la realizarea şi mai sporită a intenţiei, cu care s'a pornit la luptă. Meritul de a fi determinat din atâtea variaţii această linie printr'o naraţie clară, ponderată, sigură de sine,

cred că e cel mai important al acestui compulsator de fişe şi împărţitor de note pedagogice.

Din contactul prelungit până la identificare cu învăţământul, timp de mai bine de un sfert de veac, n'au ieşit numai circulări şi o artă categorică de a mânui dispreţuitor materialul omenesc în scurte comenzi şi zângănit de replici, ci a ieşit şi literatură.

Printre apostoli a fost cea dintâi manifestare literară nu numai a cunoaşterii unei lumi cu caractere determinate ci şi a unei atitudini firesc sarcastice faţă de ea ca şi faţă de oricine; da aici acea galerie de dascăli, dela Bonifas până la Iancu Dărăscu şi doctorul Ciovârnache, pe care învăţământul secundar i-a oferit-o cu o egală liberalitate ca şi învăţământul superior, ironicul lor „director". Kiriţescu n'a avut decât să se plece pe hârtie pentru a-şi însufleţi caricatural amintirile anilor de şcolărie. Mai neaşteptată mi-a părut duioşia evocărilor din *Grădina copilăriei mele*, întrucât în omul sarcastic şi bătăios am descoperit o fibră de emoţie în faţa arhaicei mahalale evocată în ritmul lui Creangă („Mi-e dragă amintirea uliţelor de mahala, pe unde am hoinărit, cu Azorache după mine. Mi-e dragă aducerea-aminte a tovarăşilor cu care laolaltă am crescut şi cu care deatâtea ori m'am bătut") sau în faţa bătrânelor de la căpătâiul copilăriei lui (*Maica Anuţa, Mamaria, Coana Luxiţa*) sau chiar a camarazilor de joacă, cum e Tănăsică „tartorul zmeurilor" (— zmeelor)... Literatură, în care verva lui sarcastică se umanizează şi se moae în suave emoţii retrospective — promontoriu intrat adânc în apele clare şi atât de străvezii ale sensibilităţii brătescu-voineştiene...

Pornit cu intenţia de a explica numai psihologiceşte — fără a-i da, în nici un caz, dreptate — refuzul *Societăţii Scriitorilor Români*, prin reprezentanţii ei mai tineri, de a-l primi pe Kiriţescu în sânul ei, s'ar părea că nu numai nu m'am apropiat de chestiune, ci că m'am depărtat de dânsa, dovedind chiar contrariul: situaţia lui timp de peste douăzeci şi cinci de ani de coloană vertebrală a învăţământului, proeminenţa culturală, calitatea cu totul eminentă de istoric al războiului, probitatea acurată a literaturii lui de evocator liric sau satiric al unei epoci revolute, umpleau şi depăşeau condiţiile optime ale unei societăţi de scriitori plină de atâtea prezenţe pessime. Originea conflictului stă numai în caracterul categoric şi imperios al omului. Insufleţit de cele mai bune

intenții patriotice și moralizatoare, cu preocupări de altfel legitime de educator al tinerimii, cum i se cuvenia unui profesor și unui conducător sufletesc al școlărimii, — dar dospind încă în confuzii de mult elucidate în domeniul strict al esteticei, Kiriței scu a voit să-și prelungească rolul său didactic și în literatură... Ani de zile s'a revărsat, astfel, în conferințe ținute la Ateneu împotriva imoralității și decadenței literaturii de azi, conferințe care nu rămâneau în ordine teoretică, ci se transformau în inițiative practice în domeniul cinematografului, al teatrului, al radio-ului și al școlii, cu oprelişti și măsuri vexatorii. Lupta începută după războiu de Kiriței scu s'a reluat azi din alte inițiative și se va relua după douăzeci de ani de alți educatori și moralişti în dialectica lor fatală cu artiștii. Cei ce au meditat o viață asupra acestor chestii știu că arta este prin sine morală și că lipsa de talent e singura imoralitate intolerabilă; ei au simțit deci confuzia fatală a valorilor, iar față de tonul imperativ al moralistului s'au mulțumit să zâmbească. Scriitorii mai tineri și mai inexperimentați s'au crezut însă atinși în interesul lor profesional și, abia scăpați din școală, n'au voit să mai înfrunte teroarea nuelei pedagogice și a catalogului didactic și, ca să nu fie puși la colț, s'au răsbunat și ei cum au putut. Iată explicația psihologică a regretabilei întâmplări din Mai...

CONST. KIRIŢESCU: CAMPANII LITERARE

de PAUL I. PAPADOPOL

E încă unul din interesantele aspecte ale îndrumătorului cultural Const. Kiriţescu. Personal — ca unul, care, de o vieaţă întreagă mă războiesc cu toate stihiile văzduhului literar românesc — am urmărit cu pasiune activitatea polemică prin care acest intelectual neînfricat a contribuit, în largă măsură, la limpezirea atmosferei literare dela Gurile Dunării.

Cât de necesară era intervenţia energică a acestui factor cultural de mâna întâia — se poate vedea şi din puţinul ecou pe care îl găseau în opinia publică rătăcită de toţi pescuitorii în apele turburi ale scrisului indigen — glasurile sfioase ale acelora cari vedeau lucrurile cu totul altfel, din slabul efect pe care o luptă dreaptă, dar nesusţinută, nesprijinită oficial, neîncurajată de cei din fruntea bucatelor l-a avut asupra marelui public. Ele păreau — mai de grabă — protestele neserioase ale unor necăjiţi sau nemulţumirile unor nepricepuţi îndârjiţi şi obscuri, stăpâniţi de ideile fixe ale unei condamnabile lipse de înţelegere — pentru cari cetitorii, dacă nu manifestau, totdeauna — acel dispreţ caracteristic tuturor celor ce se feresc să aprofundeze lucrurile — lăsau să se întrevadă — un slab şi elementar sentiment de mizericordie şi compătimire.

Dar rostul acestei intervenţii este cu atât mai justificat, cu cât ea s'a produs tocmai la momentul oportun, în una din fazele grele, primejdioase, pe care—în scurta-i evoluţiune — le-a trăit multîncercata literatură românească : atunci când îndrăsneala trecuse orice limită, când idealismul generaţiilor anterioare fusese biciuit, fără milă, când sensaţionalul şi materialismul acut luaseră înfăţişeri morbide, când pornografia începuse să înspăimânte, când — în public — se ofereau tineretului cele mai nenorocite pilde, în care patologia, îşi avea partea leului — când, în fine, împinşi de resortul formulelor magice de traiu bun şi aventură—copiii ieşiră în public spre a-şi arăta roadele nefastei învăţături.

Își uitaseră scriitorii acelor timpuri critice de sfânta lor misiune; preoții marii puteri a cuvântului nu se mai apropiau de jertfelnicul poeziei cu pietatea caracteristică slujitorilor altarului, gândul lui Eliade că literatura „recomandă virtutea și războiește viițiul, aduce în râs obiceiurile ruginite și bătrâne și insuflă gust pentru ale veacului" fusese de mult părăsită, iar acum — pe scena Teatrului Național, în presă și la vitrinele librăriilor se lăfăiau surogatele tuturor necurăteniilor literare, desmățul și imbecilitatea.

Și — atunci, în fața acestei vrăjmășii care primejduia și literatura și educația tineretului, glasul vijelios al profesorului Const. Kiriițescu s'a ridicat, la 21 Aprilie 1929, în sala austeră a Ateneului Român — și după ce a caracterizat cu toată vehemența și justețea literatura bolnăvicioasă a războiului — ai cărei alcătuitori :

„a) *unii... au dobândit asupra vieții de război* (numai) *impresii foarte limitate și le-au resfrânt în imagini falșe, prin generalizarea lor*;

„*b*) (alții)... *și-au resfrânt propria lor personalitate sufletească*: *credințele, interesele politice, concepțiile despre viață,... rancunele lor...*;

„*c*) toți — fără să țină seama de *efectul și rolul social al unei opere de artă și de repercusiunea ei asupra massei cetitoare — au creiat o operă... distrugătoare de forță morală...*"

a arătat marea primejdie ce amenință sufletul nouei generații :

„*Un curent cu pretenții de revizuire a vechilor valori morale poate să aducă prăbușirea a aceea ce a făcut puterea și rezistența celei vechi, fără a aduce nimic solid în locul ei. Patriotismul începe să obosească generația nouă*: *i se pare una din virtuțiile demodate, perimate. O atmosferă de sensualism morbid apasă greoiu*" — care va duce, de sigur, la „*pervertirea sufletului românesc.*"

Urmarea logică a acestui nenorocit concurs de împrejurări, care nu poate să nu îngrijoreze pe omul de înaltă cultură și de grea răspundere :

„*Datoria cugetătorilor și... în primul rând a acelora cărora Dumnezeu le-a dat scânteia sacră a talentului, trebue să fie a con-*

tribui cu toată puterea spiritului lor la întărirea sufletească a tinerei generaţii, între altele, şi prin dreapta preţuire a acelora cari, la timpul şi la rândul lor, şi-au împlinit datoria pentru mărirea şi înălţarea patriei."

Este cea dintâi campanie literară a lui Const. Kiriţescu, care — spre a depăşi domeniul vorbelor — oferă *Academiei Române* (la 15 Martie 1929) suma de 25.000 de lei — cu care fusese distinsă „Istoria războiului pentru întregirea României".

„...*cu rugămintea de a institui un premiu... care să se decearnă, în anul* 1931, *celui mai bun studiu de psihologie socială a poporului român în timpul războiului de întregire*".

adică :

„*Să înfăţişeze starea sufletească a diferitelor categorii sociale ale poporului român, faţă cu problema marelui război, atât în timpul pregătirii, cât şi al săvârşirii lui*".

aceasta spre a contribui

„...*la restabilirea adevărului, risipind atmosfera de defăimare şi defetism, răspândită de o literatură care caută să generalizeze stări de lucruri prinse numai dintr'un anumit mediu social*".

Dar d-l Const. Kiriţescu nu se opreşte aici. Pornirea d-sale în contra literaturii infame continuă să smulgă laurii unei glorii artificiale şi primejdioase de pe multe frunţi. In „Literatura împotriva educaţiei?" el izbise în plin trei scriitori acceptaţi de marele public; în : „Literatura dramatică şi educaţia tineretului" d-sa, pornind dela dureroasa constatare că

„...*De câtva timp, au început să se reprezinte, pe scena Teatrului nostru Naţional... o literatură chiar primejdioasă pentru educaţiunea masselor, piese* (care) *jignesc, curăţia sufletească a tineretului, provoacă suggestii vătămătoare şi sunt o şcoală de demoralizare şi de pervertire...*"

cu un curaj neîntâlnit propune Ministrului Instrucţiunii [1]) ca :

---

1. d. N. Costăchescu.

„...pe cale de circulară să se interzică elevilor și elevelor școalelor secundare frecventarea reprezentațiilor obișnuite dela Teatrul Național".

E al doilea moment vijelios, a doua lovitură de ciocan, a doua campanie literară care îi ridică în cap încă o mână de scriitori și — s'o recunoaștem — nu dintre cei nesimpatizați : D-l C. Kirițescu nu s'a dat bătut, dar a rezistat pe poziție — cu toată interpelarea unui abil apărător al literaturii imunde și cu tot atacul presei înstrăinate asmuțite de scriitorii lezați — și s'a oțelit pentru noui lovituri.

Prin conferințe publice și oficiale, prin articole și intervenții, la Radio sau în săli deschise — d-sa a stăruit mereu în *aceași* salvatoare direcție și dovada cea mai bună a acestei fericite propagande este volumul, apărut în 1933 : „In slujba unei credințe", din care se desprinde *tocmai această* linie de conduită socială, pentru binele pulblic.

Aici, la pag. 46—91, într'un studiu compact se reia, ca un ecou al atitudinii față de literatura dramatică chestiunea atât de desbătută a „Artei, moralei și cuviinței", cu o nebănuită bogăție de argumente și dovezi. De astădată, d-l C. Kirițescu merge, fără milă, în miezul lucrurilor :

„Lipsa de cuviință a unei anumite literaturi — zice d-sa — se explică... prin neputința scriitorului de a se emancipa de josniciile pe care sufletul lui le-a culeș din mediul ambiant, însemnează nereușita operației de purificare prin artă, a sufletului său."

Pusă astfel, chestiunea capătă o deosebită gravitate. Mă gândesc întâmplător la acea „Cartea nunții" care a făcut atâta vâlvă, tocmai prin amănuntele indecente pe care le aduce la fiecare pas și îngrijorat mă întreb : Unde și cum a învățat autorul ei atâtea lucruri — atâtea grosolănii de natură nu numai intimă, dar căutate numai în anumite cercuri ?

Cât adevăr în aprecierea indirectă a profesorului Kirițescu : *„Din mediul ambiant !"* Dar dacă acest lucru poate fi îngăduit omenește (unii indivizi fiind siliți de împrejurări să trăiască în medii nepotrivite cu cultura și cu năzuințele lor), cât de greu ne vine să înțelegem această imposibilitate a adevăratului artist de a se descătușa de ecourile mediului. Iată adevăratul punct vulnerabil

al cărţilor proaste şi combaterea lor — afirmă cu drept C. Kiriţescu :

„... nu mai este o operă de critică literară. Ea trebue să se facă pe cale de repercusiune poliţienească, deoarece o astfel de literatură se clasează direct şi pe de-a'ntregul... de infracţiuni... atentate la bunele moravuri :"

De-aici nevoia de a fi traşi la răspundere :

„... editorii ce debitează marfa, publiciştii ce-i fac reclamă şi autorităţile care nu-şi fac datoria".

Netăgăduit că astfel de sentinţe usturătoare, pronunţate din postul de răspundere pe care d-sa îl deţine în conducerea şcoalei româneşti, nu puteau rămâne fără urmare. Totuşi, d-l Kiriţescu nu desarmează. Insufleţit de căldura interioară a unei convingeri scumpe — d-sa stăruie în definitiva limpezire a acestei delicate probleme, vorbind astfel despre menirea marilor scriitori :

„Scriitorii mari au fost totdeauna deschizători de drumuri largi... ; ei au purtat întotdeauna sus făclia care luminează drumul pe unde trebue să se îndrepteze naţiunile ; ei au suflat totdeauna în trâmbiţele redeşteptării şi înălţării umanităţii. Niciodată arta superioară, arta desăvârşită... nu şi-a cules izvoarele de inspiraţie din târguielile proxeneţilor, din inversiunile sexuale ori din hasnalele latrinelor".

Şi ca încă o dovadă că şi conferenţa, cu care d-sa — la Ateneu, în 1929—a deschis focul împotriva literaturii stricătoare, şi publicarea ei în broşură — au fost pornite din adâncul sufletului acestui luptător energic — este retipărirea ei — sub titlul „Generaţia războiului de întregire şi scriitorii noştri" — în volumul de care ne ocupăm.

Cu aceeaşi vehemenţă d-sa repetă învinuirile ; gravele învinuiri pe care le adusese — prin graiu şi scris — celor cinci romancieri cari nu se sfiesc să prezinte războiul :

„... ca o cauză de degringoladă morală a celor buni, cari au avut naivitatea să se arunce în foc cu pieptul deschis şi cu inima vibrând de entusiasmul idealului, de convingerea datoriei supreme. In jurul

stârvului moral al celui ce a fost omul de treabă, a roit și sbârnâit pusderia celor ce au exploatat idealul și pe luptătorii lui : politicianul care a mințit... generalul incapabil... omul de afaceri... camarazii practici... o întreagă societate care s'a asvârlit cu frenezia posedaților la banchetul plăcerilor cele mai inferioare."

E în această atitudine dârză și continuă, de o înaltă ținută morală, hotărîrea omului de bine de a rupe odată cu această libertate scriitoricească, de a stăvili această literatură bolnăvicioasă și egoistă, care — pentru tineretul școlar — constitue cel mai mare pericol? Ea ne face să vedem în Const. Kirițescu nu numai un om pornit, un hotărît, un iluminat pentru binele public — dar, mai cu seamă, o minte clar-văzătoare și capabilă — care simte răul și găsește destule mijloace de a-l înlătura.

Și meritul d-sale e cu atât mai mare, cu cât, dela înălțimea postului și a autorității sale morale, lovind în scriitorii cunoscuți, știa perfect de bine că-și va creia adversități și-și dădea seama că-și va ridica în cap o întreagă presă înstrăinată, gata să ia apărarea tuturor faliților și să se puie în slujba desmățului intern.

Cu tot acest mediu ales — cu scriitori vizați și cu susținătorii lor, cu criticii cari vedeau că le fuge terenul de sub picioare, cu presa care se crede alfa și omega în toate domeniile, cu Teatrul Național și Ministerul Artelor, care înțeleseseră să ia apărarea unei instituții falimentare — ca artă și ținută, cu parlamentul, cu atâți colegi de literatură și de administrație, ba chiar cu o bună parte din opinia publică, alarmată de acest indezirabil înverșunat, — cu toți aceștia s'a răfuit *singur* Const. Kirițescu și rezultatul practic al acestor campanii literare : a *impus* — pentru câtva timp — *purificarea morală a atmosferei literare dela noi.* In felul acesta, d-sa a făcut pe mulți dintre cei rătăciți să vadă lucrurile în toată hidoșenia lor, a înfierat „opere", a veștejit atitudinea neloială și lipsită de patriotism a câtorva scriitori, a eliminat de pe prima scenă oficială câteva produse hibride în care morala era biciuită și arta simulată, a împiedecat sau a întârziat alte apariții — tot atâtea mijloace de conrupere a tineretului — cu un cuvânt : *a făcut — singur — cu adevărat acea operă constructivă și mântuitoare cu care se poate mândri.*

Că, mai târziu, toți acești nemulțumiți — mari și mici — nu l-au iertat — ce interesează?

Fapt sigur e că — în literatură s'a creiat o dâră luminoasă,

că autorul acestei limpeziri a fost Const. Kiriţescu, care, fără a fi ceea ce vorbirea obişnuită numeşte critic, a marcat unul din cele mai strălucite momente literare: acela *al primei şi fericitei ei eliberări din reţeaua desmăţului şi a lipsei de idealism.*

E destul spre a binemerita din partea celor mulţi şi buni, — destul spre a ne obliga — pe noi, cei ce l-am secondat şi cari, astăzi, îndrumaţi de marele cărturar *N. Iorga*, batem aceleaşi căi— să aducem acest modest omagiu *omului de bine absolut şi de curaj neînfricat* — şi în calitate de creiator, ca şi în aceea de cenzor al moravurilor noastre literare — a dat dovadă de o desăvârşită solidaritate cu ideea de artă, neîndepărtându-se un singur moment de drumul neted al moralei, fără de care *aceasta* nu poate exista. Iată de ce văd în d-sa pe unul din rarii educatori ai sufletului românesc — prin literatură.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONSTANTIN KIRIȚESCU ȘI CINEMATOGRAFIA

de GH. ADAMESCU

Intr'o publicațiune în care se vorbește despre activitatea vechiului meu prieten Constantin Kiriţescu trebue să fie negreșit și o pagină relativă la cinematograf.

Cinematograful e ca un cuțit cu două tăișuri. In orice caz, oamenii de știință cari l-au inventat și l-au perfecționat trebue să fie binecuvântați, fiindcă n'a putut să le treacă prin minte că va putea fi întrebuințat ca mijloc de propagandă imorală.

Ca și cu alte invenţiuni omenești așa și cu cinematograful: unii l-au transformat în agent răufăcător, pe când alții l-au văzut ca un factor ajutător în opere de progres ale omenirii.

Kiriţescu e, poate, cel dintâi care a scris la noi întâiu despre cinematograf arătând cele două fețe ale medaliei. In 1912 a publicat un articol în „Revista generală a învățământului". Punctul lui de vedere nu prea a convins pe mulți. Unii au socotit că s'ar explica susținerile lui Kiriţescu ca un rezultat al unei diformități profesionale: „profesorul (vor fi zis chiar: „belferul") vrea să transforme toate în mijloc educative, adică să le facă lucruri de școală. Lăsați lumea liberă să petreacă! Ce vă amestecați?"

S'a întâmplat însă că, în țările unde s'a introdus cinematograful, s'a ivit, ca un lucru necesar, ideea unui control. A trebuit să se facă și la noi așa ceva. Dar cine să controleze? Primul gând a fost: Poliția. Nu există *poliția moravurilor*? Aceasta s'a întâmplat curând după războiu. Kiriţescu care, dacă nu mă înșel, era inspector general al învățământului secundar. Având, deci, o oarecare situație *oficială*, s'a gândit să găsească putința de a aplica ceeace scrisese în 1912. S'a apucat să redacteze proiecte de lege și de regulament pentru controlul cinematografelor, mai bine zis al filmelor, căci nu cu sălile de spectacol trebuia să aibă afface, ci cu casele de filme.

La început, unii din conducătorii trebilor publice au crezut că e ceva fără importanţă: „Satul arde şi baba se piaptănă". S'au găsit alţii cari au socotit că, în adevăr, este ceva de făcut, mai ales când s'au convins că şi pe aiurea se lucrează în acelaşi sens. A mai fost încă ceva: înfiinţarea unei comisiuni este un prilej de a se numi membri, de a se da diurne, etc., adică de a se acorda unora oare care satisfacţiune. S'a trecut atunci controlul filmului dela Poliţie la un Minister, de acolo la altul decurgând firește, de aci, schimbări de comisie sau adăogiri de membri.

De atunci preocupările lui Kiriţescu au fost două: 1. Să împiedice cinematograful de a deveni un mijloc de răspândire a imoralităţii, 2. Să facă ce va fi necesar pentru a-l folosi ca instrument educativ pentru tineret, afară din şcoală şi chiar în şcoală.

Faptul că în acest timp situaţiunile ce a ocupat Kiriţescu îi dădeau o anume autoritate, a avut de rezultat că a făcut parte din aproape toate comisiunile, a fost chiar preşedinte într'un rând. Prin urmare a avut mijlocul şi ocazia de a cunoaşte faptele de aproape şi s'a simţit îndemnat spre cercetări teoretice, a redactat proiecte de regulament, a scris articole în reviste din ţară şi din străinătate. In „Revue internationale du Cinèma educateur" din Roma a publicat: *Problèmes de la cinematographie en Roumanie* şi *La censure des films et l'école*. In ţară a publicat articole: *Cinematograful şi şcoala* (în revista „Generaţia unirii"); şi broşuri: *Cinematograful în educaţie* (Buc. 19...), *Cinematograful în educaţie şi învăţământul* (Buc. 1934); a participat la diferite congrese internaţionale, luând cuvântul, prezentând rapoarte şi, la unul, făcând parte dintr'o comisiune care a redactat un capitol nou de pedagogie aplicată: *Metodologia filmului în învăţământ.*

Foarte frumos, va zice cineva; dar cu partea cealaltă a preocupărilor sale ce a făcut Kiriţescu?

Trebue să mărturisesc — din cunoştinţa mea proprie — că victoria lui a fost foarte relativă. Făceam şi eu parte din comisiune, împărtăşeam acelaşi punct de vedere; dar nu puteam avea totdeauna majoritatea comisiunii cu noi. Şi pentru puţinul ce am putut face, am avut destule atacuri. S'a pornit o campanie violentă, condusă de ziarul „Dimineaţa", s'au trimis corespondenţe la ziarele streine, reproduse apoi în revistele speciale de aici. A fost o luptă contra „*censurii negre*", care a urmărit întâiu înlă-

turarea mea din comisiune. Lucrul n'a fost prea greu, fiindcă eu eram delegatul unei instituțiuni particulare : Ateneul Român. Pe Kiriţescu nu l-au atacat atunci personal, dar l-au cuprins, firește, în atacul general : „comisiunea cenzurează foarte sever, dar cu totul copilăresc filmele ce-i sunt prezentate". Precizau anume adversarii noștri : „Filme ce au trecut odată prin cenzură sunt interzise de a rula, în ultimul moment, la cinematograful care le-a prezentat.... fiindcă au prea multe *pupături*. Numeroase filme sunt refuzate ca imorale și astfel casele de locațiune pierd sume enorme".

Natural, aceste case erau dispuse să facă *orice* ca să nu piarză „sume enorme".

Campania a avut rezultat. Inalții noștri funcționari s'au înduioșat de pagubele suferite de casele de locațiune și, neputând să gonească din comisiune pe Kiriţescu, care reprezenta o instituție de Stat, s'au mulțumit să mă gonească pe mine. Conducătorii campaniei, mulțumiți deocamdată, au continuat lupta contra lui Kiriţescu. Ajutați de unii ziariști și de câțiva scriitori tineri, au publicat articole contra lui, așteptând momentul de a-i da o lovitură.

Momentul a venit. Kiriţescu mai făcuse ceva. Când un scriitor, care e, firește, membru al Societății Scriitorilor Români, dar este și funcționar într'un Minister, a reușit să facă a se reprezenta pe scena Teatrului Național o piesă cu totul desmățoasă, Kiriţescu a putut convinge pe Ministru să dea o decizie prin care interzice școlarilor de a asista la reprezentația acelei piese. Altădată, când Societatea Scriitorilor a acordat unui autor, pentru un roman plin de obscenități, premiul oferit de Ministerul Instrucțiunii, a publicat un protest hotărât.

Asemenea fapte trebuia să fie pedepsite.

In anul trecut, s'a propus alegerea lui Kiriţescu la „Societatea Scriitorilor Români". Era momentul oportun de răzbunare. In ziua votării adversarii săi au făcut propagandă contra admiterii lui Kiriţescu, au făcut un lucru neobișnuit : au răspândit un apel către membri, în care arătau de ce Kiriţescu nu trebue primit în societate :

a) Fiindcă a fost sever ca membru al comisiei de control al cinematografelor.

b) Fiindcă a combătut piesa unui scriitor.

c) Fiindcă a criticat cartea prezentată de societate.

Astfel Kiriţescu a avut contra lui destule voturi ca să fie respins.

Fireşte, asemenea înfrângere onorează pe cel învins. Dar.... faptele trebue să dea de gândit. Oare curentele disolvante să fie în societatea noastră atât de puternice? Nădăjduesc că se vor găsi destui cari să înţeleagă adevăratul interes naţional şi să pună frâu acestor nenorocite porniri.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONSTANTIN KIRIȚESCU CA ATENEIST

de ȘTEFAN C. IOAN

Cu prilejul sărbătoririi prietenului meu, D-l prof. Const. Kiriţescu, directorul general al înv. superior din Min. Educaţiei Naţionale, acum când împlineşte treizeci şi cinci de ani de muncă pe tărâmul cultural al ţării, privesc cu melancolie în trecut şi, văzând cât de repede trece timpul bine întrebuinţat, mi se pare că-mi vine să exclam şi eu, alături cu poetul Lamartine :

„O temps, suspends ton vol ! et vous, heures propices,
Suspendez votre cours !"

In tot acest lung interval de timp, am avut deosebita plăcere să lucrez pe acelaş ogor cu D-l Kiriţescu, mai întâi ca profesor la Liceul „Matei Basarab", apoi în Min. Educaţiei Naţionale, ca inspector general al învăţământului şi ca membru în Consiliul Permanent de Instrucţiune, iar în momentul de faţă la Ateneul Român, unde Domnia Sa m'a găsit acum patrusprezece ani, când a fost ales cu unanimitate de voturi ca membru, de adunarea generală din 3 Iunie 1923.

Nu mă voiu ocupa, în aceste câteva rânduri, nici de activitatea didactică şi ştiinţifică, nici de cea administrativă şi publicistică a d-lui Kiriţescu, pentru că mai mulţi au scris despre ele şi toată lumea le cunoaşte îndeajuns.

De aceia, mi-am propus numai ca foarte pe scurt, să schiţez munca spornică a simpaticului nostru sărbătorit la Ateneul Român. Despre cursurile universitare şi conferinţele cu atâta fond şi atâta însufleţire la tribuna acestui vechiu şi important aşezământ de cultură naţională, nu este nevoie să mai insist aici, căci au fost apreciate de marele public, din ce în ce mai numeros, care le-a ascultat şi aplaudat.

In calitate de viceprezident al secţiunii ştiinţifice, în lipsa mult stimatului prezident al ei, d-l prof. C. Miculescu, d-l Kiriţescu a luat parte regulat la şedinţele Comitetului şi ne-a pus la dispoziţie

cu dărnicie și cu bunăvoință, priceperea, experiența și spiritul practic, însușiri indispensabile orișicărei bune gospodării. Dar, acolo unde colaborarea sa ne-a fost mai ales prețioasă, a fost în chestiunea importantă a executării marei fresce.

Intâmplarea, fericită pentru Ateneu, de a avea printre membrii săi pe distinsul maestru Costin Petrescu, pictorul care întrunea în cel mai înalt grad toate însușirile artistice necesare pentru perfecta executare a acestei mari lucrări, a fost, pentru câțiva membri din Comitet, un îndemn serios ca să căutăm a împlini dorința vechilor Ateneiști de a se ocupa în sfârșit „Locul rezervat pentru marea frescă...", din sala de festivități, conferințe și concerte. Acea dorință trebuia, cu atât mai mult, adusă la îndeplinire, cu cât întregirea neamului nostru — visul de ani al atâtor generații cari ne-au precedat — era realizată.

Mulți colegi însă, erau mai rezervați și nu îndrăzneau să ia o hotărâre în acest sens, invocând — ceia ce dealtmintrelea era adevărat — lipsa mijloacelor bănești ale Ateneului, criza generală care oferea prea puțină speranță de reușită a unei subscripții publice și prin urmare imposibilitatea de a rezolva acum această chestiune, lăsând-o în sarcina generațiunii viitoare, pentru vremuri mai prielnice.

De aceia, Comitetul n'a luat în mod oficial această inițiativă plină de riscuri, dar a încuviințat totuși ca o comisiune specială compusă din Ateneiști, sub prezidența D-lui Stelian Popescu, să adune fondurile necesare pentru această operă monumentală.

Colegul Kirițescu a fost acela care, din primul moment, alături cu Gh. Adamescu, Gh. C. Dragu și subsemnatul, a susținut cu putere, în sânul acestei comisiuni restrânse a noastră, să pășim neîntârziat la lucrările pentru executarea frescei și să profităm de împrejurarea favorabilă că există artistul indicat a o efectua în excelente condițiuni.

Apoi, după începerea acestor lucrări și după ce numeroși artiști și diferite persoane cunoscătoare în pictură au văzut, cu o deplină mulțumire sufletească, minunata capodoperă a d-lui Costin Petrescu, d-l Kirițescu ne-a dat mijlocul nemerit de a colecta peste un milion de lei, adică ceva mai mult decât jumătate din cheltueli, prin o contribuție absolut benevolă de câte doi lei, a elevilor din școalele publice și particulare, cari au fost în stare a face această mică ofrandă.

Bătrânul Esarcu a putut construi Palatul Ateneului, cerând

de la contimporanii săi: „un leu pentru Ateneu". Tot astfel generațiunea noastră a realizat marea frescă, recurgând la o ofrandă de doi lei. Față cu deprecierea generală a monedelor, acești doi lei, socotiți de noi astăzi pentru a înzestra un templu de cultură românească, Ateneul român, cu o podoabă atât de minunată care face cinste țării noastre, nu se pot compara nici măcar pe departe, cu un leu „aur" — de acum jumătate de veac.

Tot după sfaturile ce ne-a dat d-l Kirițescu, comisiunea noastră a recurs la serviciile d-lui prof. Sabin Drăgoi, directorul Conservatorului din Timișoara, ca să compună un poem în legătură cu fazele principale din istoria Românilor, reprezentate în marea frescă.

Acest poem, cântat de orchestra Filarmonicei și de corul soc. Carmen, va fi auzit la solemnitatea inaugurării acestei mari opere artistice și-i va pune și mai mult în evidență frumusețea și importanța ei.

Iată numai o singură latură din activitatea frumoasă și fructuaosă a stimatului și iubitului meu coleg de Ateneu, d-l Const. Kirițescu, pe care am ținut s'o evidențiez, cu ocaziunea meritatei sale sărbătoriri.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

UN PRIETEN AL ARTIȘTILOR

de COSTIN PETRESCU

Dincolo de 30 ani... în cancelaria Liceului „Matei Basarab", în recreația dintre ore, dascălii risipiți forfota vorbesc aprinși în discuții sgomotoase și, firește, cu refrene politice ori anecdote... trandafirii.

Mai la o parte, doi dascăli dintre cei mai tinerei și-au găsit și ei loc de vorbă, pe lângă fereastră ori pe lângă gura sobei.

Era dascălul de științe naturale, cu dascălul de desen, într'o discuție de artă ce se prelungea uneori și în recreația următoare.

Parcă și acum mă uit la el, la dascălul nostru de științe, un băiat vioi, înalt, slăbuț, cu înfățișare dreaptă, făcându-și loc cu pașii lui mari și hotărîți printre grupurile colegilor.

Cu privirea țintită drept înainte și cu bărbia pornită să iasă din linia normală a profilului, aducea buza de jos strânsă peste cea de sub mustăcioara retezată scurt.

Căuta ceva... Căuta pe tovarășul de vorbă, pe maestrul de desen, un pictor debutant cu care avea de răfuit o chestie de artă rămasă nelămurită din recreația trecută, când fusese întreruptă scurt de balanga clopotului de intrare ori înghețată de privirea de soacră a directorului în urmărirea vreunui coleg ce se lăsa mai greoi.

— „Va să zică... să ne înțelegem... impresionismul francez are el, sau n'are rudenie cu secesionismul german? Urmăresc aceste curente o traectorie... căci...".

Și discuții una după alta se urmăreau, variate, rapide, de ordin technic ori estetic. Se judecau artiști, expoziții, apariții de constelații... prăbușiri de idoli, etc...

— E, ce zici tu de Bougnereau?...

Era prietenul Kirițescu, colegul Kirițescu, vecinic agitat, vecinic frământat în urmărirea unor probleme printre care cele de ordin artistic aveau aerul să-l preocupe în chip deosebit.

El vroia să afle... vroia să se iniţieze... vroia să se convingă.

Vorba lui avea ceva particular, o precipitare de idei în luptă cu vorbele ce rămâneau ceva mai în urmă.

Sunt unii indivizi cari se exprimă încet şi greoi, aşteptând parcă prin vorbă după vorbă să iasă ideea. La Kiriţescu, dimpotrivă, ideile vin şi se succed atât de repede, încât nu mai e vreme de înşirarea complectă a vorbelor. O propoziţie rămâne adesea întreruptă, subînţeleasă. O silabă abia dacă mai indică vorba, căci un alt subiect, prins în văpaia expunerii, e gata.

Iar când se întâmpla ca tovarăşul, măcar că profesionist în artă, mărturisea el însuşi unele nedumeriri, ezitări, ba chiar ignorarea vreunor anumite chestiuni, discuţia nu se închidea, ci ea trebuia reluată şi iarăşi reluată, până la deplina înţelegere.

Şi astfel, o chestiune de artă se întâmpla să mai alunece în domeniul ştiinţelor naturale, constatând existenţa unor legi eterne ale armoniei şi echilibrului în adânca înţelepciune a făpturii.

Aşa am cunoscut eu pe Kiriţescu. Curând însă drumul vieţii noastre ne-a despărţit pe unul de altul; colţul de lângă soba din cancelaria Liceului „Matei Basarab" îl vor fi ocupat alte generaţii de dascăli.

Desigur însă că setea lui Kiriţescu de a pătrunde în farmecul tuturor artelor nu s'a oprit doar pe pragul tinereţii.

Frământările vieţii pe el nu l-au blazat de fel, căci îl întâlneşti prin toate expoziţiile de artă, prin foyerurile de pe la teatre ori de la Operă, pe la toate concertele pe care le urmăreşte cu spiritul său eclectic, înarmat cu bagajul unor vaste cunoştinţe, nelăsând deoparte nici partea lor anecdotică.

Câte manifestaţiuni de artă şi câţi artişti datoresc situaţiei şi influenţei lui oficiale, succese indiscutabile!

Acum câţiva ani, prietenul meu Kiriţescu, autorul „Istoriei marelui nostru războiu" evocatorul tragediei dela Predeal, îşi pune în gând să facă să se ridice un monument comemorativ în acest punct însemnat cu atâta sânge de soldat.

— Măi Costine, facem concurs între artişti; să vii să-mi dai o mână de ajutor, să alegem ceva bun.

Ca la orice concurs, înainte de întrunirea comisiunii de judecată, încep negreşit micile intervenţii, insinuări, ispite inevitabile...

— Vezi, nu mă uita... eşti cel mai în măsură să-mi iei apă-

rarea... eu nu te am decât pe dumneata... Ai ocazie să mă serveşti, pe ceilalţi concurenţi îi cunoşti, ce să ţi-o mai spun eu!?... etc...

Mă duc la concurs cu gând să fiu dacă se poate de folos solicitatorului meu, pe care de altfel îl preţuesc îndeajuns.

Mă opresc în faţa operei, o privesc, îi dau ocol, îi caut calităţi de compoziţie — care oricum, nu se pot tăgădui. Apoi nu trebue uitat că e doar un proect, căci de execuţia technică nu mă îndoesc de omul meu.

Da!... cu oarecare schimbări... parcă tot ăsta s'ar apropia mai mult... şi apoi cine-l va opri să introducă oarecari modificări în timpul executării? Mă hotărăsc deci pentru el.

Dar, iată că încep discuţiunile în comisie, lupta de argumentări.

Kiriţescu este pentru altul. Obiecţiunile lui mă uimesc. Imi dau seama abia acum că nu acordasem acestui artist cercetarea minuţioasă pe care o acordasem celuilalt.

Privesc nedumerit pe vechiul meu prieten dela Liceul „Matei Basarab"; el îmi ţine piept cu bărbăţie.

Mă uit la el şi-mi face plăcere să-i primesc argumentele pe care le văd venind grămadă, în ciuda vorbelor ce rămân mereu în urmă, necomplete, trunchiate de alte vorbe ce însoţesc o altă idee, un alt argument... ca şi atunci!

Mai mă uit la el, mai mă uit şi la lucrare, de...! parcă şi el are dreptate... trebue să recunosc iarăşi că judecata lui e mai obiectivă decât a mea, căci el nu cunoaşte pe concurenţi, n'are preferinţe personale pentru niciunul, el n'are aerul să fi fost rugat ori să se fi lăsat să fie rugat.

Şi apoi..., dacă e vorba să îngăduim oarecare modificări ulterioare, de ce să nu le acordăm şi acestuia din urmă?

Mai privesc... mai mă învârtesc în jurul machetei... da! da! nu-i rău nici ăsta! încep să cedez, mă simt biruit. Hotărît lucru, judecata lui Kiriţescu e limpede, nepărtinitoare, dreaptă.

Am relatat un fapt mărunt din contactul permanent pe care Kiriţescu îl are cu tot ce se chiamă Artă, un fapt mărunt, dar care conturează îndeajuns o personalitate competentă în materie de artă şi un adevărat prieten al artiştilor.

CONSTANTIN KIRIȚESCU CA REALIZATOR

de GEORGE AL. LEFTERIU

Țara noastră nu duce lipsă de oameni deștepți, nici de cărturari. Din potrivă, o pletoră din ce în ce mai accentuată de oameni înzestrați, se trudesc pe ogorul culturii, unii cu mai mult, alții cu mai puțin folos, pentru ei și pentru colectivitate. Dar ceea ce lipsește, aproape cu totul, este omul cult, intelectual, dotat și cu calități de ordin practic și mai ales cu perseverență, cu tenacitate, spre a putea deveni un realizator. Dacă vrei să compromiți pe un om cât de înzestrat, pe *teoreticianul* cel mai competent, fie el în lumea științei abstracte, fie în a științei concrete, fie chiar pe economistul care se ocupă cu stăruință cu observarea fenomenelor vieții practice, n'ai decât să-i încredințezi o misiune de conducere — ori mai ales de executare — a unei realizări. Am făcut această distingere între conducere și executare, fiindcă mulți din conducători—din lipsă totală de pricepere practică—își găsesc câte un colaborator ce rămâne anonim și care realizează el, opera cu care se fălește apoi conducătorul. Ca executant însă, acolo unde nu poate da lucrul pe mâna altuia, teoreticianul se va compromite cu siguranță, făcând să se vadă marea discordanță care există între ideile docile la aranjamentul și construcțiile mintale și între realizările practice ale vieții.

Aceste reflexiuni mi-au venit în minte, voind să arăt o față nouă și puțin cunoscută a energiei realizatoare a lui Const. Kiriței, care deși teoretician din cei mai bine pregătiți, mai tenaci și mai scrupuloși în lumea gândirii, este și un realizator de primul ordin. Și nu vreau să vorbesc aici despre realizările în domeniul administrației școlare, a programelor, a cărților didactice, a literaturii, a istoriei războiului și altele, fiindcă toate sunt arătate în cadrul acestui volum, de oameni cari au studiat în special aceste manifestări. O pătrundere și o putere de muncă așa de extraordinare, e natural să lase peste tot, pecetea acestei mari originali-

tăți. Și nu vreau să accentuez nici faptul că lucrările lui Const. Kiriţescu sunt *ale sale* în întregime neavând de loc obiceiul să se foloseacă de concursul subalternilor, funcţionarilor sau altor colaboratori pe care îi are, sau i-ar putea avea la dispoziţie. Până și traducerile și uneori și transcrierea lucrărilor sale sunt făcute și refăcute de el însuși. Cei ce au avut ocazia să vadă ce puţin cere — *pentru sine* — Const. Kiriţescu colaboratorilor săi, mă vor putea înţelege, deși o lume întreagă are convingerea contrarie, temându-se să lucreze cu dânsul și socotindu-l ca un fel de tiran al funcţionarilor, al corpului didactic, al școalei, al literaturii, al cinematografului sau al altor manifestări...

In rândurile ce urmează voiu căuta să arăt o altă faţă a spiritului lui Const. Kiriţescu, anume aceia de *realizator* de dovezi palpabile, materiale, de monumente simbolizând idei pe cari el le-a lansat sau le-a împărtășit. Voiu fi scurt, sumar, căci nu urmăresc laude ditirambice sau consacrări de nici un fel, ci numai înfăţișarea unei faţete noua a acestei personalităţi, puţin și greșit cunoscută în marele public și chiar în lumea cărturărească.

*

Voiu vorbi mai la vale despre câteva monumente, a căror idee de înfăptuire a pornit dela Const. Kiriţescu sau la care a fost un colaborator *activ*. Poate că acest din urmă adjectiv este de prisos, pentru cine cunoaște energia creatoare a realizatorului... Deci iniţiator sau colaborator activ, *foarte activ* a fost Const. Kiriţescu la toate realizările a căror scurtă expunere se oglindește în rândurile ce urmează.

Incă din 1919, un grup de profesori de toate gradele, printre cari se găseau : regretatul Dr. Mitică Ionescu, profesor universitar, Niculescu-Slavea, prof. secundar, Spireanu, institutor, Cosîmbescu, învăţător și alţii, luaseră iniţiativa ridicării unui monument al *profesorilor morţi în războiu*. Ideea era fericită ; trebuiau însă banii și realizarea artistică.

Comitetul menţionat mai sus, s'a mărit cu D-nii P. P. Negulescu și Dr. C. Angelescu, Miniștrii Instrucţiunii pe atunci, apoi cu C. Kiriţescu, cu regretaţii Dr. I. Cantacuzino și E. Pangrati, cu artiștii Costin Petrescu, Verona și Petre Antonescu. S'au ţinut trei concursuri printre sculptori, fără rezultat favorabil, după

Monumentul Corpului Didactic, situat în Piața Victoriei din București

BCU IAȘI UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

care artistul Verona a făcut desenul-machetă, iar Corneliu Medrea realizarea sculpturii, turnată la Atelierele Răşcanu din Bucureşti, inspirându-se după vechiul dicton grec şi roman: „Să te întorci cu el sau pe el" — (ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τὰν şi reprezentând trei ostaşi romani ce duc pe scut pe un al patrulea, căzut în războiu.

Contribuţia lui Const. Kiriţescu a fost foarte însemnată. Pe lângă competenţa artistică şi energia arătată în decursul lucrărilor Comitetului, el a pus toată stăruinţa spre a se realiza fondul necesar în modul următor: Se acordase o gradaţie de merit militar, tuturor profesorilor ce făcuseră războiul, gradaţie trecută în buget dela 1 Aprilie 1920. După propunerea şi insistenţa lui Kiriţescu s'a reţinut această gradaţie, pe 7 luni, plătindu-se profesorilor de la 1 Nov. 1920 şi vărsându-se Comitetului suma rezultată (aproximativ 3000 lei de fiecare profesor). Această normă s'a aplicat apoi la toate Direcţiunile din Minister (afară de aceea a înv. normal-primar), rezultând astfel un fond de circa 2.500.000 lei, sumă insuficientă, cu toată contribuţia simţitoare, consimţită cu bucurie de aproape unanimitatea profesorilor ce aveau noua gradaţie. Primarul de pe atunci, profesorul universitar Anibal Teodorescu, fost ofiţer de vânători în marele războiu, a apreciat faptul, a dat locul din Piaţa Victoriei şi a completat suma ce mai lipsea.

Monumentul a fost gata după 3—4 ani, dar — din motive asupra cărora e inutil să insist aici — comitetul s'a risipit, iar monumentul măreţ, montat şi expus publicului de zece ani, n'a fost încă inaugurat oficial, ci s'a desvelit singur, prin putrezirea pânzei, în câteva luni şi perimarea oricărei festivităţi!

*

Al doilea monument, la care iniţiativa şi energia lui Kiriţescu au contribuit în mare măsură este al bătăliei de la Predeal. Încă din 1922, la pag. 340 a vol. I, din prima ediţie a *Istoriei războiului*, Kiriţescu, vorbind despre luptele de la Predeal, scria următoarele:

„Călătorule, care de pe ferestrele vagonului priveşti zidurile înoite ale gării Predeal şi te bucuri că ai scăpat de, plictisitoarea de altă dată, viză a paşaportului şi a bagajelor, gândeşte-te că pentu a-ţi cumpăra această eftină plăcere, vieţi de flăcăi tineri s'au sfârşit în chinuri printre aceste ziduri, că sânge a stropit pereţii şi a curs şiroae pe pietrele peronului, pe unde lumea calcă acum grăbită şi nepăsătoare. Reculege-te şi închină-te smerit!

Gara Predeal nu mai este o gară de hotar ; ea este pentru Români un templu al celor mai curate jertfe" [1]).

In urma acestora, s'a constituit la Predeal un mic comitet local, format, între alţii, din Primarul Comunei, învăţătorul Tacu, Călugărul Damaschin, Inginerul Sfinţescu de la C. F. R., Colonelul Stoenescu Calistrat, c-dtul Bat. IV Vânători munte din localitate, şi alţii cu scopul de a pune măcar o placă modestă pe zidul gării mutilate. Devizul sculptorului George Dimitriu era de 20.000 lei, dar Comitetul adunase numai 6000 lei.

Tot ventilându-se ideea, după ce unii cereau o biserică comemorativă, s'a ajuns la o convocare la Cercul militar din Bucureşti, unde au fost chemaţi cei de mai sus şi Generalii Ştefănescu-Amza şi Ştefan Ştefănescu, foşti comandanţi ai marilor unităţi ce au apărat Predealul în 1916, precum şi Const. Kiriţescu, de la care pornise fericita părere. După discuţiuni, s'a găsit că Predealul merită mai mult ca o simplă placă şi s'a ajuns la ideea unui monument, în grădiniţa rămasă între aripile gării mutilate.

Prin iniţiativa şi perseverenţa lui Const. Kiriţescu, s'a ţinut la 10/23 Oct. 1929 o serbare şcolară, în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră, în toate şcoalele publice şi particulare din ţară, cu acelaş program şi în acelaş scop : educaţia morală a tineretului prin exemplul luptelor glorioase şi dârze de la Predeal, cu care ocazie s'a făcut în fiecare şcoală şi o colectă pentru monument. Jumătate milion lei s'a strâns astfel, în o singură oră, iar banii s'au centralizat la Cassa corpului didactic.

In urmă, Inginerul Sfinţescu a făcut acelaş lucru, cu funcţionarii şi lucrătorii C. F. R., adunând tot 500.000 lei, iar Gen. Ştefănescu, pe aceeaşi cale, cam 200.000 de la Armată. Astfel prin contribuţia şcolarilor, C. F. R.-iştilor şi soldaţilor — nu *a Statului* — s'au strâns fondurile necesare, rămânând de acum realizarea plastică.

Comitetul, completat cu artiştii Petre Antonescu şi Costin Petrescu, a ţinut trei concursuri, după care s'a încredinţat monumentul sculptorului *Baraschi*, ajutat la primul proect de Mac-Constantinescu şi arhitectul Doicescu.

Realizarea s'a făcut cu mare economie, comitetul procurând

---

1) „Nici un monument, nici o placă comemorativă, nici măcar o simplă inscripţie pe zidurile gării, nu chiamă astăzi aducerea aminte a călătorilor indiferenţi, asupra sfinţeniei acestui locaş".

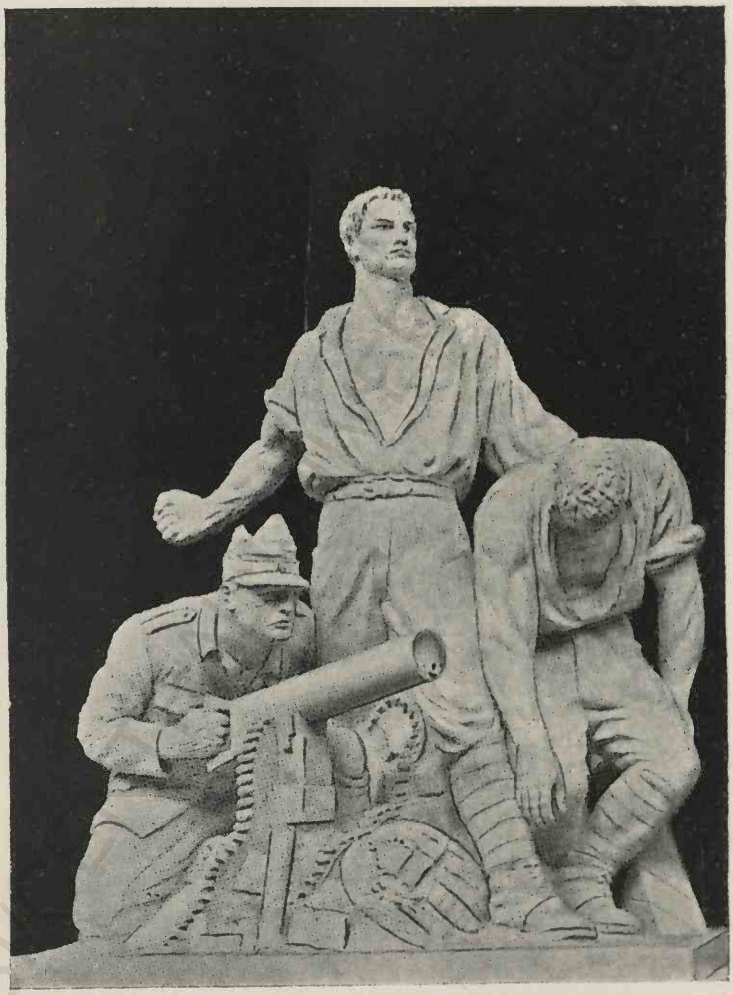

Monumentul comemorativ al luptelor dela Predeal

BCU IAȘI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

bronzul pe preț de cost și făcând turnarea la Atelierele Răşcanu. După ce monumentul a fost gata și după ce și-a făcut un stagiu „de încercare" în fața Cercului militar din București — și în *hallul* gării de Nord — a început adevărata odisee a sculpturii ! Comitetul realizator, neputând cădea de acord cu Dir. G-lă C. F. R., asupra locului instalării — fiind vorba de mutarea gării Predeal cu aproape 1 km. mai la Sud, și nevoind să accepte alt loc, cum spre ex. Parcul Predeal, Monăstirea, Șoseaua spre Dărste sau... grădina Cișmigiu (!)—monumentul a rămas și până azi în magazia de *mică viteză*, pe o linie moartă a gării Predeal, reflectând — probabil — la fratele său mai mare și mai norocos, monumentul din Piața Victoriei, care tronează falnic la soare, deși neinaugurat și nesfințit nici acela.

*

Al treilea monument la care s'a asociat energia lui Const. Kiriţescu a fost cel de la Băile Herculane, pe locul unde se află statuia Impărătesei Elisabeta a Austriei, ucisă mișelește de un anarhist, statue mutată acum mai la dos !

Doi ani consecutivi, în 1924 și 1925, în ziua de 6/19 August, aniversarea bătăliei Mărășeștilor, s'a făcut la Băile Herculane un serviciu religios, urmat de o conferință a lui Const Kiriţescu asupra luptelor desfășurate. Drept plată de intrare la conferință, s'a făcut o subscripție, încasată de Administrația băilor, și administrată de un Comitet format din regretatul Ionaș Grădișteanu, Generalii Razu, Boboc, Aviatorul Peneș etc., sumă mărită prin o subscripție a Ministerului de Răsboiu, ajungându-se astfel la realizarea unui modest monument al Regelui Ferdinand I cel întregitor de țară, monument sculptat de profesorul I. Dimitriu-Bârlad și inaugurat în 1932, în prezența M. S. Regelui Carol II și cu cuvântările de rigoare ținute de Generalul Razu, Ministrul D. R. Ioanițescu, inițiatorul C. Kiriţescu și alții.

*

O a patra contribuție efectivă a lui Const. Kiriţescu la realizarea unei opere de artă este cea privitoare la Fresca Ateneului. Cu toții ne aducem aminte, încă din copilărie, fâșia de 76 m. lungime pe 3 m. înălțime, vopsită cafeniu și purtând, cu litere uriașe și aurite, inscripția : *Loc rezervat pentru marea frescă ce va reprezinta fazele principale ale istoriei Românilor.*

Comitetul Ateneului Român, din care face parte şi Const. Kiriţescu, a socotit acum câţiva ani, că a sosit momentul ca „marea frescă" să fie realizată. Artistul cel mai nemerit era el, însuşi, un vechiu membru al Comitetului Ateneului, Profesorul Costin Petrescu. Rămânea să se găsească mijloacele de realizare, fresca costând aproape două milioane lei, în care scop s'a constituit în afară de Comitetul central al Ateneului, prezidat de Prof. Dr. C. Angelescu, ministrul Educaţiei Naţionale, un comitet special, prezidat de inimosul patriot Stelian Popescu, membru al Ateneului şi cu concursul a numeroşi oameni de cultură.

In urma sugestiilor lui Ştefan Tătărescu, membru al Comitetului, s'au tipărit nişte timbre speciale (doi lei bucata) cari s'au vândut în toate şcoalele din ţară prin stăruinţa şi tenacitatea lui Const. Kiriţescu şi astfel — precum cu 49 ani, mai înainte — Esarcu a făcut monumentala clădire, cerând publicului mare : „Daţi un leu, pentru Ateneu", Kiriţescu a strâns pentru frescă jumătate din suma necesară, cu contribuţia de doi lei a copiilor din şcoalele ţării. Astfel, aproape pe nesimţite, s'a strâns o sumă relativ mare, având şi o înaltă semnificaţie educativă, pentru micuţii, cari peste zeci de ani vor putea spune, admirând fresca : — „Şi eu am dat doi lei, covrigul meu de-o zi, pentru pictarea ei !"

*

Ultima realizare a lui Const. Kiriţescu, pe care o voiu cita — vor mai fi poate şi altele, pe cari nu le cunosc — este cea privitoare la monumentul şi placa lui Bălcescu de la Palermo. O excursie de profesori bucureşteni, împreună cu elevii Şcoalei române din Roma, conduşi de Profesorul Emil Panaitescu, poposise în ziua de 24 Aprilie 1933 la Palermo şi făcuse un pelerinaj la mormântul istoricului Niculae Bălcescu, mort departe de ţară, cu numele ei pe buze. Mormântul—*fossa comună*, — era identificat de câţiva ani, dar nici un semn aparent nu-l indica. Nu insist asupra amănuntelor, fiind cunoscute din comunicări, conferinţe, articole de ziare, făcute de Const. Kiriţescu, Dr. Al. Iscăceanu şi cel ce scrie aceste rânduri. Ţin numai să amintesc ceia ce intră în cadrul acestui articol. In urma iniţiativei lui Const. Kiriţescu, care a unit gândul cu fapta şi cu contribuţia noastră a pelerinilor, a mai multor Instituţii de Cultură ca Academia română, Ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor, cele patru Universităţi, Ateneul român, Liga Culturală, Inst. Sud-Est European, Aşezământul I. C. Brătianu,

Bibliot. Univer. Iași

Crucea ridicată la mormântul lui Nicolae Bălcescu

BCU IASI

Lapida fixată pe casa unde a murit Nicolae Bălcescu la Palermo

BCU IASI LIBRARY

Astra, Soc. Scriitorilor români, Lic. N. Bălcescu, etc., și a unei singure persoane particulare D-na Grecescu, nepoata marelui Bălcescu, ca un gest simbolic, s'a realizat de către arhitectul Gh. Ionescu, distins membru al Șc. române din Roma și sub îngrijirea prof. Panaitescu, monumentul ce se vede în reproducerile alăturate, operă datorită nu Statului, ci inițiativelor și contribuțiilor sus pomenite.

Monumentul, așezat lateral, lângă fossa No. 15 din cimitirul Rotoli, și lapida de pe casa unde a murit Bălcescu, locanta Trinacria, având o fațadă la mare și alta pe o stradă interioară, vor aminti tuturor, că după 81 de ani de la moartea istoricului și patriotului român, un grup de pelerini au luat o inițiativă și cu bani foarte puțini — ceva peste o sută de mii de lei — au realizat ceia ce o țară cu bugete de multe miliarde anual, nu a găsit putința să realizeze !

Ca un fel de coincidență curioasă sau de destin, nici acest monument și această placă — datorită exclusiv de astă dată — inițiativei și energiei lui Const. Kirițescu, nu au fost inaugurate ! După realizarea lor, plănuisem o călătorie colectivă a numeroși intelectuali români și o sfințire solemnă cu participarea guvernelor italian și român. Războiul din Abisinia, politica sancționistă și.... altele, au turburat spiritele, iar diverse împrejurări ne-au împiedicat să realizăm ce proectasem. Și totuși monumentul și lapida amintitoare de Bălcescu, stau acolo, pe țărmul mării însorite, ca un fel de frați mai mici ai monumentelor de la București și Predeal, neinaugurate nici ele, dar vorbitoare generațiilor viitoare !...

BCU IASI CENTRU VECHI LIBRARY

UN GLAS DE PE MAIDANUL ICOANEI

de I. A. BASSARABESCU

Iubite Kiriţescu,

Nu fac oficiu de recenzent. E o stridentă incompatibilitate între îndeletnicirea de scriitor şi aceea de a îngrămădi păreri asupra literaturii altora.

Am însă dreptul la entuziasm.

Biurocrat, ţi-ai irosit o vieaţă întreagă în rezoluţii, rapoarte, referate, atâtea migăleli care, oricât de meşteşugit ar fi redactate, nu-şi pierd niciodată rigiditatea speţei. Ce greşală să ţii ascunse cu anii în sertarele tale, „Caetele cu scoarţe îngălbenite" şi cu conţinut trandafiriu. Câte stăruinţe şi asigurări îi vor fi trebuit „prietenului indiscret", pentruca neîncrederea din tine să dispară iar tu să te hotărăşti, însfârşit, să-ţi publici amintirile, înlăturând primejdia ce le ameninţa să rămâie — cine ştie cât timp încă — ascunse în cartoane.

Sunt recunoscător acestui necunoscut care ţi-a preţuit cel dintâiu talentul. Merită să-l treci *printre apostoli*. Iar tu, bine ai făcut că i-ai ascultat *porunca* — fie ea şi *a zecea* — fără care n'ar fi reînviat *florile din grădina copilăriei tale* şi nici tu n'ai fi fost pus *în slujba unei credinţe noui*.

O credinţă, care te-a aşezat pentru totdeauna în rândul celor cari scriu frumos şi durabil.

Dar nu de meritele tale literare mi-e în gând să mă ocup acum. Sunt sigur că în volumul tău de omagiu au să-şi spue criticii cuvântul lor autorizat, pe care şi eu am să-l ascult cu toată evlavia.

Altceva vreau să-ţi mărturisesc aici : că mai tot ce a alcătuit farmecul copilăriei tale a încântat şi copilăria mea : şi maidanul cu brazi şi pălămidă, şi curtea cu duzi strânsă între calcanuri rău drişcuite, şi uliţa cu caldarâm de bolovani nemiloşi.

Ce prieten vechi mi-a fost şi mie Azorache, căruia eu îi ziceam Lupu ! Dar Mamaria — mereu cicălitoare şi tot pe

atât de vrednică? Numai că pe a noastră o chema Mama Gherghina.

Uite şi *bişacteaua* ! Parcă o văd, tot aşa de bogată în aceleaşi nimicuri variate la infinit. Cu o singură deosebire : cea din casa noastră nu era din catifea, ci toată de lemn de nuc încrustat cu sidefuri în fel de fel de desenuri geometrice, bine şlefuite şi minunat îmbinate de cine ştie ce mână meşteră, care le-a lucrat într'adins ca să ne rămâie în minte pentru totdeauna şi să întărească legătura noastră cu trecutul, despre care ne spui cu atâta melancolie că-l ţinem la păstrare în suflet, aşa cum ai ţinea „o icoană sfântă într'o firidă de altar, cât mai ferită de privirile curioşilor".

Povestea nebuloasă a Mamariei cu năvala Turcilor la Rusalii, cu spaima cucoanelor Şetrărese din Dealul Filaretului, e tocmai aşa cum am ascultat-o şi eu — despre alte neamuri şi pe alte dealuri — cu aceeaşi fermecătoare lipsă de început şi de sfârşit.

Pe Tănăsică „tartorul smeilor" noi l-aveam ordonanţă la un frate al meu. Il chema Stoian. Era din trupa cu *schimbul* şi — ca civil — purta pantaloni creţi, după moda Oborului, unde-şi avea meseria de croitor. Ce „tartor" al încurcării smeurilor era şi Stoian ăsta ! Nu ştiu dacă nu-l întrecea pe Tănăsică. Ce iuţeală nebună punea şi el la trasul sforii, în clipa supremă. N'a fost zmeu duşman să-i reziste vreodată acestui *şampion* al încurcărilor, cum bine i-ai zis tu „tartorului". Dar Coana Luxiţa venea şi pe la noi. Noi îi ziceam Ţaţa Anica, fiindcă ne era rudă. Cafeluţa, ţigara şi procesele fără sfârşit făceau aşa de intim parte din slăbiciunile ei, că fără ele n'ar fi avut niciun haz.

Ştii că şi pe d-l Raşcu de geografie l-am cunoscut ? Dar nu la catedră, ci acasă. Pe când eram eu de 6 ani, el sta la o mătuşă a mea în str. Aureliu cu chirie. Avea o fată, Valerica, mai mare ca mine. Cam oacheşe la faţă. Parc'o văd. N'o fi „bătrâna" din grădina copilăriei tale ? Dar dece o faci bătrână, dacă e deabia din copilăria ta ?

Pe d-l Iancu Dărăscu, directorul gimnaziului „Mihnea Vodă", l-am văzut de atâtea ori, când şedea pe str. Rotarilor, azi Caragiale. Aveam casa drept în faţa maidanului Icoanei şi pe acelaş trotuar cu gimnaziul. De câte ori, în liniştea după-amezelor din Iunie, jucându-mă prin apropiere, mă opream în dreptul ferestrei deschise ca să mă uit la ochelarii negri şi la „bărbuţa pătrată" a d-lui Dărăscu, pe care nu ştiu dece îl comparam şi-l găseam cu

totul departe de institutorul meu dela şcoala din Galben, tot atât de departe cum mi s'ar fi părut un om viu faţă de un om de ceară dela Muzeul Braun. Şi totuşi chipul lui reînviază în mintea mea, ori de câte ori vre-un nimica tot îmi trimite gândul spre după amiezile acelea îmbibate cu miros de tei, nelipsit din ele.

Tot pe atunci am fost şi *mic dorobanţ* de-al d-lui sergent aghiotant Tumbulică, maistru de arme. Păstrez şi acum „Brevetul" de înaintare la gradul de fruntaş. M'a emoţionat mult acel „Domnule", cu care începe ordinul de avansare şi n'am uitat ameninţarea dela urmă după ce îmi porunceşte să mă port frumos :

„Iară la *din contra* veţi fi revocat".

Şcoala mea primară era la doi paşi de biserica Popa-Rusu, în str. Armenească, colţ cu str. Licurg, lângă grădina ursuză a unui domn sgârcit, care lăsa cireşile să se înegrească şi să se usuce în pom, fără să cheme copiii la gard ca să le dea.

Ghetele mele mici, cu alamă în vârf, sunt printre cele mai de-demult care au răscolit bălăriile maidanului din Icoană, pe unde te-ai jucat şi tu, la vârsta când numai numele de botez avea la om însemnătate. Şi totuşi nu ne-am întâlnit. Ai fi fost pentru mine un Costică nou, mai înalt, mai blând şi mai prietenos decât celălalt Costică scurt şi gras care venea în fiecare zi la noi...

M'ai dus pe nesimţite cu vraja scrisului tău în depărtări senine şi mi-ai stârnit dorul de „peticul de mahala" în care s'a înjghebat grădina minunată a copilăriei tale.

Ce-ar fi s'o putem scoate de sub trufia ţanţoşă a caselor-bloc de astăzi şi s'o integrăm iarăşi în împărăţia inimii noastre a tot stăpânitoare de pe atunci?

Ar fi să desminţim pe filosoful care a spus că omul aleargă toată vieaţa după fericire, fără s'o prindă.

Mult iubite și stimate Domnule Kirițescu,

Asociarea mea deplină la sărbătorirea dumitale isvorăște din dragostea ce-ți port, din dorința de a profita de prilejul ce mi se oferă de a răspunde neuitatului chip în care și dumneata te-ai asociat la sărbătorirea mea de acum câțiva ani, — dar mai ales din sentimentul îndeplinirii unei imperioase datorii, față cu unul din cei mai meritoși oameni din câți am întâlnit în viața mea.

Îți urez din toată inima viață lungă, încredințat că vei continua a o trăi, ca și până acum, în slujba culturii neamului nostru.

Cu toată dragostea și stima al dumitale devotat prieten.

(ss) **Brătescu-Voinești**

25 Ianuarie 1937

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONSTANTIN KIRIŢESCU

AMINTIRI

de DIMITRIE DIMO

Şaizeci de ani! Aniversarea aceasta desprinde din caerul vremii, fire de mult toarse şi... fără voia mea, mă duce cu gândul în lumea plină de duioşie — ecou îndepărtat al unei lumi de altă dată —: lumea amintirilor.

*

In toamna anului 1894 îşi făcea apariţia în sălile de cursuri ale Facultăţii de Ştiinţe dela Universitatea din Bucureşti, un tânăr uscăţiv şi înalt. Era la fel cu noi toţi ceilalţi studenţi: sărac şi dornic să înveţe carte. Avea o particularitate fizică: era de o înălţime puţin obişnuită. In bănci, la cursuri, închidea orizontul celui ce şedea la spatele lui. In picioare, depăşea talia tuturor colegilor.

In câteva zile am aflat că-l chiamă Kiriţescu. Dela început, pe lângă faptul că ne domina prin înălţime, avea o superioritate faţă de noi: era bucureştean. Raporturile noastre cu el se resimţeau, întrucâtva, de prejudecata că un cetăţean al capitalei înseamnă ceva mai mult decât un biet provincial. Totuşi, graţie firii lui comunicative, n'a trebuit prea multă vreme, ca să ne împrietenim.

De câte ori nu am stat alături, în amfiteatrul în care profesorul Mrazek ţinea neuitatele lui cursuri de cristalografie! De câte ori nu ne-am nemerit ca să fim unul lângă altul, în mica sală a unei clădiri — astăzi sacrificată înoirilor cari au schimbat faţa capitalei — în care, cu evlavie, ascultam tainele organizaţiei lumii animale!

Fără să vreau, urmăream cu atenţie pe colegul meu bucureştean. Era foarte atent şi lua note la toate cursurile. Mineral, rocă, fosil, plantă sau animal, le considera cu un egal interes. Simţeam cum îl impresionează măreţia tainelor naturii.

Trecuse câtăva vreme. Ne familiarizasem toți cu atmosfera cea nouă din Universitate. Ascultasem la cursuri despre neuronul proaspăt descoperit de Ramon Y Cajal, cunoșteam grandioasele orizonturi ale anatomiei comparate, pipăisem cu mâinile noastre testimoniile lumilor dispărute de miliarde de ani. Incepeam să ne dăm seama și să ne simțim și noi naturaliști.

Adesea, eșeam seara târziu dela cursuri sau dela laboratoare. Bulevardele Elisabeta și Academiei erau drumurile obișnuite pe care ne întorceam dela Grădina Botanică, dela Laboratorul de zoologie sau dela Institutul de fiziologie animală. Intr'o seară l-am întrebat:

— Ce zici Kirițescule? Atâta muncă și atâtea lucruri noui! Parcă te amețesc!

— E sublim! De aceea am și ales științele naturale.

Fulgii de zăpadă cădeau mărunți, conturând un nimb argintiu în jurul globurilor electrice de pe bulevard. Am tăcut și eu și el. Il înțelegeam destul de bine. Simțeam privirile lui tăioase spintecând văzduhul posomorît. Ce viziune va fi avut el atunci? Frumusețile drumului pe care abea pornise? Greutățile vieții? Sau, poate, și una și alta.

Foarte prețuite erau de noi excursiile organizate vara de Institutul Botanic sau de profesorul de geologie. In deosebi, acestea din urmă, cu toate că vreo două treimi din programul lor erau numai agrement și recepții — sau, poate, tocmai din această cauză — atrăgeau un mai mare număr de studenți. Nu învățam prea multă carte în aceste excursii. Nu simțeam cine știe ce folos științific. Totuși, ce amintiri au săpat în sufletele noastre. Priveliștea locurilor pline de poezie pe care le străbăteam, ne răsplătea cu prisosință de viața și munca de peste an în sălile laboratoarelor și în amfiteatrele cursurilor. Delta, munții Olteniei, Bucegii, Dâmbovicioara, nu le vom uita niciodată.

Parcă a fost eri, când cavalcada de excursioniști, condusă de profesorul de geologie — însoțit de toată familia lui — urca agale pe muntele Mateiașul și ajungea la Vama Giuvala. O scurtă discuție cu jandarmii dela vamă și bariera s'a ridicat. Veselie, entuziasm! *Fräulein*-a care însoțea familia profesorului, într'un galop năprasnic se năpustește în fruntea cavalcadei, strigând un formidabil „*elöre*!" Noi toți, încălziți de acest entuziasm unguresc pornim, tot în galop, pe potecile de dincolo de graniță. La înapoiere ne-am oprit o clipă. Aveam în față meleaguri ro-

mâneşti, care totuşi, nu ne aparţineau. Ne-am dus cu gândul la ţărişoara noastră, care avea atâţia fii de-ai ei, fraţi de sânge cu noi, în afară de graniţele trase de nedreptăţile istoriei. Simţeam cum ne băteau inimile, gândindu-ne că avem un ideal naţional, în care credeam, în care am fost crescuţi şi educaţi, pentru a cărui realizare ne-am fi sacrificat şi pe care, totuşi, nu-l puteam împlini. Dar nimeni din noi nu se gândea că peste douăzeci de ani soldatul român va păşi biruitor pe acolo, pe unde noi ne plimbam cu învoire specială, dată de autorităţi ungureşti. Şi nimeni nu bănuia că acela care mai târziu va scrie marea epopee a războiului pentru întregirea neamului nostru, se afla printre noi.

Cu ochii la masivele muntoase pe care le străbăteam, noi toţi scrutam stratificaţiile — acolo unde ele se arătau — căutând să ne informăm şi să verificăm pe teren, cele învăţate la curs şi în cărţi.

Alteori, urcând crestele sau coborând văile Carpaţilor, ne încărcam cutia de erborizat şi braţele cu edelweis, rhododendron, genţiane şi azalee.

Dar în Deltă ! Oriunde ne întorceam privirea, nu vedeam decât ochiuri de baltă, păpuriş şi rogoz. Parcă văd şi acum pe colegul Kiriţescu admirând o frumoasă alee de sălcii ce se întindea în linie dreaptă. Explicaţia cădea prompt dela conducătorul excursiei : un vechiu braţ al Dunării împotmolit, în care şirul de sălcii arăta malul de odinioară. Altădată, unul dintre noi intrigat de câte o mică grădină plutitoare, care aluneca uşor pe faţa unei bălţi, isca discuţie şi fixa într'acolo atenţia celorlalţi colegi : erau minunaţii plauri, insule plutitoare, care purtând pe ele o întreagă lume de animale şi de plante, se desprindeau domol dela vreo margine a bălţii.

La popasuri, seara, la lumina focului în jurul căruia ne adunam, după ce lua parte la glumele şi la veselia generală a excursioniştilor, el medita, întregind într'un tot sintetic tot ce i se înfăţişase ochilor.

Memoria lui prodigioasă, păstra tot ce vedea, auzea sau citea. Ne uimea cu puterea de înregistrare a creerului lui. Ne spunea pe de rost versuri întregi din autorii şi revistele timpului. Ştia pasagii întregi din discursurile de seamă ale marilor oratori din parlament şi din adunările publice. Celebrul discurs al lui Alexandru Lahovary în chestia detronării Mitropolitului Ghenadie, al lui Delavrancea, când — pe chestia naţională — a părăsit par-

tidul liberal pentru a trece în rândurile partidului conservator, sau discursurile lui Fleva în toate campaniile de atunci, ni le reda cu fidelitatea unei plăci de gramofon. Ne fredona arii întregi din toate operele ce se cântau iarna pe scena Teatrului Național. Mai târziu, când a isbucnit războiul greco-turc în 1896, aflam din expunerile lui — adevărate rapoarte de ofițer de stat-major —, toate detaliile operațiunilor militare. Succesele Turcilor și înfrângerile Grecilor, cu toate localitățile și cu toate drumurile urmate și dezastrele formidabile dela Domokos și Larissa, noi, care nu eram în curent cu ce se petrecea în Orient, tot dela el le aflam.

Dar toate acestea nu erau pentru colegul nostru Kirițescu decât preocupări accesorii, îndeletniciri în momentele libere — un fel de Violon d'Ingres al lui. Adevărata și principala lui preocupare, acolo unde se vădea naturalistul și artistul, erau studiile de specialitate.

Cu mult înainte de a-și da examenele respective, își asimilase — meticulos și metodic — nesfârșitele cohorte, familii și subfamilii de plante, nenumăratele clase, ordine și subordine de animale și greoaiele serii — pe formațiuni geologice — de fosile cu câte două nume. In laboratorul de zoologie, preparatele și disecțiile lui pe animale, în laboratorul de botanică, secțiunile microscopice făcute de el în țesuturile plantelor, erau cele mai frumoase; desenurile de pe aceste preparate și secțiuni, adevărată artă.

In marea lui dragoste de natură, ne-a sugerat ideea strângerii într'un mănunchiu a tinerilor naturaliști de atunci și astfel, în anul 1899, în urma unui apel dela centru, soseau dela naturaliștii numiți profesori suplinitori la diferite licee din țară, primele cotizații — foarte modeste — din care s'a constituit primul fond al nouei societăți. Astăzi — după 38 de ani — micul nucleu de atunci a devenit „Societatea naturaliștilor din România", care posedă colecții de valoare, clădiri, terenuri și un însemnat fond mobiliar.

Insușirile lui excepționale au primit întâiele consacrări în strălucite examene de licență și de capacitate.

Dar mintea și sufletul naturalistului nu se mai mulțumeau cu orizonturi înguste. Le trebuiau spațiu și lumină. Incepeau să crească aripile. In mintea lui câmpiile și pădurile, văile și crestele munților, meticulos studiate în natură și în laborator, prindeau să se închege într'un cadru unic, care se întindea mai departe, peste toată țara.

In patru lucrări ştiinţifice de seamă, publicate în 1901—1905 în „Buletinul Societăţii de Ştiinţe" şi în „Darea de Seamă a lucrărilor Congresului al II-lea al Asociaţiei române pentru înaintarea ştiinţelor", el a făcut cea dintâi inventariere a faunei batracho-reptiliene din România. Iar mai târziu, când ţara s'a mărit, a extins această inventariere faunistică şi printr'un studiu savant asupra întregii faune herpetologice, a completat cercetările anterioare, stabilind raporturile zoogeografice interne şi externe şi punând la punct un capitol de geografie zoologică, a sud-orientului european.

*

Se sfârşise războiul cel mare. Armatele părăsiseră câmpurile de luptă. Nouile întocmiri politice îşi începuseră viaţa cea nouă în graniţele hotărîte la Paris. Neamul românesc forma, însfârşit, un stat naţional unitar, dela Nistru până... aproape de Tisa.

Era în anul 1921. M'am regăsit cu Kiriţescu în Braşov, unde şi el şi eu venisem cu familiile, în vilegiatură. Plimbări pe Tâmpa, excursii la Poiană, ascensiuni pe muntele Postovaru. Am legat discuţii de câte şi câte.

Sus pe munte, cer albastru şi orizontul larg al ţării Bârsei. Am vorbit de perlele strălucitoare ale firmamentului, de minunata stea Betelgeuse cu dimensiuni fantastice şi de tainele nepătrunse ale spaţiilor cereşti. Am măsurat, din amintire, vârfurile Carpaţilor intrate de curând în stăpânire românească. Am trasat, tot din amintire, cursul Oltului ardelenesc, al Mureşului şi al Crişurilor. Cât puteam vedea în zare, spre miazănoapte, era numai pământ nou cucerit. Am alunecat discuţia asupra nopţii istorice de 15 August 1916, când armatele române au pătruns în Ardeal, prin trecătorile Carpaţilor.

Aci, prietenul meu tăcu. Părea că cere propriei lui conştiinţe învoirea de a face o indiscreţiune. Scoase mai multe hârtii din buzunar şi cu o voce şoptită din toate adâncurile sufletului lui, îmi spuse:

— „Fac o lucrare mare, scriu istoria războiului nostru".

Nu i-am răspuns nimic. Imi dam seama de greutatea întreprinderii lui, dar îmi cunoşteam şi prietenul.

In timpul Marei Revoluţii Franceze, în 1794, noii conducători ai Franţei republicane, începuseră organizarea victoriei. Lakanal, care îşi luase însărcinarea de a organiza ştiinţele naturale, a înfiinţat „Muséum d'Historie naturelle". N'avea pe cine să

numească la una din cele două catedre de zoologie. I s'a vorbit de J. Lamarck botanist cu mare renume în timpul acela, dar care nu cunoștea deloc zoologia. I-a propus să accepte catedra de zoologie (nevertebratele). Lamarck la început a ezitat, dar, în cele din urmă, după multe insistențe a primit — după expresia unui învățat de atunci, a acceptat necunoscutul. Și astfel, la vârsta de 50 de ani și-a schimbat firul preocupărilor, intrând într'un domeniu nou pentru el. Și prin geniul lui și prin munca lui fără răgaz a ilustrat noua catedră dela „Muséum". Iar mai târziu s'a încărcat de glorie, prin scrieri de mare valoare, între care celebra lui carte: „Philosophie zoologique".

Așa dar, în ciuda anilor, cine are posibilități și resurse cerebrale, poate să întreprindă cu succes și uneori chiar cu strălucire, schimbarea preocupărilor sale intelectuale și să dăruiască contemporanilor și posterității lucrări de mare valoare.

La aceasta m'am gândit, când, în primele luni ale anului 1922 a apărut „Istoria războiului pentru întregirea României", de C. Kirițescu.

Acum înțelegeam indiscrețiunea lui Kirițescu pe munte, la Brașov. Măsurase toată întinderea operei ce avea să săvârșească, dar își măsurase și puterile lui. Avea încredere în el.

Mintea ageră a studentului explica colegilor lui, cu un sfert de veac în urmă, peripețiile unui război străin și departe de noi. Spiritul ordonat și metodic al naturalistului povestea acum nației sale și lumii întregi martiriul, tragicul și gloria neamului românesc din anii 1916—1919. Dintr'un șir lung de înfrângeri și victorii, suferințe și bucurii, umbre și lumini, a închegat măreața epopee a României. Dezastrul și isbânda împletite amândouă în sublime pagini de durere și de triumf, vor mărturisi viitoarelor generații vrednicia și eroismul neamului românesc, dar și talentul excepțional al autorului.

*

Peste câțiva ani, într'o dimineață de Septembrie am vizitat pe Kirițescu, în biuroul lui dela Minister. Mare i-a fost mirarea, văzându-mă la Minister, atât de dimineață.

I-am întins un număr din revista „Viața Românească" spunându-i că are și ceva semnat de el. Cu ochii în care zâmbea mândria, cu fața într'o expresie de adâncă mulțumire și cu mâinile întinse ca un copil gata să apuce un obiect scump și de mult

aşteptat, mi-a luat revista, răsfoind-o cu lăcomie — ca să găsească mai curând minunatul şi mult doritul juvaer.

Şi într'adevăr, era acolo un juvaer. Era publicată în revistă una din cele mai frumoase bucăţi ale lui, apărute mai târziu în volum.

Poate că un altul, mulţumit de succesul obţinut cu „Istoria războiului pentru întregirea neamului" s'ar fi socotit în continuare şi dela caetul cu amintiri ar fi trecut direct la volum. El nu a făcut aşa : a lăsat volumul pentru mai târziu.

Ceea ce publicase până acum era istoriografie. Ceeace îi aduceam eu în dimineaţa aceea de Septembrie, era prima lui lucrare literară. Era botezul, care l-a consacrat şi i-a deschis calea în arena literelor.

Şi aşa, au apărut şi au urmat peste cătăva vreme, unul după altul, admirabilele lui volume literare, minunatele şi interesantele lui conferinţe, note, schiţe, în broşuri, reviste, ziare.

*

La mulţi, dintre cei care am trăit viaţa de studenţi împreună, amintirile s'au şters şi iluziile s'au scuturat. Pe drumurile şi pe costişele pe care urcam noi *atunci*, urcă *acum* alte generaţii cu sufletele încărcate cu iluzii, aşa cum eram şi noi altădată.

O, tinereţe, tinereţe ! De ce nu ne mai întorci odată pe cărările tale înflorite ! Să mai fim încă o dată pe crestele şi pe văile Carpaţilor ! Să mai culegem ca şi altădată edelweis şi rhododendron, genţiane şi azalee ! O petală n'am rupe din ele şi o singură floare n'am sacrifica pentru cimitirul erbarelor. Le-am păstra aşa cum le-am culege, întregi şi fragede şi am împleti din ele cununa cu care să încoronăm o carieră fecundă şi glorioasă.

*

Dar din tot ce a fost altădată, n'au mai rămas decât amintirile, din care am împletit aceste rânduri, ca un omagiu aceluia, căruia i se închină volumul de faţă.

CÂTEVA AMINTIRI VECHI ȘI NOUI

MARIN DEMETRESCU

Tinereţea este primăvara vieţii, spune un proverb italian, iar cele mai frumoase zile ale acestei primăveri, care nu mai revine, sunt, pentru un naturalist în deosebi, zilele când părăseşte oraşul şi porneşte ca să străbată pădurile, să treacă apele, să urce munţii, ori să scoboare văile; sunt adecă zilele de excursiuni. Atunci începe şi se întăreşte prietenia între o minte doritoare de a şti şi între splendorile minunate ale firii.

Pentru generaţia noastră, aceste excursii căpătau un farmec deosebit, căci ele erau înviorate de glumele, de snoavele şi de cântul sărbătoritului de azi.

Spirit subtil, ironic fără să rănească prea adânc, cunoscător şi preţuitor al muzicii, având şi o voce puternică şi limpede, Kiriţescu slăvea împrietenirea noastră cu natura prin melodiile unui bogat reportoriu; reţin câteva aci: *O Lola, Bianca Infelice e tu credesi, Panore fŏn, Tudoriţă nene.*

Noi preferam aria din urmă, pentrucă înlocuind numele eroinei cu un altul mai cunoscut nouă, puteam astfel trimite o săgeată în inima cântăreţului.

— Urma să trecem proba de laborator la unul din examenele de zoologie, îmi pare la examenul de licenţă. Ni se dă fiecăruia câte o piesă de anatomie; lui Kiriţescu îi cade scheletul unei păsări. O probă din cele mai grele, pentrucă scheletul trebuia mai întâi desemnat şi pentru a face un astfel de „portret" se cere desigur talent. Nu ştiu care dintre noi ar fi izbutit să facă ceva, care să nu fie o caricatură. Mă uit la faţa candidatului: era încântat, priveşte piesa mulţumit, o mişcă în dreapta, în stânga, pentruca să-i găsească cea mai „picturală" atitudine şi începe lucrul. A ieşit o lucrare desăvârşită, autorul dovedindu-se un desenator îndemânatic.

— La început tânărul naturalist s'a îndreptat în spre cercetările ştiinţifice.

Ucenicia şi-a făcut-o ca asistent al laboratorului de fiziologie, unde a ţinut şi frumoase lecţiuni despre sistemul nervos.

Câtva timp s'a ocupat cu Lepidopterele de la noi, faţă de care a arătat o pasiune deosebită. Pe timpul vacanţei mari, în fiecare zi, cu plasa de prins în mână, alerga după aceste mândre sburătoare, când pe pajiştele Buştenilor, când pe culmile Bucegilor. După fiecare recoltă, urma fixarea celor căzuţi în laţ; cu o răbdare de benedictin, pentruca frumoasa gătează a solzilor de pe aripi să nu fie de loc deranjată, entuziastul naturalist aşeza insectele pe tăbliţele de fixare, întinzând peste aripi bentiţe de hârtie. Şi astfel, a ajuns să întocmească o frumoasă colecţie de lepidoptere, care cred că se păstrează şi azi.

La aceste începuturi adăogă mai târziu studiul asupra batracienelor şi reptilelor, ce trăesc la noi în ţară şi caracterizează o specie nouă de Triton, din Dobrogea.

Dacă ar fi rămas pe acest drum, ar fi ajuns de sigur un strălucit savant naturalist; dar nu e omul deasupra vremilor...

— Era după examenele de capacitate. Kiriţescu fusese numit la o catedră din Iaşi, cu toate că i-ar fi revenit un loc în Bucureşti, dacă în clasificaţie nu ar fi intervenit şi unele consideraţii de persoane. Conştient că merita un loc în Capitală, se prezintă lui Haret, marele ministru Haret. Felul cum şi-a susţinut cauza, argumentele aduse de solicitator, care a ridicat, în această convorbire, şi unele probleme de învăţământ, a impresionat pe fostul ministru al şcoalelor. Acesta avea nevoie de colaboratori pricepuţi şi de încredere şi când, la un timp după asta, s'a discutat alegerea unui bun inspector, persoana lui Kiriţescu s'a impus între toate.

Mulţi vor fi simţit atunci, ca şi mine, o mare părere de rău, pentrucă tânăra ştiinţă română a fost lipsită de un element cu începuturi atât de promiţătoare. Dar orice părere de rău s'a risipit când a apărut monumentala lucrare *„Istoria războiului de întregire"*.

Inspector, director de învăţământ, secretar general de minister, Kiriţescu a dus o luptă zi de zi, ca să păstreze curat prestigiul şcoalei şi să reducă la tăcere pe intervenţioniştii de tot felul. Pentru aceasta a avut întotdeauna la îndemână tactul, spiritul său ingenios şi înţelegerea spontană a situaţiilor şi a oamenilor. Un politician care stăruia pentru o comisiune de bacalaureat după placul său, primeşte această obiecţie: „în comisiunea dumitale nu văd pe reprezentanţii Ministerului".

— Cum a ajuns un naturalist să scrie o lucrare istorică de mâna întâi, puţini vor fi ştiind.

Generaţia noastră a cunoscut, în tinereţea ei, trei războaie, toate în afară de Europa : războiul ruso-japonez, războiul anglo-bur şi războiul ispano-american. Nu cred să fi fost, la noi în ţară, prea mulţi, care să fi urmărit, cu atâta pasiune, aceste războaie aşa cum a făcut-o Kiriţescu, îndemnat de dorinţa de a cunoaşte toate, dorinţă care e o necesitate pentru spiritele multilaterale. Ceeace afla din ziarele, din revistele şi din publicaţiile timpului ne împărtăşea şi nouă, sub forma unor amănunţite „comunicate din războiu" zilnice.

Din aceste comunicate am ştiut cum a fost învins Kuropatkin în Manciuria, în ce fel o mână de eroi japonezi au încercuit Port-Arturul şi dinspre mare şi au participat la desfăşurarea completă a luptei navale dela Tsu-shima unde flota rusească, comandată de Rodjedsvenski a fost nimicită în câteva ore ; iar la sfârşit povestitorul ne-a servit şi textul întreg al telegramei prin care învingătorul, amiralul Togo, anunţă împăratului său victoria flotei japoneze.

Conduşi de acest pasionat pentru tactica şi strategia militară, am participat la toate peripeţiile războiului anglo-bur, la înfrângerile de la început ale armatelor britanice, la luptele eroice ale generalului bur Botha, la victoria finală a Englezilor. Pare că ar fi ieri.

Este sigur că dacă Kiriţescu ar fi ales cariera militară, el ar fi astăzi un fruntaş al oştirii noastre şi o speranţă pentru vremuri de primejdie.

— Inainte de războiul nostru de întregire, o colegă de specialitate, d-ra A. G., solicită o catedră de învăţământ ; nu o poate obţine, toate locurile fuseseră completate. „Lăsaţi d-ră, veţi obţine o catedră în România Mare", încearcă să o consoleze, directorul de învăţământ. Şi aşa s'a şi întâmplat. După întregire, colega noastră a fost numită la Chişinău. Acelaş director a scris pe urmă *Istoria războiului nostru de întregire.*

OMAGIU PROFESORULUI C. KIRIȚESCU

de Econ. D. FURTUNA

Mi-a fost și mie profesor. Păstrez o amintire scumpă, că în ziua de 1 Septembrie 1902 când mă găseam, atunci venit, printre școlarii Seminarului teologic din Iași, C. Kiriţescu intra deasemenea pentru prima oară în cuprinsul acelei școli, — dar ca profesor de ştiinţe naturale, nou numit.

Sunt 35 de ani de atunci. Ce figură impunătoare! Ce profesor autoritar, cu dicţiune energică, ce prestanţă deosebitoare, și care promitea un viitor strălucit, ce bucureștean puternic și iute — și care, totuși, în vădită disproporţie cu Iașii și cu puii de moldoveni blajini, pe cari îi învăţa în chip nervos, apăsat, elemente de „ştiinţă", în timp ce ei visau tacticos și molcom vreo melodie de credinţă pusă pe note vechi bisericești — părea bunătatea întrupată!

Era atunci prima noastră cunoștinţă. Noi, desigur, îl puneam în mirare cu figurile noastre de ţărani speriaţi; el, ne speria de-a-binelea cu vorbirea-i autoritară, înaltă, fără apel. Nu greșesc dacă afirm că atunci, pentru întâiași dată, am luat contact cu pronunţia corectă, într'o formă impecabilă, a graiului nostru românesc. Deși multora li se părea că au înainte un profesor din Muntenia, — lucru de mare mirare printre școlarii Iașului de atunci, cari întonau mereu, în orele libere:

Pa—vu—ga,
Mi-i a mânca,
Vu—ga—di
Și n'am *ci*...

totuși, eu unul îmi aduc aminte foarte bine și nu voi uita niciodată că primul dascăl de limbă *literară*, dreaptă și curată, mi-a fost C. Kiriţescu, de „naturale". Au trecut ani la mijloc, iar în clipa când meritele sale covârșitoare îl impuseră lui Haret — artist neîntrecut în a cunoaște oamenii — și-l aduseseră în București, în

posturi de răspundere mare, atunci C. Kiriţescu a ştiut să-şi zidească opera-i sănătoasă pe-o temelie sigură, naţională şi morală, încurajând totdeauna pe cei rămaşi departe, în „provincie", în popor.

Un exemplu, dintr'o mie. La alegerea catedrelor de religie, în învăţământul secundar, eu m'am aruncat într'un idealism oarecare, cerând Dorohoiul, deşi erau locuri libere în Bucureşti, şi eu aveam dreptul să cer acolo un loc; cum Kiriţescu se găsea în fruntea comisiei de distribuire a catedrelor, ţin minte ca acum: auzind cererea mea, ochii săi s'au umezit de-o duioşie neînţeleasă. Cu cât vremea va trece, cu atât sunt dator s'o înţeleg mai bine!

De aceea, când am venit în „provinciea" mea iubită şi am înfiinţat pe lângă liceul dorohoian primul internat, pentru fiii de săteni, moldoveni şi basarabeni, apoi când am zidit — strângând banii cu talerul, şi punând pedeasupra şi o sumă de peste treizeci de mii de lei — salariile mele de până atunci — o sală de teatru, prima în acest oraş; şi când am purces la înfiinţarea Seminarului aici, într'un punct numit pe drept cuvânt un „triplex confinium" — nu tăgăduiesc că nu voi fi avut sprijinul necesar dela miniştrii de atunci. Dar aş păcătui amar înaintea lui Dumnezeu şi a conştiinţei mele, dacă n'aş arăta că ajutorul lui C. Kiriţescu, în calitatea sa de Director al învăţământului secundar, a fost eminent. In chip simbolic, mi-am exprimat recunoştinţa — contra voinţei sale — şi i-am dat chipul în „Anuarul liceului" pe 1922, alături de chipul ministrului dr. C. Angelescu şi aşezând tot acolo şi pe primii soli ai Basarabiei iubite, veniţi ca bursieri la şcoalele din Dorohoi, după întregirea neamului. Aşa se cuvenia, căci stăruitorul pentru acordarea burselor — era directorul învăţământului, Kiriţescu.

Vreun binevoitor va zâmbi, poate, de rândurile mele. Prea înşir multe amănunte de interes local, — şi gândul meu este de ordin mai general: când şi sub ce lumină mi-am văzut — apoi — profesorul, dascălul din 1902? Ce realizări importante se leagă de vieaţa lui, de talentul lui, de pregătirea şi puterea lui de muncă?

Ceva mai târziu, ocupându-mă mai de-aproape cu studiul vieţii scriitorului Petre Ispirescu, am aflat o ştire în care iarăşi — mi se părea — m'am întâlnit cu C. Kiriţescu. Iată, printre abonaţii la cartea lui Lesviodax, *Istoria bisericească pe scurt*, tipărită în Bucureşti la 1845, aflu atât pe dascălul Stan Lupescu, — acela care l-a învăţat carte pe Ispirescu! — cât şi pe doi iu-

bitori de cultură: *Gh. Kiriţescu* şi *Ghiţă Kiriţescu*. Deşi ambii purtau acelaş nume din botez — totuşi, spre deosebire, unul din ei iscăleşte „Ghiţă", şi este clar că iubeau literatura, învăţătura. Alături de ei, se găseşte ca abonat la aceeaşi scriere şi un *Matache Teişanu*, tot din oraşul Bucureşti. Mi-am zis: uite o coincidenţă plăcută... Azi, în minister, este şi *C. Kiriţescu*, dar este şi un colaborator distins al său, funcţionar superior de valoare ca şi el, *I. Teişanu*. Nu vor fi oare în vreo legătură cu Kiriţeştii şi cu Teişanul din vremea copilăriei povestitorului Ispirescu? ! D-lui Teişanu nu i-am cerut nicio lămurire, dar d-lui Kiriţescu, adresându-mă, am primit următorul răspuns pe care îl socot foarte preţios şi-l reproduc întocmai:

12. IX. 1935

Dragă Părinte Furtună,

La înapoierea mea în Bucureşti, am găsit o c. p. a Sf. Tale. Mă grăbesc să-ţi răspund. Nu cunosc, n'am auzit şi nu sunt niciun fel de rudă cu Gh. sau Ghiţă Kiriţescu, de care scrii Sf. Ta. Din ascendenţii mei mai depărtaţi, nu cunosc decât pe Postelnicul Ioan Kiriţescu, care a venit din Focşani la Bucureşti, pare-mi-se prin 1840—50. Ramura menţionată e din valea Argeşului, din sus de Piteşti şi Râul Doamnei.

Cu cordiale salutări, (ss) *Kiriţescu*

Lămuriri mai ample şi cercetări ulterioare vor deslui desigur în chip definitiv, despre vreo eventuală legătură dintre vreunul din Kiriţeştii citaţi mai sus şi Postelnicul Ioan Kiriţescu despre care pomeneşte d-l Kiriţescu.

Fapt este că d-sa, dela războiul întregirii încoace, a dovedit o atât de rodnică activitate ca profesor, autor didactic, scriitor de literatură bună, cercetător istoric, propagandist de ordin cultural — în ţară şi peste hotare — înţelegător şi animator, organizator, Director general şi Secretar general în Ministerul Educaţiei Naţionale, — încât mă întreb: dacă nu merită o cercetare lămuritoare predecesorii acestui om, atunci care alţii dintre înaintaşi merită acest lucru? !

De unde vine talentul, de unde vigoarea aceasta neîntrecută, unică, în realizările sale culturale?

Şi dacă ar fi ca să nu ştim nimic cu privire la deslegarea tainei despre înaintaşii săi, atunci ne vom gândi la povestea *Crinului*, de Duiliu Zamfirescu... Nu vom întreba mai mult...

A crescut un crin împărătesc pe-o stâncă de pe Palatin... Să nu ne rătăcim degeaba cu întrebările, cum a crescut, cum s'a ivit?

Căci el se leagănă în vânt
Pe piatra clasicului deal,
Cu rădăcinile 'n pământ
Și florile în ideal.

Urmărind cineva cu inimă bună realizările lui C. Kiriţescu, — în cadrul idealului de care e călăuzit şi, adaog, e ajutat din plin şi de miniştri de superioară înţelegere ca şi de subalterni pricepuţi şi devotaţi — rămâne încântat de o faptă aproape necunoscută până la el: cât de bine îi stă unui înalt funcţionar al Statului atunci când desvoltă, *poate să desvolte*, şi o însemnată activitate culturală.

Variată, întinsă, uimitoare, este această activitate.

Opera lui C. Kiriţescu alternează între serviciul neîntrerupt şi greu dela Minister şi între o carte de ştiinţă şi de literatură. Nu e uşor lucru. Naturalist, ne-a dat o lucrare importantă despre *Fauna herpetologică a României*, iar acum, în urmă, o *Istorie a educaţiei fizice*, ca profesor la Institutul Superior de Educaţie Fizică din Capitală. N'a stat însă o clipă în „specialitatea" respectivă, ci vigurosul autor s'a dăruit cu totul preocupărilor culturale de ordin pedagogic, istoric şi educativ, scriind lucruri pure într'un stil captivant. In toate lucrările, dovedeşte o foarte bogată *documentare*. E un scriitor de documente.

Cea dintâi surpriză, cu adevărat plăcută, în domeniul literar a fost pentru toată lumea cartea de schiţe: „*Printre apostoli*". Stau vii în faţa noastră „apostolii": „Nenea Iancu Dărăscu", „Moş Mitruţ", „Bonifas"; — cu privire la toţi aceştia, trebuie să recunoaştem... în carne şi oase... pe unul sau altul dintre noi... cu toate păcatele ce le avem... Autorul denotă un spirit de observaţie admirabil şi are curajul — persoană oficială! — să taie în carne vie, c'un humor de esenţă intelectuală, care-l consacră în chip deosebit.

Tot aşa, de-o largă răspândire s'a bucurat cartea de amintiri: „*Flori din grădina copilăriei*", „Cartea Românească", 1933. A surprins şi această carte, ca şi „*Porunca a zecea*". E clar că avem înainte un puternic talent. Critica literară şi-a spus cuvântul autorizat. Pe noi aici nu ne interesează atât poezia şi însuşirile de scriitor. Urmărim cu simpatie munca, stăruinţa, energia crea-

toare a acestui „oficial". Şi trebuie să avem un sentiment de admiraţie pentru ostenelile atât de rodnice ale unui suflet ales, care găseşte timpul necesar ca să alterneze scrierile-i literare cu scrierile puse *„In slujba unei credinţe"* (1933). Iată titlul unei lucrări de luptă, în care Kiriţescu arată, pe rând: ce e arta morală, ce e buna-cuviinţă, ce e un editor care nu ştie de ele, ce e un publicist care pune în primejdie sănătatea morală a tinerimii, ce e o „operă" criminală a autorilor post-belici, destrămaţi, cari cred că fac mare lucru dacă intoxică lent vieaţa sufletească a generaţiei de astăzi. Numai d-l N. Iorga loveşte cu atâta curaj în literatura decadentă.

Apoi, în presă, ne dă articole de toată frumuseţea, simple, cinstite, drepte. Ici, descrie pelerinajul dela mormântul lui N. Bălcescu, dela Palermo („Universul", 24 Mai 1933); colo, un stadiu referitor la organizarea — comparativ cu străinătatea — a Academiilor de ştiinţe dela noi (*ibid.*, Aprilie 1935), dincolo ne dă pagini de sănătate morală şi de fină observaţie (în *„Drumuri pitoreşti din România Mare"*) şi, cu toate că s'a zis că autorul nostru este un „cerebral", un *„raisonneur"* (H. Sanielevici, 7 Aprilie 1932), cu toate acestea scrie — şi iarăşi e o surpriză! — rânduri cu totul sentimentale, care apelează la simţirea sufletului nostru în cel mai înalt grad; citească cineva (în „Universul" din 16 Noembrie 1934) articolul intitulat: „Doctorul Dimitrie Ionescu", scris cu prilejul împlinirii a 5 ani dela dispariţia lui; sunt rânduri pline de duioşie.

E aici ceva din scriitorii de amintiri în genere.

E ceva din pregătirea sufletească a unui vechiu psiholog cu bogat talent în direcţie bună.

Un critic — vorbind despre cartea „Printre Apostoli" — zice: „Când ne povesteşte cum cântă Dumineca în biserică, în corul format de nenea Iancu Dărăscu (e vorba de schiţa cu acest titlu), cu elevi de-ai liceului „Mihnea-Vodă", aflăm atâtea amănunte despre ritualul liturgic, *încât am jura că autorul a absolvit Seminarul"*... (H. Sanielevici, *loc. cit.*).

In adevăr, a cunoscut bine şi a vorbit profund acea vieaţă de şcoală bisericească, dar numai ca profesor la o asemenea şcoală.

A fost odată ca niciodată...

Omagiul nostru se îndreaptă către un profesor de seamă, către un bun scriitor didactic, către un scriitor de literatură bună.

Am credinţa fermă însă, şi-mi îngădui s'o spun cu drag

și cu sinceritate desăvârșită : *opera documentară a războiului de întregire* (cele 3 volume, ed. II, 1925) *l-a legat definitiv pe Kiriţescu, mai presus decât orice ne-a dat sau ne va da, de sufletul și inima noastră a tuturor.*

Kiriţescu este al nostru îndeosebi prin informaţia documentară a Marelui Războiu.

Academia i-a premiat această operă și dacă ne-ar fi permis să pătrundem în sufletul autorului, noi socotim că reconstituirea cinstită a evenimentelor nu va fi posibilă — îşi va fi zis, cu drept cuvânt — decât dacă vom salva dela pieire *documentele sigure.*

E de admirat în chip deosebit cum a ştiut să salveze astfel de documente C. Kiriţescu.

După cum modestul „catihet" dela Suceava, preotul Simion Florea Marian, ne-a dat — la timpul său, la momentul potrivit — cea mai importantă lucrare de documentaţie folkloristică, tot aşa, acum, un nespecialist, un „naturalist" cu tragere de inimă și suflet mare, priceput, bine înzestrat, a isbutit să ne dea „Istoria Războiului pentru întregirea Neamului", cea mai de seamă documentaţie în materie, scrisă la timpul său.

E o comoară scumpă de informaţii și de fapte eroice.

Când autorul a trecut și la o scurtă redactare pentru popor, a acestei epopei naţionale, el s'a apropiat și mai mult de realizarea gândului sublim, cu care a pornit la lucru : să se descrie în chip cinstit *psihologia socială a poporului român, în timpul războiului de întregire.*

Viitorul va trebui să aducă o lucrare în care să avem toată poezia noastră ostăşească : zisele chiar ale ostaşilor luptători, ale acelor flăcăi dela ţară cari cântau, în timpul milităriei, nu numai repertoriul ştiut :

Eu sunt vânătorul cel dela Smârdan — hi !
Ce-a făcut pe Turcul să strige aman — hi !

ori :

Drum bun, drum bun, toba bate...

ci, după cum observă foarte iscusit Otilia Cazimir, vorbind poetic despre „Cântece de războiu", într'o zi de 10 Mai — mai ştiu a zice soldaţii noştri și-un *„cântec iute dela ţară".*

Ce interesante ar fi, să le avem pe toate la un loc, însoţite de-un studiu, cu explicări nu savante, ci pur și simplu drepte și firește, aşa cum sunt ele, aceste cântece de oaste !

Insoţirea lor şi cu scrisorile militarilor—eroi ar fi şi de mai mare folos.

Se ştie doar cu câtă căldură Academia Română a primit, în şedinţa din 30 Mai 1934, în urma raportului d-lui Şt. Ciobanu, scrierea (cam în acelaş sens) a d-lui Al. Nanu: „Poezia militară şi Crăciunul de pe valea Argeşului" — studiu estetic de folklor inedit. Am citit şi recitit interesantul raport al d-lui Ciobanu: cu mare dreptate, d-sa arată că se cuvine să ne gândim temeinic la tot ce s'a publicat până acum în acest domeniu.

In acelaş an, 1934, în şedinţa dela 14 Decembrie, Academia noastră, prin d-l general R. Rosetti, a atras atenţiunea asupra valorii documentare a romanului „Capitaine Conan" (Paris, 1934) de d-l Roger Versel, în privinţa stării de spirit de după armistiţiul din 1918 a unora din elementele armatei franceze aflate în România.

Vedeţi: *valoarea documentară.*

Şi mă întreb: care este lucrarea corespunzătoare, pe tărâm folkloric, de poezie şi gând ostăşesc, care să întregească *Istoria Războiului*, scrisă de Kiriţescu şi din care să rezulte în chip neîndoios starea noastră de spirit din acele zile mari?

Nu văd încă lucrarea în care să se lege organic vremile voevodale vechi, cu frumoasele „Cuvinte de blagoslovenie a oştirii noastre pământene", rostite de un Eufrosin Poteca ori de un protopop Tempea, prin 1831. Şi ce frumos ar sta ele alături de versurile culese de Eminescu însuşi sau de amicul său, Ioniţă Sc. Bădescu, prin 1869, tot poezii cătăneşti adevărate, pe care ei le intitulau suspinând şi vărsând lacrimi: „Cântece ostăşeşti din patria lui Dragoş".

Azi suntem în patria noastră firească, România întregită.

Doinele acelea ar sta de minune alături de melodiile dulci, pe care le auzi în orice clipă prin Basarabia.

Taci, taci ca lipanul,
Că te-aude căpitanul.
Taci, taci ca fuiorul,
Că te-aude şi maiorul, ş. a.

Dar scrisorile de pe front? Unele din ele impresionau atât de mult, încât funcţionarii dela cenzura militară de atunci nu se lăsau până nu le transcrieau şi apoi, lipind la loc plicurile, puneau cu pietate şi câte un ban, spre amintire (Cfr. „Albina", 7 August, 1936).

Nu cunosc o contribuție mai autentică decât aceasta, în ceeace privește studiul creațiunii individuale în poezia noastră populară și a sufletului pe care l-a avut, îl are și-l va avea *poetul nostru necunoscut.*

Și de aceea, fără îndoială, dacă se va realiza o atare colecție de documentare, ea va trebui închinată *profesorului C. Kiriițescu.*

Ca să-i atest această dreaptă răsplătire sufletească ce i s'ar cuveni, și ca să-i amintesc ilustrului profesor de clipa când, la 1 Septembrie 1902, păşea pentru prima oară ca profesor într'o şcoală din Iaşi, am scris aceste şire.

Și le-am mai scris — prelungindu-le poate prea mult — ca să fie o mărturie : cam în ce fel ucenicii unui suflet mare au ştiut, în colțul lor îndepărtat, să urmărească iubitor și cinstit activitatea eminentă a dascălului lor...

20 Ianuarie 1937.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SUB OCUPAȚIE

de A. LUPU-ANTONESCU

Intr'o dup'amiazi din Maiu 1917 se prezintă la domiciliului inspectorului școlar Kiriţescu două persoane necunoscute lui: una scurtă, bondoacă, cap gros, nas adus, vorbește românește, cu intonare evrească; cealaltă, subțire, înaltă, blondă, n'are graiu ascultă și așteaptă. Era stăpânul; cealaltă, sluga.

— Vrem să vorbim cu domnul K, grăește mierlos sluga, avem să-i comunicăm ceva.

— Din partea cui?

— Noi sîntem dela Comandatură. Este rugat să poftească cu noi până acolo.

La emoțiunea vizibilă a Doamnei, sluga continuă repede: O, nu vă speriați doamnă. Nimic neplăcut. Soțul Dv. va da oarecari explicațiuni și apoi va fi liber.

— Dar nu poate merge. Este bolnav greu.

Cei doui se grăbesc și, fără invitație, urcă scara spre camera bolnavului, care nu-și putea da seama despre cele ce se petreceau jos. Ajunși, sluga deschide îndrăzneț ușa și din prag, bănuitor, întrebă: „De ce sunteți bolnav?" „De febră tifoidă".

Sluga parc'ar fi fost mușcată de un șarpe, sare înapoi, dă peste blondacul care i se așezase la spate, coboară repede și p'aici ți-e drumul. Urmarea a fost că bolnavul a fost lăsat să sufere nesupărat de Comandatură desfășurarea boalei și, când m'am întors din surghiunul din Bulgaria, să-l regăsesc sănătos, vioiu și mulțumit că își mărise familia cu un nou moștenitor, o fetiță. Frica de molipsire scăpase pe Kiriţescu de rigorile Comandaturii germane: închisoare în mansarda hotelului Imperial, transportul mai mult pe jos decât pe sus în lagărul dela Săveni și mai apoi transportul în Bulgaria la Troian de unde s'ar fi întors cu notări care ar fi format un capitol special în documentata și interesanta epopee a tragicului nostru războiu, scrisă de el cu claritatea istoricului și cu căldura poetului.

Dar de ce voia Comandatura să-l închidă? In retragere, Ministerul Instrucțiunii nu se îngrijise de funcționarii lui superiori; îi lăsase în bunul lor plac, cu salariul pe trei luni pentru tot timpul cât ar fi ținut ocupația. Unii mai îndrăzneți și mai înfipți au plecat, încadrându-se singuri sub diferite motive: unii pentru a conduce treburile contabilității; altul pentru a purta capul unui erou de demult; unul pentru a îngriji de combustibil, altul pentru a inspecta școale și institute, un altul, înfipt la cursuri. Ministrul a făcut o singură mișcare, dăunătoare de necazuri: a decretat paza ministerului pe seama lui M. Popescu, administratorul Casei Școalelor. Formula: Capitala nu rezistă, se predă; instituțiunile vor funcționa, M. Popescu nu e politician și vorbește nemțește. Deci, nu veți fi necăjiți de ocupanți. Formula nu s'a adeverit. Și noi am fost necăjiți, necăjiți rău. Cel dintâiu chemat la Comandatură, ținut ziua toată nemâncat și neodihnit a fost Popescu. Și nu odată, de două ori, de trei ori, la intervale, pentru ca să constate Comandatura că omul s'a mai însănătoșit și-l poate transporta și închide. Era șubred și bolnav. Și acum îi părea rău că n'a fugit și el la Iași. Furia fugei nu convinsese pe toți că în Iași vor găsi apărare și siguranță. Kirițescu, cu câteva săptămâni înainte de ocupație făcuse excursiune la Iași. Se convinsese că se îngrămădise lume de aiurea de nu se mai găsiau locuințe de închiriat și aprovizionarea devenia tot mai dificilă. Să părăsești casa și tot avutul dobândit prin muncă și economie și să pribegești cu soție și copii într'o lume necunoscută și rău dispusă să sufere din pricina invaziei atâtora, nu convine oricui. Apoi bani de cheltuială, câți și pentru câtă vreme? Dar dacă vrăjmașul vine și acolo, unde mai fugi? In Rusia! Fugarii au suferit-o și pe aceasta. Și-a mai fost și rușinea de a plimba, capul lui Mihaiu-Viteazul, ca pe un fugar, prin Rusia. De ce nu-l lăsaseră în liniștea dela Mănăstirea Dealului? Au trebuit să-l profaneze ca să justifice slăbiciunea și fuga unui biet muritor. Nemții după ce au intrat în București, s'au așezat de-a binele în casele părăsite precum și în căsniciile rechiziționate, strâmtorând pe proprietar; au urmat o serie nesfârșită de rechiziționări de alimente și de obiecte uzuale. Au organizat viața economică a Românilor, prin cartele de pâine, carne, untură, zahăr și celelalte. Evreii erau slugi și spioni. Speculau și pe Români și pe Nemți. Și au mers câtăva vreme lucrurile tihnit, pânăce într'o zi aflăm că Comandatura închide pe unii și mai apoi îi trimit în lagărul prizonierilor civili dela Săveni, sat

model lângă Țăndărei. Panică. A pierit somnul celor mai mulți. Se organizase o oficină de denunțători Comandaturii : Ministerul de Interne condus de Lupu-Costache. Pe acest domn îl însărcinase guvernul, înainte de retragere, ca împreună cu generalul Mustață să îngrijască de populația românească. Germanii au înlocuit pe general prin profesorul Tzigara-Samurcaș ; dar au menținut pe celălalt. Lupu Costache a avut misiunea foarte delicată de a denunța persoanele care ar fi fost primejdioase administrației germane locale, sau vrăjmașe Puterilor Centrale. Au mers în închisoare : liberalii de seamă, în lipsă membri ai familiilor lor, aderenții lui Take Ionescu, întreg Consiliul comunal, ziariști, magistrați, funcționari superiori, comercianți, diplomați de-ai Ministerului de Externe, și Doamne ! câțiva Evrei, toți ziariști. Recolta Lupu Costache a fost bogată. Numai în Săveni, când am călcat eu în Maiu, am găsit 120, pe lângă atâția alții cari fuseseră împinși mai departe ; iar alții umpleau în București pivnițele Ministerului de Domenii, mansardele Imperialului și ale Cercului militar.

Guvernatorul civil al Bucureștilor organizase viața pe ministere : la finanțe Nenițescu, la justiție Hina, la Domenii Antipa la instrucție Litica. Nu că erau aceștia nemțofili, dar toți vorbiau nemțește, aparțineau unui partid politic ai cărui șefi rămaseseră în Capitală și li se poruncise cu încredere să împlinească un serviciu german în țara pe care, după proorocia lui Carp, trebuia s'o stăpânească cel puțin zece ani, ca să învețe minte pe Români. Acești așa socotiți miniștri, împreună cu cel dela interne și cu Prefectul poliției, erau destinați să poarte printre noi făclia germanismului. Litica, dela instrucție, era cel mai puțin bun pentru acțiuni violente. Profesor excelent, își iubia neamul și țara cum nu înțelegeau Nemții, cari nici nu l-au lăsat mult la locul indicat. Inconjurat de personalul în ființă al Ministerului, grija lui cea mai de seamă a fost să redeschidă școalele. După frigurile zilelor de ocupație, oamenii se așezau pe cât cu putință la ocupațiile lor, copilărimea bătea podurile, se destrăbăla ; de altă parte se aflau în București o sumedenie de profesori, provenită din cei pe care armatele invadatoare îi împinsese spre centru și, din cei localnici, cari preferaseră să moară de a fi nevoe pe pragul casei lor, de cât să pribegească în necunoscut. Casa este patria mică a celui care o are ; ea poate să vină de demult, să fie istorică. M'am născut în ea, am crescut, am înjghebat viitorul în ea ; sunt dator

s'o apăr cu corpul meu, cum au apărat-o înaintașii mei. In împrejurările de față dacă o părăsesc, o las fără apărare la îndemâna primului venit. Soldat fugar, am trădat patria.

Redeschiderea școalelor devenise aproape iluzorie : localurile ocupate de cotropitori, lipsă de combustibil, lipsă de material didactic, nesiguranță a elementului uman, părinți și profesori nesiguri de libertatea de mâine. Totuși, prin stăruința dârză a lui Liția, s'au putut înjgheba câteva clase. Comandatura pretindea că urmărește organizarea vieții normale ; în realitate putea să privegheze mai lesne atitudinele persoanelor de diferite categorii, pe care le bănuia de inimici ai puterilor centrale și de spioni ai armatelor noastre de dincolo de Siret. Comandatura, inspirată dela cei dela Interne, vedea numai spioni și comploturi, de aceia în tot timpul s'a îmbătat de plăcerea de a secfestra, închide și surghiuni pe oricare îi era indicat de adevărații spioni, spioni denunțători ai Românilor cari n'aveau altă vină decât că-și iubiau Țara, suferiau și se sacrificau pentru ea. Printre aceștia au ispășit și mulți profesori din Capitală și de aiurea. Au fost victimele confraților nemțofili cari lucrau pe față pentru stăpânirea nemțească. Mai târziu au și plătit, dar nu prea scump, actele lor. Fără îndoială că intrigăriilor acestora s'a datorat insuccesul acțiunii pentru înviorarea prin școală. Comandatura a îndepărtat pe M. Popescu dela Casa Școalelor, a trimis în lagăre de ostatici pe cei mai de seamă din funcționarii Ministerului și în cele din urmă a înlocuit pe Liția prin d. V. Arion. Liția a fost victima curagiului naționalist care a înspăimântat pe Nemți. Impotriva lui Kirițescu se ridicau și protestele nemțofililor pe care-i inspectase la lecții și-i ținea strâns să-și împlinească datoria profesională. El nu înțelegea ca unii profesori să dea cotropitorilor impresia că profesorii noștri sunt lipsiți de conștiința misiunii lor. In colecția lui V. Arion se aflau unii cari semnau condica de prezență pentru a-și asigura salariul și plecau fără să dea ochii cu școlarii. Această rigiditate l-a pecetluit pentru a fi pedepsit aspru de comandatura care nu vedea cu ochi buni deșteptarea tineretului. Dar frica Nemților, de maladia infecțioasă care bântuia, l-a apărat. Și așa a dus-o, cu toate neajunsurile ocupației, până la exodul ocupanților. A fost o fericită îmbinare de fapte pentru bolnavul care a putut să se caute în liniște ; și pentru țară fiindcă însănătoșit, K. a adunat material și a clădit în minte minunata epopee tragică a războiului nostru de întregire. Lucrarea a fost apreciată în țară și peste

graniță, dar valoarea și reputația ei vor crește în măsura timpului când se vor convinge și cei sceptici ori pretențioși că materialul a fost turnat într'un tipar pentru frumusețea căruia s'au înfrățit știința în analiză și rânduire, sufletul în simpatie pentru elementul uman, suflul poetic în apoteozarea eroilor și căldura recunoștinței pentru cei întorși teferi ori schilozi, să trăiască mai departe amintirea faptelor de război pe care le-au săvârșit, dar de măreția cărora numai mai târziu își pot da seama.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DIN TRECUTUL... DIN PREZENTUL NATURALISTULUI C. KIRIȚESCU

de ANDREI POPOVICI-BĂZNOȘANU

In filmul vieții mele, printre momentele cele mai bine prinse și mai durabil fixate, sunt acelea ale studenției.

Iată ! ce clar văd ziua de 27 Octombrie 1894 — deschiderea cursului de Botanică. In acea zi, la ora 1 fără un sfert, când am intrat în Institutul dela Cotroceni, la ușă m'am găsit față în față cu un tânăr subțirel, înalt, timid ca și mine. Amândoi ne-am lăsat pălăria și pardesiul la vestiar și după indicația laborantului Toma, care stătea în hall, am intrat grăbiți în amfiteatrul plin cu studenți și studente din toți anii școlari. M'am așezat spre fundul amfiteatrului, lângă tânărul subțirel, fără a ne prezenta, fără a ști unul de altul cine sunt eu, cine este el. Plecat de pe băncile liceului Laurian din Botoșani, trecând bacalaureatul în sala mare a vechii Universități din Iași, care avea drept mobilier o masă mare în potcoavă cu fotoliuri de jur împrejur, acum abia vedeam un amfiteatru, un amfiteatru mare cu pereți luxoși, cu frumoase vitrouri, cu o mare tabelă. Catedra, în formă de masă lungă, era ocupată cu ghivece și hârdae, în care se găseau fel de fel de plante, cele mai multe de seră și exotice. Totul era impresionant pentru începători. Noi, studenții, stăteam însă foarte incomod în locurile noastre, pe banchete fără pupitre, așa încât eram nevoiți să sprijinim caetul de note pe niște cartoane groase pe care le țineam pe genunchi.

După 20 minute de așteptare dela sosirea noastră în amfiteatru, se făcu tăcere. Printr'o ușiță laterală, își făcu apariția profesorul Dimitrie Brandza, figură de savant, vioaie și simpatică. Timp de o oră și jumătate, el ne-a explicat variația formelor de plante cu o bogată demonstrație de material. M'a impresionat faptul, că plimbându-se prin fața plantelor expuse pe catedră, le mângâia cu mâna și din când în când mai rupea câte o frunză

îngălbenită, gata să moară. A fost o lecţie clară, admirabilă, ascultată cu atenţie încordată de întregul auditor.

După curs, ne-am urcat în laboratorul din etaj, unde s'a dat fiecărui student începător, câte un microscop, câte o lamă şi lamelă, un ac şi un ac spatulat pentru preparaţii. In acea primă şedinţă de lucrări, am fost iniţiaţi a recunoaşte bulele de aer ce pătrund într'o picătură de apă strânsă între lamă şi lamelă, precum şi grăunţele de amidon râcâite de pe o felie de cartof. Spre orele 6 seara, s'a isprăvit lucrarea practică, fiecare student şi-a strâns ustensilele în sertarul dela masa de lucru, am acoperit microscopul cu globul de sticlă şi am plecat cu toţi spre casă. Pe drumul cu prundiş ce coboară dela Institut în grădină, am început să vorbesc cu colegul subţirel şi înalt; s'a recomandat: Constantin Kiriţescu. După accentul meu, el m'a întrebat: Eşti moldovean? — Da, i-am răspuns şi mi-am dat şi eu numele. Vorbind amândoi, de unele şi de altele, am eşit din grădina botanică, am trecut câmpia Cotrocenilor, şi prin străzile cu bolovani din apropierea gârlei Dâmboviţei, am ajuns prin dreptul Palatului de Justiţie de astăzi, unde ne-am despărţit, eu apucând pe calea Rahovei la Şcoala Normală Superioară, unde eram intern.

Intreg timpul studenţiei mele (Octombrie 1894—Octombrie 1897) îmi evocă bune amintiri. Eram puţini colegi şi colege, ne cunoşteam bine unul cu altul. Cu Kiriţescu, de la început am legat prietenie şi veneam amândoi regulat la cursuri, iar la practica de laborator lucram cu plăcere. Noi plecam mai totdeauna cei din urmă, căci nu ne plăcea să dăm lucrările peste ochi, în special întârziam la interpretarea preparaţiilor, iar Kiriţescu avea deosebit talent la desen. Ne specializasem în a lua note după explicaţiile profesorilor, încât caetele noastre erau foarte mult căutate de colegii cari ţineau să copieze după noi detaliile. Dela început însă, ne-am dat seama că nu e suficient să prepari un examen numai după note de curs, ne-am deprins să consultăm tratate clasice, ba chiar să facem extrase din revistele de specialitate. Amândoi lucram ore întregi la redactarea rezumatelor, cari ne-au folosit foarte mult şi ne-au deprins cu sistematizarea. Eu, mai stăruitor la lucrările de laborator, Kiriţescu cu mai multă predilecţie pentru citirea şi comentarea lucrărilor cu conţinut general, cred că ne întregeam unul pe altul şi eram aproape tot timpul împreună.

Cu multă plăcere, îmi aduc aminte şi de profesorii mei, cari

căutau să se menţină la un nivel ridicat, cei mai mulţi făcând cursuri la înălţimea catedrelor din Apus. Chestiunile ce ni le tratau, precum : *problema maturaţiei ovulului* şi *teoria vertebrală a craniului* la cursul de anatomie şi embryologie comparată, *ţesutul mecanic la plante* şi *explicaţia fizico-chimică a mişcării unei amibe* la cursul de botanică, *cristalografia geometrică* şi *fenomenele de polarizaţie* la cursul de mineralogie, *concepţia neuronului* — chestiune nouă pe acea vreme — la cursul de fiziologie animală, erau chestiuni ce ne pasionau şi ne arătau adevăratele drumuri ale ştiinţei.

In Octombrie 1897, Kiriţescu şi cu mine am trecut licenţa — după trei ani de studenţie, ceeace constituia o excepţie — în faţa comisiunei de profesori de la Şt. Naturale cu nota maximă şi cu aprecierea profesorului Al. Vitzu : „Foarte excelenţi elevi, mai ales dacă vor putea lucra mai departe în laborator" — şi de fapt ne-am stabilit specializările : Kiriţescu intrând în Institutul de Fiziologie, eu în cel de Anatomie şi Embriologie comparată.

Cu cunoştinţele pe care le strânsesem dela profesori şi din citirile noastre, începusem amândoi să ne credem savanţi, când puţine luni după licenţă, am avut amândoi ocazia să asistăm în faţa aceleaşi comisiuni de licenţă, care examina candidaţi din seriile vechi. Pare că văd pe candidatul I. B. M. întrebat de profesorul de botanică despre arborele genealogic al *Chitridineelor* (notă : Chitridineele sunt ciuperci inferioare). Candidatul tace. Profesorul repetă întrebarea şi apoi.....dă-mi un exemplu de Chitridinee? Candidatul stă puţin şi apoi răspunde : *Chitra*. (Notă : Chitra este fructul unui arbore exotic).

La alt examen de licenţă, candidatul C. e întrebat de profesorul de fiziologie animală despre *concepţia neuronului*. Candidatul tace. Profesorul repetă : Ce este neuronul? Candidatul, după ce a trecut prin momente de duş alternativ rece şi cald, răspunde profesorului Dr. Al. Vitzu : Domnule Doctor, pe vremea când am făcut eu studiile la Universitate, *nu se inventase neuronul*.

Intrebări cam la fel au fost puse şi candidaţilor la primul examen de capacitate de învăţământ secundar din 1901, după legea lui Haret. Candidaţii cari urmaseră cursurile cu alţi profesori dinainte de epoca mea de studenţie, au căzut la acest examen, deşi ca suplinitori de catredre se dovediseră a fi fost foarte buni profesori secundari. Unul din aceştia, profesorul C. D. s'a dus în audienţă la Haret, i-a povestit cazul, s'a plâns de nenorocul lui şi a sfârşit aşa : „Domnule Ministru, vă rog pe viitor, la altă se-

siune de examen de capacitate, daţi dispoziţie să se facă un *program analitic de licenţă* de ce avem să fim întrebaţi, puneţi în acest program şi o mie de chestiuni de care să luăm cunoştinţă, dar nu ne trimeteţi în faţa întunericului". Este interesant de constatat că această legitimă dorinţă se pare că se va realiza abia acum în 1937, când se vorbeşte a se publica programe analitice de licenţă.

Fiindcă a venit vorba de examenul de capacitate, deci şi de pregătirea în Universitate a profesorilor secundari, apoi trebue să constat că pe vremea când am urmat noi cursurile, nu se pusese în Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti, problema cunoaşterei naturii vii, nu se dădea atenţie demonstraţiilor în natură pentru cunoaşterea animalelor, plantelor, mineralelor. Nu se făceau excursiuni decât de profesorul de geologie. Ori, baza învăţământului ştiinţelor naturale în liceu, fiind tocmai descripţia naturii, câţiva licenţiaţi în şt. naturale, printre cari mă găseam alături şi de Kiriţescu, dându-ne seamă de nepregătirea noastră în cunoaşterea naturii, la 1 Ianuarie 1899 am înfiinţat *Societatea Naturaliştilor din România*, cu scopul de a ne iniţia în observarea *„in vivo"* a faunei şi florei precum şi a geologiei ţării, prin excursiuni cât mai numeroase, în medii cât mai felurite. Studiind materialul bogat recoltat în excursiuni, ne-am dat seama, că putem face ceva mai mult decât fusese prima noastră idee şi adică să aducem contribuţii originale la studiul naturii ţării noastre, unde terenul era aproape virgin.

Inceputurile Societăţii Naturaliştilor au fost grele. Ne trebuiau bani pentru excursiuni, pentru ustensile, sticlărie de recoltat, alcool şi formol, cutii pentru colecţii, etc... O serată artistică, în sala Bragadiru, la 7 Aprilie 1899 şi conferinţa D-lui *Emil Racovitza* dela 8 Decembrie 1900, în sala Ateneului, ne-a pus în posesia primelor fonduri. Conferinţa a fost un eveniment, subiectul fusese anunţat: *Lupta pentru trai în gheţurile antarctice* (cu proecţiuni), după notele şi observaţiile distinsului naturalist care luase parte la expediţia spre Polul Sud, pe bordul vasului *Belgica*. A asistat o lume imensă, mulţi stăteau în picioare. Imi aduc aminte bine, cum o rudă de a D-lui E. Racovitza, a venit special dela Vaslui pentru conferinţă; în lipsă de orice loc în sală, s'a rugat de noi să-i lăsăm să asculte, după expresia moldovenească, *„prin borta cheii"* dela uşa ce da prin fund spre scenă. Biletele de intrare la acestă conferinţă au fost tipărite la litografia Tikes. Patronul, văzând entête-ul: Societatea Naturaliştilor din România, a cerut

să fie şi el înscris în asociaţia noastră, crezând că e o societate pentru naturalizarea străinilor! Beneficiul material a fost la înălţimea succesului moral. Cu o parte din banii adunaţi la serata dela Bragadiru, am organizat excursii chiar în anul 1899.

Câte amintiri nu ne-au rămas de la fiecare din ele! Intâia excursie a Societăţii Naturaliştilor a fost dela 22—26 Aprilie. Cu un tramcar tras de 4 cai, închiriat dela *Toma Blându* — acela pe care l-a făcut celebru George Ranetti, alăturându-i numele de al lui „don Paladu" — am parcurs regiunea de Nord a Judeţului Ilfov. In balta Cociocului, am încercat să facem un dragaj, dar draga fiind prea grea a rămas înpotmolită în nămolul de pe fund şi rupându-se frânghia de tras, nu am mai putut să o scoatem afară. Ajunşi la lacul Snagov, colegii mei şi-au exprimat dorinţa să trecem până la ruinele mânăstirii din insulă. Dar cu ce? Nu vedeam nici o barcă. Cercetând prin oamenii din sat, cari se adunaseră împrejurul nostru, ni s'a spus că ar exista un pescar cu numele de Toma, care ne-ar putea trece cu barca. Am trimes după el şi după o aşteptare mai bine de jumătate de oră, vedem eşind din stufărie o namilă de barcă ce vine spre noi. Era un lung şi gros buştean scobit, tot ce poate fi mai primitiv. Ne-am urcat şi haide la drum. In loc de vâsle, pescarul Toma, avea un par lung pe care mereu îl înfigea în nămolul din fund şi proptindu-se pe celălalt capăt, barca era împinsă înainte. Lacul, nefiind adânc prin locurile pe unde ne-a purtat, iar apa limpede, am văzut bine, atât la ducere cât şi la întoarcere, plantele submerse, mai ales buruiana *Hippuris* în cantitate foarte mare, încât îţi dădea impresia că sub apă este o pepinieră de puieţi de brad.

Distanţe mai mari pe uscat, le parcurgeam cu tramcarul, din care coboram ca să recoltăm prin pădurile dela Ţigăneşti şi Căldăruşani. In aceasta din urmă, printre coleopterele adunate, s'a descoperit şi o specie nouă, care a fost denumită *Silpha bilineata*. Printre colegii, care au luat parte la această primă excursie era şi învăţatul botanist bucovinean *Al. Procopian Procopovici*, care ocupa postul de şef de cultură la Institutul botanic din Bucureşti; dela el pentru prima oară am învăţat noi ce sunt asociaţiile vegetale, pentru cari astăzi specialiştii au creiat un capitol nou în botanică — *Phytosociologia*.

A doua excursiune, organizată de Societatea naturaliştilor, a fost cea dela 17—20 Iunie 1899 la Constanţa, cu scopul de a cunoaşte ceva din flora şi fauna Mării Negre. Am recoltat atunci,

frumoase cochilii de moluște, multe crustacee, alge marine și cum eram întovărășiți de profesorul de științe naturale M. dela Gimnaziul din Constanța, l-am rugat să ne ducă la locurile unde se găsesc *actinii*. N'a fost însă în stare să ne arate măcar una. Crezându-se obligat să ne dea o justificare ne-a spus : trebue să veniți pe aici altă dată, fiindcă la această epocă actiniile dorm ! Și totuși am văzut mai târziu, că aceste celenterate se găsesc în orice epocă a anului, sub pietrele din dreptul plajelor, nu la mare adâncime.

Incheerea frumoaselor excursiuni colective din primul an a fost acea din Bucegi (3—6 Iulie 1899), când colegul nostru *Simion Radian* a descoperit un nou gen de hepatică, pe care l-a numit *Bucegia romanica* și care a făcut obiectul tezei sale de doctorat în botanică.

Și așa în fiecare an, înainte de marele război, Societatea organizà excursiuni la care luau parte membrii ei, printre cari eram nelipsit cu Kirițescu, precum și alți naturaliști doritori să-și completeze cunoștințele, profesori secundari ori asistenți și chiar studenți.

Rezultatele cercetărilor întreprinse de membrii Societății în epoca dinainte de 1916, sunt publicate în peste 70 lucrări de faună și floră și un mare număr de alte lucrări din domeniul mineralogiei și geologiei.

După întreruperea pricinuită de marele război, Societatea Naturaliștilor, în anul 1919, își reîncepe activitatea prin comunicări și conferințe. Se înscriu ca membri, numeroși specialiști și profesori secundari din toate provinciile alipite. In urma dorinței exprimate de aceștia, de a se întruni cu toții, pentru ca să se cunoască și să se consfătuiască, se organizează în anul 1928, marele Congres național al Naturaliștilor din România, prezidat de savantul profesor E. Racovitza de la Cluj. In cuvântarea de deschidere, ce am ținut la acest congres, încheiam astfel : „Să vă gândiți la faptul, că sub raportul cercetărilor naturaliste, noi nu existăm decât de mai puțin de un secol, că chiar acest scurt interval a fost mai mult epopeea unui neam de luptători, pentru ca să vă dați seama că ceeace s'a lucrat până acum, trage destul de greu în balanța științei celorlalte națiuni. Astăzi, când marea majoritate a lumii este copleșită de tot felul de greutăți, adunarea noastră de aci, cu un scop atât de ideal, reprezintă fără nici o îndoială un moment cultural înălțător. Consider ziua de astăzi ca o mare zi, ziua de înfrățire a naturaliștilor români și minoritari".

Au participat la Congres 231 naturalişti din toate provinciile ţării, printre care un însemnat număr de minoritari. A fost fără discuţie, una din cele mai impunătoare manifestări ale ştiinţei române, ajunsă la maturitate. S'au făcut 36 comunicări ştiinţifice şi 10 comunicări didactice (a se vedea importantul volum : Intâiul Congres naţional al Naturaliştilor din România, Cluj 1930).

După Congres, Societatea şi-a continuat şi îşi contiună cu succes activitatea ei. Este o asociaţie ce a împlinit 37 ani de existenţă şi care a dat cele mai bune roade prin publicaţiile asupra naturii României întregite, prin excursiunile de demonstrare pe teren, prin buna atmosferă ce a creiat printre profesorii de ştiinţe naturale din licee şi asistenţii universitari. Societatea are localul său propriu, două cabane pe munţi şi un buletin de publicări. Spre marea mea bucurie, cei 8 membri fondatori : Dimitrescu Marin, Dimo Dimitrie, Kiriţescu Const., Nicolescu Slave C., Popovici-Bâznoşanu Andrei, Radian Simion, Voinea Ion, Zottu Ştefan, ne găsim toţi astăzi împreună şi în aceleaşi bune raporturi pe prietenie.

Colegul Kiriţescu a stat în Institutul de Fiziologie animală aproape şase ani, iar la catedra secundară vreo 5 ani. In anul 1907, a intrat în administraţia şcolară ca Inspector şi apoi ca Director general şi Secretar general. S'a distins şi a fost distins de toţi Miniştrii cari au trecut pela Ministerul de Instrucţiune.

Cu toate că era mult reţinut în noua ocupaţie, Kiriţescu un singur moment nu a uitat că este naturalist şi n'a lipsit niciodată dela toate manifestările, sub toate formele, ale Societăţii Naturaliştilor. In primii ani de existenţă a acesteia, Kiriţescu a luat parte activă la toate excursiunile organizate de ea, apoi a întreprins şi o serie de excursiuni personale în diferite puncte ale vechiului regat al României şi pe baza studiului acestui material, completat cu cel dela Muzeul de istorie naturală din Bucureşti şi cu cel adunat de profesori şi profesoare, naturalişti din învăţământul secundar, a dat la iveală patru memorii cu următoarele subiecte :

1. Contributions à l'étude de la faune hérpétologique de la Roumanie, 1901 ;

2. Sur la présence d'Eryx jaculus en Roumanie, 1902 ;

3. Contributions à la faune des Batraciens de Roumanie, 1903 ;

4. Distribuţia geografică a Reptilelor şi Batracienelor din România, 1905.

Intr'o ședință a Societății de Științe din București din 22 Februarie 1897, naturalistul elvețian Maurice Jaquet spunea: „Oui, la faune de la Roumanie est à peu pres inconnue, à part quelques travaux isolés, rien n'est fait. Le zoologue anglais, allemand, français etc. enfermé dans son cabinet de travail connait infiniment mieux, par les brochures qu'il reçoit, les animaux de l'Australie ou de l'Afrique".

Lucrările lui Kiriţescu concepute în cadrul preocupărilor Societății Naturaliștilor, au apărut la timp ca să răspundă observării juste a lui Jaquet. Grupele de animale alese de Kiriţescu pentru studiu, aveau o importanță deosebită. Prin viața lor, legată de locul unde trăiesc, reptilele și batracienele, imprimă bine caracteristicele zoogeografice ale unei țări. Cum Kiriţescu a avut înaintea lui bogat material de cercetare, a putut stabili în zoologia descriptivă a Vechiului Regat, ceeace botaniștii stabiliseră pentru plante, că pe pământul României, s'au adaptat speciile centrale europene ca și cele mediterane și pontocaspice. Analizând conștiincios fiecare specie, fiecare varietate și fiecare exemplar, Kiriţescu ne dă o serie de caractere anatomice externe pentru fiecare specie și descrie o nouă formă de salamâzdră cu numele *Triton cristatus dobrogicus*. Specialiștii străini au primit cu bune aprecieri lucrările lui Kiriţescu; ele au fost nu numai citate ca autoritate în materie, dar au fost utilizate la elaborarea de teze pentru doctorat, în Germania și în România. Fiind specialistul care a pus bazele și a încheiat studiul batracienelor și reptilelor din vechiul regat, mulți zoologi români au sfătuit pe Kiriţescu să facă lucrarea de ansamblu asupra acestor animale, considerate pe cuprinsul României întregite. I se cuvenea și această datorie și această onoare. In anul 1930, el a publicat lucrarea: *Cercetări asupra faunei herpetologice a României*, care i-a servit și ca teză pentru doctorat.

Având ocazia să vorbesc cu doi din membrii comisiunii, aceștia mi-au relatat că la examenul de doctorat al lui Kiriţescu, comisia examinatoare a apreciat mult atât valoarea lucrării, cât și expunerea clară și sistematică a subiectelor ce a avut de susținut. Profesorul de botanică Al. Popovici a mai adăogat că s'a simțit fericit să revadă cu aceleași calități, pe excelentul său elev din anul 1894—1895, iar profesorul I. Borcea mi-a spus: „Kiriţescu s'a prezentat așa de bine în fața comisiei, încât era cazul ca el să ne dea nouă doctoratul, iar nu noi lui".

Din conversaţiile şi corespondenţa cu specialiştii străini, am avut bucuria să constat că ultima lucrare a lui Kiriţescu, care are şi un desvoltat rezumat în limba franceză, este foarte bine apreciată de forurile competinte străine.

Am scris aceste rânduri, pentru bunul meu prieten C. Kiriţescu — de care mă leagă 43 de ani de frăţie, niciodată turburată şi voiu rămâne legat până la sfârşitul vieţii — cu tot sufletul, cu gândul bun şi cu mulţămirea că el a fost şi este cel mai apreciat dintre noi toţi, colegii lui.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MOMENTE

de IOAN I. ROMAN

Studiile liceale şi universitare le-am făcut la Iaşi, în timpul după ce „Convorbiri"-le şi cea mai mare parte a literatorilor revistei se mutaseră la Bucureşti, aşa că a doua Capitală a ţării vibrà atunci de preocupări sociale. Tineretul în quasi-unanimitatea lui avea două lozinci: muncă şi dreptate, pentru ei şi pentru toţi. O nouă Universitate se înălţà pentru muncă, şi la inaugurarea ei o numeroasă delegaţie a studenţimei bucureştene a luat contact cu studenţimea ieşană. Din mulţimea lor s'a putut remarcà unul, care se simţea la largul lui în atmosfera sufletească generoasă întâlnită, şi în aşa măsură că, pledând cu căldură pentru unii în faţa altora, s'a întins uşor o punte de prietenie, mai ales între viitorii profesori secundari, normaliştii Universităţii, şi feciorii politici de altă ideologie veniţi din Capitală. De atunci îl cunosc pe Const. Kiriţescu.

După ce a trecut perioada de muncă s'au înşirat ani lungi în aşteptare să vie dreptatea. Cei ce n'au aşteptat-o şi-au aranjat viaţa uşor. Cei ce au aşteptat-o, drumuind în amărăciuni cărările întortochiate ale unei vieţi care se spărgea la intervale neregulate şi trebuia cârpită uneori cu umilinţe, s'au pregătit pentru ziua dreptăţii ce trebuia să vină, examenele de capacitate.

Şi totuşi examenele de capacitate, ca şi numirile ce s'au făcut pe temeiul lor, au fost o negare a dreptăţii până într'atât, încât numirile au trebuit să fie anulate.

S'au adunat atunci pentru protest la Cercul Profesorilor Secundari din Calea Victoriei profitorii, codaşii ca şi învârtiţii examenelor, toţi acei cari, la adăpostul unei politici fără etică, se instalaseră fără nici un scrupul în drepturile pentru care alţii şi-au zbuciumat tinereţea lor.

La adunare au venit însă şi nedreptăţiţii, mulţi de tot şi îndârjiţi. Au mai venit şi camarazii mai vechi revoltaţi de noile

moravuri ce se încerca să se introducă în învăţământ ca să se oco-lească munca şi dreptatea.

Profitorii au fost zgomotos alungaţi din Cerc şi apoi de Ca-saţie.

In falanga celor ce au apărat dreptatea şi apoi au restabi-lit-o, în primele rânduri s'a văzut silueta energică a lui Const. Kiriţescu.

Numirea la catedră nu împiedică nedreptatea. Ea curge mereu.

Profesorii sunt de multe feluri. Unii sunt oameni de litere, alţii sunt oameni de stat, alţii sunt inventatori, reformatori, etc... Preocupări de aceste sunt extraşcolare şi ei pretind că onorează şcoala de unde li se plăteşte un salar din averea publică. De ex. un profesor plătit pentru a se ocupa de educaţia estetică a copiilor prin desemn şi caligrafie, şi care ar face sculptură şi pictură acasă, neglijând şcoala. Numele lor se întâlneşte des prin ziare şi reviste. Şcoala e pentru ei un punct de sprijin, iar şcolarii lor pe mâna suplinitorilor de diferite grade. Ei se prezintă la toate beneficiile şi în rotativa politică formează cadrele remunerate.

Anonimi, încondeiaţi autorităţii de părinţi şi de oamenii po-litici, sunt profesorii catedrei în toate unghiurile ţării, cari înţeleg că salariul e muncă publică şi e cinstit să înapoiezi ţărei o muncă echivalentă de cultivare şi educaţie a copiilor; ei îşi cheltuiesc viaţa lor în activitate şcolară.

N'a fost soldat al muncei şcolare pe care, fie ca Inspector şcolar, fie ca Director general al învăţământului secundar, Const. Kiriţescu să nu-l cunoască în toate dimensiunile lui, să nu-i arate un semn că-l apreciază, să nu-l încurajeze, înălţându-l în rang sau aşezându-l în comisiuni, să nu-l apere de vântul politic, precum şi de vijelia colegilor, cari de unul singur sau asociaţi, caută câte odată s'abată un om, o credinţă şi un devotament.

Directorul general cunoaşte însă şi restul, destui, în conflict cu profesiunea lor. Pe aceştia i-a supraveghiat cu ochiul lui ager, cu verbul lui energic, dar şi cu duritatea legii. Ei formează corul veninos al răutăţii şi minciunei pe care nimeni nu-l ascultă, nici nu-l crede.

In timpul ocupaţiunei germane un număr de profesori se-cundari au căutat şi căpătat la uşa Administraţiunei militare

ocupaţiuni remuneratoare. Unii se împăcaseră şi cu ideea definitivului. Mulţimea cea mare însă a păstrat tainic în inima ei durerea naţiunei, pe care a crezut-o şi dorit-o trecătoare. O circulaţie, alimentată de veşti inventate sau scoase din cetirea ziarelor străine, întreţinea în toţi visul României Mari. Figuri mai vesele sau mai triste ale militarilor germani, mai ales ofiţeri întâlniţi, constituiau barometrul situaţiunii zilnice. Ea se controla cu cetirea comunicatului german afişat zilnic la poşta centrală. Kiriţescu, care cunoştea bine limba germană şi cu înălţimea lui putea citi peste capetele îngrămădiţilor, traducea comunicatul pentru ceilalţi, accentuând ceea ce putea fi considerat favorabil pentru Români. Din când în când priviri oblice de agenţi se concentrau asupra tâlmaciului.

Manifestări publice şi agresive nu se puteau face. Zilnic defilau pe străzi companii cu arme încărcate. Abia în ultimele zile ale ocupaţiunei, în faţa Teatrului Naţional şi în văzul tuturor, profesorul Kiriţescu a dat foc unui număr din ziarul comandaturei „Bukarester Tageblatt", spălând şi lustruind prin acest gest obrazul de profesor secundar.

După războiu, ca director de liceu, am avut ocaziunea să iau parte la consfătuiri în zona centrală a Ministerului de Instrucţiune Publică. Se iveau chestiuni de legi, regulamente, organizări, etc... Nu vreau să insist asupra variatelor şi întinselor cunoştinţi de administraţie şi organizare şcolară din diferite state, pe care, când ca Director general, când ca Secretar general, le prezentă cu luminoasa sa inteligenţă. Nici chiar promptitudinea cu care se oferea la redactări de legi, regulamente şi circulări, care se frământau în acele discuţiuni. Pentru colegii mei, vreau să fixez nota caracteristică a participării sale la discuţiuni. Se simte o stăruinţă de totdeauna de a stiliza cariera de profesor înălţând-o la nivelul altor cariere de stat, de a transforma pe suveranul găunos al catedrei într'un adevărat apostol al neamului, de a creea distincţiunea de a fi profesor.

Director al învăţământului secundar, el s'a dorit în fruntea unor factori culturali cu pregătire culturală serioasă, selecţionaţi cu atenţiune şi pătrunşi de îndatorirea de a răspândi cultura între copii şi a le înălţa sufletele. Numele celor buni — ades din depărtările ţării — el îi elogiază în consfătuirile oficiale. Pentru ei a obţinut dela autoritatea superioară garanţii mai mari a inamovibi-

lităţii, garanţii la transferări şi detaşări precum şi distincţiuni. Articolele de legi şi regulamentele în această direcţiune s'au compus cu colaborarea sa cunoscătoare.

Cu minciuna şi nedreptatea se poartă altfel în consfătuirile oficiale. E interesant să urmăreşti cu câtă pasiune îşi manifestă indignarea sau revolta. Vezi cum i se ridică sângele în faţă, îşi trage cu tărie ochelarii, clocote în vorbe, îşi pune iar ochelarii ca să cetească un document; e totdeauna documentat. El spune şi originea politică, familiară sau de altă natură a încercărei de a răpi dreptul altuia, care într'un colţişor al ţării cu sârguinţă şi cinste îşi caută de datoria lui.

El cunoaşte pe vânturătorii de nelinişte ai şcolilor, pe colecţionarii de slăbiciuni şi vanităţi fugiţi dela catedrele lor pentru o viaţă mai uşoară, căci el le opreşte asalturile lor şi le face înfructuoase.

Destui profesori secundari trăiesc liniştiţi pe întinsul ţării pentrucă drepturile lor sunt apărate, fără zgomot, cu fapta şi cuvântul, de cel ce s'a pus în slujba unei credinţe.

De aceea, în ziua sărbătoririi, gândul fiecărui profesor secundar trebuie să se îndrepte sub cupola Ateneului Român, unde cărturari şi profesori de toate gradele vom cinsti o viaţă de zeci de ani închinată în multiple direcţiuni, din care n'a lipsit apărarea personalităţii şi activităţii profesorului secundar devotat al şcoalei.

Vom sărbători atunci pe D-l Dr. C. Kiriţescu fostul nostru camarad, actualmente profesor în învăţământul superior.

CONSTANTIN KIRIȚESCU, OM DE CONVINGERI

de H. SANIELEVICI

Nu este în firea mea să umflu calitățile cuiva; fie acela și prieten; fie și cu prilejul unei sărbătoriri... Din fericire, Constantin Kirițescu are destule calități pe care să le pot releva. Cusururile pe cari le va fi având, nu sunt ale lui, ci ale clasei și ale epocii: când ai avut de ales între a fi ciocan și a fi nicovală, și te-ai hotărît pentru prima alternativă, vei fi trebuind să comiți și unele nedreptăți...

Il cunosc de vre-o patruzeci de ani, nu chiar dela clubul socialist, ci din anturajul acestuia. Ori poate a început să frecventeze localul din strada Doamnei după ce eu, cu maturitatea vrâstei de 21 de ani, mă retrăsesem...

Ne aflam acolo un însemnat număr de tineri din mica burghezie, cari credeam că ne adunase „reaua pregătire pentru lupta vieții"... Ne simțiam ca predestinate victime ale „vițioasei organizațiuni sociale"... Nu mică mi-a fost surprinderea, când am văzut pe urmă că mai toți s'au ridicat în primele rânduri... Socialismul *menait à tout, à condition d'en sortir*... Fără să-și dea seamă, *Sotirul* cernuse o elită... Nu atmosfera de lecturi și discuții înarmase pe acei tineri, ci aptitudini înnăscute creaseră atmosfera. (Vezi bogat informata *„Mișcare socialistă"* a d-lui Jean Atanasiu)

Societatea românească era pe atunci mai sănătoasă decât astăzi, și selecțiunea funcționa mai bine.

In istoria oricărui popor, urcările alternează cu coborîri... Fericiți cei a căror vieață se desfășoară în faza ascendenței sociale; ceilalți, au doar amara mângâere de a putea privi de sus pe urmași...

Personalitatea lui Constantin Kirițescu, reprezentativă pentru generația lui, se lămurește mai bine când o compari cu un alt tip, care, dacă nu umple cu desăvârșire vremea noastră, dar o reprezintă desigur în bună parte.

Primul, în orice subiect tratează, desvăluie gândire personală, darul și voința de a pătrunde, rezuma și sintetiza. Al doilea se simte în banalitate ca peștele în apă; trăncănește, flecărește, mulțumit și liniștit; orice-i trece prin minte e bun de pus pe hârtie; termeni pompoși și eftine îndrăsneli condimentează ca piperul mâncări râncezite; obsedat de *grimaza* meseriei, debitează *forme* fără fond și fără credință; simți că obiectul îi e cu desăvârșire indiferent; contează pe inconștient: *cantitatea* să crească, numele să se repete, și se va impune publicului ca o monedă de hârtie...; să îngrămădim detalii fără fir de legătură: un articol bun se uită mai lesne decât zece articole proaste; cel căruia îi vei stimula pe ascuns interesul, se va preface a lua drept bună moneda fără acoperire...

In literatură, tipul combină din cap creațiunile existente; dar cetitorii avizați descopăr lesne neunitatea concepției și neautenticitatea simțirii... Din nefericire, numărul lor e mic...

Kirițescu nu-i un scriitor mare; nici nu s'a devotat literaturii; dar e un scriitor autentic; tipurile lui sunt cu desăvârșire originale; indigene, nu localizate; e fabricant, nu comisionar; *a distilat el însuși cele văzute și trăite*; și de aceea, personagiile lui nu se pot uita; zadarnic le-ai căuta prin alte țări: acolo nimeni nu le-ar putea măcar pricepe...

Mă gândesc la câțiva combinagii literari de ai noștri: ei, cheflii desperați, juisori brutali, împrumutând tonul intim-sensitiv-elegiac al lui Vlăhuță și combinându-l cu olympiana seninătate a lui Duiliu Zamfirescu; pastișând personagiile amândorura și prezentându-i în acelaș timp, prin pene serviabile, ca stângaci și învechiți premergători; localizând însă — în ce mod fals! — și tipuri de Daudet, de Zola, de Romain Rolland, etc...

Zilele acestea am cetit în „Convorbiri literare" ultima schiță a lui Kirițescu: *„Papa Franchetti"*. Un maistru de muzică, trecut cu mult de 70 de ani; ridicol prin copilăreasca familiaritate cu elevii și prin românească lui stricată, împestrițată cu vorbe italienești; total lipsit de cunoștințe pedagogice și provocând milă prin negustoria cu partituri, de *„mezzo-franco"* bucata, copiate de dânsul; dar foarte simpatic prin bunătatea lui părintească și prin pasiunea pentru muzică, și adânc emoționant prin tragica decădere din înălțimea unor visuri de glorie și a unei adevărate vocațiuni...

„Adus de umeri, cu favorite colilii, îmbrăcat în redingotă

neagră, corectă, deşi cam uzată, cu vestă albă şi cu joben în cap, mergea cu paşi mărunţi şi rari de bătrân, sprijinindu-se într'un baston gros, cu mânerul de argint. Avea un aer părintesc, şi distins în acelaşi timp, ceva de senator, ori de consilier de Casaţie la pensie..."

Mai mult decât în oricare altă artă, se găsesc printre muzicanţi firi visătoare, excesiv afinate, deci desarmate în lupta pentru existenţă şi riscând mereu să piardă pământul de sub picioare...

„Cu vre-o 40 de ani mai înainte, fusese, zice-se, chemat de Vodă Ştirbey ca impresar şi director de operă italiană. Adusese mai multe trupe de operă. De bună seamă nu făcuse procopseală cu ele, căci, stabilit definitiv în ţară, trebuia să umble după câte o slujbă modestă în învăţământ, când ca profesor de italiană, când de muzică".

Când lipseşte simţul practic, nici talentul, nici iubirea de meşteşug, nu apără totdeauna de ratare...

„Papà Franchetti ne aruncă o privire mustrătoare, şi fără să zică nimic, mângâiă clapele pianului de câteva ori cu degetele mâinii drepte; erau slabe, osoase, noduroase, şi mai galbene decât ivoriul clapelor învechite. Apoi apăsă hotărît cu ambele mâini câteva acorduri şi începu.

„Cânta cu o pasiune pe care n'am fi bănuit-o la vârsta lui, legănându-şi capul, când spre dreapta, când spre stânga, fără să privească claviatura, ci ţintind un punct în sus cu o căutătură de iluminat. Sunetele isvorau în torente de sub mâinile lui bătrâne, aci căzând în cascade, aci urmărindu-se tumultoase. De sub mâna dreaptă eşiau ciripituri drăgălaşe în triluri şi cadenţe, pe când stânga apăsa cu greutate pe notele de bas profund. Incetul cu încetul Papà Franchetti se încălzise, chelia craniului devenise roşie ca focul. La un moment, dete să cânte din voce:

— „Di quel amor, quel amo-o-or che palpitar...

„Glasul suna răguşit, dogit şi fals în notele de sus, pe care nu le putea lua. Recunoscându-şi insuficienţele vocale, renunţă, cu o clătinătură dureroasă a capului. In cele din urmă, obosit, opri cântecul, închise brusc capacul pianinei şi rămase câteva clipe cu capul plecat şi cu mâinile atârnate în jos.

„Din clipa asta mi-a devenit drag. M'a supărat nesimţirea batjocoritoare a colegilor, cari chicoteau şi se împingeau cu coatele ori cu pumnii pela spatele lui. Când, după ce a sfârşit cântarea, bătrânul s'a sculat de pe scaun, ca să plece, deşi nu sunase

clopotul de eșire, m'am repezit să-i ofer jobenul, pe care-l așezase pe pianină și i-am deschis ușa, spre care se îndreptase cu genunchii îndoiți. N'am băgat de seamă ce și-a șters depe față cu o batistă mare pe care a scos-o din buzunarul dela spate al redingotei: fusese câțiva stropi de sudoare depe frunte, ori o lacrimă ce i se prelingea pe obraz?"

Ce va fi visat în tinerețe, ani, ori decenii, sufletul acesta înaripat — și ce a ajuns!...

Activitatea lui Const. Kirițescu te isbește prin varietatea ei excepțională: asistent și șef de lucrări la Institutul de Fiziologie, profesor, inspector general și director general în Invățământul secundar, profesor și director general în învățământul superior, secretar general al Ministerului de Instrucție, publicist în domeniul didactic, pedagogic, zoologic, social, istoric și literar. Pretutindeni a arătat dragoste de obiect și gândire robustă, dreaptă, personală, sprijinită pe o solidă documentare. Cel care îndată pătrunde până la miez, învață repede; miezul e simplu, numai suprafața e complicată; prin fond, domeniile intelectuale se înrudesc, doar forma le desparte vădit. Admir la Kirițescu stăpânirea de sine: eu n'așî putea să discut cu cincizeci de oameni cincizeci de spinoase chestiuni personale, și în aceeași zi să fac literatură ori să țin curs la universitate.

Am citit zilele acestea „*Istoria educației fizice*, plan analitic al cursului predat de profesorul Const. Kirițescu la Institutul superior de educație fizică din București". In 42 de pagini, ni se înfățișează o adevărată enciclopedie a materiei, care se împletește strâns cu Etnografia, cu Istoria culturii și cu Istoria generală. Un curs mai complect e greu de închipuit; și el ar fi la locul lui la Universitate. Exercită și o puternică sugestie: cine-l ascultă, va simți pornirea irezistibilă de a petrece adesea în mijlocul naturii și de a face sporturi și gimnastică în aer liber.

I s'a adus autorului învinuirea că n'a fost destul de serios examenul de doctorat pe care l-a trecut, și că deci a luat pe nedrept și catedra universitară. Mărturisesc că o leacă m'a amuzat să văd nedreptățit pe cel care la rându-i va fi comis nedreptăți (așa-i vremea noastră!...). Invinuirea însă, este expresia unei picante perversități. Au descoperit un fir de păr în supă cei cari au întors spatele scriitorului acestor rânduri! (Pentru care culpă,

veacurile îi vor judeca !...) Doctoratul *ne*serios, presupune alte doctorate, teribil de serioase, iar profesorii cari le judecă, vor fi produs, firește, lucrări epocale !... Adevărul este, că un om remarcabil dotat nu are nevoie de titluri, nici de cursuri, ci doar de cărți, de muzee, de laboratoare... In ce privește însă teza lui Kiriţescu, întâmplător am cercetat-o și știu că este cu mari elogii utilizată de specialiștii străini și români (vorbesc de studiile mai vechi pe cari teza le reunește și le complectează).

Cu deosebire interesantă din punctul de vedere sociologic apare latura etică a personalității lui Kiriţescu. In epoca de formare a burgheziei, nedreptățile abundă, în taină motivate prin războiul dintre clase și prin scopuri sociale și politice superioare. In volumul „*Printre Apostoli*", însuși Kiriţescu ne-a arătat criza prin care a trecut, când a trebuit să aleagă, odată pentru totdeauna, „între a fi ciocan și a fi nicovală"... Cei cari s'au adaptat momentului istoric — și cine nu s'a adaptat? — s'ar putea oricând justifica aducând ca exemplu cazul meu, care la 62 de ani nu am încă asigurat strictul necesar pentru existență și nu-l voi avea niciodată — în ciuda muncii titanice și a unor aptitudini variate și neobicinuite.

Și totuși, măcar și din punctul de vedere etic, generația lui Kiriţescu e superioară mai sus pomenitului tip actual. Kiriţescu *știe să deosebească binele de rău* — chiar când *nu* face ce se cuvine, ori face ce *nu* se cuvine... In tinerețea mea, o atare laudă ar fi provocat râsul. Azi însă, aș putea cita nenumărate romane—premiate și moralizatoare — din toate țările europene, cari înfățișează binele ca rău și răul ca bine... Nu mai vorbesc de răsturnările voite : moralizatori subvenționați de homosexuali, creștini în slujba dușmanilor creștinismului, naționaliști comanditați de inimicii patriei, democrați aprinși lucrând cu zel la pervertirea poporului... *E scris în Apocalips, că 'n vremea lui Antichrist, „Satana se va preface într'un înger de lumină"*. (Dar va fi totuși distrus pe vecie, și împărăția cerului se va orândui pe pământ).

Confuziuni morale n'am întâlnit nicăeri în opera lui Kiriţescu. In deplin acord cu întreaga lui generație, s'a pronunțat în literatură *în contra* desmățului mârșav al scribilor cari, *lipsiți deopotrivă, și de talent, și de onestitate literară*, speculează instinctele josnice ale unui anume public. **(Eticul, ca „element asociativ", constitue un component principal al esteticului.** Vezi Fechner,

„Vorschule der Aestetik". „O jignire a sentimentelor noastre dă naștere unei inhibiții a emoțiunilor estetice", a spus odinioară criticul Georg Brandes. Aproape toate operele scriitorilor geniali sunt în cel mai înalt grad moralizatoare. Teoria că esteticul „pur" are el însuși o valoare morală, este adevărată doar într'o anume măsură și cu anume restricțiuni. *Urîtul* — artistic mânuit! — poate intra ca disonanță într'o armonie superioară, — etică ori estetică. O operă cu intențiuni moralizatoare va fi trivială, dacă a isvorît dintr'un suflet trivial. Văd din ziare, că un critic îndeamnă pe alți 7 critici să se martirizeze pentru libertatea scrisului. De ce fel de libertate e vorba? !... Oricine e în drept să reacționeze în contra lipsei de talent și a lipsei de rușine și de onestitate literară a unor anume scribi).

Cum zic, Kirițescu s'a alăturat mișcării de purificare a literaturii.

„Ipocrizie!" strigă tinerii „moderniști", ori de câte ori e vorba de puritanismul burghez.

Dar nu-i mai vătămător a *propaga* răul, decât a-l comite uneori?...

Dacă ipocrizia aduce foloase, de ce voi, *atât de doritori de foloase*!, n'o practicați? !...

Adevărul este altul: generația lui Constantin Kirițescu și-a format personalitatea într'o vreme când societatea românească era mai sănătoasă de cât ne apare astăzi. Ne aflăm doar la sfârșitul fazei de desagregare a mecanismului nostru fundamental, când răul a ajuns la culme, dar *și semne de îndreptare se arată*. Or, individul normal e silit să se adapteze mediului, supunându-se legilor oarbe ale evoluției sociale. Numai printr'o lungă serie de transacțiuni interioare și de anestezieri de conștiință au ajuns bătrînii la compromisurile de azi... Nedreptatea o comit ca într'o înțepeneală sufletească, printr'o crispare a sensibilității... Iar când împrejurările le îngăduie să lucreze de acord cu dreptatea și cu binele obștesc, se bucură, sunt mândri, se umflă în pene... Sentimentele lor bune n'au dispărut: a decăzut doar angrenajul social...

...Pe când atâția tineri consideră nedreptatea ca stare normală și o iau ca punct de plecare!!... Din scrisul unora transpiră o complectă nepăsare și amoralitate... „E un răcit", se spunea în adolescența mea despre câte-un june care, desrădăcinat din mediul provincial, fusese luat de vârtejul petrecerilor Capitalei și ajunsese să rupă în sufletul său orice legătură cu umanitatea...

Vai de cel ce nu mai crede în nimic!... Despre rase cuceritoare, ca, spre pildă, despre normanzii medievali, Istoria superficială a înregistrat brutalităţile in războiu, dar nu şi puterea de a-şi impune sie-şi legile onoarei şi ale fidelităţii, cari şi astăzi încă, nicăeri nu sunt mai acasă la ele ca în armatele apusene... Pretutindenea în lume, legile au fost dictate de războinici... (In imperiul roman armata se convertise la mitraism, adică la religiunea stoicei şi puritanei stăpâniri de sine...). Iar subjugate au fost rasele frivole şi slabe, incapabile de sacrificii şi nepăsătoare la norme etice... Omul slab urăşte restricţiunile morale şi e bucuros să umilească superioritatea muncii şi a aptitudinilor... Omul tare îţi respectă meritele, chiar când te nedreptăţeşte...

E o mare deosebire între cel care, urmărind în principiu binele, e silit de angrenajul social să comită une-ori răul, şi între cel care, vândut Satanei şi dispreţuindu-se pe sine, se bucură desinteresat de orice triumf al lui Ahriman...

Parc'aud însă pe cetitor:

— „Dacă pe atâta se 'ntemeiază statul nostru: pe binele făcut numai atunci când se împacă cu interesul de partid, etc., — atunci pe puţin lucru se întemeiază!"

Nici eu nu spun că e mult, şi nici că e îndestulător. Ba sunt chiar îngrijat de soarta ţării. Nu vreau să mai înşir, ce cumplite primejdii şi ce primejdioase ispite ne pândesc în cazul isbucnirii unui războiu. Am avea atunci de trecut un examen foarte greu...

Dar mai bine puţin decât nimic; *şi în ceasuri grele puţinul se poate preface în mult, când resorturile sufleteşti nu sunt ruginite...*

Intorcându-mă la Kiriţescu, voi releva, ca încheiere, că gândeşte personal şi că se conduce de judecată, iar nu de instincte, de prejudecăţi, de sugestiile curentelor la modă...

ASPECTE ŞI ATITUDINI

de AL. VALERIU

Cei cari numai întâmplător au prilejul de a se apropia de d-l Kiriţescu, rămân cu impresia că s'au găsit în faţa unui om de o seriozitate gravă, sobru şi neclintit în hotărîri, tranşant şi tăios în răspunsuri, cu replica vioaie şi ironică.

Gravitatea însă, când nu e poză, nu-i desigur un defect şi a o recunoaşte cuiva e a-i face aproape un omagiu ; iar sobrietatea cuvântului pentru oricine are timpul măsurat, nu poate fi luată în nume de rău. Cât despre ironie, când nu e răutăcioasă, ea nu jigneşte, ci serveşte chiar interlocutorului, spre a-l aduce la realitate din avântul nădejdilor uşor făurite.

Dar hipostasa aceasta nu corespunde decât împrejurărilor de moment, când se cere intensă încordare şi grabnică soluţionare a variatelor şi numeroaselor cereri zilnice.

Cine are însă prilejul de a-l cunoaşte în momente de destindere, îşi poate da seama că, prin caracterizarea de mai sus, s'a surprins numai unul din aspectele felului său de a fi.

In adevăr, în intimitate, când timpul nu-i este măsurat, el devine comunicativ, dispus să asculte şi să fie informat, bucuros totodată să povestească şi să-şi împărtăşească impresiile cu însufleţire şi coloare. Ironia nu lipseşte nici atunci, dar referindu-se la împrejurări şi întâmplări trecute, devine mult gustată şi dă convorbirii un farmec deosebit.

Unul din aspectele caracteristice ale personalităţii d-lui Kiriţescu, care se desprinde constant din atitudinea d-sale, este independenţa în apreciere şi judecată, fermitatea hotărîrii şi rezistenţa atât la solicitările prietenilor, cât mai ales la insistenţele şi presiunile puternicilor zilei, atunci când acestea nu sunt justificate sau contribuie la săvârşirea unei nedreptăţi.

Această atitudine nu e o caracteristică de dată recentă a d-lui Kiriţescu. Abia debutase ca inspector şcolar, când a fost trimis

într'o anchetă împotriva unui tânăr profesor, suplinitor la un liceu din provincie. Pe seama acestuia se înscenase o mulţime de învinuiri de către organizaţia politică locală, care avea neapărată nevoie de un post pentru plasarea unui partizan.

Sarcina inspectorului era bine precizată şi rezultatul se sconta neîndoios cel aşteptat. Surpriză însă. Raportul de inspecţie, predat direct Ministrului Haret, departe de a găsi vreo vină celui dinainte osândit, e nu numai favorabil, ci şi elogios. La acest raport însă, inspectorul Kiriţescu avusese grija să-şi ataşeze şi demisia, ca unul căruia conştiinţa nu-i îngăduise să se supuie injoncţiunilor forurilor politice atotputernice.

Şi acum hotărîrea, care face cinste atât Ministrului, cât şi inspectorului său : „Se respinge demisia. Se aprobă concluziile raportului de inspecţie".

Acest fel de a înţelege îndeplinirea datoriei, a devenit de atunci, pentru d-l Kiriţescu, normă de conducere neclintită, constituindu-i un titlu de merit, cu care se poate mândri şi cu care înfruntă bârfeala şi intriga duşmănoasă a celor nesatisfăcuţi.

O altă notă, surprinsă în legătură cu îndatoririle oficiale, este tenacitatea şi perseverenţa în hotărîrea luată, a cărei realizare o urmăreşte cu aprigă vigilenţă. Nimic nu-l poate abate din drumul pe care convingerea intimă i-l arată ca cel just

Atitudinea de intransigenţă se menţine neşovăelnică şi necruţătoare atât cât durează şi convingerea, care a provocat-o.

Când însă elemente noui pot duce la o revizuire a părerilor şi deci la o modificare a convingerilor, d-l Kiriţescu nu ezită să dea ascultare comandamentului conştiinţei.

Voiu cita două cazuri, pentru ilustrarea cărora nu pot ocoli menţionarea numelor proprii. Sunt cunoscute consecinţele tragice pe care au trebuit să le suporte profesorii Konrad Richter şi D. Pătrăşcanu, ca o urmare inevitabilă a atitudinii lor în timpul războiului.

Când s'a pus problema imposibilităţii menţinerii lor în învăţământ, s'au găsit numeroşi intelectuali, care să invoace ca circumstanţe în sprijinul apărării celor învinuiţi, pedeoparte sinceritatea convingerilor, pe de alta, valoarea lor didactică.

D-l Kiriţescu însă, învestit în haina de acuzator, a fost neclintit în urmărirea cu înverşunată tenacitate a sancţiunii cerute.

A izbutit — probabil cu destulă strângere de inimă — să

obţie ceeace conştiinţa îi impunea ca o datorie morală, dureroasă, dar de neînlăturat în acele momente.

Şi anii s'au scurs de atunci... Timpul a stâmpărat clocotul revoltei şi a cicatrizat rănile sufletului. Viaţa şi-a reluat ritmul normal, iar în acest ritm, cei doi ostracizaţi au păstrat o cuviincioasă şi resemnată atitudine. Această ţinută demnă, susţinută de nădejdea unei reabilitări, în care credeau cu tărie, a produs revirimente în atitudinea duşmănoasă a multora, mai ales că, în perspectiva timpului, gravitatea vinei lor trecute s'a estompat mult, în comparaţie cu a altora cărora opinia cetăţenească le atribuia vinovăţii mult mai grave şi care totuşi reuşiseră a se strecura nevătămaţi şi a se încadra chiar, în angrenajul vieţii publice de după războiu.

Revirimentul s'a produs cu încetul şi în conştiinţa vajnicului acuzator de odinioară. Când această clătinare a credinţii neşovăelnice de altădată a făcut loc unei noui convingeri, ea a căpătat forţa unei porunci interne, căreia i s'a supus, trecând peste amărăciunea pe care fatal o produce ciocnirea cu sine însuşi şi părăsirea liniei de intransigenţă absolută.

Şi astfel, când s'a redeschis procesul unuia dintre ei, d-l Kiriţescu a reapărut în instanţă, tot în rol hotărîtor, însă de astădată, pledând convins în favoarea fostului acuzat, a cărui reabilitare şi reintegrare în toate drepturile a obţinut-o. Şi pentru deplină consecvenţă cu sine, a depus pledoarie scrisă şi pentru cellalt învinovăţit, a cărui reabilitare e în mers.

Această forţă sufletească, care dă puterea şi curajul de a te învinge pe tine, e o dovadă de eroism moral, care cinsteşte şi înalţă pe om. Şi cea mai strălucită victorie rămâne tot aceea pe care o poţi obţine asupra ta însuţi.

Ca unul ce mă găsesc în imediata apropiere a d-lui Kiriţescu, în rolul său de conducător de administraţie şcolară, nu mă pot opri de a scoate în evidenţă spiritul ce domină şi însufleţeşte a această activitate.

Se ştie că una din metehnele administraţiei noastre este rutina şi tipicul, pe care o veche şi adâncă tradiţie le imprimă ritmului lucrărilor biurocratice. Orice nou venit în fruntea unui aşezământ public, cade uşor victimă acestui fel de a concepe activitatea administrativă şi se angrenează automat în făgaşul aşa zisei „experienţe", care cere „să se facă aşa cum s'a mai făcut".

D-l Kiriţescu nu are fetişul rutinei. Cunoscând temeinic rosturile administraţiei şcolare, ca unul ce i-a străbătut principalele etape, n'a suferit nici o clipă tirania trecutului biurocratic, reuşind să scuture inerţia, care tărăgănează şi ţine în loc mersul viu al treburilor publice. Ce obiecţie are de adus „Monsieur le bureau", este întrebarea cu care preîntâmpină glumeţ, resistenţa organelor de execuţie faţă de orice directivă, care tinde să părăsească drumul bătut.

Aşa dar, nu obsesia tiranică a trecutului, ci perspectiva viitorului, nu litera moartă a legii, ci spiritul ei viu şi creator, îl călăuzesc în diriguirea vastului şi importantului resort administrativ ce conduce. In acest spirit îşi îndrumează colaboratorii şi această concepţie de supleţe şi vioiciune administrativă o imprimă subalternilor.

In îndeplinirea acestui rol, directorul Kiriţescu n'a pregetat un moment, nu şi-a cruţat zile şi nopţi de muncă neîntreruptă, pentru a da organizării învăţământului întreaga contribuţie a minţii sale clar văzătoare şi a spiritului său ager şi metodic.

Cu prestigiul unei înzestrări excepţionale, susţinut de o bogată experienţă şi stimulat de o concepţie cu largi orizonturi şi perspective, el a avut putinţa de a pătrunde în adâncul realităţii şcolare, fără a uita o clipă legăturile ei firesti cu celelalte înfăţişări ale vieţii sociale, şi a-i croi viitorul, ţinând seama de necesităţile şi sugestiile actualităţii, cu respectul cuvenit înfăptuirilor din trecut.

Astfel, dacă titlul de consilier al Ministrului nu ar fi figurat cândva printre titulaturile conducătorilor de resorturi administrative, încă trebuia înfiinţat pentru a da un nume just unei activităţi, care depăşeşte cu mult sfera de lucru a unei singure direcţiuni şi unui sfetnic la ale cărui lumini s'a recurs întotdeauna în momente când probleme importante de învăţământ îşi aşteptau deslegarea.

CONSTANTIN KIRIŢESCU ŞI EDUCAŢIA FIZICĂ

de AUREL G. TEODORESCU

Domnul Constantin Kiriţescu, directorul general al învăţământului superior, printre multiplele ocupaţiuni şi în bogata Domniei-Sale activitate în atâtea domenii, s'a ocupat şi de problema educaţiei fizice. Prin numeroasele articole publicate în ziare şi reviste, prin cărţile care le-a scris cu mare pricepere, a arătat, documentând ştiinţificeşte, că educaţia fizică este o problemă de care depinde în mare parte vigoarea şi vitalitatea neamului românesc şi căreia trebue să i se dea toată atenţiunea cuvenită.

Privind în urmă cu multe secole, vedem alături de educaţia intelectuală, adevăratele binefaceri ale educaţiei fizice. Pe-atunci cultura fizică se făcea cu aceiaş grijă cu care se face azi cultura intelectuală.

S'a obiectat că educaţia fizică ar fi dăunătoare desvoltării inteligenţii, fiindcă acaparează toată atenţiunea tineretului. Exemplul Grecilor vechi răspunde în chip strălucit. Cultul fizicului alături de cel al intelectului la ei, a fost mai ales mijlocul de a întocmi un suflet naţional cu elitele sale inteligente şi mulţimile-i cinstite, curajoase şi active. Apogeul culturii şi al civilizaţiei lumii vechi a fost atins în aşa numitul „secol de aur" al lui Pericle, de cetatea Atena, singura cetate care a păstrat un perfect echilibru între desvoltarea culturii fizice şi cea intelectuală. Deasemenea Romanii, strămoşii noştri, atâta vreme cât au avut cultul higienei, strâns legat de educaţia fizică şi intelectuală, atâta vreme cât au dus o viaţă cumpătată, au ajuns stăpânitorii lumii vechi, cunoscută pe atunci. Imediat ce au părăsit viaţa cumpătată, higiena şi austera, făcând loc ospeţelor, desfrâului şi orgiilor, — au atras decăderea morală şi fizică şi cu acestea, prăbuşirea celui mai mare imperiu cunoscut vreodată.

Odată cu apariţia creştinismului, a dispărut încetul cu încetul grija pentru educaţia fizică. Viaţa ascetică ruinează corpul, înălţând mintea mai presus de toate. Ca un ecou al unei credinţe, răsare un nou ideal, care proclamă supremaţia sufletului, numai aşa putând omul să se apropie de Dumnezeu. Neglijenţa ce s'a dat fizicului de atunci, a avut urmări incalculabile pentru generaţiile ce-au urmat. A trebuit să vină peste noi războiul mondial, care a pus atâtea probleme omenirii. In ţara noastră, problema educaţiei fizice a fost pusă de unul dintre cei mai distinşi militari, Domnul General Virgil Bădulescu, care a fost ajutat de câţiva oameni cu suflet şi cu grijă pentru neamul românesc, dintre cari n'a lipsit fostul director al învăţământului secundar, domnul Constantin Kiriţescu.

D-l G-ral V. Bădulescu, d-l Constantin Kiriţescu şi toţi cei cari au căutat să încetăţenească în ţara noastră principiile celui mai mare pedagog în domeniul educaţiei fizice, P. H. Ling, s'au gândit la influenţele binefăcătoare generaţiilor viitoare neamului românesc, care pe lângă o sănătate deplină, vor fi crescute într'un mediu moral, social şi naţional mult mai ridicat. Deaceia, educaţia fizică trebuie să fie la baza oricărei educaţii. Să nu constitue o specializare, ci o necesitate socială generală. Educaţia fizică a câştigat, din contactul cu higiena, stabilirea precisă a condiţiunilor optime de : lumină, aer, căldură etc., în cari exerciţiile fizice trebue să se practice şi cunoaşterea influenţei factorilor adjutanţi ai exerciţiilor fizice ca : repaos, alimentaţie, curăţenie, îmbrăcăminte, etc..

Mişcarea apare ca un adevărat regulator al nutriţiunii : consumă pe de oparte toată grăsimea de prisos depusă în ţesăturile muşchiulare, iar pe de altă parte asigură o asimilaţie perfectă a substanţelor nutritive şi dă individului o desvoltare normală a corpului. Exerciţiile au un dublu rol : fac să slăbească pe cei graşi şi întăresc pe cei slabi, unificând tipurile de oameni, apropiindu-le de omul normal, în care toate organele şi funcţiunile sunt proporţional şi armonios desvoltate.

Inactivitatea fizică prelungită, sfârşeşte prin a face să dispară nevoia de mişcare, creind o stare bolnăvicioasă şi o mică rezistenţă organică. Exerciţiile fizice nu numai că măresc forţa organică, ci organizează forţa corpului faţă de germenii şi toxinele patogene. Organismul antrenat posedă mijloace de apărare pregătite şi este asigurat de o funcţionare organică perfectă contra influenţelor dăunătoare. Din cauza tendinţii de sedentarism, im-

primată de școală, exercițiul fizic este pentru școlari un compensator și un mijloc de a evita surmenajul intelectual, care tinde să se producă din cauza încărcării programelor.

Educația fizică mărește capacitatea de muncă cerebrală, mărește puterea de judecată și toate facultățile cerebrale în genere, prin hrănirea și dezintoxicarea centrilor nervoși; este un derivativ prețios al excitațiunilor simțurilor, prin consumul de energie ce-l reclamă; uniformează energiile, scăzând pe cele exuberante și excitând pe cele latente; provoacă diminuarea tendințelor exagerate spre plăceri, punându-l pe individ la adăpost de dorinți, de impulsiuni interioare exagerate și de sugestii ori de tentații din mediul extern viciat. Jocurile sportive, mai ales, scot din adolescent un bun ostaș, înainte de a avea nevoie să fie, scoțându-l din toropeala vieții familiare stăpânită de egoism și moliciune, făcându-l conștient de valoarea lui fizică în folosul colectivității; sunt profilacticul plăgilor sociale și ideilor anarhice; ele favorizează viața echilibrată și sociabilitatea.

J. Chenceuill a spus într'o lucrare a sa: — „Miezul unui caracter bine desvoltat este o minte puternică, activă, bine cumpănită; aceasta cere însă un corp bine condiționat, pentru ca creerul să fie bine hrănit și hotărârile lui să fie îndeplinite întocmai. Mersul învățământului să atingă astfel de activități fizice, cari să desvolte mai ales: ținuta fizică corectă, agerime mintală și fizică, stăpânire de sine, inițiativă disciplinată, simțul datoriilor patriotice și spirit de cooperare sub conducere".

Trebue să îndrumăm tineretul spre o nouă viață, necunoscută pentru ei, viața și dorul de sănătate, de voioșie, de muncă și camaraderie, care să-i scoată din viața comodă de salon, expusă tuturor tentațiilor. Generația de azi, e necesar să constitue rezervorul de energie a secolelor viitoare. Să le creiem obișnuința de a practica sportul rațional din liceu, ca ajunși în Universitate și mai departe în viață, să-i ardă dorința de a se duce pe stadionul încălzit de soare, iar nu în cafenelele întunecate de fum și de vicii.

Eu nu spun că matematica este mai importantă decât istoria sau educația fizică este mai importantă decât vreuna din cele dintâi, dar nici nu voiu spune că educația fizică este mai puțin importantă decât vreuna dintre aceste materii; trebue să fie socotite pe același picior de egalitate.

Țările cari au păstrat acest echilibru între educația fizică și intelectuală, au ajuns la cel mai înalt grad de cultură și de civi-

lizaţie. Lupta de prioritate dintre spirit şi corp, cu amestecul moralei, a fost din cele mai îndepărtate vremuri, obiectul neînţelegerilor.

Platon a spus: „Omul este conducătorul unui car la care sunt înhămaţi doi cai. Unul din aceşti cai este înaripat şi caută să apuce drumul cerului, de unde îşi are origina; celălalt fiind legat de pământ, caută să ţină drumul pământului, din sânul căruia s'a născut. Datoria conducătorului este de a stăpâni aceste două forţe în dezacord, conducând carul vieţii, fără să-l sdruncine, până la sfârşit".

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DEPE BĂNCILE INSTITUTULUI SUPERIOR DE EDUCAŢIE FIZICĂ

de MARIN TRINCĂ

E ora de „Istorie, teorie şi organizare a Educaţiei fizice".

Paşi rari, apăsaţi şi grei, răsună prelung pe culoarul Institutului. Studentele şi studenţii întrerup brusc discuţiile abia înfiripate şi se aşează, ca la o comandă nevăzută, în bănci, în faţa caetelor.

Inalt, — statura de uriaş din basmele noastre vechi — cap de intelectual distins, sprijinit pe umeri largi, dar puţin aduşi de muncă şi ani, faţă blândă cu ochi pătrunzători, umbriţi de sprâncene stufoase, Profesorul Const. Kiriţescu intră în sală, cu servieta plină de cărţi şi însemnări.

Cu obişnuinţa şi grija de totdeauna a omului strict ordonat, îşi pune servieta pe catedră, îşi scoate notiţele, se aşează pe scaun şi începe, cu vocea lui domoală, — fără accente oratorice, dar plină de căldura convingerii — să-şi desfăşoare, în faţa studenţilor cari mai târziu o să-l iubească şi să-l respecte, cursul său plin de miez. Intr'o asemenea atmosferă, l-am văzut acum şase ani, pe profesorul meu, Const. Kiriţescu.

Rece şi îndoelnic, am intrat prima dată în Institutul în care aveam să-mi petrec cei mai frumoşi ani ai vieţii şi rece şi străin am rămas încă zile de-a rândul...

In sufletul meu de oltean practic, se luptau două sentimente contrarii : îndoiala şi încrederea. Educaţia fizică... un drum nesigur... o carieră puţin precisă... o carieră şi bună şi rea...

Sentimentul unei alegeri greşite mă copleşea uneori şi nu eram singurul care-l încercam : surprinsesem, în cele câteva zile dela înscriere, în frânturile conversaţiilor, aceeaşi neîncredere, aceeaşi îndoială şi la alţi „boboci". Mulţi dintre noi ne gândeam chiar la o evadare spre o altă Facultate.

Dar omul care văzuse multe, scriitorul cu sensibilitate de poet, profesorul care cunoscuse toate treptele şi situaţiile învăţământului românesc, ne-a presimţit îndoiala, ne-a înţeles neliniştea.

Şi — atunci, cu sfatul său de bărbat ferm, trecut prin multe răspunderi, cu puterea sa de a înfăţişa lucrurile precis şi clar, a pus într'o lumină atât de frumoasă cariera noastră şi rostul nostru în viitor, încât a alungat, cum alungă soarele negura, chiar din prima oră de curs, orice ezitare din sufletele noastre.

Vorbea, în graiul şi îndemnul său, încrederea convigerilor pe care numai el, omul faptei, omul temeinicilor realizări dela Ministerul Instrucţiunii, putea să le aducă. De atunci, mântuit de orice şovăire, am pornit hotărît la muncă.

Cu acelaş farmec şi avânt, care luminează paginile „Istoriei Războiului pentru întregirea României", D-l Profesor Const. Kiriţescu, descifra rolul precumpănitor al Educaţiei fizice în trecutul depărtat al antichităţii eline şi romane, eclipsa suferită după răspândirea creştinismului, licăririle ei în frământatul Ev-Mediu şi renaşterea ei în epoca modernă.

Educaţie fizică, educaţie morală, caracter, vigoare, armonie, artă, sublim, iată îmbinări prin care D-sa definea scopul educaţiei în genere şi scopul educaţiei fizice în deosebi — care trebuie să tindă „la realizarea echilibrului tuturor însuşirilor înalte ale omului, confundându-se în expresiunea completă a frumuseţii".

Istoricul „Războiului pentru Intregire", scriitorul cu contururi de poezie şi naturalistul cu reputaţie, reuşea să dea viaţă unui curs searbăd prin natura lui (Istoria, teoria şi organizarea Educaţiei fizice), captivându-ne atenţia, ca un mag din străvechi timpuri. Desele incursiuni în istoria artei ne răzbunau pe critica metodică şi ştiinţifică a principiilor diferitelor sisteme de educaţie fizică.

Realizările admirabile pe tărîmul educaţiei fizice în Suedia, Italia, Anglia, Polonia... se profilau înaintea noastră şi ne umpleau sufletele de admiraţie.

Necesitatea imperioasă de a ridica vigoarea trupească a generaţiilor din România Mare, ne era înfăţişată, de către D-sa, ca o misiune sfântă, ca o luptă pentru izbânda viitorului neamului nostru : „viitorul unui neam depinde, din ce în ce mai mult, de sănătatea sufletească şi trupească a fiilor săi... Când fiii neamului

nostru vor fi oţeliţi cu sănătate sufletească şi trupească, nu vom mai avea a ne teme nici de duşmanii din afară, nici de duşmanii dinlăuntru".

Mai puţin specialist şi mai mult om de vastă cultură, profesorul nostru, Const. Kiriţescu, căuta să ne lărgească, zi de zi, orizontul vederilor noastre, deschizându-ne larg toate ferestrele sufletului, pentru ca lumina să pătrundă din plin şi din cât mai multe direcţii. D-sa înţelegea o gimnastică totală : o gimnastică a minţii, o gimnastică a sufletului, o gimnastică a trupului. Argumentaţia sa logică şi concisă răspundea primului scop, iar elanul şi emotivitatea, pe care ne-o strecura în suflet, realiza cea de-a doua ţintă.

Anii au trecut şi noi, cei cari ne-am bucurat de îndrumările sale, suntem astăzi profesori şi ne străduim să răspundem sfaturilor şi nădejdilor pe care Const. Kiriţescu le-a sădit în fiinţa noastră. Ne străduim să realizăm în tinerele generaţii acea triplă gimnastică : a minţii, a sufletului şi a trupului ; ne străduim, cu gândurile şi faptele noastre luminate de învăţătura, gândurile şi faptele lui.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

UN CAPITOL DE EDUCAȚIE MUZICALĂ

de G. BREAZUL

I. Ideia de educație muzicală la vechii Greci. — II. Viersul românesc ca factor educativ. — III. „Muzichia", „muzica" și „muzica vocală" în învățământul românesc. — IV. „Dexteritatea" și „maeștrii". — V. Altă concepție educativă și didactică a muzicii. — VI. Kirițescu și muzica. — VII. Muzica prevăzută ca „artă" în școala secundară. — VIII. Încheiere.

I.

In cartea treia a *Politiei* sale, zice *Platon*:

« Ἆρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ Γλαύκων. τούτων ἕνεκα κυριωτάτη ἐν μουσικῇ τροφή, ὅτι μάλιστα καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὅ τε ῥυθμὸς καὶ ἁρμονία, καὶ ἐρρωμενέστατα ἅπτεται αὐτῆς φέροντα τὴν εὐσχημοσύνην, καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα, ἐάν τις ὀρθῶς τραφῇ, εἰ δὲ μή, τοὐναντίον; καὶ ὅτι αὖ τῶν παραλειπομένων καὶ μὴ καλῶς δημιουργηθέντων ἢ μὴ καλῶς φύντων ὀξύτατ' ἂν αἰσθάνοιτο ὁ ἐκεῖ τραφεὶς ὡς ἔδει, καὶ ὀρθῶς δὴ δυσχεραίνων τὰ μὲν καλὰ ἐπαινοῖ καὶ χαίρων καὶ καταδεχόμενος εἰς τὴν ψυχὴν τρέφοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν καὶ γίγνοιτο καλός τε κἀγαθός, τὰ δ' αἰσχρὰ ψέγει τ' ἂν ὀρθῶς καὶ μισοῖ ἔτι νέος ὤν, πρὶν λόγον δηνατὸς εἶναι λαβεῖν, ἐλθόντος δὲ τοῦ λόγου ἀσπάζοιτ' ἂν αὐτὸν γνωρίζων δι' οἰκειότητα μάλιστα ὁ οὕτω τραφείς;

Ἐμοὶ γοῦν δοκεῖ, ἔφη, τῶν τοιούτων ἕνεκα ἐν μουσικῇ εἶναι ἡ τροφή ». Adică, în românește, (după prof. *Iulian Ștefănescu*): „Glaucon, zisei eu, așa este că pentru aceste motive, în muzică (deprinderea) educația cu ea este lucrul esențial, fiindcă mai presus de orice, ritmul și armonia (coboară) pătrund în interiorul sufletului și-l ating puternic, aducând cu ele (ritmul și armonia) frumusețea morală, și de fapt ele fac un om perfect moral pe acela care este educat bine, iar de nu di'mpotrivă? Și fiindcă, de altă parte, cineva educat cum trebue, simte foarte puternic aceiace are vreun defect sau aceiace nu este făcut bine sau aceiace are vreo lipsă din na-

Apollo Barberina.

Biblioteca Universitaria Iași

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

tură, și pe drept supără, și laudă ceiace e bun și trage foloase din ele, bucurându-se și însușindu-și-le și deci devine un om desăvârșit, iar ceiace e imoral dezaprobă — și cu drept cuvânt, — și aceasta încă de tânăr, înainte ca să fi devenit deplin conștient de motivele care-l fac să judece așa, (le recunoaște cu atât mai mult cu cât a fost educat în muzică).

Acestea mi se par rezultatele așteptate dela educația prin muzică".

Iar *Aristoteles*, în capitolul despre educație al *Politicei* sale, stabilește că :

« Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἐστι μιμήματα τῶν ἠθῶν, καὶ τοῦτ' ἐστὶ φανερόν· εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις, ὥστε ἀκούοντας ἄλλως διατίθεσθαι καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν ἐνίας ὀδυρτικωτέρας καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστὶ καλουμένην· πρὸς δὲ τὰς μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλιστα πρὸς ἑτέραν, οἷον δοκεῖ ποιεῖν ἡ δωριστὶ μόνη τῶν ἁρμονιῶν· ἐνθουσιαστικοὺς δ' ἡ φρυγιστί. Ταῦτα γὰρ καλῶς λέγουσιν οἱ περὶ τὴν παιδείαν ταύτην πεφιλοσοφηκότες· λαμβάνουσι γὰρ τὰ μαρτύρια τῶν λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς ῥυθμούς· οἱ μὲν γὰρ ἦθος ἔχουσι στασιμώτερον, οἱ δὲ κινητικόν· καὶ τούτων οἱ μὲν φορτικωτέρας ἔχουσι τὰς κινήσεις, οἱ δὲ ἐλευθεριωτέρας. Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι δύναταί ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος ἡ μουσικὴ παρασκευάζειν. Εἰ δὲ τοῦτο δύναται ποιεῖν, δῆλον, ὅτι προσακτέον καὶ παιδευτέον ἐν αὐτῇ τοὺς νέους ». Adică, în românește, (după prof. *Ștefan Bezdechi*) : „muzica, din contră, este evident o imitațiune directă a senzațiunilor morale. De îndată ce variază natura armoniilor, impresiile întipăririlor auditorilor se schimbă cu fiecare din ele și le urmează. La o armonie plângătoare, ca aceea a modului numit mixolydic, sufletul se întristează și se strânge ; alte armonii înduioșează inima, și acestea sunt cele mai puțin grave ; între aceste extreme, o altă armonie procură mai ales sufletului o liniște desăvârșită și acesta este modul doric, care pare că numai el dă această intipărire ; modul frigic, din contră ne entuziasmează. Aceste deosebite calități ale armoniei au fost bine înțelese de către filozofii care s'au ocupat cu această parte a educației și teoria lor se sprijină pe mărturia faptelor. Ritmurile variază tot atât cât și modurile : unele liniștesc sufletul, altele îl sguduie ; și mișcările acestor din urmă pot fi ori mai vulgare, ori de gust mai bun. Este deci, impo-

sibil, în urma tuturor acestor fapte, de a nu recunoaşte puterea morală a muzicii; şi de oarece această putere este foarte reală, trebuie în mod necesar a se introduce şi muzica în educaţia copiilor."

In fruntea paginilor de sărbătorire şi cinstire a marelui om de şcoală, *Constantin Kiriţescu*, menite să evidenţieze legătura gândurilor şi faptelor lui cu *ideia de educaţie muzicală*, să-i fie dovadă de recunoaştere şi recunoştinţă şi să aducă apoi o slabă rază de lumină în negurile dese care întunecă această ideie, punem rândurile citate, alese din numeroasele locuri de care abundă scrierile clasicismului antic, cu privire la muzică şi funcţia ei în viaţa popoarelor. Ideia de educaţie muzicală încearcă în cugetarea şi în mişcarea pedagogică de azi un reviriment, duh nou şi înviorător pătrunzând-o şi tinzând a-i statornici temeiuri sigure ca disciplină teoretică şi practică. Ştiinţa educaţiei şi-a creat un spirit propriu de avântată şi cutezătoare credinţă în ce *va fi*. Nu ce a *fost*, ci ce *va fi* şi ce *trebuie să fie*, — aceasta are în vedere şi-şi propune educatorul. Idealul educativ, postulatele teoretice, lozincele formative, chiar principiile normative şi călăuzirea metodică în realizarea practică, se descopăr educatorului din imaginea unei realităţi oarecum vizionare, instabile, care îi apare înaintea realităţii concrete, înaintea căreia o ia: *viitorul*, sub presupoziţia căruia ia naştere şi se înteţeşte necontenit elanul activităţii educative. Educaţia muzicală n'a căpătat încă această deprindere şi această siguranţă de a se rezema hotărât pe fondul viitorului; este finalistă şi cu toate că se înfiripează din elanul propriu artei muzicii, este încă intimidată de ascensiunea idealului pe care şi-l poate întruchipa, (fiindcă numai sub hăurile necuprinse ale viitorului), este mereu atentă la realitatea prezentă şi mai ales caută şi vrea să-şi lege de *trecut* privirea celeilalte feţe de Ianus. Ce *a fost*, este teren solid şi sigur, în care ideia de educaţie muzicală se poate regăsi, pe care se poate bizui; îi întăreşte conştiinţa siguranţei de sine.

In scrierile vechi, ale evului mediu, dar mai ales în cele ale clasicismului antic ideia de muzică şi de educaţie prin muzică este frequent amintită şi cu convingere discutată însemnătatea ei în perfecţionarea vieţii sufleteşti a omului. In opera lui *Platon* şi *Aristoteles* este exaltată înrâurirea pe care muzica o poate exercita asupra sufletului, de unde este dedus şi afirmat cu impresionant accent rolul predominant al educaţiei muzicale. Aceste men-

țiuni singure, pot ține loc de date istorice doveditoare ale străvechiului trecut al unei laturi de educație, a cărei existență dăinuește neîntrerupt prin vremi, dar care, cu greu ar fi mai putut să fie concepută și tratată la fel, în lungul drum pe care mintea și simțirea omului l-au parcurs de-atunci până azi. Aci însă, în cea mai deplină și superbă manifestare a cugetării eline, educația muzicală — ἡ μουσικὴ τροφή — cum o numește Platon, întrebuințând termenul τροφή, adică hrană, nutriment, și spiritual, deci educație — își află cea mai ideală, dar și cea din urmă formă de desăvârșită înțelegere și realizare în care a fost vreodată în stare să apară. Eziți să crezi — cum, de altfel, se întâmplă adeseori — că s'a putut cândva atribui muzicii și influenței ei asupra sufletului omului, o atât de covârșitoare putere. Crezi mai degrabă că este vorba de o superstiție, ceiace, negreșit, ar putea fi chiar dovedit, dar numai în cazul când am smulge muzica din sistemul de cugetare elin, i-am rupe legăturile cu perfecta unitate de concepție asupra lumii și vieții a vechii filosofii grecești și astfel am considera-o izolată de întregul din care ea face parte constitutiv și organic. Înțeleasă însă în întregimea sistemului de gândire, muzica reprezintă legea universală care organizează elementele în cosmos într'o desăvârșită armonie, astrele, mișcările lor, statul, trupurile și sufletele, acordul lirei, totul aflându-se sub tăria acelorași principii care guvernează lumea din afară și din lăuntrul omului. Nu simbol al armoniei universale, ci expresie reală, actuală a ei era muzica, în virtutea căreia posedă puterea proprie, irezistibilă, de a interveni, călăuzi și înrâuri, prin rezonanța necesară, spiritul omenesc, determinându-i mișcările în ea, în armonia universală. Potrivit raportului de corespondență dintre moduri și sfere, fiecărui mod muzical, îi revine o anumită valoare etică, un anumit ἦθος, *ethos*.

Lui Marte	îi	corespunde	Doricul
„ Jupiter	„	„	Frigicul
„ Saturn	„	„	Lidicul
Lunei	„	„	Hipodoricul
Lui Mercur	„	„	Hipofrigicul
„ Venus	„	„	Hipolidicul
Soarelui	„	„	Mixolidicul

Melos și ritm sunt prevăzute cu proprii, particulare puteri de înrâurire asupra sufletului omenesc, care le și fixează rolul în educație. Căci, între mișcările fenomenelor muzicale și cele ale

sufletului omenesc, existând raporturi strânse, fenomenele muzicale influenţează în diverse chipuri caracterul omului, întărindu-l sau slăbindu-l. Ele, după părerea lui Aristoteles, « ποιεῖ τὰς ψυχὰς ἐνθουτιαστικάς ὁ δ' ἐνθουσιασμὸς τοῦ περὶ τὴν ψυχὴν ἤθου πάθος ἐστίν » (fac sufletele entuziaste. Şi ce altceva este entuziasmul, decât o emoţiune cu totul morală?) — Ἡ δωριστὶ (modul, armonia dorică) provoacă σεμνότις (gravitate, majestate), desvoltă virtuţile cetăţeneşti, spiritul războinic, vitejia, oţeleşte caracterul; ἡ φρυγιστί (frigicul) provoacă ἐνθουσιασμὸς (transport divin, în afară de sine, inspirat de divinitate), deslănţue şi susţine extaza, întăreşte devotamentul, sporeşte capacitatea de supuşenie la voinţa zeilor. Conceputâ astfel, muzica devine o problemă capitală care priveşte de aproape soarta statului; ea trebuie supraveghiată cu sacră grije, atât asupra ethosului, cât şi asupra puterii de purificare care se produce, prin ea, asupra sufletului omenesc— κάταρσις. Categoriile de muzică, instrumentele de muzică chiar, formează un „corp de doctrină etică — politică". De aceea, nu e de mirare că termenul νόμος este comun, atât pentru noţiunea de lege, normă de conducere şi de conduită în stat, cât şi pentru cea de mod muzical, de melodii tipice, după care aezii aveau să execute minunata epică grecească.

Ceiace este de reţinut din teoria de educaţie muzicală a Grecilor vechi, ciudată pentru înţelegerea de azi şi mai ales pentru estetica muzicală, este tocmai faptul că, la originea ei, estetica nu are rol în atribuirea sau justificarea puterilor de înrâurire ale muzicii: acestea nu sunt întemeiate pe legile frumosului, nu provin din valorile estetice ale muzicii. Ethosul modurilor şi ritmurilor îşi află explicaţia în factori de altă natură, decât estetică. Principii cultice, magice, cosmologice, hotărăsc etosul modurilor şi ritmurilor, sau, cu un cuvânt, rostul lor în armonia universală. Factorii etnici, de asemenea, contribuesc la aceasta, cum putem observa, dacă luăm în considerare că modurile originale greceşti sunt denumite, ca şi stilurile arhitectonice, după grupurile sau seminţiile din diferite provincii şi ţinuturi: doric, frigic, lidic. Mai târziu, în epoca în care factorul estetic capătă preponderenţă, iar muzica este cultivată pentru plăcerea sensorială pe care o procură, dispare şi valoarea ei etică şi cu ea, devine îndoelnică şi se tăgăduieşte puterea educativă a muzicii şi încetează şi prestigiosul rol al educaţiei muzicale în popor. Se desvoltă în schimb virtuozitatea tehnică, a cărei culme coincide cu însăşi declinul şi degenerescenţa minunatului popor.

Ceiace urmează să adăogăm, pentru a căpăta imaginea completă a muzicii la Greci, este faptul că, nu numai în speculația filozofică și în activitatea educativă, ci și în concepția și în practica vieții, muzica se bucură de prestigiu deosebit, cântecul fiind intens cultivat, atât în participația la executarea tragediei și comediei, unde, ca factor de educație socială are un rol hotărâtor, dar și în prestarea muncii. In afară de muzica înaltă, poporul avea melodii deosebite pentru diferitele feluri de munci : secerișul, călcarea strugurilor în linuri, toarcerea lânii, țesutul etc. Αὐλός-ul trecerea din mână, cum trece fluerul ori cavalul la unii din ciobanii sau țăranii români. Deci, o viață muzicală teoretic și practic, unitar și organic întemeiată și susținută, în care a putut să apară o atât de ideală concepție de educație muzicală, mai propriu, de educație prin muzică.

Poate că față de cele expuse, nu va mai apărea atât de absurd, ceeace Platon stabilește în cartea patra a Politiei :

„Εἶδος γὰρ καινὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον ὡς ἐν ὅλῳ κινδυνεύοντα· οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὥς φησί τε Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι ». Adică, „introducerea unui nou gen de muzică e un lucru de care trebuie să vă feriți ; stricați totul, dacă e adevărat, cum socotește Damon și cum cred și eu, că nu poți schimba modurile muzicii, fără să răstorni legile fundamentale ale Statului".

Dar ceeace va părea întotdeauna o enigmă este că, teoria muzicii eline care frământă și fecundează mintea cugetătorilor până în vremea din urmă, care a și determinat uneori în chip hotărâtor chiar arta muzicii europene, nu a mai fost examinată și nimeni nu și-a mai propus să urmărească, să cuprindă și să încerce o revalorificare a principiilor de educație muzicală elină, firește în măsura în care asemenea idei își pot afla înțelegerea și realizarea practică în spiritul și mediul social al vremilor.

In evul mediu, în scrierile patristice, și în cele ale fericitului *Augustin* mai ales, puterea muzicii nu încetează a fi recunoscută și afirmată, cum, de pildă, în *Confessiones* : „*Omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habent proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur*". Pentru care Augustinus și recomandă, cu elan : „*Cantate vocibus, cantate cordibus ; cantate oribus, cantate moribus : cantet canticum novum non lingua, sed vita*". Și mai târziu, în plin ev mediu, se găsesc convinși susținători ai muzicii, care o concep, uneori chiar

vădit sub influenţa vechilor teorii clasice. In acele avântate „*Sententiae Isidori Episcopi ad Braulionem Episcopum de Musica*", se poate citi: „*Itaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta; nihil enim est sine illa. Nam et ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et coelum ipsum sub harmoniae modulatione revolvitur*". De unde, de sigur, şi consecinţele necesare: „*Musica movet affectus, provocat in diversum habitum sensus. Musica animum mulcet et singulorum operum fatigationem modulatio vocis consolatur*".

Conceptul de ethos, într'adevăr, creştinat, transformat în spirit creştin şi devenit în evul mediu, „*Compunctio cordis*", este socotit apt pentru a determina căinţa, mâhnirea adâncă şi pioasă, „zdrobirea inimei" — cum zice aşa de plastic Ieromonahul Macarie — pe care muzica trebuie s'o provoace în sufletul celui căzut în păcat. Rar se mai pomeneşte de „*modus lascivus*", de lumină şi întunerec, de tristeţea minorului, reminiscenţe foarte vagi din străvechea concepţie etică. In cultura muzicală românească reflexul este şi mai slab: se vorbeşte într'adevăr, în cântarea bisericească, despre „*ifos*" de Ţarigrad.

Iar când, ca pe vremea lui Luther, reapar semne de adoraţie şi exaltare a puterilor etice ale muzicii, aceste semne sunt socotite, ca şi cele aflate în tot cuprinsul filozofiei şi pedagogiei, ca fiind de interes secundar, irelevante, de trecut cu vederea. Abia în ultima vreme, în ultima decadă, ideia de educaţie muzicală elină este supusă unui mai temeinic examen critic, i-se verifică bazele conceptuale şi se tinde la derivarea de norme proprii, spre a fi aplicate în practica vieţii de azi. In fruntea gânditorilor contimporani, preocupaţi de această problemă, sunt de amintit sociologul *Hans Freyer* şi pedagogul *Ernst Krieck*. Acţiunei lor se datoreşte direcţia de recunoaştere a valorilor cuprinse în concepţiile de educaţie muzicală la Greci, platonice mai ales, acţiune care, în Germania, născoceşte, sau mai de grabă, traduce şi introduce în terminologia şi practica didactică o nouă disciplină: „Musische Erziehung", educaţie muzică — nu muzicală —, ceiace vrea să corespundă cu μουσική τροφή a lui Platon.

II.

Intorcându-ne privirea dela acele piscuri luminoase de gândire elină şi luând în considerare realităţile spirituale şi

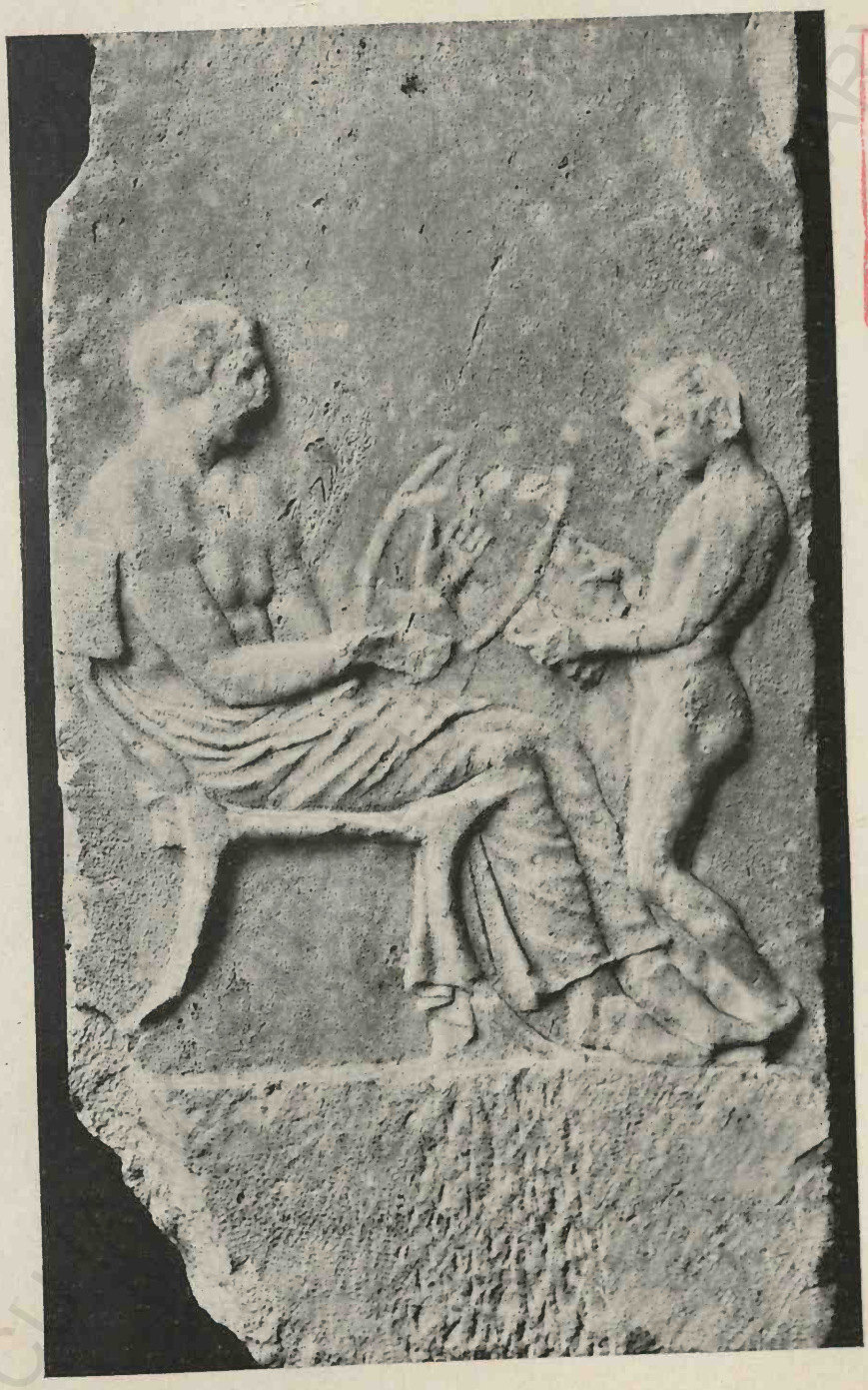

Biblioteca Universității Iași

Lecție de muzică în antichitate.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

muzicale românești, va trebui din capul locului să constatăm că, oricât de valoroase ne apar concepțiile de educație muzicală ale vechilor Greci și oricât de ademenitoare, ele nu pot fi nici năzuite, nici imitate și cu atât mai puțin impuse. De netăgăduit că sunt sugestii, norme, poate principii, care pot fi căpătate sau derivate și verificate într'o acțiune educativă ca cea românească. In alegerea și experimentarea unor norme de educație, ori cât ni s'ar părea ele de perfecte și valoroase, va trebui însă să se țină seama de firea, de structura particulară a sufletului poporului pentru care acțiunea educativă se săvârșește; și evident — o *primă analogie și aplicație care urmează a fi făcută — în același scop suprem care era* πόλις, *statul, ca vechii Greci, și în care este și la noi cei de azi, cei de aici și din toate părțile Românismului, focarul central el oricărei aspirații de siguranță, înălțare și propășire.*

Și nu mai puțin necesară este *cunoașterea psihologiei muzicale a poporului*, orice încercare de grefare a unei idei de educație muzicală, sublime chiar, rămânând fără efect, zadarnică, fără cunoașterea și ținerea în strictă luare aminte a particularităților psihologice și de dotație muzicală a poporului și, deci, și a copilului, din care ea trebuie să isvorască sau cu cari trebuie să aibă — după cuvântul lui *Goethe* — afinități elective.

Deci, în primul rând, există, sunt de aflat date psihologice cu privire la viața muzicală a poporului? Sunt ele distinctive și caracteristice pentru firea muzicală și pentru întregul fel de a fi al poporului? Obiectivează elemente de viață sufletească a căror afirmare și desvoltare asigură descătușarea și creșterea puterilor spirituale și de creație culturală ale poporului? Pe temeiul lor poate fi îndrumată și realizată o introducere a copilului în sfera valorilor spirituale obiective, pentru primirea și asimilarea bunurilor educative conținute în capodoperile istorice ale artei muzicii?

Iată întrebări la care răspunzând și numai afirmativ răspunzând, ne putem incumete să întrezărim un ideal de educație muzicală românească și să schițăm norme ce pot fi derivate, ținând în deaproape privire acest ideal și realitățile psihologice, sociale și naționale ale poporului și ale copiilor chemați la opera de educație prin muzică și de educație muzicală.

„*Juxta Vayvodam citharoedi et musicorum chorus erat, qui valachica lingua patrium carmen pleno gutture cantabant*", a văzut și a auzit *Paul Strassburgh*, călătorind, pe la 1632, în vechea Țară

Rumânească. Se cânta, deci, la începutul veacului XVII cântec rumânesc care putea atrage atenţia unui călător străin. Cam pe aceeaşi vreme, *Martin Opitz*, după o şedere de un an de zile în Transilvania, îşi rostea admiraţia pentru muzica populară rumânească în termeni ca aceştia: *„Când aud un cântec românesc, îmi vine să cred că muzica anume e creată pentru Români, iar Românul pentru muzică"*. Chiar mai înainte de această vreme, cronicarul ungur *Stefan Szamoskőzy* pomeneşte de lăutarii, cari, la intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia, mergeau lângă acesta, cântând şi *„slăvind faptele noastre de război"* (*N. Iorga*). Cu *„propriile-i urechi"* a auzit *Matei Strykowski* (1574) *„acest glorios şi antic obiceiu"* ce *„se păstrează până astăzi în... Muntenia, în Transilvania, în Moldova... după cum mă încredinţai eu însumi"* că *„în toate adunările acelor popoare... faptele oamenilor renumiţi sunt celebrate prin cântece cu acompaniamentul vioarelor, alăutelor, cobzelor şi arfelor, căci poporul de jos se desfătează peste măsură ascultând marile vitejii ale principilor şi voinicilor"*. Tot din veacul al XVI-lea avem şi ştirea menţionată de *Nicolaus Isthvanfi*, că la încoronarea lui Rudolf, tânărul Balassius (poetul naghiar Balassa Balint) a dansat *„jocul păcurăresc"* (*„Căluşerul"*), pentru care *„palmam obtinuit*, qum Caesar et Rex coeterique Principes non sine voluptate spectavissent". Iar la 1485, cu aproape o sută ani mai înainte, vorbindu-se într'o scriere polonă, despre Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, se însemnează că, apropiindu-se el de cortul în care se afla regele Poloniei, a descălecat *„în sunetul buciumilor regali şi moldoveneşti"*.

Încă din veacul al XV-lea, în scrierile cronicarilor şi, de asemenea în primele tipărituri rumâneşti, se găsesc menţiuni despre muzica şi instrumentele muzicale ale Rumânilor: *„bucine"*, *„lăute"* s. *„alăute"*, *„scripcă"*, *„tobe"*, *„trâmbiţe"*, *„ceteră"*, *„glasurile cimpoilor"*, *„glasurile cântării"*, *„cimpoieşul cu cimpoiele"*, *„surlarii"* (cu *„surlele"*), *„lăutarii"* s. *„alăutarii"* etc. *Constantin Stolnicul Cantacuzino* face (ca şi amintitul Paul Strassburgh) distincţia categorică între *muzica instrumentală* şi *cea vocală*, menţionând *„lăutari"* şi *„cântători"*. Ne sunt amintite uneori chiar subiectele cântecelor, cum aflăm la 1659: *„lăutarii ziceau viersul fetei care şi-a pierdut caprele în munţi"*. In poeziile lui *Balassa Balint* (1551—1594) se găsesc de asemenea menţiuni relative, nu numai la subiectul cântecelor, ci şi la melodia lor. Intr'adevăr poezia Nr. XXIX, sub titlu, are menţiunea: *după melodia cân-*

tecului românesc „Savu nu lasă 'n casă fata", iar Nr. XXXV are mențiunea: *după melodia cântecului românesc „ciobănița română își plângea oile rătăcite"*.

Cântecele populare, de țară, *„prosteşti"* (*D. Cantemir*), *„muzicile şi jocurile"* (Şincai), *„les airs nationaux"* (*Demidoff*), instrumentele muzicale şi dansurile populare au atras aşadar, de timpuriu atenția cronicarilor şi scriitorilor străini cari au avut prilejul să observe şi să cunoască poporul român. Fără a fi trecute cu vederea în începuturile de cultură românească, să recunoaştem că producțiunile muzicale ale poporului abia la scriitorii români ai veacului al XIX-lea sunt recunoscute şi apreciate pentru valoarea lor de deslușire şi caracterizare a firii româneşti, ceeace şi determină deosebita solicitudine care li se arată în curentele culturale ale vremii.

In veacul al XIX-lea, epoca cea mai vie şi mai activă de trezire a conştiinței naționale româneşti, prinde a se simți şi a se bănui că, mai mult decât în celelalte manifestări de artă populară, în cântecul şi jocul țăranului sunt cuprinse motive de viață sufletească ce relevă şi disting umanitatea specifică a poporului român, în adâncul torentului melosului curgând elemente de credințe, obiceiuri şi aspirații care pot forma punți de legătură a românismului cu originea şi trecutul istoric şi restul lumii înrudite după sânge, limbă, trai, comunitate de cultură. Nu poate fi tăgăduit interesul etnic, psihologic şi artistic reprezentat, bunăoară, de arta plastică românească, după cum nu poate fi contestată în ea resfrângerea darurilor specifice ale sufletului poporului. Numai că, dacă în producțiunile de artă plastică ce împodobesc viața țăranului român, sufletul poporului se exprimă (din cauza a însăşi naturii artelor plastice) indirect, în muzică dimpotrivă, în manifestările „muzice", țăranul se exteriorizează direct, fără intermediul unui obiect uzual (ca în plastică), în materia şi forma sensibilă a sunetelor, proprii să redea cele mai delicate inflexiuni ale unduierilor sufleteşti. Dela naştere până la mormânt, dela leagăn la cosciug, răsăritul şi apusul vieții — *cântec de leagăn* şi *bocet* —, viața sulfetească a țăranului român îşi şi află în muzică mijlocul cel mai propriu şi preferat de exprimare. *Clipele cele mai însemnate ale vieții, credințele, obiceiurile, tradițiile, precum şi bucuriile şi întristările adânci, sunt manifestate şi transfigurate în forma melosului popular.* *„Dor"*-ul, starea sufletească atât de caracteristică a psihologiei poporului român, în nici un alt chip şi în nicio altă

artă nu-şi găseşte o formă de exprimare mai desăvârşită ca în muzică. Atât este de strâns legată muzica populară de viaţa sufletească a ţăranului, încât ar părea arbitrar să se încerce o clasificare a folklorului muzical rumânesc folosind alte criterii decât cele psihologice, determinante în creaţia şi execuţia melodiilor populare. Cântecul nu este neutral, independent de împrejurările în care a fost plăsmuit, nici nu se cântă oricând, indiferent de stările sufleteşti sau circumstanţele individuale sau sociale, care au contribuit la crearea lui. Vrând să culegem „bocete", *ţăranca* îşi cere iertare că *nu poate „zice" bocetele fără să plângă*, aşa de funcţional este cuprins versul de jale în organizaţia sufletească. „*Doina*", genul cel mai autentic şi mai caracteristic de muzică populară rumânească are o asemenea funcţie, ca *plânsul*, în sufletul ţăranluui : atât de naturale, de pur psihice, spontane, genuine şi veridice — cum e o interjecţie, un gemăt, un oftat sau un chiot —, atât sunt de firești aceste manifestări de melos popular, încât te temi să nu impietezi asupra candidei lor nevinovăţii şi fragede naivităţi, aproape nu cutezi a le numi cu termenul obişnuit : *muzică*. Nici chiar concepţia de calitate, de artă, de estetică, nu se relevă decât ca auxiliară şi secundară în melosul românesc. Nu doară că ţăranul rumân nu e capabil să facă distincţia calităţii ; dar nu acest factor primează în viaţa muzicală a satelor rumâneşti, ci conţinutul spiritual, fondul sufletesc, sorgintea psihică din care a luat naştere „*viersul*". Când glasurile se unesc în cântece — la ospeţe, la petreceri, la muncă, la „clăci" s. „şezători",—hăulind prin sat, la intoarcerea muncitorilor dela lucru, nimeni nu se exclude dintr'un asemenea grup social şi muzical, pentru motivul că nu ar cânta „frumos". Cel ce nu cântă împreună cu ceilalţi, se exclude pur şi simplu din pulsul vieţii sufleteşti al obştei din care face parte, fapt care nu se întâmplă mai niciodată. Cântând acelaşi „viers", fiecare ia parte activă, creatoare, la formarea din nou a cântecului. Mai mult chiar, impulsul creator este atât de viu şi puternic, încât modifică, transformă pe alocurea „viers"-ul ce circulă din gură 'n gură, producându-se acele numeroase *variante*, doveditoare ale însăşi participaţiei vii, active, creatoare, la fenomenul muzical. De altfel, puterea creatoare a poporului produce noui cântece, manifestări în laturea muzicii a impresiunilor cauzate de un insemnat eveniment ; un accident de muncă, o întâmplare deosebită, o deraiere de tren, revoluţia

țărănească dela 1907, o moarte năpraznică, un innec, un incendiu, sunt *„puse în cântec"*.

Individual și colectiv, vocal sau instrumental — din „fluer", „caval", „cimpoi", „trâștie", „flaut", „bucium", „tulnic",„vioară" („lăută", „alăută", „scripcă"), „cobză", „citură", „naiu", până și din frunza copacilor și din solzi de pește— țăranul rumân „cântă", își poartă cântând aleanul, își domolește și uită necazurile, își alungă urâtul, își mărturisește credințele sale, creștinătatea sa (alta decât cea din cărțile de dogmă), „își varsă focul" în cântec, își cântă „dorul". „*Cântă*" ; chiar pentru acțiunea de a face muzică cu ajutorul unui instrument, limba rumânească nu cunoaște alt termen ca celelalte limbi (*„jouer", „spielen", „sonare", „to play"*). *Rumânul „cântă"* (și vocal și instrumental), păstrând termenului *„cântare", toată savoarea magică primitivă, toată ardoarea, melancolia, nostalgia turburătoarelor și impreciselor dorinți închise în „dor", precum și întreaga exuberanță a voioșiei și veseliei.* Forma muzicii, raportul dintre „viers" și „vers" (melodie și text literar), structura melodică, arhitectura, ornamentația, cadrul tonal, ambitus-ul și constituția ritmică își găsesc, în bună parte, explicația în funcția psihologică și socială pe care muzica o are în viața poporului. O grupare pe categorii, pe genuri, a melosului țăranului rumân nici nu ar putea fi mai potrivită decât pe temeiul acestei funcții. *Cântece de leagăn, colinde, cântece de stea, de vicleim (Irozi), sorcovă, brezaie, capră, vasilcă, doine, hore și hore lungi s. cântece lungi ,cântece de dragoste, de lume, de nuntă, de muncă, de miliție, balade (cântece bătrânești), bocete, — sunt genurile de muzică populară rumânească,* la care pot fi adăogate *jocurile de copii,* precum și, într'o oarecare măsură, *muzica bisericească,* în forma în care se mai cântă în bisericile sătești. Criteriile de grupare și sistematizare, cum se vede, nu sunt luate din utilajul obișnuit al muzicii, nici nu pot fi luate, atâta vreme cât factorii determinanți ai acestor genuri de melos popular nu sunt de natură estetică, nici de tehnică muzicală. *In conștiința muzicală a poporului, fiecare gen este clar și precis determinat; poporul nu se 'nșală în această privință, etosul fiecărui gen fiindu-i în fire.* Ceeace, să nu trecem cu vederea de a constata, însemnează și o originală, specifică și caracteristică întruchipare în forma melosului, care reprezintă modul particular de concepție și plăsmuire muzicală al țăranului rumân.

Substratul comun de viață sufletească a omului de pretutindeni și de totdeauna, ca și caracterul omofonic al muzicii po-

pulare în general, poate să ne descopere elemente asemănătoare sau chiar identice, ce se găsesc în muzica tuturor popoarelor şi cu atât mai mult în muzica popoarelor pe care istoria le arată sub dependenţa aceloraşi condiţiuni de soartă sau de cultură. Reflecţiunile prof. *N. Iorga* cu privire la balada românească în veacul XVI şi XVII (cf. Istoria Literaturii româneşti, Ed. II-a, pag. 35) şi la influenţele exercitate de *„Sârbii cântăreţi"* cari *„străbăteau cu guzla lor toată Polonia şi cântau la curţile nobililor poloni şi anume a Cazacilor din Rusia Mică"* (Gjorgjevici), pot fi extinse la diferite influenţe reciproce săvârşite asupra cântecelor populare ale vecinilor de către cultura greco-română, slavo-bizantină, infiltraţiile cărturăreşti, de către tradiţiile, credinţele, superstiţiile şi obiceiurile străvechi, de către scrierile autentice şi apocrife ale creştinismului. Pot fi întreprinse chiar cercetări referitoare la un gen de muzică populară pe o întindere de pământ sau, mai natural, pe o zonă de viaţă sufletească ce trece peste limitele unui popor, cuprinzând un grup de popoare, aşa cum, de pildă, a lucrat *P. Caraman* asupra *„Substratului mitologic al serbătorilor de iarnă la Români şi la Slavi"*, (de unde putem căpăta sugestii asupra fondului comun al colindelor, cântecelor de stea etc.). Aceasta nu însemnează însă că se poate tăgădui originalitatea formelor melodice şi ritmice pe care o îmbracă diferitele motive culturale, eroice, religioase, magice sau mitologice, comune la diferite popoare. Prin comparaţie s'ar putea ajunge la verificarea şi stabilirea particularităţilor muzicale ale poporului. Căci, dacă în diferenţa dintre individ şi grup social se descoperă criteriul care poate deosebi cântecul invividual şi subiectiv (cum e doina), de cel al grupului (cum e un cântec de lume sau colindă) — somptuoasă bogăţie ornamentală, libertate ritmică, prelungi fermate, rubato, largă întindere (ambitus), portamente, pentru redarea dinamismului interiorităţii, a fanteziei, a lirismului individual, faţă de melodia mai restrânsă ca amploare melodică, de riguroasă structură simetrică, de variată, dar precisă metrică (pentru a orândui mersul împreună al massei sociale), cu cele mai neprevăzute şi expresive combinaţii de svâcnet ritmic (de parcă ritmul ar fi focarul central în care este concentrată şi din care iradiază puterea de expresie muzicală), măsuri de 5, 7, 8 (3+2+3), 9 (4+3+2), în care debordează voinţa unitară de a cânta, dar se imprimă şi disciplina severă de concertare împreună a obştei, a massei sociale —, dacă apoi regional se pot constata variaţii de mani-

Relief pe Columna lui Traian.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

festare ale exuberanței muzicale țărănești, dacă, deci, în sânul aceluiași neam rumânesc se definesc particularități regionale, cu atât mai mult, trebue să admitem diferența dela națiune la națiune, chiar în reflexul acelorași influențe provenite din afară, *idiome muzicale naționale, folklorul muzical al fiecărei națiuni.*

Deci, cântecul nu este la poporul nostru o formă de exprimare lipsită de importanță pentru structura sufletească a Rumânului. Pentrucă muzica populară nu este un joc de imagini sau de senzații exterioare, întâmplător, ocazional și periferic, practicat numai pentru plăcerea exterioară și neesențială a insului sau a obștei. Cântecul este mărturie vie și caracteristică asupra simțirii și întregei naturi sufletești a omului rumân, căci este o obiectivare a concepției de viață cristalizată dealungul vremii în substratul de conștiință al poporului. „*Ces chants populaires ne se présentent pas seulement à nous comme des compositions poétiques de premier ordre, elles sont encore l'expression la plus complète et la plus sincère du genie du peuple roumain*". (*M. Ubicini*, 1856).

Este ceeace și poetul *Alecsandri* a formulat atât de clar și frumos: „De-l muncește dorul, de-l cuprinde veselia, de-l minunează vreo faptă măreață, el își cântă durerile și mulțumirile, își cântă eroii, își cântă istoria și astfel sufletul său e un izvor nesfârșit de frumoasă poezie. *Nimic dar nu poate fi mai interesant decât a studia caracterul acestui popor în cuprinsul cântecelor sale, căci ele cuprind toate pornirile inimei și toate razele geniului său*".

Prilejurile în care se cântă par, și sunt într'adevăr, reminiscențe dintr'un cult străvechi; degenerat, aproape desființat acum, firește, și totuși evident, în originea lui, de altă natură, de cât în cea care apare azi privitorului grăbit sau superficial: *șezătoarea sau claca, hora, bocetul, mesele mari la nunți și la întruniri festive și nu mai vorbim de colinde, sunt reminiscențe de cult, la îndeplinirea și manifestarea căruia participa întreg poporul*, în care poporul își exercita tendințele ancestrale de transcendere din viața comună în lumea de dincolo (a spiritului, a zeilor), într'o lume adevărată, definitivă, ideală, permanentă, eternă.

Astfel înțelese, muzica și dansul popular sunt strâns legate de firea poporului, dar și de tradiția, de origina magică a credințelor și obiceiurilor populare, precum și, pe de altă parte, de ideia socială, de solidaritate și omogenitate a obștei.

Nu am cunoștință dacă a fost observat și însemnat undeva viul proces sufletesc ce are loc în inima flăcăului și fetei mari, în

societatea lor, în familie şi în întreaga lor ambianţă, în momentul când tinerii *„ies lahoră"*, *„se prind în horă"*, încep să *„joace 'n horă"*. Punctul culminant al întregei solemnităţi a nunţii este momentul în care, după actul cununiei religioase, ginerele şi mireasa joacă în horă împreună (Hora miresei), în hora rituală care are loc în acest moment, ceeace pare consacrarea oficială socială a întregei faze, de când tânărul sau fata mare au „ieşit la horă". Aceasta e clipa în care, prin horă, se produce actul solemn de încorporare oficială a tânărului în masa socială, în obşte; tranziţia dela faza de copilărie la maturitate, dar mai ales păşirea dela starea lui de izolare la incadrarea în obşte, se produce prin mijlocirea muzicii şi jocului „horei", care este, ca şi şezătoarea, de pildă, o formaţie socială, intemeiată de popor, fără constrângere, fără silnicie, ci în care se manifestă liber voinţa solidară a unei obşti de caracter autentic rumânesc. Poate că în turburarea sufletească a tinerilor care se prind în horă, sunt tocmai de aflat germeni de conştiinţă provocaţi de reminiscenţe din originea arhaică a horei, care însemna mişcarea regulată a lumilor, a astrelor, a soarelui, poate că sunt razele de responsabilitate socială care străbat conştiinţa tânărului în clipa acestui act solemn din viaţa poporului.

Oricum, muzica şi jocul se arată aci, — şi nu numai aci — drept punte pe care copilul şi adolescentul trec din starea de minoritate şi izolare, în starea de majorat, de maturitate, bărbăţie, în comunitatea, în societatea rumânească. Se încearcă, se experimentează, se exercitează nativele impulsuri sociale, se clarifică şi se formează voinţa socială, voinţa de a se subordona unei discipline de ordin superior şi a deveni părtaş categoriilor de bunuri spirituale care formează patrimoniul sacru al societăţii şi al naţionalităţii.

Colindele, cântecele de stea, pluguşorul, sunt de interpretat ca mijloace de introducere a copilului în comunitatea de credinţă şi de simţire, în datinele şi practicele magice al vechilor culturi, care formează fondul ancestral, inalterabil al psihologiei poporului.

Printre colinde, copiiii şi tineretul din Ardeal cântă Troparul Naşterii Domnului. In vechea Ţară Rumânească umblă copiii cu salcia, cântând peasna întâi din Catavasiile Floriilor. La Vinerea mare, a Patimilor, grupaţi în cete, copiii şi tinerii cântă Prohodul Domnului, „înmormântarea", cum se zice pe la ţară, iar la Bobotează — cum povesteşte *Creangă* — *„strigam chiraleisa de clocotea satul"*. Iată semne, care nu pot fi tăgăduite, asupra tendinţei

copiilor de a se integra în comunitatea de credință creștinească, manifestată clar, prin participația lor, din proprie inițiativă, la producerea muzicii bisericii.

Numai așa se pot explica diferitele locuri, foarte numeroase, privitoare la cântec, pe care le găsim în folklorul rumânesc. In basm, în colindă, în baladă, în doină, în hora lungă, în cântece și în descântece, în jocul copiilor chiar, sunt mărturii, prezente și azi în popor, în care se dovedește adorația muzicii, vraja ei, puterea cu care intervine în destinul omului, înrâurirea pe care o poate exercita asupra sufletului omenesc. Adeseori puterea de vraje și de influențare a muzicii, apare în aceiași magică formă ca în mitul lui Orfeu. *Exaltarea cântecului și jocului în concepțiile și în manifestările spirituale ale poporului confirmă originea tracică a neamului nostru.* Un vestit antropolog al veacului trecut, Dr. *Fligier*, găsea tocmai, și în cântecul popular rumânesc, dovadă sigură asupra provenienței noastre tracice. „*Die nationale Musik der Rumänen* — zice el — *spricht ebenfalls dafür, dass sie Nachkommen der alten Thraker sind. Als ich das erste Mal die halb wilden, halb traurig verzweifelnden Weisen der Rumänen hörte, wurde ich sofort an die halb orgiastische, halb traurige Musik der alten Thraker und Phryger erinnert, über die das Alterthum so viel zu berichten wusste.*

Traurig waren die Lieder der Thraker, Phryger und nach Eustathius, der mit den letzteren verwandten Karer, elegisch sind die Nationallieder der Rumänen.

Ein Zug tiefer Schwermuth geht durch die Lieder der Rumänen, sagt Franzos. Bei dem Dichter Văcărescu findet derselbe einen Ton ächten, tiefen Schmerzes, bei Alecsandri schliesst sich an zitternd verhallende Schwermuth der jähe Ausbruch der derber Lustigkeit, ganz so wie bei den alten Thrakern. Die Musik der Thrako-Rumänen, sich gleichbleibend durch so viele Jahrhunderte, trotz so vieler Völkerstürme, Veränderungen der Wohnsitze, ja sogar der Sprache bildet ein schönes Capitel der noch so jungen Völkerpsychologie".

Muzicalitatea Tracilor, pe de altă parte, este recunoscută în întreaga antichitate, ba, după *Strabo*, Grecii au împrumutat genuri și instrumente muzicale dela Traci, cum rezultă din următoarele :

« Ἀπὸ δὲ τοῦ μέλους καὶ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῶν ὀργάνων καὶ ἡ μουσικὴ πᾶσα Θρᾳκία καὶ Ἀσιᾶτις νενόμισται ». Sau, cum tot *Strabo*, zice :

« Ὁ παιανισμὸς τῶν Θρᾳκῶν τιτανισμὸς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λέγεται κατὰ μίμησιν τῆς ἐν παιᾶσι φωνῆς».

Prin urmare, din întunecata, legendara patrie a lui Orfeus şi Thamyris, pe fondul credinţelor şi obiceiurilor tracice, din ecourile acelor *cornicines* şi *tubicines* daci şi romani, *cum apar pe columna lui Traian şi pe metopele dela Adamklissi, din această atmosferă arhaică a unei adoraţii divine a muzicii, răsună un ecou până azi în concepţia muzicală a omului pământului românesc.*

„Ein artliches Lied" — un cântec băştinaş — constată *Martin Opitz* în *„Zlatna"*, la începutul veacului al XVII-lea. *Ehrlich*, în prefaţa culegerilor sale de melodii româneşti, indică *„ardoarea dorinţelor ascunse, tăinuite în adâncul inimii"* : par'c'ar vorbi de *dorul* românesc, sublimare a entusiasmului tracic, refulat, înăbuşit în adâncurile cele mai profunde ale substraturilor de conştiinţă ale neamului nostru, a cărui proprie, potrivită şi unică posibilitate de obiectivare, a fost pe vremuri la Traci şi este şi azi la Rumâni, cântecul. Astfel, zice Ehrlich :

„Dans la musique de ce peuple il y a des passages mystérieux qui font deviner l'ardeur des desirs cachés au fond du coeur et dont la plainte est la seule expression. Souvent le voyageur, a l'entrée des Carpathes, entend de loin une flûte qui joue lentement un de ces airs de complainte dont une voix de femme peut seule rendre la douceur ; dominé par un charme inconnu, il s'arrête et prête machinalement l'oreille pour mieux écouter ces soupirs de la montagne".

Iar *Picot*, după *Bolintineanu*, vorbeşte despre ciobanii noştri, ca şi cum ar vorbi cu privire la vraja muzicii lui *Orfeu* : *„Ils jouent sur leurs flûtes des airs mélancoliques ; on dirait qu'il s'établit des rapports entre le son de leur instrument et leurs troupeaux. Ils leurs commandent en musique ; ils ont des fêtes pastorales, dont les plus grandes sont la tonte des brebis et la naissance des agneaux".*

De pus în evidenţă este *vraja atribuită muzicii* în popor şi faptul că această vraje a cântecului, calitatea lui extatică, nu este concepută ca avându-şi o finalitate în sine, ci *ca mijloc pentru un scop superior : acela de domolire, de muiare a necazurilor, de alinare, de potolire, de mângâiere şi echilibrare,* — de *„stâmpărare"* — *cum zice cântecul popular românesc* :

„Cine m'aude cântând,
Zice că n'am niciun gând
Gândul care-l gândesc eu
Nu i-l dee Dumnezeu :
Că nu cânt că ştiu cânta
Ci-mi mai stâmpăr inima.

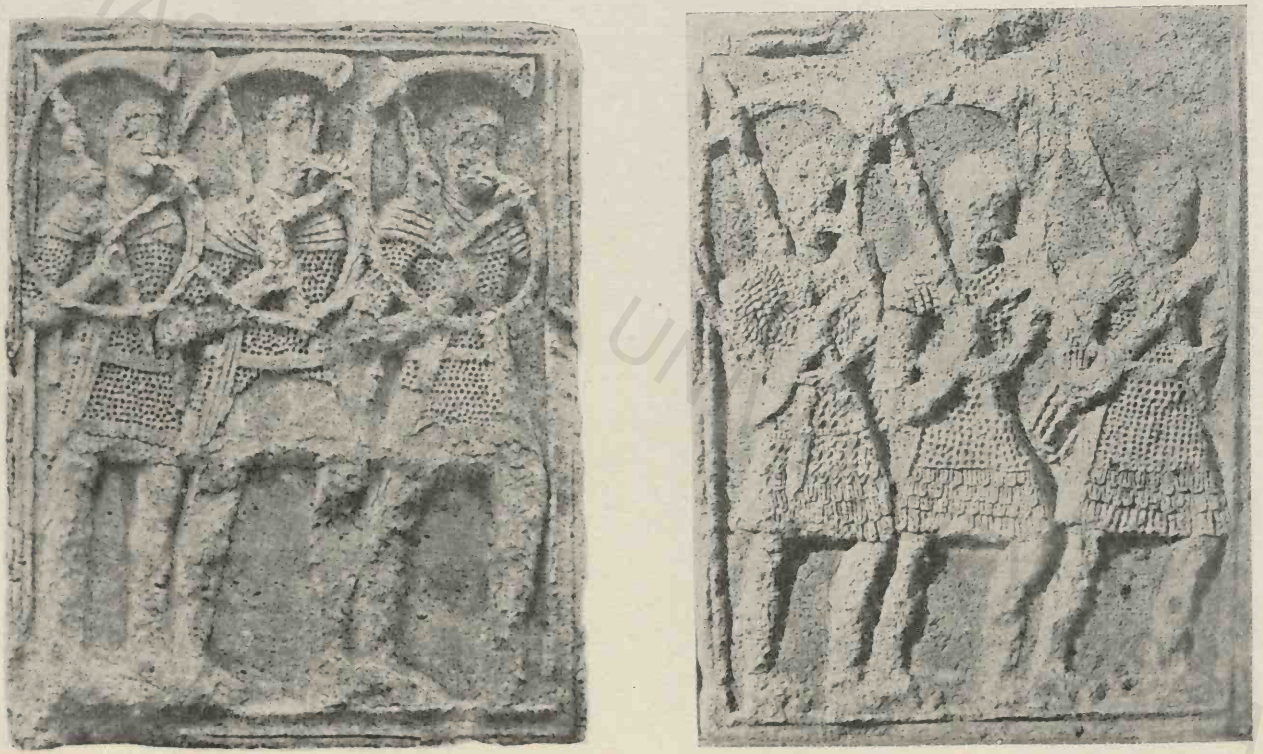

Reliefuri pe metopele dela Adamklissi.

BCU IAȘI

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

s.

Că doinele's stâmpărări
La omul cu supărări

s.

Nu cânt că-mi plac horile
Ci-mi petrec supărările.

Englezul *Murray*, care a publicat la 1854 o frumoasă colecție de traduceri din Alexandri intitulată „*Doine*", arătând că poezia națională a Rumânilor se datorește în mare parte iubirii lor pasionate pentru muzică, constată că sufletul poporului este „*îndulcit*" — *soothed* — de muzică:

„*It might not be going too far to say, that the Wallachs owe a great part of their national poetry to the passionate love of music, and exquisite sense of the beauties of nature. Indeed, I know nothing more touching than the wild simple tones of the shepherds'pipes, as they come down from the mountains with their straggling flocks and herds. Nor can I wonder that, nourished in such scenes as are to be found among their native hills, and soothed by such sounds, they delight in the mysterious and supernaturel. In giving the character of the shepherd, you have almost of the Wallachian people*".

Și astfel, în vechile noastre cronici și în primele documente scrise, dar mai ales în scrierile călătorilor străini cari au avut prilejul să treacă prin țările rumânești, este frequent menționată activitatea muzicală vocală și instrumentală a Rumânului. Cu deșteptarea conștiinței naționale, mai ales în secolul al XIX-lea, crește și interesul pentru producția muzicală a poporului. In acest secol se înmulțesc mărturiile despre viața muzicală a poporului, atât în scrierile rumânești cât și străine. Culegeri de cântece populare, notări de melodii, începuturile muzicii noastre culte, fundarea conservatoarelor de muzică și *last not least* definitiva introducere a muzicii în învățământul public, cad în această vreme.

III.

Începuturile școlii rumânești poartă întru totul caracterele începuturilor de organizare ale școlii medievale în lumea creștină și în spirit creștin. Nu ne gândim la acele *septem artes liberales*, eline, de proveniență, antecreștine deci, prelungindu-se până în veacul al XVIII-lea; ci la acele modeste începuturi de

şcoală, organizată de biserică în sânul ei, sub zidurile sau în jurul zidurilor ei, de către slujitorii ei, pentru nevoile ei. Ca şi în şcolile mânăstireşti şi bisericeşti medievale, şi în cele româneşti *cântarea bisericească era obiect de căpetenie.* Cine răsfoeşte capitulariile lui Carol Magnul şi compară obiectele de învăţământ prevăzute aci, cu cele ale şcolilor noastre de la finele veacului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, va fi surprins de asemănarea isbitoare dintre ele, a cărei explicaţie nu poate fi aflată decât în spiritul şi nevoile bisericeşti care determină alegerea materiilor şi fixarea programelor de învăţământ, urmând să se predea: „*psalmos*, notas, *cantus*, compotum, grammaticam", psalmii şi cântarea bisericească nelipsind niciodată.

In această fază de început a şcolii româneşti *se infiripează o formă de educaţie muzicală*, bisericească, în ceiace priveşte materialul de învăţământ, dar mai ales, pornită din spiritul muzicei religioase, adică din funcţia pe care muzica o îndeplineşte în manifestarea religioasă, în cultul divin. Rolul aceasta funcţional, înţeles în rosturile bisericii şi apoi aplicat în rosturile culturii şi şcolii româneşti, ar fi dus la alte concepţii şi la alte rezultate în viaţa muzicală şi educaţia românească, dacă chiar dintru începuturile sale, învăţământul muzical nu s'ar fi organizat din alte motive şi pe alte temeiuri de cât cele religioase. La originea sa însă, educaţia muzicală provine din spiritul bisericesc.

Prin Hrisovul obştesc al şcoalelor din Ianuar 1776 al lui *Alexandru Ipsilante* se rânduieşte la *Şcoala dela S-tul Sava „un dascăl de musică"*, iar la 1784 „*dascălul musicos*" este numit în persoana lui *Mihalache dascălul cântăreţul „pentru a învăţa ucenicii meşteşugul cântărilor"*; ceiace dovedeşte că, sub denumirea de „*muzică*" se înţelegea „*psaltichia*"—, acelaş fel de muzică de care se pomeneşte într'o diplomă de absolvirea şcoalei mânăstirii Putna din 1778, unde *Ilarion ieromanah*, „mădular a filosofilor Patmosului" era „*învăţătoriu psaltichiei şcoalelor Moldovei*", pe care o predă „*după melodia grecească*"—, „*musică*" ce mai apoi, în veacul următor, va deveni „*musichie*" sau, pur şi simplu „*cântarea*", „*cântările*", deci *cântarea bisericească, muzica bisericească.*

In treacăt fie deci amintit că noţiunea de „*muzică*" nu este clară, nici în mintea oamenilor primei jumătăţi a veacului al XIX-lea şi cu atât mai puţin în mintea celor din veacul al XVIII-lea. In Cronica lui *Neculce* se face menţiune de „*muzici*", aşezate la rând lângă „*cântări*", cari, în niciun caz nu sunt aci „psaltichie",

ci, fără 'ndoială, cântece de petrecere, iar „muzicile" de care vorbește Cronicarul, nu pot fi de cât *muzică instrumentală*, și chiar *străină*. Iar *Cronica anonimă a Țărei Moldovei*, făcând însemnarea că *Dimitraşco Vodă Cantemir „au arătat Turcilor meșteșugul muzicăi"*, găsește necesară explicația acestui termen: *„adecă cântarea"*.

Noțiunea de *„muzică"* nu s'a putut identifica cu cântarea bisericească. Nici poporul nu a reușit să-și insușească, să-și lămurească și cristalizeze noțiunea de „muzică", de cât ca un produs orășenesc, de coloratură militară și de curioasă schimonosire morfologică: *„mozica"* avea rezonanță ostășească, (iar la oaste nu se duce flăcăul atât de bucuros). Degenerescență a *„mozicii militare"* sunt cele câteva formațiuni sărăcăcioase de fanfare care apar pe la bâlciuri, pe la „comèdie" — cum se exprimă poporul. Nici aceasta nu este o nuanță prea favorabilă pentru „muzică". Chiar cântarea armonică, ajungând la urechile țăranului este pecetluită: *„cântă ca la armată"*. Fanfarele din Banat au altă explicație.

La 1823, *Macarie Ieromonahul*, dascalul școalei de *„musichie"*, zice „Teoretikon sau privire cuprinzătoare a meșteșugului *musichiei* bisericești; *Anton Pann* însă, la 1845, „Bazul teoretic și practic al *Muzicii* bisericești".

Dela începutul veacului al XIX-lea, prin streinii cari vin în Principate pentru a face instrucția vlăstarelor boierești, pătrunde *„musica"*, — *„evropienească"* numită la început, spre a se deosebi de cea bisericească, desigur. *„Principuri generale de muzică europeenească"* este intitulat manualul lui *J. Andreas Wachmann* („I. Vahmann"). In contractele încheiate de boieri cu profesorii aduși din Apus, *„musica"* apare printre obiectele de studiu obligatorii, ce urmau a fi predate băeților și fetelor. La „pensionele" lui Teodor Burada, *„nobilele dimoazele fiice de boieri"* învățau la 1831, între altele, și *„musica"*. Pentru precizarea noțiunii și, probabil, mai cu seamă pentru a o deosebi de muzica instrumentală — care de asemenea începuse a fi cultivată cu interes — „musicii" i se adaogă determinativul *„vocală"*, *„musica vocală"* fiind titlul sub care apare și în activitatea *Societății filarmonice* de la 1833 înainte. Unul din scopurile acestei societăți este tocmai ca să pregătească tineri prin cari *„să se introducă și să se întinză în Principate muzica vocală"*. *„Școala publică"* înființată la 1835 sub *„direcția lui Johan Wachman"* este tot de *„muzică vocală"*.

Am socotit necesară înfăţişarea acestor câteva date — necesare desigur, pentru orice discuţie temeinică a desvoltării culturii muzicale româneşti şi indispensabile, după părerea noastră, şi pentru înţelegerea condiţiilor în care îşi află originea învăţământul muzical şi care-i determină natura.

Să observăm că *„muzica vocală"*, care apare ca obiect de studiu în şcoala românească, nu îşi află originea în „musichia" pentru care activitatea *Ieromonahului Macarie*, a lui *Anton Pann* şi *Dimitriţă Suceveanu* era o garanţie serioasă de valoare în preocupările spirituale ale lumii din acea vreme; deşi tendinţa de organizare a învăţământului la sate, invederează o grije necurmată cântărilor bisericeşti. Mai mult chiar, *„în proectul al 2-lea pentru seminaruri, protopopi şi preoţi, la art. 8, se coprinde ca în fieşi-care sat să se ţie pe lângă preot, şi un cântăreţ, carele va fi dator să înveţe copii satului carte şi cântări"*.

Nu s'a ales nimic din această dispoziţie pentru care Cinstita Eforie a şcoalelor naţionale din Prinţipatul Ţării româneşti face în 1838 sforţări onorabile. Mai departe — transcriem din circulara aceleiaşi Eforii către profesorii de judeţe — *„Candidaţii de învăţători pe la sate având trebuinţa de a învăţa şi cântări deodată cu învăţăturile ce au a asculta în şcoala normală, Eforia a chibzuit, ca pentru a se înlesni acestor candidaţi învăţătura cântărilor, să dea fiecare dintr'acei candidaţi câte doui lei odată pentru toată vremea ce se vor afla acolo la şcoala normală. De aceia D-ta, vei îngriji a găsi un cântăreţ cu bună sciinţă care să se tocmească cu plata ce s'a arătat, şi să înveţe pe toţi candidaţii de prin sate ştiinţa cântărilor bisericesci"*.

Socotesc de prisos să urmăresc evoluţia punerii în aplicare a acestei măsuri, unice în istoria muzicii şi învăţământului muzical românesti. Căci se oferea, prin cântăreţul de biserică, de la sat şi chiar dela cele câteva oraşe, capitale de judeţe, să se creieze o atmosferă de cântare bisericească autentic românească, aşa cum această cântare se cristalizase dealungul practicei româneşti, dela creştinarea poporului şi până la această vreme de care vorbim. Ar fi triumfat creaţia muzicală creştină cu pecete românească, dacă nu întru totul original românească. Cântăreţii nu s'au putut arăta vrednici de acest istoric moment. Iar cântarea bisericească a satelor trebuia să încerce, să sufere înăbuşirea instinctului nativ de creaţie muzicală religioasă. Psaltichia grecească din bisericile cele mari, domneşti, din mânăstiri, din oraşe, amuţeşte glasul

naiv al *„dascălului"* sătesc. *Macarie* însuși, care se arată atât de înfocat potrivnic al grecismului, când, în prefața Irmologhionului său tipărit în anul 1823 la Viena zicea : *„Precum și cu cartea elinească, și cu psaltichia grecească de apururea ne-am slujit, și până în ziua de astăzi atât protimisim* (adică îi dăm preferință), *și cartea cea elinească și psaltichia cea grecească, în cât cei mai mulți după ce învață câte puțină elinească se rușinează a se arăta că sânt Români, și din cât pot își tăgăduesc și Patria și Neamul. Așijderea și cei ce învață câte puțină psaltichie grecească, până în ziua de astăzi se rușinează, nu numai de a cânta Heruvic și altele românești, ci și Doamne miluește de a zice pre limba lui"*, Macarie însuși nu cugeta la *muzica* propriu zisă, la *viersul creștinesc și rumânesc*, așa cum il pomeniseră părinții noștri, ci *„la folosul și podoaba neamului în patrioticeasca grăire"*, căci *„sporirea în limba noastră zăcea primejduindu-se în cele mai jalnice suspinuri"*, și *la cântările grecești* spre *„a le aduce pre acestea în graiul Patriei în cea mai cuviincioasă și nestrămutată a lor înființare"*. Chiar la 1856, marele *„Idiomelar"* al lui *Dimitrie Suceveanu* este *„tradus din grecește în românește"*. Inimosul apel al lui *Anton Pann*, „către cântători" :

„Cântă, măi, frate Române, pe graiul și limba ta
Și lasă cele streine ei de a și le cânta,
Cântă să 'nțelegi și însuți și câți la tine ascult.
Cinstește ca fieș-care *limba* și *neamu*-ți mai mult" —

apel publicat în fruntea *Heruvico-Chinonicarului* său din 1847, nu ține seama de *muzica* bisericească rumânească, ci de *graiul* rumânesc. De altfel, toate tipăriturile ca și manuscrisele de muzică bisericească din această vreme, cunoscute mie, afirmă *autoritatea necontestată a psaltichiei grecești*, căreia se supun servil, nefăcând nicio pomenire asupra cântării bisericești de caracter popular rumânesc.

Și astfel, cântarea bisericească sătească, ce fără putință de tăgăduire, reprezenta o fază de înaintată desvoltare, a unui lung proces de adaptare, de prefacere, poate de creație a muzicii noastre bisericești, paralel și poate sub influența cântecului popular, intră într'o fază decisivă de dizoluție și dispariție, infiltrându-se tot mai adânc în straturile de conștiință religioasă rumânească, psaltichia grecească a veacului XVIII-lea și XIX-lea.

In această fază se găsia muzica bisericească în Principate

când, după un obicei mai vechi şi destul de răspândit, consacrat oficial de astădată, dascălul de biserică primeşte obligaţia *„să înveţe copii satului carte şi cântări"*. Nu am urmărit succesul obţinut de cântăreţi la învăţătura de carte. *Ion Ghica* pare a le lua parte. *„La Chiosea, ca la Chiriţă, ca la Stan* — zice el — *lucrurile mergeau altfel; viaţa lor era cu copiii din şcoală... Dimineaţa buchile, oftoicu şi psaltirea, după prânz psaltichia. Chiosea avea un*

pa, vu, ga, di

care-i eşia pe nas cale de o poştă". La cântări însă, împrejurările erau aşa de vitrege, încât rezultatele trec cu totul neobservate, în caz chiar că ele au fost obţinute, ceiace este puţin probabil. Să mai adăogăm apoi faptul că, în afară de împrejurările menţionate, muzica bisericească îşi fixa o nouă sistemă de scriere, o nouă semiografie muzicală, a cărei folosinţă practică şi apariţie în tipar este inaugurată prin activitatea desfăşurată în Bucureşti de către grecul *Petru Efesiu*. Această situaţie o făcea oarecum improprie de a fi preluată ca materie de studiu în progamele de învăţământ care prevedeau *„muzica vocală"*. Mai mult chiar, după toate aparenţele, muzica vocală se înfăţişează ca ideie contrarie, sau de alt gen, exprimând un altfel de muzică, de cât cântarea bisericească, muzichia sau psaltichia.

Ba încă, după cum relatează acelaş *Ghica*, se întâmplă muzicii bisericeşti să se afle într'o oarecare situaţie de nesiguranţă a *„profora"*-lei şi a canonului psaltichiei greceşti: *„Unghiurliu şi Chiosea fiul au fost cei mai mari cântăreţi ai bisericilor din Bucureşti. Venirea unei trupe de operă i-a făcut să vază în arta muzicală orizonturi despre cari nu aveau nicio ideie pân' aci; impresiunea produsă asupra lor de operele lui Mozart şi ale lui Rossini a fost atât de mare în cât n'au mai putut să cânte nici cheruvic, nici chinonic fără să o dea pe*:

La ci darem la mano din „Don Juan" şi
Una voce poco fa din „Bărbierul".

Intr'o Duminică la liturghie scandal mare la Sărindar. Epitropul, om evlavios, recunoscuse în:

Domnul Domn Savaoth
aria *Voyez sur cette roche!* din „Fradiavolo".

8

La începutul anului 1831 *„musica vocală"* este *introdusă în școala domnească dela Trisfetiteli* din Iași, cu predarea ei fiind însărcinat *„profesorele" Paulicec*, care a organizat și un cor de muzică vocală europeană, *„vrednic de auzire"* — după spusa lui *Asaki*, — căci *„au făcut în musica Europiană minunate sporuri"*; executa un imn cu cuvinte românești, *corul din Opera „Moise" de Rossini* și *excela „mai ales în executarea imnurilor Rusiei, Angliei și Austriei"*.

Sfârșitul veacului al XVIII-lea, dar mai cu seamă prima jumătate a celui al XIX-lea, cunoaște o cultivare intensă a cântării bisericești. Și totuși, la solemnitatea examenului public din August 1837 al *școalelor naționale din București*, *„corul începu să cânte Cântarea dimeneții, după muzica Evropienească de D. Esse"*.

Trupele străine de teatru și operă ca și diferiții concertiști ce trec și fac bune afaceri prin Principate, contribuesc să impună „muzica vocală" atenției unei anumite pături din societatea rumânească.

Iar drept consecință a acestor împrejurări, *muzica vocală apare în învățământ și în legislația școlară.*

Ce era, în definitiv, această *„muzică vocală"*, nu se poate desluși pe calea analizei etimologice. Căci vocală era — și era prin excelență, exclusiv chiar — muzica bisericească. Împrejurările istorice, pentru care nu este locul nici măcar de o sumară schiță, dovedesc că *„muzica vocală"* era sinonimă cu *muzica înaltă, cultă, artistică*, — *„muzica cea frumoasă"*, cum se exprimă, *„Albina românească"* la 1840, după un concert dat de unul din numeroșii străini ce trec prin țările noastre. Țelul și ambiția fruntașilor spirituali ai vremii era *„înaintarea gustului ce se face la noi pentru muzica cea frumoasă". Iar dacă ținem seama de numele celor d'ntâi reprezentanți ai „muzicii cei frumoase", în saloanele vremii, la audiții, la concerte, la operă și nu mai puțin în școală, ne putem ușor desluși și convinge în ce condiții ia naștere „muzica vocală" ca preocupare didactică, în ce idealuri de artă și educație, cui era încredințată îndeplinirea menirii ei educative, de ce resurse etice, naționale, estetice și pedagogice puteau dispune primii profesori de muzică în școala rumânească.* Astfel apare clară discrepanța dintre muzica vocală și cea bisericească și situația de inferioritate creiată acesteia din urmă, în așa fel că nici nu pare volnică să ridice pretenții de a fi cuprinsă ca material didactic într'un învățământ atât de .... sus pus.

Să reţinem această inaderenţă pe care „muzica vocală" o prezintă faţă de muzica bisericii şi creştinătăţii noastre. Să constatăm chiar o tendinţă de subminare a ei, prin acele încercări de muzică religioasă compusă de străinii pripăşiţi pe meleagurile, dar şi prin şcolile noastre.

Dar ceeace a avut consecinţe şi mai rele pentru cultura muzicală românească, este faptul că nici noţiunea de „muzică", nici cea de „muzică vocală", nici în creaţia, nici în practica din societate şi şcoală, nu s'a putut identifica întru nimic cu melosul popular, cu cântecul şi jocul românesc. Nu numai din pricina acelor *„lăcuste oloage"*. — cum erau numiţi, după relatarea lui Ion Ghica, străinii amestecaţi fără rost în treburile româneşti de pe acele vremuri. Căci din mâna lor, muzica şi învăţământul ei în şcoală a trecut în sarcina noastră. Răsfoesc manualele didactice de muzică — cred că aproape tot ce s'a tipărit —, şi într'unul singur, de *George I. Mugur*, abia la 1886, pe penultima pagină, găsesc *„două cântece populare"*, — „din România mică", intercalate aci — se scuză oarecum autorul — *„pentru interesul ce prezintă măsura în care sunt scrise"*.

Neavând nicio legătură, nici cu muzica bisericească, nici cu cântecul popular, s'ar putea crede că *„muzica vocală" a fost cuprinsă în programele de învăţământ şi predată în şcoală în scopul de a face pe puiul de român părtaş al valorilor de frumuseţe conţinute de capodoperele artei muzicale.* Intr'adevăr, aceasta pare a fi intenţia prevederii muzicii vocale ca obiect de învăţământ. Ea corespunde aceleaşi tendinţe sociale şi burgheze apusene, din prima jumătate a veacului trecut, care vrea ca farmecul înaltelor producţii artistice muzicale să devină bun comun, de el să se bucure toate straturile sociale. Cu singura deosebire că la noi, atât oamenilor de şcoală cât şi reprezentanţilor învăţământului muzical nu le erau cunoscute minunile de frumuseţe, înaltele valori estetice ale muzicii, de cât foarte vag, din spuse sau citite, auzindu-se vorbindu-se de ele, nu auzind operile de artă şi descoperindu-le direct printr'un raport imediat şi viu cu ele. Ceiace, pe de altă parte, nici nu ar fi fost aşa de uşor, chiar dacă am fi putut avea o serioasă organizare a vieţii muzicale, concerte, trupe de operă, formaţiuni de orhestră şi muzică de cameră. Căci şi în Apus, între popor şi muzica înaltă se deschisese o prăpastie, pe care romantismul o adânceşte şi mai mult. Procesul desfacerii raportului dintre creator şi public, se încheie prin stabilirea com-

Biblioteca Universității Iași

Principii elementarie de Musicâ

pentru

usulŭ classelorŭ elementarie

din scólele primarie și secundarie

adoptate și arrangiate

de

B. Franchetti

Professore de musicâ vocale

in Gimnasiulŭ naționale

din

BUCURESCÌ.

Anulŭ 1861.

Librarŭ Editorŭ George Ioanid

Prețulŭ Par: 60

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

pozitorului muzical ca centru de gravitate al interesului de căpetenie, ceiace, evident, are ca urmare dificultatea greu de înlăturat a înțelegerii și asimilării de către popor a operelor de artă muzicală, pentru care, *Beethoven* însuși cerea ca să *scapere foc din suflet.*

IV.

Invățământul muzical ia ființă și se introduce progresiv în toate formele de școală românească de grad primar și secundar. In *„Regulamentul organic"* (1831—33) muzica apare printre *„învățăturile de petrecere de vreme"*, iar dela 1864 ca disciplină de studiu în rândul tuturor celorlalte obiecte de învățământ. Se organizează apoi, cu o vădită nesiguranță asupra *scopului*, ca și asupra *materialului de învățământ.* Indicațiile programatice cu privire la muzică, pe care le putem constata de-alungul întregei desvoltări a școlii românești, dovedesc această nesiguranță. Ceiace cată să fie observat și semnalat înc'-odată, este că organizarea învățământului muzical învederează o continuă deslipire de muzica poporului și bisericii românești, de care se izolează complet. Deși în plin avânt al deșteptării conștiinței naționale și al interesului pentru producția spirituală a poporului, cântecul de țară, „viersul", nedespărțită îngemănare a versului și melosului românesc, n'a atras atenția ca „versul", și nu s'a deslușit în mintea învățătorilor muzicii ca purtător de valori pentru educația națională. Nu putuse fi auzit și recunoscut de către nimeni glasul lui *Leopold v. Ranke* care, în *„Die serbische Revolution"*, în 1829, afirmase un adevăr, a cărui tărie răzbate până 'n clipa de față: *„Für die nationale Erziehung ist in den Liedern ein grosses Mittel vorhanden"*. Acei *„copii găsiți"* — cum numește *Alecsandri* cântecele populare — nu putuseră atrage atenția, nu isbutiseră a se face cunoscuți de cât vag și superficial, mai ales celor străini de sânge, care treceau sau se aciuaseră în Principate. Și ei, ca și bărbații politici, îndrumătorii reprezentativi ai spiritualității românești din prima jumătate a veacului trecut, erau mai totdeauna însuflețiți de o generoasă iubire pentru popor, dar abstracți și abstractizanți față de muzică și mai ales față de muzica din școală. In *„Calendar popular pentru anul 1848"*, se pot citi următoarele frumoase cuvinte de apel: *„O! Cântați, Români, cântați! Căci adesea un cântec este destul ca să facă pe un om nemuritor și o nație fericită — adesea un cântec a fost mai tare de cât armii întregi! — Cântați*

dar, şi precum cântecul rândunelii anunţă primăvara, tot astfel şi cântecile noastre să ne anunţe primăvara unui viitor mai fericit". Frumoase şi inimoase cuvinte, într'adevăr, — scrise de bună seamă, de către *C. A. Rosetti*, — care confirmă vechea adoraţie şi exaltare a puterilor muzicii şi permanenta concepţie despre muzică, aşa cum se descoperă în cântecul poporului nostru. Ele însă fac parte dintr'un mic studiu „*asupra cantoanei (chanson)*", în care, după ce se arată că „*acum săracul numai şi poporul cântă*", se stărue asupra cantoanei la „*Menestri şi Truveri*, cari *deschideau porţile cele mari şi grele ale castelelor cu un singur cântec, şi castelana le plătea cu un surâs dulce*"..., deci, în care nici măcar de cântecul popular nu este vorba, — ci, despre altceva, altcum de tâlcuit: „*nu ştim cum e făcută ea de Dumnezeu, dar ştim că dintre toate naţiile, Franţa face cea mai mare consomaţie de cantoane*".

Considerarea muzicii *ca factor eminent de educaţie*, n'ar fi putut să fie închipuită pe acea vreme; ca *factor de educaţie estetică*, mai degrabă. Dar, ceiace fuseseră în stare primii reprezentanţi ai învăţământului muzical să-şi însuşească din muzica apuseană, depozitara puternicelor capodopere ale artei muzicale, nu era de cât un *elementar abecedar muzical*, pe care îl învăţaseră la cursurile de teorie şi solfegii ale conservatoarelor de muzică. Aceasta învăţaseră, aceasta au predat şi elevilor lor în şcoală, — mai simplificat, bine 'nţeles, *ad usum discipulorum. Se constitue, deci, învăţământul muzical ca un hibrid simulacru de citirea notelor şi de vorbe goale privitoare la semnele de scriere a muzicii*. In niciuna din cele trei sfere de valori muzicale: I) comunitatea socială, naţională, II) de credinţă creştină şi III) sfera spiritului obiectiv al valorilor istorice universale, — nu se împlântă, nu se înrădăcinează „muzica vocală" din şcoală, ci, fără cârmă, plutind nesigură spre niciun liman şi spre nicio ţintă, goală de conţinut, desorientată, îşi dizolvă şi-şi anulează, prin însăşi nesiguranţa fiinţei ei şi prin zădărnicia aparenţelor ei de activitate, rostul ca îndeletnicire obligatorie în şcoală. Prăpastia dintre muzica cultă şi popor pe care o constatăm în Apus, este mai adâncă şi fatală între învăţământul nostru zis muzical şi orice categorie de muzică şi tendinţă de educaţie.

Rezultatele unui asemenea învăţământ se pot uşor bănui, de 'ndată ce *nu s'a făcut muzică în şcoală*. Căci aceasta este constatarea pe care trebuie în primul rând s'o facem, şi pe care a putut-o face oricine a observat, cu atenţie, cu bună credinţă şi

obiectivitate predarea muzicii în școală. De altfel această constatare își afla confirmarea în experiența proprie a oricărui elev de școală. O acțiune directă de înrâurire binefăcătoare, pe care muzica ar fi săvârșit-o asupra sufletului la vârsta copilăriei și adolescenței, rar de tot a putut fi deslușită în conștiința mulțimii celor ce frequentaseră școala și primiseră aci un învățământ muzical. Dar chiar în afară de această înrâurire educativă și formativă, care trebuia să fie scopul principal și deci, singura justificare a cuprinderei unei discipline științifice și îndeletniciri artistice în planul de învățământ — înrâurire, care, de sigur, niciodată n'a fost conștient și metodic urmărită și care, apoi, nici nu poate fi de cât anevoie determinată de cel ce nu are obișnuința introspecției și autoanalizei, — aducerile aminte nu conțin prea satisfăcătoare elemente înscrise în conștiința fiecăruia de pe urma contactului cu „arta" muzicală din școală. A simțit ori a trăit careva în anii de școală o clipă măcar de adâncă emoție muzicală? A fost vreodată cucerit, răpit de vraja frumuseții artei sonurilor?... Cine a tresărit de senină și trainică bucurie sub impresia fericitoare a proectării propriei vieți sufletești în podoaba capricioaselor arabescuri schițate de unduierile melosului? Cine și-a scăldat sufletul în baia purificatoare a emoțiilor muzicale sau a aflat (și o caută de atunci în trăirea muzicii) alinare — ori „stâmpărare", cum zice cântecul rumânesc — a încercărilor sufletești? Simțit-a cineva un spor ori măcar un fior, o adiere de viață nouă sub imperiul muzicii?... Căci, în felul acesta ar fi trebuit să ne examinăm și să ajungem să ne dăm seama despre rolul pe care l-a avut și influența pe care a exercitat-o muzica asupra firei noastre în experiența din școală. Dar cui i-a rămas în minte măcar o undă de melodie, o tresăltare de palpit ritmic, din învățătura obligatorie a „muzicii", răsfirată de-alungul anilor de școală, în ore de curs, odată, de două ori, ba chiar de trei și patru ori săptămânal? „Poezia nu se reține fiindcă s'ar fi învățat intenționat pe dinafară, ca definițiile, ca datele istoriei sau ca numele fosilelor. *Poezia se simte, se citește și se recitește pentru plăcerea proprie și se încorporează sufletește, așa precum ne rămâne în minte fără intenție o melodie frumoasă, pentrucă ea place, corespunzând unei stări sufletești a celui care o fredonează*", — constata într'un studiu recent prof. *Constantin Kirițescu*. Ce lapidar este surprins aci procesul psihologic al *„încorporării sufletești"* a valorilor artistice! Dar ce ironie pentru „arta" muzicii din școală! „Melodie frumoasă", care

„place", care „corespunde unei stări sufleteşti", care se „fredonează"... In afară de şcoală, da ! In şcoală, însă, nu ! Doar cu vagi reminiscenţe de... do, re, mi... — care, afară de amintirea convenţionalelor silabe medievale de solmizaţie guidonică, nu au aproape nimic deafăce cu „arta" muzicii — cu atât se alesese elevul de şcoală din atâta amar de învăţătură a... muzicii. Şi, cumva, cu „definiţia" portativului, a liniilor suplimentare, a notelor, a cheii sol ; poate şi a gamei. „Elevul de azi — desprindem din acelaş studiu al prof. *Kiriţescu — nu mai cunoaşte poezia decât sub forma datelor uscate şi a şabloanelor de analiză din subsolul paginei de manual didactic. E de plâns sărăcia sufletească a acestui tineret care nu ştie să pună în valoare, pentru propria lui plăcere, acest tezaur, mulţumindu-se cu comentarul sterp care nu mişcă, nu înalţă, nu face să vibreze. Şcoala de astăzi omoară poezia. Acesta e din nenorocire adevărul*". Dacă cu privire la poezie pot fi făcute azi asemenea triste constatări, ce să zicem despre muzică şi roadele ei, în trecutele împrejurări ? ! De bine, de rău, în manualul de clasă, într'o crestomaţie sau în volumul literar respectiv, poezia este de găsit, poate fi la îndemâna elevului ; el poate chiar lua direct cunoştinţă de ea, fie în ora de clasă, fie în lectura lui particulară. Dar „muzica" ? Era aproape inexistentă în viaţa elevului de şcoală, întreaga vreme destinată îndeletnicirii artistice muzicale fiind absorbită de tratarea *„teoriei şi solfegiului". In şcoală, în afară de activitatea desfăşurată la ansamblul coral, nu s'a făcut „muzică", ci s'a predat, cât şi cum s'a putut, teorie şi tehnică muzicală*. De-o sută de ani, de când a fost introdus în şcoală, astfel a fost înţeles şi astfel a fost predat învăţământul muzical.

Prin urmare, tradiţia practicei muzicii în şcoală, dar şi principiile didactice, adoptate, consacrate oficial şi puse în aplicare în învăţământul nostru, *pierdeau din vedere însăşi natura artistică a muzicii şi limitau obiectul predării ei la latura „tehnică şi teoretică"*, de sigur, în măsura în care aceste noţiuni de tehnică şi teorie corespundeau, în condiţiile de atunci, sensului lor adevărat. Un asemenea învăţământ nici nu este, de altfel, greu de predat ; nu cere sforţări deosebite. Da, apoi, iluzia şi satisfacţia facilă a predării unui învăţământ ştiinţific. In realitate, atât cel ce-l predă, cât şi cel căruia i se predă, se înşelau ; întrucât un asemenea învăţământ nici măcar nu lasă să se bănuiască sau să se întrezărească o bază ştiinţifică a muzicii, el nefiind altceva de cât un foarte elementar comentariu asupra citirii notelor, înfăţişat sub forma

Giocurĭ gimnastice.

TZERANUL.

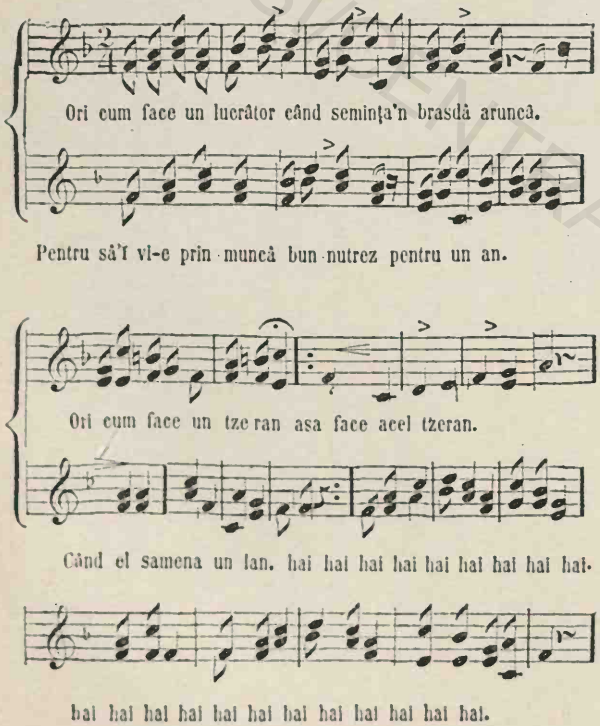
Ori cum face un lucrâtor când seminţa'n brasdă aruncă.
Pentru să'ĭ vi-e prin muncă bun nutrez pentru un an.
Ori cum face un tze ran asa face acel tzeran.
Când el samena un lan. hai hai hai hai hai hai hai hai hai.
hai hai hai hai hai hai hai hai hai hai hai hai.

КЪNТȢЛ ЕЛЕВІЛОР.

ЦЕРАNȢЛ.

Орĭ кȣm фаче ȣn цераnȣ̆
Кънd семinца 'n брасde-арȣnкъ,
Ка сеĭ віе лȣĭ прin mȣnкъ
Бȣnȣ̆ nȣtрецȣ̆ пеntрȣ ȣnȣ̆ anȣ̆?
Аша фаче ачел цераn
Кънd семinца арȣnкъ'n лаn. (Елевiĭ imiteazъ съmъnатȣл.)

Орĭ кȣm фаче 'ȣn лȣкръtорȣ̆
Кънd ел сечере 'n къmпіе,
Шi кънd спiче miĭ шi mie
Ле кȣлеце de пе огор?
Аша фаче ачелȣ̆ цераn
Кънd елȣ̆ сечере ȣn лаn (Елевiĭ imiteazъ сечератȣл.)

Арiа de-а лȣĭ ȣmблечiȣ̆
Лn takt сȣnъ de бatae,
Кънd деспарte de ла пае
Гръȣл ка аȣр лȣчiȣ̆,
Атȣnче плеава сбоаръ'n вънт,
Еар чел плin сtъ ла пъшъnt. (Елевiĭ imiteazъ бътȣtȣл гръȣлȣĭ.)

5*

Cântul elevilor.

(Din „Calendarul pentru Români", pe anul 1862).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

pretenţioasă şi respingătoare a unei aproximative expuneri ştiinţifice. Exerciţiile de lectură muzicală însăşi, se făceau în deobşte, pe aşa numitele *solfegii* : nişte hibride produse ale ambiţiei creatoare a vreunui neisprăvit sau ratat ucenic de compoziţie, care nu cutează să se manifeste de cât în domeniul creaţiei pentru elevii de şcoală. Manualele didactice abundă în asemenea elucubraţii, care torturează elevii, le nimicesc simţul muzical şi-i desgustă de muzică pentru toată viaţa. Când nu şi le lua din manual, adeseori, maestrul însuşi, cu aere de inspirat, „compunea" solfegiile în ora de curs.

Evident, rezultatele didactice, tehnice şi ştiinţifice ale acestui învăţământ, conceput şi predat ca tehnică şi teorie a muzicii — s'o recunoaştem fără 'nconjur — *nu sunt şi nu puteau fi mulţumitoare.* Rari sunt cazurile în care silinţele profesorului au putut mări capacitatea — să-i zicem „tehnică" — a elevilor, solfegierea. Un asemenea caz, un exemplu, poate o excepţie, a fost prof. *Ion Costescu* dela Liceele „Lazăr" şi „Sf. Sava" din Capitală. Rar aflăm câte-un cititor de note, câte-un „notist" sau „solfegist", care-şi poartă faima printre coriştii de biserică, a cărui tărie însă nu este de căutat numai în învăţătura dela şcoală. Mai rari sunt cazurile când cel ce trecuse prin şcoală şi învăţase aci muzica, putea descifra o piesă de muzică, o melodie, o arie dintr'o operă, un motiv sau o temă dintr'o lucrare muzicală mai amplă. Niciun caz nu se cunoaşte în care elevii să se fi ales cu ceva cunoştinţe teoretice temeinice din domeniul ştiinţei muzicii. Chiar când s'ar afirma sau susţine contrariul, nu s'ar face altceva, de cât s'ar confirma acea masivă ignoranţă pe care o dovedesc cei ce, inconştienţi sau de rea credinţă, nu se sfiesc, nici azi, a se declara că „ştiu muzică" şi mai ales cei ce, aşa fiind, au până şi cutezanţa să se amestece, să-şi spună cuvântul, ba chiar să aibă şi pretenţii de a da directive în treburile de învăţământ muzical.

Nici nu ne puteam aştepta la rezultate mai bune, atâta vreme cât muzica era înţeleasă şi predată ca tehnică şi teorie. Din pricina acestei greşite concepţii, întotdeauna orizontul didactic al muzicii de şcoală a fost extrem de redus, iar drept consecinţă, învăţământul muzical a degenerat în *„dexteritatea"* care-l ponoseşte şi azi, iar reprezentanţii ei sunt denumiţi, în sens peiorativ, *„maeştri"*.

Intr'adevăr, în şcoală nu s'a făcut muzică, ci încercări de dialectică pe marginea abecedarului muzical şi hibride exerciţii de citirea notelor.

V.

Situaţia nu ar fi putut rămâne neschimbată fără a pune în cumpănă însăşi cuprinderea muzicii ca obiect de învăţământ în şcoală. Incepe să se simtă zădărnicia exerciţiilor de citire şi de memorizare teoretică la care ora de muzică supunea pe elevi. Scris-cititul muzical valora pentru frumoasa artă a sonurilor mult mai puţin decât însemna înainte vreme abecedarul pentru învăţământul primar rural. Terminând cele câteva clase de *az, buche*, ţăranul le uita repede, foarte rar având prilejul să se iscălească şi mai niciodată să citească. Incolo, îşi vedea tihnit de viaţa şi rosturile ei în concepţia ţărănească, fără ca să fie stânjenit, dar nici sporit în mintea şi treburile lui prin învăţătura dela şcoală. Analfabetismul îşi târăşte mai departe şi considerabilul procent şi consecinţele, fără ca vreo înrâurire binefăcătoare şi esenţială să se poată constata. Nici în rău, nu se poate susţine că influenţează primele strădanii de şcoală rumânească sătească, dar nici în bine. La învăţământul muzical, la fel; cunoştinţele teoretice şi îngăimările de citire muzicală nu puteau folosi prea mult. Izolarea „muzicii vocale" de tot ceeace este viaţa spirituală rumânească, îi secătuia şi-i surpa orice posibilitate de menţinere printre obiectele de studiu obligatoriu din planul de învăţământ al şcoalelor. De mirare cum un asemenea învăţământ, dacă într'adevăr de el e vorba, a putut atrage atenţia lui *Costache Stamate*, cum ne arată prin mustrarea pe care el o făcea: *voi preţuiţi mai mult osteneala dascălului de muzică şi de dans de cât pe a meşterului care vă face uneltele industriale şi plugăreşti*.

Copiii, dezamăgiţi sau poate nefăcându-şi niciodată iluzii despre muzica din şcoală, nu puteau fi păsători în niciun chip de ea. Stingheriţi la început, şi deconcertaţi de ceeace lua locul cântărei lor naturale, iar apoi dispreţuitori ai acestei discipline care nu le putea vorbi nici măcar cât cea mai moartă dintre limbi, ei îşi reiau pe 'ncetul viaţa muzicală neaoşe a lor. Mai ales cei de provenienţă rurală, dar şi orăşenii, îşi continuă, timid la început şi în afară de şcoală, mai pe urmă cu destul curaj, chiar între zidurile şcolii, vechiul şi nativul lor obicei de a cânta colinde, de a umbla cu steaua, cu sorcova, cu salcia, de a juca Irozii. La fel se întâmplă cu „Prohodul", pentru care, ca şi pentru colinde, copiii de şcoală fac din vreme preparativele necesare, se strâng la repetiţii, îşi aleg şi ascultă de un *regens chori*: adevărată

„Jugendbewegung", cum s'a organizat și manifestat, mai ales în vremea de după marele război, în Germania. Cu singura și esențiala deosebire că, pe când „Jugendbewegung" are un caracter oarecum protestatar, de excludere de bună voie din comunitatea socială și creiarea unei organizații în afară de societate, în natură, pe drumuri de pribegie și rătăcire departe de societate, o asemenea mișcare tinerească în școala românească, — alături de care pot fi adăogate *diferite organizații de cor bisericesc*, la care iau parte din ce în ce mai activă elevii de școală — este de caracter autentic românesc, tinzând a întări legăturile copilului cu obștea, a-l integra definitiv în sfera de bunuri spirituale, de obiceiuri și credințe tradiționale, de rumânitate și creștinătate a neamului. Că manifestările de cari vorbim nu sunt numai de suprafață, ba chiar că ele au ecou până și în lumea maeștrilor de muzică, o dovedește faptul că aceștia produc o întreagă literatură muzicală *pentru școală* — în afară de solfegiile sterile amintite, — literatură care nu putea rezista nici criticii, nici vremii; și a pierit. De reținut, în privința celor ce discutăm, și semnificativ îndeajuns, este, mai ales, faptul că, la tendința și pornirea firească a copilăretului de școală de a merge cu „Moș Ajunul", cu „Steaua", „Plugușorul", „Sorcova" etc., maeștrii de muzică nu rămân indiferenți. Nu! răspund și ei; cum pot!... Adică: în loc de a coborî la popor sau măcar de a asculta pe copii *ce* cântă, *compun*, în felul lor, ei înșiși, colindele, cântecele de stea, urările respective etc. *„Bună dimineața la Moșajun"* de *George I. Mugur* datează dela 1880. 1886 este anul apariției *„Colindei naționale"* compuse de *Ioan Mihăilescu*, fost profesor de muzică la Seminarul Central din București. Din 1887 sunt: *„Să trăiți și să trăim"*, *„Dar să nu uitați boeri"*, precum și acel *„Imn de primire"*, care, cu cuvinte puțin modificate, se aude și azi în forma *„Această seară e pentru noi, cea mai splendidă (frumoasă) din sărbători"*, piese datorite tot lui G. I. Mugur. In 1890, *T. Oprescu* (fost profesor al sărbătoritului nostru Const. Kirițescu) publică și el un *„Bună dimineața"*, iar în *„Repertorul școlar"*, ca supliment la *„România muzicală"*, Nr. 14, se publică *„Colinde de Crăciun"* de *Al. Podoleanu* și *C. M. Cordoneanu*, dintre care *„Moș Ajun"* (adică „Bună dimineața la Moș Ajun") de Podoleanu se cântă și azi și este aproape nelipsit din programele serbărilor datinelor de Crăciun și din repertoriul colindătorilor. De amintit că chiar la *Palatul Regal*, copiii de școală ajung, cântând *Colinde* și *Urări* de Crăciun și Anul nou. Iată așa-

dar, pe maeştrii de muzică sensibili la pornirea firească a copiilor de a cânta colinde. Ceeace merită însă a fi relevat, este faptul însăşi al acestei porniri fireşti a copiilor, care nu se manifesta numai în latura colindelor, ci în tot ceeace este cântec popular. Şi azi copilul de şcoală arată interes pentru cântare, vrea să cânte; dar nu întotdeauna pentru muzica de valoare artistică, ci de multe ori pentru *„schlager"*-e şi *melodii triviale*, atât de difuzate prin mijloacele mecanice de azi, şi mai ales prin „Radio". In preferinţa şi frequenţa cu care copiii cântă aceste melodii, stânjenitoare şi conrupătoare nu numai ale educaţiei muzicale, ci şi ale celei morale, *nu trebue însă văzută lipsa de daruri muzicale la copii; dimpotrivă, trebuie făcută constatarea prezenţei acestor daruri.* Ceeace se învederează, este *lipsa de educaţie muzicală.* Energiile muzicale din sufletul copilului se cer manifestate, exteriorizate, consumate; fără călăuză, neîndrumate, ele îşi află o întrebuinţare în forma dăunătoare a cupletelor şi ariilor triviale şi imorale. Se pare că, alt'-dată, desorientarea de azi nici nu exista, nici copiii de şcoală nu aveau mijloacele moderne de a cădea sub influenţa ei.

In *Precuvântarea* la prima ediţie a celor *„12 melodii naţionale"* ale sale, *„culese, armonizate şi aranjate pentru cor mixt şi piano"*, din Ianuar 1889, scria *Gavriil Musicescu*: *„De frumuseţea, bogăţia şi puterea magică ce exercită cântecele poporului, nu m'am îndoit niciodată. Duioasele noastre melodii naţionale descriu cu culori vii blândeţea şi bunătatea caracterului poporului român. Şi dacă ţăranul român mai uită din necazul greu ce îndură în luptele vieţii şi suportă cu bărbăţie nevoile ce-l apasă, apoi aceasta se datoreşte în cea mai mare parte influenţei duioaselor melodii, care-l mângâie în zile grele şi-l veselesc în cele bune.*

Cred dară că a sosit timpul să ascultăm şi să învăţăm şi melodiile româneşti, pe lângă cele străine". Clar! *O linie nouă şi firească pe care se îndrumează cultura muzicală românească.* De ea nu rămâne străină şcoala şi muzica ce se face aci. Dovada unei porniri spre făgaşul normal al spiritului muzical ce trebuia să domnească în şcoala românească, este chiar lucrarea lui *G. Musicescu*: *„25 Cânturi pentru una, două, trei, patru şi mai multe voci, destinate uzului şcoalelor"* din 1898, colecţie *„a cărei necesitate a recunoscut-o mai bine şi mai de timpuriu de cât oricine, actualul Domn Ministru al Instrucţiunii Publice, Domnul Spiru Haret, din ordinul căruia s'a şi întocmit această colecţie"*. Numai petrecerea privirii peste titlurile celor 25 cânturi este îndestulătoare, socotim, pentru

ca să dovedească *pornirea spre făgașul firesc al unei muzici de școală pentru elevii români.* Cât de reușită este împlinirea tendinței acesteia în operă, nu este locul să rămânem la discuție. Titlurile pieselor sunt, oricare ar fi valoarea artistică a muzicii, un program: *„Trăiască Regele", „Marș Regal", „Fiii României", „Deșteaptă-te Române", „Limba românească", „Stejarul și Cornul", „Cântecul lui Ștefan Vodă", „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul", „Imnul Vânătorilor"* (1877-78), *„Hora dela Plevna", „Ca o zi de primăvară", „Doina", „Hora Junilor", „Stejarul"* (*Măi, Stejar pletos și verde*) etc. *„Coruri școlare pentru 2 și 3 voci de copii compuse și aranjate de către mai mulți membrii ai societății corale române „Carmen" sub îngrijirea d-lui D. G. Kiriac"*, vol I, București, 1904, înfățișează o încercare de sinteză între muzica românească și străină ce urma să pătrundă în repertoriul școlilor.

Să fim lămuriți însă! Cele amintite aci, privesc *clasa de ansamblu coral*, care ia ființă la 1887, deci cu numai 12 ani mai 'nainte de data la care apare repertoriul lui Musicescu de „cânturi" pentru școală. Un progres considerabil, cel puțin ca temeiuri ideologice, reprezintă acest repertor, nu numai față de tot ceeace se putuse realiza până aci în școală la obiectul muzicii, față de cele câteva coruri străine sau, mai ales, fragmente de coruri de prin repertoriul de muzică dramatică cunoscut de cei câțiva maeștri străini, rămași pe aici sau încăpuți în școală (cum era, de pildă, *Franchetti*, și el maestru de muzică al sărbătoritului nostru de azi, Prof. Const. Kirițescu), dar față și de tot ceeace se încercase la această clasă. De ajuns, pentru convingere, socotesc comparația „Cânturilor" lui Musicescu cu *„Piesse chorale pentru folosul claselor d'ansamblu din școalele secundare"* de *George I. Mugur* (1887), având drept motto: *„Cântarea împreună ne face buni amici". „Veselia", „Revederea", „Nebuna", „Străinul", „Consolațiunea", „Ultima-mi dorință", „Imnul mirilor"* („dedicat și executat la cununia nobilei d-șoare Anna N. Cretzulescu cu d-l Al. Em. Lahovary"), câteva din titlurile „piesselor chorale" ale acestui „repertoriu al școalelor secundare", arată, în afară de predilecția romantică și accentuata nuanță de pesimism a autorului în alegerea subiectelor de compoziție pentru școlari, — arată încă ce abstract și fără afinități cu sufletul elevilor și cu al obștei este, la înființarea lui, și acest învățământ muzical dela clasa de ansamblu coral, dar ce repede se produc schimbări favorabile, ce progrese pot fi realizate aci. De altfel, drept dela începutul organizării Conservatoarelor de

muzică, prin *„Regulamentul pentru Conservatorul de muzică şi declamaţiune"* din 1864, *corul* formează o preocupare de căpetenie în rosturile de educaţie muzicală ale acestei instituţii speciale de învăţământ muzical. Capitolul IX al acestui Regulament, intitulat *„De societăţile corale"*, prevede şi insistă asupra rolului corului în *„estinderea şi îmbunătăţirea gustului musical"*.

Şi de fapt, *clasa de ansamblu coral a şcolilor secundare formează atmosfera cea mai priincioasă în care se pune problema sau, cel puţin, se prizăresc şi încep să se desluşească reflecţiuni relativ la rostul învăţământului muzicii în şcoală.* Este adevărat că aci, atât cât era utilizată, tehnica muzicală sau, mai propriu zis, citirea notelor, putea fi cu folos pusă la întrebuinţare. *Ceeace s'a realizat şi cât s'a realizat în şcoală din predarea muzicii, acestei clase de ansamblu coral i se datoreşte.* De însemnat şi faptul că ea dovedeşte o legătură din ce în ce mai strânsă cu mişcarea muzicală românească, ce-şi afla acum în activitatea lui *Gavriil Muzicescu, D. G. Kiriac, Ciprian Porumbescu, Gheorghe Dima, Iacob Mureşanu, I. Vidu şi Timotei Popovici* (aceşti doi din urmă elevi ai lui Musicescu), pe sigurii şi hotărîţii ei susţinători şi propulsori. Una din ciudăţeniile cele mai mari pe care învăţământul muzical le-a putut da la iveală, este că, tocmai această clasă de ansamblu coral, mult cultivată şi cu interes privită, şi de către maeştrii de muzică şi de către autoritatea şcolară, a fost, mai ales în vremea din urmă, tratată din cale afară de nedrept. Intr'adevăr, până azi, prin lege, este stabilit că activitatea dela ansamblul coral nici măcar nu poate fi socotită în orele care compun catedra unui profesor de muzică, orele făcute efectiv aci, urmând a fi plătite ca ore suplimentare. De munca excepţional de grea, dar şi de valoroasă din punct de vedere educativ, a pregătirii şi conducerii corului la diferite prilejuri festive nu fac nicio amintire diferitele legi de învăţământ de atunci şi până azi. Problema, într'adevăr, nu se impusese atenţiei legiuitorilor. Ceeace nu ne 'mpiedică, să observăm, în treacăt, că în interesul învăţământului — şi nu numai al celui muzical — este o mare nedreptate care se face activităţii corale şi profesorului de muzică de a nu se socoti ansamblul coral, pregătirea şi conducerea corului la serbări, în compunerea catedrei de muzică, întrucât această activitate este partea artistică şi educativă cea mai reală şi mai valoroasă, care s'a săvârşit până acum şi se săvârşeşte şi azi la obiectul muzicii. Pe de altă parte, se ivesc deseori chiar neînţelegeri între directorii

de școli și profesorii de muzică, niciun text de lege sau dispoziție regulamentară neprevăzând categoric obligația profesorului de muzică pentru ansamblul coral și participarea corului la serbările școlare și naționale. Prevederile legii par mai degrabă a lăsa deschisă calea dispensării și sustragerii profesorului de muzică dela asemenea obligații; ceeace nu s'ar putea însă întâmpla fără prejudicii însemnate pentru învățământ și educația elevilor. Evident, un învățământ bine organizat, cum ne mândrim a susține că este al nostru, nu poate lăsa să se isce nedumeriri în privința obligației de serviciu a corpului didactic, ci trebuesc precizate îndatoririle tuturor profesorilor, deci, și ale celor de muzică. Obligațiile de a organiza, pregăti (în câte o ședință de 2 ore săptămânal) și conduce corul (ceeace trebue de asemenea socotit cu un număr de ore în activitatea săptămânală și obligația de serviciu a profesorului de muzică), trebuiesc înscrise în lege și puse în sarcina, dar și în drepturile acestuia.

Clasa de ansamblu coral creiază, așadar, atmosferă mai proprie pentru un învățământ muzical și înfățișează și obiectul de comparație, de contrastare chiar, cu teoria și solfegiile dela ora obișnuită de curs.

Marele Haret este cel dintâi om de școală care observă drumul greșit pe care era purtat învățământul muzical, și ia măsuri hotărîte pentru îndreptarea lui. Printr'o memorabilă circulară, a cărei valabilitate se păstrează neatinsă până azi chiar, dată în August 1902, adresată maeștrilor și maestrelor de muzică, Haret scrie:

„Scopul introducerii studiului musicei în învățământ nu este de a încărca pe școlarii noștri cu niște cunoștințe pur teoretice, ci de a-i învăța să cânte, și să cânte anume bucăți de acele cari să aibă puterea de a-i mișca.

Niciun fel de compoziție nu atinge acest scop mai bine decât bucățile de muzică românească.

„Este un lucru cunoscut de toată lumea, puternicul efect sufletesc pe care-l are, nu numai asupra copiilor, dar și asupra oamenilor maturi de orice vârstă, ascultarea ariilor auzite în casa părintească. Ele deșteaptă duioasele amintiri din trecut și leagă pe om de pământul patriei, ale cărei dureri și bucurii le exprimă.

„Acest lucru nu este îndestul observat în predarea muzicii în școlile noastre de orice grad. Nu numai că unii maeștri consacră o prea mare parte din timpul lor predării teoriei muzicale, și prea

puţin cântului, dar şi bucăţile pe cari le aleg sunt prea adeseori lipsite de orice caracter, sau împrumutate exclusiv de prin repertoriile străine, uneori chiar cântate cu cuvinte străine.

„Intrucât un asemenea învăţământ poate să aibă vreo putere educativă asupra copiilor?

„Şi cu toate acestea, maeştrii au o indicaţiune sigură în căldura, în entusiasmul cu care sunt primite de către auditori bucăţile româneşti, de câteori le aud executate de şcolari, la examene, la producţii, la serbări, etc.

„Nu voim să zicem că educaţia muzicală a tinerimii să fie de tot unilaterală. Invăţarea de coruri din opere, de compoziţii de maeştrii mari, trebue şi ea să nu lipsească; dar nu trebue să ocupe tot locul. Din contră, locul principal trebue să-l ocupe muzica românească, aceea care, pe lângă învăţământul curat tehnic, dă şi satisfacţia sufletească, pe care mai greu o pot găsi copiii într'o muzică pe care nu o înţeleg, şi care nu le spune nimic.

„Este inadmisibil ca copiii noştri să nu ştie de cele mai multe ori, ce este doina, şi să cânte coruri din „Trovatore".

„Vă rugăm dar, domn.... maestru, ca în învăţământul Dv. să introduceţi în cea mai largă măsură executarea de arii naţionale, alese din acele de un caracter cât mai curat românesc. Colecţii de asemeni arii nu lipsesc, aşa că repertoriul va fi lesne de format. Va trebui ca ariile să fie alese din acele pe cari şcolarii le cântă mai cu plăcere şi cu sentiment, şi să le execute, fie pe o voce, fie pe mai multe, după elementele de care veţi dispune."

„Cu ocazia concursurilor de muzică corală, cari vor avea loc în Maiu viitor, conform regulamentului de curând promulgat, va trebui ca şcolarii să se producă deja cu bucăţi de muzică românească."

Fără a intra în examinarea amănunţită a acestei circulări, să nu trecem peste constatarea ce trebuie neapărat făcută, anume că Haret, deşi învăţatul de o specialitate eminamente raţională şi teoretică, este cel dintâiu om de şcoală care, observând *lipsa de interes şi inutilitatea laturii teoretice a muzicii, scoate în evidenţă latura ei artistică.* De asemenea, arătând că niciun fel de compoziţie muzicală nu atinge mai bine scopul de a mişca pe elevi ca muzica românească, recomandă *să se introducă „în cea mai largă măsură executarea de arii naţionale".* Şi încă un punct de covârşitoare importanţă, care urmează a fi scos în evidenţă: Haret, cu o uimitoare intuiţie pedagogică, afirmă *„puterea educativă pe care muzica o are asupra copiilor"*, dovedind printr'aceasta şi

142/902

Biblioteca Univ. Iași

9445 28 AUG 902

20 VIII 902

Circulară către maeștrii și maestrele de muzică din toate școlele dependente de Minister.

Domn... maestru...,

Scopul introducerii studiului muzicei în învățământ nu este de a încărca pe școlarii noștri cu niște cunoscințe pur teoretice, ci de a-i învăța se cânte, și se cânte anume bucăți de acele cari se aibă puterea de a-i mișca.

Nici un fel de compoziții nu atinge acest scop mai bine de cât bucățile de muzică românească.

Este un lucru cunoscut de toată lumea puternicul efect sufletesc pe care-l are, nu numai asupra copiilor, dar și asupra oamenilor maturi de ori-ce vîrstă, ~~audirea~~ ascultarea arilor ~~cari~~ audite în casa părintească. ~~Ea este nedespărțită de amintirea~~ Ele deșteaptă ~~cele mai~~ duioase amintiri, din trecut ~~în legătură cu întreaga întregul complex de sentimente cari formează iubirea de țară, de un numai de impresiunile trecute~~, și leagă pe oni de pămîntul patriei, ale cărui dureri și bucurii le exprimă.

Acest lucru nu este îndestul observat în predarea muzicei în școlile noastre de ori-ce grad. Nu numai că unii maeștri consacră o prea mare parte din timpul lor predării teoriei muzicale, și prea puțin cântului, dar și bucățile pe cari le aleg sunt prea adesea lipsite de ori-ce caracter, sau împrumutate ascultării de prin repertoriile

streine, uneori chiar căutate cu cuvinte streine

Intru cât un asemenea învățământ poate se aibă pre-o putere educativă asupra copiilor?

Și cu toate acestea, maestrii ~~pot~~ au o indicațiune sigură, ~~și pe care trebue se o urmeze~~, în căldura, în entuziasmul cu care sunt primite de către auditori, bucățile românesci, de câte ori le aud executate de scolari, la examene, la producții publice, la serbări, etc.

Nu voim se dicem că educația musicală a tinerimei se fie de tot unilaterale. Învățarea de coruri din opere, de compoziții de maestri mari, trebue și ea se nu lipsească; dar nu trebue se ocupe tot locul. Din contra, locul principal trebue se-l ocupe musica românească aceea care, pe lângă învățământul curat technic, dă și satisfacția sufletească, pe care mai greu o pot găsi copiii într'o musică pe care nu o înțeleg, și care nu le spune nimic.

Este neadmisibil ca copiii noștri se nu scie de cele mai multe ori, ce este doina, și se căute corurile din Trovatore

Ve rugăm dar, domn... maestru, ca în învățământul DV se introduceți în cea mai largă mesură executarea de arii naționale, delese din acele de un caracter cât mai curat românesc. Colecții de asemeni arii nu lipsesc, așa că repertoriul va fi lesne de format. Va trebui ca ariile ~~acestea se le căute scolarii~~ se fie alese din acele pe cari scolarii le caută mai cu plăcere și cu sentiment, și se le execute, fie pe o voce, fie pe mai multe, după elementele de care veți dispune.

Cu ocazia concursurilor de musică corale, cari vor avea loc în Maiu viitor, conform regulamentului de curând promulgat, ~~dorim se vedem valisate dorințele~~ ~~vom~~ va trebui ca scolarii se se producă deja cu bucăți de musică românească.

Ministru Nanț

propria-i convingere asupra ei. „Colecții de asemenea arii (naționale, de un caracter cât mai curat românesc) nu lipsesc", — constată Haret spre sfârșitul circulării, ceeace dovedește că marele învățat își luase informații și asupra stadiului în care se găsea culegerea cântecului popular la acea dată. Și într'adevăr, chiar până la acea dată, la începutul veacului nostru, culegeri de viers popular nu lipseau, fapt care pledează pentru aceeași înțelegere și prețuire de care începuse să se bucure melosul românesc, încât recomandarea lui în activitatea desfășurată în școală pare drept o consecință firească a cultivării lui în spiritualitatea românească. De fapt, într'un manuscris din veacul XVII-lea (atribuit prințului Paul Esterhazy) aflat în biblioteca Academiei maghiare, a descoperit *G. Alexici* tabulatura (probabil o „Orgeltabulatur") unui *„joc românesc'*, iar în însemnările din 1663 ale călugărului franciscan rumân Ioan Kajoni, au fost găsite notate două *„dansuri românești"* și un *„cântec despre Doamna lui Vasile Lupu"* (A. Veress). Acestea sunt, probabil, cele mai vechi culegeri și notări de muzică populară românească. Lucrarea lui *Fr. J. Sulzer „Geschichte des transalpinischen Daciens"*, (zweeter Bd., 1781) Tabula I, cuprinde zece *„Walachische Tänze und Lieder"*, cea dintâi tipăritură de melodii populare ale Românilor în notație apuseană. Acele *„Walachische Tänze und Lieder"* publicate de *Otto Heilig „nach einem Manuskript"* în *„Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft"* Jahrg., IV, pag. 297, nu sunt decât cele tipărite în cartea lui Sulzer, păstrate în manuscris și datate 1837, Braschow und Bukwuscht (?). In veacul XIX-lea activitatea de notare și tipărire a cântecelor și jocurilor populare românești devine mai intensă și este legată de numele : *Anton Pann* (*„Cântece de stea"* încă din 1822 menționate, și *„Spitalul Amorului"* 1850, șase cărticele) — ambele în notație bizantină modernă, — *François Rouschitzki* (1838), — din 1837 poate fi socotită *„Hora Roumaniaska"* („d'après une partition de musique militaire") publicată de *A. de Demidoff* în *„Voyage dans la Russie meridionelle"*—, *H. Ehrlich* (1850), nume la care, în a doua jumătate a veacului, se adaogă *Charles Mikuli* (Micul?), *Johann A. Wachmann, Alexandru Berdescu, D. Vulpian, T. T. Burada, Gavriil Musicescu.* De atunci încoace, în secolul nostru, culegerile s'au înmulțit ; sunt de amintit : *Tiberiu Brediceanu,* — cu monumentalele sale 10 *caiete* de *„Doine și cântece populare românești"*, *„Colinde"* și 8 *caiete de „Jocuri populare românești"*, *P. Ciorogariu, B. Anastasescu.* Este

de însemnat aci şi numele lui *Gustav Weigand*, care, în lucrarea sa : *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens* din 1904, zice : *„Zum ersten Male war ich auf dieser Reise mit einem Phonographen ausgerüstet..."* La 1908 *„Academia română"* începe publicarea unei colecţii de *„culegeri şi studii"*, intitulată *„Din viaţa poporului român"*, în care *folklorul muzical se bucură de o bună primire.* Primul volum (din cele patruzeci ale colecţiei) este consacrat folklorului muzical : *„Hora din Cartal"* de *Pompiliu Pârvescu*, în care, pentru prima oară în vechea ţară românească *„ariile notate de C. M. Cordoneanu"*, sunt *după cilindre fonografice, înregistrate*, deci, de Pârvescu, conform cerinţelor ştiinţei muzicii comparate, cu ajutorul fonografului. Apar, apoi, în aceeaşi colecţie a „Academiei Române", însemnate culegeri de muzică populară, printre care : *„Cântece populare româneşti din Comitatul Bihor"* culese de *Bela Bartok* şi *„Cântece şi Hore"* adunate de *Gh. Fira.* In 1910 „Academia Română" decide a se însărcina prof. *D. G. Kiriac* cu organizarea culegerii *„ariilor şi cântecelor populare româneşti din toate părţile"*. Iar în 1923, se publică în colecţia *„Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft"*, lucrarea lui *Bela Bartok* : *„Volksmusik der Rumänen von Maramureş"*. In fine, în 1927, Statul Român fundează o *„Arhivă fonogramică"*, înzestrând-o cu aparatele necesare de înregistrare şi studiu. S'au strâns aci, până azi, peste 8.000 melodii populare, iar în editura acestei instituţii a fost publicată colecţia „303 *colinde"*, culese de *Sabin V. Drăgoi.*

Insemnat moment, cu adevărat, intervenţia lui Haret în problema învăţământului muzical din şcoli ! Unul din cele mai însemnate, dacă nu chiar cel mai însemnat în istoria acestui învăţământ ! Şi totuşi, cu toată autoritatea celui ce-l provocase şi-i fusese autorul, efectele acestei circulări, pline de învăţăminte şi creeatoare de condiţii favorabile, cum muzica nu avusese niciodată până atunci în şcoală, sunt fără importanţă şi firave. Dar de-aci înainte, critica devine mai aspră şi mai necruţătoare. Nu se mai face un examen aşa de riguros şi întemeiat al rostului muzicii în şcoală, dar *se înmulţesc glasurile celor cari cereau „să se cânte în şcoală"*. Din diferite cercuri, profesori, artişti, bărbaţi cu interes şi grije pentru artă şi şcoală, dintre maeştrii de muzică, se ridică cereri stăruitoare pentru un alt învăţământ muzical. *Câştigă teren preţuirea muzicii şi în special a cântecului popular, ca factor de educaţie naţională, iar ca urmare, sporeşte şi se aspreşte*

condeiul criticii și se învederează nevoia altei concepții didactice a muzicii.

In 1904, *prof. N. Iorga*, marele nostru învățat și învățător, sintetizează situația în următorul chip:

„Odată oamenii mari ascultau melodii străine cântate de maiești străini, veniți pentru câteva seri sau așezați chiar în țară. Interesul era slab; aceleași lucruri se puteau asculta mai bine în străinătate. *Muzica populară nu putuse fi cunoscută așa de repede, și îmbrățișată cu atâta căldură ca poesia poporului. Mulți nici nu-și dădeau seama de ce poate fi în această muzică.*

Cât despre oamenii mici din școli, lor li se preda, pe lângă desemnul în teorie și gimnastica în teorie, — muzica în teorie. Ei învățau notele, semnele, termenii, dar nu învățau cântecul. Cu atât mai puțin putea fi vorba de o clasă de muzică instrumentală în liceele în care s'a stâns în zadar atâta putere din viața generației de astăzi. Maiestrul de muzică — el se rușina de acest titlu, și ar fi voit mult mai bine să i se zică: „profesor" — nu era folositor și prin urmare ajungea disprețuit. Mișcarea cea bună a început din Românimea neliberă. Un Ciprian Porumbescu, născut în Bucovina, a propovăduit cu căldură iubirea muzicii naționale, înnălțarea ei la gradul de artă (sublinierea e făcută de G. B.). *In școlile „de dincolo"*, în Brașov, în Sibiu, sub influența săsească, în locul rețetelor de teorie muzicală, *era de multă vreme cultul muzicii.* Aici coruri, la care se înfrățiau întru îndeplinirea frumuseții prin notele glasului omenesc, oameni din toate clasele societății, se întemeiaseră de mult și răspândiau ca o licărire de ideal asupra valorilor cenușii ale traiului de toate zilele. *Dincoace, nu era nimic, și serbările cele mai mari din anii șaptezeci și optzeci s'au desfășurat fără consfințirea prin acea muzică a cântărilor, în care se vădesc sentimente și idei, care se întăresc, vădindu-se.*

Gavriil Musicescu, — mort deunăzi — *un Basarabean — a introdus cel dintâi, în Iași, puternica manifestație a corurilor: el a cercetat muzica populară, s'a pătruns de dânsa și a pregătit-o pentru corul care era menirea de căpetenie a vieții sale. Imi aduc aminte cu câtă mirare bucuroasă ascultarăm noi, cei mai mulți, dintre studenții ieșeni de pe la* 1890, *aceste două revelații în sunete: doina smulgându-se dureraosă, frântă de hohote de plâns, de pe vioara unui rar coleg sosit din Ardealul iubirii adânci pentru neam și speranțelor nemărginite, și cântecele de țară, pe care le înnălța cu*

glasul şi cu inima un ucenic al lui Muzicescu, alt coleg din Moldova aceasta.

Acum elevii cântă just, frumos şi limpede oriunde maiestrul de muzică e un om nou ; *cântă, alăturea de cântecul lor, solidaritatea, legătura bună dintre oameni şi, mai ales, fiindcă în cântec e un ton deosebit şi se amestecă vorbe într'o anume limbă, legătura sfântă între cei de acelaş neam. Concerte ca ale d-lui Chiriac se unesc cu concertele şcolare ale d-lui Costescu, şi lumea — nu lumea strâmbăturilor franţuzeşti, ci lumea serioasă — primeşte tot cu mai multă plăcere liturghia artistică a armoniei. Iar vizite triumfale ca a cântăreţilor d-lui G. Dima din Braşov dăunăzi, sunt semne de recunoaştere în drumul spre întemeierea adevăratei unităţi culturale româneşti"*.

Cu prilejul marei expoziţii dela 1906, Români din diferitele părţi ale pământului şi lumii româneşti se întâlniră în oraşul Capitală al României mici de atunci, al Marei Românii de azi. Un uriaş torent de viaţă populară românească se revarsă în viguroase palpituri pretutindenea, în toată suflarea oamenilor din întreg orizontul doinei. Şi când, în solemnele acorduri ale *„Imnului festiv"*, compus de marele *George Enescu* anume pentru această mare sărbătoare a sufletului şi propăşirii româneşti, poporul asculta invocaţia „Inalţă-ţi ruga, ţară", nu-mi dau seama dacă străbăteau în monumentalul imn ecouri din străvechiul melos autentic al străbunilor, pe care poporul să le fi putut desluşi. Atât ştiu, şi-mi aduc aminte cu înfiorare, cum *s'au recunoscut înc'odată fraţi, oameni din Vechiul-Regat cu cei ce se aflau sub stăpâniri străine, în limba ce vorbeau şi 'n cântecul ce cântau şi ascultau.* Criticul *Ilarie Chendi* a scris atunci frumosul şi însemnatul său articol *„Puterea cântecului"*, care a avut un larg răsunet în toate cercurile româneşti de cultură, din vechea ţară şi de peste graniţă. Desprindem din acest articol, cele ce urmează, deşi totul este de capital interes pentru cultura muzicală a vremii, ca şi pentru sugestiile ce putea trezi în învăţământ :

....«Mii de cântăreţi români, veniţi să asiste la serbarea triumfului muncii de patru decenii, au dovedit cu prisosinţă, că Românul îşi întrebuinţează bine multele-i însuşiri ce i-au fost hărăzite şi că în deosebi *dragostea pentru cântecul popular străbate în cercurile cele mai largi.*

In viaţa noastră artistică apariţia d-lui Kiriac şi înfiinţarea societăţii „Carmen" este prin urmare un eveniment, începutul unei

noui ere. S'a sfârșit cu muzica străină, cu melodiile duioase, dar fără înțeles pentru noi, a multelor romanțe, cu ariile tremurate ale Italienilor și cu imitațiile franceze. Am intrat în făgașul propriei noastre simțiri, pe care de mult trebuia să ne aflăm.

In acțiunea sa, neapărat d. Kiriac trebuia să se sprijine pe punctele de orientare existente. Și aceste le găsi și la Români de peste hotare, cu care se și puse grabnic în legătură.

Aci opera era începută și ajunsese chiar la mari succese. *In Transilvania, d-l Gheorghe Dima făcuse școală serioasă. O falangă de elevi de-ai lui se răspândiseră pe la școalele rurale și întemeiaseră coruri țărănești, cari în zi de sărbătoare legănau sufletele trudite ale poporului în doinele de dor și jale. Din Banat străbătuse până aci faima iscusitului compozitor și diriginte de cor Vidu, iar despre Bucovineni se știa că grație răposatului Ciprian Porumbescu ajunseseră să aibă un cult adevărat pentru cântecul național.*

Din aceste provincii române, maestrul Kiriac a știut ce să primească, pentru ca desvoltarea noastră muzicală să rămână omogenă și pentru ca să nu fie știrbit caracterul unitar al cântecului românesc. Prin o abilă procedare, împrumutând melodii de-ale fraților și trimițându-le acelora melodii de-aci, s'a săvârșit una din cele mai frumoase apropieri între unii și alții, apropiere care avu drept rod nețărmurit de prețios : serbările din Arenele romane.

Miile de cântăreți, conduși când de d-l Vidu, maestrul Lugojului, când de d-l Kiriac, conducătorul suprem al corurilor, *mărturiseau, pe lângă progresul realizat în această direcție, dispozițiile artistice ale poporului român Un viitor frumos ne surâde pe terenul artei muzicale dacă talentații noștri compozitori vor continua să insiste asupra frumoaselor și variatelor melodii naționale cari pot sta la baza unei muzici dintre cele mai serioase și mai originale* E și timpul ca să dovedim străinătății, că nici din acest punct de vedere nu stăm mai prejos de alte popoare, și că, dacă avem un început de literatură proprie, înaintăm în aceeași măsură și pe alte terene.

Dar glasurile unite ale cântăreților noștri mai constitue și simbolul de tărie care cu deosebire a fost remarcat. Acest simbol, căruia i-au sunat aplauzele publicului imens, cum n'a mai văzut Capitala Țării, este acela al unității culturale. A fost o culme a istoriei noastre contimporane în producțiile acestor coruri, în acea atingere înduioșătoare a flamurilor, în acea îmbrățișare frățească între fiii răslețiți ai diferitelor provincii. Pentru moment, poate

nu ne dăm destul de lămurit seama de importanţa evenimentului, căci prea suntem surprinşi, prea au venit toate pe neaşteptate. *Dar roadele acestor manifestări pot fi dintre cele mai hotărîtoare pentru soarta noastră în viitor.*

Căci mare este puterea cântecului. Ceeace diplomaţii nu pot întrevedea, ceeace războitorii nu pot birui, se cucereşte prin farmecul cântării".

Asemenea cuvinte, rostite cu privire la muzică şi mai ales la muzica poporului, sunt în linia credinţelor şi scrisului marilor reprezentanţi ai cugetării şi simţirii româneşti, începând cu Dimitrie Canetmir şi continuând cu Şincai, Petru Maior, C. Negruzzi, Alecu Russo, Kogălniceanu, Alecsandri, Odobescu, Hâşdeu, N. Iorga, cari se rostiseră cu atâta convingere şi căldură asupra puterilor autentice de suflet şi geniu rumânesc închise în viersul neamului.

Astăzi, dacă reflectăm asupra lor, ni se par profetice cuvintele criticului. Cine ar fi putut crede că cei uniţi în glasurile cântărilor, în cugete şi în simţiri, simbolizau mai luminos decât orice imagine de poet, unitatea noastră naţională, idealul nostru naţional, pe care războiul avea să ne-o înfăptuiască! *Astfel înţeleasă „puterea cântecului" şi astfel cultivată muzica, ea nu e biata, disprețuita „dexteritate" din şcoală, nici un „agréable passe-temps", nici mijloc de frivolă sau superficială distracţie, ci e puterea care are şi poate juca un mare rol în soarta unui popor.*

In preajma războiului nostru cel mare, în 1915, prof. *Gheorghe Lazăr* putea totuşi încă scrie în „*Convorbiri Literare*" :

«Chiar şi profesori în vârstă au încercat, cu destulă izbândă, să aplice noile metode. *La dexterităţi se pare, însă, că atmosfera se primeneşte cu mai multă anevoinţă. Vechiul învăţământ, cu mersul greoi, cu belşugul de teorie ne la locul ei, urmează a împovăra mintile, adăugând orarului săptămânal o sumă corespunzătoare de ceasuri plicticoase. La cursul de muzică, descoperim aceeaşi predominare a vechilor sisteme. Definiţiunea se răsfaţă în largul ei. Terminologia pentru sine, încarcă memoria elevilor, ca un prundiş apăsător, care după scurtă vreme se macină în praf şi piere, ne mai lăsând nici o urmă. Două treimi din oră le cuprinde obişnuit ascultarea şi explicaţiunea teoriei goale; cântecul e asvârlit, ca un accesoriu netrebnic, la urmă, între epilogul foarte solemn al dogmelor şi sunetul clopotului, care de multe ori, vine să curme exerciţiul tocmai acolo, unde începe să fie mai atrăgător. E deci mai presus de orice îndoială că, maiş-*

trii, nu totdeauna și-au dat seama de menirea dexterităților în școala noastră secundară. Ei urmăresc mai toți — cu abateri ce se pot număra pe degete — să facă din elevi o tagmă de specialiști cunoscători ai teoriei și numai ai teoriei, cu întreaga ei puzderie de mărunțișuri netrebuincioase.

Maistrul de muzică bate, mai bucuros, căile abstracte ale minții, lăsând inima elevilor săi în paragină.

Prin urmare, dexteritățile și-au zădărnicit singure succesul, căutând să devie materie de instrucție și astfel, părăsind latura educativă a misiunii lor în școală. Nu specialiști, cu atât mai puțin teoreticiani tipicari, aveau datoria să scoată la iveală maiștrii celor patru obiecte, al căror titlu comun „dexterități", cuprinde o serioasă indicație nebăgată în seamă până acum. Gimnastica, desenul, caligrafia și musica, alcătuesc de fapt o bună parte din emisfera estetică a învățământului nostru secundar.

Musica ar putea să tămăduiască o sumă de scăderi în felul nostru de a fi și să dea multor ceasuri din viața tinerimii, un cuprins de înaltă valoare educativă. Destul să ne reamintim că muzica este cea mai socială dintre arte și că efectele ei cresc atunci când ea reunește pe oameni la o participare activă.

In Germania și în alte țări apusene, s'a făcut enorm de mult pentru educarea prin muzică. Cărți de muzică didactică cu cântece corelative au fost puse la îndemâna deosebitelor vârste, în armonizări simple și pătrunzătoare. Dela naivul „Wiegenlied" al poporului și până la imnurile patriotice sau religioase datorite inspirației geniale a unui Mozart, Haydn, Weber, Schumann, se întâlnește o gradație complectă de cântece, cari ilustrează melodic viața sufletească a întregului popor.

E ușor de înțeles cum literatura națională, istoria și chiar morala cetățenească vor câștiga relief și putere educativă grație muzicei. Să nu uităm de asemenea nici netăgăduitul folos al cântecului, în ce privește căpătarea unei urechi agere, a unui glas mai sonor și flexibil».

Asprimea criticii împotriva vechiului sistem de învățământ muzical n'a încetat nici acum. Căci iată ce scrie un alt distins profesor și literat, *Ioachim Botez*: «*Și n'am rămas, noi înși-ne, uluiți ca vițelul la poarta nouă, când am auzit întâia oară „Pastorala" lui Beethoven, ce nu se potrivea defel cu muzica solfegiată cu care ne otrăvise sufletul un profesor mâncând semințe de dovleac pe catedră?*».

Legiuirea şcolară, pe de altă parte, nu trece cu vederea soarta învăţământului muzical; grija este manifestată mai ales în ceeace priveşte pe maeştrii de muzică. Intr'adevăr, *„Legea pentru modificarea unor articole... şi pentru adăogarea unor noui articole din 5 April 1900"*, — rămasă în vigoare până azi, fiind singurul temei legal în baza căruia funcţionau Conservatoriile de muzică şi declamaţiune până la *Legea de autonomie universitară* Iorga, — prevede la art. 117: *„Conservatoriile de muzică şi de declamaţiune sunt menite a crea maeştri de muzică vocală şi instrumentală pentru şcoalele statului"*... Aceasta este, în concepţia legiuitorului, menirea primordială a Conservatoriilor de muzică, după care vin la rând: *„maeştri de coruri"*, şi *apoi* „artişti pentru muzica instrumentală şi vocală şi pentru teatrele de dramă, comedie şi muzică".

Dar maeştrii de muzică?

Să nu li se facă nedreptatea de a-i socoti nepăsători la tot ceeace se întâmpla, insensibili la critica şi discuţiile ce se făceau cu privire la învăţământul lor. Şi, fără a mai schiţa situaţia di'nainte de marele răsboi, să consemnăm aci numai faptul, care n'a fost până azi, nici îndeajuns de cunoscut nici chiar în cercurile specialiştilor, şi mai ales nu i s'a atribuit valoarea pe care o merită, nici semnificaţia şi învăţătura ce se desprind din el. Este vorba de *unirea tuturor maeştrilor* de *„dexterităţi"* (muzică, desen, caligrafie, gimnastică şi lucru manual) într'o *„Reuniune"*, pe care, în elanul lor, aceşti „oropsiţi" membri ai corpului didactic, au numit-o *„artistico-educativă"*, contopind într'o formaţie de cuvânt cu rezonanţă cam silnică, nefirească, cele două laturi de preocupări, prin care ei erau convinşi că vor isbuti să salveze învăţământul căruia se consacraseră: *artă* şi *educaţie*. Cât spun, ce adânc sens au, aceste două cuvinte pentru „maeştri" strânşi într'un *congres general, care a avut loc în săptămâna luminată, a Paştilor, din 1921*, se poate vedea din moţiunea votată de congres şi memoriul adresat Ministerului Instrucţiunei, publicate în revista *„Muzica"*, precum şi în *„Buletinul Reuniunei artistico-educative din România"*, organul asociaţiei, revistă anume pentru discuţia problemelor de care este vorba. In memoriul amintit, cu toată stângăcia pe care cineva ar putea-o observa în stilul redactorilor, sunt adevăruri, simţit şi cu convingere rostite, care pot figura şi azi în discuţiile dintre specialişti. Spicuim, de pildă, fraze ca următoarele:

«Este de prisos să ne oprim mai stăruitor asupra valorii educative a muzicii în învăţământul secundar, căci ori-ce om de

cultură este pătruns de înrâurirea minunată pe care o poate avea frumosul muzical asupra sufletului omenesc, mai ales în vârsta școlărească, a copilăriei și a adolescenței, decisivă în închegarea definitivă a caracterelor.

Prin urmare, muzica, arta cea mai pură și artă prin excelență, cum o definește Grosse, arta prin excelență a ordinei, măsurei, proporției, echilibrului, simetriei, clarității, armoniei — arta cea mai reprezentativ revelatoare a mișcărilor sufletești — arta ideală a idealului — în sfârșit arta care poate face, cum zice Fechner, să vibreze întreaga intelectualitate a omului, având deci, o influență profundă asupra întregei vieți a individului — muzica, după expresiunea lui Guizot, dă sufletului o adevărată cultură interioară și face parte din educațiunea poporului.

Prin muzică, dar, astfel cum socotim că trebue predată în învățământul secundar, nu vrem să ne oprim la suprafața vieții sufletești a copilului, cum nu vrem numai să încântăm ochiul predând plastica, nu vrem numai să fermecăm auzul predând muzica, ci vrem să pătrundem în cel mai intim interior al vieții sufletești, modificând și perfecționând întreg ansamblul de manifestări ale spiritului copilului, zdruncinând întreaga viață instinctuală și sentimentală și căutând să o adaptăm urmăririi unui ideal pe care întreg învățământul nostru, în comun și în general, i'l va întrezări și fixa. Vrem, cu alte cuvinte, ca muzica să-și redobândească în educațiune locul cuvenit, spre a săvârși, prin ajutorul ei, influența și a aduce aportul său moral pentru plămădirea puterii spirituale, hotărând determinațiuni emoționale cu consecințe motrice și volitive».

Nu lipsesc de-aci nici criticile severe la adresa legiuitorilor: «Intr'adevăr, legea asupra învățământului secundar și superior, din 23 Martie 1898, prevede în art. 3, printre obiectele de studiu, și caligrafia, desenul, muzica vocală și gimnastica, iar programele analitice stabilesc cunoștiințele și normele de învățământ ale acestor obiecte de studiu. Or, în condițiunile prevăzute de lege, regulament și programe analitice, rezultate din o complectă dezorientare a celor ce le-au întocmit, desigur că aceste discipline de învățământ nu au putut să dea nicidecum roade în educațiune și în nici un chip, astfel cum se predau astăzi, ele nu pot face față considerațiunilor de ordin înalt educativ, enunțate mai sus.

Pe de altă parte, lipsa de material didactic, de săli amenajate și înzestrate cu aparate de educație fizică, cu reproduceri

după operile monumentale de artă plastică, cu instrumente muzicale de demonstraţii şi de execuţie, au împiedecat pe profesorii de specialitate să utilizeze în educaţiunea copilului toate resursele de care sunt capabile aceste obiecte.

Insăşi condiţiile de inferioritate în care legea şi regulamentele şcolare pun nu numai disciplinele de învăţământ artistico-educativ, dar chiar pe titularii acestor obiecte de studiu, au făcut ca şcoala noastră să fie lipsită de multe elemente preţioase, ce ar fi râvnit cariera profesorală».

In concluzie, memoriul se încheie cu următoarele deziderate :

«1. Ca art. 3 din legea învăţământului secundar să fie modificat în sensul ca să se prevadă, în loc de caligrafie şi desen, întreg ciclul artelor vizuale — pictura, sculptura şi arhitectura — obiectul purtând denumirea de plastică ; *muzica vocală va fi înlocuită cu muzica, spre a da copilului cultura estetică muzicală pentru pătrunderea operei muzicale* ; iar gimnastica să fie înlocuită cu educaţiunea fizică.

2. *Ca art. 23 să fie modificat în aşa fel, ca educaţia fizică, plastica, muzica şi lucrul manual să formeze grupa artistico-educativă. Iar tot din acest articol să se înlăture aliniatul ultim, care prevede deosebirea de denumire a titularilor diferitelor specialităţi, excluzându-se astfel titlul de maistru.*

3. *Să se creeze secţii pedagogice pe lângă conservatoarele de muzică şi şcolile de arte frumoase, pentru pregătirea profesorilor de muzică şi plastică.* Iar pentru educaţia fizică, cerem ca să stăruiţi pentru votarea proectului de lege, depus la Senat, întocmit de D-l Profesor Universitar I. Athanasiu şi însuşit de Congresul Reuniunii noastre, pentru înfiinţarea institutului de educaţie fizică pe lângă Universitatea de la Bucureşti. *In aceste şcoli se vor preda absolvenţilor de liceu cunoştinţele technice de specialitate, în scopul de a pregăti profesori, precum şi psihologia şi pedagogia, însoţite de practica pedagogică necesară.*

Socotim că e bine, ca până la prima serie de absolvenţi ai acestor şcoale, examenele de capacitate să fie suspendate.

4. *Programele analitice ale învăţământului artistico-educativ să fie neapărat revizuite, amplificate şi complectate atât în ce priveşte materialul de predat cât şi metodele de predare.*

In acest scop, Reuniunea artistico-educativă declară că se ţine la dispoziţia autorităţilor şcolare spre a le înlesni această grabnică reformă.

5. In fine, vă rugăm să binevoiți a aviza la măsurile de echitate, pentru *a da posibilitatea tuturor maiștrilor să fie asimilați cu colegii lor, profesorii de alte specialități.* Toate secțiunile Asociațiunii corpului didactic secundar din întreaga țară, prin ancheta făcută, s'au pronunțat pentru acest principiu; iar memoriile alcătuite în ultimul timp de Federația și Asociația Corpului Didactic, precum și de profesorii din Parlament, au sprijinit ca legitime aceste cereri ale noastre».

In articolul-program din fruntea *„Buletinului Reuniunei artistico-educative din România"* (Septembrie 1921), se constată că «*Reprezentanții acestui învățământ (muzică, desen, caligrafie, gimnastică și lucru manual), profesorii de muzică... sufăr neajunsuri, și morale și materiale, în îndeplinirea misiunii lor educative. Învățământ și profesori, părăsiți în desconsiderarea pe care, fără justificare, împrejurările le-au atribuit-o, se pierd în străduinți zadarnice, irosindu-și capacitatea instructivă și educativă sub ponosul de „dexterități" și „maeștri", ce pare a stigmatiza orice pornire de înviorare în această ramură de învățământ. Din aceste pricini, rareori s'au putut dobândi rezultate apreciabile de pe urma predării materiilor de studii artistico-educative și astfel, rareori am putut să lucrăm în adevăratul spirit educativ al disciplinelor noastre de învățământ*; și numai pe alocurea autoritatea școlară și colegii profesori dela grupa literară și științifică au prețuit cum se cuvine străduințele noastre. Iar în legea și regulamentul învățământului secundar stau până astăzi în ființă, prevederi discutabile pentru obiectele de învățământ artistico-educativ, și umilitoare pentru profesorii de aceste specialități».

Nu se poate, prin urmare, imputa maeștrilor de muzică din școala secundară că nu erau conștienți de situația la care ajunsese învățământul lor, și nici nu pot fi învinuiți că nu au reacționat împotriva acestei situații și nu au intervenit cu hotărâre pentru o altă concepție de învățământ muzical.

Am alergat cu memoriul schițat mai sus pe la toți potentații acelor zile. Erau mulți, căci schimbările politice se produceau mai rapid ca acum. Pe la toți am trecut însă. Și nu ne putem plânge! Am fost întâmpinați întotdeauna, fără excepție, ba cu o singură excepție, cu cea mai caldă primire și deosebită atenție. Nimănui din cei ce formau delegațiile — nu știu de-o fi mai trăind vreunul, afară de cel ce face aceste însemnări — nu-i venea să creadă în importanța care era ad-hoc recunoscută obiectelor noas-

tre de studii. Ce argumente noui şi savante pentru rostul educativ al „dexterităţilor" ! Cine dintre noi putuse cugeta şi formula aşa dibace pledoarii? Niciunul ! Mult am învăţat, ce-i drept, din „audienţele" şi discuţiile prilejuite de memoriul „profesorilor de partea artistico-educativă". Iar la urmă, ce am recoltat noi practic din toate caldele şi binevoitoarele primiri? Cu ce ne-am ales din toate asigurările cele mai solemne, din argumentele judicioase pentru dreptatea cauzei noastre, de cât cu amăgiri?...

Şi acum, „excepţia" : *Directorul General al Invăţământului secundar, sărbătorul nostru de azi, Prof. Constantin Kiriţescu.* Ne-a primit cu destulă răceală, dar ascultându-ne cu interes şi cu un zâmbet de ironie tăioasă. Nu ne-a făgăduit nimic, niciodată. Nici nu ne-a lăsat să sperăm ceva. Mirat nu părea de ceeace auzea din plângerile noastre, nici la vorbe încurajatoare de circumstanţă, nu se grăbia. Eram nedumeriţi şi nemulţumiţi de cum ne „tratează".

Trecem prima fază a istoriei învăţământului muzical. Se pregăteşte a doua. Chiar când rezultatele la care s'a ajuns în prima, nu pot fi decât cu totul neînsemnate, un lucru nu se poate tăgădui : şi anume, că învăţământul muzical a ţinut oarecum treaz interesul oamenilor de şcoală şi conştiinţa obştească pentru el, că deşi superficial şi neorganic, totuşi, prin numărul de ore, ca şi prin introducerea lui în cele mai multe feluri de şcoli, puntea dintre sufletul muzical al comunităţii sociale rumâneşti şi şcoală nu a fost ruptă cu desăvârşire şi printr'aceasta au fost păstrate cel puţin liniile sau cadrele favorabile pentru o desvoltare organică de mai târziu.

Dar era nevoie de o radicală reformă, ale cărei imperioase cerinţe se impuneau în toate cercurile respective dela şcolari până la legiuitori, profesorii, artiştii, bărbaţii cu interes şi grije pentru şcoală, poporul însuşi, simţiau nevoia acestei reforme, pe care, prin manifestările lor, o indicau şi îi pregăteau realizarea.

VI.

«Intr'o Sâmbătă seara, ne-a anunţat că a doua zi, Duminică dimineaţa, toată şcoala merge la biserică. N'am zis nici cârc, de frică, dar eram foarte necăjiţi. Auzi, să ne mai ia acum şi Duminica, pentru biserică ! Câteva Duminici, ne-a purtat pe la diferite biserici, ca s'ascultăm leturghia şi corul, până ce a

început să ne placă și nouă. *Atunci ne-a ales pe cei ce aveam voce, a făcut cu noi o „clasă de ansamblu" și am început să cântăm leturghia. Mare ne-a fost mirarea, când ne-a anunțat că o să cântăm la biserică...* Mai indignați au fost părinții:

— I-auzi, vrea să facă pe copiii noștri țârcovnici la biserică. Ce, de-aia-i dăm noi la școală? Se vede că e trăsnit de-a-binelea directorul ăsta al vostru!

Nenea Iancu nu s'a emoționat. A spus părinților cari veniseră să protesteze: „cui nu-i place, să-și ia copilul dela școală", și *i-a dat zor cu repetițiile clasei de ansamblu, pe care le făceam cu Domnu Tache, maistrul de muzică, în fiecare seară.* De Paști, eram gata, cu leturghia învățată. Am debutat în noaptea Paștilor, la biserica Popa-Trăsnea, unde nenea Iancu Dărăscu era ctitor.

Atâta muncă și tevatură meritau o soartă mai bună. Dar n'am avut noroc. Debutul nostru a fost un dezastru. Greșeli peste greșeli. Strânși buluc, în podul bisericii, cu ochii sgâiți la Domnu Tache, simțeam că emoția ne tae răsuflarea și gâturile, uscate și înecate de fumul lumânărilor, scot sunete răgușite. *Unde era frumusețea și siguranța cântecului de clasă, când Domnu Tache bătea mândru măsura cu mâna în care ținea diapazonul, iar nenea Iancu, nelipsit de pe scaunul lui de lângă catedră, îi ținea hangul cu capul și cu piciorul?*

Dirijorul, cu broboane de sudoare pe frunte, caută în „Notes" răspunsurile pe care trebuia să le cântăm, dar se încurcă și nemerește anapoda. Unii vrem să-l ajutăm, dar mai rău îl zăpăcim. Cântăm: „Doamne miluește", când trebue „Dă Doamne" și: „Prea sfântă născătoare" în loc de „Ție Doamne". Am început „Christos a înviat" cu un sfert de ceas mai 'nainte; bucuroși că putem, în sfârșit, să dăm drumul glasurilor, cântăm din băerile inimii, fără să băgăm de seamă că, în ușa altarului, preotul ne face semne disperate ca să 'ncetăm și că poporenii, turburați de ceea ce vedeau și-și închipuiau, își suceau gâturile, când spre popă, când spre noi.

Dar când a fost să citească Evanghelia? De emoție, noi am sărit o ectenie și, pierzând corespondența răspunsurilor, am început heruvicul. Timp de câteva minute preotul citea: „La început era cuvântul și cuvântul era dela Dumnezeu și Dumnezeu era cuvântul..." Iar noi cântam, în acelaș timp: „Cari pre heruvimi, cu taină închipuim...", până când, văzând că noi îl răzbim cu

puterea numărului, preotul mai înţelept, şi-a închis cartea şi a aşteptat să sfârşim noi, ca să 'nceapă el.

Călcând din butie în butie, am ajuns că la un moment dat, n'am ştiut ce trebuie să mai cântăm. Zăpăciţi, am început s'o tulim pe scara clopotniţei, dezertând dela datorie. Gata, gata, să se întâmple o mare ruşine, de nu sărea în ajutor domnul Silivestru. Era marele nostru duşman, domnul Silivestru, ajutor de arhivar la Primărie în timpul săptămânii şi cântăreţ în strana din dreapta, dumineca. Hrănea pentru noi aversiunea chirigiului pentru drumul de fier, care-l făcea nefolositor şi-i ameninţa pâinea. Domnul Silivestru, încântat de prilejul ce-i venea pe neaşteptate, de a-şi dovedi importanţa, ne-a aruncat o privire plină de dispreţ spre podul bisericii, unde rămăsesem o mână de băeţi, strânşi umiliţi în jurul dirijorului, şi-a netezit cu satisfacţie favoritele, a ieşit din strană, făcând doi paşi înainte, şi dând în mâinile celor doi copii isonişti psaltichia, cea cu scoarţele mucegăite şi file îngălbenite, a început de unde ne poticnisem noi, pe glasul al şaptelea, cu întortocheturi ale vocii nasale şi cu cadenţe tărăgănate, spre marea laudă a Dumnului.

Ne-am furişat privirea spre nenea Iancu Dărăscu. Nemişcat în strana ctitorească din absida naosului, cu faţa severă, privind drept înainte (pe cât ochelarii negri îngăduiau să judecăm), fără să întoarcă capul nici la dreapta, nici la stânga, doar cu fruntea puţin încreţită, aşa a stat până la sfârşit.

O săptămână întreagă ne-am simţit ruşinaţi, de nu cutezam să ridicăm ochii să privim în faţă pe domnul director, care era foarte rece cu noi. Ne-am dat toate silinţele, iar dom' Tache şi-a refăcut notesul, însemnând lămurit sfârşitul fiecărei ziceri a preotului şi începutul fiecărui răspuns al corului. In Dumineca următoare am ieşit binişor, spre bucuria nemărturisită a lui nenea Iancu, şi spre necazul greu de tăinuit al domnului Silivestru, care ne pândea cu necaz, ca să se vâre iar, nepoftit, în treabă.

Incetul cu încetul, ne-am obişnuit cu slujba asta şi am început să aşteptăm cu nerăbdare Duminicile. Biserica şi corul ne schimbase firea. N'aş putea spune că mai 'nainte fusesem necredincioşi. Mai de grabă indiferenţi faţă de religie. Acum însă ne convertisem. Devenisem cu adevărat buni creştini.

In cântările liturgice, noi am găsit prilej de înălţare a sufletului şi am simţit apropierea de Dumnezeu. Când glasurile noastre argintii ridicau cântări de slavă către cel nevăzut, dar a toate

văzător, puneam în ele nu numai strădania de a „zice" frumos, dar și ceva din evlavia neofitului, care se inițiază în tainele până atunci nepătrunse. Și câte nuanțări ale acestui simțământ se perindau în desfășurarea ritualului litrugic!

Nu-mi plăcea începutul slujbei, cu lungile și monotonele ectenii, cu „Doamne miluește", răstit pe nesfârșite variante, cu recitativele obositoare. Ardeam de nerăbdare să intrăm în miezul serviciului liturgic.

Mistic și eteric își desfășura „heruvicul" timpii largi și modulațiile-i minore. Glasuri de heruvimi îndemnau norodul la lepădarea de sine și de toată grija cea lumească. Din extazul din care ne transportau seraficele accente ale heruvicului, ne trezeam noi înșine, atacând cu bărbăție vijeliosul „Ca pre Impăratul", ce răsuna ca o chemare la luptă în jurul celui „nevăzut, înconjurat de cetele îngerești".

O ectenie lungă, ca un antract, și apoi glasurile noastre invocau duios „mila păcii, jertfa laudei". Ritmul se precipita din nou, tonul se înălța și se întărea, spre a slăvi pe „Sfânt, Domnul Sabaot". Din toată puterea plămânilor clamam imnul de glorie „Hosana întru cei de sus!". Era trâmbița triumfului în care suflam voioși, vestind isbânda fiului Domnului, apoteoza credinței creștine biruitoare.

Pe urmă pacea cobora în suflete. Discret, ne dregeam glasurile, tușind încetișor. Se apropia ceasul cel mare. In fața porților împărătești ale altarului, preotul rostea cuvintele de jertfă de sine ale Mântuitorului: *„Luați, mâncați, acesta este trupul meu..."* *Și lin, aproape șoptit, ca un susur venit de pe altă lume, noi începeam dumnezeescul „Pre Tine Te lăudăm"... După întâia frază, glasurile copiilor amuțeau. Singure rămase, vocile bărbătești murmurau, ca un acord de orgă: „Ție-Ți mulțumim, Doamne..."*

Ca actorii cari, înainte de a intra în scenă, spionează sala prin găurile decorului, aruncam și noi o privire temătoare în jos, în biserică. Atmosfera era plină de cucernicie. Conversațiile încetaseră. Credincioșii se închinau adânc. O bătrână, îngenunchiată dinaintea unei străni, făcea mătănii, suspina și ofta. In altar, peste perdeaua catapitesmei, vedeam pe preot, cu coatele sprijinite de sfânta masă, cu tâmplele prinse în palmă. Chiar paracliserul încetase să mai dibuiască feștile fumegătoare ale lumânărilor policandrului cu mucările cele lungi.

Un semn din ochi al dirijorului mă vestea că sosise rândul

meu. Era punctul culminant al programului. Trebuia să cânt un solo. Cinci măsuri, lungi ca o veşnicie...

Şi glasul meu de sopran rostea, vibrând de emoţie şi de extaz: „şi ne rugăm (bis), Ţie Dumnezeului nostru". Ultimele note erau acoperite de reprisa corului, pe când eu, copleşit de greutatea sforţării făcute, mă lăsam să cad pe bancă, ştergându-mi fruntea de sudoare...

După ce trecuse acest moment de supremă încordare, restul leturghiei nu mai avea importanţă. *Axionul şi concertul se pierdeau în mişcarea şi sgomotul norodului care trecea pe dinaintea sfântului mir.* Zornăit de gologani ce cad pe tava de tinichea, guri care morfolesc anafora, uşa care scârţâie mereu după *lumea care pleacă, mai înainte ca noi să fi atacat vigurosul final, în ritm de galop: „Fie numele Domnului binecuvântat, de acum şi până 'n veac!"*

Farmecul era rupt. Banalul se pogora, risipind evlavia. Credincioşii se împrăştiau, înodând în conversaţii preocupările vieţii de toate zilele. In uşa bisericii, aşteptând pe domnul director, prindeam crâmpeie din caleidoscopul vieţii.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

In sfârşit se ivea şi nenea Iancu Dărăscu, care, ca ctitor, părăsea biserica cel din urmă. Işi lua ziua bună dela preoţi, se închina cu faţa spre altar, apoi venea între noi, în tinda bisericii şi ne făcea părinteşte, *critica cântării. Fiecare îşi avea partea: tenorul care dăduse chix la „Cât de mărit", altiştii cari strigă prea tare, acoperind pe soprani, iar aceştia, la rândul lor, în legitimă apărare, ţipă şi ei ca să iasă deasupra, başii cari... (ba nu, am constatat de pe atunci că başii ies totdeauna bine), dirijorul care a avut trei intrări greşite şi n'a fost în ton cu popa...*

Domnu Tache se apără:

— Ce să-i fac eu, dom'le director, el e de vină. Eu îi dau mereu tonul, şi cu diapazonul şi cu camertonul, şi cu vocea. Dar pesemne că e cam fudul de urechi, de o ia tot pe-alături...

Nenea Iancu sfârşeşte binevoitor:

— In total, băeţi, a fost bine. Vedeţi, Duminica viitoare să fie şi mai bine. O să vie musafiri, granguri de-ăi mari, să ne-asculte. E cinstea lui Mihnea-Vodă 'n joc!

— Cine vine? întrebăm noi curioşi...

Nenea Iancu se codeşte, apoi ne răspunde misterios:

— Poate Ministrul, ori Secretarul general...

Noi stăm pe gânduri, neștiind dacă să ne bucurăm, sau să ne temem de vizita unor fețe atât de simandicoase, de a căror importanță nu prea ne dăm seamă, dar o bănuim după îngrijorarea lui nenea Iancu. Un bas — îndrăsneț ca toți bașii — răspunde :

— Apoi o să le zicem un : „Mergi la cer și te așează, lângă Tatăl..."

Toți pufnim în râs. Nenea Iancu începe să râză cu noi, apoi se oprește brusc. Ochelarii i se întunecă mai tare și, privind în jur cu teamă :

— Nu admit necuviințe la adresa autorităților superioare școlare...

Musafirii n'au venit nici Duminica viitoare, nici în cele ce i-au urmat, oridecâteori îi anunța nenea Iancu, până ce-am băgat de seamă că era șiretlicul lui, ca să ne zădărească ambiția».

. . . . . .

Povestește Constantin Kirițescu. „Printre apostoli" a identificat și pe maestrul de muzică, aflat în exercițiul funcțiunii. Să-l urmărim mai departe :

« — Băeți, de Moș-ajun mergem la Palat să cântăm *„Bună dimineața"* Maiestăților lor !

De astădată nu mai era păcăleală. Judecând *după repetițiile ce se îndesesc, lucrul e serios. Așteptăm ziua cea mare cu emoție, dar și cu bucurie. Suntem siguri de noi. Corul merge strună. Toate imnurile sunt scoase dela uitare, repetate, încercate, puse la probă. Nenea Iancu și domnul Tache își freacă mâinile de bucurie. O să fie bine.*

In noaptea de Moș-ajun, am stat acasă. *Nenea Iancu ne-a poruncit să nu mergem cu colinda.* A doua zi de dimineață suntem așteptați la Palat și trebue să fim odihniți și cu vocile proaspete.

Cine a pătruns întâia oară în curtea Palatului regal, pe poarta cea mare, păzită de două sentinele, în mare ținută, cu săbiile scoase, și spune că n'a fost mișcat, e sigur că minte. Și dacă aceasta e adevărat pentru „domni", ce trebue să fie pentru *micuții școlari ai corului liceului Mihnea-Vodă, cari, golănești și rebegiți de frig, înșirați doi câte doi în coloană, având în cap pe domnul director și pe domnul profesor de muzică, au intrat la Palat, ca invitați ai Maiestăților lor, să le ureze în cântec Bună dimineața la Moș-ajun.*

Un ofiţer chipeş ne-a luat în primire la uşa de intrare, ne-a purtat prin nişte coridoare întunecoase şi sucite, până ne-a scos într'o încăpere mare şi foarte luminoasă. O scară lată cu covor roşu începea din mijlocul camerei şi ducea la etajul de sus. Ofiţerul ne-a spus să ne aşezăm pe două rânduri şi a plecat. Domnul Tache a trecut prin faţa noastră şi ne-a şoptit de câteva ori :

— *Băeţi, nu uitaţi cum v'am învăţat : binişor, încetişor. Nu trebue să sbieraţi. Cine cântă, nu sbiară ; cine sbiară, nu cântă.*

Era formula lui favorită. O rostea totdeauna, înainte de a începe cântarea, după care ne privea zâmbind şiret, ca să vadă efectul.

In urmă, liniştit, că potrivise bine lucrurile, domnul Tache trecu la dreapta şi se aşeză lângă nenea Iancu.

Căutăm din ochi tronul regal. Nici nu ne puteam închipui un rege înfăţişându-se norodului altfel decât stând pe tron, cu coroana pe frunte, cu hlamida de purpură cu marginea de hermelină albă aruncată pe umeri, ţinând într'o mână sceptrul şi în cealaltă globul cruciger. Decepţie ! Nici urmă de tron. Un coleg mai îndrăsneţ întreabă pe un valet în fireturi, care se tot învârtea pe lângă noi. Suntem lămuriţi : nu ne aflăm în sala tronului, ci în vestibulul palatului. Frumos — zic în gândul meu — şi în vestibulul ăsta, dar parcă ne-ar fi stat mai bine să fim chiar în sala tronului.

In sfârşit, în capătul de sus al scării se iveşte un ofiţer în mare ţinută, cu pieptul plin de decoraţii, şi anunţă :

— *Majestăţile Lor* !

Ne facem mititei. Simţim că ni se taie picioarele dela genunchi şi ni se urcă noduri în gât. Tocmai acum, domnul Tache s'a repezit în faţa noastră foarte roşu, a strâns diapazonul între dinţi, şi ne-a dat tonul :

— *La - sol - fa, la - do - la - fa, laaa... „Bună dimineaţa". Allegro vivace. Toţi* !

Şi dă semnalul de începere.

In urma ofiţerului, care s'a dat la o parte, se ivesc Regele şi Regina. Ochii noştri se ţintuesc cu lăcomie pe aceste vedenii — pe care nu le cunoşteam până acum decât din cărţi şi de pe scoarţa caetelor de dictando — şi pierd din vedere braţele dirijorului, care fac gesturi mari, ca aripile unei mori de vânt. Vocile noastre şi-au dat drumul, dar sunetele ies gâtuite, şuierate ; câţiva au luat tonul falş şi nu merg în măsură. Domnul Tache face semne disperate,

ca să ne îndrepteze atenția spre el, bate măsura agitat, o însoțește și cu mișcarea piciorului și cântă el însuși cu glas tare, ca să ne luăm după el.

In zadar. Ochii noștri se opresc doar o clipă asupra lui, apoi se întorc din nou în spre scară, furați de priveliștea de aici. Maiestățile Lor scoboară rar și falnic treptele. In spatele lor urmează un alai de ofițeri, cu hainele greu împodobite de galoane, de fireturi și de decorații, doamne de onoare și o droaie de lachei, bogat înveșmântați, cari țin în mâini tăvi mari, pline ochiu cu tot felul de bunătăți, pregătite cum nu e greu să ghicim, pentru noi.

Poftim de-l mai privește și ascultă pe domnul Tache!

Alaiul regal s'a oprit în fața noastră și s'a așezat pe trei rânduri: pe rândul întâiu, Regele și Regina; la spatele lor, aghiotanții și doamnele de onoare; în fund, pe treptele cele mai de jos ale scării, lacheii cu tăvile. Ochii noștri se plimbă dela Suverani la tăvi și dela tăvi iar la Suverani. In cele din urmă se opresc definitiv asupra tăvilor, pe când, sub îndemnul stăruitor al baghetei lui domnu Tache, gurile noastre strigă cu energie refrenul:

— *Ne dați, ne dați, or nu ne dați!*

La aripa dreaptă, nenea Iancu a făcut doi pași înainte și a rămas țapăn, ca o stană de piatră, cu umerii aduși înainte și cu capul în jos, într'o atitudine de respect și de așteptare.

După ce am cântat de două ori „Bună dimineața la Moș-Ajun", pe care am sfârșit-o foarte sgomotos, ca o lălăială de câini, cari latră spre strachina cu mâncare, Suveranii au dat să se apropie de noi. Dar domnul Tache a fost mai iute. Și-a țăcănit din nou diapazonul între dinți și ne-a aruncat comanda:

— *La-do-mi-do-la, do-miii... „Azi e ziua". Andante con moto. Toți!*

Mai siguri de noi, de astă-dată, după ce trecusem prin primul foc, începem imnul: „Azi e ziua de serbare, pentru al școalei protector..."

Toți ascultă cu atenție. Suveranul e serios, solemn; se ține drept, cu degetul cel mare al mâinii drepte în încheietura tunicii. Regina e foarte veselă, zâmbindu-ne cu dragoste. Aghiotanții, indiferenți. Doamnele, ironice și disprețuitoare, ne examinează cu face-à-main-ul, luându-ne la rând, dela stânga grupului la dreapta și pe fiecare, dela cap până la picioarele rău încălțate. Lacheii, nemișcați, ca niște figuri de ceară dela un Panopticum, cu mâinile înfipte în toartele tăvilor de argint, încărcate cu dulciuri.

Ultimele note sboară spre tăriile plafonului înştiucat: „Cânt'a ţării, cânt'a ţării neatârnare, cu glas falnic şi sonor!"

Suveranii fac din nou încercarea de apropiere. Dar iarăşi, au făcut socoteala fără domnul Tache. Furca diapazonului, muşcată de dinţii solizi ai dirijorului, vibrează prelung, ca un vaet, braţul se ridică şi comanda porneşte din nou:

—Sol-si-re-si-sol, re-soool! „Saltă junime". Allegretto. Toţi!

Şi de astă-dată, curagioşi, voioşi şi plini de foc, cântăm:

Saltă, junime, din Românie,
Căci bunul nostru, Rege şi Domn,
Are cu sine, sacră soţie,
Inger de-amoare pentru popor.
Ţara de-acuma nu va mai duce
Grije de viscol şi de nevoi...

Aruncăm Reginii priviri pline de înţeles. Ştim că ea e „îngerul de-amoare" către care se îndreptează prinosul cântăreţilor.

Alesul auditor şi-a reluat atitudinea de mai înainte. Regele e mai serios; o cută adâncă îi brăzdează fruntea între sprâncene. Regina, mai veselă, râde cu sgomot şi ne trimite bezele cu vârful degetelor. Aghiotanţii mai indiferenţi. Doamnele mai ironice.

In sfârşit....

Dar de unde? Domnul Tache e neînduplecat. E în apogeul carierii lui. N'a avut niciodată asemenea public. A prins un rege şi o regină. Ar fi un nătâng să-i lase din mână aşa, cu una, cu două. Nici n'au vreme să facă un gest, sau un pas, după cea din urmă notă a cântecului care s'a sfârşit şi, într'o clipită, diapazonul domnului Tache vibrează, tonul răsună, comanda porneşte şi noi începem. Şi astfel, Majestatea Sa Regele, Maiestatea Sa Regina, curtenii şi lacheii, ascultă încă, de voe, de nevoe: „Azi România cu arma 'n mână" şi „Trompetele răsună".

Răbdarea are şi ea un capăt. Se simte că în mult încercatul auditor se urzeşte o răsvrătire împotriva tiraniei domnului Tache. Când cea de-a cincea bucată s'a sfârşit, toţi îşi părăsesc locurile în care se ţinuseră ţintuiţi...

Dar tot domnul Tache e mai şiret decât toţi. Iute ca fulgerul, porneşte din nou comanda:

-Do-mi-do-sol, dooo! „Trăiască Regele". Maestoso. Toţi!

Inceputul de fierbere s'a potolit ca prin farmec. Toţi au înlemnit. Solemnitatea şi rigiditatea Regelui au cucerit toată lumea. Sunt numai stane de piatră. *Domnul Tache s'a sucit cu jumătate*

de corp spre Rege și, ținînd privirea în ochii lui, dirijează cu mâna întinsă spre noi, fără să ne privească, aproape mecanic.

Și fiindcă imnul regal nu durează o veșnicie, s'a sfârșit și el. Domnul Tache face o reverență adâncă, apoi ia poziția de respect față de Majestățile Lor.

Nimeni însă nu se mișcă. Nici Regele, nici Regina, nici aghiotanții, nici doamnele de onoare, nici lacheii. Toți așteaptă resemnați. Nimănui nu-i mai vine să crează că de astădată s'ar fi sfârșit cu tot dinadinsul. *Doar vor mai fi existând note în portativ și imnuri în repertoriul domnului Tache.* Acesta a băgat de seamă și a început să zâmbească cu gura largă. Spre mai lămurită explicație, a vârît diapasonul în buzunarul din căptușeala redingotei și a făcut gestul, care însemnează : „Gata !"

Nenea Iancu Dărăscu, care stătuse tot timpul nemișcat la flancul drept înaintează și el doi pași spre Rege, ridică capul și apoi, se închină din nou, adânc.

Acum, s'a înțeles. Toată lumea respiră ușurată. *Regele scutură voinicește, de trei ori, mâna directorului :*

— Foarte frumos, domnu' director, foarte frumos.

Apoi se întoarse înspre domnul Tache, care se grăbește să-i întindă mâna. Regele îi dă numai două degete, după cuviința rangului :

— Foarte frumos, domnu' profesor, foarte bogat repertoriu.

Măgulit, domnu Tache răspunde iute :

— Asta nu-i nimic, ce au cântat azi, Maiestate, e nimica toată. Mai știu multe, copiii.

— A, da, cred, dar mai lăsați și pentru alte ocazii — replică Regele, speriat că începe iar...

In acest timp, Regina venise în mijlocul nostru. Blândă, duioasă, zâmbindu-ne cu dragoste de mamă, mângâia pe obraji pe cei mai micuți și mai sărăcuț îmbrăcați :

— Ăsta, săracul, uite ce frig îi este !

Și-l înfășura în glumă cu gluga de jurîmprejurul gâtului, ori îi îndesa mâinile în buzunarele hainei.

La semnul făcut de ea, lacheii se apropiară cu tăvile și ne înconjurară".

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Am transcris cuvânt cu cuvânt aceste câteva pagini de amintiri despre muzica de școală și reprezentanții ei de odinioară.

Ele resfrâng o lumină vie asupra fazei respective din istoria învăţământului muzical, fixează raportul pe care *Constantin Kiriţescu* îl dovedeşte cu muzica, cu cea de şcoală în primul rând, şi constituesc omagiul cel mai potrivit, mai cald, mai sincer şi elocvent ce poate fi adus autorului lor.

Ale Tale dintru ale Tale.... Cât de cunoscute sunt azi aceste pagini în lumea celor care le-au furnizat elemente de inspiraţie, nu-mi dau seama. Socotesc însă că, pentru preocupările care fac obiectul acestei contribuţii omagiale, într'o încercare care este mai mult de prezentare a materialului documentar referitor la acest modest capitol de educaţie muzicală, paginile transcrise din opera literară a lui Kiriţescu sunt de mare valoare. In literatura noastră, asemenea pagini n'au mai fost scrise. Numai lui *Ion Ghica*, lui *Vasile Alecsandri* şi, mai ales, lui *Nicolae Filimon*, le datorăm unele amintiri cu privire la muzică; dar nu la muzica de şcoală. Ca şi la autorul *„Ciocoilor vechi şi noi"*, — al *„Escursiunilor în Germania meridională"* şi al *Cronicilor muzicale* — ba chiar mai veridic decât la acesta, descrierile lui Kiriţescu sunt făcute după realitate, după natură, ale cărei aspecte caracteristice le surprinde şi le fixează, cu tot respectul autenticităţii, doar, poate numai cu un plus acidic, spiritual, de umor, uşoară satiră şi cu zâmbet iertător ..... *de mortuis*... Dacă în Ciocoii, cei vechi şi cei noi, ai lui Filimon, cercetătorul social şi criticul literar pot identifica mai cu anevoinţă pe cei ce, în carne şi oase, au „pozat" lui Filimon, au fost modelele vii ale penei ori penelului lui, apoi pentru scrisul lui Kiriţescu nu trebuie să umbli după chei meşteşugite de fauri rari, spre a deschide secretele, singurele secrete, acele ale numelor proprii. Schimbi o literă, două şi nimereşti. Cum nimerea o alice butonul dela panorămile de pe vremuri, unde ochiam şi trăgeam la semn, potrivit lozincei patriotice afipte pe frontispiciul „Instituţiei": „Exersaţi ochiul şi mâna, Pentru Patria Română" (rima nu era prea fericită, cum se vede), şi clanţ! apărea „toboşarul", „gornistul", „mireasa", etc., aşa apar, legiune: *Tache Oprescu, Marin Iliescu, Al. Padoleanu,* „Papa" *Franchetti*, — pleiada celor dintâi dascăli de muzică din Bucureşti de după Unirea Principatelor, dacă nimereşti litera sau desluşeşti abreviaţia ori familiaritatea cu care sunt cinstiţi şi mângâiaţi vechii noştri înaintaşi întru do, re, mi. Scoşi, ca şi „florile din grădina copilăriei" autorului, „dintre filele îngălbenite ale cărţii vieţii", smulşi din uitarea care ameninţa să-i înghită cu opera

lor cu tot, ei apar într'o lumină nouă, în care nu isbutise să-i înfățișeze creațiile lor, redevin documente vii și reconstitutive ale primelor începuturi temeinice și legale din trecutul învățământului muzical românesc. Sunt amintiri prețioase, care dovedesc cum mereu, ochii scriitorului au fost purtați și ațintiți asupra a tot ce se petrece în legătură cu muzica. Și nu sunt singurele; nescrise, povestite cu belșug de amănunte, scrise și încă nepublicate, o comoară de asemenea variate amintiri despre muzică și muzicanți și-a agonisit Kirițescu în memoria și printre filele scrierilor sale.

Începând cu „Tănăsică, băiatul Mamariei, maestru de toate" : — *„El m'a învățat să fac muzică pe instrumente lucrate de mâna mea : fluere de soc și viori de scândurele de brad"*, — trecând peste știrea pe care Podoleanu o răspândise cu iz de senzație prin toate școlile, că elevul *Georgescu Dumitru (Kiriac) a compus o rugăciune*, și ajungând la ultima premieră a lui *Drăgoi*, „Acatistul", când *„credea că vine la teatru și nimerise la biserică"*, tot ce a fost muzică a atras atenția lui Kirițescu, nu numai scriitorului și omului de școală de azi, ci omului de totdeauna. In special sunt de pus în evidență paginile inspirate de experiența didactică a muzicii; ca și povestirile și anecdotele în legătură cu aceasta, ele sunt prinse cu atâta agerime de spirit observator, înfățișate în linii simple și caracteristice, cu atâta savoare și — de ce să tăgăduim? — cu o iertătoare bunăvoință peste lipsurile, neajunsurile, insuficiențele celor ce au fost, au trăit și au pătimit printre ceilalți „apostoli" ai școlii românești. *Așa dar, cine citește cu atenție scrierile lui Constantin Kirițescu sau i-ascultă amintirile, nu poate rămâne nicidecum nedumerit asupra afinităților lui cu muzica.*

Prin expozițiile de pictură, Kirițescu nu este un trecător grăbit, de formă, ci un admirator devotat care cinstește pe expozant cu frumoase cuvinte critice, de încurajare, mai ales de mulțumire sufletească trăite sub vraja artei, dar și cu un „reținut" care apare la părăsirea sălii de expoziție, dedesubtul vreunui tablou. Astfel și-a strâns o galerie personală, mândria sa, în mijlocul căreia strălucește o splendidă icoană rămasă din casa părintească, asupra căreia ochii patronului se opresc, cu admirația artei, cu duioșia aducerilor aminte, dar și cu credința creștinească, pe care o pomenește în scrierile sale : *„In cântările liturgice, noi am găsit prilejul de înălțare a sufletului și am simțit apropierea de Dumnezeu"*.

In deosebi, însă, Kiriţescu este prezent la toate concertele şi reprezentaţiile de operă mai de seamă, la toate evenimentele muzicale însemnate. Ceia ce i-a şi dat prilejul să audă, şi în ţară şi în străinătate, multă muzică. „*Am ascultat odată pe Carusso, în carne, oase şi coarde laringiane originale, din înălţimea unei galerii nenumerotate. Mărturisesc că priveam cu invidie la privilegiaţii ce-şi putuseră plăti luxul unui fotoliu de orchestră; desigur că se bucurau de integralitatea plăcerii audiţiei, din care eu trebuia să mă mulţumesc numai cu frânturi de ecou depărtat*". Se poate bănui din rândurile citate, de când sărbătoritul nostru de azi caută şi ascultă muzică.

După audiţie, în formă sprintenă, spirituală, personală, îşi rosteşte fără ezitare judecata sa critică, nimerind o nuanţă caracteristică, esenţială, a produsului muzical, exprimată apoi cu humorul şi sănătoasa, robusta sa bună dispoziţie firească.

După o operă cunoscută, îţi enumeră interpreţii celebri, tenori, başi, primadone, îţi arată ceea ce forma nota distinctivă a fiecăruia, ce primire, ce aplauze, amănunte asupra protagoniştilor şi asupra rolurilor secundare, asupra dirijorului, asupra corului, orchestrei, figuraţiei, punerii în scenă.

Totdeauna, oriunde se află, este atent la muzică. Pe vapor observă şi-şi notează totul cu îngrijire, dar nu uită amănuntul muzical, producţiile muzicale şi coreografice ale grupului de călători bulgari: „Exibiţiile coreografice alternează cu producţiuni muzicale. Solişti, coruri, muzică vocală şi de ţiteră, se urmează unele după altele până dincolo de saţietate, de dimineaţă până noaptea târziu... N'aş putea spune dacă toată această zgomotoasă producţiune este spontană manifestare a unui temperament generos, sau este pusă la cale din dorinţa de a cuceri simpatia publicului cosmopolit pentru folklorul muzical şi coreografic bulgar. Judecând după insistenţa cu care se grăbesc să dea explicaţia, că a fost „dans naţional bulgar" ori „cântec popular bulgar", după ostentaţia cu care-şi scot la iveală cocardele roş-verde-alb, pare mai probabil ipoteza din urmă."....

Dar în Salzburg, oraşul natal al lui Mozart?.....

Călătorind cu pluta pe Bistriţa — povesteşte Kiriţescu — şi fărâmându-ni-se „nava", a trebuit să ne oprim o zi întreagă într'un sat din munţii Neamţului. Kiriţescu nu uită muzica, minunatul cântec popular al regiunii, despre care *Alexandri* scrisese nemuritoarele sale pagini din „*Propăşirea*" dela 1844, republicate

în 1857, în volumul „*Salba literară*". Ascultă și se interesează de cântecele din sat, ba chiar descoperă și aci și „*Trageți podul, măi podar*"...

Ceeace pare a fi fost un dar natural, dar și o pasiune a lui Kiriţescu este *reținerea în memorie și fredonarea muzicii auzite.* Ascultă multă și cu încordată atenție muzică, dar și înregistrează în memorie o foarte bogată comoară de melodii, motive, teme caracteristice din diferite opere, pe care le reproduce totdeauna exact, și, când e cazul, cu cuvintele respective. Povestind corurile cântate ca elev în școală, apoi ca om matur, în corul de biserică sau la alte prilejuri în societate, niciodată nu-ți reproduce numai cuvintele, ci textul muzical și literar împreună Nu e de mirare deci, interesul pe care, de copil, i l-a deșteptat și minuțiozitatea cu care observă și notează acea latură deosebitoare din ființa „Coanei Luxița", repertoriul de operă pe care-l încrustase în memorie, expresia cu care-l reproducea, admirația pe care scriitorul o lasă să se proecteze pentru ceeace reușise să știe sărmana coana Luxița.

Intr'o „joute" muzicală, — își aduce aminte Kiriţescu — călătorind cu un grup de prieteni 3 zile prin munți, nu am putut fi biruit de întreaga ceată a prietenilor, deși pentru un motiv muzical al fiecăruia dintre ei, eu trebuia să cânt trei.

Este mișcător cum, în urma povestirilor pline de vioiciune, de volubilitate, ca sub impresia unui ecou ce apare din străfundurile sale de conștiință, umbrit de „*in hilaritate tristis*", omul de atâta energie, asprul luptător, neodihnitul muncitor, învățatul de specialitatea științelor fizico-naturale și realizatorul, nu ezită să-și curme avântul și să-și comunice cu sfiala unei mărturisiri făcută sie-și, pentru sine: *Dacă privesc înapoi la tot ce am trăit, la toate luptele și încercările și biruințele, par'că tot muzica este cea care mi-a procurat cele mai luminoase clipe din viață...*

Iată omul de școală, dregătorul, căruia adresam doleanțele și dezideratele „maeștrilor de dexterități". Niciunul din noi, Bucovineanu, Țincu, Constantin Dumitrescu, nici eu, nu bănuiam sufletul de meloman, de îndrăgostit al muzicii, de diletant — în accepția cea mai pură și nobilă a cuvântului — care se ascundea sub aparența de indiferență, de răceală, de zâmbet ironic, de neînțelegere și ostilitate — credeam noi — cu care Kiriţescu ne asculta și ne privea. Abia acum, răscolind prin dosarele Academiei de muzică, *aflu printre elevii care-și termină frumos anul de clasă*

de Teorie şi solfegii a lui Gheorghe Brătianu pe elevul sârguitor Kiriţescu Constantin. I-aduc aminte şi mă lămureşte : „Vream să studiez violoncelul... Mult am dorit, dar m'au apucat grijile prea de timpuriu şi n'am mai putut urma"... Dispreţuia gimnastica — socoteam noi ; dar Kiriţescu devenia profesor la „Institutul Naţional de Educaţie Fizică". Acolo, unde cel ce scrie rândurile de faţă avea să încerce, fără succes, punerea datelor unei problematici a ritmicei româneşti, Kiriţescu creiază o disciplină ştiinţifică în ţara noastră, ridicând ideia de istorie a educaţiei fizice la rangul de ştiinţă, pe care cu autoritatea creatorului o reprezintă ca profesor şi cercetător. Varietatea perocupărilor şi activităţii sale va lăsa desigur urme neşterse în diferite direcţii ale culturii şi educaţiei româneşti şi de bună seamă, chiar în acest volum de omagiere condeie maestre scriu elogiul sărbătoritului. *Şi totuşi, nu ştiu dacă intervenţia sa avea să aibă undeva rol aşa de hotărîtor, ca în învăţământul muzical. Ştim cât învăţatul şi învăţătorul îşi împarte activitatea în diferite domenii care-l atrag, şi-l revendică, şi-l anexează ; nu ştiu dacă în vreo altă specialitate didactică, consecinţele înfăptuirilor realizate în urma măsurilor şi intervenţiei sale, pot fi mai fecunde şi mai fericite ca în muzică, în care el determină acel uriaş şi decisiv pas de săltare a ei din starea precară în care se afla în învăţământ. Il datorăm lui Kiriţescu, în primul rând, acest pas decisiv ; el este cel care a pus vânjosul său umăr pentru ca o radicală reformă a învăţământului muzical să se poată realiza.*

Am schiţat, în cele câteva linii de aci, afinităţile lui Kiriţescu cu muzica. Mai clar, fireşte, rezultă raportul acesta din însăşi scrisul lui, din frequenta, aproape nelipsita participare la audiţiile muzicale însemnate, din ordinile pe care le dă în calitatea sa oficială, recomandând elevilor muzica. Dar atât nu este poate suficient, pentru ca să îndreptăţească pe un om de şcoală să intervină în chestiunile de didactică muzicală. Trebuia observat, studiat şi cunoscut felul în care copiii reacţionează sub imperiul muzicii culte, care trebuia să întregească, alături de cea populară, câmpul de bunuri muzicale care urmau a fi puse la dispoziţia elevilor din şcolile secundare. In fine, iată se ivi şi acest prilej, pentru ca Kiriţescu să experimenteze posibilităţile de pricepere muzicală de care şcolarii români sunt capabili. Raportul copilului şi adolescentului cu valorile capodoperilor muzicale nu fusese niciodată într'adins provocat şi nu fusese deloc sau numai foarte

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII

CABINETUL SECRETARULUI G-RAL

Biblioteca Universității Iași

Convocatie directorii și
dir. scrisei din
Bucureşti pentru
Festivar Balkanic cu
concursul asociatiei
pt. muzica de cămară
Sâmbătă 12 Febr.
ora 6 pm

(orbe Consacratorului)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

superficial observat și cunoscut. Kirițescu își amintește de corurile din diferitele opere pe care le făcea cu Franchetti. Cu muzica pură, cu formele de muzică instrumentală, rar să se fi aflat copil de școală care să fi avut vreun contact, să le fi ascultat, să-și fi putut de seama de ele printr'un raport estetic direct. Prilejul se ivi pentru ca Kirițescu să-și dea seama personal de priceperea muzicală de care școlarii români sunt în stare. Intr'adevăr, în 1927 s'a sărbătorit în toată lumea cu impresionantă pietate *o sută de ani dela moartea lui Beethoven.* Așa de puternică a fost emoția sărbătoririi lui Beethoven și atât de covârșitoare, în cât chiar sărbătorirea lui Pestalozzi, alt erou al umanității, a trecut aproape neobservată. Ce au organizat școlile speciale de muzică pentru centenarul lui Beethoven, nu vreau să aduc aminte. Invățământul muzical, însă, mai ales cel din București, s'a resimțit atunci de pasiunea pentru muzică a lui Kirițescu. O audiție, două, trei—șapte audiții au fost atunci organizate sub inspirația și directa supraveghere a lui Kirițescu. Experiența venea tocmai la momentul oportun. O înlocuire a „muzicii vocale" cu „muzica" — așa cum ceruseră „maeștrii" prin moțiunea votată de congresul lor din 1921, presupunea introducerea în învățământ a unor cursuri sistematice de muzică cultă, înaltă. *Nicio încercare în privința aptitudinilor copiilor români de a asimila această muzică nu fusese până atunci făcută și deci, oricât de înaintate și de îndrăsnețe ar fi putut fi ideile celor chemați să alcătuiască programele analitice, aceste idei n'ar fi aflat răsunetul și încuviințarea necesară la înalta autoritate de învățământ, dacă Kirițescu însuși, în calitatea sa de director general al învățământului secundar, n'ar fi putut observa personal capacitatea de pricepere și interesul deosebit al școlarilor pentru capodoperile beethoveniene.* De aceia, când comisia însărcinată cu redactarea programei analitice a muzicii în școlile secundare, prin care la cursul superior se produce o radicală schimbare față de trecut, întreaga activitate cuprinzându-se sub ideia generală : *Introducere în viața muzicală,* când întregul câmp al artei muzicii se pune la dispoziția școlarilor în felul în care niciun învățământ nu încercase până atunci, Kirițescu, factorul, și responsabil, dar și hotărâtor, era convins, era câștigat pentru această radicală ideie.

Constatând interesul cu care elevii participă la concertele organizate pentru comemorarea lui Beethoven, Kirițescu nu se

opreşte aci. In 1928, alte comemorări: *Schubert* şi *Gavriil Musicescu*; şi pentru ele intervine cu autoritatea sa de director general, dublată şi sporită de cea de Secretar General al Ministerului Instrucţiei. Apoi, *lucrul trece din faza de experienţă în cea de sistematică organizare a unor concerte pentru şcolari.* In doi ani consecutivi, 1928 şi 1929—1930, *Kiriţescu organizează cicluri de audiţii „pentru elevii şi elevele ultimei clase a şcoalelor secundare din Capitală".* Cât de nouă şi de ce valoare era pentru educaţia muzicală această ideie, o dovedeşte suficient faptul că chiar în forurile specialiştilor şi în congresele educatorilor, abia acum se discută mijloacele de înfăptuire ale concertelor pentru şcolari. Primesc date asupra unor asemenea încercări făcute la Londra şi îmi dau seama ce revoluţionară pare o asemenea întreprindere chiar azi. In cel de-al doilea ciclu de 7 audiţii, mi-a fost încredinţată partea de lămurire a formelor muzicale şi a pieselor înscrise în programele audiţiilor, care se orânduiau sub următoarele subiecte: I) *Liedul,* II) *Sonata,* III) *Muzica de cameră,* IV) *Simfonia,* V) *Poemul simfonic,* VI) *Opera* şi VII) *Drama muzicală. La toate aceste audiţii Kiriţescu a fost nelipsit. După terminarea fiecăreia îşi făcea judicioasele sale observaţii, afirmând aceiaşi statornică convingere asupra înrâuririi pe care farmecul muzicii o poate produce asupra sufletului copiilor.* După modelul acestor audiţii pentru şcolari — *„conferinţe experimentale"* s'au numit mai pe urmă — am organizat în 1932 împreună cu *„Cercul Analelor române"* un ciclu de concerte la Fundaţia „Carol I".

In această vreme are loc fundamentala schimbare ce se produce prin reformele şi legile de învăţământ Dr. Angelescu.

Cui ne adresam, când prezentam dezideratele votate de congresul „maeştrilor de dexterităţi", acum se vede. Nu unui improvizat sau neinformat; ci unui om de şcoală, care în afară de pregătirea sa tehnică şi practică experimentală pentru activitatea şi răspunderile ce-i erau încredinţate, avea informaţii sigure, cu privire la muzică, la rosturile şi perspectivele ei ca obiect de învăţământ şi îndeletnicire practică şi educativă în şcoală.

Şi astfel, programele analitice, recrutarea şi poziţia profesorilor, dispoziţiile din regulamente cu privire la muzică şi reprezentanţii ei în învăţământ, se hotărăsc sub ochiul veghetor şi mintea clară a lui Kiriţescu. Dacă mi se îngăduie indiscreţia, cel ce însemnează aceste date, avea numai să-şi spună consultativ cuvântul, dacă chestiile, în termenii lui Kiriţescu, sunt bine *„puse pe note".*

Atât de departe se merge cu muzica în școală în cât—nici nu cred că lucrul a fost observat de cineva pân' acum — în *„Regulamentul personalului didactic al Școalelor secundare"* din 18 Februar 1929 este prevăzută muzica instrumentală — pe care *N. Iorga* o amintea la 1904 ca pe un *pium desiderium* — și anume *vioara, violoncelul, piano* sau *flaut*, adică atât cât reușiseră să introducă (flautul în minus) sistematic Liceele militare în programele lor de învățământ.

Intr'un cuvânt, dacă examinează cineva cu obiectivitate dezideratele maeștrilor de muzică, formulate în congresul lor din 1921, nu poate tăgădui că cea mai mare parte și cea mai esențială din cererile de-atunci își căpătau satisfacție prin legiuirea și regulamentarea dela 1928 și 1929. Toate? — Nu! Sunt încă revendicări care așteaptă să fie luate în considerație, să-și afle o împlinire; sunt încă multe și însemnate....

Observând progresele realizate de tehnică în oricare ramură de știință aplicată, Kirițescu caută să pună în serviciul școalei orice invenție folositoare propășirii învățământului. Cinematograful și problemele legate de el ca factor de educație, își găsesc în Kirițescu pe întâiul om de școală român, care caută să precizeze atât primejdiile pe care le poate provoca, fără controlul și cenzura cuvenită, cât și înrâurirea binefăcătoare pe care cinematograful o poate exercita. Perfecționarea aparatelor mecanice de acustică și a celor gramofonice, desăvârșirea plăcilor, înregistrarea pe masa ebonitei a capodoperilor muzicale, dau lui Kirițescu convingerea asupra valorii introducerii *gramofonului ca auxiliar prețios în educația muzicală a școlarilor*. Mai ales pentru predarea în bune condiții a nouilor prevederi pe care programa analitică a muzicii le conținea la cursul superior, introducerea gramofonului vine la vreme și ajută considerabil aplicarea dispozițiilor cuprinse în planul de învățământ.

Radiofonia, odată inventată și ajunsă a fi pusă în folosința obștească, sugerează lui Kirițescu, ca și cinematograful, o serie de reflecții critice, îl determină să scrie însemnate articole prin reviste și gazete, să țină conferințe publice, să dea circulări și să ia măsuri practice de organizarea și instituirea ei ca organism eminent de propagandă educativă. In niciuna din aceste manifestări oficiale și publice, din lăuntrul ministerului Instrucției și din afară, el nu pierde din vedere *rolul ce revine radiofoniei pentru educația muzicală*, ci dimpotrivă, îl afirmă necurmat și cu apăsat accent. *„Numărul muzical* — scrie el — *constitue, prin firea lui,*

un aliment natural al radiofoniei. El aduce ascultătorilor şi bună dispoziţie şi recreaţie şi înălţare sufletească şi contribue imens la educaţia lor. Negreşit, el se pretează la o varietate infinită în alcătuirea programului. Ceeace nu trebue însă neglijat, este tendinţa instructivă. O bucată de muzică într'un program de radiofonie şcolară trebue totdeauna explicată prealabil, fie în ce priveşte genul, fie stilul, fie caracterul, fie personalitatea compozitorului, a epocei şi a şcoalei lui. Prin asocierea şi gruparea pieselor muzicale, de la solişti până la marile ansambluri corale ori instrumentale, trecând prin istoricul şi evoluţia genurilor muzicale, se poate complecta învăţământul muzical — întru câtva şi unilateral din şcoală, — ridicându-l la gradul unei adevărate educaţii muzicale".

Desăvârşita concordanţă între vorbă şi faptă, între tratarea teoretică şi realizarea practică, conduce pe Kiriţescu la organizarea de cicluri de conferinţe şi demonstraţii muzicale radiofonice săptămânale, începând din primăvara anului 1930. In anul şcolar 1930/1931, ciclul şcolar s'a deschis la 1 Noembrie 1930 şi s'a încheiat la 6 Iunie 1931, fiind îndrumat de Direcţia Invăţământului secundar. S'au ţinut în acest interval 28 audiţii, în programul cărora a intrat, între altele, 25 prelegeri muzicale şi 3 şedinţe ori numere muzicale. Rubrica muzicii a fost reprezentată în deosebi printr'o serie de 22 prelegeri muzicale ale profesorului şi compozitorului M. Jora, asupra formelor muzicale, cu demonstraţii executate de solişti vocali ori instrumentali, — de cor sau de orchestră. In anul şcolar 1931/1932, ciclul radiofonic şcolar s'a deschis la 28 Noembrie 1931 şi s'a încheiat la 28 Mai 1932, în care timp s'au ţinut 13 prelegeri muzicale cu demonstraţii (îndeosebi prezentarea unui autor muzical român şi a operei sale) şi 6 numere muzicale. La finele studiului pe care Kiriţescu l-a scris cu privire la această chestiune, din care extragem datele de mai sus, schiţând planul unei şedinţe de radiodifuziune şcolară, consacră muzicii („comentate" — adaogă autorul —) un loc de seamă.

Să consemnăm încă, fără a ne opri asupra datelor menţionate, insufleţita stăruinţă cu care Kiriţescu s'a împotrivit la desfiinţarea Conservatorului din Cernăuţi. Şi să reamintim numai, *Regulamentul pentru învăţământul particular al muzicii şi dicţiunii*, graţie punerei în aplicare a căruia un suflu înviorător a pătruns întreaga activitate a acestui învăţământ. Emulaţie între şcoli şi viu impuls de desvoltare şi progres se constată apoi mai la toate aceste instituţii. Iar dacă nu toate funcţionează în perfecte

condiții, nu se poate tăgădui totuși, că toate se resimt de noul regim și se îndrumează pe linia unei propășiri a educației muzicale în popor. Și acest regulament este opera lui Kiriţescu.

Nu numai în cadrul Ministerului Instrucției, căruia și-a consacrat cu credință deplină și generozitate cele mai alese energii creatoare, este Kiriţescu sprijinitorul muzicii; ci și în afară. Ca pildă, trebuie amintit numai, faptul că, în calitate de membru al Ateneului Român, a putut determina voința colegilor săi pentru ca, în vederea inaugurării marei fresce la care lucrează pictorul Costin Petrescu, să se compună un poem simfonic, „marea frescă sonoră" a Neamului, *„Poemul Neamului"*, pe care l-a și compus, în urma propunerii sărbătoritului nostru, compozitorul *Sabin V. Drăgoi.*

Convins și hotărît *susținător al principiului autonomiei academiilor de artă*, Kiriţescu nu le uită. Printre hârtiile mele, strâns într'un mic dosar sub titlul *„Localul Academiei regale de muzică"*, găsesc scrisul lui Kiriţescu și numeroase calcule făcute cu propria-i mână. Primise delegația de a reprezenta Ministerul într'un comitet care avea ca obiect ceeace arată titlul dosarului meu amintit. Dar...

Iată o relatare succintă a dispozițiunilor, a structurii sufletești a lui Constantin Kiriţescu, a faptelor și împrejurărilor care hotărăsc asupra raporturilor lui cu muzica și meritele pentru care, cu prilejul jubilar al omagierii și elogiului cu care știința și școala românească se cinstesc a-l sărbători, muzica de școală și educația muzicală, sunt prezente, nu pot lipsi dela acest συμπόσιον.

Incheind această repede privire, să ne aducem aminte cât de imperioasă devenise o reformă radicală a învățământului muzical și cât de fatală ar fi fost pentru aceasta rămânerea în starea di'nainte.

VII.

Legea învățământului secundar din 1928 a d-lui Ministru Dr. Angelescu, prin înțelegerea superioară și intervenția hotărâtoare a *Prof. Constantin Kiriţescu*, pe atunci Directorul General al învățământului secundar, *aduce această reformă.*

In ce constă ea?

1. *Introducerea muzicii în învățământ ca „artă", înlăturându-se vechea concepție de „dexteritate".*

2. *Exiinderea câmpului de activitate dela cel restrâns de „muzică vocală", la „muzică".*

3. *Este cerută profesorului de muzică, o deosebită şi serioasă pregătire artistică, ştiinţifică şi pedagogică.*

4. *Drept consecinţă a satisfacerii acestei cerinţe, acei reprezentanţi ai învăţământului muzical care îndeplinesc condiţiile prevăzute aci, sunt asimilaţi în drepturi cu ceilalţi colegi ai lor din şcoala secundară, fiind retribuiţi şi purtând titlul de „profesori" ca şi ei.*

Acestea sunt măsurile legale, asupra cărora referind la primul congres internaţional de educaţie muzicală, ele au stârnit atâta entuziasm şi au recoltat atâtea elogii pentru învăţământul românesc, în cât „*Prager Presse*" a putut scrie: „*In privinţa cultivării educaţiei muzicale, nu este al doilea popor în Europa care să se poată măsura cu România*". Enumerând aceste puncte, mă socotesc scutit de a stărui asupra tuturor consecinţelor favorabile ce decurg din condiţiile create învăţământului muzical prin legea dela 1928.

Punctele principale, în jurul cărora urmează a se concentra activitatea didactică de aci înainte, tot enumerativ înfăţişate, sunt, printre altele:

1. *O acţiune negativă de svârlire a balastului exerciţiilor tehnice şi teoretice, care au ridicat şi anulat muzicii puterea de înrâurire educativă în şcoală.*

2. *O acţiune pozitivă de legare a învăţământului muzical cu necesităţile culturale, etice şi naţionale ale tineretului de şcoală român.*

3. *Ancorarea învăţământului muzical în conştiinţa muzicală a poporului, mularea lui pe manifestările autentice de viaţă muzicală românească, adaptarea lui la idealul de artă, de cultură şi educaţie al neamului.*

4. *Valorificarea şi aplicarea muzicii româneşti create de geniul popular, ca materie de învăţământ şi descoperirea, folosirea şi însuşirea puterilor educative cuprinse în cântecul şi jocul popular, precum şi în muzica bisericească strămoşească.*

5. *Corelat al legăturii „de jos" cu rădăcinile de viaţă muzicală ale poporului şi copilului, legătura „de sus" cu muzica cultă românească şi străină, cu cele mai desăvârşite capodopere ale artei muzicale şi cu valorile cuprinse în ele.*

6. *Şi în fine, — iată o altă normă pe care o putem împrumuta din sistemul de educaţie muzicală al vechilor Greci, —: înţelegerea*

și tratarea muzicii în școală nu o poate izola, nu trebuie să-i rupă legăturile organice cu întreaga spiritualitate a poporului, ci dimpotrivă, să o integreze, potrivit naturei ei artistice, în tot ceeace este aspirație ideală, de afirmare, înobilare și creație a geniului românesc.

Nu avem nici perspectiva necesară, nici timp suficient nu am avut, pentru ca să putem face observații și să tragem concluzii asupra efectelor, reacțiunilor și succeselor nouei reforme. De aceia, nu se poate întreprinde o critică întemeiată asupra rezultatelor obținute. Discuțiile teoretice, obiective, au lipsit. Ceeace nu ne poate împiedica să observăm încetineala cu care corpul didactic se eliberează de vechea mentalitate. Slăbite în primii ani după reformă, exercițiile teoretice și de solfegiere dau semne de recrudescență. Lucru afară din cale de ciudat este că, și acum, chiar când, grație noului spirit, s'a strecurat în ora de clasă un fragment muzical de indiscutabilă valoare artistică și educativă, această valoare nu trezește niciun fel de interes în preocupările didactice, nu se insistă în nicio formă asupra ei; nicio tendință sau încercare pentru pătrunderea ei, pentru *„incorporarea sufletească"* a ei nu se dovedește. Dimpotrivă, sub pretextul îndeplinirii obligațiunilor didactice, — desigur, prevăzute de programa analitică — de ordin tehnic și teoretic, muzica primită în școală este supusă unei ucigătoare operații de vivisecție; este descompusă, sfărâmată, desfăcută în elementele acustice care o formează, deci îi este distrusă însăși unitatea organică, sensul și calitatea complexului ei configurativ, singura care îi asigură însușirea și valoarea artistică (fapt dovedit cu zeci de ani în urmă de către psihologii *Chr. v. Ehrenfels* și *Felix Krueger*).

In felul acesta tratată, însuși muzica autentică este desfigurată, desființată ca artă și transformată în exercițiu tehnic sau subiect de teorie a scris-cititului muzical. Să observăm, în aceiași ordine de idei, că, în cazul când se predă un cântec, mai niciodată nu se ajunge la cântarea completă și expresivă a versului și viersului. Ci se solfegiază linia melodică, firește, după o migăloasă și foarte plictisitoare repetire a tuturor vocabulelor din terminologia scris-cititului muzical—analiză se cheamă aceasta — ; și se lasă apoi, în seama și grijea elevilor, acțiunea de sinteză a îngemănării textului literar, acțiune care, singură, — în sens invers, de sigur, și nefiresc — poate ar conduce la posibilitatea de ajungere la o realitate artistică, integrală și unitară, la intuirea, priceperea și asimilarea ei și la singura posibilitate de realizare a unui raport

estetic, etic, naţional şi educativ. De cântarea cu înţelegerea şi expresia cuvenită a tuturor strofelor unui cântec, nu poate nici măcar fi vorba.

Ca artă înţeleasă şi tratată în şcoală, muzica cere entusiasm, înflăcărare artistică, devoţiune pentru copil, pentru sensibilitatea, emoţionalitatea şi fantezia lui, ca şi pentru întreaga lui fiinţă morală, respect şi grije pentru firea lui, pentru formaţia şi educaţia lui integrală, cere credinţă vie şi hotărâtă în puterile de transformare şi de îmbunare sufletească de care dispune arta muzicii. Cântul, mijlocul de căpetenie prin care se face educaţia muzicală în şcoală, presupune (şi reclamă deci) în primul rând, trăirea adâncă a substanţei artistice şi educative cuprinse în formele sonore. Iar cele mai elementare obligaţii cari călăuzesc şi susţin activitatea educatorului, spre a putea fi îndeplinite, presupun nu numai o cunoaştere temeinică a funcţiilor sufleteşti prezente în procesul de pricepere şi asimilare a muzicii, dar şi o fierbinte dorinţă din partea lui, de a face pe elevii săi părtaşi ai valorilor de cultură şi de formaţie din muzică. De aci şi râvna lui necurmată de a înavuţi fragedele suflete ale şcolarilor săi cu bunurile muzicale şi educative cele mai desăvârşite şi preţioase, — stăruinţă, trudă, sbucium necontenit, agitaţie lăuntrică şi înfocat zel, care singure justifică lecţia de muzică, îi dau strălucirea artistică de care are neapărată nevoie şi o ridică din obişnuinţa zilnică a orelor de învăţământ intelectual. Dacă n'a isbutit să creieze în clasă o atmosferă sărbătorească de eliberare şi elevaţie spirituală, consecinţă a desmorţirii şi destinderii puterilor sufleteşti închircite sau înăbuşite sub tiranica dominaţie a raţiunii, ora de muzică nu şi-a atins scopul. Orele de muzică trebuie să intervină în activitatea intens cerebrală din şcoală, aşa cum zilele de sărbătoare se orânduesc în calendar printre zilele lucrătoare şi pline de îngrijorare ale câştigării pâinii. Clipe de sărbătoare trebuie să fie muzica în şcoală; iar la sărbători, la festivităţi şcolare, naţionale, la datini şi comemorări, ea îşi găseşte cea mai înaltă formă de manifestare a sa, pentru care orice trudnică silinţă, orice desfăşurare de energie, cele mai pasionate încordări pentru reuşită, nu sunt niciodată prea mari.

De aceia, pentru a pune o linie de demarcaţie între viaţa zilnică şi obişnuită, prozaică şi exclusiv raţională a şcolarilor şi muzică, am început şi am încheiat mai totdeauna lecţiile mele cu muzica cea mai expresivă, mai puternică pe care o aveau copiii

în repertor. De multe ori, deschideam cu o rugăciune liniștită, de pietate și implorare, cum este: *„Doamne al Puterilor, fii cu noi"*, după care lăsăm câteva clipe de absolută liniște în care copiii erau pregătiți și îndemnați să cugete, să simtă și să trăiască sensul acelei Domnii a Puterilor, — iar încheierea o făceam cu un hotărât, convins și bărbătesc *„Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți, neamuri, și vă plecați, căci cu noi este Dumnezeu"*, în care Dumnezeu era — poate o erezie a mea pentru care aștept osândă — mai mult al neamului meu, de cât al creștinătății tuturor. Exemplele acestea, de cântare bisericească, pot de asemenea, sugera și corelația care poate fi făcută între muzică și materiile de învățământ; în cazul de față, cu religia. Vrem să strângem copiii sub boltele mântuitoare ale bisericii, apoi cred că nu este îndoială, că nu vom isbuti prin silnicia supravegherii și a carnetelor de prezență, ci, între altele, prin participația vie, activă și sinceră a copiilor la săvârșirea cultului, prin cântarea bisericească comună; în biserică, dar și în afară de biserică.

Pentru oamenii cu preocupări didactice, să-mi fie îngăduit a reaminti una din cele mai emoționante scene pe care le-am trăit ca dascăl de muzică rumân și creștin. La Liceul militar dela Mânăstirea „Dealul" era tradiția ca în fiecare dimineață elevii să treacă prin istorica biserică, să se 'nchine și să se roage, după care, în curtea școlii, între zidurile fostelor chilii călugărești, în jurul bisericii, copiii clamau acel pomenit „Cu noi este Dumnezeu". Pe coama dealurilor și mai jos prin satele megieșe, pe *valea Voevozilor* și prin dumbrăvile dinspre *Viforâta*, până unde străbătuseră ecouri din glasurile și ruga copiilor, muncitorii viilor și ai porumburilor, îngenunchiați, cu stânga pe sapă, își făceau cruce, uniți în cuget, în simțire, în credință și în rugă, generațiile se 'nchinau și se rugau aceluiași Dumnezeu al creștinătății și rumânității noastre. In fiecare dimineață, de sus din cer, Dumnezeul părinților noștri și ocrotitorul nostru, putea privi pe poporul său îngenunchiat la rugă. Iată o imagine care ar putea însemna și o indicație pentru educator.

Profesorului artist, care, învăpăiat de valorile de frumusețe ale muzicii și străluminat de idealul și pasiunea formativă a educatorului, va ști și va putea birui, folosi și contopi în personalitatea și activitatea sa didactică, preocupările și ambițiile omului de știință, lui îi sunt hărăzite rezultate de mare valoare în strădaniile sale din școală, rezultate pe care nu și le propuneau,

nici nu le bănuiau şi năzuiau „maeştrii" cari predau „dexteritatea" de până acum.

Aşa dar, rezultate ale noului fel de înţelegere şi tratare a muzicii, potrivit naturii sale artistice, sunt de înregistrat, dar mai ales de aşteptat.

Printre referatele organelor de control ale Ministerului sunt constatări cari merită totuşi, să oprească atenţia.

De pildă, iată ce se poate citi într'o asemenea constatare oficială :

„E greu de închipuit cum ar putea fi o lecţie de muzică mai searbădă, mai goală de conţinut educativ, mai lipsită de fiorul artei, decât lecţia făcută de domnul X la cl. I (orele 12—13). In locul palpitului artistic ce trebue să domine atmosfera clasei, să întreţină elanul ce-l provoacă raportul estetic, în loc de vraja muzicală ce poate lua naştere din intuiţia directă şi din trăirea fenomenului artistic, prin care, în acest chip, poate fi năzuită o înrăurire educativă, d. profesor pune la dispoziţia elevilor săi un simulacru de sistem technic, idei vagi asupra procedeielor de exerciţii în scris-cititul muzical, hibride chestiuni de abecedar al artei sonurilor, având legături f. slabe şi periferice cu opera de artă muzicală şi mai nicio legătură cu valoarea educativă a muzicii. S'a terminat lecţia. Nu-mi răsună în minte nici o reminiscenţă de cântec, nici un ecou de viers, nici o frântură de melodie, nicio adiere de ritm; căci nimic din acestea n'a răsunat între pereţii clasei I în ora de muzică. Dar îmi răsună stăruitor în mine un aspru „*spune* !", rostit ca o somaţie categorică, ce intervenea implacabil din clipă în clipă, în tot timpul lecţiei, interpunctând ca un violent şi strident leit-motiv întreaga activitate a clasei, curmându-se numai câteva momente, în care d. profesor, cu un sfert de oră înaintea terminării timpului destinat pentru lecţie, anunţă : „Acum am să vă explic notele 1/16 (sic), „explicaţie" care, însă, nu durează de cât 2—3 minute, pentruca apoi să se reînstăpânească acelaş „*spune !*". „*Spune*, Aslan",— cu aceasta se reia firul lecţiei, la intrarea în clasă a subscrisului; „*spune*, Roman", „*spune*, Beldiman", *spune*, Zamfirescu, Săndulescu"... Cu peste 30 de „*spune*" provoacă d-l prof., direct, nu clasa, ci pe câte un elev anume, ca să „*spună*". Ce? Ce este *gama*; cum se cheamă fiecare *treaptă* : *I, II, III*... ce *distanţă*. în loc de „diferenţă de înălţime", este dela *do* la *re*; dar dela *re* la *mi*; dar dela *mi* la *fa*; dar dela *fa* la *sol*; dar dela *sol* la *la*; unde sunt „*distanţele*" de un *ton*, unde

cele de un *semiton*; câte *tonuri* sunt în *gamă*; câte *semitonuri*; care e *treapta întâi*; care *a doua*; care *a treia*; care *a patra*, etc.; ce e *arpegiu*; câte *doimi* are o *notă întreagă*; câte *pătrimi*; câte *optimi*; câte *bătăi* are o *notă întreagă*, câte *o doime*, câte *o pătrime*; ce *notă* e pe *linia întâi*; ce *notă pe a doua*; pe *a treia*; pe *a patra*, pe *a cincea*; ce *notă pe spațiul I*, pe *al II*... ce *notă pe I-a linioară ajutătoare*; ce *notă* sub *I-a linie ajutătoare* etc.; ce *notă* deasupra *liniei ajutătoare*...; cum se mai numesc *liniile ajutătoare*; *iarăși*, *câte pătrimi* are o *notă întreagă*, etc., etc., toate aceste întrebări începute, firește, cu același tiranic: „*spune!*". Din când în când d-l profesor se oprește, se poticnește; nu știe ce să mai întrebe, ce să mai „*spună*" elevii. Își revine însă, se reculege și continuă: „*Spune!* Ce *notă* e pe *linia IV-a*; pe a *III-a!*" ș.a.m.d. In concepțiile metodice ale d-lui profesor, procedeul acesta s'o fi chemând, de bună seamă, „*metodă activă*" Prea e sigur de sine, țanțoș, încântat chiar, de ceiace „face" și realizează. Căci nu se poate tăgădui că la această întreagă serie de stereotipe întrebări, în care dânsul vrea să strângă schema sistemului de „cunoștințe" teoretice, pe care-l propune pe un ton foarte ridicat, cu lux analitic și pretenții de neclintită și indiscutabilă autoritate intelectuală, la toate întrebările elevii răspund satisfăcător.

Muzica însă nu este cuprinsă în ansamblul disciplinelor de studiu din școala secundară ca o preocupare de ordin rațional. Căci, dacă ar fi astfel înțeleasă, aportul ei educativ (intelectual) ar fi atât de considerabil redus, atât de minim, încât cu greu s'ar afla temeiuri pentru menținerea ei printre celelalte obiecte de studiu din învățământul public. *Nu ca știință, ci ca artă urmează a fi predată muzica în școala secundară.* Nici dexteritatea tehnică, nici considerațiile teoretice și cu atât mai puțin sterpiciunea speculațiilor asupra procedeelor scris-cititului muzical, nu trebue să formeze obiectul predării muzicii în învățământ, ci arta muzicii, contactul direct cu substanța artistică a muzicii, în care sunt cuprinse valorile educative, naționale, religioase, morale, estetice. Suntem în luna Decembrie în care, conform dispozițiilor înaltei autorități școlare, urmează să se cânte colinde, cântece de stea, etc., atât la orele de clasă, cât și la ședințele de ansamblu coral. Nici colinde, nici altfel de cântec, nimic din ceeace este muzică, nici un crâmpei de melodie rumânească nu s'a auzit în clasa I, în această atrăgătoare încăpere, în care un buchet de copilași vioi, atenți și gata a urma indicațiile profesorului, ar fi putut, și la in-

tervenţia subscrisului, după încheerea orei, au arătat că sunt în stare, să cânte, să asculte, să înveţe cântece, să vibreze, să intuiască şi să trăiască fenomenul de artă muzicală. Activitatea muzicală a clasei, care nu a putut fi cuprinsă în *„spus"*, a fost săvârşită şi epuizată în *„cântarea" gamei şi arpegiului* şi în *desemnarea pe tablă a unei schiţe a valorilor de note, schiţă care produce spaima începătorilor la studiul pianului*. In două rânduri, oprindu-se brusc din cursul „lecţiei", după ce, roşind, răsfoieşte filele manualului, nelămurit, de sigur, asupra celor ce căuta între acele file, d. profesor indică paginile 23 şi 29, unde elevii *citesc în cor numele notelor*. Iar acest *mixtum compositum* didactic poartă numele de lecţie şi se înseamnă în condica de prezenţă : „şaisprezecimea"...

Iată aci câteva date, nu impresii şi nici reflecţii asupra felului cum a decurs „lecţia" d-lui X. Câteva date, zic, nu toate. Am urmărit cu încordată atenţie tot ce a spus şi a făcut d-sa şi mi-am notat cât am putut de fidel şi de amănunţit vorbele şi acţiunile sale, pe care socotesc de prisos a le mai transcrie aci. Şi nici asupra şedinţei de cor — orele 15,30-16,45 — nu mă voi întreţine aci; din intervenţiile mele în clasă şi din îndrumările pe care am avut prilejul să le dau, d-l profesor a putut să-şi dea seama, nădăjduesc, de calea pe care trebuie să meargă. Dar nu pot încheia expunerea menţionatelor date, fără să-mi exprim mâhnirea că un element tânăr, în primul an de funcţionare ca profesor titular, păşeşte în învăţământ aşa de greşit, aşa de desarmat, de neiniţiat, fără cea mai slabă înţelegere a rostului educativ ce năzuim din predarea muzicii. Cum s'a putut strecura d-sa printre reuşiţii la examenul de capacitate?

Sfătuesc pe d-l X să părăsească fără pic de ezitare felul său de a înţelege muzica în învăţământ; să-şi schimbe radical metoda de predare, să introducă „muzica" în sistemul său de predare, să îndemne elevii la cântare, să învioreze elevii cu cântec, mai ales cu viers rumânesc, să-i impresioneze prin puterea de vraje a muzicii, să le înrâurească viaţa sufletească prin farmecul minunat al muzicii. Să stărue, mai rog pe d. X pentru îmbunătăţirea condiţiilor materiale în care muzica urmează a fi predată la acest liceu (un harmonium, tablă cu portative, o sală destinată special învăţământului muzical) şi chiar pentru trezirea de... mai multă bunăvoinţă din partea conducerii şcoalei pentru învăţământul muzical şi reprezentanţii lui (care nu se poate reduce la aparatul de radio din cancelaria profesorală, care delectează corpul didactic

cu „schlager"-ile la modă; și pentru materialul didactic și, mai ales, pentru prestigiul cultural al muzicii în școală să stărue d-l profesor, fără această ambianță favorabilă, succesul activității sale didactice fiind greu de obținut".

. . . . . .

Dar și „pendant"-ul:

„Rar și cu greu învățământul muzicii poate năzui și își poate afla o înțelegere mai adâncă a rostului său educativ, o slujire mai devotată și mai sinceră, un mai viu și luminos entuziasm realizator, de cum am azi prilejul să constat în activitatea didactică desfășurată de d-l prof. Y la catedra sa. Belșug de înzestrări artistice și intelectuale, temeinicie în pregătirea pedagogică — d-l Y este licențiat în pedagogie — abilitate metodică și elan pentru latura artistică și educativă a muzicii în școală, constituiesc o neobișnuită împreunare de calități, o nouă și fericită întruchipare de profesor de muzică, unică — după știința mea — în întreg învățământul românesc, unică — după socotința mea — în tot ce a fost săvârșit până acum în acest învățământ; iată nota de surprinzătoare noutate cu care apare în didactica muzicii și cu care împodobește învățământul muzicii românești tânărul profesor Y.

Atât la clasă — Cl. III-a B. (orele 8—9) și C-l. I (orele 9—10) — cât și la ansamblul coral (orele 12—13), d. Y este generos focar de sugestii artistice, luminoasă comoară de învățătură cuminte, rostită frumos și cu toată inima, necurmat în încordată voință, văzând clar mersul lecției și rostul său final, care, pricepută călăuză, conduce, îndeamnă, hotărăște la activitate, întețește interesul, emulează, când impetuos, când potolit, duce sigur de sine firul lecției, clasa sau ansamblul celor 130 elevi.

Felicit școala că a reușit, grație d-lui Y, să ne ofere o pildă de preț cu privire la tot ceiace se poate realiza în învățământul muzical din școala românească. Consemnez bucuria mea de a fi putut face constatarea că d. director este lămurit asupra posibilităților și perspectivelor de viitor deschise de activitatea de până acum a d-lui Y; și nu mă îndoesc că și de aci înainte va sprijini cum se cuvine propășirea acestui învățământ, admirabil reprezentat de tânărul profesor de muzică, învățământ care, așa cum se înfățișează azi, este un titlu de mândrie pentru această școală".

Intr'o situație aparte se găsește *ansamblul coral*. Organi-

zarea şi pregătirea corului şcolii ca şi participarea activă şi conducerea lui la serbările naţionale, culturale, religioase şi şcolare se consideră în general printre cele mai însemnate obligaţii didactice, artistice şi educative din câte cad în sarcina profesorului de muzică. Nici nu se poate închipui o festivitate şcolară sau la care şcoala ia parte, fără contribuţia corului elevilor ei. Lecţiile de muzică dela orele obişnuite de curs îşi găsesc astfel, în manifestarea corului, cea mai nobilă şi impresionantă formă de aplicaţie practică, mai ales prin rolul pe care producţiile corale îl au în programele diferitelor serbări naţionale şi şcolare, când trezesc interes atât înlăuntrul şcolii, cât şi în afară, în mediul social, al părinţilor, elevilor şi al prietenilor şcolii. Mai mult chiar, în această formă, prestaţia artistică a corului este de natură să sintetizeze şi să reprezinte însăşi nivelul cultural şi progresele la care a putut ajunge şcoala. Numai astfel poate fi explicată stăruitoarea grije cu care directorii de şcoli, cum şi profesorii cu un mai accentuat spirit de răspundere pentru prestigiul şcolii, se interesează de organizarea corului, încurajează şi sprijinesc activitatea lui. Căci, într'adevăr, nici un alt obiect de studiu şi străduinţele nici unui alt profesor, nu par a atrage luarea aminte în momentele cele mai solemne ale şcolii ca muzica corală a elevilor. Nimic nu pare a purta, a concentra, în acele momente, răspunderea bunului mers al şcolii ca prestaţia artistică a corului. Iar momentele solemne ale şcolii sunt prilejuri festive şi înalte lecţii de educaţie nu numai pentru ea, ci pentru toată obştea românească, pentru tot mediul social în care se află şcoala. Ele sunt momente de sărbătoare ale întregei fiinţe a neamului nostru, în care se săvârşeşte taina virtuţilor neamului şi spiritualităţii noastre, întărind şi purificând cultul rumânităţii noastre, prin comemorarea biruinţelor româneşti, al eroismului faptelor strămoşilor înscrise în istoria naţională, afirmând astfel aspiraţiile, credinţele şi hotărârile noastre în viitor. Cu nici un alt prilej şi la nici un alt obiect de studiu ca în activitatea corală desfăşurată la serbările naţionale şi şcolare nu simte elevul participant responsabilitatea sa pentru demnitatea aşezământului de învăţătură căruia aparţine şi niciodată ca aci nu are conştiinţa clară a punerii muncii şi prestaţiei sale în slujba unor cerinţi superioare, ce depăşesc obişnuitele obligaţii şi ambiţii individuale şcolăreşti, niciodată — aş cuteza să cred — nu trăeşte şi se afirmă elevul de şcoală mai

conștient, activ și solidar, contopit definitiv în sufletul obștesc al neamului, ca în aceste exerciții și prestații corale.

Valoarea educativă a acestui gen de activități nu este tăgăduită de nimeni și socotesc de prisos a stărui asupra ei, ca și asupra normelor și metodelor de a o face cât mai fecundă în sufletul elevilor. Nu se poate tăgădui, de asemenea, nici răspunderea pe care o poartă în această privință, profesorul de muzică, lui revenindu-i atât obligația pregătirii — care nu este numai de ordin tehnic ci, mai ales, de ordin moral, național, social și estetic, — cât și sarcina conducerii și a reușitei în momentul prestației. Nu este ușor de analizat și de descris, grija fără seamăn pe care o poartă profesorul de arta muzicii, ca pe o apăsătoare povară, multă vreme înainte și mai ales în clipele serbării. Nu știu cum să pot arăta ce muncă aspră, obositoare peste fire, extenuantă, este pregătirea corului. Imi vine foarte greu să spun, dar spun din experiența unui sfert de veac de dirijor de cor școlar, că nu cunosc o muncă mai istovitoare, în care toate puterile de viață ale unui biet om să fie mai greu puse la încercare ca în pregătirea și conducerea elevilor pentru o activitate corală. Am convingerea că toate oarele de curs la un loc, așa cum se fac deobicei, poate că nu au nici valoarea, dar mai ales nu sleiesc puterile unui profesor ca o oră de ansamblu coral. Căci nu este de privit o asemenea activitate a profesorului de muzică în rândul îndeplinirii obișnuite cât de zeloase a îndatoririlor didactice. Ci, puterile artistice, cunoștințele teoretice, râvna educativă, responsabilitatea morală, sentimentele, cea mai încordată atenție, neîncetată stăruință, o permanentă și chinuitoare umbră de îndoeli și teamă, avânt și descurajare, cele mai variate mișcări sufletești, necurmată agitație psihică și chiar trupească frământă și sleiește energia, nervii, puterile profesorului. Numai înflăcarata iubire pentru copil și muzică, credința tare într'un ideal, convingerea nestrămutată în valorile de transformare și înnobilare cu care o asemenea activitate poate înrâuri sufletul în formație al copiilor, numai sentimente și convingeri de înalt idealism pot provoca și susține truda fără seamăn a profesorului de muzică pentru pregătirea și dirijarea corului școlii. Chiar când nu-i sunt conștient lămurite sau nu le poate mărturisi, profesorul de muzică activează sub puterea și comandamentele acestui idealism, acestui spirit de jertfă, de dăruire a sa fără murmur pentru o cauză înaltă. Și chiar atunci când ofranda sa nu ar avea decât prețul dinarului văduvei din

Evanghelie, sub dependenţa acestor înalte comandamente etice şi naţionale se află succesul educativ şi reuşita artistică a corului.

Iată, temeiurile educative şi modul de realizare a corului în şcoală. Să constatăm că, până acum, rar a fost pusă problema valorii lui. Cât priveşte străduinţele la ansamblul coral ale profesorului de muzică, ele au fost ignorate, neluate în seamă şi subestimate. S'a făcut şi se face şi azi confuzia, identificându-se activitatea dela ora de curs, cu cea dela ansamblul coral. Nici sub raportul calităţii muncii, nici al consumării de energie şi nici sub cel al aportului educativ, nu se poate confunda, nici identifica activitatea dela cele două feluri de muncă ale profesorului de muzică. Şi dacă, asupra rezultatelor obţinute la orele de curs poate fi discuţie, nu se poate contesta astăzi activitatea corală ce se desfăşoară la toate şcolile şi participarea întotdeauna efectivă a corului şcolar la toate festivităţile naţionale, şcolare şi religioase. Este drept că mai înainte vreme nu se putea face această constatare. Numai de când şcoala nu se mai ţine izolată de mediul social, ci dimpotrivă, este în strânsă legătură cu el, face parte integrantă din societate, societatea veghează asupra şcolii şi se interesează efectiv de bunul ei mers, — numai de atunci activitatea corală a profesorului de muzică poate fi cunoscută, apreciată, sprijinită şi încurajată. Putem azi să ne declarăm nemulţumiţi de ea, să o dorim superioară din punct de vedere al calităţii artistice şi educative, mai valoroasă şi mai fecundă înrâurirea pe care o săvârşeşte asupra elevilor şi mediului social. Dar nu-i putem tăgădui existenţa, nici străduinţele pentru săvârşirea ei. Azi nu se mai poate concepe şcoală fără cor; iar aceasta nu o vrea numai profesorul de muzică, ci şi autoritatea şcolară şi mai ales o vor directorii de şcoli. Altădată, când învăţământul nu era considerat, observat şi controlat decât de Ministerul Instrucţiei, când întreaga întreţinere a şcolii, de orice natură, cădea în sarcina exclusivă a Ministerului, nu se prea băga de seamă ce se petrece în şcoală; şi nici nu prea era luată în consideraţie şi observată direct activitatea profesorului de muzică.

N'a trecut multă vreme dela punerea în aplicare a măsurilor din legea dela 1928, şi iată că un director de liceu se plângea, chiar prin *„Revista generală a învăţământului"*, că nu mai aude solfegii în şcoală; atât de încuibată este în mentalitatea didactică acea concepţie greşită care a compromis învăţământul muzicii şi de care nu se pot desbăra cu uşurinţă nici oamenii de şcoală şi,

ciudat ! nici cei de artă muzicală Să nu ezităm însă a o rupe cu hotărîre și definitiv cu vechiul sistem. Pentrucă el nu se mai poate menține, nu mai poate dăinui, fără a pune în discuție și în primejdie însăși cuprinderea muzicii ca obiect de învățământ în școală. Sistemul de a considera și preda muzica numai ca dexteritate practică sau ca disciplină teoretică nu asigură, ci mai degrabă anulează aportul educativ pe care ea este chemată să-l aducă în școală. *Acțiunea de ameliorare și înobilare a copilului, de descătușare și creștere a puterilor sufletești care afirmă — „structurează", am zice în terminologia psihologiei integraliste — individualitatea și contribue la formarea personalității omului în devenire, această acțiune nu poate fi propusă și obținută decât în măsura în care muzica își capătă în școală înțelegerea și tratarea ca artă. Numai ca artă considerată, muzica poate descoperi valorile naționale, morale, sociale și estetice din structura ei, care pot fi aplicate ca bunuri educative.* Nici chiar esteticul nu poate fi înțeles, nici nu-și poate afla o existență, fără factori de alt ordin . Esteticul este purtat pe aripele factorilor etici, religioși, naționali, sociali. Scopul artei apoi, ca și realizarea ei, obiectivarea ei în formele sensibile ale materiei, dovedește această eteronomie și multilateralitate funcțională a operei artistice. Aceste principii de eteronomie și multilateralitate funcțională a productului de artă, de mare valoare pentru cercetarea științifică, sunt mai ales de reținut și recunoscut pentru perspectivele ce le deschid în domeniul pedagogiei artei. Formalismul estetic cedează azi întâietatea în importanță, pentru discuția teoretică și mijloacele de realizare practică în educație, principiilor menționate. Iar psihologia structurală și integralistă precum și cea a muzicalității copilului și omului matur sunt mijloace sigure de împlinire a scopului pe care și-l propune noua disciplină a educației muzicale.

Călăuză necurmată a activității noastre de educație muzicală să ne fie ca străduințele noastre să fie „ale noastre", să-și croiască un drum al lor firesc, propriu nevoilor spirituale și posibilităților de desvoltare culturală românească. Să ne 'ncumetăm să redevenim noi, să fim noi, să deslușim și să împlinim poruncile ce ne vin dela neamul nostru, dela muzica poporului nostru, să încercăm să punem în slujba idealului de educație românească, valorile de formație, de îmbunătățire și înobilare sufletească ale muzicii.

Pentru aceasta, ca măsuri practice și imediate de luat, socotesc. :

I. *O atitudine hotărîtă împotriva sistemului abstract, teoretic şi tehnic, care a compromis învăţământul muzical, provocându-i situaţia de „dexteritate" la care degenerase;*

II. *Paralel cu această atitudine negativă, să purcedem la o acţiune pozitivă de afirmare a puterilor artistice de care dispune muzica, de repunere a muzicii în drepturile şi obligaţiile ce decurg din natura ei artistică, singurele prin care îşi poate asigura un rost de seamă şi definitiv în şcoală.*

In vederea stăvilirii exceselor tehnice şi teoretice şi a introducerii din ce în ce mai mult a muzicii, cât mai multă şi mai bună muzică, este de dorit :

1. *Repertor obligator de câte cel puţin zece cântece, melodii sau teme caracteristice, pentru fiecare clasă, ales şi fixat de către profesorul de muzică.* Aceste piese vor fi alese dintre cele mai valoroase sub raportul artistic şi educativ. O atenţie deosebită trebuie acordată melodiilor populare : cântec, joc şi muzică bisericească strămoşească.

2. *Toţi elevii de şcoală secundară să înveţe şi să ştie să cânte cel puţin câte un exemplu din fiecare gen de muzică populară românească* : cântec de leagăn, colindă, cântec de stea, pluguşor, doină (cântec lung, horă lungă), cântec propriu zis (de lume, de nuntă, de miliţie), cântec bătrânesc (baladă), arie de joc, bocet, melodie bisericească. Aceste piese vor fi alese de profesorul de muzică dintre cele mai caracteristice şi potrivite, ca conţinut literar şi muzical, cu desvoltarea sufletească a elevilor, putând întrebuinţa, fie pe cele mai cunoscute şi valoroase apărute în diferite colecţii sau manuale existente, fie culegând altele din regiunea în care se află şcoala.

3. *Orele de curs care cad înainte de sărbătorile principale ale neamului şi creştinătăţii noastre, precum şi ale şcolii respective, să fie consacrate exclusiv învăţării şi executării de piese muzicale care sunt în legătură cu aceste sărbători, pregătind pe elevi sufleteşte, prin muzică, pentru taina sărbătorii, unio mystica* ; şi anume :

a) In tot cursul lunei Decembrie — colinde, cântece de stea, pluguşor, irozi, etc., activitatea şcolară di 'naintea Crăciunului urmând să se încheie cu sărbătoarea datinelor ;

b) penultimele două săptămâni di 'naintea vacanţei de Paşti — colinde de Sâmbăta lui Lazăr, Florii şi Paşti, Salcia, Lăzărelul şi Prohodul (ce se cântă la Vinerea Patimilor) ;

c) săptămânile di 'naintea sărbătorilor de 1 Decembrie, 24

Bibliot. Universității Iași

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE

CABINETUL SECRETARULUI GENERAL

Se va lămuri încă o dată prin circulara dnii profesori și maeștri de muzică asupra caracterului acestui obiect și a Regulei cu care se învață. Muzica este o artă, deci, se va tinde la realizarea frumosului. Școala noastră fiind națională, se va căuta a contribui și la punerea în vibrație a sufletului românesc. Aplicarea programei va trebui negreșit să țină seamă de aceste postulate în care interesul pedagogiei general se aliază cu specificul românesc. Totuș, nu trebue pardut din vedere interesul preocupărilor al educației muzicale. Ar fi o greșală să ~~[illegible]~~ credem că toți elevii ar putea să devină perfecți executanți muzicali. Ceea ce trebue mai cu seamă educat e simțul muzical, adică să se pregătească sufletul capabil să cunoască, să guste muzica și s'o caute ca pe una din cele mai puternice îngloare de satisfacții sufletești.

Kirițescu

Rezoluție a lui Kirițescu pusă pe un referat.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ianuarie, 10 Mai, Ziua Eroilor și 8 Iunie — piese potrivite cu sărbătorile respective, eroice în general; de asemenea, săptămâna din naintea serbării patronului școlii respective, cântece potrivite cu caracterul sărbătorii.

VIII.

Învățământul muzical își poate socoti azi o îndelungată curgere de vreme de când datează ca obiect de studiu în școala românească. S'a scurs, într'adevăr, mai bine de un veac dela primele lui începuturi; căci proveniența și ființa lui în trecut se împletesc în însăși organizarea și funcționarea școlii românești. Iar cuprinderea muzicii în orarele de învățământ — neîndestulătoare, de sigur, pentru realizarea unui mai temeinic plan de educație muzicală — este, totuși, de privit cu satisfacție de către omul de școală și iubitorul de muzică, precum și cu încredere și firească mândrie, dai în acelaș timp, cu deosebită grijă, mai ales ținând seama că, deși cu un număr restrâns de ore, nu se mai află formă de școală în țara noastră, care să nu aibă prevăzută muzica printre disciplinele de învățământ obligatoriu (excepție făcând numai școlile organizate și întreținute de alte Ministere de cât cel al Educației Naționale). Acest fapt, evident, a impresionat întotdeauna și impresionează, mai ales în vremea de azi, pe oricine cugetă la posibilitățile pe care o asemenea situație favorabilă le oferă educației muzicale și prin aceasta, putinței de formație sufletească a elevilor și educației lor naționale, morale, sociale și estetice.

Este poate necesar să se verifice din nou, să se revizuiască, (nu să se tăgăduiască), aportul educativ al diferitelor discipline de învățământ și îndeletniciri artistice și practice din școala românească. Nevoia pare cu atât mai imperioasă, îmi îngădui să cred, acum când *Ministerul învățăturii, al Instrucției*, printr'un salt uriaș, se plasează într'o poziție care, după situația pedagogică actuală, s'ar chema polul categoric opus, și devine *Ministerul Educației Naționale*. Nu știu cât de îndreptățită este ideea după care, cu cât o specialitate este mai abstractă, cu cât se adresează rațiunii sau se întemeiază mai exclusiv pe ea, cu atât ea e mai generală, mai universală, și viceversa, *cu cât se grefează mai mult pe sentiment, „origina maternă a tot felul de viață sufletească" (cum zice Krueger), pe puterile iraționale, fantezie, emoționalitate, cu atât disciplina este mai dependentă, mai condiționată, de factorii antropologici, etnici, naționali, de psihologie a poporului și*

de rasă, la rându-i putându-i afirma, întări şi cultiva. Dar socotesc că, *într'o acţiune de educaţie naţională,* sistematic concepută, pe temeinice baze întocmită şi cu fireşti norme susţinută şi aplicată practic, apoi *educaţiei muzicale îi revine un rol însemnat; ea e un sprijin care nu poate fi ocolit de nici un fel de activitate educativă care se întemeiază pe principiul fundamental al culturii naţionale.*

Din acele străfulgerări de muzică tracică pe care le descoperim până azi în conştiinţa rumânească, străbătând veacuri de transformări, de încercări, de înfrângeri şi biruinţe, s'a alcătuit cu vremea sufletul muzical al Rumânului, autentic, caracteristic, mărturie vie şi concludentă asupra firii, asupra geniului, asupra aspiraţiilor neamului. Din acele străfulgerări, iată pentru încheiere o sentinţă a lui Zalmoxis, o rază de înţelepciune, surprinsă, încredinţată nepieirii, transmisă nemuritoare lumii şi nouă de către *Platon,* sub lumina gândurilor căruia deschideam acest capitol de educaţie muzicală şi sub care îl şi închidem :

« Καὶ εἶπον τοιοῦτον τοίνυν ἐστίν, ὦ Χαρμίδη, καὶ τὸ ταύτης τῆς ἐπῳδῆς. ἔμαθον δ'αὐτὴν ἐγὼ ἐκεῖ ἐπὶ στρατείας παρά τινος τῶν Θρᾳκῶν τῶν Ζαλμόξιδος ἰατρῶν, οἳ λέγονται καὶ ἀπαθανατίζειν. ἔλεγε δὲ ὁ Θρᾷξ οὗτος, ὅτι ταῦτα μὲν ἰατροὶ οἱ Ἕλληνες, ἃ νῦν δὴ ἐγὼ ἔλεγον, καλῶς λέγοιεν· ἀλλὰ Ζάλμοξις, ἔφη, λέγει ὁ ἡμέτερος βασιλεύς, θεὸς ὤν, ὅτι ὥσπερ ὀφθαλμοὺς ἄνευ κεφαλῆς οὐ δεῖ ἐπιχειρεῖν ἰᾶσθαι οὐδὲ κεφαλὴν ἄνευ σώματος, οὕτως οὐδὲ σῶμα ἄνευ ψυχῆς ἀλλά τοῦτο καί αἴτιον εἴη τοῦ διαφεύγειν τοὺς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἰατροὺς τὰ πολλὰ νοσήματα, ὅτι τὸ ὅλον ἀγνοοῖεν οὗ δέοι τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι, οὗ μὴ καλῶς ἔχοντος ἀδήνατον εἴη τὸ μέρος εὖ ἔχειν. πάντα γὰρ ἔφη ἐκ τῆς ψυχῆς ὡρμῆσθαι καὶ τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ τῷ σώματι καὶ παντὶ τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκεῖθεν ἐπιρρεῖν ὥσπερ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τὰ ὄμματα δεῖν οὖν ἐκεῖνο καὶ πρῶτον καὶ μάλιστα θεραπεύειν, εἰ μέλλει καὶ τὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τὰ τοῦ ἄλλου σώματος καλῶς ἔχειν.

θεραπεύεσθαι δὲ τὴν ψυχὴν ἐφ' ᾧ μακάριε ἐπῳδαῖς τισί».

Adică, în româneşte, (după prof. St. *Bezdechi* şi *Tomaschek*) : *„tot aşa şi cu cântecul acesta, Harmide : l-am învăţat în oaste dela un doctor trac, unul din ucenicii lui Zamolxe despre care se spune că au puterea să te facă nemuritor. Acest trac spunea că doctorii greci au mare dreptate să facă observaţia de care pomenii. Dar, adăugă el, Zamolxe, regele nostru, care e zeu, spune că precum nu se cade să încercăm a vindeca ochii fără să ne ocupăm de cap, ori capul fără trup, tot astfel nu se cade să încercăm a vindeca trupul fără să vedem de suflet, şi că tocmai din pricina asta, sunt multe*

boli la care nu se pricep doctorii greci, fiindcă nu cunosc întregul de care ar trebui să îngrijească. Căci dacă acesta merge rău, este peste putință ca partea să meargă bine. Toate relele și bunurile trupului și omului în deobște, pornesc dela suflet, care înrâurește asupra trupului, precum capul înrâurește asupra ochilor. Prin urmare, întâi de toate și mai presus de orice, trebuie să îngrijim de suflet, dacă vrem să fie în bună stare capul și trupul întreg. **Cu cântece de vraje să ne curățim sufletul!"**

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIA OPERELOR D-LUI CONSTANTIN KIRIŢESCU

INTOCMITĂ DE

GEORGE BAICULESCU

In bibliografia de faţă scrierile d-lui Constantin Kiriţescu au fost împărţite, sistematic, pe materii, în următoarele şapte secţiuni: I, scrieri ştiinţifice; II, învăţământ şi educaţie (cu subdiviziunile: A, învăţământul biologic; B, probleme generale de organizare; C, probleme speciale de educaţie: a, cinematograful educativ; b, Societatea Naţiunilor şi şcoala; c, educaţia fizică; d, radiofonia şcolară; e, diverse); III, manuale didactice; IV, scrieri istorice; V, literare; VI, biografice şi VII, scrieri diverse.

Ordonarea materialului înlăuntrul fiecărei secţiuni şi subdiviziuni s'a făcut după criteriul cronologic. Pentru cărţi s'a redat: titlul, locul de tipărire, editura (sau tipografia), anul tipăririi, formatul în centimetri şi paginaţia, iar pentru articole: titlul articolului, periodicul în care a fost publicat, locul de tipărire al periodicului, data, anul şi numărul periodicului şi paginaţia (începutul şi sfârşitul articolului). Pentru manualele didactice (secţiunea III-a) am bibliografiat numai primele ediţii; am indicat însă, la finele notiţelor bibliografice respective, ediţiile ce-au urmat.

I. SCRIERI ŞTIINŢIFICE

1. — Contributions à l'étude de la faune herpétologique de Roumanie. [In] *Buletinul Societăţii de Ştiinţe din Bucureşti*, 1901, Mai—August. An. X, No. 3—4, p. 303—328.

2. — CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE LA FAUNE HERPÉTOLOGIQUE DE ROUMANIE. Bucarest, Imprimérie de l'Etat, 1901. 27,5×18,5. p. 301—328. (Extrait du „Bulletin de la Société des Sciences de Bucarest—Roumanie", An. X, No. 3 et 4).

3. — Sur la présence d'Eryx jaculus en Roumanie. [In] *Buletinul Societăţii de Ştiinţe*, Bucureşti, 1902, Septemvrie—Decemvrie. An. XI, No. 5—6, p. 620—626.

4. — Contributions à la Faune des Batraciens de Roumanie. [In] *Buletinul Societăţii de Ştiinţe*, Bucureşti, 1903, Mai—August, An. XII, No. 3—4, p. 243—265.

5. — CONTRIBUTIONS À LA FAUNE DES BATRACIENS DE ROUMANIE. Bucuresci, Tip. Speranţa, 1903. 26,5×18,5. 23 p. (Extrait du „Bulletin de la Société des Sciences de Bucarest—Roumanie", An. XII, No. 3 et 4).

6. — DISTRIBUŢIA GEOGRAFICĂ A REPTILELOR ŞI BATRACIENELOR IN ROMÂNIA ŞI RAPORTURILE LOR CU FAUNELE ŢĂRILOR INVECINATE. Bucuresci, Imprimeria Statului, 1905. 29,5×21. 10 p. (Extras din volumul „Dare de Seamă a lucrărilor Congresului II-lea al Asociaţiunii Române pentru înaintarea Ştiinţelor, ţinut în Bucureşti, Septembre 1903").

7. — CERCETĂRI ASUPRA FAUNEI HERPETOLOGICE A ROMÂNIEI. Bucureşti, Cartea Românească, 1930. 24×17, 119 p.+2 pl.

8. — RECHERCHES SUR LA FAUNE HERPÉTOLOGIQUE DE ROUMANIE. Bucureşti, Cartea Românească, [1935]. 23,5×16,5. 14 p.

II. INVĂŢĂMÂNT ŞI EDUCAŢIE

A)

INVĂŢĂMÂNTUL BIOLOGIEI

9. — Invăţământul elementar al ştiinţelor naturale în şcoalele noastre secundare. [In] *Omagiu [lui C. Dimitrescu-Iaşi.]* Bucureşti, F. Göbl Fii, 1904, p. 443—459.

10. — INVĂŢĂMÂNTUL ELEMENTAR AL ŞTIINŢELOR NATURALE IN ŞCOALELE NOASTRE SECUNDARE. Bucureşti, Tip. F. Göbl Fii, 1904. 22,5×15,5, 19 p. (Extras din volumul de Omagiu al D-lui C. Dimitrescu-Iaşi, 1904).

11. — Cum stăm cu ştiinţele naturale în liceu. [In] *Revista Generală a învăţământului*, Bucureşti, 1906, Iunie. An. II, No. 1, p. 28—35.

12. — Pregătirea Profesorilor de Ştiinţele Naturale. [In] *Revista de Filosofie şi Pedagogie*, Bucureşti, 1906. Fasc. II—III, p. 166—178.

13. — Programa studiului ştiinţelor naturale în liceu. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1906, An. II, No. 4, 5, p. 260—271, 334—343.

14. — Curs elementar de Ştiinţe Naturale (Zoologie şi Botanică) pentru clasa I-a secundară, de Sabba Ştefănescu. (Raport prezentat Consiliului Permanent de pe lângă Ministerul Instrucţiunii, de subcomisiunea de cercetare a cărţilor didactice de ştiinţe naturale, compusă din d-nii Const. Kiriţescu şi Sim. Radian). [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1907, 1 Iulie, An. III, Nr. 2, p. 126—137.

15. — Raportul No. 708/907 cu privire la conferinţele didactice ale profesorilor de ştiinţe fizico-chimice şi ştiinţe naturale ţinute la Iaşi. [In] *Buletinul oficial al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, Bucureşti, 1907, 16—31 Decemvrie, An. XI, No. 275, p. 6563—6569.

16. — Igiena în programa gimnaziilor. [In] *Revista Generală a Învăţământului*, Bucureşti, 1908, Mai. An. III, No. 10, p. 744—752.

17. — IGIENA IN PROGRAMA GIMNAZIILOR. Bucureşti, Carol Göbl, 1908. 23,5×16, 14 p. (Extras din „Revista Generală a Învăţământului. Anul III, No. 10).

18. — Discuţia programelor de curs secundar. Observări [la articolul „In jurul programei de Igienă" (răspuns d-lui Kiriţescu de Dr. Urechiă)]. [In] *Revista Generală a Învăţământului*, Bucureşti, 1908, 1 Iulie. An. IV, No. 2, p. 85—93.

19. — Raportul No. 136/909 cu privire la învăţământul ştiinţelor fizico-chimice şi naturale în şcolile secundare, urmat de rezoluţia d-lui Ministru. [In] *Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice*. Bucureşti, 1909, 15 Mai. An. XIII, No. 306, p. 105—111.

20. — RAPORTUL D-LUI INSPECTOR C. KIRIŢESCU No. 136 DIN 18 MARTIE 1909, înregistrat sub No. 20.591 [cu privire la învăţământul ştiinţelor fizico-chimice şi naturale în şcoalele secundare, urmat de rezoluţia ministrului Spiru Haret]. [Bucureşti], Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, [1909], 24×16,5, 7 p.

21. — Conferinţele practice ale profesorilor de ştiinţe fizico-naturale. [In] *Revista Generală a Învăţământului*, Bucureşti, 1909, Octomvrie. An. V, No. 3, p. 186—190.

22. — Învăţământul ştiinţific în şcoalele secundare. [In] *Lui Spiru C. Haret „Ale tale dintru ale tale" la împlinirea celor şeasezeci ani*. Bucureşti, 1911, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, p. 431—442.

B)

PROBLEME GENERALE DE ORGANIZARE

23. — „Reforma" seminariilor pedagogice. [In] *Revista Generală a Învăţământului*. Bucureşti, 1913, Aprilie—Mai. An. VIII, No. 9—10, p. 572—575.

24. — Situaţia şcoalelor germane în Ungaria. (Idei şi fapte: Austro-Ungaria). [In] *Revista Generală a Învăţământului*, Bucureşti, 1913, Aprilie—Mai, No. 9—10, p. 561—562.

25. — Inceputurile şcoalei bulgare. (Idei şi fapte : Bulgaria). [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1913, Aprilie—Mai, An. VIII, No. 9—10, p. 563—565.

26. — Domnul Dissescu face reforme. [Critica modului în care se numesc profesorii secundari la catedrele vacante din învăţământul secundar]. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1913, 7 Mai, An. VI, No. 1881, p. 1.

27. — Pentru D-nul Dissescu. Cum s'au împărţit orele între catedrele din Capitală? Zece catedre vacante, deşi nu era nevoe de niciuna. Câteva exemple edificatoare de modul cum lucrează subalternii D-lui Ministru al Instrucţiei. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1913, 25 Septembrie, An. VI, No. 2022, p. 1).

28. — Danţul orelor în învăţământul secundar. Un comunicat al Ministerului contra unui subaltern al aceluiaşi Minister. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1913, 4 Octomvrie, An. VI, No. 2033, p. 2.

29. — Catedre sau ore? [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1915, Mai. An. X, No. 10, p. 486—496.

30. — Invăţământul secundar din România în anul şcolar 1924—1925. (Introducere la) *Anuarul Invăţământului secundar din România pe anul 1924—25*. Bucureşti, Tip. F. Göbl Fii, 1925, p. V—LXX.

31. — Criza învăţământului secundar şi reforma liceului. [In] *Educaţia*, Bucureşti, 1928, Ianuarie—Februarie. An XI, No. 1—2, p. 1—9.

32. — Criza învăţământului secundar şi reforma liceului. [In] *Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială*, Bucureşti, 1928, An. VII, No. 3—4, p. 482—503.

33. — CRIZA INVĂŢĂMÂNTULUI SECUNDAR ŞI REFORMA LICEULUI. Bucureşti, Cultura Naţională, 1928. 23,5 × 18,5, 24 p. (Extras din „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", revista Institutului Social Român, Anul VII,-lea, No. 1, 1928).

34. — Criza învăţământului secundar şi reforma liceului. [In] *Politica Culturii*, 30 prelegeri publice şi comunicări organizate de Institutul Social Român. [Bucureşti, 1931], p. 193—213.

35. — Critica Bacalaureatului. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1932, Noemvrie—Decemvrie. An. XX, No. 9—10, p. 389—396.

36. — AUTONOMIA INVĂȚĂMÂNTULUI. O contribuție la reforma Universităților. București, Cartea Românească, [1932]. 24×16,5, 53 p.

37. — Suprapopulația universitară. [In] *Revista Generală a Învățământului*, București, 1935, Mai—Iunie. An. XXIII, No. 5—6, p. 166—178.

38. — RAPPORT SUR LE SURPEUPLEMENT DES UNIVERSITÉS EN ROUMANIE. Bucarest, Tip. Lupta-N. Stroilă, 1935. 24×18,5, 58 p. (Conférence des pays de l'Europe du sud-est organisée par l'Entre 'aide Universitaire Internationale pour l'étude du surpeuplement des Universités et du chômage de la jeunesse intellectuelle, Belgrade, 9—12 Décembre 1935).

39. — Congestionarea Universităților: o primejdie socială. [In] *Revista Generală a Învățământului*, București, 1936, Martie—Aprilie. An. XXIV, No. 3—4, p. 83—89.

40. — Les causes de la croissance de la population universitaire. [In] *L'Europe Orientale*, Paris—Bucarest, 1936, No. 3—4, p. 186—192.

41. — Constatări și remedii privitoare la bacalaureat. [In] *Revista Generală a Învățământului*. București, 1936, Noembrie—Decembrie. An. XXIV, No. 9—10, p. 335—340.

42. — Problema „Educației dirijate" în legătură cu suprapopulația universitară și șomajul universitar. [In] *Omagiu Profesorului D. Gusti*, XXV de ani de învățământ universitar (1910—1935). București, Editura Institutului Social Român, 1936, p. 848—911. (Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, An. XIV, 1936).

43. — PROBLEMA „EDUCAȚIEI DIRIJATE" IN LEGĂTURĂ CU SUPRAPOPULAȚIA UNIVERSITARĂ ȘI ȘOMAJUL INTELECTUAL. București, Institutul Social Român, 1936. 23,5×18,5, 70 p. (Extras din Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, Anul XIII, 1936, II — Omagiu Profesorului D. Gusti).

44. — Quo vadis, Universitas? Etapa 1936 a crizei universitare române. [In] *Universul*, București, 1937, Ianuarie 2. An. LIV, No. 2, p. 7—8.

45. — Quo Vadis, Universitas? Etapa 1936 a crizei Universități române. [In] *Revista Cursurilor și Conferințelor*. București, 1937, Ianuarie, An. I, No. 11, p. 40—45.

46. — Pilde bune de prin vecini: Educația populară în Cehoslovacia. [In] *Revista Generală a Învățământului*, București, 1937, Ianuarie—Februarie, Anul XXV, No. 1—2, p. 16—24.

C)

PROBLEME SPECIALE DE EDUCAȚIE

a) Cinematograful Educativ

47. — Cinematograful ca mijloc de educație. [In] *Revista Generală a Învățământului*, București, 1912, Octomvrie, No. 3, p. 113—124.

48. — Cinematograful ca instrument de educație a maselor. Ce rol joacă azi Cinematograful? Ce va trebui să fie în viitor? [In] *Viitorul*, București, 1912, 29 Octomvrie, An. V, Nr. 16981, p. 1.

49. — Cinematograful școlar. (Idei și fapte. România). [In] *Revista Generală a Învățământului*, București, 1913, Februarie. An. VIII, No. 7, p. 387.

50. — Cinematograf și Educație. [In] *Revista Generală a Învățământului*. București, 1913, Aprilie—Mai. An. VIII, Nr. 9—10, p. 579—580.

51. — Cinematograf și Educație. [In] *Generația Unirii*, București, 1929, 10 Iunie, No. 5, p. 7—10.

52. — Problèmes de la Cinématographie en Roumanie. [In] *Revue internationale du Cinéma éducateur*, Rome, 1930, Janvier, An. II, No. 1, p. 31—36.

53. Utilisation du Cinéma suivant les differents degrès scolaires. [In] *Cinéma et Enseignement*. Rome, 1930, p. 188—192. (Publications de l'Institut international du Cinématographe Educatif).

54. — La censure des films et l'Ecole. [In] *Revue internationale du Cinéma éducateur*. Rome, 1931, Mars, An. III, No. 3, p. 233—238.

55. — Cinematograful și Școala. [In] *Revista Generală a Învățământului*, București, 1934, Januarie—Februarie. An. XXII, No. 1—2, p. 12—20.

56. — Trebue supraveghiat cinematograful? [In] *Revista Soc. Tinerimea Română*. București, 1934, Februarie. An. LII, No. 6, p. 189—191.

57. — Din problemele cinematografiei în România. Ce este un „film cultural"? [In] *Universul*, București, 1934, 13 Octomvrie, An. LI, No. 280, p. 7.

58. — Congresul internațional al Cinematografiei. Roma, 19—25 Aprilie 1934. [In] *Viața Românească*, București, 1934, Noemvrie—Decemvrie. An. XXIV, No. 10—12, p. 31—42.

59. — CENZURA FILMELOR CINEMATOGRAFICE. Bucureşti, Cartea Românească, 1934. 22×15, 19 p.

60. — CINEMATOGRAFUL IN EDUCAŢIE ŞI INVĂŢĂMÂNT. Bucureşti, Cartea Românească, [1934]. 21,5×14,5. 55 p.

61. — Proiect de „scenario" pentru o istorie contimporană a şcoalei româneşti. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1935. Ianuarie—Februarie, An. XVI, No. 1—2, p. 3—5.

b) Societatea Naţiunilor şi Şcoala.

62. — Invăţământul despre „Liga Naţiunilor" în şcoala secundară română. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1927, Martie, An. XV, No. 3, p. 192—201.

63. — INVĂŢĂMÂNTUL DESPRE „LIGA NAŢIUNILOR" IN ŞCOALA SECUNDARĂ ROMÂNĂ. Bucureşti, 23,5×16, 10 p. (Extras din Revista Generală a Invăţământului, Anul XV, No. 3, Martie 1927).

64. — SOCIETATEA NAŢIUNILOR ŞI ŞCOALA. (Conferinţă ţinută la Cercul Profesorilor secundari din Bucureşti). Bucureşti, Cartea Românească, 1927. 20,5×13,5, 31 p.

65. — Şcoala şi Societatea Naţiunilor. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1928, Ianuarie, An. XVI, No. 1, p. 39—44.

66. — Societatea Naţiunilor şi Şcoala. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1929, Ianuarie—Februarie. An. X, No. 1—2, p. 19—21.

67. — ŞCOALA IN SLUJBA INŢELEGERII POPOARELOR ŞI A PĂCII. Cum să se cunoască Societatea Naţiunilor şi să se desvolte spiritul de cooperaţie intelectuală. Bucureşti, Cartea Românească, 1929. 23×16, 40 p.

68. — L'Élément psycho-ethnique dans l'enseignement sur la Société des Nations. [In] *Recueil pédagogique*, Genève, 1930, Janvier, Volume I, No. 2, p. 113—120.

69. — Invăţământul despre Societatea Naţiunilor în şcoala românească. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1930, Octomvrie. An. XVIII, No. 8, p. 441—450.

c) Educaţia Fizică.

70. — Iluzia sportivă. [In] *Educaţia Fizică*, Bucureşti, 1930, Mai. An. VIII, No. 5, p. 81—83.

71. — EDUCAŢIA FIZICĂ PARTE FUNDAMENTALĂ A EDUCAŢIEI ŞCOLARE INTEGRALE. Bucureşti, Cartea Românească, 1930. 20,5×13,5, 187 p.

72. — Lecţia de deschidere a cursului de Istorie, Teoria şi Organizarea Educaţiei Fizice. [In] *Educaţia Fizică*, Bucureşti, 1931, Ianuarie—Martie. An. IX, No. 1—3, p. 10—17.

73. — CONCEPŢIA BIOLOGICĂ A EDUCAŢIEI FIZICE. Lecţie de deschidere a cursului de : Istoria, Teoria şi Organizarea Educaţiei Fizice, ţinută la 16 Februarie 1931 în amfiteatrul „Spiru Haret" al Universităţii din Bucureşti. Bucureşti, Tip. „Ioan C. Văcărescu", 1931. 20,5×13, 30 p.

74. — Sport şi Cultură. [In] *Viaţa Românească*, Bucureşti, 1932, Martie—Aprilie. An. XXIV, No. 3—4, p. 196—214.

75. — Sport şi Cultură. [In] *Educaţia Fizică*, Bucureşti, 1932. Aprilie—Mai. An. X, No. 4—5, p. 49—51, 73—77.

76. — Să facem Sport în şcoală? [In] *Revista Soc. Tinerimea Română*. Bucureşti, 1934, Noemvrie. An. LIII, No. 3, p. 83—87.

77. — Sportul în şcoală. [In] *Revista Fundaţiilor Regale*, Bucureşti, 1935, 1 Iunie. An. II, No. 6, p. 669—674.

78. — Momente din istoricul şi evoluţia educaţiei fizice. [In] *Anuarul Ateneului Român*, Bucureşti, 1935, p. 197—205.

79. — MOMENTE DIN ISTORIA EDUCAŢIEI FIZICE. Rezumatul prelegerilor ţinute la Universitatea Ateneului Român (16 şi 23 Ianuarie şi 6 Februarie 1935). Bucureşti, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1936. 24×16, 11 p. (Biblioteca Ateneului Român, No. 7).

80. — Olympia antică şi olympismul modern. [In] *Revista Cursurilor şi Conferinţelor*. Bucureşti, 1936, Septemvrie. An. I, No. 7, p. 51—57.

81. — OLYMPIA ANTICĂ ŞI OLYMPISMUL MODERN. [Bucureşti], Tipografia ziarului „Universul", 1936. 23×15,5, 9 p. (Extras din „Revista Cursurilor şi Conferinţelor" No. 7, din Sept. 1936).

82. — ISTORIA EDUCAŢIEI FIZICE. Plan analitic al cursului predat de profesorul Const. Kiriţescu la Institutul Superior de Educaţie Fizică din Bucureşti. Bucureşti, Cartea Românească, [1936]. 24×16, 42 p.

d) Radiofonia Şcolară.

83. — Un nou auxiliar al învăţământului : Radiofonia. [In] *Generaţia Unirii*, Bucureşti, 1929, 10 Iulie. No. 7, p. 9—11.

84. — Un nou auxiliar al Învăţământului. [In] *Radio şi Radiofonia*, Bucureşti, 1930, 4 Mai, An. III, No. 85, p. 4.

e) Diverse

85. — „Cele mai bune cărţi de cetire" pentru cursul primar. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1911, Octomvrie, An. VII, No. 3, p. 166—177.

86. — Chestiunea cărţilor vechi în şcoală. [In] *Revista Generală a Invăţământului*. Bucureşti, 1912, Noembrie, An. VIII, No. 4, p. 217—221.

87. — Lectura ştiinţifică. [In] *Revista Generală a Invăţământului*. Bucureşti, 1913. Martie. An. VIII, No. 8, p. 467—468.

88. — Apărarea Naţională şi Şcoala. [In] *Educaţia*, Bucureşti 1926, Aprilie, An. IX, No. 4, p. 49—51.

89. — Apărarea Naţională şi Şcoala. [In] *Revista Generală a Invăţământului*, Bucureşti, 1927, Ianuarie. An. XV, 1927, No. 1, p. 1—18.

90. — APĂRAREA NAŢIONALĂ ŞI ŞCOALA. (Conferinţă ţinută la Universitatea liberă). Bucureşti, Ed. Casei Şcoalelor, 1927. 20,5×13,5, 26 p.

91. — Cuvânt de lămurire [la] *Al. X-lea Congres internaţional al Invăţământului secundar ţinut în Bucureşti*, 1928—Darea de Seamă. [Bucureşti], Cartea Românească, [1928], p. 3—4.

92. — Literatura împotriva educaţiei? [In] *Educaţia*, Bucureşti, 1929, Martie—Aprilie. An. XII, No. 3—4, p. 33—44.

93. — Literatura împotriva Educaţiei? Generaţia războiului de întregire şi scriitorii noştri. (Conferinţă ţinută la 21 Aprilie 1929). [In] *Anuarul Ateneului Român*, Bucureşti, 1929, p. 143—169.

94. — Problema cărţii. Răspunsul d-lui C. Kiriţescu... (interview luat de Mircea Damian). [In] *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti, 1929, 20 Octombrie. An. IX, No. 463, p. 5.

95. — LITERATURA IMPOTRIVA EDUCAŢIEI? Generaţia războiului de întregire şi scriitorii noştri. Bucureşti, Cartea Românească, 1929, 18,5×11,5, 80 p.

96. — LA PÉDAGOGIE DE LA PAIX ET LES PROBLÈMES INTERNATIONAUX D'APRÈS-GUERRE EN ROUMANIE. Genève, 1930. 24×16,23 p. (Publications du Bureau International d'Education, Série de Monographies Nationales).

97. — Sfaturi de vacanţă. [In] *Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor*. Bucureşti, 1932. Mai. Seria II, No. 2, p. 161—166.

98. — Criza cărţii româneşti şi Şcoala. [In] *Dimineaţa*, Bucureşti, 1933, 21 Mai. An. XXIX, No. 9479, p. 3.

99. — Profesorii şi literatura [In] *Vremea*, Bucureşti, 1934, August 5. An. VII, No. 349, p. 3.

100. — Învăţătorimea şi asociaţiile ei. Ce se aşteaptă dela activitatea asociaţiilor învăţătoreşti? [In] *Dimineaţa*, Bucureşti, 1934, 10 Septembrie. An. XXX, No. 9951, p. 3.

101. — Ce se face aiurea pentru tineretul universitar. Impresii dintr'o călătorie de studii în Polonia şi Cehoslovacia. Un cămin studenţesc model în Varşovia. [In] *Universul*, Bucureşti, 1936, 15, 16 Iulie, An. LIII, No. 193—194, p. 7 şi 9.

102. — Poezia în educaţia tineretului. [In] *Universul*, Bucureşti, 1936, 21 Noemvrie. An. LIII, No. 322, p. 7.

III. MANUALE DIDACTICE

103. — INSTRUCŢIE CIVICĂ, DREPT UZUAL ŞI ECONOMIE POLITICĂ. Manual pentru clasa IV-a gimnazială. Bucureşti, Editura Soc. Cooperative „Librăria Naţională", 1906. 20×13, VII+127 p. [Alte ediţii: 1910, 1912, 1920, 1921, 1926, 1935, 1936].

104. — ANATOMIA ŞI FISIOLOGIA OMULUI CU APLICAŢIE LA HIGIENĂ pentru clasa IV-a secundară de C. Kiriţescu şi A. Popovici-Bâznoşanu. Bucureşti, Ed. Librăriei Naţionale, 1909. 20×12,5, 113 p. [Alte ediţii: 1911, 1915, 1920, 1922, 1934].

105. — ZOOLOGIE pentru clasa I-a secundară de C. Kiriţescu şi A. Popovici-Bâznoşanu. Bucureşti, Ed. Librăriei Naţionale. 1909. 20×13, 220 p. [Alte ediţii: 1910, 1914, 1920, 1923, 1934].

106. — BOTANICĂ pentru clasa II-a secundară, de C. Kiriţescu şi A. Popovici-Bâznoşanu. Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1910. 19,5×12,5, 206 p. [Alte ediţii: 1914, 1920, 1923, 1934].

IV. SCRIERI ISTORICE

107. — ISTORIA RĂZBOIULUI PENTRU INTREGIREA ROMÂNIEI, 1916—1919. Vol. I—II. Bucureşti, Institutul de arte grafice „România Nouă" Th. Voinea, 1922—1924. 24×16,5, 527 p. (vol. I), 669 p.+1 f. (vol. II). Tipărită sub auspiciile Casei Şcoalelor).

108. — Caetul roşu şi caetul negru. [In] *Educaţia*, Bucureşti, 1923, Ianuarie—Februarie. An. VI, No. 1—2, p. 33—35.

109. — Bătălia de la Mărăşeşti. [In] *Cugetul Românesc*, Bucureşti, 1923, Decembrie. An. II, No. 12, p. 806—826.

110. — La Roumanie dans la guerre mondiale. [In] *L'Illustration économique et financière*. Numéro spécial : La Roumanie. Paris, 1925, 7 Février, p. 19—20.

111. — ISTORIA RĂZBOIULUI PENTRU INTREGIREA ROMÂNIEI, 1916—1919. Ediţia II-a. Refăcută în întregime şi mult adăogită. In 3 volume. Vol. I—III. Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, [1926—1927], 23,5×16,5.

112. — La Roumanie dans la guerre mondiale. (Quelques fragments). [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1927, Septembrie—Octomvrie. An. VIII, p. 140—143.

113. — Răsfoind letopiseţul. [In] *Democraţia*. Bucureşti 1927. Decembrie. An. XV, No. 12, p. 81—86.

114. — LA ROUMANIE DANS LA GUERRE MONDIALE (1916—1919). Bucarest, Imprimérie „Cartea Românească", 1927. 23,5×16, 98 p.+1 f.

115. — La Romania nella guerra mondiale. Traduzione dal romeno di Basilio Cialdea. [In] *Costruire* Roma, 1928, Anno V, No. 5, p. 32—35.

116. — Ocuparea Budapestei. [In] *Cele trei Crişuri*. Oradea, 1928, Noembrie—Decembrie. An. IX, No. 11—12, p. 169—170.

117. — RĂZBOIUL NOSTRU DE INTREGIRE, 1916—1919. Bucureşti, Editura Librăriei Universala-Alcalay, [1928] 15,5×10, 144 p. (Biblioteca pentru toţi, No. 1155—1156,

118. — Francezii în războiul României. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1929, Julie—August. An. X, No. 7—8,p. 100—102.

119. — The Battle of Marasheshti. August 6—19, 1917. Translated from the Roumanian of Constantin Kiritzescu by Horia Babes. [In] *Roumania*, A. Quarterly Review, New-York, 1929, October. Vol. V, No. 4, p. 15—61.

120. — I. G. Duca şi războiul de întregire al României. [In] *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti, 1934, 14 Ianuarie. An. XIII, No. 684, p. 3.

121. — Cavalerii morţii dela Turtucaia. Un episod eroic din timpul catastrofei. [In] *Universul*, Bucureşti, 1934, 24 August, An. LI, No. 230, p. 9.

122. — Tâlcurile unei catastrofe. [In] *Vremea*, Bucureşti, 1934. Septemvrie 2, An. VII, No. 353, p. 2—3.

123. — Gloria Victis: In amintirea eroilor dela Predeal, 10/23 Octomvrie, 1916 [In] *Universul*, 1934, 24 Octombrie. An. LI, No. 291, p. 7.

124. — LA ROUMANIE DANS LA GUERRE MONDIALE (1916—1919). Traduit du roumain par L. Barral. Préface de M. André Tardieu. Paris, Payot, 1934. 21×13, 498 p. (Collection de Mémoires, Études et Documents pour servir à l'histoire de la Guerre Mondiale).

125. — Ioan I. C. Brătianu în pregătirea războiului de întregire. [In] *Anuarul Ateneului Român*, Bucureşti 1935. p. 171—177.

126. — ION I. C. BRĂTIANU IN PREGĂTIREA RĂSBOIULUI DE INTREGIRE. Bucureşti, Cartea Românească, 1936. 25×17. 24 p. (Aşezământul Cultural Ion I. C. Brătianu).

127. — CELE DOUĂ UNIRI, 1859—1918. Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1936. 24×16, 25 p.

V. LITERARE

128. — Domnul Raşcu. [In] *Viaţa Românească*, Iaşi, 1928, Ianuarie. An. XX, No. 1, p. 5—12.

129. — Tarapanaua prietinului Piţurcă. Amintiri din „Sotirul" de altădată. [In] *Viaţa Românească*, Iaşi, 1928, Aprilie. An. XX, No. 4, p. 43—58.

130. — Nenea Iancu Dărăscu. [In] *Viaţa Românească*, Iaşi 1928-Decemvrie. An. XX, No. 12, p. 270—291.

131. — Porunca a zecea. (Fragment). [In] *Viaţa Românească*, Iaşi, 1929, Septemvrie—Octomvrie. An. XXI, No. 9—10, p. 326—332.

132. — Ştafeta. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1929, Septemvrie—Octomvrie. An. X, No. 9—10, p. 132—135.

133. — Pe Dunăre. [In] *Adevărul literar şi artistic*. Bucureşti, 1929, 27 Octomvrie şi 3 Noemvrie, N-rele 464, 465.

134. — Pe drumuri alpine. [In] *Adevărul literar şi artistic*. Bucu, reşti, 1929, 10 Noemvrie. An. IX, No. 466, p. 3.

135. — Cum râde Viena. [In] *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti, 1929, 1 Decemvrie. An. IX, No. 469, p. 6.

136. — PRINTRE APOSTOLI. [Cuprinde: Printre Apostoli; Domnul Raşcu; Nenea Iancu Dărăscu; Tarapanaua prietenului Piţurcă; Bonifas; Moş Mitruţ; O vilegiatură boerească; Schimbare de guvern]. Bucureşti, Cartea Românească, 1929. 19×12,5, 249 p.+1 f.

137. — Invăţătorul erou Lixeanu Nedelcu. [In] *Şcoala şi Viaţa*, Bucureşti, 1930, Noemvrie—Decemvrie, An. I, No. 9—10, p. 525—527.

138. — PORUNCA A ZECEA. [Cuprinde: Porunca a zecea, documente din viaţa profesorimii şi Tu Felix Austria]. Bucureşti, Cartea Românească, [1930]. 19×12, 189 p.

139. — POVESTEA SFÂNTULUI NOSTRU RĂZBOIU. Ilustrată de Murnu, Bucureşti, Cartea Românească, 1930. 20,5× 13,5, 295 p.

140. — Intâia oră de şcoală. [In] *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti, 1932, 30 Octomvrie. An. XI, No. 621, p. 1—2.

141. — Inimă de câne. — [In] *Adevărul literar şi artistic*. Bucureşti, 1932, 18 Decemvrie. An. XI, No. 628, p. 1—2.

142. — Grădina copilăriei mele. [In] *Revista Soc. Tinerimea Română*, Bucureşti, 1933, Februarie. An. LI, No. 6, pag. 197—199.

143. — IL DECIMO COMANDAMENTO. Traduzione di Rina d'Ergiu-Caterinici. Introduzione di A. Silvestri Giorgi. Lanciano, Dott. Gino Carabba Editore, [1933]. 17×10,5, IV+179 p. (Scritori italiani e stranieri).

144. — FLORI DIN GRĂDINA COPILĂRIEI. [Cuprinde: Grădina copilăriei mele; Maic' Anuţa; Mamaria, Tartorul Zmeurilor; Coana Lucsiţa; Inimă de câine; Intâia oră de şcoală; Tribunul Poporului]. Bucureşti, Cartea Românească, [1933]. 18,5×12, 171 p.

145. — Papa Franchetti. (Amintire). [In] *Convorbiri literare*, Bucureşti, 1936, August—Octomvrie. An. LXIX, No. 8—10, p. 296—301.

146. — Drumuri pitoreşti din România Nouă. Insemnări dintr'o excursie prin Săcuime până la cheile Bicazului. [In] *Universul*, Bucureşti, 1936, 14 Septemvrie, 28 Septemvrie, 12 Octomvrie, 2 şi 16 Noemvrie. An. LIII, No. 254, 268, 282, 303, şi 317.

147. — FLORI DIN GRĂDINA COPILĂRIEI. Ediţia a doua. Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1937, 19×12,5, 170 p.

148. — DRUMURI PITOREȘTI DIN ROMANIA NOUĂ. Insemnări dintr'o excursie prin Săcuime, până 'n Cheile Bicazului. București, Ed. ziarului „Universul", 1937, 88 p. + 8 pl.

VI. BIOGRAFIE

149. — UN REGE-EROU. Personalitatea sufletească a Regelui Ferdinand I al României. Craiova, Ramuri, [1928]. 24×18, 27 p.

150. — EXPUNERE DE TITLURI, ACTIVITATE ȘI LUCRĂRI. București, Cartea Românească, 1930. 18,5×12, 29 p.

151. — CLEMENCEAU. (Conferință ținută la 29 Ianuarie 1933, în sala Fundației Dalles, sub auspiciile asociaților: „Filmul cultural" și „Prietenii gândirii și artei franceze"). București, [1933]. 18,5×11,5, 32 p.

152. — Un pionier al muzicii românești: Gavriil Muzicescu. Cu prilejul inaugurării bustului său. [In] *Universul*, București, 1934, 5 Noembrie, An. LI, No. 303, p. 15.

153. — Cei ce nu trebuesc uitați: Doctorul Dimitrie Ionescu (Mitică). Cu prilejul împlinirii a cinci ani dela dispariția lui [In] *Universul*, București, 1934, 15 Noemvrie, An. LI, No. 313, p. 5.

154. — Un uitat: D. A. Teodoru. [In] *Universul*, București, 1934, 22 Decembrie, An. LI, No. 350, p. 9.

155. — ION G. DUCA. (Conferință rostită la Cercul Profesorilor Secundari la 3 Februarie 1934). București, Cartea Românească, 1934. 22×15. 18 p.+1 pl.

156. — Cuvântarea de omagiu din partea Comitetului Ateneului Român rostită de d-l Prof. Const. Kiriţescu [cu ocazia recepției Prof. Dr. Rainer ca membru al Ateneului Român]. [In] *România Medicală*, București, 1935, 15 Februarie, An. XIII, No. 4, p. 52—53.

157. — Cuvântarea de răspuns a d-lui Profesor C. Kiriţescu [la discursul de recepție ca membru al Ateneului Român a d-lui Prof. Dr. Fr. Rainer]. [In] *Adevărul literar*, București, 1935, 17 Februarie, An. XIV, No. 741, p. 7—8.

158. — Teodor Alesseanu. [In] *Lui T. Alesseanu Omagiu.* Cuvântări rostite cu prilejul Comemorării din 1 Martie 1935. București, Tip. Bucovina, 1935, p. 11—17.

159. — Spiru Haret. [In] *Revista Fundațiilor Regale.* București, 1935, Decemvrie 1. An. II, No. 12, p. 584—590.

160. — Răspuns la conferința „Biologia de astăzi și Platon" a d-lui Prof. Fr. Rainer. [In] *Anuarul Ateneului Român*, București, 1935. p. 114—117.

161. — Profesorul Victor Anastasiu. [In] *Monografia Liceului „Gh. Lazăr" din București*. 1860—1935. Cu ocazia împlinirii a 75 ani dela înființarea lui. București, Institutul de Arte Grafice „Luceafărul", 1935. p. 324—329.

162. — Generalul Traian Voinescu. [In] *Universul*, București, 1936, 25 Maiu, An. LIII, No. 142, p. 7.

163. — Profesorul Ioan Borcea. [In] *Universul*, București, 1936, 6 August, An. LIII, No. 215, p. 1—2.

164. — Un gând bun și un cuvânt sincer pentru Jan Dumitrescu. [In] *Universul*, București, 1936, 14 Septembrie, An. LIII, No. 254, p. 15.

165. — Cuvântarea d-lui Prof. C. Kiriţescu [la înmormântarea lui Iuliu Valaori]. [In] *Universul*, București, 1936, 17 Octomvrie, An. LIII, No. 287, p. 15.

166. — In memoria prof. Ion Borcea. [In] *Universul*, București, 1936, 21 Decemvrie. An. LIII, No. 352, p. 12.

167. — Dascăli fără autoritate. [In] *Revista Colegiului Național S-tul Sava*, București, 1936—37, Decemvrie—Ianuarie, Anul XI, No. 3—4, p. 3—7.

168. — Cel din urmă dintre clasiciști : Iuliu Valaori. [In] *Revista Fundațiilor Regale*, București, 1937, 1 Februarie, Anul IV, No. 2, p. 431—435.

VII. SCRIERI DIVERSE

169. — Congresul didactic de științe dela Iași. [Răspuns d-lui Dr. N. Leon]. [In] *Voința Națională*, București, 1907, 8/21 Noemvrie, An. XXIV, No. 6732, p. 1.

170. — Gradațiile profesorilor. Suprimarea gradațiilor pe anu 1913, Se face o economie nedreaptă de 80.000 lei și se nemulțumește un corp întreg de funcționari ai Statului. [In] *Viitorul*, București, 1913, 16 Martie, An. VI, No. 1832, pag. 1.

171. — Holera și Școala. [In] *Viitorul*, București, 1913, 18 Octomvrie, An. VI, No. 2045, p. 1.

172. — O rușine a Bucureștiului cultural. [In] *Viitorul*, București, 1913, 22 Decemvrie, An. VI, Nr. 2110, p. 1.

173. — Dobrogea este şi va fi a României. Netemeinicia pretenţiilor Bulgarilor. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1918, 6/19 Noembrie, An. XI, No. 3165, p. 1—2.

174. — Sfârşitul unui cabotin [Wilhelm al II-lea]. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1918, 14/27 Noemvrie, An. XI, Nr. 3173, p. 1.

175. — Presa germanofilă. Momentul de a dispare din publicistica română. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1918, 14/27 Noembrie. An. XI, No. 3173, p. 1.

176. — Cafeaua lui Drandarewsky. Istorie morală bulgărească. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1918. 14/27 Noemvrie, An. XI, Nr. 3173, p. 1—2.

177. — O „chestiune" care nu există. Pretenţiile bulgăreşti asupra Dobrogei sunt lipsite de orice seriozitate. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1918, 28 Noembrie/11 Decembrie, An. XI, No. 3187, p. 1—2.

178. — România şi Cadrilaterul dobrogean. Alipirea Cadrilaterului la Dobrogea românească este o chestiune de interes european. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1918, 29 Nov. /12 Dec., An. XI, p. 1.

179. — O LECŢIUNE DE CORECTITUDINE ŞTIINŢIFICĂ ŞI COLEGIALĂ de C. Kiriţescu şi A. P.-Bâznoşanu. Bucureşti, Cartea Românească, 1923. 20×13, 24 p.

180. — Referatul D-lui Prof. Const. Kiriţescu... asupra manuscrisului „Viaţa şi Războiul". [Tipărit ca prefaţă la] Mihail Văgăonescu, *Viaţa în războiu*, însemnări zilnice de pe front, 1916—1918. Bucureşti, Ed. Casei Şcoalelor, 1925, pag. 3—4.

181. — Revoluţia vieneză. Insemnările unui martor ocular. [In] *Viitorul*, Bucureşti, 1927, 30 Iulie, An. XX, No. 5828 p. 1—2.

182. — Poporul Român. (Conferinţă). [In] *Educaţia*, Bucureşti, 1928, Septemvrie—Octomvrie. An. XI, No. 7—8, p. 101—102.

183. — Crima unui elev de liceu şi datoria şcolarilor. [In] *Dimineaţa*, Bucureşti, 1931, 12 Ianuarie, An. XXVII, No. 8639, p. 3.

184. — Din însemnările unui „cenzor". Uliţa desmăţului. [In] *Curentul*, Bucureşti, 1931, 18 Februarie, An. IV, No. 1001, p. 1—2.

185. — Manualele şcolare şi relaţiile româno-maghiare. [In] *Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor*. Bucureşti, 1932, Aprilie. Seria II, No. 1, p. 3—10.

186. — De ce s'a desfiinţat Salonul Oficial? O izbândă în lupta împotriva degenerării culturii. [In] *Universul*, Bucureşti, 1932, 25 Maiu, An. XLIX, No. 142, p. 8.

187. — Spelunca din Sinaia. Administraţie necinstită sau plagă socială? Cu prilejul unei desbateri parlamentare. [In] *Universul*, Bucureşti, 1932, 14 Septemvrie, An. XLIX, No. 253, p. 9.

188. — Cartoforia — instituţie de Stat. Ecouri dela desbaterile Parlamentului asupra speluncii dela Sinaia. [In] *Universul*, Bucureşti, 1932. 23 Septemvrie, An. XLIV, No. 262, p. 3.

189. — Colonel Traian Voinescu, Pe linia sentinelelor. Piesă ostăşească într'un act în versuri. Prefaţă de Constantin Kiriţescu. Bucureşti, Cartea Românească, 1932. 54 p.

190. — Arta, morala şi cuviinţa. [In] *Revista Soc. Tinerimea Română*. Bucureşti, 1933, Martie, An. LI, No. 7, p. 241—242

191. — Dezarmarea morală. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1933 Martie—Aprilie. An. XIV, No. 3—4, p. 27—28.

192. — Şomajul intelectual. [In] *Viaţa Românească*, Bucureşti, 1933, Aprilie, An. XXV, No. 4, p. 12—26.

193. — ŞOMAJUL INTELECTUAL. Bucureşti, Tip. Lupta-N. Stroilă, 1933. 20,5 × 13, 24 p. (Extras din Viaţa Românească, Aprilie 1933).

194. — Mormântul lui Nicolae Bălcescu. [In] *Universul*, Bucureşti, 1933, 23 Mai, An. L, No. 137, p. 5.

195. — La mormântul lui N. Bălcescu. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1933, Iulie—August. An. XIV, No. 7—8, p. 93

196. — IN SLUJBA UNEI CREDINŢE. Campanii. Figuri. Mărturisiri. [Cuprinde: Prefaţa; Sinaia; Artă, morală şi cuviinţă; Generaţia războiului de întregire şi scriitorii noştri; Sport şi cultură; Injurătura naţională; Problema cărţii şi a cititului; Cinematograf şi educaţie; Un nou auxiliar al învăţământului: Radiofonia; Bacalaureatul: fenomen social-cultural; Crima unui elev de liceu şi datoria şcolarilor; Sfaturi de vacanţă; O părere „reacţionară" asupra drepturilor femeii; Ascultând pe Ion I C. Brătianu; Spiru Haret; Generalul Moşoiu; Ioan Bianu; I. Brătescu-Voineşti; Poetul Octavian Goga în şcoală; După apariţia „Istoriei războiului pentru întregirea României"; De la „Fauna herpetologică" la „Istoria Războiului"; Cu prilejul unui banchet contramandat; Rămas bun dela şcoala secundară]. Bucureşti, Cartea Românească, [1933], 18,5 × 11,5. 341 p.

197. — DEZARMAREA MORALĂ. LE DÉSARMEMENT MORAL. Bucureşti, Cartea Românească, [1933], 18,5×12, 58 pag.

198. — Impotriva valului de erotomanie şi pornografie. [In] *Universul*, Bucureşti, 1934, 28 Martie, An. LI, No 85, p. 9.

199. — Se premiază literatura de erotism? [In] *Universul*, Bucureşti, 1934, 14 Mai, An. LI, No. 128, p. 15.

200. — Apropieri culturale româno-italiene. [In] *Cele trei Crişuri*, Oradea, 1934, Mai—Iunie. An. XV, No. 5,—6, p. 66—67.

201. — Turtucaia—Skoda. Cu prilejul unei triste aniversări. [In] *Universul*, Bucureşti, 1934, 29 August, An. LI, No. 235, p. 7.

202. — Cum să se alinieze Calea Victoriei între Teatru şi Palat? Contribuţia unui cetăţean la găsirea celei mai bune soluţiuni. [In] *Universul*, Bucureşti, 1934, 13 Septemvrie, An. LI, No. 250, p. 9.

203. — Problema edilitară dela ordinea zilei. Calea Victoriei şi adevăratul specific bucureştean,. [In] *Universul*, Bucureşti, 1934, 28 Septemvrie, An. LI, No. 265, p. 7.

204. — O acţiune de colaborare culturală franco-română. Institutul francez cu prilejul jubileului său şi al vizitei d-lui Charlety. [In] *Dimineaţa*, Bucureşti, 1934, 23 Noemvrie. An. XXX, No. 10.024, p. 3.

205. — Gh. Andreescu, Iliada lui Homer, adaptare pentru tineret şi copii. Cu o prefaţă de Domnul profesor universitar Constantin Kiriţescu. Făgăraş, Institutul de Arte Grafice „Cultura", 1934. 68 p.

206. — Ce sunt Academiile de Ştiinţe? Cu prilejul înfiinţării Academiei Române de Ştiinţe. [In] *Universul*, Bucureşti, 1935, 29 Martie, An. LII, No. 87, p. 1—2.

207. — Era necesar crearea „Academiei de Ştiinţe" din România? [In] *Universul*, Bucureşti, 1935, 13 Aprilie, An. LII, No. 102, p. 7.

208. — Pocăinţa unei generaţii faţă de Spiru Haret. [In] *Dimineaţa*, Bucureşti, 1935, 10 Iunie, An. XXXI, No. 10.220, pag. 3.

209. — Colonel Traian Voinescu. Pe linia sentinelelor. Piesă ostăşească într'un act în versuri. Prefaţă de Constantin Kiriţescu. [Ed. II-a]. Bucureşti, Cartea Românească, 1935, 54 pag.

210. — Între ştiinţă şi calomnie. Un răspuns şi o punere la punct în chestia unei teze de doctorat. [In] *Epoca*, Bucureşti, 1936, 29 Februarie, An. LI, No. 2122, p. 1.

211. — Sfârşit de sezon la Sinaia. Fără Cazino. [In] *Universul*, Bucureşti, 1936, 12 Septemvrie, An. LIII, No. 252, p. 9.

212. — Cuvântul d-lui Const. Kiriţescu, în numele Ateneului Român [la adunarea jubiliară a Astrei]. [In] *Transilvania*, Sibiu, 1936, Septemvrie—Octomvrie. Anul 67, No. 5, p. 505—508.

213. — Regulament[ul Academiei de Ştiinţe din România]. [In] *Academia de Ştiinţe din România* [*Buletin*] *I*, Bucureşti, 1936, p. 13—22.

214. — Academia de Ştiinţe din România [Articol. Program]. [In] *Academia de Ştiinţe din România* [*Buletin*] *I*, Bucureşti, 1936, p. 3—6.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SCHIȚĂ BIBLIOGRAFICĂ

DESPRE

CONST. KIRIȚESCU ȘI OPERA LUI

George Baiculescu, Epopeea Războiului Românesc: C. Kirițescu, Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919. Ed. II. București, Bucovina, 1927. 36 p.

George Baiculescu, „Porunca a zecea" de Constantin Kirițescu. *Adevărul literar* 1930, 16 Februarie.

N. Batzaria, Cuvântul unui om de curaj. [Comentarii asupra conferinței „Criza învățământului secundar"]. *Dimineața*, București, 1928, 22 Ianuarie, No. 7589, p. 3.

Alex. I. Bogdan, Cinematograful și Educația. Pe marginea studiului „Cinematograful în Educație și Învățământ" de C. Kirițescu. *Adevărul*, 1935, 18 Ianuarie.

Edouard Chapuisat, Les leçons de 1914, *Journal de Genève*, 1934, 28 Juillet.

Emilian I. Constantinescu, Viața școlară în literatura d-lui Const. Kirițescu. *Revista Generală a Învățământului*, București, 1936, Martie-Aprilie, No. 3—4, p. 116—133.

Pompiliu Constantinescu, Const. Kirițescu—In slujba unei credințe. *Vremea*, București, 1933, 11 Iunie, No. 291, p. 6.

Nichifor Crainic, Un strigăt pentru salvarea școalei. [Comentarii asupra conferinței „Criza învățământului secundar"]. *Curentul*. București, 1928, 4 Februarie, Anul I, No. 25, p. 1—2.

Stelian Cucu, Privire fugară asupra operii literare a d-lui Constantin Kirițescu, R.-Sărat, Tip. Poporul, 1933, 31 p.

General I. Culcer, Recenzie asupra „Istoriei Războiului pentru întregirea României". București, 1923, 36 p.

General I. Culcer, Exposé sur „L'Histoire de la guerre pour l'unité de la Roumanie". Bucarest, 1929, 92 p.

Lt.-Colonel Delmas, Etude bibliographique sur le livre du Professeur Kiritzesco: La Roumanie dans la guerre mondiale de 1916 à 1919. *Revue militaire française*, 1935, Mars, No. 16.

M. Dragomirescu, Literatura noastră istorică. In legătură cu „Istoria războiului pentru întregirea României" de C. Kirițescu. [In volumul] Dela Misticism la Raționalism. București, 1925, p. 268—271.

Mihail Galița, C. Kirițescu-Istoria războiului pentru întregirea României. București, Tip. Speranța, 1924, 32 p.

N. Iorga, Const. Kirițescu—Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1917, București, 1922. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale*, București, 1923, An. X, No. 1—3, Janvier-Mars, p. 2—3.

N. Iorga, Const. Kirițescu—Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919, Vol. II, 1924. *Revista Istorică*, București, 1924, Iulie-Septembrie, No. 7—9, p. 204—210.

N. Iorga, C. Kirițescu—La Roumanie dans la guerre mondiale, traduit du roumain par L. Barral, préface de M. André Tardieu, Paris, Payot, 1934. *Revue historique du Sud-Est Européen*, București, 1934, Juillet-Septembre, No. 7—9, p. 255—261.

Claudio Isopesco, La Roumania nella guerra mondiale. *L'Europa Orientale*, Roma, 1927, Settembre-Ottobre, An. VII, No. 9—10, p. 424—434.
Generalstabsobstlt. Kitsling, Rumaeniens Kampfe im und nach dem Weltkrieg. *Oesterreichische Wehrzeitung*, Wien, 1923, Nr. 32; 1924, No. 49.
Hubert de Lagarde, Constantin Kiritzesco—La Roumanie dans la guerre mondiale. *L'Action française*, 1934, 1 Juillet.
I. Lupaş, Const. Kiriţescu, Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919. Vol. I. Originale şi pregătirea războiului nostru. Campania din 1916, Bucureşti, 1922. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* al Universităţii din Cluj, 1923, Vol. II, p. 396—399.
I. Lupaş, Const. Kiriţescu, Istoria războiului pentru întregirea României, vol. II Bucureşti, 1924. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* al Universităţii din Cluj, 1924, vol. III, p. 719—725.
Ion Massoff, Cu Const. Kiriţescu, despre el şi despre alţii. *Rampa*, 1933, 3 Aprilie, An. XVI, No. 4566, p. 1 şi 4.
S. M[ehedinţi], C. Kiriţescu, Istoria Războiului pentru întregirea României. *Convorbiri literare*, Bucureşti, 1924, Iulie—August, p. 634—635.
N. Mihăescu, Prestigiul Poesiei: Interesantele observări ale d-lui Const. Kiriţescu. *Viitorul*, 1936, 25 Noemvrie.
I. Minea, Const. Kiriţescu. Istoria războiului pentru întregirea României. *Viaţa Românească*, 1924, vol. LVIII, No. 6 Iunie, p. 435.
Victor Morariu, Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919 ep Constantin Kiriţescu. Recenzie... Cernăuţi, 1924, 16 p.
B. Munteano, Une histoire de la guerre roumaine. *Revue bleue*, Paris, 1925, 17 Janvier, An. LXIII, No. 2, p. 66—67.
B. Munteano, La Roumanie et la Guerre. *Chez Nous*, Bruxelles, 1925, Février, p. 25—29.
I. Nistor, Raport asupra publicaţiunii Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919 de Const. Kiriţescu. *Analele Academiei Române*, XLIII, 1922/23, p. 161—163.
A. Oţetea, Kiriţescu C., La Roumanie dans la guerre mondiale, 1916—1919, Paris, Payot. *Revue de Transylvanie*, Cluj, 1935, Janvier-mars, No. 4, p. 520—522.
E. Padrini, Libri umoristici: Il decimo Comandamento. *La Voce di Montova*, 11 Luglio, 1933.
Perpessicius, Constantin Kiriţescu—Un Rege—Erou. [In volumul] Menţiuni critice, II. Bucureşti, 1934, p. 222—224.
Perpessicius, Constantin Kiriţescu—Printre Apostoli. [In volumul] Menţiuni critice II, Bucureşti, 1934, p. 393—398.
Perpessicius, Educaţia Fizică de Constantin Kiriţescu. [In volumul] Menţiuni critice, III, Bucureşti 1936, p. 301—307.
Perpessicius, Povestea sfântului nostru războiu de Constantin Kiriţescu. [In volumul] Menţiuni critice, III, Bucureşti, 1936, p. 389—394.
I. G. Răşcanu, Dispută dăscălească. [Comentarii asupra conferinţei „Criza învăţământului secundar"]. *Adevărul*, Bucureşti, 1928, 11 Februarie, An. XLI, No. 13543, p. 1—2.
N. Roşu, Const. Kiriţescu—Flori din grădina copilăriei. *Curentul*, Bucureşti, 1933, No. 1826, 3 Martie, p. 1—2.
H. Sanielevici, C. Kiriţescu, Printre Apostoli. *Adevărul*, Bucureşti, 1932, 6 Aprilie, p. 1—2.
H. Sanielevici, „Apostolii" d-lui C. Kiriţescu. *Adevărul*, Bucureşti, 1932, 7 Aprilie, p. 1—2.
H. Sanielevici, Const. Kiriţescu—„Flori din grădina copilăriei". Note de psihologie de rasă pe marginea volumului. *Adevărul*, Bucureşti, 1933, 20 August, p. 1—2.
H. Sanielevici, Tipul alpin în povestirile d-lui Kiriţescu. *Adevărul*, 1933, 21 August, p. 1—2.
H. Sanielevici, Un don Quichote al mahalalei: „Coana Lucsiţa". *Adevărul*, 1933, 22 August, p. 1—2.
H. Sanielevici, Firea dramatică şi muzicală a dinaricului. *Adevărul*, 1933, 23 August, p. 1—2.

A. Silvestri-Giorgi, Il decimo comandamento di Constantino Kirizescu. Introduzione. Lanciano, 1933, p. 1—4.
A. Silvestri-Giorgi, Ricordi d'infanzia di scrittori romeni. *Rassegna Nazionale*, 1935, Agosto-Settembre, p. 118—125.
G. Sofronie, România în războiul mondial. *Revista Fundațiilor Regale*, București, 1934, 1 Octomvrie, An. I, No. 10, p. 214—218.
D. I. Suchianu, Cenzura filmelor. *Adevărul literar și artistic*, București, 1934, 15 Aprilie, An. XIII, No. 697, p. 6.
Luigi Tonelli, Costantino Kirizescu, Il decimo comandamento. *Italia che scrive*, 1933, Dicembre.
I. Turcu, Literatura de război. *Transilvania*, Sibiu, 1929, An. LX, No. 9, p. 713—715.
Dr. Ygrec, Un conferențiar român la Biroul internațional de educație. D-l Const. Kiriţescu despre Pedagogia Păcii, *Adevărul*, 1931, 9 Februarie, p. 1—2.
I. Zamfirescu, România în războiul mondial. Pe marginea lucrării d-lui Prof. Const. Kiriţescu. *Adevărul*, București, 1934, 28 Iunie, No. 15477, p. 1—2.
— Oameni de școală: Constantin Kiriţescu. *Dimineața*, București, 1934, 17 Septembrie, An. XXX, No. 9959, p. 2.
— La Roumanie dans la guerre mondiale par Constantin Kiritzesco. *Bulletin Belge des Sciences Militaires*, 1935.
— La Roumanie dans la guerre mondiale par Constantin Kiritzesco. *Revue militaire suisse*, 1935.

* * *

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

STUDII

ÎNCHINATE LUI

CONSTANTIN KIRIȚESCU

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ASPECTE IBERICE: BASCII

de CONST. S. ANTONESCU

In războiul fratricid din Spania, evenimentul cel mai însemnat din vara trecută şi care a reţinut un timp atenţia lumii a fost, fără îndoială, căderea oraşului San-Sebastian. S'au dat în jurul acestui oraş, port în Nordul Spaniei nu departe de graniţa franceză, lupte grele ce au costat mii de vieţi omeneşti. Naţionaliştii spanioli s'au lovit, în atacurile lor repetate, de îndârjirea cu care îl apărau localnicii Basci, înregimentaţi în armata guvernamentală. Luptat-au oare Bascii cu atâta elan şi vitejie numai din dorinţa de a rămâne supuşi credincioşi ai guvernului din Madrid? Pentru cine cunoaşte cât de puţin firea şi năzuinţele poporuli basc, răspunsul e limpede: desigur că nu. San-Sebastian reprezintă, împreună cu Bilbao, cel mai de seamă centru al aşa numitelor „provincii basce" din Nordul Spaniei; şi dacă el a trebuit în cele din urmă să cadă în faţa superiorităţii adversarului, celălalt oraş — Bilbao — n'a fost cucerit nici până azi, el continuând a fi actualmente centrul politic şi economic al provinciilor basce.

Dar cine sunt de fapt Bascii şi ce reprezintă ei printre popoarele Europei? Iată întrebări cărora nu li s'a dat încă ultimul răspuns. Toţi cei cari s'au ocupat cu această chestiune, admit fără rezerve că Bascii reprezintă unul din cele mai vechi popoare din Europa, cu leagăn enigmatic şi cu origini încă nelămurite. Sigur se ştie doar că ei locuiau regiunea unde trăiesc şi azi, adică ambele versante ale Pirineilor, în capătul lor apusean dinspre golful Biscaya, cu mult timp înainte ca peninsula Iberică să fi fost cucerită de Romani, Goţi ori Mauri.

Invăţatul german *Wilhelm von Humboldt* susţinea că Bascii sunt urmaşii Iberilor, adică a primei populaţii din peninsulă, păstrată aproape nealterată numai în regiunile muntoase ale Pirineilor. Cercetările noui au arătat însă că Bascii nu sunt urmaşii

Iberilor, cum credea Humboldt, ci rămăşiţele unei populaţii şi mai vechi, aşezată aci înaintea Iberilor şi care s'a amestecat cu aceştia numai în ţinuturile mărginaşe.

In documente se pomeneşte întâia oară de Basci în unele papyrusuri romane din veacul al III-lea înainte de Hristos, ei fiind numiţi *Basconi*. Deci de mai bine de 2000 ani sălăşluesc aci, în capătul vestic al Pirineilor, nefiind aproape deloc influenţaţi în existenţa şi cultura lor de popoarele cu care au venit temporar în atingere, cum au fost Celţii, Romanii, Vizigoţii ori Maurii. Numai în ultimele două secole au pătruns mai puternic în părţile lor influenţa franceză ori cea spaniolă, după cum e vorba de Bascii de pe versantul francez al Pirineilor ori despre cei din Spania.

Ca număr, în Franţa sunt mai puţini, cam 120.000, răspândiţi în departamentul Basses— Pyréenées. In Spania trec de jumătate de milion ocupând cele trei provincii basce, *Alva*, *Biscaya* şi *Guipuzcoa* precum şi regiunea *Pamplona* din provincia *Navara*. La un loc, teritoriul Bascilor spanioli formează o ţărişoară cam de două ori cât Bucovina noastră şi care a reuşit să se menţină neatârnată timp de mai multe veacuri. Căci până la sfârşitul veacului 18, nici Francezii nici Spaniolii n'au putut supune pe Basci. Din cele 6 provincii câte avea ţara lor, două au căzut în 1789 sub stăpânirea Franţei iar celelalte patru, 50 ani mai târziu (1839) sub cea a Spaniei. De atunci, strădania de reunire a acestor 6 provincii şi de redobândire a independenţii n'a contenit o clipă, culminând către sfârşitul veacului trecut prin înfiinţarea partidului naţionalist basc, condus de *Sabino Arana*, erou naţional al cărui portret se găseşte în casa fiecărui bun patriot.

Strânşi între munte şi mare, Bascii formează un popor viguros de plugari şi pescari, oţeliţi în lupta cu un sol ingrat şi cu o mare furtunoasă. Cei din lăuntrul ţării cultivă grâne, viţă, fructe; cei de lângă ţărm au fost totdeauna marinari curagioşi şi buni pescari; în Evul Mediu se avântau până în Nordul Atlanticului vânând balene.

Tipul omenesc ce predomină la Basci e cel cu figura lungăreaţă, cu ochi şi păr de culoare închisă, cu nasul mare şi încovoiat; către ţărmul mării, se întâlnesc şi tipuri cu faţa rotundă, cu ochi verzi şi păr castaniu, datorită desigur încrucişării cu elemente străine.

Deşi de statură mijlocie, Bascii sunt deosebit de puternici şi înzestraţi cu o neîntrecută agerime a corpului. Cât sunt de

voinici şi cât le place să învingă unele obstacole naturale simple, se vede şi din faptul că, la concursurile sportive, cele mai gustate numere sunt ridicarea de greutăţi, de regulă pietroaie grele, ori despicarea dintr'o lovitură a unor butuci foarte groşi. Au şi renumele unor mâncători fără pereche : fiecare masă, cât de modestă, se compune din 4—5 feluri de mâncare, stropite cu o sticlă de cidru.

Popor străveciu şi oarecum izolat, Bascii şi-au putut păstra neschimbate vechile datini şi obiceiuri. In deosebi cei din Spania şi-au păstrat mai bine individualitatea faţă de cei din Franţa, având încă şi vechile costume naţionale. Bărbaţii poartă o haină scurtă, pantaloni obişnuiţi şi se încing peste mijloc cu un brâu colorat ; pe cap, au bereta caracteristică de lână, celebra „bască", astăzi universal cunoscută şi răspândită. Femeile pun pe umeri, peste cămăşa albă, un şal felurit colorat ; fusta este roşie sau albastră cu găetane mai deschise. In picioare poartă toţi un fel de sandale împletite.

Trăind într'o regiune de munte cu păduri din belşug, casele Bascilor amintesc, prin acoperişul înalt şi prin balcoanele ieşinde, pe cele elveţiene ; ca şi acestea, sunt construite din bârne groase de lemn şi din piatră. Jos este grajdul vitelor şi magazia de provizii ori de unelte agricole ; o scară exterioară de lemn duce la încăperile de sus, cea mai mare fiind camera de locuit, cu vatră, ceaun atârnat şi alături, cu banca pe care se stă la sfat.

Familiile răsleţite prin văile munţilor trăesc într'un fel de ferme izolate, „caserias", gospodării ţărăneşti cuprinse, unele vechi de sute de ani şi în care şi-au dus zilele câteva generaţii ale aceleiaş familii.

In casă au câteva obiecte caracteristice ce merită a fi amintite. Astfel sunt un fel de cofiţe de lemn, cilindrice dar nu verticale ci mult aplecate într'o parte ; apoi ulcioare pântecoase de lut ; furca de fier cu doi dinţi foarte lungi dar cu mâner scurt, folosită la afânatul ogorului, şi în fine căruciorul din nuele împletite, pus pe două roate pline, fără spiţe.

Jocurile şi dansurile Bascilor sunt aceleaşi, moştenite din străbuni. Dintre dansuri — lăsate mai mult în seama tineretului — cel mai cunoscut, rămas ca o amintire a luptelor de altă dată, este „dansul săbiei" cu salturi şi figuri complicate.

Distracţia cea mai iubită şi în acelaş timp jocul naţional al Bascilor este „Pelota", un joc cu mingea, care cere, pe lângă

o mare forță musculară și o deosebită agerime în mișcări. E un fel de tenis mai simplu în care mingea e aruncată de un zid, toți jucătorii stând de aceiași parte a lui. Bătaia mingei se face cu palma goală sau învelită într'o mănușă împletită. In fiece sat cât de mic se găsește cel puțin un zid pentru pelotă („fronton"), iar visul fiecărui băiat basc e să devină campion al acestui joc. Poate nu greșesc când râvnesc la asta, căci bunii jucători de pelotă, adevărați profesioniști, câștigă bine în matchuri grandioase organizate în Spania sau peste Ocean.

Copiii joacă pelota oricând și oriunde pot: la gardurile ori pereții caselor, dar mai ales la zidurile înalte ale bisericilor. Poate deaceia statuile sfinților ce împodobesc pe dinafară bisericile din țara Bascilor sunt mai totdeauna fără nas și desigur tot de aceia afișe mari opresc, sub pedeapsă de amendă, jocul de pelotă pe zidurile bisericilor.

In uscăciunea proverbială a peninsulei Iberice, țara Bascilor pune o fericită pată de verdeață, prin suprafețele mari de păduri pe care localnicii le îngrijesc cu dragoste și cu râvnă, asemenea popoarelor din nordul Europei. Pretutindeni placarde mari îndeamnă lumea să cruțe pădurea. Pe una citești că: „pădurea e un capital căruia îi trebue timp ca să producă: deci n'o strica"; alta cuprinde o învățătură ce merită a fi urmată ori și unde, în Spania ca și în România; „pădurea ferește pe om de foame și de sete". Muntele și pădurea atrag norii în ținutul Bascilor; de aceia plouă mult pe acolo. Țăranul nu pleacă niciodată la drum fără umbrelă, chiar când e călare pe măgar; umbrela face parte oarecum din costumul național al Bascilor. Până și troițele de la răscrucea drumurilor sunt ocrotite împotriva belșugului de apă ce cade de sus, printr'un acoperiș conic de tablă ori de șindrilă sub care odihnește un Hristos răstignit sau o Marie îndurerată.

Foarte ciudată este limba acestui popor. Numită de ei „eskuara" este singura limbă neindogermanică vorbită astăzi în Vestul Europei. Este o limbă „aglutinantă" ce nu poate fi comparată cu nici o alta depe fața pământului. Prezintă unele vagi și până acum neexplicate asemănări cu unele dialecte din Caucaz — acel „turn al lui Babel"actual — în deosebi cu dialectul vorbit de Cerkeji. Filologii văd în aceste asemănări linguistice resturi din străvechea limbă vorbită de popoarele Eurasiei înainte de venirea Indo-Germanilor.

Astăzi numai țăranii plugari ori pescarii mai vorbesc între

ei basca, în care de altfel sunt foarte puţine tipărituri. Tineretul, trecut prin şcoalele spaniole ori franceze, nu prea o foloseşte. Sunt în această limbă multe cuvinte împrumutate din latină, gotică şi celtică, iar una dintre cele mai de seamă particularităţi este lipsa aproape totală a conjuncţiilor şi a pronumelor relative. Deasemenea, verbele au forme diferite pentru persoana a doua singular, după cum e vorba de un bărbat sau de o femee.

Cum e limba, aşa-i şi muzica acestui popor. Ariile de dans, ritmice dar monotone, se cântă de obiceiu de patru oameni, cu instrumente vechi, fluere şi tobe. In zile de sărbătoare, dimineaţa, acest quartet primitiv străbate cântând, uliţele satului. Cântecele populare sunt, în schimb, pline de o melancolie particulară, asemenea acelei din cântecile ruseşti.

Odată cu reînvierea sentimentului naţional, trezit de către *Sabino Arana* către sfârşitul veacului trecut, s'au întemeiat pretutindeni, la sate şi oraşe, „cercuri patriotice", menite să ajute tocmai desvoltarea acestui nobil sentiment, să cultive limba maternă şi să scoată la lumină toate vechile forme ale culturii basce.

Ca un simbol al luptei de trezire naţională există şi la ei *svastica*, semn străvechiu întâlnit la popoarele tuturor continentelor, simbolizând pretutindeni renaşterea, reînvierea. In ţara Bascilor vezi svastica la tot pasul: deasupra caselor, pe vapoare, ori în dreptul inimei, pe cămaşa albă a bunilor patrioţi; iar steagul creiat tot de Sabino Arana are, pe fond roşu aprins, două cruci alăturate, una verde alta albă.

Cu asemenea însuşiri şi năzuinţe apare neînţeleasă, la prima vedere, lupta aprigă dusă, sub semnul crucii, de către Basci împotriva naţionaliştilor spanioli. Cântărind mai bine faptele însă, acţiunea lor poate fi înţeleasă şi pe deplin justificată. Spiritul lor independent, cu tendinţe de autonomie politică în graniţele unei viitoare confederaţii iberice aşa cum au preconizat-o Catalonii, vede în revenirea concepţiei naţionaliste a generalului Franco, spulberarea visurilor şi planurilor lor.

De aceia, agăţându-se cu toată puterea sufletului, dornic de cât mai multă libertate, de o cauză ce nu este direct a lor — menţinerea republicei spaniole în forma actuală — Bascii îşi dau viaţa cu generozitate, plătind-o însă scump adversarului de azi, care le va fi, poate, stăpânitorul de mâine.

DOUĂ MEMORII IMPORTANTE

de TEODOR BĂLAN

E vorba de două cereri ale boierimei bucovinene, din care prima a fost adresată Administraţiei din Lemberg, iar a doua împăratului Franscisc I din Viena.

Austria, ocupând Bucovina, găsi aici episcop de Rădăuţi pe Dosoftei Herescul. Guvernul austriac îl menţinu, dar mută, la 1781, episcopia de Rădăuţi la Cernăuţi. Din episcop de Rădăuţi, Dosoftei Herescul ajunse cu timpul episcop al Bucovinei.

Episcopul Dosoftei Herescul muri în Ianuarie 1789. La sugestia patriarhului sârb din Carloviţ, cel mai mare demnitar ortodox din Austria, guvernul austriac dorea să numească episcop în locul lui Dosoftei pe preotul sârb Daniil Vlahovici, care fusese trimis din Carloviţ pentru a fi directorul şcolii clericale din St. Ilie de lângă Suceava.

Dar numirea unui episcop sârb în fruntea eparhiei nu era pe placul populaţiei ortodoxe din Bucovina. De aceea un număr de boieri români din Bucovina, între care se găseau Ilie Cărste sătrar, fost ispravnic al ţinutului Sucevii, Simeon Tăutul din Comăneşti, Alexandru Ilschi din Crasna, Ioan Volenischi din Zoinece, Ion Strâşca căpitan din Zeleneu, Vasile şi Ilie Calmuţchi, Gheorghe Stârcea, Constantin Pârvul şi alţii, făcându-se ecoul Bucovinei ortodoxe, protestară împotriva numirii lui Vlahovici, înaintând la 20 Martie 1789, guvernului din Lemberg un memoriu. Menţionând edictul de toleranţă religioasă al lui Iosif II din anul 1781, potrivit căruia „de o potrivă s'au dat slobozănie ca să ţie fiişte care cu legea sa nesupărat" ei se simt în drept să aibă „îndrăzneala" a prezenta în numele a „toată obştie lăcuitorii Bucovinei din lege grecească" un memoriu, pentru a fi „răcomenduitu" curţii imperiale din Viena. După moartea lui Dosoftei Herescul, ortodocşii din Bucovina au rămas „fără păstor" şi n'are cine a „îndrepta spre ei" rânduielile credinţei greceşti. Astfel ei au căutat în Bucovina un candidat potrivit pentru postul de episcop, pe unul „den ţară, de cătră noi cunoscuţi". Dar între preoţii bucovineni puţini sunt potriviţi pentru această demnitate, fiindcă după desfiinţarea mănăstirilor „cei ce au fost destoinicii... s'au dus în partea Moldovii, unde după cinstea lor au devenit arhierei şi egumeni". In Bucovina numai unul singur este potrivit a fi episcop. E monahul Antioh, născut în Rusia Mică şi crescut în

Marele Schit din Galiţia şi în mânăstirea Suceviţa, unde un timp a fost şi egumen. Acest Antioh este „procopsit în învăţătură cu trii limbi", anume slovenească, moldovenească şi lătinească. Ştie şi puţin nemţeşte. Acest om „de cătră noi toată obştie este ales şi primit cu toată bucurie ca să ne fie episcop şi păstor duhovnicesc în locul răpăusatului părintele nostru cel duhovnicescu Dosoftei". Se cere ca acest Antioh să fie „răcomenduit" înaltei curţi din Viena pentru postul de episcop al Bucovinei. Antioh ar putea fi hirotonit de arhiereul din Roman, de Anania Sebastia, egumenul mănăstirii Burdujeni şi de un al treilea desemnat de primii doi. Nu e necesar să se facă drumul până la Carloviţ, pentru care „a trebui moltă cheltuială cu depărtare locului".

Memoriul boierilor bucovineni n'a fost prezentat împăratului, ci a fost oprit la administraţia Bucovinei, care însoţindu-l de un raport favorabil îl înaintă guvernului din Lemberg. Acesta dădu răspuns în Aprilie 1789, comunicând „neamului nobililor a Bucovinei" că „alegerea lor nu să poate primi".

Aşa dară memoriul a fost respins, iar, în consecinţă, Sârbul Daniil Vlahovici, nedorit de boierime, a fost numit episcop al Bucovinei.

Al doilea memoriu a fost alcătuit la 12 Ianuarie 1796 de boierimea din Bucovina şi priveşte situaţia economică a acesteia, sau mai bine zis, obligaţiile ţăranilor şi ale preoţilor faţă de stăpânii satelor. Boierii se adresează împăratului Francisc plângându-se că din cauza dăjdiilor mereu crescânde situaţia lor devine din zi în zi mai precară. Veniturile moşiilor reduse nu concordă cu cheltuielile ridicate. In Bucovina obiceiurile rele ale Moldovei se menţin, iar cele bune se opreasc a fi observate. Pe vremuri stăpânii moşiilor lucrau cu ţăranii după plăcerea lor, adecă cât voiau. După aşezământul lui Ghica obligaţiile ţăranilor faţă de boieri au fost stabilite. Astfel ţăranul este obligat la 12 zile de muncă gratuită în folosul stăpânului moşiei, ziuă calculându-se dela răsăritul până la sfinţitul soarelui. Dijma sa da din toate sămănăturile câmpului, din pomete, din grădini cu legume, precum şi din fân. Ţăranul mai era obligat să lucreze fără plată la toate întocmirile stăpânului său, cum sunt morile, velniţele, cârşmele, iazurile şi heleşteele. Se mai lucra la vremea aratului, a strânsului pânei, a facerii fânului, o muncă ce se numea clacă, pentru care stăpânii trebuia să ofere ţăranilor muncitori mâncare, băutură şi muzică. Numărul zilelor de clacă varia după trebuinţele moşiei. Stăpânii moşiilor nu plăteau statului nici o dare.

Acum, sub stăpânire austriacă, lucrurile s'au schimbat radical. Ţăranul nu iese la muncă la vremea orânduită, dijma o dă numai din sămănăturile câmpului şi din pomete, iar din grădini cu legume refuză să dea. La fân ţăranii dau bani în loc de fân. Clăcile au fost sistate. Stăpânii plătesc bir statului. In plus, ei sunt datori să strângă dela ţărani birul şi să-l aducă la visteria statului. La fel ei garantează pentru plata la timp a acestui bir.

La vreme de nevoie boierul trebuie să dea ţăranilor cereale pentru hrană şi sămănat. Dacă n'are cereale, face datorii punând amanet moşia. Scutelnici nu există în Bucovina.

Birul către stat al boierilor din Bucovina este mai mare decât cel din Galiţia. Boierii din Galiţia au un boeresc anual de 150 zile, în timp ce în Bucovina boerescul este numai de 12 zile pe an; dar ţăranul se poate răscumpăra, dând în locul boerescului suma totală de 2 lei pe an.

Pe vremuri stăpânii moşiilor judecau pe ţărani. Insă acuma au fost instituiţi pela moşii mandatari, cari sunt oameni ai stăpânirii, dar plătiţi de boieri. Aceştia nu cunosc limba ţării şi nu sunt elemente din cale afară cinstite. Ei alcătuesc procesele verbale în limba nemţască „din care pricină rămânem noi în toată neştiinţa înaltelor poronci". Mandatarii judecă procesele ţăranilor cu stăpânii lor, de aceea „noi pierdem cinstea care să cuvine fieşte cărue stăpân". Ţăranii fac boeresc şi mandatarilor. Salarul mandatarului întrece pe cel al unui comisar. „Noi am giudecat atâta vreme pricinile ţăranilor şi tot era bine... iară acum numai atunci vrea să ştie ţăranul pe stăpânul său când le trebue păine".

Preoţii deţin 24 fălci de pământ dat lor de stăpânii moşiilor. Tot ţăranul le lucrează 2 zile pe an. Afară de aceasta ţăranii le mai fac 2—3 zile pe an muncă, zisă „mariaş". Pe vremuri stăpânul moşiei dădea preotului „cât era voea" şi-i lua dijma din sămănături. Acum preoţii „nice dejmă nu dau stăpânilor, nice împăratului nimică nu dau".

Stăpânii moşiilor se mai simt „atinşi" în legea lor strămoşească. Nu se specifică neajunsurile din acest domeniu, dar presupunem că boierii sunt neliniştiţi din cauza propagandei catolice făcută la sate, între ţărani.

In rezumat, boierii din Bucovina cer să fie trataţi la fel cu cei din Galiţia. Dacă nu se poate, atunci să rămână în Bucovina vechile aşezăminte moldoveneşti.

Şi acest memoriu a rămas nesoluţionat. El s'a oprit la administraţia Bucovinei şi a luat drumul registraturii, unde acum în urmă a fost găsit.

Amândouă memoriile sunt importante, fiindcă au fost alcătuite într'un timp când stăpânirea austriacă din Bucovina a fost nouă. Se observă neliniştea boierilor de a nu pierde privilegiile din trecut. Ei poartă grija şi bisericii, refuzând a admite ca în fruntea bisericii ortodoxe a provinciei lor să vină un Sârb, deci străin de neam. Acesta nu va găsi drumul spre Iaşi, ci va inaugura noul curs îndreptat spre Carloviţ, spre Viena.

EROCRAȚIE ȘI PEDAGOGIE

de VASILE BĂNCILĂ

Situația educației, ca funcție a societății și a vieții, este din ce în ce mai dramatică în epoca actuală. Educatorul astăzi se vede eliminat la marginea ori la suprafața realității sau, dacă își ia rolul în serios, riscă să-și transforme viața în tragedie. Era ușoară situația școalei și a slujitorilor ei în fericitele timpuri ale expansiunii burgheze și ale democrației idilice din jumătatea a doua a secolului trecut, când oamenii n'aveau altă grijă decât să se îmbogățească, să-și respecte opiniile personale și un număr de maniere și convenienție, care să facă viața plăcută. Preocuparea principală atunci era „cariera" și asigurarea unui bagaj de drepturi personale, care să instaleze fără surprize omul la praznicul vieții. In celelalte continente, era încă destul loc, nu apăruse „spațiul limitat". Materii prime erau destule, popoare „înapoiate", care să cumpere cu bani grei produsele europenilor, erau fără număr; în propria țară, poporul cel mare era încă în mare parte neemancipat, admițând să mai continue un timp și în oarecare măsură asceza istorică, ce a dat posibilitatea claselor de sus să trăiască în huzur și uneori în plictiseală. Parlamentele funcționau cu o respirație mai mult sau mai puțin regulată, Constituțiile erau un fel de ființe abstracte și decorative fericite că există, iar știința dreptului uitase aproape că omul mai are și instincte. Oamenii dela oraș și cei din clasa conducătoare, căci despre ei este vorba, asigurați dinspre partea materială și răsfățați de un regim de libertăți, crezând pe deasupra că viitorul va fi din ce în ce mai fericit și că prezentul nu e decât momeala, ce va face ca paradisul să se instaleze pe pământ, nu puteau, în general vorbind, să arate o față dramatică și rebelă, ci se lăsau, cel puțin în aparență, să fie ușor domesticiți de educație. Insăș educația, de altfel, și aceasta e foarte important, nu avea ambiții radicale, ci se lăsa și ea dusă de curent. Să scoată oameni cu grijă mobilați ca erudiție și stă-

pânind un minimum de curtoazie socială, era aproape toată preocuparea ei. Intr'o lume mai mult sau mai puţin fericită şi fără problematizări, profesorul avea şi el doar dreptul la fericire. Elev şi profesor au făcut atunci o dualitate comodă, cum n'a mai fost în istorie şi cum nu va mai fi curând.

Dar astăzi? Astăzi, în cea mai mare parte, nu mai e aşa. Bună starea economică s'a dus, iar educaţia nu poate lupta cu foamea. Perspectiva unui viitor fericit nu mai surâde oamenilor. Formele sociale, creiate de revoluţiile individualiste ale celor două secole din urmă, nu mai sunt de-demult nişte absoluturi. Popoarele din alte continente îşi cer dreptul la vieaţă şi nu mai admit atât de uşor să fie exploatate. In Europa, massele sociale s'au emancipat complet, vor să consume mai mult decât produc şi sunt în stare să-şi apere drepturile şi pretenţiile cu arma în mână. Imaginea incertă a timpului arată puncte de dramă, nervuri de îngrijorare extremă şi săgeţi spre catastrofe. Intr'o astfel de situaţie, psihologia omenească degajează instincte atât de uluitoare, încât educaţia e pusă la grea încercare şi, pentru a se salva, face apel, în chip conştient ori mai mult instinctiv, la alte forţe sau instituţii.

Un astfel de instinct deconcertant în regatul educaţiei, este eroticul. Dela o vreme mai ales, el dă buzna în şcoală şi produce situaţii din ce în ce mai inedite şi mai greu de rezolvat. Caşicum forţele duşmane educaţiei n'ar fi fost destule în acest timp critic, iată o nouă forţă adversă, o nouă stihie vrăjmaşă, ce pune stăpânire pe oameni şi ameninţă opera şcoalei: erocraţia!

Este dela sine înţeles, pentru cine vrea să gândească mai larg, că această erocraţie nu e un fenomen creiat de tineret şi de elevi, ci e o caracteristică a lumii şi istoriei actuale, iar tineretul nu face decât să-i sufere influenţa la rândul lui. Cauzele erocraţiei în chestiune sunt foarte multe şi unele foarte îndepărtate. Dar principala cauză este ieşirea omului din unitatea totalului vieţii. In adevăr, orice existenţă individuală, pentru a căpăta sens şi sănătate, trebuie să fie încadrată într'un total. Animalele sunt încadrate în unitatea instinctelor, a căror armonie şi finalitate e hotărîtă de natură. Omul, el însuşi, la început, s'a încadrat complet în natură prin intermediul instinctelor nealterate şi, chiar până de curând, legătura sa instinctivă cu vieaţa generală era foarte mare. Dar alt chip de încadrare în totalul existenţei este cultura. Ea face ceeace fac instinctele pe alt plan, numai că într'un fel

mult mai subtil. Omul modern însă a făcut din ce în ce mai mult o inversare periculoasă : a pus centrul existenței în el și nu în unitatea generalului. De aici au rezultat o serie de neajunsuri, atât teoretice, cât și practice. Problema cunoașterii, de exemplu, a devenit o problemă imposibil de soluționat tocmai din cauza subiectivizării omului. Dacă omul se izolează de restul existenței, nu mai e cu putință nici ca el să înțeleagă existența și nici ca cei din afară să-l înțeleagă pe el. Scepticismul, de exemplu, este un produs tipic al ruperii omului din generalul naturii. Niciodată un sceptic n'a fost un om adânc organic, având legături puternice cu totalitatea vieții. Chiar dacă un om puternic a putut avea propoziții sceptice, aceasta a fost un simplu joc al inteligenței, iar în practică nu i-a făcut niciun rău, căci s'a purtat cași când ar fi fost un credincios. Poeții romantici, cari acum un secol se plângeau de singurătate și de lipsa unui acord între maiestatea și „impasibilitatea" naturii și cele mai intime dorinți ale lor, nu erau decât o anticipare afectivă a subiectivizării și detașării din existența generală a omului modern. Această subiectivizare îi făcea să nu mai înțeleagă rațiunea de a fi a naturii și existenței generale, care, după ei, ar fi trebuit doar să fie sensibilă la pasiunile și nostalgiile lor ! Dar exemplul cel mai obișnuit de nepotrivire între subiectivizare și cunoaștere este dat de psihologia feminină. Este cunoscut cât de frecvent se plâng reprezentantele acestei psihologii că nu sunt înțelese. Cauza este, în multe cazuri dacă nu întotdeauna, că ceeace e subiectiv nu poate fi cu adevărat înțeles din afară. Cine se izolează cu propria sa stare sufletească, își anulează posibilitățile de a fi înțeles. Din contra, cine trăiește lucruri sau dureri generale, e înțeles de toată lumea, adică de toți cei cari trăiesc aceleași valori. E caracteristic faptul că în timp de războiu toți oamenii se înțeleg : fiindcă au renunțat la prețioasa menajerie de fenomene și probleme personale. Tot așa, la țară toți oamenii se înțeleg și au adâncimi, pe care nu le au orășenii : fiindcă la țară oamenii trăiesc în transparența generalului, nu sunt contabilii propriului lor suflet, nu cer să fie ei înțeleși de alții, ci vor ei să înțeleagă ce este în jur, îmbogățindu-și astfel sufletul și ingenuizându-l cu magia generalului.

Dar urmările ruperii din totalul vieții sunt și mai rele din punct de vedere practic. De altfel, în cazul poeților romantici de mai sus și al psihologiei feminine, neajunsurile erau totodată teoretice și practice. Ruperea din total duce la descompunerea

individualului. Omul considerat în sine însuşi, în afara restului naturii, e mai degrabă un compus explosibil. Adică o realitate în sine anarhică. Aici e iluzia periculoasă, pe care şi-au făcut-o ideologii moderni, cari au crezut că omul, ca individ, poate să aibă o armonie absolut personală, o convingere şi un ideal cari să nu depindă decât de el însuşi. Adevărul e că omul este alcătuit din tendinţe diverse, iar cumpăna între aceste tendinţe nu o poate pune el însuşi, ci numai legătura şi raportarea la ceva general. Omul e divers şi absurd dacă e considerat numai în el însuşi. De aceea conştiinţele prea individualizate ajung la disperare, îşi văd propria absurditate şi asistă fără putere la lupta anarhică din propriul lor suflet. Omul e o realitate explosivă, anarhică, pe care însă o fixează şi-i dă un sens legătura cu generalul vieţii. Omul, şi ca el orice creatură, a fost dela început creiat în aşa fel, încât să n'aibă înţeles decât raportat la ansamblul existenţei, la unitatea vieţii generale. Şi nu e decât foarte logic că dacă omul încearcă să-şi dea un sens în sine însuşi, să apară bicisnic şi absurd — căci n'a fost lăsat să aibă rost şi înţeles în el însuş. Sensul omului şi armonia lui sunt hotărîte din afară. Omul e o fiinţă fără coordonate proprii şi nici n'ar putea fi altfel, căci nu poate face el excepţie dela tot ceeace e în natură. Dar omul modern a crezut contrariul. A mers chiar atât de departe, încât la un moment dat s'a crezut el îndreptăţit să dea legi universului, să dicteze voinţa lui, armonia lui! Şi atunci era fatal să-l pândească dezastrul. Forţele felurite şi cel puţin în parte antinomice dinăuntrul lui au rămas fără împlinirea şi armonizarea, pe care o dă o supremă realitate exterioară. Iată, de exemplu, tendinţa genezică sau erotică a omului. Poate avea ea vreun înţeles şi, mai ales, vreo limită, considerată în ea însăşi? Omul se descompune dacă e separat de sensul existenţei generale, tendinţele lui diferite începând să lucreze pe cont propriu şi fără măsură. Cazul cel mai expresiv e tocmai al tendinţei erotice. Ea s'a luat pe ea ca centru, ca scop în sine şi s'a exagerat ori a ajuns la perversiuni. Nimic nu arată mai mult că omul n'are înţeles şi echilibru în el însuşi, decât eroticul. In lumea animală, acesta e perfect limitat şi armonizat de natura generală prin instincte sănătoase. La om e armonizat de cultură, atunci când e o cultură în adevăr organică, ce se face reprezentanta voinţei generale a existenţei, pentru a da omului sens şi unitate, legătură cu totalitatea infinită. Dar când omul se individualizează şi vrea să devină ceva absolut, pierde bene-

ficiul de a avea o măsură, o armonie, pe care să i-o dea maiestatea vieții generale. Devine sclavul impulsurilor, al tuturor sau mai cu seamă al unuia dintre ele. Și cum eroticul e unul din principalele impulsuri ale omului, omul modern a devenit adesea sclavul acestuia.

Nașterea erocrației este așa dar o urmare a ieșirii omului din realitatea armonizatoare a vieții generale. Pe lângă această cauză, mai sunt o sumă de alte cauze, dintre care, de altfel, unele au contribuit și ele la ieșirea omului din totalitatea vieții ori sunt ele însești urmări ale ei.

Astfel, pe măsură ce omul se detașa de realitatea generală, pierdea simțul metafizic, simțul a tot ceeace transcedă lumea simțurilor noastre. Dar în cazul acesta, omul nu mai putea pune temei pe idealul unei alte vieți decât cea de pe pământ. Rămânând să se bucure numai pe pământ, era fatal să exagereze eroticul, acesta fiind una din cele mai tari și mai avane bucurii ale pământului. Scăderea vieții religioase este aspectul cel mai important al acestei pierderi a simțului metafizic, a simțului transcendentului în înțeles larg.

Apoi, burghezia, atât de caracteristică vremii noastre, a dus la erotizare, în pofida pudibonderiei ei și a moralismului aparent. Măscile spășite ale burgheziei au ascuns nu odată fonduri de rafinat erotism. Pentrucă burghezia a adus bogăție. Dar omul bogat capătă trufia impulsurilor lui. E știut că oamenii, când se îmbogățesc, primul lucru pe care îl fac, e să-și coloreze viața intimă. Dar mai ales pentrucă burghezia vrea să facă bani din orice. Capitalismul a putut deci considera eroticul ca pe o bogată mină de exploatat pentru a acumula averi. Technica plăcerilor și răspândirea lor e o urmare în foarte mare parte a dorinței de bani, a atitudinei burgheze în fața vieții. Burghezia a mai contribuit însă într'un fel la erotizarea oamenilor: prin anonimatul pe care îl aduce. Orașele moderne devin un fel de junglă erotică, la adăpostul anonimatului. De aceea idealul multor oameni de azi e să trăiască la hotel sau să călătorească mereu: pentru a avea și mai mult anonimat.

Literatura și artele plastice, dar mai ales literatura, iar astăzi cinematograful, au fost și sunt o cauză de erotizare. Din acest punct de vedere, născocirea tiparului a avut rele urmări asupra omenirii. Tiparul, de exemplu, a făcut posibil, împreună cu alți factori, genul romanului sau cel puțin l-a răspândit, iar

literatura care se pretează cel mai mult la erotism, este romanul. Pe de altă parte, generalizarea ştiinţei de carte şi orgoliul dat de democraţie oamenilor mai mult sau mai puţin comuni, au făcut să apară multe lucrări literare alcătuite de autori mărunţi. Micii autori sunt însă o cauză puternică de erotizare. Aceşti autori nu pot atrage publicul decât prin supralicitare de picanterii. Trebuie să recunoaştem însă că în erotismul literaturii de azi e şi o parte, care n'ar putea fi imputată autorilor. Literatura îşi ia materialul din viaţă, aşa cum e la un moment dat, iar viaţa de azi e pigmentată de erotism. Aşa se explică faptul că în autorii cei mai serioşi, se găsesc uneori surprinzătoare mostre erotice. Acest fatalism erotic al literaturii trebuie însă redus la ceeace este în realitate, iar nu luat ca pretext pentru a-l exagera în chip voluntar, aşa cum fac micii autori ori obsedaţii erotici ai peniţei.

Emanciparea femeii este de asemenea un factor de erotizare. Cărţile sentimentale sunt cetite mai ales de publicul femenin. Fără acest public, sunt autori cari n'ar fi ajuns niciodată să circule. In ceeace priveşte filmele, producătorii cinematografiei americane au declarat că se văd obligaţi să le facă aşa cum le ştim, pentrucă publicul ce consacră un film în America — şi aproape pretutindeni — e publicul femenin, iar acesta vrea cât mai multe idile pe ecran. Nu s'a spus că pentru sufletul femenin „l'amour est la grosse affaire de la vie" ? Mai mult : scriitoarele, la rândul lor, radiază în operele pe cari le compun, o atmosferă de erotism persistent cele mai adesea. Odinioară, în unitatea naturii sau în unitatea culturii, de care vorbeam, iubirea era sublimată sau limitată de maternitate. Azi acest proces de armonizare e mult mai slab.

Dar emanciparea femeii face parte dintr'un fenomen mai complex de erotizare : criza instituţiei familiei. E aici un lucru mai grav chiar decât cred moraliştii, cari perorează cu gravitate pe tema vlăguirii moravurilor şi a disolvării spiritului de familie. Căci în legătură cu familia se poate face toată istoria societăţii şi a culturii, familia fiind baza tuturor valorilor tradiţionale. Etnicul, morala, religia, educaţia s'au sprijinit pe familie şi sunt în foarte mare parte creiaţia ei. Această celulă a vieţii colective e mai cuprinzătoare decât multe instituţii cu aparenţă majoră. Criza familiei e deci o criză a întregii culturi. Ea se manifestă în multe feluri, asupra cărora nu e nevoie să insistăm. Unul însă ne interesează mai mult decât toate. Pentru a fi familie valabilă

se cere, pe lângă o armonie devenită organică, o îndoită deosebire, de sex și de vrâstă. Azi însă familiile tind să aibă numai deosebire de sex, fiindcă dispar sau se împuținează copiii — afară dacă unii mucaliți nu vor să înțeleagă deosebirea de vrâstă în sensul că soții înșiși se aleg azi, adesea, din vrâste aparținând unor generații diferite... O familie fără copii e o pseudofamilie. In acest caz, vorbind în general, soții se erotizează repede, în afara căminului. Mai mult : chiar când sunt copii puțini, pe măsură ce aceștia se măresc, maternitatea sau paternitatea devin în parte o amintire și soții riscă să devină disponibili din punct de vedere erotic... In chip natural, nașterea copiilor e o funcție permanentă a familiei, iar imposibilitatea acestei funcții, în condițiile de azi, face ca energia afectivă să apuce adesea pe drumuri centrifugale. Tot în legătură cu criza familiei în societatea modernă, suntem obligați să amintim că atât timp cât un tânăr e împiedicat, din motive economice sau din alte motive, să întemeieze un cămin și atât timp cât femeile nu-și pot găsi un soț, e greu să se vorbească de o disciplinare a vieții erotice. Massele de celibatari, de ambele sexe, care abundă în jurul familiilor existente, sunt o continuă amenințare pentru armonia vieții de familie sau pentru cuviința moravurilor.

Astăzi există și un agent funebru, care stimulează erotismul. In vremea noastră, războaele sunt mai rare dar mai generalizate și infinit mai destructive. Afară de aceasta, dacă războiul nu e atât de frecvent, dar amenințarea lui e la fiece pas. Oamenii trăiesc cu spaima războiului, deci cu spaima morții. Pe de altă parte, moartea, pentru moderni, e ceva teribil, fiindcă nu are corectivul unei vieți de apoi în conștiința oamenilor. In nici o epocă a istoriei nu s'a murit atât de radical ca azi ! Moartea e un adevărat vid pentru omul modern. Dar acest fapt are o repercusiune asupra vieții erotice. Omul care simte aproape prezența morții, se aruncă, adesea, în erotic, ca într'o salvare. In inconștientul omului a rămas ceva, care-l îndeamnă la aceasta. Eroticul era, în chip natural, mijlocul de a perpetua viața, deci de a avea posteritate, nemurire. De aceea omul când e aproape de moarte, poate recurge la erotic, pentru a-și da un fel de nemurire indirectă. Nu e conștient de acest lucru și de cele mai multe ori posteritatea în chestiune nici nu e asigurată. Dar inconștientul lucrează pentru om. Așa se explică faptul că în războaie e întotdeauna o creștere a furiei erotice, afară de alte mo-

tive cum ar fi anonimatul, abuzul de putere armată, nevoia de a găsi momente de uitare, fie şi trecătoare.

In legătură cu uitarea, e, de altfel, altă cauză a erotismului modern. Vremea noastră e vremea relativităţilor de tot soiul. Greu se poate găsi o nuanţă de absolut. Criticismul a dizolvat credinţele, criticismul acesta care e şi el o urmare a individualizării. Se merge atât de departe, încât uneori omul modern se îndoieşte de propria lui realitate. In lipsa unor absoluturi mai înalte, omul modern se refugiază în absoluturi minore ori bastarde. Un astfel de absolut poate fi şi eroticul. Un absolut subiectiv, trecător şi iluzoriu, pentru realizarea cât mai deasă a căruia omul modern îşi sacrifică adesea avere, reputaţie, linişte: pentru momente de uitare, pentru a-şi creia, măcar intermitent, o metafizică bastardă.

Erotizarea omului actual are şi cauze de ordin etnic. Sunt mai ales trei popoare în lume, pentru care categoria eroticului, ca formă de vieaţă, e dominantă sau excepţional de frecventă: Evreii, Ruşii şi Americanii. Şi s'a întâmplat ca tocmai aceste trei popoare să aibă azi o circulaţie sau o influenţă universală, ceeace face că sugestia erotică e propagată într'un mod deosebit de efectiv. Această coincidenţă are mare importanţă pentru ceeace vrem să spunem. Evreii trăiesc în diaspora, pe toată faţa globului; Ruşii fac să se vorbească mult despre ei prin fenomenul bolşevismului, care, de altfel, a dat mare încurajare libertinajului erotic, psihologia rusească şi doctrina socialistă sau comunistă făcând bună tovărăşie din acest punct de vedere; iar Americanii răspândesc peste tot capriciile şi îndrăsnelile lor prin cinema şi prin ansamblul civilizaţiei technice de azi, care are structură americană. Americanismul ca stil de viaţă, iudaismul, socialismul şi psihologia rusă sunt mijloace de erotizare a omenirii întregi.

Criza economică merită o menţiune specială. Bogăţia aduce erotizare, dar şi sărăcia. Nu însă orice sărăcie. In regimul patriarhal, sărăcia, oricât ar fi fost de înteţită, nu aducea niciodată deşănţare erotică. Rezultatul acesta se produce numai în regimul burghez, democrat ori socialist. Şomajul e o cauză de înfrângere a regulilor şi virtuţilor, de încurajare a delictelor şi crimelor. Domeniul posibilului e altul pentru şomeur decât pentru omul asigurat. Doctrinarii socialişti au insistat, de altfel, încă din secolul trecut, din punctul lor de vedere, asupra faptului că şo-

majul ori mizeria claselor de jos aduc prostituarea, ceeace azi se petrece pe o scară întinsă și nu numai la cei din clasa cea mai de jos. S'a ajuns acum ca, uneori, căpătarea de posturi să se facă prin concesii de ordin erotic, iar anume șefi de pe o treaptă sau alta a aparatului biurocratic, de stat sau particular, abuzează de situația lor cu ferocitate sau cu insinuare. Sărăcia mai are însă urmări erotice și dintr'un alt punct de vedere, care, de data aceasta, aparține numai psihologiei. Omul sărac neputând avea alte bucurii căci aproape toate sunt costisitoare, recurge la cea erotică, fiindcă aceasta poate să nu coste nimic. In felul acesta se simte și el om, se simte că nu este exilat din viață. In regimul burghez, mai ales, bucuriile se cumpără cu bani. Dar pentru cea erotică nu e întotdeauna nevoie de bani. E nevoie doar de un acord. Vorba unui candidat la examenul de bacalaureat — care, fiind întrebat de ce bolile lumești se numesc sociale, a răspuns, cu candoare, invocând motivul că, pentru a fi provocate, se cere să fie doi — arată ceeace vrem să spunem. Sărăcia caută în viața erotică o compensație gratuită la condiția ei mediocră, la abstinența obligatorie dela alte jubilări ale existenței.

In sfârșit, nu trebuie să se uite că, prin emanciparea democratică, clasele de jos râvnesc să aibă același fel de viață ca cei din clasa dirigentă. Intotdeauna clasele de jos au vrut să imite pe cei de sus, dar în trecut lucrul nu era posibil. Intre cei din fruntea societății și poporul mare, nu era continuitate. Azi nu mai e așa. Poporul e atent la ce fac cei de sus și e gelos pe orice independență, abuz sau formă de desfătare a acestora. Acest fenomen se vede, în chipul cel mai expresiv, la personalul de serviciu al caselor mari, care aplică imediat, exagerând pânăla grotesc, gesturile sau viciile stăpânilor. Clasa de sus a trăit întotdeauna în istorie într'o stare mai libertină. Dar ea și-a dat mai mult sau mai puțin seama de aceasta și uneori profeții au ieșit chiar din sânul ei. Poporul însă, când imită viciile celor de sus, nu-și dă seama că face ceva anormal. Pentru el, ceeace fac cei de sus e îndreptățit cași o lege din fizică. Și tocmai aici e pericolul. S'a ajuns acum că în lumea mahalalelor și servitorimii de toate gradele, e o promiscuitate nu numai fără nicio reținere, dar având credința că așa e normal să fie. Când poporul reușește să imite păcatele celor de sus, e un semn de mare primejdie. Și când cei de sus se dau în spectacol, fără să ia în seamă că servesc de model, e un motiv de adâncă îngrijorare. Astăzi oricine ocupă

un loc proeminent în societate, ar trebui să cugete că găseşte imediat imitatori în massele sociale. Ceeace nu era înainte vreme. Din acest punct de vedere, responsabilitatea claselor de sus e mai mare acum decât odinioară. Din nefericire însă clasele conducătoare, în faţa situaţiei noui, nu şi-au întărit şi conştiinţa răspunderii lor, ci continuă să dea poporului exemple dintre cele mai criticabile. Cei de jos se iau astfel la întrecere cu cei de sus ca să creieze o morală de un naturalism anarhic, ce e în afara atât a ordinei culturii, cât şi a ordinei naturii sănătoase şi adânci.

Toate aceste cauze au făcut să se ajungă la atmosfera erotică de azi. Cele mai multe din ele sunt vechi şi au început, unele mai mult altele mai puţin, odată cu epoca modernă. Detaşarea omului din unitatea generalului a început, în chip caracterizat, odată cu Renaşterea. Totuşi, aceste cauze au ajuns la termen abia astăzi. De aceea am putut spune că, în secolul al 19-lea, sarcina educaţiei era relativ uşoară şi viitorul era privit cu optimism, deşi un ochiu critic ar fi putut prevedea catastrofe morale şi sociale, şi asemenea viziuni n'au lipsit cu totul în secolul trecut.

Astfel şcoala a câştigat un nou duşman. Dacă luăm în considerare că azi au început să se erotizeze până şi copiii, vedem că se ajunge la o ticăloşire spirituală, ce poate pune în primejdie însăş sănătatea rassei. Din mijloc pentru perpetuarea şi creşterea speciei, eroticul devine un mijloc de degenerare. Neliniştitor e, între altele, faptul că se compromite vrâsta cea mai frumoasă şi mai importantă a omului pentru punerea bazelor caracterului şi ale instaurării spiritului în om : adolescenţa. Intr'o atmosferă de pasiuni mediocre, adolescentul renunţă la exerciţiul salvator al unei spiritualităţi înalte şi intră în vieaţă desacordat şi fără această coamă de aur, care sunt pentru om idealurile adolescenţei. Erotizarea s'a extins atât de mult, încât uneori atinge şi pe educatori.

Dar când răul e la maximum, poate începe, deşi deocamdată aproape imperceptibil, seria binelui. Principala explicaţie, pe care am dat-o, în legătură cu ieşirea omului modern din armonia realităţii generale, e oarecum metafizică, dar e verificată de istorie. Căci în istorie se constată că intervin, din când în când, faze când omul se individualizează prea mult şi tinde să iasă din real. Aşa a fost, de exemplu, înainte de venirea creştinismului şi aşa e în timpul modern. Şi e foarte probabil că va veni reacţia şi că vom

dărâma iarăş idoli şi capişti, aşa cum altădată furia creştină a dărâmat monumentele păgânităţii şi luxurii greco-romane. Oricât de mare ar fi răul, nimic nu ne poate face să credem că omenirea a trăit atât timp pe pământ şi că se va poticni definitiv tocmai astăzi. Vieaţa va găsi mijlocul să se salveze. Intr'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, lumea trebuie să se schimbe şi să revină, în forme şi alcătuiri noui, la isvoarele sănătăţii primare. Libertăţi, compromisuri, păcate şi tot felul de licenţe, care azi ispitesc atât de mult, nu vor mai avea mâine acelaş preţ şi aceeaşi îngăduinţă. Azi încep să apară semnele că domnia individualismului e contestată şi că omenirea se va îndrepta spre o recolectivizare organică.

Să desprindem trei din aceste semne, care sunt în legătură cu educaţia. Unul e solidarizarea, care începe să se facă între politică, în înţelesul bun al cuvântului, şi şcoală. Formaţiile cu caracter totodată etnic şi creştin, cum ar fi străjeria, sunt o indicaţie spre încadrarea individului în realităţi totalitare. De altfel, mulţi tineri astăzi simt nevoia să se înglobeze în asociaţii, în care individualul să dispară. Funcţia politică şi gospodărească de fond a societăţii, începe să creieze instituţii educative în afara şcolii, dar care să sprijine şcoala. E aici o dovadă că şcoala singură nu mai poate face educaţia omului, în măsura în care făcea altădată, dar e şi dovada că se simte nevoia subordonării individului într'o organică voinţă generală, într'un total de vieaţă. Această tendinţă e încă prea vagă şi în minoritate, dar reprezintă o structură spirituală cu atât mai preţioasă. Alt semn e importanţa, care începe să se dea azi în şcoală dexterităţilor. Se ştie în ce depreciere şi obidă căzuseră acestea înainte de războiu, în timpul intelectualismului individualist. Maeştrii deveniseră un fel de anexe tolerate ale învăţământului, adesea obiect de glumă pentru titularii materiilor de studiu. Până şi în cursul primar, unde dexterităţile au o importanţă fundamentală, fiind uneori singurul mijloc de a introduce copilul în sfera culturii, ele ajunseseră pe planul al doilea. O disciplină atât de subtilă şi de profundă cum e muzica, de exemplu, a putut fi încredinţată, uneori, cobzarilor didactici. Iar situaţia celorlalte dexterităţi era şi mai mediocră. De ce? Fiindcă muzica şi gimnastica, deprinse şi executate aşa cum s'a făcut în vechile societăţi organice, au în ele o mare putere de încadrare în colectivul adânc. Dar acum situaţia începe să se schimbe. Iar al treilea semn e că spiritele alese de azi simt nevoia

unei educaţii eroice. Unii educatori şi mulţi dintre tineri, cer ceva radical în educaţie. Alături cu declanşarea instinctelor unilaterale sau pervertite, care ocupă cea mai mare parte a scenei istorice actuale, apar şi avânturi aproape tragice spre un sens eroic al vieţii, aşa cum nu era înainte, când idealul cel mai înalt era doar personalitatea strălucitoare, frumos stilată. Azi conştiinţele, în care se plămădeşte în adevăr istoria de mâine, nu mai sunt mulţumite cu educaţia de amabile convenienţe dela sfârşitul secolului trecut. Cei mai aleşi caută azi în istorie misiuni sau destinuri de foc, care cer suflete de cruciaţi. Acest eroism e cea mai bună infirmare a răsfăţului individualist. Eroismul e prin excelenţă ecoul voinţei genericului în om. E omul ridicat la potenţă maximă prin transfigurarea voinţei colectivităţii vieţii în el.

Dar într'o lume, în care colectivul organic îşi reia drepturile asupra individualului centrifugal, într'o lume în care unitatea vieţii începe să funcţioneze din nou, eroticul nu va mai putea avea excesele de azi. Desigur, întotdeauna vor fi excese în această direcţie, căci au fost în toată istoria, dar nu în măsura actuală. Şi dacă aşa se pune problema, care e datoria pedagogilor? Ei trebuie să-şi dea seama că greutatea de a combate erotizarea ţine de două lucruri: de un factor psihologic şi de unul istoric. Adică de puterea eroticului în om, pe de o parte, şi de natura epocii moderne, pe de alta. Meritul freudismului e că a arătat realitatea impulsului erotic, deşi a exagerat. Asupra legăturii între individualismul empirist şi erotizare nu s'a insistat însă îndeajuns. Dacă toată campania ce se duce contra abuzurilor erotice nu reuşeşte în măsura sperată, e fiindcă se ia forţa eroticului prea în uşor şi pentrucă nu se ia în considerare filosofia epocii istorice, în care s'a desvoltat omenirea modernă. In acest domeniu, ca în atâtea altele, lupta trebuie dusă mai mult indirect decât direct. Şi lupta directă contra eroticului poate da unele rezultate, când e purtată cu stăruinţă şi de oameni cu mare prestigiu. Dar esenţialul trebuie căutat în altă parte. Şi anume, în orientarea tinerimii către idealuri generale, suprapersonale. Educatorul trebuie să ajute să se refacă unitatea spirituală a totalului vieţii, care, la rându-i, va pune dela sine ordine şi în domeniul ce ne preocupă aici. Mai presus de toate, oamenii şcoalei sunt ţinuţi, dacă vor să se adreseze esenţei lucrurilor, să dea generaţiilor noui sentimentu celei mai recente direcţii istorice: încadrarea în general. Va fi

greu, dar nu imposibil, fiindcă cei mai buni tineri încep să fie sensibili la configurația generalului. Și va fi ceva efectiv, deși indirect, fiindcă e o metodă radicală. In copiii și tinerii cari se ridică, trebuie să se instaleze din ce în ce mai adânc structura unui ideal, care să salveze interesele generalului vieții, fără a nimici personalitatea. Căci condiția normală a omului nu e libertatea pentru libertate, cum a crezut în practică timpul modern, ci libertatea pentru creiație și încadrare.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CETATEA MEDIEVALĂ A SEVERINULUI

ÎNCEPUT DE CERCETĂRI ARHEOLOGICE

de AL. BĂRCĂCILĂ

Severinul, de două ori renăscut din propria-i cenuşe, la lungi intervale de timp, şi-a luat de fiecare dată alt nume.

Pe ruinele *Drubetei*, centru militar şi oraş daco-roman, aproape după o mie de ani dela prăbuşirea ei, se ridică cetatea şi oraşul medieval *Severin*, după a cărui năruire a trebuit să treacă mai bine de 300 de ani până să renască actualul oraş, *Turnu-Severin*.

Gloria Romei, prin bogăţia şi măreţia monumentelor ce a lăsat aci, a avut însă puterea să înfăşure în toga ei şi relicviile geniului medieval, — cetatea din grădina publică a oraşului, dominată de impunătoarele resturi ale turnului, numit „turnul lui Sever" (fig. 5 pl. I).

Confuziunea a fost uşurată de aproprierea de nume al Împăratului Septimiu Sever [1]) şi al oraşului medieval Severin, centrul de seamă al unei ţări întregi, *Terra Seurini*, ce apare în documentele dela începutul veacului XIII [2]).

Din prima jumătate a veacului al XVIII, găsim pierdută tradiţia vieţii medievale. Contele *L. Ferd de Marsigli* [3]) dă cu numele de Severin cetăţuia de astăzi din grădina publică „General Dragalina" şi o schiţează ca pe un dreptunghiu de 70/27 toaze (fig. 1), cu următoarele indicaţii. „...Le terrain du quarré qui est le plus proche du fleuve est un peu incliné et son angle oriental, joignant le mur de séparation, est fermé par un petit mur particulier (*b*). Le coté oriental de l'autre moitié, dont le terrain est plus élevé, est doublé en dehors du mur (*c*), qui règne

---

1. Acest împărat a ridicat la rangul de colonie, Drubeta — care până la el se numea *Municipium Hadriani Drubeta*, iar dela el s'a numit *Colonia Septimia-Drubeta*.

2. Hurmuzaki, *Doc.* . I, Nr. 98, p. 126, unde semnează ca prezent, în anul 1233, *Luca, Ban de Severin*.

3. *Description du Danube*, Haye, 1744, p. 22 şi tab. 8, fig. XXXII.

tout du long. *Il y a beaucoup d'apparence que la première colonie que les Romanis envoyèrent au-delà du Danube, après y avoir fait un pont, s'etablit en cet endroit; et il est de même fort probable qu'ils y entretinrent une garnison nombreuse pour en garder le passage*".

Aşa cred şi astăzi cei mai mulţi că „Turnul lui Sever" este o fortificaţie romană.

Nu este îndoială că aproape întreg terenul pe care se ridică oraşul de astăzi, a fost folosit de populaţia şi garnizoana romană [1]) : aceasta însă şi-a avut adăpostul în *castelul, cap de pod*, şi în marele lagăr (*castrametatio*) din partea de Vest a oraşului, — ambele însemnate de Marsigli [2]). Săpăturile vor lămuri dacă şi Romanii

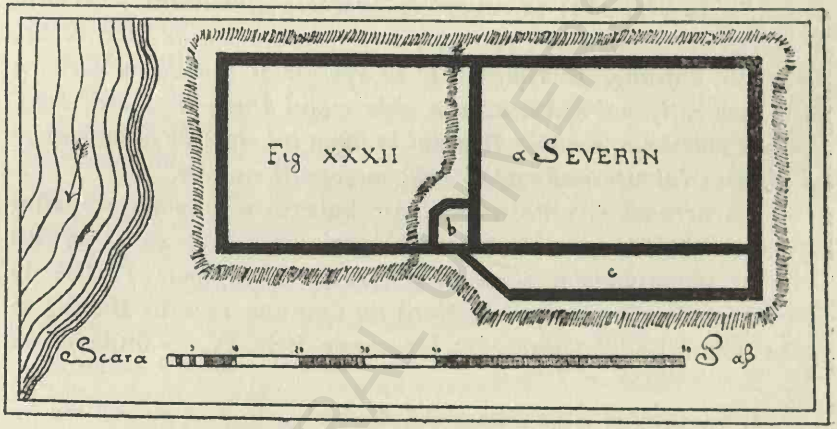

Fig. 1. — Planul cetăţii ridicat de contele Marsigli.

au construit pe locul unde mai târziu s'a ridicat cetatea medievală; aceasta însă, în forma în care ne-o descrie Marsigli, se ridică, cum se va vedea, aproape după un mileniu dela părăsirea Daciei de către Romani.

Documentar se poate urmări dela o vreme fiinţa şi vieaţa acestei cetăţi, aşezată la Pragul Porţilor de Fier, cu menirea de a închide drumul către Europa Centrală, servind totodată încercările de expansiune de aci spre răsărit.

---

1. Lucrările de transformare şi *înfrumuseţare a fântânilor* dela bariera de vest a oraşului, au dat şi aci la iveală un masiv de *zidărie romană* din cărămidă, de sigur din lucrările de captare şi folosire a acestor bogate isvoare.

2. Marsigli, ibidem, p. 21, 25, 32; Tab. 8, fig. XXX şi Tab. 10 fig. XXXII; aceasta din urmă reprodusă şi de noi în „Drubeta", 1932, p. 15.

Renaşterea imperiului bulgar, sub dinastia românească a Asaneştilor, (1186—1257) este marcată şi prin eforturi de reaşezare a heghemoniei lor în regiunea Porţilor de Fier; se lovesc însă aci de năzuinţele contrarii, cu ţinte îndepărtate pânăla gurile Dunării şi marea constantinopolitană, ale Ungurilor de sub dinastia ultimilor Arpadieni. Andrei al II-lea (1205—1235), luptând la zidurile Vidinului, cucereşte *Ţara Severinului* şi o organizează ca Banat, însuşindu-şi titlul de ţar bulgar [1]). In 1260, când regele ungar Bela IV era ocupat în războiul din Boemia, Bulgarii pustiesc Banatul Severinului. Situaţia se restabileşte numai în 1263, când regele cu greutate găseşte pe viteazul care să-şi ia această sarcină. *„Mai mulţi baroni*, spune el în 1264 [2]), *cu stăruinţă chemaţi de noi, n'au vrut să-şi ia asupra-şi apărarea Banatului"*. Găseşte în sfârşit pe *Laurentius*, care *„primeşte demnitatea de Ban al Severinului, înfrânge pe Bulgari, le ia spoliile şi prăzile cu cari i-a găsit încărcaţi, mai spânzură din ei la malul Dunării şi aşa, potolindu-le cutezanţa, readuce Banatul la buna lui stare de odinioară şi cu virtutea lui neasemănată îl redă majestăţii noastre."*

La această rivalitate maghiaro-bulgară se adaogă prăpădul năvălirii Tătarilor, cari pustiesc Ungaria în 1241—42. Una din căile de pătrundere a acestora a fost Dunărea, pela Porţile de Fier. Pe valea Topolniţei, la Nord de Comuna Isvorul Bârzii, se arată acum *Vadul tătărăsc* [3]); iar regele Bela IV, — după ce în

---

1. Fr. Griselini în „Ist. Banatului Timişan", *afirmă că Banatul nou înfiinţat sub titlul de Banatul Severinului, peste care Andrei II pune ca guvernator pe Dominic de Bassan, — şi-a primit numele dela un castel cu acelaşi nume* (pag. 15 în traducerea N. Bolocan, Bucureşti, 1926). In acest caz *castrum Seurini* a existat înainte de întinderea stăpânirii ungureşti în acest ţinut, aşa cum exista mai jos pe Dunăre *Castrum Budung-Vidin*. Este o nouă verigă ce rămâne de precizat la lanţul fortificaţiilor constatate în T.-Severin, venind după acelea cunoscute sub numele împăraţilor Traian, Constantin cel Mare, Justinian, şi precedând epoca Banatului de Severin.

2. Hurmuzaki, *Doc.* I, Nr. 228, p. 315.

3. *„Pe unde au năvălit Tătarii în oraşul Martalogilor"*, — spune tradiţia locală. *Acest vad se arată mergând de aci spre vest, pe valea Şuşiţei, pârâu afluent al Topolniţei. Pe acest drum se îmbină legenda Tătarilor cu aceea a lui Iovan Iorgovan*: „Acesta s'a luat pe urma balaurului, a cărui dâră se vede coborînd depe vârful Martalogilor până în valea Topolniţei; trecând apa, şarpele a intrat pe sub piatră la peşteră, la Colţul Pietrii, şi de aci a eşit în Cazane". Pe lângă poveşti, ecou al unor vechi stări şi evenimente, păstrează şi pământul vădite *urme de aşezare romană necercetate, pe dreapta Topolniţei, puţin mai jos de Vadul Tătărăsc, la locul numit „la Biserica Veche" sau „la Mânăstire"*.

1251 Papa Inocenţiu IV îi confirmase donaţiunea făcută de el ordinului Ioaniţilor, întreaga Ţară a Severinului [1]), adresându-se din nou aceluiaşi papă în 1254 cu stăruitoare rugămiinţi de ajutorare împotriva nouilor atacuri ce aştepta, atât din partea Tătarilor cât şi din partea altor neamuri sud-estice [2]), aminteşte *opera pe care cavalerii Ioaniţi o realizaseră şi aveau a mai realiza la Dunăre* spunând: ... *„au luat armele împotriva păgânilor şi schismaticilor, ca să apere regatul nostru şi credinţa creştină;... I-am aşezat, în parte în locul cel mai primejduit, la hotarul Cumanilor de peste Dunăre şi al Bulgarilor, pe unde şi-a făcut intrare armata Tătarilor în vremea năvălirii regatului nostru. O parte însă din fraţi, i-am aşezat în mijlocul regatului nostru, pentru apărarea castrelor ce facem să se zidească pe lângă Dunăre, la care lucru neamul nostru nu este dedat. Căci aşa au chibzuit ai noştri, în repetate rânduri, că este o siguranţă pentru noi şi pentru toată Europa ca Dunărea să fie întărită cu fortăreţe. La Dunăre se dau bătăliile; aci a eşit Eraclius în calea lui Cosroe [3]) pentru apărarea imperiului roman; aci şi noi, oricât de nepregătiţi şi atunci grav loiviţi, 10 luni ne-am împotrivit Tătarilor, când regatul nostru cu totul era lipsit de fortăreţe şi de apărători"* [4]).

Din acest text rezultă: că până în anii marei năvăliri tătare, 1241—1242, Unguri nu aveau cetăţi la Dunăre; că la construirea acestora s'au folosit de cavalerii Ioaniţi, cari, după toate probabilităţile, au construit sau au reconstruit [5]) şi cetatea Severinului.

Cu trei veacuri mai târziu, valoarea acestei cetăţi pentru apărarea Ungariei, — de astă dată împotriva expansiunii turceşti, o formulează nunţiul apostolic, *Baronul Del Burgio, în 17 August*, 1524, — în scrisoarea către cardinalul Ioan Matheo de Giberti. Aci, arătând amănunţit cum comandantul turc Balibeg asediază cetatea Severinului, adaogă: *„Dacă se pierde Severinul, Transilvania este pierdută şi apoi prin Ungaria se poate trece fără grije. Eu nu voi înceta să fac tot ce e cu putinţă; dar cine să mă înţeleagă?"* [6])

---

1. Hurmuzaki, ibidem, N. 193, p. 240.
2. Ibidem, I, N. 199, p. 259.
3. Amintirea luptelor Impăratului byzantin Heraclius (610—641) cu Perşii, cari erau aliaţi cu Avarii.
4. Hurmuzaki, ibidem, p. 260—261.
5. Vd. mai sus, nota 1, p. 344.
6. Hurmuzaki, *Docum.*, II, N. 333, p. 477 sq.

In toamna aceluiaş an, Turcii distrug Severinul în parte, Orşova în întregime, părăsindu-le însă după ce le atacaseră cu atâta înverşunare. Se mulţumiseră să ridice o piedică ce le-ar fi stat în calea Ardealului [1]).

In două scrisori ale Regelui Ludovic al II-lea din 12 Aprilie şi 30 Octombrie 1524, către Sibieni [2]), arătându-le că, faţă de primejdia înaintării Turcilor, *„întărirea cetăţii Severinului a devenit foarte necesară"*, hotăra ca o parte din venitul drepturilor Sibienilor de a bate monede să servească la întărirea Severinului şi a Sibiului. Era prea puţin şi prea cu zăbavă.

Cu această apropiere între datele documentare scrise şi ruinele peste cari se înalţă aşa zisul „turn al lui Sever", cu concursul Comisiunii Monumentelor Istorice, am început aci, în toamna anului 1936 cercetări arheologice, pedeoparte spre a completa descoperirea făcută de noi în 1913, când a eşit la iveală capela cetăţii, pedealta pentru clarificarea legăturilor de epocă şi civilizaţie între acest monument şi mormintele recent descoperite la thermele romane de lângă castrul Drubeta [3]).

Cetatea este situată în colţul de Sud-Est al grădinii publice, pe o ridicătură de teren, izolată printr'un şanţ adânc de terasa ridicată a Dunării, pe care spre Răsărit avem thermele romane, iar mai departe ruinele podului lui Traian şi castrul Drubeta. Spre Sud terenul se lasă către linia ferată şi port. Şanţul ce înconjuară cetatea pe trei laturi a fost evident tăiat în terasa superioară a Dunării.

In deceniile trecute cetatea a avut de suferit pe urma unor lucrări edilitare. La construirea portului şi a căii ferate s'a distrus în întregime zidul extern sudic precum şi părţile alăturate din zidurile de Est şi Vest, între care s'a construit apoi un restaurant de port. In turnul dela mijlocul zidului estic depe panta colinei, s'a făcut o gheţărie, iar pe trei laturi, către platoul cetăţii, s'au tăiat patru drumuri înguste, parte cu scări de beton şi cu ziduri de sprijin. Zidul rămas în picioare din marele turn pătrat, ce se ridică în colţul de Nord-Est, pe terasă, a fost bine consolidat cu patru mari contraforturi şi i s'a împlinit lipsa la baza laturii ve-

1. Al. Bărcăcilă, *„Turnu-Severin — Trei veacuri de viaţă medievală"*, „Arhivele Olteniei" Nr. 65—66, 1933, p. 19, sq. în extras.

2. Pesty Frigyes-Szörenyi Bánsag, vol. II, Nr. 145, 146, p. 173—4.

3. A căror publicare o avem în pregătire, — descoperire recentă.

stice; apoi a fost închis cu un grilaj de fier, care prinde şi câteva blocuri căzute din turn [1]).

Bună parte din zidurile cetăţii am fost totdeauna evidente.

Contele Marsigli le face descrierea sumară şi dă o schiţă de plan (fig. 1), care numai în liniile mari corespunde realităţii, după cum se vede din comparaţia cu planul ce prezentăm (fig. 3) [2]).

Arheologul profesor Teoharie Antonescu [3]) a ridicat în 1906 planul cetăţii (fig. 2), mai apropiat de realitate, dar introducând unele deducţiuni eronate, trase din examinarea ruinelor aparente.

Planurile Marsigli şi Teoharie Antonescu însemnează şi zidul sudic, care astăzi nu mai există, dar a cărui poziţie precisă se va putea determina prin săpături.

Pe platoul de sus al cetăţii sunt risipite mari blocuri de zidărie prăbuşite, între care o deosebită importanţă prezintă blocul ce reproducem (fig. 6 pl. I) rostogolit din colţul Sud-Vestic al turnului.

Pe creasta de Sud a platoului era aparent zidul de incintă, pătruns spre Răsărit de o poartă, din care rămăsese neacoperit arcul pragului de sus.

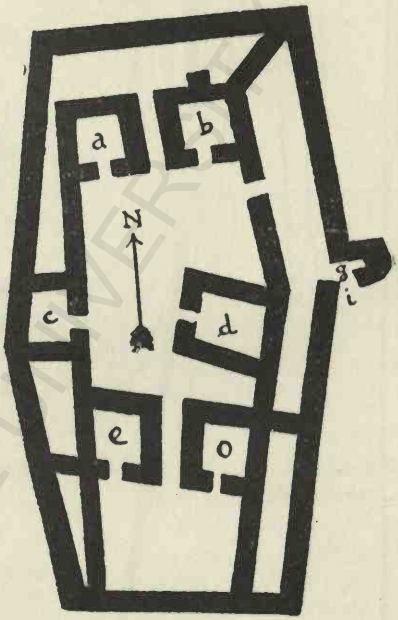

Fig. 2. — Planul cetăţii ridicat de Teoharie Antonescu.

Crestele de Est şi Vest ale platoului, prin nivelul lor mai

1. Aci s'au păstrat, până la înfiinţarea muzeului regional, la 13/15 Mai 1912, inscripţii şi alte monumente de piatră, găsite în regiune, cele mai multe din săpăturile lui Gr. Tocilescu la castrul Drubeta.

2. In acest plan s'au trecut numai construcţiile aparente şi cele descoperite de noi. Alte eventuale turnuri, sau cazemate între cele două ziduri lungi de incintă, aşa cum le dă Teoharie Antonescu, rămâne să se verifice prin săpături.

3. Pentru aceste cercetări, ca şi pentru apărarea prestigiului nostru cultural, trebue să dispară restaurantul „La şapte nuci", construcţie uşoară a municipiului, ridicată între zidurile cetăţii. După indicaţiile lui Marsigli şi măsurătorile noastre, zidul sudic se va căuta la distanţă de circa 11 m. dela capetele zidurilor de Est şi Vest acum evidente.

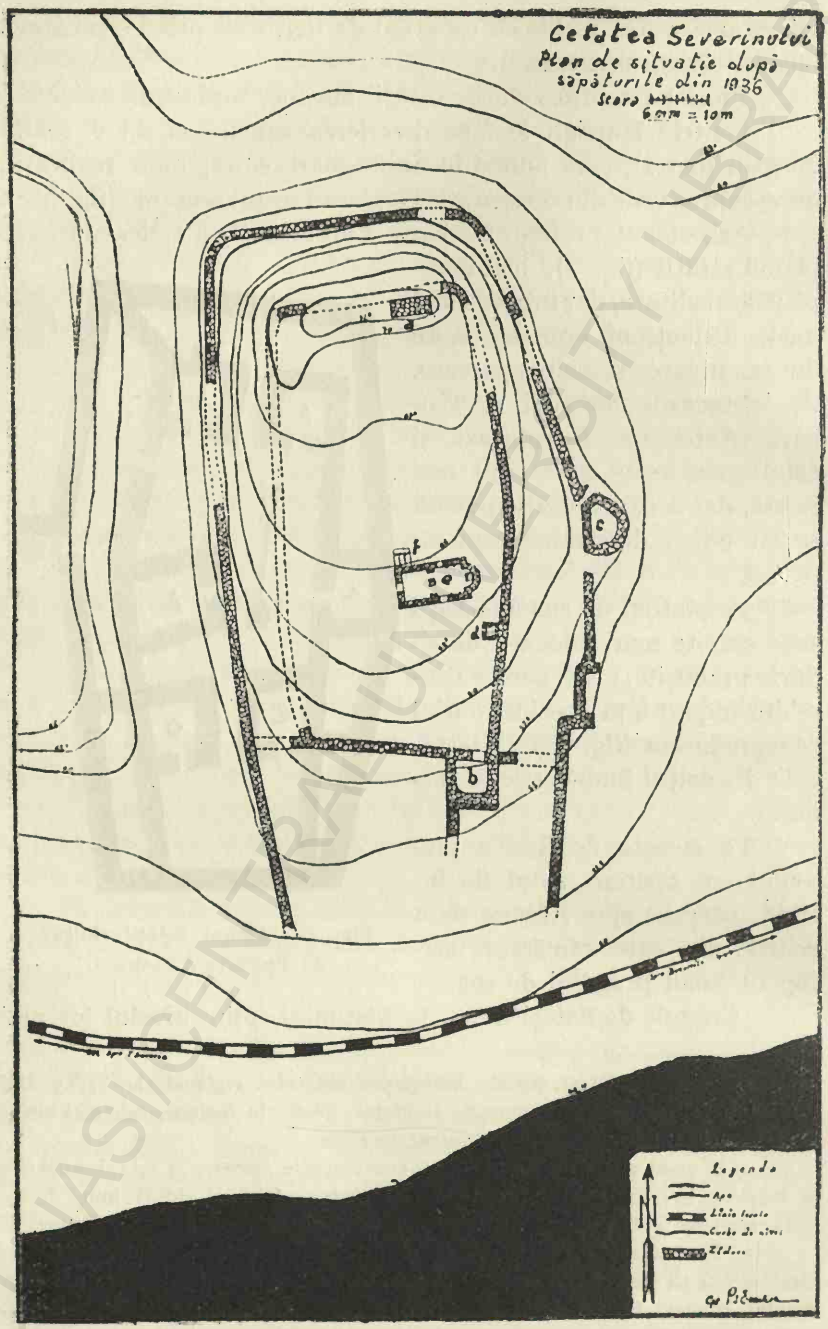

Fig. 3. — *a*, zidul turnului nordic ; *b*, turnul sudic ; *c*, turnul estic ; *d*, cuptor ; *e*, capela ; *f* morminte.

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

ridicat indicau existenţa unor ziduri de incintă, pe lângă cellalt rând de ziduri de mai jos, la poalele colinei.

Inceputurile noastre de săpături, limitate la parte din latura estică a platoului cetăţii şi a pantei sudice, au dat al iveală :

I. *Capela* [1]) orientată spre Răsărit, cu despărţirea în pronaos şi naos, ca la bisericile ortodoxe, însă cu masa altarului construită din zidărie şi lipită de fundul absidei. Aceasta, semicirculară în interior, este pentagonală în exterior. In colţul sud-estic al naosului a fost încă o masă de zidărie, în forma unui paralelipiped drept, înaltă de 1 m., cu baza de 1.27/0.84 ; în faţa ei, jos, era aşezată lespedea de piatră de calcar de 1 m.16/0.87/0.27, cu *inscripţia de dedicaţie a Coloniei Septimia Drubeta pentru împăratul Caracalla* [2]), zidită cu aproape a 3-a parte din lăţime sub masă (fig. 4, 7, 3).

Naosul pare a fi fost boltit cilin-

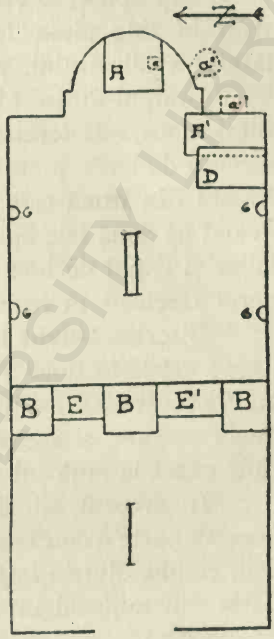

Fig. 4. — *Interiorul capelei cetăţii, după schiţa din* 1915. A. Masă de zidărie, 1,27-1.16-1 m. ; *a*, Firidă la suprafaţă, 0.30-0.30-0.30 m. ; *a''* Firidă în interiorul zidului cu intrare îngustă. ; A' Masă de zidărie, 1.27-0,84-1 m. *a'* Firidă deasupra mesei A', 0,48-0,26-0,54 m. ; D, Inscripţiunea lui Caracalla, cu 2 rânduri zideite sub A'. *c*, Patru pilastri ; B, 3 picioare de zidărie, separând spaţiul I de spaţiul II. ; E, E', ziduri barbare ; E, zid scund putând fi depăşit.

1. *Prima schiţă, cu detalii preţioase, am dat-o în raportul publicat în „Bul. Com. Mon. Ist."* An. VIII, Fasc. 31, 1915, p. 141. Nu era evidentă atunci uşa ce dă în naos dinspre Sud, descoperită de noi mai târziu, cu prilejul consolidării zidurilor, după care d-l N. Ghica-Budeşti o publică în *„Evoluţia Arhitecturii în Muntenia"*, „B. C. M. Ist.", op. 123 şi fig. 14. Pl. IV. I.a săpăturile recente s'a precizat, corespunzând uşei de Sud, alta dinspre Nord, ulterior astupată. In timpul războiului mondial, au fost distruse zidurile barbare E. E. şi masa de zid A. din prima noastră schiţă.

2. Publicată de noi în raportul sus citat, de V. Pârvan în *„Ştiri noui din Dacia Malvensis"* 1913. N'a servit ca material de construcţie pentru fundamentele unei clădiri, cum arată V. Pârvan, ci ca treaptă largă înaintea mesei de zid, — şi cruţată, după cum reese din buna stare în care s'a păstrat.

dric. Patru pilaştri semicilindrici, din piatră gresie, ies din planul pereţilor laterali. Fiecare pilastru este lucrat din mai multe piese suprapuse, având dosul prelungit paralelipipedic şi încastrat în zid; piesa de jos este cioplită din acelaşi bloc cu buza lărgită a pilastrului, profilată în trepte, cu o lungime de 65 cm.

Stâlpul dintre pilaştrii dreptunghiulari, cari despart pronaosul de naos, este format dintr'un bloc mai mare de piatră ecarisată servind de bază, peste care s'a aşezat alt bloc din piatră de calcar. Acesta din urmă este un fragment de *monument funerar roman*, având pe două feţe opuse doi lei în relief; lipseşte faţa cu capetele leilor şi capul de bou dintre ei. Este motivul de monument funerar frecuent în regiune [1]).

Biserica a avut trei *intrări*: una dinspre vest, dând în pronaos; celelalte două dinspre Sud şi Nord, dând direct în naos, au fost ulterior astupate. Dintre *ferestre* a rămas vizibil locul uneia singure, şi aceasta astupată ulterior cu cărămidă. Locul ei cade exact la mijlocul absidei altarului, cu 10 cm. deasupra mesei.

In dreptul uşii de Nord, într'un bloc de zidărie, căzut din această parte a construcţiei, s'a găsit prins un fragment din stâlpul uşii, cioplit dintr'o *lespede funerară romană*, din care se păstrează parte din mijlocul inscripţiei (fig. 8 pl. II).

Citim:

[D. M.]
. . . . . .
. . . . R O . . . .
. . O.VIX[IT] . .
. . . XXIII . . .
. . . OCII . . .
[FI]LIO.[CARIS.]
[SIM]O.POS[VIT] [2]]

Aproape întreg materialul din construcţia bisericii provine din ruinele unor monumente anterioare romane. Cărămida este toată romană,, unele dela pile de hypocaust, pătrate şi rotunde.

---

1. Cf. Al. Bărcăcilă „*Noui Mon. Fun. ale Drubetei*", 1932 extras din „Arhivele Olteniei", unde am dat mai multe exemplare; altul, recent descoperit, este încă inedit.

2. Adecă: Zeilor Mani — cutăruia — a trăit ani XXIII — Cutare (tată sau mamă) — fiului prea scump — a pus (monumentul).

Zidurile sunt uniform construite în straturi regulate de cărămidă, alternând cu straturi de moeloane de piatră ecarisată de aceeaşi înălţime; acestea sunt despărţite şi lateral, unul de altul, cu cărămizi de aceeaşi înălţime.

Pe latura nordică a bisericii s'au descoperit *trei lespezi*, distincte una de alta, *cu aspect de capace de sarcofag*,, alăturate cu capătul lor de soclul bisericii şi la înălţimea acestuia. Sunt orientate dela Nord spre Sud (fig. 9 pl. III). Bordurile lor sunt mai ridicate faţă de câmpul de mijloc. Ddealungul capătului lor nordic se aşterne o singură lespede comună, similară, dar fără proeminenţa marginilor. Nu sunt din piatră, ci din mortar de var cu nisip şi pietriş mărunt, în care intră şi rari sfărâmături de cărămidă. Suprafaţa lor este de: 1.60/0.60; 1.70/0.75; 1.74/0.76; grosimea de circa 3 cm.; cea dela capul lor nordic are 2.45/0.67/004 m. [1]).

Ca materiale prin cari se poate determina atât ritul bisericii cât şi particularităţi arhitectonice s'au găsit:

1. *Vas aghiasmatar*, obişnuit numai la bisericile catolice, scobit în piatră gresie, octagonal în exterior şi pe jumătate din adâncimea interiorului, unde se reduce, spre centrul bazei, la un con cu vârful în jos; şi în exterior, spre bază, grosimea vasului se reduce, păstrând însă forma exagonală; diagonala bazei este de 23 cm. faţă de 35 cm. la faţa superioară; înălţimea 27 cm. Una singură din feţele vasului este lustruită şi poartă, uşor incizat, *semnul crucii*; celelalte sunt numai buciardate (fig. 14 pl. V).

— Piciorul acestui vas este din piatră de calcar, dintr'o singură bucată, înalt de 75 cm.; este şi el octogonal pânăla baza pătrată de 24/26 cm., redusă la partea ei superioară la 20/20 cm. Fixarea vasului de picior se făcea prin introducerea unei bare de fier în golurile practicate la fundul vasului şi pe faţa piciorului (fig. 15 *b* pl. VI).

2. *Picior de masă din piatră de calcar*, în formă de fus cilindric, lărgit la bază pânăla diametrul de 19 cm. Acest cilindru este introdus în mijlocul unei baze pătrate tot din piatră de calcar, cu latura de 49 cm., înaltă de 16 cm., luând însă la faţa ei superioară forma octogonală prin tăerea oblic a celor 4 colţuri. Este probabil că fusul piciorului, care e fixat în bază lui cu plumb

1) Deslegarea enigmei lor şi alte cercetări la capelă sunt rezervate pentru campania viitoare.

topit, se lărgea şi la capătul superior ca la cel inferior, pentru sprijinirea mesei. Aceasta n'a putut fi decât tot din piatră de calcar. Partea inferioară a bazei este cioplită din gros şi mai adâncit numai la centru, pentru fixare; la margini este la fel burciardată ca celelalte feţe (fig. 15 *a* pl. VI).

3. *Fragment de inscripţie* desfăşurată într'un singur rând, pe faţa unei prisme lungueţe dreptunghiulare din piatră de calcar. Câmpul inscripţiei este adâncit faţă de chenarul îngust în care rămâne închis. Dimensiunile întregei piese sunt : lungimea 0,50 m.. înălţimea 0.115, grosimea 0.124. Inălţimea literelor este de 6,5 cm. (fig. 16 pl. VI).

4. 5. Două piese de piatră de calcar, de dimensiuni reduse, ornamente arhitecturale dela construcţie (fig. 15 *c* pl. VI) :

Ornament în umbo relieţat, în câmpul dintre laturile unui unghiu drept şi o a treia latură arcuită; câmpul lustruit; al feţei este puţin adâncit faţă de rama profilată ce o închide dosul, cioplit brut, are o adâncitură pentru fixare. Dimensiunile : lungimea de partea laturii arcuite, 50 cm., înălţimea 27.5 cm.; grosimea 12 cm. (fig. 15 *c* pl. VI).

b) *Coronament de pilastru* (capitel), cu profilul feţei prelungit şi lateral, dar nu pe toată adâncimea. Lungimea liniei inferioare profilate este de 36 cm., faţă de 52 cm. a celei superioare, care iese în afară, faţă de bază cu 10 cm. La spate prezintă două mari adâncituri pentru fixare (fig. 15 *d* pl. VI).

Unele particularităţi de construcţie, orientare, înpărţirea spaţiilor, alternarea straturilor de cărămizi cu straturi de moeloane de piatră, şi acestea despărţite prin cărămizi, afirmă caracterul oriental bizantin; altele, ca dispoziţia şi construcţia mesei altarului şi a celeilalte mese, aghiasmatarul, etc. indică ritul romano-catolic. Acest dublu caracter poate fi rezultatul specific regional al întâlnirii a două civilizaţii, a Byzanţiului şi a Romei, cu competiţiuni şi posesorate alternative, anterioare şi posterioare veacului XIII.

II. Cercetarea din jurul bisericii a dus la *descoperirea părţii estice a zidului de incintă depe creastă* [1]) Blocuri mari doborîte din el s'au rostogolit pânăla biserică, parte oprindu-se de zidul

1. In interesul concentrării expunerii dăm, odată cu ceeace acum a eşit la iveală, şi ceeace din nainte era vizibil.

altarului, celelalte înşirându-se, spre Nord, pânăla zidul turnului cu trei etaje, rămas mărturie pe toată înălţimea lui, iar spre Sud pânăla poarta din zidul ce tiveşte şi de această parte platoul cetăţii (fig. 11, 12, 19 pl. IV, VII). Ridicân darborii aci crescuţi şi uruiala de piatră şi mortar, a rămas între linia zidului şi blocurile prăbuşite o stranie alee care spune povestea cetăţii : prăbuşirile ce se ţin lanţ sunt evident opera Turcilor din Toamna anului 1524, şi anume după cucerire, spre a îngreuia refacerea ei, spre a nu mai putea fi folosită de creştini.

Zidul este construit numai din piatră brută, mai multă din cea rostogolită de ape, parte de stâncă, legată cu mortar de var cu nisip grăunţos. Comparat cu celelalte ziduri dinainte evidente, acesta ar părea de o construcţie iniţial puţin solidă; deosebirea de acum provine însă numai din împrejurarea că mortarul părţilor rămase în pământ s'a dezagregat prin acţiunea plantaţiilor crescute şi prin infiltrările de apă şi pământ, pe când la zidurile rămase expuse intemperiilor, ceeace ar părea paradoxal, mortarul s'a întărit şi numai cu greutate se poate sparge. Această deosebire se poate constata chiar la zidul aci descris : în capătul lui dinspre sud, o parte din elevaţie rămasă neacoperită se prezintă acum puternic încheiată, pe când cea care până acum a fost acoperită se dezagregă cu uşurinţă.

Continuându-se săpătura câţiva metri spre Nord, se va ajunge la fundaţiile marelui *turn cu trei etaje*, din care a rămas peretele nordic aproape în toată înălţimea lui, cu cei doi ochi ai ferestrelor etajelor I şi II, larg deschişi spre interior, abia mijind în afară (fig. 5 pl. I). Rama internă a ferestrelor dela I-iul etaj are 1.85 m. înălţimea, 1.75 m. lăţime; cea din afară abia 0.64 m. înălţime, 0.35 lăţime. Pe peretele intern al zidului a rămas urma legăturii cu zidul vestic.

La câţiva paşi spre Sud-Vest un *uriaş bloc rostogolit* din colţul de această parte a turnului, păstrează o parte din feţele interne alăturate, pe înălţime de 1.55 m. iar în lăţime, una pânăla 1.50 m., alta pânăla 0.72 m.; înălţimea blocului este de 3 m. Este important pentru reconstituirea turnului având prin el şi întreaga grosime a pereţilor de Vest şi de Sud (fig. 6 pl. I).

Construit exclusiv din piatră brută de râu şi de stâncă puternic legată cu mortar de var şi nisip grăunţos, zidul turnului se prezintă cu un blocaj intern inform dar solid, îmbrăcat în exterior şi în interior într'un parament de piatră cu faţa regulată,

neecarisată. Legătura solidară a întregului masiv s'a asigurat introducându-se în zidărie grinzi groase de lemn, ale căror goluri sunt vizibile.

Tot pe *creasta de Nord* a cetăţii, la vest de turn, este vizibil *in situ* blocajul unei părţi din zidul depe această latură, construcţie de aceeaşi soliditate cu turnul; iar pe *creasta vestică* a platoului se poate urmări, acoperită de pământ şi dărâmături, linia zidului de această parte.

Mai jos, pe panta colinei, pe cele trei laturi la cari am urmărit incinta depe creastă, avem vizibilă o *a doua incintă*, în unele puncte ridicată pe pantă, în altele coborând până la şanţul înconjurător; spre Sud, către portul dunărean, această incintă exterioară dispare, distrusă cum am arătat. Colţurile de Nord-Vest şi Nord-Est — aci am făcut un sondaj — sunt rotunjite.

Acest *zid al incintei exterioare* nu se prezintă uniform pe toată linia, ca construcţie şi aspect. In partea de Vest şi de Nord, — unde primăria, pe lângă drumeaguri, a făcut şi unele consolidări, — zidul se lipeşte de coastă având aspectul numai de parapet al colinei, fără să se ridice deasupra nivelului terenului, — afară de prelungirea celui vestic către port. In construcţie intră acelaşi material de piatră informă de râu şi de stâncă, cu mortar de var şi nisip grăunţos.

Cu un caracter osebit se prezintă *zidul incintei externe de pe latura de Est a colinei*. Distrus spre capătul nordic, el se păstrează impunător cu grosimea de circa 3.75 m., în înălţime de 6.80 m., parte ridicându-se deasupra pământului, parte alipit de coasta colinei (fig. 20, 21). Construcţia este din cele mai solide. In blocajul intern, intră, pe lângă piatra comună de râu şi de stâncă şi piatră de calcar, pe alocurea spărturi de cărămidă. Dar ceeace îl distinge în deosebi de tot restul cetăţii, este paramentul interior şi exterior lucrat numai din piatră de calcar ecarisată. Către mijlocul zidului se detaşează în exterior un mare turn, (fig. 3 *c* şi 20 *b*), a cărui formă se va determina prin săpături, fiind pe vremuri alterat prin transformarea lui în gheţărie. In mai multe puncte, acest zid prezintă spărturi şi fisuri; o parte din el, către Sud, are faţa exterioară înclinată către coasta colinei.

Şanţul din jurul cetăţii, în bună parte umplut, se păstrează totuşi pe trei laturi în adâncime suficientă ca să dea aspectul cetăţii medievale.

III. Descoperirea zidului estic al incintei interioare a dus la *poarta* dela capătul *zidului sudic*, indicată prin arcul pragului de sus [1]).

Degajarea de dărâmături a acestei porţi nu se putea face decât din partea sudică. Astfel, cercetările au dus la descoperirea marelui *turn* din dosul zidului primei incinte. Dimensiunile lui interioare sunt de 5,50 m. 5.70 m. Zidurile de Vest şi de Est au grosimea de 1.90 m., cel de Sud de 2,90 m., lărgit la bază până la 3,25 m. Colţurile interioare spre latura sudică sunt rotunjite; cel de Nord este şi el rotunjit în partea superioară. Din peretele nordic puţin lipseşte din înălţimea lui iniţială; cel mai dis'.:us este cel sudic. Acest turn nu are altă intrare în afară de cea nordică (fig. 22, 23 pl. IX).

Intreg interiorul vetrei turnului şi pereţii poartă urmele unui incendiu care a distrus multă lemnărie. S'au păstrat bucăţi întregi de grinzi arse. Nu s'a înaintat cu săpătura mai adânc de nivelul pragului porţii, sub care încă avem dărâmături.

Zidurile acestui turn nu se deosebesc ca construcţie, deci şi ca epocă, de zidul sudic depe creasta colinei. La racordările cu zidul incintei interne s'a întrebuinţat şi puţină cărămidă.

Zidul vestic al turnului se prelungeşte pe pantă spre Sud [2]), paralel cu cele 2 ziduri ale incintei exterioare (fig. 23 *c*).

Uruit din zidul vestic al turnului s'a găsit, aşa cum se vede în fotografie, pietroiul, conglomerat de nisip şi pietriş cu *crucea săpată în piatră*, în vechia formă romană [3]) şi byzantină. Este probabil că crucea a fost săpată chiar la construcţia paramentului zidului în care s'a aşezat; dimensiunile crucii sunt: de 20/23 cm.; ale pietroiului de 30/35 cm. (fig. 24, 25 pl. X).

In muzeu [4]) avem *o cruce identică*, anterior tot aci găsită, conturată prin inciziune pe o lespede de piatră, acelaşi conglo-

---

1. Aci, prin 1868 au săpat soldaţi în căutarea „tunelului ce duce la Dunăre". Dărâmăturile au omorît doi dorobanţi şi lucrul a încetat. Aşa povestea Ludmilla Manu, născută Hergula care „având atunci 15 ani, a alergat după lumânări, să nu moară dorobanţii fără lumină". In săpături am găsit cartuşe nedescărcate din echipamentul acestor soldaţi.

2. Această prelungire a fost distrusă în cea mai mare parte la construirea restaurantului „La şapte nuci", cu un beciu adânc pe locul zidului.

3. Cf. Crucea depe fruntea copilului martir din cimitirul lui Callist: P. Syxtus O. C. R. Notiones Archalologiae Christianae, p. 164 fig. 11, cu inscripţia: „Puer Nica".

4. Muzeul Regiunii Porţilor de Fier.

merat de nisip şi pietriş, cu amestec de humă. Dimensiunile acestei cruci sunt de 20/20 cm.; ale pietrei 55/44/10 cm. (fig. 26 pl. XI).

Poarta ce se deschide spre acest turn, înaltă de 2,30 m., largă spre cetate de 1.50 m., spre turn de 2.10 m., avea pragul de jos din lespezi ecarisate de piatră, din cari una se păstrează *in situ*; de asemenea se păstrează în colţul laturii estice, partea de jos a stâlpului de piatră, care a servit pentru fixarea şi oprirea porţii, ce se deschidea spre turn. Stâlpul acesta, înalt de 1 m., gros de 0.70/0.30, este pătruns de o largă perforare la 65 cm. mai sus de prag. Dela poartă se urcă spre interiorul cetăţii pe trepte. (fig. 19 pl. VII, 22 pl. IX).

IV. In acest început de cercetări ne-am limitat la lămurirea în linii mari a elementelor mai sus descrise, lăsând pentru campania viitoare cercetarea vetrei incintei superioare şi interiorul turnului sudic. Numai pe latura de Nord a bisericii, unde au eşit la iveală cele trei lespezi cu aspect de sarcofag, am cercetat terenul pânăla nivelul acestora, pe o lărgime de 4 m. dela zidul bisericii (fig. 9 pl. III).

Am constatat aci existenţa unei *vetre*, care se extinde şi mai departe spre Est şi spre Nord. Peste un strat de pământ negru bătut, care nu este virgin, se aşterne un strat de moloz ca de 35 cm., iar deasupra acestuia altul de pământ cărămiziu, ars, amestecat cu cenuşe şi cărbuni. Este o vatră de lucru de fierari. Aci s'a găsit sgură de fier, un vârf de lance, un număr însemnat de suliţe de aruncat, de fier (pila), 2 toporaşe, alte mărunte obiecte de fier, fragmente de ceramică.

Mai departe, către turnul nordic, de unde grădinarul scotea pământ gras pentru florărie, s'a găsit continuarea acestei vetre cu multă cenuşe şi cărbuni, şi cu câteva fragmente de vase smălţuite şi nesmălţuite.

O vatră similară am constatat şi la Sud de biserică, până lângă zidul incintei, unde s'au găsit obiecte şi sgură de fier şi de aramă, precum şi un drug gros, cilindric, de pucioasă, în greutate de 300 gr.

Este evident că platoul cetăţii a fost atelier de confecţionat material de războiu.

Alipit de faţa zidului de incintă estic, s'a găsit aproape la suprafaţă un cuptor de pâine (fig. 17 pl. VI, în plan, fig. 3 *d*). Este oval pe latura sudică, cu gura deschisă spre vest, pardosit cu

bucăţi de cărămidă; pereţii sunt din piatră şi cărămidă lipite cu pământ.

Cum obiecte de acelaş fel s'au găsit pe toată întinderea cercetată, descrierea lor o vom da pe categorii.

A) Materiale romane.

(In afară de cele mai sus arătate, s'au găsit (fig. 27 pl. XI) :

1. *Fragment din partea superioară, a unei lespezi funerare,* ornamentată cu două rozete cu câte şase petale, închise în fâşii de arcuri paralele; din câmpul inscripţiei a rămas colţul de sus din dreapta, închis într'un chenar profilat. Este lucrat în piatră de calcar. Dimensiunile maxime păstrate sunt 50/16/15 cm.

2. *Fragment din câmpul unei inscripţii,* cu trei litere în două rânduri: *O—SN.* Este din piatră de calcar; are 17/12/12 cm. Fragmentele 1, 2, s'au găsit în piatra uruită dela poarta de Sud-Est a incintei interioare.

3. Bucăţi de cărămidă pentru pardoseală în *mozaic, greutăţi perforate,* două din teracotă, una din piatră.

4. *Corn de cerb cu tăeturi,* cari indică utilizarea pentru instrumente.

S'au găsit, n-rile 3, 4, pe vatra dela Sud de biserică.

B) Arme şi alte obiecte.

1. *Ghiulele de piatră* [1]) dela cele mai mari pânăla cele mai mici, în diametru de 25—6 cm. (Fig. 28 pl. XII). S'au găsit în toată incinta de sus şi la turnul sudic.

2. *Suliţe de aruncat (pila),* de fier, rotund scobite la un capăt pentru introdus mânerul, bătute, în apropiere de vârful ascuţit, în prismă, la unele pătrată, la altele rombică; sunt lungi de 6—7 cm. şi de grosime variată, sub 1.5 cm. (fig. 29 *b* pl. XII). S'au găsit în incinta de sus şi la turnul sudic.

3. *Ţeava de tun de bronz* (fig. 29 *a*), de mic calibru, în ex-

---

1. Alt grup, anterior găsit în acelaşi loc: Al. Bărcăcilă, *„Turnu-Severin — Trei veacuri de viaţă medievală"*, fig. 5, p. 8 (extras din „Athivele Olteniei" Nr. 65—66, 1933).

terior ectogonală, îngroşată atât la capătul de eşire al proectilului, unde buza are 4 cm., cât şi la celalt capăt. Este întărită cu cercuri către ambele capete. Golul intern are la capătul de introdus proectilul 3.5 cm. în diametru pe o adâncime de 4.5 cm., de unde se reduce la 3 cm.; lungimea totală este de 51 cm.; lăţimea laturii secţiunii octogonale, măsurată la centru, este de 2.5 cm. S'a găsit lângă zidul sudic al incintei interne, aproape de poartă.

4. *Patru fragmente de ţevi de tun*, de calibru diferit. Trei din ele au lăţimea laturii secţiunii octogonale, măsurate la centru: 2.5, 4.5, 4.5 cm.; cel de al patrulea, de calibru mare, este rotunjit la faţa exterioară (Fig. 30 *a*, *b*, *c*, *d* pl. XII).

5. *Drug de pucioasă*, în greutate de 300 gr., formă cilindrică, dar cu o muche proeminentă; are diametrul şi înălţimea de câte 6 cm. S'a găsit în vatra dela Sud de capelă.

6. *Bulgăre de bronz*, tăiat vertical la capătul mai gros, părând turnat peste o placă netezită, cu bordură ridicată pe o latură. Dimensiunile: 12/7/4.5 cm. (fig. 30 *f*).

7. *Culată octogonală de bronz*, cu baza puţin lărgită şi cu o escavaţie semisferică la mijlocul feţei superioare în diametru 3.5cm. Un jghiab îngust, pornind dela această escavaţie, coboară, reliefat, pe faţa uneia din laturi până la bază: este jghiabul „stupilii" (al fitilului de aprindere). Faţa escavată, este neregulat spartă din explozii. Dimensiunile: diagonala bazei 15 cm., înălţimea 19 cm. (Fig. 30 *e*).

Piesele dela N-rele 4, 6, 7 s'au găsit în 1912 în jurul bisericii.

8. *Ţâţâna de portiţă din bronz*, cu baza lărgită şi scobită în interior, cu axul semicilindric. Dimensiunile: baza 6.5/6 cm.; înălţmea 7.5 cm. (Fig. 28 *d*).

9. *Bronz scurs dela topire*, în formă neregulată, ca de toartă. Dimensiunile 12/8 (fig. 28, *e*).

10. a) *Manşon de bronz*, în formă de cilindru turtit; grosimea 2 mm., înălţimea 6.5 cm., lăţimea 4.5 cm. (fig. 29 *d* pl. XII).

b, c) *Plăci dreptunghiulare de bronz*, una de 75/7 cm., groasă de 2 mm.; cealaltă dublată şi sudată la îndoitură, de 8.5/6.5 cm., grosimea 2 mm. (fig. 29 *c*, *d*).

11. a) *Foaie de arc de bronz* dintr'o singură panglică cilindrică

turtită, nesudată, apoi îndoită în două dela mijloc. Lungimea panglicii turtite (deci dublă) 20 cm. lăţimea 2.5 cm., grosimea (dublă) 4 mm.

b) *Foaie de arc îngust de bronz*, îndoită la mijloc, ruptă la capete,; lungimea totală 26 cm., lăţimea 1 cm., grosimea 2 mm. (fig. 29 *d*).

Toate aceste piese s'au găsit pe vatra dela Sud de biserică.

12. *Manşon de fier* (fig. 29 *m*), în diametru de 7 cm., larg de 2.5 cm., gros de 6 mm.

13. *Două ţâţâne de fier*, pentru uşe de lemn, în formă de piroane îndoite în unghiu drept; lungimea pironului este de 13.5 cm.; înălţimea axei rotunjite, 4 cm. (fig. 29 *l*).

14. *Două toporaşe* înguste de fier; unul cu golul pentru coadă, lung de 8 cm., lat de 3 cm.; altul lung de 9.5 cm. (lipsindu-i capătul îngroşat), lat de 2.5 cm. (fig. 29 *g*).

15. a) *Pinten de încălţăminte de cavaler* (fig. 29 *h*), cu lungimea unei laturi de 10 cm.

b) *Două potcoave de încălţăminte* (fig. 29 *h*), cu deschiderea de 7.5 cm.

16. *Lame de cuţite şi cuţitaşe* (fig. 29 *j*), dela 12—6 cm. lungime.

17. *Piroane şi cuie*, dela cele mai mari, de 40 cm. lungime pânăla cele mai mici.

18. *Două bucăţi de sgură de fier*, una ovală, alta informă.

Obiectele dela Nr. 12—17 s'au găsit în vatra dela Nord de biserică.

C) Ceramică:

1. *Fragment de cărămidă imprimată adânc* cu un cerc tăiat de două diametre perpendiculare; unul din acestea iese afară din cerc şi este tăiat în interior de două bare. Diametrul cercului are 3.5 cm. (fig. 31 *a* pl. XIII).

2. *Fragment de cărămidă cu rama multiplu striată*; lăţimea 23 cm., grosimea 3.5 (fig. 31 *b*).

3. *Fragmente de olane* încheiate din două şi din mai multe bucăţi lipite (fig. 31 *c*).

4. *Formă specială de strachină* — în multe exemplare —, cu fund adâncit, cu bordul larg prevăzut cu un cioc larg, eşit mult în afară, pentru turnat. Buza le este netezită ca pentru a li se

suprapune altă piesă identică. Este cea mai frecventă şi particulară dintre formele de vase. S'a găsit pe toată întinderea săpăturilor noastre actuale (fig. 31 *a*).

5. *Vase de uz comun nesmălţuite* (fragmente); oale, ulcele, castroane, farfurii, urcioare; unele cu profil la partea superioară, altele şi la bază; patru cu peretele gros pânăla 2 cm. şi din pastă nisipoasă, altele din pastă albă fină.

b) *Vase de uz comun, ornamentate* cu simple dungi profilate, linii sau desenuri geometrice incizate (fig. 31, 32 pl. XIII).

c) *Vase de uz comun smălţuite* pe ambele feţe sau numai pe una, parte cu smalţ fin în diferite culori; verde, castaniu, arămiu, brun, galben (fig. 32).

d) *Vase ornamentate smălţuite* [1]) cu fundul în cerc scobit şi prevăzut cu două perforări pentru atârnat. Intre acestea distingem:

d 1. *Castron smălţuit* la buză şi în exterior în verde, ornamentat cu perechi de cercuri paralele incizate. In interior, smălţuit în galben verzui, este oranamentat în zona superioară cu linii şerpuite şi dungi paralele incizate, în culoare verzue, iar către fund cu 6 perechi de cercuri incizate, concentrice (fig. 33 *a* şi 34 *a* pl. XIV).

d 2, 3. *Funduri de farfurie, largi* (fig. 32 *b*, *c*): unul smălţuit în castaniu — luciu, ornamentat la centru cu 5 cercuri concentrice incizate, şi altele la limita de ridicare a peretelui; linii oblice se întretae pe spaţiul mai larg dintre cercuri; Cellalt fund de farfurie are peste fondul auriu, spaţii conturate prin incizări de linii curbe şi bande de smalţ verzui.

d 4. *Mic fragment de vas, deosebit de îngrijit ornamentat*, peste un fond de smalţ auriu sclipitor, cu linii curbe incizate, închise în cercuri mai largi; interspaţiile sunt umplute cu dungi paralele liber incizate (fig. 33 *d*).

d 5. *Farfurie splendid ornamentată*, smălţuită cu un fond galben, peste care se aruncă picurări şi pete de smalţ castaniu şi verde. Are bordul larg, cu o primă zonă ornamentată, despărţită de buză şi de corpul vasului cu câte un cerc incizat. Această primă zonă periferică se desparte de zona internă printr'o bandă

---

1. Facem descrierea lor amănunţită în vederea interesului ce prezintă pentru studiul ceramicei româneşti, deşi înţelegerea lor deplină pentru cititori nu e posibilă fără reproducerea în culori.

îngustă între două cercuri incizate. In ornamentarea cupei interne distingem, din fragmentele găsite: o bandă lată coborând dela margine spre centru, ornamentată cu patru lanţuri paralele de cârlige în *S*, smălţuită în galben cu ape castanii şi închisă prin linii incizate, între două benzi înguste, colorate în verde, la mijloc cu un lanţ de puncte incizate; de o parte şi alta, cu acelaşi amestec de colorit, închideri de spaţii între linii curbe şi ovale incizate, de variate forme, una de pară; interspaţiile sunt umplute cu dungi incizate paralele, liber trasate. Mai redus dar cu aceleaşi motive este ornamentat bordul vasului [1]) fig. 34 *b*).

d 6. *Fragment din bordul unei farfurii similare*, cu aceleaşi culori, ornamentat cu incizări de grupe de linii în formă de potcoave intrate una în alta.

d 7. *Fragmente din două farfurii de aceeaşi formă* şi cu acelaşi amestec de culori de smalţ, fără ornamente de linii incizate (fig. 33 *e*, *f*).

d 8. *Fragment de farfurie similară* cu d 7, având în plus ornamentarea cu linii şerpuite în cupa interioară ca şi la legătura cu bordul.

Valoarea deosebită a acestui fragment stă în incizarea, pe linia de mijloc a bordului, a *numelui maestrului*, în slove cirilice, ceeace arată fabricaţiune locală, a populaţiei localnice române. Citim:

Дра[гомир]

La stânga numelui, la distanţă mai mare decât cea lăsată între slovele lui, şi sub linia lor, se mai distinge un *O* incizat (fig. 33 *g*).

Deocamdată, fără alte concluziuni, sub acest aspect istorico-arheologic prezintăm Cetatea Severinului, după o primă şi foarte restrânsă cercetare. Ce va mai fi tăinuind sub această mantie medievală numai cercetările viitoare vor lămuri. Fără să putem astăzi vedea în ea, cum vedea învăţatul arheolog Teoharie Antonescu, şi o cetate a Dacilor, deşi ceva din al lor este probabil să găsim, cum am găsit şi aiurea [2]) în această însemnată aşezare a lor, Drubeta; fără să putem încă prinde, în construirea şi orga-

1. Fragmentul cu ornamentul în formă de pară, s'a găsit ulterior fotografiei.
2. Al. Bărcăcilă, „Drubeta", 1932, p. 3—4.

nizarea ei de cetate, elemente romane şi mai vechi bizantine, adecă o existenţă anterioară începutului secolului XIII; suntem mulţumiţi că *„această cetate" începe să ni se desvăluiască drept „una din cele mai impunătoare din câte cunoaştem pe pământul nostru"*,[1]) ea care a fost până acum colţul cel mai părăsit şi nesocotit din grădina publică a municipiului Turnu-Severin [2]).

Turnu-Severin, 12 Ianuarie 1937.

---

1. Teoharie Antonescu, „Columna Traiană", Iaşi, 1910, p. 101 — 107.

2. Aducem vii mulţumiri d-lui profesor I. Berciu, care tot timpul m'a asistat la conducerea şi supravegherea săpăturilor. De asemenea d-lui Căp. de artilerie, Ing. topograf, P. I. Enculescu, care ne-a făcut planul de situaţie.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fig. 5. — Peretele nordic al turnului de nord est. In *a*, ferestrele etajelor I, II.

Fig. 6. — Bloc din colțul de sud-vest al turnului de nord. In *a*, fața pereților interiori.

Fig. 7. Capela din incinta cetății. In *a*, masa altarului ; în *b*, între pronaos și naos, stâlp dintr'un bloc dela un monument funerar roman.

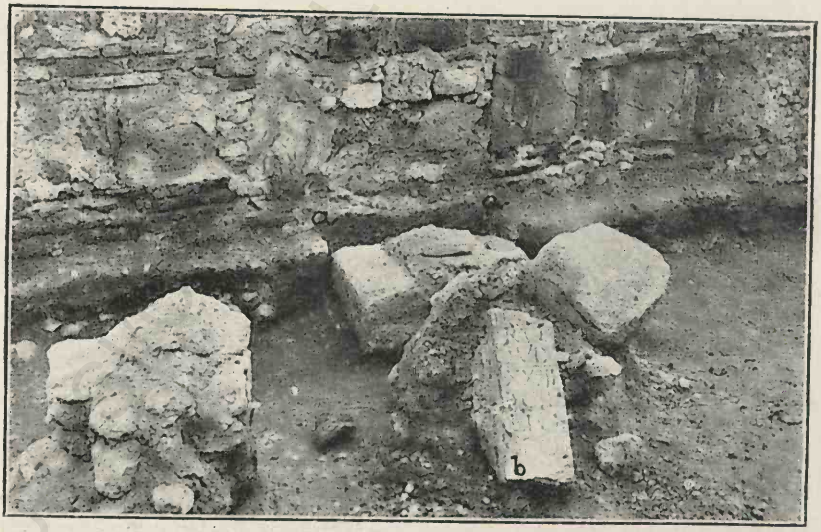

Fig. 8. — In *a*, ușa astupată din peretele nordic al capelei ; în *b*, fragment dintr'un stâlp al ușii făcut dintr'un monument funerar roman.

Fig. 9. — Vatra dela nord de capelă. In *a*, treaptă la ușa astupată care da în naos ; *b*, morminte ; *c*, blocuri căzute din zidul estic al incintei interioare.

Fig. 10. — Vatra dela sud de capelă. In fund, în *a*, blocuri căzute dela capelă ; în spatele lor, blocuri doborâte din zidul estic al incintei interioare.

Fig. 11. — Printre blocuri căzute, *a*; se descoperă fața zidului estic al incintei interioare, *b*, la nord de capelă.

Fig. 12. — Zidul estic al incintei, *a*; turnul nordic, *b*; blocuri din zidul incintei, *c*; absida altarului bisericii, *d*.

Fig. 13. — Inscripție onorifică pentru Imp. Caracalla, din capela cetății.

Fig. 14. — Aghiasmatarul capelei.

BCU IAȘI/CENTRU UNIVERSITARY

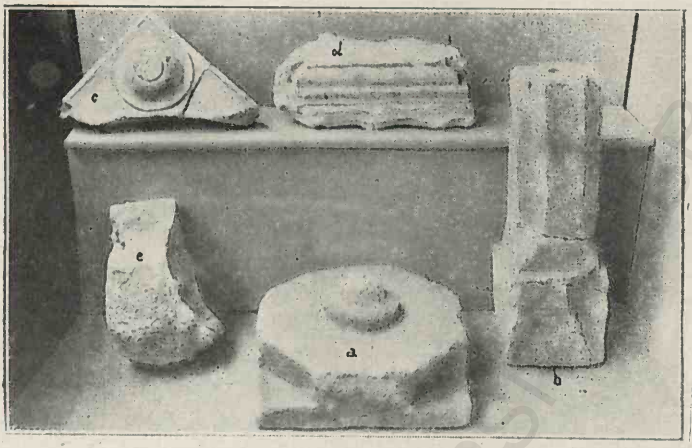

Fig. 15. — *a*, picior de masă ; *b*, piciorul aghiasmatorului ; *c*, *d*, *e*, piese ornamentale dela construcția capelei.

Fig. 16. — Inscripție dela capela cetății.

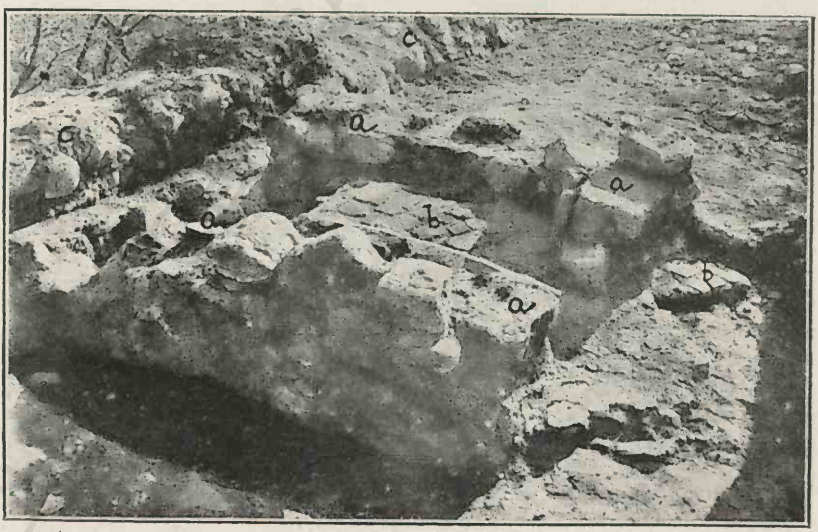

Fig. 17. — Cuptor, *a* ; pardoseală de cărămidă, *b* ; zidul estic al incintei interioare, *c*.

Fig. 18. — Pragul de sus boltit al porții din zidul sudic al incintei interne, înainte de săpături.

Fig. 19. — Poarta din zidul sudic al incintei interne; *a*, zidul estic; *b*, blocuri căzute din zidul estic al incintei interne.

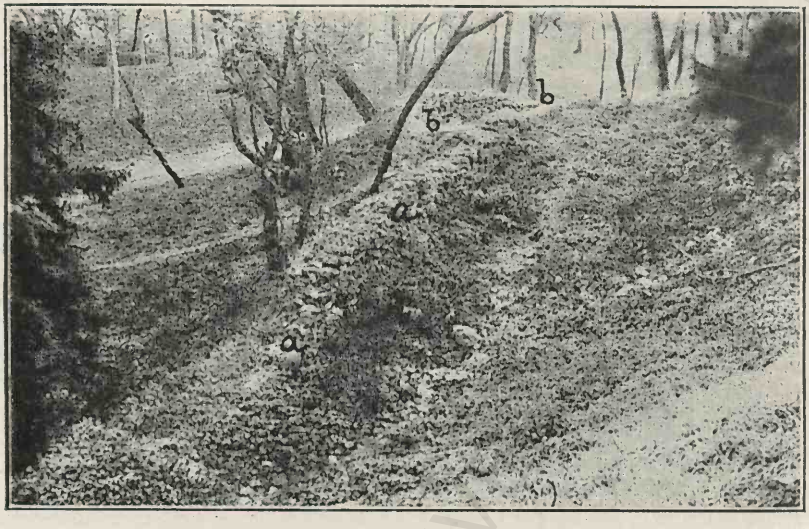

Fig. 20. — Zidul estic al incintei exterioare, nesăpat, *a*; *b*, turnul acestui zid.

Fig. 21. — Zidul estic al incintei exterioare, spre sud de turnul din *b*.

Fig. 22. — Din turnul sud estic, cu poarta spre incinta interioară a cetății.

Fig. 23. — Zidul sudic al turnului de sud-est : *a*, paramentul exterior și blocajul intern al aceluiași zid ; *b*, zidul sudic al incintei interne ; *c*, prelungirea spre sud a zidului vestic al turnului.

Fig. 24. — In *a*, zidul sudic al incintei interne văzut din afară; *b* zidul vestic al turnului de sud-est; *c*, dărămături din acest zid.

Fig. 25. — In *a*, cruce săpată pe piatră; *b*, material uruit din zidul vestic al turnului de sud-est.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bib. ... Universității Iași

Fig. 26. — Cruce incizată pe un conglomerat de pietriș.

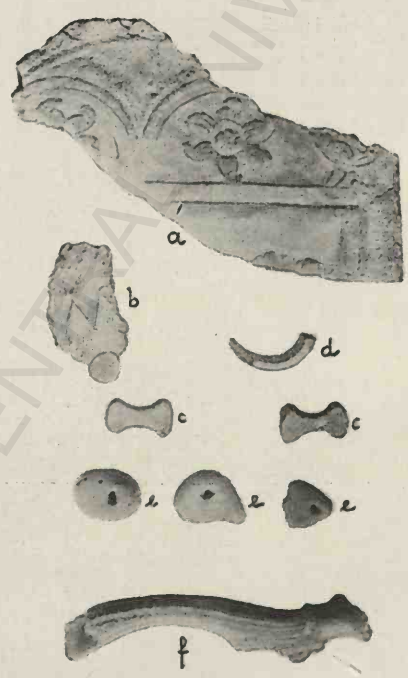

Fig. 27. — Materiale romane : *a*, fragment de monument funerar ; *b*, fragment de inscripție ; *c*, din mozaic de pardoseală ; *d*, dintr'un vas de piatră ; *e*, greutăți ; *f*, corn de cerb.

BCU IAȘI/CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

Fig. 28. — Ghiulele de piatră.

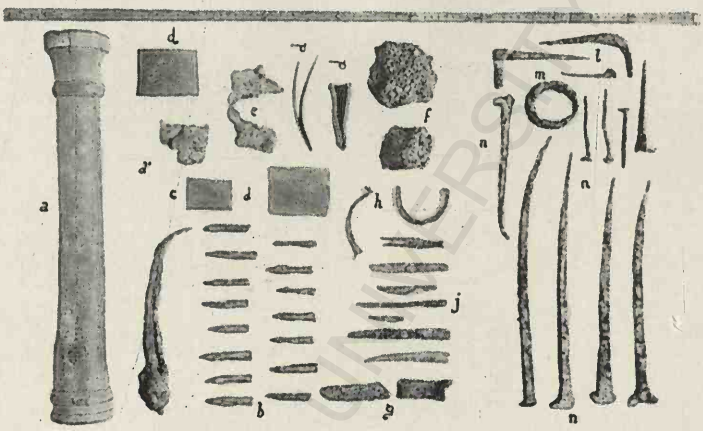

Fig. 29. — *a*, țeavă de tun de bronz; *b*, *pila*; *c*, manșon; *d*, arcuri și placă de bronz; *d*, țâțână de bronz; *e*, scursoare de bronz topit; *f*, sgură de fier; *g*, toporașe; *h*, pinteni și potcoavă; *j*, cuțitașe de fier; *l*, țâțâni de ușe; *m*, manșon de fier; *n*, cue și piroane.

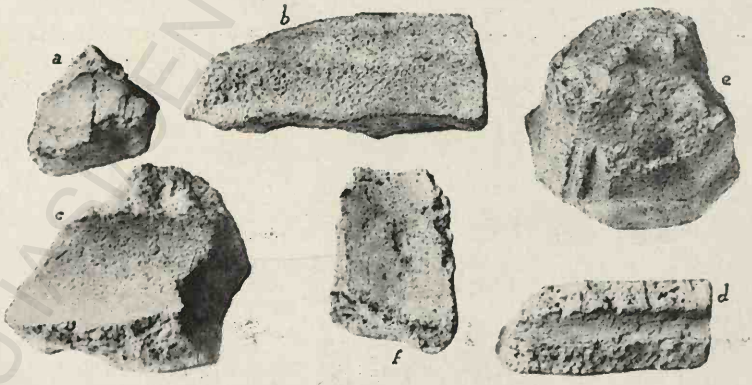

Fig. 30. — *a*, *b*, *c*, *d*, fragmente din țevi de tun de bronz; *e*, culată, dela tun; *f*, bulgăre de bronz.

Fig. 31. — Ceramică : *a*, *b*, cărămizi ; *c*, piesă de tub ; *d*, vase speciale cu cioc ; *e* teracotă ornamentală ; *f*, gâturi de urcioare ; *g*, *h*, buze de vase

Fig. 32. — Fragmente de vase smălțuite.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

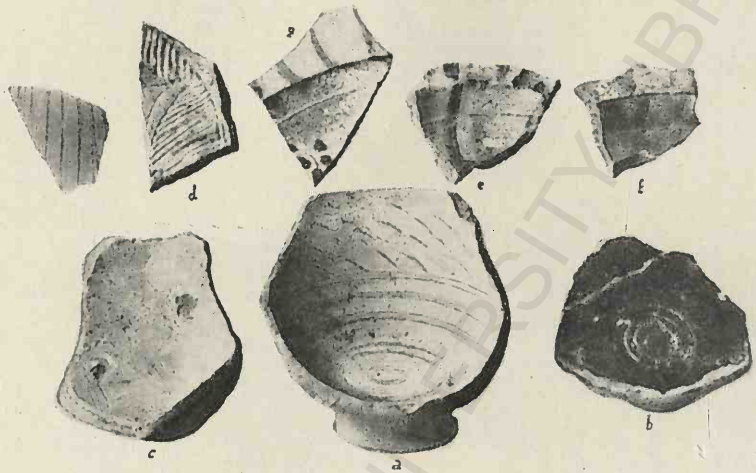

Fig. 33. — Ceramică smălțuită ornamentală.

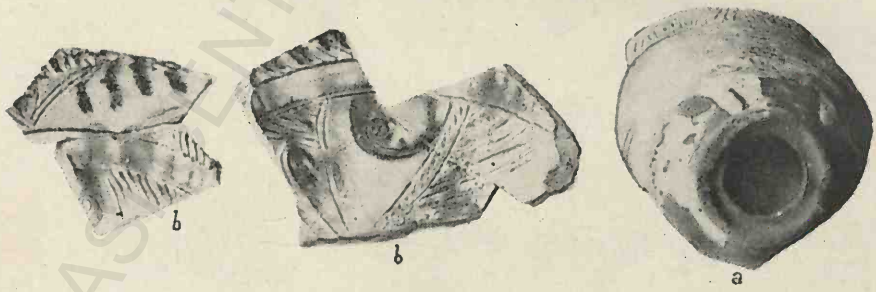

Fig. 34. — Ceramică smălțuită ornamentală.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VIAŢA SOCIALĂ A CLASEI ÎN DIFERITELE FAZE ALE EVOLUŢIEI PSIHICE

de ALEXANDRU I. BOGDAN

1. **Importanţa vieţii colective în copilărie şi adolescenţă.** — Felul în care se desfăşoară raporturile unei persoane cu grupul social, oamenii pe cari îi întâlneşte, relaţiile sale cu ei, sunt de mare însemnătate pentru viaţa acelei persoane. La tot pasul, întâlnim oameni cari n'au rezolvat într'un mod fericit trebuinţa socială, cari n'au putut găsi oamenii de cari aveau nevoe, ale căror raporturi cu grupul social nu sunt aşa cum ar trebui să fie.

Lipsa unor raporturi sociale prielnice produce turburări serioase nu numai adultului sau tânărului, dar şi copilului de cea mai fragedă vârstă. Astfel cunoaşterea vieţii sociale a şcolarului din diferitele faze — copilărie, pubertate, tinereţe — n'are numai un scop teoretic, ci şi pe acela practic: orientarea clară asupra formelor sociale specifice fiecărei vârste să mijlocească găsirea posibilităţilor de a satisface această profundă nevoie, în cadre cât mai naturale.

Deobicei până acum, comportametul social al copilului atrăgea atenţia pedagogilor când el întâmpina dificultăţi în adaptarea la viaţa socială. Astfel figura în orice tratat de psihologie pedagogică tipul copilului de 6—7 ani, care nu se poate încadra în colectivitatea şcolară, fie din cauză că este copil unic, crescut fără tovarăşi de joc, fie că are în structura lui dispoziţii anti-sociale prea puternice: cruzime, înclinare către tiranie, etc.; tot astfel adolescentul în „faza negativă", cu tendinţa lui către izolare, rupere din grup ş. a. Cercetările s'au extins în ultimul timp asupra conduitei sociale a copilului şi tânărului, dealungul întregei sale desvoltări, viaţa socială a copilului-şcolar fiind considerată astăzi ca un factor esenţial care influenţează în bine sau în rău măsurile educative. Ne propunem în cele ce urmează să arătăm stadiile principale ale evoluţiei sociale a copilului, natura relaţiilor sociale din fiecare fază, între cei de o vârstă deoparte, cu profesorii lor de altă parte.

2. **Cum influenţează încadrarea în colectivitatea clasei asupra elevului.** — Profesorul nu se află niciodată în faţa şcolarului izolat, ci în faţa unei mase de treizeci, patruzeci sau chiar mai mulţi elevi, cari alcătuesc în fiecare vârstă o colectivitate cu un aspect diferit. In clasă elevul nu este o fiinţă pentru sine, ci membru al

unei comunităţi, trăind în această calitate sentimente colective pe care o fiinţă izolată nu le-ar cunoaşte. Viaţa într'o unitate socială înseamnă pentru şcolar o schimbare profundă a atitudinei sale spirituale, a ţinutei sale personale. Colectivitatea cere o anumită încadrare, urmărirea intereselor şi scopurilor comune, limitarea dorinţelor individuale; orice viaţă socială se desfăşoară în anumite forme pe cari nimeni nu le poate călca, fără a-şi atrage duşmănia cercului în care trăeşte. Ea îi oferă în schimb sentimentul protecţiei, emulaţie, etc.

Influenţa societăţii şcolare este desigur diferită dela elev la elev, după personalitatea şi caracterul fiecăruia.

Puterea de adaptare mai mare, aducând o încadrare în colectiv mai uşoară, are drept efect recunoaşterea obligaţiilor către grup fără prea multă constrângere sau conflicte interioare; bunele obiceiuri ale vieţii în comun: disciplina, ordinea, punctualitatea, etc. se deprind mai repede.

Lipsa totală a dispoziţiilor sociale, mai ales la o individualitate conturată de timpuriu, duce din contră la o trăire a cerinţelor grupului ca o ştirbire a libertăţii personale, ca o împiedicare a desvoltării spirituale proprii. Nu rareori putem observa o adevărată luptă de afirmare împotriva colectivităţii, adolescenţi cari se ridică impetuos împotriva camarazilor cari se arată înclinaţi spre compromisuri, încercând să taie clasei alte drumuri de conduită. Efectul este uneori salutar: întărirea voinţei, alteori — în caz de insuccese repetate — refugierea într'o viaţă de visare, totală închidere în sine, chiar mizantropie. In ambele cazuri însă, viaţa în comun este generatoare de turburări, conflicte intime. Lipsa unei atitudini faţă de grup nu este permisă adolescentului: batjocura, porecla, gluma provoacă pe fiecare la o atitudine precisă; indiferenţa faţă de viaţa comună este prezentată de elevii claselor superioare ca lipsa unei valori sufleteşti.

Nu trebue să se creadă din cele spuse până acum că adaptarea mai mare la viaţa în comun înseamnă în sine însăşi o condiţiune favorabilă educaţiei. Adaptarea uşoară închide în ea pericolul atârnării prea mari de conducătorii clasei, ascultarea oarbă, pierderea în masă. Tinerii posedând un grad exagerat de adaptabilitate socială n'au de cele mai multe ori nici o părere proprie, sunt lipsiţi de critică personală; obişnuiţi ca activitatea lor să fie mereu verificată de ceilalţi, nu pot lua nici o hotărâre dacă nu sunt susţinuţi de aprobarea sau simpatia clasei. Pierderea personalităţii este astfel consecinţa cea mai desastruoasă a încadrării prea uşoare în masa de camarazi.

Clasa foloseşte cu adevărat naturilor de conducător, în cari o individualitate bine precizată este dată împreună cu puternice dispoziţii sociale. In acest caz, clasa oferă minunate prilejuri desvoltării elevului, susţinând gândirea şi activitatea personală. Asemenea copii se arată altfel în afară de gruparea clasei (în familie de ex.) decât în clasă: viaţa şcolară le dă spaţiu mai larg de înfăp-

tuire, silința și grija sunt mai mari, voința spre muncă e întărită. Este vorba desigur de acele clase care se prezintă ca stupuri pline de fiorul activității în comun, în care fiecare elev participă cu darurile sale. Aici nu se poate ajunge însă decât dacă o clasă are condiții normale de desvoltare, dacă profesorii favorizează efortul în comun, cerând școlarilor să pătrundă prin muncă de grupe în bunurile culturale, și îndepărtează toate împrejurările sau fenomenele care primejduesc spiritul unitar al colectivității: concurența exagerată între elevi, importanța prea mare dată notei, încurajarea pârâtului, lăudarea continuă a celor dotați sau cari pot lucra în ritmul cerut de profesor, funcțiuni încredințate ca recompensă unor anumiți elevi (monitori, controlori de teme, etc.) fără a se întreba dacă îi recunoaște clasa drept conducători ș. a. Trebue să remarcăm că 'n deosebi la clasele superioare, unde preocuparea profesorului se îndreaptă prea mult asupra materiei pe care e obligat s'o predea, sunt foarte neglijate valorile oarecum formale ale vieții sociale. Cum numărul elevilor multilateral dotați, cari pot străbate școala secundară fără greutate, este destul de mic, toți ceilalți, dotați dar cu voință mai slabă, acei cari lucrează bine dar într'un tempo mai încet decât cel cerut de profesor, etc. nu sunt puși să dea tot ce-ar putea da într'o comunitate. Am observat de multe ori la lecțiile candidaților dela seminariile pedagogice sau examenele de capacitate, când întrebările erau adresate clasei, cum foarte mulți elevi așteptau ca alții să gândească pentru ei, sau să se pronunțe mai întâiu „autoritățile" clasei. Am făcut apoi aceeași experiență la începutul carierii, în primele săptămâni ale anului școlar, când primeam clase noi cu 50 elevi și-mi trebuiau câteva săptămâni numai pentru a observa numele și figurile elevilor, adică prima și cea mai exterioară cunoștință cu ei: dacă lucram numai cu cei cari se remarcau prin proprietăți spirituale, ceilalți găseau foarte comod prilejul să se ascundă în masă, stând ore întregi inactivi.

3. **Formele sociale în diferite faze ale desvoltării copilului.**— Am arătat deja că elevul se comportă altfel în comunitatea clasei decât atunci când e singur, că el trăește entuziasmul, necazurile, interesele și țelurile clasei din care face parte. Intrucât legătura dintre profesor și elevi nu se face dela om la om, ci prin mijlocirea colectivității care poate favoriza sau împiedica influența educației, este de mare importanță ca profesorul să cunoască forma de viață socială a clasei, spiritul ei. El trebue să-și dea seama dacă domnește în clasă unitate de vederi sau tensiune, sfâșieri pe teme religioase, politice, lupte între mai mulți elevi pentru întâietate, ce fel de caracter au acei cari conduc opinia clasei, dacă există „clici" etc., tot asemenea dacă o clasă este animată de un spirit bun sau rău, dacă între membrii ei există o emulație sănătoasă, dacă elevii luptă pentru onoarea clasei sau valorificarea ei în ansamblul școalei, etc.

Fără cunoaşterea vieţii sociale a clasei, cu conflictele, problemele şi interesele ei deosebite, profesorul nu poate întreprinde serios formarea unei colectivităţi morale, condiţie necesară pentru succesul oricărei activităţi şcolare.

Experienţa ne arată îndeajuns cât de hotărîtor este pentru desvoltarea unui elev faptul că se găseşte într'o clasă morală şi harnică, deşi de obicei profesorii remarcă mai mult cazurile când spiritul rău al clasei împiedică educaţia pozitivă, când atmosfera claselor fără nicio disciplină exterioară, lipsite de conducători destoinici, în care fiecare face ce vrea, îngreuiază participarea activă la învăţământ, chiar la cei mai buni elevi.

Primul lucru pe care trebue să-l observe orice profesor când primeşte o clasă străină, este treapta de evoluţie pe care se află acea clasă. Dacă un profesor intră de ex. pentru prima dată într'o clasă de 40—50 şcolari de 14 ani, el trebue să ştie că cei mai mulţi dintre elevii săi se găsesc în plină desfăşurare a pubertăţii, că unii au deja pubertatea terminată, alţii sunt încă în evoluţie pubertară. Cunoaşterea caracterelor acestei vârste permite profesorului să înţeleagă dintr'o dată interesele elevilor, poziţia lor faţă de şcoală, camarazi, familie, etc.; această cunoaştere a fazei de desvoltare îl fereşte de a face greşeli în legăturile sufleteşti cu elevii săi, ştiind ceeace cere fiecare vârstă dela profesor, ceeace apreciază în el, idealul de conducător cu alte cuvinte al acelei vârste.

Vom analiza acum pe scurt fiecare fază a evoluţiei psihice care ni se pare distinctă din punct de vedere social.

a) *Copilul de* 5—11 *ani*, se simte bine în grupe mari; el are nevoia de a fi la un loc cu mulţi camarazi de aceeaşi vârstă şi nu cunoaşte încă dorinţa de a se lega în special numai cu unul sau altul din membrii grupei. Observăm de multe ori copii din această vârstă jucându-se pe locuri virane sau pe străzi, dovedind că sunt în stare până la un punct să-şi organizeze singuri grupele.

Grupa nu se constitue după criterii de valorificare socială, fiecăruia îi este indiferent dacă cel ce-i stă alături e bogat sau sărac, băiat sau fată ş. a. m.d. Când un copil din această vârstă face unele deosebiri sociale, respinge de ex. pe un altul care ar vrea să se joace cu el pentru faptul că este murdar sau sdrenţăros, el este ecoul fără nici o critică personală a ceeace a auzit la cei de acasă. De multe ori, când asemenea diferenţieri sociale n'au fost infiltrate artificial în mentalitatea copilului, copilul neîngrijit al străzii este cel care conduce grupa, căci el poate organiza, de ex., expediţii interesante în materie de cuiburi de păsări, furturi nevinovate din grădinile de fructe sau pentrucă ştie să fluere mai bine din două degete, să se dea pe ghiaţă într'un picior, etc.

Formaţia grupelor începe acum să fie mai stabilă faţă de aceea a copiilor de 3—5 ani săptămâni întregi, când observi locurile lor de joc, poţi găsi aceiaşi copii jucându-se împreună. Deja la

această vârstă, unii copii încep să joace rolul de conducători, dând tonul la joc, împărţind rolurile. A fi conducător însă până către 11—12 ani, este a avea un rol trecător; dependenţa copiilor de un anume conducător e foarte labilă, din care cauză rareori se bucură un copil de simpatia tuturor camarazilor în tot timpul unui an de clasă şi afară de aceasta, grupa nefiind constituită pentru a întreprinde ceva constant, variind cu alte cuvinte foarte mult în obiectivele ei, mai mulţi copii pot lua iniţiativa după domeniul în care s'au „specializat", fiind pe rând conducători.

Participarea la viaţa de grup nu este încă obligatorie, cine nu vrea să se joace poate sta nesupărat deoparte, ca simplu spectator. Când observăm însă că unii copii stau deobicei deoparte de grup, atitudinea aceasta trebue să ne dea de gândit. De cele mai multe ori, asemenea copii au fost obişnuiţi să fie în relaţii numai cu părinţii sau persoane mature. Cu cât legătura cu adulţii este mai strânsă, cu atât va fi mai greu copilului să intre în colectivitatea copiilor de o vârstă cu el, căci în general felul cum este tratat copilul în grup se deosebeşte mult de acela cu care era obişnuit el. La joc de exemplu, persoanele în vârstă caută să corespundă deobicei dorinţelor copilului, să-i facă lui plăcere. Camaradul de aceeaşi vârstă nu mai este chiar aşa de atent faţă de partenerul său, fiecare vrea să-şi satisfacă şi dorinţele sale de joc, de multe ori smulgând celuilalt jucăria şi refuzând s'o înapoieze.

Este necesar ca viaţa împreună cu alţi copii să fie exercitată de timpuriu, imediat ce desvoltarea copilului o permite; vârsta cea mai potrivită în care copilul trebue să intre într'o grupă de copii de aceaşi vârstă este de 3½—4 ani. Este fundamental greşită concepţia acelor mame care îşi închipue că unicul lor copil va găsi destui camarazi în şcoală, deprinzându-se repede cu ei şi câştigând astfel în scurt timp calităţile sociale care-i lipsesc prin interzicerea legăturilor cu cei de o vârstă [1]). Asemenea copii rămân pentru multă vreme, în unele împrejurări pentru totdeauna, nişte izolaţi, incapabili de a se alătura altora, neputând renunţa la propriile lor dorinţi în folosul unei colectivităţi. Greutăţile pe care le întâmpină cu adaptarea socială copiii crescuţi singuri, în primii lor ani de şcoală, sunt cel mai bun argument că este târziu să fie îndreptat copilul către colectivitate la 6—7 ani. Chiar când ordonarea în comunitatea clasei reuşeşte, copiii crescuţi singuri, în legătură numai cu părinţii, poartă mulţi ani urmările acestei situaţii. Nu este prea greu să înţelegem dece copiii care au stat numai sub influenţa părinţilor, guvernantelor sau altor persoane adulte, se obişnuesc foarte greu cu noul cerc de viaţă al camarazilor. Copilului care n'are camarazi de joc în copilărie îi lipseşte permanent ceva; adultul, oricât de iubitor şi plin de grijă ar fi, nu poate înlocui niciodată ceeace oferă copilului legătura cu alţi copii de aceaşi vârstă. In plus, căutând să-i compenseze

1) Hildegard Hetzer, Kindheit und Armut.

lipsa camarazilor de joc printr'un plus de iubire, face din copil un mic despot. Obişnuiţi să li se satisfacă orice dorinţă, aceşti copii doresc şi acum să joace primul rol, să fie în centrul atenţiei tuturor. Dacă au calităţi deosebite sau naturi de conducători, reuşesc. Dacă nu, stau deoparte de ceilalţi, oarecum supăraţi, căci altora ei nu se pot subordona. Tot astfel se întâmplă acelor copii râsgăiaţi cari se simt jigniţi când ceilalţi nu dau nici o atenţie toanelor sau capriciilor lor. Copiii de această vârstă sunt brutali şi cruzi: cine nu se poate ordona în colectivitatea de joc e pur şi simplu exclus[1]).

b) *Tânărul ca fiinţă socială.* Inainte de *pubertate*, nu se poate vorbi de o colectivitate adevărată, însufleţită de aceleaşi sentimente şi tendinţe. Copilul între 6—11 ani se simte desigur bine în grupă, căci ea îi procură tovarăşi de joc. Legătura cu profesorul este însă mai puternică decât aceea cu camarazii săi. El n'are încă sentimentul de a aparţine unei clase, vrea să atragă atenţia profesorului asupra sa, chiar în paguba altora. In dorinţa lor de a fi remarcaţi şi recunoscuţi de către profesori ca valori deasupra celorlalţi, elevii din clasele primare, întâia şi II-a secundară — şi în deosebi elevii buni — sunt solidari aproape întotdeauna cu profesorul, trădându-şi clasa şi obligaţiile de buni camarazi, repede dispuşi „să spună ei" când ceva s'a întâmplat în clasă.

Prima fază a adolescenţii, 12—15 *ani*, când tânărul este îndreptat către lumea exterioară, atras de marea carte a vieţii, şi se îndepărtează de familie, se caracterizează printr'o puternică înclinare către societate. Existenţa bandelor ne face să ne gândim la formele primitive ale instinctului social[2]). Legătura cu clasa începe să fie mai puternică decât legătura insului izolat către profesorii săi. Clasele elevilor de 13—15 ani, cu toate sfâşierile lor, rezultat al diferenţelor între treptele de evoluţie pe care se află copii din aceaşi clasă, sau a luptelor prea vizibile pentru întâietate, formează o unitate, faţă de exterior, care poate rezista surd sau pe faţă tiraniei unui profesor. După Ch. Bühler, solidaritatea cea mai mare între elevi şi împotriva profesorului există în clasele celor de 12—13 ani[3]). Fiecare se simte atunci solidar cu clasa sa, cel ce părăşte un camarad este desaprobat în mod violent, cel care trădează o răsbunare pusă la cale împotriva unui profesor sau unui pedagog este urât ca un duşman al colectivităţii, boicotat, aplicându-i-se când ocazia se iveşte, oarecari corecţii (un ghiont strecurat discret la înghesuială, o piedică pusă ca din întâmplare, deobicei o surdă adversitate care arată că adolescenţii încep să cunoască ura împotriva denunţătorilor, spionilor, etc. cari ameninţă totdeauna destinele unei comunităţi).

1) O. Tumlirz, Päd. Psychologie.
2) Frank, Die Räuberbande; Reiniger, Soziale Verhaltungsweisen der Vorpubertät.
3) Ch. Bühler, Das Seelenleben der Jugendlichen.

Legătura cu cei de-o vârstă este mai puternică decât cu familia, a cărei autoritate începe să fie pusă în discuţie; faptele „bandei" sunt ţinute în secret, puberul nu mai povesteşte acasă ceeace se întâmplă în grupă. Când camarazii de joc află, prin reacţiunea părinţilor sau profesorilor, că unii dintre ei divulgă faptele bandei, aceştia sunt exclusi din grupă, ca fiind „prea copii', cari nu-s în stare să păstreze un secret.

Conştiinţa dependenţii de clasă se observă şi'n luptele cari se angajează deseori între clase. In oraşele de provincie, există de multe ori o rivalitate între diferitele şcoli; elevii dela liceu se consideră superiori celor dela seminar sau şcoala normală, pe care îi consideră „ţărani"; iar aceştia jubilează când învinq pe „sclivisiţi" la vreun concurs de oină de ex. Acest din urmă fenomen ne arată existenţa valorificării sociale pe care n'o găseam la elevii mai mici.

E greu de explicat în mod definitiv plusul de viaţă socială ce-l aduce deodată această vârstă de 12—15 ani. Se pare că adolescenţii simt instinctiv că ceva aparte, misterios, se petrece cu ei, că numai în grupă nebuniile vârstei se pot desfăşura nestânjenite Un fel de gregarism biologic-social îi ţine uniţi sau poate o intuiţie încă confuză că prin unirea cu alţii capătă o putere mai mare de atac sau rezistenţă împotriva unei „autorităţi" exterioare, care ar încerca să-i subjuge cu totul.

Grupa copiilor de 12—15 ani devine de sine stătătoare, aproape neatârnată de adult. Opinia clasei asupra unui profesor, asupra a ceeace trebue să facă sau să nu facă un tânăr, părerea clasei asupra eroismului, laşităţii, adevăratului camarad, etc. sunt norme pentru fiecare. Deaceea este de cea mai mare importanţă pedagogică să se cunoască legile care guvernează viaţa socială a copiilor din această vârstă. Sistemele de educaţie modernă se străduesc să canalizeze în bine marea influenţă pe care o au conducătorii lor asupra copiilor de 12—14 ani, ferindu-i de gruparea cu copii întâlniţi întâmplători pe stradă sau maidane, primejdioasă moralităţii. Toţi psihologii sunt de acord în a constata puternica nevoe de a trăi în grup ce-o simte copilul de 12—14 ani. Afară de naturile prea refractare vieţii în comun, arieraţii sau debilii mentali cari nu pot oferi nimic colectivităţii şi tipurile de psihopaţi (turbulenţi, agresivi, sadici, sau lipsiţi de voinţă, înclinaţi spre vagabondaj), toţi ceilalţi copii trăesc viaţa de bandă.

Intrarea unui membru nou în comunitatea clasei se face foarte uşor. Copiii sărbătoresc chiar pe noul venit care se simte bine între ei şi este dispus să facă aceleaşi fapte împreună cu ei.

Noul venit este luat repede în primire de ceilalţi, i se fac fel de fel de invitaţii seducătoare,—la foot-ball, săniuţe, pescuit, etc., devine foarte preţuit dacă are vreo colecţie de mărci celebre, vreo sanie încăpătoare, bicicletă sau orice obiect care poate trezi interesul celorlalţi. Mi-amintesc dintr'un film văzut câtăva vreme în urmă, unele scene foarte caracteristice copiilor din această

vârstă. Membrul unei bande de copii primeşte vizita unui văr de aceiaşi vârstă, foarte încrezut din cauza notelor lui excelente, copil inteligent fără îndoială, şi-l prezintă, plin de dorinţa de a fi acceptat, bandei sale. Copiii îl înconjoară, unul îi dă un ghiont de bună venire, altul îl invită la o expediţie pe malul apei. Noul venit se arată însă supărăcios, nu e dispus să accepte această familiaritate, îi priveşte de sus, plin de importanţa sa de primul în clasă, îşi atrage astfel antipatia grupului care pleacă mai departe şi-l va lua în derâdere de acum înainte la orice întâlnire.

Profesorul care este preferat de clasele de elevi între 12—15 ani corespunde pe de-a'ntregul structurii acestei vârste. El trebue să aibă calităţi fizice — statură, voce, — prezenţă de spirit, să fie curajos, energic să nu se lase încurcat de o necuviinţă, să aibă cunoştinţe despre sport, technică etc. In anii când idealul celor mai mulţi copii este a fi mare căpitan sau aventurier [1]), e dela sine înţeles că puterea fizică şi destoinicia corporală sunt foarte preţuite. Spiritele exclusiv teoretice nu se bucură de prea mare prestigiu în ochii lor, mai iubiţi sunt profesorii întreprinzători cari fac excursii împreună cu ei, discută despre foot-ball, expediţiile în Africa, etc.

c) Unitatea socială a clasei este tulburată de fenomenele *„fazei negative"*, care aduce o adevărată răceală faţă de clasă. La fete se manifestă această fază negativă în legătură evidentă cu transformările organice, pela 12 ani. Pe lângă un fel de torpoare intelectuală, lipsă de interes pentru ceeace se întâmplă în jur, fetele suferă în această perioadă de criză o schimbare bruscă de atitudine faţă de colegele lor; devin răutăcioase, caută ceartă, se retrag în ele înşile [2]). Băeţii trăesc deabia către 15 ani punctul culminant al fazei negative. Ei vor să fie singuri pentru a putea visa, în timpul recreaţiilor se separă de ceilalţi camarazi, acasă se retrag în vreo cameră mai izolată, în general se îndepărtează de profesori, ca şi de orice altă autoritate. A avea o cameră proprie sau măcar un colţ al său, ferit de ochii celorlalţi, este dorinţa cea mai arzătoare a unui tânăr în această stare. Retrăgându-se în sine, reflectând asupra sa, observându-se, adolescentul face primul pas serios către descoperirea propriului său eu; deaceea lucrul cel mai bun de făcut în această perioadă este de a respecta dorinţa lui către singurătate, atât de necesară desvoltării sale

1) Există la 13—14 ani o înclinare a adolescentului de a preţui ca model personalităţi îndepărtate în timp şi spaţiu, obiectul idealului lor este luat deobicei din istorie sau legende: Iulius Caesar, Anibal, Napoleon, căpitanii de haiduci. (V. Busemann, Pädag. Jugendkunde; Tumlirz, die Reifezeit). Dominanţa eroicului, măreţului, a ceeace este puternic şi uimeşte, paralelă cu deşteptarea instinctului de pribegie, dorinţa de a cunoaşte ţări străine am determinat-o printr'o anchetă asupra elevilor noştri din clasa III şi a IV-a asupra jocurilor lor, lecturilor preferate (povestiri despre aventuri, istorii din războiu).

2) Hetzer — Vecerka, Das soziale Verhalten der Mädchen, wärend der Reifezeit.

sufleteşti, ajutându-l chiar în această direcţie. Dealtminteri acesta este singurul mijloc ca adolescenţii băeţi sau fete, să nu ia o atitudine duşmănoasă, tocmai într'o perioadă când sunt ameninţaţi de mari pericole din cauza slăbiciunii voinţei lor.

d) Desvoltarea normală aduce repede depăşirea acestui stadiu al detaşării de lume şi face posibile noi legături sociale. Deabia acum, la *tânărul de* 16—17 ani putem observa o putinţă de diferenţiere socială după valori spirituale (principii etice, estetice etc.), o construcţie conştientă a idealului. Judecata asupra persoanelor din jur este mai prudentă, elevii nu mai au tendinţa de a critica profesorii — foarte visibilă la 12—14 ani —, ei recunosc valoarea celor din jur: părinţii, profesori etc.

Fenomen caracteristic în raporturile sociale este nevoia de prietenie. Până la 15—16 ani, atât pentru băieţi cât şi pentru fete, natura legăturilor sociale este determinată de relaţia individ—grupă. Chiar când unii membri ai grupei manifestă o preferinţă deosebită unul pentru celălalt, de ex. vor să fie totdeauna în aceiaş partidă la joc, ei se simt totuşi bine în grupă, luând parte la activitatea în comun. Prin clasele II—III-a, prieteniile încep să joace un rol evident mai mare decât în clasele primare, totuşi ele nu sunt ceva esenţial în nevoia socială a copilului. Provocate de obicei de condiţii favorizante exterioare, astfel vecinătatea locuinţei, prietenia părinţilor ş. a., aceste prietenii încetează odată cu ele (schimbarea locuinţei de ex.).

Motive sufleteşti puternice care să facă pe doi tineri să caute a fi ei singuri, nu apar decât după faza prepuberală. Acum deabia se colorează ceeace trăim cu nota de personal, intim şi delicat, în cât ceeace vrem să încredinţăm prietenului nu poate fi mărturisit tuturor. In această epocă, când planurile cele mai fanteziste, suferinţa adâncă ca şi beţia euforică a succesului, tot ce tânărul descoperă minunat şi rar în el îndeamnă la împărtăşire, se întâlnesc suflete şi se leagă de multe ori pentru totdeauna. Adolescentul de 16 ani caută un prieten de vârsta sa şi înţelege prin aceasta o fiinţă care merită toată încrederea, care te înţelege şi căruia prin urmare îi poţi împărtăşi ceeace trăieşti [1]).

Rareori poate însă să dea prietenul de aceiaşi vârstă tot ceiace aşteaptă tânărul dela el. Adolescentul îşi ia foarte în serios viaţa sa sufletească, o priveşte ca ceva unic. Cel căruia îi împărtăşeşte impresiile, proiectele sale, trebue să aibă răbdarea şi seriozitatea cu care se cuvine să asculte asemenea lucruri „grave", ascunse cu atâta grije de ochii străini. Dar adolescentul nu are numai nevoia de a împărtăşi altuia, el vrea să fie şi sfătuit, căci atâtea enigme al existenţei sale prezente nu îi sunt clare. Tânărul vede lumea prin situaţia sa sentimentală. Neliniştea sa sufletească, conflictele interioare, îndoiala, entuziasmul primei iu-

1) Ch. Bühler, Das Seelenleben des Jugendlichen, Kindheit und Jugend.

biri, oscilaţia necontenită între sensibil şi moral, raţiune şi sentiment, lupta între divin şi demonic, îl mână către o lămurire a sensului vieţii. Prietenul de aceiaşi vârstă nu poate să-l ajute prea mult, deoarece se găseşte şi el în aceiaşi situaţie. Astfel prietenia pe care o au mulţi adolescenţi pentru persoane mai în vârstă este uşor de înţeles. In această vârstă, adolescenţii sunt foarte ataşabili şi preţuesc în deosebi persoanele care au înţelegere pentru tumultul lor sentimental; naturile liniştite, blânde, întrucâtva visătoare, capabile să înţeleagă bucuria sau durerea altuia sunt acelea la care tinerii caută ajutor moral, sfat, cărora ei le încredinţează fanteziile şi planurile lor [1]).

Se poate observa cum profesorii cari au aceste trăsături de caracter, cu totul neglijaţi în epoca prepubertată, — perioadă a strângerii şi creşterii de putere, — devin deodată idolii claselor, în această fază, când vrei a fi înţeles şi a fi înţeles este tot ce ceri.

Adolescenţii au dorinţa vie de a intra în legătură mai strânsă cu profesorii lor şi simt imediat dacă profesorul are înţelegere pentru grijile şi nevoile lor sau dacă, rece şi olimpian, nu se închină decât ştiinţei ce o predă. Dorinţa după o legătură mai apropiată, care izvorăşte din întreaga ţinută spirituală a tinerilor din ultimele clase ale liceului, nu le poate fi satisfăcută însă decât de profesorii în care ei întrezăresc o adevărată personalitate, demnă de cinstit. In această fază se descoperă „veritabilul", „autenticul" ca valoare; personalitatea de faţadă, prefăcătoria, încep să fie demascate. Descoperirea vieţii sufleteşti dă putinţa de a vedea şi pe alţii în adevărata lor natură; în jurnalele intime găsim multe caracterizări despre camarazi, profesori, în special slăbiciunile şi defectele lor.

Mi-amintesc cum aşteptam cu înfrigurare la începutul anului să vedem cine ne vine ca profesori la latină, matematici, etc. Se înţelege, ca la orice clasă din cursul superior, care a avut deja unele experienţe neplăcute cu profesorii de până atunci, profesorul nou era primit la început cu oarecare neîncredere, rezervă. Pe unii profesori îi cunoşteam din descrierile elevilor din alte clase; când renumele de severitate, de prea pretenţios, preceda pe un profesor, putea omul mult şi bine să caute să rupă ghiaţa printr'un cuvânt bun sau o glumă, clasa se menţinea în atitudinea de rezervă, fiindu-ne parcă frică să nu ne ceară, fiindcă ne-a distrat, şi preţul recunoştinţii. Şi apoi câţi nu constataseră că dela vorbă până la faptă e distanţă şi că nu-i tocmai practic să-ţi faci iluzii ca şoarecele căruia pisica îi dă sentimentul libertăţii de o clipă.

Când ne dam seama că avem deaface cu un stăpân desăvârşit al materiei ce o preda, ne resemnam, eram buni bucuroşi să ne îndeplinim rece datoria, să-l privim numai ca profesor, fără a intra într'o legătură mai apropiată. Astăzi când îmi dau seama că şi profesorul are nevoie de căldura clasei, înţeleg mai bine tra-

1) O. Tumlirz, Pädagogische Psychologie, Leipzig, 1930.

gedia ce s'o fi petrecut în sufletul acelor profesori cărora le refuzam simpatia noastră. Din nefericire, legătura dintre clasă şi profesor e supusă de cele mai multe ori legilor ce guvernează o masă de oameni; profesorul cel nou e aşteptat într'o tensiune colectivă, aşteptarea în grup e mai plină de înfrigurare, prima impresie hotărăşte deobicei soarta legăturilor dintre clasă şi el. Este suficientă uneori o lipsă de tact —, de ex. admonestarea prea severă a unui elev, — o stare de indispoziţie care te face să te laşi repede iritat, dorinţa de a-i înfricoşa — mulţi profesori ţin în prima oră să convingă pe elevii lor că nu-i de glumă cu ei — ca elevii să se îndepărteze repede de profesor. Judecata masei este de obicei sumară, afectivă, nu simte nevoia de control raţional.

O clasă însă care depăşeşte formaţia de masă şi este intenţionată către ordine şi muncă, are putinţa să-şi dea seama treptat de personalitatea adevărată a profesorului. Dacă eşti binevoitor şi dovedeşti că pricepi o glumă, că posezi suficient materia pentru a nu te lăsa intimidat nici de întrebările pe care ei le pun anume ca să te încerce, — scormonite uneori prin cărţi străine, dicţionare, — dacă pricepi sufletul adolescentului şi îţi dai seama că este necesar să le acorzi un minimum de libertate necesară oricărei desvoltări normale etc., poţi deveni prietenul mai în vârstă de care ei au atâta nevoie. Lipsa de tact însă, ca şi grosolănia, nepoliteţa, opacitatea sufletească, batjocura, sarcasmul, ironia şi cinismul pot mobiliza împotriva profesorului toată clasa şi, spre deosebire de copiii care îngenunche neputincioşi împotriva recei tiranii, adolescenţii dovedesc că ştiu urî...

A găsi adevăratul om de care are nevoie este ceva hotărîtor pentru tânărul între 16—20 ani. In sufletul elevilor cari n'au găsit dealungul anilor de primă tinereţe nici un profesor căruia să i se încredinţeze, rămân fără întrebuinţare nenumărate dispoziţii pozitive necesare desvoltării viitoare. Deobicei acolo unde nu există prietenia cu cei de o vârstă, nici legătura sufletească cu un sfătuitor mai în vârstă, care să ridice adolescenţa la o înălţime de cultură, viaţa sufletească a tânărului se sărăceşte; el se dă de timpuriu legăturilor sexuale lipsite de alegere, pierzând astfel forţele spirituale, isvorâte din înfrânarea şi sublimarea instinctului sexual care-i puteau ajuta la construcţia personalităţii sale spirituale.

Deaceea accentuăm încăodată că unul dintre factorii hotărâtori pentru forma de vieaţa socială ce se desvoltă într'o clasă de elevi între 16—20 ani este relaţia dintre profesor şi elevi. In clasele care au norocul de a fi conduse de profesori-diriginţi, născuţi educatori, cari iubesc şi înţeleg tinereţea, aceştia devin uşor conducătorii spirituali ai clasei, elevii recunoscuţi conducători ai clasei, lucrând în direcţia imprimată de profesor. Dar câte clase au acest noroc? Câţi profesori nu pun interesul pentru materie mai presus de acel pentru personalitatea elevului şi rămân, deşi îşi îndeplinesc în conştiinţa lor datoria, străini şi reci de elevi?

Adevăratele naturi de educatori sunt rare; numai acel care simte profesoratul ca o chemare interioară şi iubeşte copilăria, are darul de a intra cu elevii săi în legături vii, influenţându-i, căci numai cine simte această chemare şi iubire pentru tineret poate să-l înţeleagă, să privească cu răbdare slăbiciunile sale, să aştepte cu încredere triumful părţilor bune din el; numai ele dau tăria de a învinge multele greutăţi legate de drumul atât de anevoios al desvoltării omeneşti.

Relaţiunile sociale ale tânărului între 16—20 ani nu se reduc numai la prietenie. Este adevărat fără îndoială că se acordă prietenilor un interes deosebit faţă de restul clasei (o clasă de curs superior apare aproape întotdeauna împărţită în grupe mici de 2—3 prieteni cari se leagă mai strâns, caută să fie mereu împreună în şcoală sau în afară de şcoală). Grupele de prieteni nu împiedică însă clasa să prezinte în afară o adevărată unitate, având un spirit al ei. Sunt desigur şi clase în formă de agregate — sume de indivizi, altele cu un număr prea mare de izolaţi, altele în care procesul de structurare al colectivităţii deabia a început. Numărul prea mare de elevi, trecerea elevilor dintr'o clasă într'alta, schimbarea prea deasă a profesorilor, concepţiile politice deosebite etc. sunt cauze care pot turbura procesul de organizare socială al clasei. Anul trecut am avut ocazia să observ un asemenea fenomen, ca diriginte al clasei a VIII-a, formată prin contopirea a două clase pe care le cunoşteam dinainte: VII-a A cu o structură mai labilă, în care mulţi elevi trăiau oarecum aparte, fără interes pentru totul clasei şi a VII-a B, o unitate socială bine închegată. Cele două clase reunite n'au putut forma până la sfârşitul anului o unitate, rămânând fiecare cu conştiinţa ei de grupare aparte. Ambiţia de a triumfa fiecare prin „aşii" săi, în jurul cărora se adunau foarte zeloşi supuşii ca în vremuri de pericole sociale, tendinţa de a forma clici, partide etc. au turburat necontenit unitatea clasei.

Explicaţia este uşoară: elevii acestei clase fuseseră membrii unor alte colectivităţi; acum trebuiau să uite spiritul acelei colectivităţi şi să trăiască într'un nou spirit de clasă. Sau lucrul acesta este legat de mari greutăţi la elevii ultimelor clase secundare cari au vieţuit atâţia ani împreună, au trăit aceleaşi sentimente, au stat sub influenţa a profesori deosebiţi (clasele A aveau alţi profesori decât cursul B), etc. Consecinţa: colectivităţile anterioare au continuat să existe sub o unitate aparentă, împiedicând pe membrii lor să intre în legături directe. Din aceleaşi motive, socotesc plină de riscuri măsura pe care o iau uneori direcţiile şcolilor care au cursuri duble de a injecta unei clase socotite slabe elevii buni dintr'o altă clasă paralelă. Aceşti elevi buni nu dau tot ce pot da decât într'o clasă în care sunt obişnuiţi să conducă.

Capacitatea de muncă a unei clase nu depinde numai de gradul de dotare al elevilor luaţi izolat, ci şi de structura acelei colectivităţi, de relaţiile ei cu profesorii, etc. Un elev mijlociu înzestrat se desvoltă uneori minunat într'o clasă bună, iar un elev

foarte dotat dă deobicei un rendement mijlociu de muncă într'o clasă slabă, în care el este oricând, fără mare sforţare, deasupra mediei.

In general, încadrarea unui nou membru în clasele superioare este mult mai grea decât în clasele cursului inferior. Evident aceasta depinde de caracterul noului venit şi de structura, gradul de unitate al clasei, morala sa. Adolescenţii îşi dau mai bine seama de caracterele colegilor lor; ştiu după puţin timp dacă au deaface cu un linguşitor sau un om deschis, un laş sau un om care îşi ia răspunderea faptelor, etc. Când noul venit este de ex. bine dotat şi ambiţios, voind să joace un rol de conducător, rămâne de cele mai multe ori un izolat. Fiecare clasă îşi are spiritul său, morala sa mai mult sau mai puţin conştientă. O clasă harnică de ex. poate fi revoltată de lenea permanentă a unui nou venit, colegii încep să-şi bată joc de el chiar faţă de profesori — caz pe care mi l-a oferit de curând una din clasele mele. Spiritul clasei depinde în mare măsură de felul de a fi al conducătorilor ei. Sunt conducători cari izvorăsc spontan din însăşi condiţiile de viaţă ale clasei ca organele sale naturale, alţii cari mână clasa ca pe o mulţime, alţii conducători în sensul rău. Este de mare interes pentru a ne da seama de spiritul clasei să cunoaştem din ce motive alege o clasă pe conducătorii săi.

Deobicei colectivitatea dovedeşte un instinct sănătos de apărare; vom găsi întotdeauna copii excluşi din colectivitatea celorlalţi, astfel, după morala fiecărei clase: cei murdari, complet nedotaţi, mincinoşi, susceptibili, fricoşi, etc. In clasele VII—VIII tipurile desagreabile grupului par a fi: 1) cei prea fără viaţă, cari nu-s buni de nimic, 2) fanaticii, intoleranţi, jicnind deseori pe alţii.

Către sfârşitul liceului, se deşteaptă în tânăr, odată cu preocupările profesionale, dorinţa de a face ceva în adevărata viaţă socială. Interesele sale pentru politică, clasele sociale, etc. ne arată că este timpul de a fi iniţiat în problemele sociale.

Fără exerciţiul social anterior, fără întronarea în şcoală a unei vieţi sociale însufleţite, fără munca de moralizare şi inobilare a claselor, societăţi de elevi, să nu ne facem însă iluzia vreun moment că este posibil a dărui colectivităţii un cetăţean adevărat. Cercetarea vieţii colective în clasă, a condiţiilor ei favorabile şi fenomenelor ce-o stânjenesc, îşi găseşte astfel o însemnată justificare practică.

CRITERII PENTRU DETERMINAREA VÂRSTEI TERASELOR QUATERNARE

de C. BRĂTESCU

Din numeroasele şi variatele studii asupra teraselor de pe glob, trei criterii principale se limpezesc pentru determinarea vârstei acestor forme de relief, după care judecăm în parte evoluţia suprafeţei scoarţei terestre :

I. *Criteriul geografic al altitudinii.*

a) peste nivelul actual al Mării, pentru terasele marine ;

b) peste nivelul actual al lacurilor, pentru terasele lacustre ; şi

c) peste talwegul apelor curgătoare, pentru terasele fluviale.

II. *Criteriul paleontologic*, bazat pe studiul fosilelor.

III. *Criteriul stratigrafic*, în care loessul joacă un rol capital în regiunile acoperite de această rocă.

Intr'un studiu complet asupra teraselor însă, niciun cercetător nu se poate lipsi de utilizarea tuturor acestor criterii — în măsura în care e posibilă — dacă voeşte să ajungă la rezultatele cele mai satisfăcătoare, cu deosebirea că va da întâietate unuia sau celuilalt dintre criterii, după caz, după putinţa de aplicare în speţă, sau după forţa de convingere pe care ne-o oferă. Aşa, spre exemplu, la terasele din fjordurile norvegiene, divergente spre obârşiile văilor, hotărâtor este criteriul altitudinii unit cu cel paleontologic, care ne duc la constatarea unei bombări isostasice a scutului fino-scandinav ; la terasele sau bolţile de abraziune oblice, tăiate de bătaia valurilor în coastele unor insule din Oceanul Pacific, hotărâtor este acelaş criteriu, care dă mărturie de dislocările scoarţei pe fundul oceanului ; la terasele orizontale şi distanţate egal pe verticală, dealungul unor ţărmuri pe întinderi enorme, hotărâtor este iarăşi acelaş criteriu, care însă aci ne duce spre constatarea unor oscilări eustatice ale nivelului universal al oceanelor ; iar în regiunile din Nord şi Nord-Westul Mării Negre s. ex., mai de folos este întrebuinţarea criteriului stratigrafic şi, în special,

succesiunea loessurilor şi solurilor fosile, care ne poate salva din confuziunea în care ne lasă aplicarea criteriului altitudinii — care altitudine, prin geneză, este eustatică, epirogenetică, isostasică, sau orogenetică, — sau din nepreciziunea criteriului pur paleontologic, după cum se va vedea din cele următoare.

Oscilările eustatice de nivel ale apelor universale — fie determinate de cauze climaterice, fie de cauze tectonice (diformări pozitive sau negative ale basinelor oceanice), fie din alte cauze, cum ar fi mutarea axei polilor, sau chiar şi schimbarea vitezei de rotaţie —, sunt cauze care-şi păstrează, după părerea noastră, primatul în explicarea teraselor marine, întrucât sunt universale; însă efectele lor sunt local modificate de cauzele isostasice sau epirogenetice; iar în anumite cazuri speciale, ambele aceste cauze, deşi nu pot fi contestate, nu pot, totuşi, determina vârsta teraselor cu preciziunea şi siguranţa pe care ne-o dă studiul loessurilor şi solurilor fosile quaternare.

I.

Criteriul geografic al altitudinii.

Etajarea teraselor litorale peste nivelul Mării a fost explicată în două feluri:

a) Sau prin coborârea sacadată a nivelului Mării, urmată de pauze, în care abraziunea marină a tăiat în rocile litoralului suprafeţe orizontale, pe care le numim terase;

b) Sau prin înălţarea sacadată a litoralului, urmată de pauze, în care abraziunea marină a retezat, de asemenea, suprafeţe orizontale de terase.

In ambele cazuri, terasele mai înalte sunt cele mai vechi, iar cele mai joase sunt cele mai tinere. Fauna din depozitele acestor terase, acolo unde există, ar fi un auxiliar preţios pentru precizarea vârstei lor.

Explicarea primă este susţinută de reprezentanţii şcoalei eustatismului, iar a doua de reprezentanţii şcoalei epirogenismului. Insă, cum eustatismul îşi poate avea două cauze principale la care s'au referit autorii:

1. Oscilările climaterice ale planetei şi
2. Diformările tectonice ale fundurilor oceanice şi marine,

— se impune a analiza pe rând fiecare caz în parte şi a trage apoi concluziile de rigoare.

Reprezentanţii cei mai vechi ai teoriei eustatice sunt: în Franţa, *Generalul de Lamothe* [1]), iar în ţările de limbă germană, marele geolog austriac *Ed. Suess* [2]).

1. *Eustatismul de origine climaterică şi vârsta teraselor quaternare.*

Cel dintâiu geograf francez, care a stabilit cu claritate pe coastele Algeriei şi Tunisului existenţa unei serii de linii de ţărm, însoţite adesea de sedimente litorale marine, şi etajându-se la niveluri descrescânde de 325 m., 265 m., 204 m., 148 m., 100 m., 60 m., 30 m., şi 18 m., — cele patru din urmă de sigur quaternare, — a fost *Generalul de Lamothe*. Acesta, înlăturând, ca şi *Ed. Suess*, explicarea teraselor prin epirogeneză pozitivă, a arătat că fiecare dintre liniile de ţărm pomenite nu e decât rezultatul unor mişcări negative ale suprafeţei Mării, uneori şi sub actualul nivel, urmate de înălţările pozitive ale aceluiaş nivel marin, având ca efect o sedimentare, a cărei fază terminală este linia de ţărm observată.

Ideea lansată de acest geograf a fost primită cu însufleţire de mulţi geologi şi geografi, francezi şi streini, cari au aplicat-o în studiile lor speciale, unii cu excluderea absolută a oricărei alte cauze care ar fi modificat schema ideală a nivelurilor stabilite, ceeace constitue o greşeală, după cum se va arăta la critica acestei teorii.

Teoreticianul şcoalei eustatice franceze, acela care a căutat să documenteze ideea cu un număr cât mai mare de fapte de pe

---

1. Général de Lamothe, *Note sur les anciennes plages et terrasses du bassin de l'Isser et de quelques autres bassins de la côte algérienne*". Bull. Soc. géol. de France, 3 série, T. 27, 1899. — *Les anciennes lignes de rivage du Sahel d'Alger et d'une partie de la côte algérienne*. Mém. Soc. géol. de France, 4 série, T. I, 6, 1911. — *Les anciennes nappes alluviales et les terrasses dans la région de Valence*. Bull. Soc. géol. de France, 4 série, XV, 1915, no. 187, p. 1-89. — *Etude comparée des systèmes de terrasses des vallées de l'Iser, de la Moselle, du Rhin et du Rhône*. Bull. Soc. géol. de France, 4 série, I, 1901, p. 297—383. — *Les anciennes nappes alluviales et les lignes de rivage de la Somme*. Bull. Soc. géol. de France, XVIII, 1918, p. 3-58.

2. Ed. Suess, *Antlitz der Erde* (ed. franc.: *La face de la terre*).

faţa globului şi să determine vârsta teraselor eustatice, este academicianul *Ch. Depéret* [1]).

Ch. Depéret acordă o atenţie deosebită clasificării teraselor quaternare. Până la el — precum o şi afirmă —, clasificarea s'a făcut sau numai pe baza depozitelor marine de terasă (*de Stefani, de Lamothe, Gignoux* [2]); sau pe baza glaciaţiunilor observate în Nordul Europei şi Americii, ori în văile praealpine (*I. Geikie, A. Penck* [3]); sau pe datele culturii preistorice a omului combinate cu fauna quaternară terestră şi cu fenomenele glaicare (*M. Boule* [4]); dar niciuna din aceste clasificări, scrie Depéret, n'a rezolvat problema în ansamblul ei, fiindcă nu s'a ţinut socoteală, în bloc, de: cronologia depozitelor marine, eroziunea văilor, terasele fluviale, fenomenele glaciare, succesiunea faunelor de animale terestre şi paleontologia umană, ca şi de arheologia preistorică. *Depéret* caută a coordona cronologic toate aceste elemente de clasificare, dând întâietate caracterelor oferite de depozitele marine.

In urma cercetărilor proprii şi ale altora — s. ex. ale elevului său *M. Gignoux*, — *Ch. Depéret* distinge în quaternarul marin al Mediteranei europene occidentale patru etaje sau unităţi stratigrafice, pe care le denumeşte după câte o localitate sau o regiune tipică. Fiecare dintre aceste etaje se caracterizează nu numai printr'o faună marină specială, dar mai ales prin faptul că vechile linii de ţărm din aceste epoce au, fiecare, o altitudine „particulară

---

1. Ch. Depéret, *Les anciennes lignes de rivage de la côte française de la Méditerranée.* Bull. Soc. géol. de France, 4 série, T. VI, 1900. — *Essai de coordination chronologique de temps quaternaires.* Comptes rendus de l'Acad. des Sciences de Paris CLXVI, 1918, p. 480—486; 636—641; 884—889; CLXVIII, 1919, p. 868—873. Apărute în broşură la 1923. — *La classification des temps quaternaires et ses rapports avec l'antiquité de l'homme en Europe.* Revue gén. des Sc., 34 année, 15 Mars 1923, p. 135—141. — *La classification du quaternaire et sa corrélation avec les niveaux préhistoriques.* C. R. des Séances de la Soc. géol. de France, 1921.

2. Maurice Gignoux, *Les formations marines pliocènes et quaternaires de l'Italie du Sud et de la Sicile.* Ann. de l'Université de Lyon, 1913.

3. I. Geikie, *The great Ice age and its relation to the antiquity of man*, 1894.— *The classification of european glacial deposits.* Journal of geol. 1895 (apud Depéret).

A. Penck *Die Entwickelung Europas seit der Tertiärzeit.* Congr. intern. de Bothanique, Wien, 1916. — A. Penck u. Brückner, *Die Alpen im Eiszeitalter*, 1901—1909.

4. M. Boule, *Essai de Paléontologie stratigraphique de l'homme.* Revue d'Anthropologie, 3 série, T. III, 1889.

şi constantă peste nivelul Mării actuale". Ele se etajează la 95—100 m., 55—60 m., 30—35 m. şi 18—20 m. In plus, aceste patru etaje se îmbucă unele într'altele; fiecare din ele e precedat de o perioadă de eroziune, urmată de o perioadă de acumulare, care aduce linia ţărmului la altitudinile menţionate. „Fiecare etaj începe, de obiceiu, cu depozite argiloase ori marnoase de Mare mai adâncă, după care urmează depozite nisipoase litorale şi, în fine, depozite salmastre, sau chiar conglomerate continentale, indicând emersiunea definitivă, care precede o nouă perioadă de eroziune."

1. *Etajul Sicilian* (creeat de *Doderlein*) corespunde cu *linia de ţărm de* 95—100 m., şi este tipic în golful Conca d'Oro la Palermo. Fauna siciliană se caracterizează prin imigrarea în Mediterana a multor specii de moluşte din Atlanticul temperat şi chiar nordic — „oaspeţii Nordului" la *Ed. Suess* —. Mai importante sunt: Cyprina islandica, Mya truncata, Chamys tigerinus, Panopoea norvegica, Trichotropis borealis, Buccinum undatum, B. Humphreysianum, Fusus sinistrorsus, etc.

2. *Etajul Milazzian* (*Depéret*) corespunde cu *linia de ţărm de* 55—60 m. şi este tipic la peninsula Milazzo, pe coasta de Nord a Siciliei. Fauna milazziană e mai caldă ca cea siciliană şi cuprinde un număr mic de specii atlantice, ca: Tapes rhomboides, Venus fasciata, Balanus concavus; însă se distinge, la unele specii ca: Mytilus galloprovincialis var. herculea, Pecten pesfelis, Triton nodiferum, prin mărimea şi grosimea conchiliilor şi prin ornamentaţia mult mai bogată decât la cele actuale mediteranee.

3. *Etajul Tyrrhenian* (*Issel*) corespunde cu *linia de ţărm de* 30—35 m. şi formează, dela Oran până la Cypru, de jur-împrejurul Mediteranei, un orizont clar, caracterizat prin migrarea în Mediterana a unei faune calde, cu afinităţi subtropicale, ale cărei varietăţi trăesc şi azi la ţărmul ins. Canare şi pe coastele Africei dinspre Atlantic. Fosilele mai caracteristice ale acestui etaj sunt: Strombus bubonius, Conus guinaicus, Tritonidea viverrata, Tritonium ficoides, Natica lactea, Natica Turtoni, Cardita senegalensis, Tapes senegalensis etc.; în timp ce alte fosile ne duc spre Atlanticul temperat: Pecten maximus, Venus fasciata, Tapes rhomboides etc. Autorul constată acest etaj la Cartagina, San Juan de Vilasar (Catalonia), Majorca, Nice, Monaco, Balta Dianei (Corsica), ins. Pianosa, Livorno, Civita Vecchia, Gallipoli, Tarento, pe podişul superior al peninsulei Monastir, la Cypru, etc. Totodată însă mai observă că stratele acestui etaj, în urma unor

mişcări locale ale scoarţei pe verticală, au fost ridicate la 100 m. la Ravagnese în str. Messina şi la peste 300 m. în istmul Corint; dar că aceste cazuri sunt excepţionale şi nu alterează regularitatea liniei de ţărm.

4. *Etajul Monastirian* (*Depéret*) corespunde cu *linia de ţărm de* 18—20 m. S'a numit astfel după oraşul Monastir din Tunis, zidit pe un podiş ce aparţine acestui orizont în care s'au găsit 278 specii de fosile citate şi de *Generalul de Lamothe*. Fauna este aproape identică cu cea a etajului Tyrrhenian în ceeace priveşte speciile Atlanticului african (minus Natica Turtoni), însă numai pe coasta Algeriei şi Tunisului; pe când pe ţărmul de Nord al Mediteranei speciile calde lipsesc în multe puncte; în schimb găsim o faună mediteranee banală şi uneori salmastră (strate cu Tapes Dianae); de unde autorul deduce că s'ar fi produs în această epocă o diferenţiare climaterică între ţărmul european şi african al Mediteranei occidentale.

5. Autorul mai constată, în fine, *un nivel de* 6—8 m. pe coasta franceză, dar nu aşa de important, spre a face din el un etaj.

Pentru a stabili generalitatea şi valabilitatea acestor linii de ţărm, *Ch. Depéret* le urmăreşte şi în lungul Oc. Atlantic, aplicând aceeaşi clasificare quaternarului marin ca şi la Mediterana. Observă însă că la Atlantic liniile de ţărmuri nu sunt aşa de bine studiate, de oarece autorii au notat numai altitudinea depozitelor cu fosile marine, fără a preciza şi altitudinea liniei de ţărm corespunzătoare şi fără a considera şi stratul de apă ce acoperia depozitele fosilifere. Pentru aceea, altitudinile date reprezintă numai nişte *minima*, care trebuesc sporite cu câţiva metri şi trebuesc controlate prin noi observări. Afară de aceasta, scrie autorul, acţiunea distrugătoare a mareelor şi valurilor pe furtună; invazia calotei scandinave şi scoţiene, care a împiedecat formarea de depozite marine, precum şi alte cauze, fac ca studiul teraselor marine să fie îngreuiat la ţărmul Oc. Atlantic. In plus, dela Pirinei spre Nord, ţărmurile sunt mai sărace în depozite quaternare şi din cauza condiţiunilor climaterice: aci avem regiuni ploioase, care au favorizat disolvarea conchiliilor prin apele de circulaţie, iar evaporarea slabă a împiedicat cimentarea calcarului din depozitele litorale.

Totuşi, şi la ţărmurile Atlanticului, din Senegal până la Marea Nordului, pe o lungime de peste 4000 km., autorul con-

stată existența celor patru etaje și linii de țărmuri quaternare, indicând punctele unde au fost stabilite, altitudinea lor și autorii cari le-au evidențiat: în Senegal: *Chautard*; pe coasta Mauretaniei: *Chudeau* și *Dereims*, cari descopăr acolo o linie de țărm milazziană de 55 m., în jurul unui golf vechiu, intrat în uscat 150 km.; în Maroc, pela Casablanca: *Lecointre*; la stânca Gibraltarului: *I. Geikie* și *Ramsay*; pe coasta portugheză și, în special, la cap. Espichel: *Chofatt* și *Dollfus*; la coasta Bretagnei: *Ch. Barrois* și *de Lamothe*; dealungul M. Mânecei: *de Lamothe*; în Cornwallis și Sussex, între Brighton și Portsmouth: *Prestwich*, *Bell* și *Cl. Reid* (pentru etajul tyrrhenian); în Țara Galilor: *Miss Eyton*; în Scoția și mai la Sud până în Norfolk: *Cl. Reid* și *I. Geikie* etc. Lista aceasta ar putea fi sporită și cu alți cercetători mai aproape de vremea noastră [1]).

Dela studiul teraselor marine, *Ch. Depéret* trece apoi la studiul teraselor fluviale, pe care le pune în relație cauzală cu oscilările nivelului de bază. Câtă vreme nivelul Mării stă neschimbat la o linie de țărm, râul rămâne și el la profilul său de echilibru, pe care și l-a stabilit prin eroziune. Dacă nivelul Mării coboară, atunci se stabilește un nou nivel de bază, către care râul își va adânci valea, până la stabilirea unui nou profil de echilibru, paralel cu cel anterior. Distanțarea între cele două profiluri va fi în corelație cu distanțarea între cele două niveluri de bază. Dacă, după aceasta, nivelul Mării se urcă, râul va fi nevoit a-și sedimenta valea, pentru a-și racorda profilul său de echilibru cu noul nivel de bază. Astfel, printr'o alternanță de eroziuni și acumulări, paralele și egale cu abraziunile și acumulările marine, se nasc în văile fluviale acele prispe etajate pe care le numim terase. Există, prin urmare, o strânsă corelație cauzală între terasele fluviale și marine cu oscilările de nivel ale suprafeței Mării, iar

1. Pe coasta Atlanticului, în St.-Unite (Maryland și New-Jersey) se găsesc linii de țărm în același număr și la altitudini ceva mai diferite: nivelul de 12—15 m. (Talbot, Cape May) = Monastirien; 20—55 m. (*sic*), dar mai des 33 m. (Vicomico, Pensauken) = Tyrrhenian; 49—67 m. (Sunderland, Bridgeton) = Milazzian; 152 m. (Lafayette) = Sicilian. Vezi G. Dubois, *Sur la nature des oscillations de type atlantique des lignes de rivage quaternaires*. Bull. Soc. géol. de de France, 4 série, T. 25, p. 857-878, 1925, — Antevs E.: *Quaternary marine. terraces in non glaciated region and changes of level of sea and land*, Americ. Journ of. Sc. vol. 17, p. 36. Apud G. Dubois, *Oscillations eustatiques du niveau marin et mouvements de l'écorce terrestre pendant la période quaternaire*. In Zbirnik pameati akademika" P. A. Tutkovskogo, T. I, 1931, p. 87—92.

această relaţie s'ar putea evidenţia concret prin racordarea teraselor fluviale cu vechile linii de ţărm. Această racordare, deşi este îngreuiată de distrugerile ulterioare ale formelor, mai ales la gurile marilor fluvii, totuşi ea a fost făcută de *Generalul de Lamothe* la râul Isser din Algeria şi la râul Somme din Franţa. La Isser el a observat şi a transpus pe hartă racordarea perfectă a vechilor plăji marine de 100 m. (etajul Sicilian) şi de 53 m. (etajul Milazzian) cu terasele aluvionare de pe stânga râului, aflătoare la aceeaşi înălţime peste talweg; iar la râul Somme a observat racordarea teraselor de 20 m. (Monastiriană) şi de 33 m. (Tyrrheniană) cu cele corespunzătoare marine. *Ch. Depéret* completează aceste dovezi cu observarea că la cea mai mare parte din văile europene şi nord-africane găsim 4 terase de aluviuni quaternare, la altitudini peste talweg de 95—100 m., 55—60 m., 30—35 m. şi 18—20 m., care coincid perfect cu înălţimile liniilor de ţărm descrise. Numeroase exemple sunt aduse la râurile şi fluviile: Isser, Oued Kiss, Sebou şi afluentul său Ouergha, Rhône, Tago, Garonne, Loire, Somme, Meuse, Lys, Moselle etc., etc., studiate de *M. Russo, de Lamothe, Depéret, Roman, Passemard, Denizot, Chaput* etc. Pentru terasele Dunărei, citează lucrările lui *Schaffer* şi *Sevastos*; iar pentru Siret, pe *Sevastos*.

După stabilirea acestui paralelism între terasele marine şi cele fluviale, mai rămânea încă o cercetare de făcut, în vederea determinării vârstei lor quaternare şi anume: stabilirea unei corelaţii şi a unui paralelism între ele şi fenomenele glaciare.

Geologii englezi, germani, danezi şi scandinavi au recunoscut în Europa de Nord patru perioade glaciare, pe care *J. Geikie* le-a denumit, la 1895, perioada Scaniană, Saxoniană, Poloniană şi Mecklemburgică; iar în Alpi, *A. Penck* şi *E. Bruckner* au stabilit de asemenea existenţa a patru perioade glaciare, pe care le-au denumit: Günz, Mindel, Riss şi Würm. Ele corespund cu cele patru ofensive ale calotelor glaciare nordice şi ale gheţarilor din Alpi. Fiecare ofensivă a lăsat în faţa gheţarilor săi movile, brâie şi amfiteatre de morene frontale, care se continuă la vale cu tot atâtea terase fluvio-glaciare, câte glaciaţii au fost. *Fiecare glaciaţie corespunde cu o perioadă de acumulare, pe când fiecare perioadă interglaciară corespunde cu o fază de eroziune*, scrie Depéret, fără a preciza mai mult în această privinţă. Studiind corelaţia între terase şi morenele terminale ale gheţarului Rhonului în regiunea Lyon, autorul stabileşte că *morenele externe Mindeliene*

se leagă cu terasa fluvială de 55—60 m.; *morenele Rissiene, cu terasa de* 30—35 m.; *iar morenele Würmiene se leagă cu terasa joasă de* 18—20 m. *peste talweg. Morenele Günziene lipsesc la Lyon, dar în Alpi ele se leagă cu terasa de* 95—100 m. Această racordare a fost verificată şi în Pyrinei, în special pe valea râului Ariège; aşa încât, *Ch. Depéret* ajunge să stabilească *„o adevărată lege generală"* — care se aplică atât pentru râurile mediteranee, cât şi pentru cele atlantice. El ajunge la *„o largă coordonare generală: deoparte între glaciaţiuni şi formarea teraselor fluviale de o altitudine relativă determinată şi constantă; şi, de altă parte, între aceste terase şi liniile de ţărm de aceeaşi altitudine"*. Toate aceste rezultate, la care se mai adaogă şi cele privitoare la culturile preistorice, se pot rezuma în următorul tablou:

Glaciaţii în N. Europei	Glaciaţii în Alpi	Terase fluviale în metri peste talweg	Vechi linii de ţărm în metri peste O m.	Culturi preistorice
Scanian	Günz	95—100 m	Etaj Sicilian: 95—100 m	—
Saxonian	Mindel	55— 60 m	„ Milazzian: 55— 60 m	—
Polonian	Riss	30— 35 m	„ Tyrrhenian: 30— 35 m	Cheléen; Acheuléen
Mecklemburg.	Würm	18— 20 m	„ Monastirian: 18— 20 m	Moustérien; Aurignacien
Alluvium	Alluvium	Talwegul actual	Nivelul actual al Mării	Solutréen; Magdalénien etc.

Acest tablou, în care se paralelizează şi se sincronizează perioadele glaciare Günz, Mindel, Riss şi Würm cu etajele marine: Sicilian, Milazzian, Tyrrhenian şi Monastirian, iar morenele terminale ale fiecărei glaciaţii cu terasele de acumulare fluvială de 95—100 m, 55—60 m., 30—35 m. şi 18—20 m. peste talweg şi cu cele marine, de aceeaşi altitudine peste O^m. —, ar părea, la prima vedere, de o claritate şi putere de convingere fără reproş şi ar stabili definitiv că, de fapt, toate aceste fenomene au la bază o cauză exclusiv climatérică, fără intervenţia vreunui alt agent modificator. Am ajunge astfel la teoria unui eustatism de origine climatérică, care ar voi să explice etajarea teraselor marine şi fluviale prin oscilările nivelului de bază şi să le determine vârsta prin racordarea lor cu morenele celor patru glaciaţii quaternare.

Din nefericire, această frumoasă teorie îşi are părţile sale slabe şi în potriva ei s'ar putea aduce următoarele obiecţiuni:

a) Nu toate terasele marine de acumulare se pot sincroniza cu perioadele glaciare corespunzătoare din schema *Depéret*. Dacă etajul Sicilian (95—100 m.), cu fauna rece de „oaspeţi dela Nord"

se poate paraleliza cu perioada glaciară Günz, — în schimb etajul Tyrrhenian (30—35 m.), cu fauna sa caldă de „oaspeți senegalezi", în nici un caz nu s'ar putea sincroniza cu perioada glaciară Riss, ci mai curând cu o perioadă interglaciară; așa că, după faună, unele terase marine de acumulare ar fi de vârstă glaciară, altele ar fi de vârstă interglaciară!

b) Astăzi, toți glaciologii sunt de acord că epocile glaciare reprezintă faze în care nivelul universal al Mărilor și Oceanelor era coborât cu un număr important de metri sub cel actual; pe când perioadele interglaciare reprezintă faze în care nivelul Oceanelor s'a ridicat din nou; iar explicarea nu poate fi alta decât aceea că, în perioadele glaciare, masse enorme de apă s'au evaporat și s'au acumulat sub formă de precipitări solide în imensele calote și în enormii ghețari, cari au îngropat sub ei Alpii și alte lanțuri muntoase; în timp ce, în perioadele interglaciare, mai calde, mare parte din aceste masse de ghiață s'au topit, iar apele s'au întors la vatra lor.

După *A. Penck* [1]), astăzi se găsesc pe uscat numai 22 milioane km.^{3} de ghiață care, topindu-se, ar da 20 milioane km^3 de apă; iar aceasta ar ridica nivelul universal al oceanelor și mărilor cu peste 55 m., înecând un brâu de câmpii litorale în suprafață de 10 milioane km.^{2}, adică aproape cât Europa. In perioadele glaciare se găseau însă pe continente încă 40 milioane km.^{3} de ghiață în plus, [2]), ceeace reprezintă 36 milioane km^3 de apă care, fiind răpită din mări și oceane, și acumulată în calote și ghețari, a determinat o scoborâre a nivelului universal al apelor cu circa 100 m. și o îngustare a suprafeței oceanelor cu circa 14 milioane km.^{2}. Și, cum în perioada interglaciară Mindel-Riss, precum se afirmă, toată ghiața de pe glob se topise, rezultă că, în timpul quaternarului, oscilările de nivel ale mărilor și oceanelor au atins pe verticală cifra de 155 m. (între +55 m. și —100 m.); iar zona inundată — în perioadele interglaciare — și exondată — în cele glaciare — a atins o suprafață de 24 milioane km^2!.

Deplasările liniilor de țărm au fost ritmice. Dacă considerăm cele patru perioade glaciare și cele trei interglaciare (cu cea actuală, 4), atunci rezultă că de patru ori nivelul universal al mărilor și oceanelor s'a coborât și de trei ori s'a înălțat; iar în

1. A. Penck, *Theorie der Bewegung der Strandlinie.* Berlin, 1934, p. 4—5.
2. A. Penck, *Eustatische Bewegungen des Meeresspiegels während der Eiszeit,* Geogr. Zeitschrift, 39, 1933, p. 329.

timpul de față, când pe uscat mai sunt încă 22 milioane km^3 de ghiață, este posibil ca nivelul să continue a crește, prin topirea gheței, cu încă 55 m. (ca în Mindel-Riss !) și să înece o suprafață de 10 milioane km.^{2}.

Prin urmare : perioade glaciare — nivel de bază scăzut — eroziunea văilor fluviale ; perioade interglaciare — nivel de bază crescut — acumularea depozitelor de terase, adică exact invers ca în teoria lui *Depéret* !

Este adevărat că în regiunile alpine, ca și în cele ale calotelor glaciare, acumularea este de vârstă glaciară, iar eroziunea este interglaciară ; însă, dacă ne depărtăm de domeniul gheţarilor, fenomenul se inversează, și el se accentuiază mai ales în regiunile mediteranee. Cercetând condițiunile de formare ale teraselor, *Emm. de Martonne* [1]) scrie :

„L'alternance des périodes plus humides, correspondant aux périodes glaciaires, et des périodes plus sèches, correspondant aux périodes interglaciaires, s'est fait sentir même dans les montagnes qui n'ont pas connu de glaciers (Atlas, Taurus, chaînes de l'Iran etc.), par des phases d'érosion plus ou moins intense, se traduisant dans les plaines de piedmont par un afflux plus ou moins grand de débris. Dans les montagnes à glaciers, le lavage des moraines a produit le même résultat que l'érosion torrentielle ailleurs et a surchargé les cours d'eau, qui ont repris le creusement au moment de la disparition des glaciers."

Prin urmare, în munții cu gheţari, perioadele glaciare se caracterizează prin acumularea de material de dezagregare mecanică (în Alpi : Deckenschotter I în Günz ; Deckenschotter II în Mindel ; Hochterrassenschotter în Riss și Niederterrassenschotter în Würm, după *A. Penck*) ; iar perioadele interglaciare, când râurile cresc și se umflă prin topirea gheţarilor, se caracterizează prin eroziunea acestor depozite de terasă. In munții cari n'au cunoscut gheţari, perioadele glaciare, numite pluviale — fiind mai umede prin deplasarea spre Sud a zonelor climaterice umide și a drumului ariilor ciclonale —, se caracterizează prin eroziunea văilor ; iar cele interglaciare, numite interpluviale — fiind ceva mai uscate —, prin acumularea depozitelor de terasă. Dacă mai adăogăm că, în perioadele glaciare, pe lângă climatul mai umed în regiunile mediteranee și nivelul de bază al râurilor era mai coborât, atunci găsim

1. Emm. de Martonne, *Traité de Géographie physique*, T. II, 1926, p. 574.

condiţiunile ideale pentru o eroziune energică a văilor în acele părţi. Ajungem astfel la următoarea schemă definitivă pentru ţinuturile mai depărtate de centrele de glaciaţie:

Perioade glaciare în Nord — Perioade pluviale în Sud — Nivel de bază scăzut — Eroziunea văilor fluviale.

Perioade interglaciare în Nord — Perioade interpluviale în Sud — Nivel de bază crescut — Acumularea depozitelor de terasă.

Aceste rezultate sunt în opoziţie cu cele la care ajunge *Depéret*.

c) Un alt argument în potriva interpretării teraselor în sensul lui *Depéret* este şi faptul că — dacă în perioadele glaciare nivelul oceanelor era coborât, iar în cele interglaciare crescut din nou prin topirea, fie totală (în Mindel-Riss), fie parţială a gheţarilor şi calotelor, atunci,— cum azi ne găsim într'o perioadă asemănătoare cu cele interglaciare, deci cu nivelul mărilor crescut —, ar trebui să găsim terasele de abraziune marină şi de vârstă glaciară, *sub* nivelul Mării, iar nu deasupra lui.

Intr'adevăr, după calculele lui *G. Dubois* [1]), în timpul glaciaţiei maximale, nivelul universal al oceanelor ar fi scăzut cu circa 131 m. sub cel actual; iar în timpul ultimei glaciaţii, cu 90—100 m. De altă parte, dacă toată ghiaţa actuală de pe glob s'ar topi, nivelul oceanelor s'ar urca cu încă 55 m., după *A. Penck* [2]) şi am ajunge exact la nivelul terasei marine de acumulare Mindel-Riss de 55 m. (etajul Milazzian), care astfel şi-ar găsi explicarea chiar în oscilările eustatice climaterice; în timp ce nivelul celorlalte două terase de sub ea (de 30—35 m. şi de 18—20 m.) s'ar putea explica prin volumul gheţei topite după faza Riss şi Würm I; iar nivelul actual, prin volumul gheţei topite după faza finală Würm, conform acestui tablou:

Mindel-Riss : nivelul oceanelor la +55 m. (după *A. Penck*) : altitudinea etajului *Milazzian*.
Riss : „ „ „ —131m. (după *G. Dubois*).
Riss-Würm I : „ „ „ +30-35m. : altitudinea etajului *Tyrrhenian*.

1. G. Dubois, *Essai statistique sur les états glaciaires quaternaires et les états correspondants du niveau marin*. Annales de Géogr. XL, 1931, p. 655-658.— După Ramsay, 300 m.! Apud P. Woldstedt, *Das Eiszeitalter*, 1929, p. 655-658.

2. A. Penck, *Theorie der Bewegung der Strandlinie*, 1934, p. 4-5. După G. Dubois: 38-58 m.; după Antevs, 40-60 m., în *Quaternary marine terraces in non glaciated region and changes of level of sea and land*. Americ. Journal of. Sc. 17, p. 43, 1929.

Würm I : nivelul oceanelor la —90 sau —100 m. (după *G. Dubois*).
Würm I-Würm II : „ „ „ +18-20 m. : altitudinea etajului *Monastirian*.
Würm II : „ „ „ —93 m. (după *G. Dubois* [1]).
Actual : „ „ „ 0m

Totuşi terasa de acumulare marină de 95—100 m. — şi încă cu faună rece — nu s'ar putea explica, întrucât până la ea ar mai rămâne încă 40 m. peste etajul Milazzian, până la care s'ar ridica nivelul oceanelor dacă s'ar topi toată gheaţa de pe glob, cum se afirmă că s'ar fi întâmplat în Mindel-Riss. Etajul Sicilian rămâne neexplicat prin teoria eustatismului climateric.

Aceste obiecţiuni şi altele care se mai pot aduce [2]), precum şi necesitatea de a explica distanţarea de 40 m. între etajul Sicilian şi Milazzian, ne îndreptăţesc a căuta şi în altă direcţie soluţia acestor fenomene — convinşi fiind, din multe cazuri din domeniul morfologiei, că acelaş efect poate avea mai multe cauze, şi anume în :

---

1. G. Dubois în *Oscillations eustatiques du niveau marin* etc., din „Zbirnik pameati akad. Tutkovskogo" I, 1931, p. 87-92, scrie : „...transgresiunea flandriană dela —90 m. la 0m. contimporană cu ultima regresiune glaciară Würm, se explică uşor prin sporirea volumului de apă al oceanelor prin topirea calotelor Würm, stratul de apă atingând o grosime de 93 m., după cele mai recente calcule. Anthevs, *The last glaciation*. Americ. Journ. Soc. New-York. Res. Ser." vol. 17, 1928, p. 81.

2. P. Woldsted, *op. cit.*, p. 286 : *a*) Terasele fluvio-glaciare converg în afară, în cât în cele din urmă se ajunge la încrucişarea lor. — *b*) Argumentul că „potrivirea de altitudine relativă între terasele de pietrişuri fluvio-glaciare şi cele marine poate fi rezultatul unei *simple întâmplări*"—, nu pare convingător. Pentru mişcările eustatice vezi şi :

G. Dubois, *Recherches sur les terrains quaternaires du Nord de la France*. Mém. Soc. géol. du Nord., vol. 8, I, Lille, 1924 ;

R. A. Daly : a) *Pleistocene glaciation and the coral reef problem*. Amer. Journ. of Sc. Ser. 4, vol. 30, 1910, p. 297—308 ; b) *Pleistocene changes of level*. Amer. Journ. of Sc. Ser. 5, vol. 10, 1925, p. 281—313 ; c) *The glacial—control theorie of coral reefs*. Proced. Amer. Acad. of Arts and Sc. XLI, 1915, p. 158-250 ;

W. Ramsay, *On relations between crustal movements and variations of sea level during the late quaternary time especially in Fennoscandia*. Bull. Com. Géol. de Finlande, No. 66, 1924. — *Eustatic changes of level and the neolothicum*. Finska Fornminnesfören. Tidskrifft 36, 2, Helsingfors, 1926 ;

M. Sauramo, *Der Anteil der eustatischen Komponente an den Niveauverschiebungen in Fennoskandia*. Fennia, 50, 1928, No. 10.

A. Penck : a) *Morphologie der Erdoberfläche*, 1894 ; b) *Glaziale Krustenbewegungen*. Sitzber. Preuss. Akad. Wiss., 1922, p. 305-314. — *Geschwindigkeit der Bewegung der Strandlinie*. In Forschungen u. Fortschritte, 1934, p. 311-312.

E. Brückner, *H. F. Osborn über die Gliederung des Quartärs* etc. în Zeitschr. für Gletscherkunde, 14, 1925-26, p. 171-177.

2. *Eustatismul de natură tectonică.*

Din cele expuse până aci reţinem următoarele concluzii:

1. Că există pe întinderi de sute şi mii de km., în lungul mărilor şi oceanelor, niveluri de terase la altitudini peste nivelul actual al mărilor şi care n'ar putea avea o altă explicare decât prin oscilările eustatice ale acestui nivel. Dintre aceste terase, numai cele două inferioare sunt mai bine probate, pe când cele două superioare, şi mai ales etajul Sicilian, au încă nevoie de cercetări.

2. Că oscilările negative aparţin perioadelor glaciare, datorite formării calotelor şi gheţarilor de pe continente din apa evaporată a oceanelor; pe când cele pozitive aparţin perioadelor interglaciare, datorite topirii gheţarilor şi întoarcerii apelor la matca lor. In consecinţă, eroziunea văilor fluviale este de vârstă glaciară, iar acumularea depozitelor de terasă e interglaciară şi numai în preajma gheţarilor fenomenul este invers.

3. Că prin oscilările eustatice de natură climaterică nu s'ar putea explica decât ultimele trei etaje: Milazzian, Tyrrhenian şi Monastirian (dacă cifrele rezultate din calculele asupra volumului gheţei actuale sunt exacte), pe când cel Sicilian rămâne neexplicat şi, deci, trebuie să i se caute geneza într'o altă cauză. In plus, toate terasele, având o faună caldă ori temperată, pot fi de vârstă interglaciară; pe când terasa Siciliană, cu fauna sa rece „de oaspeţi nordici", poate fi paralelizată cu perioada glaciară Günz. Dar cum, prin mişcările eustatice climaterice nu se poate explica altitudinea acestei terase, ar urma ca după Günz — când nivelul oceanului era la nivelul etajului Sicilian, dovadă fauna rece — să fi intervenit o cauză importantă, care să fi coborât nivelul universal al oceanelor. Această cauză au căutat-o unii în diformările tectonice ale fundurilor oceanice pe întinderi planetare. Care ar fi proporţiile acestor diformări născătoare de oscilări eustatice şi cu ce sentiment au fost privite ele, se poate vedea din următoarele consideraţiuni şi cifre:

După *Emm. de Martonne*[1]), explicarea eustatică a nivelurilor constatate de *H. Baulig* în Podişul Central al Franţei întâmpină serioase dificultăţi. După acest din urmă geograf, în

1. Emm. de Martonne, *La morphologie du Plateau central de la France et l'hypothèse eustatique*. Ann. de Géogr. 1929, p. 113-132.

Pontic nivelul de bază al mării se afla la peste 400 m. deasupra celui actual. Acest nivel coboară brusc, la începutul Pliocenului, la —100 m.; se înalţă apoi la 380 m., pentru a coborî din nou, în etape, la 250 m., 180 m., 140 m., şi, în fine, la începutul quaternarului, la 100 m. (etajul Sicilian al lui *Depéret*). Nu e vorba aci de oscilările de nivel din quaternar, ci de cele dela finele terţiarului, care ating o amplitudine de 500 m. Insă, pentru ca nivelul universal al oceanelor să scadă dela +400 m. la —100 m., ar fi fost necesară, după calculele lui *de Martonne*, creearea unei depresiuni de 179 milioane km^3, adică formarea unor abisuri cât toate cele existente la un loc, al căror volum este cam de $^3/_4$ din acela al oceanului Atlantic (240 milioane km^3). „On reste confondu devant de telles exigences de la théorie eustatique!" exclamă autorul. „Deplasarea centripetală a unor masse aşa de considerabile ale litosferei nu s'ar putea concepe fără o reacţiune în sens contrar. Nu numai apei trebuie să-i căutăm locul, dar şi materiei solide deplasate, pentru a-i pregăti albia. Un flux subcrustal trebuie s'o fi târît în sectoarele vecine cu cele părăsite, producând astfel vaste înălţări şi cutări, ale căror urme ar trebui să le găsim. Şi atunci, nu în oligocen şi miocen s'ar fi produs paroxismul orogenic alpin, ci în pliocen. Şi, bine înţeles, înălţarea Alpilor n'ar fi decât un amănunt. Ar trebui ca continente întregi să se fi înălţat, pentru a răspunde celor 179 milioane km^3 de materie deplasată". De altă parte, este imposibil de crezut că, — dacă mişcările Alpilor în pliocen au avut răsunet până în masivul Rhenan (ba chiar în regiunea Bonn şi quaternarul e dislocat) —, singur Masivul Central francez să fi rămas ca un stâlp neclintit şi neinfluenţat în nimic de mişcările tectonice ale regiunilor vecine.

După *A. Penck* [1]), şelful sau platforma continentală submarină, care înconjoară continentele, sugerează ideea unor mişcări eustatice pozitive. Dacă însă submersiunea s'ar datora numai topirii calotelor glaciare, adâncimea şelfului ar merge cel mult pânăla —100 m. [2]); dar, în timpul glaciaţiunilor, care au avut o durată nu prea mare (vezi cronologia absolută la Milankowitsch), nu s'ar fi putut forma un şelf aşa de întins, cum se constată pe glob, căci:

1. A. Penck, *Theorie der Bewegung der Strandlinien*, 1934, p. 18 şi urm.

2. Totuşi, după *Dubois*, în timpul glaciaţiei maxime (Riss), nivelul a scăzut cu 131 m.; după *Ramsay*, chiar cu 300 m.!

Intre 75°—85° N. şi 45°—65° S., şelful e mai întins ca uscatul!
Intre 15°—55° N. şi 15°—30° S., e de şapte ori şi ceva mai mic în suprafaţă ca uscatul.

In jurul Australiei şelful ocupă 32% din suprafaţa continentului; în jurul Americii de Nord, 28%; în jurul Europei, 23%; în jurul Americii de Sud, 14%; în jurul Africei, 5%, iar în jurul Antarcticei e foarte redus, dacă-l limităm la isobatha de 200 m. De altă parte, în jurul Angliei marginea şelfului e la —200 m.; în Nordul Europei, la —400 m.; în jurul Antarcticei, la —500 m.; în jurul Algeriei însă, numai la —50 m. Am putea adăoga: în jurul Mării Marmara, la —90 m.; în colţul de N.-V. al Mării Negre, la ceva sub —100 m. De aci rezultă că şelful a suferit diformări, încovoieri seculare, asemenea cu cele epirogenetice, fără a naşte uscaturi, din care cauză *A. Penck* le numeşte „kyrtotice". Asemenea diformări largi se produc şi în domeniul fundurilor oceanice şi pot provoca deplasări eustatice ale liniilor de ţărm cu un caracter general. Şelful ne trădează astăzi o uriaşe transgresiune marină — scrie *A. Penck*, — care nu se poate explica însă prin scufundarea progresivă a fundurilor oceanice, ci sugerează şi ideea unor întinse înălţări ale aceloraşi funduri. Numai în urma unor repetate sondagii marine se va putea şti unde este teatrul marilor mişcări care se exteriorizează în marea transgresiune actuală. Ultimele sondagii din Atlanticul meridional au înlăturat definitiv concepţia că fundurile abisale ar fi nişte câmpii netede şi ne-au dat imaginea unor regiuni foarte accidentate; şi dacă ele au suferit încovoieri pronunţate, atunci au suferit şi tulburări orogenetice.

Dacă fundurile abisale s'ar înălţa cu 365 m., toate câmpiile marginale ale continentelor, până la isohypsa de +200 m., ar intra sub apă. Dacă pragul median al Atlanticului (cu o suprafaţă de 7.500.000 km.^{2}) s'ar ridica cu 2000 m., ar deplasa 15.000.000 km.^{3} de apă şi nivelul ar creşte cu 42 m.

Formarea tuturor abisurilor actuale de sub 6000 m. (cu o suprafaţă de 4.400.000 km.^{2} şi un volum de 29.000.000 km.^{3}) ar coborî nivelul universal cu 80 m.

Dacă fundurile abisale de peste 400 m. (cu o suprafaţă de 208 milioane km.^{2}) s'ar scufunda cu 100 m., s'ar câştiga un volum de aproape 21 milioane km.^{3}, ceeace ar aduce o scădere a nivelului universal cu 58 m.; dacă s'ar scufunda cu 170 m., tot şelful actual ar ieşi din apă şi ar deveni uscat.

Formarea unui şanţ abisal ca cel japonez dintre paralelele 30° şi 50° N., dela nivelul mării până la adâncimea de 8514 m., ar creea o depresiune de 6.000.000 km.^{3}, care ar coborî faţa oceanelor numai cu 17 m. Scufundarea Mediteranei europene (4.200.000 km.^{3}) ar coborî nivelul cu 12 m.; formarea Mării Roşii l-ar coborî cu abia 0,6 m.

De aci rezultă că numai mişcări foarte întinse ale fundurilor marine ar putea cauza transgresiuni ori regresiuni mai importante.

In urma unor asemenea calcule, distanţarea între etajul Sicilian şi Milazzian, de circa 40 m., ar presupune diformarea fundului oceanelor într'o asemenea măsură, încât să se câştige un volum de circa 14—15 milioane km.^{3}, adică un volum de aproape trei ori şi jumătate cât al Mediteranei europene. S'ar putea oare dovedi pe glob urmele unei asemenea diformări în intervalul dintre Günz şi Mindel-Riss? Ar mai rămâne apoi şi descoperirea cauzelor acestor diformări planetare.

In orice caz, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, liniile de ţărm, urmărite pe întinderi enorme la marginea oceanelor şi mărilor, la altitudini constante, nu pot avea altă explicare decât cea eustatică, universală; ele nu pot fi puse în legătură cu mişcările locale ale scoarţei, care numai prin hazard ar fi ajuns la acelaş nivel, ci cu acele cauze care au determinat oscilări generale ale nivelului oceanic, în limitele pe care ni le arată liniile de ţărm urmărite pe lungimi de mii de km.

Teoretic, mişcările eustatice mai pot fi explicate şi prin schimbarea de viteză a rotaţiei planetei. La o sporire de viteză, apele sunt svârlite spre equator, unde s'ar produce transgresiuni, în timp ce spre poli s'ar produce regresiuni marine. La o încetinire a vitezei de rotaţie, efectele ar fi opuse.

S'ar mai putea explica şi prin deplasarea polilor în cursul vieţii geologice a planetei, după cum au încercat a dovedi, cu multe argumente, *W. Köppen* şi *A. Wegener*[1]). In acest caz, transgresiunile s'ar produce spre noul equator, iar regresiunile spre noii poli; însă liniile de ţărm n'ar mai fi paralele cu cele anterioare, ca în cazul diformărilor fundamentului oceanic, ci ar avea tendinţa de încrucişare.

Dacă schimbarea vitezei de rotaţie ca şi mutarea polilor s'ar produce pe nesimţite, atunci atât învelişul apelor, cât şi litosfera,

1. Köppen u. Wegener, *Die Klimate der Geologischen Vorzeit*. Berlin, 1924.

s'ar diforma în pas egal şi, în acest caz ideal, nu s'ar mai simţi o deplasare a liniilor de ţărm. Acesta ar fi cazul când scoarţa terestră şi fundamentul ei ar fi perfect omogen, ceeace nu e cazul, după cum ne arată abaterile dela forma elipsoidului de rotaţie. De fapt apele, ca mai mobile, realizează ele cele dintâiu forma elipsoidului de rotaţie, iar scoarţa mai târziu, ceeace dă naştere la mişcări diferenţiate, care se oglindesc în liniile de ţărm, mai ales dacă schimbările pomenite se produc brusc.

In ultima analiză, cauzele tuturor mişcărilor scoarţei sunt şi cauzele deplasării liniilor de ţărm, când acestea nu sunt determinate de acumularea de sedimente în oceane, sau de oscilările volumului de apă (cauza eustatică climaterică).

Faptul că nu pretutindeni pe glob terasele marine sunt paralele cu actualul nivel oceanic şi că nu se găsesc peste tot la altitudinea dată în scara *Depéret* — nici faţă de ocean şi nici între ele — ne duce spre o nouă încercare de explicare, care are foarte mulţi adepţi în America (în special *W. Davis*), Anglia şi Germania — în timp ce şcoala eustatismului a prins rădăcini adânci în Franţa — şi anume la :

3. *Teoria epirogenismului şi isostasiei.*

Epirogeneză, după *Stille* [1]), este acea mişcare pozitivă sau negativă a scoarţei terestre, care se îndeplineşte pe întinderi mari planetare, cu un ritm secular şi cu un caracter evolutiv, fără a altera structura, în deosebire de mişcările orogenetice, care sunt limitate la nişte zone relativ înguste, se produc într'un ritm mai rapid şi alterează structura scoarţei (cute, fàlii). Primele au loc mai ales în domeniul sloiurilor stabile, ale „carapacelor" scoarţei terestre; celelalte, în domeniul zonelor labile, în zona geosinclinalelor.

Isostasie [2]) este mişcarea de înălţare sau de scufundare a scoarţei, adesea sub formă de scut, în urma împovărării — prin calote şi gheţari, sau prin sedimente — şi a despovărării — prin topirea calotelor şi gheţarilor, sau prin eroziune — a sloiurilor terestre, în vederea stabilirii unui echilibru gravimetric.

Exemplele aduse pentru ilustrarea acestor mişcări sunt foarte

1. H. Stille, *Grundfragen der Vergleichenden Tektonik*. 1924.
2. A. Born, *Isostasie und Schweremessung*. Berlin, 1923.
Fridtjof Nansen, *The Strandflat and Isostasy*, Kristiania 1922.

numeroase şi ele se pot găsi în orice tratat de geologie sau de morfologie terestră, ca şi în studii speciale.

Mişcările de înălţare pe verticală nu sunt continui, ci sunt întrerupte de pauze, în care timp abraziunea mării retează terase, iar râurile îşi adâncesc văile spre a-şi restabili profilul de echilibru tulburat în urma denivelării. Poziţia oblică a teraselor marine în lungul unui ţărm sau golf (fjord) este dovada cea mai sigură de existenţa unor asemenea mişcări. In scutul Fino-Scandinav sau în cel Nord-American, urmărirea vechilor linii de ţărm quaternare au condus la desenarea acelor hărţi cu isobaze, din care se constată o mişcare isostasică, care a luat forma unei bombări, în urma despovărării acestor sloiuri prin topirea calotelor glaciare — în timp ce regiunile periferice, înălţate prin compensare în perioadele glaciare, acum se scufundă cu un ritm secular. Mişcarea isostasică a scutului scandinav, combinată cu cea eustatică, a dus la rezultate mai complicate decât s'ar părea la prima vedere. Dacă ghiaţa calotei se topeşte repede, o mare cantitate de apă se eliberează şi nivelul oceanului se ridică eustatic. De altă parte, despovărarea scutului scandinav de calota sa de ghiaţă a deslănţuit mişcarea de înălţare isostasică, care însă nu se îndeplineşte aşa de repede ca cea eustatică. Efectul a fost o scufundare aparentă a sloiului scandinav, o înecare de anumite proporţii, care a dus la interferenţa celor două mişcări. Aşa explică *Ramsay* formarea mării cu Litorina [1]).

Terasele oblice din fjorduri, convergente spre gura lor şi divergente spre obârşia văilor; apoi măsurătorile făcute la golful Botnic (centrul scutului) şi care arată o înălţare seculară de 1 m. la 100 ani; măsurătorile gravimetrice şi, în fine, vechile linii de ţărm, cu faună fosilă, dau mărturie de înălţarea în chip de scut a regiunii Fino-Scandinave, înlesnind cartografiarea extensiunii celor trei mări postglaciare: Joldia, Ancylus şi Litorina, din care a evoluat Baltica actuală. [2]) Aceeaşi bombare în chip de scut se observă şi în Anglia de Nord [3]) şi mai ales în scutul Laurentin din America de Nord [4]).

---

1. P. Woldstedt, *Das Eiszeitalter*, 1929, p. 320.

2. P. Woldstedt, *op. cit.*, p. 213: marea Joldia; p. 221: lacul Ancylus; p. 222: marea Litorina, după Sauramo, *op. cit.*, 1929.

3. P. Woldstedt: *op. cit.*, p. 201, după W. B. Wright.

4. Supan, *Grundzüge der phys. Erdkunde*, 1930, II, 1, p. 86: isobazele scutului Scandinav după J. J. Sederholm şi p. 87: isobazele scutului Laurentin după De Geer.

Un exemplu tipic de mişcări ale scoarţei a fost adus de *G. K. Gilbert* [1]) în regiunea lacurilor Bonneville şi Lahontan, ale căror terase oblice dau mărturie de poziţia strâmbă în care a fost pus sloiul terestru pe care se află aceste lacuri. Un caz identic, deşi nu de aceleaşi proporţii, avem şi în ţara noastră, în aşa numitele terase ale Bârladului, terase lacustre, divergente spre Nord, convergente spre Sud şi datând ambele din quaternarul nou. Valea înecată a fluviului Congo, putându-se urmări până la o adâncime de peste 1500 m., arată o uriaşă flexură a sloiului african către Oceanul Atlantic [2]); iar *W. Davis*, în studiile sale asupra insulelor din Pacific [3]), ne dă frumoase exemple de niveluri de eroziune înălţate, diformate sau aplecate, ceeace pledează pentru mişcările scoarţei şi împotriva eustatismului rigid al lui Ed. Suess.

In jurul Mării Negre, aceleaşi mişcări ale scoarţei au dus al rezultate din cele mai fleurite. După *A. Philippson*, podişul Anatoliei, luat în bloc, împreună cu munţii săi periferici, s'a înălţat în postpliocen, aşa că platformele sale, care s'au format în continuitate de profil cu nivelul mării, se găsesc astăzi la circa 1000 m. peste acest nivel. Cu această înălţare stă în legătură şi aplecarea sloiurilor marginale către Marea Neagră şi în Cilicia şi, de aceea, autorul concepe această înălţare în massă a Anatoliei ca o „boltire epirogenetică" [4]) postpliocenă. De cealaltă parte, în Carpaţi, orogeneza Valahă a înălţat scoarţa terestră la cotul Vrancei cu peste 1000 m., după Levantin, de oare ce Măgura Odobeştilor (1001 m.) este acoperită până în vârf de depozite levantine superioare [5]); în timp ce pe laturea dunăreană a Dobrogei — dela Rasova la Rusciuc —, ţărmul levantin a rămas, ca o treaptă mai joasă, la ceva peste 100 m. Terasele quaternare ale văilor din Caucaz, puternic divergente spre obârşia văilor, convergente spre Marea Neagră, ne arată o bombare şi în acest lanţ muntos [6]). In schimb,

---

1. G. K. Gilbert, *Contributions to the history of Lake Bonneville.*

2. Supan-Obst., *Grundzüge der phys. Erdkunde*, 1930, vol. II, 1, pag. 81.

3. W. Davis, *Les côtes et les récifs coralliens de la Nouvelle-Calédonie.* Ann. de Géogr., 1925. — *The coral reef problem*, 1928.

4. A. Philippson, *Kleinasien*, în Handbuch der regionalen Geologie, V, 2, p. 151.

5. St. Mateescu, *Cercetări geologice în partea externă a curburei SE a Carpaţilor români.* Anuarul Inst. Geol. al României. XII, 1927, p. 67—325.

6. Anatol v. Reinhard, *Beiträge zur Kenntnis der Eiszeit im Kaukasus.*

terasele Cubanului [1]), desfăşurate normal dela obârşii pânăla Armavir, adică îmbucate astfel încât terasa superioară este şi cea mai veche, iar cea inferioară este şi cea mai nouă, — dela această localitate până la mare se inversează, în urma unei repetate scufundări quaternare, aşa încât terasa de acumulare cea mai veche devine cea inferioară, iar cea mai nouă — cea superioară. Dovezi de mişcări epirogenetice neegale sau de semn contrar găsim apoi la ţărmul Crimeii, al Mării Azovului, al Dobrogii, la Bospor etc. aşa încât evoluţia litoralului Mării Negre ne apare ca una dintre cele mai complicate.

Este imposibil de conceput că, paralel cu aceste diformări ale uscatului, să nu se fi produs diformări şi în fundamentul acestei Mări. Mişcări eustatice, proprii sau generale, înainte şi după deschiderea legăturii cu Mediterana prin Bospor şi Dardanele; înainte şi după legătura cu Caspica pe valea lui Manici [2]); mişcări pozitive şi negative ale scoarţei, de înălţare şi deprimare, de bombare şi aplecare a sloiurilor; mişcări orogenetice şi epirogenetice — toate trebuesc luate în considerare pentru a da o icoană completă, în spaţiu şi în timp, a evoluţiei basinului acestei Mări, punându-le în legătură cu cauzele mai locale sau planetare, care au determinat asemenea mişcări.

Prin urmare, coaja terestră nu este absolut fixă nicăeri pe glob; iar exemplele se pot înmulţi la nesfârşit pe baza unei bogate literaturi [3]). Ea n'a rămas fixă nici în quaternar, mai ales în regiunile cutate sau faliate şi, în genere, în regiunile seismice. In aceste regiuni, terasele marine ori fluviale sunt la altitudini diferite de cele cauzate de mişcările eustatice luate izolat. Stratele sunt uneori clar înclinate şi fracturate, iar dislocarea lor tectonică este evidentă. In genere, aceste fenomene tectonice, foarte intense la începutul quaternarului, slăbesc mai târziu. Formaţiunile interglaciare monastiriene sunt ades dislocate [4]). Dacă scoarţa

---

1. G. F. Mircink, *La corrélation des dépôts quaternaires de la plaine russe a ceux du Caucase.* Fig. 7, p. 347.

2. K. J. Lissitzyn, *Itinerary along the Manych river.* In Excursionsführer der II internat. Konferenz. Leningrad, 1932, p. 206-222.

3. Vezi şi W. Kranz, *Hebung oder Senkung des Meeresspiegels?* Neues Jahrb. für Miner., Geol. u. Palaeont. XXVIII, 1909, p. 574-610.

4. G. Dubois, *Oscillations eustatiques du niveau marin et mouvements de l'écorce terrestre pendant la période quaternaire.* In Zbirnik... P. A. Tutkovskogo, I, 1931, p. 87-92.

ar fi rămas fixă, nu ne-am putea explica distanţarea neegală, în disonanţă cu schema lui *Depéret*, sau diformarea unor terase ori linii de ţărm (s. ex. la Caspica). Ba chiar în timpul din urmă s'au putut descoperi şi orogeneze quaternare şi se pune întrebarea dacă trăim într'o fază orogenetică sau anorogenetică [1]). Remarcăm aci că, dacă pentru diformările patului oceanic nu avem mărturii pentru începutul quaternarului, în schimb, pe continente, ele abundă, mărturisind orogeneze şi epirogeneze importante, aşa că s'ar putea presupune că deplasarea de nivel între etajul Sicilian şi Milazzian să-şi aibă explicarea în marile mişcări ale crustei dela începutul quaternarului vechiu, care să fi determinat o oscilare eustatică negativă a oceanelor până la nivelul terasei a doua; ceeace nu împiedică de loc ca multe din terasele quaternare să-şi datoreze altitudinea şi unor mişcări verticale mai puţin întinse ale scoarţei.

Pentru determinarea vârstei teraselor de natură epirogenetică, isostasică sau orogenetică, criteriul geografic al altitudinii nu ne mai poate servi decât doar ca mijloc de comparare cu terasele eustatice. Pentru aceea vom invoca un alt mijloc şi anume:

II.

Criteriul paleontologic.

Nu vom stărui prea mult asupra acestui criteriu, îndeajuns de cunoscut şi aşa de hotărâtor pentru etajarea în timp a formaţiunilor geologice. Ne vom limita a face oarecare observări asupra întrebuinţării sale în literatura geografică a ţării noastre privitoare la quaternar. Eventual am putea adăoga aci şi criteriul preistoric — succesiunea culturilor paleolitice, neolitice etc. — care, alături de cel faunistic şi floristic, ar aduce mai multă preciziune cronologică. Mai mult decât animalele terestre, cele aquatice, iar dintre acestea mai cu seamă moluştele, sunt documentele cele mai des aflate şi folosite. Hotărâtoare sunt însă cele stenobiotice — stenotherme şi stenohalyne — care devin fosilele conducătoare. Acestea, la o schimbare mai bruscă sau mai pronunţată a condiţiunilor de mediu, mor şi resturile lor caracterizează bine mediul, epoca şi

1. H. Stille, *Der derzeitige tektonische Erdzustand*. Berlin, 1935. Sitz. ber. Preuss. Akad. Wiss. Phys.-Math. Kl. XIII, 1935.

Tablou geologico-preistoric al quaternarului.

Articularea geologică	Cronologia absolută	Evoluția M. Baltice	Evoluția aspectului vegetal în N. Europei	Culturile preistorice
Timpuri recente	0— 1937	Faza cu Mya	Sporirea molizilor și pinilor sub infl. omului	
Sub-atlanticum	800— 0	Faza cu Limnaea	Faza cu pini și molizi. Sărăcirea pădurilor.	La Tène Hallstadt
Sub-boreal	6000— 800	Marea cu Litorina	Faza fagului	Epoca bronzului Neolitic < Nou / Vechiu
Atlanticum	7500— 6.000	Transgresiunea Litorina	Păduri amestecate; stejari, tei, ulmi etc.	Kjökkenmödinger
Boreal	13— 7.500	Lacul cu Ancylus	Faza pinului. Extensiunea pădurilor.	Maglemose
Prae-boreal	20— 13.000	Marea cu Yoldia	Faza cu pini și mesteacăni	Azilien
Sub arcticum		Baltica sub calotă	Faza stepelor subarctice. Epoca renului	Magdalénien
Würm	118— 20.000			Solutréen. Aurignacien. Moustérien II.
Riss-Würm	185—118.000			Moustérien I.
Riss	234—185.000			Acheuléen II
Mindel-Riss	430—234.000			Acheuléen I. Chelléen
Mindel	477—430.000			Préchelléen
Günz-Mindel	546—477.000			
Günz	592—546.000			Eolithicum

Articularea geologică	Cronologia absolută (I. Milankowitsch)	Machaerodus	Rhinoceros etruscus	Elephas meridionalis	Elephas antiquus	Elephas trogontherii	Hippopotamus	Equus Stenonis	Trogontherium	Elephas primigenius	Hippopotamus major	Rhinoceros Merckii	Rhinoc. tichorhynus	Bison priscus	Equus caballus	Ursus spelaeus	Bos primigenius	Cervus euryceros	Castor fiber	Ursus arctos	Felis catus	Felis leo	Felis lynx	Felis spelaea	Canis lupus	Canis vulpes	Mustela martes	Lutra vulgaris	Meles taxus	Rangifer tarandus	Talpa europaea	Sorex vulgaris	Lepus variabilis	Sciurus vulgaris	Cricetus vulgaris	Homo sapiens
		·	·	·	·	·	·	·	·	+	·	·	+	+	+	+	+	·	·	+	+	·	·	+	·	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
		·	·	·	+	·	·	·	·	·	·	+	·	+	·	+	+	+	+	+	+	+	+	·	·	·	·	·	·		·	·	·	·	·	·
		·	·	·	·	·	·	·	·	+	·	·	+	·	+	·	·	·	·	+	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
		·	·	·	+	·	·	·	+	+	+	+	+	+	+	+	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
		·	·	·	+	+	+	+	+	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
		+	+	+	+	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
		+	+	+	+	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·

C. BRĂTESCU

formaţiunile epocii în care au trăit şi s'au depus. Ele sunt „*moneda vremii*", care iese din circulaţie de îndată ce vremurile s'au schimbat.

La Marea Neagră, succesiunea stratelor cu faună mai salmastră sau mai puţin salmastră, ori mai sărată, arată bine evoluţia acestei mări şi trădează legături sau întreruperi de legături cu Caspica sau Mediterana [1]). Prezenţa aceloraşi faune salmastre sau sărate, calde sau reci, în terasele acestei Mări, ca şi în ale altor Mări vecine, poate sincroniza aceste terase, chiar când altitudinea lor n'a rămas aceeaşi, în urma mişcărilor scoarţei.

Tabloul ce urmează [2]), deşi în parte utilizabil numai pentru regiunile mai nordice ale Europei, poate fi de mare folos şi pentru studiul quaternarului României, până la alcătuirea unui tablou identic, care să cuprindă rezultatele paleontologice şi preistorice din ţara noastră.

Este evident că fosile ca Elephas trogontherii, Hippopotamus şi Equus Stenonis, menţionate în acest tablou numai în Mindel; sau Hippopotamus major, menţionat numai în Mindel-Riss; sau Rangifer tarandus, Talpa europaea, Lepus variabilis, Sciurus vulgaris etc., menţionate numai în Würm, pot preciza vârsta unui strat ori a unei terase quaternare cu mult mai multă siguranţă decât un Elephas antiquus, care străbate întreg quaternarul până la Riss-Würm inclusiv, sau chiar şi decât Elephas primigenius, care străbate şi epoca foarte caldă Mindel-Riss, când gheţarii s'au topit până la poli, dar şi epoca foarte rece Riss, când avem maximum glaciaţiei şi trăeşte până în perioada Würm inclusiv. A vorbi, prin urmare, despre o „epocă a lui Elephas

1. A. N. Archangelsky, *Brief outline of the geological History of the Black Sea.* In Excursions führer der II internat. Konferenz. Leningrad — Moskowa, 1932, p. 282-304.

N. I. Andrussow, *Posletreticinaia tirenscaia terasa v. oblasti Ciornago Moria* (=Terasa tireniană dela Marea Neagră, trad. de A. Munteanu şi T. Galeriu) în Bull. intern. de l'Acad. tchèque des Sc., XXVI, 1925; Praga, 1926.

W. J. Krokos şi W. G. Bondarciuc, *Dep. quaternare din NE. M. Azovului.* Vezi recenzia în „Anal. Dobrogei", 1926.

A. I. Moskwitin, *Die Quatärablagerungen bei Taganrog.* Excursionsführer etc. 1932, p. 178-191.

A. Eberzin et O. Vjalov, *Une terrasse euxinienne ancienne dans les environs de Touapse.* Vezi recenzia în „Anal. Dobrogei", 1936.

2. După datele lui C. Th. Müller, *Geolog.-urgeschicht. Gliederung des Diluviums u. Alluviums, nach Andrée, Behn, Kayser, Obermayer, Wiegers*; apoi după B. Eberl, *Die Eiszeitenfolge im nördl. Alpenvorlande*, 1930, p. 402.

primigenius" — cum face unul dintre geografii noştri[1]) — şi mai ales în determinarea vârstei teraselor, mi se pare că înseamnă a renunţa la preciziune, căci se amestecă laolaltă faza de acumulare marină ori fluvială Mindel-Riss cu faza de eroziune Riss a terasei următoare şi, în acelaş timp, cu faza de acumulare eolică a loessului Riss.

In plus, se contopesc în această „epocă a lui Eleph. primigenius" două perioade glaciare, Riss şi Würm, în care s'au creeat două terase şi s'au depus două orizonturi principale de loess, fapt care, neţinut în seamă, a contribuit nu puţin la confuziunile acestui geograf.

Aplicarea criteriului paleontologic în studiul quaternarului terestru întâmpină însă oarecare dificultăţi:

a) Numai unele fosile pot caracteriza vârsta unei singure subdiviziuni a acestei epoci.

b) Aceste fosile sunt rare şi nu totdeauna la îndemâna cercetătorului, aşa că, de cele mai multe ori, acest criteriu nu poate fi utilizat. De aceea vom recurge la un alt criteriu, precis şi fără greş, după părerea noastră, şi, în plus, uşor de folosit şi existent mai cu seamă în regiunile periferice marei calote glaciare din Europa, anume la:

III.

Criteriul numărului orizonturilor de loessuri şi soluri fosile.

Pentru clarificarea chestiunii, socot necesare câteva cunoştinţe preliminare asupra loessului ca rocă, asupra agentului care a depus această rocă, asupra climatului favorabil formării sale şi asupra cronologiei perioadelor glaciare şi interglaciare, după care vom putea ajunge la precizări satisfăcătoare asupra vârstei teraselor determinate pe această cale.

1. *Roca.* Loessul este o rocă de culoare gălbue, puţin rezistentă, friabilă, mai totdeauna poroasă, având o sumă de tuburi capilare rămase de pe urma putrezirii plantelor îngropate în el, în timpul depunerii prafului şi cu tendinţa de a se sparge în pereţi verticali. Compoziţia sa, când este tipic, e destul de uni-

1. G. Vâlsan în *Câmpia Română* şi în ciudata sa hipoteză asupra Deltei Dunării din „Bulet. Soc. geogr.", 1935, pag. 34. Idem R. Sevastos.

formă şi aspectul este compact. Se compune din 60—70% firicele de quarţ, 10—25% calcar, 10—20% silicat de aluminiu şi alte corpuri în mai mică proporţie. Calcarul acopere, ca praf, firicelele de quarţ şi e uniform distribuit la origine. Mai târziu, prin spălarea de către apele de ploaie încărcate cu CO^2, loessul este decalcifiat şi calcarul se adună în mici goluri, formând aşa numitele *„păpuşi de loess"*, care adesea realizează orizonturi mai tari şi întru câtva impermeabile, provocând creearea de terase false, structurale. Suprafaţa loessului, degradată pe oarecare adâncime, capătă o altă culoare şi dă un *„loess-lehm"*, sau un lut argilificat. Amestecat cu resturi de plante şi animale putrezite, dă solul vegetal, care, dacă este acoperit de un al doilea strat de loess, se numeşte *„sol fosil"* şi dă mărturie de o schimbare climaterică. Loessul, depus dela origină în locul unde se află, se numeşte *„loess primar"* (în câmpii uscate, pe suprafeţele plane de podişuri) şi are o structură tipică; iar cel spălat prin şiroire şi depus mai la vale, este *„loess secundar"* şi are o structură mai grosolană, ca şi cel de vale, arătând uneori şi o stratificare prin intercalare de aluviuni. In stepele cu lacuri mici, avem totdeauna, la bază, un sâmbure de *„loess lacustru"*, acoperit de loessul tipic.

Răspândirea sa pe glob este enormă. Acopere o bună parte din Asia Centrală de Est, unde atinge grosimi de peste 500 m. şi chiar 800 m. — s. ex. în China — şi urcă pe cumpăna apelor şi pe munţi până la peste 3000 m. înălţime. Acesta este *„loessul viu"*, studiat de *Ferdinand von Richthoffen* [1]) în China şi de *Obrucev* [2]) în jurul pustiului Gobi şi în alte regiuni asiatice şi el se formează şi astăzi, depus ca praf spulberat de vânturile anticiclonale divergente din interiorul pustiilor, unde rocele se dezagregă mecanic prin variaţiile de temperatură. Loessul asiatic mai apare în Sudul Siberiei şi în Turchestanul rusesc. In Europa el acopere întinderi mari în stepele ponto-caspice, apoi în România şi Nordul Peninsulei Balcanice, în Ungaria, Polonia, în jurul Alpilor, în Germania, Nordul Franţei şi Nordul Pirineilor, acolo unde au fost gheţari. In Europa însă loessul este în legătură cu perioadele glaciare şi nu se mai formează astăzi, ne mai având condiţiunile climaterice favorabile de atunci; de aceea se numeşte *„loess mort"* sau *„loess*

1. F. v. Richthoffen, *China*, 1877.

2. W. Obrutschew, apud G. Merzbacher, *Die Frage der Entstehung des Loesses. Peterm. Mitt.* 1913, p. 16, 69, 126.

fosil". Praful spulberat de vânturi astăzi nu mai formează loessuri, ci dă soluri prin amestecul cu plantele putrezite. In America de Nord, el acopere Statele-Unite până aproape de golful Mexic şi California; iar în America de Sud, mari întinderi din Argentina, Paraguai, Uruguai, Chile, Bolivia şi Brazilia, cam între paralelele 20°—40° S. In ambele Americi loessul este de asemenea în legătură cu glaciaţia şi acopere suprafeţele periferice morenelor terminale.

Materialul loessului poate proveni din dezagregarea mecanică a rocelor din pustiile calde ori reci, pietroase, argiloase sau nisipoase, fără vegetaţie sau cu vegetaţie săracă, de stepă uscată. Variaţiile de temperatură dezagregă rocele şi le pulverizează, prefăcându-le în praf, care este transportat prin deflaţiune. Prin urmare, praful este un produs climateric, de climă aridă, în regiuni unde terenul este bogat în carbonat de calciu.

Material mai poate proveni — în special în Europa şi America — din morenele glaciare şi depozitele fluvio-glaciare şi, de aceea, loessul nu acopere aceste depozite, ci este în afara domeniului lor, spre periferie. De asemenea poate fi spulberat din văile marilor fluvii, cum sunt Dunărea, Niprul, Rinul, Mississipi etc. din care cauză el este cu atât mai nisipos şi mai grosolan, cu cât ne apopiem de văi, dar cu atât mai fin şi mai omogen, cu cât ne depărtăm de fluvii.

In loess apare şi o faună fosilă, caracteristică, de moluşte terestre, cum ar fi Helix hispida, Pupa muscorum, Succinea oblonga, dar şi de mamifere ca: Rangifer tarandus, Ovibus moschatus, Lepus variabilis, Spermophilus, Myodes torquatus, M. obensis, Arctomys bobac, Marmotta, Alactaga, Lagomys etc., toate de climă rece, indicând peisagii de tundră sau de stepă rece, care astăzi se găsesc spre latitudini înalte.

2. *Agentul şi climatul.* Dela *F. v. Richthoffen* s'a stabilit definitiv că agentul principal pentru formarea loessului este vântul. Loessul este un depozit eolic. Pentru formarea şi depunerea sa însă este nevoie de un climat special, un climat arid în primul rând.

In pustia Gobi, după cum a demonstrat cu mare claritate *Obrucev*, se formează în timpul iernii un centru de maximum de presiune atmosferică, o arie anticiclonală, cu vânturi descendente şi divergente, care spulberă praful din pustie spre periferii şi-l aşterne, cu timpul, ca o manta groasă peste relieful înconjurător, îngrămădindu-l însă mai ales în depresiuni şi în locurile adăpostite. Şi, de oare ce vânturile anticiclonale dela Nord la Sud

sunt mai puternice, zona loessului este mai largă şi mai groasă la Sudul acestei arii, spre basinul lui Hoangho, decât spre Nordul pustiei.

Şi în Europa, în timpul perioadelor glaciare, s'au format asemenea arii anticiclonale peste marea calotă de ghiaţă ce acoperia, în extensiunea sa maximală, Nordul, din Scandinavia până la o linie ce ar trece pe la Londra, gurile Rinului, Lemberg, Chiev etc. [1]). In epoca Riss, calota înainta doi lobi uriaşi, unul în basinul Niprului şi altul într'al Donului, acoperind în total o suprafaţă de aproximativ 6.500.000 km^2.). Vânturile reci, descendente şi divergente, pe care le trimetea această arie anticiclonală stabilită peste calotă, aveau în ţara noastră aproape aceeaşi direcţie ca şi a Crivăţului actual şi, în coborârea lor, se încălziau puţin, căpătând caracterul unui foehn arid, care usca depozitele din morene, din sedimentele fluvio-glaciare şi din văile apelor mari şi le spulbera spre periferii în chip de praf, care se depunea cu atât mai fin, cu cât era dus mai departe. In perioadele interglaciare, cu un climat mai cald şi cu o vegetaţie mai îmbelşugată, loessurile căpătau la suprafaţă un strat de sol; de unde rezultă că:

1. *Numărul loessurilor, într'un profil complet, ne poate arăta numărul perioadelor glaciare.*

2. *Numărul solurilor fosile ne poate arăta numărul perioadelor interglaciare.*

Ba încă, deoarece perioadele glaciare şi interglaciare au avut oscilări climaterice, ele trebuie să fi avut răsunet şi în aspectul orizonturilor de loessuri şi soluri, dându-ne profile ceva mai complicate, acolo unde condiţiunile locale au fost mai favorabile, cum este s. ex. cazul în admirabilul profil dela Poiana-Tecuci, sau în falezele Mării Negre.

In urma temeinicelor studii publicate de *Soergel* [2]) în această materie, ne oprim şi noi la concluzia, verificată de altfel şi pe teren, că loessurile sunt glaciare, iar solurile fosile sunt interglaciare şi că există tot atâtea loessuri şi soluri fosile, câte perioade glaciare şi interglaciare au existat.

Această concluzie, adoptată între alţii şi de unii cercetători ruşi — citez în frunte pe *W. Krokos* —, ne-a condus şi pe noi, în unele studii de morfologie asupra văii Nistrului, asupra depre-

1. Vezi harta, s. ex. în P. Woldstedt, *Das Eiszeitalter*, 1929, pag. 159.
2. Soergel, *Loesse, Eiszeiten und Palaeolitische Kulturen*. Iena, 1919.

siunii Câmpu-Lungului muntenesc, asupra Câmpiei Române de Est şi Nord-Est şi asupra teraselor unor văi (Bârladul, Siretul, Dunărea de jos etc.) la rezultate dintre cele mai fericite, dându-ne putinţa a determina evoluţia morfologică şi cronologică a acestor forme de teren cu mult mai mare preciziune decât s'a făcut până în prezent.

Perioadele glaciare, pe lângă o scădere însemnată a temperaturii medii anuale şi o coborâre a graniţei zăpezilor, au mai avut ca efect şi:

O deplasare a zonelor climaterice spre latitudini mai mici; şi O deplasare a domeniului vieţii organice spre equator, în sens orizontal; în josul munţilor, în sens vertical. Flora de tundră coboară până pe la latitudinea de 50°; Boul moschat, Renul de Groenlanda, Elanul, Lemingii, coboară până la latitudinea Mediteranei. Şi fauna marină migrează: Yoldia arctica, care astăzi se află în apele foarte reci polare, trăia în Marea Yoldia de pe scutul Fino-Scandinav; multe moluşte nordice au ajuns până în Mediterana; iar graniţa de răspândire a coralilor fu împinsă spre equator. O mişcare inversă, spre poli şi spre vârful munţilor, se petrece în perioadele interglaciare [1]).

Dar ceeace este de o deosebită importanţă pentru studiul teraselor fluviale, este faptul că drumul ciclonilor aducători de ploi dinspre Atlantic, care normal merge pe la Nord de Alpi, peste Europa centrală şi nordică, se deplasează, în perioadele glaciare, pe la Sud de Alpi, adică peste Mediterana [2]); aşa că regiuni aride azi, ca pustia Libiei, au putut avea ape curgătoare, fie şi temporare, care au săpat văi cu meandre adâncite, acolo unde nici un agent actual nu le poate explica prezenţa [3]). Traiectoriile de iarnă ale ciclonilor coboară mult mai spre miazăzi şi urcă ceva mai spre Nord în timpul verii, aducând ploile prin care ne-am putut explica odinioară văile dobrogene, astăzi fără apă. Aşa că, nivelul scăzut al mărilor pe de o parte şi ploile ciclonale de vară pe de alta, au dat unor râuri, existente în Dobrogea în perioadele glaciare, — numite aci pluviale, — posibilitatea să-şi

1. K. Keilhack, *Eiszeiten*, in Handwörterbuch der Naturwissenschaften. Zweite Auflage, 33 Lieferung, Bog. 1-8 des III Bandes, pag. 80-98.

2. A. Penck, *Die Formen der Landoberfläche und Verschiebung der Klimagürtel*. Sitz. ber. Preus. Akad. Wiss. Berlin, 1913, Heft 4, p. 1-21.

3. Schweinfurth, vezi Emm. de Martonne, *Traité de Géogr. phys.* vol. II, 1926, pag. 946.

roadă văile cu un volum suficient de apă şi către un nivel de bază coborât; iar vânturile anticiclonale, de iarnă, au spulberat, în acelaş interval de timp, pulberea loessurilor care îmbracă astăzi relieful. Ceeace considerau unii ca o contrazicere în afirmările noastre mai vechi, devine o clară înlănţuire cauzală, care satisface spiritul şi explică fenomenele în mod armonios.

3. *Cronologia perioadelor glaciare.* La început se afirma o singură perioadă glaciară. Dar, când s'au descoperit între depozitele glaciare strate intermediare — marine, fluviale, lacustre şi terestre — cu o floră şi o faună ce dovediau existenţa unor perioade interglaciare, calde —, s'au distins mai multe perioade glaciare. In Alpi, *A. Penck* şi *E. Bruckner* [1]) au distins patru perioade reci: Günz, Mindel, Riss şi Würm; iar *Eberl* [2]) a distins şi o a cincea, anterioară, „Donaueiszeit". Şi în America s'au distins cinci perioade glaciare: Wisconsin, Iowan, Illinoian, Kansan şi Nebraskan, care se paralelizează cu cele din Europa.

Insă progresul cel mai mare în studiul quaternarului l-a adus *I. Milankowitsch* [3]) la 1924, când şi-a publicat calculele sale privitoare la curba radiaţiei solare, adoptată de *Köppen* şi *Wegener* [4]) ca curbă a oscilărilor termice în quaternar. Până acum se dădeau valori de timp relative; acum se dau valori absolute, aşa că, precum spune *Keilhack* [5]) — avem *„o cronică bună a perioadelor glaciare"*. Pentru timpurile postglaciare dăduse *de Geer* [6]) cifre exacte, numărând, cu elevii săi, stratele argiloase (Warwentone) din Suedia, depuse anual de apele glaciare în lacuri: cele de vară mai grosolane, cele de iarnă mai fine. A găsit astfel că, dela retragerea gheţii din peninsula Shonen până la locul ei de astăzi, au trecut 12.000 ani. La poalele Alpilor, numărul teraselor dau mărturie de numărul glaciaţiilor; după *Penck*, patru

---

1. A. Penck u. E. Brückner, *Die Alpen im Eiszeitalter*, 3 vol., 1909.

2. B. Eberl, *Die Eiszeitenfolge im nördlichen Alpenvorlande*, 1930.

3. I. Milankowitsch, *Kalorische Iahreszeiten und deren Anwendung im paläoklimalen Problem*. Ber. d. königl. Serb. Akad. 1923. Apud Köppen u. Wegener, *op. cit.*, pag. 197. ff.

4. Köppen u. Wegener, *Die Klimate der geologischen Vorzeit*. Berlin, 1924.

5. K. Keilhack, *Eiszeiten*. Handwörterbuch der Naturwissenschaften. II. Aufl., Bd. III, p. 80-98.

6. G. De Geer, *A Geochronology of the last 12.000 years*. C. R. XI. *Congr. Géol. intern. Stockholm*, 1912; şi *Geochronologie der letzten 12.000 Jahre.*, Geol. Rundschau, 3, 1912, pag. 457-471, după Woldstedt, *op. cit.*, p. 212-217.

terase : două Deckenschotter, apoi Hochterrassenschotter şi Niederterrassenschotter; iar la Ilm, *Soergel* a distins 11 faze reci, după terasele de pietriş, ceeace se certifică bine prin curba lui *Milankowitsch*.

Iată, în scurt, teoria lui *Milankowitsch* :

Trei cauze influenţează pe pământ cantitatea de căldură solară primită :

a) Schimbarea oblicităţii eclipticei (unghiul pe care-l face axa terestră cu planul drumului planetei) al cărei unghiu variază între 22° şi 25° şi îşi încheie ciclul în circa 40.000 ani;

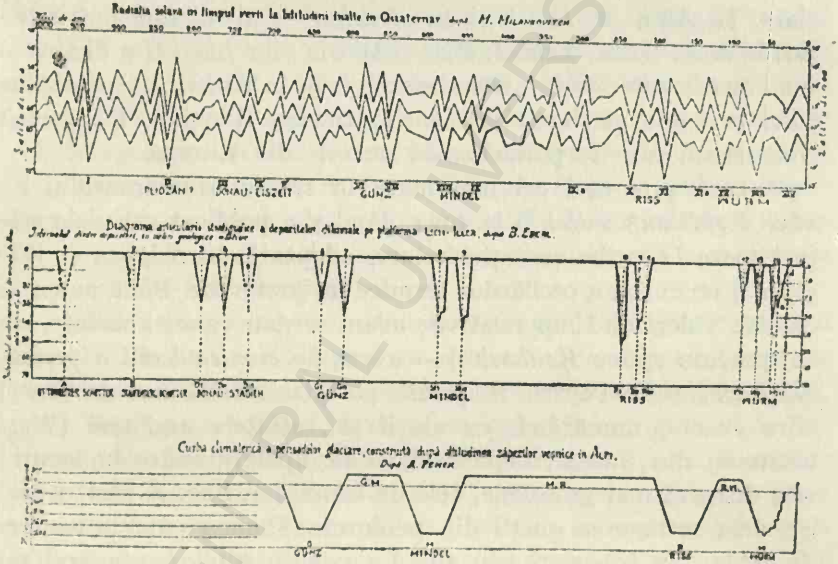

b) Migrarea periheliului, adică a punctului cel mai apropiat de soare de pe drumul planetei, dealungul anotimpurilor. Această migrare îşi încheie ciclul într'un interval de 20.700 ani.

c) Schimbarea periodică în excentricitatea drumului planetei, cu un ciclu de 91.800 ani şi cu o excentricitate ce variază între 0,00331 şi 0,0778.

O excentricitate mai mare, unită cu o coincidenţă a apheliului cu iarna şi cu o maximală oblicitate a eclipticei, cauzează un minimum de căldură solară pe pământ, deci o perioadă glaciară;

O excentricitate mai mică, unită cu o coincidenţă a apheliului cu vara şi cu o minimală oblicitate a eclipticei, cauzează un ma-

ximum de căldură solară pe pământ, deci o perioadă interglaciară.

Prof. *Milankowitsch* din Belgrad a calculat aceste trei elemente, în variaţiile lor, la început pentru un interval de timp de 650.000 ani, apoi, după rugămintea lui *Eberl*, pentru 1.000.000 ani şi a construit o diagramă foarte eloquentă, cu trei curbe, pentru paralelele 55°, 60° şi 65°. Pentru înţelegerea acestei diagrame, *Keilhack* observă că pe ea nu se reprezintă cantitatea de căldură solară ce vine la pământ la paralelele 55°, 60°, şi 65°, ci schimbarea de latitudine corespunzătoare acestor schimbări de temperaturi. Aşa s. ex. curba de 65°, acum 230.000 ani, arată la paralela 65° o radiaţie de căldură solară cum este astăzi la paralela 75°, ca şi când punctul s'ar găsi cu 10° mai spre Nord; pe când acum 290.000 ani acelaş punct primia căldură ca şi când s'ar fi găsit la paralela 59°.

Cele 4 glaciaţii alpine ale lui *Penck* şi *Brückner* se recunosc în curbele lui *Milankowitsch* pentru cei 650.000 ani; dar fiecare glaciaţie arată, în aceste curbe, 2 minime, iar Würm trei minime de radiaţie. De fapt, epoca Würm, în Alpi şi în Germania se poate divide în mai multe stadii. Intre aceste stadii calota n'a dispărut complet, ci numai s'a retras pe o distanţă: în Germania de Nord nu s'a retras şi peste Baltica, iar în Alpi nu s'a retras mai sus de ieşirea gheţarilor prin porţile Alpilor. In Alpi s'au distins pentru Riss şi Mindel câte două faze. De altă parte, *Eberl*, studiind mersul glaciaţiei pe platforma Iller-Lech, în Vorlandul Alpilor, a găsit trei diviziuni pentru Würm (ca şi *Kraus* în regiunea Isar) şi câte două diviziuni pentru Riss, Mindel şi Günz şi a mai descoperit o „Donaueiszeit" mai veche, care toate se verifică prin curba lui *Milankowitsch*. Coincidenţa acestor rezultate cu curba radiaţiei (care a fost construită mai târziu), a găsit multă aprobare şi puţine obiecţiuni; aşa că, pentru moment, avem cea mai bună explicaţie a perioadelor glaciare în această curbă, care ne dă şi cronologia absolută a întregului quaternar.

Această cronologie se vede din următorul tablou [1]):

Succesiunea glaciaţiilor în Vorland-ul Alpilor de Nord şi cronologia sa pe baza cercetărilor din basinul gheţarilor Iller şi Lech, după Barthel Eberl [1]).

Art cularea stratigrafică a depozitelor		Durata reală a epocei între anii:	Minimum climateric, acum:	Optimum climateric acum:	Durata în ani:	
Alluvium		0—20.000		11.000 ani	20.000	
Würm	Würm III...	20— 24.000	22.000 ani		4.000	
	W II—W III	24— 68.000		60.000 „	44.000	
	Würm II ...	68— 74.000	72.000 „		6.000	98.000
	W I—W. II.	74—113.000		83 şi 104.000 ani	39.000	
	Würm I.....	113—118.000	115.000 „		5.000	
Riss-Würm		118—185.000		128 şi 176.000 ani	67.000	
Riss	Riss III.....	185—190.000			5.000	
	R. II—R. III					49.000
	Riss II.....		188.000 „			
	R. I—R. II..	190—229.000		199 şi 220.000 „	39.000	
	Riss I	229—234.000	232.000 „		5.000	
Mindel-Riss		234—430.000		293, 333 şi 369.000 „	196.000	
Mindel	Mindel II ...	430—435.000	433.000 ani		5.000	
	M. I—M. II..	435—472.000		443 şi 464.000 ani	37.000	47.000
	Mindel I	472—477.000	475.000 „		5.000	
Günz Mindel		477—546.000		486 şi 538.000 ani	69.000	
Günz	Günz II.....	546—551.000	548.000 ani		5.000	
	G. I—G. II..	551—588.000		558 şi 579.000 „	37.000	46.000
	Günz I	588—592.000	590.000 „		4.000	
Donau-Günz		592—682.000		653.000 „	90.000	
Donau	Donau III...	682—683.000	683.000 „		1.000	
	D. II—D. III	683—717.000		693.000 „	34.000	
	Donau—II ..	717—721.000	719.000 „		4.000	81.000
	D. I—D. II..	721—759.000		730.000 „	38.000	
	Donau I ...	759—763.000	761.000 „		4.000	
Prae-Donau		763—832.000		824.000 „	69.000	

Ca şi terasele Vorlandului alpin, ar trebui ca şi loessurile dela periferiile marei calote glaciare să înregistreze, prin numărul lor, numărul perioadelor glaciare. Râurile alpine însă au fost, pe cât se pare, mai sensibile la oscilările climaterice ale quaternarului decât loessul, căci unele, cum sunt cele studiate de *Eberl*, *Soergel* şi *Kraus*, au prunduit câte o terasă nu numai de fiecare perioadă glaciară, dar şi de fiecare oscilaţie sau ofensivă a gheţarilor în

1. Barthel Eberl, *Die Eiszeitenfolge im nördlichen Alpenvorlande*, 1930, p. 402.

cuprinsul aceleiaşi perioade glaciare. In profilele obişnuite de loess însă aceste oscilaţii mici nu sunt înregistrate decât numai în acele locuri, care s'au aflat în condiţiuni optime pentru crearea loessurilor şi solurilor; aşa că, în alte părţi, profilele se simplifică, arătând numai câte un singur loess pentru fiecare perioadă glaciară. In profilele cele mai vechi şi mai complete avem, în total, patru orizonturi principale de loess, corespunzând cu cele 4 perioade glaciare: Günz, Mindel, Riss şi Würm. Un profil complet, conform curbei lui *Milankowitsch*, l-am găsit în ţara noastră numai la Poiana-Tecuci, însă numai dela epoca Günz încoace. In falezele Mării Negre şi în Sudul Moldovei şi Basarabiei, apar numeroase profile în care loessul Würm se divide în două sub-orizonturi printr'o slabă bandă colorată în brun sau în roşcat. In mai puţine profile am găsit orizontul Riss şi Mindel cu câte o bandă slabă intermediară. Dar cercetarea amănunţită a acestei chestiuni o păstrăm pentru un alt studiu.

Deocamdată, pentru determinarea vârstei unei terase, este suficient să afirmăm că *numărul orizonturilor de loess îi precizează vârsta*; *şi nu numai vârsta terasei, dar şi a văii*, cum este s. ex. cazul la Nistru, căci, regulat, *o terasă imediat superioară posedă un orizont de loess în plus faţă de cea inferioară şi o terasă inferioară posedă un orizont de loess în minus faţă de cea de deasupra ei*. Terasa inferioară lacustră a Bârladului este acoperită de un singur strat de loess (la Ungureni); terasa superioară lacustră are două loessuri (la Negreşti); cum păşim la Est de această terasă, găsim trei loessuri, pe podişul Covurluiului. Profilele trebuie căutate acolo unde eroziunea n'a suprimat vreun orizont de loess.

Pentru orientarea pe teren, în ţara noastră, pornim dela următoarele adevăruri:

Orice terasă se poate studia după structura sa geologică şi după aspectul său morfologic. In creearea unei terase trebuie să se aibă în vedere trei faze principale:

a) *Faza de eroziune* la râuri, de abraziune la mare. Ea s'a realizat într'una din perioadele glaciare, când nivelul de bază era scăzut, precum s'a văzut mai sus, şi când ploile ciclonale de vară alimentau îndeajuns râurile, ca să le dea volumul şi forţa necesară eroziunii.

b) *Faza de acumulare* a depozitelor de terasă. Ea s'a rea-

lizat în perioada interglaciară imediat următoare fazei de eroziune, când nivelul de bază era crescut, iar râurile își depuneau materialul spălat de pe pantele basinului lor.

c) *Faza de eroziune* către un nivel de bază mai coborât, când terasa rămâne ca o prispă înaltă peste noua vale adâncită în epoca glaciară ce a urmat acumulării. In această epocă, terasa, părăsită de râu, se acopere cu un prim orizont de loess.

In consecință, o terasă fluvială sau marină, acoperită de un singur orizont de loess, a fost erodată sau abradată în perioada glaciară Riss; a fost acumulată cu sedimente în Riss-Würm și a fost din nou erodată în Würm, când rămâne ca o prispă înaltă și se acoperă de loessul Würm.

O terasă acoperită de două orizonturi principale de loess a fost erodată în Mindel; a primit acoperișul de aluviuni în Mindel-Riss; a fost din nou erodată și lăsată ca prispă înaltă în Riss, când se acoperă și cu un prim orizont de loess, Riss; apoi în Riss-Würm capătă deasupra un orizont de sol fosil; în Würm se acoperă de ultimul loess, Würm; iar în Alluvium capătă solul actual. Și așa mai departe.

In determinarea vârstei unei terase, *Krokos* [1]) ia momentul ultim (Faza c), adică faza creării terasei morfologice și de aceea o numește după vârsta primului loess ce o acoperă. S. ex. o terasă acoperită de un singur loess, Würm, este de vârstă Würm; o terasă acoperită de două loessuri, Riss și Würm, este de vârstă Riss. Noi socotim că punctul de vedere structural este mai eloquent decât cel morfologic; adică terasa are vârsta stratului de aluviuni ce o acopere sub loess și de aceea vom numi terasele de acumulare după perioadele interglaciare, iar nu după cele glaciare. Așa, s. ex., o terasă fluvială acoperită de loessul Würm este de vârstă Riss-Würm, fiindcă în această epocă a curs râul peste ea și a așternut-o cu depozite de terasă. In aplicare, terasa inferioară, lacustră a Bârladului, acoperită de loessul Würm, este erodată în Riss., acumulată în Riss-Würm și acoperită de loess în Würm; iar cea superioară este erodată în Mindel, acoperită de aluviuni în Mindel-Riss și așternută apoi cu un prim loess în Riss

1. W. I. Krokos, *Vorschriften zur Beforschung der quartären Ablagerungen der Ukraine*. Acad. des Sc. d'Ucraine, Mémoires de la Classe des Sc. Natur. et techn., no. 14, 1931, p. 53.

şi cu al doilea în Würm, având între cele două orizonturi un strat gros de sol fosil interglaciar: Riss-Würm. Prin urmare, terasa inferioară de acumulare este de vârstă Riss-Würm, iar cea superioară de vârstă Mindel-Riss. Morfologiceşte însă, prima e din Würm, a doua din Riss. Vârsta absolută se poate căuta în tabloul lui *Milankowitsch*.

Institutul de Geografie al Universităţii Cernăuţi.

1936 Dec. 20.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PROGRAMUL ŞCOLAR AL ADUNĂRII NAŢIONALE DIN 1848 ŞI STĂRUINŢELE PUSE PENTRU REALIZAREA LUI

de I. BRATU

Adunarea naţională din 3/15 Maiu 1848, împreună cu revoluţia ce a urmat, poate fi socotită drept cea dintâiu sforţare colectivă a *întregei românimi* din Dacia superioară, în scopul de a-şi croi o soartă mai omenească. O asemenea mişcare, pe lângă ecoul ei politic, trebuia să influenţeze în mod hotărâtor şi desvoltarea culturală a poporului şi, prin aceasta, să ducă la înviorarea şi întărirea şcoalei româneşti.

Pentru a putea aprecia această influenţă, să vedem care a fost starea şcoalei româneşti înainte de 1848.

Părăsită de nobilimea contopită şi pierdută în şirul feudalilor maghiari, naţiunea română din Ardeal a căzut într'una din cele mai negre şi nemiloase iobăgii pe care le-a cunoscut istoria omenirii. Nenorocitului iogab nu-i rămăsese altă mângâiere decât credinţa şi biserica strămoşească. Această biserică nu l-a părăsit niciodată, ba a făcut tot ce i-a fost cu putinţă ca să-l întătrească şi să-l ajute în a suporta vremurile vitrege. Tot biserica a fost aceea care, prin secolul XV, a aprins prima făclie de cultură românească în tinda bisericei din Scheiul Braşovului şi tot ea a fost care a sporit numărul acestor făclii, înfiinţând şcoli mai întâiu la poalele munţilor ocrotitori şi apoi împânzind cu aceste făclii, în măsura îngăduită de împrejurări, întreg pământul Daciei superioare.

Cu toată mizeria în care trăiau strămoşii noştri, şcolile sporeau şi se întăreau încontinuu, ca o dovadă că râvna acestui popor după lumina culturii nu a încetat nici în vremurile cele mai grele. Când la conducerea statului au venit împăraţi cu mai multă milă pentru soarta bietului iobag, şcoalele au prins putere, iar după unirea cu Roma, biserica unită, sprijinită cu mână mai largă de

Viena catolică, a putut înfiinţa două şcoli secundare : gimnaziile din Blaj (1754) şi din Beiuş (1828).

Odată cu orânduirile şcolare impuse de Maria Terezia şi Iosif II, se iau măsuri pentru o mai bună pregătire a învăţătorilor şi a preoţilor. Astfel se organizează diferite cursuri de pregătire cu o durată de 6 luni, cum erau cele din Sibiu, Caransebeş, Oradea, Năsăud, etc., iar la 1812 ia fiinţă şcoala normală din Arad, care a contribuit într'o largă măsură la întărirea învăţământului românesc.

Desigur, numărul şcoalelor era mult prea mic faţă de numărul populaţiei româneşti, mai ales dacă comparăm acest număr cu acela al şcoalelor pe care le aveau cele două naţiuni conlocuitoare : Saşii şi Ungurii.

Modestă cum era, şcolala românească a început totuşi să dea roade binefăcătoare. Tineretul silitor a început să pătrundă în şcolile secundare ce funcţionau în Ardeal, iar cei mai distinşi au putut să pătrundă şi la învăţătură mai înaltă, la Roma sau la Viena. Incetul cu încetul se ridică din stratul ţărănesc o nouă nobilime, în locul aceleia care, uitându-şi obârşia românească, s'a contopit în rândurile nobilimii maghiare. Este nobilimea intelectuală care nu-şi întemeia existenţa pe hrisoave învechite, ci pe superioritate culturală, dobândită prin muncă stăruitoare la învăţătura din şcolile înalte. Nota caracrteristică a acestei nobilimi noui este legătura strânsă cu pătura ţărănească din care a ieşit şi dorinţa fierbinte de a ridica această pătură la o stare mai omenească, apropiind-o de nivelul popoarelor culte din apusul Europei.

Trebuiau numai împrejurări prielnice şi un conducător luminat, pentruca poporul românesc din Ardeal să intre şi el pe calea unui progres cultural mai accentuat.

Imprejurările prielnice ni le-au adus curentele şi mişcările revoluţionare din 1848 ce veneau spre noi din Apus, iar conducătorul ni l-a dăruit pronia cerească în persoana tânărului vicar general al bisericii ortodoxe, Andreiu Şaguna, episcopul şi mitropolitul de mai târziu, de numele căruia se leagă toate realizările culturale şi politice ale anilor 1846—1873.

Despre Andreiu Şaguna, ne spune colaboratorul şi mai în urmă biograful său, N. Popea că „se sui pe scaunul episcopesc între tunetele şi fulgerile politice ale anului 1848, când nava noastră naţională, mică şi debilă cum era, ridicându-şi şi ea catargul

şi întinzânduş-şi vâslele, aştepta în nedumerire după cârmaciul cel expert".

Acest „cârmaciu expert" sosi la Sibiu în August 1846, pentru a lua conducerea bisericei ortodoxe române.

Este interesant de constatat că primele măsuri luate în 1846 de vicarul Andreiu Şaguna sunt, în mod precumpănitor, de ordin şcolar: ridică cursul de pregătirea clericilor dela 6 luni la 1 an, introducând studiul teologiei pastorale şi „metodul învăţătoresc" şi dispune ca instrucţia elevilor ortodoxi din şcoalele streine să se facă de către catiheţi bine selecţionaţi.

Măsurile înţelepte luate de Şaguna, energia cu care le duce la îndeplinire, disciplina ce a introdus-o în rândurile preoţimei, atitudinele lui demne şi româneşti, cultura sa vastă şi temeinică, au atras spre el atenţia tuturor Românilor, cari indiferent de confesiune, îl considerau ca pe conducătorul neamului românesc.

Judecata limpede, îndemânarea în a prezenta chestiunile pe care le susţinea, linia dreaptă pe care a păstrat-o în acţiunile sale, i-au asigurat respectul şi încrederea guvernanţilor. Astfel, când a fost autorizată adunarea naţională dela Blaj pe ziua de 3/15 Maiu 1848, comandantul general al Ardealului trimite trei ştafete după Şaguna, care tocmai atunci era în drum spre Carloviţ, unde urma să i se facă sfinţirea întru episcop, rugându-l stăruitor să se înapoieze la timp ca să poată prezida adunarea naţională. Şaguna nu pregetă să înfrunte osteneala unui drum fără odihnă şi se întoarce, îndată după sfinţire, la Sibiu. La înapoerea sa, cărturarii români se grăbesc a-l pune în curent cu mersul evenimentelor, cerându-i sfat şi îndrumare, cu o desăvârşită încredere în înţelepciunea şi energia lui bine cunoscută.

Adunarea din 3 15 Maiu 1848 o putem considera, cu drept cuvânt, ca o adunare naţională a *întreg* sufletului românesc. Nu atât numărul neobişnuit de mare al mulţimii ce s'a strâns pe Câmpia Libertăţii de lângă Blaj, cât faptul că la această adunare au participat cărturari şi personalităţi de seamă din toate colţurile pământului românesc, ne îndreptăţesc a socoti această adunare ca întâiul sobar al obştei româneşti de pretutindeni, întrunită să hotărască soarta viitoare a unui popor.

Chipul cum s'au desfăşurat lucrările acestui sobor naţional, prezidat de episcopii celor două biserici româneşti din Ardeal, este bine cunoscut şi, deaceea, nu e locul să insistăm aici asupra

acestui lucru, pe noi interesându-ne discuţiile şi hotărârile adunării care se referă la învăţământ.

Discuţiile importante s'au ţinut în ziua de 14/2 Maiu, când cărturarii veniţi din toate părţile au ţinut o consfătuire în biserica catedrală pentru a pregăti moţiunea ce urma să fie prezentată adunării din ziua următoare. In această consfătuire şi-a ţinut Simion Bărnuţiu memorabilul discurs care sintetiza toate frământările şi ideile conducătoare din acele vremuri.

In discursul lui Simion Bărnuţiu problema culturală prinde un loc de seamă. Arată dela început necesitatea de a da toată atenţia acestei probleme, spunând: „Poporul care cunoaşte, că lumina sciinţelor şi a artelor mai mult nu poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun a toată naţiunea, acela trebuie să facă din cultură negoţ comun a toată naţiunea". Stabileşte că „mijloacele culturii sunt şcoalele şi institutele naţionale pentru ştiinţe şi carte", iară „mijlocul culturii politice în specie îl aflăm în Universităţi". „Numai dela Universităţi se poate aştepta jurisprudenţă luminată, dela şcoale şi institute naţionale cultura naţiunii" şi deoarece „cultura e puterea cea mai mare pe pământ şi e o cetate nouă a unităţii naţionale, naţiunea întreagă trebue să-şi împreune puterile întru ridicarea acestor aşezăminte".

Cultură şi învăţământ naţional nu pot exista „fără de limbă naţională". Pentru a combate pe cei cari susţineau că Românii s'ar putea mulţumi şi numai cu dreptul de a urma şcoalele existente ale diferitelor confesiuni sau naţiuni conlocuitoare, S. Bărnuţiu arată că învăţământ temeinic nu se poate face, decât în limba maternă fiindcă „natura pentru aceea i-a dat limbă fiecărei naţiuni ca să se folosească cu aceeaşi în toate negoaţele vieţii, precum i-a dat picioarele omului ca să umble pe picioarele sale, urechi ca să audă cu urechile sale, ochi ca să vază cu ochii săi; vai de omul pe care îl poartă altul, vai de naţiunea care nu umblă pe picioarele sale sau nu vede decât cu ochii altei naţiuni, nici odată nu va pătrunde raza de cultură la creerii acestei naţiuni, ci va rămâne pururea întunecată ca orbul şi servitoarea naţiunilor răpitoare".

Cultura adevărată a unei naţiuni începe numai de când a început a învăţa în limba sa naţională. „Anglii ne arată că cultura lor nu se poate înainta decât anglesce, a Francilor francesce, a Italienilor italienesce, a Germanilor nemţesce şi în urmă Ungurii

strigă de răsună toată lumea că naţiunea ungurească nu se poate cultiva decât unguresce; ce absurditate ar fi din partea Românilor când ar zice în contra consensului tuturor ginţilor". „Deci care zice că naţiunea română se poate cultiva şi în şcolile străinilor acesta va ca naţiunea română să rămână oarbă şi servă altor naţiuni; hic niger est, hunc tu Romane caveto".

Din discuţiunile urmate în ziua de 2/14 Maiu a eşit moţiunea prezentată adunării naţionale şi acceptată de cei prezenţi în şedinţele din 3/15 şi 4/16 Maiu. Această moţiune cuprinde întreg programul politic şi cultural al Românilor ardeleni. Privitor la învăţământ, punctul 13 al moţiunii spune: „Naţiunea Română cere înfiinţarea şcoalelor române pe la toate satele şi oraşele, a gimnaziilor institutelor miltare şi technice şi a seminariilor preoţeşti precum şi a unei Universităţi române dotată din cassa statului în proporţiunea poporului contribuent şi dreptul deplin de a-şi alege directorii şi profesorii şi de a sistematiza învăţăturile după un plan şcolastic şi cu libertate de a învăţa (docere)".

Adunarea naţională alege două „deputaţiuni" una care să prezinte încheierile adunării împăratului şi alta dietei din Cluj. Delegaţia care urma să meargă la Viena este compusă din „preoţi, literaţi, nobili, militari, negustori şi ţărani", ca preşedinte al ei fiind designat episcopul Andreiu Şaguna.

Delegaţia trimisă la Cluj, prezidată de episcopul unit Lemenyi şi-a isprăvit reprede misiunea; Ungurii nu voiau să asculte cererile Românilor.

Delegaţia trimisă la Viena a trebuit să plece fără Şaguna, care era obligat a merge mai întâiu la Cluj pentru a depune jurământul ca episcop al Ardealului în faţa Guvernatorului. Delegaţia se prezintă la 30 Maiu 1848 în faţa împăratului, care în acele zile tulburi se retrăsese la Innsbruck. Impăratul Ferdinand al V a pus în ziua de 11 Iunie următoarea rezoluţie: „după ce petiţia redactată în adunarea dela Blaj, din partea supuşilor mei de origină română, este acum rezolvată prin uniunea votată unanim în dieta ardeleană şi sancţionată de mine provizoriu în art. 7 al dietei ungare, mă bucur când pot să asigur pe deputaţii prezenţi că prin acest articol de lege, care dă aceleaşi libertăţi şi îndreptăţiri tuturor locuitorilor Ardealului fără considerare la naţionalitate, limbă şi religie, am satisfăcut dorinţele lor în partea cea mai mare; prosperitatea lor viitoare depinde prin urmare numai dela executarea acestor legi; altmiterea primesc cu plăcere expresiunea

sentimentelor de credinţă neînfrântă şi vă asigur de îndurarea mea regală".

Această rezoluţie, despre care se vede cât de colo că este sugerată de guvernul maghiar, nu putea să mulţumească pe români. Indată după sosirea lui Şaguna în Viena, delegaţia întocmeşte o nouă petiţie pe care o prezintă — de astă dată în frunte cu Şaguna — în audienţa acordată la 23 Iunie. Cu acest prilej, Ferdinand a răspuns delegaţiunei ceva mai satisfăcător, că : „în legătură cu hotărârea mea comunicată în 11 Iunie, naţionalitatea voastră, la propunerea Ministerului meu ungar, are să fie asigurată prin lege specială şi se va purta grije de înfiinţarea şcoalelor naţionale...".

Românii erau deci îndemnaţi să se adreseze cu cererile lor către guvernul maghiar. Delegaţia porneşte la Pesta, unde ia contact cu membrii guvernului şi cu oamenii de seamă ai Ungurilor. Unii dintre delegaţi, descurajaţi, pleacă acasă, însă Şaguna rămâne şi luptă mai departe susţinând cu tărie şi stăruinţă dreptatea cauzei româneşti. Dieta ungară părea înclinată să ia în discuţie legea specială pe care o promisese împăratul Ferdinand delegaţiei române... S'a şi prezentat un proect de lege, cu totul nesatisfăcător pentru Români, însă din cauza evenimentelor ce se precipitau nu s'a putut lua în discuţie.

Rezultatele obţinute până acum se reduc deci la promisiunea împăratului Ferdinand că se va alcătui o lege specială care să asigure naţionalitatea română şi că se vor înfiinţa şcoli naţionale pe seama Românilor.

Intre timp isbucneşte răscoala Ungurilor împotriva Casei de Habsburg. In lupta ce începe, Românii sunt alături de împărat, dela care nădăjduiau împlinirea dorinţelor lor drepte.

In 2 Decembrie 1848, Impăratul Ferdinand renunţă la tron în favoarea nepotului său, Francisc Iosif I. Faţă de această schimbare, pe care Ungurii nu voiau s'o recunoască, Românii trebuiau să-şi precizeze atitudinea. La provocarea generalului Puchner, comandantul militar al Ardealului, Şaguna convocă o adunare naţională la Sibiu, pe ziua de 16/28 Decembrie. Adunarea hotărăşte ca Românii să fie şi mai departe alături de împărat. Se discută apoi diferite chestiuni şi după „o desbatere serioasă de patru ore" se hotărăsc punctele unei noi „petiţiuni naţionale". La punctul 6 al acestei petiţii se cere : „să se deschidă şcoalele, să se înfiinţeze şi clase juridice provizorii la Blaj şi Sibiu, până când se

va putea înfiinţa Universitatea cerută dela Monarhul. Se cere neapărat ca junimea studioasă să fie ocupată cât se poate la un loc şi cu folos pe viitor. Junimea română în circumstările prezente nu-şi mai poate face cursul juridic pe la colegiurile în cari învăţa până acuma, atât pentru că acele nu sunt şi nu pot fi deschise, cât şi pentru că n'ar fi cu sfat a veni în contact cu junimea maghiară, care mai toată se află în castrele rebele".

La 1 Ianuarie 1849, Şaguna pleacă la Bucureşti, de unde, trecând prin Moldova, Bucovina şi Galiţia, se îndreaptă spre Olmütz unde se afla tânărul împărat Francisc Iosif, pentru a prezenta petiţia hotărâtă de adunarea naţională dela Sibiu.

Şaguna, primit în audienţă de Francisc Iosif la 6 Februarie, a arătat credinţa Românilor către tron, jertfele pe care le-a adus acest popor şi roagă pe împărat să asculte cu îndurare cererile naţiunii române, făcând-o părtaşe de libertatea constituţională de care se bucură celelalte popoare ale monarhiei.

După ce sosiră şi delegaţii designaţi de adunarea dela Sibiu, Şaguna a întocmit o petiţie prin care, între altele, se cerea aprobarea convocării unui congres naţional care să aleagă o căpetenie a poporului român, un senat românesc pentru administrarea naţiunii, un cap al bisericei căruia să-i fie subordonaţi ceilalţi episcopi români şi cari să organizeze administraţia comunală şi districtuală precum şi învăţământul, prin înfiinţarea institutelor necesare de cultură. Petiţia prezintată în 26 Februarie 1849 este semnată şi de Dr. Eudoxiu Hurmuzaki şi Botnar M. ca reprezentanţi ai Bucovinei. Ea este deci prima petiţie prezintată de totalitatea Românilor din monarhia Habsburgilor.

Impăratul răspunde că „primeşte cu bucurie asigurarea de credinţă şi devotament din partea naţiunii române şi recunoscând jertfele ce le-a adus pentru tron, petiţia naţiunii o va lua în exactă cumpănire şi o va rezolva în timpul cel mai scurt spre liniştirea Românilor".

In 13 August 1849 Ungurii au fost nevoiţi să depună armele în faţa oştilor împărăteşti; cu aceasta tulburările iau sfârşit şi viaţa începe a intra în făgaşul obişnuit.

Intemeiaţi pe promisiunile date de împărat şi de guvernul din Viena, Românii sperau că „a răsărit soarele dreptăţii şi peste naţiunea română". Primul lor gând este şcoala care trebuia să înceapă în toamna ce bătea la uşe. La 1 Septembrie o deputaţie română prezintă guvernului o nouă petiţie în care arată că în

Ardealul cu o populaţie de patru milioane, din care trei milioane sunt Români, abia 500.000 Unguri şi cam 300.000 Germani şi Saşi, au funcţionat următoarele şcoli: *a*) pentru catolici: în *Oradea* şi *Timişoara* câte o academie cu facultăţile de drept, filosofie şi teologie; în *Satu-Mare* un liceu cu o facultate de filosofie şi una de teologie; în *Cluj* un liceu cu facultăţi de drept, de filosofie şi de medicină; în *Alba Iulia* un liceu cu o facultate de teologie. Pe lângă acestea se susţin din fondurile statului gimnazii în *Oradea, Timişoara, Satu Mare, Baia Mare, Carei, Aiud, Cluj, Alba Iulia, Bistriţa, Sibiu, Braşov, Simleul-Ciuc, Tg. Mureş, Odorheiu, Zlatna, Dumbrăveni* şi *Gheorgheni*.

b) Pentru Maghiarii calvini, colegiile din *Dobriţin, Aiud, Tg. Mureş, Cluj, Odorheiu* şi *Sighet*, iar gimnazii în *Orăştie* şi *Zălău*.

c) Pentru Maghiarii sociani (unitari), un colegiu în *Cluj* şi câte un gimnaziu în *Turda* şi *Cristur*.

d) Pentru Saşii luterani, o academie de drept în *Sibiu* şi apoi gimnazii cu cursuri de filosofie în *Sibiu, Braşov, Mediaş, Sighişoara* şi *Bistriţa*.

Faţă de aceste şcoli, Românii neuniţi (ortodoxi) nu au nici o şcoală mai înaltă, iar uniţii au numai două gimnazii episcopeşti în Beiuş şi în Blaj, unde se predă şi filosofia şi teologia. Tinerii cari nu voiesc să îmbrăţişeze cariera preoţească sunt deci obligaţi a urma şcolile catolice alături de elevii unguri. După revoluţie acest lucru nu mai e posibil, Ungurii şi Românii fiind în tabere contrare. Din această cauză naţiunea română cere Ministerului de culte să aprobe organizarea şi deschiderea pe 1 Octombrie a unei facultăţi juridice în Blaj, unde funcţionează deja o facultate de filosofie şi una de teologie. Această facultate de drept ar ţine trei ani şi s'ar propune în anul I: enciclopedia ştiinţelor de stat, dreptul natural şi al popoarelor (Völkerrecht), istoria statului, şi statistică; în anul II: dreptul roman, dreptul penal şi civil, procedura judiciară; în anul III: finanţe, legea comercială, contabilitatea statului, dreptului austriac, legea administrativă, organizaţia politică şi judiciară, poliţienească.

Infiinţarea acestei facultăţi, chiar înaintea organizării generale a învăţământului promisă da guvern, este o necesitate urgentă, fiindcă pe de o parte mai multe sute de tineri studenţi au fost împiedecaţi de revoluţie în continuarea şi terminarea studiilor, pe de altă parte naţiunea are nevoie de bărbaţi bine pre-

gătiţi, pentru încadrarea demnă a funcţiunilor şi posturilor din justiţie şi administraţie ce i se cuvin.

Vicarul Silvaniei, Al. Sterca-Suluţiu, dă o circulară în care spune : „Mai încolo vă fac cunoscut că şcolile gimnaziale în Şimleu vor începe dela 3/15 Nov. Cu multă a inimei săltare de bucurie vă pot înştiinţa, precum aceste şcoli gimnaziale vor fi organizate bine cu 6 profesori dintre cari 3 vor fi din preoţimea română, precum şi la şcoala normală de aici dela minoriţi un profesor va fi Român cu atâta dar mai tare să-şi aducă pruncii Românii la şcoală, că numai învăţătura poate ridica onorul şi fericirea naţiunii române".

Toate actele din această vreme ne oglindesc încrederea ce o pune naţiunea română în Viena, de unde aşteaptă înlăturarea nedreptăţilor îndurate dealungul atâtor veacuri.

Decepţia însă nu întârzia să vină. Beneficiarii vechilor privilegii : Saşii şi catolicii nu vedeau cu ochi buni „deşteptarea Românilor din somnul cel de moarte" şi întărirea lor culturală. Ei uneltiră mai ales împotriva lui Şaguna în care vedeau pe luptătorul priceput al cauzei româneşti. Nu odată Şaguna era cuprins de amărăciunea desamăgirei, însă nici un moment nu a încetat stăruinţele pentru a câştiga pe seama turmei sale dreptul la o viaţă mai luminoasă. Presimţind oarecum cotiturile şi lipsa de omenie a politicei urmată de Viena, Şaguna îşi îndreaptă stăruinţele lui spre organizarea şi întărirea bisericei şi a şcoalei.

In sinodul din primăvara anului 1850 se iau măsuri pentru reorganizarea învăţământului. Indeamnă credincioşii să înfiinţeze şcoli în fiecare parohie, să construiască localuri pentru adăpostirea şcoalei; învăţători nu mai pot fi decât cei cu autorizaţie dela episcopie; şcoala este dată în grija şi supravegherea preotului local, iar protopopii sunt obligaţi să inspecteze şcoalele din districtul lor, raportând cele constatate episcopului. Şaguna stabileşte manualele ce pot fi întrebuinţate în şcoli şi înfiinţează tipografia arhidiecezană de astăzi, unde se tipăresc cărţile necesare şcoalei şi bisericei. In 1854 publică Şaguna orânduiala şcoalelor poporale organizate pe 3 clase cu 6 despărţăminte. Această organizare a şi rămas în fiinţă până la unirea din 1918. I se aduce învinuirea lui Şaguna că era împotriva şcoalelor „amestecate" sau „naţionale". In comunele în care Românii erau împărţiţi între cele două confesiuni, ortodoxă şi unită, unii preconizau o singură şcoală, fără caracter confesional, pentru toţi copiii satului, soco-

tind că asemenea şcoli ar putea fi conduse de un organ naţional ce s'ar creia, sau puse sub conducerea Asociaţiunii pentru cultura şi literatura poporului român. Presimţind prigoana nemiloasă ce o să se abată asupra şcoalelor noastre, Şaguna s'a împotrivit unei asemeni organizări de şcoale naţionale şi a pus şcoala la adăpostul bisericei. Numai datorită acestui prevedere a putut dăinui şcoala românească până la unirea Ardealului cu Patria mumă.

S'a reorganizat şi seminarul din Sibiu transformându-se în institut teologic — pedagogic, enunţându-se principiul că „tot clericul să fie dator înainte de a se preoţi a fi învăţător după stările împrejur".

Paralel cu aceasta, Şaguna caută să întărească şi să îngrădească autonomia bisericei, ca nimeni să nu se poată amesteca în viaţa ei internă. Reuşeşte astfel să întemeeze Mitropolia din Sibiu, aducând sub aceaşi conducere pe toţi Românii ortodoxi din Ardeal şi dă acestei mitropolii organizarea concepută de dânsul în Statutul organic. Are grije ca această autonomie şi organizare să fie introdusă în legislaţia ţării.

Nu s'a neglijat nici învăţământul de grad secundar. Sinodul din 1850 cere să se înfiinţeze „pentru Români şcoale reale, gimnaziale, academice şi universitare". Infiinţarea de academii şi a unei universităţi româneşti nu a isbutit. Nici facultatea juridică cerută în petiţia dela 1 Septembrie 1849 nu a fost aprobată, deşi pentru această Facultate şi-a lăsat averea eroul revoluţiei din 1848, Avram Iancu, iar Mitropolitul Suluţiu a creiat o fundaţie specială în acest scop.

Stăruinţele privitoare la învăţământul secundar au fost ceva mai norocoase. In Iulie 1850 Şaguna înaintează guvernului un „elaborat despre şcoli", cerând pentru românii ortodoxi 6 licee în Sibiu, Deva, Cluj, Chioar, Cohalm şi Braşov, 6 gimnazii cu patru clase în Făgăraşi, Alba Iulia, Sighişoara, Brad, Breţcu şi Abrud, apoi 6 şcoale reale în Hălmagiu, Tg. Mureş, Haţeg, Baia de Arieş, Mijloceni şi Simleu.

Din planul acesta de organizare s'a putut realiza numai o parte foarte mică prin înfiinţarea liceului din Braşov la 1850, şi a gimnaziului din Brad în 1869.

La 1863, Românii au mai dobândit un liceu la Năsăud, înfiinţat din fondurile regimentului grăniţăresc, desfiinţat la 1851.

Ce greutăţi întâmpina orice înfiinţare de şcoală secundară ne-o arată clar chestiunea şcoalei reale din Abrud şi a deschi-

derii unui gimnaziu ortodox în Banat. La cererea Sinodului, Impăratul a încuviinţat înfiinţarea unei şcoli reale în Abrud, urmând să fie susţinută din bugetul Statului. Intemeiat pe această aprobare Şaguna merge la Abrud, îndeamnă oamenii să strângă bani pentru cumpărarea unui edificiu potrivit. Totul este gata numai aprobarea guvernului mai lipsea. Această aprobare nu a sosit niciodată. Când Şaguna a cerut socoteală ministrului Thun, acesta s'a spălat pe mâini zicând că el „nu a primit o împuternicire formală pentru aceasta". In adunarea comitatevă a judeţului Caraş marele mecenat al culturei româneşti, Emanoil Gojdeşi, pe acea vreme (1861) comitetele supreme ale judeţului propun înfiinţarea unui gimnaziu (liceu) ortodox, deschizând subscripţia pentru crearea fondului necesar cu 2000 fl. din partea sa. In scurtă vreme s'a strâns suma de 15000 fl. Cancelaria aulică ungară nu se putea opune făţiş acestei iniţiative culturale şi căută să zădărnicească planul prin o machiavelică diplomaţie. In acest scop dă un ordin chiar în anul acela, ca gimnaziul ce există în Lugoj să funcţioneze cu limba de propunere română şi maghiară. Ce e mai mult, în anul următor, tot această cancelarie, vine cu preciziuni că poporaţiunea jud. Caraş fiind în mare parte română, „principiul echităţii şi oportunităţii" cere să se propună în gimnaziul din Lugoj mai multe materii „curat în limba română". Românii, de bună credinţă, au socotit că nu mai trebuia să continue acţiunea începută. Dispoziţiunile luate de cancelaria aulică au rămas însă promisiuni deşarte; gimnaziul din Lugoj a fost şi a rămas şcoală ungurească până la 1918.

In 1866 Impăratul Francisc Iosif caută împăcarea cu ungurii. Din această împăcare a rezultat acel dualism după care s'a condus monarhia austro-ungară până la sfărâmarea ei din 1918. Acest dualism a lăsat soarta românilor din Ardeal la bunul plac al guvernelor maghiare. E adevărat că 1867 parlamentul a votat „legea a naţionalităţilor", promisă de împărat la audienţele din 1848 şi 1849, însă această lege nu a fost pusă niciodată în aplicare. Intre altele, această lege prevedea ca şcoalele primare şi secundare de Stat din ţinuturile româneşti să fie şcoli româneşti, ori guvernele maghiare nu au îngăduit, în nici o parte a ţării, existenţa vreunei şcoale primare sau secundare de Stat care să fi avut limba de predare română. Ce e mai mult, abia la 3—4 ani după votarea acestei legi a început acea furie de maghiarizare, faţă de care singurul scut ne-au fost cele două bisericile naţionale.

Indiferența Vienii față de suferințele Românilor, acțiunea de maghiarizare dusă de Budapesta cu o intensitate mereu crescândă, a evidențiat din ce în ce mai mult că monarhia habsburgică nu poate să fie organizația de Stat care să asigure libera desvoltare a națiunii române

Românimea din Ardeal ar fi fost sortită pieirei, dacă pronia cerească nu s'ar fi îndurat de neamul nostru, ajutând ca pe versantul celălalt al Carpaților să se ridice o țară mândră și liberă, o Românie care cu fiecare an sporea în puteri și prestigiu. Spre această Românie se îndreptau nădejdile Ardealului sugrumat. Puterea mereu crescândă a acestei Românii a reușit să sdrobească lanțurile robiei milenare, ca astăzi să ne vedem toți Românii în cuprinsul aceleiaș Românii mari, sub cârmuirea și ocrotirea aceluiaș Rege înțelept.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LA RĂSCRUCE

de ROMULUS CIOFLEC

Miercuri, la târgul de săptămână, Solomon Bucuraş dusese la oraş doi viţei şi vânduse doi. Putea, după asta, să se întoarcă acasă. Nu s'a întors, ci s'a luat şi el cu lumea dela târg, care şi când n'are treabă, îşi face: lumea aceea a satelor, care, dacă-şi isprăveşte treburile, începe să caşte gura ba la oraş, ba unii la alţii, ba să se cinstească. Se luase şi el cu lumea şi, dând grijilor dosul, intrase la Fux şi se cinstea singur. Cu îndoială intrase şi scărpinându-se după ureche, iar pălăria răsturnându-şi-o ca să se scarpine... Dacă mai avea să cumpere o turtă dulce pentru Linţuca lui, mai era vreme, şi se cinstea.

Dar aşa, se făcuse că, întorcând faţa dela toate şi intrând în crâşmă „La Snop", repede le văzu turburi toate, adică se întorsese tot la ale lui, la supărări şi la necazuri — şi, după o vreme, singur la masă, se măsura cu grijile şi cu necazurile şi se certa... Se certa cu muierea lui, pe care o lăsase la gospodărie să poarte grijă de Linţa şi de cositură. Să întoarcă cositura şi, de o fi de strâns, s'o strângă. Se certa căci era sigur că, dacă de Linţa va fi purtat de grijă, de cositură debunăseamă nu la vreme... Şi pornind dela cositură, toate câte i le ştia Măriuţii şi le aduse aminte şi i le spuse... Ii impută tot ce pusese la inimă în cinci ani de viaţă—şi mai cu seamă gura ei rea! Bând, le punea în cumpănă şi se otrăvea. Ca şi cum ea şedea în partea cealaltă a mesei şi el dincoace, o certa şi o judeca.

Fux-crâşmaru, ca şi Fuxoaia şi băiatul din crâşmă, dacă treceau cu sticle ori cu pahare pe lângă masa lui, nu-i luau seama la vorbe, ca la vorbele tuturor muşteriilor... Căci acolo, până în cele din urmă, toţi se lăudau în gura mare ori ameninţau şi băteau cu pumnii în masă ori, luaţi pe după gât, cântau...

Solomon ofta. Şi tot oftând, ajunsese să se întrebe cu dinadinsul pentru ce-l batjocoreşte femeia cu gura ei spurcată şi-i

vorbeşte ca la o slugă... Nu era el, Solomon, om în rând cu toţi bărbaţii? înfruntând astfel pe nevastă cu privirea peste masă şi înfruntând tot ce cuprindea atunci cu mintea, ceruse şi al patrulea pahar... Căci cine era ea? Din ce neam? Casa era a lui şi 'n casă domn era el!... Cu privirea repezită în gol şi cu un gest şovăitor din dreapta că nu se poate, el le întărea toate şi iar o lua la trei...

La Fux, ca şi la alte crâşme, muşteriii erau serviţi cam până ce începeau să se declare „domni". Când auzi Fuxoaia cuvântu acesta autoritar, rostit mai întâi de Bucuraş, ea îi servea al şaselea pahar. Dar când i-a spus că nu mai capătă, el nu s'a împotrivit, ci doar s'a înciudat. Căci dacă beuse cât beuse, nu beuse de plăcerea beuturii... De amar! — şi el capul n'avea să şi-l piardă! Ba la al şeaselea pahar nici nu se gândise! Departe de femeie, el se vedea şi mai ros de gura ei, şi mai ocărît şi mai nedreptăţit. Dar beat n'avea să ajungă. O spuse în gura mare şi nu mai ceru al şaptelea pahar; ci plătind Fuxoaii cu gest hotărît, ieşi.

Plătise încruntat, adică hotărît să nu zică nimic. Doar când să plece, zisese băiatului care lua paharul:

— Tu mă ştii pe mine, mă?

Il ştia... Cum să nu-l ştie! Şi răspunsul afirmativ al băiatului — care nu-l mai văzuse pe Solomon — adusese o despărţire paşnică şi aruncase o undă de senin în privirea lui necruţătoare. Doar o undă. Căci mersul lui deacurmezişul Pieţei Regele Ferdinand I, apoi pe Bulevardul Mihai Viteazul, şi pe străzile General Focşăneanu, General Sulfinescu şi Mihail Eminescu nu era în pas de pace... Mai lovindu-se de câte-cineva, Solomon trecea îndârjit, căci purtat era de-un gând, adică de o hotărîre mare. Uneori, neaşteptat, pasul energic mai şovăia şi atunci îşi făcea cumpăna cu dreapta ridicată întâmplător ca ameninţare.

Intrat în cancelaria avocaţială a domnului Amos Potcoavă, de lângă biserica reformată, grăi hotărît, cu toate că n'ar fi vrut să auză şi fata care scria la maşină:

— Am venit, domnule, să mă desfaci de muiere!

Avocatul, care îi răspunsese ca şi unui prieten vechiu şi care-l întâmpină ca şi cum de multă vreme îi ştia taina şi amarul, ca şi cum nu de azi îl cunoştea pe Bucuraş, zise: „Mă rog frumos, şezi". Şi când mai văzu Solomon că domnul Potcoavă îl aprobă fără şovăială, ca şi cum bine i-ar fi ştiut-o pe Măriuţa, şi căcere doar să iscălească o procură şi să-i mai dea numele marto-

rilor cu o mie de lei înainte pentru timbre (ceeace vrea să zică lucru pornit), şi când mai văzu că domnişoara dela maşină abia şi-a ridicat ochii la el — doar când deschisese vorba cu avocatul — Solomon prinse la limbă şi începu să-i spuie câte ştia de nevastă...

Dar cum avocatul ridicase capul sus — ca un doctor ce a şi ghicit beteşugul şi nu mai are nevoie de lămuriri, şi-i tăiase vorba cu „Las-o de-acum pe mâna mea" — Solomon văzu că multe nu trebuia să-i mai spuie şi curând ieşi... Ieşi ca şi despărţit de Măriuţa — adică cu chipul limpezit ca de om răsbunat pe neaşteptate — şi o luă înapoi iar spre centru, adică pe Mihail Eminescu, pe General Sulfinescu, pe General Focşăneanu, apoi pe Bulevardul Mihai Viteazul şi prin Piaţa Regele Ferdinand I...

Pe nimeni nu văzuse şi nimic nu băgase de seamă cu dinadinsul în toată calea lui dela avocat până în piaţă; dar în piaţă se cumpăni iarăşi cu mâna în aer şi se opri. Căci dădu cu ochii de Sura cumătrului Achim. Nu-şi credea ochilor dar Sura era. Gestul cu care venea dela Potcoavă îl repetă mai larg în vânt, ca un chip de binecuvântare deasupra cailor, căci se dăduse înapoi să se dumirească: Calul de hăis, cu buza lăsată în aşteptare, era chiar iapa bătrână a lui Achim, Sura, care aştepta la uşa lui Fux,. De aceea intră grăbit la Fux.

Când Achim l-a văzut intrând, a căscat ochii şi de mirare şi de bucurie şi şi-a lăţit gura. Şi-a lăţit gura înţelegând că Solomon vânduse viţeii. Dar Solomon nu s'a dat îndărăt şi a plătit aldămaş. Şi aflând apoi Achim şi despre despărţire şi despre avocat, exclamă cu un amestec de îndoială, de admiraţie şi desaprobare: „Du-te dracului, Solomoane!" şi nesocotindu-l în stare să ducă o asemenea treabă până la capăt şi nevrând nici să-i strice voia — şi totodată mai ştiind că nicio femeie nu e vrednică de cruţarea bărbatului — Achim beu şi pentru viţei şi pentru despărţenie. Incât Solomon mai prinse încă la curaj. Prinzând însă şi Achim, acesta se văzu pe încetul trecut de partea lui Solomon, ba se hotărî chiar să-i stea martor la despărţire, cunoscându-i-o prea bine pe Măriuţa ca un cumătru ce-i era...

Trecuse un ceas, poate trecuseră şi două. Cei doi cumetri se uitau de-acum altfel unul la altul — ca oameni cari nu mai au taine — şi scutura Achim din cap, gata să mai spuie ceva şi nu spunea. Da din cap cu admiraţie şi râdea, vorbind în gând cu sine, apoi cu glas: „Al dracului avocat, te întoarce şi pe o

parte şi pe alta, cum vrei..." Solomon, şi el, se uita la Achim cu dragoste mare, ştiindu-l părtaş la ceasul acesta din vieaţa lui, dar şi cu milă, ca la un bărbat nedespărţit ce era. Căci Achim ofta şi el când trântea paharul şi-şi aducea aminte de vremurile fără griji. Se uita la cumătru-său cu alţi ochi; iar învăluindu-l lung, nedumerit, în privirea turbure, se vedea că tot una şi aceeaşi ar fi vrut să-i spuie : „Nu te ştiam aşa de al dracului, Solomoane..."

Fuxoaia îi lăsa să tot bea, văzând că crâşma aproape se golise, văzând că Solomon se muiase într'atâta că nu mai putea face rău şi mai văzând că tovarăşul său, care tot se mai ţinea, era fire veselă şi la beutură fără harţag. Ba Achim începuse chiar să-l cheme. Il chema, deşi cinsteau mai departe :

— Hai odată, mă !... Hai că eu nu m'am despărţit...

— Domn sânt !... Domn ! — repeta Solomon fără niciun alt adaos, cu ochii umeziţi şi de băutură şi de însemnătatea evenimentului prin care trecuse.

Şi după ce trânti pe masă, cu o galantomie sdrobitoare, banii pentru consumaţie, ieşiră amândoi sprijiniţi : Achim mai mult acăţat decât ducându-l pe Solomon, ale cărui braţe se roteau în uşa îngustă. Şi isbutind Achim totuşi, cu ajutorul băiatului, să răstoarne în fundul căruţei pe cumătru-său, se aşează şi el pe lădiţă înainte şi începu să îmblătească cu biciul caii, apucat fiind neaşteptat de mânie că aveau să-l înnopteze pe drum. Ieşi din oraş într'un duruit mărunt şi alarmant de caldarâm, trezind pacea serii de provincie cu graba lui întârziată. Ci, rămas fiind curând doar cu caii pe drumul de ţară în preajma apusului — căci Solomon adormise — se potoli neaşteptat din mânie şi îşi cânta şi lui şi cânta şi pentru caii flămânzi. Şi tot cam pe noapte, mereu pe noapte cu lună şi cântând ca şi cum curgea înainte cheful cu Solomon, făcu întreg drumul pădurii, printre pădurile mărginite de mesteceni încremeniţi în lumină. După ce a ieşit din pădure şi a mai mers prin loc de fâneţe şi de ogoare şi iar prin păduri, opri deodată cu caii asudaţi la poarta lui Solomon, lângă o umbră omenească nemişcată în întuneric, care era umbra Măriuţii... Iar umbra asta, care aştepta să oprească pe cine o trece şi să mai întrebe, văzând-o apropiindu-se pe Sura şi văzându-şi doar cumătrul mânând caii, fu gata să isbucnească; dar oprind Achim, i-o luă el înainte, căci vorbi chiar către omul ei :

— Mă, Solomoane, mă ! Ridică-te c'am ajuns !...

L-au dus mai mult pe sus, Achim cu ajutorul Măriuţii, care

amuţise o clipă. Numai privirea ei se spânzura nedumerită de ochii şovăitori ai cumătrului; dar dela Solomon nimic. Nici când, împleticindu-se amândoi, îl purtau pe sus, şi nici după ce l-au lăsat în mijlocul odăii. Nimic decât „domn"... O singură vorbă sugrumată, venită dintr'un adânc şi împinsă de acolo cu sforţări mari, un ecou dintr'un elan în descreştere, deslănţuit doar odată în vieaţă. Cu ochii în grindă, întredeschişi, omul continua să asvârle dintr'ânsul, cu răgaz, cuvântul acesta de eliberare şi nu lua la cunoştinţă nimic din puhoiul de ocări pe care în sfârşit Măriuţa le deslănţuia, pe care el le auzea poate, dar se vedea că nu le înţelege... Vorbele ei răspicate şi cu cuprins nimicitor mai răsunau doar pe uliţă, ajungând până la urechile lui Achim, care ieşise iute ca în fugă şi fără vre-o lămurire. Iar la urechile lui Solomon nu ajungeau, cu toate că răsunau de aproape şi neîntrerupt, afară de scurte răstimpuri când femeia trebuia să ia suflet. Şi nici Linţa care dormea nu auzea nimic din vorbele în care se înneca rar vorba adusă dela Fux: „Vai, stârpitură! Trăsni-te-ar mânia lui Dumnezeu şi Maica Precistă, cum mi-ai venit!... O mie cinci sute de lei doi viţei! N'ai mai apuca sfânta zi de mâine şi te-ar mistui viermii cei neadormiţi, „domnule" !..."

Şi pe când ea sbiera apucată, tot mai rar îşi icnea el vorba lui... Şi când el n'o mai putu rosti, ea, istovită, lăsă să-i cadă mâinile cu desnădejde şi căută spre cer, mai murmurând doar ca pentru sine: „Cum n'ai găsit un copac în tot drumul, că aveai cu tine şi funia viţeilor!"

Şi începu apoi să plângă.

Târziu în noapte, turnând o doniţă cu apă rece peste Solomon, acesta s'a mai limpezit şi adormi curând acolo, pe podele. Fiind şi vară şi mai aruncând femeia un ţol peste el, nu i s'a întâmplat nimic. S'a trezit doar disdedimineaţă, el înaintea celorlalţi; e drept cam înţepenit şi cam pătruns. Căci pe când Măriuţa şi Linţa dormeau adânc, el se purtase prin ploi ori străbătuse pe viscol locuri neştiute ori, fără ţintă, trecuse ape mari... Ieşea dintr'una şi intra într'alta. Iar când, buimac, s'a trezit iar pe podele, nu ştia de unde să se ia şi nu s'a ridicat dintr'odată, neştiind unde se află. După ce însă îşi dădu seama unde se află, adică după ce o văzu în pat pe Măriuţa dormind cu Linţa, rămase încă mai zăpăcit neînţelegând de ce a ajuns pe podele şi nici pentru ce-i sunt hainele ude. Căci de loc nu-şi amintea de ploaie pe drum

cu Achim... Fulgerător însă îi trecu prin minte că parcă a băgat pentru despărţenie, că e ca şi despărţit de nevastă şi un fior îi străbătu inima.

Se muncea să-şi aducă bine aminte cum a fost asta şi dacă a fost cumva aevea... Drumul la avocat pe toate străzile oraşului, printre oameni şi căruţe, aproape că l-ar fi putut socoti ca ceva de vis, ca şi trecerea prin ape şi viscol... şi o rază de speranţă îi fulgeră în suflet. Pentru câteva clipe. Numai câteva clipe, căci fusese la Fux ! Ştie bine că a intrat a doua oară la Fux, când a văzut-o la uşă pe Sura. A fost şi la avocat !... A băut cu Achim ! îşi aduce bine aminte de domnul Amos, unde a iscălit... Îşi aduce aminte de domnişoara lui cu maşină, de mia de lei !...

De-acum doar ofta... Ofta fără scăpare şi se tânguia în gând şi în şoaptă, apucându-se de cap şi lovindu-se peste cap. Iar cum s'a întors acasă, nu se mai gândea şi nici pentruce e ud nu se mai întreba... Ud poate fi numai fiindcă l-a plouat când s'a întors cu Achim ! Cum era să fie ud, dacă nu l-ar fi plouat ? !

Şi aşa se trezi Măriuţa. Şi când se trezi şi, neodihnită fiind, se uită cu ochii pe jumătate deschişi la Linţa cum doarme, dădu şi peste Solomon şi-şi aduse aminte... Şi atunci ochii iar se făcură deodată mari, ca şi cum nu dormise :

— Porcule !... Porcule ! — începu ea. Mişcă-te de caută în ladă şi-ţi schimbă rufele ! Puteai să rămâi svântat, ca oamenii !

Solomon, sigur fiind că-l ţine de rău că nu s'a păzit de apă, îngăimă :

— Apoi dac'o plouat...

— Plouat ! — îi întoarse ea vorba cu o scârbă sdrobitoare ce isbucnia din toată fiinţa ei.

Băgând însă de seamă că două rânduri de lacrimi curg pe obrajii bărbatului, scârba şi nedumerirea ei nu mai cunoscură margini :

— Dar de ce plângi ?...

Şi cum Solomon tăcea şi plângea, femeia stărui mai îngrijorată :

— N'auzi ?... Bărbat eşti tu ? ... Spune de ce plângi ? !

Dar cu cât se lupta Solomon mai tare să se stăpânească şi să vorbească, cu atât vedea mai lămurit că totul s'a sfârşit : Linţuca lui nu mai era a lui, iar el al nimănui. Apoi, fără a-şi putea birui lacrimile, isbuti să-i spuie şi Măriuţii de despărţenie şi că dăduse la avocat iscălitura...

Neputând să-şi creadă urechilor şi neputând nici să nu creadă, femeia rămase mută ca şi la sosirea lui Solomon şi doar într'un târziu îngăimă :

— Poate că ai înnebunit, Solomoane...

— Am beut... — îngână el cu ochii plecaţi. Că eu n'am pace în casă...

Atunci, în sfârşit, crezând Măriuţa totul şi ştiind din auzite ce sânt despărţeniile fără popă şi cât merg de iute de când au ajuns pe mâinile avocaţilor, rămase fără glas şi fără răsuflare. Şi tot atunci, ridicată cu părul sburlit în aşternut, se trezi şi Linţa şi începu şi ea şovăielnic să plângă. Plângea după tatăl său. Şi plânse cu nedumerire întâi, până ce îşi aduse aminte de turta dulce; dar când află că Solomon nu-i adusese şi înţelegând că el plânge din pricina asta, isbucni în plâns nestăpânit, cu suspine. Iar Măriuţa, ştiind pentruce Solomon n'avea să-i mai aducă, începu să plângă şi ea cu inima ei de mamă de-acum înmuiată, — ceeace îl înmuie pe Solomon cu desăvârşire.

Dar tot ea, Măriuţa, se stăpâni cea dintâi — şi oprind deodată isvorul lacrimilor şi lăsându-i pe amândoi aşa, îşi îmbrăcă rochia şi porni într'un suflet la cumătru-său, la Achim.

Achim putea, la vremea aceea, să fie gata să plece în luncă, la lucratul fânului. Putea chiar să fie plecat. I-o apucase totuşi înainte.

— Şi zi aşa, cumetre!? — fu cea dintâi vorbă a ei, în loc de „bună dimineaţa".

Achim îşi adăpa grăbit vitele, cu nevasta, ca să poată pleca la lucrul fânului, căci erau în întârziere. Aduceau ciubărul plin dela fântână.

— Bună dimineaţa, cumătră... — o luă şi el pe altă parte, ca să mai potolească focul şi ca şi cum n'ar înţelege de unde, ce şi cum...

Dar, lăsând jos ciubărul, se amestecă atunci a lui, Ana. Il lăsă iute şi Achim ca să nu se verse apa. Şi după ce Ana îşi purtă de câteva ori ochii dela Măriuţa la bărbat şi dela bărbat la Măriuţa, pe când apa juca în ciubăr şi mai da şi pe afară, întrebă :

— Ce-i vorba, cumătră?

— Da' ce să fie! Ăsta al meu o cerut la avocat despărţenie!... Iar al tău, cumătru, cu el! Au şi cinstit pentru asta.

Anei i se făcu deodată lumină şi se întunecă, pe când Achim tăcea şi se uita la ciubăr. Şi tăcu înainte, tăcu el mult, fiindcă

nu putea vorbi de ele şi nici nu ştia cui să răspundă întâi : să se desvinovăţească către cumătră ori să-şi potolească muierea, căreia, la urma urmei, cam acelaş lucru avea să-i spuie?... Doar într'un târziu, după ce femeile se mai răcoriseră şi, din ochi, îi cerură, ocărându-l şi învinuindu-l, desvinovăţirea care tot întârzia, isbuti Achim să strecoare cu greu doar atât că el să fie al dracului dacă a ştiut ceva şi că Solomon venise cu isprava gata la Fux.

— Dar tăceai, blăstămatule ! De dimineaţă ţi-am simţit căutătura de cotoi ! — îl înfundă femeia.

Şi mai fiind el pentru o vreme copleşit de tânguiri şi plâns dintr'o parte, apoi de blesteme şi ocări din alta — Ana negăsind vre-o deosebire între bărbat şi bărbat iar Măriuţa negăsind niciunul ca al ei — nu mai putu da Achim drumul la un cuvânt şi nu se mai ostenea. Iar când totuşi femeile se mai uşurară şi rămaseră amândouă cu braţele încrucişate şi cu privirile atârnate de ochii lui să-l audă, Achim mai zise cu vină în glas şi cu glasul înmuiat :

— Dar, la urma urmei, nu s'o prăpădit lumea !... Dacă el vrea, poate să îndrepte ce-o stricat. Avocata te întoarce şi peoparte şi pe alta, cum vrei...

— Că lui îi pare rău... — se grăbi Măriuţa. Plânge !

— Dă-l la dracu ! — fu luat Achim cu gura pe dinainte. Atunci e bine, cumătră ! Eu vă spui că n'am ştiut. Că nu-l lăsam !

Femeile hotărîră ca tot ei amândoi să îndrepte... Ana mai înainte şi Măriuţă după ea. Il ştiau pe Achim mai răsbătător mai umblat cu domnii îl ştiau bărbat care nu se lasă cu una cu două. La Ana se vedea chiar o mândrie. Se simţea din tonul ocărilor ei, pe când duceau ciubărul în grajd şi ieşea din curte Măriuţa...

— Peste un ceas, când Solomon era de-acum primenit, îşi oprea Achim iarăşi căruţa înaintea porţii cumătrului :

— Hai, cumetre, hai !... Solomoane !... Mă Solomoane ! !

— Hai că vine, hai ! — răspundea Măriuţa din uşe pentru bărbat, care era ca şi gata, un minut de aşteptare mai trebuia şi era gata, şi care curând se arătă în uşă. Lincuţa se ţinea de el, în vreme ce Măriuţa îi mai spunea odată buchile ; iar după urcarea în căruţă, femeia continuă prin căutături fulgerătoare dacă nu prin frânturi de apostrofe cu glas înnăbuşit : „Şi caută să-mi vii tot diseară ! Fii bun şi vezi o ţâră şi dumneata, cumetre..." şi continuă cu un ton mult ridicat, tot mai ridicat după plecarea

căruței... O auzeau ca în ajun, așa cum o auzise Achim în ajun, când Solomon nu mai știa de nimic și nimic nu-l putea scoate dintr'ale lui. Prin huruitul căruței răsbătea doar cuvântul cel tare și mereu mai slab...

Ci Achim, căruia îi răsunau în ureche și altele de-acasă și care învârtea biciul pe deasupra cailor cu gândul parcă aiurea, zise cu sila omului pățit și înțelegător care era el către omul pățit și înțelegător care era Solomon :

— Așa-s toate, Solomoane... rele de gură al dracului !

Solomon dădu din cap cu ochii înainte că așa e... Tăcură apoi clipe lungi, lungite de trapul monoton.

— Dar... altfel nu te poți plânge... — îngăimă tot Achim cu ochii mereu înainte și iar învârtind biciul pe deasupra cailor.

Solomon șovăi să spuie ceva și tuși.

— E destul de vrednică și destul de la locul ei și de răsbătătoare. Ce-i drept e drept.

— Asta e... — întări în sfârșit Solomon cu gura moale.

Gata să se scarpine după ureche, se opri totuși. Și tăcură iar. Lung tăcură și cu gândurile poticnite. Erau cu gândurile ba la oraș, ba acasă la gospodăriile care așteptau, dar mai mult la oraș. Intrați în pădure, goneau în trap viu pe drumul pe care Achim cântase în ajun. Drumul era acum stropit de soare și de umbră și jucau pe rând, în goana lor, și lumina și umbra : pe cai, pe căruță și pe chipurile lor...

— Da' eu crez că în trei ceasuri isprăvim... — reluă tot Achim, și afirmativ și întrebător, ca să mai rupă tăcerea și întorcând pentru întâia oară capul spre Solomon pe jumătate.

— Isprăvim !... — aprobă Solomon.

— Să zâcem în patru... — mai adaose Achim un ceas.

— Și eu zâc — întări Solomon bănuind gândul lui Achim, care iar rotea biciul pe deasupra cailor, dar de astă-dată ca să adune vreme pentru Fux...

PAGINI DE ISTORIE

INFIINŢAREA CASEI DE ECONOMIE, CREDIT ŞI AJUTOR A CORPULUI DIDACTIC

de GH. N. COSTESCU

Anul acesta, în luna Ianuarie, s'au împlinit 34 ani, de când a luat fiinţă *Casa de economie, credit şi ajutor a corpului didactic.* Puţină istorie, despre chipul cum s'a înfiinţat această casă, este necesară, spre a se vedea că trecuta generaţie de dascăli nu şi-a pierdut timpul în zadar, că şi ea a fost preocupată de propăşirea învăţământului şi a corpului, din care făcea parte.

Inainte vreme, ca de altfel şi astăzi, printre categoriile de slujbaşi insuficient plătiţi, erau şi membrii corpului didactic. Cei mai mulţi, înglodaţi în datorii şi lipsiţi de orice bucurie — din cele cari ispitesc vieaţa, — abia puteau să se strecoare cu disperate sforţări, printre greutăţile traiului. Mai cu seamă învăţătorii duceau o vieaţă de necazuri şi fără nicio nădejde de nicăieri, vieaţă, care apăsa şi asupra împlinirii datoriilor lor didactice. Atunci a început să se discute — printre institutorii Capitalei — ideea înfiinţării unei case de ajutor, la uşa căreia bătând, învăţătorul necăjit să găsească sprijin şi mângâiere.

Pentru realizarea acestei idei, dânşii apelează la colegii din provincie şi alcătuesc, la 21 Martie 1902, „Cercul cultural *Şcoala Română*", al cărui principal scop, între altele, era înfiinţarea, după exemplul militarilor, a unei „*Case de dotaţie a Corpului didactic primar*".

Pentru susţinerea şi propagarea acestei idei, cercul, compus la început numai din 60 de persoane, porneşte la lucru, înfiinţând revista „Şcoala Română", în ale cărei prime pagini se arată rostul şi programul acestui cerc, „*de-a se interesa de aproape, atât din punct de vedere intelectual cât şi material de nevoile membrilor învăţământului primar. Pentru atingerea acestui scop, îşi propune*: a) *Infiinţarea în Bucureşti a unei instituţiuni de ajutorarea mem-*

brilor învățământului primar, sub numele de Casa de dotație a Corpului didactic primar; b) Publicarea unei reviste lunare... etc., etc.

In ziua de 19 Aprilie 1902, o delegație de 5 persoane prezentându-ne lui Spiru Haret, ca să-i arătăm scopul urmărit și să-i cerem sprijinul, marele Ministru ne mulțumește că agităm această idee și, manifestându-și încrederea în munca conștientă a corpului didactic, ne spune că și dânsul s'a gândit la un asemenea așezământ, pentru care a și alcătuit un proect de lege; apoi a primit să se dea sub înaltul său patronaj, la Ateneul Român, o serbare oragnizată de cerc în folosul Casei de dotație, serbare, care a dat un beneficiu net de 545 lei.

Au urmat după aceea numeroase și entuziaste apeluri, prin care se chema dăscălimea primară la unire, în jurul idealului urmărit de cerc.

Printr'un însuflețitor îndemn, neuitatul profesor Gion, a cărei trecere prin scurta-i vieață a lăsat o neștearsă dâră de lumină, spunea:

„Iubite Costescule,

„Cetii n-rul 2 din „Școala Română" din scoarță până în scoarță, cum ziceau bătrânii dascăli de pe prispele bisericilor.

„Mulțumirea mi-e adâncă, bucuria mi-e mare și, de aceea, luai condeiul, pentru a-ți spune și ție, și bunilor tăi tovarăși, că munciți muncă din cele mari și cu frumoase urmări. Le veți vedea și voi, că, la noi, și bunul și răul merg iute și de grabă; le vor vedea și simți mai mult decât voi, aceste urmări, acei cari vor veni după voi, și 'ntr'un glas, pornit din adâncul inimii, prin surlele recunoștinței, toți vă vor binecuvânta.

„Să trăiți, feciori de carte, Domnul Sfânt să vă ajute! *Casa de dotație a Corpului didactic primar* este o instituție admirabilă, care va face minuni în cel mai apropiat viitor; va strânge legăturile între toți membrii marei familii a institutorilor și învățătorilor; va ușura greutățile multora; va însenina vieața celor cari se chinuesc cu grija lui „mâne" și „poi-mâne"; va face completa educație a simțimântului de prevedere, de economie și cumpătare, și deci, a simțimântului de demnitate personală; va ușura sarcinile Statului; va asigura văduvei și copiilor o ancoră de scăpare în vârtejul nenorocirilor și al lipsurilor de tot felul, repet cu toată tăria credinței mele: *Casa de dotație a Corpului*

didactic primar, puternic ajutată la începutul fiinţării sale, cu înţelepciune condusă la primii săi paşi..., este şi rămâne cea mai mare binefacere, pe care Pronia o putea hărăzi învăţătorilor şi institutorilor la începutul secolului nostru.

„*Şcoala Română*, iubite Costescule, va fi avut marele, neasemuitul şi cu adevărat românescul merit, de-a fi fost promotoarea acestei rodnice şi minunate idei. Istoria, senină şi iubitoare, va spune că ea a publicat statutele cercului cultural, al cărui scop final va fi înfiinţarea acestei case de dotaţie, menită a ridica sus pe luminătorii poporului, dându-le ajutoare, pe cari până azi nu le aveau.

Uniţi cu toţii *în jurul acestei idei*, cum bine şi cald o spui în n-rul 2 al *Şcoalei Române*, sunt convins că îndemnurile şi chemările, şi stăruinţele voastre vor găsi la toţi colegii voştri, dela munte, dela mare, din câmpie şi de pretutindeini, răsunetul cel mai prelung şi mai puternic; sunt convins că nimeni nu se va codi măcar o clipă, şi că toţi vor veni cu voi.

„Duceţi, dragii mei prieteni, duceţi la bun sfârşit *Casa de dotaţie a Corpului didactic primar*... şi veţi fi îndeplinit cu vârf şi îndesat, spre mulţumirea tuturora, românească, colegiala şi omenească ţintă ce v'aţi propus...

„Noi, care vă ştim pe atâţia de pe băncile şcoalei, ne uităm cu drag la nobilele voastre silinţe, vă citim cu iubire şi simţim în sufletul nostru, mulţumirea bătrânului, care, din vale, a arătat cu degetul şi cu vorba noilor călători, piscurile înalte ale timpurilor de mâine..."

„24 Aprilie 1902". *Ionescu-Gion.*

Idealul urmărit de modesta grupare a cercului „Şcoala Română" merge cu paşi repezi spre realizare. In n-rul din 1 Iulie 1902 al revistei, marele Haret publică anteproiectul de lege al „Casei de economie, credit şi ajutor a Corpului didactic" şi, în Decembrie — acelaş an — îl depune pe biurourile corpurilor legiuitoare. Din momentul acesta, încetează acţiunea Cercului, care, într'un articol, „*Isbânda noastră*", publicat în n-rul 9 al revistei, aduce prinos de recunoştinţă ministrului, pentru bunăvoinţa cu care a căutat să realizeze una din cele mai de seamă aspiraţiuni ale corpului didactic.

La 18 Decembrie 1902, proectul e votat de Senat cu o majoritate de 69 voturi, contra unul; iar la 20 Ianuarie 1903, de

Adunarea Deputaţilor cu 50 voturi, contra 2. Măgulitoare cuvinte a rostit Haret, în această din urmă şedinţă, despre iniţiativa Cercului „Şcoala Română" :

„Inaintea adversarilor, cari găsesc legea rea, — spune el, — răspunsul mi l-a dat însuşi corpul didactic primar. In primăvara trecută, el a fondat o nouă societate, al cărei principal deziderat era înfiinţarea unei asemenea case de ajutor. Cel dintâiu pas pe care l-au făcut, a fost să vină la mine, să-mi ceară sprijinul. Când le-am arătat legea, pe care o aveam gata, s'au arătat foarte încântaţi şi mi-au declarat că, de vreme ce Statul constituie casa aceasta de ajutor, corpul didactic nu mai are nevoie să se ocupe de dânsa. Să mi se permită ca eu să prefer a mă sprijini pe părerile celor câteva sute de institutori, oameni inteligenţi, muncitori şi cinstiţi, cari au găsit că această lege este foarte bună şi cari îmi mulţumesc, că am adus-o în desbaterile Dvs.". („Monit. Oficial" din 6 Februarie 1903).

Şi astfel, prin gândul curat şi calda frământare a unor modeşti dascăli şi prin voinţa şi marea inimă a celui mai strălucit ministru, pe care l-a avut şcoala românească, ia fiinţă „Casa de ajutor a Corpului didactic".

Această Casă a ajuns să încheie astăzi bilanţuri anuale de mai multe sute de milioane, putând să împrăştie ajutoare şi să aline necazurile dăscălimii împovărate de nevoi. Dela înfiinţare până astăzi, s'au acordat împrumuturi de aproape *două miliarde lei* şi ajutoare de 40 *milioane*. Cuvine-se ca, din laurii ce încunună fruntea conducătorilor cari, prin muncă şi alese calităţi, au făcut din această casă o puternică instituţie, o mică frunză să cadă deasupra modeştilor iniţiatori din Martie 1902.

GLOSSE LA CENTENARUL LUI IOAN CREANGĂ

(1 Martie 1837 — 1 Martie 1937)

de STELIAN CUCU

Ioan Creangă a fost unul dintre marii artişti care au dat formă desăvârşită geniului românesc. Numai Ion Neculce, cu povestea lui odihnitoare, Eminescu, cu farmecul sborului stelar al voluptoasei armonii a versului său şi Ion Creangă, cu humorul său inegalabil şi viziunea idilic-realistă a vieţii, au realizat integral stihia sufletului românesc.

Ceeace-i apropie şi-i ridică deasupra tuturora, e farmecul inefabil, cu neputinţă de a fi cuprins într'o formulă raţională, farmecul limbajului.

Operele lor, deşi reduse cantitativ, sunt însă cele mai de netăgăduit *„cărţi de căpătâiu"*, pentrucă, în adevăr, prin ele, tot ce a fost şi este specific de-alungul veacurilor în sufletul acestui neam, s'a întruchipat monumental.

Pentru aceea nu numai opera lor, dar chiar şi viaţa se cere să fie cât mai temeinic cunoscută şi nu numai ca un omagiu datorit de posteritate, dar şi pentru luminile pe care biografia, sigură şi amănunţită, le poate proecta pentru lămurirea genezii operii lor.

Ioan Creangă, Ioan Ghica. Curentul autohton în literatura noastră. (Ipoteze pentru un viitor studiu genetic) [1]).

Pe la 1879, V. Alecsandri împreună cu I. Ghica se hotărăsc să-şi scrie amintirile, sub formă de scrisori reciproce, pe care apoi le dau la tipar [2]). Amintirile lui Ghica încep să apară la 1 Aprilie 1880 şi continuă până la 1886, fiind tipărite în *„Convorbiri literare"*. La mai puţin de un an, mai exact după nouă luni, începe şi Creangă să-şi publice *„Amintiri din copilărie"* tot în *„Convor-*

1. Câteva alte elemente au fost indicate în studiul nostru: *„Ioan Creangă* (Schiţe de critică literară)", passim.

2. Cf. I. Ghica, *Scrieri*, vol. III, ed. „Minerva", 1914, p. 18.

biri literare". Capitolele I şi II apar în 1881, al III-lea în 1882, iar al IV-lea, postum, în 1892, în primul volum întreg [1]).

Este o netăgăduită dovadă de îndemn exercitat de apariţia „*Scrisorilor*" lui Ghica asupra lui Creangă. Deşi n'avem nicio indicaţie însă că Ioan Creangă nu ar fi putut concepe ideea scrierii „*Amintirilor*" şi mai înainte de apariţia operii lui Ghica. Am putea socoti mai degrabă influenţa lui Ghica drept ultima lovitură de desprindere de pe ramura sufletului lui Creangă, a fructului rodit cu mult înainte şi pregătit de împrejurări mai vechi [2]).

Apropieri între „*Scrisorile*" lui Ghica şi „*Amintirile*" lui Creangă, a făcut mai întâi, după câte ştim, d-l P. V. Haneş în prefaţa vol. III al operii lui Ghica, ediţia Minerva 1914 [3]).

„Cultul pentru literatura populară, întreţinut neîntrerupt dela 1840 încoace şi hrănit mereu de influenţa culturii occidentale, unde acelaşi cult exista şi creştea mereu, devenise atât de răspândit la noi, încât îl găsim răspândit şi în şcoala „*Junimei*" şi într'a lui Haşdeu, nu numai la Odobescu" (p.XII). „Tot ceeace a scris Creangă poartă pecetea acestui moment din istoria literaturii noastre (XII). „La 1870 am văzut că stăpânea interesul pentru literatura populară; acest interes îl vedea Creangă şi în cea dintâi revistă la care a colaborat, „„*Columna lui Traian*", şi în societatea „*Junimea*" — din care a făcut parte ceva mai târziu — şi la bunul său prieten M. Eminescu" (XIII).

Mai departe, d-l P. Haneş arată cum acest moment literar, această orientare a literaturii noastre se impune deopotrivă şi lui Creangă şi lui Ghica. O altă asemănare este după D-sa, factorul personal „*înclinarea personală*" către această retrăire a copilăriei pe calea amintirilor. Mai găseşte că Ghica şi Creangă se asemănau şi prin aceea că „*Scrisorile*" unuia şi „*Amintirile*" celuilalt sunt şi izvoare istorice pentru timpurile la care se referă. Putem adăuga însă că pe când „*Scrisorile*" lui Ghica pot fi luate uneori ca veritabile izvoare şi documente istorice, datorite unui om de o reală, adâncă instrucţie şi cultură şi de precisă putere de observaţie, „*Amintirile*" lui Creangă constitue numai o icoană generică a clasei rurale între 1840—1860, fără fapte aşa zise istorice şi în acelaşi timp documentare.

Să comparăm, de pildă, cele ce ne spune Ghica despre şcoala veche românească şi grecească şi ce şi cum ne spune Creangă despre

1. Cf. I. Predescu, *Viaţa şi opera lui Creangă*, 1932, vol. II, p. 5—19.
2. Cf. şi I. Slavici, *Amintiri* p. 140.
3. I. Ghica, *Scrieri*, vol. III, p. IX—XXIV.

şcoala făcută de părintele Ion din Humuleşti, sau mai bine datele din amintirile lui Ghica despre Bălcescu, Alexandrescu cu cele ale lui Creangă despre colegii lui dela şcoala de catiheţi din Fălticeni. Aşa dar cu multă bunăvoinţă se poate pune opera lui Creangă la acelaşi nivel cu „*Scrisorile*" lui Ghica din punct de vedere al informaţiei istorice.

Asemănarea cea mai isbitoare constă, după d-l Haneş, şi pe bună dreptate, în darul lor de mari povestitori: „Ghica şi Creangă sunt povestitori de frunte ai literaturii noastre"(XVIII).

Această asemănare a lor creşte cu atât mai mult, cu cât opera lor abundă în humorul de cea mai reuşită calitate: „In povestire şi Ghica şi Creangă pun multă veselie, multe glume, mult humor"... „şi dacă e adevărat că această particularitate ar dovedi o fire pronunţat românească, apoi desigur Ghica şi Creangă o au pe planul întâiu".

Desigur că nota aceasta de glumă, de haz, humorul, e o notă a firii româneşti şi ea caracterizează literatura noastră, dovadă demonstraţia pe care o face d-l N. Iorga în lucrarea D-sale: „*Introducere sintetică în Istoria literaturii române*".

Această particularitate a firii româneşti o găseşte d-l N. Iorga manifestându-se continuu în literatura noastră, când mai cu putere, când mai mocnit. Există aşadar un curent pe care D-sa îl numeşte „*curentul autohton*", nu era un curent naţionalist, „ci un curent de acasă". „E într'însul un fel de *intimitate locală*, tradiţională, foarte complexă, care ascunde subt o înfăţişare simplă lucruri foarte vechi şi foarte adânci" [1]).

In epica noastră populară, d-l Iorga găseşte o notă în plus faţă de cea a Sârbilor: omenia, mila faţă de cel învins. In cronicari ca Ureche şi Costin care au împrumutat foarte mult dela cronicarii poloni, găseşte lipsa retorismului, înlocuit la ei cu simplitatea, stăpânirea, o formă frumoasă a modestiei.

„Acesta e curentul indigen care trece, din secol în secol, comun Românilor din toate provinciile. El este alcătuit din foarte multe elemente: familiaritate, intimitate, care impun oricui să vorbească în aşa fel încât să fie înţeles de toţi. Este un glas al obştii româneşti în literatura noastră. De aceea ea este în adevăr naţională. Nu în sensul declamaţiilor patriotice, ci în sensul că un întreg popor o poate înţelege. In marile literaturi occidentale

1. N. Iorga, *Introducere sintetică*, p. 133.

ce influenţă a putut să aibă un Corncille, un Racine, un Voltaire asupra poporului de jos francez, asupra ţeranului francez? Pe când la noi, între cel mai mare cărturar şi cel mai umil ţăran, a fost totdeauna o legătură aşa de veche şi aşa de sacră, încât niciun fel de pretenţie modernă nu isbuteşte s'o rupă.

„Şi pe lângă aceasta, literatura noastră are un nepreţuit element de vioiciune, care lipseşte foarte adeseori din celelalte literaturi. Ea nu aleargă după spirit, dar este străbătută de un humor special care nu se întâlneşte aiurea. Credem fără îndoială în lucrurile pe care le spunem, dar admitem să fie şi altfel, este totdeauna un zâmbet de îndoială chiar în jurul credinţii noastre celei mai puternice" [1]).

Acest curent autohton reapare după 1800 în diferite nuanţe la Gh. Lazăr, Eliade mai ales, Gr. Alexandrescu, necunoscutul Codru Drăguşanu. In epoca stăpânită de directivele „*Daciei Literare*", d-l Iorga vede dominând curentul romantic, care copleşeşte fondul autohton. Acesta reapare iarăşi la „*Convorbiri Literare*", ca să fie continuat prin Creangă, Caragiale, Vlahuţă, Delavrancea, — aceştia din urmă, într'o anumită parte a activităţii lor.

Am recurs la cartea d-lui Iorga spre a întări afirmaţia asupra valorii în literatură a firii acesteia particulare a Românului: *humorul* şi în specie a scrierilor lui Ghica şi Creangă. Sunt aşadar aceşti doi scriitori doi mari reprezentanţi autentici ai curentului autohton în literatura veacului al XIX-lea.

Creangă nu trebue privit ca o figură singuratecă, deşi mare, în galeria iluştrilor noştri creatori. Aşa îl văd unii cercetători şi critici literari. El nu este deci mare, în primul rând, prin singularitatea firii lui, ci prin originalitatea întrupării acestei firi în materialul poetic. El face parte dintr'un neîntrerupt curent, etern ca şi fiinţa neamului. E bine să se stăruiască tot mai mult, să se vadă că în tot timpul, şi chiar în vremea când cronicarii ţineau într'o mână spada şi 'ntr'alta pana, în scrisul românesc a pâlpâit oricum făcliuţa sufletului acestui neam. Intrăm aşa dar în concertul literaturilor lumii cu o notă a noastră şi asta este desigur tot ce dorim în această direcţie, cu atât mai mult, cu cât această notă este de o remarcabilă distincţie etică şi intelectuală [2]).

---

1. N. Iorga, *op. cit.*, p. 136.

2. Cf. St. Cucu, *I. Creangă*, 1935. Capit. „Humorul lui Creangă", passim şi „Gândirea lui Creangă", passim.

Ioan Creangă şi *Alecu Russo*. Dacă însă apropierea între I. Ghica şi Ioan Creangă a fost aşa de bine precizată, între altele pentrucă e şi evidentă, dovadă că intră admirabil în marea mişcare a spiritului românesc arătată de d-l N. Iorga, apropierea de Al. Russo pare mai puţin întemeiată.

Ştim însă că Ioan Creangă a plecat în toamna anului 1855 la studii la seminarul dela Socola, după cum ne spune în capitolul IV al „Amintirilor" :

„Cum nu se dă scos ursul din bârlog, ţăranul dela munte strămutat la câmp şi pruncul deslipit dela sânul mamei sale, aşa nu mă dam eu dus din Humuleşti, în toamna anului 1855, când veni vremea să plec la Socola, după stăruinţa mamei".

Sigur e că I. Creangă se află în Iaşi la 1855. Dar în acest an apare revista *„România literară"* a lui V. Alecsandri, pe care bătrânul Asachi o anunţase „încă dela sfârşitul anului 1854, în „Gazeta de Moldavia" precum ne spune d-l N. Iorga în Istoria literaturii române dela 1821 înainte [1]). In acest an, prietenul lui Vasile Alecsandri, Al. Russo a publicat în revista „România literară" o serie de articole, unele sub titlul de *„Cugetări"*, iar altele de *„Amintiri"*.

Nu este imposibil să admitem că elevului de seminar, Creangă, să-i fi căzut în mână această revistă, să fi dorit s'o citească mai uşor de cât ar fi dorit o carte. In felul acesta ar fi putut să citească *„Amintirile"* lui Russo, care, mai ales în primele lor trei capitole, ar fi putut să-l impresioneze, încât să-i orienteze mintea adolescentului „ce nu se da dus din Humuleşti", spre satul său, spre patriarhalitatea şi pitorescul vieţii şi oamenilor de acolo, care contrastau cu oraşul mare, capitală încă a ţării. Acest contact cu *„Amintirile"* lui Russo i-ar fi putut lăsa viitorului povestitor de geniu, o dispoziţie ce se va fi păstrat latentă în inconştient, până când apoi ea s'a reactualizat de vicisitudinile precare ale vieţii mature, de înfrângerile lui, apoi de intrarea în cercul *„Junimei"* care-i aprecia specificul povestirii şi al vieţii povestite.

Căci în *„Amintirile"* lui Creangă găsim o notă sentimentală care se ascunde sub humorul lui totdeauna şi numai arare reuşeşte să iasă la iveală, când îşi dă seama că devine visător, nostalgic, sentimental :

„Insă, vai de omul care se ia de gânduri ! Uite, cum te trage

1. Vol. III, p. 171.

pe furiş apa la adânc; şi din veselia cea mai mare, cazi deodată în uricioasa întristare [1]).

Nu era această notă apreciată la *„Junimea"*, unde *„anecdota prima"* şi poveştile pe „uliţa mare" sau *„uliţa mică"*, ci era o înclinare mai veche, de un romantism mai vădit, rămas moştenire povestitorului Creangă dela „seminaristul Creangă" lector probabil al *„Amintirilor"* lui Russo, din *„România literară"* dela 1855.

Dar se va spune: dela 1855 şi până la 1875, data când începe Creangă să publice la Convorbiri şi până la 1881, când publică prima parte din *„Amintiri"*, trecuseră 20—25 de ani. Incontestabil. Dar cine poate urmări cu preciziune punctul şi cauza iniţială a genezei unei opere de artă? Cine poate contesta polarizarea unei lumi de sentimente, imagini, imagini-sunete, în jurul unei neînsemnate idei sau sentiment, care apoi creşte, ia proporţii şi generează arhitectonica unei opere de artă?

Regretul despărţirii adolescentului de satul natal, atât de bine şi sugestiv redat în *„Aminitiri IV"* a fost desigur crescut de lectura operii lui Russo, reactualizat mai târziu, când Creangă destituit, visa să revie învins în satul lui. Mai târziu această lume definitiv cristalizată şi-a cerut forma necesară şi astfel a apărut capodopera *„Amintiri din copilărie"*.

Dar să revenim spre a arăta câteva asemănări, — fie ele chiar fortuite, — cu opera lui Russo.

Iată cum începe Al. Russo „Amintirile" sale:

„De ce oare cu cât ceasurile, zilele şi anii se înmulţesc asupra lui, cu atât mai mult omul se uită în urma sa, şi din căutătură în căutătură se opreşte cu plăcere la cele mai depărtate aduceri aminte, aduceri aminte a tinereţei şi copilăriei?

„Nimic în lumea aceasta nu are asemănare cu florile şi cu soarele zilelor văzute prin aducere aminte...

...Are dreptate aducerea aminte: nimic nu poate fi mai frumos pentru om decât trecutul, căci trecutul e tinereţea şi tinereţea e fericire! Fericirea de a crede în toată paserea ce sboară, fericire de a crede în frumosul şi în bunul... fericire de a nu se gândi la nimic, de a nu şti ce este viaţa şi ce neagră prăpastie este sufletul omului" [2]).

---

1. I. Creangă, *Amintiri*, II, p. 34. Ed. „Minerva", 1916.
2. A. Russo, *Amintiri*, ed. Haneş, „B. p. t.", p. 89—90.

De acest pasaj, apropiem pe următorul din Creangă :

„Nu ştiu alţii cum sunt, dar eu când mă gândesc la locul naşterii mele, la casa părintească din Humuleşti....., par'că-mi saltă şi acum inima de bucurie ! Şi, Doamne, frumos era pe atunci,..... şi toate mergeau după plac, fără leac de supărare, de par'că era toată lumea a mea....

...Ce-i pasă copilului când mama şi tata se gândesc la neajunsurile vieţii, la ce poate să le aducă ziua de mâne, sau că-i frământă alte gânduri pline de îngrijare. Copilul, încălecat pe băţul său, gândeşte că se află călare pe un cal de cei mai straşnici" [1]).

Observăm că şi Creangă şi Russo încep să scrie stăpâniţi de acelaşi sentiment al *regretului* după vremea copilăriei. Işi dau seama la fel că ea e vârsta cea mai fericită când peste *greutăţile vieţii*, pe care *copilul nu le ştie*, aruncă *vălul iluziei şi al fanteziei* : ...*„crede în toată paserea ce sboară"* (Russo) *„gândeşte că se află încălecat pe un cal din cei mai straşnici"* (Creangă). Descoperim dar o identitate de ton, de sentimente şi de concepţii şi aceleaşi fraze dispuse în perioade bogate, exclamative, interogative.

Se va răspunde însă că acestea-s teme şi maniere general romantice. Nu e vorba de o influenţă. E totuşi o dovadă că I. Creangă, în formaţia lui literară, avea şi ceva mai vechiu decât ce a putut dobândi dela „Junimea".

Dar mai sunt şi alte asemănări. Iată cum vorbeşte Russo despre satul copilăriei :

„A doua aducere aminte ce iarăşi, ca toate aducerile aminte, dulce luceşte între flori şi raze aurite, este un sat frumos, răşchirat între grădini şi copaci, pe o vale a codrilor Bâcului, cu un păr mare în mijloc. De sânt mulţi şi nu ştiu poate de codrii Bâcului, (căci de multă vreme nu se mai vorbeşte în Moldova de ei !) şi mai mulţi vor fi care nu ştiu ce însemnează părul din mijlocul satului. Codrii erau odată aşezare de apărare ca plăeşia munţilor, salbă de smarand a Basarabiei, precum Basarabia era cuibul răscoalelor din ţară, moşia acelor Novaci, de răul cărora ordiile tătărăşti nu se puteau înturna în Bugeag cu prada din Ţara Leşească şi cuibul voinicilor din cântecele vechi" [2]).

Iată şi satul lui Creangă :

— „Nu mă lasă, vezi bine, cugete, căci şi eu sunt om din

1. I. Creangă, *Amintiri*, II, ed. „Minerva", 1916; p. 34—35.
2. Al. Russo, *ibid.*, p. 90—91.

oameni; şi satul Humuleşti în care m'am trezit, nu-i un sat lăturalnic, mocnit şi lipsit de priveliştea lumii ca alte sate; şi locurile care înconjură satul nostru, încă-s vrednice de amintire. Din sus de Humuleşti vin Vânătorii Neamţului, cu sămânţă de oameni de aceia cari s'au hărţuit odinioară cu Sobieţki, craiul Polonilor. Şi mai sus, mânăstirile Secul şi Neamţul, altădată fala bisericii române, şi a doua visterie a Moldovei, etc. etc... pe vârful unui deal înalt şi plin de tihărăi, se află vestita Cetatea Neamţului, îngrădită cu pustiu, acoperită cu fulger etc." [1]).

Din descrierea satelor respective, se vede destulă asemănare. Satul lui Russo, prin aşezarea lui, i-aduce aminte de vitejiile Codrenilor, din vremuri bune. Satul lui Creangă cu atât mai mult, aşezat între atâtea locuri istorice. Şi unul şi altul ţin să releveze acest lucru. Putem spune că descoperim o identitate de preocupări.

In altă parte (pag. 93), Russo vorbeşte de şezătorile satului: „moşnegii spuneau de Turci şi de Tătari, de moşul Adam cu barba până la brâu, ce ţinea plăghiile pe genunchi, de Ileana Cosinzeana".

Dar şi la Creangă, în „Amintiri I" (pag. 82), îl vedem pe David Creangă, bunicul din Pipirig, evocând vremuri de băjenii şi năvăliri turceşti:

„Pe acest deal, Smarandă, am fugit în vremea zaverei cu mă-ta, cu tine şi cu frate-tău Ion, de frica unei cete de Turci, care se bătuse chiar atunci cu volintirii la Secu şi apoi se abătuseră spre Pipirig după jefuit etc.".

E aceeaşi încercare de a evoca vremi trecute cu sbuciumul dar şi cu farmecul lor în amintire.

Russo începe capitolul III al „Amintirilor" astfel:

„*Dar anii trec...* vine vremea ca copilul cel vesel şi slobod ca o căpriţă să lase câmpul cu flori, poveştile nesfârşite, cuibul şi şezătorile satului, şi să intre în viaţa chinurilor prin cartea de învăţătură".

Aceeaşi constatare a *trecerii vremii* şi a *schimbării*, a îndepărtării copilăriei celei fericite, o găsim începând cam la fel şi la Creangă:

„*Dar vremea trece* cu amăgele şi eu creşteam pe nesimţite; şi tot alte gânduri îmi sburau prin cap şi alte plăceri mi se deşteptau în suflet" [2]).

1. I. Creangă, *ibid.*, p. 52—53.
2. I. Creangă, *Amintiri*, II, p. 34.

Capitolul III al *„Amintirilor"* lui Russo cuprinde evocarea oarecum tristă a exodului tânărului din vremea sa, la carte, în străinătate. La fel face Creangă, desigur mai plastic, mai poetic în capitolul IV al operii sale. Russo se ridică împotriva vicisitudinilor istorice care făcuseră ca tinerii români să nu aibă unde învăţa în ţară, să poarte dorul ei prin străinătate, pe când Creangă, plecând spre o *„streinătate"* mai dulce : Iaşii, se ridică împotriva ambiţiei părinţilor de a-l face cărturar.

Desigur că toate aceste apropieri le-am făcut spre a arăta mai mult decât o asemănare de obiect, ci spre a sugera posibilitatea unei filiaţiuni a *„Amintirilor din copilărie"* ale lui Creangă din cele ale lui Russo. Se înţelege că această filiaţiune priveşte numai o anumită parte din opera lui Creangă şi anume elementul romantic : *regretul, duioşia, nostalgia, elementul istoric, stilul periodic,* care, evident, sunt elementele de amănunt şi nu ating esenţialul : valoarea de capodoperă a *„Amintirilor"* lui Creangă.

Humorul, representarea realistă, ponderarea şi *pitorescul limbajului* le-a cultivat Creangă la „Junimea". Dealtfel ceeace ar fi putut să împrumute Creangă dela Al. Russo nu erau valori netolerate de *„Junimea"* şi pe urmă dintre colaboratorii *„Daciei Literare"*, Al. Russo, prin românismul lui, prin spiritul critic, este un precursor al lui Maiorescu, al „Junimismului", încât Creangă poate fi socotit ca un semn al sintezii diferitelor epoci şi curente bune, prin acţiunea de creaţie a geniului.

Data naşterii lui Creangă. Se încheie, anul acesta la 1 Martie, o sută de ani dela naşterea marelui povestitor.

Această dată ne aminteşte că el însuşi, fără să vrea, a dat de lucru biografilor, ca şi V. Alecsandri, prin datele deosebite pe care le-a arătat ca zi a naşterii sale.

Astfel :

a) în actul de căsătorie din 23 August 1859 [1]), Creangă a *declarat* vârsta de 23 ani, deci s'ar fi născut în 1836 ;

b) câteva luni mai târziu, la 19 Decembrie 1859, în cererea de hirotonisire în diacon [2]), se sprijină (probabil) şi pe vârstă şi scrie : „fiindu-mi vârsta *24 ani* trecuţi", ceeace ne-ar face să

1. Publicat în facsimil şi transcriere de Boutière în „Viaţa şi opera lui Creangă", p. 32.

2. Publicată de Econ. Dr. D. Furtună, în *Ion Creangă, cuvinte şi mărturii*, p. 40—41.

admitem ca an al naşterii : *1835*, spre început (căci zice Creangă : „24 ani trecuţi").

c) D-l Lucian Predescu, în lucrarea sa [1]) aduce, în note, şi alte date propuse de Creangă : 1) în statul de salarii al şcoalei Trei-Ierarhi, e data *1837*, desigur arătată de Creangă însuşi ; 2) la fel în condica Şcoalei Normale „V. Lupu", el e trecut ca născut la *2 Aprilie 1837*.

d) în actul de deces [2]) al lui I. Creangă din anul 1890, luna Ianuarie, ziua doua (propriu zis e data înmormântării pe stil vechiu) se trece vârsta : *„de cincizeci şi doi ani"*. Şi după această dată pe care, desigur, o cunoşteau apropiaţii şi rudele lui, mai ales Tinca Vartic, dela *el însuşi*, urmează că s'a născut în anul 1837. 1837 + 52 = 1889, exact *„anul expirat"* cum îi spune în procesul verbal din 2 Ianuarie 1890.

d) însă mărturia cea mai temeinică o avem dela Creangă însuşi, într'un *„Fragment de autobiografie"*, găsit în manuscris şi publicat postum : „Sunt născut la 1 Martie 1837, în satul Humuleştii, judeţul Neamţului, plasa de sus, din părinţi români [3]).

e) D-l L. Predescu, în bogat documentata sa lucrare, ne mai spune : „Bazat pe o Atestaţie a lui Creangă, am dovedit că el s'a născut într'adevăr la 1 Martie 1837" [4]).

Astfel fiind, anul acesta avem centenarul naşterii lui Creangă. E unul din cele mai însemnate centenare ale istoriei noastre literare şi nădăjduim că va fi serbat cu cel mai ales fast. Cu acest prilej, găsim nemerit să amintim despre cartea d-lui *C. Săteanu* : *„Figuri din „Junimea"* edit. Bucovina 1936, o carte bogată, în care autorul aduce şi reîmprospătează un bogat material anecdotic şi istoric şi despre marele nostru povestitor. D-l C. Săteanu pune în fruntea capitolului despre Creangă, pasajul privitor la el din *„Dicţionarul junimei"* de I. Negruzzi [5]) :

„Născut în Humuleşti (judeţul Neamţ) în 2 Martie 1857 (sic. o greşală de tipar, desigur pentru 1837). In „Junimea" dela 1875, unde şi-a făcut intrarea... cu Eminescu"... Deci cu privire la ziua naşterii a greşit şi Iacob Negruzzi, punând 2 Martie în loc de 1 Martie.

---

1. *Viaţa şi opera*, p. 28—29, vol. I.
2. Boutière, *op. cit.*, facsimil, p. 48 bis.
3. I. Creangă, *Opere complete*, ed. „Minerva", 1916, p. 267.
4. *Op. cit.*, p. 29.
5. C. Săteanu, *Figuri dela Junimea*, p. 167.

Rezumând, putem spune că data de 1 Martie 1837 e cea mai sigură pentrucă:

a) este de mai multe ori atestată de Creangă, direct sau indirect, prin datele furnizate de el sau de alţii; şi

b) mai ales că autorul însuşi, gândind să-şi scrie biografia, a pus însuşi 1 Martie 1837. Acesta e argumentul cel mai puternic. Insemnarea aceasta vine dintr'o cugetare *nesilită, negrăbită* şi e cu totul *neinteresată*. Deoarece putem înţelege uşor că în actul de căsătorie şi mai ales în cererea de hirotonisire, Creangă era *interesat* să arate o vârstă *mai mare*, ca să inspire mai multă încredere în maturitatea şi seriozitatea sa.

Legăturile lui Creangă cu T. Maiorescu, datează aproape dela venirea acestuia în Iaşi. In 1863, 64, 65, în ultimii doi ani mai ales. Creangă îi este elev. In 1864, încă înainte de a fi obţinut diploma, Maiorescu îl ajutase să ocupe postul de institutor la şcoala primară Trei-Ierarhi din Iaşi [1]).

In privinţa aceasta este exactă relaţiunea lui T. Speranţia despre felul cum s'a făcut Creangă institutor. Sperantia ne spune ceeace i-ar fi povestit Creangă prin 1878:

„Incep s'aud prin târg că d. Maiorescu a deschis preparandă la Trei Sfetitele, face lecţii de pedagogie etc...

Ian să mă duc şi eu. Mă duc. Adevărat, era mulţime de lume, toată boerimea. D. Maiorescu vorbia. Vorbia frumos, foarte desluşit, dar eu nu prea înţelegeam. Dar văzând că vine lume multă, nu m'am lăsat nici eu, m'am dus înainte. Dela o vreme am început a înţelege şi am urmat aşa până vara, la vacanţa cea mare. Pe urmă, toamna m'am dus iară, a început şi d. Maiorescu să mă cunoască, şi eu, născut în zodia porcului, am început să îndrăsnesc să-i vorbesc şi eu, până ce într'o zi l-am întrebat dacă nu m'aşi putea face şi eu institutor. Mi-a răspuns că crede că da. Mi-a făgăduit că va vorbi D-lui, şi într'o zi când mă vede la lecţie, la Trei Sfetitele, îmi dă o hârtie. Era decretul de institutor" [2]).

E sigur că relaţiile acestea didactice, dela elev la profesor, începute încă din 1863, au continuat fără însă ca Ioan Creangă să cunoască intimitatea cercului „Junimii", ale cărei conferinţe publice le va fi audiat sârguincios, după cum va fi citit şi revista „*Convorbiri Literare*", după apariţia ei dela 1867.

---

1. Boutière, *op. cit.*, p. 17.
2. T. Sperantia, *Amintiri despre I. Creangă*, Iaşi, 1927; p. 9—10.

Creangă la Junimea. Creangă n'a intrat la „Junimea" decât prin Septembrie 1875, adus de Mihail Eminescu, revizorul său şi din acelaşi an şi bunul său prieten.

„In „Junimea" dela 1875, spune Iacob Negruzzi, unde şi-a făcut intrarea foarte tămâiat împreună cu Eminescu" [1]).

Aşa fiind, credem că afirmaţia d-lui C. Săteanu, când atribue de pildă gustul frecventării teatrului de către Creangă, influenţelor exercitate asupra lui de „Junimea", trebue înţeleasă în sensul, cel mult, al unei înrâuriri exterioare, nu din lăuntrul societăţii, unde Creangă n'a intrat decât mult mai târziu.

„Nemulţumit de cultura sa primitivă şi setos de cât mai multă carte, Creangă a fost atras de „Junimea" din acest mare interes de a se instrui şi cultiva. *Aicea* Creangă a prins şi dorul de teatru... Dacă anii de învăţătură, la catihetul din Fălticeni şi la Seminarul din Socola, ca şi diaconia însăşi l-au făcut să vadă în teatru ceva urît şi imoral, civilizarea sa orăşenească şi cultura pe care a acumulat-o în mediul *„Junimei"* l-au convins, dimpotrivă, că teatrul este o adevărată binefacere pentru societate"... şi mai departe... „i s'a mai pus la socoteală că e ateu, ca unul care frecventa... şedinţele „Junimii", ai cărei membri erau consideraţi păgâni" [2]).

In realitate însă, până la caterisirea lui definitivă chiar, din 1872, ca şi până la destituirea din învăţământ ce a urmat la câteva luni după prima suspendare din cler, adică în Iunie 1872, Creangă nu intrase la *„Junimea"*. I. Negruzzi o spune că „a intrat la 1875... cu Eminescu".

Dealtfel în vremea frecventării nepermise a teatrului şi a proceselor sale cu autorităţile superioare, Creangă împărtăşea alte idei politice şi activa energic în gruparea dizidentă liberală : *„Fracţiunea liberă şi independentă"*, faţă de care grupul Junimii a fost totdeauna într'o opoziţie ireductibilă şi pe terenul practic şi pe cel teoretic.

Creangă însuşi mărturiseşte :

„De pe la 1862 până la 1872 am făcut şi ceva politicale. In întrunirile dela primărie cine era mai guraliv dectâ mine...? Alegeam şi culegeam la deputaţi şi la membri comunali, *ce era mai bun în fracţiune"* [3]).

---

1. Apud. C. Săteanu, *op. cit.*, p. 167.
2. *Ibid.*, p. 174—176.
3. Apud. L. Morariu, *Institutorul Creangă*, p. 16.

Şi tot cam în vremea aceea Iacob Negruzzi îi închină cunoscuta satiră : „*Electorale*".

Şi atunci nici frecventarea teatrului, nici modificarea costumului şi nici caterisirea nu pot fi puse în legătură cu frecventarea „*Junimii*".

Sprijinit pe afirmaţiunea lui T. Maiorescu, din „Istoria contemporană a României", dela p. 39, d-l N. Ţimiraş duce cu mult în trecut data intrării lui Creangă în numitul cerc.

„După relatările precise ale lui Maiorescu, intrarea lui în sânul „Junimii" datează cu mulţi ani înainte, adică de pe vremea când era diacon. El fusese introdus acolo de către Maiorescu, odată cu alţi profesori : „Culianu, Melik, St. Vârgolici, Naum, A. D. Xenopol, Creangă", după cum scrie textual şeful junimiştilor. Din cele relatate de Maiorescu, e posibil că diaconul Creangă a fost admis la „Junimea" încă de pe la 1868, pe temeiul calităţii sale de institutor şi de scriitor didactic emerit, etc." [1]).

Argumentul d-lui N. Ţimiraş pare decisiv, cel puţin e destul de serios, având în vedere isvorul lui : T. Maiorescu.

In favoarea acestei teze ar veni şi faptul că Maiorescu s'a îngrijit de Creangă imediat ce acesta a fost dat afară din învăţământ [2]) ; însă nu şi mai devreme când fusese caterisit ! Ajuns ministru în 1874, Maiorescu îl reintegrează pe Creangă. Dece atâta solicitudine ? Răspunsul ar fi : afirmaţia d-lui Ţimiraş.

Dar dacă am judeca după începutul solicitudinei faţă de Creangă, aceasta se manifestă destul de simţit faţă de Creangă încă din Noembrie 1864, când Maiorescu îl face institutor.

Insă sunt mult mai puternice argumente pentru data de 1875 :

a) o afirmă I. Negruzzi în „Dicţionarul „Junimii" ;

b) o afirmă Eminescu în scrisoarea către Veronica Micle ;

c) şi mai puternică dovadă e raportul lui Eminescu ca revizor în 1875, unde vorbeşte de... V. Creangă [3]).

Ceeace dovedeşte că Eminescu, întors din Germania încă din 1874, după un an de frecventare a Junimii, nu cunoscuse pe Creangă, deci Creangă nu era la Junimea.

In această privinţă, d-l Leca Morariu a circumscris definitiv, răstimpul în care Creangă trebue să fi fost introdus la „Junimea" :

---

1. N. Ţimiraş, *Ioan Creangă*, ed. „Bucovina", 193.., p. 203.
2. T. Sperantia, *op. cit.*, p. 16.
3. Apud. Leca Morariu, *op. cit.*, p. 45.

„Am obținut datele extreme (10 Aug. și 1 Oct. 1875) între care Eminescu trebue să-l fi cunoscut de-abinele pe Creangă" [1]).

Un alt argument care a scăpat până acum e și acesta : dece Creangă nu se manifestase ca literat până la 1875, dece nu publicase în „Convorbiri" nimic timp de opt ani?

Trebue să-l fi descoperit ca povestitor Eminescu, să-l fi ascultat, să-i fi citit încercările și să-l fi îndemnat, după cum se știe, să meargă la Junimea. Deși nu avem mărturii categorice, putem bănui ușor că Eminescu, îndrăgitul muzei și geniului popular, l-a descoperit pe Creangă poet, artist.

Ceeace se poate lega de Maiorescu, mai ales, dar și de „Junimea", e „domolirea", dacă nu și încetarea politicei „fracționiste" a povestitorului. Insuși spune că i-a pus capăt pe la 1872. Această dată coincide cu destituirea și caterisirea sa.

Aflând, Maiorescu l-a chemat și fiindcă nu s'a dus, a venit el la Creangă : „Totul se va îndrepta (i-a spus Maiorescu). Și s'a îndreptat — Creangă a fost pus la loc, la școală" [2]).

Nenorocirea lui Creangă trebuia să aibă răsunet în sufletul lui Maiorescu, nu numai pentrucă I. Creangă îi fusese elev bun și fusese făcut de el institutor, prin stăruința sa, dar și pentrucă Maiorescu se găsea într'o situație asemănătoare. Ales deputat în 1871 și trebuind să părăsească, pe vremea sesiunilor parlamentare, catedra, e considerat, în mod abuziv, printr'o deciziune ministerială, demisionat. Iată ordinul—decizie—din 25 Noembrie 1871 :

„Având în vedere telegrama D-voastră Nr. 88, prin care arătați că d-l T. Maiorescu, profesor la acea Universitate, absentează dela postul său dela 18 Oct. expirat, fără a avea concediu, și auzind pe Consiliul Permanent al Instrucțiunii, subsemnatul are onoare a vă face cunoscut că în virtutea Art. 390 din legea instr., d-l T. Maiorescu este considerat, cu începere dela data aceasta demisionat din postul de profesor dela acea Universitate...

Ministru ss. Chr. Tell" [3])

Această asemănare de soartă nedreaptă și mai ales simțirea acelorași persecuții și urmăriri ale colegilor și superiorilor l-au făcut pe Maiorescu să ia aminte, să plece urechea, el deputatul,

1. *Ibid.*, p. 47.
2. T. Sperantia, *op. cit.*, p. 16.
3. Soveja, *Titu Maiorescu*, p. 77—78.

profesorul universitar, la necazul dascălului de şcoală primară şi să înţeleagă prăpastia durerii din sufletul acestuia.

Dela 1872, Creangă s'a simţit obligat (deşi n'o spune) să renunţe la politica fracţionistă. Iar olimpianismul caracteristic „Junimii" şi mai ales lui Maiorescu, l-a făcut pe acesta să nu-i pretindă lui Creangă a face numai decât politica lui. O putem deduce din cele ce ne spune T. Sperantia :

„Nu ştiu nici Creangă cu cine vota. Ar fi fost natural să voteze cu cei care erau cu Maiorescu, dar cu toate acestea parcă vota cu Ornescu, care *probabil* era liberal" [1]).

In privinţa politicei din a doua fază a institutoratului lui Creangă, adică după reintegrarea lui în 1874, credem mai degrabă, împotriva lui T. Sperantia, că trecuse în sfera junimistă. Iată ce spune I. Negruzzi :

„Şi în adevăr, vremile acele au venit ! — Cât de des, fără a-i zice vreo vorbă, Creangă nu numai a votat cu mine mai târziu, dar încă mă lăuda în discursurile ce ţinea la întruniri publice şi alerga prin mahalale, făcând o activă propagandă pentru mine printre alegători" [2]).

Această trecere e motivată de sentimentul de recunoştinţă faţă de Maiorescu, de înţelegerea ideilor junimiste, la care nu puţin va fi ajutat marele său prieten Eminescu.

In adevăr, cam greu am mai admite ca pe la 1878 Creangă să voteze „cu Ornescu" care „era probabil liberal" cum spune Sperantia, când se bucura de prietenia lui „bădia Mihai", acum redactor însemnat la Timpul, puternic teoretician naţionalist şi conservator. Nu putem gândi atâta intimitate dintre Creangă şi Eminescu, petrecerile şi orele lor de lungă tăifăsuială în bojdeucă, pe ceardac, pe dealurile Iaşului, la Bolta Rece, scrisorile lui Creangă de chemare : „Vino, bădie Mihai, fără tine mă simt singur" şi în acelaşi timp o atât de adâncă, prăpăstioasă diferenţă de simpatie politică între unul şi celălalt.

Când Eminescu scria în Timpul despre „pătura suprapusă" ; când în „Scrisoarea III-a" spunea :

„Şi apoi în sfatul ţării se adun să se admire"
„Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire"

---

1. Th. Speranţia, *op. cit.*, p. 38.
2. I. Negruzzi : *Amintiri dela Junimea*, p. 210.

Când în „*Doina*" scrisă în ceardacul lui Creangă, ajunge la nemuritorul blestem :

„Cine-a îndrăgit streinii
„Mânca-i-ar inima câinii,
„Mânca-i-ar casa pustia
„Şi neamul nemernicia",

Ioan Creangă nu putea împărtăşi alte idei. Altfel ar fi să-i judecăm cu cinismul vremei noastre.

Despre portretul lui Creangă. Destinul lui Creangă, în istoria literaturii noastre, a fost destul de luminos. Personalitatea povestitorului nostru s'a desprins, an cu an, tot mai distinsă şi mai desăvârşit conturată, din umbrele trecutului şi din confuzia contemporanilor săi. In mintea lectorilor români, tot mai numeroşi, cu cât conştiinţa literară progresează, icoana lui Creangă se luminează tot mai viu şi suntem îndreptăţiţi a crede, mai nemuritoare decât monumentele care i se ridică şi muzeele care i se proectează.

Dar în acest destin favorabil, n'a putut să lipsească şi elementul straniu, aprocrif şi caricatural. Indemnaţi de interesul tot mai mare pe care îl stârnia cunoaşterea vieţii lui şi poate într'o mai mare măsură originalitatea desăvârşită a operei, contemporani şi epigoni au ieşit la iveală cu braţele încărcate de „amintiri", „anecdote", „vorbe de spirit", „acte şi scrisori" ale marelui scriitor. A fost aşa de mare întrecere, încât s'ar putea spune că ultimii biografi n'au mai găsit aproape nicio parte care să le rămână obscură, din sbuciumata viaţă a lui Creangă. A fost, aşadar, această năvală a informatorilor, un mare bine. Dar ca întotdeauna lucrurile au două feţe şi adesea extremele se ating. Astfel, pe lângă amănuntul preţios şi semnificativ, a fost adus şi cel inutil şi neconcludent, pe lângă actele şi dovezile sigure şi lămuritoare, s'au adăugat afirmaţiile neîntemeiate, elementele apocrife, trădările memoriei şi exagerările fanteziei.

Din acestă cauză, biograful de azi, silit să nu fie mai prejos de pitorescul informatorului, ori de „hazul" anecdotei, ajunge de ne dă o icoană cu trăsături, pe care, iubitori ai marelui moldovean, nu putem să le primim.

A încerca acum a face un portret al lui Creangă, ţinând seamă numai de ceeace e autentic şi documentar, a căuta să-i schiţezi personalitatea de om şi de scriitor, în ceeace are ea mai distins şi unic, însemnează a face un drum greu, printre fantome

iscodite, cântece de sirenă, printre ipoteze şi ficţiuni, pentru a poposi, din când în când, la date certe şi realităţi.

Aşa întâmpinăm cu imaginea înfăţişerii lui Creangă. El n'a fost de un fizic robust — în sensul de rezistent — nici în copilărie, nici la maturitate. Aspectul său planturos din ultimii ani, trebue pus pe seama declinului fizic, provocat de boală şi vicisitudinile ei. La fel, dealtfel şi cu chipul lui Eminescu. Cu toată exagerarea despre „corpolenţa" lui Creangă dela sfârşitul vieţii, se poate spune că a fost mai mult de o constituţie delicată. Pentru timpul copilăriei, această trăsătură nu-i poate fi contestată, pentrucă însuşi o mărturiseşte. In comparaţie cu colegii lui, de care nu-l vor fi distanţat aşa de mult anii, el era un copil puţin desvoltat fiziceşte. Colegii care-l urmăriseră odată dela şcoală, îi păreau „doi hojmalăi", iar el era aşa de mic şi slab, încât „până să mă ajungă, eu de frică, m'am îngropat în ţărnă la rădăcina unui popuşoiu" [1]). Când l-a luat bunicul său, David Creangă din Pipirig, să-l ducă la dascălul Nanu la Broşteni, Creangă a alunecat şi a căzut în Ozana, iar bunicul, înfăşurându-l într'o sarică „ghiţoasă", l-a băgat într'o traistă, pe cal :

„Şi până a vorbit acestea, eram şi învălit într'o sarică ghiţoasă de Caşina, băgat într'o desagă, pe cal, purces pe drum şi hai la Pipirig" [2]).

Era prin 1851 [3]). Avea deci tocmai patrusprezece ani. Şi atunci ne putem închipui ce fizic slăbuţ avea copilul, chiar în pragul adolescenţii. Apoi, chiar dacă admitem cu d-l L. Predescu că I. Creangă a mai fost umblat odată la catihetul din Fălticeni [4]), începând atunci dela 17 Iunie 1852, sau admitem numai, cum spune Creangă în „Amintiri III", c'a fost cu un an înainte de a se duce la Socola, adică la 1854, avem acolo informaţia expresă pentru înfăţişarea lui Creangă la acea vreme. Era pe atunci (între 1852—54), de 15—17 ani, totuşi Creangă spune :

„cihăiam pe mama, să se puie pe lângă tata, că doar m'a da şi pe mine la catihet, *măcar că eram un ghibirdic şi jumătate*" unde „ghibirdic" are înţelesul de „copil sau om mic de stat".

Va să zică, chiar în plină adolescenţă, Creangă se arată a fi fost puţintel de statură.

---

1. *Amintiri*, ed. „Minerva", 1916, p. 19—20.
2. *Ibidem*, p. 28.
3. Cf. N. Timiraş, *op. cit.*, p. 60.
4. L. Predescu, *op. cit.*, I, p. 33.

Şi amintirile celor care l-au cunoscut pe Creangă şi mai târziu, în vremea diaconiei lui, vin să confirme această înfăţişare :

„Se spunea pe atunci că părintele Smântână era Ion Creangă, pentrucă el era blond *şi în tinereţe era slăbuţ la faţă* şi avea o bărbuliţă blondă ca o codiţă de boboc de gâscă" [1]).

In scrisoarea din 1902, către C. Meissner, junimistul Ştefan Gane, păstrând şi în *amintiri* ceva din libertinajul glumei junimiste, spune între altele,

„Cu faţa lui rotundă şi plină — un soi de baston cu cap — cu părul „eu porc épic" [2]). Probabil Ştefan Gane şi-l aminteşte pe Creangă din ultimii ani. Din cauza boalei, a vieţii sedentare, Creangă devenise, spre sfârşit, tot mai corpolent. Insă nu aceasta este imaginea cea mai expresivă a lui Creangă, imagine pe care a reţinut-o totuşi d-l G. Călinescu şi a exagerat-o până la o monstruoasă şi impie diformitate :

„haine grosolane... şi care isbutiau să-i apese *pielea înduratâ* (! !)... Pielea acestui bivol nămolos nu se cutremura de fioruri şi mâncărimi, decât dela un prag înaintat al sensaţiei... avea o lopăţică de lemn cu crestături pentru scărpinat ce lua proporţiile frecării cu muget a unei vite de cumpăna !(!) fântânii [3]).

In ce priveşte impresia lui Ştefan Gane şi a altor junimişti, ea se poate înţelege ca un efect de contrast.

In adevăr, în contrast cu morga de „arbiter elegantiae" a unui P. P. Carp, cu prezenţa de un exterior impecabil a unui Maiorescu, cu eleganţa celorlalţi membri ai „Junimii", toţi tineri, toţi veniţi dela studii din apus şi toţi feciori de boeri ori de mari burghezi, aspectul lui Creangă, nu atât de „şlefuit" în puţinele şcoli modeste pe care le frecventase, cu hainele lui de şiac, şi plinătatea fizică a maturităţii bine hrănite, va fi făcut ca chipul lui plin, statura lui voinică, să pară mai exagerat, să apară chiar *„burduhănos"* [4]) şi grosolan.

Dar acestea trebue să fie socotite numai aparenţe. Tot „sprinten", vioiu" şi „subţire" apare şi din amintirea d-lui A. C. Cuza, despre care nu se poate spune că nu l-a cunoscut bine pe Creangă :

„Imbrăcat în haine preoţeşti, cu părul său blond deschis,

1. Speranţia, *op. cit.*, p. 38.
2. C. Săteanu, *op. cit.*, p. 168.
3. G. Călinescu, *Viaţa lui Eminescu*, p. 333.
4. C. Săteanu p. 182.

albicios, cu ochii albaştri, *subţire* şi *sprinten, vioi*, mai cu deosebire, m'a cucerit prin comunicativitatea lui prietenească şi sinceră" [1]).

Atunci cum se explică faptul că la majoritatea biografilor, în înfăţişarea exterioară a lui Creangă, precumpănesc notele: obesitate, „burduhănos", „cap mare" etc.?

Avem de-aface cu o lentă şi inconştientă contrafacere fantezistă. Romantismul, iubitor de contraste a voit să arate, poate urmărind un efect melodramatic, că Ioan Creangă a dus o viaţă plină de mizerii, pe de-o-parte, iar pe de alta, că autorul acelor nemuritoare poveşti şi amintiri, a fost un bonom, greoiu şi „burduhănos", mai ceva decât un burghez primar.

Alături de romantism, explicabil într'o anumită măsură, un realism mai puţin explicabil, făcând abstracţie, după cum se vede de multe afirmaţii şi amintiri, a ajuns la un Creangă cu totul desfigurat şi caricaturizat. Sub masca ştiinţifică a realismului, s'a înstăpânit spiritul caricaturizant, mult mai expeditiv şi mai potrivit „à frapper le bourgeois". După cum am văzut însă mai înainte, şi din amintirile lui Creangă şi din ale multor prieteni apropiaţi, şi în copilărie, şi în tinereţe ca şi la maturitatea *sănătoasă* şi creatoare, el a fost mai mult slăbuţ, sprinten, vioi.

Preocupat desigur de profesiunea lui de dascăl, de grijile de autor didactic, de lumea eroilor din basme, anecdote şi amintiri, lume ce-i năpădea sufletul şi cerea s'o ia în seamă, Creangă n'a avut timpul să-şi vadă prea mult de ţinută, de port. Ba mai mult, a căutat să şi-l simplifice, ca să-i dea mai puţin de lucru. Numai aşa se explică portul lui în haine rezistente de şiac călugăresc, grija lui de a-şi procura dimie pentru suman, exprimată şi într'o scrisoare către o soră de-a lui:

„Elenuţă, tare aşi vrea să am vreo 20 de coţi de sumani de noaten, buni pentru un suman pentru mine. *I-aşi plăti* **cât de scump**, *numai să-i am*" [2]).

Nu se poate înţelege din atâta insistenţă de a avea acei coţi de sumani cât mai degrabă, declaraţia lui că i-ar plăti „oricât de scump", ca un semn de sgârcenie; dar nu e nicio dovadă de primitivitate. E mai degrabă un semn de gust personal, de un anumit conformism între lumea creaţiunii sale şi el însuşi. Se pare că asemenea port era pentru Creangă singura legătură materială cu

1. Apud, L. Predescu, *op. cit.*, I, p. 81.
2. D. Furtună, *op. cit.*, p. 25.

viaţa de altădată şi de altunde, pe care acum numai o visa şi o evoca.

Am putea spune că era un *anumit rafinament* în căutarea acestei primitivităţi, în îmbrăcarea acestui aspect ţărănesc. Poate era la originalul şi independentul Creangă, un orgoliu şi un mijloc de a protesta şi a nu se lăsa bătut, el humuleşteanul, ajuns în mijlocul acelei societăţi „rafinate" care era „Junimea".

Deaceea cele mai sigure informaţii portretistice rămân ale lui Creangă însuşi, altele vreo câteva, cum e a d-lui A. C. Cuza pe care am văzut-o şi a lui C. Creangă (fiul) care spunea odată' :

„Eram cu tata la Iaşi, într'o zi de sărbătoare şi ne plimbam prin piaţa primăriei : el, îmbrăcat în strae curate şi *chipeş cum era*" [1])...

Iar cea mai bună schiţă de portret, o găsim realizată de d-l N. Ţimiraş, în rândurile următoare :

„Ioan Creangă era înalt, spătos, voinic, cu faţa rotundă şi blândă, ochii mari albaştri, cu privirea limpede şi isteaţă, fruntea boltită şi inteligentă, barba blondă deschisă alburie, ca mătasea porumbului când dă în spic, şi cu un păr subţire, lung, pieptănat totdeauna cu îngrijire şi dat pe spate" [2]).

Firea lui Creangă. Cu tot protestul criticei estetice pure, nu se poate tăgădui aportul cunoaşterii psihologice a artistului, la înţelegerea şi aprecierea operii sale.

Biografia lui Creangă este bogată în amănunte care descoperă sufletul lui original.

Totuşi suntem convinşi că şi aici s'au amestecat elementele apocrife, imaginare ori caricaturale şi aici s'a ajuns la contrafaceri, la interpretări tendenţioase sau greşite. Deaceea o discriminare a tuturor acestora este de dorit.

Pornim tot dela mărturiile autobiografice, pentrucă numai aşa vom apuca pe adevărata cale.

Creangă a avut o copilărie normală şi sănătoasă, împlinită în cadrul şi atmosfera naturii Moldovei dela munte. Un copil care s'a desvoltat liber, aşa cum doria Rousseau pentru Emile. De „când începuse a merge copăcel" a gustat „jocurile, hazul şi farmecul copilăresc", şi „toate îi mergeau după plac, făr' de leac de supărare, de parcă era toată lumea a lui". Şi mai departe :

---

1. N. Ţimiraţş, *op. cit.*, p. 40.
2. *Ibid.*, p. 33.

„Şi eu eram vesel ca vremea cea bună şi sturlubatic şi copilăros ca vântul în turbarea sa". Şi-aduce aminte cu humor că pe atunci era „feciorul mamei". Nebunatic ca toţi copiii: „scoteam mâţele de prin ocniţe şi cotruţe şi le flocăiam, şi le şmotream dinaintea lui (a tatălui n. n.) de le mergea colbul". Şi tot din cauza sburdălniciilor mânca şi „tapangele". La Sf. Vasile a mers cu plugul şi a păţit-o pe la atâţia gospodari hapsâni, cum era şi mătuşă-sa Marioara, căreia i-a furat cireşele şi i-a încurcat „bunătate de cânepă", pentru care treabă, tatăl, Ştefan a Petrii Ciubotariul, „i-a tras şi o chelfăneală ca aceea". Tot pe atunci a dus la târg pupăza „ceasornicul satului" şi îşi pierdea zilele la gârlă, spre necazul mamă-sa. A prins şi el la şcoală „cuvioşi bondari între filele unse ale ceaslovului, şi pentru fapte ca astea, a încălecat pe „calul bălan". A rătăcit apoi după „un pumn de învăţătură" pe la Broşteni, Mânăstirea Neamţ, Târgu Neamţ, Folticeni, ca să poposească, într'o seară, cuprins de nostalgie, în ograda plină de întuneric a Seminarului dela Socola.

Dar lăsând tot humorul la oparte, când a fost vorba de muncă, „Nică" a terminat patru clase inferioare ale Seminariei numai în trei ani dela 1855—1858 şi încă numai cu note foarte bune:

„După sburdălniciile primei copilării descrise de el însuşi cu o minunată exagerare, Creangă a fost la Socola *un elev bun* şi un înţelegător auditor, inteligent, sârguitor, cuminte" [1]).

In legătură cu anii săi de studii, biograful său francez, d-l J. Boutière, crede că a fost absolvit de clasa I-a, având în vedere vârsta sa" [2]).

Mai probabil e că i s'au luat în consideraţie cursurile dela catihetul din Fălticeni. Şi nu răul tratament dela Seminar [3]), cauzat — dacă l-am admite — şi de firea sa, l-a făcut să întrerupă învăţătura în pragul cursului superior, ci lipsa mijloacelor de susţinere, după cum spune însuşi în petiţiunea din 10 Sept. 1858 [4]).

Odată căsătorit şi hirotonisit diacon în 1859, încep tribulaţiile lui Creangă. A slujit la un şir întreg de biserici, uneori întorcându-se de unde plecase, totdeauna căutând un salariu mai ome-

1. *Ibid.*, p. 68—69.
2. J. Boutière, *op. cit.*, p. 12 (notă).
3. T. Speranţia, *op. cit.*, p. 9.
4. D. Furtună, *op. cit.*, p. 40, notă; L. Predescu, *op. cit.*, vol. I, p. 38.

nesc pentru nevoile sale de om cu familie, fie un adăpost pentru aceasta [1]).

Din această cauză, acela pe care critica „realistă" îl zugrăveşte ca pe „un bivol nămolos", s'a simţit nevoit să facă noi sforţări, să înceapă învăţături mai grele, chiar la maturitate, dovedindu-se astfel un om de energie, *grijuliv*, şi *stăruitor*, cu simţul răspunderii şi cu dorinţa de mai bine. Din această dorinţă îl vedem înscris ca student al facultăţii de teologie, pe anii 1861—62 [2]). Aşa că nu greu i-a fost lui Creangă să urmeze şi cursurile şcoalei preparande „V. Lupu" de sub direcţia lui Maiorescu. Ajuns institutor, prin concursul lui Maiorescu, Creangă depune mult suflet în această nouă şi plăcută lui carieră :

„El preferă, pe drept, sacerdoţiul profesoratului, pentru care pare să fi fost predestinat" [3]).

Firea lui liberă, dispusă spre glumă şi humor, îşi găsea o mai potrivită scenă în clasă. Lecţiile lui de intuiţie, de predare a scrierii, de gramatică, sunt amintite ca model, prin vioiciune, interes şi reuşită [4]).

Cum se explică totuşi că I. Creangă ajunge în conflict cu autoritatea bisericească, şi apoi şcolară? Cum a nemulţumit autoritatea bisericească, încât aceasta a ajuns să-l şteargă definitiv din cataloagele clerului din Moldova, tocmai în anul în care el publică în „*Columna lui Traian*", frumosul şi plinul de convingere articol :

„*Misiunea preotului la sate*" ? In acel articol el spunea că „preotul sătean trebue să-şi înceapă cariera cu blândeţe şi devotament ; să fie un model de moralitate şi de muncă, fără de care misiunea lui nu va putea produce roada bună" [5]).

Nu putem admite că a scris acolo cuvinte deşarte, în care el să nu creadă. Pentru noi, articolul amintit este o dovadă de bun simţ, conştiinţă a datoriei şi înţelegerea adâncă a realităţii sociale şi a raporturilor preotului cu societatea, turma cea cuvântătoare.

Şi totuşi începând din 1868, Creangă începe a fi urmărit şi cercetat : pentru mergere la teatru (dosarul Nr. 1795), pentru că

---

1. *Ibid.*, p. 42—43 ; *Ibid.*, p. 54—61.
2. L. Predescu, *op. cit.*, p. 64.
3. Boutière, *op. cit.*, p. 26.
4. Cf. L. Morariu, *op. cit.*, p. 69 — 73 ; N. Ţimiraş, *op. cit.*, p. 144—146 ; L. Predescu, *op. cit.*, p. 69—71 ; E. Lovinescu, etc.
5. In ed. „Minerva", 1916, p. 297.

a descărcat pușca în ciorile din ograda Goliei, și înfine pentrucă și-a scurtat pletele (Acta relei purtări dosarul Nr. 3082) [1]). Urmăritorii lui, însfârșit, ajung de-l suspendă pentru totdeauna până la dovada îndreptării (sic !) în Sept. 1871 ; la informația lor, îl destitue ministrul Tell și din învățământ la 15 Iunie 1872, iar autoritatea bisericească socotește că trebue să-l mai judece odată și-l „șterge definitiv din cataloagele clericilor din Moldova, în Sept. 1872" [2]).

Răspunsul lui Creangă la această nouă invitare de a fi judecat, e de o inflexibilă demnitate și de o ironie biciuitoare. Prin el se descoperă un caracter tare, care, în dreptatea cauzei sale, nu vrea să se plece chiar sub amenințarea mizeriei.

Ce mai aflăm și azi despre osândirea lui Creangă?

In Mai 12 din anul 1935, părintele Dr. D. Furtună, scrie în ziarul „Lumea" din Iași, un foileton în care se ocupă, bucurându-se cum e drept, de treptata biruință a lui Creangă, amintește de viitoarele serbări ale centenarului și închee : „în speranța că înfine înjuriile „eclesiastice" vor amuți în ce-l privește pe diaconul Creangă din Iași, — noi subliniem după cuviință zorile luminoase ce se desprind la orizont — constatând *o mare biruință* care a întârziat, ce-i dreptul, dar care în sfârșit a venit !" [3])

Insă tot în „Lumea" [4]), Prea Sf. Sa Arhim. Scriban combate dreptatea vederilor părintelui Furtună și-i reproșează bucuria. Distinsul prelat începe astfel : „Nici aceste rânduri ale mele n'au să placă unora sau altora. Oare de aceea noi trebue să ne ferim de a spune ce se cade din punctul de vedere al Bisericii?"

Insă precât se vede din fapte și dosare, noi știm că Ioan Creangă a fost osândit de „oameni" și nu de Biserică. P. S. Sa scrie : „Poate spune Sf. Sa (părintele Furtună) cu mâna pe inimă că diaconul Creangă era cum se cuvenea față de datoriile lui? Așa se cuvenea să răspundă protopopului, cum a răspuns în ograda Goliei?" Și mai departe : „De ce... să nu vedem că diaconul de atunci călca alături cu drumul?" Și : „Deaceea rău face păr. Furtună că stă de partea acestora (înstreinații de Biserică n. n.) și hulește pe preoții care pe atunci se turburau de călcă-

1. Cf. D. Furtună, *op. cit.*

2. *Ibid.*

3. D. Furtună, *Marea biruință a lui Creangă*, în „Lumea", Nr. 5108—12.V. 1935, Iași.

4. Nr. 5120 din 27 V. 1935.

turile lui Creangă. Noi nu avem a judeca în felul lumii, ci după rânduelile noastre, etc.".

Deci P. S. Sa Arhim. Scriban reeditează acuzările de odinioară şi mai aduce una nouă : îl acuză că „*a călcat alăturea*" cu drumul bisericii, adică a mers la un teatru serios, a tras cu puşca 'n ciori şi şi-a aranjat puţin părul şi barba, apoi desigur că a deschis, după caterisire un „debit de *tiutun*" ; iar acuzarea inedită : că a răspuns cum nu se cuvenea protopopului.

Pentru aceasta din urmă răspundem chiar acum : dacă pe atunci protopopul nu a remarcat în răspuns vreo ofensă personală, şi l-a reprodus în raport pentru dovedirea faptei numai, dece să exagerăm noi acum, cu sensibilitatea vremei noastre? Dealtfel între protopop şi preot pot fi şi relaţii camaradereşti, neoficiale.

Dar, după cum spune păr. Dr. D. Furtună : „Cele mai serioase învinuiri ce i s'au adus lui Creangă şi care au fost temeiul osândirii lui, noi credem că au fost — în ochii celor care l-au condamnat, firește — acestea două : tăierea părului şi mergerea la teatru. Trist, dar aşa este !" [1])

A treia acuzare, cea cu tragerea cu puşca în ciori, a fost încă de atuncea socotită — şi cu drept cuvânt — mai mult o glumă, sau poate o reacţiune firească, explicabilă, contra gălăgiei acestor paseri, gălăgie care devine infernală, mai ales în luna Mai (când s'a petrecut faptul) şi în preajma localurilor mari, cum e o biserică, o mânăstire. Insuşi mitropolitul şi-a dat seama şi a pus pe raport apostila : „se va avea în vedere", o amânare care ar echivala, pentru alţi slujitori, cu formula „la dosar". Cum era să nu încerce Creangă să gonească acele păsări gălăgioase, tocmai în vremea când avea nevoie de linişte? Pentrucă în acel an pornise mai cu temeiu la redactarea cărţilor sale didactice.

Celelalte acuzări par mai grave, dar se spulberă cu mult mai uşor :

Dacă anumite fapte erau incompatibile cu preoţia atunci, trebue să fie şi astăzi. Dacă mergerea la teatru şi scurtarea pletelor erau abateri pe atunci, trebue să fie şi acum. Dar astăzi preoţii merg la teatru şi nu sunt ţinuţi să poarte nici barbă numai decât, dar-mi-te plete? Dacă azi nu sunt abateri, şi nu sunt, precum vedem cu toţii ; atunci nici în vremea lui Creangă n'au fost, *iar el a fost osândit pe nedrept.*

---

1. D. Furtună, *Cuvinte şi mărturii*, p. 63.

Aşa stând lucrurile, e zadarnică reînvierea acuzării lui Creangă. Mai degrabă socotim că, cu prilejul serbării centenarului naşterii sale, ar fi un act de mare pietate reformarea procesului său eclesiastic. Aceleaşi autorităţi care l-au judecat şi condamnat, ar trebui să-l reintegreze „post-mortem" în „cataloagele clericilor din eparhia Moldovei". Ar fi o nobilă satisfacţiune pentru posteritatea care-l citeşte şi-l iubeşte şi o satisfacţiune postumă pentru sufletul lui. Poate sufletul lui, de acolo din Empireul unde şi-a găsit de mult pacea care i s'ar fi cuvenit şi în această lume, ar face să-i picure o lacrimă de iertare, peste ogoarele unde ţăranii pe care i-a iubit, ară şi seceră, gândind adesea, glumind sau visând sclipiri de aceeaşi esenţă ca lumina românească din operile lui.

Pentru o zugrăvire mai sinceră şi mai reală a firii lui Creangă, trebue să ne slujim mai mult de *opera lui* : *Amintiri*, *Anecdote* şi *Basme*. In ele vom găsi, direct şi indirect, informaţii mai puţin contradictorii, mai revelatoare şi mai esenţiale decât în anecdotele şi amintirile isvorîte, unele confecţionate, după moartea lui.

Anecdotele ar lăsa să se întrevadă oarecare ateism, la Creangă :

„In afară de sentimentele sale de milă şi caritate creştină, Creangă nesocotia şi chiar dispreţuia formele şi poruncile bisericeşti, care n'au sprijin în învăţămintele Mântuitorului. După despopire, mai ales, el mergea cu dispreţul acesta atât de departe, încât odată, a mâncat pască şi cozonaci în Vinerea mare, iar în ziua de Paşti a pus să-i fiarbă o ulcică de fasole" [1]).

O mărturie împotriva căreia se poate înscrie în fals, oricine a citit schiţa : „Popa Duhu", în care Creangă, vorbind de urmările cărţilor de spiritism ale acelui „popă", căzute în mâna ignoranţilor zice, prin gura Popei Duhu :

„Vai de cel ce se sminteşte, dar mai vai de cel prin care vine sminteala !"

Un om, un Creangă, având un aşa de categoric sentiment al răspunderii faţă de mulţime, e cu neputinţă a fi închipuit călcând, de dragul unei sfidări de ignorant, anumite reguli religioase şi obiceiuri populare. Iată dar cum o mărturie presentată sub aspectul veracităţii (auzită dela vara lui) se arată totuşi neîntemeiată prin confruntare cu opera în care autorul şi-a întrupat — cum e legea generală — esenţa simţirii şi cugetării sale.

1. N. Ţimiraş, *op. cit.*, p. 88.

Personalitatea lui Creangă o găsim mai repede întrupată direct în opera lui, în personagiile lui. Am văzut mugurii acestei personalităţi în psihologia copilului „Nică a lui Ştefan a Petrii" în sârguinţa şcolarului „Ştefănescu Ioan apoi Creangă Ioan. Moş Nichifor, harabagiul, eroul nuvelei cu acelaşi nume, nu este numai un tip reprezentativ al ţăranului moldovean, dar este şi o oglindă în care se răsfrâng şi anumite trăsături ale autorului. Glumeţ, hâtru, povestaş, adesea ironic, practic ca negustor şi chirigiu (duce numai marfă vie), Moş Nichifor e o imagine a lui Creangă.

Şi mai apropiat de el, mai deadreptul Creangă, e portretul fostului său dascăl dela şcoala domnească din Tg. Neamţ, din 1852, părintele Isaia Teodorescu, din schiţa „Popa Duhu". Spirit neastâmpărat şi activ, cum era şi Creangă, cu o viaţă de peregrinări dela o şcoală la alta, dela o biserică la alta, ca învăţător, ca preot, ca arhimandrit ori numai ca îngrijitor de biserică, precum a fost şi Creangă diacon la atâtea biserici şi mânăstiri, în cei aproape treisprezece ani de slujbă bisericească. Dar mai ales îi seamănă lui Creangă prin firea lui independentă, satirică, sarcastică, prin lupta împotriva superiorilor lacomi sau ipocriţi, ca şi prin suferinţa adusă de sinceritatea lui. Dacă n'am şti că acest popa Duhu a fost un călugăr în carne şi oase, am zice citind schiţa: „acesta-i diaconul Creangă".

Moş Ioan Roată din ambele anecdote întrupează, în afară de ceeace-i caracteristic ţăranului român, sufletul şi credinţele lui Creangă.

Ca şi popa Duhu, ca şi Creangă, era şi el un om căruia, cum spune Creangă, „nu-i torsese maică-sa pe limbă". Nu se sfieşte să ia la vale pe bonjuristul care i se părea lui că nu vorbeşte moldoveneşte şi înfruntat ripostează, făcând concret şi plastic tabloul nedreptăţilor boereşti faţă de ţărani; prefăcându-se că nu-l pricepe pe boerul care le pilduia despre Unire, ajunge să prindă minunat înlăturarea problemei sociale dela discuţia Unirii:

„Iar dela bolovanul d-voastră, am înţeles aşa: că până acum noi ţăranii am dus fiecare câte o piatră mai mare sau mai mică pe umere, însă acum suntem chemaţi a purta împreună *tot noi opinca*, o stâncă pe umerele noastre". Vorbeşte aici Creangă, iubitorul ţărănimei, pe care n'a putut să-l prefacă nici politica fracţionistă, nici cea junimistă. Ironia şi satira, sub masca modestiei, a nepriceperii e caracteristică lui Creangă. Aşa face şi

Moş Ioan Roată al său. El, la fel se manifesta, spun biografii, vorbind despre scrisul său. Şi biografii cred că era convins că scrie „ţărănii" şi fără să se priceapă.

„Elementele care-i alcătuesc opera sunt puţine, şi cu uşurinţă ele au să se desfacă înaintea noastră şi ca şi altădată, avem să aflăm *o strânsă corelaţie între om şi operă, ale căreia caractere estetice* sunt *numai manifestarea personalităţii* psihice, uriaşă ca *humor*, a scriitorului" [1]).

In adevăr, o puternică unitate, care nu s'a observat până acum leagă pe mai toate personagiile principale din opera sa întreagă, chiar şi din basme — care nu sunt ca material ale sale — printr'o identitate neşovăitoare de reacţiune în faţa vieţii. Căci isvorul şi tiparul, măsura acestor personagii, e însăşi personalitatea autorului.

Este tot atât de interesant de a căuta să înţelegem şi personalitatea artistică a lui Creangă. Să vedem ce idee avea Creangă despre sine ca artist şi despre scrisul său. Sunt informaţiuni, amintiri, ca şi vorbe de-ale lui Creangă, care au făcut pe biografi să accepte ideea că Creangă nu se prea valorifica pe sine ca artist. In „Amintiri III" însuşi Creangă începe astfel:

„Nu mi-ar fi ciudă încaltea când ai fi şi tu ceva şi de te miri unde, îmi zice cugetul meu; dar aşa, un boţ cu ochi ce te găseşti, o bucată de humă însufleţită din sat dela noi şi nu te lasă inima să taci: *asurzeşti lumea cu ţărăniile tale*!"

Luând de bune, în sens propriu, aceste figuri literare din „Amintiri" ca şi alte afirmaţii identice ale lui Creangă, Th. Speranţia construeşte un întreg capitol, întemeiat pe această pretinsă auto-depreciere a lui Creangă. Acest capitol poartă titlul „Amintirile lui Creangă" şi culminează cu pasajul:

...„Am avut prilej să te cunosc mai de aproape, (îi spune Cr. lui Sp.) să fim adeseori împreună să vorbim; cred că d-ta o să fii acuma aşa de bun să-mi spui drept dacă ce-am scris eu are vreo noimă, samănă ceva cu ce scriu alţii, ori e o gogomănie, ca să ştiu să mă astâmpăr, să nu-mi mai bat capul cu Impărăţia Cerului! Imi făgăduesti?" [2])

Mai întâi de toate ne întrebăm: mai era posibil să alerge Creangă, aşa de amarnic după părerea altora, când el publicase

1. N. Iorga, *Pagini de critică din tinereţe*, p. 179.

2. T. Speranţia, *op. cit.*, p. 21—24. Cf. şi *Amintiri* de I. Slavici, p. 139—140.

până atunci nemuritoarele lui basme? Dar admiţând c'ar fi fost aşa, credem că cel naiv s'a dovedit a fi Sperantia, nu Creangă. Dacă întâmplarea va fi avut loc, ea nu poate fi înţeleasă decât tot în sensul că Creangă a citit şi lui Sperantia, ca şi altora, după cum citia şi Tincăi Vartic, ca să vadă ce impresie le provoca spontan. Era un mijloc de convingere directă. Ascultătorii erau, propriu zis, nişte instrumente de măsurare.

Insă chiar cercetători şi biografi de azi, se lasă convinşi de aceste răstălmăciri. Aşa se pare a fi d-l C. Săteanu :

„E interesant a cunoaşte în această privinţă că la început, neavând încredere în scrisul său literar şi până a se hotărî să-şi ducă manuscrisele la „Junimea", el le citia mai întâi unuia şi altuia dintre membrii societăţii... etc., sau : „Aşa... proastă idee avea Creangă despre dânsul. E locul să spunem :

— Dă-ne Doamne măcar încă un prost de talia lui Creangă" [1]).

Mai vechi informaţii despre această problemă se găsesc la biograful său dintâi Gr. I. Alexandrescu. Acesta vorbind de vizitele pe care le făcea bătrânului Creangă, citează vorbele cu care el le răspundea uneori :

„dă, ce să fac, i-ar m'au apucat hachiţele de scris ţărănii de-ale mele" [2]).

Să fie aşa? Să se fi crezut, în adevăr, Creangă un „prost şi ceeace scria el „prostii" şi „ţărănii"? Ar fi prea simplu, prea naiv din partea noastră a-l înţelege astfel şi a nu vedea atâtea trăsături, mărturii, ca şi amintiri despre el, care să ne dovedească tocmai contrariul. Mai întâi, însuşi faptul că ar fi cerut părerea altora şi atâtora, dovedeşte o deosebită grijă pentru ceeace se cheamă scrisul literar. Insuşi Sperantia ne oferă în ultimul capitol, o întâmplare din viaţa de scriitor didactic a lui Creangă, întâmplare care vine să infirme, într'un anumit fel, ceeace spune Sperantia în capitolul despre „Amintiri". E vorba de încăpăţânarea cu care cernea Creangă chiar o propoziţiune, nu dintr'o scriere literară, ci dintr'o istorioară pentru manualul lor. Prietenii coautori l-au lăsat scandând propoziţiunea : „Din in ca şi din cânepă tot pânză se face" şi l-au regăsit după mai multe ceasuri tot la acelaşi loc al lucrării. Nu e aici decât o altă dovadă de puternicul simţ ritmic şi eufonic pe care-l poseda Creangă.

---

1. C. Săteanu, *op. cit.*, p. 176 şi 183.
2. E. Lovinescu, *Studiu—prefaţă* la vol. I. *Amintiri*, p. 15.

Acela care-i cercetează puţinele manuscrise rămase, găseşte o dovadă convingătoare de muncă, de sforţările depuse de Creangă pentru a ajunge la forma care se apropia de ceeace simţul lui artistic, intuiţia ritmică îi cereau. Manuscrisele sale sunt înegrite de ştersături, corectări, suprimări, înlocuiri de cuvinte; ne dau o oglindă vie de ceeace a fost lupta lui Creangă cu materialul graiului popular, pentru a-l face să se înfăţişeze cu ceeace are esenţial şi frumos, acest pitoresc graiu al Românului. Lui i se poate aplica foarte bine ceeace credea şi Eminescu despre scrisul artistic:

„A turna în *formă nouă*, limba veche şi 'nţeleaptă" (Scrisoarea II).

Iată ce găsim la biograful lui, Alexandresu Gr., care reproduce ce-i spusese Gruber:

„Creangă este un puternic tip sensual şi auditiv; când scrie, el *e foarte emoţionat*; acum râde singur, acum îi vin lacrimile în ochi, face felurite mişcări involuntare, transpiră greoi ca şi cum ar merge repede; când scrie par'că aude fraza că i-o repetă cineva la urechi, apoi *şterge, scrie*, iar *şterge*, până ce fixează cuvintele şi înţelesul frazei" [1]).

D-l A. Gorovei a adus o altă mărturie: citindu-i din Vlahuţă, uneori Creangă îl oprea: — „Cum zice el acolo? Asta nu-i pe românește. Ia mai citeşte odată. Şi citiam câte un pasaj întreg, după care el repeta frază cu frază, ca şi cum ar fi scandat-o" [2]).

Intr'o scrisoare către Maiorescu, din 1881 Decembrie 16, Creangă dovedeşte grija meticuloasă de opera sa:

Stimate d-le Maiorescu,

„Am auzit că aţi avea bunătatea a traduce câteva din poveştile scrise de mine.

„Doresc a se face câteva îndreptări: unele scăpate din vedere la tipar, altele tipărite fără şir": (urmează indicaţiile) [3]).

Şi mai elocvente sunt corecturile făcute de Creangă pe un număr din „Convorbiri literare" unde publicase „Amintiri I". Odată cu corectările, cu humorul său nelipsit şi-arată necazul

1. E. Lovinescu, *ibid.*, p. 16, 18.
2. Apud. E. Lovinescu, *Ibid.*, p. 45.
3. E. Lovinescu, *I. Creangă*, vol. III, p. 26—27.

provocat de Miron Pompiliu care făcuse corectura la tipografie, în locul lui Creangă. Cere să se îndrepte forma „Petru-Vodă" în „Pătru-Vodă" şi adaugă: „Aşa zic oamenii" [1]). In însemnarea aceasta se poate vedea o bună dovadă despre intuiţia artistică a lui Creangă şi mai ales pentru criteriul auditiv în selecţionarea cuvintelor, propoziţiunilor din care-şi construia opera. In adevăr, el simţia puterea naturală a principiului estetic după care stilul trebue să facă parte integrantă, indivizibilă de fond. Creangă şi-a creat lumea sa, i-a dat coloare şi prin stil. Ca şi Caragiale, de pildă.

Iar insistenţele lui de a i se îndrepta ceeace i s'a tipărit greşit, dovedesc autonomia sa creatoare, *siguranţa de sine.*

Din toate cele de mai sus, cum şi din altele ce se mai cunosc despre Creangă ca scriitor, ne putem face, şi trebue, o imagine contrară aceleia, încercată pentru hazul ei de un Alexandrescu, Sperantia şi alţii, ori adoptată — cum fac încă unii biografi — alături de cea adevărată — fără a trage vreo concluzie pentru respingerea şi destrămarea celei false.

Noi trebue să o respingem pe aceea care ne presintă un Creangă nesigur de sine, extrem de modest faţă de valoarea scrisului său, apreciind realmente ca „ţărănii" ceeace scria.

Adevăratul Creangă artist ne apare ca o conştiinţă sigură de sine, ca un adânc înţelegător al frumuseţii celor ce crea, iar dacă era vreodată nemulţumit, ori îndoelnic, să o luăm ca o dovadă a râvnei lui către perfecţiune. Artistul nemulţumit de sine — în margini normale, cum era uneori Creangă — e totdeauna pe calea desăvârşirii. Şi această părere e coroborată de influenţa „Junimii" care ridicase, prin acţiunea lui Maiorescu, cultul formei la o adevărată religiune. Acolo, la „Junimea" se învăţa că forma prefectă e cea mai sigură cale a nemuririi, cea mai puternică biruinţă asupra timpului.

Cum altfel poţi înţelege această sumară prefaţă, pregătită de Creangă pentru cea dintâi ediţie în volum a operii sale, ediţie îngrijită de V. G. Morţun şi menită a deveni postumă?

„Iubite cititoriu,

„Multe prostii îi fi citit de când eşti. Ceteşte, rogu-te şi (pe) aceste şi unde-i vedea că nu-ţi vin la socoteală, ie pana în mână

4. Cf. prefaţă la ed. „Minerva", 1916, p. 7—8.

şi dă tu ceva mai bun la iveală, căci eu atâta m'am priceput şi atâta am făcut'' [1]).

Această scurtă prefaţă, pentru cei care au adâncit cercetarea operii povestitorului şi sunt în curent cu biografia lui, e ca o medalie pe care însuşi autorul şi-a bătut-o şi în trăsăturile căreia trăeşte, căci s'a săpat adânc, conştiinţa unei munci şi unei înfăptuiri artistice desăvârşite.

Menite să-i fie prefaţă, rândurile-i au devenit un epitaf, ca o epigramă antică, săpată adânc pe monumentul nemuritor al unei *glorii*.

---

1. I. Cr., *Op. complete*, ed. Kirileanu, 1916, p. 7.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

JOHANN GOTTLIEB FICHTE ŞI MISIONARISMUL SĂU NAŢIONAL

de CONSTANTIN CUMPĂTĂ

Johann Gottlieb Fichte reprezintă în Germania veacului XVIII şi începutul celui XIX, una din cele mai interesante figuri, nu numai din punctul de vedere al unui creator de filosofie idealistă, sistem controversat dar plin de îndrăsneţe ascensiuni, dar şi din punctul de vedere politic. Atitudinea sa din această din urmă perspectivă, pornind din misionarismul umanitarist de care atmosfera veacului trăitor a Revoluţiei Franceze era îmbibată, sfârşeşte prin a se ancora în cel mai pur şi mai entuziast naţionalism, creator de conştiinţi şi unitate de neam. Departe ca această schimbare de atitudine să constitue o inconsecvenţă, ea apare mai curând ca una din cele mai minunate intuiţii ale condiţiilor noi de viaţă de a cărei ascultare atârnă însăşi soarta acelui neam.

Intr'adevăr, Johann Gottlieb Fichte a înfăţişat în prima perioadă a acţiunii sale politice pe misionarul ideilor Revoluţiei Franceze. Lucrarea sa „Revendicarea libertăţii de a gândi pe lângă prinţii Europei" este impregnată peste tot de ideologia Revoluţiei. Această atitudine apare şi mai categorică în „Contribuţiuni destinate a rectifica judecăţile publicului asupra Revoluţiei Franceze", unde, sprijinind în întregime expunerea principiilor pe „Contractul Social" al lui J. J. Rousseau, izbuteşte a justifica revoluţia nu numai pe baze filosofice dar şi politice.

Ziarul Tronului şi Altarului „Eudaemonia" îl numeşte „marele slujitor al idolului Raţiunii" şi „Agent secret al Revoluţiei".

Schimbarea radicală a aspectelor politice face ca Fichte, acest „apostol al umanităţii", să ia atitudine cu totul opusă cosmopolitismului său accentuat. Până la ocuparea Germaniei de către Napoleon, el văzuse în Revoluţia Franceză „întruchiparea menirei liberatoare şi regeneratoare a popoarelor într'un singur stat cuprinzător al întregei omeniri".

Pentru Fichte, „adevăratul patriot este cosmopolit", iar omenirea „este idealul superior pentru orice spirit civilizat".

In cursul său asupra: „Caracterelor fundamentale ale spiritului secolului", ţinut la Universitatea din Berlin în anul 1804-1805, Fichte afirmă categoric că „Patria europeanului creştin şi într'adevăr civilizat nu poate fi decât Statul Europei care ocupă rangul cel mai înalt în scara civilizaţiei".

Sub presiunea noilor condiţii politice, creiate prin expansiunea napoleoniană, statele germane, sdrobite prin luptele dela Iena şi Auerstaedt, activitatea spirituală a lui Fichte, din mistic-umanitaristă, devine naţionalistă intregrală.

Atmosfera, pentru naţia germană, e tot mai grea, tot mai apăsătoare. Nu se mai vede acum prin nimeni şi nicăieri vreo putinţă de scăpare. Reîntoarcerea către propriile puteri, către inepuizabila vitalitate şi orgoliu de rasă, e calea unică de mântuire. Aceasta e justa intuiţie a aristrocraţiei culte din acea vreme.

Şi cum pe calea armelor nu mai e cu putinţă nici o redresare, o reacţiune puternică de *refacere morală*, e calea cea mai indicată de urmat pentru a se ajunge la salvarea poporului german. Deoarece rădăcina răului era de sigur desmembrarea atât de accentuată a statelor germane, lipsa lor de unitate şi conştiinţă de naţie, ceeace se impunea din capul locului, logic şi imperativ, era îndrumarea către o nouă educaţie a poporului german, la care se impunea firesţe a se alătura toţi acei cari aveau în mâinile lor torţele culturii vremii.

Trebuiau, în primul rând, *caractere tari*, capabile de cel mai categoric sacrificiu.

Astfel, reprezentanţi ai culturii germane, ca Schlegel, Adam Müller, Arndt, Kleist, nu văd decât un singur leac pentru mântuirea Prusiei: *însufleţirea sentimentului naţional*, întoarcerea la cultura germană, la isvoarele autentice de energie.

Astfel, Arndt în „Geist der Zeit" scrie: „răul de care suferă patria cel mai mult este slăbirea caracterelor; istoricii n'au inimă; poeţii, izolaţi, fără legătura cu poporul şi prin urmare fără acţiune asupra lui, rămân închişi în turnul lor de ivoriu; criticii n'au nici lărgimea de vedere, nici imparţialitate; publiciştii sunt, în cea mai mare parte, suflete laşe şi josnice. Germania este un haos de moliciune, de rafinament intelectual şi despotism; generaţia prezentă seamănă cu un bătrân căzut în copilărie. Ea care se adora pe ea însăşi, iat-o trezită din lunga ei iluzie. Ce sentiment poate fi mai

sfâşiitor decât acela de a nu mai fi nimic, de a nu mai putea nimic ! Nu există omenire fără popoare, nici popoare fără cetăţeni liberi. In furie mi-am cunoscut patria şi am învăţat a o iubi !" (citat din „Kant şi Fichte" de Luproix, trad. Mihăilescu pag. 232).

Sub imboldul acestei acţiuni de redeşteptare naţională, clasele culte încep a părăsi atitudinea de imitaţie a culturii franceze, adâncindu-se în cea germană. Se ţin o serie de prelegeri asupra valorii artei şi literaturii germane. Se accentuiază tot mai mult cultul superiorităţii rasei germane şi tot ceiace ar putea constitui temei de încredere şi valorificare etnică.

Insăşi Fichte, el care susţinuse cu atâta entuziasm dreptatea Revoluţiei şi cosmopolitismul, înţelege lecţia dată de împrejurări şi caută ca ea să fie pătrunsă de contemporani.

Părăsind poziţia umanitarismului utopic şi fără sens în faţa împrejurărilor grave ale naţiei sale, reia principiile din „Prinţul" de Machiavelli :

„In materii de relaţii dela popor la popor nu există fraternitate şi nici umanitarism. Vecinul este faţă de vecin totdeauna dornic să se întindă în dauna acestuia, să-şi îndrepte asupra lui sfera sa de acţiune. Prinţul nu trebue să creadă în fraternitate, fidelitate, loialitate şi pe baza lor să se depărteze de legile eterne pe care raţiunea le prescrie pentru fiinţa statelor". (Leon Xavier : Fichte et son Temps, vol. II).

Incă din 1806 el solicitase să pună în serviciul Regelui puternicul său dar oratoric pentru însufleţirea armatei, pe care voia s'o urmeze, dar fu refuzat. Refugiat din cauza armatelor franceze, la Copenhaga, reveni la Berlin la 1807. Aci începu Fichte seria celebrelor sale „Cuvântări către Naţiunea germană", a căror vehemenţă şi tumultos elan nu erau întru nimic împiedecate de riscul de a fi împuşcat ca agitator de către trupele franceze. Nici una din primejdiile care pândeau la fiecare pas, n'au reuşit a-i tempera vigoarea cuvântărilor. Nimic nu-l intimida. Nici sgomotele trâmbiţelor şi tobelor armatelor ocupante care adesea treceau pe sub ferestrele sălii unde glasul celebrului profesor rostea aceste cuvântări către naţia germană, nici chiar numeroşii spioni cari adeseori se strecurau în sala de curs. Nu putea tocmai el, care cerea tinerimei din înălţimea catedrei de unde predica sacrificiul jertfirei de către ins dar dătător de viaţă patriei, să se sustragă de pericole, ori cât de imediate şi de grave ar fi fost ele. Numai astfel putea fi consecvent cu imperativele pe care le înfăţişa.

Şi astfel, în intervalul de timp dela 13 Decemvrie 1807 la 20 Martie 1808, Fichte pronunţă cele 14 discursuri.

Ele începeau prin a arăta atmosfera actuală a Germaniei învinse, necesitatea ei de redresare, şi singurul mijloc de a ajunge la aceasta, *acela de transformare a educaţiei.*

Leacul nu putea fi găsit decât studiind în prealabil boala. Şi boala de care suferise şi suferea încă Germania, era spiritul fals şi rău direcţionat al educaţiei, în sens individualist şi strict egoist.

Ajutorul pentru refacerea situaţiei, spune Fichte, nu poate veni însă nici dela om nici dela Dumnezeu, nici dela una din împrejurările ce s'ar putea găsi eventual în câmpul posibilităţilor, *ci din însăşi fiinţa neamului.*

E necesar a remarca dintru început, că în construirea sistemului său de educaţie, Fichte este călăuzit de principiile marelui pedagog elveţian Pestalozzi, cu care de altminteri avea intense legături de prietenie încă din vremea când fusese la Zürich şi de al cărui sistem de educaţie se entuziasmase atât de mult, încât Fichte considera pe Pestalozzi ca omul ales de Providenţă pentru a efectua regenerarea dorită şi pentru a face ca omenirea să înţeleagă „Doctrina Ştiinţei".

Sistemul de educaţie preconizat de Fichte, tindea nu la regenerarea morală a câtorva indivizi numai, ci viza întreaga colectivitate, Naţiunea în totalitatea ei.

Naţia germană trebuia să constituie un singur stat. Dacă poporul german se găsea despărţit, aceasta se datora unor factori de ordin artificial. Şi numai prin amintirea continuă a calităţii de german, s'ar putea realiza individualitatea naţională, independentă, prin care să se prevină, ruina totală a naţiunii.

Izbânda nu vine nici din forţa braţelor nici din valoarea armelor ci din *vigoarea sufletului.*

Şi cauza răului de faţă, spune Fichte, nu rezidă decât în profundul egoism al vremii, egoism nu numai la conducători ci şi la cei conduşi. (Cuvântarea I-a al. 10 şi 15).

Individual, stăpânitorul sau stăpânitul până acum nu s'au gândit decât la bunul lor trai, uitând colectivitatea din care făceau parte integrantă şi pentru care trebuiau să ştie să-şi jertfească, la nevoie, interesele lor particulare sau chiar existenţa.

Legătura dintre individ şi colectivitate, continuă Fichte, se întemeie pe interesul particular al acestuia, pe temere şi speranţă, motive de ordin inferior. Trebuie găsită o nouă legătură între ins

şi fiinţa colectivă, legătura superioară — aceia de aprobare şi dezaprobare morală, fără a fi legată de frică sau de speranţă (cuvântarea I-a al. 17).

Vechea educaţie dădea câteva icoane, poate şi îndemnuri numai, asupra vieţii morale, dar nu le dădea suficientă viaţă, încât copilul să simtă pentru viaţa morală „acel fior de iubire arzătoare şi dor".

Educaţia veche n'a ajuns până la rădăcinele emoţiilor şi mobilelor vieţii spre a o influenţa spre mai bine. N'a fost „arta care să facă oameni", această artă trebuind să fie găsită de acum în colo. In sistemul de educaţie vechiu, poporul pe care se bizuie fiinţa colectivă a neamului a fost complet privat de educaţia de care se bucura numai un număr mic de inşi din clasa nobilă de sus.

In noul sistem de educaţie trebuie să dispară orice deosebire de clasă. Numai astfel educaţia va fi o educaţie specific naţională.

Un astfel de sistem a şi fost pus în practică, spune Fichte, de către Pestalozzi, rămânând numai a-l adopta.

Astfel, regenerarea naţiunei nu este cu putinţă pentru Fichte decât printr'o educaţie morală şi naţională, căci numai prin regenerarea morală a insului şi a naţiunei se va ajunge la o regenerare politică.

Pe dealtă parte însă, regenerarea morală nu se poate înfăptui fără o educaţie energică care să facă din individ un om şi care să privească întregul popor.

Dar ceeace revine permanent ca preocupare esenţială în cuvântările lui Fichte, este ca educaţia să-şi păstreze continuu linia ei naţională. Un popor nu există fără patriotism. Pentru Fichte, poporul şi patria sunt imaginile eternităţii în timp. El defineşte poporul ca „urmare nepieritoare a tuturor voinţelor care caută să realizeze o aceiaş ordine de lucru".

„Un popor în toată puterea cuvântului se compune dintr'un ansamblu de indivizi cari trăesc la un loc aceiaşi viaţă şi se creiază singuri, prin ei înşişi, din punct de vedere material şi social".

Educaţia nouă, stârpind egoismul, căutând a subordona sentimentele inferioare sentimentelor superioare ale existenţei, făcând ca pretutindeni şi oricând să domnească adevărul binele şi iubirea, singurele care determină ordinea în viaţa individuală şi socială, va face prin aceasta ca generaţia ce se naşte să se îndrepte către realizarea superioară a existenţei.

Fichte caută să lege sistemul său de educaţie cu acel al lui

Pestalozzi. La el, spune Fichte, găsim îndrumarea cea mai bună (Cuvântarea 10). Acest mare geniu, spiritualizat prin muncă, sacrificiu şi dragoste pentru cei umili, a izbutit a ridica poporul din starea de adâncă mizerie creind într'adevăr o superioară educaţie naţională.

Expunând astfel sistemul său, Fichte se întreabă care va fi factorul însărcinat cu îndeplinirea acestui plan. *Statul*, răspunde el.

Dând toată posibilitatea de desvoltare noilor generaţii, pe baza sistemului de educaţie conceput, Statul oricând va avea la dispoziţie o armată pe care n'a mai văzut-o nici un secol până acuma. Şi dacă Statul şi-ar da toată osteneala şi ar face toate eforturile pentru îndeplinirea acestei educaţii, noua generaţie, spune Fichte, va fi realizată, nu în mai mult de douăzecişicinci de ani. Şi dacă nu se va găsi nici un om de stat care să înţeleagă gravitatea de importanţa acestei probleme, Fichte cere ca realizarea să pornească din iniţiativă privată, îndreptând acest apel către marii proprietari şi asociaţiile din diversele oraşe ale Germaniei, care vor întreprinde opera de educaţie până când Statul, convins de noul sistem prin realizările obţinute, va lua în sarcina sa această grijă.

In ultimile cuvântări, Fichte, cu o elocvenţă neîntrecută şi cu o putere de convingere şi argumentare excepţională, face apel la toţi oameni ce deţin cultura vremii şi la Prinţii germani să înceapă o nouă viaţă de muncă şi de sacrificiu pentru salvarea Patriei.

„Momentul este decisiv" — spune el, — „trebuie sau să pierim sau să lucrăm" !

Efectul acestor cuvântări a fost considerabil. Tipărite fără întârziere, ele s'au răspândit în toate statele Germaniei, exercitând o influenţă din cele mai animatoare. O nouă viaţă spirituală şi civică începe a-şi lua avânt, acolo unde mai înainte, haosul, egoismul, platitudinea şi indiferenţa pentru bine colectiv, domneau. Universităţile încep să-şi înţeleagă rostul lor naţional. Studenţii intră în lupta angajată întru organizarea Statului nou şi promovarea patriotismului. Profesorii, savanţii, conducătorii politici se îndreaptă spre Iverdon spre a vedea pe marele Pestalozzi popularizat de Fichte, căutând a-i pătrunde mai adânc şi direct sistemul său de educaţie. Se constituesc organizaţii — centre de cultură — în oraşe, se creiază institute de educaţie. O nouă viaţă morală, întemeiată pe ideia datoriei şi spiritului de sacrificiu, se revarsă pe tot cuprinsul Germaniei. Humboldt, Stein, Schleiermacher,

Goethe, se alătură de Fichte în această acţiune. Şi Germania îşi începu era de refacere.

Fichte n'a avut însă fericirea să-şi vadă roadele sublimelor lui sacrificii, dar pe mormântul său stă scris, pentru toate timpurile şi generaţiile naţiei:

„Şi cei înţelepţi vor străluci ca strălucirea cerului; şi acei cari au dus pre mulţi spre dreptate — ca stelele; veşnic şi deapururea".

Pe linia actualităţii, Johann Gottlieb Fichte se situiază ca un precursor al naţionalismului, ca nouă spiritualitate. Cuvântările lui către naţiunea germană pot constitui deopotrivă de fertile îndemnuri, şi pentru alte popoare, acele care vor să-şi realizeze destinul de Neam şi să se valorifice cu adevărat creator, înlăuntrul unei realităţi etnice de sine stătătoare.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

REVOLUŢIA DELA 1917 ÎN BASARABIA

LUPTA MOLDOVENILOR PENTRU LIMBA, ŞCOALA ŞI CULTURA NAŢIONALĂ

de H. DĂSCĂLESCU

I.

Cea dintâi cerinţă a Moldovenilor, după răsturnarea vechiului regim rusesc, a fost naţionalizarea învăţământului. Primul strigăt al lor a fost: şcoală moldovenească. Nici o organizaţie cu caracter naţional, profesional, politic, militar, social, de orice natură ar fi fost ea, n'a ezitat să-şi spună cuvântul în soluţionarea acestei probleme vitale. Comisiunea şcolară a Zemstvei Guberniale din Basarabia, partidele politice, comitetele ostăşeşti dela Odesa, Sevastopol, Novo-Giorgievsk, Nicolaevsk, Frontul Român, Comitetul Central Militar din Chişinău, adunările zemstvelor dela Soroca, Bălţi şi alte ţinuturi, cooperatorii, studenţii, învăţătorii, preoţii, ţăranii, toţi au cerut fără clipă de întârziere, naţionalizarea învăţământului. Setea de învăţătură a Moldovenilor era nemărginită, după un veac de întuneric. Şcoala rusească n'a reuşit să capteze şi să conrupă decât elementele dela suprafaţa societăţii. Ţărănimea a rămas imună la otrava înstrăinării, dar şi fără carte. De şcoala rusească se ferea instinctiv. Lipsit de lumina potrivită sufletului său, neavând bucoavnă moldovenească la îndemână, fiind părăsit şi uitat chiar de conducătorii lui fireşti, ţăranul şi-a păstrat în schimb tradiţia şi limba lui grăită. „Şcoala noastră de până acuma a fost o şcoală de chinuire, a fost o nevoie pentru copii — scrie un învăţător moldovan. — Când ei făceau vre-o poznă, maicele îi speriau zicând că îi vor trimite la ea". (Cuvânt Moldovenesc. No. 42, Mai 28, 1917, Chişinău).

Ceiace este caracteristic şi aproape unic în revoluţia Moldovenilor din Basarabia, e, că ei pun problema culturei înaintea tuturor celorlalte şi ca o condiţie esenţială a vieţii naţionale. Revoluţia lor nu se mărgineşte la satisfacerea instictelor, nici la îndestularea nevoilor materiale. Inaintea acestora primează cerinţele culturale. Setea sufletului birueşte foamea trupului. Această caracteristică dă o înaltă valoare spirituală mişcărei naţionale moldoveneşti dintre Prut şi Nistru. La celelalte revendicări, cum era, de pildă, autonomia, Ruşii se opuneau pe faţă. In ce priveşte însă cerinţele de ordin şcolar, legitimitatea lor era atât de evidentă, încât nu puteau invoca nici un argument, care să le

justifice rezistenţa, decât acela, că graiul moldovenesc ar fi prea sărac şi simplu, ca să poată da expresiune unei culturi superioare. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru. Iaşi. Editura „Viaţa Românească". Pag. 190).

*

Incă din primele zile ale revoluţiei ruse, la începutul lunei Martie, apar în ziarele din Odesa şi Chişinău diferite note informative şi apeluri cu caracter politic, naţional şi democratic, ale intelectualilor moldoveni, cari se căutau unii pe alţii pentru a se sfătui şi a preciza revendicările lor naţionale în lumina principiilor revoluţiei. (Petru Cazacu, „Moldova dintre Prut şi Nistru". Pag. 197—198).

La începutul lunei Aprilie 1917, fruntaşii moldoveni, se constituesc în partid politic şi fixează un program minim, în care se dă cea mai largă extindere chestiunilor de limbă şi şcoală naţională. Ei cer ca administraţia şi judecăţile să se îndeplinească de către oameni eşiţi din mijlocul şi în limba poporului majoritar, rămânând ca limba rusă să fie utilizată numai în raporturile cu autorităţile centrale dela Petrograd. In şcoalele de toate gradele predarea să se facă în moldoveneşte, iar limba rusă să se înveţe numai ca obiect de studiu. In sate şi oraşe să se facă şcoli cu mai mulţi ani de învăţătură şi toţi copiii să fie obligaţi a le freventa. Biserica să fie condusă de arhierei moldoveni, iar preoţii să fie crescuţi în limba românească, în care să fie obligaţi a face slujbele religioase. Partidul naţional cere ca, chiar serviciul militar să se facă în româneşte, rezervându-se limba rusă numai pentru comanda înaltă. (Petru Cazacu, „Moldova dintre Prut şi Nistru". Pag. 199. Onisifor Ghibu, „Dela Basarabia rusească la Basarabia românească". Cluj, 1926. XXXIX—XLII. Ştefan Ciobanu, „Unirea Basarabiei". Pag. 11. „Cuvânt Moldovenesc", No. 28. Aprilie 9. Dimitrie Bogos. La Răspântie. Moldova dela Nistru în anii 1917—1918).

Acest program este pivotul de acţiune a fruntaşilor moldoveni; ei caută să-l popularizeze şi să-l impună în toate manifestările. Unul din conducătorii partidului, Pavel Gore, reuşeşte să convingă adunarea Zemstvei Guberniale, care era un fel de consiliu provincial şi unde el figura ca membru, să admită convocarea tuturor învăţătorilor moldoveni într'un congres general, pentru discutarea problemelor şcolare. Prin stăruinţa ce depune, obţine mai târziu dela forul executiv al Zemstvei şi mijloacele necesare pentru organizarea unor cursuri de adaptare a învăţătorilor la nouile transformări ale învăţământului. (Petre Cazacu, „Moldova dintre Prut şi Nistru". Pag. 201).Mişcarea culturală produce mare entuziasm nu numai în rândurile tineretului şcolar, dar şi în mijlocul ţărănimii. Studenţii, elevii de şcoli şi soldaţii, umblau cu panglici tricolore la piept, făcându-şi un crez sfânt de a vorbi numai româneşte în toate împrejurările. Incepe a se vorbi

această limbă în biserici, în parte în unele școli; se iau lecții de limbă dela Românii refugiați, se organizează coruri naționale, se scot numeroase publicațiuni în broșuri și foi periodice. (Ștefan Ciobanu. Unirea Basarabiei. LXXXI)

Massele populare moldovenești încep a căpăta conștiința, că alcătuesc o formație etnică aleasă și că, între dânsele și celelalte naționalități, inclusiv stăpânitorii ruși, există mari deosebiri nu numai de obiceiuri, limbă și tradiție, dar și de calitate. Sunt caracteristice în această privință scrisorile de pe front ale soldaților, trimise la redacția ziarului Cuvânt Moldovenesc, care apărea în Chișinău sau epistolele trimise fraților, părinților și rudelor lor. „Eu gândeam — scrie ostașul Druc către fratele său Dumitru — că Moldovenii noștri de atâția ani trăind cu Rușii, împrăștiați prin toată Rusia, cu totul au uitat de a lor limbă națională și cât lumea n'or mai avea lor, dar tot vor umbla cu împrumutul. Dar după ce am cetit gazeta cea moldovenească, atunci eu am văzut că nu-i așa cum gândeam, da-i amintrelea. Ia, ce bine ar fi, când să fie aici la noi gazeturi de acestea, ca să știm și noi ce se face în Basarabia în vremea asta și cine lucrează cu noi în partea autonomiei. Scrie cum îi pute Dumitre și trimite în redacție dela noi, fiii Basarabiei, comitetului moldovean din Basarabia și la toți cari lucrează în partea noastră, că le trimitem mare bodaproste pentru trudă și înainte punem pe dânșii mare nădejde, că ei ne vor scoate pe noi la lumină, ca să arătăm lumii, că și noi suntem Români, nu Ruși ori Poleci, dar curat Români moldoveni". (Ștefan Ciobanu. „Unirea Basarabiei". LIII. „Cuvânt Moldovenesc". No. 59. 20 Iulie 1917).

In ziua de 29 Aprilie 1917, țăranii din plasa Slobozia Bălților fac o mare adunare și cer stăpânirii să introducă limba moldovenească în toate școlile, bisericile, administrația și armata. „Școala noastră trebue să fie adevăratul isvor de lumină și știință în limba noastră părintească". Ei cer în acelaș timp, ca limba rusă să fie scoasă din predarea obiectelor și tolerată cel mult, ca obiect deosebit „precum s'a învățat până acuma în școlile orășenești limba franțuzească și cea nemțească". (Ștefan Ciobanu. „Unirea Basarabiei". Pag. 26—27. „Cuvânt Moldovenesc". No. 34 din 30 Aprilie 1917).

Sunt numeroase dovezi că ideile naționale încep să pătrundă în massele populare moldovenești și că starea de instinct național a acestor masse se înalță la starea de conștiință națională. Iată ce scrie un număr de țărani din satul Horodiștea județul Lăpușna către redacția ziarului Cuvântul Moldovenesc, unde era sediul partidului național: „Noi cu toți suntem de viță moldovenească și formăm un cor în limba mamă, încă de vre-o trei ani la biserica din satul nostru, alcătuit de dascălul nostru Vasile Movileanu". Așa dar, limba și tradiția se păstrau în satele moldovenești cu toată vigoarea, chiar pe vremea absolutismului țarist, când în biserică se cânta moldovenește cu toată opera de rusificare pe cale religioasă,

întreprinsă de potentaţii ruşi în frunte cu faimosul rusificator Serafim Ciceagov, arhiepiscopul Basarabiei şi urmaşii săi. „Noi suntem gata — zic ţăranii — să luptăm pentru interesele noastre moldoveneşti, care până acuma ne-au fost răpite de către foştii împăraţi şi cinovnici, care ne-au ţinut în bezna întunericului, fără a ne da limba noastră în scumpa noastră şcoală şi biserică. Acuma când soarele s'a ivit şi a spart cu razele sale întunericul negurei, noi voim ca să avem limba mamă în biserică, ca să înţelegem ce se cântă şi ce se ceteşte de preoţii şi dascălii noştri. Şcoala să fie în limba noastră mamă, ca să ştim ce învăţăm, nu ca până acuma, când nu înţelegeam deloc învăţătura în limba străină. Judecata şi ocârmuirea să se facă în limba noastră mamă. Destul am fost de batjocură celor străini până acum". (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei. Pag. 29—30. „Cuvânt Moldovenesc". No. 40. Mai 21. 1917).

Aceleaşi manifestări de conştiinţă se constată pretudindeni la ţărănimea basarabeană. In această privinţă sunt caracteristice rezoluţiile adunărilor ţărăneşti din plasa Lăpuşna judeţul Lăpuşna, plasa Bujor din acelaş judeţ, comuna Brânzeni judeţul Orhei şi multe altele. (Ştefan Ciobanu. Unirea Basarabiei. Pag. 33—43—44. Cuvânt Moldovenesc. No. 41. 24 Mai şi No. 44 din 3 Iunie 1917). Ţăranii din acest din urmă sat, cerând şcoală şi biserică naţională, ca şi cei din plăşile Bujor, Lăpuşna, Hânceşti, îşi exprimă dorinţa, ca limba rusă să se predea numai în cel din urmă an de învăţătură, iar cărţile de şcoală să fie scrise cu litere latineşti. (Ştefan Ciobanu. Unirea Basarabiei. Pag. 57—58. Cuvânt Moldovenesc. No. 72. 20 Aprilie 1917). In loc să ceară pământ, inventar agricol, suprimarea impozitelor şi alte bunuri de ordin material, ţăranii uită în rezoluţiile adunărilor lor de toate acestea, accentuând în schimb şi perseverând să li se dea învăţătura şi rugăciunea în limba mamă pentru hrana lor sufletească.

Dar ideile naţionale străbat şi printre elevii şcolilor rusificate, care cer îndepărtarea profesorilor ruşi. Astfel, elevii cursului superior liceal din Soroca, după ce declară că se recunosc Moldoveni, spun că vor să rămână tot acelaş neam, cu toate că Ruşii depun toate sforţările „ca să ne facă Ruşi prin învăţătorii noştri". (Ştefan Ciobanu. Unirea Basarabiei. Pag. 25. Cuvânt Moldovenesc. No. 33. Aprilie 16. 1917).

In afară de propaganda orală şi scrisă pentru moldovenizarea şcolilor, membrii partidului naţional caută să determine şi Zemstva Gubernială, care era organul suprem de conducere a provinciei, să accepte aceste deziderate şi să avizeze la măsuri practice pentru realizarea lor.

La începutul lunei Iunie, după ce avusese loc congresul învăţătorilor, adunarea Zemstvei Guberniale, în urma expunerei inflăcărate a preşedintelui partidului naţional, care era şi membru al acestei adunări —, votă suma considerabilă de 55.000 ruble

pentru cursurile de pregătire a învățătorilor moldoveni. (Petre Cazacu. „Moldova dintre Prut și Nistru". Pag. 192).

Acțiunea Partidului Național pentru naționalizarea învățământului e îmbrățișată în toate județele Basarabiei, cu excepția Hotinului și Cetății Albe, unde străinii fiind mai numeroși, opuneau o îndârjită rezistență. Dezideratele Moldovenilor sunt aceleași pretutindeni. Așa, de pildă, Partidul Național din Bolgrad cere într'un mare congres ținut la 11 Aprilie ca, școlile cari erau până atunci un mijloc de a-i face pe Moldoveni Ruși și care i-au adus într'o stare culturală și economică din cele mai înapoiate, să fie naționalizate pentru a servi cu adevărat la luminarea poporului. Biserica, deasemenea, să nu mai fie instrument de rusificare în limba slavonă; deaceea rugăciunile să se facă în limba română. (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei. Pag. 18. Cuvânt Moldovenesc. No. 33 din 26 Aprilie 1917).

Țărănimea din județul Bălți, după mai multe adunări pe comune, face o mare întrunire în orașul de reședință la 17 Septembrie 1917, condusă de fruntașii naționaliști: Andrei Palade, Grigore Gologan, Neculae Butnariuc, Vasile Costin, Gheorghe Popovici, Toader Grigorie, Ion Levițchi, Lavrenti Cucoș, ș. a.. In rezoluția adunării se scrie între altele: „Judecând întrebarea despre începerea învățăturei în ținutul Bălților și eșind din punct de vedere că, naționalizarea școlii este unul din cele mai mari temeiuri ale revoluțiunei rosienești, fără întroducerea căreia în viață nu este cu putință clădirea nouă a marei republici rosienești", țăranii hotărăsc să se întroducă încă dela începutul anului școlar 1917, în toate școlile, învățătura în „limba norodului, pe limba mamă a copiilor". Congresiștii țărani nu uită să amenințe pe acei ce s'ar opune la naționalizare: „Intâmplându-se sau întâmpinându-se din partea unor grupe, care fețe pun piedeci sau împotrivire asupra înființărei în viață acestei rădăcinale reforme în treaba școlară, sfatul delegaților țărănimei va apăra aceste temeiuri cu toate mijloacele ce sunt la dispoziția mâinelor lor". Copia acestei rezoluții se trimite la toate școlile primare din județ, pentru ca „cuprinsul premergătoriului să fie împlinit". Se înțelege ușor, că naționalizarea școalei, pe care țăranii o consideră ca unul din cele mai mari temeiuri ale revoluției „rosienești", nu o susțin, pentru a întări „clădirea nouă a marei republici rosienești", căci doreau din toată inima tocmai prăbușirea statului, în care au fost ținuți în întuneric un veac „fără învățătură pe limba mamă a copiilor". Țăranii sunt hotărîți să apere „cu toate mijloacele ce sunt la dispoziția mâinilor lor", cea mai de seamă dorință la care nu înțelegeau să renunțe: școala românească. (Petru Cazacu. Moldova dintre Prut și Nistru. Pag 197).

Aceiaș perseverență și îndrăsneală în încetățenirea limbei lor în școli și relațiile publice, o arată reprezentanții țăranilor și în primul congres al țăranilor din Basarabia, care are loc la Chișinău la 20 Mai 1917. Dela început, Moldovenii ob-

servară că sunt în minoritate în acel congres, deşi ţărănimea moldovană forma covârşitoarea majoritate a populaţiei. Anomalia se explică prin faptul că iniţiatorii congresului şi conducătorii provinciei, fiind străini, au manevrat ca să vină mai mulţi delegaţi tocmai din ţinuturile Cetatea Albă, Ismail şi Hotin, unde se găsesc masse compacte de Ucraineni, Nemţi şi Bulgari. Neînţelegerile se produc chiar în şedinţa preliminară a congresului, când Socolov, trimisul Guvernului Provizoriu rus, îşi începu cuvântarea în ruseşte. Delegaţii moldoveni, protestând că nu înţelegeau ruseşte, dar în realitate pentru a impune limba românească în desbateri, cerură să se tălmăcească în moldoveneşte cuvântarea reprezentantului guvernului, iar pentru mai multă siguranţă, că se va întrebuinţa limba lor în discuţii, propuseră ca preşedintele să fie ales dintre Moldoveni. Străinii voind să arate că dispreţuesc limba română, se retraseră din şedinţă, cât timp fu tradus în româneşte discursul lui Socolov. Delegaţii moldoveni, P. Halipa, Vrânceanu şi Ion Păscăluţă, propun pe cooperatorul Gheorghe Buruiană la preşedinţie, dar străinii îl resping şi încep discuţiile în ruseşte. Văzând aceasta, Moldovenii, la apelul marinarului Gafencu, pornesc în număr de 200 în sala Zemstvei Guberniale, părăsind Sala Eparhială unde se ţinea congresul şi îşi fac adunarea lor proprie. Străinii în frunte cu trimisul guvernului rus, capitulară, acceptând condiţiile Moldovenilor. Această biruinţă putea fi considerată ca o adevărată cucerire. Fruntaşii naţionalişti, prin glasul lui Ştefan Ciobanu, pun şi aci ca pretutindeni, chestiunea naţionalizării şcolii, obţinând aprobarea cu toate că, congresul prin însuşi structura şi programul său, avea de scop cu totul alte chestiuni şi în deosebi, problema împărţirii pământului. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru. Pag. 195).

Partidul Naţional, în susţinerea învăţământului şi limbei moldoveneşti, care răscolise ţărănimea în conştiinţa sa etnică, era urmat şi de alte formaţiuni politice, cu toate că acestea aveau mai mult un caracter social. Astfel partidul progresist moldovenesc, care îşi avea sediul la Odesa, se adresează tuturor conaţionalilor din întreaga Rusie, cerându-le să lupte pentru întroducerea limbii materne în şcolile de toate gradele precum şi în biserici, administraţie şi justiţie. Partidul îşi fixează aceste revendicări în programul său cu menţiunea, ca în scriere să nu mai utilizeze caractere ruseşti, ci numai literile latineşti. Intr'o variantă a acestui program, se cere cu mai multă preciziune, ca instrucţiunea copiilor să se facă în limba naţională, în „şcoli populare, inferioare, mijlocii, superioare şi tehnice". (Proces verbal No. 1 şi 2. Registrul Partidului Progresist Odessa). Membrii acestui partid nu se mulţumeau numai să pună în program astfel de desiderate, ci le popularizau prin adunări şi congrese. Ei făceau apeluri entuziaste în scris, răspândind totodată broşuri şi cărţi poştale cu portretele oamenilor mari ai neamului românesc. Intre altele se răspândeau cărţi poştale cu portretul poetului redeşteptării na-

ționale, Vasile Alecsandri și cu inscripția: „Trăiască Basarabia autonomă".

Un alt partid moldovenesc numit Social-Revoluționar și care din punct de vedere social avea același program ca și partidul cu același nume din Rusia, nu uită să scrie între desideratele sale principale, naționalizarea școlilor și tuturor așezămintelor „în limba noastră strămoșească". (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 73. Ziarul Ardealul No. 7, Noembrie 12/1917).

Naționalizarea învățământului a fost adusă în discuție în toate congresele cu caracter profesional, indiferent de obiectivul inițial urmărit de aceste congrese și acceptată, în cele mai multe rezoluții, integral, așa cum se găsește în programul Partidului Național sau cu mici variațiuni și complectări. Așa s'a procedat în congresele clerului.

Cum s'a început revoluția, preoțimea moldoveană a cerut limba maternă în biserică și școală. Dealtfel, o parte din preoți și în special călugării în mânăstiri, cu toate prigonirile stăpânirei, citeau în limba poporului chiar pe vremea țarismului, expunându-se la aspre sancțiuni, cum a fost cazul cu ieromonahul Gurie, care a fost isgonit câțiva ani din Basarabia pentru această îndrăsneală; și care, în loc să renunțe la răsvrătire, a făcut și o bucoavnă de învățătură în limba română. „Biserica noastră — scrie un cleric în ziarul Cuvânt Moldovenesc — nu mai era un locaș în care se înălța spre Cel Atot-Puternic o rugăciune adevărată. Rugăciunea se rostea pentru noi, iar noi n'o înțelegeam, pentru că era în limbă străină. Acesta era un păcat săvârșit înadins de orânduiala veche, care a apus; era un păcat împotriva bisericei lui Dumnezeu. Și fiindcă, pe lângă altele multe nelegiuiri, a fost cu putință și aceasta, cea mai grozavă nelegiuire, deaceea mulți din Moldovenii noștri mai cred că nu-i chezășuită încă cu desăvârșire mântuirea". (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei Pag. 4). Nutrind astfel de sentimente, clerul, în congresul preoțesc dela 25 Aprilie, alege o comisiune din preoții C. Ursu, C. Popovici, I. Știucă, C. Partenie ș. a., să redacteze o revistă și broșuri de propagandă în limba română, pentru luminarea poporului. Limba în discuții și adunările clericale era deobiceiu cea oficială rusă, dar Moldovenii nu vor să mai asculte de acest obicei și preotul Dragancea desvoltă o conferință pentru congreșiști în grai moldovenesc, tocmai în casa eparhială — Serafimschi Dom — construită de Arhiepiscopul Serafim, cel mai mare rusificator și prigonitor al Moldovenilor. (Dosarul No. 1. Convocarea, deschiderea și închiderea sesiunei Sf. Tării. Arhiva comisiunei de lichidare a Sf. Tării). In rezoluțiile congresului se cere ca limba Moldovenilor, care alcătuesc majoritatea populației, istoria Basarabiei și a poporului majoritar care o locuește, literatura națională, precum și cântecele moldovenești, să se predea obligatoriu pentru elevii moldoveni. (Adunarea extraordinară eparhială a clerului și mireniilor Eparhiei Chișinău, 1917).

In congresul eparhial dela 26 August acelaş an, se cere introducerea, chiar în Septembrie, în şcolile duhovniceşti, în mod obligatoriu, înafară de limba moldovenească în predarea tuturor obiectelor, literatura istoria civilă şi bisericească, etnografia şi geografia poporului român din România, Transilvania, Bucovina, şi în deosebi din Basarabia, precum şi muzica naţională, profană şi bisericească în aceiaş limbă. Pentru alcătuirea programului nouilor obiecte, preoţimea însărcinează pe profesorii români din Chişinău, care vor trebui să lucreze de comun acord cu membrii Comisiei Şcolare moldoveneşti de pe lângă Zemstva Gubernială. (Proces Verbal a şedinţelor delegaţilor clerici şi mireni ai Eparhiei Chişinăului). Glasul bisericei basarabene No. 42—43. Pag. 215, Octombrie 1917, Chişinău).

Preoţii naţionalişti nu se mărginesc numai la exprimarea doleanţelor de ordin cultural naţional: ei lucrează alături de membrii Partidului Naţional în toate împrejurările, unde se cere sacrificiu. In coloanele ziarului Cuvânt Moldovenesc, unul din ei, Andrei Murafa, scrie „Cântare către Moldova", care se distribue în mii de exemplare în foi volante: „Să trăeşti pământ scump al Moldovei, în care, în vechime făceai la vecinii tăi din Răsărit bine cu oameni luminaţi. Tu, care le-ai dat lor pe Antioh Cantemir şi Petru Movilă, după ce te-ai alipit de dânşii, pe cuvânt că vor să te apere de Turci, te-au isbit pe un veac în temniţă. Auzi tu, strigătul prin oraşele şi satele tale, trăiască Moldova, trăiască maica noastră?" (Cuvânt Moldovenesc No. 27, Aprilie 2/1917. Idem 16 Aprilie No. 30).

Creearea unei culturi naţionale prin moldovenizarea învăţământului este cerută până şi în congresul cooperativelor dela 6—7 Aprilie 1917, care pretinde între altele, înlăturarea conducerii ruseşti din fruntea şcolii şi înlocuirea ei cu o conducere moldovenească, capabilă de a pregăti corpul didactic în vederea nouilor transformări. (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei. Pag. 22—23). Unii membri ai congresului, străini de neam, manifestând păreri contrarii cu rezoluţiile congresului, Ion Păscăluţă, delegatul Moldovenilor din Odesa, declară că, toţi ostaşii vor lupta pentru apărarea limbii şi şcolii moldoveneşti „până la ultima picătură de sânge". (Cuvânt Moldovenesc No. 43, Mai 31, 1917).

Studenţimea basarabeană dela Universităţile ruseşti şi cei câţiva studenţi cari urmaseră la Universităţile din Vechiul Regat, se amestecară încă din primele luni ale anului 1917 în vâltoarea revoluţiei, cu avânt generos tineresc, depunând cea mai vie activitate pentru promovarea culturii naţionale. La 20 Martie studenţii şi studentele dela Universitatea din Kiev şi teologii dela Academia Teologică din acel oraş, au reînviat cercul studenţilor români basarabeni din Kiev „Deşteptarea", al cărui întemeietor fusese profesorul Ştefan Ciobanu. (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 13. Cuvânt Moldovenesc No. 28, Aprilie 9, 1917), iar la 26 Aprilie 1917, au desfăşurat steagul revoluţiei cu un pro-

gram naţionalist integral, în care se vorbeşte pe faţă despre unirea poporului român şi identitatea Românilor de pretutindeni. Aceasta se explică şi prin influenţa exercitată de prizonierii români ardeleni, cari se găseau internaţi în localitatea Darniţa de lângă Kiev şi care intrară în strânse raporturi cu studenţii basarabeni. Iată cum explică aceşti studenţi, necesitatea eliminării limbei ruse din viaţa Moldovenilor şi despărţirea lor de vechea stăpânire: „Poporul moldovenesc, dacă ar trăi sub Ruşi, ar fi obligat să ştie două limbi, iar aceasta este foarte greu, că, vedem noi, că plugarul nu poate să-şi muncească bine ca să fie hrănit şi îndestulat în privinţa economică şi pe lângă asta, să fie silit să înveţe încă o limbă, care nu se vorbeşte deloc în casa lui. Tot din cauza aceasta va fi în viitor aşa, că, se va înstrăina cărturărimea noastră, şi poporul va rămâne iară fără conducători de neamul lui. Ori, este rău ca aşa cărturari, cari nu sunt cu inima şi cu graiul cu poporul, aceasta totdeauna, cum arată istoria lumei întregi, a vândut pe popor la străini. Ţăranii nu pot deodată să îngrijească şi de conducătorii lui, care vorbesc în altă limbă şi să ţină şi de coarnele plugului, căci atunci, ori unul ori alt lucru, nu va merge bine" (D. Bogos, La Răspântie, Moldova dela Nistru în anii 1917—1918, Pag 30).

In ziua de 20 Mai, are loc primul congres studenţesc în localul redacţiei Cuvânt Moldovenesc, sub preşedinţia lui Teofil Ioncu. Congresiştii consideră şcoala, ca cel dintâi mijloc de regenerare a Moldovenilor, deaceia, prin referatele studenţilor Nastase, Vladimir Cazacliu şi Vladimir Bogos, cere naţionalizarea şcoalei primare şi creiarea învăţământului secundar moldovenesc cu întrebuinţarea în scriere a alfabetului latin. Studenţii mai susţin creiarea unei universităţi în capitala Basarabiei, iar până atunci, înfiinţarea unor catedre la universităţile din Kiev şi Odesa de limba, literatura şi istoria Românilor, pentru pregătirea corpului didactic secundar. (D. Bogos, La Răspântie. Moldova dela Nistru în anii 1917—1918, Pag. 37. „Cuvânt Moldovenesc" No. 38, Mai 14, 1917. Şcoala Moldovenească No. 2—4, Pag. 109). După votarea rezoluţiilor cu caracter şcolar, studentul Vladimir Bogos, secretarul congresului, desfăşoară prin surprindere un frumos steag tricolor, pe care era scris cu litere latine „Trăiască Şcoala Moldovenească Autonomă". (D. Bogos, La Răspântie, Pag. 38). Studenţii alcătuiră o asociaţie cu secţii în toate localităţile, unde erau şcoli secundare, pentru a urmări naţionalizarea acestor şcoli. La sediul asociaţiei se pregăti înfiinţarea unei biblioteci centrale, iar studenţimea îşi făcu un crez din stabilirea legăturilor celor mai strânse cu tineretul intelectual dela Bucureşti, Iaşi, Cernăuţi, Sibiu, Blaj, Arad, Caransebeş, Lugoj, etc. (D. Bogos. La Răspântie. Pag. 39).

Ucranienii, care revendicau dela Guvernul provizoriu rus complectă autonomie naţională, convocară la Kiev un congres al tuturor naţionalităţilor din Rusia, în zilele de 8-14 Septembrie 1917. Moldovenii se grăbiră să-şi trimită delegaţii lor, care la

congres nu vor să li se mai zică Moldoveni, ci deadreptul, Români. La Kiev se stabileşte principiul, că toate limbile din Rusia sunt egale, şi că, în fiecare regiune, limba populaţiei majoritare va fi întrebuinţată de către autorităţi în raporturile cu cetăţenii şi între ele. In plin congres, delegatul moldovan Cijevschi explică toată tragedia conaţionalilor săi de sub stăpânirea rusă: ţărănimea întunecată, învăţând în şcoli ruseşti, uită într'un an toată învăţătura străină „fiind un exemplu de cum nu trebue învăţaţi oamenii carte". Pentru Moldovenii satelor şi cartea rusească şi cea moldovenească sunt închise, fiindcă nu ştiu nici ruseşte nici moldoveneşte. Intelectualitatea basarabeană şi-a căutat conţinut sufletesc pentru viaţa internă sufletească în culturi străine şi s'a risipit în lumea întreagă, adaptându-se climei străine şi părăsindu-şi neamul în sălbătăcie. „Cine împiedecă renaşterea naţională, face lucru rău, împiedecând omenirea de pe calea progresului. La masa la care am fost poftit (de către Românii ardeleni, prizonieri lângă Kiev. N. A.) — spune delegatul moldovan — încă odată am simţit golul şi oarecare jenă morală din cauza lipsei mele de cultură naţională. Dealtfel, aceasta este soarta tuturor acelora, care s'au înstrăinat de cultura naţională". Al doilea delegat moldovan la congres, Teofil Ioncu, explică în cuvântarea sa, cine şi ce sunt Moldovenii. El spune, că mulţi poate au auzit de Moldoveni, dar puţini ştiu, că o naţiune moldovenească nu există. Acest nume n'are caracter naţional, ci numai teritorial. „Dacă noi — zice oratorul — numim moldoveneşti comitetele şi organizaţiile noastre, o facem aceasta, numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul român sună prea aspru la urechile vrăjmaşilor noştri, de care avem foarte mulţi". Delegatul moldovan alunecă cu mare îndrăsneală pe panta iredentistă, afirmând că, România a intrat în războiu, ca să realizeze integritatea ei etnică şi că interesele ei sunt tot atât de mari în Basarabia ca şi în Transilvania. „Cum se va hotărâ chestia românească la congresul de pace, noi nu ştim, — continuă delegatul. — Putem însă presupune, că dacă această chestie nu se va rezolvi în toată întinderea ei, conform principiului recunoscut al dreptăţii popoarelor, atunci Basarabia poate să devină o nouă Alsacie-Lorenă". Această ameninţare rostită de delegatul moldovan, la Kiev, în centrul Rusiei, împotriva uriaşului stat rus, care nu se prăbuşise încă, dovedeşte o atitudine, care era în flagrant conflict cu cea mai elementară prudenţă. Se vede din aceasta, că desinteresarea şi curajul Moldovenilor merge până la sacrificii, când este în joc naţiunea lor. Teofil Ioncu, mai arată cum guvernele ruse credeau că nu mai poate exista în Basarabia limbă, literatură şi cultură românească. A fost deajuns însă, să isbucnească revoluţia şi sentimentul naţional a eşit la suprafaţă. Delegatul sfârşeşte printr'o nouă ameninţare: „Dacă în aspiraţiile noastre politice (autonomia Basarabiei N. A.) ne vom lovi mereu de desiluzii, atunci noi urmând necesitatea care nu cunoaşte hotare, ne vom face separatişti". (Ştefan Ciobanu, Unirea Basa-

rabiei, Pag. 223—224—225. Ziarul România Mare. Anul I, Kiev).

Moldovenii nu se preocupau numai de naționalizarea și culturalizarea populației din Basarabia, ci gândul lor trecea mai departe spre răsărit de Nistru, unde erau răspândiți sute de mii de conaționali de-ai lor, care suferiseră la fel urgia stăpânirei țariste. Dealtfel, acelaș sentiment național se trezise odată cu începutul revoluției și în sufletele Moldovenilor transnistrieni. Iată ce scrie un bătrân transnistrian către redacția Cuvânt Moldovenesc: „Am de-acum șapte zeci de ani. Ca mâine voi muri. Dar tot nu mă îndur să se stângă moldoveneasca. De aceea foarte vă rog și vă poftesc să nu-i uitați nici pe Moldovenii de pe malul Nistrului cel din stânga, din gubernia Hersonul, că toate satele pe malul Nistrului sunt moldovenești, da preoți, mai mult Ruși. Și tare ni-i întuneric cu așa slujire. Foarte ni-i sete de preoți moldoveni și nu-i avem, cu toate că sunt unii Moldoveni, tot rusește cetesc". Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei. Pag. 27—28, Cuvânt Moldovenesc No. 35, Mai 3, 1917). Moldovenii transnistrieni cer și ei școală moldovenească, spre a se lumina „mai bine de cum au fost până acum". Rugăciunea să fie în aceeași limbă a strămoșilor „ca fiește care bătrân sau tânăr să înțeleagă cu ce fel de rugăciune merge preotul pentru dânșii înaintea lui Dumnezeu". Judecătorii să fie din aceeași naționalitate cu împricinații, ca să fie înțeleasă judecata și „ca să poată fiește care cu gura lui a spune toată durerea sa la judecată. Doctorii trebue să fie cu știrea limbii moldovenești, ca să poată înțelege ceeace i-a spus bolnavul moldovan". (Deșteptarea Moldovenilor de peste Nistru. Dr. O. Ghibu. Chișinău 1918, 80 pagini. Ziarul Ardealul anul I, No. 13, Decembrie 24, 1917.)

In jumătatea lunei Decembrie 1917 a avut loc peste Nistru congresul învățătorilor din Ucraina, care stabili că, naționalitățile din această țară sunt libere să-și naționalizeze învățământul „după plac". Aflându-se în Transnistria peste 40 de învățători moldoveni, aceștia aleseră o comisie școlară, care pregăti un proect de moldovenizare a școlilor din ținutul Tiraspol și-l aduse în discuția congresului dela Tiraspol al Moldovenilor din Transnistria, care se ținu la 28 Decembrie 1917. Proectul este votat de congres și cuprinde în esență aceleași puncte, ca ale tuturor organizațiilor din Basarabia, exprimate în rezoluțiile diferitelor congrese. Intre altele, se cere înființarea a câte o școală technică, de meserii, viticultură și agricultură. Se trimit pe la sate conferențiari, cari să țină lecții pentru popor. Se propune înființarea în fiecare sat a caselor de citire cu biblioteci și coruri naționale. Congresul intervine la Sfatul Țării din Chișinău, să grăbească înființarea unei universități, la care să urmeze și tinerii de pe malul stâng al Nistrului. (Dr. O. Ghibu Deșteptarea Moldovenilor de peste Nistru, 1818).

Am văzut că la naţionalizarea şcolii şi culturalizarea Basarabiei, au participat toate formaţiunile politice, categoriile profesionale şi păturile obşteşti în unanimă şi desăvârşită armonie. Dacă s'au deosebit pe alte domenii, cum a fost cel social, meritul lor este că, pentru limba şi şcoala românească, au făcut front comun. Dar oricâtă energie şi suflet ar fi pus naţionaliştii moldoveni în soluţionarea problemelor şcolare şi de limbă, n'ar fi reuşit sau cel mult ar fi reuşit numai în parte, să-şi impună punctul lor de vedere, dacă n'ar fi fost ostaşii moldoveni de pe fronturile de luptă, organizaţi încă din primele luni ale revoluţiei în comitete de acţiune şi mai târziu în unităţi militare naţionale. Ceeace nu puteau să facă patrioţii desarmaţi, din cauza străinilor şi autorităţilor ruse, care contracarau toate năzuinţele Moldovenilor spre o viaţă naţională, izbuteau să facă comitetele ostăşeşti, care la nevoie ameninţau pe duşmani cu ascuţişul baionetelor. Aceşti ostaşi, ofiţeri şi soldaţi, sunt de fapt realizatorii naţionalizării şi unirei Basarabiei. Este de remarcat faptul, cu legitimă mândrie, că, în timp ce armatele ruse, transformate în bande desordonate, prădau pământul Basarabiei şi al vechei ţări, ostaşii români apărau cu un admirabil spirit de disciplină, unii frontul etnic al patriei spre Apus, alţii frontul cultural al aceleaşi patrii, spre Răsărit.

In zilele lunei Martie 1917, se găseau la Odesa, care era un vast centru de instrucţie, mai multe mii de Moldoveni, ofiţeri şi soldaţi, cari organizară un comitet al ostaşilor moldoveni din Odesa, cu filiale la Sevastopol, Novo-Georgevsc, Nicolaevsc şi în alte garnizoane mai mici. Sub ocrotirea acestor ostaşi s'a ţinut congresul Partidului Naţional la Odesa, la 18 Aprilie, când odată cu proclamarea revendicărilor moldoveneşti s'a ridicat şi steagul revoluţiei naţionale. Imediat după acest congres, s'au trimis „apeluri" pretutindeni, spre a aduce la cunoştinţa ostaşilor, proclamaţia dela Odesa. (Dr. Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 203—204. Ştefan Ciobanu. Unirea Basarabiei, Pag. 37). Intr'una din aceste chemări se descrie solemnitatea dela 18 Aprilie şi se anunţă un nou regim, în care Moldovenii se vor bucura de drepturile lor sfinte. Dar despre ce drepturi este vorba? — „Se vor face deci în toate satele moldoveneşti şcoli bune în limba noastră, ca să ne lămurim şi noi şi să nu mai fim de râsul tuturor, chiar în ţara noastră". (Petru Cazacu. Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 204). In proectul de statut al comitetului ostaşilor din Odesa, se menţionează chiar dela început, că scopul acestui soviet este să susţină disciplina, să înveţe recruţii în limba moldovenească, singura înţeleasă de ei şi să realizeze „scopurile naţionale".

Intr'o adresă dela 25 Iunie 1917, sfatul ostaşilor din Odesa, cere Zemstvei Guberniale, imediata naţionalizare a şcolilor şi găseşte neîndestulătoare cursurile frecventate la Chişinău, la care participau peste 400 de învăţători. Cere să se facă şcoli normale pentru pregătirea solidă a corpului didactic primar, iar în şcolile

duhovnicești să se introducă predarea numai în limba română. Comitetul susține creearea unor catedre românești și căminuri de studenți și studente la Universitatea din Odesa. (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 45—46. Cuvânt Moldovenesc No. 54, Iulie 9, 1917).

In ședința dela 14 August, comitetul ostașilor intervine din nou pe lângă autoritățile din Chișinău, să ia cele mai energice măsuri pentru introducerea limbei materne în școli. (Petru Cazacu. Moldova dintre Prut și Nistru. Pag. 208). Comitetul mai adresează o cerere și Guvernului Provizoriu rus să elibereze pe învățătorii moldoveni din armată, spre a fi utilizați în școli, iar pentru complectarea numărului necesar de învățători se face apel la prizonierii români din Bucovina și Transilvania. (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 59. Cuvânt Moldovenesc No. 79, Septembrie 9, 1917). Ruși și Evreii atacă vehement acțiunea naționalistă a ostașilor moldoveni dela Odesa. Ziarele îi fac „burjui", admiratori ai milionarului Vasile Stroescu „separatiști" și „românofili", „iredentiști" pentru că cer profesori români și se folosesc de cărți românești pentru cultivarea Moldovenilor. La aceste învinuiri, comitetul militar răspunde că, Vasile Stroescu e în adevăr milionar, dar averile lui servesc pentru ridicarea culturală a poporului său ; și dacă Evreii din Rusia au drept să primească bani dela conaționalii lor, de aiurea, pentru a distruge statul rus în care trăesc, cu atât mai mult au drept Românii să se folosească de binefacerile lui Stroescu. Cât despre profesorii și cărțile românești, ostașii răspund, că n'au a da socoteală nimănui. In virtutea principiilor revoluției, popoarele au dreptul să se conducă cum vor, iar gazetarul ruso-evreu, care aduce astfel de învinuiri, „prost este, dacă nu înțelege că noroadele trag la matca lor". (Ziarul Foaia Odesei, 5 Iulie 1917).

Paralel cu activitatea ostașilor dela Odesa se desfășoară o acțiune tot atât de rodnică din partea comitetului ostășesc cu sediul la Iași și care era format din aleșii ofițerilor și soldaților moldoveni din armatele ruse de pe frontul românesc. Comitetul dela Iași, trimite încă în luna Mai 1917, la Chișinău pe voluntarul Grigore Cazacliu, în calitate de comisar al Moldovenilor de pe frontul român. Acesta cere, în afară de imediata naționalizare a școlilor, îndepărtarea tuturor funcționarilor ruși, care fuseseră trimiși de vechiul regim ca să rusifice Basarabia, astfel ca „fii neamului nostru să poată învăța toate științele în dulcea limbă a mamei". (Cuvânt Moldovenesc, 28 Mai No. 42. 1917). Comitetul ostășesc propune să se utilizeze refugiații români în lipsă de învățători și profesori, iar până la începutul anului școlar 1918-1919 să se pregătească un corp didactic suficient printr'un curs de un an sau cel puțin 6 luni și după un examen conștiincios de obiectele naționale. Comitetul cere să se apeleze la studenții dela universitățile din Kiev și Odesa pentru a fi pregătiți ca profesori, în vederea naționalizărei școlilor secundare, civile și clericale.

„Orice zăbovire e păgubitoare — scrie comitetul — deaceea poftim să se facă numai decât paşi pentru înfăptuirea lor şi să ni se răspundă de urmarea ce vor avea aceşti paşi, pentru că dacă va fi nevoie, să ştim păşi altfel". Aşa dar, la început „poftire" şi rugăminte, iar la sfârşit, ameninţare către autorităţile provinciale ale Basarabiei din partea ostaşilor de pe frontul român. (Soldaţii moldoveni şi Şcoala Naţională. Revista Şcoala Moldovenească, Pag. 129; 2—4, 1917, Chişinău).

In şedinţa dela 2 August a comitetului ostăşesc, se trimite un nou comunicat autorităţilor din Basarabia, să grăbească naţionalizarea încă dela 1 Septembrie 1917 şi să facă lecţii pentru învăţători. In şcolile normale dela Soroca, Akerman şi Chişinău, naţionalizarea să fie integrală. Tot astfel în celelalte şcoli secundare şi clericale. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 212). Aceiaşi transformare să se aplice şi la şcolile de gospodărie sătească dela Chişinău, Cricova, Cocorozeni ş. a.. Să se cheme în Basarabia toţi Moldovenii, cari slujesc prin instituţiile ruseşti din afara provinciei, cu misiunea de a înlocui pe cei ruşi şi rusificaţi din instituţiile basarabene, bine înţeles „dacă aceşti Moldoveni n'au uitat limba lor, doresc să se întoarcă în Basarabia şi sunt potriviţi pentru vremurile de astăzi". (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 203. Registrul Comitetului Ostăşesc de pe frontul român. August. Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Ţărei).

La 30 August comitetul intervine iar la Chişinău pentru executarea programului de românizare a învăţământului. „Aceasta este cea mai fierbinte dorinţă a ostaşilor de pe frontul român"— comunică comitetul — şi cere ca ea să fie îndeplinită numai decât, „spre binele şi fericirea neamului nostru, atât de întunecat până acum, dar vrednic de o soartă mai bună". (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru. Pag. 63. Şcoala Moldovenească No. 2—4, Pag. 192. Registrul comitetul de pe frontul român, August. Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Ţărei).

Văzând că opera de naţionalizare se întârzie, comitetul face o altă adresă la 30 Septembrie, prin care cere Zemstvei Guberniale, să pregătească corpul didactic secundar şi primar. „In anul şcolar 1917 avem, ce e dreptul, norocul de a ne folosi de refugiaţii din Transilvania şi Bucovina, dar cine va duce oare mai departe începutul făcut de aceştia, după ce ei vor pleca la sfârşitul războiului"? Iată îngrijorarea comitetului. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 64. Registrul comitetului de pe frontul român, Septembrie. Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Ţărei).

In şedinţele dela 10, 11 şi 12 Octombrie, acelaş comitet intervine la autorităţile militare ruse, să aprobe organizarea de cursuri în limba naţională la toate formaţiunile militare, unde se găsesc soldaţi moldoveni. Pentru cultivarea sentimentului naţional, comitetul fixează în zece fraze lapidare crezul oricărui patriot şi-l răspândeşte în rândurile tuturor ostaşilor. Iată câteva din aceste

porunci : „Nu uita că ești Moldovan și că trebue să rămâi Moldovan. Nu uita că neamul din care faci parte este un neam mare și este înrudit cu cele mai alese neamuri. Nu uita că omul cinstit și drept își iubește neamul și limba sa. Nu uita că trebue să vorbești cu frații tăi numai românește". (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 52. Cuvânt Moldovenesc No. 56, 13 Iulie 1917).

Comitetul văzând că este mare lipsă de cărți în Basarabia, face un apel călduros către Românii din Regat să doneze cărțile necesare. (Gherman Pântea. Organizațiile militare și rolul lor în actul unirei, Pag. 9). Frați Români ! se adresează comitetul ostașilor moldoveni — neamul românesc dintre Prut și Nistru, duce mare lipsă de cărți". După ce arată că în toată Basarabia nu se află nici o bibliotecă românească și că școlile care urmează să se românizeze n'au manuale și cărți de lectură în această limbă, iar bisericile deasemenea, apelul sfârșește astfel : „Astăzi când ne-am trezit din somnul adânc în care am zăcut atâta amar de vreme, vă rugăm, fraților, să ne dați tot sprijinul, pentru ca trezirea noastră să fie deplină și mișcarea odată pornită să nu mai înceteze, ci să ne ducă cât mai degrabă la idealul mult dorit. Jertfiți pentru cauza sfântă a deșteptării și luminării fraților voștri. Lipsiți-vă de orice puteți, căci nouă orice ne va prinde bine. Fiecare cărticică va aduce rodul ei bun și sănătos, căci sămânța aruncată de ea, nu va cădea în drum, ci în adâncul sufletului curat al Românului basarabean, lipsit până acum de fericirea de a putea învăța carte în limba lui dulce". (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 74. Ziarul Ardealul No. 10 din 2 Decembrie 1917). Acest apel a avut mare răsunet. Numeroși oameni de bine și-au donat bibliotecile. Dintre instituțiuni și-a dăruit întreaga sa bibliotecă Societatea de Învățătură a Poporului Român. Cărțile sunt trimise de ostașii moldoveni în Basarabia, unde tocmai atunci se deschiseseră cursurile de vară ale învățătorilor. (Registrul Comitetului moldovan de pe frontul român. Arhiva Comisiei de lichidare a Sfatului Țărei). Se fac chete și se dau reprezentații teatrale în capitala Moldovei, în folosul și pentru cultivarea Moldovenilor. La 5 Octombrie 1917, jucându-se la Teatrul Național din Iași, piesa cu subiect popular „Baba Hârca", mulțimea soldaților basarabeni ascultă dela galerie, fiecare cuvânt, sorbind cu ochii tot ce se petrecea pe scenă ; nu le venea a crede că văd și aud în limba lor cele ce se întâmplă. (Ibiden).

In Chișinău se înființase comitetul central al ostașilor moldoveni, care exercita presiuni directe asupra autorităților locale în ce privește naționalizarea școlii. Acest comitet, în ședința din 2 Septembrie 1917, cere Zemstvei Guberniale sub formă de ultimatum — după ce mai înainte făcuse intervenții zadarnice — să moldovenizeze cu orice preț școlile, căci cei vinovați vor avea a trage consecințele. (Gherman Pântea. Rolul organizațiilor militare moldovenești. Pag. 35, Proces Verbal No. 20. Registrul

comitetului central moldovenesc). Deoarece una din dificultăţile naţionalizării şcolii se datora faptului că, învăţământul din Basarabia era subordonat raionului şcolar Odesa, unde conducătorii erau protivnici oricăror schimbări, pentru a se înlătura acest obstacol, comitetul hotărăşte cu dela sine putere, pe baza principiului de autonomie în conducerea lăuntrică a popoarelor, ca, direcţia şcolară să fie scoasă din mâna Ruşilor dela Odesa şi trecută în atribuţiile Zemstvei Guberniale din Chişinău. Prin aceasta se stabileşte autonomia şcoalei în Basarabia, ceeace va fi de cea mai mare importanţă pentru românizarea ei.

La 20 Octombrie 1917, se ţine la Chişinău congresul ostaşilor moldoveni de pe toate fronturile armatelor ruse. Odată cu proclamarea autonomiei Basarabiei şi hotărârea înfiinţărei Sfatului Ţărei, congresul acesta discută şi „lucrările culturale — luminătoare, adică problemele de învăţământ şcolar şi extraşcolar". (Gherman Pântea, Pag. 40).

In afară de organizarea şcolilor moldoveneşti pentru soldaţi, a cursurilor serale, a bibliotecilor, se primesc toate rezoluţiile partidelor moldoveneşti şi a tuturor congreselor şi adunărilor în care s'au desbătut măsurile de moldovenizare a şcoalei. (Gherman Pântea, Pag. 45). Toate şcolile de stat secundare, atât ale Ministerului Instrucţiei, cât şi ale altor departamente, trec la Zemstva Gubernială, ca să fie astfel sub directa supraveghere a Moldovenilor. Se trec de asemeni în atribuţiile acestei înalte instituţiuni şi şcolile de specialitate, seminariile, institutul de învăţători, şcolile technice şi de gospodărie rurală, care vor fi integral naţionalizate. (Gherman Pântea, Pag. 50—51, D. Gogoş, La Răspântie, Pag. 71). „Creiarea şcoalei naţionale trebue să fie opera naţiunei, şi nu numai a organelor de administraţie locală sau profesională", — rosteşte congresul şi cere dela Zemstvele judeţene să execute cu stricteţă măsurile Zemstvei Guberniale pentru naţionalizarea şcolii. Congresul obligă Zemstva judeţeană a Cetăţii Albe şi altele care se arătau recalcitrante la naţionalizare, să întroducă imediat limba moldovenească în şcolile a căror elevi sunt de această naţionalitate. Sunt obligaţi învăţătorii, profesorii şi consiliile didactice să colaboreze fără rezervă la românizarea învăţământului, sub ameninţarea că vor fi îndepărtaţi toţi acei ce se vor arăta duşmani la „creearea şcolilor noui pe baze democratice". (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 90—91, D. Bogos, La Răspântie, Pag. 71). Zelul cu care luptau ostaşii moldoveni pentru şcoală şi dorinţa lor de a se învăţa carte, nu cunoştea margini. Activitatea pe acest tărâm a marilor organizaţiuni militare era urmată până în cele mai mici garnizoane. Astfel lucrează comitetele dela Nicolaevsk, Novo-Georgevsk, Tighina, Sevastopol, etc. Aşa, soldaţii şi ofiţerii din Tighina nu cer altă favoare şefului garnizoanei, decât, ca învăţătura şi comanda să fie în moldoveneşte. Pentru aceasta ei sunt în stare să se supună la toate privaţiunile.

In orașele de lângă mare, Sevastopol și Cherson, se fac legături între ostașii oameni din popor, Moldoveni și Români, cei mai mulți țărani fără carte, din Basarabia și marinari cu școala primară din vechiul Regat. Pe vapoarele românești „Regele Carol", „România", „Principesa Maria", „Impăratul Traian" și „Dacia", refugiate dela Constanța și adăpostite în portul Sevastopol, erau numeroși mateloți români, care din prima zi a venirei lor, s'au înfrățit cu ostașii și mateloții moldoveni. Iată ce scrie acasă un matelot basarabean dela Sevastopol: „Ne-am făcut buni prieteni cu marinarii români și am luat cunoștință dela dânșii, că noi basarabenii avem țara noastră românească. Am început a întreba pe frații de peste Prut despre obiceiurile și religia lor, însă nu puteam vorbi curat românește, pentru că noi basarabenii ne-am cam stricat limba noastră cu Rușii, dar obiceiul tot obicei a rămas. Numai decât am luat abecedarul românesc dela șeful mecanic al vaporului „România" pe care abecedar îl învățăm zi și noapte cu marinarul Simion Munteanu din satul Trifești; și noi ne-am simțit fericiți basarabenii cu litera țării mamă". (Din scrisoarea matelotului Telembici. Registrul comitetului ostășesc din orașul Sevastopol. Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Țărei. Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 192). Autorul scrisoarei e țăran din satul Buiucani, județul Lăpușna.

II.

Sprijiniți de toate organizațiile politice și profesionale moldovenești, apărați de comitetele ostășești și doriți de întreaga țărănime moldovenească, factorii școalei au avut posibilitatea să lucreze cu folos la naționalizarea învățământului, cu toată rezistența agenților de rusificare.

Incă dela începutul revoluției, reprezentantul Partidului Național, Pavel Gore, în Zemstva Gubernială, ridică chestiunea învățământului național în Basarabia. El arată că merge rău din cauză că, majoritatea copiilor fiind moldoveni, iar învățătura în limba rusă, ei nu înțeleg nimic. Până și rugăciunile se predau copiilor tot în rușește. Nemții, Grecii, Bulgarii, Evreii își au școlile lor, numai Moldovenii n'au școală, cu toate că formează majoritatea populației. (Cuvânt Moldovenesc, 31 Aprilie 1917). Sub impulsul nouilor idei, învățătorii din toată provincia și de toate naționalitățile, se adunară în congres la Chișinău, în ziua de 10 Aprilie 1917. Fruntașii Partidului Național: Vladimir Herța, Pantelimon Halipa ș. a., atacă învățământul de rusificare și pe învățătorii ruși, porecliți de Moldoveni „muciteli" în loc de „uciteli", adică unelte de torturare a copiilor moldoveni. Ei declară că Basarabia este sătulă să hrănească diferiți venetici, arherei, directori de învățământ și învățători ruși, și cer școală și autonomie culturală pentru Moldoveni. Străinii, în frunte cu Sâromeatnicov șeful învățământului primar, rezistă cu înverșunare acestor cerințe, iar

minoritarul Ştefanov susţine să se naţionalizeze şcoala, dar „să se facă totul încet, evitând contrabanda din România" (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 190). Moldovenii abea reuşesc să obţină principial naţionalizarea şcoalei şi să strecoare în rezoluţia congresului „că predarea ar trebui să se facă în limba copiilor, însă fiindcă învăţătorii nu sunt pregătiţi pentru aceasta, înfăptuirea acestei hotărâri s'a amânat pe viitor". (Ştefan Ciobanu XLVIII, Cuvânt Moldovenesc, No. 31, Aprilie 19, 1917). Rusificatorul Sâromeatnicov a avut curajul să rostească în plină adunare că Moldovenii sunt un neam de oameni proşti şi înapoiaţi, că n'au nici un fel de cultură şi trăesc ca Samoejii, întrebuinţând numai vre-o sută de cuvinte în limba lor zilnică. (Revista Şcoala Moldovenească, Anul I, No. 1, Pag. 22—23. Cuvânt Moldovenesc No. 31, 19 Aprilie 1918). Unul dintre ostaşii moldoveni, delegat la congres şi totodată învăţător, Ion Buzdugan, aduce o voluminoasă biblie, scrisă în limba moldovenească şi arătând-o adversarilor, îi somează să numere câte cuvinte moldoveneşti sunt în aceea carte şi dacă se mai poate susţine cu bună credinţă, că limba moldovenească e săracă. Cu toate argumentele ce se aduceau însă, străinii rezistau. La insulta ce s'a adus Moldovenilor, comparându-i cu Samoejii, Halipa îi apostrofează pe străini cu epitetul „venetici", iar ostaşul Buzdugan, cu greu fu oprit să nu pună mâna pe armă. Şedinţa se sfârşi într'o atmosferă încărcată. (Memoriul I. Buzdugan, Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Ţărei).

Pentru o mai uşoară conlucrare profesorii şi învăţătorii au făcut o asociaţie profesională cu numele : Asociaţia învăţătorilor şi învăţătoarelor moldoveni din Basarabia şi de dincolo de Nistru. Aceasta intervine la Zemstva Gubernial să grăbească adunarea învăţătorilor la cursurile de vară, astfel ca la 1 Septembrie să fie posibilă deschiderea şcoalelor moldoveneşti. Se editează o revistă pedagogică numită „Şcoala Moldovenească".

La 1 Mai are loc o consfătuire a învăţătorilor din Chişinău şi judeţ, la care participă şi un reprezentant al Zemstvei Guberniale. Cu acest prilej se decide convocarea unui congres extraordinar al învăţătorilor moldoveni, pe ziua de 25 Mai ; apoi se face un program de activitate pentru anul şcolar 1917—1918, care e înaintat Zemstvei Guberniale şi autorităţilor şcolare dela Odesa, spre aprobare. Comitetul de organizare a congresului, compus din reprezentantul Zemstvei, Carol Schmidt, învăţătorul sucevan şi profesorul N. Popovschi, a decis, ca pe lângă învăţătorii şi preoţii care predau religia în şcoli, să participe şi câte un delegat ţăran dela fiecare voloste. (Revista Şcoala Moldovenească No. 1, Pag. 24). Au fost chemaţi şi studenţii dela toate universităţile care vor intra în viitor în corpul didactic secundar. (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 31—32. Cuvânt Moldovenesc No. 41, 24 Mai).

La 25—28 Mai se ţine primul congres al învăţătorilor moldoveni la Chişinău. (Şcoala Moldovenească No. 2—4, Pag. 45. D. Bogoş La Răspântie, Pag. 41). Asistă 250 membri. Con-

gresul s'a deschis în Sala Eparhială, printr'o slujbă religioasă, făcută de Arhimandritul Gurie, în limba română, care răsuna pentru întâia oară în această sală. Corul improvizat din preoți, învățători și țărani, cântă cuvintele pline de adânc înțeles: „Cu noi este Dumnezeu; înțelegeți neamuri și vă plecați, că Dumnezeu este cu noi". La tribună se ridică Pavel Gore, delegatul Moldovenilor în Zemstva Gubernială. El începe cu cuvintele: „Frați Români! Viitori luminători ai neamului nostru". Din sală se fac întreruperi: „Nu suntem Români, ci Moldoveni. Unii învățători neînțelegând, alții temându-se să nu fie acuzați de separatism și legături cu România, aliata țarismului. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 191). Pavel Gore continuă: „Imi pare foarte rău, domnilor, dar eu cunosc istoria neamului nostru și știu că el se numește neam românesc". Iarăși întreruperi. „Neamul românesc locuește în mai multe țări și astfel avem Români ardeleni, bucovineni, munteni, olteni, moldoveni și macedoneni, dar cu un cuvânt, toți suntem Români. Un neam moldovenesc nu este, dar dacă dvs. vă face mai mare plăcere, să vă zic frați moldoveni, iată eu vă zic: Frați Moldoveni". Vorbitorul își sfârșește cuvântarea cu testamentul național al poetului Enăchiță Văcărescu, cuprins în vestitele patru versuri. După ce vorbesc reprezentanții diferitelor instituții, ia cuvântul preotul Țăruș din Orhei, care amintind pilda cu Turnul lui Babel, spune că așa a fost gândul Domnului, dar s'au găsit oameni care au voit să facă pe mai mulți să vorbească o limbă, împotrivindu-se astfel voinței Celui de Sus: „Să luăm seama că neamurile sunt lăsate de Dumnezeu și cine lucrează împotriva lor lucrează împotriva lui Dumnezeu". După preotul Țăruș, ia cuvântul țăranul Ion Codreanu, soldat de pe front, care între altele spune: „N'am fost niciun ceas la școală, dar știu ce înseamnă limba mamei, căci pentru dragostea ce i-o port, am fost isgonit și închis la Varșava și la Kronstadt. M'a durut adineaure când, câțiva dintre Dvs. s'au supărat pe d-l Gore, spunând că limba noastră nu e limba românească. Apoi eu fraților, am citit prin fel de fel de cărți și am căutat să văd cine suntem noi, și am aflat că în adevăr, noi suntem Români (lungi aplauze); Români ne cheamă. Mergeți ca apostolii prin Basarabia; să aveți un suflet și un grai; să nu zicem că ista-i preot; ista-i țăran, ci să zicem, ista-i Român, frate de al meu, pe care trebue să-l ajut. Nu interesele de clasă să ne mâie, ci interesul național care trebue să fie mai presus de orice". Țăranii basarabeni pun așa dar, problemele naționale deasupra problemelor sociale. Preotul Alexei Mateevici, continuând la tribună, spune: „Da, suntem Moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele popor român, așezat prin România, Transilvania, Bucovina. Frații noștri din Bucovina, Transilvania, Macedonia, își zic Români. Așa trebue să facem și noi". Arhimandritul Gurie îl complectează zicând: „Adunarea de astăzi e pentru mine un vis. Eu de mult am cerut ca Moldovenii să fie luminați prin școală în limba lor.

Am scris şi tipărit chiar şi o bucoavnă românească, dar pe atunci eram singur cu cel mult zece tovarăşi de idei pe lângă mine. Dar gândul meu nu mi-a adus mulţumiri, ci dimpotrivă, grele neplăceri, căci am fost alungat din ţară ca om primejdios, ca separatist. V'aţi adunat aci ca să întăriţi ceeace nouă ne era oprit : învăţământul în limba moldovenească. Mă bucur de această zi ca de sărbătoarea sărbătorilor". Mai vorbeşte preotul F. Bogos, care compară pe Moldoveni cu Lazăr din Evanghelie. Apoi ia cuvântul Vladimir Herţa, care spune : „Suntem Romani dela Roma, strănepoţi de-ai lui Traian. Strămoşii noştri au fost cei mai mari în lume şi fraţii noştri sunt cei mai luminaţi din câţi încălzeşte pe pământ soarele lui Dumnezeu". In entuziasmul general al celor prezenţi, preşedintele congresului Teodor Neaga, spune : „Vom ridica cu toţii un steag pe care să fie scris : Trăiască Basarabia liberă, trăiască în fericire şi în lumina ideilor naţionale, iar pe alt steag vom scrie : Trăiască societatea învăţătorilor şi profesorilor moldoveni. Ţinând aceste două steaguri în mâini, din parte-mi strig : Deşteaptă-te Române din somnul cel de moarte". Referatul asupra naţionalizărei învăţământului îl face profesorul Ştefan Ciobanu, şeful învăţământului de pe lângă Zemstva Gubernială. (D. Bogos, La Răspântie. Revista Şcoala moldovenească, 2—4). Câţiva rătăciţi critică referatul, repetând că Moldovenii n'au limbă, lipsindu-le multe cuvinte literare, dar sunt întrerupţi cu aspre cuvinte : „Jos, vânzătorii de neam ; la Moscova, rusificatorii" ; şi doar unul din aceşti renegaţi purta numele neaoş românesc, Dumitriu. Acesta sfătueşte pe învăţători să nu „cadă în undiţa Partidului Naţional moldovenesc, căci acesta vrea autonomie, ceeace înseamnă unirea cu România. (Petru Cazacu, „Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 191. D. Bogoş, La Răspântie, Pag. 44). Ştefan Ciobanu răspunde că şcoala rusească n'a dat nimic bun Moldovenilor şi că este greşit să se creadă că nu se va putea naţionaliza învăţământul din cauza sărăciei limbei. Referendul arată că în această limbă, care e destul de bogată au scris mulţi prozatori mari şi poeţi moldoveni ca : Al. Donici, I. Sârbu, C. Stamate, B. P. Haşdeu, etc. Se mai ridică preotul Alexei Mateevici, care rosteşte indignat : „N'avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi ca peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba". La propunerea făcută de un învăţător, ca vorbele ce lipsesc din limba moldovenească, să se complecteze cu cele ruseşti, Ştefan Ciobanu răspunde : „De vom mai avea nevoie de cuvinte, le vom lua nu din limbi străine, ci din acelea cu care suntem înrudiţi". Se votează naţionalizarea învăţământului, aşa cum se cerea şi în programul Partidului Naţional, precum şi în toate rezoluţiile diferitelor congrese. Se admite : gratuitatea învăţământului de toate gradele, obligativitatea celui primar în limba poporului ; limba rusă să se înveţe din anul al treilea câte şase ore pe săptămână. Naţionalizarea să se înceapă cu prima clasă. In oraşe să se deschidă imediat câte un liceu de

fete și unul de băeți. Limba și literatura română vor fi obligatorii în clasele ne-naționalizate pentru elevii moldoveni și facultative pentru cei de altă naționalitate. In școlile normale se va face naționalizarea tuturor claselor deodată. Luându-se în discuție caracterele scrierei, referendul I. Buzdugan citește un referat alcătuit de Ștefan Ciobanu, în care se argumentează necesitatea introducerii alfabetului latin. Câțiva învățători strigă că nu trebue alfabet latin. Mulți Moldoveni nici nu-l cunoșteau. Propunerea era să fie respinsă. Atunci interveniră fruntașii Ștefan Ciobanu, Pantelimon Halipa, V. Herța, S. Murafa, I. Frățiman, V. Cazacliu, Preot Mateevici, Arhimandrit Gurie, Ion Codreanu și câțiva ostași de pe front, care luară apărarea alfabetului latin. Congreșiștii l-au acceptat în unanimitate. Învățătorii, fruntașii moldoveni și țăranii, se hiritiseau și se sărutau de bucurie dorindu-și unii altora : „Să ne hie de ghine cu alfavetul lătinesc".

In privința cărților, raportează învățătorul Nastase, care spune că, s'au adus din România cărțile trebuitoare pentru cursurile învățătorilor, proectate în vară și că mai mulți oameni de școală din Regat s'au oferit să lucreze ei cărțile de școală pentru Basarabia. Se discută înființarea bibliotecilor populare, activitatea extrașcolară, grădinile de copii și se decide ca în luna Iunie să înceapă cursurile pregătitoare pentru învățători. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 191). Religia va fi predată de preoți cu plată, iar în caz de lipsă, de către învățători, diaconi și dascăli. In școlile începătoare dascălii vor învăța pe copii și cântarea bisericească în românește. Pe viitor se cere ca, conducerea și controlul școalei să se facă de către Moldoveni și în limba română. Fiecare județ va avea un sfat județean și câte un instructor ca ajutor care să nu depindă de alte organe decât ale vieții școlare. (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, 41—42, Revista Școala Moldovenească 2—4, Pag. 45—81. In ce privește pe Moldovenii de peste Nistru, s'a hotărât să se intervină la Zemstvile Guberniale din Podolia și Cherson, ca acestea să deschidă școli naționale în satele moldovenești. Se face apel prin ziarele din aceste două gubernii, către învățătorii moldoveni, să ia parte și ei la cursurile pregătitoare dela Chișinău. Profesorul Justin Frățiman propune să se ceară dela stăpânirea rusească alipirea la Basarabia a părților locuite de Români în ținuturile Cherson, Ovideopol și Odesa, care pe vremea mitropolitului Gavril Bănulescu-Bodoni, erau ocârmuite de Basarabia. El cere cultură și pentru Moldovenii din Caucaz, care ar fi în număr destul de mare. (D. Bogos, La Răspântie, Pag. 45—48, Ștefan Ciobanu. Unirea Basarabiei XLIX). Instinctul de conservare și simțul patriotic îi îndemna pe Moldoveni să treacă cu gândul și dincolo de Nistru, pentru proteguirea elementului moldovenesc desțărat și risipit de împrejurări în afară de granițele Basarabiei. Luându-se în discuție programul cursurilor, care urmau să se deschidă în timpul verii, s'a stabilit să nu lipsească, următoarele obiecte esențiale : limba,

literatura şi istoria moldovenească ; metodica limbei moldoveneşti, precum şi istoria neamului. Prin adăugirea acestui din urmă obiect, congreşiştii se gândesc fără îndoială, la istoria tuturor Românilor, pentrucă istoria moldovenească, figura ca obiect deosebit. Pentru a nu răscoli prea mult patima străinilor, care priveau cu ură la toate manifestările naţionale, s'a înconjurat numele de „istoria Românilor" prin „istoria neamului".

Congresul şi-a închis desbaterile cu rezultatele cele mai satisfăcătoare. Zemstva Gubernială acordă 50.000 ruble pentru organizarea cursurilor de învăţători şi subvenţionează o delegaţie în frunte cu Ştefan Ciobanu, care se duce la Iaşi, unde ia contact cu toate cercurile politice şi intelectuale, iar de aci se duce în Bucovina pentru a cerceta sistemul de naţionalizare a şcolilor din aceea provincie, început încă din anul 1912. O comisiune alcătuită din profesorii I. Scodigor (basarabean), G. Tofan (bucovinean), O. Ghibu şi R. Cioflec (ardeleni), elaborează proectul de organizare a cursurilor.

In ziua de 7 Mai 1917, învăţătorii din Bălţi ţin un congres similar cu cel din Chişinău, în care fruntaşii locali ai şcoalei, Vraghie, Fală, Leahu, Preotul Dumitru-Moldovan ş. a. pun la cale naţionalizarea. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 190, D. Bogos, La Răspântie, Pag. 49, Cuvânt Moldovenesc No. 39. 17 Mai).

Cursurile de învăţători. Comisiunea însărcinată cu organizarea cursurilor a decis la început să fie numai lectori basarabeni, admiţându-se ca, numai la metodică să fie Onisifor Ghibu (ardelean) din lipsa unui specialist în materie, dintre localnici. Repede s'a văzut însă că este nevoie de concursul larg al refugiaţilor români, pentru predarea serioasă a obiectelor naţionale. Incepând dela 17 Iunie, cursurile se deschid în mod normal, (D. Bogos. La Răspântie, Pag. 49, Şcoala Moldovenească, 2—4, Pag. 89). Ca lectori funcţionează : Ştefan Ciobanu, N. Popovschi, I. Scodigor, Justin Frăţiman, Preot A. Mateevici, O. Ghibu, Elena Alistar, Aslan (regăţean), Gh. Tofan (bucovinean), R. Cioflec (ardelean), L. Marian şi Ovid Ţopa (bucovineni), V. Harea, etc. Participă 418 învăţători dintre care zece de peste Nistru. Director al cursurilor este numit Teodor Neaga. (Bogos, La Răspântie, Pag. 49). Inceputul cursurilor s'a făcut cu mare solemnitate. Cu acest prilej citeşte poetul preot Mateevici, vestita sa poezie : „Limba Noastră". La prima lecţie de istorie a neamului, lectorul G. Tofan, începe cu repetarea cuvintelor din Discursul introductiv la istoria naţională a lui Mihail Kogălniceanu, ţinut la Academia Mihăileană din Iaşi.

Agitatorii străini introducându-se printre învăţători, determinară pe o parte dintre ei să se gândească la întreruperea cursurilor, motivând că nu este nevoie să înveţe româneşte, ci numai moldoveneşte cu litere ruseşti ; dar, deoarece cunosc această limbă, cursurile sunt inutile. Ca urmare, s'au adunat în sala Primăriei

să decidă întreruperea cursurilor. Fruntașii moldoveni, Ștefan Ciobanu, Pavel Gore, V. Herța, P. Halipa, S. Murafa, A Crihan ș. a. aflând primejdia, aleargă la Primărie să convertească pe răsvrătiți. (Gherman Pântea. Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirei Basarabiei, 1931). Președinția adunărei se dă praporscicului Gherman Pântea, venit atunci de pe frontul rus dela Roman. Fruntașii moldoveni adoptară tactica de a lăsa întâi pe vorbitorii din tabăra adversarilor cursurilor să-și epuizeze argumentele și numai după aceea să intervină ei. Președintele care avea aceleași bune sentimente, acceptă tactica, făcând pe imparțialul. Argumentele adversarilor erau mereu aceleași : limba moldovenească săracă, fără literatură, etc. La urmă iau cuvântul susținătorii limbei române. Vorbesc fruntașii moldoveni ; apoi se ridică un soldat din mulțime, anume Cocârlă și spune : „Domnilor învățători, vă declar în numele norodului dela sate, că, dacă, dela toamnă ne veți mai învăța rușește, vă vom da afară pe toți din sat, iar în cât privește dorința Dvs. să ne învățați cu buchi ruseșți, propuneți întâi la jidani și dacă s'or uni să învețe jidovește cu buchi ruseșți, vom învăța și noi Moldovenii cu buchi ruseșți". Discursul lapidar al ostașului a fost convingător. In urmă luă cuvântul președintele adunării, care spuse că, desființarea cursurilor ar fi nu numai păgubitoare pentru Moldoveni, dar și compromițătoare. „Domnii învățători — zice președintele — sunt oameni în stare și eu socot că atunci când s'au pornit de acasă sute de vârste până aci, s'au gândit unde merg și la ce". In continuare spune, că învățătorii nu trebue să se orienteze după instigațiile agitatorilor și să piardă vara „umblând pe drumurile Basarabiei cu sumanul pe băț în zodie". (G. Pântea, Pag. 11—12. Cuvânt Moldovenesc No. 52, Iulie 2). Punându-se chestiunea la vot, se obținu cu majoritate continuarea cursurilor. Agitatorii pescuiseră zadarnic în apă turbure. Tocmai atunci vizită cursurile vestita Breșco Breșcovscaia, supranumită „bunica revoluției", care venise în Basarabia să „adâncească revoluția". Ea, îndemnând pe Moldoveni la înfrățire cu toate naționalitățile, i se răspunse de către exponentul învățătorilor : „Cuvintele despre frăție m'au mișcat până în adâncul sufletului, dar cu mare părere de rău, vă spun că neamul nostru moldovenesc, fiind bun și frățos față de alte noroade, are o mulțime de dușmani, care lucrează chiar împotriva acestor cursuri". La răspunsul dat de „bunica revoluției", că Moldovenii să nu bage de seamă „gunoaiele gazetelor cu care îi întâmpină dușmanii chiar în lucrarea mare de a lumina poporul moldovenesc", adversarii mai pierdură din îndrăsneala lor. (Gh. Pântea, Pag. 13, Cuvânt Moldovenesc No. 53, 5 Iulie 1918). Cursiștii învățară să citească și să scrie românește cu litere latine și făcură cunoștință cu gramatica română. Din istoria națională au aflat că ne tragem dela marele popor roman, că suntem frați cu Francezii, Italienii și alte neamuri neolatine, civilizate și că avem un trecut plin de fapte mari. Din geografie au cunoscut întreg pământul românesc, iar

la cursul de istorie a literaturei, li s'a arătat ceeace nici visaseră : că în limba română este o literatură frumoasă şi bogată. (Şcoala Moldovenească, Anul I, No. 2—4, 1917).

La 15 August terminându-se cursurile de două luni, învăţătorii organizară un cor şi dădură un concert înălţător în Sala Eparhială, la care începură cu „Deşteaptă-te Române", care se potrivea de minune cu starea lor. A fost o mare însufleţire. Un preot bătrân lăcrămând de bucurie, zicea : „Seara asta este mai de preţ decât întreaga sută de ani pe care am trăit-o în întuneric", (Şcoala Moldovenească, No. 2—4, Pag. 156).

Coordonarea activităţii diferiţilor factori pentru naţionalizarea şcolii, cum şi punerea în execuţie a dezideratelor exprimate în acest domeniu, se datoresc comisiei şcolare de pe lângă Zemstva Gubernială şi anume, secţiei şcolare moldoveneşti a acestei comisii, care alcătuia un serviciu special, sub conducerea profesorului Ştefan Ciobanu. Zemstva Gubernială facilitase ţinerea congresului învăţătorilor moldoveni ; tot ea trimisese o comisiune de profesori în Vechiul Regat şi Bucovina să studieze la faţa locului posibilităţile naţionalizării şcolii şi întreţinuse cursurile de vară ale învăţătorilor. In şedinţele din 19—22 Septembrie, adunarea Zemstvei Guberniale, hotărâse că fiecare naţionalitate din Basarabia are dreptul să-şi înveţe copiii în limba care o vorbesc părinţii lor şi să decidă numai ea în chestiunile şcolare : „Noroadele cele mari n'au dreptul să se amestece în trebile şcolare ale noroadelor celor mici şi dimpotrivă". Sumele care se încasează de către Zemstvă pentru şcoală, se vor repartiza proporţional cu numărul locuitorilor pe naţionalităţi. „Banii care nu s'au cheltuit pentru luminarea cutărui neam, se strâng şi se păstrează pentru nevoile aceluiaş neam pe viitor". (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 63, Cuvânt Moldovenesc No. 94, 27 Octombrie). Aceste principii servesc ca justificare pentru moldovenizarea şcolilor, care dacă se urma cu succes în şcolile începătoare, nu tot astfel se făcea, în cele secundare, unde profesorii erau străini în majoritate. Comisia şcolară de pe lângă Zemstvă „roagă" consiliile profesorale ale şcolilor secundare, să ia măsuri „pentru învăţarea adevărată a limbei moldoveneşti". Elevii moldoveni să fie obligaţi în toate clasele să înveţe limba maternă ; iar în atestatele lor să fie notat acest obiect la fel cu celelalte. Numărul lecţiilor de limbă română trebue să fie deopotrivă cu orele de limbă rusă, iar la stabilirea orarului, lecţiile de limba română să fie puse şi în primele ore de curs, nu numai în ultimele ore, când elevii sunt obosiţi sau împiedecaţi de elevii minoritari liberi dela lecţiile acestea. Istoria poporului român, geografia, etnografia şi muzica naţională, să fie obligatorii la toate şcolile secundare şi în toate clasele,(Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 72, Cuvânt Moldovenesc No. 116, 25 Decembrie 1917).

In toamna anului 1917, se obţine de către Zemstva Gubernială, aprobarea mult aşteptată de a se creia catedre româneşti la

universitatea rusă din Odesa. Zemstva acordă 9.000 ruble pentru salariile profesorilor şi publică concurs la 25 Noembrie 1917, pentru ocuparea catedrelor. La 3 Decembrie sunt numiţi Ioan Nistor pentru istoria Românilor şi Neculae Bănescu, directorul de studii dela Liceul Militar din Iaşi, pentru limba şi literatura română. (Memoriul I. Valuţă, Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Ţărei. Ziarul Ardealul No. 11, 10 Decembrie. D. Bogos, La Răspântie, Pag. 100).

Deoarece se simţea încă mare lipsă de învăţători în satele moldoveneşti, Zemstva Gubernială hotărăşte să se facă noui cursuri în toamnă, la care sunt obligaţi să urmeze toţi învăţătorii, care din diferite motive au lipsit dela cursurile de vară, cum şi acei care au căzut la examen. Cursurile încep la 1 Octombrie şi durează o lună de zile. (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 61, Cuvânt Moldovenesc No. 88, 28 Septembrie). Cursurile trebuiau să se ţină la Chişinău pentru judeţele Orhei, Chişinău şi Tighina; la Bălţi pentru Soroca, Hotin, Bălţi şi într'un oraş din sudul Basarabiei, pentru judeţele din acea regiune. Proectul a suferit însă modificări La sud nu s'au mai ţinut cursuri, ci numai la Chişinău unde s'au prezentat 220 de învăţători şi în nordul provinciei unde s'au bifurcat la Bălţi şi Soroca. (Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 63. Cuvânt Moldovenesc No. 94, 26 Octombrie). La Bălţi ideea cursurilor de toamnă a pornit dela preşedintele secţiei locale a Partidului Naţional, Constantin Vrabie, care într'o adunare a învăţătorilor, a propus cursul de două săptămâni. Iniţiativa aceasta coincizând cu a Zemstvei Guberniale, se face aceeaşi organizare ca şi la Chişinău. Cursurile la Bălţi s'au început cu 110 învăţători şi au fost conduse de Gh. Tofan. La Soroca s'au prezentat 100 de cursişti, dar autoriltăţile locale erau protivnice cursurilor, cu toate că însăşi preşedintele Zemstvei locale, intervenise la Zemstva Gubernială, ca al treilea oraş pentru ţinerea cursurilor să fie la Soroca. După ce se adunară învăţătorii şi lectorii, preşedintele Zemstvei decide amânarea cursurilor până la vara viitoare, sub pretext că timpul e prea întârziat. Dar Moldovenii nu se lăsară biruiţi. Ei organizară în grabă o comisiune şcolară pe lângă Zemstvă şi o secţie a Asociaţilor învăţătorilor. Ei începură cu sila cursurile la 16 Octombrie, cu toate ameninţările, că vor fi înlăturaţi din şcoală. Se răspândise ştirea că Ruşii vor cere sprijinul unei unităţi de cazaci, care se afla în oraş, pentru a împrăştia pe cursişti, dar comitetul central ostăşesc din Chişinău intervine cu energie. Duşmanii amuţiră, când o cohortă moldovenească cu steagul tricolor şi cu muzica în frunte, făcu o demonstraţie pe străzile oraşului, dând de veste prin atitudinea ei demnă şi hotărâtă că, cine se va atinge de învăţători, va avea de lucru cu ostaşii moldoveni. După o lună cursurile din Chişinău, Bălţi şi Soroca, se terminară, dând şcoalei încă 400 elemente pregătite. Cu acest număr, învăţământul primar se putea naţionaliza, (Cuvânt Moldovenesc, 15 Noembrie 1917).

Comitetul cu lecţiile învăţătorilor se deschise la Chişinău la 20 Octombrie, congresul ostaşilor moldoveni, care proclamară autonomia Basarabiei. La şedinţa aceasta istorică se prezentară şi cursiştii. Unul din ei felicită congresul, terminând cu urarea: „Lumineze-se Basarabia autonomă". Apoi corul învăţătorilor cântă mai multe arii patriotice şi naţionale, care fură ascultate „ca la rugăciune". Entuziasmul ajunse la culme, când o delegaţie de Ardeleni, care tocmai atunci treceau dela Kiev spre frontul român, apăru în sală. „Câtva timp după intrarea lor nu se mai auzea nimic" — spune un martor ocular. — Totul era un strigăt de fericire; apoi, corul cântă iarăşi Deşteaptă-te Române, (O. Ghibu. Dela Basarabia rusească la Basarabia românească CXLVII. Soldatul moldovean No. 12, 1917). Odată cu începerea anului şcolar, fură gata şi manualele didactice. Comisia şcolară răsplăti cu premii de câte una mie ruble şi alese următoarele manuale: abecedarul de arhimandritul Gurie, cartea de cetire de Ştefan Ciobanu, legea lui Dumnezeu de preotul Vlad şi cartea de matematică de C. Popescu. Tipărirea cărţilor ceru timp, căci era o singură tipografie cu litere latine, aceea a Societăţii Culturale. (Petru Cazacu, „Moldova dintre Prut şi Nistru" Pag. 193).

III.

Activitatea Moldovenilor în domeniul cultural-naţional, nu se mărgini numai la învăţământ, ci avu multiple manifestări. In ziua de 13 Martie 1917, în urma iniţiativei lui P. Halipa se puse la cale în redacţia ziarului Cuvânt Moldovenesc, reînvierea vechei societăţi culturale moldoveneşti din anul 1905, pentru a se ocupa cu tipărire de broşuri de propagandă, povestiri, poezii şi sfaturi, şi pentru organizarea şezătorilor culturale. (O. Ghibu, Dela Basarabia rusească la Basarabia românească, Pag. CXII). Societatea ia fiinţă la 12 Iunie în a doua şedinţă ţinută în casele lui Vladimir Herţa. In comitet intră ca preşedinte Pavel Gore, iar ca membri, Ştefan Ciobanu, V. Herţa, Arhimandritul Gurie, S. Murafa ş. a. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru, Pag. 191). Primul act practic a Societăţii este deschiderea unei tipografii cu litere latine în ziua de 8 Septembrie. Tipografia fusese adusă dela Iaşi de Simion Murafa. Se inaugurează cu o slujbă religioasă în prezenţa fruntaşilor moldoveni P. Halipa, N. Alexandri, V. Harea, etc. (Bogos, La Răsrpântie, Pag. 63. Petru Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru). Prima tipăritură a fost o foaie de aducere aminte a acelei zile mari. Roata maşinei a învârtit-o fruntaşii moldoveni, împreună cu Românii refugiaţi aflători la serbare. Hârtia o aşeza în maşină o învăţătoare în port naţional, care terminase cursurile moldoveneşti. (Cuvânt Moldovenesc" No. 94, 27 Octombrie).

In cursul verii se adusese de către Ardeleni o altă tipografie românească, care fu inaugurată cu mare solemnitate.

In ziua de 25 Iunie, Societatea Culturală deschise prima școală moldovenească în Chișinău, o grădină cu 35 copii, sub conducerea d-șoarei Bocănescu. (Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 191—192.) Tot această societate organiză un cor propriu sub conducerea ardeleanului Oancea și dădu în sala Zemstvei Guberniale, primul concert la 30 Noembrie 1917; iar la începutul lunei următoare deschide în acelaș local o serie de cursuri de limba română, fără plată, frecventate de trei ori pe săptămână în timp de trei luni. (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, Pag. 71). Auditorii erau obligați să vină „cu abecedarul moldovenesc". In acelaș timp, sub îngrijirea profesorului Ștefan Ciobanu, se aduc 20.000 de cărți dela Suceava—Bucovina, care se împărțesc pela diferite școli, iar o parte servesc pentru nucleul viitoarei biblioteci centrale. (O. Ghibu, Dela Basarabia rusească la Basarabia românească, CXII).

In Odesa, cursurile de limba română se organizaseră încă din primele luni ale revoluției. In afară de cursurile ținute de căpitanul Emanoil Cateli cu ofițerii moldoveni, sub pretextul de a-i forma ca translatori pentru armată, se fac cursuri și pentru soldați, spre a li se desvolta conștiința națională și a-i deprinde să citească românește, mulți dintre ei fiind analfabeți. Cu aceștia se învăța abecedarul, iar cu cei știutori de carte sau care terminaseră cursurile începătoare, se făcea lecții cu caracter politic-național. Cum în Odesa erau muzee, locuri de experiență agricolă, grădini model și alte așezăminte de acest fel, ostașii erau obligați să le vadă. Pe lângă aceasta li se dădea broșuri, cărți, gazete și reviste instructive. (Memoriul Osoian. Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Țărei).

Pentru a se împlini măcar în parte dorința Moldovenilor de a avea o universitate a lor în capitala Basarabiei, dorință manifestată și de ostașii de pe front, s'au pus bazele universității populare. Nevoia unei astfel de instituții s'a putut vedea după marele număr de auditori, care frecventau cursurile ținute de profesorii locali P. Halipa, S. Ciobanu, I. Macovei, I. Frățiman, Usinievici, Elena Alistar și O. Ghibu, C. Topan, L. Marian, la care se adăugă mai târziu P. Haneș, V. Haneș, Munteanu-Râmnic, C. Noe, H. Dăscălescu, I. Dragomirescu ș. a. (Bogos, La Răspântie, Pag. 128. Ziarul România Nouă No. 26).

In tot cursul anului 1917 apar în Basarabia o serie de broșuri de propagandă, socială, politică și națională, cum și foi periodice și reviste culturale, toate tipărite în limba română, cu litere rusești sau latine. (Petru Cazacu. Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 193). In editura Sfatului Muncitorilor și soldaților din Chișinău, care confiscase tipografia „Svoboda" cu litere rusești, s'au tipărit următoarele broșuri: V. G. Korolenco. Căderea domniei împărătești. Cuvântare către norod despre schimbările din Rusia, 39 pag. Traducere în limba română, de Marioara Gheorghiu, studentă. Se face apologia libertății. 2). P. N. Calașnicov, Despre

slobozenie. Ce ne-a dat nouă schimbările din Rusia. N. Cojan. Adunarea întemeetoare şi alegerea în ea, 16 pag. Ambii autori sunt traduşi într'o singură broşură în limba română de Ileana Peliniţă. (O. Ghibu, Dela Basarabia rusească la Basarabia românească, CXXIII). In prima parte se înşiră slobozeniile pe care le-a adus revoluţia, iar în partea a doua se scrie, că se va lua pământul şi se va da ţăranilor fără plată, iar muncitorii vor lucra opt ore pe zi. Aceste publicaţiuni au numai caracter social revoluţionar. Secţia extraşcolară a comisiei şcolare moldoveneşti de pe lângă Zemstva Gubernială, a tipărit următoarele broşuri în tipografia Zemstvei : (O. Ghibu CXXIV) 1) Boris Frommet, Zemstva Nouă. Prelucrare de V. Harea, 9 pag. Se scrie despre caracterul democratic a nouilor Zemstve. 2) S. Sack (Zac), Poporului muncitor despre adunarea întemeietoare, 12 pag. Traducere de P. Stihi. Are caracter socialist. 3) V. Danicovschi, Ce este adunarea întemeietoare? 7 pag. Traducere de T. Roman. 4) V. Danicovschi, Cum şi-a dobândit Rusia slobozeniile, 8 pag. Traducere de T. Roman. 5) Ce este monarhia şi republica. Traducere de P. Stihi, 7 pag. 6) Despre rânduiala veche şi cea nouă. Traducere de T. Roman, 7 pag. (O. Ghibu, Dela Basarabia rusească la Basarabia românească, CXXV). 7) Constantin Ponomarev, Ţăranii şi pământul. Traducere de G. Racoviţă, 11 pag. Pământul se cuvine celor care-l lucrează. 8) Voitinschi, Ţăranul, muncitorul şi soldatul, 17 pagini. Traducere de P. Stihi. Autorul susţine unirea acestor trei factori. 9) E. Pimenova, Oastea statornică şi miliţia norodului, 19 pagini. Traducere de T. Roman. (O. Ghibu CXXVI). Se cere înlocuirea armatei permanente cu miliţia civică. 10) Felurile ocârmuirei. Prelucrare din ruseşte de P. Stihi, 15 pag. Se susţine autonomia naţionalităţilor federate. 11) V. Susleneanu. Cum să se unească ţăranii, 11 pag. Susţine sfaturile ţărăneşti pe volosti, judeţe şi gubernii. (O. Ghibu, CXXVIII). Toate broşurile de până aci au caracter social-revoluţionar şi cuprind în traducere sau prelucrare ideile ce se ventilau atunci în Rusia. 12) Obştea basarabenilor din Petrograd. Către toţi Moldovenii din Basarabia. Se adresează tuturor Moldovenilor şi susţine autonomia provincială cu oameni locali, iar la conducere, un Sfat al Ţării, ales. „Noi vrem să fim stăpâni în Basarabia". Aceste broşuri în afară de ultima, n'aveau nimic naţional în ele. (O. Ghibu. Dela Basarabia rusească la Basarabia românească, CXXXII).

Moldovenii determină secţia extraşcolară, condusă de N. Popovschi, să publice şi tipărituri cu revendicări naţionale moldoveneşti. Apar astfel : 13) Adunarea întemeetoare de Ioniţă Pelivan, 16 pag. Autorul expune ideile naţionale care călăuzeau pe Moldoveni şi cere ca Basarabia să fie autonomă, iar pământul să fie împărţit la ţărani, nu de Adunarea Intemeietoare a Rusiei, ci de Sfatul Ţării local. 14) Teofil Ioncu, Autonomia Basarabiei şi republica federativă rusească, 10 pag. Susţine autonomia teritorială a tuturor Românilor din Rusia, deci şi a celor de peste Nistru. Ioncu atacă pro-

blema națională integrală cu mare curaj ; el declară pe față românismul și latinismul basarabenilor : „Români suntem cu trup și suflet și ca Români voim să trăim pe vecie. Trebue să învățăm în școlile din Basarabia, limba românească, scrisoare românească și cultura românească, cea veche latină din care s'au adapat toate popoarele culte de astăzi : Francezii, Italienii, care și ei se trag dela Roma și sunt rudele noastre". 15) La Odesa apare o broșură întitulată : Trăiască Basarabia autonomă, 20 pag., scrisă de studentul V. Bogos, și editată de comitetul moldovenesc, din acel oraș. Această publicație propagă naționalismul integral ca și broșura lui Teofil Ioncu. Autorul termină astfel : „Afară de pământ și alte drepturi materiale, trebue să ne păstrăm neamul moldovenesc, care este nu numai în Basarabia, dar și în Bucovina, Transilvania, România, într'o parte a Serbiei, Bulgariei, chiar și în Macedonia". Broșura are ca anexă 11 poezii patriotice, culese din poeții români. (O. Ghibu, Dela Basarabia rusească la Basarabia românească, Pag. CXXXIX. Petru Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru, Pag. 204). Aceste broșuri astfel scrise, erau necesare ca să paralizeze propaganda rusă, care se făcea prin numeroase foi volante și cărți popularizate. Moldovenii răspândeau și ei foi volante, cum este, de pildă, patriotica chemare a preotului A. Murafa, „Lacrimele mamei". (Proces verbal 10—14. Registrul comitetului central ostășesc din Chișinău).

Dintre publicațiunile periodice, apar în Chișinău : 1) Școala Moldovenească, revista Asociației învățătorilor moldoveni din Basarabia ; 2) Luminătorul, revistă bisericească ce își continuă apariția încă dela 1906 ; 3) Cuvânt Moldovenesc ; 4) Ardealul, ziar condus de O. Ghibu și I. Matei. (D. Bogos, La Răspântie, Pag. 73).

Gazeta Ardealul, care apare la finele lunei Decembrie 1917, este la început un organ numai pentru satisfacerea cerințelor sufletești ale Ardelenilor prizonieri sau refugiați în Rusia. După câteva numere își schimbă denumirea în „România Nouă" și îmbrățișează aspirațiile tuturor Românilor. In acest ziar Basarabenii aveau posibilitatea să scrie cu litere latine. Au colaborat în anii 1917—1918, 64 scriitori moldoveni cu articole de proză și poezie (O. Ghibu, Dela Basarabia rusească la Basarabia românească CXCIV—CXCV).

Comitetul central militar moldovenesc din Chișinău, în nevoia de a face legături cu ostașii conaționali, răspândiți pe fronturile Rusiei, însărcinează pe învățătorii Gheorghe Tudor și Mihail Minciună, să redacteze un ziar întitulat Soldatul Moldovan, care apare de două ori pe săptămână. (Gh. Pântea, Registrul comitetului central ostășesc Chișinău. Septembrie. Arhiva comisiei de lichidare a Sfatului Țărei). Iată cum își motivează ziarul apariția : „La front, în șanțuri, împrăștiați prin locuri străine, lipsiți de o veste bună de acasă, din Basarabia, stau mii de Moldoveni. N'au ei un cuvânt moldovenesc, nici o gazetă unde să găsească ceva

despre durerile lor de acasă, despre toate ce-l interesează pe dânsul; măcar un cuvânt care l'ar bucura, l'ar însufleţi în luptele grozave ale bătăliei. Având asta în vedere, noi ne-am hotărât să scoatem o gazetă ostăşească moldovenească". (Gazeta Soldatul Moldovan No. 1, Septembrie 1917). In ziar se scriu sfaturi şi îndemnuri politice, în afară de informaţiuni obicinuite :

„La luptă fraţi cu Domnul Sfânt".
Pentru dreptate şi pământ.
Pentru noroc, pentru lumină,
Pe steagul ce-l purtaţi în mână
Scriţi : „Biruinţă ori mormânt".

Aceste versuri sunt scrise de G. Tudor, unul din redactorii ziarului. Despre ce fel de luptă este vorba o spune mai clar poetul Nică Romanaş (I. Buzdugan), în versurile ce urmează :

„Hai măi fraţi basarabeni,
Pui de vulturi moldoveni,
S'arătăm păgânului,
Mânia Românului.
Ca să nu-i rămâie-n ţară
Nici picior, nici urmişoară.
Poftă'n veci să nu-i mai vie,
Să ne calce pe moşie".

(Soldatul Moldovan, No. 2, Septembrie 13). Ziarul apare până în Ianuarie 1918, când ostaşii demobilizaţi se întorc pe la vetrele lor.

Revista Şcoala Moldovenească, organul Asociaţiei învăţătorilor moldoveni, este redactată de învăţătorul Vasile Secară, şi apare odată pe lună, în editura Cuvânt Moldovenesc. Scopul ei era să îndrumeze pe membrii corpului didactic dela şcolile de toate treptele pentru a fi adevăraţi luminători ai neamului. In paginile revistei se găsesc scrise reflecţii ca acestea : „cultura omenirei e cu atât mai înaltă, cu cât la alcătuirea ei lucrează mai multe noroade, cu toate puterile lor sufleteşti şi naţionale." Primul număr din revistă, începe cu poezia lui Gheorghe Sion : „Mult e dulce şi frumoasă, limba ce-o vorbim", după care urmează imnul Deşteaptă-te Române, Pe-al nostru steag e scris unire şi cele 10 porunci scrise de comitetul ostăşesc de pe frontul român. Dela al doilea număr, revista apare cu litere latine. Ea a trăit până la începutul anului 1918, având în total 8 numere.

La Odesa, Românii refugiaţi, care se găseau în mare număr, scot un ziar cu numele „Depeşa", care urmăreşte să fie de folos, mai cu seamă Moldovenilor, aducându-le la cunoştinţă cele ce se petrec în România şi spulberând clevetirile din presa locală, evreo-rusă, îndreptate contra naţionaliştilor. Ziarul apare zilnic sub îngrijirea scriitorului dramatic G. Nicolau şi a gazetarului I. Mestugian, în coloane paralele ruseşti şi româneşti cu litere latine. Tot la Odesa mai apare ziarul social-democrat „Lupta",

de trei ori pe săptămână, în limba românească. (Cuvânt Moldovenesc, 20 Octombrie 1917). Ardelenii prizonieri de războiu, internați în lagăr lângă Kiev, fac să apară ziarul „România Mare", în Decembrie 1917. Foaia este în format mare, bine redactată și cuprinde articole pline de cel mai cald patriotism.

Dar cea mai însemnată publicațiune periodică este „Cuvânt Moldovenesc" din Chișinău. Apare mai întâi ca revistă în 1913, cu litere rusești, cuprinzând cunoștinți "folositoare, sufletești și trupești". (Cuvânt Moldovenesc, No. 1, Pag. 3). Pe frontispiciul revistei sunt scrise versurile lui Gheorghe Sion despre limba românească. In 1914, revista apare în 18 numere. Dela al patrusprezecelea număr, pe lângă editorul N. Alexandri, se însemnează ca redactor Simion Murafa. In 1915, apar 24 numere, iar în anul următor, 12 numere. Pe lângă această revistă, apare cu începere dela 5 Ianuarie 1914, ziarul cu acelaș nume. La început până la revoluție, are o atitudine timidă, din cauza severei cenzuri rusești, care suprimă orice i se pare suspect. (Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, XXXV). Când s'a început revoluția rusă, în Martie 1917, ziarul Cuvânt Moldovenesc cel dintâi, a ridicat steagul revendicărilor naționale moldovenești, pe care l'a dus la isbândă desăvârșită. Urmărindu-i coloanele în primele luni de revoluție, nu trebue să ne surprindă unele contraziceri de atitudine în problemele naționale, care se observă nu numai dela o foaie la alta, dar uneori chiar în același număr. Imprejurările nu permiteau încă afirmarea integrală și fățișă a idealului național. Citim de pildă, fraze ca acestea : „Legătura Basarabiei cu Rusia, va rămânea și pe viitor strânsă, fiindcă ocârmuirea de sine a țării noastre, nu înseamnă desbinarea de Rusia și mai puțin înseamnă, alipirea la România". Aceste rânduri le scrie însuși P. Halipa, unul din conducătorii mișcării naționale. (Cuvânt Moldovenesc, 14 Mai No. 33, 1917). In alt număr, articolul de fond întitulat : „Ce vrem", se termină cu afirmația categorică : „De Rusia nu vrem să ne despărțim ; noi avem nevoie de dânsa, precum și Rusia are nevoie de noi și de pâinea noastră". Intr'un articol întitulat „Minciuna dușmanilor noștri" se spune și mai răspicat : „Să se știe că noi nu suntem separatiști. Dușmanii în loc să fie alături de noi, ei ne învinuesc că vrem să ne alipim de România. Nu ! Nu acest lucru urmărim noi". Se vede că dușmanii aveau serioase motive să nu-i creadă sinceri pe Moldoveni, de vreme ce aceștia sunt nevoiți să repete desvinovățirea lor. (Cuvânt Moldovenesc, 3 Iunie 1917). Din însăși forma în care sunt scrise, se vede că aceste desvinovățiri sunt răspunsuri silite date autorităților ruse, pentru a le adormi (vezi declarațiile lui T. Ioncu, la congresul noroadelor din Kiev. Ziarul România Mare Anul I, No. 21/9). Că sentimentele scriitorilor dela Cuvânt Moldovenesc sunt altele și anume, de cel mai înalt și autentic patriotism, deși acoperite din motive „de tactică" se vede din aceea că ele răsar din orice rând de proză sau poezie. Astfel, într'un articol întitulat „Acum, ori niciodată" se

citesc următoarele rânduri : „Trebue să ridicăm sus steagul pe care să fie scris unire. Trebue mai degrabă să ne arătăm ca o putere mare, ca şi pe noi lumea să ne ia în seamă". La ce fel de unire face aluzie autorul şi cu cine anume, se înţelege destul de bine. (Cuvânt Moldovenesc, 26 Aprilie 1917; dar autorul articolului alunecă şi mai mult pe povârnişul adevăratelor sale sentimente, terminând cu cuvintele : „Acum ori niciodată, să dăm dovezi în lume"... Continuăm noi gândul autorului : „că'n aste mâini mai curge un sânge de Roman". Oricine va înţelege că, sub impresia imnului lui Andrei Mureşeanu, scriitorul moldovan, cheamă la unire sub acelaş steag pe toţi fiii neamului. (Cuvânt Moldovenesc, 26 Aprilie). In alt număr al ziarului se scrie : „Nevrednicia noastră din trecut, ne-a aruncat în bezna întunericului şi a sărăciei, de care s'ar înfiora strămunii noştri din vechea Romă şi nemuritorul nostru vodă Ştefan cel Mare". (Cuvânt Moldovenesc, 2 Aprilie). Intr'o chemare către învăţători şi învăţătoare, profesorul Ştefan Ciobanu, scrie : „Cum pe bătrânii noştri Români, nu i-a şters de pe pământ uriaşa năvălire a barbarilor, tot aşa şi Moldovanul nostru a rămas cu sufletul neatins de înrâurirea străină". (Cuvânt Moldovenesc, 2 Aprilie). Mai interesant este articolul „Moldoveni şi Români". După ce explică legăturile de sânge dintre Românii de pretutindeni, se termină astfel : „Da, suntem Români, strănepoţi de-ai lui Traian, o spunem cu mândrie, o spunem cu încredere. De o sută de ani ne-au fost astupate gurile, ca să nu putem grăi cu fraţii noştri. De acum lacătele dela gură ne-au căzut şi noi strigăm din răsputere, că ne recunoaştem fraţi cu toţi Românii din toate ţările. Noi suntem Români basarabeni din acelaş sânge cu Românii transilvăneni, cu Românii bănăţeni şi maramureşeni şi cu Românii din România". (Cuvânt Moldovenesc No. 45, 6 Iunie 1917). Un moldovan nerăbdător scrie celor din jurul Cuvânt-ului Moldovenesc, reproşându-le că nu vorbesc mai făţiş despre neatârnarea politică a Moldovenilor : „Voi care ţineţi steagul în mâinile voastre, nu aveţi voie să tăceţi, ca şi cum aţi fi luat apă în gură" ; la care, cei învinuiţi răspund : „Lucrarea cu care ne-am însărcinat, este grea şi mare şi în fugă nu se poate face. Cu ţipete şi cu strigătele celor nerăbdători, oricum, ea nu se poate face. Robia în care zac Moldovenii noştri nu poate fi desfiinţată cu una, cu două. Lanţurile ei se pilesc cu o încetineală spăimântătoare pentru cei nerăbdători, dar cei înţelepţi ştiu că, cu muncă şi îngăduială, dinţii şoricelului taie odgonul dela corabie şi că oţetul se face cu încetul". (Cuvânt Moldovenesc, 12 Martie, 1917).

Ziarul Cuvânt Moldovenesc a fost cea mai folositoare publicaţiune a Românilor basarabeni în epoca lor de regenerare naţională. Influenţa considerabilă pe care a exercitat-o acest periodic asupra contimporanilor, ne face să-l situăm alături de marile organe de redeşteptare din epoca unirii Principatelor.

Privind în ansamblul ei lupta naţională a Moldovenilor basarabeni în revoluţia dela 1917, când Rusia era încă în picioare, şi

luptătorii amenințați la fiecare pas, desprindem cu legitimă mândrie, caracterul idealist al acestei lupte, care avea ca prim scop limba, școala și cultura românească. Sforțările Moldovenilor s'au încadrat în mari dimensiuni și la ele au participat toate păturile obștești, fără deosebire de profesiune, rang și avere. Cunoscând aceste uriașe eforturi ale unui popor setos de libertate, străinii vor înțelege, că peste hotarul Nistrului ca și peste celelalte granițe etnice ale neamului românesc, nu se poate trece. Nota cea mai impresionantă a revoluției Moldovenilor, este dragostea lor nețărmurită și plină de duioșie pentru „limba dulce a țării mamă". Numai din această dragoste au putut să răsară neuitatele versuri ale tânărului poet basarabean Alexei Mateevici :

Limba noastră-i o comoară
In adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.
Limba noastră-i foc ce arde
Intr'un neam ce, fără veste,
S'a trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CULTURA ŞI EDUCAŢIA ÎN ŞCOALA NOASTRĂ SECUNDARĂ

de AURELIA DUMITRAŞCU

Intr'o epocă de mari frământări sociale, toate valorile sunt sdruncinate din vechile temelii, şi supuse unor noi interpretări; adeseori sunt chiar complet răsturnate.

In asemenea momente de dezechilibru sufletesc se pun cu necesitate întrebările: unde este forţa interioară menită să reziste tuturor furtunilor? — Unde este cimentul în stare să dea omului unitatea indestructibilă de care are nevoe? *Ce face Şcoala?*

Dar, pentrucă este greu să piardă cineva timp, ca să se deplaseze şi să vadă într'adevăr ce face Şcoala, se cercetează doar dela depărtare şi ca o abstracţie — cuprinsă într'o carte numită *programă* şi ce se poate parcurge în câteva ore numai — şi de peste tot se aude: „Vai ce face şcoala! Dela prima şi până la ultima filă a şcoalei oficiale, adică a programei — te 'ngrozeşti de tirania ei. Toţi spun: se dau cunoştinţe prea multe — se nesocoteşte individualitatea — copilului. Tocmai astăzi, când ştiinţa psihologiei a făcut atâta progres, când studiul individualităţei nu mai poate fi o taină, când mecanicismul este în floare dar aplicat la materie şi când în lumea spiritului se vorbeşte numai de activitate creiatoare — materia enormă de program sufocă activitatea copilului.

Şi atunci am auzit cerându-se în conferinţe — cunoştinţe cât mai puţine (se admitea odată chiar — să nu ştie copilul nici unde e ficatul — pentrucă o să afle când l-o durea); mai mult — se cerea să se facă consfătuiri cu părinţii şi din indicaţiile pe care le-ar da aceştia, asupra facilităţii materiilor, să se alcătuiască programa de învăţământ.

— „Nu ne trebue cultură — ci educaţie, am auzit nu odată spunându-se.

— „N'avem nevoe de cunoştinţe, ci de moralitate".

— „Şcoala să lase cunoştinţele la o parte şi să facă educaţie".

Asemenea afirmaţii impun fără întârziere o lămurire a acestor doi termeni: *cultură* şi *educaţie*, pentru a se vedea în ce raport stau ei unul faţă de celălalt.

— „Educaţia are de scop să dea corpului şi sufletului toată frumuseţea şi toată perfecţiunea pe care o pot avea" zicea Platon.

— „Este desvoltarea în om a întregei perfecţiuni pe care natura lui o comportă, o îngăduie" — după Kant.

Ştim cu toţii că educaţia este, în fond, „influenţa intenţionată pe care generaţiile vechi o exercită asupra celor noi".

Această influenţă, însă, nu dă roade favorabile, decât în măsura în care este sprijinită de familie — sau mediul familial; mai mult chiar — intenţiunile pe care le urmăreşte educatorul *nu se pot realiza dacă întâlnesc în drum o directivă opusă lor.*

Să precizăm care sunt tendinţele şcoalei şi intenţiunile educatorului.

Şi în această privinţă sunt cunoscute curentele *materialismului* şi *formalismului didactic*: primul acordând suveranitate materialului de cunoştinţe prin care bunurile culturale ale generaţiei vechi se transmit celei noi, iar al doilea, ridicând pe primul plan formarea însuşirilor naturale ale copilului.

Dar după cum atât de adânc şi atât de frumos ne spune Kant: „formele fără materie sunt goale şi materia fără formă este oarbă" — rezultă, că materialul de cunoştinţe trebue să fie pus în slujba desvoltărei forţelor naturale ale copilului. Şi nu credem, că mai poate concepe astăzi cineva *materia cunoaşterii*, despărţită de *forma cunoaşterii*, întrucât, numai din îmbinarea lor rezultă cunoştinţa adevărată.

Materialul de cunoştinţe alcătueşte *cultura* şi realizarea cunoştinţei adevărate este *educaţia.*

S'ar părea poate, că dăm o accepţiune unilaterală noţiunei de educaţie şi că ne referim doar la educaţia intelectuală.

Nu uităm însă că separaţia forţelor sufleteşti este artificială — că sufletul este o unitate cu nuanţe şi culori diferite şi că nu există nici o atingere puternică care să nu-l facă să vibreze tot.

Nu uităm că fiecare idee are o forţă producătoare de alte valori, că o cunoştinţă este reală numai pentru sufletul care şi-a apropiat-o, care a născut-o.

Nu înţelegem prin cultură îngrămădire de cunoştinţe şi nici printr'un om cult un geamantan cu cunoştinţe. Aceasta este pseudocultură.

Cultura este toată producţia spirituală a trecutului şi prezentului — iar educaţia este însuşirea acestei producţii — trăirea ei intensă.

Cultura este izvorul, educaţia este setea.

A educa însemnează a desvolta această capacitate de sete — care face să crească conştient viaţa, însemnează a creia nişte continuu însetaţi după creşterea conştientă a vieţei — care să ştie să înţeleagă, să poată să simtă şi să acţioneze cum trebue, în orice împrejurări.

Acesta fiind sensul pe care-l dăm acestor două noţiuni — este uşor de stabilit raportul dintre ele.

O cultură fără educaţie, deci fără aptitudinea omului de a

și-o însuși este moartă — și o educație fără cultură, fără hrana care să-i dea omului izvorul născător de viață conștientă, este seacă.

Și atunci când se cere educație fără cultură se greșește profund.

Scopul școalei este să formeze voințe tari, oameni de caracter, oameni de bine.

Dar pentru a face binele, trebue să-l cunoști — a zis Socrate — și mai mult — acel ce face rău, îl face pentrucă ignorează binele.

Instrucția morală și forța moralizatoare a fiecărui obiect de învățământ sunt mijloace nu de o mică importanță în educație.

Dacă deprinderile ușurează făptuirea — mulțumită plasticității materiei nervoase în care se imprimă actele des repetate — în schimb cultura morală îndrumează, motivează, justifică, susține actul.

„Moralitatea este acordul dintre voință și ideile morale", spune Herbart.

Ne putem închipui noi o moralitate oarbă?

Ar însemna atunci să reducem acțiunile noastre la simple reflexe — să uităm tocmai ceeace este mai caracteristic uman: actual voluntar în care elementul deliberativ, reflexiunea, are atâta importanță.

Ideile înalte sunt însoțite de sentimente înalte care la rândul lor deslănțuesc acțiuni frumoase.

Formarea deprinderilor se începe în familie și se continuă în școală. In școala secundară însă se accentuiază aparițiа judecății logice și nouă profesorilor ne revine datoria s'o folosim.

Este dela sine înțeles că nu trebuesc neglijate nici deprinderile; acestea însă sunt observate și supraveghiate mai mult incidental. Aproape tot timpul petrecut la școală, contactul elevilor cu noi educatorii lor este în chip normal intelectual. Și atunci cum putem acționa noi mai mult asupra lor decât prin mijlocirea ideilor?

Dar pentru ca lecția să realizeze idei-forțe, profesorul este obligat să-i dea viață, să deștepte acea sete de care vorbeam mai sus și să deschidă copiilor izvorul din care să și-o stâmpere.

Așa fiind, prima problemă menită să soluționeze criza învățământului nostru este *metoda de predare.*

De zece ani aproape însă se modifică *programele* într'una, socotindu-se că aici stă răul și cu toate modificările, răul nu încetează.

Nu este acesta un indiciu care să ne facă să zicem „manente causa, permanet effectus" — și să ne îndemne să căutăm cauza eficientă în altă parte?

Se spune că elevii nu știu nimic pentrucă li se dau prea multe cunoștințe. Părinții și copiii se plâng, că n'au timp suficient pentru a-și prepara toate lecțiile, dela o zi la alta.

Am cercetat programa analitică a şcoalei din ultimii ani şi am comparat-o cu programa şcoalei din preajma războiului.

Materialul de cunoştinţe este cantitativ aproape acelaşi.

Am cercetat apoi orariul — care astăzi este pe jumătăţi de zile, în total 5 ore — iar atunci era pe ziua întreagă, în total 6—7 ore.

Timp pentru pregătire este deci astăzi mai mult.

Am cercetat metoda.

Este drept că nu se vorbea aşa de mult de activitatea proprie a copilului în însuşirea cunoştinţelor. Mare parte din lecţiuni se explicau expozitiv; n'am putea să afirmăm însă că se 'nţelegeau mai puţin.

Se vede că expunerile profesorilor erau aşa de bune încât clasa era furată şi în vraja desfăşurării lor, sufletul elevilor nu era malul care se măreşte sau se roade cu timpul puţin câte puţin — ci însuşi valul care se frământă s'ajungă la mal.

Atunci ne-am întrebat — oare nu cumva sunt astăzi posibilităţile sufleteşti ale elevilor mai mici? Care să fie cauza diferenţei dintre rezultatele celor două şcoli — a diferenţei de rezultate chiar dela an la an în şcoala de azi?

Şi-am făcut o experienţă şi mai multe anchete. Am adus în câteva după amieze eleve de curs superior la şcoală, pentru a le supraveghea pregătirea lecţiunilor pe a doua zi şi a le da îndrumări metodice pentru o muncă ordonată. Rezultatul experienţei a fost că în trei ore de muncă raţională — s'au pregătit lecţii la cinci obiecte în chip satisfăcător şi încă de către cele mai slabe dintre eleve.

Experienţa a fost completată cu o anchetă pe care am făcut-o mai mulţi ani de-a rândul — în scris şi anonim. Elevele trebuiau să răspundă la întrebarea: Am eu timp suficient să-mi fac întotdeauna datoria de şcolăriţă în chip conştiincios?

Vom cita câteva din răspunsurile mai reprezentative.

— „Mărturisesc, că m'am ferit întotdeauna să examinez activitatea mea în afara orelor de şcoală. Cauza este — tocmai acea desordine de care sufer şi care mă împiedecă să-mi folosesc în mod cât mai practic orele libere. N'am fost niciodată silită să întrebuinţez mai mult de patru ore maximum pentru pregătirea temelor — şi totuşi sunt zile când ora 12 noaptea mă găseşte învăţând. Ceeace ne caracterizează pe noi e o sensibilitate excesivă şi o totală lipsă de disciplină".

— „Viaţa nu este atât de limpede şi simplă după cum şi-o închipuesc profesorii.

Este o mare diferenţă între viaţa unui copil de acum şi a elevului de acum 20 de ani. S'a complicat mult viaţa oamenilor mari — s'a îmbogăţit şi complicat şi viaţa copiilor. Pentru elevul de azi şcoala nu este nici singura preocupare, nici singura ocupaţie.

Limbi străine învățate acasă, sporturi, distracții (pe care părinții le înlesnesc) îi răpesc pe puțin ¾ din cele 5 ore.

Astfel este pus elevul în imposibilitate de a pătrunde materia și de a o asimila altfel decât superficial".

— „In clasele inferioare eram una dintre elevele cele bune. Nu mă preocupa altceva decât învățătura. Învățam 3, și când aveam mai greu cel mult 3½ ore pe zi, nu chiar intens, și lecțiile erau totdeauna știute.

Așa a mers până în clasa V; în acel an deabea am luat premiul al III... zi de zi mă măream — dar proporțional începeam să mă ocup mai puțin de învățătură. Astfel că azi deabea sunt la limită.

E drept că dau și astăzi tot atâta timp lecțiilor, poate mai mult chiar dar de cele mai multe ori nu mi le știu decât pe jumătate. E de mirat? — S'ar crede... dar nu, căci azi mă preocupă totodată afară de lecții și rochiile moderne (croitoresele), părul (coaforul), filmele, ceaiurile sau cititul diferitelor cărți folositoare sau nu — dar care îmi răpesc timpul, mă distrează și mă fac ca astfel să nu-mi fie „gândul la carte". Dacă uneori îmi impun puțină voință îmi fac lecțiile cele mai grele în 3 ore dar tot aceleași lecții le prepar dela 2—7 ½—8 fără însă să pot reține ceva.

Vina este a părinților, că ne permit această emancipare prea timpurie — și a noastră că nu căutăm să ne impunem simțul datoriei — să ne lipsim de aceste distracții".

Care sunt pentru noi concluziile?

In generalitatea cazurilor elevii fac după amiezele cu totul altceva decât meditația lecțiunilor. Merg la cinematografe, conferințe, concerte, vizite, ceaiuri dansante, sporturi, etc.

Se întorc acasă la 7—8 seara, încep lecțiile la 9 și le sfârșesc la 12 noaptea. Nici o anomalie. Chiar când stau acasă, nu dau 3 ore în total studiului. Citesc revistele „en vogue", literaturi „en vogue" și se pregătesc pentru viața „en vogue".

Ce făceau elevii școalei de ieri? Vedeau filme și piese istorice — citeau literatura programei. La ceaiuri, baluri și în lume ieșeau după bacalaureat.

In urma acestor cercetări ne explicăm de ce atunci era timp suficient pentru pregătirea lecțiunilor, de ce școlarii nu erau sufocați de cunoștințe, dece se știa tot ce se învăța, dece școala își făcea datoria de zidar, *constructor de suflete întregi — însfârșit înțelegem dece tendințele școalei se realizau.*

Această influență intenționată — educația — nu întâlnea atâtea directive opuse care s'o reducă, s'o zădărnicească.

Nu este vina programelor că nu este astăzi educație. Nu este educație, pentrucă nu este cultură. Nu se știe carte cum trebue și de aceia nici nu se poartă copiii cum trebue.

Nu se știe pentrucă nu se învață — și nu se învață pentrucă nu mai există cultul culturii adevărate — pentrucă elevii nu mai

sunt copii, nu mai au viaţa lor aparte. Ei sunt consideraţi de mediul familial şi social ca nişte oameni în miniatură şi aceasta este marea greşeală psihologică a timpului.

In această situaţie nu este de mirare că şcoala nu poate să-şi împlinească misiunea ei morală. Şcoala nu se poate înconjura cu ziduri de cetate, în care soarele şi adierile vântului din afară să nu pătrundă. Deschisă soarelui, şcoala rămâne din nenorocire deschisă şi influenţelor vătămătoare.

Trebue să recunoaştem că n'ar fi greu ca şcoala să se izoleze de restul societăţii şi astfel ca în nişte vaste laboratoare de cultură umană, ca în sere pregătite cu tot ceea ce este necesar unei desvoltări metodice, şcoala să-şi îndeplinească misiunea.

Produsele unei asemenea şcoli ar purta însă dintru început marca imperfecţiunei : imposibilitate de adaptare faţă de condiţiile mediului, în care aceste elemente sunt sortite să lucreze. O asemenea şcoală ar face implicit un rău serviciu vieţei, ar contribui la negaţia ei.

Noi, educatorii, nu vom putea niciodată interpune zidurile şcolii între cultură şi viaţă.

Dar tot noi, educatorii, avem obligaţia în primul rând ca prin cuvânt şi prin faptă să restabilim o ordine de lucruri, pe care o simţim îndepărtată dela adevăratul rost.

Ca să trăeşti frumos, trebue să ştii să te porţi. Toată comoara de ştiinţă şi simţire, cultura, păstrată şi transmisă nouă de înaintaşii noştri, este cimentul, care prin măestria educaţiei, leagă indestructibil minunatele daruri pe care atât de neprecupeţit le-a pus Creatorul în plămada neamului nostru.

CÂTEVA OBSERVAŢIUNI ASUPRA UNEI FORME CERAMICE DIN STAŢIUNEA PREISTORICĂ DELA MONTEORU

de VLADIMIR DUMITRESCU

Una dintre problemele cele mai interesante ce se pun specialiştilor care studiază civilizaţiile preistorice desvoltate pe un anumit teritoriu, este desigur aceia a supravieţuirii diferitelor forme dintr'o civilizaţie într'alta şi chiar dintr'o epocă într'alta. Fie că este vorba de partizanii teoriei continuităţii aceleiaşi populaţiuni şi a evoluţiei continue a aceleiaşi civilizaţii, fie că este vorba, dimpotrivă, de cei ce socotesc că, istoric, singura explicaţie posibilă este aceia a unor cicluri închise, urmând unul după celălalt, fără continuitate organică, datorită diferitelor populaţii şi uneori chiar raselor deosebite ce intră în ritmul evenimentelor istorice la un moment dat, se impune constatarea obiectivă că anumite forme de civilizaţie persistă dela o epocă la alta şi trec dela un popor la altul.

Deaceia, toţi specialiştii sunt de acord că — în desfăşuraea în timp a civilizaţiilor preistorice pe teritoriul României — anumite tipuri de vase, de unelte, etc., s'au păstrat şi s'au moştenit dintr'o epocă la cealaltă, şi dintr'o civilizaţie în alta, cu mici modificări. Această persistenţă este, pentru partizanii continuităţii aceleiaşi populaţii, un argument esenţial în susţinerea tezei lor. Pentru ceilalţi, ea nu este decât un inel de legătură între două civilizaţii fundamental deosebite, produse ale unor populaţii diferite.

Printre formele de vase întâlnite în aşezarea preistorică dela Monteoru (jud. Buzău) — din epoca de început a bronzului [1])

1. Primele săpături pe „Cetăţuia" dela Monteoru, situată pe proprietatea d lui Prof. Dr. C. Angelescu, ministrul Educaţiei Naţionale, au fost făcute de Ed. Honzik, încă de acum 20 de ani (cf. *Die prähistor. Station von Sarata-Monteoru*, în *Zeitschr. f. Ethnologie*, 1907, p. 999—1003). Săpături sistematice au fost întreprinse în anii 1917 şi 1918 de regretatul arheolog german H. Schmidt, dar raportul detaliat asupra acestor săpături n'a apărut. Câteva consideraţiuni sumare sunt publicate în *Arch. Anzeiger*, 1924, col. 348—356 (*Die Ausgrabungen von Cucuteni und Sarata-Monteoru im Lichte der ägäischen Vorgeschichte*) şi în *Reallexikon der Vorgeschichte* (Bd. XI, p. 208, art. *Sărata-Monteoru*, de G. Wilke). In anii 1926 şi 1927, Muzeul Naţional de Antichităţi a întreprins alte săpături, sub conducerea d-lui Prof. I. Andrieşescu. Nici rezultatele acestor săpături n'au fost încă publicate.

se remarcă în chip special o „amforă sveltă, cu picior înalt-ascuțit, cu umerii rotunjiți" ; gâtul este „bine înfipt pe umeri" [1]). (v. fig. 1).

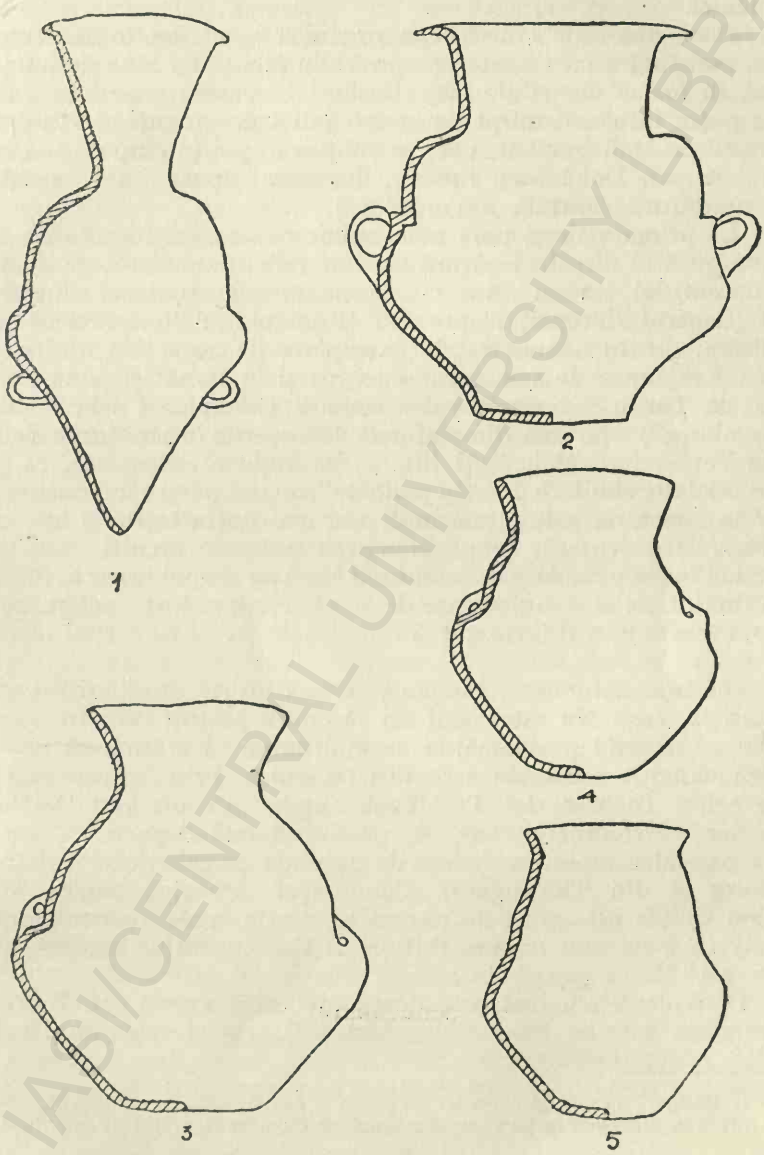

Intrucât nu știu să se fi insistat până acum asupra originii

1. Cf. C. Schuchhardt, *Alteuropa*, ed. II, 1926, p. 189; tot aci și figura, la pl. XXXI, No. 2. Acelaș vas și în *Reallexikon d. Vorg.*, Bd. XI, pl. 52 a, însă așezat din greșală cu gura în jos.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

acestei forme ceramice, cred interesant să arăt că origina acestei forme trebue căutată în altă civilizaţie anterioară de pe teritoriul României.

Dacă analizăm construcţia organică a acestei forme ceramice, constatăm că ea este compusă din trei părţi bine definite: *Gâtul*, în formă de pâlnie larg deschisă la partea superioară, cu buza puţin întoarsă, înfipt pe *umerii* puternici arcuiţi ai vasului, şi *corpul* central, bombat, care se subţiază apoi în chip de con cu vârful în jos. Două torţi inelare, diametral opuse, sunt aşezate sub umflătura centrală a corpului [1]).

La prima vedere, pare neîndoelnic că această formă de vas trebue pusă în directă legătură cu amforele „panonice", ce aparţin curentului care a adus civilizaţia epocii bronzului dinspre Vest (Centrul Europei) înspre Est (România). Este suficient să analizăm, dintre nenumăratele exemplare de acest tip întâlnite în toată regiunea de sud a Panoniei, ca şi în Banat şi până dincoace de Turnu-Severin în valea Dunării, exemplarul dela Stuhlweissenburg [2]) sau una din amforele descoperite în săpăturile dela Balta-Verde, jud. Mehedinţi (fig. 2) [3]). Ambele exemplare, ca şi toate celelalte similare de „tip panonic", au trei părţi componente: *gâtul* în formă de pâlnie mai mult sau mai puţin teşită şi uneori cu buza larg evasată, înfipt în *umerii* puternic arcuiţi, care se continuă în jos până la *partea centrală bombată* şi apoi brusc arcuită spre fund. Cele mai multe vase de acest fel au şi torţi inelare sau plate, aşezate uneori între gât şi umeri, iar alteori pe corpul bombat.

Origina amforelor „panonice" este căutată de diferiţii cercetători în Vest. Nu este locul aci să citäm pe toţi cei care s'au ocupat cu această problemă, ci ne mulţumim să arătăm că prof. C. Schuchhardt socoteşte ceramica panonică, prin formele sale, „eine echte Tochter der Pfahlbaukeramik... in direkter Nachfolge der württembergischen" [4]), precizând mai departe că amforele panonice amintesc foarte de aproape pe cele dela Walternienburg şi din Thuringia [5]). Cunoscutul arheolog englez V. Gordon Childe este şi el de părere că aceste vase „correspond exactly in form and ornamentation to the „neolithic" vases of Thuringia" [6]).

Dacă cercetăm însă mai deaproape atât vasele din Württemberg, la care se referă Schuchhardt [7]), cât şi cele din Thu-

---

1. Desigur, un vas de acest fel nu putea fi aşezat decât pe un suport, sau înfipt direct în nisip sau în pământ. Eventual, ar fi putut fi agăţat de cele două tortiţe.
2. C. Schuchhardt, *loc. cit.*, pl. XXXI, No. 7.
3. Săpăturile d-lui D. Berciu, încă nepublicate.
4. *Loc. cit.*, p. 188.
5. *Ibidem.*
6. V. G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, p. 266.
7. *Loc. cit.*, p. 185, fig. 112, 1—3; pentru forma care ne preocupă, No. 3.

ringia, la care se referă Childe [1]), constatăm că aceste vase nu par a fi stat în chip organic la origina tipului de vas dela Monteoru și a amforelor „panonice" cu care l-am pus pe acesta în legătură. Într'adevăr, vasele la care se referă Childe și Schuchhardt sunt compuse în chip organic numai din *două părți*: gâtul, mai mult sau mai puțin în formă de pâlnie, și corpul sferic, separat uneori în două jumătăți printr'o muche orizontală. Lipsește în acest fel a treia parte, aceia care e precis demarcată prin bombarea puternică a centrului corpului, atât la vasul dela Monteoru cât și la amforele „panonice" amintite. Ne grăbim să precizăm că există totuși în așa zisul cerc panonic și amfore compuse din două părți organice, lipsite de a treia parte [2]) și care par destul de apropiate de exemplarele mai vechi din Germania; acestea sunt dealtfel exemplarele pe baza cărora s'a stabilit filiația amintită.

Dar, deoarece apropierea și derivarea făcută de acești cercetători nu ni se par concludente, trebue să vedem dacă nu se poate da o altă explicație genetică amforei dela Monteoru, care formează punctul de plecare al acestor considerațiuni.

Săpăturile întreprinse de noi în toamna anului 1936 pe un platou de la marginea satului Traian, din județul Neamț [3]), au dat la iveală resturile unei așezări preistorice aparținând civilizației ceramicei pictate tip Cucuteni, din epoca de aramă. Fără să fie locul să intrăm aci într'o analiză amănunțită a descoperirilor, putem preciza că această stațiune aparține începutului fazei mai noi dela Cucuteni (faza *B*), conținând chiar câteva resturi din faza cea mai veche (*A*). Lipsesc, după cât pare să reiasă din săpăturile de până acum, elemente ce ar trebui încorporate în partea finală a fazei Cucuteni *B*.

Două dintre vasele pictate dela Traian, aparținând fazei Cucuteni *B*, par să ne dea dreptul să credem că am găsit treapta de evoluție tipologică premergătoare formei dela Monteoru; această descoperire ne conduce dealtfel mai departe înapoi, în cuprinsul civilizației ceramicei pictate, până la punctul de plecare din faza *A*.

Într'adevăr, vasul reprezentat de noi la fig. No. 3, are în construcția sa toate cele *trei părți organice* despre care am vorbit mai sus, în același fel dispuse și jucând fiecare același rol: gâtul ca o pâlnie; umerii arcuiți care coboară în jos; corpul central puțin bombat orizontal, îngustându-se apoi treptat spre fund. La acestea se adaugă și două toarte semi-inelare plate, diametral-opuse, ce leagă partea centrală de partea superioară a vasului.

1. *Loc. cit.*, fig. 86 (vasul din dreapta).

2. *Ibidem*, fig. 146 (vasul din dreapta).

3. Stațiunea dela Traian a fost descoperită, împreună cu alte numeroase stațiuni preistorice din jud. Neamț, de neobositul cercetător, Părintele C. Matasă, strădaniților și priceperii căruia i se datorește și începutul de Muzeul Arheologic Regional din Piatra. Săpăturile din toamna anului 1936 vor trebui continuate în cursul acestui an, deoarece materialul descoperit este deosebit de important pentru studierea ceramicei pictate de stil Cucuteni *B*.

Desigur, gâtul nu este aşa de înalt ca al vasului dela Monteoru, umerii nu sunt atât de puternic arcuiţi şi nici partea inferioară nu se termină ascuţit. Dar, repetăm, spre deosebire de vasele neolitice şi de cele din epoca bronzului din Germania, care n'au decât două părţi organice în compoziţia lor, aci este vorba — ca şi la Monteoru şi ca şi la vasele mai târzii dela Balta Verde — tot de un vas compus organic din trei părţi deosebite.

Al doilea vas descoperit în staţiunea preistorică de lângă satul Traian, mai mic decât celălalt, reprezintă o treaptă anterioară, în care umerii nu sunt decât foarte puţin bombaţi. Din această pricină gâtul nu mai apare prea bine separat de rest; corpul are însă aceiaşi bruscă arcuire, întocmai ca la vasul precedent. Nu lipsesc dealtfel nici cele două tortiţe de legătură între partea centrală şi cea de deasupra (vezi fig. 4.).

Cu toate că deosebirile faţă de celălalt vas dela Traian sunt minime, totuşi cu acest vas ne apropiem mult de forma de plecare, deoarece el apare derivat în chip neîndoelnic şi direct dintr'o formă de vase foarte des întâlnită în faza Cucuteni *A*. Ne gândim la forma trecută sub No. 11 de către H. Schmidt[1]). Dintre variantele acestei forme, varianta No. 11-a ni se pare incontestabil cea mai apropiată (vezi fig. 5) de vasul descoperit de noi la Traian. Deşi gâtul nu mai este ca o pâlnie, umerii nu sunt aproape deloc marcaţi, iar corpul nu mai este brusc bombat, se pot distinge însă cu uşurinţă cele trei părţi componente : 1) *buza* piezişă, din care chiar dela varianta a doua dela Traian (fig. 4) s'a ajuns la gâtul în formă de pâlnie; 2) *gâtul*, din care se desvoltă ulterior în chip treptat umerii din ce în ce mai brusc şi aproape orizontal arcuiţi; 3) *corpul* puţin bombat, care se va separa tot mai pronunţat de rest.

Exemplarul reprezentativ pentru varianta 11-a dela Cucuteni nu are toarte; s'au găsit însă exemplare de acelaş tip (varianta 11-*b* şi 11-*c*) la care se adaugă şi câte o tortiţă, ca şi altele cu două tortiţe (varianta 11-*d*). Aceste variante au dealtfel şi un mic picior, care lipseşte vaselor dela Traian. Pe de altă parte trebue amintit aci că exemplarele derivate din acest tip, descoperite în stratul *B* dela Cucuteni[2]), urmează o cale de evoluţie deosebită, tinzând către formele cu două părţi organice constitutive[3]).

Dacă apropierile stabilite de noi în rândurile de mai su sunt acceptate, atunci urmează în chip logic că succesiunea treptelor de evoluţie ale tipului de vas ce ne preocupă trebue exprimată în felul următor: Cucuteni 11-a (fig. 5) — Traian 1(fig. 4) — Traian 2 (fig. 3) — Monteoru (fig. 1) şi, eventual, Balta-Verde (fig. 2).

---

1. H. Schmidt, *Cucuteni*, etc., 1932, Formentafel A. Vezi şi text, p. 20.
2. *Ibidem*, Formentafel, B, no. 9.
3. *Ibidem*, no. 10.

Nu vedem nici un argument concludent împotriva schemei de evoluție Cucuteni—Traian—Monteoru, propusă de noi. Căci, în afară de criteriul strict tipologic pe care l-am avut în vedere până acum, și din punct de vedere cronologic, ca și din punct de vedere al legăturilor dintre civilizația de tip Cucuteni și aceia de tip Monteoru, această succesiune este întru totul posibilă.

Într'adevăr, este în general cunoscut pe de o parte că civilizația de tip Cucuteni *B* a dăinuit până în vremea primelor perioade ale epocii bronzului — fiind astfel spre sfârșit contemporană cu civilizația de tip Monteoru[1]) —, iar pe de altă parte că în chiar așezarea dela Monteoru s'a găsit ceramică pictată aparținând, după cum spune H. Schmidt, unei variante stilistice a picturii cu negru și roșu de tip Cucuteni *B*[2]). In acest fel nu va fi fost cu neputință ca purtătorii civilizației bronzului de tip Monteoru, să fi luat această formă dela oamenii civilizației ceramicei pictate.

Ni se pare, dealtfel, cu atât mai puțin probabil ca la Monteoru această formă să derive din formele „panonice", cu cât, între vasele descoperite la Monteoru, par să lipsească celelalte variante ale amforelor „panonice".

Rămâne de văzut dacă din același curent, venit din cuprinsul cercului de civilizație al ceramicei pictate de stil Cucuteni, s'au putut desvolta și celelalte amfore, așa zise „panonice", cu corpul construit din trei părți organice. Tipologic, după cum am văzut, această derivație este posibilă. Dacă însă ținem seama de faptul că civilizația bronzului, în care găsim în chip obicinuit urnele de tipul dela fig. 2, a venit până în Oltenia, pe valea Dunării, dinspre centrul Europei, ca un curent de civilizație deosebit de ceeace era până atunci în aceste regiuni, și în al doilea rând de faptul că n'a putut exista un contact direct între această civilizație panonică și civilizația ceramicei pictate (așa cum am văzut că a existat între Monteoru și Cucuteni), atunci, desigur, răspunsul nu poate fi așa de ușor de dat.

Deaceia, lăsând deocamdată la o parte această a doua problemă, încheiem aci aceste considerații, rămânând la concluzia că amfora dela Monteoru își are cu siguranță origina în cercul civilizației ceramicei pictate de stil Cucuteni. Ea reprezintă în acest fel o formă ce a trecut dintr'un cerc de civilizație în celălalt și dintr'o epocă într'alta, deși creatorii acestor două cercuri de civilizație au aparținut desigur unor populații cu totul deosebite.

---

1. Ne fiind aci locul să expunem întreaga problemă cronologică a ceramicei pictate, ne mulțumim să amintim că majoritatea cercetătorilor admit dăinuirea fazei mai noi, *B*, până în plină epocă a bronzului. In acest fel sfârșitul fazei Cucuteni *B* a putut fi contemporan cu civilizația reprezentată de stațiunea Monteoru, care aparține primelor faze (A și B) ale epocii bronzului.

2. *Arch. Anzeiger, loc. cit.*

MICA ÎNȚELEGERE ȘI ÎNFRĂȚIREA PRIN CULTURĂ

de ELENA EFTIMIU

Până la războiul mondial, România pentru Cehoslovacia și Jugoslavia era o țară puțin cunoscută. Odată cu războiul, aceste țări, devenite vecine, au început a se interesa reciproc una de cealaltă, căci chestiunile politice și economice le leagă strâns, în apărarea interesului comun. S'ar crede dar, că abia acum începem să ne cunoaștem. Răsfoind însă paginele istoriei poporului cehoslovac și jugoslav, rămânem surprinși de câtă asemănare este între trecutul nostru și al lor, câte fapte comune ne leagă, cât sânge ceh, jugoslav și românesc s'a vărsat pe câmpiile noastre sau ale lor și cum același destin ne-a mânat pe toți, deși pe căi diferite, spre același țel al libertății și al unirei. Sunt fapte istorice care zac în arhivele din Slovacia, Rusia Subcarpatică și Serbia, fapte care așteaptă lumina zilei, prin cercetarea amănunțită a documentelor puțin cunoscute. A amintit de mai multe ori învățaților cehi despre existența Românilor, chestiunea Valașilor din Moravia. Unii susțin că origina acestora ar fi românească, alții că ar fi slavă. Câteva numiri de vârfuri de munți, de obiecte gospodărești, de preparații ale laptelui, apoi costumul vechi bătrânesc național, motivele în cusături, ca și melodia jalnică a cântecului păstoresc cântat din flaut, explică admirabil numele acelor câteva zeci de familii de păstori români, veniți acum două secole și ceva prin Carpații noștri, ai Slovaciei și ai Sileziei, în Moravia. Fiind un număr mic de păstori români s'au slavizat și și-au lăsat numai urma ca o amintire a trecerii lor pe aici. Urme românești pe care le găsim și pe Alpii Dinarici.

Contactul cu Cehii din Moravia ar începe încă din secolul X, când elevii și adepții celor doi apostoli din Salonic, Metodiu și Ciril, veniți în Moravia să propage creștinismul, au fost persecutați de regele boem și s'au refugiat apoi în țările noastre, în Bulgaria și Serbia, aducând cu dânșii creștinismul și cultura slavă, care a dăinuit atâtea secole la noi și a avut o importanță covârșitoare în evoluția poporului românesc.

Comparând istoria medievală a poporului românesc cu a celui cehoslovac și jugoslav, constatăm o asemănare perfectă în ceiace privește organizarea politică, socială, economică și culturală. Cehoslovacia a fost o insulă slavă în lumea germanică, voevozii

ei depindeau de împăratul german pe care trebuiau să-l ajute pe vreme de războiu, să nu facă politică anti-germană şi să-i dea un tribut anual. Un gest de nemulţumire numai şi ţara cehă ar fi fost înghiţită de colosul imperiului german. Principatele româneşti au fost şi ele o insulă latină în lumea slavă. Şi voevozii ei s'au luptat din răsputeri, şi-au înăbuşit de cele mai multe ori sentimentele pentruca „ţărişoara" lor să nu cadă în mâinile vecinilor. In acelaş timp, istoria Sârbilor este îndoliată de năframa neagră a jugului turcesc.

Luptele sângeroase pentru domnie au fost neîncetate în urma domniilor mai mari, care au lăsat urme adânci în trecut. Domnia lui Premysl şi Venceslav II este asemănătoare cu domnia lui Alexandru cel Bun şi Mircea cel Bătrân. Ceiace pentru poporul românesc a fost Ştefan cel Mare în sec. 15, pentru poporul cehoslovac a fost în secolul 14 Carol IV, iar pentru Sârbi ţarul Ştefan Duşan. Aceiaşi fineţe în diplomaţie, aceiaşi dragoste de ţară, acelaş dor de a ridica biserici cu vârfuri înalte îi caracterizează pe toţi. Documentele vechi vorbesc de relaţiuni comerciale între Cehi şi Români; monedele cehe circulau prin satele din lungul văilor Oltului, Dunărei şi Prutului, iar greutăţile cehe erau aceleaşi care se întrebuinţau şi la noi. Clasele superioare, cler şi nobilime se bucurau la cehi de cultura latino-apuseană. Aceleaşi clase se bucurau la noi de cultura slavo-bizantină.

In sec. 14 Boemia este bântuită de furtuna husită, al cărei creator Joan Hus, acuzat ca eretic la conciliul din Constanţa 1415, a fost ars pe rug. Flăcările care au mistuit trupul apostolului Hus au dat aripi şi au întărit pentru totdeauna ideia lui. Husiţii persecutaţi în ţările cehe de către stăpânitorii catolici, adepţi ai papei, şi-au găsit de multe ori refugiul sub cerul Moldovei şi al Ţării Româneşti. Voevozii Moldovei, Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare i-au primit cu entusiasm, i-au încurajat, le-au dat dreptul de propagandă şi posibilitatea să-şi creeze „Societatea frăţească divină", prin intermediul căreia s'au putut răspândi în popor scrierile sfinte prin traduceri în limba română, ungară şi germană. Husitismului dar i se datoresc cele dintâi traduceri româneşti. In sec. 16 şi 17 curentul reformei a fost răspândit la noi prin Boemia, Moravia şi Slovacia.

Adeseori, Cehoslovacii şi Sârbii au luptat alături de Moldoveni în contra Turcilor, când aceştia ameninţau centrul Europei şi creştinismul. Cete de taboriţi cehi învăţară pe soldaţii moldoveni felul lor de luptă şi le împrumutară armele. Vitejii cehi au murit pe câmpiile moldovene în luptele dela Vaslui şi Valea Albă.

Alteori însă au luptat şi contra Moldovenilor alături de Unguri şi Poloni, în luptele pentru stăpânirea Pocuţiei, provincia din nordul Moldovei, pentru care şi voevodul moldovan ca şi regele polon îşi aveau fiecare drepturile de stăpânire asupra ei. Regele Boemiei Ferdinand I de Habsburg a intervenit de mai multe

ori pe lângă regele polon Sigismund I ca să dea pace voevodului moldovean amenințat și de Turci și să lase Pocuția lui Petru Rareș, care avea drepturi mai vechi decât Polonia asupra provinciei.

Dar și soldații români au murit cu vitejie în lupta dela Muntele Alb din 1620 de lângă Praga, luptă care înregistrează pagina cea mai neagră din istoria poporului vecin, căci aceasta i-a adus sfârșitul independenței.

Voevozii români Radu Mihnea, Radu Șerban, Gheorghe Ștefan și Grigorie Ghica persecutați de Turcii cari aduceau pretendenții lor la tronurile principatelor românești, de multe ori și-au găsit refugiul în castelele din Moravia și Slovacia, adăpostiți de familiile nobile cehe. Prietenie era și între domnițele moldovene și principesele cehe, care își purtau respect, admirație și recunoștință una alteia. Inrudire se făcea și între domnițele și voevozii români și sârbi.

Mihai Viteazul, în momentul cel mai greu, când fu părăsit de prieteni și de vecini, veni la Praga unde împăratul Rudolf II îi dădu ajutoare mari, cu cari purtă o victorie strălucită contra Turcilor în Ardeal și-și recuceri tronul.

In sec. 18 și 19 pământul acestor două țări deveni o scenă tragică de lupte nesfârșite. Acolo lupta pentru succesiune, războiul de 7 ani și cel cu Franța; la noi și la Sârbi luptele austro-ruse contra Turcilor, eteria grecească, revoluția lui Tudor Vladimirescu. Același elan de a se desrobi de jugul unguresc a făcut și pe Slovaci, ca și pe Ardeleni și Sârbi, să decidă revoluția din 1848. Din acest an, Românii, Slovacii și Sârbii au luptat mereu alături pentru interesul comun până la războiul mondial. Atunci, soldații români, cehoslovaci și sârbi s'au cunoscut și s'au apreciat pe fronturile străine, atunci legionarii cehi alături de vitejii sârbi și-au vărsat sângele în mod generos pe câmpiile pustii ale Dobrogei; atunci răniții români și-au găsit mângâierea în spitalele din Praga, îngrijiți de abatele Metodiu Zavoral care a învățat limba lor, spre a le citi paginele calde ale literaturei românești, ușurându-le astfel durerea fizică și morală în timp ce pe frontul dela Mărășești președintele Masaryk încuraja cu vorba pe soldații români.

Astăzi, pe baza acestui trecut însângerat, ne-am legat frățește. Urmează ca în viitor, pe tărâmul cultural și sufletesc să întărim această legătură, căci sufletul este factorul suprem care unește definitiv ființe și națiuni.

Prima condiție pentru cunoașterea și apropierea între națiuni este învățarea limbei și nu numai în mod obligatoriu, dar și din dragoste și interes.

Prin învățarea limbilor română, cehă și sârbă, putem pătrunde în gândul ce ne frământă pe fiecare dintre noi, în pasiunile ce ne biciuiesc inima și în elanurile ce ne aprind sufletul. Și toate acestea se oglindesc în scris: în literatură și știință. Vom

vedea cum aceleași motive ne-au inspirat poezia populară și aceiași eroi legendari — dar cu numiri diferite — ne-au îmbătat copilăria.

Învățând limba, copiii pot ține corespondență, legându-se între ei acea prietenie sfântă — singura care nu moare — prietenia copilăriei. Învățând limba, se pot înfiripa discuții între elevi, atunci când se ivește prilejul, mai cu seamă în timpul excursiilor.

Profesorii care predau aceste limbi să fie detașați din când în când într'una din școlile centrale ale statului limbei ce o predă, pentru a fi mereu în contact cu școala și a se informa asupra tuturor manifestărilor culturale. Din Cehoslovacia și Jugoslavia, vin adeseaori profesori din învățământul secundar, care se interesează despre evoluția învățământului secundar la noi.

La școlile în care se învață aceste limbi trebuie să se înființeze câte o bibliotecă care să cuprindă cărți literare pentru elevi, cărți scrise fie în limba originală, fie în traducere pentru a putea fi accesibile ori cui. Acum câțiva ani, Ministerul Instrucțiunei din Praga, prin intervenția domnilor Fr. Bous și Fr. Praus au trimis liceului „Mihai Viteazul", unde se învață limba cehă, cărți referitoare la istorie, geografie, literatură și artă cehoslovacă, apoi cărți de școală pentru fiecare elev, cărți frumos legate și de literatură frumoasă, drept premii pentru acei ce s'au distins la limba cehă. Biblioteca trebuie să fie înzestrată și cu dicționare.

Elevii cari învață una din aceste limbi, ar trebui să organizeze mici asociații, prin care să facă ședători artistice, culturale, cu recitări și muzică, la care ședători să fie invitați și elevi din alte școli, precum și elevi străini — români, cehi, sârbi — cari s'ar găsi în orașul respectiv. Un exemplu frumos în acest sens au arătat elevii liceului „Mihai Viteazul", prin serbările pe care le-au dat de câteva ori cu ocazia aniversării Președintelui Masaryk, serbări în care au adus elogii marelui om de stat — au cântat imnurile ceh și slovac, au recitat poezii cehe, au cântat cântece populare și au adresat mesagiii în limba cehă colegilor din Cehoslovacia. A fost remarcată și recenta serbare organizată la Radio cu ocazia vizitei parlamentarilor cehoslovaci și iugoslavi, la care serbare au participat și elevii Colegiului Sf. Sava cari învață limba sârbă.

Elevii care s'au distins în aceste studii, în școlile secundare, devenind studenți, ar trebui să-și continue mai departe studierea limbei. Să înființeze o revistă studențească la care să colaboreze studenții acestor trei țări, cu articole referitoare la diferitele chestiuni ce privesc Mica Înțelegere. Odată studiile universitare terminate, studenții pot obține bursele ce se dau anual spre a se specializa la una din universitățile mari ale acestor trei țări. In aceste universități se pot creia și lega prietenii frumoase, care vor duce mai departe ideia pe care este bazată Mica Înțelegere.

Sunt lectoră de limba cehă la Universitatea din București și admir și-mi face o deosebită plăcere văzând prietenia ce se naște între studenți români cu cei cehi și slovaci, și-mi amintesc fru-

moasele prietenii ce am legat la Praga — prieteni cărora le-am vorbit atâta de ţara noastră încât astăzi, mulţi dintre ei vin să o vadă, au învăţat limba şi s'au ataşat de ea.

Excursiile cât mai avantagioase, congresele studenţeşti, întrunirile sportive şi schimbul de elevi în timpul verii, trebuiesc înmulţite, căci acestea ajută mult la apropierea dintre noi. Am citit mai de mult într'o revistă cehă un articol scris de d-l dr. Fr. Praus, fostul director al Invăţământului secundar dela Ministerul Instrucţiunii Publice din Praga, că schimbul de elevi dintre Cehoslovacia şi Jugoslavia se face din ce în ce mai intens. In fiecare an se trimit reciproc câte 20 de elevi cari să fie găzduiţi la familii cinstite, cari elevi, după o şedere de o lună se întorc încântaţi de statul ospitalier şi pleacă convinşi de principiul „credinţă pentru credinţă"

Aruncând o privire generală asupra raporturilor culturale ale Micei Inţelegeri, putem spune că Cehoslovacia este aceia care activează mai mult. Limba sârbă şi română se învaţă la toate cele trei universităţi : Praga, Brno şi Bratislava, ca şi la Academia Comercială şi câteva şcoli comerciale. Traduceri din literatura română şi jugoslavă se fac mereu. Anul trecut s'a înfiinţat aşa numita bibliotecă jugoslavă, care cuprinde cele mai bune lucrări jugoslave traduse în limba cehă. Anul acesta se va înfiinţa „biblioteca românească", care va cuprinde cele mai bune romane româneşti, traduse în limba cehă. Am şi trimis lista acestor romane cu rezumatul lor. Mulţi scriitori români sunt cunoscuţi publicului cehoclovac.

Teatrele din Cehoslovacia au jucat mereu piese româneşti şi sârbe. Expoziţiile noastre artistice au fost primite întotdeauna cu entuziasm acolo, iar compozitorii şi muzicanţii noştri s'au bucurat mereu de aclamaţiile vii ale poporului ceh, iubitor de muzică. De asemenea, conferinţele asupra ţării noastre, sunt asaltate de un public numeros.

In Jugoslavia limba cehă se învaţă la Universităţile din Belgrad, Zagreb şi Lubliana. Cea românească, în afară de şcolile în care se găsesc minoritari români, nu ştiu precis dacă se învaţă. Jugoslavii ştiu foarte puţin, aproape de loc, despre literatura noastră. Câteva poezii traduse pe vremuri din Eminescu, câteva informaţiuni scurte prin reviste şi, foarte rar, câte o piesă de teatru, semnalată la teatrul din Zagreb — este tot ce ştie publicul jugoslav despre cultura noastră.

In România, limba cehă şi sârbă se învaţă la Universitatea din Bucureşti şi la câte un liceu, în capitala ţării, iar în provincie, la Cluj (ceha) şi la Craiova (sârba). Presa românească, revistele literare şi ştiinţifice, teatrul, Filarmonica şi sălile de expoziţii şi conferinţe, precum şi Societatea de radiodifuziune, au fost totdeauna generoase faţă de manifestările culturale cehoslovace şi iugoslave.

In momentele acestea de grea încercare, realizările ce se fac

pe terenul cultural al Micei Inţelegeri, vor aduce roade din ce în ce mai frumoase şi ne vor face să avem mare credinţă în viitorul statelor prietene, care să formeze o familie comună, ce trebuie să lupte pentru ea şi să câştige un loc de cinste în Pantheonul cultural omenesc.

Unul din factorii cei mai de frunte între aceşti pionieri ai raporturilor culturale dintre Ţările Micei Inţelegeri, este sărbătoritul de astăzi D-l Const. Kiriţescu — prin a cărui stăruinţă s'a întemeiat cea dintâi bursă la Praga — în 1927 — care mi-a fost acordată mie şi de care se bucură acum, mereu, o întreagă pleiadă de tineri care pleacă nu numai să-şi legene visurile printre palatele înegrite de vreme ce-şi oglindesc măreţia în apele verzi ale Moldovei sau Vâltavei — dar şi ca să se iniţieze în bogăţiile acestui popor artist şi viteaz, cu un trecut milenar.

Prin insistenţa d-lui Kiriţescu s'a introdus şi limba cehă la liceele de care am vorbit, ca şi lectoratul de limbă cehă, la Universitatea din Bucureşti. Prin cercetările făcute de d-l Const. Kiriţescu la Ministerul Instrucţiunei din Praga, asupra învăţământului superior şi secundar, aşteptăm să se aducă şi în şcoala noastră superioară o împrospătare — ceva mai temeinic şi mai adânc — ceva care să reaprindă entusiasmul latin ce zace în noi, pentru ştiinţele care se învăţau în limba latină la Universitatea Carol IV din Praga, înfiinţată acum şapte sute de ani.

TURNUL ANTIC DELA TURNU-MĂGURELE

(Cercetări arheologice din 1936)

GR. FLORESCU

Cu ocazia unor studii de caracter istorico-militar în Sud-Vestul judeţului Teleorman, d-l General R. Rosetti, membru al Academiei Române, a remarcat în câmpia din unghiul format de gura Oltului cu linia Dunării, la Sud-Vest de oraşul T. Măgurele, ruinele, destul de impozante, ale unei vechi fortificaţii militare, azi transformată, aproape, în carieră, din care locuitorii din împrejurimi îşi scot piatra de construcţie. In urma intervenţiei d-lui general Rosetti pe lângă Comisiunea Monumentelor Istorice, d-l Prof. N. Iorga, preşedintele Comisiunii, a dispus să se ia măsuri de pază a monumentului şi tot deodată a delegat pe d-l arhitect Em. Costescu să cerceteze şi să consolideze ruinele. Cum însă, aceste cercetări necesită prezenţa unui arheolog cu practică, mai ales în epoca romană, d-l Costescu mi-a făcut plăcerea de a-mi încredinţa această latură a cercetărilor. [1])

Această fortificaţie este un turn care, cu şanţ cu tot, ocupă o suprafaţă de vreo mie de metri pătraţi.

Locul pe care se află ruinele, şi azi, se numeşte „la Turnu", nume, care a trecut apoi în nomenclatura oraşului actual Turnu-Măgurele, după cum, tot aşa, numele de Turn al ruinelor păstrate — Turnu lui Sever — a trecut în nomenclatura actualului oraş Turnu-Severin. Aceasta, însă, dovedeşte o tradiţie care nu s'ar fi putut păstra decât prin continuitatea de viaţă locală dela întemeerea acestor turnuri până azi.

In cazul turnului nostru, tradiţia referitoare la existenţa lui ne duce până în timpul lui Mircea. In această vreme purta numele

---

1. Aceste cercetări au găsit un fericit răsunet în sufletele d-lor N. Hagiescu, primarul oraşului T, Măgurele şi Al. Popescu, prefectul judeţului, cari au făgăduit tot sprijinul material ca lucrările să fie complet terminate în vara acestui an.

de Nicopole mic[1]). Dela Mircea a fost luat de Turci, apoi, în urma luptei dela Nicopole, a fost redat iarăşi lui Mircea. După moartea lui Mircea, a fost ocupat din nou de Turci şi păstrat — cu o mică întrerupere în timpul lui Mihai Viteazul — până la pacea dela Adrianopol, 1829, prin care Turcii sunt siliţi să părăsească malul stâng al Dunării[2]). Totuşi nu putem admite că a fost ridicat din temelie chiar de Mircea, pentrucă, în zidul lui, se găsesc, întrebuinţate ca material de construcţie, monumente epigrafice, fragmente arhitectonice, etc., romane, aduse de peste Dunăre, după cum şi toată piatra e adusă din masivul stâncos al malului drept al Dunării. Ci, fără îndoială, Mircea n'a făcut decât să pună în stare de funcţiune un turn mult mai vechi, părăsit şi ruinat, din epocă romană târzie.

Poziţia geografică a locului nu exclude o aşezare romană aici. Peste Dunăre, în faţa turnului nostru, la Nicopole de azi, era aşezarea romană *Asamum*[3]), mai spre Vest, în dreptul Celeiului nostru, marea colonie romană *Oescus*, iar în Oltenia, dealungul Oltului, aşezările se ţineau lanţ — *castra*, *castella*, *turres*, *vici* şi *municipia*. O aşezare romană, deci, chiar numai cu scopul unei exploatări economice, în acest colţ atât de fertil, prins ca într'un cleşte de organismul de stat roman, era cu totul naturală. Apoi, pe la sfârşitul secolului II p. Cr. sau începutul celui de-al III-lea[4]), acest teritoriu intră în stăpânirea efectivă a Romanilor, căci în acest timp *limes alutanus* este dublat de o a doua linie de fortificaţie care începe dela Flămânda. la Est de Turnu-Măgurele, pe malul Dunării, şi trece prin Roşiori, Piteşti, Câmpulung până spre Bran şi mai departe. Foarte probabil, însă, că şi mai înainte de construirea acestei a doua linie de fortificaţie, trebue să fi fost pe malul stâng al Oltului posturi înaintate ale fortificaţiilor alutane, sub formă de turnuri de observaţie, care mai târziu făceau legătura între linia alutană şi linia Flămânda—Câmpulung.

Dar nu numai faţă de linia Oltului este justificată o aşezare romană, cu caracter militar, la „Turnu", ci chiar faţă de linia

---

1. Vezi Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice şi sculpturale*, p. 249 şi notele 2 şi 3.

2. *Ibidem*; cf. Hariton Constantinescu, Ioan St. Scondacescu şi St. Marinescu, *Monografia oraşului Turnu-Mărgurele*, 1911.

3. Mai târziu, refăcută de Justinian, ia numele de *Nicopolis*. Vezi Gr. Tocilescu, *ibidem*, p. 249 şi nota 2.

4. Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 122 sqq.

Dunării, cu atât mai mult în epoca târzie, după părăsirea Daciei. Analogii, pentru epoca timpurie, avem în postul militar dela gura Ialomiței[1]) și în castrul dela Barboși[2]), iar, pentru epoca târzie, în turnul lui Justinian dela Turnu-Severin, așezat chiar pe ruinele vechiului castru *Drobeta*[3]).

Prin urmare, atât situația geografică, condițiile economice, cât și necesitățile militare justifică întru totul o așezare romană la „Turnu". Procopius[4]), în lucrarea sa „despre războiul gotic", vorbește despre o așezare romană militară în acest loc, cu numale *Turris*, existentă în timpul lui Justinian și care, spune el, a fost întemeiată de Traian. Este, deci, tocmai ceeace ne fac să presupunem și considerațiile de mai sus : un turn de observație, la început, cu o așezare rurală, lângă el, cu scop de a exploata bogățiile solului. Cercetările arheologice începute vor avea de confirmat și precizat această ipoteză.

Ruinele turnului nostru au fost semnalate și cercetate încă din anul 1845 de A. Treb. Laurian, cu ocazia unei călătorii arheologice, pe care el a întreprins-o, în vara acelui an, dealungul Dunării. In descrierea publicată în „Magazinul istoric" el ne prezintă la rând, începând dela Giurgiu, toate ruinele, care, fără îndoială, pe vremea accea se păstrau cu mult mai bine, și ne informează și asupra localităților romane de pe malul bulgăresc, pe care le vizitează, cu toate dificultățile întâmpinate la trecerea Dunării[5]). Iată ce spune Laurian cu privire la „Turnu"[6]) „După întoarcerea noastră dela Nicopole la Turnu merserăm la castelul cel dărâmat după depărtarea Turcilor, care se află în o distanță aproape de un pătrariu de miliariu către Sud-Vest dela orașul cel de nou întemeiat. Fundamentele lui formează o figură mai pătrată cu un diametru de 35 pași, și sunt înconjurate cu un șanț lat de 5 pași. In aceste fundamente aflarăm mai multe pietre tăiate de o mărime grozavă, mai multe bucăți de cărămidă, și un ciment care încă

1. V. Pârvan, *Desc. noui în Scythia minor*, în „*Analele A. R.*, "Tom. XXXI, „Mem. Sect. Ist.", p. 478.

2. V. Pârvan, *Inceputurile vieții rom. la gurile Dunării*, în „*Țara noastră*, p. 128 sqq.

3. Din nenorocire din acest turn puțin a mai rămas, mai ales în urma săpăturilor nemetodice ale d-lui Al. Bărcăcilă.

4. Procopius, *de bello gotico*, VII, 14, 32.

5. A. T. Laurian, *Istriana, sau descrierea antichităților din prejurul Dunării, descoperite într'o călătorie din vara* 1845, în „Magazinul istoric p. Dacia", II (1846).

6. *Ibidem*, p. 83 sqq.

s'ar putea socoti de lucru roman. Eu sunt de părere că această zidire nouă s'a ridicat pe ruinele unui turn roman, ca şi cea dela Giurgiu. La dărâmarea ei, s'a aflat în zidul porţii o piatră de marmoră foarte frumoasă... cu următoarea inscripţiune [1])... Când s'a adus dela Escu aci la Turnu, nu se poate şti..."

Tocilescu, de asemeni, vizitează ruinele turnului şi, în studiul său asupra inscripţiei menţionate de Laurian, spune [2]) : „Din aceste ruine, situate în raza unghiului dintre gura Oltului şi linia Dunării, la distanţă egală, ca de 500 m., dela ambele râuri, nu se mai vede decât o ridicătură de pământ, pe care se găseşte un bordeiu servind de adăpost pândarilor viilor. La intrarea acestui bordeiu am aflat baza unei statui cu următoarea inscripţiune..." Dă apoi copia-desen a inscripţiei şi transcrierea :

[Im] p (eratori) Caes(ari) C(aio) Messio Q(uinto) Traian[o] Decio P(io) F(elici) invicto Au]g(usto)] pont(ifici) m(aximo), Trib (unicia) pot(estate,) co(n)s(uli) I (I?) designato, p(atri) p(atriae), proco(n)s(uli), reparatori disciplinae militaris, fundatori sacr(ae) urbis, firmatori Sp (ei Rom(anae).... O datează din anul 249 p. Cr. şi crede că proveniența ei este, probabil, tot din *Oescus*. Aceasta rămâne să se verifice de cercetările viitoare, căci, în caz că se constată existenţa unui post militar la Turnu înainte şi în timpul împăratului Deciu, un astfel de monument putea

---

1. Această inscripţie, citită şi comentată, în afară de Laurian, şi de alţi epigrafişti ai timpului, a fost publicată în *C. I. L.*, III, no. 753, apoi, revizuită şi fixată în forma ei definitivă de Tocilescu, este republicată în acelaş *C. I. L.*, III, *Suppl.* no. 7429. In transcriere, inscripţia spune :

...Iul(io) Capitoni c(onductori) p(ublici) p(ortorii) Illyric(i) [e]t r(ipae) T(hraciae), omnib(us) honorib(us) ab ord(ine) [co]l(oniae) Fl(aviae) Sirmiatium honorato ; et [s]ententiae dicundae item sacerdotalib(us) ab ordine col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium) et statu[a] aere col(lato), decretis iam pridem ab eodem ordine ornamentis II viral(ibus) ; item decurionalib(us) ornamentis honorato ab ordinib(us) coloniar(um) Ulpiae Poetovionensis ex Pannonia superiore, Ulp(iae) Ratiar(iae) ex Moesia superiore, Traianae Sarmizegethusensium ax Dacia superiore ; item II viralib(us) ab ordine municipi Romulensium ; buleutae civitatis Ponticae Tomitanorum ; patrono Aug(ustalium) col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium) statuam aer[e] collato cum ornamentis sacerdotalib(us) ex decreto, et ornament(is) II viral(ibus) iam pridem honorato, ob eius erga se merita. Honore contentus impendium remisit. L(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum).

In sâfrşit, Toiclescu o publică din nou în *Monumente epigrafice şi sculpturale*, p. 185 sqq., însoţind-o de un lung comentariu privitor la organizarea vămilor în Illyricum.

2. Gr. Tocilescu, *ibidem*, p. 247 sq.

să fie ridicat şi de acest post militar, sau chiar de aşezarea civilă de lângă el.

Cu privire la origina Turnului, Tocilescu, mai departe, spune :

„Ruinele acestui castel ne arată, pe lângă o zidărie mai nouă de piatră moale de peste Dunăre legată cu var, cărămizi late, bine arse şi un mortar tare, aşa cum numai Romanii ştiau să fabrice. Astfel nu încape îndoială că, fortăreaţa turcească, dărâmată în urma tractatului dela Adrianopol, a fost clădită pe ruinele unui castel roman fondat poate deja de Traian şi menţionat de Procopius. Acesta zice că Slavii neîncetând cu năvălirile în imperiul bizantin „Justinian le-a propus să le dea vechiul oraş *Turris*, situat dincolo de Istru, zidit de Traian împăratul Romanilor şi care de mult era deşert, pustiit fiind de barbarii de prin acele locuri". In acest caz Justinian ar fi numai reconstructorul castelului care servea drept cap de pod al fortăreţei, ce acelaş împărat zidise pe malul opus la răsărit de gura râului Osma, sub numele de *Nicopolis*, adică Nicopoli de azi".

Prin urmare, după constatările lui Tocilescu, turnul nostru este o refacere din sec. XIV a unui turn mai vechi, din timpul lui Justinian, care, şi acesta, după mărturia lui Procopius, este o reconstrucţie pe baze cu mult mai vechi, din vremea lui Traian.

Rezultatele săpăturilor efectuate în luna Noembrie 1936, în general, confirmă constatările lui Tocilescu, rămânând a fi precizate după ce tot monumentul va fi scos la lumină de sub dărâmături.

Inainte de începerea săpăturilor, monumentul se prezenta ca o movilă de pământ, cu aceeaş colibă pe vârf pentru adăpostul pândarilor viilor, şi acoperită cu copaci groşi — parte din ei tăeaţi— şi un lăstăriş foarte des, ale căror rădăcini au pătruns în ziduri desagregându-le şi fac, azi, săpătura foarte dificilă. Din loc în loc movila este răvăşită de gropi făcute fie de căutători de comori, fie de exploatatori de piatră de construcţie. La poalele ei se distinge destul de clar şanţul înconjurător.

Pentru începerea săpăturilor am ales latura dinspre Est, care părea, după configuraţia terenului, că n'a fost atinsă de distrugătorii paşnici.

Ca să-mi dau seama de profil şi mai ales de stratificaţia dărâmăturilor, deci de diferitele epoci ale monumentului, am făcut, mai întâi, o secţiune transversală din marginea exterioară a şan-

ţului spre vârful movilei — o tranşee largă de c. 2 m. şi adâncă atât cât era grosimea stratului de dărâmături (Pl. I, fig. 1). Am constatat în această secţiune că nu este decât un strat de dărâmături. Aceasta, de sigur, nu înseamnă că turnul nu are decât o epocă. Ci, foarte probabil, la diferitele lui reconstrucţii, cum în apropiere nu se găseşte material de construcţie, a fost utilizat tot cel căzut în dărâmături — piatră, cărămidă şi poate chiar şi pietrişul cernut sau chiar împreună cu mortarul prăfuit.

Cât priveşte profilul, pornind din exterior, avem mai întâi un şanţ, larg de c. 9 m. şi adânc de 3m., cu pereţii verticali[1]) şi ziditi în piatră cu mortar — cel dinspre exterior n'a fost atins de secţiune din motive practice, pentru a lăsa loc de circulaţie în vederea lucrărilor, însă, după direcţia oblică a stratului de dărâmături, din afară înăuntru, nu e nicio îndoială că şi acesta e zidit. Dincolo de şanţ, la înălţimea zidului, urmează un spaţiu liber — *berma* — larg de c. 6.40 m., apoi zidul turnului păstrat pe o înălţime de c. 4 m. Traseul acestui zid, însă, e rotund şi de o rază prea mică pentru a fi considerat din traseul general al zidului turnului. Deci, nu poate să fie decât un mic bastion — după cum vom vedea mai departe — chiar dela poarta turnului, în stânga, urmând ca în dreapta să se găsească un altul la fel cu acesta. La baza acestui zid, însă, am trecut cu secţiunea printr'o îngrămădire de pietre, largă de c. 2 m. şi înaltă pe lângă zid în sus de c. 2.50 m., formând astfel, în afară, o pantă. Examinând în secţiune acest conglomerat, am băgat de seamă că pietrele nu sunt căzute prin dărâmarea părţii de sus a zidului, ci sunt aşezate anume, ca în zid, şi printre ele au chiar un mortar de culoare gălbue şi fărâmicios. Este fără îndoială un fel de taluz, adăogat mai târziu, fie pentru a da o mai mare soliditate zidului la bază, fie, poate, chiar pentru adevăratul rost al acestui fel de taluz, de a da, adică, eficacitate proectilelor aruncate de sus în duşmanul ajuns lângă zid.

In interiorul turnului n'am continuat secţiunea, pentrucă, pe de o parte, aş fi făcut prea mare risipă de braţe ca să scot afară pământul rezultat din săpătură, iar pe de alta, trebuind să suspend lucrările până la vara viitoare atât din cauza timpului cât

1. Deşi zidul peretelui dinspre turn prezintă caracterele tehnicei romane târzii — sec. V-VI — totuşi verticalitatea acestui perete nu e obişnuită în această epocă. E o chestune importantă care, însă, nu poate fi lămurită decât după terminarea săpăturilor.

şi din cauza lipsei de fonduri, ar fi rămas săpătura deschisă, în primejdie de a fi continuată de căutători de comori. Mulţumindu-mă deci, cu profilul arătat, am căutat să determin, pe cât de sumar îmi permitea timpul şi mijloacele, planul monumentului.

Pentru aceasta, pornind din tranşeea-secţiune pe lângă zidul care limitează berma spre şanţ, am degajat două laturi ale acestui zid (Pl. I, fig. 2) — una, spre Sud-Est, lungă de c. 19 m., iar cealaltă, spre Est, lungă numai de 16 m. Această diferenţă între dimensiunile lor se datoreşte, probabil, faptului că pe cea mai scurtă se afla intrarea în turn. In adevăr, la mijlocul acestei laturi, adică, exact în dreptul porţii turnului indicată de bastionul ei din stânga, descoperit în secţiune (vezi mai sus), ies în afară, din zid, trei console — cea din mijloc e ruptă aproape complet — deasupra cărora era aşezată, de sigur, o grindă puternică, pe care se rezema podul mobil. Această grindă era prinsă şi de blocul enorm, aşezat în zid deasupra consolelor, căci pe marginea lui de jos sunt săpate două găuri, al căror rost nu poate fi explicat în alt chip decât că în ele erau fixate legăturile de fier care prindeau grinda. Blocul (Pl. II, fig. 3), lung de 3m. şi lat de 0.50 m., e de marmoră şi făcea parte din arhitrava unui edificiu măreţ, de sigur un templu. Faţa lui — în zid e aşezat cu marginea de sus, jos — se compune din trei benzi, cu suprafaţă plană, cuprinse între şiruri de astragal, iar sus e încoronată de o bordură lucrată în felul unei *Kyma* lesbică. După execuţie datează foarte probabil din prima jumătate a sec. II p. Cr. De sigur că acet bloc a fost adus din altă parte, poate, ca şi monumentul lui Iulius Capito, dela *Oescus*, unde puteau să existe edificii de bogăţia indicată de blocul nostru.

Privitor la plan, e de remarcat că laturile descoperite fac între ele unghiu obtus, şi tot aşa şi cu laturile care urmează, din care am degajat o mică porţiune tocmai în scopul de a constata unghiul. De aci rezultă că traseul, cel puţin al bazei pe care e aşezat turnul, are o formă poligonală — după o socoteală aproximativă, bazată pe configuraţia terenului, pentru laturile încă nedescoperite, foarte probabil, un exagon. Acest exagon are, cel puţin din ceeace cunoaştem până acum, o neregularitate: una din laturi, aceea a intrării, e mai mică.

Fapt important în această descoperire este forma planului, aceea exagonală. Această formă e foarte obişnuită în epoca romană târzie, începând din sec. IV. In *Notitia Dignitatum* se reprezintă

o mulţime de cetăţi şi turnuri de formă exagonală[1]). Turnul lui Justinian dela *Drobeta* (T.-Severin), după cele câteva fragmente din laturile lui, rămase nedistruse, şi după cele observate de mine cu ocazia unei vizite în cursul săpăturilor d-lui Al. Bârcăcilă, avea, cu siguranţă, un contur de formă exagonală.

Aşa dar reţinem planul turnului nostru — cel puţin pentru baza lui, căci, pentru partea superioară, nefiind degajată decât foarte puţin, nu avem elemente suficiente — ca un element de datare a lui în epoca târzie romană, sec. IV—VI.

Sistemul construsctiv, analizat tot la zidul celor două laturi degajate, confirmă epoca indicată în plan. Materialul întrebuinţat în construcţie este piatră calcaroasă brută, monumente epigrafice şi fragmente arhitectonice, luate din dărâmăturile unor edificii mai vechi, cărămida, lemnul şi mortarul. Piatra este întrebuinţată atât în parament, după sistemul numit *opus incertum*, cât şi în *emplecton*, după *opus caementicium*. In parament prezintă o formă neregulată, de diferite dimensiuni, fiind făţuită sumar din câteva lovituri de ciocan. Provenienţa acestei pietre este masivul stâncos de pe malul bulgăresc al Dunării.

Monumentele epigrafice sau arhitectonice, utilizate în zidul turnului, sunt, până acum, cele două baze de statui, amintite mai sus, şi blocul de marmoră dintr'o arhitravă, care a servit ca prag la intrare în turn. Ele au fost aduse, după cum arată, în mod sigur, baza lui Capito, şi foarte probabil, blocul de arhitravă, din colonia romană *Oescus*.

Am mai găsit însă în dărâmăturile de pe lângă latura intrării un fragment, înalt 0,35 m., lat 0,25 m. şi gros 0,22 m., din chenarul, în care aleargă vrejul de viţă cu frunze şi struguri, al unui câmp adâncit — din care se păstrează numai o mică părticică din colţ — probabil cu inscripţie (Pl. II, fig. 4). După tehnica execuţiei — formele sunt lipsite de rotunzimea naturală, ci sunt numai conturate prin săparea suprafeţei plane a pietrei — foarte probabil, acest fragment datează din epocă târzie romano-bizantină — sec. V—VI. Privitor la natura monumentului din care făcea parte acest fragment, amintim că ornamentul descris — chenarul cu vrejul de viţă cu frunze şi struguri — e obişnuit la monumentele

---

1. *Notitia Dignitatum*, p. 84, 104, etc.
Vezi şi la d. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, reproducerile dela pp. 21, 27 şi 36.

funerare. Proveniența lui cred că nu poate fi căutată în altă parte ci e locală; iar dacă fragmentul a fost utilizat în zid ca material de construcție, aceasta nu s'a putut întâmpla decât târziu, la reconstrucțiile din evul mediu.

Tot o proveniență locală trebue să acordăm și cărămizii întrebuințate în zid și care este cărămidă romană. Ea este întrebuințată în cantitate foarte mică și nu în parament, ci în *emplecton*, ca *caementa*, mai mult cioburi decât întreagă. Este, desigur, luată din dărâmăturile unor edificii anterioare, însă, fără îndoială, nu de peste Dunăre și nici din altă parte, pentrucă s'ar fi pierdut timp mult mai mult cu scoaterea ei din dărâmături, cu transportul, cu manipularea, decât dacă s'ar fi adus piatră din carieră, care, fiind o piatră slabă, se exploatează foarte ușor și repede.

Prin urmare și cărămizile ar putea fi invocate ca o dovadă de existența unei vieți romane mai vechi la Turnu.

Lemnul este întrebuințat sub formă de grinzi în patru muchi, groase de c. 0,20—0,25 m., și așezate orizontal, numai la colțuri, în grosimea zidului sau peste colț, ieșind cu capetele pe cele două laturi. Azi aceste grinzi nu se mai păstrează — cel puțin în zidul descoperit până acum — însă se păstrează golurile în care se aflau. Intrebuințarea lemnului în zidurile de fortificație e foarte veche. O găsim la Egipteni în fortificația dela Samneh, de asemeni în Mesopotania, la Perși, apoi la Greci și foarte obișnuită la Bizantini, dela care a trecut apoi în arhitectura succesoare. Se găsește apoi și în zidul burgului dac dela Costești. Fără îndoială că aceste grinzi, întrebuințate în zid, aveau o funcțiune. In cazul burgului dac dela Costești, unde zidul e construit din blocuri mari fără niciun fel de mortar între ele, grinzile de lemn, pe de o parte, serveau să facă legătura între blocuri, iar, pe de alta, să repartizeze greutatea în chip egal pe toată grosimea zidului, funcție, pe care o îndeplinește mortarul, acolo unde este întrebuințat, din orice material ar fi făcut el, var cu nisip, argilă sau chiar numai nisip, ca la Egipteni în unele massive. O altă funcție a grinzilor de lemn, care este de altfel adevărata lor funțiune în zidurile de fortificație, făcute cu mortar, este aceea de a repartiza efectul loviturilor în cazul unui atac. De sigur, aceasta a fost funcția și a grinzilor din turnul nostru, mai ales că zidul e bine închegat cu un mortar de bună calitate.

Mortarul, în sfârșit, prezintă calități de o bună tradiție romană, este compus din var, de o culoare albă curată, și nisip cu

Fig. 1.

Fig. 2.

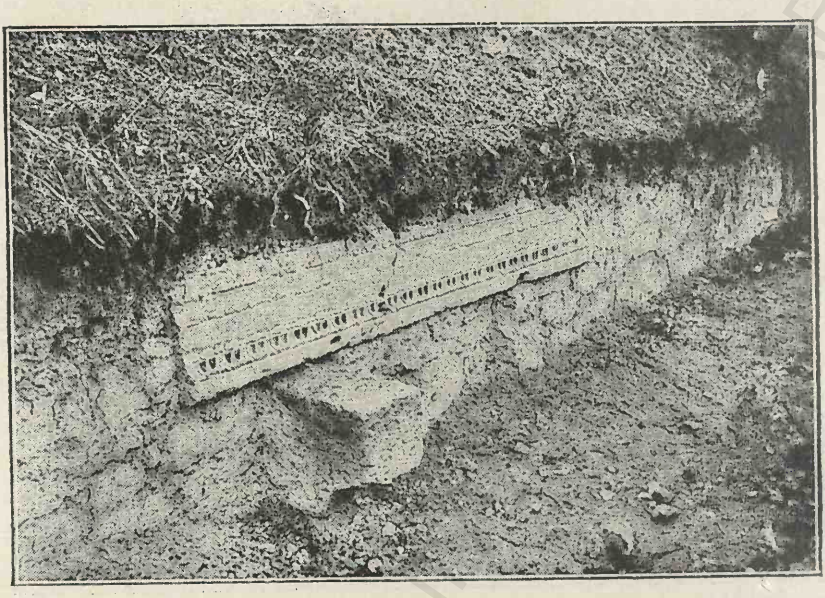

Fig. 3.

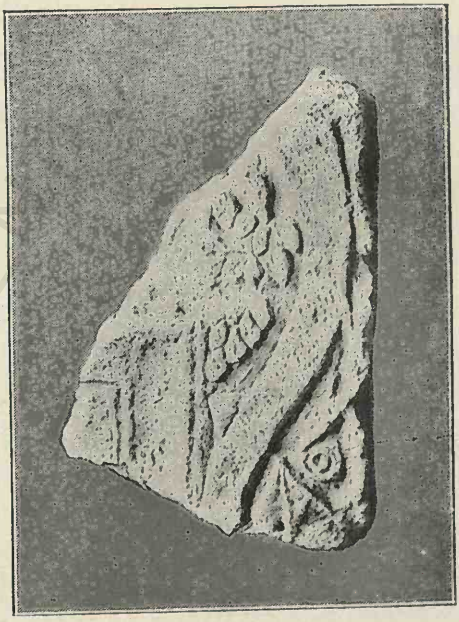

Fig. 4.

bob mare sau, mai bine zis, pietriș. Este bine amestecat cu *caementa*, formând ca un bloc unitar compact, de o mare rezistență la lovituri.

Așa dar, la forma exagonală a turnului, sistemul constructiv se adaogă ca o dovadă hotărâtoare de existența acestui turn în epoca romană târzie, adică sec. IV—VI.

Cercetările viitoare, pe lângă precizarea acestei date, vor avea de lămurit diferitele refaceri ale turnului în cursul timpului cum și dacă înainte de secolul IV a existat aici o așezare romană, după cum afirmă Procopius și după cum, pe baza indicațiilor descoperirilor de până acum, pare foarte probabil.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ELEVI ROMÂNI PREMIAŢI LA LICEELE DIN PARIS

de MATEIU M. FOTINO

Gustul pentru limba şi literatura franceză începe la noi de pe vremea Fanarioţilor, când se găseau boeri cari citeau ziare franţuzeşti şi operele clasicilor francezi în original

Este o slabă influenţă franceză care se întăreşte cu decretarea Regulamentului Organic, când mulţi Francezi se consacrară răspândiri limbii şi literaturii franceze în Principate; este epoca când au plecat la Paris pentru a-şi desăvârşi studiile primii bursieri români: matematicianul Ion Pandelli, filosoful teolog Eufrosin Poteca.

A doua generaţie de studenţi români la Paris a fost a fraţilor Brătianu şi Golescu, a lui Niculae Bălcescu şi Câmpineanu, a Generalului Tell şi a lui C. A. Rosetti, a lui B. Boerescu, Costache Negri, şi M. Kogălniceanu, cari veneau la Paris nu pentru a-şi însuşi vre-o specialitate, ci pentru a sorbi acolo ideile politice şi sociale pe care le credeau necesare înălţării patriei lor.

Revoluţia dela 1848, unirea Principatelor, domn strein, regim parlamentar constituţional, toate acestea, sunt opera acestei generaţii.

Deaceea, ca o recunoştinţă faţă de Napoleon III, care ne sprijinise cererile, boerii munteni şi moldoveni şi în genere Românii cu dare de mână începură să-şi trimeată în mod regulat începând dela 1859 copiii pentru a-şi termina studiile secundare la liceele din Paris, în special la Liceul imperial „Louis-Le-Grand".

Cercetând anuarul distribuţiunii premiilor şi a menţiunilor acestui liceu, aflător la Biblioteca Naţională din Paris, între 1859—1882, am găsit o mulţime de elevi români, care au obţinut premii sau menţiuni la diferite studii.

Aşa, în 1859 Mihail Pherekide, cunoscutul om politic, este premiat la versiunea latină şi dobândeşte cinci menţiuni la alte studii, iar fratele său Scarlat Pherekide, fost prim preşedinte la Casaţie, obţine şapte menţiuni. Cunoscutul om politic Ioan La-

hovari este premiat al doilea la versiunea latină și menționat pentru bună purtare și sârguință în internat. Intr'același an, fostul profesor de l. franceză la Liceele Mihai Viteazul și Sf. Sava, Bonifaciu Florescu, dobândește premiul al doilea la l. franceză.

In 1860 elevul Ioan Lahovari, la un concurs general, obține premiul I la versiunea latină, premiul II la versiunea greacă, o mențiune la latină, iar elevul Mihail Korné, mai târziu strălucit membru al baroului bucureștean, o mențiune la versiunea latină.

In 1861 elevul Mihail Korné e premiat al doilea la tema greacă.

In 1862 Ioan Lahovari, în ultima clasă a liceului, ia premiul I la disertațiunea franceză, pe când cunoscutul pedagog francez Gabriel Compayré nu obține decât premiul II.

Seria acestor elevi români a avut colegi pe profesorii dela Facultatea de Litere din Paris : A. Croiset, A. Gazier, A. Collignon, pe istoricii L. Léger, G. Monod, G. Maspéro.

In 1862 premiul I pentru sârguință și bună purtare îl obține A. Croiset, iar premiul II M. Korné.

In 1863 G. Duca, tatăl fostului prim ministru I. G. Duca, obține premiul I la recitațiunea clasică, premiul I la istorie și geografie iar elevul G. Bengescu, autorul bibliografiei franco-române, premiul II la tema latină.

In 1864 Liceul Louis-le-Grand are un strălucit elev în Const. Lahovari, premiul II la versiunea și tema latină, în anul următor premiat I la versiunea latină și versiunea greacă, iar în 1866 la concursul general, în clasa de retorică, clasificat I la versiunea latină.

Elevii români își continuă succesele în anul următor.

Dintre aceștia pomenim pe Grigore Cerchez, viitorul mare arhitect român, cu mențiune la matematică, pe Gh. Scorțescu cu mențiune la l. latină.

Acești elevi români au fost colegi de serie cu celebrul critic francez F. Brunetière, cu marele romancier P. Bourget, cu latinistul J. Martha.

In 1866 Asociația vechilor elevi ai liceului Louis-le-Grand a dat un premiu lui Constantin Lahovari, fiindcă se distinsese „prin buna sa purtare, prin munca și succesele sale".

In 1872 găsim pe elevii Xenofon Gheorghiu, mai apoi elenist distins, și pe Marghiloman, obținând, cel dintâi premiul I la limbile clasice iar celălalt o mențiune la matematici.

Tot în anul acesta este înscris la liceul Louis-le-Grand, Emil, al patrulea dintre fraţii Lahovari, care este clasificat al doilea la compoziţiunea franceză.

Această serie de elevi români a avut colegi pe istoricul Ch. Seignobos, pe latinistul J. Martha.

In 1874—1875 întâlnim în cartea de aur a internatului Liceului pe M. Caloianu, mai apoi erudit latinist, care obţine premiul I la recitaţiunea clasică.

In 1876 citäm pe marele orator român Al. Djuvara, care, lucru curios, obţine în anul acesta, ca şi în anul următor, o menţiune la matematici.

M. Caloianu, Djuvara au avut colegi pe R. Poincaré, pe profesorii De La Ville de Mirmont şi Ch. Diehl, pe marele orator J. Jaurès, pe sociologul Durkheim, pe savantul Emil Le Chatelier, pe profesorul dela Sorbonna F. Brunot.

In 1878 elevul român Alfons Romalo obţine menţiune la matematici, pe când colegul său francez marele matematician şi om politic P. Painlévé obţine premiul I la versiunea greacă şi latină.

In 1879 elevul Ioan Mitilineu este menţionat la l. greacă iar fratele său Scarlat Mitilineu la recitaţiunea clasică.

Seria elevilor străluciţi continuă cu Spiridon Bibescu care obţine la un concurs general la clasa de filosofie, în 1882, premiul I, pe când colegul său, actualul profesor universitar dela Sorbonna, Fortunat Strowski, obţine numai o menţiune.

Seria acestor elevi au avut colegi pe L. Honnorat fost ministru, pe Darboux, G. Lichtenberger, V. Bérard, Leon Daudet, J. Bédier, Ferdinand Lot.

Dela această dată numărul elevilor români se răreşte fiindcă faţă de progresele materiale şi intelectuale ale României, boerii şi cei cu dare de mână îşi înscriu copii pentru a-şi face studiile liceale, în ţară.

Incepând dela Fanarioţi, ca un val mereu crescând, gândirea franceză s'a revărsat peste ţara noastră, rodind totul în calea ei.

La Paris, în 1847, studenţii români se adunau sub presidenţia poetului Lamartine şi visau Unirea Principatelor, domni străini şi regim parlamentar, lucruri pe care le-au realizat mai târziu în ţară.

Generaţia elevilor români dela Louis-le-Grand dintre 1859—1882 şi urmaşii acestora, hrăniţi de aceleaşi idei generoase, au

întemeiat în țară o adevărată democrație, au format o opinie publică în sensul „instinctului național" și au propovăduit unirea tuturor Românilor la Țară mamă.

Deaceea, cu drept cuvânt, regele Ferdinand, cu prilejul vizitei oficiale făcute în Franța în Aprilie 1924, răspundea la cuvintele de bună venire ale prezidentului consiliului municipal al Parisului, zicând între altele: „Poporul român are pentru Paris o recunoștință cu totul particulară, fiindcă el știe ce mare influență a avut marea Capitală, în ce privește desvoltarea politică și intelectuală a României".

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ANDREI MUREȘIANU ELEV

de N. GEORGESCU-TISTU

1. **Mediul familiei și primele învățături.** Tradiția și numele Mureșenilor indică origini nobiliare și Maramureșul ca loc de pornire. Numele nu se află în colecția de diplome maramureșene a lui Ioan Mihalyi, dar se crede că unele ramuri din familiile nobile ale ținutului s'au mutat în Ardeal și, ca să indice obârșia, și-au luat numele de Moroșan, formă populară schimbată apoi în cea literară de Mureșianu. Din Biserica Albă au emigrat cei 4 frați Chindriș, care, după tradiție, sunt strănepoții Mureșenilor [1]).

Teodor Mureșianu era un nevoiaș morar pentru scoarță de argăsit în orașul Bistrița, venit nu de mult dintr'un sat vecin și robotind din greu să-și susție familia : soția Eftimia și cei trei copii : Ștefan, Vasile și Andrei. Cel din urmă se născuse la 16 Noemvrie 1816. Data o fixează ruda și prietenul său apropiat Iacob Mureșianu [2]). Totuși, un alt prieten, cel puțin tot atât de apropiat ca celălalt, anume George Bariț, înseamnă că poetul s'a născut la 1814 [3]). De sigur că Bariț a notat greșit data pe care poate o și mai uitase când a scris-o, după un deceniu și mai bine dela moartea poetului. De altfel mai târziu dă și el cealaltă dată [4]). Pe lângă diferite argumente în favoarea anului 1816, primit de cei mai mulți și în deosebi indicațiile din registrele școlilor unde a învățat Andrei Mureșianu [5]), este o dovadă hotărîtoare : anunțul de moarte a poetului. Aci se spune precis că avea 47 de ani la 1863 [6]).

O nenorocire, întâmplată în frageda copilărie a lui Andrei, îi cerni copilăria toată și-i lăsă urme adânci în întreg felul de a se

---

1. Sabin Mureșianu, *Originea familiei Mureșenilor*, în „Arhiva Someșană", Nr. 4 (1926), p. 81—85. I. Cav. de Pușcariu trece pe Andrei Mureșianu între nobili în *Date istorice privitoare la Familiele nobile române*, Sibiiu, Tiparul tipografiei archidiecesane, 1895, p. 249.

2. In reportajul *Inmormentarea poet. laur. Andreiu Mureșianu* din „Gazeta Transilvaniei", an. XXVI (1863), p. 393—394, se află la urmă *Trăsurile fundamentali din biografi'a repausatului*, scrise, o spun toți biografii de mai târziu ai poetului, de Iacob Mureșianu.

3. *Epistole de ale repausatiloru* (continuare), în „Transilvania", an. X (1877), p. 244—247. Idem, în *Materialu pentru biographi'a lui Andreiu Muresianu* din „Observatoriulu", Sibiiu, an. II (1879). p. 187. In acest din urmă loc se afirmă că ziua nașterii sale n'o știa nici poetul.

4. *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. III. Sibiiu, 1891, p. 245.

5. Ioan Rațiu, *Viața și operile lui Andrei Mureșean...*, Blaș, 1900, p. 12—13.

6. „Gazeta Transilvaniei", an. XXVI (1863), p. 385.

comporta în vieaţă. Tatăl lui muri într'un accident. Văduva duse singură mai departe — cu ce greutăţi, Dumnezeu ştie! — grija copiilor [1]).

Cel mai mare, Ştefan, mai puţin talentat, ajunse cantor bisericesc şi servi multă vreme la biserica românească unită din Bistriţa. Vasile, cel mijlociu, sburdalnic şi fără înclinare spre carte, urmă îndeletnicirea tatălui său şi se făcu morar.

Cel mai mic, cel mai voinic, spun basmele româneşti despre cei trei fraţi. Cel mai dotat şi mai silitor era Andrei. El va fi simţit ca mai mic şi lipsa tatălui mai grea, dar aproprierea de mamă şi mai strânsă. Sensibilitatea lui nativă [2]) va fi sporit în asemenea împrejurări. In dârzenia lui la învăţătură vedem pe fiul bun care vrea să răsplătească măcar cu atâta, dacă nu poate încă altfel, grijile şi sacrificiile mamei.

Neaflându-se pe atunci şcoală românească în Bistriţa, primele învăţături le primi Andrei dela un grănicer, Dănilă Doboş, din Valea Rocnei [3]). Urmă apoi la şcolile săseşti din Bistriţa şi fu un elev eminent [4]). E de remarcat că gimnaziul superior local fusese ridicat încă din secolul al XVI-lea la o înaltă instituţie culturală germană, după modelul gimnaziilor săseşti din Sibiiu şi Braşov şi se aduceau profesori cu studii temeinice din Germania [5]). In acest gimnaziu al Piariştilor îşi desăvârşise învăţătura şi Gheorghe Şincai [6]). Era de sigur unul din cele dintâi locuri ardelene în care a pătruns şi a evoluat spiritul naţional în cultură şi politică. Cu vremea şi pentru Saşi lupta pentru drept se transforma în lupta pentru naţionalitate [7]).

Pe la 1825—32, în vremea studiilor secundare ale lui Andrei Mureşianu, dominau încă aci marii scriitori germani ai secolului lui Frederic II şi era mai ales venerată Mesiada lui Klopstock, care prin cuprinsul ei va fi fost simţită şi ca un simbol al renaşterii naţionale. Tânărul român cu înclinări poetice va fi fost de sigur dela început influenţat de aceştia. Mai mult, se dă ca probabil că primele versuri le-a făcut în limba germană sau ungară. După mărturii contemporane [8]), a scris în ungureşte epigrame

---

1. Informaţii asupra familiei şi a copiilor, unele culese chiar dela mama lor, ne dă Ioan Raţiu în *Viaţa şi operile lui Andreiu Mureşean...*, Blaş, 1906, p. 12 şi urm.

2. In biografia lui Andrei Mureşianu e vorba de „temperamentul lui cel sanguin coleric", v. *Trăsurile fundamentali din biografi'a repausatului* în „Gazeta Transilvaniei", an. XXVI (1863), p. 393.

3. Ibidem.

4. Ibidem.

5. Friedrich Teutsch, *Kirche und Schule der Siebenburger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart*, 2. Auflage, Hermannstadt, W. Krafft, 1923. p. 68—69.

6. Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I, Bucureşti, Alcalay, 1920, p. 34.

7. Fr. Teutsch. *Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart*. 2. Auflage, Hermannstadt, W. Krafft, 1924, p. 205.

8. De acestea aminteşte Valer Branisce în *Muresianu András. Tanulmány az érdély rumán irodolom Köréből*, Budapest, 1891, p. 5—6.

şi poezii de dragoste, dar nu s'au păstrat. Tot lui i se atribuesc versurile bilingve: Nincs Kolozvár bekeritve [1])

Slobodu-i drumul...

In acest vechiu focar al Bistriţei de cultură germană, unde aflăm şcoli încă din secolele al XIV-lea şi al XV-lea şi de unde porneau de pe atunci tineri să studieze în Austria şi ţările germane [2]), au ajuns rând pe rând, deşi cu întârziere, curentele literare care frământau centrele apusene. In primele decade ale veacului al XIX-lea, între influenţele literare care se'ncrucişau în Ardeal, dominau cele germane. Stăpânitoarea Vienă habsburgică, franţuzită un timp, era şi ea acum din ce în ce mai pătrunsă de valurile puternice ale renaşterii literaturii germane, începând cu Klopstock şi continuând cu Bürger, Wieland, Lessing şi Herder. Puteri noui de expansiune şi înţelegere universală cuprinde perioada numită „Sturm und Drang". Urmează poezia clasică, pretutindeni răspândită, a lui Goethe şi Schiller.

Dovadă de impulsiile pe care această literatură le-a dat în Ardeal, este adânca influenţă din acest timp a curentului german asupra literaturii ungare şi a reprezentantului ei cel mai caracteristic de-atunci, Francisc Kazinczy [3]). Dar acesta nu era influenţat numai de clasicismul german. De altfel, în genere Maghiarii au avut faţă de spiritul german o justificată neîncredere din cauza stăpânirii habsburgice apăsătoare şi germanizatoare. Era o vreme când aveau o mare trecere „Francezii" şi „Latinii" [4]). Kazinczy traduce aşa—dar alegând din Cicero, Salust, Shakespeare, Ossian, Molière, Klopstock, Herder, Goethe, Lessing, Wieland şi alţii [5]).

In această atmosferă şi cu lectura unor asemenea scriitori îşi face studiile în Bistriţa elevul Andrei Mureşianu. Dar şcoala străină, care putea să-l îndepărteze de sufletul poporului său, e părăsită odată cu absolvirea gimnaziului săsesc local. Intoarcerea spre ai lui, pasul hotărîtor în vieaţa viitorului poet naţional, porneşte din îndemnul firesc al bisericii româneşti, singura ocrotitoare atâta vreme a neamului nostru în Ardeal. Protopopul Maior din Bistriţa dă sfatul binecuvântat ca tânărul silitor, Andrei, să-şi facă mai departe studiile în şcolile Blajului [6]). O rudă, se pare tot preot, a fost de aceeaşi părere. Ţinta depărtată era, probabil cariera preoţească, unită adesea cu aceea de dascăl de şcoală [7]).

1. Nu e Cluju 'nconjurat.

2. Dr. Emil Fischer, *Die Kulturarbeit des Deutschtums in Rumanien*, Hermannstadt. W. Krafft, 1911, p. 243.

3. Gheorghe Kristóf, *Istoria limbii şi literaturii maghiare*, Cluj, Minerva, 1934, p. 79 (traducere de Arpad Bitay).

4. Dr. I. Kont, *Geschichte der ungarischen Literatur*, ed. II, Leipzig, Amelang, 1909, p. 96 (In *Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen*, vol. III).

5. Dr. Ludwig Katona şi Dr. Franz Szinnyei, *Geschichte der ungarischen Literatur*, Berlin, Gruyter, 1927, p. 58 (Sammlung Göschen, nr. 550).

6. *Trăsurile fundamentali din biografi'a repausatului* în „Gazeta Transilvaniei", an. XXVI, (1863), p. 393.

7. Ioan Raţiu, *Viaţa şi operile lui Andrei Mureşan*, Blaş, 1900, p. 17.

Va fi fost însă mai presus de toate atracţia fascinatoare a focarului cultural blăjan, care era numai al nostru, mândrie şi nădejde românească.

2. **Trecerea prin flăcările Blajului.** Din izvoarele mai sigure asupra vieţii lui Andrei Mureşianu, ştim că „a mers la Blaj, unde absolvi studiile filozofice şi teologice de 4 ani cu distincţiune" [1]). Anul trecerii la Blaj trebue să fie 1832 [2]). Indoelile s'au risipit la cercetarea protocoalelor liceului blăjan, de unde mai reiese neîndoios că tânărul a fost şi aci, ca şi la Bistriţa, un elev eminent [3]). La cei 4 ani de teologie se adaugă cei 2 dela început, cât ţinea aşa numita „Facultate filosofică" [4]) deci Andrei a stat la Blaj cu totul un destul de lung răstimp de 6 ani, care la vârsta de 16 până la 22 ani constituesc în genere epoca hotărîtoare în formarea sufletească a unui om.

La Blaj se dădea atunci, „pe lângă pregătirea ştiinţifică, o deosebită atenţie educaţiei naţionale" [5]). Subt şovăielile şi prudenţa Episcopului Ioan Lemeni, care a păstorit biserica română unită între 1832—1850, o întreagă pleiadă de profesori, buni cărturari şi români zeloşi, pregăteau generaţiile de tineri care li se perindau pe bănci nu numai pentru cultură şi cariera ce-i aştepta, ci şi pentru nevoile neamului lor asuprit în Ardeal. E destul să amintim anume ce profesori a avut norocul să asculte Andrei Mureşianu în şcolile din Blaj : Timotei Cipariu, Simion Bărnuţiu, Ioan Rusu, Nicolae Marcu, Ştefan Boer, Ioan Dragomir, Basiliu Raţ [6]).

Primul este „... acel bărbat al cărui nume umple aproape un veac din trecutul Românilor transcarpatini... o jumătate de veac a stăruit la postul său în fruntea şcoalelor din Blaj, mai întâi ca profesor, apoi ca director, învingând piedicile uriaşe ale unui început de învăţământ românesc, luminând minţile şi încălzind inimile la sute şi mii de tineri cari priveau la el ca la un sfânt" [7]).

Simion Bărnuţ e însufleţitorul şi îndrumătorul revoluţiei româneşti din 1848 în Ardeal. La Blaj, unde el a predat, întâia oară, în româneşte filosofia [8]), făcuse şi din catedră un amvon

---

1. *Trăsurile fundamentali din biografi'a repausatului*, op. cit., în „Gazeta Transilvaniei", an. XXVI (1863), p. 393. Aceeaşi informaţie, mai pe larg dată, în *Epistole de ale repausatiloru*, op. cit. din „Transilvania", an. X (1877), p. 244.

2. Valer Branisce, în *Muresianu András*, Budapest, 1891, p. 6, indică anul 1835.

3. Ioan Raţiu, *Viaţa şi operile lui Andreiu Mureşan*, Blaş, 1900, p. 18—19.

4. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, vol. II, Bucureşti ,1908, p. 228.

5. I. Bratu, *Invăţământul secundar din Ardeal*, în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, vol. II, Bucureşti, Cultura naţională, 1929, p. 987.

6. Ioan Raţiu, *Viaţa şi operile lui Andreiu Mureşan*, op. cit., p. 18.

7) Sextil Puşcariu, *Timoteiu Cipariu*, în „Luceafărul", an. IV (1905), p. 315—316.

8. Dr. Ioan Raţiu, *Dascălii noştri* — Scurte noţite din viaţa şi activitatea lor literară—, Balézsfalva-Blaj, Tipografia Seminarului teologic gr.-catolic, 1908, p. 68.

național, așa cum peste un deceniu a înfiorat mulțimile adunate să-i soarbă cuvântul.

Și despre ceilalți dascăli mai mărunți s'a păstrat o pioasă și recunoscătoare amintire. Unul din ei, Ioan Rusu, predând istoria universală, nu uita să pomenească la tot pasul de mândra origine romană, de faptele glorioase, de suferințele poporului românesc [1]). Altul, preotul Nicolae Marcu, luă la el pe Andrei Mureșianu, elevul bun și sărac, care primea un stipendiu neîndestulător din fundațiile blăjene și avu grijă ca tânărul să nu fie împiedecat dela învățătură de necazuri materiale [2]).

In lipsa de însemnări personale, mai intime despre viața pe care o va fi dus poetul la Blaj, e de reținut o notiță a unui coleg mai mic al lui Andrei: „Ductori am avut pe Iosif Ciura și Andrei Mureșianu. Mureșianu era mare cântăreț...; până a fost în Seminariu n'a făcut versuri, era tare strict, pe fumători nu-i putea suferi..." [3]).

Se pare deci că Mureșianu, în disciplina severă a școlilor din Blaj, mai ales în Seminar, nu s'a ținut de literatură, după începuturile copilărești din Bistrița. El a pus însă temelie solidă culturii sale generale. Și roadele se vor vedea în curând, mai ales în activitatea lui ziaristică. Nu poate fi însă îndoială că Blajul a imprimat anume trăsături, anume directive sufletului tânărului Andrei și că poezia lui de mai târziu se va resimți adânc de acestea. Mai întâiu, predominarea notei naționale. Pentru cel venit dintr'o școală străină, schimbarea a fost radicală. Elevul lui Cipariu și Bărnuțiu avea acum mintea plină de istoria neamului său și se mândrea cu ea. Pieptu-i tresărea la auzul frumosului grai românesc.

Sufletul lui se va complăcea apoi de-aci înainte într'o atmosferă religioasă și morală. Nu va îmbrățișa cariera preoțească, dar în scrisul lui va apela ades la Dumnezeu și-l vor durea crud momentele de îndoială într'o dreptate imanentă. Un raționament aproape juridic va limpezi articolele scrise mai târziu de el, dar îi va răci versurile și le va scoborî până aproape de proză.

Mureșianu nu era un temperament liric—toate mărturiile altora și ceea ce a scris el ne dau indicații certe în această privință, dar mediul blăjan, în ardoarea lui națională, era atât de contagios, încât a făcut să vibreze răsunător și unele coarde ale unui suflet ponderat ca al lui Andrei. Chiar în anul sosirii în Blaj a poetului, elevii și cu profesorii încep să organizeze reprezentații de teatru românesc. Fondurile proveneau din colecte, la care contribuiau toți cu voie bună [4]). Agitația națională a tineretului luase atâta

1. Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, vol. I, p. 230.
2. *Materialu pentru biographi'a lui Andreiu Muresianu*, în „Observatoriulu", Sibiiu, an. II (1879), p. 187.
3. Isaia Moldovan, *Din întâmplările vieții. Note și schițe* în „Gazeta Transilvaniei", an. LXI (1898), nr. 239 (I/13 Nov.), p. 2.
4. G. Barițiu, *Istoria Transilvaniei*, p. 614.

amploare, încât unii bătrâni cu situaţii mai de răspundere şi care se obişnuiseră cu folosirea limbii maghiare — între aceştia era socotit şi Episcopul Ioan Lemeni — se temeau de soarta şcoalelor din Blaj şi — de ce să nu o spunem? — poate şi de-a lor personală. Conflictul între cele două tabere s'a accentuat din ce în ce şi a culminat într'un proces celebru, terminat cu înfrângerea *legală* a inovatorilor îndrăsneţi. Aceştia s'au împrăştiat, dar au devenit pretutindeni cei mai dârzi pregătitori ai revoluţiei care urma să isbucnească în 1848 [1]).

Totuşi episcopul Lemeni nu s'a putut nici el împiedeca de a lua parte la unele manifestări naţionale: a semnat, împreună cu Episcopul român ortodox Vasile Moga, o cerere către Dieta din Cluj, la 1842, pentru obţinerea drepturilor religioase şi politice ale Românilor şi a prezidat, împreună cu Şaguna, marea adunare de pe Câmpul libertăţii, în 1848. Are apoi o deosebită grijă de şcoli, întregind pe cele din Blaj [2]). Pătrunderea însă a limbii ungureşti în actele episcopiei şi chiar numai în vorbire a fost respinsă de dascălii şi membrii Consistoriului [3]).

Era firesc ca în deosebi regiunea din jurul Blajului să se folosească de şcoalele lui [4]), dar raza-i de influenţă a fost cu mult mai mare, căci în aceasta intră nu numai regiunile din care se recrutau elevii şcoalelor, ci şi acelea în care se plasau şi activau absolvenţii lor. Cazul bistriţeanului Andrei Mureşianu e tipic. Atracţia Blajului ajungea până în colţul nord-estic al Ardealului. Un alt caz e iarăşi semnicativ. Gheorghe Bariţ e mai de aproape, din comitatul Clujului, dar după terminarea şcoalelor din Blaj şi un scurt profesorat acolo, s'a fixat la Braşov, apoi la Sibiiu şi activitatea lui culturală şi naţională din aceste două centre din urmă a fost nu se poate mai binefăcătoare. Incotro trebuia să i se îndrepte recunoştiinţa a spus-o singur, el care fusese şi prin şcoale de aiurea, mărturisind că'n Blaj a învăţat să rămână român şi să scrie româneşte [5]).

Şi în adevăr, din centrele româneşti ardelene, Blajul, cu tot aspectul lui patriarhal şi monastic, e cel în care se resimt mai întâiu notele caracteristice ale culturii şi literaturii moderne ce se'nfiripă la începutul secolului al XIX-lea: e vorba în primul rând de libertate şi de patriotism. Aşa numita şcoală latinistă dela sfârşitul secolului precedent, având centrul în Blaj, pregăteşte şi explică de ce acolo terenul era mai prielnic noilor curente. Meritul revine în primul rând şcoalelor locale şi dascălilor lor. Me-

1. N. Brânzeu, *Şcoalele din Blaj*, Studiu istoric, Sibiiu, 1897, p. 70—71.
2. Ioan Georgescu, *Istoria bisericii creştine universale cu deosebită privire la trecutul bisericii româneşti unite cu Roma*, ed. III, Blaj, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, 1931, p. 153—154.
3. Alexandru Lupeanu, *Blajul istoric în icoane*, Blaj, Tipografia Seminarului teologic gr.-cat., 1924, p. 24.
4. G. Bodgan-Duică, *Şcoalele din Blaj*, în „Revista Fundaţiilor regale", an. I (1934), trim. I, p. 99—100.
5. Tribuna din 1893, nr. 91.

ritul e cu atât mai mare cu cât clasicismul, slăbit în faţa romantismului învingător, supravieţueşte un timp mai ales în sudul şi estul Europei [1]). Conflictul între cei vechi şi cei noui, acut într'o vreme şi în Blaj, se reliefează dacă e pus în legătură cu această transiţie, uneori bruscată, între cele două epoci.

Fapt e că un absolvent al şcoalelor din Blaj, Gheorghe Bariţiu, descălecat în Braşov şi aşternut pe muncă durabilă care va lăsa urme adânci în cultura românească, atunci când va avea prilejul să-şi adauge un tovarăş cu zel şi pricepere, se va gândi la un coleg din Blaj din aceeaşi nouă generaţie care e însemnată în istoria neamului nostru prin revoluţia dela 1848 şi începuturile unirii naţionale.

La îndemnul lui Bariţiu, întemeietorul Gazetei Transilvaniei şi al Foii pentru minte, inimă şi literatură, Andrei Mureşianu se hotărăşte să plece din Blaj la Braşov [2]). El era pe atunci, în Martie 1838, în anul al IV-lea al Facultăţii de teologie. Fu dispensat de ultimul examen, ca elev eminent ce fusese şi, cu învoirea Episcopului Ioan Lemeni, se îndreptă spre Braşov trecând prin Sibiiu [3]). Era pentru proaspătul absolvent un pas hotărîtor în vieaţă. Cariera preoţească fusese părăsită. Dar dacă nu va mai păşi în altar, i se puneau în schimb la dispoziţie — şi tot pentru luminarea şi îndrumarea poporului — o catedră de şcoală şi coloanele cu puternic răsunet ale foilor bariţiene.

---

1. Paul Van Tieghem, *Précis d'Histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance*, Paris, Felix Alcan, 1925. p. 205.

1. *Materialu pentru biographi'a lui Andreiu Mureşianu*, în „Observatoriulu", Sibiu, an. II (1897), p. 195.

2. G. Bariţiu, *Epistole de ale repausatiloru*, în „Transilvania", an X (1877), p. 244.

ASUPRA COMUTAȚIUNEI UNUI DINAM

de Prof. Ing. D. GERMANI

In studiul mașinilor electrice de curent continuu, problema comutațiunii este din cele mai importante. Ea este tratată în toate manualele de electrotechnică, fie desvoltat după teoria lui Arnold [1]), fie în mod cu totul sumar, indicându-se numai rezultatele acelei teorii. Este adevărat că aplicarea legii a doua a lui Chirchhoff la circuitul secțiunii în comutație, conduce la o ecuație diferențială liniară de ordinul întâi cu coeficienți variabili și cu al doilea membru, calculele fiind destul de complicate; de aceea în majoritatea tratatelor se indică numai criteriile unei bune comutații, fără a se arăta și justificarea lor teoretică. In cele ce urmează, ne propunem a arăta o cale elementară, care, fără a fi mai puțin riguroasă, ne conduce la toate concluziunile ce se pot trage din teorie prin integrarea numitei ecuații.

Mai mult, discuțiunea integralei date de Arnold, care a fost adoptată și de ceilalți autori, conține o eroare care pe această cale elementară devine evidentă.

Vom considera o generatrice bipolară și numai cazul când lărgimea perii este mai mică sau cel mult egală cu a unei lame.

Curentul în o secție AB a indusului are sensuri contrarii înainte și după trecerea sub perie a lamelor colectorului 1 și 2, la care ea este legată.

Când peria acoperă numai lama 1 ce se mișcă spre dreapta, curentul de intensitate I, produs de dinam, trece întreg prin racordul respectiv și prin această lamă spre perie, iar din momentul $t=0$, când peria începe să acopere și lama 2, secția este scurt-circuitată cu întrebuințarea ambelor lame la trecerea curentului I, până în momentul T când lama 1 părăsește peria, ce nu mai acoperă atunci decât lama 2. Din acest moment T, curentul I trece întreg prin racordul și lama 2 spre perie. Curentul i prin spirele secțiunii,

1. ETZ 1899. E. Arnold und G. Mie, *Theorie der Kommutation.*

care la începutul perioadei considerate, venind numai din stânga, era $\frac{I}{2}$ (adică curentul căei respective de înfăşurare, al cărui sens

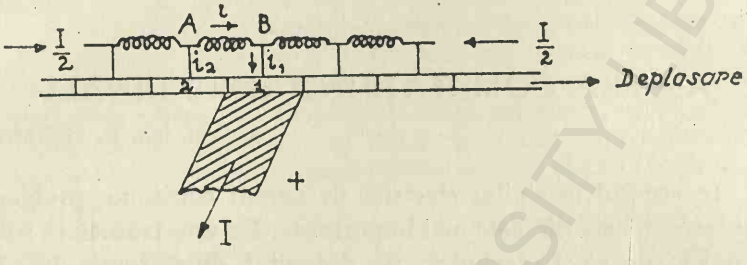

îl vom lua ca pozitiv) se găseşte la finele perioadei T complect inversat, adică *comutat*, intensitatea lui devenind $-\frac{I}{2}$ (adică curentul căei de înfăşurare din dreapta). Această variaţie a curentului *i* în intervalul T se poate ilustra grafic prin curba arătată mai jos, care, precum se ştie, se depărtează spre dreapta de coarda ei AB din cauza selfinducţiunii secţiei.

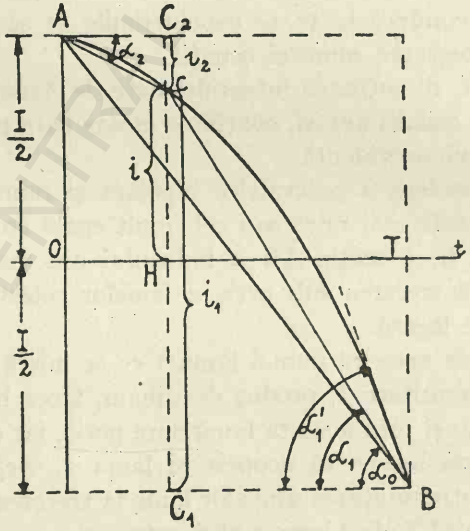

Suprafeţele de contact ale lamelor 1 şi 2 cu peria sunt proporţionale cu HT şi OH, iar densităţile de curent δ_1 şi δ_2 prin lame, cu $\frac{CC_1}{HT}$ şi $\frac{CC_2}{OH}$, adică cu tg α_1 şi tg α_2.

Densitatea medie $\delta_0 = \frac{I}{s}$ (s = suprafața periei), fiind proporțională cu tangenta unghiului format de coarda AB cu axa absciselor, adică cu $\frac{I}{T}$, rezultă că, pentru a trece dela tangente (admițând aceeași scară pentru i și pentru t) la densități, trebue să înmulțim tangentele unghiurilor cu $\frac{T}{s}$.

In momentul critic, când lama 1 părăsește peria, densitatea limită prin lamă este proporțională cu $\operatorname{tg} \alpha_1' = m$, α_1' fiind unghiul dintre tangenta geometrică în B la curbă și axa absciselor. O bună comutație cere ca această densitate limită, a cărei valoare este $\frac{T}{s} \operatorname{tg} \alpha_1' = \frac{T}{s} m$, reprezentând un maximum, să nu atingă valori exagerate, producând scântei și vaporizând metalul lamelor. Importă deci ca, oricare ar fi scara aleasă pentru t și i, tangenta geometrică în chestiune să se depărteze cât mai mult de verticală, apropiindu-se cât mai mult de coardă, care reprezintă comutația ideală cu o variație liniară a lui i, sub densitatea constantă δ_0.

Spre a cerceta condițiile cele mai favorabile pentru comutație, în cazul unui calaj înainte, convenabil, al liniei periilor, vom scrie pentru circuitul secției scurtcircuitate ecuația lui Chirchoff, care va fi ecuația lui i în funcție de t, în intervalul O pânăla T, adică a curbei din figură. Fie R_0 rezistența secțiunii, R_1 și R_2 ale racordurilor inclusiv lama 1 sau 2 și u_1 și u_2, tensiunile absorbite la trecerea curentului prin suprafețele de contact s_1 și s_2 ale lamelor 1 și 2 cu peria. Numind $-e$ (cu e pozitiv) *f.e.m.* născută în momentul t în spirele secției prin mișcarea acesteia în fluxul inductor din regiunea comutației (dincolo de linia neutră în spre cornul polar de intrare) vom avea ecuația

$$-e = L \frac{di}{dt} + R_0 i + R_1 \left(\frac{I}{2} + i \right) - R_2 \left(\frac{I}{2} - i \right) + u_1 - u_2$$

sau, punând $R = R_0 + R_1 + R_2$, și luând $R_1 = R_2$,

$$L \frac{di}{dt} + Ri + u_1 - u_2 = -e.$$

Dacă presupunem rezistenţele de contact ale periei cu lamele colectorului invers proporţionale cu suprafeţele de contact s_1 şi s_2, acoperite de perie, şi independente de intensitatea curentului, r fiind rezistenţa de contact a periei cu colectorul pe suprafaţa $s = s_1 + s_2$, vom avea pentru rezistenţele de contact respective,

dupe $$s_2 = s\frac{t}{T}: \qquad r_2 = r\frac{T}{t}$$

şi dupe $$s_1 = s - s_2 = s\frac{T-t}{T}: \qquad r_1 = r\frac{T}{T} - t$$

Curenţii i_2 şi i_1 din lame fiind respectiv

$$i_2 = \frac{I}{2} - i \quad \text{şi} \quad i_1 = \frac{I}{2} + i$$

vom avea:

$$u_2 = r_2\left(\frac{I}{2} - i\right) = r\frac{T}{t}\left(\frac{T}{2} - i\right)$$

$$u_1 = r_1\left(\frac{I}{2} + i\right) = r\frac{T}{T-t}\left(\frac{I}{2} + i\right)$$

iar densităţile respective:

$$\delta_2 = \frac{I}{s_2}\left(\frac{I}{2} - i\right) = \frac{T}{st}\left(\frac{I}{2} - i\right)$$

$$\delta_1 = \frac{I}{s_1}\left(\frac{I}{2} + i\right) = \frac{T}{s(T-t)}\left(\frac{I}{2} + i\right),$$

astfel că ecuaţia de mai sus devine:

$$L\frac{di}{dt} + \left(R + r\frac{T}{T-t} + r\frac{T}{t}\right)i + r\left(\frac{T}{T-t} - \frac{T}{t}\right)\frac{I}{2} = -e.$$

Fără a integra această ecuaţie, putem trage mult mai uşor concluziunile utile pe care le comportă, întru realizarea unei bune comutaţii, dacă facem următoarea schimbare de variabile:

$$T - t = t_1 \qquad dt = -dt_1$$

$$i + \frac{I}{2} = i_1 \qquad di = di_1$$

și examinăm forma ecuației în vecinătatea punctului critic B, care ne interesează mai mult, și unde avem la limită :

$$i = -\frac{I}{2}, \quad \frac{di_1}{dt_1} = \frac{i_1}{t_1} = \operatorname{tg}\alpha'_1 = m;$$

$$-L\frac{di_1}{dt_1} + \frac{r'Ti_1}{t_1} = \left(\frac{R}{2} + r\right)I - e$$

sau, dacă punem : $\frac{r'T}{L} = A$ și $\left(\frac{R}{2} + r\right)I - e = C$

$$-\frac{di_1}{dt_1} + A\frac{i_1}{t_1} = \frac{C}{L},$$

adică la limită

$$-m + Am = \frac{C}{L} \quad \text{sau} \quad A = \frac{C}{Lm} + 1.$$

Dacă luăm cazul obișnuit când $e < \left(\frac{R}{2} + r\right) I$, va trebui să avem inegalitatea

$$A = r\frac{T}{L} > 1,$$

Aceasta s'a dat drept condiția indispensabilă a unei bune comutații, trăgându-se această concluzie din o discuțiune eronată a integralei. Intr'adevăr densitatea în B, trasă din integrarea ecuației diferențiale, are ca expresie un produs dintr'un factor, care este infinit, și o integrală, care însă nu este cum s'a crezut finită ci nulă, astfel că opinia curentă că densitatea în B ar deveni infinită, nu numai că nu corespunde cu realitatea, dar nu este legitimată prin nici un fel de calcul.

Pentru valoarea lui m avem :

$$m = \frac{C}{L(A-1)} = \frac{\left(\frac{R}{2} + r\right)I - e}{rT - L},$$

iar pentru densitatea de curent limită în B :

$$\delta'_1 = \frac{T}{s}m = \frac{T}{s} \cdot \frac{\left(\frac{R}{2} + r\right)I - e}{rT - L},$$

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

care, dacă $r\,T < L$, nu e deloc infinită, ci numai în cazul particular când $r\,T = L$, sau $A = 1$.

Ambele aceste cantităţi, în cazul $A > 1$ vor fi cu atât mai mici cu cât $r\,T \gg L$.

Aceasta este concluzia esenţială a teoriiei lui Arnold, care exclude însă cazul $A < 1$ sau $r\,T < L$, cu $e > \left(\frac{R}{2} + r\right) I$, în care totuşi se poate de asemenea avea o bună comutaţie, ceeace s'a constatat la multe maşini.

Celelalte cazuri, de asemenea posibile, cu m negativ, nu sunt interesante în practică, de oarece implică un curent de circulaţie inutil în secţie, cu întoarcerea unei părţi a curentului din lama 2 în lama 1, fie din cauză că e este prea mare (cazul $A > 1$), fie din cauza micimei lui A (în cazul $A < 1$), fără ca e să fie aşa de mare încât să facă numărătorul negativ.

Dacă am voi să avem acelaşi $m = \frac{I}{T}$ între punctele A şi B adică o comutaţie liniară după coarda AB, ecuaţia de mai sus, cu noile variabile devine:

$$-e = -L\,m + r\,T\,m + R\,m\,t_1 - \frac{RI}{2} - r\,I$$

$$= -\frac{L\,I}{T} + \frac{RI(T-t)}{T} + \frac{RIT}{2T} = \frac{-L\,I + RI\left(\frac{T}{2} - t\right)}{T},$$

ceeace arată că $-e$ trebue să fie o anumită funcţiune liniară de timp, evident greu de realizat în practică.

Dacă facem abstracţie de e, ca fiind prea mic sau nul (calaj pe linia neutră reală), putem scrie:

$$\delta_1' = \delta_0 \frac{1 + \frac{R}{2r}}{1 - \frac{1}{A}} = \delta_0 \frac{r + \frac{R}{2}}{r - \frac{L}{T}},$$

unde δ_0 este densitatea medie $\frac{I}{s}$. Se vede că avem interesul atunci a face pe $\frac{L}{T}$ cât mai mic şi pe r cât mai mare (fracţiunea fiind supraunitară)

L_1 se micșorează făcând secțiunile din puține spire (lame multe pe colector). Deși prin această procedare și în aceleași condițiuni de viteză se micșorează și numitorul T, fracția $\frac{L_1}{T}$ se reduce, deoarece T se micșorează proporțional cu numărul spirelor, pe când L_1 cu pătratul acestui număr. De asemeni întrebuințarea periilor de cărbune, cu rezistență de contact mai mare ca la cele metalice, a îmbunătățit comutația în cazul considerat.

Cu toate astea condiția $r\,T > L_1$ adică $A > 1$ nu este indispensabilă, atunci când se dispune de $\frac{e}{I} > \left(r + \frac{R}{2}\right)$. In acest caz putem scrie, cu $A < 1$:

$$\delta'_1 = \delta_0 \frac{\frac{e}{I} - \left(r + \frac{R}{2}\right)}{\frac{L_1}{T} - r} = \delta_0 \frac{\frac{e}{rI} - \left(1 + \frac{R}{2r}\right)}{\frac{1}{A} - 1}$$

și concluziile se răstoarnă: trebue ca $\frac{L_1}{T}$ să fie cât mai mare și dacă $\delta'_1 > \delta_0$ (fracție supraunitară) r mai mic,.

Se poate atribui deci ameliorarea comutației prin întrebuințarea periilor de cărbuni nu tocmai creșterii rezistenței de contact, cât mai ales faptului că, un arc aprins între lama de colector și cărbune este mai puțin dăunător și se stinge mai repede, decât între o perie metalică și lamă.

Mai trebuie observat că rezistența de contact pare a se micșora când intensitatea crește (Manduit).

CRITICA LUI G. IBRĂILEANU

de CONST. V. GEROTA

Din personalitatea complexă a lui Ibrăileanu, de critic, romancier, profesor şi gânditor, nu voi desgrădina decât pe criticul, care a reprezentat în timpul din urmă spiritul critic în Moldova, în forma cea mai autorizată şi mai temeinică în acelaş timp.

„Vieaţa Românească" dela Iaşi a jucat în cultura românească un rol peste care nu poate trece niciodată istoricul literar de mâine. In vieaţa socială ideile „Vieţii Româneşti" au răspândit ideea democraţiei reale, împotriva unei oligarhii stăpânitoare, radiind simpatie şi dragoste pentru poporul umil, muncitor şi uitat. Sub influienţa d-lui Stere, ale cărui idei au stăpânit „Vieaţa Românească", s'a făcut împrejurul revistei o adevărată mişcare socială, mişcare care avea drept centru ţăranul şi ridicarea lui. Acest gând îl găsim şi în literatură. Ţăranul cu mediul lui a intrat în literatură mai mult ca oricând., nu în lumina idilică a lui Alecsandri sau Coşbuc, ci în realitatea brutală a vieţii lui şi mă gândesc la Sadoveanu, Aldea şi alţii. Dacă în literatură, apariţia ţăranului este normală, pare nesilită, mai greu este în critică. Ea nu trebuie să-şi făurească un ideal din conţinutul operei ţărăneşti, nu trebue să-şi facă un criteriu de artă numai din fondul operei, ci din realizarea lui aritstică. Nu conţinutul operei ridică valoarea ei, ci arta care a învăluit fondul acesta ideologic. Nu toate operele cari s'au inspirat din vieaţa poporului au vieaţa artistică, ci numai acele produse de marile talente.

De aceea, zic, critica literară, în jurul „Vieţii Româneşti" avea o poziţie mult mai grea decât celelalte discipline. Cu toate acestea Ibrăileanu a ţinut cumpăna dreaptă între tendinţele „Vieţii Româneşti" care sunt adesea vremelnice şi între postulatele artei veritabile, care se ridică deasupra contingenţelor trecătoare.

Când d-l H. Sanielevici a atacat pe Sadoveanu că unele din nuvelele lui, îndeosebi „Crâşma lui Moş Precu", „Duşmanii", „Un ţipăt", „Cei trei", „Năluca" şi încă în alte 23 nuvele nu este

decât beţie, adulter şi bătaie la eroii ţărani din nuvelele de mai sus, Ibrăileanu a fost cel care a protestat cu energie. Sadoveanu era un vechiu semănătorist. D. Sanielevici vedea că această descriere brutală a vieţii de sat cu „beţia, adulterul şi violenţa până la criminalitate", este datorită atmosferei din jurul „Semănătorului", — şi mal ales „Vieţii Româneşti". — D-l Sanielevici vedea în naturalismul lui Sadoveanu o bestialitate şi în sufletul poetului o „morală de vagmistru, care a făcut multe beţii şi a petrecut cu femei". In tot cazul nu este o literatură pentru popor, cum vroia d-l Iorga să fie, zice D. Sanielevici. Ba, mai mult chiar, ostilitatea lui Sadoveanu faţă de preotul din sat ,care este un beţiv şi un afemeiat trădează atmosfera ideologică socialistă, în care admosferă a debutat Sadoveanu, în „Pagini Literare" de altădată, sub pseudonimul Cobuz, unde preoţii şi învăţătorii, proprietarii erau lipitorile satului.

D. Sanielevici acuza pe Sadoveanu de imoralitate în tratarea subiectelor sale. Se reedita acuzaţia adusă lui Caragiale de către contimporani, care susţineau că toate comediile lui Caragiale sunt o şcoală a desfrâului, nu a înălţării morale. Cum l-a apărat Maiorescu pe Caragiale nu este locul aici, ci ne interesează felul cum apăra Ibrăileanu pe Sadoveanu, arătând în acelaş timp locul, în care se aşează Ibrăileanu în critica română reprezentată prin Gherea de o parte, Maiorescu, Lovinescu şi Dragomirescu pe de alta. El apără pe Sadoveanu ca un estet, ceeace-l deosebeşte de Gherea. Nu fondul interesează, ci forma. Şi aici este forţa critică a lui Ibrăileanu.

Că adulterul, beţia şi bătaia sunt în operele lui Sadoveanu, da sunt, dar Iliada, zice el, care are ca subiect un război provocat de un adulter, o ţesătură de asasinate şi de sacrilegii. „Ana Karenin " a lui Tolstoi este istoria unui adulter. „In Noaptea Furtunoasă" şi „O scrisoare pierdută" e un adulter. Nu ideea interesează, ci felul cum e tratată.

Ibrăileanu este ca om socialist, un romantic social, un utopist, deci va gusta cu deosebită plăcere literatura lui Sadoveanu, Sandu Aldea, Mironescu care răspândeau socialismului lui, dragoste de cei mulţi şi năcăjiţi. El se plasează alături de Gherea, pe care-l corectează însă printr'o mai mare independenţă faţă de canoanele criticei ştiinţifico-materialiste. Ibrăileanu deşi este un ortodox al ideilor sociale în critică, totuşi el printr'o mai mare comprehensiune, având o vizualitate mai largă, priveşte cu simpatie autorii străini moderni ca Proust sau Max Nordau, Anatole

France. De cât, autorii străini pe care-i studiază au ceva contact cu ideologia lui doctrinară. Anatole France, Nordau sunt sceptici, pesimişti, disolvanţi. La spatele acestor nemulţumiţi germinează o lume, nouă, o lume visată de toţi socialiştii, în fine, o lume „fără păcate". In epoca lui Ibrăileanu, Dobrogeanu Gherea adusese în literatură, critica lui Taine întărită, călită în ape socialistte, mânuită însă cu vigoare şi seducţie.

Gherea credea că anume mişcări sociale, sau anumite împrejurări istorice dau naştere unor anumite opere. El credea şi viceversa, că orice operă literară se poate explica prin aceste condiţiuni sociale.

Ca şi Taine, Gherea şi şcoala lui caută să aducă o metodă ştiinţifică în critică, metodă care exista în orice ştiinţă pozitivă. Considerând opera de artă ca un produs social, ca pe un fenomen ştiinţific, criticii aceştia istorici, naturalişti socotesc că pot explica opera literară ca pe orice fenomen ştiinţific, pornind dela cauză la efect. Saint Beuve cel dintâi caută în critica lui să găsească o strânsă corelaţie, nu între mediul social şi operă, ci între biografia, între evenimentele biografice ale poetului şi opera sa. De aceea pentru Saint Boeuve, biografia poetului este cheia de boltă în lămurirea operei de artă. Taine lărgeşte concepţia lui Saint Boeuve, căutând raporturi între operă şi mediul social, ba chiar împinge mai departe cercetarea, ajungând până la rasă şi moment pe lângă mediu.

Artistul, zice Taine, cu întreaga lui operă nu este un izolat, este un ansamblu, în care el este cuprins, ansamblu mai mare decât el şi care este şcoala sau familia de artişti din aceeaş ţară şi din acelaş timp, căruia el îi aparţine. Luaţi exemplu pe Shakespeare, care la prima vedere pare o minune căzută din cer şi svârlit ca un aerolit în lume se găsesc o duzină de poeţi dramatici superiori, cari au acelaş spirit şi acelaş stil. Toţi artiştii trăiesc în lumea noastră şi ei duc glasul nostru peste veacuri, căci noi trăim în ei şi ei trăiesc în noi. După cum este o zonă vegetală, în lumea florilor, tot aşa este o atmosferă morală, o temperatură morală, cum spune Taine, care hotărăşte cutare sau cutare operă de artă.

„Singura mea datorie este de a vă expune faptele şi de a vă arăta cum s'au produs aceste fapte. Metoda modernă, pe care eu o încerc şi care începe să se introducă în toate ştiinţele morale, consistă în a considera operele omeneşti şi în particular operele de artă ca fapte şi produse ale căror caractere trebuiesc eviden-

ţiate şi ale căror cauze trebuiesc explicate. Nimic mai mult. Astfel înţeleasă, ştiinţa nu proscrie, nici nu iartă, ea constată şi explică". Această critică a lui Taine o însuşeşte pe deplin Gherea şi după cum Taine explică fabulele lui Lafontaine, prin cele trei date: rasa, mediul şi momentul sau tragedia lui Racine sau chiar pe Shakespeare, tot aşa explică Gherea pesimismul lui Eminescu, printr'o cercetare amănunţită a evenimentelor sociale dela noi: mişcarea dela 1848 cu iluziile şi decepţiile ei ulterioare. Opus acestei critici istorico-sociale este critica lui Maiorescu, care pornind dela Vischer, dela estetica lui Platon, Hegel şi mai ales Schopenhauer, discută opera literară în afară de condiţiunile de timp şi spaţiu, după un criteriu estetic, care este ideea platonică, adică umanitatea, sentimentele umane, care sunt eterne, concretizate în imagini plastice, în forme sensibile, după anumite dogme. Ceea-ce făcea vrajba între aceste două şcoli era procesul personalităţii artistice. Taine şi şcoala lui prin faptul că înţeleg opera ca un produs social, estompează personalitatea poetului, o pun pe planul al doilea, ca fiind un fenomen ca oricare altul, produs de anume condiţiuni ştiinţifice. Dar prin această neglijare a personalităţii poetului, de fapt era mai mult greutatea de a o explica — sistemul lui Taine—Gherea — toate operele literare ca şi florile dintr'o grădină botanică sunt aşezate pe acelaş plan. Pe omul de ştiinţă nu-l interesează *valoarea*, ci numai fenomenul, pasiunea explicării. După această logică toate operele literare sunt la acelaş nivel, fiindcă pe omul de ştiinţă nu-l interesează *erarhia* valorilor, ci explicarea ştiinţifică.

Pe bună dreptate se întreabă Lanson:

„Eu înţeleg foarte bine pentru ce este în anumit timp o tragedie în Franţa — adică înţeleg datele istorice, care au dat naştere tragediei — dar nu înţeleg zice el, de ce individul Corneille şi Racine au făcut tragedii? Apoi zice admirabilul istoric literar francez: acelaş mediu a dat naştere lui Pradon şi Racine.

Şi în adevăr amândoi au scris tragedii şi încă au tratat acelaş subiect, aceeaşi tragedie, Phedra, dar cine mai ştie azi de Pradon şi cine nu cunoaşte pe Racine? Sunt amândoi la fel? Nu. Pe cât de artist, de fin analist al sufletului omenesc, pe cât de energic şi sublim este Racine, atât de mediocru este Prodan. Cum nu este nicio deosebire, nu este o diferenţă în arta acestor doi? La aceasta critica lui Taine sau Gherea nu dă răspunsuri precise. Ca să umple totuşi această lacună Taine, care uneori părăseşte şi el ortodoxia

sistemului şi emite judecăţi estetice — au stabilit criteriu în artă un fel de caracter binefăcător omenirii, *caracterul*, care ar împrăştia bunătatea şi fericirea în lume.

Aşa bunăoară opera cea mai însemnată sau caracterul ideal este o figură biblică şi atunci, tot Shakespeare, dela intrigantul Iago până la Falstaff ar fi o proastă literatură. Desigur, că s'ar denatura însăşi istoria literară, căci s'ar substitui unui criteriu estetic un criteriu pur social, variabil, vremelnic, în locul unei dogme stabile estetice. Căci poate să fie un caracter admirabil, plin de toate virtuţile evanghelice în vieaţă — şi ar fi bine să fie cât de multe în practică, dar acest caracter, dacă nu este un mare talent să-l prezinte în artă, poate să devie mai odios decât Richard al III-lea şi mai ridicol decât Trahanache, care în vieaţa de toate zilele este un om, ce-şi dă totul prietenilor, un mare binefăcător.

Ceeace lipsea criticei lui Gherea, aduce critica lui Maiorescu al cărui elev, d-l Dragomirescu duce mai departe şi mai precis arta, în afară de orice contingente sociale. Ba, mai mult, critica d-lui Dragomirescu desparte vieaţa artistului în două, în personalitatea artistică şi personalitatea omenească. Artistul se aseamănă cu toată lumea prin personalitatea omenească, se deosebeşte de toată lumea prin personalitatea artistică, care este unică.

Iată deci, că după Taine—Gherea, personalitatea era în umbră sau nu era, după „critica judecătorească" cum o numea Gherea, avem două personalităţi: artistică şi omenească, de bună seamă, că personalitatea artistică interesând pe critic, nu cea omenească.

Şi fiindcă ne-am impus să facem o succintă înfăţişare a criticei de pe vremea lui Ibrăileanu, rămâne să ne ocupăm de un alt curent critic al d-lui Lovinescu, numit: impresionismul în critică. După cum romantismul s'a născut ca o reacţiune împotriva clasicismului, ce părea prea dogmatic, impresionismul este o reacţiune împotriva dogmatismului în critică. Impresionismul în critică se bazează pe impresia subiectivă, momentană, anarhică chiar, în afară de orice regulă stabilită.

După ei, critica este artă, nu ştiinţă. A critica înseamnă a-ţi povesti „aventurile sufletului tău în critica unei opere", ca în orice autobiografie. Nu e nici o lege care să dureze în estetică. „Estetica — zice Anatole France, citat din Lalo, — estetica nu se reazemă pe nimic solid. E un castel în aer. Vor s'o reazeme pe etică. Dar nu există etică.

„Nu există sociologie, nu există biologie."

Este o preferinţă pe care o dăm operelor cunoscute după tradiţie, tradiţie ce o suportăm ca pe orice greutate, mai mult, este o prejudecată, nu o dogmă estetică. Operele, pe care le admiră toată lmuea sunt acelea, pe care nimeni nu le mai cercetează. „Părerea noastră de azi o lăsăm moştenire altora, ca o tradiţie, dar nu este o judecată literară valabilă, care să ne dea un adevăr estetic odată pentru totdeauna. In locul dogmei, impresionismul critic aşează autoritatea criticului, numele criticului. Jules Lemaître, Anatole France, Faguet, sunt marile autorităţi critice în impresionismul critic din Franţa. Pentru impresionişti, critica este o artă, unde ai nevoie de pasiune, ca în orice act de creaţiune artistică. In paranteză spus, pasiunea într'o măsură mai mare sau mai mică găsim la toţi criticii din toate şcoalele, căci atât Ibrăileanu, Lovinescu, Dragomirescu, se deosebesc pe câmpul criticii, dar se întâlnesc în acel al literaturii, toţi fiind autori de romane, romancieri. Critica impresionistă pleacă dela un relativism constant în materie de estetică. Ea reduce dogma impersonală dela Taine şi Maiorescu la o părere personală, ea înlocuieşte generalul prin particular, prin individual, spunând continuu că nimeni nu poate să iese din el însuşi, să facă abstracţie totală de orice idei preconcepute. Aşa că revizuirea părerilor este pentru impresionist ceva natural, căci ei n'au fetişismul dogmei.

După cum ştiinţele exacte tăgăduesc esteticii legi fixe normative, arta modernă priveşte cu neîncredere generalizarea unei judecăţi estetice. „Arta modernă supra-estimează nu condiţiunile pasive şi exterioare, cum face şcoala lui Taine, ci personalitatea artistului sau a spectatorului" zice un critic.

Desigur că nu intenţionez să discut postulatele critice ale acestor şcoli, cât să vedem în ce loc se aşează Ibrăileanu în critica noastră.

Oricât ar părea că se duşmănesc aceste şcoli critice, toate presupun însă, că opera literară este o psihologie colectivă, căci numai nebunii vorbesc singuri, zicea Anatole France, decât acest postulat este mai mult ori mai puţin mărturisit. Prin Psihologie obiectivă înţelegem umanitatea concretizată într'un caz individual.

Ibrăileanu se aşează din capul locului alături de Gherea, îl complectează, îl literaturizează, ca să mă exprim printr'un neologism, ce supără. După cum însă Gherea interesează nu prin teo-

riile lui Karl Marx aplicate la literatură, ci prin judecăţile lui estetice, care au orientat multă vreme tineretul în literatură, tot aşa şi Ibrăileanu interesează prin spiritul lui fin literar, iscoditor, original, nu prin explicaţiile etico-sociale în literatură, cari sunt totuşi ingenioase şi juste în critica culturală din opera lui „Spiritul critic în cultura românească".

Ca să dau un exemplu că e alături de Gherea, reamintesc articolul lui „Curentul Eminescu".

Pentru Ibrăileanu, Eminescu a fost un om de o excesivă sensibilitate, care îl făcea să sufere intens. Fără voinţă sau cu slabă voinţă, el nu putea reacţiona normal faţă de mizeriile vieţii. Aceste mizerii, la rândul lor îi ascuţeau sensibilitatea, îi măreau capacitatea de a suferi şi în acelaş timp îi micşorau şi mai mult voinţa, „efectul devenind la rându-i cauză". Neputând fi fericit, tăgăduieşte că ar exista fericirea. La această stare sufletească, mintea caută o justificare a acestui sentiment de negare a fericirii şi clădeşte o filosofie, care se chiamă *pesimism*. Ajungând aici, totul e privit prin acest pesimism.

Fiind un suflet chinuit, frământat şi fără voinţă, îşi alege cosmogonia indiană a liniştii de veci, care corespundea sufletului lui.

Natura va fi admirată şi ea, dar nu în forma ei dinamică, energică, ci natura blândă, care se împăca cu tonul sufletului său.

Acest poet lipsit de voinţă, de energia luptei a idealizat retragerea din luptă mai cu seamă în „Glossa", care e catehismul abuliei".

Eminescu idealizează trecutul după Ibrăileanu, fiindcă „în această idealizare este exclusă dela sine chiar imaginea unei reacţionări". Trecutul nu-i cere încredere, nu-i cere luptă, ci doar idealizare, contemplare.

O altă pricină a pesimismului lui Eminescu, Ibrăileanu o găseşte ca şi Gherea într'un proces social, în dispariţia claselor de mijloc. Clasa boerească dispărând, a dus cu ea şi o vieaţă frumoasă, patriarhală, omenească, ce nu o mai găsea în vremea lui. Reînvierea breslelor, cum zicea Eminescu era o imposibilitate, o utopie, care utopie s'a alăturat utopiei socialiştilor, ce priveau însă nu spre trecut ca Eminescu, ci spre viitor. Eminescu, după criticul nostru, a fost un utopist ca şi socialiştii, cu obiective deosebite : unul spre trecut, altul spre viitor.

Cum explică Ibrăileanu curentul emineştian, popularitatea

lui Eminescu? Ca şi Dobrogeanu-Gherea. Eminescu după ei, a fost reprezentantul unei atmosfere sociale, a unei mentalităţi generale, expresiunea colectivă a unor idei şi năzuinţe, rezumatul unei psihologii colective.

Eminescu a făcut şcoală, pentrucă fondul sufletesc al acelei generaţii era într'un sens sau altul la fel ca şi al lui Eminescu; nemulţumirea de prezent. Generaţia lui era o lume blazată, revoltată de prezentul sec de orice idealism.

Iar această generaţie, lasă să înţeleagă Ibrăileanu, au fost soclialiştii. Ei erau revoluţionarii şi credeau în utopia viitorului Eminescu era revoluţionar şi dorea utopia trecutului, adică reînvierea trecutului, care era o adevărată utopie. Socialiştii au fost mediul, în care pesimismul eminesţian a prins mai mult, căci toţi socialiştii s'au făcut eminesţieni, niciunul nu s'a făcut coşbucian, după expresia lui Ibrăileanu.

De altfel, Eminescu la început n'a fost înţeles decât de socialişti, cu care se întâlnea în revoltă, căci nu-l putea înţelege patruzecioptistul, care trăia plin de optimism sub vraja ideilor promiţătoare după revoluţia dela 1848. Insă, când idealurile revoluţiei dela 1848 s'au dovedit că sunt simplue iluzii, că societatea omenească nu trăeşte mai bine ca înainte, a început o decepţie generală în tinerime şi atunci poezia lui Eminescu este gustată, este admirată. Dar asta pela 1880.

Aici suntem în plin gherism. Ca să justifice acest lucru, criticul spune că cele dintâi poezii, care au fost gustate de contimporanii blazaţi au fost „Mortua est" şi „Epigonii", căci prin ele poetul a trecut dela patruzecioptism la eminescianism. Această explicaţie adusă odată în discuţie, criticul, ca să-şi susţină ideea ştiinţifico-socialistă, iese din aceste explicaţii externe ale poeziei şi caută să erarhizeze, ceeace presupune un alt criteriu estetic decât cel urmat şi printr'o imprudenţă aş putea zice, socoteşte poezia „Mortua est" ca una din cele mai slabe poezii ale lui Eminescu, pe care o aseamănă cu o fată tânără pe patul morţii de Bolintineanu.

Ne isbim aici, nu de o lipsă de simţ critic, pe care l-a avut îndestul Ibrăileanu, cât ne isbim de slăbiciunea sistemului a şcoalei din care făcea parte, care putea *explica* cu o pasiune uimitoare, dar nu o interesa frumosul în sine şi mai ales avea o totală indiferenţă pentru erarhia valorilor poetice. El a văzut în „Mortua est" o poezie slabă, fiindcă nu are originalitatea fondului,

aceea ce interesează mai puţin decât realizarea artistică. Prin-urmare — ca să ne luăm firul — Eminescu s'a impus, fiindcă exista o atmosferă sufletească analoagă pesimismului lui. Lumea era decepţionată, desamăgită, aşa că poezia lui Eminescu era o oglindă a timpului. Şi atunci se întâmplă în lumea literară următorul proces. Citez din Ibrăileanu.

„Firește că cu cât un poet din generaţia nouă are mai puţin talent şi mai puţină sensibilitate, cu atât e mai servil eminescian. Dar între cei cu talent, aceia vor fi mai servili eminesciani care vor avea o simţire mai înrudită cu a lui Eminescu, aşa încât eminescianismul servil se poate împăca şi cu lipsa totală de simţire şi cu o mare putere de simţire". Observaţi aici logica: poetul fără talent este eminescian, fiindcă este atras de puterea poeziei lui Eminescu, faţă de care nu se poate izola, după cum pilitura de fier nu-şi mai are independenţa în faţa magnetului; poetul cu talent puternic poetic este eminescian, fiindcă dacă nu este influenţat de poezia lui — cum ar fi logic — este influenţat de aceeaş simţire atmosferică, de aceaşi decepţiune generală.

Decât simţirea este una şi poezia este alta.

Şi Eminescu şi Vlahuţă şi Novalis şi Lamartine sunt pesimişti, dar ce deosebire între poezia unuia şi a altora! Toţi au simţit durerea în acelaş fel, dar ea se realizează diferit şi aici este diferenţa specifică a poeţilor.

Tot aşa de părtinitor, de advocăţeşte aş zice, îl scuză pe Popovici Bănăţeanu, care a imitat servil pe Eminescu, spunând că dacă Popovici Bănăţeanu „a ajuns să trăiască simţirile lui Eminescu, natural că le-a exprimat cu sentiment, cu pasiune chiar, dar ele erau grosso modo simţirile lui Eminescu", dar poetul e scuzat, fiindcă el a trăit pe Eminescu şi aceasta înseamnă mult, însuşindu-şi simţirile şi idealurile lui.

Unde ne despărţim de şcoala lui Ibrăileanu este acolo, unde susţine că poezia lui Eminescu, melancolia lui a fost înţeleasă de generaţia lui, fiindcă fiecare se găsea pe sine în această poezie, ce rezuma psihologia colectivă a epocii. Noi susţinem contrariu, că nu e nevoe să fii melancolic, ca să guşti pe Eminescu, ci şi cel mai bine hrănit epicurian, citind pe Eminescu devine în timpul citirii poeziei lui, pesimist, fiindcă energia sentimentală a lui Eminescu goneşte orice alte sentimente sau preocupări din sufletul nostru şi se aşează stăpân ca la el acasă, în toată fiinţa noastră. robiţi de pesimismul lui artistic.

Ibrăileanu însă stăruește în ideea, că dacă avem un curent eminescian, este datorită fondului și formei poetice, nu numai formei cum zicea Vlahuță în curentul lui Eminescu, care dăduse naștere la poezia formală, uscată, stearpă de orice simțire, de imitație, ci și fondului care nu era numai al lui, ci al tuturor.

Vlahuță spunea că poezia lui Eminescu a dat naștere unei endemii poetice, unei imitații sterile a poeziei formale eminesciene. Zic formală, fiindcă fondul de simțire nu se împrumută. De aceea și poezia aceasta de imitație este artiflcială, nesinceră, convențională. Dacă durerea ar fi sinceră, deci dacă fondul ar fi real, n'ar mai fi imitație, decât cel mult formală : amintiți-vă de poezia lui Eminescu și Vlahuță ; Coșbuc și Iosef. Ibrăileanu zice : nu, fondul poeziei eminesciene l-am avut toți. Decepția, durerea era a tuturor. Forma este a lui Eminescu, întruparea materială a fondului.

Durerea aceasta a fost materializată însă în imagini poetice, imagini care nu se pot separa de fond, fiindcă nu admit fond de-o parte și forma de alta, ci forma presupune fondul, cum și fondul presupune forma.

Nu intru în rezolvarea acestui litigiu de pură estetică, căci rolul nostru este de a schița concepția critică a lui Ibrăileanu, nu de a stabili verdicte sau de a înlătura păreri, în care a crezut Ibrăileanu sau alții.

Ibrăileanu a fost un credincios apostol al criticii sociale, istorice, Macedonski — zice el, — a trăit izolat, neînțeles decât de câțiva, fiindcă în epoca aceea, trăia mentalitatea eminesciană, pe care el n'o avea.

Mai târziu, n'a fost înțeles, căci publicul evoluase către idealul țărănisto-național, pe care el nu-l avea. Așa că mediul n'a fost prielnic poeziei lui Macedonski. De aceea el a rămas un singuratic, un aristocrat, într'o lume democrată. Logica ar fi dreaptă, dacă ar rămâne aici, dar simțul critic al lui Ibrăileanu îl trădează și el singur pledează împotriva sistemului său, împotriva școalei, când spune :

„Macedonski, cu toate subiectele și situațiile pasionate din multe bucăți în versuri și în proză cu toată sforțarea sa de a da o culoare strălucită stilului, a fost un scriitor abstract și rece, între el și realitate s'a interpus etern o pătură izolatoare. El a fost lipsit cu totul de acel realism, de acea posibilitate de contact imediat al sufletului cu lucrurile, fără care nu există literatură nici clasică, nici romantică, nici simbolistă". Și atunci o întrebare

cade grea ca o concluzie de silogism : o poezie, lipsită de substanţă poetică, poate să trăiască într'o ambianţă literară, chiar asemănătoare? Ce să regretăm noi în opera lui Macedonski, aşa de bine caracterizat de Ibrăileanu, mediul nefavorabil poeziei lui Macedonski, ori lipsa lui de talent puternic? Macedonski este victima unui mediu refractar ori victima unui non-talent? Ibrăileanu a mărturisit-o.

Când Ibrăileanu se desface, când evadează din sistemul lui şi asta mai ales în esseuri, spiritul lui critic fin, pătrunzător, desfătează. Vă amintesc în treacăt caracteristica romanelor lui Duiliu Zamfirescu, al celui mai mare duşman al poporanismului. Este aci *literatul* şi nu socialistul, istoricul social.

Duiliu Zamfirescu ca şi Sanielevici acuza literatura poporanistă — al cărui apărător era Ibrăileanu, că fotografiază realitatea brutală a vieţii de sat, nu o iluzionează, căci arta este idealizarea realului şi realizarea idealului.

Cu toată tensiunea dintre aceşti doi critici, Ibrăileanu a fost de o rară obiectivitate cu opera lui Duiliu Zamfirescu, dovedind prin asta condiţia primordială a criticului : *obiectivitatea.*

„Saşa e creeată cu mijloacele cele mari ale artei. Şi mai întâi cu sgârcenie. Romanul este ea şi cu toate astea, dacă adunăm toate pasagiile în care e vorba de dânsa, nu obţinem prea multe pagini. Şi totuşi, dela o vreme ea parcă se detaşează din carte şi se încorporează în lumea realităţilor tangibile. El o înfăţişează trăind". Ca încheiere.

Ibrăileanu a fost un chirurg, care a manevrat, a mânuit un instrument puţin medical, dar a ştiut să opereze admirabil. Brătescu-Voineşti şi Caragiale sunt — cu tot sistemul lui de critică socială, — greoiu ca o armură medievală, — analizaţi cu pasiunea amănuntului literar şi verva înflăcărată a descoperitorului. In ultimul timp, au apărut multe articole despre Ibrăileanu, semnalez două : al d-lui Ralea, care îi dă proporţiile lui Maiorescu, ceeace este exagerat şi al d-lui Şerban Cioculescu, care îl aşează în adevărata lui lumină, de critic social întâi şi de critic literar în al doilea rând.

Cu o cultură superioară lui Gherea, cu un simţ critic mai fin decât al tuturor dela „Vieaţa Românească", cu o lectură literară bogată, el a împrumutat, prin articolele lui suculente, mult prestigiul „Vieţii Româneşti".

Şi acum când piatra s'a aşezat grea peste mormântul acestui

om, ce a dorit singurătatea şi liniştea mai mult ca oricine, ne întrebăm — legitim — ce a rămas din tot scrisul, din toată truda lui Ibrăileanu? In cultura românească a rămas o operă originală peste care nu va putea trece niciodată cercetătorul: *Spiritul critic în cultura românească.*

Dela Ibrăileanu a rămas în istoria criticii româneşti un sistem de critică personală, în atâtea eseuri publicate în volume care critică eliberată de plumbul greoi al şcoalei lui Gherea, devine estetică şi ferindu-se de critica metafizică, devine bogată în conţinut. Spirit critic prin excelenţă, deşi a utilizat arme perimate, aparţinând şcolii din care a făcut parte, a reuşit să ne dea pagini de critică literară, în care analiza psihologică, cadrul social şi perspectivele noi ce le aduce, fac din Ibrăileanu un critic citit, plin de vervă, când elegant, ca un romantic şi atunci e un adevărat aristocrat intelectual; când violent şi dur ca un spadasin iscusit, şi atunci apare polemistul vioiu, ingenios, susţinut şi logic.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

8 - 20

REVIZIONISMUL ROMÂNESC

CA RĂSPUNS LA PROVOCĂRILE REVIZIONISMULUI UNGURESC

de ONISIFOR GHIBU

I.

Discursul rostit săptămânile trecute de d-l B. Mussolini la Milano cu privire la „dreptatea" ce trebue să se facă „marei mutilate", care este Ungaria, a avut un răsunet puternic în întreaga Românie.

Totuş, se pare că, cu fiecare zi care trece, el este tot mai mult dat uitării, ca orice fapt divers.

Dar, în Ungaria efectul acestui discurs continuă să preocupe opinia publică. Ţara vecină clădeşte pe asigurările şefului Italiei şi-şi intensifică, cu o uimitoare perseverenţă, mijloacele de propagandă revizionistă, făcând ca ecoul acesteia să se resimtă în întreaga lume. Amintim printre acestea unul singur: cu aprobarea Papei Pius XI, ale cărui sentimente filomaghiare sunt cunoscute, conducătorii Ungariei au început pregătirile necesare în vederea ţinerii *Congresului euharistic mondial*, în anul 1938, la Budapesta, deodată cu jubileul de 900 de ani dela moartea primului rege ungar, Sf. Ştefan, şi dela încreştinarea Ungurilor. In această ordine de idei, Ungaria a început de pe acum trimiterea de emisari pricepuţi în toate continentele, pentru a invita cât mai mulţi străini să participe la aceste manifestaţiuni, cărora li se asigură pe toate căile un caracter naţional maghiar revizionist. Ceeace s'a petrecut la 1931 în Budapesta, cu prilejul jubileului de 900 de ani al Sfântului Emeric, — când au luat parte 6 cardinali şi zeci de episcopi catolici din o mulţime de ţări străine, însoţiţi de zeci de mii de „catolici" aduşi de pretutindenea, cu bani ungureşti, spre a manifesta pentru Ungaria milenară, — se va petrece la 1938 pe o scară incomparabil mai întinsă, făcând ca ideea „dreptăţii Ungariei" să pătrundă în conştiinţa publică mondială, ca un postulat ce trebue neapărat să se împlinească.

II.

Ca dovadă despre ce va fi acest prilej, înregistrăm un singur amănunt caracteristic: In numărul de Crăciun 1936 al revistei catolice *Uj Kor* din Budapesta, fostul director al revistei *Kato-*

likus Elet din Satumare, Nyisztor Zoltán, — care a trecut în timpul din urmă în Ungaria şi care în anul 1935 a fost în America, unde a avut un rol conducător în campania pentru strângerea a 1.000.000 de iscălituri în favorul denunţării tratatului dela Trianon, — publică un articol întitulat: *„In preajma voiajului meu în Asia"*. In acest articol, în care anunţă pe cetitorii săi că pleacă pentru mai multă vreme în Asia, printre altele şi pentru a lua parte la congresul euharistic mondial care va avea loc la Manila, ca delegat al Primatului Ungariei, — Nyisztor scrie, printre altele: „Voiu cerceta mai înainte de toate, în China, misiunile maghiare, şi anume pe acei călugări iezuiţi şi franciscani şi pe acele călugăriţe dela Calocea şi dela Satumare, care lucrează acolo într'un număr mereu crescând şi cu rezultate atât de glorioase. Călător curios, dar cu sufletul plin de entuziasm, voi avea o singură misiune: să popularizez ideea Congresului euharistic mondial, care va avea loc la 1938 în Budapesta şi ideea anului jubiliar al Sfântului Ştefan. Să invit şi să oblig pe cât mai mulţi cu putinţă dintre fiii Orientului, pentru a sărbători cu noi împreună aici, la Budapesta, catolicismul unguresc, care împlineşte 900 de ani".

După cum vedem, ne aflăm în faţa unei noi etape de mobilizare a tuturor continentelor pentru cauza reprezentată prin Sfântul Ştefan.

In acelaş scop cu Nyisztor, Ungaria trimite sute de alte persoane în lumea întreagă, pentru a chema în capitala ei cât mai mulţi oaspeţi, pe cari apoi, cu ajutorul metodelor lor bine-verificate, să-i câştige pentru scopurile lor.

Anul 1938 va fi pentru propaganda ungurească anul culminant, în vederea reuşitei căruia se fac de pe acum pregătirile cele mai fantastice, şi cu ajutorul Papei, şi cu ajutorul, moral, cel puţin, al d-lui Mussolini.

III.

Pentru orice patriot român, acest lucru trebue să dea de gândit.

Discursurile dela 1 Decembrie şi telegramele de protest, oricât ar fi de răsunătoare şi de multe, nu înlătură nimic din gravitatea problemei. România e datoare să procedeze şi ea la o activitate sistematică şi intensă atât în vederea combaterii mişcării revizioniste maghiare, cât şi în vederea întăririi sale lăuntrice pe toate domeniile.

In cele următoare ţinem să arătăm: ce trebue făcut înlăuntrul hotarelor ţării pentru combaterea primejdiei pe care ne-o pune în faţă revizionismul unguresc. Socotim problema aceasta de o importanţă aproape la fel de mare ca aceea a propagandei în străinătate şi aceasta din cauza că asupra celor aproape $1^1/_2$ milion de Unguri din România şi a celor aproximativ 500.000 Evrei unguri din Transilvania, pe cari se razimă propaganda din

Ungaria şi cari nutresc clipă de clipă speranţa în refacerea integrală a Coroanei Sf. Ştefan, noi putem exercita o influenţă hotărîtoare, în sensul vederilor şi necesităţilor noastre.

Noi trebue să ne pătrundem, în fine, de imperativul naţional categoric că, dacă vrem să trăim cu demnitate în lumea aceasta, suntem datori să ne folosim de toate mijloacele pentru a reduce şi a slăbi elementele etnice vrăjmaşe din cuprinsul ţării noastre, căci, câtă vreme n'o vom face aceasta, nu vom putea stăpâni efectiv nici Ardealul, nici ţara întregită. Noi trebue să pornim în toate acţiunile noastre politice dela punctul de vedere că infiltraţiunile artificiale ungureşti din Transilvania trebuesc anihilate, pentru a putea crea românismului condiţiunile normale de viaţă şi de desvoltare. La oraşe şi la ţară, pretutindeni unde vechiul regim a favorizat elementul unguresc şi evreesc în defavorul elementului băştinaş românesc, acele elemente trebuesc eliminate sau reduse la cât mai puţin, şi în locul lor sprijiniţi Românii, prin orice mijloace.

Pentru a putea ajunge la acest punct, revizionismului unguresc trebue să-i opunem o revizuire sistematică a situaţiei actuale a maghiarismului ardelean, cu toate anexele lui, şi o revizuire a legilor prin care România ultra-generoasă i-a creat, dela 1919 încoace, posibilităţi de desvoltare şi de afirmare care primejduesc însăşi fiinţa Statului nostru.

In scopul acesta trebue să se purceadă repede şi energic la luarea următoarelor măsuri :

IV.

A. *Revizuirea tuturor încetăţenirilor făcute dela 1919 încoace* şi la anularea fără nici o rezervă a cetăţeniei române a tuturor Ungurilor şi Evreilor din Transilvania, cari au obţinut-o fără să fi avut dreptul la ea şi fără să se fi întemeiat pe documentele cerute de lege. Cei cari îşi vor pierde cetăţenia, să fie expulzaţi din România într'un interval de timp cât mai scurt.

In chipul acesta am descongestiona Ardealul de câteva zeci de mii de elemente indezirabile şi primejdioase.

V.

B. *Revizuirea reformei agrare*, în scopul de a expropria latifundiile ungureşti dela graniţa de Vest şi de a coloniza acolo ţărani români, în special invalizi de războiu şi foşti voluntari în războiul de întregire. Românizând pe calea aceasta graniţa, o şi întărim.

Amintim, în această ordine de idei, moşia de aproape 10.000 de jugăre a contelui Stubenberg din Secueni, moşia Abaţiei de Melk din Marghita şi moşia abaţiei de St. Job, — toate trei în judeţul Bihor. Pe teritoriile acestora se pot coloniza 3—4000 de familii de Români, buni apărători de graniţă.

Revizuirea reformei agrare trebue să atingă şi proprietăţile Bisericii catolice, cărora trebue să li se creeze aceaşi bază de drept, pe care au avut-o subt vechea Ungarie şi pe care o au astăzi proprietăţile Bisericii ortodoxe române. Ele trebue să fie date exclusiv în uzufructul Bisericilor, Statul menţinându-şi dreptul de proprietate a lor şi supravegherea administrării lor, prin delegaţi speciali ai Ministerului de Domenii şi de Culte. Tot odată, trebue să se facă o altă repartiţie a acelor bunuri, în sensul ca de ele să beneficieze şi Biserica ortodoxă, care în tot trecutul de secole, a fost cu desăvârşire exclusă dela orice împărtăşire din bunurile de Stat, date toate exclusiv bisericii catolice şi bisericilor protestante.

Măsura aceasta se impune cu atât mai imperios, cu cât, la 1928, când problema din chestiune s'a discutat în Parlament, în cadrul Legii Cultelor, s'a lucrat, după declaraţia plastică a regretatului G. Bogdan-Duică, în Senat „cu ochii legaţi". Nimeni nu studiase în mod serios natura de drept a averilor Bisericii catolice. „Eu pot afirma — zicea G. Bogdan-Duică, care avea obiceiul să studieze până în măruntaiele lor lucrările de care se ocupa,— că eu ştiu destulă carte în această privinţă şi eu însumi simt lacunele mele în privinţa dreptului real practicat al averilor bisericeşti din Transilvania şi Ungaria" (*Desbaterile Senatului*, 29 Martie 1928, pag. 1326).

Ce e drept, ministrul de culte, Al. Lapedatu, a declarat în expunerea de motive a legii, vorbind despre averile catolice, *„proprietatea acestor averi o reţinem pe seama Statului, şi nu dăm decât* **veniturile** *rentei de expropriere şi aceasta numai în administrare"*, dar în fapt s'a procedat invers: imensele bunuri de stat au fost date în *proprietatea* nelimitată a Bisericii catolice, care dispune de ele cum vrea, iar în locul *veniturilor* rentelor de expropriere, care urmau să i se dea exclusiv în administrare, Bisericii catolice i s'au dat înseşi rentele, în întregime, şi ca proprietate exclusivă. In privinţa asta sunt revelatorii declaraţiile postume ale însuşi raportorului legii cultelor, la Cameră, d-l Dr. I Mateiu. Iată în adevăr, mărturisirea făcută de acesta, la un an după votarea legii susţinută de el: *„Printr'o neînchipuită greşală, izvorîtă din completa ignorare a problemei, Statul nostru, cu prilejul aplicării reformei agrare, a socotit aceste latifundii* (aflate în posesiunea Bisericii catolice N. A.) *proprietate bisericească, plătind uzufructuarilor enorme preţuri de expropriere. Totuşi, eroarea putea fi reparată printr'un simplu articol de lege complimentar, care ar fi decretat* restitutio în integrum") (cf. Dr. I. Mateiu: Valoarea Concordatului, Sibiu, 1929, pag. 53). Problema aceasta a ridicat-o, în cursul discuţiilor dela Senat, şi Mitropolitul Ardealului, cerându-i ministrului de Culte reparaţia cuvenită, dar ministrul a scăpat prin tangentă din situaţia pe care Capul Bisericii ardelene ar fi vrut s'o vadă lichidată.

Din toate acestea rezultă că cu prilejul reformei agrare s'a comis o neiertată greşală, dându-se în mâna Bisericii catolice ungureşti din Transilvania averi publice în valoare de miliarde,

— averi pe care aceasta le-a întrebuinţat şi continuă să le întrebuinţeze în scopuri potrivnice Statului român. In acelaş timp, Biserica românească a fost lăsată într'o situaţie de sărăcie lamentabilă, de râsul tuturor confesiunilor minoritare.

Ce ne împiedecă astăzi dela revizuirea acestei legi, printr'un articol unic, şi dela repararea penibilei greşeli?

Ministerul Cultelor trebue să prezinte de urgenţă Parlamentului un proiect de lege, menit a lua din mâna Ungurilor ceeace nu li se cuvine şi de a da Românilor posibilitatea unei desvoltări, care să le asigure întâietatea în ţară.

Altfel, zadarnic mai repetă, până la obsesie, toate partidele politice formula: *„România a Românilor"* [1]).

VI.

C. *Revizuirea legii învăţământului particular*, în sensul ca la baza ei să se pună, în ce priveşte învăţământul pe seama minoritarilor, aceleaşi principii pe care le găsim în legile analoage ale celorlalte State din Mica Antantă. Este absurd ca Statele acesteia să facă o politică şcolară minoritară, care se bate cap în cap. Această formaţiune politică numai aşa poate reprezenta o forţă, dacă este străbătută de acelaş spirit şi dacă lucrează cu aceleaşi mijloace şi metode. Prin revizuirea şi modificarea legii învăţământului particular s'ar remedia într'o măsură hotărâtoare situaţia gravă de astăzi datorită învăţământului zis „confesional", care în realitate însă este un învăţământ antiromânesc, după cum o mărturisesc aceasta toate organele de stat, şi după cum o ştie toată lumea. Statul român nu trebue să mai permită de aci încolo ca educaţia viitorilor cetăţeni ai săi s'o facă exponenţii Budapestei, fie şi sub masca benignă a Bisericii, catolice sau reformate. Educaţia trebue să devină o problemă de stat; altfel ea lucrează direct în contra Statului.

Ministrul Instrucţiei să prezinte de urgenţă Parlamentului un proect de modificare a legii învăţământului particular, în sensul schiţat mai sus.

In acest proiect de lege se poate prevedea că România asigură minorităţilor confesionale din cuprinsul ei acele drepturi, în legătură cu învăţământul, pe care Statele străine, care au şi cetăţeni de limba română, le asigură acestora. Adică — reciprocitate.

VII.

D. *Revizuirea Legii pentru regimul general al Cultelor*, — lege prin care s'a prejudiciat în mod deadreptul catastrofal unitatea

1. Să se vadă actul Nr. 58385/1930 Ministerul Cultelor, din care se poate înţelege cauza menţinerii până astăzi a revoltătoarei anomalii expuse aci. De asemenea, să se vadă Bilanţul Băncii de agricultură din Cluj, în ziarul „Patria" din Cluj, Nr. 87 din 13 Maiu 1932.

sufletească a poporului român, supunându-se o parte a acestuia unui cap străin şi îndrumându-se această parte spre scopuri tot mai îndepărtate de scopurile naţionale ale Statului român. Prin aceaşi lege s'au creat situaţii privilegiate confesiunilor minoritare, lăsându-li-se posibilitatea unei gravitaţiuni centrifugale mai mult decât primejdioase.

Deşi votată la 1928, această lege nu are nici astăzi un regulament de aplicare a ei. Organele de specialitate ale Ministerului Cultelor, care lucrează de 8 ani la acest Regulament, au declarat, în memorii vaste şi documentate, că acest regulament nu se poate face din cauza că legea este în dezacord flagrant cu Concordatul, care s'a făcut pe temeiul uneia din dispoziţiile legii. Art. 51 al acesteia prevede că fiecare cult trebue să-şi aibă statutul său, aprobat şi confirmat prin decret regal. Ei bine, din cauza lipsei regulamentului legii, cu care statutele trebue să fie puse de acord, nici unul din cultele ungureşti n'are un asemenea Statut. Aceste culte lucrează de capul lor, după statutele de pe vremea vechei Ungarii, cu care sunt şi astăzi în strânse legături, lucrând împreună în vederea revizuirii tratatului dela Trianon.

Modificarea legii cultelor este o necesitate inexorabilă din cauza că, aşa cum este legea, e inaplicabilă, — că de 9 ani de zile nu se aplică şi că, în lipsa aplicării ei, cultele străine au devenit o forţă care în fiecare zi primejdueşte unitatea şi fiinţa Statului nostru.

VIII.

E. Paralel cu modificarea legii cultelor trebue să meargă *denunţarea formală a Concordatului cu Sf. Scaun*, — Concordat care, de altfel, nici până în ziua de astăzi n'a fost *aprobat* de Corpurile legiuitoare române, aşa cum cere art. 7 din Legea Cultelor.

Legea votată de Senat la 25 Mai 1929 şi de Cameră la 29 Maiu 1929, — lege numită „pentru ratificarea Concordatului", — de fapt n'a *aprobat* Concordatul, ci a „autorizat Guvernul să ratifice şi să facă să se execute Concordatul încheiat la Vatican, la 10 Maiu 1927, între România şi Sf. Scaun". Dar, nici până în ziua de astăzi nu s'a publicat în Monitorul Oficial textul Concordatului ratificat de Guvern, aşa că, de drept, Concordatul este şi rămâne nul. „Denunţarea" lui de fapt nici n'ar trebui făcută, ci ar trebui pur şi simplu constatat de Guvern, sau poate că şi mai bine, de către Inalta Curte de Casaţie, cu prilejul unui proces în curs, că Concordatul nu este nici „aprobat" de Corpurile legiuitoare, nici „ratificat" în regulă. După sentinţa Casaţiei, Guvernul să tragă pur şi simplu concluziile logice, declarând că Concordatul nu există.

Motivele pentru anularea Concordatului, au fost expuse pe larg în lucrarea mea : *Nulitatea Concordatului*, Cluj, 1935.

In situaţia actuală anularea Concordatului n'ar avea nici una din urmările defavorabile de care se teme necontenit diplo-

maţia noastră, adeseori cu totul neînţelegătoare a marilor ei obligaţiuni naţionale. Dimpotrivă. O asemenea măsură ar avea cele mai favorabile urmări şi în domeniul politicei externe, şi în cel al celei interne. Mai întâi, atât Vaticanului, cât şi întregei lumi politice externe, i-ar impune un astfel de gest din partea României, care este o dovadă de înaltă şi puternică conştiinţă naţională şi de stat. *Popoarele mândre şi energice — sunt mai mult respectate şi temute, decât popoarele „cuminţi", „civilizate"* şi *— miloage.* A doua zi după declaraţia României, Sf. Scaun ne-ar propune în termenii cei mai binevoitori, încheierea unui nou Concordat, ceeace noi am putea accepta, lucrând pentru afirmarea prin noul aranjament, pe care eventual l-am încheia, a tuturor punctelor de vedere româneşti naţionale şi de stat.

Noul concordat ar putea asigura României o situaţie internaţională dintre cele mai strălucite.

IX.

Ce s'ar putea obţine printr'o nouă lege a cultelor şi printr'un nou Concordat? — Dacă problema ar fi condusă cu toată dibăcia şi cu tot patriotismul, am putea ajunge la :

1. Unificarea celor două confesiuni româneşti într'o singură Biserică românească creştină ortodoxă, prin ceeace ar înceta războiul fratricid dintre „ortodoxi" şi „uniţi" şi neamul românesc s'ar prezinta şi în faţa minorităţilor, şi în faţa străinătăţii, ca un bloc unitar şi puternic.

2. Intrarea Bisericii româneşti în legătură organică cu celelalte ramuri ale Bisericii creştine din lume, sub semnul unei unităţi cât mai strânse, ceeace din punctul de vedere politic internaţional ar însemna o creştere imensă a prestigiului şi a forţei Statului şi poporului român şi ceeace ar avea şi urmări culturale incomensurabile.

3. Angajarea la o colaborare sistematică a tuturor cultelor creştine din România, subt o anumită prezidenţie a Patriarhului, în vederea întăririi efective a ţării cu ajutorul religiei.

4. Instituirea M. S. Regelui ca patron suprem al tuturor cultelor din România.

5. Inlocuirea anumitor Ordine călugăreşti din Transilvania, cu Ordine franceze şi italiene, şi pregătirea, cu ajutorul acestora, a unui monahism românesc la înălţimea necesităţilor vremurilor de astăzi şi de mâine.

6. Educaţia clerului tuturor confesiunilor minoritare într'un spirit general creştinesc şi cetăţenesc.

7. Desfiinţarea episcopiilor minoritare dela graniţa de Vest, unde ele îndeplinesc mai mult un rol politic unguresc, decât o operă creştinească şi patriotică.

8. Inglobarea părţilor catolice ale Secuimei la arhidieceza de Bucureşti.

9. Mutarea sediului episcopiei catolice din Alba Iulia într'o altă localitate şi readucerea acolo a sediului mitropoliei române, reînoind astfel tradiţia lui Mihai Viteazul şi făcând din Alba-Iulia cel mai de seamă centru religios şi naţional al Ardealului şi o adevărată Meccă a Românismului de pretutindeni.

10. Desfiinţarea episcopiei luterane maghiare din Arad şi a celei reformate din Satu-Mare, înfiinţate la 1927, fără lege şi fără jurământ de fidelitate al episcopilor în faţa Regelui.

11. Normalizarea situaţiei dela graniţa de Nord - Vest, prin un lanţ de episcopii româneşti : Timişoara, Arad, Oradea, Satu-Mare, alături de o singură episcopie minoritară : cea catolică dela Timişoara. (Oradea, care are astăzi patru episcopii creştine, ar avea una singură, care ar însemna, din punct de vedere creştinesc şi cetăţenesc incomparabil mai mult decât cele patru de astăzi, care se bat cap în cap).

12. Lichidarea problemei reromânizării lente a Săcuimii.

X.

Modificarea legii cultelor şi declarării Concordatului ca nul ar trebui să premeargă o serie de măsuri administrative luate faţă de cultele ungureşti, în baza constatărilor făcute de autorităţile de stat şi în baza materialului documentar obţinut prin perchiziţiile făcute la Ordinele călugăreşti premonstratens, minorit şi franciscan din Oradea, Arad şi Satumare, în anii 1935 şi 1936.

Trebue anume să se ia măsuri imediate pentru :

1. Desfiinţarea Ordinului premonstratens din Oradea.
2. Desfiinţarea Ordinului piarist.
3. Desfiinţarea Ordinului minorit din Transilvania.
4. Desfiinţarea Ordinului franciscan din Transilvania.
5. Anularea personalităţii juridice a Ordinului franciscan din Moldova şi unificarea într'o singură organizaţie a Minoriţilor ardeleni, a Franciscanilor ardeleni şi a Franciscanilor moldoveni, sub conducerea acestora din urmă, cu sediul eventual la Târgu-Mureş.
6. Contopirea călugăriţelor Vincentine maghiare dela Satumare şi, în general, din Ardeal, cu Vincentinele franceze din Bucureşti şi punerea lor subt o conducere unitară românească.
7. Contopirea într'o singură organizaţie a călugăriţelor de Notre-Dame unguroaice, şvăboaice şi germane, subt o conducere românească.
8. Desfiinţarea eparhiei de Oradea şi Satu-Mare pe motivul activităţii ei subversive rezultate din scrisoarea ceremoniarului Iosif Marton.
9. Lichidarea, prin Ministerul Cultelor şi al Justiţiei, a chestiunii Statului catolic şi a Acordului dela Roma şi desfiinţarea Consiliului diecezan de Alba Iulia.

10. Accelerarea procesului penal dela Tribunalul Cluj în contra conducătorilor Statului catolic.

11. Intabularea pe numele Statului român a liceului piarist din Sighet şi Carei.

12. Preluarea pe seama Statului a tuturor imobilelor catolice întabulate în ultimii ani pe numele lui.

13. Tragerea la răspundere a Vaticanului pentru insolenţa Nunţiului Valerio Valeri, pentru insulta adusă Justiţiei ţării şi pentru solidarizarea lui cu iredentismul Minoriţilor dela Arad.

14. Declararea nevalabilităţii enciclicei papale *Quas primas* din 1925, pe teritorul României.

15. Interzicerea sfinţilor unguri cari au o însemnătate politică maghiară.

16. Interzicerea cărţilor de slujbă tipărite în Ungaria, cu aprobarea episcopatului de acolo, dovedite a fi în serviciul revizionismului maghiar.

17. Interzicerea tuturor calendarelor catolice şi reformate maghiare tipărite în Transilvania, care nu cuprind şi datele privitoare la Regele ţării şi la Familia regală şi care nu indică pe Mitropolitul Cisar ca şef al Bisericii catolice din România, ci se menţin în mod deghizat, tot în cadrele organizaţiei bisericeşti maghiare din Ungaria.

18. Interzicerea revistelor pretinse „religioase", care ascund tendinţe revizioniste maghiare evidente.

19. Interzicerea organizaţiilor pretinse „catolice" şi „culturale" şi care, de fapt nu sunt decât sucursale ale societăţilor cu nume identic din Ungaria (*„Inima lui Isus"*, *„Apostolsag"*, *„Credo"*, Academia catolică ardeleană, Reuniunea poporală catolică, Kolping ş. a.).

20. Desfiinţarea episcopiei luterane maghiare de Arad şi înglobarea credincioşilor ei în eparhia luterană de Sibiu.

21. Desfiinţarea episcopiei reformate maghiare de Oradea şi contopirea ei cu episcopia de Cluj.

22. Blocarea averilor bisericii catolice şi reformate din Ungaria, aflătoare în Transilvania, în schimbul blocării fundaţiunii Gojdu din Budapesta.

23. Consolidarea situaţiei mitropolitului Cisar, ca şef efectiv şi cu răspundere al romano-catolicismului din România.

24. Tipărirea în ţară a tuturor cărţilor de slujbă bisericeşti catolice pentru România, şi introducerea în ele a rugăciunilor pentru Regele român, pentru România.

25. Tipărirea urgentă a întregului material documentar cu privire la acţiunea subversivă a cultelor maghiare şi a Sfântului Scaun în România.

26. Tipărirea în limba franceză a unei serii de broşuri, în care să se publice documentele referitoare la catolicismul unguresc şi la acţiunea Sfântului Scaun în România.

XI.

Acestea sunt măsurile care trebuesc luate fără nici o ezitare, dacă vrem să asigurăm viitorul românismului în Statul întregit acum aproape două decenii şi aşezat, din nenorocire, pe nişte baze „democrate" „liberale" şi „civilizate", care ne-au adus în situaţia mai mult decât precară de astăzi. Nimeni şi nimic nu ne împiedecă de a traduce în realitate toate aceste măsuri, în timpul cel mai scurt. Momentul politic naţional şi internaţional pentru aşa ceva este cum nu se poate mai oportun. Inlăuntrul ţării, toată lumea cere afirmarea ideei naţionale pe toate terenele, — dincolo de hotarele ţării, Statele care vor să trăiască, se afirmă tot pe temeiul ideei naţionale. Papa n'are nici un interes să se mai expună pentru apărarea intereselor ungureşti în România. Pentru a ne determina să nu divulgăm cele descoperite în arhivele Ordinelor călugăreşti din Arad, Oradea şi Satumare, Papa va căuta să întâmpine cu prevenire toate dorinţele şi măsurile noastre.

Toate ţările europene şi-au afirmat, în momente hotărîtoare, voinţa lor în mod energic faţă de Papa, fără ca pentru aceasta să fi avut de suportat consecinţe păgubitoare. Franţa a rupt legăturile cu Roma, iar Italia, la 1870, a ocupat întregul Stat papal şi a confiscat averile tuturor Ordinelor călugăreşti. Ce s'ar fi ales de Italia, dacă ea n'ar fi procedat în acest chip faţă de prepotenţa papală? Insuş Mussolini, prin tratatul dela Lateran din 1929, n'a făcut altceva, decât a creat Papei situaţia care-i convenea Italiei de astăzi, întrebuinţând catolicismul pentru consolidarea Italiei, iar nu invers, sacrificând Italia pentru scopurile Papei.

Şi România trebue să-şi reglementeze situaţia sa religioasă aşa cum îi convine ei, nu cum îi convine Romei sau Budapestei. „Generozitatea" noastră de până acum a fost dovada unei slăbiciuni împinse până la inconştienţă. Această inconştienţă trebue să înceteze acum, dacă vrem să trăim.

Trebue să trăim prin forţa noastră, nu din pomana altora.

Nici un guvern român, de azi încolo, nu poate rămânea impasibil în faţa acestui imperativ categoric naţional. [1])

---

1. Unele din aceste măsuri, şi anume cele de subt punctele 5 şi 11, s'au şi realizat la câtăva vreme după ce ele au fost semnalate aci, — graţie dispoziţiei Ministerului de Culte şi a celui pentru Educaţia Naţională.

VASILE PÂRVAN[1])

de ILIE ION

„... Dela fiecare din noi nu rămân fapte. Acelea trec. Ci rămâne un răsunet, un ecou de armonie în alte suflete...

Vasile Pârvan: In memoriam Constantini Erbiceanu, „Memoriale: pag. 57.

Vasile Pârvan s'a născut la 28 Septembrie stil vechiu (10 Octombrie st. nou) 1882, în cătunul Perchiu, comuna Hurueşti, din judeţul Tecuci. Tatăl său, Andrei Pârvan, era învăţător. Se cunosc prea puţine amănunte din vieaţa de copil a lui Vasile Pârvan. De altfel, copilăria lui nu putea fi prea deosebită de a celorlalţi copii de ţară de seama lui. Ca şi aceştia, pe lângă puţină joacă, va fi ajutat pe părinţi la lucrul câmpului şi la câte treburi poate face împrejurul casei un copil de vârsta lui. Şi-a amintit, mai târziu, de această parte a copilăriei sale şi a descris-o cu voie bună şi înţelegere:

„Copilul ţăranului e aruncat în lupta vieţii încă de când e mai mic decât căciula depe capul lui taică-său. El trebue să înveţe singur a ieşi din încurcătură. Iar şcoala de agerime practică a trupului şi sufletului îi e completată de lupta — nu căutată de cine vrea, ci impusă tuturora — pentru întâietatea ori distincţia spirituală, extraordinar de preţuită în societatea ţărănească. Agerimea minţii îi e pusă la încercare fiecăruia în orice clipă, nu numai de un interes imediat şi utilitar, dar mai mult încă de plăcerea pur estetică, pe care ţăranul o are când vede scânteind un cap superior.

Iuţeala aperceperii, vioiciunea reflexiei, justeţea judecăţii, promptitudinea respingerii argumentului contrar, stăpânirea de

1. Din studiul ce va apare cu prilejul a zece ani dela moartea lui Vasile Pârvan.

sine în focul luptei de inteligență, cavalerismul condamnării imediate a mijloacelor lăturalnice ori brutale de întrecere, toată această minunată autoeducație ce și-o dă societatea țărănească, scânteietoare de vervă, de bucurie a vieții, ... e o realitate — pe care clasa superioară, în mare parte de alt neam decât poporul nostru — n'a cunoscut-o..." [1]).

Pârvan copil ! Il vedem mic, plăpând, de o sănătate delicată. Un copil oacheș, cu ochii vii, scăpărători de inteligență, străbătuți de nu știu ce lumină interioară, arcuiți de sprâncene negre, sub o frunte gânditoare, frumos tăiată.

„Fuit a prima infantia gravis" a fost serios încă din fragedă copilărie, scrie un biograf despre Marcu Aureliu, citat de Pârvan. Observația aceasta se potrivește și micului Pârvan.

Sănătatea sa delicată pe de o parte, precocitatea sa pe de altă parte, l-au făcut tăcut și grav. Și în această atitudine de tăcere și seriozitate, s'a mistuit, ca într'o vâltoare adâncă, copilăria lui. Floare delicată de seră cald-primitoare, copilul acesta nu putea să se înalțe cu belșugul de viață al plantelor obișnuite.

De timpuriu, sentimentul unei diferențieri de ceilalți copii, de seama lui, i-a răsunat în conștiință. Inferior celorlalți copii din punct de vedere fizic, întrecut de aceștia la fugă, la sărituri și la jocuri, lui îi rămânea calea cealaltă : a biruirii prin istețimea minții, prin vioiciunea judecății. Tovarășii săi de joc alergau, luptau, se cățărau prin pomi, etc.

El stătea și privea la dânșii, gânditor. Ii plăceau și lui jocurile lor, dar nu se amesteca cu dânșii. Se mulțumea să-i împace în caz de neînțelegeri și cuvântul lui era ascultat și hotărîrea lui respectată. Minunată economie a lucrurilor !

Tăcutul și seriosul Vasile, mic și plăpând apărând în mijlocul tovarășilor săi gălăgioși, sgâriați, cu părul vâlvoiu, cu hainele sfâșiate, gata de harță; ei, cei mai voinici, erau potoliți de cel mai slab cu un cuvânt, cu un gest sau numai cu o privire.

In casa părintească, Vasile s'a simțit atașat mai mult de mama lui. Tatăl său era un om închis, retras în sine, aproape ursuz. Se credea nedreptățit, neînțeles. Nu cârtea însă, nu învinuia pe nimeni și nici pe sine. Mocnea întrânsul, scutura din cap, voind parcă să-și alunge gândurile care-l turburau.

Și ca mulți din acești neînțeleși, care ard pe un rug nevăzut

1. Idei și Forme istorice : „Datoria vieții noastre", pag. 24.

atâtea gânduri nerealizate, atâtea speranţe înşelate, Andrei Pârvan a căutat alinarea în fundul paharului cu băutură, în licoarea otrăvită, care aşterne, peste conştiinţele dramatizate, giulgiul binefăcător al uitării, al împăcării cu sine, al indiferenţei de tot şi de toate. Alături de figura morocănoasă, dar, oricum, aşa de trist simpatică a tatălui, ca o ideală compensaţie, avem figura blândă, duioasă, a mamei Aristiţa. Ea revărsa asupra fiului ei Vasile, parfumul întremător al sufletului ei delicat şi iubitor. Era îngrijorată de sănătatea lui firavă şi căuta, prin câte mijloace îi punea la îndemână inima ei de mamă, să i-o întărească. Femeie simplă de ţară, a simţit, instinctiv, darurile sufleteşti cu care fiul ei venise pe lume. Şi graţie intuiţiei ei de mamă, podoaba de suflet şi minte a lui Vasile Pârvan, a putut fi păstrată, spre cel mai de seamă câştig al culturii noastre. Fiul ei nu a uitat niciodată cât datoreşte mamei sale şi în amintirea ei, a instituit în anul 1919, fondul şi premiul „Aristiţa A. Pârvan" la liceul „Codreanu" din Bârlad. Clasele primare le-a început la Bereşti în judeţul Covurlui, având ca dascăl pe tatăl său şi le-a sfârşit în Bârlad. A urmat cursurile secundare la liceul „Codreanu" şi în 1900 a absolvit liceul, secţia clasică. Ca toţi copiii precoci, Vasile Pârvan are amintiri neplăcute din şcoala primară şi secundară. Pentru el, şcoala primară şi secundară sunt „fabrici de banalizare sistematică", care sfârşesc prin a desgusta, obosi şi mutila sufletul şcolarilor.

„Mai e de mirare — scrie dânsul — că feciorul de ţăran, trecut prin toată filiera uzinei şcolare, e un simplu neurastenic, ori un nevrozat iremediabil? Căci trebue să fie cineva prea recalcitrant la orice disciplină, ori prea puternic spiritual, dominând orice violenţă externă, ca să poată rezista tăvălugului nivelator care e şcoala organizată mecanic-industrial, supunând şi pe cel genial şi pe cel sărac cu duhul aceluiaşi dresaj cu locuri comune [1])". Se străvede, în aceste rânduri, iritarea pe care i-au produs-o în suflet atmosfera şi modul cum erau şi sunt încă organizate şcoalele noastre. El ar fi dorit de sigur, mai multă libertate de spirit, o evadare din strâmta disciplină de şcoală, mai multă supleţe în metodele de predare, mai multă varietate în expunere, în locul „pisălogelii ucigător de metodică, născocită ca sistem educativ de naţiile greoaie la spirit, pentru copiii lor molâi şi înceţi". Dar profesorii lui? Nicăeri Pârvan nu vorbeşte de dascălii săi.

1. Idei şi Forme istorice, pag. 25.

Vor fi fost ei, de sigur, oameni de treabă; mulţi chiar cu pregătire profesională serioasă, dar fără puţinţa necesară de discernere, de înţelegere a sufletului copilului. Se mulţumeau să explice lecţiile, să vină regulat la curs, să examineze şi să pună note : rece, impersonal. Catedra rămânea prea depărtată de bancă. Lipseau prilejurile de comuniune sufletească între elevi şi profesorul lor; acele momente neuitate, când profesorul se dărueşte din prea-plinul sufletului; când se creează acel suflu colectiv, sub vraja căruia banca se înalţă spre catedră, iar catedra coboară spre bancă, făcându-se una cu ea în acelaşi gând. In astfel de momente însă, profesorul trebue să devină şi el „simplu şcolar, alergând la un loc cu copiii... după licuriciul minunat al gândului..." Nu profesorul dogmatic, sentenţios şi grav, acru şi inaccesibil poate procura elevilor săi astfel de clipe de desfătare a inimii şi minţii. Ci acela cu mlădiere sufletească, care se urcă la catedră cu emoţie, îşi priveşte ucenicii cu iubire, îşi simte sufletul încărcat de bucurie, ori de câte ori vede sufletul lor îmmugurind sub căldura ochilor lui. Numai un astfel de profesor va putea să preţuiască sufletul copiilor ca atare, să întrezărească cuta lor de originalitate, şi să se simtă fericit când „a descoperit, în mulţimea purtătorilor de ghiozdane, pe cel neliniştit, pe cel căutător de legi nouă". Va fi atunci mai puţină rutină în şcoala noastră, mai multă libertate de spirit, mai mult aer, şi, de sigur, un mai prielnic climat de înflorire a sufletelor.

Toate acestea nu le-a găsit elevul nostru în şcoala secundară şi sufletul lui a tânjit după ele. Colegii lui s'au adaptat mai uşor : fiind alcătuiţi dintr'un material mai de rând, erau mai plastici şi deci mai lesne primitori de calapod comun. Pârvan s'a ghemuit şi el să încapă în acest „Pat al lui Procust" didactic, crudă unealtă de tortură pentru toţi aceia care ies din măsura obişnuită. Pli-ul i-a rămas însă în suflet. Işi dă seama că nu e făcut ca toţi ceilalţi, că e un exemplar omenesc mai deosebit. Nu e cel dintâiu în clasă şi nici cel mai preţuit de dascălii săi. Adeseori premianţii şcoalelor sunt acei cunoscuţi „tari la toate", memorizatori docili ai textului cărţii, care, mai târziu, vor îngroşa rândurile cenuşii ale mediocrităţii. Simţindu-se altfel, se retrage în sine însuşi, se dedică studiilor până la completa uitare de sine. Debilitatea lui fizică, precum şi precocea lui seriozitate l-au lipsit de toate bucuriile pe care fericita vârstă a copilăriei şi adolescenţei i le putea aduce. Ii lipsea prisosul acela de energie fizică, care s'ar fi cerut cheltuit

în lupte, în jocuri, în sburdălnicii de tot felul. Şi fiindcă nu simţea pentru el nevoia unor astfel de manifestări, nu le înţelegea nici la colegii săi, decât cu explicaţia unei inferiorităţi a acestora. Poate că în sufletul său îi şi dispreţuia! Expresiile lui ironice „capete de sută", capete de mie" i-au venit în minte încă din liceu şi cu ele şi-a denumit întâi pe colegii săi. De altfel trăsătura aceasta a avut-o Pârvan toată vieaţa. Dispreţul lui faţă de omul de rând şi de mulţime în genere, va evolua cu vârsta, cu pregătirea sa intelectuală, cu experienţa vieţii şi oamenilor, dela ironia amabilă, indulgentă, până la forma răspicată, nietzscheiană.

Cu asemenea sentimente faţă de oamenii de rând, şi simţind că locul său nu e printre aceştia, tânărul Pârvan a căutat „să se găsească pe sine în singurătate, în confruntare cu sine însuşi." Fiindcă numai cu singurătatea se potriveşte importanţa exclusivă şi unică ce şi-o dă fiecare în ochii săi proprii.

In acest înţeles, singurătatea este chiar starea firească a fiecăruia: ea îl aşează din nou ca pe Adam, în condiţia primitivă a fericirii potrivite cu natura lui. Totdeauna însă, în fiecare individ, aplecarea spre izolare şi singurătate va creşte în raport cu valoarea sa intelectuală" [1]). Faptul că Vasile Pârvan manifesta, încă din liceu, tendinţa aceasta de izolare şi de singurătate atestă că puterile lui spirituale se ridicau cu mult deasupra mijlociei celor de vârsta sa.

Cititor pasionat, care vor fi fost, în acest timp, lecturile sale favorite? In privinţa aceasta, niciun indiciu nu ne luminează drumul. De obiceiu, temperamentele avide de cunoştinţe căpătate prin lecturi, citesc ce le cade la îndemână. Selecţionarea vine mai târziu, când spiritul devine mai matur, când gustul se desvoltă, când înclinările se precizează. La liceu, V. Pârvan a urmat secţia clasică. D-l profesor I. Andrieşescu ne spune, că la terminarea liceului, Pârvan avea serioase cunoştinţe în limbile clasice.

E probabil, deci, că el nu s'a mulţumit numai cu extrasele din autorii programei analitice, ci a mers direct la sursă, studiind pe îndelete principalele opere din literatura clasică greacă şi latină. E probabil că Pârvan să fi cunoscut din liceu şi ceva din filosofia greacă şi latină. Lecturile filosofice conveneau temperamentului său reflexiv şi mângâiau pornirea romantică a vârstei, dornică de certitudine şi absolut.

1. Arthur Schopenhauer, *Parerge şi Maxime*, trad. de T. Maiorescu, pag. 68—9.

Revelaţia autorilor vechi a putut-o avea din extrasele, adesea cu mult discernământ alese, ale manualelor de şcoală.

Cunoştinţele căpătate de Pârvan în liceu sunt serioase.

Ele depăşesc cu mult cunoştinţele pe care le posedă cei mai buni absolvenţi de liceu. Ele sunt fixate temeinic în spiritul său şi, mânuite de o inteligenţă pătrunzătoare, îngădue tânărului absolvent vederi personale şi opinii proprii. In anul 1900, se înscrie la Universitatea din Bucureşti. Student sărac, duce o viaţă de greutăţi şi lipsuri. Işi rupe, din timpul preţios pentru studii, răgazul de a da lecţiuni particulare, sau de a împlini serviciul de pedagog. E trista şi banala poveste de atunci şi de totdeauna a studentului sărac. In 1903, intră ca funcţionar la Academie, secţia manuscriptelor. Aici este în elementul său, printre cărţi şi manuscripte. Mic de statură, puţin adus de spate, îmbrăcat sărăcăcios, cu faţa palidă, dar energică, cu ochii vii şi fosforescenţi, V. Pârvan e un funcţionar conştiincios, muncitor, harnic şi ordonat. Cine ar fi putut bănui atunci, că acest modest funcţionar va ajunge mai târziu, unul dintre membrii cei mai cu vază ai doctei instituţii, secretarul ei general, şi 'n urmă vice-preşedintele ei?

La Universitate se înscrisese la Istorie. Acesta era obiectul către care se îndreptau, în vremea aceasta, cei mai buni studenţi. Totdeauna în învăţământul nostru superior, studiile istorice s'au bucurat de o consideraţie deosebită. Dacă este adevărat ce spune poetul Văcărescu, că „neamurile încep întâiu prin poezie fiinţa a-şi pricepe" tot aşa de adevărat este, că conştiinţa popoarelor se formează şi se întăreşte prin cunoaşterea aprofundată a trecutului lor. Şcoala ardeleană a priceput acest adevăr şi l-a ilustrat în rodnica ei activitate.

Acelaşi adevăr a prezidat şi la întemeierea Academiei Române şi a format obiectul de căpetenie către care se îndreptau preocupările ei. Chiar astăzi secţia istorică este cea mai desvoltată la Academie, prezentând un fel de hipertrofie în organizarea ei.

In afară de faptul că preocupările istorice erau, ca să zicem aşa, în atmosfera epocii, ceea ce atrăgea pe studenţii buni către această disciplină a fost şi prestigiul profesorilor.

Intr'adevăr numais tudenţii dela Istorie puteau să opună o mândrie legitimă şi să îndrăsnească să se compare cu cei care urmau filosofia.

Maiorescu creease, în jurul acestei discipline, prin farmecul distins şi solemn al prelegerilor sale, o aureolă plină de strălucire.

D-l Ion Petrovici în „Amintiri Universitare" ne-a evocat cu talent atmosfera universitară din acest timp, precum şi marea autoritate de care se bucura Maiorescu printre studenţi. A fi student la filosofie, a fi, deci, elev al lui Maiorescu, era o situaţie care te ridica şi 'n ochii celorlalţi şi 'n proprii tăi ochi. [1]). Dar în vremea de care ne ocupăm, figura lui Maiorescu trecuse de meridianul amiezei şi în jurul ei prindea contur auriul palid al gloriei apusului. Un astru nou se ridica la orizont, cu sclipiri fascinante: N. Iorga.

Oratoriei solemne, de factură clasică, lapidară, silogistică, care evolua în templa serena ale adevărurilor filosofice, i se substitue un glas nou, afirmativ, tumultuos, familiar, patetic, frământat de pasiuni şi iluminat de ideal. Un răscruciu de epocă!

Noua epocă se deschide cu d-l Iorga şi va purta probabil, numele său. El întrupează aspiraţiunile şi spiritualitatea lumii celei nouă.

Tineretul, asupra căruia are o influienţă aproape mistică, se ia după dânsul, ca acei copii după cântăreţul minunat, din numai ştiu ce legendă. La Facultatea de Litere, prestigiul profesorului de istorie universală creşte cu fiecare zi ce trece.

La cursul său, sala devine neîncăpătoare, şi la el aleargă acum studenţii dela toate specialităţile şi chiar publicul mare.

La ştiinţele istorice, d-l Iorga nu era însă o culme singuratică. Era numai vârful cel mai înalt, între altele mai modeste, de sigur, dar fiecare cu străluciri proprii, cu originalităţi şi merite recunoscute şi de sine stătătoare. Aceşti „dii minores" erau:

D. Onciul, pentru Istoria Românilor;
Ion Bogdan, pentru Limba Slavă;
Gr. Tocilescu, pentru Epigrafie şi Istoria Antică;
Evolceanu, pentru Limba Latină;
S. Mehedinţi, pentru Geografie.

---

1. Răposatul profesor Bude, fost elev al lui Maiorescu, povestea odată această amintire:

„Discutam odată o problemă de filosofie cu un prieten care urma filosofia la Iaşi cu profesorul Leonardescu. Cum se întâmplă de obiceiu în astfel de dispute, eram departe de a cădea de acord asupra chestiunii în discuţie. Cum terminasem argumentele ad rem, recursei la un argument de autoritate, pentru a-mi reduce adversarul la tăcere:

— Ce discuţi tu cu mine, eu sunt elevul lui Maiorescu, îi zisei.

— Nu prea se cunoaşte, îmi răspunse el ironic.

— Dar la tine se cunoaşte că eşti al lui Leonardescu, îl înfundai eu şi ne despărţirăm".

Vasile Pârvan s'a îndreptat către studiile istorice, nu cedând unui curent la modă, ci urmând, unui determinism propriu, unei chemări interioare. Venea şi el din acea „blândă, melancolică, contemplativă Moldovă, cea care de veacuri ne dă pe istoricii patriei" [1]). Care dintre profesorii săi va fi avut mai multă influenţă asupra formaţiei lui sufleteşti? Lucru acesta nu e aşa uşor de determinat. Am arătat, ceva mai sus, care au fost profesorii săi: unii dintre ei — personalităţi de mâna 'ntâi. Vasile Pârvan era şi el un suflet original. Că s'a lăsat influenţat, e sigur. Căci „tot ce nu lasă să treacă razele soarelui, sie însuşi îşi răpeşte lumina", citează el din Marcu Aureliu. El transformă însă influenţele suferite „en sang et nourriture", încât cu greu s'ar mai putea identifica. Urme de influenţe se pot totuşi surprinde. Aşa, bunăoară, puterea de evocare şi de reconstituire istorică, îndrăsneala cu care svârle puntea unei ipoteze în hiatus-ul dintre două date sau fapte istorice, îl apropie de d-l Iorga; iar erudiţia, preciziunea ştiinţifică, rigorismul metodic, migala în jurul amănuntului, ne amintesc de Onciul şi Bogdan.

Un lucru este neîndoios: sufletul său, în contact cu marii lui dascăli s'a format ca „o lumină din lumină". Fiecare dintre profesorii citaţi au aprins în sufletul elevului lor o luminiţă, cât de modestă, dar necesară. Toate împreună aveau să formeze candelabrul strălucitor de mai târziu. Sămânţa aruncată de ei a căzut pe pământ bun şi, după menirea parabolei, a dat rod însutit.

Ca student, Pârvan se distinge întâiu printr'o neobosită activitate. Duce aceeaşi vieaţă izolată, închinată studiilor, păstrând ore întregi tăcere, în muţenia desăvârşită a cărţilor cu file îngălbenite. Nu-l interesează nimic altceva. Vieaţa studenţească, cu neajunsurile dar şi cu farmecul ei, Pârvan nu a cunoscut-o. Se ţinea departe de ea. Munca intelectuală, vieaţa interioară concentrată, meditaţia şi singurătatea, îi dădeau satisfacţii mai pure, mai înalte şi mai durabile. Unii au văzut în izolarea aceasta a tânărului Pârvan o nemăsurată ambiţie, un rece instinct de parvenire, un nemăsurat orgoliu. Aşa, întâlnim în „Memoriile" d-lui Eugen Lovinescu următorul portret moral, pe care cunoscutul critic îl face fostului său coleg de universitate: „inteligent, studios, dar mai presus de orice, ambiţios şi orgolios până la desumanizare, ipnotizat în voinţa exclusivă de a se afirma şi ajunge..." [2])

1. V. Pârvan: *Memoriale*, pag. 90.
2. E. Lovinescu: *Memorii*, pag. 77.

De un orgoliu se poate vorbi la Pârvan, şi noi l-am constatat deja din copilăria lui. A reduce însă la ambiţie şi la dorul de a parveni toată acea desăvârşită lepădare de sine a unui tânăr, care „lasă totul" şi urmează ştiinţei, este a ignora psichologia tuturor acelor singuratici, care, uitând de cei dimprejurul lor, trăesc numai în abstract, în adevăr şi în idee..." Depărtaţi-vă de ceată, obişnuiţi-vă cu vieaţa singuratică şi atunci facultăţile voastre se vor desfăşura în toată frumuseţea şi plenitudinea lor, ca arborii câmpiei şi florile pădurii" zice Emerson; iar Carlyle notează: „omul însemnat colindă printre oameni, dar sufletul lui locueşte în singurătate, pe meleagurile cele mai ascunse ale Creaţiunii".

In timpul studiilor sale universitare, Pârvan lucrează mai mult în domeniul istoriei naţionale. In domeniul acesta era, într'adevăr, un întins câmp de activitate. Cercetările acestea se bucurau de o deosebită solicitudine şi din partea Academiei şi din partea profesorilor. Astfel în seminarul d-lui Iorga, Pârvan citeşte o lucrare despre Alex. Papiu Ilarian, din care publică apoi un fragment în „Prinos lui D. A. Sturdza". Lucrarea aceasta a fost apreciată şi chiar recomandată Academiei, spre publicare. Nu s'a publicat însă. In seminarul lui Dim. Onciul, Pârvan a prezentat două lucrări: „Alexăndrel Vodă şi Bogdan Vodă" tipărite pe cheltuiala Fundaţiunii Carol I, Bucureşti, Minerva 1904 şi „Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungurii" Socec, 1905, tipărită întâi în Convorbiri Literare.

Işi aminteşte Pârvan de seminarul lui Dimitrie Onciul şi, în cuvântul de pomenire pe care-l rosteşte la căpătâiul scumpului dispărut, îi fixează limpede portretul moral. Cei care au cunoscut pe profesorul Onciul, vor reciti acest pasagiu, ori de câte ori amintirea nu le va mai rechema chipul lui: „Aproape treizeci de ani el nu a obosit niciodată, de a se înduioşa mereu, de fiecare talent tânăr, pe care-l descoperea între şcolarii lui, mereu şi mereu alţii. Cine ar fi putut crede, văzând pe uriaşul acela încruntat, dur, violent, hirsut, tunând în explozii de indignare tragică pentru câte o virgulă uitată de speriaţii învăţăcei, care-şi făceau la el — tremurând — dovada de vrednicie... Cine ar fi crezut, că furibundul centaur era mai bun ca Cheiron pentru Achilleus, chiar cu cei mai slabi dintre ucenici, atunci când i se părea lui că descopere, în îngăimările lor, întâia lucire a aurului noutăţii" [1]). Dar

1. V. Pârvan: *Memoriale*: „In memoriam", pag. 87.

activitatea aceasta, desfăşurată de Pârvan pentru pregătirea cât mai serioasă a examenelor anuale, a lucrărilor de seminarii, etc., nu-l absorbea în întregime. Pârvan îşi depăşeşte colegii nu numai printr'o superioară pregătire de ansamblu în specialităţile ce îmbrăţişase, ci şi prin cutezanţa spiritului său de a-şi pune unele probleme şi a căuta soluţia lor. Problemele acestea nu erau numai din domeniul istoriei, ci erau probleme care priveau în genere lumea şi vieaţa. Căci în sufletul lui se frământau două fiinţe, care uneori se ajută şi se întregesc reciproc, dar alteori îşi sunt antinomice. Avem pe de o parte eruditul, care se pasionează pentru problemele de istorie ca atare, cercetând cu obiectivitate izvoarele, utilizând amănuntul caracteristic, pentru ca, pe baza materialului analizat, să aşeze soluţia problemei cercetate. Alături de erudit avem însă poetul filosof, care se avântă înspre marile probleme ale lumii şi vieţii.

Din aceste călătorii ale gândului se întoarce adeseori cu plumbul îndoielii în aripă şi atunci, o clipă cuminţit, lasă locul eruditului, pentru probleme mai mărunte, dar peste care se lasă mângâietoare lumina certitudinii.

In 1904, V. Pârvan îşi ia licenţa în istorie; în acelaşi an, îşi trece examenul de capacitate cu specialităţile : Istoria şi Latina. Toamna, acelaşi an, Universitatea din Bucureşti îi acordă o bursă, din fondul „Hillel" şi-l trimite în Germania, pentru specializarea în Istoria antică. In primul an, studiază la Jena.

Merge apoi la Berlin, unde stă trei ani : 1905—1908.

Doctoratul şi-l trece la Breslau în 1908, la profesorul Conrad Cichorius, vestitul cercetător al columnei lui Traian, cu următorul subiect :

„Die Nationalität der Kaufleute im Romischen Kaiserreiche".

Lucrarea aceasta de strictă specialitate a avut răsunet în lumea specialiştilor. Bazată pe un imens material epigrafic, ea fu considerată ca o însemnată contribuţie la istoria comerţului roman, precizând şi rolul economic al diferitelor naţiuni supuse Romei. V. Pârvan se dovedeşte aci eruditul migălos care reconstituie, cu sentimentul intelectual al adevărului, un capitol obscur din istoria veche. Spirit elastic şi comprehensibil, Pârvan nu se lasă dominat de material Acesta-i serveşte numai ca o schelă de deasupra căreia să poată avea înfăţişarea de ansamblu a lucrurilor istorice şi să le poată apoi evoca în tablouri vii şi sintetice.

Un astfel de tablou sugestiv ne prezintă el în lucrarea aceasta,

făcând să ne treacă prin faţa ochilor, ca într'un film, întreaga mişcare comercială a lumii vechi [1]). După trecerea doctoratului, Pârvan începe o serie de călătorii de studii. Vizitează Anglia, Franţa, Italia. In aceasta din urmă stă patru luni. Vizitează Florenţa, Roma cu împrejurimile, Neapole, Herculaneum, Pompei, Capri, Paestum. Asistă la săpăturile ce se făceau pe Palatin şi 'n For, precum şi la Pompei. Lucrează în Biblioteca Institutului German din Roma [2]). Anii petrecuţi de Pârvan la studii, în diferite centre germane, sunt ani de muncă încordată, de disciplină severă, de metodă riguros ştiinţifică.

Şi aici, ca şi la Bucureşti, duce aceaşi vieaţă consacrată studiilor cu exclusivitate. Cunoştinţele lui în domeniul istoriei antice sunt întinse şi profunde. Colegii săi îl numesc „der Kleine Mommsen". Un coleg mucalit, într'un moment de bună dispoziţie, i-a scornit această poreclă. In porecle intră, adeseori, trăsături caracteristice juste. In porecla dată lui Pârvan, vede orişicine nu numai humorul unui coleg cu duh, ci şi sentimentul de admiraţie, pe care colegii îl aveau faţă de el. Am văzut mai sus că personalitatea lui Pârvan este complexă. Alături de omul dedat cu o nobilă desinteresare erudiţiei, este un altul, cu sufletul avântat sus, spre văzduhul albastru al marilor probleme. Natură profund înclinată spre vieaţa interioară, temperament meditativ, minte speculativă, dornică de orizonturi largi, suflet însetat de certitudine, dar, în aceeaşi măsură, chinuit de îndoială, Vasile Pârvan caută răspuns la întrebările, pe poarta cărora Coşbuc înscrisese sentinţa gravă şi cuminte: „Nu cerceta aceste legi!" Pârvan nu se putea împăca cu o asemenea deviză negativă. Sufletului său îi convenea mai degrabă deviza lui Spinoza: „Trăeşte ca să cugeţi".

Incă din vremea când era student al Universităţii din Bucureşti, Pârvan era familiarizat cu problemele filosofiei greceşti.

Bun cunoscător al limbilor clasice, greaca şi latina, el luase contact cu filosofia greacă şi latină la sursă. Deşi om de o sensibilitate modernă, Pârvan se îndreaptă cu priviri nostalgice spre acea epocă de copilărie a umanităţii, care este epoca greacă. Ca toţi marii desilusionaţi: Renan, Leconte, de Lisle, etc., Pârvan caută în lumea antică greco-romană un liman pentru un odihnitor

1. Vezi în general studiul d-lui Costin St. Stoicescu: *V. Pârvan şi istoria economică socială a Antihităţii*, „Arhiva pentru ştiinţă şi reforma socială", An. VII, Nr. 3—4, 1928.

2. I. Andrieşescu: *V. Pârvan.*

popas sufletesc. Studiile lui în Germania accentuiază şi mai mult aceste preferinţe.

Credem că în vremea aceasta, în mijlocul acestor preocupări filosofice, în sufletul lui Pârvan s'a petrecut o mişcătoare dramă : pierderea credinţei sale creştine. La aceasta au contribuit, în primul rând, firea lui sceptică, apoi preocupările sale filosofice, şi în sfârşit studiul istoriei însuşi. V. Pârvan, spirit raţionalist, a căutat în desfăşurarea faptelor istorice o voinţă logică, cu o finalitate etică. In imensul ţintirim al activităţii omeneşti trecute în istorie, V. Pârvan nu a descoperit nici firul roşu al unei voinţe conştient-logice, nici splendoarea arhitectonică a unei finalităţi etice. Pe canavaua istoriei se împletesc de o potrivă „fapte bune şi crime, revoluţii şi binefaceri paşnice, crize şi soluţii, triumfuri şi catastrofe" [1]), întocmai ca într'un torent care mână la vale, cu aceeaşi nepăsare, tot ce întâlneşte în cale. A căuta voinţă conştientă şi finalitate etică în determinismul istoriei, înseamnă a te apropia cu o biată cumpănă umană de fapte pe care le ignorezi de unde vin şi spre ce albii se scurg. Priveliştea aceasta a faptelor istorice a contribuit şi ea ca să ruineze credinţa în sufletul lui Pârvan.

Credem că această pierdere a credinţei nu s'a făcut fără sbucium. Ne revine în minte spovedania lui Hippolyte Taine, care cunoaşte aceaşi criză sufletească, după o frământare de trei ani :... Je fus triste, je m'étais blessé moi-même dans ce que j'avais de plus cher...

„Je me trouvais dans le vide et dans le néant, perdu et englouti. Que pouvais-je faire?" In starea aceasta de anxietate, Taine face cunoştinţă cu filosofia spinozistă, devenind panteist. Sub impresia panteismului, Taine avusese iluzia unei eliberări, a unei ancorări în certitudine. Ceea ce a fost doctrina lui Spinoza pentru Taine, va fi doctrina stoică pentru Pârvan. Marcu-Aureliu devine mentorul său spiritual, iar „Comentariile" acestuia devin cartea sa de căpătâiu. ...„Pentru cel ce nu mai crede în miracolele creştine, singura carte de mângâiere este „Comentariile" lui Marcus. Prin Marcus poate azi omul cu înclinări nobile iarăşi învăţă ce e vieaţa *întru virtutea pentru virtute* : preceptele împăratului sunt etern şi universal omeneşti". [2]) Lângă ele poposeşte

1. N. Iorga : *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, pag. 147.

2) V. Pârvan ; Marcus Aurelius Verus Caesar şi L. Aurelius Commodus p. 232.

acum Pârvan ca un călător ostenit, lângă o fântână cu apă limpede şi curată. Aşa ne explicăm de ce Pârvan, la vârsta de 27 de ani, dă întreaga sa adeziune doctrinei stoice, în special sub forma în care această doctrină era expusă şi practicată de Marcu-Aureliu. Din entusiasmul său pentru împăratul filosof porneşte studiul pe care Vasile Pârvan îl consacră acestuia, studiu pe care-l publică în 1909, dar pe care îl alcătuise definitiv, încă din vremea când era student la Berlin.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GÂNDURI MĂRUNTE ȘI MARI REFORME ȘCOLARE

ENACHE IONESCU

Pedagogi certant ! — Așa dar și pedagogii se gâlcevesc, nu numai gramaticii ! Ba încă, judecând după unele semne, aceștia chiar și mai mult. Gramaticii cel puțin, ca specialiști de lungă și grea pregătire, se ceartă, ca să zic așa, în familie. Pedagogii însă ies în stradă, acaparează sălile de conferințe și pun stăpânire pe foiletonul de gazetă. Căci, vezi d-ta, ori cine naște un „παῖς" este și pedagog de drept divin, pedagog absolut — și ar fi o adevărată abdicare, dacă nu și-ar spune opinia bazată pe o experiență personală seculară.

Pricinile ? — Caragiale ar scăpa cu o butadă : ei, se ceartă și pedagogii, pentrucă deaia-s pedagogi ! Eu însă nu sunt un admirator al „metodei" Caragiale, deși aș dori să am talentul lui, — și câte ceva tot trebue să spun și anume : nu pe cele mai puțin esențiale.

Cuvântul, ați observat desigur și d-voastră, nu este altceva decât un mijloc, un instrument ca toate instrumentele, așa dar : o unealtă de exprimat *un gând*, de arătat *atitudini sau stări sufletești*, ori de enunțat *intenții* sau hotărâri. Ca orice unealtă deci, nici el — și aici zace marele bocluc — nu se poate confunda până la consumare în opera ce are de săvârșit. Și astfel, cu o aceiași sonoritate verbală se poate nu numai exprima un gând, dar și *acoperi* golul unei totale *ignoranțe* ; nu numai de a da pe față atitudini, ci și de a *ascunde* pe cea adevărată ; nu numai de a enunța, ca și de a *mistifica* intenții. De unde și acea cunoscută sbucnire de filosofică diplomație, a nu știu cui, că : vorba a fost dată omului, pentru a-și putea ascunde mai bine gândurile.

Dar să nu fim atât de pesimiști și să ne grăbim a scrie, așa fără de fior : *hic jacet* ! Căci nimic din câte a creiat omenirea ca unelte de muncă și lucru în aspra luptă pentru viață n'a pornit dintru început din niște astfel de impulsii spre fraudă și viclenie. Păcatul acesta nu este deci ceva *ab origine* legat de firea omenească, iar proporția dintre cei ce se folosesc în sens rău de unealta - cuvânt și deliquenții ce se slujesc de alte instrumente, este cam aceiași ; deci, spre cinstea omenească, o slabă minoritate.

Omul, așa dar, este dintru început un animal cu frumoase înclinări și bune intenții, iar între oameni, pedagogii sunt, se pare, cei mai oameni, — de vreme ce li se încredințează creșterea viito-

mişca, aşa laolaltă, atâta mulţime de oameni-zei fără să se ciocnească şi fără să se zdrobească?

Iată la ce se reduce fantoma unei noţiuni colective. E de ajuns o mică sguduire şi îndată: fata morgana aceasta a închipuirei noastre se împrăştie în toate vânturile, iar în urmă-i nu rămâne decât puzderia aceia de mici realităţi particulare. Până şi şcoala nu este altceva decât o mică părticică din această viaţă... Şi totuşi continuăm, repetăm până la ameţeală: *non scholae sed vitae... Sed vitae*! Şi, — aşa se naşte sămânţa de vorbă.

Dar s'o luăm de-a capo.

Aşa dar încă odată: non scholae, sed... Dar de ce „non" şi nu „pentru"?... A, pentrucă — şi aici: seama la tren! — pentrucă iată, urmează: şcoala „constrânge" şi „apasă", „torturează" fragede trupuri de tineri prin fixare în *bănci* şi le „stropşeşte" *personalitatea* prin îngrămădirea între *cei 4 pereţi mohorâţi* ai *sălilor* de clasă; „tâmpeşte" prin repetiţii *anoste şi lipsite de interes*, ori provoacă revolte sufleteşti prin porunci barbare şi *nepotrivite cu vârsta copilăriei*; ea este o şcoală *a cărţii* — nu *a vieţii*; ea dă o educaţie *unilaterală*, nu *integrală* şi este prin aceasta însăşi o şcoală de seacă *erudiţie intelectuală*, nu *şcoală a muncii*, etc... Iată o parte numai din marile învinuiri ce s'au adus şcoalei în timpul din urmă, — dar s'ar putea alcătui un respectabil dicţionar, dacă am sta să le adunăm pe toate.

Ei bine, cine, din cei ce urmăresc aceste chestiuni cu tot interesul şi vor să afle adevărul, nu simte chiar şi numai aşa, la o primă ascultare, — ridicându-se din adâncul sufletului lor măcar şi numai aşa, un slab ecou de îndoială ori de neliniştitoare suspendare între „da" şi „nu", — ca să nu zic chiar de adevărată „frângere de suflet", ca la acel împărat din basme, care cu un ochiu râdea, iar cu celălalt plângea? Şi de ce o astfel de apăsare sufletească ne urmăreşte aşa continuu, ca o umbră ori fâlfâire de vis urât din margine de conştiinţă, ori de câte ori ascultăm astfel de conferinţe sau urmărim pagini de cărţi şi studii de această natură, chiar şi în cazul când unele din ele sunt destul de bine gândite şi întotdeauna adânc simţite şi cu talent expuse?

Să urmărim numai cu atenţie această stereotipă gradaţie: *şcoala* este, *şcoala* nu este; *şcoala* face, *şcoala* nu face, — şi aţi descoperit pe marele vinovat. Este această *şcoală colectivă*, *şcoală unicitate*, *şcoală entitate*; — ei se adresează toate invectivele şi toate ponoasele!

Dar unde este şi cum este oare această *universalia* şi *realia* în acelaş timp? Puteţi s'o căutaţi un veac, — n'o veţi găsi. Căci, în realitatea noastră pământeană, nu există decât şcoale; şcoale de diferite grade, şi pe fiecare din aceste grade, şcoale de foarte multe feluri, — iar viitorul le va mai şi înmulţi de sigur.

Dar atunci, după fiecare din astfel de *epitete*, ori *probozeli* raportate aşa la colectiva entitate, nu se poate să nu te înţepe şi

ghimpele întrebării : la care din atâta mulţime de şcoale te referi, mă rog, şi pe care o vizezi, când spui ce spui şi cum spui? Căci, una este, de sigur, să spui bunăoară *„bancă, instrument de tortură şi stropşire de trup omenesc"*, ori *„carte de netrebnică învăţătură"*, dacă te referi la *grădiniţele de copii*, ori la vreuna din multele *şcoale industriale*, — şi cu totul alta, dacă ai viza prin vorbele tale alte categorii şi grade de astfel de *instituţii*, care, prin *înseşi definiţie şi ţel* n'ar putea-o urni din loc fără de nişte *unelte* ca acestea, atât de despreţuite.

Prin însăşi definiţia ei, de pildă, o *grădiniţă* nu îngăduie în cuprinsul ei decât chiote de bucurie şi sburdălnicie copilărească, ori cel mult unele începuturi *de joc de-a munca omenească*. Fără să fie deci, chiar aşa un instrument de tortură, *banca* n'are ce căuta aici. Şi, dacă aşa stau lucrurile în vreuna din acestea, — haide, ce mai stai?... Afară cu ele de-acolo! Nu va fi unul din cei cu scaun la minte, care să nu te ajute şi cu vorba şi cu fapta, să faci din ele un rug uriaş în curtea grădiniţii, de să se înalţe flacările până la cer. Iar în jurul lui să joace, săltând de bucurie, toată mulţimea aceia de copilaşi cu ochi de înger şi cu luminiţe de suflet abia pâlpâinde, — şi, alăturea şi împreună cu ei să joace şi să se bucure toţi aceia dintre cei mari ori bătrâni, cari se mai pot încă bucura de bucuria şi jocul celor mici!

Dar, tot aşa prin definiţie, desfăşurarea aceia de muncă intelectuală în sala de prelegeri universitară, sau chiar în aceia de clasă de liceu, în care are să se demonstreze cutare şi cutare teoremă, ori să se facă cutare şi cutare analiză literară sau gramaticală, să se deprindă delicatul meşteşug al scrisului ori arta, nu mai puţin delicată şi grea a folosinţei cuvântului într'aripat şi plin de gânduri, — îşi cere şi ea, cu o aceiaş inexorabilă necesitate, uneltele şi mobilierul potrivit. Iar cine a slujit din vocaţie şi cu tot devotamentul, unei astfel de munci, — o poate spune hotărât şi în toată conştiinţa : *nu de foteluri şi dormeuze este nevoe în astfel de săli*, oricât ar fi acestea de comode. Mobilierul unor astfel de ateliere de lucru intelectual, dimpotrivă, trebue să se prezinte cu altfel de calităţi, încât, cei ce vin să se împărtăşească şi să se pregătiască pentru o astfel de muncă, să fie puşi în situaţia de a se putea fixa cât mai uşor locului, pentru a-şi putea aduna tot aşa de uşor şi gândurile, şi astfel să fie numai ochi şi urechi la ceia ce li se va spune şi vor avea să execute pe hârtie.

Şi tot aşa stau lucrurile cu „cartea" cea netrebnică, ori „blagomania" cuvântului.

A încercat cumva oare vreuna din aceste unelte de delicată şi grea muncă intelectuală să pătrundă în vr'unul din atelierele şcoalelor de meserie, spre a lua locul *ciocanului* de pildă, ori pe acela al *rândelei*, să smulgă acul şi foarfeca din mâna croitorului ori lingura şi mătura din aceia a gospodăresei? Ei bine, — afară de acolo cu ele! Nici unul din aceste meşteşuguri manuale nu

este ajutat şi nu se poate face nici cu ciripiri de franţuzească, nici cu declinări de „mensa-ae", ori conjugarea lui „dormio-ire" !

Dar dacă te referi cumva, prin astfel de vorbe de ocară, la acele şcoli pregătitoare de buni cărturari şi buni mânuitori ai vorbii, de care cultura omenească se pare că mai are încă destulă trebuinţă, de vreme ce a mai creiat şi astfel de şcoale, — ei bine atunci, să fie cu iertare, dar nu ai dreptate. Căci iată : nu s'a inventat încă mijlocul de a pregăti buni cărturari fără de *„unealta-carte"*, nici buni vorbitori spre folosul tuturor fără de aceia a *„cuvântului"*. Afară doar de cazul, dacă n'ai fi cumva şi d-ta de părerea acelora cari cred, că ar fi mai practic dacă am ara cu acul şi coase cu plugul, ori scrie cu dalta de scobit saboţii şi ţese cu condeiul.

Şi apoi iarăşi, — de la Ion cetire : „La început a fost cuvântul, iar cuvântul este de la Dumnezeu"... Dece adică să-l batjocorim, dacă unii din cei chemaţi să-l spună, iau numele Domnului în deşert ? Şi, în ce fel de şcoale am putea pregăti oare oameni cari să nu mai cadă în acest păcat, decât în acelea ce pun în primul plan *cartea* şi *cuvântul* ca unelte de lucru ?

Şi tot aşa mai departe, mai departe cu : buclucaşa *entitate-şcoală*, *şcoala la singular*, *şcoala unicitate* !

Nu mai puţin loquace este şi entitatea „muncă".

Aşa dar : şcoala *muncii*, şcoala *activă* ; *activism*—*contra intelectualism* şi *contra teorie* ! Până şi imberbul normalist este astăzi în stare să-ţi dovedească negru pe alb, că tu acolo, în ora de istorie ori de matematică, în care asuzi, sau în ora de analiză gramaticală ori compoziţie literară în care îţi zvâcnesc tâmplele şi-ţi plesnesc arterele, *n'ai munci*, pentrucă, vezi Doamne, în acele momente de greu efort şi de încordare de atenţie până la ascuţiş de vârf de ac, şi tu şi clasă de elevi staţi *nemişcaţi* şi cu respiraţia oprită, ca o clipită suspendată între cer şi între pământ, iar *nemişcarea*, orice nemişcare, este pentru dumnealui : *receptivitate* şi *pasivitate*, — *contemplare*, *nu muncă*. O, dacă te-ai mişca şi tu şi ai lovi mingea cu piciorul, ori ţi-ai pune grele mânuşi şi ai boxa, — ei, atunci da : ar vedea şi el că eşti *activ* şi că *munceşti* !

Decât şi aici, — ce este aceia „muncă" şi de care fel de muncă este vorba ? Căci este pe lumea noastră pământeană muncă şi muncă ; şi este muncă cu braţul şi muncă cu mintea, muncă de cioban şi muncă de plugar, muncă de meseriaş şi muncă de negustor, de profesor şi preot, de inginer şi militar, etc. Tot ce se numeşte *cultură* omenească nu este decât o totalitate de astfel de *munci organizate* ; şi iarăşi, fiecare din ele îşi au *ţelurile* precizate şi *uneltele* necesare printr'o milenară experienţă omenească, — adică încercări şi răsîncercări — potrivite şi adaptate.

Care din toate acestea ar fi să fie deci, acea minunată „mai muncă" decât toate celelalte ? Şi, fiindcă împotriva acelei unilaterale şi contemplative *ne-munci* intelectuale protestezi, — care ar

fi să fie acea *muncă adevărată* pe care ai prefera s'o vezi introdusă în programa acelei *şcoale—entitate*, „realia şi universalia" în acelaş timp, pentruca ficţiunea aceasta metafizică să devină, aşa deodată, „Şcoala muncii", „şcoală activă"?

Şi mai înainte de toate, d-ta, stimate activist, — pe care din toate aceste feluri de muncă o cunoşti din trăire şi experienţă şi nu numai aşa din închipuire de diletant şi amator, — de-o poţi recomanda cu atâta uşurinţă drept *obiect de joacă* şi *distracţie*? Şi pentru care din miile şi iarăşi miile de structuri sufleteşti personale o destinezi? Căci, — să mă ierţi, — dar uite, o experienţă de aceasta de *pasivă* şi *unilaterală* preocupare *intelectuală* m'a învăţat să deosebesc, aşa dela distanţă, pe *diletantul-amator* de omul *de vocaţie* şi *identificat* cu un anume fel de a munci până la consumare. Şi drept să-ţi spun, — am observat că numai diletantului i se umple, parcă, gura, când rosteşte vorba „muncă", dar admiră mai mult pe cea vecină, decât pe aceia în care se agită şi se învârte.

Iţi place, zici, activitatea păstorească. Ce orizonturi largi de dealuri şi muncele, cu flori şi covor verde şi cerul plin de stele! In visări vagi, cu fluerul în gură şi'n ritm de mioriţă pe cel picior de plai, — de-a drag să *înjuri cartea* şi s'o sbugheşti la vale, pe cea gură de rai!

Ei, dar ai fost vreodată la vre-o stână? Şi-ai petrecut acolo, măcar vre-o săptămână, participând din greu la munca aceia aspră, — nu numai contemplând? Simţit-ai murdăria de ţarc de oi, şi râia şi usucul, cum îţi pătrund tot trupul şi sug din tine vlaga? Şi fumăraia iute, duhoarea înăcrită, vermina puturoasă şi roiul cel de muşte? Ori, reumatism şi oftica, care domnesc acolo, le-ai cunoscut vre-odată?

Dar, — lăsând la o parte întreagă această poezie de slab contrast şi dulci contradicţiuni,— ştii de ce-ţi spun oare această întreagă tevatură? Dacă, — tot n'ai simţit, iat-o:

Cu toată mizeria de acolo, nici unul din ăşti oameni, dedaţi cu trup şi suflet la o *astfel de muncă*, nu au râvnit vre-odată la *carte* ca uneltă, şi n'ar râvni nici când. Acea „epistolie" a Maicii Preacurate şi „cărţulia" aceia a Sfântului Sisoe, împăturite bine, — le ţine în chimir; şi numai câteodată, aşa la sărbătoare, le scoate şi citeşte. Şi dacă nici atâta nu poate el, sărmanul, — le dă atunci la altul şi el ascultă numai. Dar brânza... caşcavalul... ori jintiţa şi urda, — le fabrică, ştii bine, cu *scule potrivite*, din *răsstrămoşi probate*.

De ce toate acestea? — *Nu-i diletant ca tine*! Ori, poate-s mai plăcute acele munci agreste? — In câmp, în *aer liber*, cu vânt de primăvară... Răcoarea dimineţii cu bob mărunt de rouă stropită peste câmpuri, pe iarba încolţită... Pe lângă plug, agale: hăis, cea, — măi boulene,... iar peste glia caldă, semănătorii veseli împrăştie sămânţa în ritm patriarhal. Ori, mai târziu, încolo, prin Cireşar în pârgă, — ce valuri, ca de mare, pe lanuri nesfârşite!

Cascade de lumină şi adieri de vânturi... secerători în forfot... Rodici cu cofa plină şi ciocârlii ce'n slavă în triluri se avântă... Ori, pitpalaci ce'n holde, cu ciocănaş de plută, bat coarde de chitară, şi greeruşi ce-acordă vioarele spre seară !...

Văzută de *departe* şi'n *goană* de maşină, de sigur, *priveliştea-i sublimă* !

Dar, — simţit-ai tu vre-odată cel sbici de vânt şi ploaie, — ori pielea scorojită şi buzele crăpate ? Opinca ce chifteşte în smârc de glod şi baltă pe brazda desfundată ?... Căderi de-a berbeleacul cu nasu adânc în ţărână, — din urmă când ghilanul, ce gâfâie în jug şi trage grapa aspră, te calcă pe nojiţe ?...

Ţi-ai sângerat tu talpa pe miriştea ţepoasă, şi coatele sdrelite în *joc* de-a legat snopii, simţitu-le-ai vre-odată ? Ştii tu ce înseamnă oare o frângere de şale, plecat pe coporâe de coasă în mişcare, cu gesturi elegante cântate de poeţi ? Ori braţe amorţite şi râuri de sudoare, în soarele de-amiază al unei zi de 'vară şi'n holde încropite ?

La spatele batozei, în colburi spulberate şi 'nţepături de pleavă... în clocot de sudoare şi — uscat tăiş de paie, — simţit-ai tu cămaşa de piele cum se prinde, încât orice mişcare înseamn' o jupuire ?...

Nu. — Ei bine să ţi-o spună unul, care a trăit acestea : oricare din oamenii de-acolo ştie că munca lor e grea, aspră poruncă a vieţii. Şi tocmai de aceea nu se încurcă în *ţeluri*, amestecând unelte.

Iar dacă tu vre-odată l'ai încurca la treabă, ţinându-te ca umbra aşa pe lângă el, şi i-ai ceti din carte, ori spune o poezie de cele prea înalte, atunci când necăjitul e nevoit să 'nfigă adânc plugul în brazdă, — s'o ştii : va pune mâna pe *otig* ! Şi, lasă... de-i mai călca pe-acolo.

Dar prin aceasta însăşi el şi a definit ce-i aia : *şcoala muncii*, şi iarăşi ce-i : *o educaţie*, aşa mai *integrală*.

Cunoşti vre-o meserie ? Ucenicie, aşa măcar vre-o trei luni, la nenea Ştefan Chiorul, cismar vestit ot Râmnicul-Sărat, făcut-ai, de-o recomanzi şi altora drept completare ?

Eu unul, ţi-aş putea spune câte ceva şi de pe aicea — dar, iată, *cuvântul* nu este pentru D-ta o *sculă*, aşa mai *de crezare*, şi de aceia mă opresc aici.

Dar una tot oi spune : treci şi mata pe-acolo, şi-apoi să stăm de vorbă !

. . . . . .

Nu, nu ! Nici unul din felurile de muncă omenească nu poate fi cuvânt de glumă şi giumbuşluc retoric. Oricare dintre ele pretinde o *activitate specială*, are *ţeluri precise* şi lucrează cu *unelte anume adaptate* şi potrivite tot mai mult în cursul timpului ; toate îşi au aşa dar : *programa şi şcoala lor de pregătire* sau ucenicie. Şi între toate acestea îşi are locul ei şi aceia de *muncă intelectuală*.

A, — dar munca aceasta aşa cum este ea îndeplinită astăzi este, calitativ vorbind, cam *puţintică*. Da, — sigur ! *Fără de spor*, — de acord ! Lipsită de *însufleţire*, — perfect înţeleşi !

Dar ce sunt uneltele de vină ? De natura intrinsecă a nici uneia din ele nu se leagă, aşa cumva, vre-o *mistică putere*, din care să ţâşnească entuziasm ori chef de lucru şi însufleţire, numai aşa prin simpla lor prezenţă. Cu mâna pe *rândea*, ori *cartea* dinainte, se poate *dormita* cu aceiaşi uşurinţă — când omu-i amărât, ori n'are în el *chemarea*.

Şi atunci : de ce să batem şeaua, când poate că şi mânzul ce-i dat spre călărie, 'i-o costelivă gloabă, — şi călăreţul nostru vre-un biet netot, ori plictisit de viaţă ? De ce n'am scoborî oare problema şcoalei secundare de muncă intelectuală, din cerul metafizic, cel plin de-atâtea entităţi, — aicea pe pământ, şi să privim *realităţi* în faţă ?

Căci iată, — poate că :

1. Dacă ne-am ţine şi în şcoala secundară de acele *ţeluri* mai apropiate şi direct ieşite din însăşi natura unor astfel de activităţi unilaterale, — şi nu ne-am pierde în vagul acela de educaţie umană generală, integrală şi universală, care mai mult *confundă* şi *afundă*, decât *înalţă* şi ne *luminează* ;

2. Dacă am introduce şi aici şi le-am aplica cu toată gravitatea, *mijloace de o cât mai bună selecţionare* atât în ce priveşte materialul de *educat*, cât şi acela de *educator*, de cât se face astăzi, mai ales, în ce priveşte acesta din urmă ; şi, — dacă, mai cu seamă ;

3. Am introduce şi în mediul acesta de muncă dăscălească în locul *anonimatului* de azi, principiul *emulaţiei* cu întreg cortegiul său de râvnă şi antrenament.

Atunci, ei, atunci : poate c'am şi dat de acel izvor de apă vie atât de căutat. Şi te trezeşti, că aşa, chiar şi acel ţel de educaţie umană generală va fi mai în câştig !

Dar, dacă am face aşa, cum oare am putea să ne mai pierdem vremea ?

Paedagogi certant, — şi mă opresc aicea !

TURISMUL ÎN ANTICITATE

de T. IORDĂNESCU

Cu cât lumea devine mai întinsă, cu atât creşte trebuinţa de apropiere şi cu atât spiritul se gândeşte mai mult la mijloacele care duc pe om la om. Cărbunele şi benzina au micşorat întinderea lumii : Vapoare repezi, trenuri accelerate, automobile, aeroplane, telegrafie fără fir, telefon, radiofonie ; câte mijloace de mişcare, ce posibilitate de comunicare ! Dacă ai călători pe jos, pe şoseaua prăfuită aproape nu vezi de cât numai pe ţărani, cu mârţoagele lor, biciuite la fiecare pas. Doctorul aleargă din sat în sat cu maşina şi poate că nu ar sta rău nici preotului să încalice bicicleta ca să ajungă mai reprede la căpătâiul unui bolnav din cătunul apropiat, sau chiar la o întrunire a partidului peste trei sate depărtare. La dreapta te ajunge trenul gâfâind, iar în urmă se grăbeşte automobilul care pare că se ia la întrecere cu trenul, pe când pe deasupra capului un sgomot neobişnuit îţi ridică privirile spre a vedea un aeroplan ce sboară pe aripele vântului. Care din cele trei maşini va sosi mai repede la destinaţie, la asta se gândeşte călătorul aşezat comod, transportat cu iuţeala din poveşti peste ţări şi mări.

Atunci te opreşti şi de odată începi să sbori şi tu, dar nu-ţi sboară de cât mintea, prezentul dispare, iar gândul te duce în cele mai depărtate timpuri şi nimic nu este mai frumos de cât comparaţiunea. Indată spiritul ne duce la epoca de mărire a Grecilor şi a Romanilor, cari fără industria cărbunelui ajunseseră la cea mai mare desvoltare a culturii şi civilizaţiunii şi putuseră cuprinde lumea întreagă.

Ne vin înaintea ochilor drumurile mari pe care se perindau şirurile de legionari cu întreaga aprovizionare, trimişii Senatului, cari transmiteau ordine lumii întregi şi aveau însărcinări diplomatice, sau caravane întregi cari transportau pe nobilii şi chiar pe împăraţii romani la locurile de petrecere sau de recreaţie din Italia meridională sau din insule.

Părerea unora că Romanii cei vechi nu întreprindeau călătorii de cât în mod excepţional nu este adevărată pentru nici o epocă a antichităţii, dar mai cu seamă pentru timpul Imperiului şi motivele călătoriilor par a fi chiar mai variate de cât ale celor moderni.

Grecia era ţara cea mai apropiată unde Romanii puteau călători, căci cei vechi considerau Grecia ca leagănul primitiv al civilizaţiunii. Atâta glorie trecută, atâtea evenimente petrecute pe teritoriul grecesc, începând cu timpurile mitologice până în timpurile de splendoare ale artei greceşti, atrăgeau mulţime de vizitatori, căci după cum glăsuia o epigramă mai nouă „*fama manet, fortuna periit*". Ţara aceasta, unde la fie care pas găseai un monument demn de admirat, unde nenumăratele resturi aminteau de un trecut glorios şi unde templele şi oraşele erau încă aşa de frumoase şi strălucitoare prin bogăţiile lor, atrăgea numeroşi vizitatori romani aşa că delegaţii rodieni, cari veniseră la Roma (190 a. C.) ca să se apere de acuzaţiunea de trădare, puteau zice cu drept cuvânt în Senat: „Cea mai mare parte dintre voi au vizitat oraşele din Grecia şi Asia".

In toamna anului 167 Paulus Aemilius vizită Grecia ca să vadă cu proprii săi ochi acele lucruri, care din auzite îi păreau extraordinare. El văzu o mulţime de oraşe ca: Atena, Corintul, Argos, Sparta, etc. precum şi templele renumite din Epidaur, Delfi, Olimpia, unde statua lui Fidias îi făcu impresia ca şi cum Jupiter în persoană ar fi fost de faţă.

Pustiirea Greciei din cauza războaelor nu micşorase dorinţa turiştilor de a o vedea şi imaginea trecutului apărea parcă şi mai impozantă dintre ruinele amorfe. Când Pausanias în sec. II d. C. vizită Teba, fortăreaţa mai există încă şi câţiva locuitori răsleţi se mai adăposteau în ea, iar prin părţile de jos se mai vedeau încă porţile şi câteva sanctuare. In alte locuri păşteau oile iar locul de exerciţiu devenise ogor de grâu, unde se mai vedeau capetele unor statui ce mai rămăseseră printre lanuri sau te împiedicai de postamente, pe care odinioară fuseseră capo d'opere.

Turiştii vizitau oraşele greceşti fiindcă, cu toate vicisitudinile timpurilor, rămăseseră încă destule ruine şi monumente de văzut. Atena, cu toată pustiirea ei de către Sula, rămăsese incomparabil de frumoasă în singurătatea sa mută, aşa că demonul invidiei ar plânge de necaz văzând măreţia acestui oraş, cum spune Ovidiu, care văzuse Atena în timpuri de decadenţă. — Retorul Aristide

care vizită Atena pe timpul lui Marcu Aureliu, după ce fusese restaurată de Traian şi Adrian, o lăudă ca pe cel mai mare dintre oraşele greceşti şi cel mai frumos între cele existente, pentru care natura s'a luat la întrecere să o înfrumuseţeze.

Pe cei care îi atrăgea viaţa luxoasă şi sgomotoasă şi o lume care nu caută să se bucure de cât de prezent, era Corintul. Chiar după distrugerea de către Mumius (100 a. C.), începe sub Cesar să fie reclădit şi sub Adrian deveni din nou bogatul Corint, locul de trecere al negustorilor şi locul de adunare al tuturor, cari doreau să ia parte la serbări şi petreceri. Populaţiunea sa era foarte împestriţată şi afară de Greci şi Romani, naţiunile Orientului erau reprezentate aci cu toate viţiile lor. Afară de lumea elegantă şi doritoare de petreceri, temple impozante, biblioteci bogate, atrăgeau şi lumea serioasă. Pe toate străzile vedeai cărţi de vânzare, locuri de exerciţii şi şcoli ai căror profesori, prin renumele lor, atrăgeau şcolari streini.

Tot în Pelopones era oraşul Epidaurus, unde se găsea templul lui Esculap, făcătorul de minuni, tămăduitorul tuturor boalelor şi pe care Romanii îl vizitau foarte mult. Imprejurimea naturală pe care o ofereau pantele muntoase era completată prin ziduri, în interiorul cărora o pădurice oferea umbra sa suferinzilor şi unde se culcau aceia care veneau să ia parte la solemnităţi. Tot în această pădurice erau semănate clădiri consacrate cultului sau pentru scopuri medicale şi bogăţia ruinelor ne arată întinderea monumentelor din timpul când Epidaurul era în floare. Un muzeu, în care se adunau atâtea opere de artă dăruite de credincioşii cari se vindecau sau sperau în mila zeului, formau una din podoabele demne de admiraat pentru vizitatorii Epidaurului.

Turiştii cari vizitau Grecia erau atraşi şi spre insulele mării Egee sau treceau în Asia Mică, unde aveau atâtea de văzut şi de admirat. Astfel insula Delos, una din cele mai înfloritoare, deşi fusese distrusă de Mitridate, atrăgea încă vizitatori, căci aci se născuse Apoline şi Diana şi se arăta încă palmierul sub care cei doi zei văzuseră lumina zilei. Chios şi Lesbos erau frecventate de vizitatori iar Mitilene, capitala Lesbosului, este lăudat ca un oraş cu multă rânduială şi cu clădiri artistic construite. Aci venea Agrippa să trăiască în retragere plăcută şi tot aci soţia lui Germanicus născu pe Iulia, când vizitând Grecia trecu şi în Lesbos.

Cea mai încântătoare insulă pentru Romani pare a fi strălucitoarea Rodos, cum o numeşte Horaţiu. Capitala acestei insule

nu putea fi egalată, necum întrecută, de vreun oraş grecesc, dar în sec. II un teribil cutremur o transformă în ruine. Cu toată nenorocirea ce lovise această cetate, din cele 3000 statui şi tablouri, tot mai rămăseseră atâtea cât ar fi făcut mândria ori cărui alt oraş. Frumuseţea insulei şi sănătatea climei făcea pe mulţi Romani să şi-o aleagă ca reşedinţă. Aci stătu Tiberiu şapte ani într'o retragere oarecum silită, ocupându-se cu studiul astrologiei.

Cei ce vizitau Grecia se duceau să vadă Ilium, Troia de odinioară (azi Hissar-lîc=palate), care până la cuprinderea Asiei de Romani, era un mic sat cu case simple, dar care conserva tradiţia că ar fi continuatorul vechii Troe, reclădită de Troenii fugari, sub protecţia Minervei. Se spune că Xerxe şi Alexandru sacrificaseră zeiţei Minerva templul în care se afla lira lui Paris şi armurile diferiţilor eroi. Romanii cari considerau pe Troeni drept strămoşi, făcură din Troia un loc de pelerinaj, purtându-i de grijă şi înfrumuseţând-o. Turiştii veneau din toate părţile spre a vedea locurile minunate, care au inspirat atâţia poeţi şi au dat naştere la atâtea opere de artă. Admiratori conştiincioşi, nu se mulţumeau să vadă numai oraşul, ci sub conducerea unui ghid, vizitau câmpia ce se întindea până la mare. Aci se arăta locul unde fuseseră taberile greceşti, mormântul lui Achile, al lui Patrocle, ba chiar şi peştera din care Paris pronunţase faimoasa judecată. De altfel păduri întinse şi neproductive copleşiseră palatele regale şi templele zeilor, totuşi nu era piatră care să nu-şi aibă legenda şi ori unde pui piciorul ţi se aminteşte să nu profanezi cenuşa lui Hector sau altarul lângă care căzu Priam.

Dar Asia Mică era plină cu oraşe renumite cum era Smirna „cel mai frumos oraş de sub soare," cum o numeşte Filostrat (în timpul lui Septimiu Sever). Aristide 129—180 d. Ch.), care scrie o elegie asupra Smirnei (Μονωδία ἐπὶ Σμύρνῃ) descrie situaţiunea splendidă a oraşului în formă de amfiteatru, fie că îl priveai de pe înălţimile mahalalelor sau din port, aşa că ţi se părea că oraşul iese din marei Frumuseţea sa interioară nu era mai prejos de cea exterioară, căci strălucea prin teatrele, templele, băile, fântânile, aleele, străzile pavate cu lespezi de marmoră, arcadele cu două etaje, etc. Clima sa plăcută în toate anotimpurile făcea şederea agreabilă şi puteai găsi nu numai petreceri de tot felul ci şi mijloace pentru cultivarea spiritului, căci şcoli importante de filosofie şi retorică se desvoltau în sec. II la Smirna. Acest splendid oraş fu însă foarte avariat de un cutremur în anul 178 d. Ch.

Tot aşa de uzitate, dacă nu chiar mai dese, erau călătoriile spre Egipt. Drumul direct între Italia şi Egipt era dela Puteoli la Alexandria şi se pare că un serviciu de corăbii era organizat între aceste două porturi. Nu mai puţin regulat se putea merge dela Ostia, port la gura Tibrului, de unde plecau şi veneau corăbii din toate părţile lumii. Corăbiile din acea vreme erau destul de mari şi ajungeau până la o capacitate de 1500 tone, putând să încapă până la 1000 oameni, aşa că se spune că Claudiu avea o corabie ca un adevărat palat. Durata unei călătorii dela Puteoli la Alexandria era cam 12 zile. Apropierea de coasta periculoasă a Egiptului era semnalată de lumina din turnul dela *Pharos*, de unde numele de far, care lumina marea până la 50 km. ca o stea în mijlocul nopţii.

Când un grec sau un roman ajungea pe pământul egiptean se găsea într'o nouă lume, căci pe când în Răsărit ca şi în Apus cultura greco-romană nivelase ori ce cultură naţională, care nu putuse dura, în Egipt se conservase o cultură a cărei vechime nu se putea compara cu cele din Europa, dar care părea că se născuse în ajun. Streinul privea cu admiraţiune Nilul, adorat ca un zeu şi renumit în toată lumea. Revărsările Nilului făcea ca Egiptul să fie o mare de apă, din care răsăreau ca nişte insule satele şi oraşele aşezate pe înălţimi naturale. Ce vie impresiune producea asupra Romanilor lumea vegetaiă şi animală a Egiptului se vede din mulţimea peisagiilor de pe mozaicurile şi picturile murale din casele din Pompei, unde sunt reprezentate scene din viaţa Egiptenilor precum şi plante şi animale din Egipt. Se văd în aceste peisagii pasări de baltă înotând printre lotuşi, ipopotami şi crocodili printre trestiile dese ale lacurilor, ibişi cari îşi netezeau penele cu ciocurile şi palmieri cari îşi legănau vârfurile lor stufoase. Romanii imitau chiar monumentele şi arhitectura egipteană, cum făcu Adrian la vila sa din Tibur, imitând Canopus, iar Septimiu Sever labirintul.

Curiozităţi şi lucruri ne mai văzute atrăgeau atenţiunea celor vechi, afară de monumentele regilor, templele şi mormintele pe care nici un cataclism nu le-a mişcat din loc până azi. Mulţi împăraţi şi împărătese, prinţi şi prinţese vizitară Egiptul. Astfel Germanicus vizită Egiptul în anul 19, Adrian cu Sabina în anul 130, Septimiu Sever însoţit de Caracalla şi Iulia Domna în anul 200 ajunseră până la graniţele Etiopiei. Oraşul care atrăgea mai mult pe turişti era negreşit Alexandria, unde se găseau nu numai

locuri de petrecere, dar şi şcoli superioare de artă, literatură şi ştiinţă, căci bogăţia şi strălucirea atrăsese mulţime de artişti, savanţi şi de multe ori aventurieri. Palatele, statuele care păreau că respiră, colonadele ce te umbreau şi te răcoreau în timpul verii, făceau din Alexandria un oraş neîntrecut. O populaţiune pestriţă venită nu numai din Grecia dar şi Egipteni, Sirieni, Fenicieni, Perşi, Babilonieni, Indieni Arabi, Etiopieni, Cartaginezi şi mulţi Evrei, fără să vorbim de Romani, umpleau în fiecare zi pieţele şi portul cu mărfurile lor. Tot ceia ce se cunoştea mai scump şi mai rar se depunea în Alexandria, pentru ca apoi să se răspândească în toate ţările. Pulbere de aur, fildeş, baga, aromate din Arabia, mărgăritare din golful Persic, ţesături fine numite bissus din India şi mătăsuri din China se depozitau la Alexandria de unde, pe preţ însutit, se trimeteau la Roma, în Grecia, Galia, etc.

Afară de comerţul care îmbogăţea pe toţi, Alexandria avea o industrie însemnată, care consta mai cu seamă în ţesături fine, sticlărie lucrată artistic, fabrici de papirus dela cel mai fin până la cel mai ordinar (de împachetat). Toată lumea era ocupată şi acest lucru isbea pe Adrian, căci activitatea din Alexandria contrasta cu trândăvia din Roma. „Nimeni nu este aci neocupat, scrie Adrian cumnatului său, toţi lucrează. Cei cu reumatisme au ocupaţiunile lor, orbii au afacerile lor, nici ciungii nu sunt leneşi. Banul este zeul tuturor, pe el îl adoră şi creştinii şi evreii şi toţi ceilalţi (*unus illis deus Nummus est*)".

Aceşti oameni aşa de activi erau foarte mândri, căci aveau conştiinţa că sunt indispensabili lumii şi nu de geaba Egiptul se considera grânarul Romei. In general plebea din Alexandria era periculoasă nu atât prin faptul că era un popor de port, cât din cauză că era compusă din drojdia diferitelor naţiuni. Glumele şi spiritul satiric caracterizau pe Alexandrini şi de ele nu erau cruţaţi nici împăraţii. Aşa blândul Vespasian, fiindcă ridicase taxa pe peşte, nu putea ieşi pe stradă fără să fie batjocorit cu strigăte de „negustor de peşte sărat". Când Titus intervenea plebea striga: „hai să-l iertăm, căci nu ştie să se poarte ca împărat". Pentru o nimica toată se năşteau adesea scandaluri, cari degenerau în lupte sângeroase. Nu mai vorbim de fanatismul religios, căci se pomeneşte despre progromuri, aţâţate mai cu seamă de Greci, în care şi-au găsit moartea 5000 Evrei.

Medicii recomandau bolnavilor de piept cerul senin al Alexandriei, unde nu cade niciodată zăpadă, unde trandafirii înfloresc

şi iarna şi unde căldurile de vară sunt temperate de vânturile alizee. Medicii din Alexandria erau renumiţi în vindecarea tuberculozei şi nu rareori erau chemaţi chiar la Roma. Galenus care învăţase la Alexandria ne spune că aci se studia medicina după oase omeneşti şi se făceau experienţe pe oameni, iar pentru execuţiile criminale se întrebuinţa o metodă repede şi puţin dureroasă.

Erau mulţi pelerini cari întreprindeau călătorii la Alexandria, căci nicăeri nu se celebrau misterele zeilor mai bine ca în templul lui Serapis, iar femeile bogate din Roma veneau să adore pe Isis pentru al cărui cult se cerea apă din Nil.

Atrăgător pentru străini şi chiar pentru indigenii cari doreau să petreacă era partea de răsărit a ţărmului alexandrin, unde erau instalaţiuni de băi şi oraşul Kanopos, la 2 km. depărtare de Alexandria, cu care era unit printr'un canal. Mulţi se duceau la Kanopos, plin de vile şi hoteluri luxoase cu terase spre mare, ca să consulte pe zeul Serapis pentru boalele de care sufereau, căci li se comunicau în vis oracole asupra vindecării lor. Cei mai mulţi se duceau însă acolo pentru petreceri, căci ziua şi noaptea canalul era acoperit cu bărcile, care mergeau la Kanopos, ducând societăţi vesele de turişti ca să mănânce şi să petreacă în desişurile de papirus la sunetul flautelor şi în privirile dănţuitoarelor. Asemenea scene ni s'au conservat în picturile de la Pompei precum şi în muzeul din Neapole, iar pe mozaicul din Palestrina se vede un asemenea chef sub o boltă de viţă care se întinde dela un mal la celălalt al canalului.

Alexandria arată turistului prezentul, dar pentru a vedea trecutul, trebuia să călătoreşti cu barca dela Kanobos în susul Nilului, sau cu cămilele să te afunzi în regiunile tăcerii şi singurătăţii. Erau şi călători cari, ca Germanicus, Apolonius din Tyana şi alţii vizitau cu mult interes fiecare oraş de pe ţărmul Nilului, dar pentru cea mai mare parte punctul de atracţiune era oraşul Memphis, nu pentrucă era al doilea oraş al Egiptului ş. veche capitală, dar pentru monumentele sale din timpul regilori In adevăr, palatele vechilor faraoni erau ruine, aleea de sfincşi pe jumătate îngropată în nisip, însă piramidele rămăseseră intacte de-a-lungul secolelor şi atrăgeau privirile din depărtare. Infăţişarea piramidelor era alta însă, în timpul Romanilor ca acum, căci nu existau treptele de blocuri, ci întreaga piramidă era acoperită cu plăci scrise cu hieroglife. Evreii alexandrini credeau că aceste monumente sunt grânarele, pe care Iosif le făcuse ca să

conserve bucatele în anii de secetă, de aci şi numele, căci πυρός însemnează grâu. Se pare că îmbrăcămintea piramidelor a existat până în sec. XIV, căci scriitorul arab Abdallatif spune că copiile inscripţiunilor de pe piramide ar umple 10.000 pagini. Locuitorii din jurul localităţii Busiris, cum afirmă Pliniu, se puteau urca până în vârful piramidelor, în strigătele de admiraţiune ale călătorilor. Prezenţa turiştilor greco-romani la piramide, se atestă prin numeroase inscripţiuni, din care unele au dispărut odată cu îmbrăcămintea piramidelor, iar altele ni s'au conservat în copiile călătorilor de mai târziu.

Un alt punct de atracţiune pentru Greci şi Romani erau ruinele Tebei. Germanicus le vizită în anul 19 d. C. şi ceeace un preot egiptean îi citi din heroglife îi arată că regatul egiptean fusese ceeace acum era Imperiul Roman, dar că măreţia lui dispăruse. Germanicus vizită şi statuia vorbitoare a lui Memnon, una din cele mai însemnate atracţiuni ale Egiptului. Pe malul occidental al Nilului, în mijlocul dărâmăturilor, se ridicau doi coloşi, care şedeau pe scaunele lor şi se vedeau la mare distanţă. Ei erau ciopliţi dintr'un bloc de piatră de 60 picioare, ambii cu faţa tânără, cu corpul drept, cu mâinile puse pe genunchi. După un mare cutremur probabil, unul din cei doi coloşi fusese răsturnat şi nu-i rămăsese decât partea inferioară cu braţele pe genunchi. Când la răsăritul soarelui cei doi coloşi îşi proectau umbra pe deşertul tăcut, una din cele două statui, aceea care fusese dărâmată, dădea un sunet destul de inteligibil. Strabon, care celdintâi raportează despre acel sgomot, spune că era ca acela al unei lovituri, alţii ca al unei coarde care se rupe, sau al unui vas de aramă care este lovit, iar unora li se părea că sunetul se aseamănă cu vocea omenească. Credinţa era că statuia este a lui Memnon, care construise strălucite palate, iar sunetul este chiar invocaţiunea fiului Aurorei către mama lui. După inscripţiunile descifrate în zilele noastre, statuia era a lui Amenofis III. Mulţi cari veneau şi vedeau această minune şi-au lăsat numele şi data venirii lor. Din 72 inscripţiuni sunt datate 35. Vizita lui Adrian din 130 fu imortalizată printr'o inscripţie, în care se află numele său şi al însoţitorilor. Cele din urmă inscripţiuni, datate, sunt din timpul lui Septimiu Sever. Acest împărat a pus să restaureze statuia (200 d. C.) aşa cum o avem şi azi dar probabil marea cantitate de piatră făcu ca statua să devină mută, ne-mai-producând vibraţiunile de mai înainte.

Afară de colosul lui Memnon, turiştii mai admirau la Teba

mormintele regilor aşezate în pustiul nisipos, în nişte scobituri de stânci, în care s'au format galerii, săli, bolţi, pe care Grecii le numeau siringi (tuburi). Şi aci sunt peste 100 inscripţii, uşor sgâriate la lumina torţelor sau scrise cu văpsea roşie. Cea mai mare parte din aceste inscripţii, cari se găsesc până la marginile Etiopiei, sunt din timpul dominaţiunii romane şi între ele găsim şi numele lui Marcu Aureliu şi Luciu Verus.

Preoţii egipteni arătau curioşilor mai cu seamă animalele sfinte. Astfel autorii ne amintesc despre Ibisul nemuritor din Hermopolis. Diodor ne spune despre boul Apis din Memfis sau crocodilul îmblânzit din Arsinoe, căruia vizitatorii îi dau să mănânce pâine, carne, şi să bea vin, şi care se lăsa să fie mângâiat şi să i se cureţe dinţii. Ca spectacole naturale se menţionează oraşele tropicale Elephantina şi Siena, unde vara nu există umbră.

Turiştii mai mergeau să vadă cataractele Nilului. Peste aceste cataracte se lăsau marinarii cu bărcile, pentruca să dea reprezentaţii în faţa guvernatorului sau a altor personagii însemnate, care veneau să viziteze cataractele.

Să vedem ce lucruri interesau pe călătorii greci şi romani, când vizitau un monument.

Cea mai bună ocaziune ca un călător să-şi mulţumească fie privirea, curiozitatea sau dragostea de ştiinţă, erau templele. Parcuri întinse cu pomi fructiferi sau de agrement ale căror trunchiuri erau acoperite cu ederă sau viţe, de care atârnau ciorchini de struguri şi pe sub care erau mese pentru banchetele preoţilor, înconjurau templele. In aceste parcuri erau adesea animale consacrate ca : boi, cai, urşi, vulturi, ba chiar cârduri întregi de gâşte. Templele erau ca un fel de muzee, în care se strângea tot ce arta are mai frumos şi mai preţios şi adeseori ca şi pe lângă mânăstirile din timpurile noastre se găseau biblioteci bogate. Puteai de asemenea vedea în temple tot felul de curiozităţi, ca : dinţi de elefant, şerpi din India, crocodili, etc. Hano din Cartagena găsise două femei sălbatece, probabil două gorile sau cimpanzei şi îi jupuise, iar pieile lor s'au conservat până la căderea Cartagenei, în templul zeiţei Astarte. O coastă de balenă se putea vedea în templul lui Esculap din Siciona. Nuci de India (de cocos) şi crăci de bambus, în grosimea unui arbore, se puteau vedea în templele greceşti. Rădăcini de scorţişoară şi un cristal cam de 49 kg. se conservau pe Capitoliu.

Curiozităţi istorice umpleau templele, formând adevărate

muzee. Astfel sabia lui Iulius Cezar, pentruca să fie oferită lui Viteliu, era luată din templul lui Marte. Furca şi fusul Tanaquilei, au fost văzute de Varo într'un templu. Sabia lui Mardonius, lancea lui Agesilan, armura lui Alexandru-cel-Mare, scaunul lui Pindar, etc., se găseau de asemenea în diferite temple din Grecia. Rămăşiţe din timpurile eroice şi mai cu seamă din timpurile războiului troian erau foarte numeroase. Oul din care Leda a născut pe Apoline şi Diana atârna de plafonul unui templu, o cupă dăruită de Elena, o barcă a lui Ulise, pânza Penelopei, sceptrul lui Agamemnon, o bucată din pielea lui Marsia pe care îl jupuise Apoline sau o bucată din pământul din care Prometeu făcuse pe om, etc. Ca şi pe lângă muzeele de astăzi, existau călăuze (ghizi—periegheţi), cari explicau ruinele şi monumentele ce aminteau de timpurile trecute. Turiştii din antichitate alergau cu pericolul vieţii să vadă nu numai temple şi antichităţi sau să cerceteze legendele popoarelor, ci căutau cu mult interes operele de artă ca : Venus Anadyomene, cu perii săi lucitori, sau teribila Colchidiană (Medea), cu copiii pe genunchi, Ifigenia, gata pentru sacrificiu, sau vreo altă operă a lui Miron. Chiar cei ce se duceau în Grecia pentru studii nu cercetau numai pe Platon şi şcolile diferiţilor filosofi, ci căutau să contemple şi operele de artă ale marilor maeştri. Adesea se întreprindeau călătorii numai ca să se vadă opere de artă, căci cum spune Cicerone, te duceai la Tespiae numai ca să admiri statuia lui Cupidon de Praxiteles sau la Knidos ca să vezi pe Venus de acelaşi artist şi nimeni nu trebuia să moară până n'a văzut pe Zeus din Olimpia.

Dragostea de natură la cei vechi este deosebită de acelaşi sentiment la moderni, căci nu este provocat de impresiunea imediată, ci adesea determinat de raritatea unui fenomen, de celebritatea unui loc sau de sfinţienia lui, prinurmare de caracterul religios. De sigur că fenomenele rare ale naturii mişcau mai mult sufletul celor vechi şi sentimentul de admiraţiune se transforma în adoraţiune, care da naştere la superstiţiuni şi legende. Seneca ne descrie sentimentul religios care te apropie de divinitate când în mijlocul unei păduri umbrele arborilor se proectează pe lacul liniştit, un isvor limpede care şerpueşte sau o peşteră care îţi oferă odihna răcoroasă. De aceea de multe ori turiştii căutau locurile însemnate prin aspectul grandios, nu numai pentru a-şi mulţumi ochii ci mai cu seamă pentru a adora divinitatea, care credeau că tronează acolo şi în acest sens era şi Horaţiu îndrăgostit de

natură, cum am arătat în altă parte. Clitumnus, isvorul din Umbria, atrăgea vizitatori nu numai prin frumuseţea, ci şi prin sfinţenia sa. Dintr'o colină umbrită de chiparoşi ţâşnia Clitumnus rece ca ghiaţa şi limpede ca cristalul, în care se oglindeau frasinii de pe ţărm, pentruca apoi lărgindu-se să devină un râu navigabil. Un templu şi o mulţime de capele, din care una chiar creştină, din timpul lui Teodosiu, ne oferă azi ruine pline de inscripţiunile vizitatorilor cari veneau aci.

Afară de peşteri mai atrăgeau atenţiunea celor vechi dumbrăvile şi arborii care la început au fost templele zeilor. Pausania enumără arbori a căror vechime se pierdea în noaptea timpurilor ca: stejarul din Dodona, salcia din Samos sau maslinul de pe Acropole. Pliniu menţionează un lotus care era mai vechi ca oraşul Roma şi un chiparos tot aşa de bătrân, care se prăbuşi în timpul lui Nerone. După cum spune Pliniu, în Frigia există încă platanul de care fusese spânzurat Marsia. Erau mult vizitate localităţile cântate de poeţi, căci nu ştiu cum îţi vine când citeşti o descriere frumoasă a unei localităţi că parcă ai vroi s'o vezi. Astfel valea Temple din Tesalia cântată atât de mult de poeţi şi descrisă aşa de frumos de Pliniu, era nu numai vizitată de mii de turişti, dar încă imitată de bogătaşi în vilele lor cum făcu Adrian în renumita sa vilă din Tibur. De asemenea mulţi Greci şi Romani se duceau la Gades sau pe coastele occidentale ale Galiei ca să vadă fluxul şi refluxul mării. Mitologia şi poezia veche ne oferă frumoase mărturii despre sentimentele adânci ce inspira marea şi arta ne-a lăsat cele mai graţioase imagini. Tot ţărmul mării era acoperit cu vile cari se întreceau prin frumuseţe. Tiberiu a condus vreme îndelungată destinele imperiului roman din vila sa din insula Capri, de pe veranda căreia îmbrăţişa cu vederea întregul golf al Neapolului.

Nu mai puţin malurile lacurilor erau acoperite cu vile, căci cum spune Seneca filosoful, nu există lac, peste care să nu domine acoperişurile vilelor nobililor romani. Mai toţi poeţii cântă isvorul care murmură, iarba în care te recreezi culcat şi arborul care te răcoreşte cu umbra lui deasă.

Munţii însă nu erau tot aşa de căutaţi ca malul mărilor. Deşi Romanii stăpâneau Elveţia şi aveau ocaziunea să cunoască mările de ghiaţă ale Alpilor, nu-i impresiona decât dificultăţile drumurilor, grozăviile prăpăstiilor, pustietatea gheţarilor şi sgomotele sinistre ale avalanşelor. De aceea nu avem din vechime

nicio descriere a zăpezilor eterne de pe lanţul Alpilor, nici jocul de colori de pe gheţari, odată cu răsăritul şi apusul soarelui. Nici o ascensiune a munţilor Alpi, pentruca să se vadă panorama ce se desfăşoară dela aşa de mare înălţime nu a fost descrisă de antichitate, ci singurul munte pe care se urcau mai des Romanii era Etna din Sicilia, pe care se urcau mai mult pentru a observa natura lui vulcanică decât pentru a admira întinsele şesuri de zăpadă ce se întindeau în apropiere. Adrian se urca pe Etna pentruca să contemple răsăritul soarelui, care se zicea că este însoţit de curcubeu. Acelaşi împărat şi după el Iulian, se urcară pe muntele Casin, pentru că se credea că acolo soarele apare dela cântatul cocoşilor. Aceeaşi mentalitate a predominat şi în Evul Mediu şi chiar în timpurile moderne şi numai din sec. XIX, odată cu romantismul începe şi admiraţiunea pentru natură.

Atunci când pictura peisagiului începe să se desvolte şi când omul găseşte în varietatea fenomenelor naturale reflexul propriei sale vieţi, părăseşte oraşele sgomotoase şi îi place să înţeleagă limbajul naturii grandioase şi curate, în cufundarea căreia află un azil reconfortant, lucru pe care îl înţelegeau mai puţin cei vechi.

DESPRE PĂRINTELE LUCACIU ÎN PROVENȚA

de CLAUDIU ISOPESCU

Au fost vremuri când străinătatea era mai bine informată despre Români decât acum, și nu arare-ori fapte mai importante găsiau răsunet în versurile unor poeți străini. Astfel eroismul soldatului român în războiul nostru pentru neatârnare a fost preamărit de poetul italian Severino Attilj, care trăește la Roma uitat de Români, în volumele „*Alla Romania*" (Roma, 1883) și „*Romania e Italia*" (Roma, 1891), și de italianul Giuseppe Vicini în poemul „*La battaglia di Plevna*", din care s'a publicat însă numai un fragment [1]).

Foarte mult a contribuit la cunoașterea Românilor peste hotare marele proces al *memorandului*, care a solidarizat întreaga Europă cu lupta Românilor ardeleni pentru păstrarea ființii etnice românești subt apăsarea ungară. Dintre memorandiști cel mai cunoscut a fost părintele Vasile Lucaciu, neînfricatul luptător și crainic al desrobirii și al reîntregirii noastre naționale, căruia nu ne-am învrednicit până acum să-i închinăm o lucrare completă, în care sufletul românesc să găsească un îndemn, dar și un sentiment de mândrie națională. Din această lucrare, atât de mult dorită, nu va putea lipsi mărturia răsunetului ce l-a avut numele părintelui Lucaciu în lumea latină, și de aceea îmi permit a publica aici o poezie, azi necunoscută, ce i-a fost dedicată în limba provențală [2]) și tradusă în limba franceză de Alphonse Tavan [3]), unul dintre cei șapte întemeietori ai societății Felibrilor.

---

1. In ziarul „*La Romania*", Roma, 1884, No. 3. Acest fragment va fi retipărit într'o lucrare ce va apare zilele acestea.

2. Păr. Lucaciu a fost la serbarea Felibrilor din Montpellier și la 4 Mai 1896 a ținut o conferință despre „Chestiunea Orientului român" Cfr. *Mesagerul Național*, 1896, No. 32-3.

3. N. la 1833, m. la 1905. Tavan a publicat: *Amour e Plour. Recuei de pouesio* (1876); o comedie fantastică și legendară în 5 acte: „*Li Masc*" (1897) (Cfr. *Larousse du XX-e siècle*, t. XV, p. 609), apoi *Vido vidanto* (1900), o antologie de poezii scrise între anii 1876 și 1900 și *La fete du cinquantenaire de la fondation du Félibrige, qui sera célébrée le 22 mai 1904 à Font-Ségugne* (1904). Tavan s'a născut, a trăit și a murit la Chateauneuf-de-Gadagne, în apropiere de Font-Ségugne, leagănul societății Felibrilor.

Au doutou Lucaciu
aparaire de la Transilvanio e di
Transilvan

Pèr canta soun amour e crida soun desrèi,
l'a milo parladuro :
Li juge despietous chanjaran pas la lèi
Qu'a fa dono Naturo.
Long di valat fangous lou grapaud bramara,
Arpatejant, immounde,
Mai pres di clar sourgènt lou roussignòu dira
Soun cant à tout lou mounde !
Car, maugrat lou desden, lou mespres, la presoun,
Lis ideio flambejon :
La santo Liberta reviéude li nacioun
E li raço racejon.

Traducerea franceză :

Au docteur Lucaciu,
defenseur de la Transylvanie et
des Transylvains.

Pour chanter son amour et crier son tourment, il est mille langages ; les juges sans pitié ne changeront pas la loi qu'a fait dame Nature.

Le long des fossés fangeux, le crapaud bramera grouillant, immonde,... mais près des claires sources, le rossignol dira son chant à tout le monde !

Car, malgré le dedain, le mépris, la prison, les idées flamboient : La sainte Liberté ravive les nations et les races se perpetuent.

Poezia [1]), scrisă în idiomul „Merèio" şi cu ortografia avignoneză, e importantă şi prin faptul că A. Tavan a fost un ţăran simplu, doar mai târziu a fost mic funcţionar la Căile Ferate. Avem astfel o dovadă de ecoul ce l'au găsit în sufletul adâncilor mulţimi de la ţară din Provenţa suferinţele şi luptele Românilor ardeleni pentru desrobirea de sub jugul ungar.

---

1. Neavând la dispoziţie scrierile lui A. Tavan, reproduc poezia, după corectarea câtorva greşeli de tipar, din ziarul „*Mesagerul Naţional*", Bucureşti, 1896, No. 34.

PROBLEMA EREDITĂŢII ŞI EDUCAŢIA [1])

de C. NARLY

Pentru educaţie studiul eredităţii poate avea consecinţe din cele mai importante.

Dacă omul ar fi pe de-a'ntregul produsul eredităţii, influenţa educaţiei ar putea să fie privită ca nulă, şi ca atare, orice act educativ inutil şi oţios. Dimpotrivă, în ipoteza omului considerat la naştere ca o tabula rasa, influenţele externe fiind acelea care determină devenirea sa, optimismul pedagogic, necontrolat de experienţa ştiinţifică, putea să ajungă la formulările mult exagerate ale lui Helvetius, sau la marea încredere în puterea educaţiei a unui John Locke, care totuşi îi vede anumite îngrădiri aduse de însăşi natura omului. Ereditatea, pentru acei ce o consideră ca pe singurul factor decisiv în devenirea omului, pare a constitui polul opus optimismului de mai sus.

Pe noi ne interesează să vedem care este rolul eredităţii în procesul de desăvârşire a omului, dacă este posibil să considerăm pe om ca fiind fructul exclusiv al eredităţii, sau dacă, în afară de factorul înăscut, pe care nu-l putem nega, în procesul de maturizare a omului, mediul înconjurător nu îşi are o mare parte de contribuţie. In cazul când pe lângă factorul înăscut se adaogă mediul, ca o condiţie indispensabilă pentru desvoltarea omului, atunci, educaţia, care nu alcătueşte altceva decât o parte destul de importantă din acest mediu, îşi păstrează toată eficacitatea, deci şi toată îndreptăţirea, şi chiar mai mult, toată necesitatea.

1. Ereditatea biologică; darvinism şi lamarckism

Baur defineşte ereditatea astfel: „Cu ereditate, în înţelesul biologic al cuvântului, denumim în general faptul că urmaşii unui părinte — sau, la reproducţia sexuală, ai părinţilor — sunt asemănători (gleichen) cu părintele sau respectiv părinţii" [2]). Kammerer găseşte că ereditatea constă în „trecerea însuşirilor părinteşti asupra urmaşilor" [3]). Noi vrem ca definiţia eredităţii să cuprindă în

1. Capitol din „Pedagogia generală" ce va apărea.

2. Erwin Baur, *„Einführung in die experimentalle Vererbungslehre*, p. 2, Ed. V, Berlin, 1922.

3. Paul Kammerer, *Allgemeine Biologie*, p. 40, Ed. III, Berlin und Leipzig, 1925.

ea și explicarea la urmași a acelor predispoziții care nu înseamnă a fi asemănător; care venind dela străbuni, au stat în stare latentă în părinți și numai în urmașii acestora ajung la o desvoltare apreciabilă (atavism); care din cauza influenței mediului au luat un caracter diferit de al ascendenților; mai departe vrem să cuprindă definiția noastră acele predispoziții, care în îmbinarea nouă ce o cunosc în descendenți, înseamnă ceva cu totul nou în manifestarea lor, față de ceeace reprezentau în ascendenți.

Prin ereditate înțelegem deci reproducerea, într'o formă sau alta, de către descendenți, a predispozițiilor aflate la ascendenți. Această reproducere de predispoziții nu este necesar să însemne o asemănare, deși fenomenul asemănării este acel care a isbit mai întâi și a dus la conceperea eredității.

Teoriile asupra eredității sunt foarte numeroase. Explicații multiple, bineînțeles cu caracter ipotetic încă, se pot da acestui fapt important pentru viață, și deci pentru toate științele ce au o directă legătură cu viața.

Nu este locul să dăm aici nici pe departe o privire cuprinzătoare asupra numeroaselor ipoteze cu privire la ereditate. Trebue să constatăm însă că în genere ele stau într'un anumit raport pe de o parte cu darwinismul, pe de alta cu lamarckismul, adesea vădind asemănări cu ambele aceste directive. Adevărata deosebire dintre ele nu trebuește căutată atât în admiterea sau nu a unor particule sau unități vitale, cât mai ales în aceea, dacă admit numai ereditatea caracterelor înăscute sau și pe aceea a caracterelor dobândite. Intre Darwin și Lamarck, deosebirile nu sunt atât de mari, pe cât au devenit la urmașii grupați în două curente protivnice.

In 1859, Darwin, publică importanta sa lucrare „Originea speței", urmată de o serie de alte opere importante [1]), ca „Variația animalelor și plantelor în stare domestică", în 1868; „Descendența omului", în 1871.

Lucrările lui Darwin au stârnit o mare vâlvă. Următoarele sunt ideile importante pentru probarea cărora Darwin aduce un imens material de observații: 1. Variabilitatea accidentală în toate direcțiile a ființelor organice, 2. Lupta pentru existență datorită înmulțirii prea mari a viețuitoarelor în raport cu mijloacele de trai disponibile, 3. Supraviețuirea ființelor mai apte sau indiferente și nimicirea celor neapte, ceeace constitue selecția naturală, 4. Sumarea variațiilor mai apte și fixarea lor prin ereditate, ceeace duce la formarea de specii noi.

Deși selecția naturală constitue partea cea mai cunoscută

1. Vezi traducerea franceză: Ch. Darwin, *L'Origine des espèces*, Paris, Reinwald, 1887; *De la variation des animaux et des plantes a l'état domestique*, Paris, Reinwald, 1880; *La descendence de l'homme*, Paris, Reinwald, 1881.

din darwinism, totuşi problema eredităţii [1]), pe care de altfel, ca şi întreaga teorie a transformismului nu el o pune întâi, a avut şi ea un foarte mare răsunet, nu numai în lumea ştiinţelor pozitive, ci şi în psihologie, etică, sociologie, etc..

Cu mult înaintea lui Darwin însă, Lamarck, pe drept recunoscut ca adevăratul fondator al teoriei transformismului, a dat o deosebită importanţă în afară de ereditate, unei probleme mai neglijate de Darwin : adaptabilitatea la mediu.

Pentru Lamarck circumstanţele externe, mediul, au o mare influenţă asupra acţiunilor şi deprinderilor şi astfel din cauza acestei influenţe organele întrebuinţate sunt desvoltate cu timpul, pe când lipsa de uzagiu duce la dispariţia organului.

Caracterele astfel dobândite prin funcţia obişnuită sau pierdute prin lipsa de folosire sunt transmise descendenţilor, dacă ele au fost comune celor două sexe, sau acelor care au produs aceşti noi indivizi. In rezumat, habitudinea prilejuită de mediu duce la dobândirea sau pierderea unor caractere. Caracterele astfel dobândite se transmit în anume condiţiuni urmaşilor. Acestea sunt cele două mari legi formulate de Lamarck în a sa „Filosofie zoologică" [2]), apărută în 1809 şi care îl fac adevăratul întemeietor al transformismului.

Recunoaşterea rolului pe care mediul, şi deci adaptarea la mediu, îl joacă în desvoltarea omului, ne dă o explicaţie foarte plauzibilă a devenirii oricărei fiinţe organice, privită atât ca individ cât şi ca specie. Partizanii curentului opus, foarte numeroşi, par a fi astăzi în scădere. Pe drept cuvânt i s'a făcut o sumă de critici întemeiate, provocate nu atât de teoria iniţială a lui Darwin, ci mai ales de exagerările darwiniştilor, care nu vor să recunoască marea înrâurire a circumstanţelor externe. Intrucât ne interesează pe noi, vom pune în evidenţă mai ales observaţiile următoare. Selecţia naturală poate explica cum fiinţele ce posedă anumite

---

1. Despre ereditate Darwin vorbeşte în citata lucrare asupra originei speciilor foarte puţin, recunoscînd că „legile care conduc ereditatea sunt în genera necunoscute" (p. 14) ; mai în amănunt problema eredităţii este tratată în : Variaţiunea animalelor şi plantelor în stare domestică, cap. XII.

2. J. B. Lamarck, *Philosophie zoologique*, 1809. Uşor de procurat fragmentul considerabil, publicat de Felix le Dantec, în Oeuvres choisies de J. B. L., Paris, Flammarion. La pagina 287 se găsesc următoarele două legi :

„Prima lege : în orice animal care n'a trecut de termenul desvoltării sale, întrebuinţarea mai frecventă şi susţinută a unui organ oarecare fortifică încetul cu încetul acest organ, îl desvoltă, îl măreşte şi îi dă o putere proporţionată cu durata acestei întrebuinţări, pe când lipsa constantă de întrebuinţare a unui organ îl slăbeşte pe nesimţite, îl deteriorizează, îi scade progresiv facultăţile şi sfârşeşte prin a-l face să dispară".

„A doua lege : tot ce natura a făcut pe indivizi să dobândească sau să piardă, prin influenţa circumstanţelor în care rasa lor se găseşte de mult timp expusă şi prin urmare prin influenţa întrebuinţării predominante a unui organ sau prin aceea a unei lipse constante de întrebuinţare a unei anumite părţi, ea îl conservă prin reproducerea noilor indivizi, care provin astfel, cu condiţia ca schimbările dobîndite să fie comune ambelor sexe sau acelor care au produs pe aceşti noi indivizi".

organe sau anumite însușiri folositoare, le pot păstra dealungul generațiilor, și împreună cu ele, triumfă în lupta pentru existență, dar nu pot explica evoluția lentă și treptată a acestui organ. Așa este, pentru a da un exemplu, în cazul copitei calului desvoltată din „piciorul deja redus la trei degete al strămoșului Eohippus" [1]), și căreia i-au trebuit aproape două milioane de ani până a ajuns astfel cum îl găsim în miocenul erei terțiare.

Deci tocmai dobândirea de caractere noi este aceea ce neodarwinismul nu poate explica, și această dobândire de caractere noi este ceeace se observă la tot pasul. Cum de se poate ajunge cu vremea la variații cu adevărat importante, fără a face să intervină rolul mediului, care astfel prilejuește desvoltarea caracterului dobândit? Weissmann, unul din marii promotori ai neodarwinismului, nu poate explica în mod ireproșabil evoluția câtă vreme rămâne înăuntrul teoriei sale prime, potrivit căreia plasma germinală se transmite dela părinți la descendenți și așa mai departe, fără a putea să conțină nimic nou față de plasma germinală a ascendenților. El a trebuit să-și întregească simțitor teoria, recurgând fără să vrea la influența mediului, de ex. în importanța pe care o dă hranei pentru variația determinantelor, admiterea eredității pentru modificările astfel produse [2]). Dacă nu recunoaște fățiș elementele lamarckiene din teoria sa, Weissmann nu mai puțin le introduce formând însă, după cum s'a observat de criticii săi, în limbaj darwinist, adevăruri aparținând direcției pe care o neagă.

Teoria mutațiilor sau a variațiilor bruște, discontinue și ereditare recunoscute și de Darwin sub numele de salturi (sports), dar care au fost puse în evidență mai ales de Hugo de Vries [3]), caută să explice transformismul prin aceste variații care s'ar fi producând fără ajutorul mediului și care se moștenesc. Totuși examinate de aproape, nimic nu dovedește că mutațiile nu ar fi acumulări de variații mici, produse prin ajutorul mediului. Ele nu joacă, în orice caz, decât prea puțin rol în evoluție și „nici măcar nu avem siguranță că mutanții sunt varianți noi" [4]).

Acumularea de variații lente pe linia noii specii, și chiar mutațiile singure de îndată ce fiind întâmplătoare, duc totuși la conservare, și chiar la progres fără colaborarea mediului, apar fie ca operă a hazardului, fie ca urmarea unei predestinări. Ori predestinarea este incompatibilă cu gândirea strict experimentală ce trebue să domnească în științele naturii. Iar hazardul, la rândul său, ia și el forma unei intenții. Dar chiar dacă am admite un finalism care ar domni înăuntrul diverselor specii, și a vieții în general, el nu ar fi îndestulător ca să ne explice evoluția și deci progresul, în afară de colaborarea mediului.

1. E. G. Racoviță, *Evoluția și problemele ei*, pag. 75, Cluj, 1929.
2. Yves Delages et Marie Goldschmidt, „*Les Théories de l'évolution*, p. 150 Flammarion, Paris, 1911.
3. *Die Mutationstheorie*, vol. I. Leipzig, 1901, vol. II, Leipzig, 1903.
4. E. G. Racoviță, loc. cit. p. 162.

Teza lamarckiană a influenţei mediului şi a adaptării la mediu vine aici în mod firesc să complinească lipsurile teoriilor neodarwiniste. Darwin de altfel, mai înţelept decât urmaşii săi, nu numai că a recunoscut importanţa mediului, dar i s'a părut chiar că ar fi pus prea puţin accent pe el.

2. Starea actuală a problemei.

Dela începutul acestui secol problema eredităţii a făcut progrese mari. Lupta între lamarckism şi darwinism, nu a încetat, ci se dă necontenit, întărită încă de puncte de vedere străine de preocuparea ştiinţifică, cum este recrudescenţa teoriei raselor, ce are la baza sa motive politice. Rasiştii neagă moştenirea elementelor dobândite, mai ales pentru a putea explica puritatea rasei. Dar, cum observă un cunoscător al problemei: „rasismul... dacă este o maşină de război politic şi social, nu are nici o bază ştiinţifică solidă" [1]).

Se pare, că în ultimul timp biologii (în afară de exagerările amintite) ajung la recunoaşterea importanţei tot mai mari, a ambilor factori, atât a celui înăscut, cât şi a mediului cu adaptarea pe care o provoacă. Este o venire la drumul de mijloc. Experienţele călugărului Gregor Mendel, publicate în 1866 şi rămase multă vreme aproape necunoscute, au fost aduse în discuţie în 1900, verificate şi întregite, constituind un important suport al stadiului actual al cercetărilor asupra eredităţii în biologie, sau mai precis, în noua disciplină denumită genetică [2]).

Noua stare de lucruri face superflue exagerările teoriei selecţiunii, dar păstrează ipoteza unor unităţi prin care se transmit caracterele. Pe de altă parte, importanţa mediului este, cum am spus, mereu mai mult recunoscută, mediul fiind acela care favorizează sau nu desvoltarea elementelor înăscute, fără a putea totuşi produce schimbări în organism, care să nu-şi aibă o bază înăscută. Totuşi recunoaşterea influenţei mediului numai asupra desvoltării individului, deci nerecunoaşterea eredităţii însuşirilor dobândite prin efectul conlucrării mediului, înseamnă numai o minimală recunoaştere a unei influenţe ce pare a fi mult mai importantă. Poziţiile neodarwiniste şi neolamarckiste continuă încă să-şi dispute, sub diferite forme, supremaţia.

Vom căuta, în cele ce urmează să vedem, cu titlul de exemplu numai, cum văd problema unii neolamarckişti, ca O. Hertwig, şi care recunoaşte ereditatea însuşirilor dobândite, să vedem tot cu titlu de exemplu, ce altă formă mai poate lua teoria eredităţii însuşirilor dobândite, la doi cercetători ca Hering şi Semon, ce

1. Maurice Caullery, *Les conceptions modernes de l'hérédité*, p. 277, Flammarion, 1935.

2. Vezi citata lucare a lui M. Caullery, unde problema eredităţii este expusă limpede şi pe larg, aşa cum se prezintă astăzi.

elaborează o teorie a memoriei, prin care explică ereditatea, și însfârșit vom expune rezultatul la care ajunge un cercetător ca Johannsen, ce nu admite ereditatea însușirilor dobândite, dar care în schimb prezintă un maximum de garanții științifice și de spirit critic.

Hertwig, care se declară lamarckist, bazându-se pe multiple experiențe ale sale și ale altora, ajunge la concluzia că complexul de predispoziții, masa ereditară, idioplasma după denumirea dată de Naegeli, se poate schimba prin mutațiuni, și că modificările de constituție suferite astfel, sunt ereditare [1]).

Iar în ce privește cauzele schimbărilor suferite de masa ereditară, concluzia lui este, altfel decât la de Vries, „că schimbările ideoplasmei sunt urmarea directă a excitațiilor externe, care o ating și o transformă nemijlocit, sau prin intermediul corpului"... „După părerea noastră — și prin aceasta ne așezăm pe terenul lamarckismului — există un raport direct între mutație și excitație, mutația este o urmare a excitației și de aceea nu „întâmplătoare" și „fără direcție", ci, în rezultatul ei dependentă de excitație, adecvată ei" [2]).

Bineînțeles Hertwig admite că nu „fiece proprietate dobândită de organism în timpul vieții individuale ar fi cumva moștenită", și aduce cuvenita recunoaștere meritului lui Weissmann, care a spulberat prin critica sa multe idei greșite în privința moștenirii caracterelor dobândite. Proprietăți care nu înseamnă decât o schimbare a fenotipului, nu se moștenesc, spune și Hertwig. Dar în afară de asemenea schimbări superficiale, mediul poate provoca și schimbări adânci, care să atingă însăși masa ereditară. Aceste schimbări se transmit descendenților.

In această direcție a eredității însușirilor dobândite, se exprimă și marele savant român E. G. Racoviță. „Lumea actuală a fenomenelor" spune d-sa, „este rezultatul unei evoluții continue. Această evoluție este datorită direct influenței condițiilor de existență. Aceste condiții de existență variază continuu în timp, ele sunt diverse și în spațiu, deci niciodată și nicăiri identice. La „acțiunea" acestor variații, corespund „ca reacțiune" variațiile viețuitoarelor, variații care se fixează prin ereditate și se răspândesc printre membrii aceluiași neam prin panmixie, adică încrucișare" [3]).

Hering interpreta memoria ca putând fi extinsă nu numai asupra reproducerii intenționate, ci și asupra reproducerilor nonvoite, a senzațiilor, reprezentărilor, sentimentelor și tendințelor. Astfel memoria este concepută larg, „în sensul unei facultăți originare (Urvermögen) care este isvorul și totodată legătura unifi-

1. Oscar Hertwig, loc. cit. p. 753.
2. Loc. cit. p. 752.
3. E. G. Racoviță, *„Evoluția și problemele ei*, p. 169, Cluj, 1929.

catoare a întregii noastre vieţi conştiente" [1]). Pentrucă apare „la o privire mai aproape că memoria nu poate fi considerată propriu zis ca o facultate a conştientului, ci mai ales a inconştientului" [2]), şi „cum cu un cuvânt pentru punctul de vedere pur empiric, inconştient şi materie trebue să fie acelaş lucru, fiziologia poate cu deplin drept să denumească memoria, în sensul larg al cuvântului, ca pe o facultate a substanţei cerebrale, ale cărei exteriorizări cad în mare parte şi în conştient, pe de alta şi nu în mai puţin esenţială parte însă curg inconştient, numai ca procese materiale [3]).

Ereditarea explică prin „memoria organismului" sau prin „puterea lui de reproducere", celula vie, dând naştere la celule fiice, ale căror proprietăţi vor fi un fel de reproduceri ale proprietăţilor sau însuşirilor celulei mame.

Faptul că prin celulele sexuale se transmit însuşiri de ale părinţilor, însuşiri dobândite de diferite organe, altele decât celula, este explicat de Hering prin aceea că „sistemul nervos alcătueşte totuşi, cu toată difuzarea lui extraordinară în celule şi fibre un tot coerent" [4]), ce stă în legătură cu toate organele, ba chiar, poate, direct sau indirect, cu toate celulele organelor importante, iar organele germinale stau încă în şi mai strânsă legătură cu toate celelalte şi în special cu sistemul nervos, şi de aceea „istoria conştientă sau inconştientă a întregului organism găseşte un ecou mai puternic în celula germinală (Keimstock) decât aiurea" [5]).

Cu cât un organ a fost mai mult exercitat, cu atât mai mult însuşirile sale vor fi memorate şi lăsate moştenire urmaşilor. Astfel proprietăţile înăscute, şi acelea dobândite, sunt ereditare sub forma memoriei sau puterii de a reproduce a organismului.

Ceeace se numeşte instinct la animale, nu este altceva decât „exteriorizare a memoriei sau a puterii de reproducţie a materiei organizate" [6]).

Creerul omenesc posedă de sigur o astfel de memorie mult mai extinsă, şi „ceeace numim instinct la animale, apare aici, într'o formă mai liberă ca predispoziţie" (Anlage) [7]).

Fiinţele organice ne apar deci astăzi ca „un produs al memoriei inconştiente a materiei organizate, care crescând mereu şi mereu împărţindu-se, asimilând mereu materie nouă şi pe de alta parte dând înapoi lumii anorganice, mereu privind în memoria sa

1. Ewald Hering, *Über das Gedächtnis als eine allgemeine Funktion der organisierten Materie, Vortrag gehalten in der feierlichen Sitzung der kaisserlichen Akademie der Wissenschaften, in Wien, am XXX Mai MDCCCLXX*, Leipzig, 1905, p. 7.
2. Loc. cit. p. 9.
3. Loc. cit. p. 10.
4. Loc. cit. p. 14.
5. Loc. cit. p. 14.
6. Loc. cit. p. 18.
7. Loc. cit. p. 20.

noutăți pentru a le reproduce iarăși și iarăși, se plăsmui mereu tot mai bogat, cât timp trăi" [1]).

Semon își pune astfel întrebarea : „Suntem îndrituiți a adopta părerea că în circumstanțe favorabile, prin excitațiile declanșate în corpul părintesc, pot fi schimbate potențele ereditare ale celulelor germinale (baza genotipică) și prin aceasta normele de reacțiune ale descendenților în același sens cu schimbările apărute la părinți" [2])? El crede că poate răspunde afirmativ, pe baza faptelor și experiențelor. Excitațiile produse în organism, lasă în substanța sensibilă din organism schimbări durabile, pe care le numește engrame. El poate să afirme „că aceste engrame rămân în substanța sensibilă nu numai a somei, ci, în circumstanțe favorabile, chiar a celulei germinale" [3]).

Prin însușire înțelege el „reacțiunea substanței sensibile la anumite excitații" [4]). Și bine înțeles, nu afirmă că însușirea ca atare este ereditară, „ci numai dispoziția schimbată, de a desfășura însușirea sau reacțiunea respectivă, în mod spontan la timpul sau la locul dat".

Ereditatea atârnă, după el, de următorii factori : „1. de natura, tăria și repetiția excitațiilor, 2. de starea generală a organismului supus influenței lor, 3. de starea de fiece dată a celulelor sale germinale (perioada lor sensibilă)" [5]).

Din cele spuse cred că se vede limpede că pentru Semon influența mediului nu este atotputernică, dar, că atunci când condițiile sunt date, influența acestuia asupra substanței vii, sub formă de predispoziție, devine un bun câștigat a generațiilor viitoare.

Semon deși privește lamarckismul în mod critic, și fără a se considera un adept al acestui curent, recunoaște ceeace e esențial în această concepție.

Să vedem acum problema tratată de un cercetător care în mod conștient nu vrea să se ocupe decât de latura experimentală a eredității, fără incursiuni în domeniul ipotezelor relative la evoluție.

Johannsen recunoaște existența unor „stări", „factori", „unități" sau „elemente", pentru care, simplificând denumirea de „pangene" a lui Vries, întrebuințează expresia de „geni". Genii condiționează proprietățile sau caracterele organismului. Prin gen trebue să se înțeleagă același lucru ca și prin predispoziție (Anlage), fiind totuși, un termen preferabil, după Johannsen, întrucât nu e încărcat cu multiplele înțelesuri la care poate da naștere denumirea de predispoziție. In ediția mai veche, din 1913, a operei

1. Loc. cit. p. 17.
2. Richard Semon, *Das Problem der Vererbung „Erwarteter Eigenschaften"*, Leipzig, 1912, p. 10.
3. Loc. cit. p. 175.
4. Loc. cit. p. 7.
5. Loc. cit. p. 184.

sale „Elemente ale teoriei eredității exacte", Johannsen recunoaște că genii sunt niște unități ipotetice: „asupra elementelor genotipice — geni — noi nu știm propriu zis nimic. Ei sunt construcții ipotetice" (hypothetische Gebilde) [1]), spune el însuși. Insă experimentările în materie de ereditate l-au dus și pe el ca pe cei mai mulți dintre acei ce s'au ocupat cu această chestiune, la siguranța că „celulele sexuale — gameții cum se spune astăzi cu un singur nume pentru oocit și spermatozoid — au „ceva" în constituția lor care condiționează organismul întemeiat prin fecundare" [2]).

Asupra naturii ipotetice a genilor, Johannsen revine în ultima ediție din 1926, a numitei sale lucrări, unde acum afirmă că „genii sunt realități, nu concepții ipotetice, ca așa de multe unități instalate în mod ipotetic în trecut, ca gemulele lui Darwin, pangemele lui de Vries, etc." [3]). Totuși, și de data aceasta el trebue să recunoască faptul „că nu știm nimic asupra naturii genilor".

Genii sunt factorii constituționali ce se transmit prin ereditate. Ei sunt elementele ce compun genotipul, prin care așa dar se înțelege tipul predispozițional, „suma tuturor factorilor constituționali care condiționează forma de reacțiune a gameților, respective a zigoților" [4]). (Gameții sunt celulele sexuale din funcțiunea cărora rezultă oul, care se mai numește de aceea zigot). Dacă prin urmare genotipul reprezintă totalitatea predispozițiilor înăscute, apoi felul cum aceste predispoziții (genotipul) se manifestă sau apare în afară, în proprietăți pe care le putem deslușî inspectând individul, poartă după Johannsen denumirea de fenotip. Fenotipurile sunt așa dar „tipuri de constituție externe", ce alcătuesc „realități măsurabile, *apariții* mai mult sau mai puțin clare[5]"), spre deosebire de predispozițiile (înăscute) așa cum sunt ca geni. Deosebirea între genotip și fenotip este importantă, întrucât, indivizii identici ca genotip, pot fi diferiți ca fenotip și invers.

Pentru a înțelege deosebirea dintre genotip și fenotip trebue să introducem noțiunea de mediu, întrucât proprietățile genotipice sunt considerate singurele ca fiind patrimoniul ereditar al ființei, pe când cele fenotipice, înfățișază numai modul cum genotipul, sub influența mediului se manifestă în afară.

„Pe de-o parte stă așadar genotipul ca constituție de bază a organismului; de cealaltă parte avem mediul (die „Lebenslage") — și jocul adesea foarte încurcat dintre genotip și mediu, condiționează caracterele personale realizate ale fiecărui organism, fenotipul său" [6]). Niciodată mediul nu este același pentru doi indivizi. Și cum pentru desvoltarea predispozițiilor înăscute, mediul

---

1. W. Johannsen, *Elemente der Erblichkeitslehre*, p. 666. vezi și 144, Ed II. germană, Jena, 1913.
2. Loc. cit. p. 143.
3. W. Johannsen, *Elemente*, etc. p. 640. Ed. III germană, Jena. 1926
4. Loc. cit. p. 231; comp. Ed. II, p. 208.
5. Loc. cit. p. 230; comp. ed. II, p. 208.
6. Loc. cit. p. 170, Vezi și ed. II, p. 146.

care sprijină sau împiedică pe unele din ele, constitue o condiție fără de care desvoltarea lor nici nu poate fi gândită, se vede ușor cum indivizii cu genotip identic, vor daîn mod firesc naștere la fenotipi diferiți, vor deveni în caracterele lor manifeste altfel, vor avea o altă „constituție personală", vor avea o altă „reacțiune realizată".

„Intreaga normă de reacțiune a unui organism este în mod primar determinată de către constituția genotipică" [1]), de elementele ce alcătuesc gameții sau zigotul. Totuși care vor fi reacțiunile realizate, aceasta depinde de diverșii factori exteriori. Cu toată această importanță recunoscută mediului, întru ce privește desvoltarea predispozițiilor, totuși în privința eredității, nu are valoare după Johannsen decât genotipul, căci caracterele dobândite, sau costituția personală, înfățișarea luată de predispoziții sub influența mediului, nu este, după el, ereditară.

Ceeace importă în ereditate nu este asemănarea sau identitatea fenotipică, care ea depinde de mediu, și care dă naștere la cazuri de „falsă ereditate" sau ereditate aparentă. In ereditate nu este important decât genotipul, pe el se sprijină adevărata ereditate, care este definită de Johannsen, spre deosebire de cea falsă, astfel: „Adevărata ereditate se raportează la geni, a căror împărțire la descendenți este decisivă; falsă ereditate, respectiv neereditate, se raportează numai la factorii mediului înconjurător" [2]).

Marea importanță a mediului pentru putința de desvoltare a predispozițiilor, se desprinde cu claritate din cele spuse până acum. Tocmai influența mediului, a condițiilor de viață, este aceea care produce adese înșelătoarea interpretare a unei eredități acolo unde ea nu există, asemănarea dintre ascendenți și descendenți nefiind în aceste cazuri decât opera mediului. „Faptul că în viața organismelor genii și factorii mediului conlucrează inseparabil, face adesea, în cazurile concrete, foarte dificilă interpretarea aparițiilor eredității în autenticitatea sau falsitatea lor, în sensul precizat aici" [3]).

In teoria lui Johannsen, rolul circumstanțelor externe, pentru putința de manifestare a predispozițiilor, este recunoscut. Punctul său de vedere este cu totul obiectiv și critic. Faptul că experiența nu a arătat cazuri, după părerea sa absolut sigure, de ereditate a fenotipului, a însușirilor dobândite, îl face să respingă concepția acelor ce o admit.

De bună samă, am văzut că nu lipsesc nici părerile contrare. Ceeace trebue să reținem din expunerile de până acum este, evident, în primul rând strânsa legătură dintre organism și mediu.

---

1. Loc. cit. p. 229. Vezi și ed. II, p. 207.

2. Loc. cit. p. 695. Vezi și ed. II, p. 663, unde ereditatea este definită: „Echte Erblichkeit" ist also Anwesenheit gleicher Gene (Bzw. Faktoren) bei Nackhommen und Vorfahren".

3. Loc. cit.

Factorul înăscut şi împrejurările sale de viaţă conlucrează la procesul de maturizare a organismului. In acelaş timp observăm că nu este aici o raţiune teoretică — iar experienţele unor biologi par a duce la concluzii în acest sens, deşi siguranţa absolută încă nu este — ca proprietăţile astfel dobândite, când sunt îndestul de adânci şi produse într'un timp îndestulător de lung, să nu fie şi transmisiile sub formă de predispoziţii, care pentru desvoltarea lor vor avea nevoe de sigur, la rândul lor, din nou, de sprijinul prielnic al mediului.

3. Ereditatea psihologică şi educaţia.

Studiul eredităţii a putut să facă relative progrese în lumea plantelor, precum şi la unele animale. Totuşi el se află încă foarte la început şi este plin de controverse. Aplicarea rezultatelor sale la om se loveşte în special de mari dificultăţi, avându-se în vedere atât complexitatea naturii umane, cât şi imposibilitatea de a experimenta cu omul tot atât de uşor ca în lumea plantelor şi animalelor inferioare. In plus, la om mai intervine punctul de vedere psihologic care face şi mai grele cercetările. Ori tocmai aspectul psihologic al eredităţii este acel ce ne interesează în deosebi, în legătură cu educaţia.

Studiul eredităţii, din punct de vedere psihologic, este încă cu mult mai puţin desvoltat decât din acel biologic. Iar întru ce priveşte în special pe om, suntem încă siliţi a transpune în domeniul vieţii sufleteşti sau interpunându-le repetatele experimente biologice, sau a face anume cercetări de natură statistică, şi care sunt încă departe de a fi concludente. Totuşi, cum pe noi în cazul de faţă nu ne interesează ereditatea în sine, ci numai întrucât din problematica ei actuală am putea scoate un argument pentru sau împotriva educaţiei, ne vom mărgini la aducerea în discuţie a părerilor celor mai plausibile la care s'a putut ajunge în studiul eredităţii psihologice. De sigur, când vorbim de suflet, nu putem să uităm de strânsa legătură care îl uneşte de corp atât de mult, încât unii au putut să-l conceapă ca pe o expresie a acestuia, iar alţii să ajungă la formula cel puţin a unui paralelism psiho-fizic, sau a unei neutralităţi psiho-fizice, cum face William Stern. Vorbim de suflet, aici, fiind conştienţi de legătura ce îl uneşte cu corpul, dar şi fără a căuta să dăm acum o explicare a acestei legături ce a stârnit atâtea discuţii în psihologie.

Psihologul trebue să constate ca şi biologul, ereditatea predispoziţiilor dela ascendenţi la descendenţi. Prin predispoziţie trebue să înţelegem virtualitatea înăscută, care, pentru a se manifesta şi maturiza, are nevoe de colaborarea împrejurărilor, a mediului. In psihologie, ipoteza unei totale lipse de influenţă a mediului are încă mult mai puţini sorţi de a prinde decât în biologie. Mai degrabă s'ar putea susţine aici punctul de vedere opus, deşi vădit unilateral. Intr'o foarte bună lucrare despre ereditatea psi-

hologică. Peters, definește predispoziția în modul următor, făcând să iasă în evidență toată importanța mediului în desvoltarea ei. „Vom înțelege prin predispoziție condițiile parțiale ale însușirilor psihice, condiții date în suflet sau în organismul psiho-fizic, și la care alte condițiuni parțiale (de ex. date în mediu, excitațiile care deslănțue un proces psihic) trebue să se adauge pentru ca să apară o însușire psihică" [1]).

Dacă predispozițiile sunt înăscute, și dacă în determinarea lor jocul eredității are o deosebită importanță, apoi desvoltarea lor, transformarea lor în însușiri, nu se poate produce fără influența mediului, a circumstanțelor exterioare.

Cu toate predispozițiile pe care cineva le-ar avea pentru învățarea limbilor, el nu va ajunge la însușirea de a stăpâni mai multe limbi, dacă nu ar găsi în mediu condițiile prielnice pentru învățarea lor. Otto Tumlirz vede în predispoziție, cam în acelaș fel, numai posibilitatea, nu necesitatea desvoltării viitoare, căci desvoltarea spirituală nu este niciodată determinată pe de-antregul și cu o singură semnificație prin predispozițiile înăscute" [2]). El găsește șase caracteristice ale predispozițiilor: 1. faptul de a fi înăscute, 2. relativa lor indeterminare și multiplicitate de sensuri, 3. finalitatea, 4. nevoia de a fi declanșate de excitații externe sau interne, 5. nevoia de întregire prin lumea externă, 6. participarea autoactivă a eului la desvoltarea lor. Dintre aceste șase caracteristice ale predispoziției, a doua, a patra și a cincea, cer în mod limpede conlucrarea lumii înconjurătoare, fără de care o predispoziție nu va putea nici să se precizeze, determinându-se într'un anumit sens, nici măcar să fie declanșată, nici să fie întregită, prin conținuturile pe care numai acolo le găsește, ea nefiind decât formă ce are nevoie de un conținut care să o umple.

Asupra predispozițiilor nu putem să facem, bineînțeles, decât supoziții. In orice caz, ipoteza predispozițiilor este singura plauzibilă, de îndată ce nu vrem să cădem, fără nici o utilitate, în alte două ipoteze, care fiind într'adevăr neștiințifice, se reduc în ultimă instanță tot la ea. Una din aceste ipoteze ar fi aceea a sufletului asemenea unei foi de hârtie nescrise, acea tabula rasa, pe care lumea înconjurătoare își imprimă impresiile ei, dar în care caz totuși trebue să recunoaștem sufletului cel puțin predispoziția de a primi acele impresii. A doua ipoteză ar fi a unui suflet ce se naște cu însușiri gata făcute, care, pe lângă faptul că contrazic experiența de tot momentul, nu aduc nimic nou în ceeace privește raportul cu mediul, de care și ele trebue să fie trezite la viață și de la care trebue să primească conținutul.

Sufletul omenesc nu poate fi conceput altfel decât ca un

1. W. Peters, *Die Vererbung geistigen Eigenschaften und die psychische Konstitution*, p. 18, Jena, 1925.
2. Otto Tumlirz, *Einführung in die Jugendkunde*, vol. II, p. 35, ed. I Leipzig 1927.

mănunchiu de predispoziţii, pentru desvoltarea cărora lumea înconjurătoare este absolut necesară. Mediul este acel ce trezeşte la viaţă virtualităţile din noi. Fără excitaţiile externe nu e posibilă nici o maturizare psihică. Fără a auzi vorbindu-se în jurul său, omul nu ar putea învăţa cutare sau cutare limbă, cum am spus mai sus, şi tot aşa nu ar putea nici măcar să-şi desvolte văzul fără aspectul lumii şi nici măcar să-şi înfiripe cât de cât muşchii corpului, fără rezistenţele lumii înconjurătoare. Nu mai vorbim despre însuşirile sufleteşti superioare, care nici nu pot fi gândite fără bunurile culturale ce le trezesc la viaţă şi le dau putinţa exercitării.

In predispoziţie trebue să vedem în orice caz aportul înăscut al individului, zestrea care cu drept cuvânt este interpretată ca o condiţie indispensabilă pentru ceeace omul va putea să devie, dar numai ca o condiţie, la care tot cu atâta necesitate trebue să se adaoge cealaltă condiţie indispensabilă, care este mediul. William Stern pregneză, pentru conlucrarea dintre predispoziţie şi mediu, termenul de convergenţă. „Numai în raport cu lumea exterioară primeşte noţiunea de persoană întreaga ei realitate vie. Căci persoana are nevoe de lume pentru a se desăvârşi. Lumea externă oferă excitaţiile faţă de care persoana reacţionează; ea alcătueşte materialul sesizat de cauzalitatea personală şi din care persoana se clădeşte ca configuraţie, ea creează limitarea şi determinarea, numai prin care tendinţele şi predispoziţiile persoanei, cu multiplicitatea lor de sensuri, sunt reduse la o existenţă precizată"... „acest raport pozitiv, teleologic, dintre persoană şi mediu, îl denumim noi convergenţă" [1]). Lăsând la o parte interpretarea finalistă a lui Stern, vedem că după concepţia convergenţei, formulată de unul din cei mai serioşi psihologi ai vremii, tot ce omul este şi poate să fie, este condiţionat atât de factorul înăscut, cât şi de mediu, fără de care predispoziţiile nu pot ajunge, cu toată finalitatea lor lăuntrică, la nici o desvoltare.

Dacă este aşa, apoi aportul înăscut al omului (toate virtualităţile ereditare cu care el vine în viaţă, şi pe care toate le putem îngloba sub denumirea de predispoziţii) nu numai că nu face inutilă educaţia, dar, întrucât ea constitue o înrâurire raţionalizată a mediului, o face chiar foarte preţioasă. Ereditatea numai prin ea singură nu constitue decât o condiţie pentru procesul de devenire şi maturizare a omului. Cealaltă importantă condiţie trebue să se adaoge din afară, fiind constituită de mediu, al cărui cerc de organizare intenţională este educaţia.

In acest punct al reflexiilor asupra eredităţii psihologiei în raport cu mediul şi educaţia, nu am depăşit însă poziţia analogă susţinută de unii dintre teoreticienii cei mai atitraţi ai eredităţii biologice, cum este Johannsen de care ne-am ocupat mai sus. Şi ei

---

1. William Stern, *Die Menschliche Persönlichkeit*, p. 10, Ed. III. Leipzig, 1923.

văd marea importanță a înrâuririlor externe pentru manifestarea fenotipică a genotipului (genotipul reprezentând predispozițiile, iar fenotipul modul cum ele ne apar în manifestare). Dar în afară de acei ce se declară partizanii fățiși ai lamarckismului, cum am văzut în cazul lui Hertwig, sau de acei ce fără a se declara, recunosc totuși punctele sale esențiale, ca în cazul lui Semon, ei nu admit că fructul experienței proprii a ființei maturizate prin contactul cu mediul, se poate transmite. Pentru desvoltarea predispozițiilor și consolidarea lor în însușiri, rolul mediului nu poate fi în mod serios contestat, și cum vedem el este considerat de unii ca un factor esențial. Dar caracterele dobândite, fenotipul, după expresia lui Johannsen, acestea nu ar putea fi transmise ereditar.

In psihologie, unii cercetători, ca Peters, se țin solid pe această poziție, analoagă aceleia a lui Johannsen, la care de altfel se referă frecvent, făcând în acelaș timp o critică destul de serioasă încercărilor, poate uneori cam grăbite, ale unor psihologi, de a admite și ereditatea însușirilor dobândite pe lângă aceea a predispozițiilor.

In acest stadiu al discuției este bine să mai întârziem puțin. Când este vorba de sufletul omenesc trebue să accentuăm o deosebire importantă față de lumea biologică. Sufletul nu numai că este fructificat de mediu, în sensul maturizării sale, al cărei rezultat este precizarea predispozițiilor ce devin acum însușiri, dar sufletul mai dobândește și o stăpânire a mediului, prin cunoștințele despre mediu ce se acumulează și se leagă în mintea omului. Aceste cunoștințe, prelucrate și amplificate de minte, alcătuesc ceeace se numește cultură. Cultura constitue în nenumăratele ei forme și amănunte, conținuturile cele mai importante prin ajutorul cărora, în omenirea actuală, predispozițiile și însușirile se exercită intenționat prin educație, se desvoltă și se desăvârșesc. Influența intenționată a educației, mai ales prin ajutorul culturii se manifestă. Din cauza acestui raport dintre predispoziții și însușiri pe de-o parte, bunurile culturale pe de altă parte, s'a putut spune despre primele că alcătuesc formele corespunzătoare bunurilor culturale. Orice bun cultural, nu poate deveni proprietatea cuiva decât prin intermediul forțelor sufletești, formale, din om.

Dar de aici urmează pentru om, nu numai putința de a lua contact cu cultura, ci și de a se perfecționa necontenit în direcția acestui contact, dând naștere la noi produse culturale, care reprezentând un progres față de cele anterioare, silesc mintea la o exercitare ce va avea ca urmare o și mai mare perfecționare a ei, ș.a.m.d. O aparență de problemă ce s'ar naște aci ar fi aceea, dacă tot bagajul cultural, toate cunoștințele acumulate de un om în viața sa, sau măcar o parte din ele, nu se pot transmite ereditar la urmași. Experiența arată că nu. Fiecare generație trebue să ia dela început drumul introducerii în cultură, pe care omenirea o păstrează sub forma obiectivărilor în cărți, instituții, monumente,

instrumente, etc.. Totuşi funcţiile psihice, consolidate pe baza predispoziţiilor, cunosc la fiecare individ în parte, o desvoltare preţioasă, de natură formală. Intrebarea e acum dacă măcar aceste funcţii, aceste însuşiri evoluate, nu se transmit, făcând astfel ca o generaţie să profite cel puţin din acest punct de vedere, de munca spirituală depusă de generaţiile precedente. Este încă odată problema transmiterii însuşirilor dobândite, transpusă în psihologie. Observaţia generală pe care oricine o poate face, ar pleda în favoarea transmiterii la om a însuşirilor psihice astfel perfecţionate în contactul cu mediul, şi mai ales mediul cultural. Noi vedem cum tot restul animalelor se menţine, din punctul de vedere psihic, într'o stare pe loc desăvârşită. La nici un animal în afară de om nu se poate observa ceva asemănător cu ceeace se numeşte progres. La om însă, progresul (ne mărginim la acel intelectual) ia forme uimitoare. Toate descoperirile ştiinţifice, tehnice, estetice, vădesc o anumită afinare a minţii omeneşti, ce merge în mod crescând. Aceasta înseamnă un argument în favoarea eredităţii însuşirilor dobândite, sau ceeace este acelaş lucru, în favoarea eredităţii predispoziţiilor evoluate. Ribot, în cartea sa „L'Hérédité psychologique", afirmă cu toată seriozitatea sa ştiinţifică: „In individ, orice progres al inteligenţei, fixat de memorie, devine baza şi condiţia unui nou progres. Ereditatea joacă pentru speţă aproape acelaş rol ca şi memoria pentru individ" [1])... Luând ca exemplu progresul spiritului francez, Ribot poate să spună: „Dar acest progres se caută a fi explicat întreg prin cauze exterioare: influenţa credinţei creştine, cruciade, descoperiri, cultură greacă şi latină, Renaştere, etc. etc.. Ori după părerea noastră există deasemenea şi o cauză interioară despre care nu se spune nimic: este transformarea lentă a inteligenţei, datorită eredităţii. Constituţia mijlocie a spiritului francez in sec. VI şi IX nu-l făcea capabil decât pentru un anume grad de cultură; dincolo de aceasta el nu înţelegea nimic, desfigura totul"... „Dar această constituţie mijlocie, îmbunătăţită de cultură, este transmisă generaţiei următoare, dobândă şi capital, de aceasta alteia, şi aşa în timp de zece sau douăsprezece secole" [2]).

Filosoful englez Spencer gândea în acelaş chip. Stern crede să poată conclude tot în acest sens: „La mult discutata chestiune, dacă ar exista o ereditate a însuşirilor dobândite — în sens fizic ca şi psihic — trebue răspuns afirmativ. Nu că o calitate oarecare, străină cu totul de om, şi care i-ar fi impusă exterior prin vre-o influenţă a mediului, ar deveni treptat sau deodată proprietatea lui exterioară, în aşa fel încât el de-acum încolo ar transmite-o ereditar urmaşilor; — ci o predispoziţie ereditară neprecisă este transmisă din generaţie în generaţie în formă mereu mai

1. Th. Ribot, *L'Hérédité psychologique*, p. 304, ed. X. Alcan, Paris, 1914.
2. Loc. cit. p. 305.

precisă, la care de sigur această precizare este adusă prin influențele exterioare" [1]).

Nu atât de categoric precum ne-a apărut Stern, punând însă mai complex problema influenței mediului, se exprimă Tumlirz : „Influența mediului este așadar foarte importantă, mai întâi asupra conținutului, mijlocit însă și asupra formei, direcției și măsurii desvoltării unei predispoziții. Totuși nu trebue să fie supraprețuit, căci el este, cum am accentuat adesea, mărginit prin predispozițiile prezente. Noi predispoziții mediul nu poate crea, întrucât ele sunt înăscute, și din cele prezente nu poate fi desvoltată decât o posibilitate, care este dinainte modelată în predispoziție" [2]). Ese clar din formularea lui Tumlirz nu numai relația reciprocă dintre mediu și predispoziție, dar și ideea că în nici un caz, o predispoziție, oricât de exercitată ar fi, nu va putea să ajungă decât la o însușire a cărei maximală putință de desvoltare este dinainte fixată în predispoziție, deși, bineînțeles, în cazul unei lipse de exercițiu, ea poate rămânea în stare rudimentară, pe lângă altele, ce fiind exercitate de mediu, se desvoltă.

Totuși unii cercetători, cum este Pawlow, despre seriozitatea științifică a căruia nu ne putem îndoi, au crezut că pot dovedi ereditatea caracterelor, chiar la animalele inferioare, ca la șoareci de ex.. El a experimentat condiționat și la aceste animale, făcându-le să vie la mâncare după sunetul clopotului. Așa a putut să constate cum sucul gastric a început să fie secretat, după 300 de exerciții, nu la luarea hranei, ci chiar la auzul clopotului, în urma asociației stabilite după aceste experiențe între sunet și hrană. La prima generație de descendenți ai acestor șoareci supuși dresurii, s'a ajuns ca secreția să se producă numai după 100 experiențe, la descendenții din generația următoare, după 30, la a patra generație după 10, și în sfârșit, la a cincea generație după cinci experiențe. Cazul acesta ar fi din cele mai concludente pentru ereditatea însușirilor dobândite. Totuși Peters, care îl relatează, face anumite restricții [3]), bazate mai ales pe faptul că Pawlow, care a expus acest rezultat obținut la un congres de fiziologie, nu l-a publicat. Și chiar în cazul unei autenticități desăvârșite a acestor rezultate, alte preîntâmpinări se pot ridica ; toate de natură să pună la îndoială faptul eredității însușirilor dobândite. In felul acesta, constatând lipsa de stringență doveditoare și a altor cercetări, Peters poate să-și închee capitolul „Despre ereditatea însușirilor sufletești dobândite" cu afirmarea : Când Johannsen spune „că cercetarea experimentală nu a adus până astăzi nici un singur exemplu de o ereditate a însușirilor dobândite", această propoziție are valoarea pe de-a întregul și pentru ereditatea însușirilor sufletești" [4]).

1. William Stern, loc. cit. p. 107.
2. Otto Tumlirz, loc. cit. p. 41. Vezi și 31 et passim.
3. Peters, loc. cit. p. 316 și urm. Vezi și Johannsen, loc. cit. p. 680, unde sunt discutate și criticate și experiențele lui Kammerer cu salamandre.
4. Loc. cit. p. 319.

Cum vedem, părerile sunt însă împărţite, studiul eredităţii încă foarte nou, nu a putut stabili cu siguranţă incontestabilă faptul eredităţii însuşirilor dobândite, cu toate că această idee este extrem de plauzibilă.

Convingerea noastră este, că experienţe din ce în ce mai bine precizate şi cercetări statistice mereu mai amplu şi mai bine organizate, întinzându-se însă asupra unor epoci îndestul de îndelungate, vor aduce cu vremea proba că fructul exercitării organismului psiho-fizic nu se pierde, şi că o anumită perfecţionare formală a sa, sub forma unor predispoziţii mereu mai afinate, mai prompte în funcţionare este ereditară.

Totuşi, chiar în stadiul actual al cercetărilor, concluziile pe care le putem trage pentru educaţie sunt din cele mai favorabile.

Intr'adevăr, dacă omul matur ar fi pe de-a'ntregul produsul organizaţiilor sale interioare, al predispoziţiilor ce sălăşluesc în el, şi mediul nu ar avea nici o influenţă, educaţia ar fi redusă la un rol minim, de instrucţie, de comunicare de cunoştinţe. Deşi în plan biologic, poziţia aceasta este asemănătoare cu aceea susţinută de Schopenhauer din punct de vedere metafizic. Trebue de observat că şi acest rol al educaţiei ar fi foarte important, căci astfel prin raţionalizarea cunoştinţelor, prin gradarea lor metodică potrivit puterilor vârstei copiilor şi a tinerilor, instrucţia ar scuti omenirea — ceeace de altfel ea face şi a făcut din totdeauna — de a începe cu fiecare generaţie mereu dela capăt, să descopere tot ce generaţiile trecute au descoperit în domeniul culturii.

Dacă, dimpotrivă, însuşirile dobândite de fiece generaţie în cursul vieţii sale, ar fi măcar parţial ereditare, atunci rolul educaţiei ar fi covârşitor. In puterea educaţiei ar sta să organizeze astfel viaţa generaţiilor, încât în scurt timp să ne dea o omenire ajunsă la un maxim de desvoltare a însuşirilor sale.

In cartea postumă, „Éducation et Hérédité", filosoful francez Guyau ajunge tocmai la această atitudine, în privinţa raportului dintre ereditate şi educaţie: prin educaţie omul s'a îmblânzit, s'a civilizat, „rezultatul educaţiei în decursul secolelor s'a fixat astfel chiar în ereditate, şi aceasta constitue una din probele puterii pe care o are educaţia, dacă nu întotdeauna pentru prezent, cel puţin pentru viitor" [1]). Concluzia aceasta este de două ori favorabilă pentru problema noastră: nu numai că educaţia este posibilă şi eficace, dar rezultatele influenţei ei bune asupra omului se şi transmit urmaşilor.

Insă cu toată convingerea noastră în acest sens, ceeace putem afirma cu siguranţă ştiinţifică absolut nesdruncinabilă, ar reduce rolul educaţiei la o acţiune mult mai modestă, dar în acelaş timp absolut necesară omului, şi nelipsită de o anume grandoare.

De îndată ce omul este pe de o parte condiţionat în desvoltarea sa de predispoziţiile sale înăscute, iar pe de altă parte de

1. I. M. Guyau, *Éducation et hérédité*, p. 72, Ed. XVII, Alcan, Paris, 1928.

influența mediului înconjurător, rolul educației se precizează într'un sens plin de posibilități. Educația constitue desigur un cerc destul de mic, dar care se poate lărgi, potrivit cu progresele pedagogiei, — un cerc important de influențare asupra omului în devenire. Prin această influențare anumite predispoziții pot fi puse în condiții favorabile de desvoltare, altele lăsate în neactivitate și deci stăvilite în desvoltarea lor. In felul acesta, fiind dată strânsa legătură dintre zestrea înăscută a omului și influențele externe, prin care numai această zestre potențială poate deveni actuală, urmează că depinde în mare parte de opera educației, ceeace omul va ajunge la maturitate. De bună seamă, înăuntrul acestei concepții educația cunoaște îngrădiri materiale mari. Dificultățile care se ivesc, se referă mai ales la stadiul încă imperfect al științei cu privire atât la mediu cât și la om și mai ales la sufletul omului. Sunt predispoziții înăscute foarte puternice, pe care numai cu greu, sau uneori de loc, le-ar putea stăvili educația.

Este adevărat că mediul întreg contribue la formarea omului, iar educația nu poate mânui decât o parte relativ foarte mică dintr'acest mediu. Nimic nu împiedică însă ca educația să-și extindă mereu mai mult domeniul de aplicație, organizând pedagogic cât mai mult din mediul înconjurător. Este timpul ca preocuparea pedagogică să treacă dincolo de zidul restrâns al școalei. Familia, presa, legislația, viața socială și culturală, nu vor întârzia de sigur de a fi puse în situația să servească opera de formare a omului în chipul cel mai adecvat.

Dar cum am spus, o piedică mare în domeniul educației vine și din cauza imperfectei cunoașteri a vieții sufletești a omului. Ca să poți bine utiliza mediul trebue să cunoști factorul interior, pe care să-l influențezi prin acest mediu. Insă progresele psihologiei, cu toate greutățile inerente acestei științe, vor aduce și în această privință partea lor în consolidarea și sporire a puterii educației. Pe de altă parte sunt predispoziții înăscute foarte puternice, pe care numai cu greu, sau uneori de loc, le-ar putea stăvili educația. Apoi, în rolul ei pozitiv, educația nu ar putea totuși să ducă o predispoziție la o desvoltare a cărei putință maximă să nu fie dela început dată în natura ei. Părerea psihologului Tumlirz de care ne-am ocupat mai sus, este tot în acest sens. Predispozițiile permițându-ne o influențare și o desvoltare intenționată a lor, aduc cu ele totodată și limita maximă a acestei desvoltări.

Cu toate aceste îngrădiri, în majoritatea cazurilor și în anume limite, plasticitatea ființei umane este îndestul de mare, pentru ca să putem conta pe un procent însemnat de oameni pe cari educația îi poate influența în bine. „Amorfii constituesc legiuni", constată Ribot, și asupra lor înrâuririle externe au un rol covârșitor. Atât cunoașterea și utilizarea mediului înconjurător, cât și cunoașterea omului, cu toată imperfecția lor actuală, nu sunt motive care să ne întunece încrederea în puterea destul de mare a educației. Progresul lor va aduce de sigur și un însemnat progres în puterea

educației. Este numai o chestie de timp și de organizare științifică. Chiar astăzi, cu o psihologie imperfectă, și cu o imperfectă cunoaștere și utilizare pedagogică a mediului, se poate întreprinde și se întreprinde de fapt cu mult folos, opera de desăvârșire a omului, pe căi cât mai adecvate.

Ca un rezultat final vedem că ereditatea, chiar în cazul când ar avea un rol covârșitor în devenirea ființelor, nu face inutilă educația. Cu atât mai mult însă rolul educației apare ca util și important, de îndată ce vedem că aportul înăscut al omului are nevoe de mediul înconjurător spre a se desvolta. Iar educația nu este altceva decât acest mediu intenționat folosit în serviciul devenirii omului.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOUL COD PENAL ÎN LUMINA MORALEI CREȘTINE[1])

de Pr. Dr. C. NIȚESCU-ZLATIAN

Dacă e adevărat că „dreptul penal reprezintă — după cum zice Prins — istoria reacțiunii instinctive a societății, contra pornirilor instinctive ale individului"[2]) tot atâta adevăr cuprinde și susținerea lui Ihering că „spiritul poporului și spiritul epocei este spiritul dreptului[3]).

Sau mai precis: „s'a zis că un popor are întotdeauna guvernul care îl merită; se poate zice la fel că el are întotdeauna jurisprudența apropiată gradului său de moralitate,— după cum afirmă Planiol[4]).

Prin aplicarea noului cod penal, s'a schimbat ceva în viața noastră. Nu-i o pravilă nouă. E o nouă concepție juridică, în care creatorii de jurisprudență și avocații de bară, exemplarele excepționale de pătrundere și claritate juridică, prin sforțări îndelungate, caută norme nouă, cu atât mai însemnate, cu cât răspund unor necesități actual-sociale. Mai ales astăzi când „domnia capitalismului și legile de fer ale luptei pentru existență, — după cum zice H. Chamberlain[5]) au născut în știință, în filosofie și mai ales în drept „cultul individualismului", a cărui consecință este mărirea peste măsură a apetiturilor egoiste, răcirea și înăsprirea relațiilor dintre oameni, spolierea celui mai slab de către cel mai tare, în fine înăbușirea oricăror sentimente umanitare de îndatorire reciprocă. Viața omenească a devenit un abis clocotitor de mizerii, în care dreptatea întotdeauna este învinsă de forță. Tragedia vieții noastre omenești provine tocmai din pricină că tot dreptul nostru public și privat în vigoare nu este pe principiile eticei, ci pe legile neîndurate ale luptei economice. Oamenii nu mai cunosc marginea pornirilor lor egoiste, din zi în zi devin mai răi, mai lacomi, asemănându-se fiarelor care în viața lor întrebuințează numai unghiile și dinții. Salvarea de multe mizerii

---

1) Scurt rezumat dintr'o lucrare, în curs de tipărire.
2) A. Prins Criminalité et Répression, pag. 77—78.
3) Ihering Geist des romischen Rechts Tom. I. 3.
4) M. Planiol Vol. I. Droit Civil, pag. 119.
5) H. S. Chamberlain, Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts vol. I. Pag. 44.

sociale ce ameninţă timpul nostru, trebue căutată în legiferarea, sub diferite forme, a principiilor umanitariste şi altruiste, menite a desvolta spiritul de solidaritate şi de îndatorire reciprocă". Şi dat fiind că studiul dreptului, a fost o permanentă necesitate pentru biserică, o consecinţă a luptelor duse de ea, — după vorba lui Albert Hanck [1]), — dat fiind că statul în orice ramură de activitate a sa, legislativă, judecătorească sau administrativă, trebue să aibă încredere în primul loc şi înaintarea tuturor celorlalte interese, disciplinarea şi educaţiunea morală a poporului, după opiniunea lui Herbert Spencer [2]), care merge până acolo, încât susţine că întocmirile sociale şi legiuirile care nu-s în stare a contribui la realizarea acestui scop suprem, nu au raţiunea de a exista şi trebuesc privite ca un pericol naţional, — se înţelege alegerea subiectului, pe care îl voiu trata.

*

Dela sine înţeles că nu voiu căuta să trec în revistă articolele noului cod penal, cât mai ales voi urmări principiile fundamentale, care-i stau la bază, stăruind asupra operei preventive şi represive a lui, drept reacţiunea penală faţă de creşterea şi evoluţia criminalităţii.

Toate aceste vor fi făcute, în lumina moralei creştine, ştiut fiind că „dacă orice reformă legislativă este datorită, în general unei colaborări complexe, în care ideile morale adoptate de colectivitate şi conforme trebuinţelor de ordin politico-social sunt puse de acord cu postulate ştiinţifice, o asemenea colaborare este deosebit de vizibilă în domeniul legislaţiei penale" [3]).

*

Pornind dela principiul tradiţional al responsabilităţii morale, noul cod penal, stabileşte mijloacele de prevenţiune şi de represiune ale criminalităţii. Căci nu numai pedeapsa apără societatea, ci şi măsura preventivă, de siguranţă. Mai ales că de multe ori închisoarea, în comun, strică şi acelora cari încă nu-s pervertiţi. Mai precis, legiuitorul ia anumite măsuri de siguranţa chiar înainte de comiterea culpei, ceeace constitue opera preventivă a codului penal, operă urmărită pe baza principiilor moralei creştine. Iar măsurile acestea, conform art. 71, sunt de mai multe feluri :

1. *Curative* (Al. 1) Internarea infractorilor alienaţi, într'un ospiciu. (Al. 2) Internarea infractorilor anormali fiziologic şi psihologic, în azil.

2. *Eliminatorii* (Al. 3). Deţinerea infractorilor din obiceiu într'un institut special.

---

1) Albert Hauck Kirchengesichte Deutschland Vol. III. Pag. 961.
2) Herbert Spencer Facts and Comments London 1902, pag. 66.
3) Vezi expunerea de motive.

3. *Reformatorii* (Al. 4). Internarea vagabonzilor şi cerşetorilor într'o casă de muncă. Art. 338—345.

4. *Pură protecţie* (Al. 8). Interdicţia de a se afla în anumite localităţi, de a se afla în anumite localuri, de a exercita anumită meserie sau profesie. 71—78.

5. *Educative.* Impotriva minorilor. Prin art. 138—153, se prevede educaţia tutelară a minorilor, încredinţaţi fie părinţilor, rudelor, unei familii oneste ori societăţii de patronaj, institutului de educaţie corectivă, fie în punerea lor sub libertate supravegheată, ori aşezarea lor într'un institut de educaţie corectivă. Prin art. 346 legiuitorul are grije şi de vagabonzii şi cerşetorii minori, urmărind moralizarea şi îndreptarea lor.

Toate aceste măsuri preventive au la bază principiile moralei creştine, care a dat legiuitorului o vedere clară în ceeace este necesar vieţii sociale, într'o apărare a ei, o mână sigură şi dibace în alegerea mijloacelor, o ureche atentă cerinţelor justiţiei şi echităţii, corespunzând întru totul intereselor reale ale societăţii. Căci internând pe infractorii alienaţi într'un ospiciu, pe cei anormali într'un azil, pentru însănătoşirea lor la trup şi suflet, internând pe vagabonzi şi cerşetori în case de muncă şi aziluri de bătrâni, se va recunoaşte că-i operă samarineană. Iar deţinerea infractorilor din obiceiu în institute speciale, sau interdicţia de a se afla în anumite localităţi, de a pătrunde în anumite localuri de a exercita anumită meserie sau profesie, constitue măsurile de pază, de a-i păzi de ispită, de a-i scoate din anumit mediu şi a-i îndruma pe un făgaş de moralizare şi îndreptare, ceeace constitue una din îndatoririle noastre faţă de aproapele nostru.

„N'au nevoe cei sănătoşi de doctori, ci cei bolnavi". In ce priveşte pe minori, cunoscut este că religia creştină dela început i-a îmbrăţişat, făcându-se educatorul şi apărătorul lor.

„Lăsaţi copiii să vină la mine !" „Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însu-ţi" constitue şi azi ca şi întotdeauna, cea mai magnifică revelaţie, ce s'a făcut vreodată întru fraternitatea omenirii, căci „înaintea Lui Dumnezeu toţi oamenii sunt egali, toţi sunt liberi, (epist. Galat. 4.31) având un Dumnezeu şi tatăl tuturor, care este preste tot şi printre toţi şi întru toţi" (epistola către Efeseni. Cap. 4.6). Dela sine înţeles însă că legiuitorul n'a lucrat sub influenţa directă a religiei creştine. Putem afirma însă că urmărind a asigura oamenilor — membrii aceleiaşi societăţi, — pacea, unirea, ajutorul reciproc, dragostea, respectul de proprietate şi îndeplinirea datoriilor, datorită Bisericii s'au ivit nenumărate instituţii, pentru îngrijirea bolnavilor, a săracilor, a copiilor fără sprijin şi a desmoşteniţilor de soartă. Aşa încât legiuitorul lucrând cu puterile bune moştenite din creştinism, indirect a fost sub influenţa acestuia. Acelaşi lucru îl observăm şi în ceeace priveşte opera represivă a codului, adică acolo, unde pedeapsa joacă rolul principal. Căci pe lângă instituirea a două feluri de pedepse, unele pentru infracţiunile de drept comun şi altele pentru infrac-

ţiunile politice, ceeace este mai nou şi mai important erte suspendarea executării pedepsei. Conform art. 65—69, condamnaţii până la doi ani închisoare corecţională, detenţiune simplă sau amendă, a căror condamnare este pentru prima oară şi care inspiră judecătorului încrederea că nu mai săvârşesc altele, li se suspendă execuţia pedepsei. Pare că asistăm la discuţia dintre Apostolul Petru şi Mântuitorul, când cel dintâiu întreba de câte ori trebue să iertăm fratelui nostru, iar Mântuitorul răspundea : De 70 ori câte 7. Da chiar în executarea pedepsei, urmărindu-se moralizarea condamnatului, s'au înfiinţat coloniile penitenciare şi liberarea condiţionată. Astfel condamnatul la munca silnică pe viaţă, conform art. 28, după 15 ani de pedeapsă poate fi transportat într'o colonie penitenciară. Iar după 5 ani aici, poate obţine libertatea condiţionată. La fel şi condamnatul la muncă pe timp mărginit poate fi trecut în colonie, după ce a executat $^2/_3$ din pedeapsă şi pus sub liberare condiţionată după ce a executat $^3/_4$ din totalul pedepsei. Aceleaşi condiţiuni se aplică şi celor condamnaţi la temniţă grea, conf. art. 32.

Pentru pedepsele corecţionale mai mici de 2 ani, dar nu sub 6 luni, condamnatul, conf. art. 33 al. II, va fi ţinut în penitenciar $^1/_4$ din pedeapsă, $^1/_4$ la muncă şi $^1/_4$ libertate condiţionată.

Toate aceste înlesniri în executarea pedepsei se admit numai cu condiţiunea ca cel condamnat să aibă îndemn la muncă, bună purtare; dând speranţe de îndreptare, legiuitorul conducându-se de principiul creştin că „Dumnezeu nu voeşte moartea păcătosului şi îndreptarea lui".

*

Desigur că legiuitorul nostru, ca şi consiliul legislativ, s'a condus în întocmirea noului cod penal şi de constatările statistice ale criminalităţii, a căror sporire a uimit pe toată lumea. Omorurile, asasinatele, pruncuciderile, avorturile, tâlhăriile şi incendiile, alături de delicte, ca furturi, abuzuri de încredere, rebeliuni, ultragii, excrocherii, delapidări, falsuri, mituiri, atentatele la pudoare şi la bunele moravuri şi'n sfârşit toată seria de contravenţiuni, toate denotă o stare de decădere, de dezagregare socială, periculoasă şi nefastă existenţei statului şi neamului nostru.

Pare că trăim vremurile când Sf. Apostol Pavel scria în epistola către Romani (III 12—18)." Toţi s'au abătut, împreună netrebnici s'au făcut. Nu este cine să facă binele, nici măcar unul nu este. Mormânt deschis este gâtlejul lor. Venin de aspidă e subt buzele lor, gura lor este plină de blestem şi de amărăciune. Iuţi sunt picioarele lor spre vărsare de sânge. Prăpăd şi nenorocire sunt în drumurile lor. Nu este frică de Dumnezeu înaintea ochilor lor". De aci, agravarea tuturor pedepselor, prin ridicarea atât a minimului de pedeapsă cât şi a maximului, reprimându-se cu severitate toate faptele, care aduc atingere integrităţii, suveranităţii şi siguranţei statului, atentatele contra Regelui şi Familiei

Regale, precum şi a formei de guvernământ. Până şi raporturile cu celelalte state au fost o deosebită preocupare a legiuitorului nostru. Putem afirma că toate acestea s'au făcut sub influenţa creştinismului, care propagă: „Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire fără numai dela Dumnezeu; iar cele ce sunt: de Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea cine se împotriveşte stăpânirii, se împotriveşte rânduielii Lui Dumnezeu. Iar împotrivitorii vor lua osândă asupra lor". (Epistola Romani XIII.1—2).

Ba ceva mai mult: întocmai cum spune Sf. Apostol Pavel în ep. către Timotei (Cap.I.8—9). „Noi ştim că legea e bună dacă se foloseşte cineva de ea potrivit legii. Ştiind aceasta — zice el— că legea nu este pusă pentru cel drept, ci pentru cei fără de lege şi răsvrătiţi, pentru cei necinstitori de Dumnezeu şi păcătoşi, pentru cei necuviincioşi şi spurcaţi, pentru ucigaşii de tată şi ucigaşii de mamă, pentru omorâtorii de oameni, pentru destrăbălaţi, pentru sodomiţi, pentru vânzătorii de oameni, pentru mincinoşi, pentru cei care jură strâmb şi pentru tot ce stă împotriva învăţăturii sănătoase", tot astfel şi legiuitorul nostru care pare că a urmat întru totul acest citat, aşa de mare este potrivirea, a prevăzut totul pentru liniştea publică şi ordinea socială. De aci, pecetluirea şi sancţionarea acelor exploatări ale desfrâului, acelor delicte contra familiei, ca bigamia, incestul şi adulterul, acelor delicte contra stării civile, ca abandonul de familie, abuzul dreptului de corecţiune, răpirea; acelor crime şi delicte contra vieţii şi integrităţii corporale, contra libertăţii individuale, ca sclavia şi şantajul, violare de domiciliu, violarea de secrete; acelor delicte contra onoarei, ca defăimarea, calomnia, injuria; — ceva mai mult: A sancţionat şi crimele şi delictele contra patrimoniului, ca furtul, tâlhăria şi pirateria. Abuzul de încredere, gestiunea frauduloasă, exploatarea slăbiciunilor persoanelor incapabile, abuzul de încredere profesională, înşelăciunea, jocul de noroc, loterie şi speculă, care alături de tot şirul de contravenţiuni, putem spune că toate aceste prevederi ale noului cod penal se încadrează pe făgaş moral, ca rosturile noastre sociale şi familiare să poată fi liniştite şi normale.

Un capitol special este pentru infracţiunile contra bunelor moravuri, alături de cele contra pudoarei. Şi cum definiţia „bunelor moravuri" a dat loc atâtor comentarii, de când cu art. 826 din codul civil german; cum dreptul, morala şi bunele moravuri coincid, după comentatorul Leonhard [1]) — împreună numai în ce priveşte scopul lor final, care este fericirea omului, bunele moravuri fiind mai mult regulile convenţionale ale bunei cuviinţe şi ale politeţei (Anstand), legiuitorul nostru le-a definit destul de clar, în art. 429 şi 430, pe lângă cele următoare.

---

1) Leonhard. Das Recht des Bürg. Gesetzbuchs in Einzeldarestellungen Berlin 1900, pag. 372, 374.

Art. 429 : acela care, în public se dedă la acte, gesturi sau orice manifestări verbale cu caracter obscen, comite delictul de ultraj la bunele moravuri și se pedepsește cu închisoare corecțională dela 1—6 luni și amendă dela 5.000—20.000 lei.

Când delictul este săvârșit față de un minor de orice sex, pedeapsa este închisoarea corecțională dela 3 luni la 1 an și amendă dela 5.000—20.000 lei.

Art. 430. Comite delictul de trafic de publicațiuni obscene și se pedepsește cu închisoarea corecțională dela 3 luni la 1 an și amendă dela 5.000—20.000 : 1) acela care în scop de comerț expune procură, pune în circulație, importă, exportă sau transportă : scrieri, desene, gravuri, fotografii, film, plăci, gramofonice, cărți imprimate, embleme sau orice alte obiecte cu caracter obscen ; 2) acela care face comerț, chiar clandestin, cu obiectele arătate mai sus, ori le distribuie sau le expune în public.

Dacă vânzarea, distribuirea sau expunerea se face unei persoane de orice sex, mai mică de 19 ani împliniți, pedeapsa este închisoarea corecțională dela 6 luni la 2 ani și amendă dela 5—20.000 lei. Se înțelege deci că legiuitorul a fost destul de sever, aplicând și aici cuvântul Mântuitorului „Vai de acela, prin care vine sminteala !".

Un capitol special definitivează și oprirea sub orice formă a duelului, acea urmă a cavalerismului medieval, care face și azi victime chiar dintre cei ofensați și nevinovați. Prin art. 301 și provocatorul și provocatul, dacă acceptă, sunt pedepsiți cu închisoare corecțională dela 1—3 luni și amendă dela 2—10.000 lei, chiar și în cazul când duelul n'a avut loc. „Eșirea pe teren, chiar dacă duelul a fost zădărnicit de împrejurări independente de voința părților, se pedepsește cu închisoarea corecțională dela 2—4 luni. (Art. 302). Iar „dacă duelul a avut loc, însă nu a rezultat vre-o rănire, pedeapsa este închisoarea corecțională dela 3—6 luni. (Art. 303). Ba ceva mai mult, martorul care asistă la duel, se pedepsește cu închisoarea corecțională dela 1—3 luni" precum și acela care îndeamnă pe altul la duel, sau îi face imputări, ori îl expune la batjocură, pentrucă nu a provocat sau nu a acceptat o provocare la duel, se pedepsește cu închisoarea corecțională dela 1—4 luni și amendă dela 2—3000 lei. (Art. 307).

Așa că se înțelege că legiuitorul a căutat să ia toate măsurile contra duelului. Și aici a lucrat în cadrul moralei și religiei creștine. Pentru ilustrare, îmi voiu permite să vă povestesc o întâmplare : „Printre oamenii cei mai mari ai Angliei, a fost și Amiralul Walter Raleigh care, sub regina Elisabeta, a bătut în mai multe rânduri pe Francezi și Spanioli. Tot el a mai descoperit o mare parte din tărâmul Americei de Nord. Despre el ni se spune că sub urmașul reginei Elisabeta, anume regele Iacob I, a fost condamnat la moarte, din cauză că a fost socotit, pe nedrept, că a făcut parte dintr'o conjurație împotriva regelui. Regele însă nu a avut curajul ca să-l execute, ci l-a ținut 13 ani închis în

închisoarea Tower din oraşul Londra. Aici el avu prilejul să-i cunoască pe Iisus şi să se prefacă, din omul mândru de altădată într'un ucenic smerit al Mântuitorului. Iată însă că i se dă drumul din închisoare şi într'o zi este provocat la duel de către un tânăr. Raleg refuză însă ca să se bată, pentrucă întotdeauna un creştin, mai curând sufere o nedreptate decât să se răsbune. Atunci tânărul plin de mânie şi de dispreţ, îl scuipă în public pe fostul amiral. Ce făcu atunci acesta? Işi scoase batista, se şterse liniştit pe faţă şi-i zise tânărului: „Dacă aş şti că pot să-mi şterg de pe conştiinţă sângele D-tale, tot aşa de uşor precum îmi şterg acum faţa, fii sigur, tinere, că ţi-aş fi primit provocarea şi m'aşi fi duelat cu tine". Această purtare blândă l-a mişcat atunci pe tânăr, atât de adânc, încât pe dată i-a căzut în genunchi şi l-a rugat să-l ierte.

In chipul acesta s'au adeverit cuvintele fericirii: Fericiţi cei blânzi, că aceea vor moşteni pământul. „Omul blând este mult mai puternic în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor, decât cel violent"[1]).

Venim acum la plaga care bântue cu furie societatea noastră modernă, la viermele care roade la temelia familiei noastre, cu menirea ei sfântă. Este vorba de avort, pe care legiuitorul l-a legiferat prin art. 482, 483 şi 485. Inainte o mică consideraţie: „Astăzi multe mame nu vor să fie decât ciocârlii ciripitoare ca şi Nora lui Ibsen în Puppenheim (în casa de păpuşi), care nu avea şi nu ţinea să aibă nicio parte în sarcinile şi obligaţiunile vieţii conjugale. Face reproş tocmai ea: „casa noastră nu era decât o cameră de joc. Acasă la tatăl meu eram tratată ca o mică păpuşă, aci ca o păpuşă mare şi copiii erau iarăşi păpuşile mele. Eram foarte mulţumită când te jucai cu mine, precum erau şi copiii, când mă jucam cu ei. Asta era căsnicia noastră". Deosebirea între Nora şi între soţiile moderne este că multe dintre ele sunt păpuşi şi mai răsfăţate. Vor să petreacă, să se distreze, să se amuze, fără a avea copii. Vor să-şi satisfacă toate poftele, violând chiar şi legăturile sacrosancte ale căsniciei, dar fără copii".

Departe de mine gândul de a combate aici, cu această ocazie acest flagel: Câteva date statistice însă, cred că interesează, ca să-i înţelegeţi grozăvia. Căci aşa cum spune marele Dr. Paulescu, citat de Dr. V. Trifu, într'un art. din 21 Sept. 1933, al ziarului „Universul", „Avortul e o crimă monstruoasă. Nu veţi găsi o fiară oricât de sălbatecă şi oricât de feroce v'aţi închipui-o, care să fie în stare să calce orânduirea divină şi să-şi distrugă progenitura". După constatările Prof. Bunner, numărul avorturilor din Germania întreagă este de aproape o jumătate de milion. La clinica de femei dela Universitatea din Berlin, sunt mai multe avorturi decât naşteri normale. Se plâng până şi moaşele că văd mai multe avorturi decât naşteri, iar 85% a femeilor care vin la

1) Preot. T. Chiricuţă. Parabole şi învăţături. Cl. II sec., pag. 101—102.

clinică pentru avort, sunt căsătorite. Intr'una din clinicele din Moscova, s'au săvârșit în 1928, 50.000 de avorturi. Cum și la noi bântue același falagel, legiuitorul le-a legiferat prin art. 482: „Acela, care prin orice mijloace provoacă întreruperea cursului normal al sarcinei, comite delictul de avort și se pedepsește precum urmează:

1. Când delictul e săvârșit fără consimțimântul femeei însărcinate, cu închisoarea corecțională dela 2 la 5 ani.

2. Când delictul e săvârșit de însăși femeea însărcinată necăsătorită, sau când aceasta a consimțit ca altcineva să i-l provoace, cu închisoare corecț. dela 3 la 6 luni, iar dacă femeea este căsătorită, cu închisoarea corecțională dela 6 luni la 1 an.

Dacă s'a cauzat femeii însărcinate vreo vătămare a sănătății sau o infirmitate... pedeapsa este închisoarea corecțională de la 1 la 3 ani, iar dacă s'a pricinuit moartea acesteia, pedeapsa este închisoarea corecțională dela 3 la 5 ani".

Se înțelege deci că legiuitorul până aici a hotărât, conform comandamentelor religiei creștine care poruncește: „să nu ucizi om matur, bătrân tată sau mamă, copil sau numai copil în devenire, aflat în pântecele mamei, căci „avortul, — după Sf. Ioan Gură de Aur, este un asasinat, întrucât duce blestemul morții, în însăși vistieria morții".

Dar unde legiuitorul nostru se îndepărtează de poruncile religiei creștine, este atunci când admite în art. 484, avortul, atunci: 1) Când viața femeii este în pericol iminent sau când sarcina agravează o boală de care suferă femeia, punându-i viața în pericol, care nu putea fi înlăturată prin alte mijloace și este vădit că intervenția n'a fost făcută decât cu scopul de a salva viața femeii; 2) când unul din părinți este atins de alienație mintală și este certitudine că, copilul va purta grave tare mintale".

Facem cuvenitele rezerve asupra acestor dispoziții și răspundem: In ce privește dreptul suveran la viață, — după alineatul întâiu, — nu există gradație pe acest tărâm, nu există drepturi de mai mică sau mai mare importanță, după persoanele despre care este vorba. Dar socotind mai bine lucrurile, poate știi cineva ce va prețui și ce va deveni copilul din sânul mamei, după ce va vedea lumina zilei, după ce va ajunge la vârsta matură? Ce era ilustra matroană Aurelia-Iulia, fără de Iuliu Cezar, care s'a numit Cezar pentrucă s'a născut prin tăierea sânului mamei, zic față de Iuliu Cezar, care cu geniul său militar a trasat o brazdă atât de adâncă și durabilă în lume? Nu se poate aduce ca pildă și Scipio-Africanus și Manlius, care se născură prin moartea mamelor lor, oameni cari și-au mântuit patria sau cel puțin și-au servit-o cu glorie?... De unde știm noi ce rezervă viitorul unui copil, care să zicem, trebue să se nască în condiții neprielnice și nefavorabile vieții mamei? Genul și talentul nu-s legate de o familie sau de o clasă socială; ele par pe neașteptate printre cei umili ca și între cei bogați.

Iar în ceeace priveşte al. 2 al aceluiaşi articol, atunci când părinţii sunt atinşi de alienaţie mintală, dăm cuvântul Dr. Mingazzini: „Practica mea acum destul de îndelungată, scoasă din anamnesa psihopaticilor şi nervoşilor, mi-a dovedit că adeseori persoane atinse de moştenire gravă degenerativă nasc copii normali şi echilibraţi, pe când dimpotrivă părinţii normali, nu arare ori dau naştere la produse puţin dezirabile. „(Difesa sociale Roma 1927, pag. 3).

Aşa că trecând peste aceste două aliniate ale art. 484, noi trebue să propagăm un cult special faţă de mame, acele răsadniţe ale vieţii unui neam, cult pe care l-a avut marele nostru Eminescu, dovedind-o cu admirabilele sale versuri: „O, mamă! Scumpă mamă!... Din negura de vremi, prin freamătul de frunze, la tine tu mă chemi..." poezie care înfioară şi astăzi până în adâncul sufletului. (Toate aceste chestiuni privitoare la avort sunt culese din discursul P. S. S. Arh. Nicolaescu ţinut la Senat 7 Feb. 1935).

Am tratat subiectul „Noul Cod Penal în lumina Moralei Creştine în trăsături generale, căutând să scot în relief influenţa binefăcătoare a acesteia din urmă, faţă de noua legiferare.

Am arătat nepotrivirea cu avortul eugenic şi etic.

Fie ca cele spuse să ne lumineze pe fiecare dintre noi, neuitând niciodată că „un om, ca şi un popor, atâta preţueşte, cât a înţeles şi cât trăeşte din Evanghelie, — după vorba D-lui Profesor S. Mehedinţi.

MUNȚII BARAOLT

de N. ORGHIDAN

Regiunea muntoasă din dreptul curburii arcului carpatic, cuprinsă aproximativ între valea Dâmboviței și pasul Oituz, a fost remarcată de mult ca o regiune distinctă în tot lungul Carpaților românești. E o regiune de tranziție, în care alături de note comune Carpaților meridionali și celor orientali vecini, apar aci și unele particularități, care imprimă ținutului un caracter original.

Cristalinul din Vest se prelungește și la Est de Dâmbovița până în linia Bucecilor, dar aici el poartă din loc în loc resturile unui puternic înveliș mezozoic cu termini începând din triasic până în cretacic. Dela Ciucaș spre Est începe însă domeniul nedisputat al flișului Carpaților orientali. Prin urmare formațiunile geologice — și cu ele rocele — sunt mai numeroase și mai variate decât în regiunile vecine. Față de gresiile și conglomeratul care precumpănesc, rocele cristaline și calcarul ocupă suprafețe mai reduse. Acesta din urmă însă, cu formele lui caracteristice impresionante, are un rol important în peisagiu, și a sugerat numirea, nu destul de justificată, de Carpații calcaroși, folosită pentru această regiune prin analogie cu aceia a Alpilor calcaroși.

Puternice mișcări tectonice au provocat mari denivelări pe verticală și au produs structura în solzi, bine dovedită în mai multe locuri pe teren, și după anumite indicii, chiar veritabile pânze de șariaj.

Din punct de vedere morfologic, spre deosebire de culmea munților Făgărașului din Vest, masivă și compactă, linia marilor înălțimi apare aci întreruptă, aria muntoasă fiind sfărticată în masive izolate, despărțite unele de altele prin întinse suprafețe mai joase, nivelate. Cumpăna apelor nu respectă punctele culminante.

Observațiuni interesante înregistrăm cu privire la direcția munților. In stânga Dâmboviței, masivul Piatra Craiului și într'o măsură și mai accentuată Bucecii, sunt abătuți mai la Sud față de frontul nordic al munților Făgăraș, alineat direct dela Vest la Est. Mai ales Leaota apare astfel înaintată mult spre Sud față de golful terțiar dela Câmpulung, peste înălțimile uniforme și joase ale căruia masivul acesta, privit din apropierea Piteștilor, pare că se înalță izolat, desprins de legătura cu restul Carpaților.

Departe în Est, linia marilor înălțimi se răsucește brusc ca într'o țâțână, în jurul Penteleului,— schimbându-și direcția mai întâi spre Nord, apoi spre NW.

In sfârșit o ultimă notă, foarte semnificativă pentru această regiune de tranziție. Incepând cam din dreptul aceleeaș văi a Dâmboviței, cu rosturi de hotar atât de bine precizate în orografia țării, în interiorul arcului carpatic, se desprind din acesta pe rând trei șiruri de munți, care arcuindu-se paralel cu șirul principal, se îndreptează spre Carpații Orientali, cu tendința de a stabili astfel tot atâtea legături între aceștia și Carpații meridionali. E vorba de munții Perșani, Baraolt și Bodoc-Buzău. Nicăeri, în tot cuprinsul Carpaților românești, aria munților nu are o extensiune așa de mare ca aci. Și ca și când prin această largă desfacere a cutelor carpatice ar fi slăbit însăș puterea de rezistență a suportului, părți însemnate din această arie s'au scufundat, luând naștere astfel bazinurile intracarpatice din regiunea Brașovului.

O notă comună a celor trei șiruri de munți menționate este înălțimea lor scundă în jurul cotei de 1000 m, atât de contrastantă față de marile înălțimi din Sud, când privim de pildă, dinspre Țara Oltului, munții Perșani în comparație cu munții Făgărașului. Diferența aceasta de înălțime ne arată, că cele trei șiruri menționate n'au trecut prin aceleași faze de înălțare ca marile masive de pe linia principală a arcului carpatic și că deci ele au avut o evoluție aparte. Despre aceasta ne putem convinge observând mai de aproape, ceeace ne propunem să facem în rândurile ce urmează, șirul mijlociu din cele trei, mai simplu și mai ușor de studiat, al munților Baraolt.

*

Numele e lipsit de preciziune, ca atâtea alte nume date munților noștri. *In sens larg* el se aplică întregei regiuni cuprinsă între pasul Vlăhiței și breșa dintre Brașov și Sâmpetru, de o parte, valea Oltului și a afluentului acestuia, Homorodul Mic, de altă parte[1]). Secuii numesc întreaga această regiune „ținutul păduros" (erdő-vidék), numire tot atât de vagă, intrată și în literatura geografică maghiară. E un ținut vast, lipsit de unitate, a cărui înglobare sub un singur nume e justificată prin concentrarea celor mai multe ape ce-l drenează în unica arteră a Oltului, în apropiere de târgușorul Baraolt.

Cadrul apusean al acestui ținut, la Nord de defileul dela Racoș, îl formează înălțimi, a căror compoziție geologică trădează structura munților Perșani. Dacă soclul cristalin al acestora nu mai reapare decât dincolo de Harghita, în schimb învelișul lor mezozoic e bine reprezentat aci. Frecvent este calcarul, triasic dar mai ales jurasic, în care sunt tăiate cheile Vărghișului cu vestita peșteră dela Merești. Și mai răspândite sunt gresia și

1) Vezi d. e. harta topografică 1 : 200.000.

conglomeratul cretacic. Alături de aceste roce vechi, înălțimile menționate, scoborâte uneori până la nivelul podișului ardelean, păstrează alocuri și formațiuni mai tinere, caracteristice acestui bazin. Semnificativă este din acest punct de vedere prezența tufului dacitic deasupra satului Vărghiș de pildă, la 730 m, deci chiar în marginea bazinului pliocenic al Baraoltului. Depozite fluvio-lacustre pliocene tivesc, aproape fără întrerupere, marginea răsăriteană a acestor înălțimi. Seria se încheie cu aglomeratele vulcanice, din ce în ce mai puternice, cu cât ne apropiem de Harghita, locul lor de origine.

Șirul acesta apusean, cu formațiuni mezozoice, având de sigur ca suport cristalinul, nu e decât o prelungire peste defileul dela Racoș, a munților Perșani. Ultimul pion al lor, la Nord-Est de defileul Vărghișului, în fața Harghitei, este Les tetö (988 m), un gheb de calcar titonic, săltat ușor peste culmile netede și uniforme dimprejur. Dincolo de Harghita, la Nord de Miercurea Ciucului, pe malurile pârâului Loc și la isvoarele Mureșului, același șir muntos reapare de sub masa eruptivă, ieșind de astădată la iveală însuși suportul cristalin, cu resturi de calcar mezozoic, în parte metamorfizat.

La Răsărit, munții Baraoltului se întind până în valea Oltului, mărginită pe stânga de munții asemănători ai Bodocului, care nu sunt decât o prelungire peste poarta dela Bita, a munților Buzăului din Sud. In Nord, formațiunile cretacice ale munților Bodocului, ridicate până la 1214 m (V. Bodoc), sunt acoperite de materialul vulcanic din grupul Puciosul. Pârâul Turia, cu afluenții lui se adâncește astăzi tot în gresiile cretacice de bază. Numai vârfurile dinspre Sf. Ana mai păstrează căciuli caracteristice de lavă sau aglomerate. Legătura dintre munții Bodocului și munții Uzului din Carpații Răsăriteni, apare evidentă la această extremitate sudestică a lanțului vulcanic.

Cuprinși între cele două hotare menționate la Apus și Răsărit, munții Baraolt, în accepțiunea largă a acestei numiri, înglobează, cum spuneam, și înălțimile vulcanice înșirate pe linia dintre pasul Vlăhița și defileul dela Tușnad al Oltului. Un mare aparat vulcanic ocupă o poziție centrală în lungul acestei linii. E muntele Cucu (1558 m), dela care înălțimile scad atât spre pasul Vlăhița, linia de intersecție a acestui aparat cu grupul mai înalt al Harghitei, cât și spre defileul Tușnad, care la origine îndeplinea probabil aceeaș funcțiune ca și Vlăhița, între două centre de erupțiune mai mici. Ceva mai la Nord de Cucu se păstrează urmele unui crater mai redus (1404 m), iar și mai la Nord, vasta turbărie înconjurată de pereți de lavă de peste 150 m (Luci), este o veritabilă *calderă*. Centre de erupțiune mai mici, legate de același aparat central, sunt conurile dinspre SE de Cucu: Căpușa (1423), Pilișca (1374), Murgul Mare (1016), De pe Fața Frumoasă (784 m), de deasupra satului Herculean, complexul vulcanului Cucu, având

în mijloc Vârful Negru (1368 m), amintește aspectul Vesuviului, cu Atrio del Cavallo și Somma.

Pasul Vlăhiței e fără îndoială un bun hotar orografic. Dar conurile vulcanice dinspre Sud-Est diferă prea mult, atât ca înălțime și formă, cât și ca material de roce, de restul munților Baraolt și seamănă prea bine cu șirul Harghitei, în prelungirea căruia se aliniează și ele, pentru ca să nu le socotim ca făcând parte din același șir, prelungit până în Olt. Dincolo de defileul Tușnad e grupul bine individualizat al Puciosului sau Ciumatului [1]) în prelungirea aceleeași linii spre SE.

*

Eliminând astfel marile înălțimi vulcanice din Nord, cu formele lor atât de caracteristice și deosebite, precum și zona *planezelor*, ce le însoțește pe povârnișul lor sudic, munții Baraolt *în sens restrâns* se află cuprinși între cele două secțiuni ale Oltului, îndreptate în direcții contrare, între Sâmpetru în Sud și o linie care unește târgul Baraolt cu băile Malnaș în Nord. Linia aceasta din urmă este un hotar orografic și în parte și geologic. Masivul muntos e redus aci atât în sens orizontal, strangulat de văi foarte apropiate (Baraolt-Uzonka și Gohan), cât și în sens vertical, fiind coborât, pe cumpănă, până la 710 m. La Biborțeni, în valea Baraoltului, apar vre-o 11 isvoare de CO^2, cu o temperatură constantă de 14°. Aceasta dovedește că e vorba de o linie de fractură, indicată și prin oprirea bruscă aci a masivului cretacic. In Nordul localității menționate nu se mai găsesc decât formațiuni pliocene, de umplutură fluvio-lacustră și material eruptiv. Chiar pe cumpăna dintre Baraolt și Malnaș, conul vulcanic, menționat mai sus, al Murgului Mare, precum și massa de lavă de lângă băile Malnaș, înșirate pe aceeași linie, indică același caracter de fractură, al liniei amintite. De aci spre Sud nu se mai întâlnesc centre de erupțiune vulcanică și materialul eruptiv mai apare numai în depresiunile vecine, în poziție secundară, fiind transportat acolo de râuri din Nordul acestei linii de hotar.

Circumscrișii astfel între linii precise, munții Baraoltului *propriu zișii*, reprezintă pe o suprafață redusă, o mică unitate bine determinată. Cele câteva observațiuni de ordin morfologic, pe care ne propunem a le expune aci, nu prezintă numai un interes local, ci ele sunt valabile și pentru alte regiuni învecinate, — dar cu forme mai greu de descifrat.

Structura munților Baraolt e mai simplă decât a vecinilor lor din Apus, Perșanii. La bază găsim marne calcare, foarte frământate, străbătute de vine de calcită, amintind cunoscutele straturi de Sinaia. Deasupra marnelor apar bancuri de gresii cu fu-

1) Dela vârful Ciumatul Mare (Nagy Csomad). In Regiunea aceasta se mai găsesc și alte nume topice românești : Mioara, Țâțele, Murgul sau Murgăul, etc.

coide, într'o cutare mai legeră. (Barremian, bine stabilit pe bază de fosile, în apropierea Arcuş-ului, la N de Sf. Gheorghe. (1).

In sfârşit, ultimul termin al cretacicului întâlnit aci sunt gresiile şi conglomeratele apţiane, amestecate cu blocuri mai mici sau mai mari de calcar. Intregul complex aparţine aşa dar zonei interne a flişului.

Formaţiunile amintite sunt dispuse în zone, cu o desfăşurare în sensul vârstei, dela NV—SE, ultimul termin, al conglomeratelor de Buceci, formând un rest redus la colţul sudic al şirului. Această dispoziţie stă în legătură cu scufundarea gradată a întregului masiv spre SE şi S. In centru, în Nord şi pe marginea apuseană, gresiile şi conglomeratele mai nouă au fost spălate, rămânând la suprafaţă marnele calcare. Acestea se întind spre Nord-Est şi dincolo de linia amintită Baraolt-Malnaş, pe spinarea ce desparte bazinul Baraoltului de acela mai mic al Bicsadului. Pietrişurile şi aglomeratele vulcanice din ambele bazinuri conţin cantităţi mari de marne cretacice, care se pot urmări până în apropiere de pasul Mitaci (1280 m). Pe sub massivul eruptiv al Harghitei, formaţiunile creatacice din munţii Baraolt se prelungesc astfel departe spre Nord-Est. Tocmai în defileul Jigodin, reapar aceleaşi marne cretacice caracteristice zonei interne a Carpaţilor răsăriteni. Cele trei şiruri de munţi din interiorul arcului carpatic, munţii Bodocului, Baraolt şi Perşani, după toate probabilităţile au fost odinioară neîntrerupte şi formau legătura între Carpaţii Meridionali şi cei Răsăriteni. Erupţiunile vulcanice înşiruite pe o linie frântă în formă de ghirlande, ce se încrucişează cu aceste trei şiruri, au întrerupt legătura munţilor Baraolt şi Perşani cu Carpaţii Răsăriteni. In Sud, scufundarea Ţării Bârsei a deschis o poartă largă între munţii Baraolt şi munţii Braşovului. Cutele însă, orientate atât în munţii Braşovului, cât şi în munţii Baraolt, în aceeaşi direcţie dela SV la NE, dovedesc şi aici, ca şi la munţii Perşani şi ai Bodocului, legătura strânsă cu munţii mai înalţi din Sud.

Rocele amintite, aparţinătoare cretacicului inferior, compun oarecum scheletul munţilor Baraoltului, masa lor centrală. Pe margini aceşti munţi sunt înveliţi în roce mult mai tinere şi anume material eruptiv şi sedimente fluvio-lacustre, depozitate cu începere din dacian până în zilele noastre. Făcând abstracţie de aceste formaţiuni tinere şi urmărind în gând numai suportul lor cretacic, avem imaginea unui relief mult mai accidentat şi mai zdrenţuit decât cel actual. In mijlocul depresiunilor înconjurătoare, suportul cretacic n'a putut fi atins prin sondajiile efectuate (230 m la T.-gul Secuesc, 192 m la fabrica Bod, 120 m în lunca Oltului din baz. Baraolt). In acest din urmă loc materialul de umplutură plioceno-cvaternar ocupă o suprafaţă considerabilă, întinzându-se în prelungirea văii Oltului şi dela Biborţeni şi Băţani spre Nord, până departe în inima masivului vulcanic. O vastă albie umplută cu aceste depozite nouă se prelungeşte deci printre

cele două șiruri de munți vecine, Perșanii și Baraolt, despre care am presupus că se continuă prin înălțimile dela isvoarele Mureșului și dela Jigodin, dincolo de linia Harghitei. Nu e exclus ca bazinul Ciucului superior să fie o continuare a acestei albii, după cum Ciucul inferior se prelungește după toate semnele pe sub masivul vulcanic dela Tușnad prin bazinul mai mic al Bicsadului până mai jos de băile Malnaș. Oltul și-a adâncit valea lui sub 600 m în acest bazin umplut cu material vulcanic, nisipuri și pietrișuri, în timp ce pe margini spinări ale suportului cretacic urcă mai sus de 1000 m. Primele produse ale erupțiunilor vulcanice par a se fi depozitat în apa liniștită a unor lacuri. Lângă podul dela Bicsad, Oltul taie un tuf andezitic vinețiu, format din cenușa căzută în apă. Acelaș lucru se observă în mai multe locuri pe valea Baraoltului și a Cormoșului. La Filia, în tuful andezitic sunt prinse scoici de Limnocardium.

Din cele spuse mai sus, se poate trage o concluzie foarte importantă pentru stabilirea succesiunii în timp a fenomenelor: depresiunile care brăzdează masa cretacică, umplute cu material în mare parte vulcanic, sunt anterioare erupțiunilor. Sondajul dela Târgul Secuesc oprit la 230 m în depozite pliocene, a întâlnit numai până la 56 m material vulcanic. Iată încă o dovadă în sprijinul aceleași afirmațiuni.

Vârsta primelor depozite lacustre a putut fi stabilită cu destulă preciziune: dacianul. Tot în dacian au început în regiunea aceasta și paroxismele vulcanice, care au durat cu un ecou din ce în ce mai potolit tot timpul levantinului, prelungindu-se poate până în cvaternar, (4).

In cele mai multe locuri, unde se văd la zi, stratele pliocene au fost urnite din poziția lor originală, fie prin alunecări, rupturi, etc., datorite în mare parte procesului de tassare, fie chiar prin o ușoară tendință de cutare. Stratele apar înclinate mai ales spre talvegul văilor, fiind străbătute adeseori de fracturi, cum s'a putut observa cu ocazia lucrărilor de explorare și exploatare a lignitului (Căpeni). Straturi contimporane se găsesc în lunca Oltului la adâncimi de peste 100 m, iar pe înălțimile vecine ele urcă până la 700 m, dovedind astfel de nivelări de peste 300 m. De unde se poate deduce, că procesul de scufundare a unor părți din suportul cretacic a continuat și după depozitarea primelor sedimente pliocene, și, poate s'a accentuat și mai mult sub presiunea tot mai mare a acestor depozite.

Acumularea continuă de sedimente, sporite mult prin adaosul de material vulcanic în masă, în timpul paroxismelor, constituia o compensare a tendințelor de denivelare. Golurile s'au umplut, adâncimile s'au mascat, relieful s'a uniformizat. Forme vechi de relief au putut ajunge sub cuvertura de aglomerate și sedimente, de sub care au început să iasă iarăși la iveală atunci, când agenții de eroziune au câștigat preponderanță față de acțiunea de acumulare. Lupta dusă de aceștia e imprimată în formele de teren, a

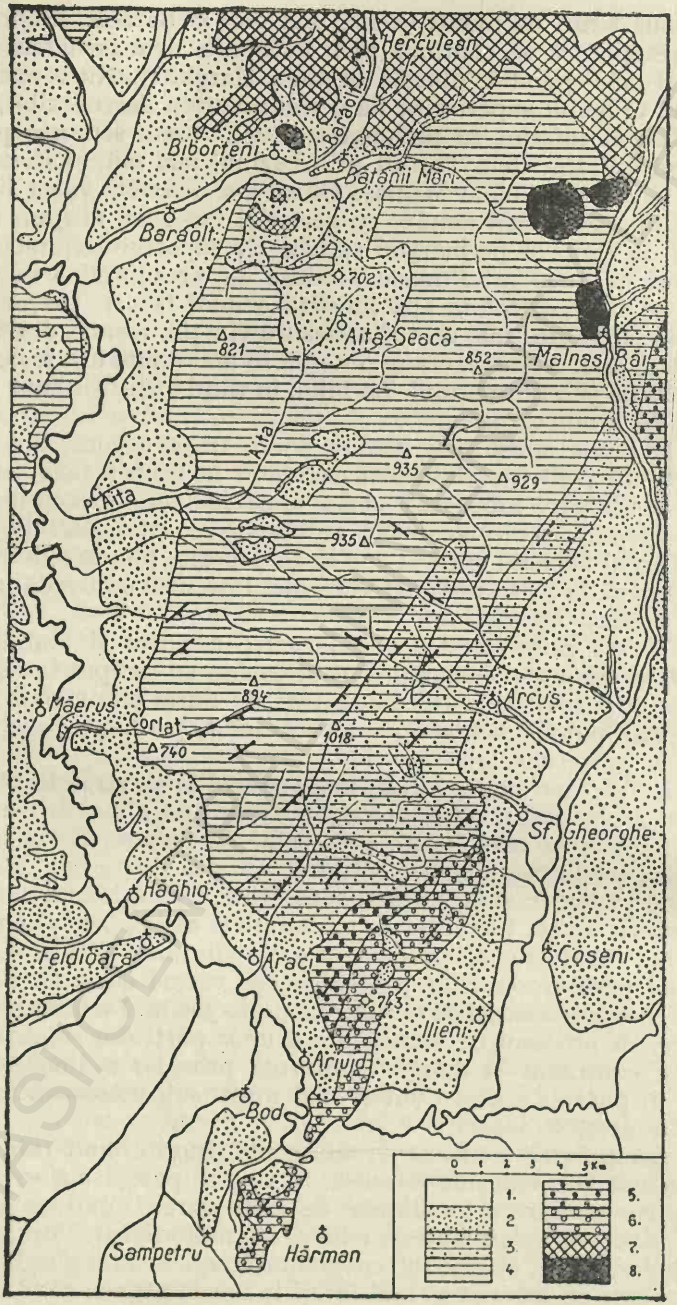

Fig. 1. — Schiţa geologică a m. *Baraolt* (după Dr. *Kiss Erno* Dr. *Jekelius* şi unele observaţiuni personale).
1. Aluviu ; 2. Cvaternar şi pliocen ; 3 şi 5. Gresii cretacee ; 4. Marne cretacice ; 6. Congl. de Buceci ; 7. Aglom. vulc. ; 8. Andezit.

căror vârstă socotim că se poate stabili mai uşor urmând calea inversă succesiunei în timp a fenomenelor.

*

Nivelul de bază imediat al suprafeței de care ne ocupăm e Oltul, al cărui curs răsucit strânge din două părți şirul munților Baraolt. La eşirea din defileul Tuşnad lunca Oltului are cota 600 m, iar la intrarea în defileul dela Racoş 140 m. Pe o lungime de circa 85 km Oltul coboară aşa dar 140 m. Pe toată această distanță valea Oltului se împarte în două secțiuni distincte : una dela Bicsad până la străpungerea dela Ariujd, alta dela Ariujd la Augustin (intrarea în defileul dela Racoş). Ele se aseamănă cu nişte pâlnii paralele, deschise spre Sud, prin care două râuri apropiate pare că s'ar scurge în aceeaş direcție, spre deschiderea largă a Țării Bârsei. In realitate, deosebiri însemnate disting cele două secțiuni ale văii Oltului, în afară de direcția inversă a cursului.

Astfel constatăm la talvegul râului o pantă mult mai accentuată pe distanța Bicsad-Ariujd, şi în deosebi între Bicsad şi confluența cu pârâul Negru (2,4%), decât pe distanța Ariujd-Augustin (0,85%). Poate şi această deosebire a vitezii de scurgere ne explică diferența de material aluvionar între cele două secțiuni. Câmpul Frumos, adică valea Oltului între Olteni şi confluența cu pârâul Negru, este un vast con de dejecțiune, clădit în partea lui superioară cu material adus de Olt din regiunea vulcanică : nisip şi bolovani de andezit, printre care se găsesc blocuri de o mărime considerabilă. Dela vărsarea pârâului Negru materialul eruptiv dispare şi până la Augustin, albia râului e ocupată de prundişuri de ale afluenților. Unica sarcină a Oltului pe distanța aceasta, pare a fi de a-şi elibera albia de acele trâmbe aluvionare aşternute de părâele afluente. Situația aceasta durează de multă vreme, căci nici în nivelele mai înalte şi mai vechi nu găsim material depozitat sigur de Olt, ceeace îngreuiază recunoaşterea şi reconstituirea teraselor lui.

Şi în privința formelor de relief se deosebesc cele două secțiuni. Câmpul Frumos e o câmpie întinsă şi netedă, în care lunca Oltului s'a adâncit puțin. Formele mai înalte rămân aici cantonate pe povărnişurile munților mărginaşi. Intre Feldioara şi Augustin, Oltul străbate o regiune de coline, cu aspect mai agitat, datorit unui nivel de bază mai scăzut şi ramei de munți mai înguste. Pentru recunoaşterea formelor legate de diferitele faze ale Oltului, atât într'o parte, cât şi în cealaltă, ne-am folosit de observațiunile culese în micul bazin al Bicsadului.

Am menționat deschiderea de lângă gara Bicsad, unde un părăiaş depe stânga Oltului taie la bază un depozit de tuf andezitic stratificat, o dovadă, că cenuşa asvârlită din craterul apropiat dela Sf. Ana se aşternea atunci la piciorul vulcanului în apa liniştită a unui lac. Peste acest depozit fin, lacustru, s'a îngră-

mădit, fără nici o tranziţie, un material grosolan : bolovani şi blocuri mari de andezit, iar mai sus pietriş rostogolit, prins într'un ciment argilo-nisipos, limonitic. Oltul şi-a tăiat în acest material un coridor strâmt, în care lunca e redusă la o fâşie îngustă. Ambele maluri se menţin aproape la aceeaş înălţime (25—35 m), nivel care retează nu numai materialul de umplutură descris, ci şi lava compactă, ce apare mai sus de secţiunea menţionată, în defileul Tuşnad — şoseaua dintre Bicsad şi Tuşnad urmează acest nivel— precum şi mai jos, în dreptul Murgului Mic. Este vorba aşadar de o terasă de eroziune, cea mai clară, mai întinsă şi mai bine conservată. Conuri de dejecţiune conjugate se întind mai ales pe stânga Oltului, dinspre munţii vulcanici din Nord, în largul acestei terase, care aproape de băile Malnaş are marginea desfăcută în două trepte, cea inferioară urmărind ca un tiv îngust linia Oltului la vre-o 15 m sub nivelul terasei principale. Această terasă mai înaltă, care în mijlocul bazinului Bicsad ia înfăţişarea unei mici câmpii, e dominată, tot pe stânga Oltului, de un picior ce coboară dinspre Est, din unghiul dela Turia. El e format tot din material vulcanic şi e restul unui con de dejecţiune mai înalt, care umplea bazinul Bicsad înaintea formării terasei de 25—35 m. Privit de pe înălţimile de lângă Malnaş, din dreapta Oltului, aspectul de terasă al acestui pinten apare clar.

In bazinul Bicsad constatăm aşadar trei terase : una inferioară şi foarte redusă, alta mijlocie cu desvoltarea cea mai mare şi a treia, cea mai înaltă, dominând pe cea mijlocie cu circa 100 m, la înălţimea absolută de 720—750 m. Odată stabilită existenţa acestor trei terase pe un spaţiu redus, unde ele s'au conservat mai bine şi pot fi recunoscute uşor, să le urmărim în josul Oltului, în cele două secţiuni ale lui, de o parte şi alta a munţilor Baraolt.

Terasa inferioară, desvoltată mai bine între satul Malnaş şi Olteni, îşi pierde tot mai mult din individualitate, scăzând şi ca înălţime până la gura Pârâului Negru, unde se confundă cu vasta luncă a Prejmerului. Cea mijlocie, scăzând şi ea mai ales la Sud de Malnaş, unde începe bazinul de scufundare al Braşovului şi unde se constată o uşoară rupere de pantă în profilul longitudinal al acestei terase, se desfăşoară larg, ocupând tot Câmpul Frumos. Pe stânga Oltului se confundă şi ea, pe nesimţite, cu aceeaşi luncă a Prejmerului, loc de concentrare a apelor (Pârâul Negru, Tărlung, Olt) şi vast teren de inundaţii până în de curând. La Sud de această largă fâşie orizontală, ce musteşte de apă, conul de dejecţiune al Tărlungului, în care râul acesta a sculptat de asemenea 2 terase, este o repetiţie a Câmpului Frumos, având însă o pantă mai accentuată. Vârsta acestor conuri, cu o desvoltare aşa de mare în bazinul de scufundare al Braşovului, se poate preciza. In secţiunile de pe stânga Oltului, mai jos de gara Sf. Gheorghe, s'au găsit resturi de mamut în partea superioară a unor straturi, groase de circa 8 m (dela nivelul luncei), compuse din mâl, nisip,

și pietrișuri de gresie, cvarț, șisturi cristaline, și andezit, toate cu stratificație fluvială. Deasupra acestui complex, urmează pe o grosime de vre-o 5 m menționatele pături de nisip andezitic, cu blocuri de andezit. (4). Terasa mijlocie, produsă în această parte a ei prin acțiunea acumulatoare a unor mari viituri de ape, este așadar de vârsta *diluvială*.

Câmpul Frumos se apleacă ușor nu numai spre Sud, ci și spre Est, adecă spre linia mai coborâtă a Pârâului Negru, abătut brusc la ieșirea din bazinul Târgul Secuesc spre Sud, din cauza cantităților mari de material vulcanic ce alcătuesc conul de dejecțiune al Oltului aci (fenomen de târâre, Verschleppung). Oltul pe de altă parte a alunecat pe propriul său con, de pe marginea răsăriteană pe cea apuseană, între Ghidfalău și Sf. Gheorghe. Și cum pe marginile bazinului suprafața conurilor de dejecțiune ce coboară dinspre munți și se confundă cu câmpia din mijloc au o înclinare mai accentuată, malurile Oltului dela Sf. Gheorghe

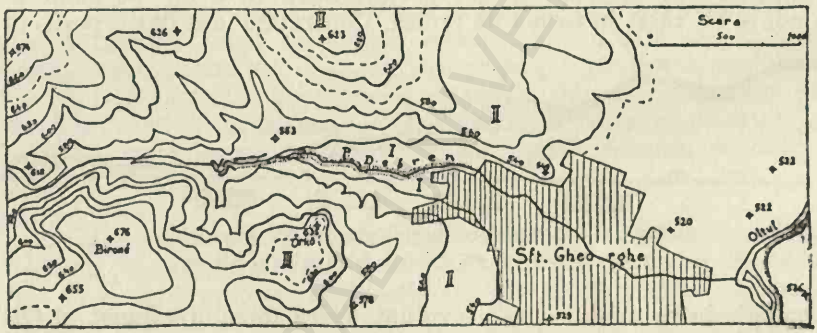

Fig. 2. — *Sf. Gheorghe* și împrejurimile lui. Cele trei terase, I, II, III.

la vale arată oarecare asimetrie : cel apusean e mai înalt ca cel răsăritean (terasa mijlocie). E interesant de văzut cum se racordează văile laterale cu formele de teren, ce însoțesc valea Oltului. Un punct de observație instructiv din acest punct de vedere îl avem chiar la Sf. Gheorghe.

Capitala județului Trei Scaune este pitoresc așezată pe malul drept al Oltului, într'un loc unde marginea bazinului scufundat e împinsă brusc spre Apus, în forma unui golf tăiat în munții Baraolt. Tot aici se deschide valea pârâului Debren, al cărui con de dejecțiune, recent așternut în lunca Oltului, a înlesnit înaintarea orașului până în marginea râului. Inundații dese bântuesc acest cartier înaintat prea mult în largul luncei. Valea pârâului menționat prezintă în secțiune transversală trei nivele distincte. Primul nivel, începând de jos, este conul de dejecțiune amintlt, care pe vale în sus ia înfățișarea unei mici terase de 3—4 m. Al doilea nivel este o terasă mai înaltă, cu marginea retezată în lung de Olt. Ea domineză partea sudică a orașului, cu piața din mijloc, în Nord însă a fost escaladată de cartierul cu aspect

de sat. Biserica reformată e zidită pe această terasă la cota 549 m (19 m deasupra luncei Oltului). Un tiv cu depozite de pietriş mărgineşte terasa spre luncă. Pietrişul e compus din fragmente de gresie şi conglomerat remaniat, originare din munţii Baraoltului. Se găsesc însă şi elemente vulcanice transportate de sigur, de Olt. Ceva mai sus, în dreptul bisericei reformate, terasa e alcătuită din pături groase de nisip fin, după toată probabilitatea, mai vechi decât pietrişurile amintite. Şi mai la Vest, la cărămidăria din marginea oraşului, în aceeaş terasă sunt deschise straturi de nisip, argilă şi marnă, deranjate din poziţia orizontală, cu o bogată faună pliocenă. Numeroase resturi de scoici din aceeaş faună se găsesc risipite pe câmp, de aici spre Vest. Intr'un loc, valea micului pârâu Debren e strânsă într'un defileu, tăiat aci în stâncă, la înălţimea aceleeaş terase mijlocii. După cum vedem terasa aceasta are spre munte caracter de eroziune, iar în aval de acumulare, întocmai ca şi conul de dejecţiune recent, pe care pârâul Debren continuă să-l îngroaşe şi să-l prelungească în aval, pe când în amonte l-a tăiat în formă de terasă. Constatăm aşa dar o perfectă

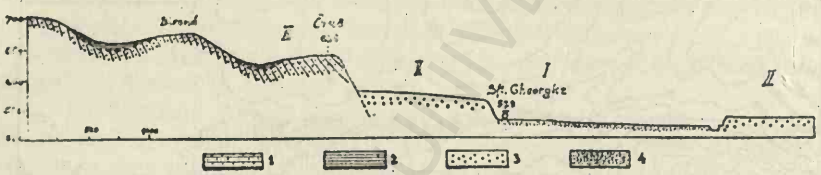

Fig. 3. — Profil geo-morfologic la *Sf. Gheorghe*.
1. Gresie cretacică ; 2. Pliocen ; 3. Diluviu ; 4. Aluviu.

analogie între modul cum a evoluat valea micului afluent al Oltului, de care ne-am ocupat aci, şi râul regent.

In sfârşit, al treilea nivel e reprezentat la Sf. Gheorghe foarte clar prin înălţimea Örkő (635 m), care predomină lunca Oltului, pe dreapta pârâului Debren, cu 115 m. E tăiat în straturi de gresie cu aplecarea spre SE, suportând mici resturi de pliocen. Din profil se vede clar, că avem a face cu un nivel de eroziune. Il găsim şi pe stânga pârâului Debren, la 625 m, precum şi mai departe spre Nord. E terasa de 100 m, pe care am întâlnit-o în bazinul Bicsad.

Capătul sudic al munţilor Baraolt este îngustat între cele două aripi largi de scufundare a Ţării Bârsei. Am văzut, că suportul cretacic al acestui şir muntos aci s'a scufundat, lăsând în relief fragmente săltate ca nişte sloiuri, din ultimul termin al acestor formaţiuni cretacice, conglomeratul de Buceci. Oltul şi-a putut scurta drumul, străpungând cu uşurinţă această prelungire subţiată a munţilor Baraolt prin micul defileu dela Ariujd. Cele două grădişti caracteristice (Gorganul, La Comori), în marginea luncei, ascund sub învelişul de mâl şi nisip sâmburele de conglomerat din înălţimile de altă dată, scufundate şi roase de apă. Terasa inferioară reapare, pe ea e clădit satul Bod. Mult

mai întinsă și mai bătătoare la ochi este însă terasa mijlocie, care în marginea sudică a satului Bod, dominează lunca Oltului cu 45 m, având înălțimea abs. de 536 m, în timp ce aceeaș terasă cu 15 km pe Olt în sus, la satul Coșeni, are cota 524 m și înălțimea deasupra luncei numai de 12 m. Mai jos de Coșeni am văzut, că pe stânga Oltului ea dispare complect, confundându-se cu lunca Prejmerului. In timp de inundații mai mari Oltul continuă să aluvioneze această regiune joasă, îngropând sub învelișuri tot mai nouă vechile depozite așternute de el. Mișcarea de scufundare încă n'a încetat aci.

Dacă observăm mai de aproape terasa dela Bod, constatăm, că nivelul ei scade între Bod și Sâmpetru dela 536 m la 520 m. Deci ea e înclinată împotriva cursului de azi a apelor. Pe dreapta Oltului, între Ariujd și Araci, se văd fragmente din aceeaș terasă la înălțimi mai mari. E clar că avem a face cu un vechi con de dejecțiune, care se prelungește dinspre înălțimile Ariujd-Araci spre Nord, adecă spre locul de mai mare scufundare dintre Brașov și Sâmpetru. Oltul și-a deschis drumul scurtat pela Ariujd mai de curând, după depunerea acelui con, din care se mai păstrează mici fragmente chiar în lunca lui pe grădiștile amintite. Ca un fapt semnificativ reținem că terasa Câmpului Frumos nu se racordează cu acest con de dejecțiune, al cărui capăt dinspre Nord se ascunde la Sâmpetru sub pietrișurile conului de dejecțiune al Timișului.

Lipsa de racordare menționată mai sus o întâlnim și mai departe, în secțiunea văii Oltului din Apusul munților Baraolt. Așa d. e. fruntașa comună Feldioara, cu ruinele cetății cu acelaș nume, e clădită pe terasa mijlocie, având cotele 514—518 m. E puțin probabil ca nivelul diluvial al Oltului să fi scăzut dela Coșeni la Feldioara, pe o distanță de 25 km în lungul cursului actual al râului, numai cu 6 m. Dar comparând un profil transversal al văii Oltului pela Feldioara-Hăghig, cu altul pela Măeruș, 10 km mai departe pe Olt în jos, observăm că aceeaș terasă mijlocie crește spre Nord. In orice caz o racordare a diferitelor nivele din lungul Oltului în actualul sistem de scurgere pe distanța Feldioara-Augustin, e greu de stabilit. Aceasta probabil și din cauza scufundării, continuată după unele semne până în timpuri recente, în deosebi în locurile cu deschidere mare, unde râurile aluvionează și azi (lunca Prejmerului, cursul inferior al Bârsei, etc.). O altă cauză este următoarea. Formele de teren din această secțiune, mai variate decât pe distanța Olteni-Ariujd, sunt rezultanta a două acțiuni: una de adâncire a Oltului în terenurile vechi pliocene; alta de acumulare sub forma unor conuri de dejecțiune din ce în ce mai joase, depozitate de afluenții Oltului și retezate de acesta, în pendulările lui, la distanțe diferite. Conuri contimporane pot avea marginea într'un loc mai înaltă, în altul mai joasă, după distanța la care au fost retezate. Se observă totuș și aci trei generații de

forme distincte, în legătură cu cele trei faze de adâncire a Oltului, stabilite din bazinul Bicsad. Fenomenul a putut fi observat mai de aproape la conurile de dejecțiune ale Corlatului, în fața Măerușului (7).

Dintre afluenții Oltului în lungul coridorului Feldioara-Baraolt, ne interesează aci, firește, cei de pe dreapta, care coboară din munții Baraolt. Doi sunt mai însemnați, pârâul Aita și Baraoltul. Cel dintâi drenează mare parte din bazinul Aita Seacă și a depozitat la vărsarea lui în Olt cel puțin trei conuri de dejecțiune. Baraoltul, având apă mai multă și un curs mai lung, a săpat o vale mai adâncă în lungul căreia se pot distinge, cele trei nivele de eroziune caracteristice pentru Olt. Valea Baraoltului se împarte în două secțiuni distincte: una pentru cursul inferior, cu direcția dela Est la Vest, între vărsarea lui în Olt și Biborțeni-Bățani, alta cu direcția dela Nord la Sud. Isvoarele le are pe povărnișurile vulcanului Cucu. Strangularea văii la Biborțeni, în forma de defileu, având de o parte malu-

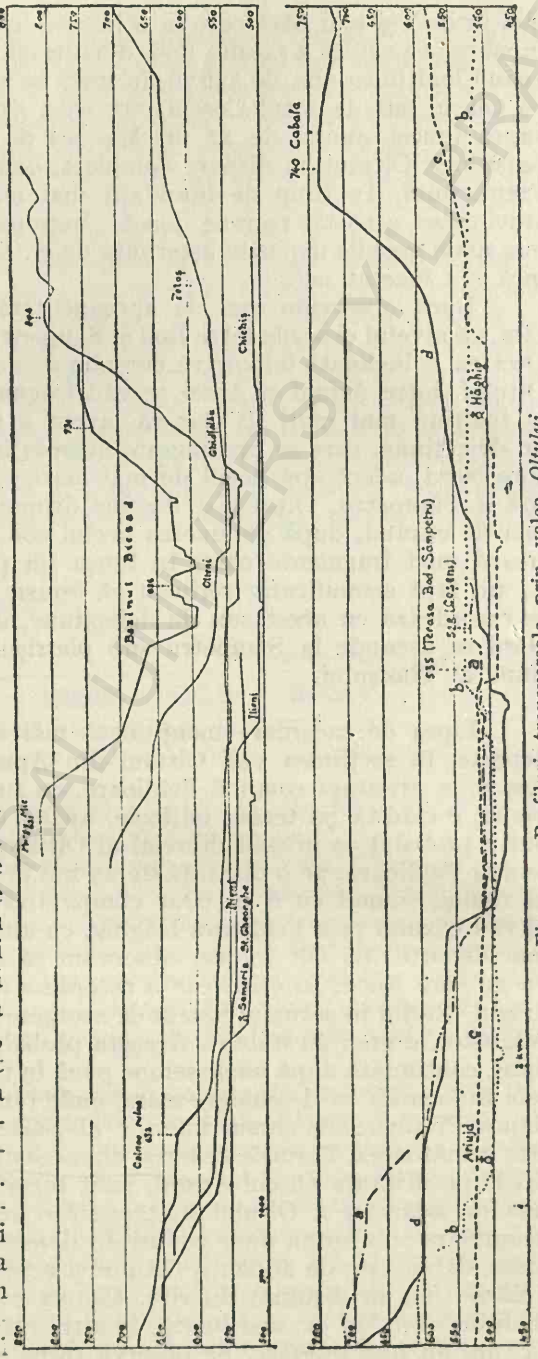

Fig. 4. — Profiluri transversale prin valea *Oltului*.

de gresie cretacică, de alta depozite pliocene cu multe elemente vulcanice și chiar lavă (Tircu) și mai ales schimbarea bruscă a cursului său la Bățani, în forma unui cot de captură, ne-ar îndreptăți să credem, că Baraoltul a fost abătut spre Vest printr'o captare dinspre Olt și că la început el străbătea bazinul Aita Seacă, în prelungirea cursului său superior. Studiul formelor de teren din acest bazin și din regiunea Bățani ne duce însă la o altă interpretare.

Bazinul *Aita Seacă* e un uluc ce străbate munții Baraolt în lung, paralel cu cele două secțiuni ale văii Oltului: Bicsad-Ariujd și Feldioara-Augustin. Ca și acestea, are direcția în evidentă dependență de mersul cutelor (SSV-NNE). Mai strâmt în Sud, se lărgește din ce în ce spre Nord, până în linia văilor Baraolt-Uzonca. Aspectul lui actual de bazin bine individualizat, și în deosebi resturile de depozite lacustre pliocene, ce se întind pe sub stratele de material vulcanic sau alternând cu acestea, și dincolo de linia Baraolt-Uzonca, până în pereții de lavă ai șirului vulcanic din Nord, ne dovedesc că acest bazin a fost odinioară un lac. Albia lui alungită împarte munții Baraolt în două spinări inegale: una la Vest, ce coboară ușor din punctul culminant, Bükkfej (821 m) spre Sud, până în despicătura pârâului Belin. Alta, mai înaltă și mai masivă în Est. In limitele arătate, bazinul Aita Seacă constitue o mică unitate tectonică și morfologică, despărțită din punct de vedere hidrografic în trei secțiuni. Cea nordică e deschisă spre valea Baraoltului prin tributarul acestuia, pârâul Beșeneu, cu afluenții lui. Secțiunea centrală e străbătută de râul Aita cu cele trei pârâe afluente: Tecsea, Cocoș și Moș (nu Illos, cum e trecut pe hartă). A treia secțiune, la extremitatea sudică a bazinului, se deschide spre valea Belinului peste un prag scoborât la 648 m.

Cele trei pârâe, afluente ale secțiunei centrale scoboară din culmea mai înaltă dela Răsărit, prin văi transversale, perpendiculare pe direcția bazinului. Ajunse în bazin, ele cotesc brusc și curg câtva timp în lungul lui. Unite în râul Aitei, acesta străbate culmea de gresie, ce mărginește bazinul, spre Apus, prin deschiderea dela Aita Medie, care nu e în dreptul nici uneia din cele trei văi afluente ce coboară din culmea mai înaltă dela Răsărit. Amănuntele acestea pot fi considerate ca un indiciu că actualul sistem hidrografic în interiorul bazinului a luat ființă mai târziu, și anume odată cu retragerea lacului, care ocupa la început bazinul și care era alimentat pe pâraele ce scoborau din munții mărginași. Interesant de urmărit e cursul Aitei, care după ce străbate dealurile domole dela Aita Seacă, scăzute sub 700 m și compuse din depozite pliocene, se înfundă într'o adevărată cheie, tăiată în dealul de gresie (Tiszta bércz), ce se bolțește în mijlocul bazinului până la 762 m. Bazinul superior, dela Aita Seacă, e continuat însă pe la Răsăritul acelui deal de către bazinul Cocoș, umplut de asemenea cu depozite fluvio-lacustre plio-

cene. Pe acolo râul Aita şi-ar fi putut deschide, după starea de azi a lucrurilor, un drum mult mai uşor. Adâncirea văii lui în formă de cheie în roca de bază a dealului amintit, nu ne-o putem explica decât prin *epigenie*. Valea Aitei, în lungul cursului ei actual, nu se datoreşte aşa dar unui fenomen de captare, ci ea reprezintă una din căile prin care s'au scurs spre Olt apele vechiului lac pliocen. Dovada e şi modul lin, în care scapătă culmea Bükkfej spre Sud, în lungul Aitei, al cărei con de dejecţiune superior e în prelungirea pantrei acestei culmi.

Depozitele pliocene ocupau prin urmare în cuprinsul bazinului Aitei o suprafaţă mai întinsă şi aveau o grosime mai mare ca astăzi, dar au fost subţiate şi pe alocurea spălate complect şi transportate la vale pe calea Oltului de către râurile ce străbat acest bazin. Formele cele mai înalte, sculptate în depozite pliocene în interiorul bazinului, le găsim la Nord de Aita Seacă, unde ele reprezintă însăşi cumpăna apelor înspre Băţani, precum şi pe marginile bazinului.

In stânga şoselei Aita Seacă-Băţani, la cota 702 m, punct culminant al cumpenei, situat în mijlocul bazinului, se află o deschedere interesantă. Sub un strat subţire de pământ vegetal (40 cm) se vede o pătură cu concreţiuni calcaroase fosiliferă, iar sub ea straturi de nisip andezitic, transportat, evident, din regiunea vulcanică. Pe câmpul din apropiere sunt risipite plăci de calcar cochilifer (Dreissensia). Straturile amintite sunt aplecate înspre Nord. Dealurile acestea uşor bombate, scuptate în depozite pliocene, sunt tăiate în Nord de un brâu de râpi, produse de asaltul apelor dinspre Baraoltul vecin, cu un nivel de bază mult mai scăzut. Aita pierde repede din terenul ei în profitul Baraoltului.

Pe marginea bazinului Aita Seacă formele pliocene se disting clar de formele mai înalte ale cadrului cretacic. Ele se desfac din coasta abruptă a acestuia cam de pe la 720 m sub forma unor picioare prelungi, cu profilul blând şi cu înclinarea spre mijlocul cuvetei. Intr'un astfel de picior, sub vârful Olutja (876 m), pe malul drept al pârâului satului (Falu p.) se vede o deschidere la înălţimea de 720 m, unde peste straturi groase de nisip gălbui e aşternută o pătură de argilă albastră-cenuşie de circa 40 cm, cu numeroase cochilii de Dreissensia. Pe marginea apuseană a bazinului, sub Bükkfej, se vede un nivel distinct, ca o firidă, la 750 m. Povârnişul nordic al lui Bükkfej, pe stânga pârâului Köves (pe hartă e trecut greşit Heveder p.) e acoperit până pe la 720 m cu o argilă roşie-limonitică, în care se găsesc resturi de Limnocardium. Pe acelaş pârâu mai la vale s'au găsit resturi de Mastodon arvernensis şi numeroase fosile de apă dulce (3). Pe povârnişul dinspre NV al lui Bükkfej, în capătul unui pârâu, s'a mai păstrat un rest de depozite pliocene la aceeaş înălţime de circa 720 m.

Pretutindeni unde se mai găsesc depozite pliocene la înăl-

ţimea de circa 720 m în locurile citate, atât în mijlocul bazinului, cât şi pe margini, ele apar erodate şi deci la un plan mai scoborât decât nivelul lor iniţial. E vorba aşadar de o suprafaţă de eroziune, care retează nu numai strate pliocene, ci trece adesea şi în domeniul formaţiunilor cretacice, unde e de presupus că depozitele pliocene, dacă au existat, au fost spălate. Inainte de a încerca să stabilim vârsta ei, să mai urmărim această suprafaţă în alte două locuri, unde ea apare bine desvoltată în cuprinsul munţilor Baraolt, şi anume la cele două extremităţi, nordică şi sudică, a acestui şir muntos.

De pe cumpăna menţionată dintre Bătani şi Aita Seacă (cota 702 m), cuprindem cu privirea tot bazinul superior al Baraoltului, până în vârful conului vulcanic Cucu. E un peisagiu cu orizontul larg, cu un aspect diferit, unde formele de acumulare eruptivă vin să se alăture la cele de origine erozivă, a căror recunoaştere şi descifrare devine astfel mai grea.

In planul întâi, până în valea Baraolt-Uzonca, avem prelungirea bazinului Aita Seacă, cucerită de afluenţii Baraoltului. Printre văile tot mai adânc scobite de aceşti afluenţi foarte activi, se desprind din nivelul de 700 m dealuri prelungi, ale căror spinări la capetele lor dinspre Baraolt-Uzonca sunt retezate de un plan uşor aplecat în lungul văii Baraolt. Planul acesta retează nu numai formaţiuni pliocene mobile, cu mult pietriş la suprafaţă, ci şi spinarea cretacică, ce se termină în vârful Varbükk (617 m) deasupra Biborţenilor. El trece şi în bazinul Baraolt propriu zis, unde retează la înălţimi tot mai joase depozitele pliocene dela Baraolt-Căpeni. Alături de lunca tânără din vale, *terasa* aceasta de 100—150 m, regăsită aci, face legătura morfologică pe deasupra micului defileu dela Biborţeni, între depresiunea Bătani şi larga vale a Oltului dela Augustin.

La Nord de Bătani situaţia e mai complicată. Pe laturea apuseană în prelungirea liniei de înălţimi cretacice Bükkfej din bazinul Aita Seacă, vedem o spinare mai înaltă, ce se desface din vulcanul Cucu şi arcuindu-se uşor spre Sud, formează linia de separare dintre valea Cormoşului în Apus şi a Baraoltului în Răsărit. Atât ca înfăţişare, cât şi ca rocă, face impresia unei scurgeri de lavă, rămasă în relief din cauza rezistenţei rocei. Doar vârful bombat numit Csokas (904 m) şi Tircu (655 m), izolat la capătul sudic al acestei linii, având o formă tipic conică, par a fi centre de erupţiune parazitară pe aceeaş linie. Ea se prelungea însă în continuare şi la Sud de Biborţeni, în regiunea Buduşului, unde resturi de aglomerate vulcanice acoper gresia cretacică şi depozitele pliocene. E vorba de un adevărat baraj vulcanic, care închizând calea apelor le-a silit să se înalţe şi să ocupe sub forma unui lac nu numai cursul superior al Baraoltului, ci şi întregul bazin al Aitei, unde am văzut, că printre depozitele pliocene un loc important ocupă nisipurile andezitice aduse din

Nord. Iată deci, că cel puţin pentru această parte a suprafeţei ocupate odinioară de lacurile pliocene din regiunea Braşovului erupţiunile vulcanice se dovedesc a fi avut un rol important.

Barajul de care vorbim a fost fierestruit la Biborţeni, înainte de formarea terasei de 100—150 m, care face legătura, cum am văzut, între cele două secţiuni ale văii Baraoltului, de o parte şi de alta a acestui baraj. Valea Baraoltului pela Biborţeni reprezintă deci şi ea, ca şi valea Aitei, o cale de scurgere a apelor vechiului lac pliocen. Terasa înaltă de care vorbim, o găsim foarte bine desvoltată în regiunea Băţani, unde, cum am văzut, pantele coboară lin dinspre Sud, din cumpăna de 700 m până la nivelul ei, pe linia Baraolt-Uzonca. Dinspre Nord şi mai ales dinspre Nord-Est, pornesc din şirul vulcanic fâşii netede, vechi conuri de dejecţiune, care mai ales la Răsărit de Băţanii Mici, se unesc într'o suprafaţă tabulară, impresionată prin netezimea ei, în care apele şi-au săpat văi înguste cu maluri abrupte, în formă de cañon. Ea se termină exact la înălţimea terasei din Sud (Csik orra teteje, 625 m). Netezimea ei se explică printr'o placă protectoare, groasă de 5—10 m şi compusă din bolovăniş, mai mult gresie ca andezit, bine cimentat cu element calcaros. In masa aceasta puţin omogenă, sunt risipite blocuri mari de andezit de tipuri diferite. Placa e aşternută peste un strat de circa 2 m de prundiş mărunt, compus din cvarţ, gresie şi mai rar andezit, sub care se văd straturi de nisip alb, cu mult cvarţ. La bază, Baraoltul se adânceşte în marne lacustre.

Nivelul de 700 m, atât de bine desvoltat în bazinul Aita Seacă, se continuă şi aici, în Răsărit, ca o suprafaţă distinctă, retezând formaţiunile cretacice din preajma Murgului Mare. In Apus, aceeaş suprafaţă însoţeşte ca o treaptă spinarea ce desparte valea Cormoşului de a Baraoltului, unde nivelează de o potrivă massele de lavă sau aglomerate vulcanice, ca şi depozite pliocene (Tortoma, 700 m).

Tot atât de evident apare nivelul de care vorbim la extremitatea sudică a munţilor Baraolt. Linia care uneşte satele Hărghig, Vâlcele şi Arcuş e un hotar precis între două suprafeţe distincte. Colţul sudestic al munţilor Baraolt, pornind dela linia amintită, reprezintă o suprafaţă mai joasă, nivelată, în cuprinsul căreia punctul cel mai înalt are 743 m. (Dealul Negru). Mici resturi de pliocen, păstrate în adânciturile mai ferite şi risipite în largul acestei suprafeţe, ne fac să deducem, că ea a fost acoperită, ca şi bazinul Aita Seacă, în întregime de apele pliocene, ale căror depozite trebue să fi fost şi aici mult mai întinse, dar au fost erodate[1]). Ca şi la Aita Seacă, înălţimea maximă, la care întâlnim resturi de depozite pliocene, e de 700 m. De pe la această înălţime

1) Despre larga albie a Simeriei de lângă Vâlcele am dat o interpretare în „Bulet. Soc. Reg. de Geogr. 1932". (O excursiune în regiunea Braşov).

suprafața se apleacă lin până în marginea scufundării sau până la nivelul terasei de 100 m, cum am văzut la Örkő, lângă Sf. Gheorghe.

Putem încheia observațiunile noastre privitoare la nivelul de eroziune descris, cu următoarele conclusiuni. Din faptul că pretutindeni, unde s'au păstrat resturi de pliocen, ele nu depășesc curba de nivel de 720 m, putem deduce, că apele lacului pliocen însuș nu s'au putut ridica mult peste această curbă. Suprafețele netede, întâlnite în regiunea descrisă în jurul acestei cote și care nu depășesc înălțimea de 750 m au luat naștere așadar în raport cu nivelul acelui lac pliocen într'o vreme de mai lungă stabilitate a acestuia și când paroxismele vulcanice se potoliseră, ceeace reiese din faptul că planul acestor suprafețe retează și formațiuni vulcanice. Aceasta s'a putut întâmpla în levantin. Terasa de 100—150 m spre care suprafața de eroziune descrisă se apleacă lin, datează probabil dela sfârșitul levantinului sau începutul cvaternarului, socotind după marile cantități de pietrișuri ce o alcătuesc în unele locuri (echivalentul pietrișurilor de Cândești). A urmat apoi o perioadă de grăbită adâncire a văilor până la formarea terasei diluviale.

Mai avem de adăogat câteva cuvinte cu privire la cel mai înalt nivel de eroziune din munții Baraolt. Dela linia Hăghig-Vâlcele-Arcuș spre Nord pantele urcă repede până în vârful Gőrgő (1018 m), punctul culminant al masei cretacice, ce alcătuește acești munți. De aci și până în dreptul băilor Malnaș, pe o lungime de circa 20 km se întinde o masă de înălțimi uniforme, care privite mai ales dela oarecare distanță, se confundă într'o suprafață tabulară, ca retezată cu cuțitul. Pâlcuri de pădure alternează cu poene însorite, folosite ca pășune, constituind acele minunate priveliști caracteristice munților noștri cu înălțime mijlocie și cu profilul blând. E un rest de peneplenă foarte bine conservată, în care capetele văilor, atât de adânci pe marginile dinspre câmpiile vecine, se termină în ondulări de relief abia perceptibile. Intreagă această masă e aplecată dela S la N (1018 m—852 m), deci împotriva direcției de scurgere a Oltului între Malnaș și Ariujd. Cauza nu pare a fi numai în legătură cu roca, conglomerat mai rezistent în S (v. Gőrgő), marne în Nord. Un rol în această diformare trebue să fi avut și apropierea centrelor de erupțiune, unde masele puternice de material eruptiv au exercitat de sigur o puternică presiune asupra suportului [1]).

Suprafața aceasta mai înaltă de eroziune este cea mai răs-

1) Țin să observ, că în dreptul conului vulcanic al Murgului Mare, acolo unde massa cretacică apare mai îndoită, ea e aplecată dela Est spre Vest (775 m la Est de Murgul Mare, pe malul drept al Oltului, 640 m pe marginea dinspre Bățani a massivului), ca și când ar fi existat o veche comunicare dinspre Turia spre Baraolt peste bazinul Bicsad.

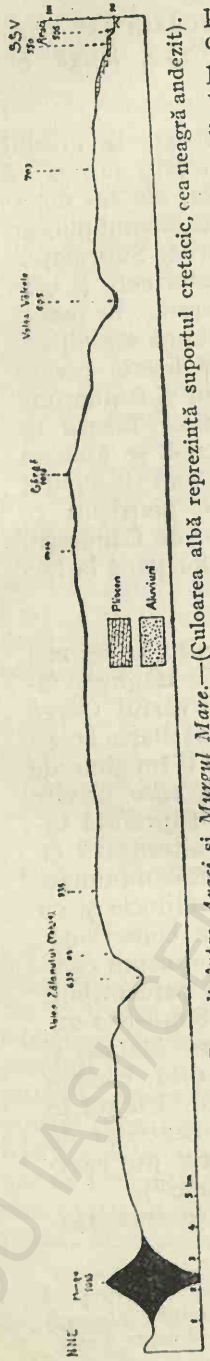

Fig. 5.—Profil prin munții *Baraolt*, între *Araci* și *Mugrul Mare*.—(Culoarea albă reprezintă suportul cretacic, cea neagră andezit).

pândită în regiunea Brașovului. Nicăeri nu s'a conservat așa de bine ca în munții Baraolt și la piciorul Postovarului (Poiana Brașovului), acolo unde se constată, foarte bine desvoltată de o parte și alta, și treapta inferioară de 700 m. Intre munții Brașovului și munții Baraolt există deci nu numai continuitatea geologică, ci și o evidentă legătură morfologică. Suprafața de eroziune de 1000 m nivelează însă toate cele trei șiruri de munți din interiorul arcului carpatic, Perșani, Baraolt și Buzău-Bodoc, cu excepția „cornetelor" Măgura Codlei, Vârful Prejmerului, Vârful Bodoc. Când a luat naștere acest nivel de eroziune atât de răspândit?

Regretatul Nordon, influențat probabil și de conclusiunile primelor noastre cercetări asupra regiunei, afirmă că nivelarea munților din jurul bazinului intercarpatic al Brașovului a avut loc în raport cu nivelul lacului pliocen din acest bazin, deci în dacian (6). Obiecțiuni serioase se opun acestei interpretări. Repetăm, că apele lacului pliocen, așa cum ne dovedesc observațiunile de până acum, nu au putut depăși cu mult curba de nivel de 720 m. Cum s'ar fi putut nivela suprafețe atât de întinse în raport cu un lac, ale cărui ape se aflau cu 250 m mai jos? Sondajiile ne dovedesc apoi că lacul a avut fluctuațiuni dese, în acelaș loc alternând argile și marne lacustre, cu nisipuri și pietrișuri de râu și cu turbă de mlaștini. In fine, constatăm, că nivelul de 1000 m depășește marginile bazinurilor interioare din regiunea Brașovului. El se întinde, cum a observat d-l de *Martonne*, în lungul munților Făgărașului și trece în bazinul Sibiului. In Nordul munților Perșani a fost fosilizat sub cuvertura groasă a aglomeratelor vulcanice, de sub care reapare acum în apropierea defileului dela Racoș, la un nivel scoborât până la 800 m. Acelaș nivel se întinde spre Nord, în lungul Harghitei mărginind ca un tiv depozitele ponțiane ale bazinului transilvan, în continuitate de pantă cu acestea. După toate semnele suprafața de eroziune de 1000 m a luat naștere în raport cu acest mare lac ponțian din bazinul transilvan, a cărui tributară era atunci toată regiunea din interiorul curburei Carpaților. Liniștea, în care s'a săvârșit această puternică acțiune nivelatoare, a încetat odată cu sfârșitul ponțianului: după o mișcare

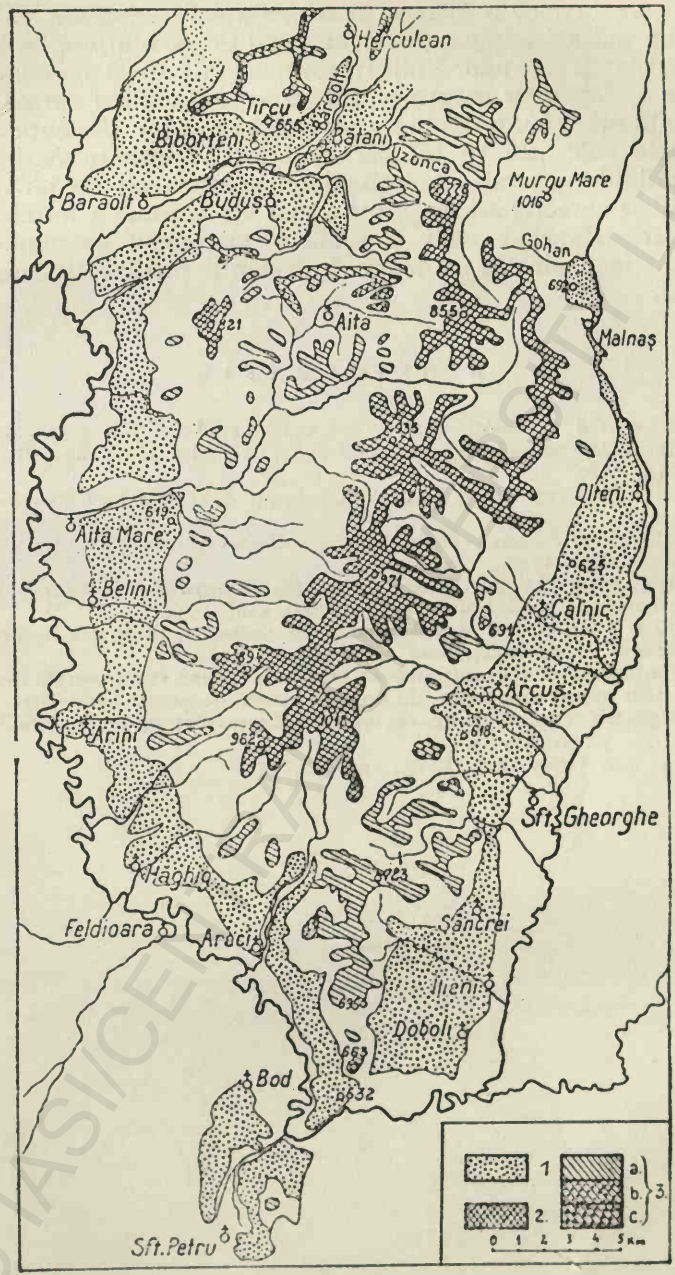

Fig. 6.—Schița morfologică a m. *Baraolt*. 1. Terase și conuri de dejecțiune; 2. Suprafața de eroziune pontiană (numai în cretacic); 3. Supr. de eroz. levantină: *a* în cretacic, *b* în pliocen, *c* în aglomerate vulcanice.

BCU IASI CENTRU DE DOCUMENTARE LIBRARY

de înălţare în bloc a întregei mase muntoase a urmat, cu începere din dacian, scufundarea unor părţi tot mai întinse, în lungul sinclinalelor şi al unor linii transversale de slabă rezistenţă, — urmare a eforturilor orogenice din exteriorul arcului carpatic. (3) Desechilibrul dela suprafaţă s'a propagat în adânc, deslănţuind paroxismele vulcanice cu tot cortegiul lor de urmări. Astfel s'au schiţat liniile generale ale peisagiului acestui colţ de ţară. Cvaternarul se caracterizează printr'o mai vie acţiune a forţelor erozive, care adâncind văile şi spălând materialul de umplutură, pune tot mai mult în evidenţă denivelările produse de mişcările scoarţei.

BIBLIOGRAFIE

1. Dr. Kiss Ernő, A baróti hegység krétakori képződményei, Cluj, 1911.
2. I. Bányai, Die geologischen Verhältnisse der Gegend v. Kézdivásarhely, Földt. kőzl, 1917.
— Das Braunkohlengebiet v. Barót-Ajta, Iahresb. d. kl. ung. geol. Reichsanstalt, 1913.
3. Mrazek, L'état de nos connaissances actuelles sur la structure des Carpates Roumaines, Praga, 1931—32.
4. Julius v. Szadeczky, Zur, Geologie von Sepsiszentgyörgy-Sânghiorghe u. Umgebung (Az erdélyi Muzeum egyesület), Cluj, 1934.
5. Dr. Erik Jekelius, Die Moluskenfauna der dazischen Stufe des Beckens von Braşov (Mem. Instit. Geol. al României), 1932.
6. A. Nordon, Résultats sommaires et provisoires d'une étude morph. des Carp. orient. roum. Comptes r. du Congrès intern. de geogr. Paris, 1931.
7. N. Orghidan, Observ. morf. in regiunea Braşovului în rev. „Ţara Bârsei" 1929, 30, 31, 32, 33.
— Bulet. Soc. Geogr. Reg. Rom., 1932.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

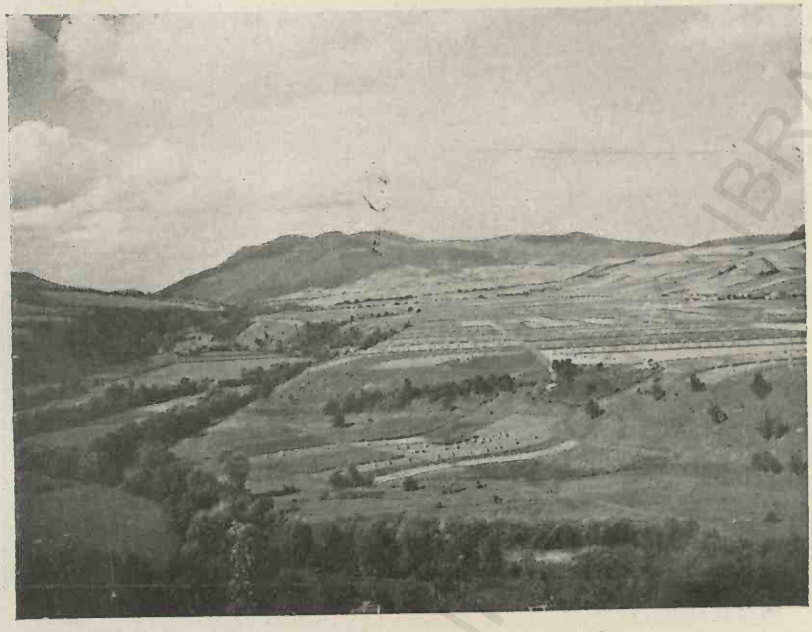

Fig. 7. — Bazinul *Bicsad* cu cele trei terase. In fund masivul *Ciumatul* cu lacul *Sf. Ana*.

Fig. 8. — Bazinul *Bicsad* cu terasa mijlocie (în planul din față tăiată în lavă) și superioară. La mijloc, culuarul *Oltului*.

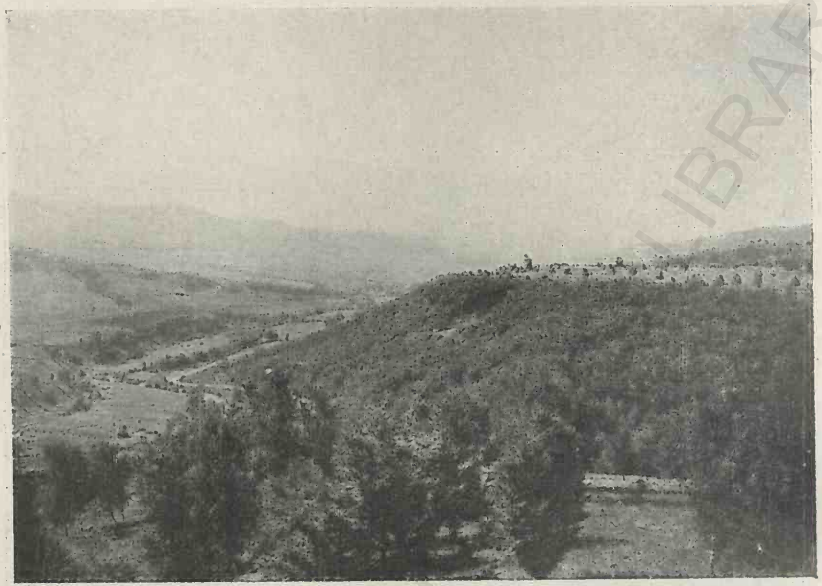

Fig. 9. — Terasele *Oltului* la *Malnaș băi*. Cea de 100 m. de pe dreapta e tăiată în lavă.

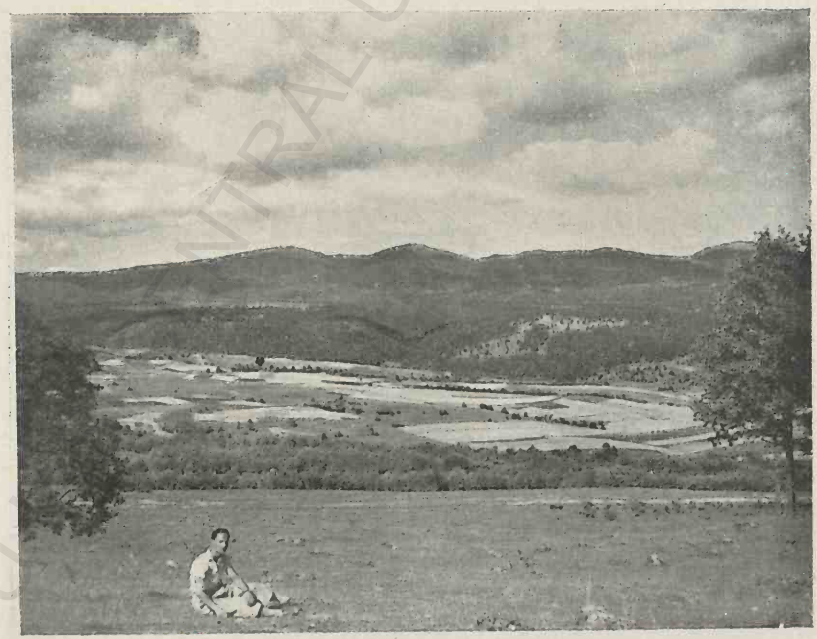

Fig. 10. — Complexul vulcanic *Cucu* (1.558 m.).

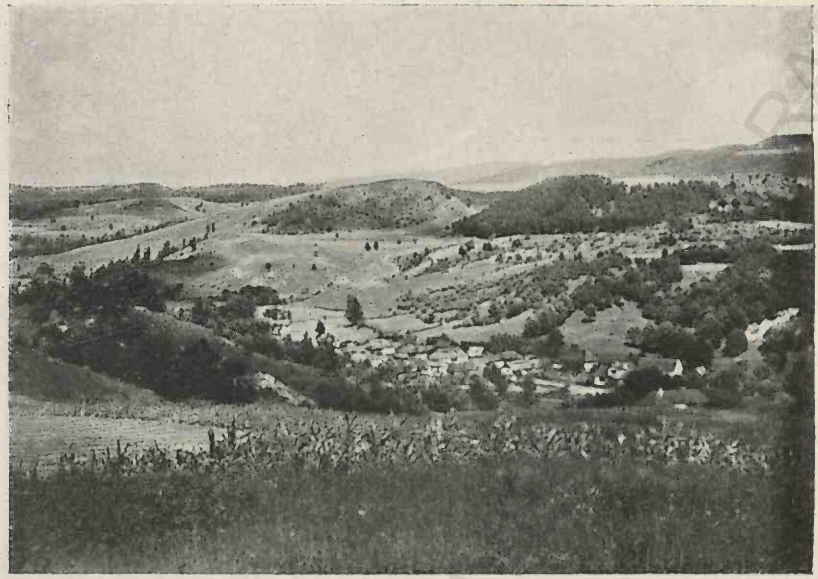

Fig. 11. — Satul *Filia* pe valea *Cormoșului*. Relief vulcanic sculptat în etaje din cauza diferenței de rezistență a rocelor. Abruptele împădurite din dreapta (sus) sunt tăiate în lavă. Subt ele, nivelul de 700 m.

Fig. 12. — Valea epigenetică a *Aitei* (stânga). In dreapta bazinul sculptat în terenuri pliocene al afluentului ei *Cocoș*.

Fig. 13. — Bazinul *Aita Seacă*. Terenurile pliocene se ridică în fund până în marginea pădurii.

Fig. 14. — *Bățanii Mici* pe valea Baraoltului. In față terasa de 100 m. (material de umplutură, în parte vulcanic). Suprafața cu pădurea rărită reprezintă nivelul de 700 m. sculptat în roce cretacice. In dreapta conul vulcanic al *Murgului Mare*.

LICEELE ROMÂNEȘTI DIN ROSTOV ȘI DIN CHERSON

O AMINTIRE

de G. POPA-LISSEANU

Răspunzând unei curtenitoare chemări ce mi s'a făcut, socotesc că pentru omagiarea unui om care a stat în slujba şcoalei, cu devotament şi pricepere, timp de treizecişicinci de ani şi care a descris, în pagini de un entuziasm animator istoria războiului nostru de întregire a neamului, nimic nu poate fi mai potrivit decât să evoc în câteva cuvinte amintirea întemeierii, în timpul aceluiaşi război, a liceelor româneşti din Rusia, la care licee am luat parte şi eu, fie ca profesor, fie ca director. Sunt liceele din Rostov şi din Cherson, despre a căror existenţă puţini numai vor fi având cunoştinţă.

Era în vara anului 1917. După un repaus de câteva luni, trupele puterilor centrale, care ajunseseră pe Siret, unde aveau ordin ca în timpul iernii să-şi oprească înaintarea, se hotărăsc să înceapă ofensiva împotriva armatei române de dincolo de acest râu. Frontul nostru era deţinut de astădată nu numai de diviziile noastre, dar şi de cele ruseşti cari, până atuncia, nu luptaseră.

Toată lumea dela Iaşi, unde se retrăsese guvernul şi administraţia ţării, era îngrijorată de soarta armelor. Cu deosebire eram ameninţaţi, în caz de spargerea frontului, noi cei de origine din Ardeal şi refugiaţii de peste Carpaţi, cari nu puteau să riște să rămână în părticica din Moldova, unde se propusese „Triunghiul morţii".

De aceea, s'a hotărît evacuarea în Rusia a celor câteva mii de ardeleni, în special a intelectualilor: preoţi, învăţători, profesori, notari, etc., toţi din regiunile de unde se retrăseseră armatele noastre, după prima lor ocupare.

Ca fost inspector şcolar şi ardelean de origine, după retragerea guvernului la Iaşi, am primit, cu adresa Ministerului nr.

15.293, delegaţia de subdirector al învăţământului secundar şi superior şi, în acelaşi timp, însărcinarea, pe care o avusesem şi la Bucureşti, de a mă ocupa de situaţia refugiaţilor.

La 27 Iulie 1917, am plecat spre Rusia. Aveam, din partea Ministerului de Instrucţie, cu adresa Nr. 27.302, ordinul ca, împreună cu d-l G. Nedioglu, să secundăm pe d-l Alexandru Lapedatu care primise delegaţia să transporte la Moscova piesele istorice şi artistice ale Academiei Române, ale Arhivelor Statului şi ale Ministerului Instrucţiunii. Dar, după o călătorie făcută timp de opt zile şi după o şedere de alte şapte zile în gara din Moscova, convoiul nostru, mare de vreo douăzeci de vagoane, a fost silit să plece înapoi, din cauza isbucnirii revoluţiei ruseşti şi din cauza lipsei totale de alimente. După ce am depus la loc sigur — aşa cel puţin ni se părea nouă atunci — obiectele încredinţate, ne-am îndreptat unii spre Kiev, iar alţii spre Rusia sudică, unde bănuiam că este linişte.

Ajunşi la Rostov pe Don, am întâlnit aci şi pe alţi refugiaţi, împreună cu familiile lor. Şi spre a avea o ocupaţie, căci nimic nu ucide mai mult sufletul omului decât lipsa de ocupaţie şi spre a fi folositori tineretului bejenar, ne-am gândit, împreună cu colegul G. Nedioglu, să deschidem pentru elevi un liceu în care aceştia să poată să-şi continue studiile în aşteptarea unor timpuri mai bune.

Ne-am adresat atunci unui director de şcoală primară, unui cazac din Rostov care, înţelegător al situaţiei, ne-a pus, cu multă bunăvoinţă, la dispoziţie localul şcoalei ce conducea şi astfel, cu d-l G. Nedioglu şi cu un profesor din Bucovina, de asemenea refugiat, am deschis cursurile celui dintâiu liceu românesc din ţinutul căzăcesc al Donului.

Cea mai mare dificultate ne-a pricinuit-o lipsa de manuale. Unele din acestea, ca bunăoară textele latine, ni le-am putut procura din comerţ, dela anticari ori dela librării, cari, la Rostov, erau bogate în cărţi franceze şi mai ales germane, iar altele şi le luaseră elevii mai prevăzători din ţară; în sfârşit pe unele le-am înlocuit cum am putut [1]).

Cursurile au urmat regulat, cu mult zel, atât din partea

1. Cu această ocazie, am făcut cunoştinţă cu excelentele manuale latineşti ale lui Sanciursky, premiate de Ministerul de Instrucţie din Rusia, cu o metodă foarte apropiată de manualele noastre de limbă latină, întrucât şi şcoala rusească s'a inspirat de programele germane din 1892, şi ca şcoala românească reformată de Spiru Haret.

elevilor cât şi din partea profesorilor,. Şcoala însă, — era o şcoală mixtă, de băieţi şi fete, — s'a descompletat, în parte, prin plecarea mea la Cherson, prin declararea revoluţiei împotriva guvernului lui Kerenski şi prin bombardamentul la care a fost supus Rostovul timp de mai multe zile. Cursurile au continuat însă până spre sfârşitul anului şcolar.

Şcoala românească dela Cherson era şi mai mare şi mai bine organizată. Aci era o mai numeroasă colonie de Români refugiaţi. Se hotărîse la Iaşi să se strămute aci guvernul întreg şi toate instituţiunile fundamentale ale Statului, în cazul când frontul de pe Siret ar fi fost străpuns de armatele puterilor centrale. In acest scop, se închiriaseră mai multe clădiri în oraşul rusesc de lângă Nipru, precum şi un palat pentru familia regală.

La Cherson am găsit un liceu complet şi o şcoală primară, având o numeroasă populaţie şcolară de elevi români [1]).

După cum se poate vedea dintr'un borderou ce-l păstrez, fiindcă trecuse asupra mea conducerea liceului din Cherson, am găsit ca profesori pe Petre Gârbovicecnu, M. Brătilă, P. Nicorescu, T. Speranţă, P. Zaharescu, Gr. Tăuşanu, Em. Severin, Dr. Popescu-Breasta, I. Bunea, Elena Stănescu precum şi pe institutorii: Florea Dumitrescu, D-na Beldie, Ec. Condeescu, El. Scărlătescu, Maria Teodorescu, Nat. Belcu şi Em. Vieru.

Cursurile au continuat regulat şi cu vădite progrese. Prin luna lui Martie însă ele au trebuit să fie suspendate, apoi iarăşi reluate pentru scurt timp. Revoluţia rusească ce isbucnise la Nordul ţării s'a întins cu repeziciune şi la Sud şi aşa numiţii Frontovici se găseau acum în lupte cu Germanii cari pătrundeau adânc în Rusia.

In noua situaţie ce se creiase acum în Rusia bolşevică, nu mai putea fi vorba de şcoală. La liceele ruseşti din Cherson se iviseră soiusurile; elevii dispuneau singuri de ceeace trebuia să li se predea în şcoală. Burjuii încep să fie prigoniţi, iar împotriva noastră a Românilor se porniră aţâţările. La cinematograful d-lui Segal din Cherson se dădeau filme în care Românii erau prezentaţi ca făcând progrom împotriva Evreilor, deşi pe o firmă se putea citi, când rula filmul „Apteca", în rusește, în loc de „Farmacie", cum ar fi fost natural, dacă filmul s'ar fi luat din România.

---

1. Un liceu românesc particular, a existat câtva timp şi la Odesa; dar la acesta personal n'am luat parte.

Eram ameninţaţi. Incepuserăm să ne ascundem. Câţiva ofiţeri de rezervă aflaţi printre noi, fiind însărcinaţi cu depozitele, îşi aruncaseră hainele militare. S'a alcătuit chiar o listă de douăzecişicinci de Români fruntaşi, cari urmau să fie deportaţi. Şi de sigur s'ar fi produs această deportare, dacă un oarecare şef bolşevic, un soldat ce făcea pe episcopul şi care stătuse mai multă vreme în România, deşi umbla totdeauna cu o sabie la brâu, n'ar fi fost împuşcat într'o dimineaţă, fiind dovedit ca trădător şi dacă, pe de altă parte, primarul oraşului, un oarecare Grijanovski, Român din părţile Elisabetgradului, n'ar fi putut fi câştigat prin anumite mijloace de partea noastră.

După un bombardament de cincisprezece zile dat între trupele germane din regiunea ridicată a gării, împotriva flotei de război ruseşti ce se găsea pe Nipru şi a răspunsului violent al acesteia, bombardament ce se făcea pe deasupra oraşului, ne pomenim, într'una din zile, că dispar mitralierele din colţul străzilor şi că la hotelul „Europa", unde mă găseam şi eu, şi de unde distribuiam subsidiile pentru refugiaţii ardeleni, subsidii acordate de guvernul din Iaşi prin Banca Românească ce-şi avea o sucursală la Cherson, se instalează generalisimul armatei austriace Böhm Ermoliy, împreună cu statul său major.

Generalisimul austriac avea, din întâmplare, ca adjutant pe căpitanul Stinghe, astăzi colonel în armata română. Prin intervenţia acestui ofiţer braşovean, am putut obţinea, pe seama tuturor refugiaţilor ardeleni, mijloacele necesare de întoarcere în ţară, la Iaşi, unde se instalase guvernul Marghiloman.

In Iunie 1918, elevii dela liceul din Cherson au trecut examenele de clasă la liceul Internat din Iaşi, examen aprobat prin adresa Ministerului nr. 32.840 şi, în urmă, examenul de absolvire înaintea Comisiunii de sub preşedinţia d-lui I. Ştefănescu, după cum, se poate vedea din adresa nr. 33.675 pe care o păstrez.

Astfel graiul românesc s'a făcut auzit, în timpul marelui război, de pe catedrele a două licee, din două oraşe mari ale Rusiei, la Rostov pe Don şi la Cherson pe Nipru.

POVESTEA UNEI CĂRŢI

PROTOPIRIA LUI CAVALIOTI «EIN UNICUM»

de VICTOR PAPACOSTEA

„Les livres sont l'un des agents de la paix".

Louis Barthou

In anul 1770, pe când flota faimosului Alexis Orloff apărea pe mările Eladei vestind zorile libertăţii, la Veneţia eşea de sub teascurile meşterului Antonio Bartoli, *„cu cheltuiala prea cinstitului şi prea folositorului domn Gheorghe Tricupa..."*, o carte mică, cu înfăţişare umilită, menită însă a face una dintre cele mai minunate cariere din viaţa cărţilor. A fost botezată potrivit rostului ei, Πρωτοπειρία, adică *Prima învăţătură* [1]. Era întocmită — cum o arată şi numele — pentru folosinţa claselor elementare de pe lângă *Noua Academie*, şcoala cea vestită a Moscopolei [2]. In afară de elemente de abecedar şi de aritmetică, Protopiria mai cuprindea un număr de rugăciuni, proverbe, fragmente din Biblie şi un vocabular greco-aromâno-albanez, alcătuit din 1170 de cuvinte. Acest vocabular a făcut celebritatea cărţii şi a aşezat pe autorul ei între precursorii linguisticei comparate.

Multe cărţi cu apariţie zgomotoasă, cu înfăţişare luxoasă, scrise de autori cu faimă au eşit cam în aceeaşi vreme din teascurile tipografiilor — dar puţine sunt acelea care şi-au păstrat renumele, şi încă mai puţine acelea cari pornind atât de umilit în viaţă, să ajungă la locul şi însemnătatea Protopiriei. Scris pentru lumea aceea pestriţă a Epirului şi Albaniei meridionale, acest vocabular — care demonstra pentru prima oară într'această formă, că sub coperământul comun al bisericei răsăritene trăesc *limbi diferite* — arunca între cei pe cari libertatea avea să-i desbine, o punte de înţelegere şi înfrăţire. Pilda lui Cavalioti avea să

---

1. Titlul complect este: Πρωτοπειρία παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου καὶ αἰδεσιμωτάτου διδασκάλου, Ἱεροκήρυκος, καὶ πρωτοπαπᾶ Κυρίου Θαοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου τοῦ Μοσχοπολίτου, ξυντεθεῖσα, καὶ νῦν πρωτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ ἐντιμοτάτου καὶ χρησιμωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα, τοῦ καὶ Κοσμήσκη ἐπιλεγομένου ἐκ πατρίδος Μοσχοπόλεως. Ἐνετήσιν ἀφο' 1770. Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι.

2. Victor Papacostea, *Theodor Anastasie Cavalioti, Trei manuscrise inedite*, Bucureşti, 1932.

fie în curând imitată şi de alţii — amintim în primul rând pe Daniil Moscopoleanul[1] autorul lexiconului *greco-aromâno-bulgaro-albanez* apărut în 1794. Aşa cum am spus şi altădată, aceste două scrieri pot fi considerate ca cele mai frumoase daruri rezultate pentru cultura lumei şi a popoarelor balcanice, de pe urma mişcării intelectuale dela Moscopole. Primele studii pentru cunoaşterea limbilor albaneză, bulgară şi macedo-română s'au întocmit pe baza lor şi tot cu ele începe istoria renaşterii spirituale a celor trei popoare[2]. Thunmann, Picot, Miklosich, Meyer şi toţi cei cari au scris dela apariţie şi până în vremea din urmă despre vocabularul lui Cavalioti, sunt unanimi în afirmarea acestor opinii. La noi, un entuziast scriitor al veacului trecut l-a numit, nu fără dreptate *„primul dicţionar românesc"* [3]. Dar înainte de a povesti viaţa plină de sbucium a acestei cărţi, vom spune, pe baza unor noui cercetări, câteva cuvinte asupra autorului.

Noui precizări biografice.

Autorul Protopiriei, vestitul dascăl Teodor Atanasie Cavalioti, rectorul Academiei din Moscopole a fost un om de mare cultură — filosof matematician, fizician şi poet — admirat pentru smerenia şi pentru însuşirile sale intelectuale nu numai în patria sa dar în tot imperiul cultural al Eladei, până departe în răsăritul ortodox. La Bucureşti şi Iaşi, în Academiile domneşti din aceea vreme, dascălii şi studenţii au folosit ani dearândul în copii, cursurile de logică, de metafizică şi fizică pe care învăţatul dascăl le ţinuse tinerimei moscopolene în anii de glorie ai cetăţii. Biografii greci ca şi cei apuseni preaslăvesc pe Cavalioti iar unul dintre ei îl socoate, fără nici o rezervă, „genial". Am amintit pe larg de toate acestea în monografia ce i-am consacrat acum câţiva ani. Aci mă voi mărgini să aduc doar câteva noui precizări.

La cap. *Când şi unde a murit Theodor Anastasie Cavalioti* la pp. 36—37 am dovedit că acel Παπᾶ 'Αναστ. Καβαλλιώτης care trăeşte refugiat în Austria pe la anul 1808 şi pe care îl găsim între pre-

1. Pericle Papahagi, *Scriitorii aromâni în sec. XVIII* pp. 40—44. La pp. 105 şi următoarele vezi reproducerea acestui lexicon. Pentru contribuţii noui şi importante precizări, vezi Th. Capidan *Aromânii, Dialectul aromân*, pp. 53—59. Tot acolo şi o copie fotografică după una din paginile lexiconului.

2. Cât au fost de utile aceste scrieri şi cât de mult au contribuit la redeşteptarea naţională a popoarelor balcanice se vede din faptul că, la câţiva ani după apariţia lexiconului lui Daniil a fost nevoie de o nouă ediţie, iar în 1841 Bulgarii au făcut o a treia, în care au reeditat însă numai partea bulgărească, înlocuind textul aromânesc şi albanez cu un text turcesc. Vezi în Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 53—57 însemnătatea pentru dialectologia sudslavă a acestei scrieri; tot acolo, informaţie bibliografică bulgară şi rusă. In ceeace priveşte însemnătatea acestor scrieri pentru Albanezi vezi şi contribuţiile mai recente ale lui Ilo Mitke-Qafezezi, *Protopopa Theodhor Nastas-Kavallioti Voskopojari*, în revista albaneză „Leka", Vjeti VI, Num. VII, Korrik 1934, p. 260—274; deasemeni Papas Gaetano Petrotta, *Popolo, ligua e letteratura albanese*. Palermo 1931-IX.

3. Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii româneşti şi literaţilor ei dela început şi până azi, în ordine cronologică*. Bucureşti 1875, I, p. 60.

ΠΡΩΤΟΠΕΙΡΙΑ
ΠΑΡΑ
ΤΟΥ ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ,
Καὶ Αἰδεσιμωτάτου Διδασκάλου,
Ἱεροκήρυκος,
Καὶ Πρωτοπαπᾶ Κυρίου
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ
ΚΑΒΑΛΛΙΩΤΟΥ
ΤΟΥ ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ,

Καὶ νυῦ πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα

Δαπάνῃ τοῦ Ἐντιμοτάτου, καὶ Χρησιμωτάτου
Κυρίου Γεωργίου Τσίκκπα, τοῦ καὶ Κοσ-
μήσκη ἐπιλεγομένου ἐκ πατρίδος
Μοσχοπόλεως.

ΕΝ ΕΤΙΗΣΙΝ,

ᾳψό. 1770.

Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

1. *Protopiria lui Cavalioti.* Pagina de titlu.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

numeranții cărții lui Roza nu este scriitorul nostru, cum s'a crezut, ci fiul său. Incheiam atunci cu cuvintele „*Deci afirmația lui Sathas și Zaviras, că Teodor Anastasie Cavalioti a murit în anul 1786, rămâne în picioare. Dealtfel, era greu de admis că un om pe care contemporanii săi îl socoteau „genial" ar fi putut trăi încă un sfert de secol prin Austria — sau în orice altă parte — fără a lăsa o urmă, o amintire, cât de slabă...*" Și era de neînțeles — adăogăm astăzi — ca moartea unui astfel de om să treacă neobservată. Iată că o nouă descoperire lămurește în mod definitiv această chestiune.

In revista albaneză pentru istorie și literatură *Leka*, ce apare la Scutari, în numărul de pe August 1934, Ilo Mitke Qafezezi scrie un foarte interesant articol cu privire la viața și activitatea umanistului macedo-român. In cuprinsul acestui articol istoricul albanez reproduce o mică însemnare de pe condica mânăstirei Sfântul Ioan Prodromul, pagina 29, unde diacul a înregistrat moartea învățatului. In cele câteva cuvinte se arată că vestitul predicator și linguist a murit în anul 1789 în ziua de 11 August și nu în 1786 cum a afirmat Zaviras și după el Sathas. Iată însemnarea :

1789, Αὐγούστου 11 ἡμέρα 6 ἐπλέρωσεν τὸ κοινὸν χρέος ὁ ἱεροδιδάσκαλος Πρωτοπαπᾶς Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτης — Αἰωνία του ἡ μνήνη.

1789 August 11, ziua a doua (Marți) a plătit datoria obștească ierodidascalul protoiereu, Teodor Anastasie Cavalioti. Veșnica lui pomenire.

Din nenorocire, rămân încă necunoscute împrejurările în care s'a produs moartea destul de pretimpurie a lui Cavalioti. Până la alte mărturii luăm de bună imformația culeasă de Hahn, că ar fi murit secerat de cumplita epidemie de ciumă care a bântuit Moscopolea către finele veacului XVIII și a cărei amintire se mai păstra încă la data când călătorește scriitorul german. Cât privește familia lui Cavalioti am arătat că învățatul dascăl a avut un fiu, Anastasie, care după distrugerea orașului a trăit în mijlocul coloniei macedo-române dela Mișcolț în Ungaria. Pe acesta îl găsim — preot el însuși — între abonații cărții lui Roza. Alții membri ai familiei, suntem în măsură s'o afirmăm azi, s'au refugiat în România. In județul Tutova, pe un mormânt aflat în biserica Sfânta Paraschiva din comuna Igești se află următoarea inscripție : [1]

Ὧδε κεῖται εὔθημος Καβαλλιώτης ἐκ Μοσχοπόλεως τῆς Μακεδονίας καὶ ποσεσὸρ ἰζεστίου καὶ μπλαζεστίου, ὢν ἐτῶν 39 αἰωνα ἡ μνήμη. 1836 Ἰανουαρίου 20.

Aci zace ilustrul Kavallioti din Moscopolea Macedoniei și proprietar al Igeștilor și Blăgeștilor, fiind de ani 39 Veșnica pomenire. 1836 Ianuarie 20).

1. Inscripția aceasta se găsește în publicațiunea de documente *Ioan Neculce*, f. 8, 1930 pag. 160. Semnalată mie de d. P. P. Panaitescu.

Care este legătura de înrudire între scriitor şi acest Cavalioti care la 1836 stăpânea moşiile Igeşti şi Blăgeşti, nu putem preciza. Este însă în afară de ori ce îndoială că acest „ilustru" moscopolean a aparţinut şi el aceleaşi familii. Judecând după vârstă el n'ar putea fi decât nepot al scriitorului. A avut acesta vre-un frate deci? Ori va fi avut preotul Anastasie dela Mişcolţ un fiu care a trecut în România? Iată întrebări la care deocamdată nu putem răspunde. Este însă iarăşi sigur că moscopolenii refugiaţi în ţările Austriei făceau cumpărături de moşii şi în Principate [1]. Odată sfârşite aceste precizări, reluăm povestea Protopiriei.

Cum a dispărut Protopiria, curând după tipărire.

In mediul poliglot al Moscopolei Protopiria răspundea desigur unei mari nevoi obşteşti; nu este de mirare deci că în scurtă vreme după apariţie, se va fi epuizat.[2] Dar totala ei dispariţie a surprins totdeauna pe învăţaţi, ca şi pe bibliografi. Căci oricât de expusă era această carte din pricina neîncetatei folosiri, şi oricât de limitat va fi fost tirajul ei, era totuş firesc ca cel puţin în bibliotecile Greciei să se găsească exemplare. Cunoaştem doar, atâtea cărţi şi manuale — multe mai vechi încă decât Protopiria — expuse în aceeaş măsură uzurei, şi din care s'au păstrat totuş destule exemplare. Explicaţia acestei dispariţii trebue căutată deci în altă direcţie.

Nu trebue să uităm că atunci când naţiunile balcanice tind către o viaţă spirituală proprie, Biserica constantinopolitană dezlănţuie o luptă pătimaşă în scopul de a menţine vechea societate bizantină. Am arătat cu alt prilej, cum a căutat să sdrobească din faşe încă — prin desfiinţarea Arhiepiscopiei Ohridei — mişcarea de redeşteptare a Slavilor de Sud. La fel vor proceda, rând pe rând împotriva tuturor şi firește, din ce în ce mai intens contra Românilor cari prin aşezarea lor geografică ameninţau să ducă conflictul de rasă până în inima Greciei. Cercurile clericale nu mai admiteau nici în vorbire, necum în scriere, folosirea altei limbi afară de cea greacă. Din cuvintele lui Neofit Duca se vede foarte bine cât de necruţătoare a fost lupta Bisericei răsăritene împotriva tendinţelor de renaştere naţională care agitau lumea balcanică spre sfârşitul veacului XVIII şi începutul veacului XIX [3]. Şi cum Aromânii erau consideraţi ca cei mai ataşaţi ideii bizantine era firesc ca îngrijorarea cercurilor bisericeşti să fie încă mai mare faţă de mişcarea lor; reînvierea ideei de latinitate în

1. Victor Papacostea. *Note asupra familiei Sina*, în Revista Macedoneană, 1930 pag. 146.

2. V. Papacostea, *op. cit.*, pp. 29—30.

3. Neofit Duca, Λόγος περὶ καταστάσεως σχολείου prefaţă la Μαξίμου Τυρίου λόγου, Viena 1810, p. XXXIII—XL. (După P. Papahagi, *op. cit.*, la pag. 51—54 text ial a p. 15—17 traducerea).

ΕΥΜΕΝΕΣΤΑΤΟΙ.

Ἁπλότητος ἐξελεῖν ὅσα τελειότητος, οὔτις ποτ' ἂν πεφύκοι δυνάμεως. Εἰ μὲν γὰρ κτίσεως ὅρων ἐκτὸς τὸ ἀσύνθετον εἴη, αὐτὸ τὸ εἶναι ὂν, ἀκροτήτων ἐςὶν ἀκρότητος· εἰ δὲ ἐντὸς, ῥίζα καὶ πηγὴ, καὶ αἰτία ὑπάρχον, οὐκ ἔλαττον τοῦ μὴ κρείττονος· νηπίοις καὶ παιδίοις τοῦ καταρτισμοῦ ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς προσημμένου σοφίας. Ταῦτ' ἄρα ἀφειδῶς ἐγὼ τοῖς κατ' ἐμὲ χρώμενος, οὐδέποτε τὸ ἐντελὲς προκρῖναι τοῦ ἀτελοῦς ἀπαναίνομαι.

Ὁ ἐν Ἱεροδιδασκάλοις Ἱεροκῆρυξ, καὶ Πρωτοπαπᾶς Θεόδωρος Ἀναςασίου Καβαλλιώτης Ὁ ἐκ Μεσχοπόλεως.

2. *Protopiria lui Cavalioti.* Prefaţa.

Biblioteca Universității Iași
BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

conștiința macedoromânilor irita în gradul cel mai înalt. Neofit Duca s'a ridicat cu vehemență împotriva acelora cari „*se laudă cu neamul Romanilor*" și cari „*nu se ruşinează de îngăimările înjositoare ale limbei lor, atunci când soarta i-a aşezat în mijlocul Greciei, cu al cărei lapte şi frupt au crescut, ale cărei obiceiuri şi datine le-au primit şi a cărei măreaţă limbă au îmbrăţişat-o*". Făcând un elogiu într'aripat limbei elene, el adaugă cuvinte de aspră mustrare la adresa macedoromânilor cari „*nu vor să se unească şi prin limbă încetul cu încetul, după cum s'au unit şi prin religie, ci vor să constitue o naţiune deosebită... In numele Domnului, nu! nu păstraţi, nu mai nutriţi în Elada o astfel de injurie care şi singură vă smulge din cercul Elinilor! Nu îmbrăţişaţi haina de sclav ca şi cum ar fi de purpură, ci asvârliţi-o mai degrabă ca pe o sdreanţă*" [1].

Cavalioti era prin cultura şi ideile sale deasupra acestei mentalităţi întârziate. Format spiritualiceşte sub înrâurirea lui Evghenie Vulgaris, apoi în universităţile germane — într'o vreme în care linguistica comparată îşi deschidea drumul — şi iubitor al filosofiei raţionaliste [2], el a cutezat cel dintîi în Răsărit să înfăţişeze într'o neobicinuită egalitate de tratament „*limba cea sfântă a Eladei*" alături de limbele cele „*barbare*" ale Românilor şi Albanezilor [3]. Firește, Cavalioti nu a făcut-o cu vre-o intenţie— dar precedentul era periculos; el putea adânci tendinţele de „separaţiune" ale unuia sau celuilalt dintre cele două popoare. Nu mai puţin *introducerea literelor latine* în ultimele pagini ale cărţii era de natură să neliniştească pe cei mai habotnici. De altfel tipărirea ei la Veneţia — şi nu la tipografia Moscopolei — este încă o indicaţiune că luminatul dascăl se va fi temut de lipsa de înţelegere a ierarhilor săi şi a elementelor prea conservatoare din Moscopole. Când mai târziu înverşunarea cercurilor clericale sporeşte — stimulată desigur şi de reînvierea ideii imperiale greceşti — cartea lui Cavalioti — ca şi alte cărţi ce s'au tipărit la Moscopole în dialectul macedo-romîn [4] — a fost urmărită şi distrusă.

Dealtefel, acelaş lucru s'a întâmplat şi cu cărţile celorlalte popoare îndată ce au manifestat veleităţi de emancipare naţională [5]. Anul în care s'a dezlănţuit această acţiune de distrugere împotriva cărţilor româneşti este greu de precizat; dar

1. *Ibidem.*

2. V. Papacostea, *op. cit.*, pp. 44—49.

3. *Ibidem.*

4. In scrierea sa, *Untersuchungen uber die Romanier ordersogenannten Wlachen*, apărută la Pesta în 1808, Gh. Roza afirmă că la Moscopole „*s'au tipărit multe cărţi aromâneşti*". In această privinţă, deosebit de întersantă părerea lui Pericle Papahagi: „Nici dintre cele tipărite în străinătate poate nu s'au salvat toate, dacă ţinem seama că până în 1907 nu s'a ştiut nimic de lucrarea atât de meritoasă şi atât de preţioasă a lui Ucuta. *Şi ce s'a 'ntâmplat cu aceasta, este foarte cu putinţă să se fi petrecut şi cu alte scrieri, pe cari numai întâmplarea doar le va scoate odată şi odată la lumină, dacă n'au fost cumva cu desăvârşire nimicite*".

5. *Rolul României în epoca de regenerare a Bulgariei* de P. Constantinescu, pag. 18. Arderea cărţilor bulgare.

faptul este confirmat în *Anuarul Institutului român din Leipzig*[1], III, pag. 2, nota 1. H. Grandea[2] ne spune în prefaţa cărţii lui Andrei al Bagavŭ, apărută în 1889 la Bucureşti, ca Patriarhia din Constantinopol a lansat o afurisenie împotriva gramaticei lui Boiagi[3] îndată după apariţie, ca şi împotriva autorului pe care l-a excomunicat. Opera de distrugere s'a făcut cu atâta înverşunare şi tenacitate încât sunt cărţi cari au fost nimicite până la ultimul exemplar. Protopiria îui Cavalioti ar fi avut soarta acestora dacă un exemplar n'ar fi ajuns— printr'o întâmplare— în mâinele profesorului Thunman dela Universitatea din Halle.

Unde se arată cum Protopiria face ocolul Europei, ajunge la Halle, apoi dispare si reapare după un veac în biblioteca lui Gustav Meyer.

Este cunoscută din însăşi povestirea profesorului german această împrejurare[4]. Intre străinii cari veneau de pretutindeni să viziteze marele centru academic al Prusiei de altă dată şi să asculte prelegerile învăţaţilor de acolo, se găsea pela 1770 şi un macedoromân: Constantin Hagi Ceagani[5], fost elev al Academiei din Moscopole şi admirator al lui Cavalioti — el însuşi om foarte învăţat şi scriitor apreciat. In tinereţe se îndeletnicise cu negoţul, pe lângă tatăl său, dar în cele din urmă, înclinaţiunile sale intelectuale îl făcură să părăsească casa părintească şi împotriva voinţei tatălui său să plece pe jos la Halle, atras de faima Universităţii şi învăţaţilor de acolo. A vizitat apoi, rând pe rând, toate centrele intelectuale ale timpului între care Leida, Parisul, Cambridge apoi Roma şi Veneţia. Intre cărţile pe care le purta în desaga sa de călătorie se găsea şi Protopiria lui Cavalioti. In anul 1773 reîntorcându-se la Halle, Constantin Hagi Ceagani se împrieteneşte cu profesorul Thummann căruia îi dă, pe lângă o sumă de informaţiuni asupra Macedoromânilor şi Albanezilor, şi scrierea lui Cavalioti[6]. Deşi nu trecuseră nici trei ani dela apariţia ei, totuşi se pare că ajunsese foarte greu de găsit. Thunmann însuşi spune în însemnările sale că Protopiria era la

---

1. Vezi în Pericle Papahagi, *op. cit.* p. 19. „In Makedonien erzahlt man sich, dass in verschiedenen kirchen früher Uebersetzungen der Evangelien von Bozadzi in Gebrauch waren, die erst nach Aufkommen der naţionalen Bewegung unter den Aromunen auf Betreiben der Griechischen Bischöfe überall entfernt werden, so dass kein Exemplar aufzutreiben war". Aceeiaşi afirmaţie o face şi Bolintineanu în prefaţa gramaticei lui Boiagi.

2. Andrei al Bagavu, *Cartea de allegere.* Prefaţă.

3. Bojadschi, *Rom. oder Macedorom. Sprachlehre,* Bucureşti 1863. Vezi aci şi prefaţa lui Dimitrie Bolintineanu.

4. Iohann Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker,* I, p. 178, Leipzig, 1774.

5. Vezi pentru viaţa acestuia Pericle Papahagi, *op. cit.*, pp. 33—34.

6. Iohann Thunmann, *op. cit.*, pag. 178.

13

Ρ'ωμαΐϊκα. Βλάχικα. Α'λβανίτικα.

Α

Α'Ββᾶς.	Ηγȣ́μενȣ.	Ηγκȣμέν.
Α'γάλια.	Ανάργα.	Γκαντάλε.
Α'γαπῶ.	Βόη.	Ντȣ́α.
Α'γγελος.	Αγγελȣ.	Ε'γγελ.
Α'γγεῖον.	Βάσȣ.	Ε'νᾳ.
Α'γγίςει.	Γκρέπȣ.	Γκρέπ.
Α'γελάδα.	Βάκᾳ.	Λιόπᾳ.
Α'γιος.	Σᾴμτȣ.	Σσιέντ.
Α'γκάθι.	Σκίνȣ.	Γκιέπ.
Α'γκάλη.	Μπρᾴτζᾳ.	Πȣστίμ.
Α'γκȣ̃ει.	Καςρᾳβέτζȣ.	Κρασαβέτζ.
Α'γκῶνας.	Κότȣ.	Μπᾳλλίȣλ.
Α'γναύτια.	Καρσί.	Κȣντξέ.
Α'γορά.	Κȣμπᾳράρε.	Τᾳμπλιέμ.

Α'γȣ.

3. *Protopiria lui Cavalioti.* Prima pagină a lexiconului greco-aromâno-albanez.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

data aceea — în 1773 — o *carte rară* [1]. El a studiat-o cu un foarte viu interes și a republicat în întregime lexiconul greco-aromâno-albanez. Thunmann — cu toate greșelile de transcriere — a făcut un mare serviciu științei prin republicarea acestui material căci, după moartea lui, Protopiria a dispărut din nou; mai bine de un veac n'a fost cu putință niciunui învățat să găsească această importantă scriere atât de necesară celor ce studiau problema albaneză și originea Românilor din Peninsula balcanică. S'au folosit însă cu succes de cartea lui Thunmann. Când, în 1882 Miklosich reia cercetările asupra macedoromânilor, el încearcă să mai găsească vre-un exemplar dar nu izbutește. *„Protopiria a dispărut"* afirmă Miklosich, la capătul cercetărilor sale [2]. Folosindu-se numai de materialul transmis de Thunmann, a întocmit totuș un studiu de valoare, reeditând și el cu acest prilej lexicul macedo-român. *Lipsit însă de exemplarul original, Miklosich n'a putut corecta erorile de transcriere ale celui dintâi* [3].

Iată însă că în anul 1895, spre bucuria linguiștilor și iubitorilor de cărți rare, *Gustav Meyer* descoperă și el — în ce împrejurări nu știm — un exemplar din Protopiria lui Cavalioti. Dar pe când cel descris și reeditat în 1774 de Thunmann avea 104 pagini, al lui Meyer avea numai 96; ultimele 8 erau rupte. De aci s'a tras concluzia că exemplarul acesta *este al doilea* descoperit până la acea dată. Ca și Thunmann, Gustav Meyer l-a studiat cu mult interes, publicând la rândul său lexiconul greco-aromâno-albanez în întregime [4].

Din nefericire, în transcrierea materialului lexical, *Meyer a făcut și el destule erori* [5]. După moartea lui nu s'a mai știut nimic nici de acest ultim exemplar. Și astfel, Bibliografia românească veche, apărută în anul 1902, n'a putut cuprinde decât o descriere indirectă, copiată după aceea a lui Meyer și complectată cu unele detalii din Thunmann. Autorii bibliografiei adaugă către sfârșitul decsrierei: *„N'am văzut exemplare* [6]".

In anul 1909 d. Pericle Papahagi, reluînd cercetările asupra operii lui Cavalioti, a trebuit să recurgă și d-sa la descrierile și materialul reeditat de Thunmann, Miklosich și Meyer. Dar cum a arătat de curând d. Teodor Capidan, nici d. Papahagi *„n'a putut scăpa de unele transcrieri greșite"*.[7]

Părea astfel, definitiv pierdută pentru bibliotecile noastre posibilitatea de a avea această veche tipăritură românească. Dar iată că n'a fost așa.

---

1. *Ibidem.*
2. Frantz Miklosich, *Rumunusche Untersuchungen. Istro-und macedo-rumunische Sprachdenkonhler*, Wien, 1882, I, 2.
3. Th. Capidan. *op. cit.* pag. 136.
4. G. Mayer, *Albanische Studien*, Wien 1895. IV, p. 3.
5. Theodor Capidan dă în *lucrarea citată*, la pag. 51—52 o serie de exemple în acest sens.
6. Bianu și Hodos, *Bibliografia românească veche*, pag. 194.
7. Theodor Capidan, *op. cit.* pag. 52 nota 1.

Unde se arată cum Protopiria dispărută din biblioteca lui Meyer, reapare cu vâlvă mare la anticarul Joseph Baer din Frankfurt pe Main şi de aci incognito la Bucureşti şi apoi la Moscova.

In anul 1932, pe când cercetam cursurile de logică, fizică şi metafizică ţinute de Cavalioti la Academia din Moscopole, am primit informaţia preţioasă că Biblioteca Academiei Române isbutise să achiziţioneze — încă din 1910 — un exemplar al mult căutatei scrieri. Informaţia mi-o dădea d. Profesor D. Russo care descoperise cartea înainte de războiu, în catalogul No. 579 al anticarului Ioseph Baer din Franckfurt-pe-Mein, sub titlul mare *Die Protopeiria des Kavaliotis* şi cu subtitlul de senzaţie, *Ein Unicum* — dar renunţase la ea în urma intervenţiei regretatului Bianu, care a ţinut foarte mult s'o aibă pentru Biblioteca Academiei. Toate încercările ce am făcut de a găsi această scriere la depozitul de cărţi vechi al Academiei n'au dus însă la nici un rezultat; n'am găsit-o nici cel puţin înregistrată în vreunul din cataloagele sau listele de depozit ale Bibliotecii. Din nenorocire, nici răposatul Ion Bianu nu-şi amintea nimic precis în această privinţă. In cele din urmă, am renunţat de a o mai căuta, iar monografia mea a apărut astfel fără descrierea acestei cărţi şi — ceeace am regretat mai mult — fără reproduceri fotografice din paginele ei. M'am mărginit doar a menţiona catalogul anticarului din Franckfurt unde se reproducea pagina de titlu a Protopiriei; văzusem acest catalog în biblioteca profesorului Demonstene Russo.

Iată că în anul 1935, în urma reluarii raporturilor diplomatice cu Rusia sovietică, sosesc dela Moscova depozitele Academiei Române, trimise spre păstrare acolo în anul 1916. Cu acestea odată, soseşte şi o ladă de fier în care Bianu ţinea unele manuscrise mai preţioase şi tipăriturile româneşti vechi şi rare. Spre surprinderea şi bucuria tuturor, în lada aceasta, înfăşurată cu toată grija, s'a găsit şi Protopiria lui Cavalioti. Intre scoarţă şi pagina de titlu, Bianu lipise foaia de reclamă din catalogul anticarului Joseph Baer şi scrisese cu mâna sa *„cumpărată dela Josep Baer et Co. Franckfurt-pe-Mein cu 600 mărci, Noembrie 1910"*. Aşa dar profesorul Russo nu se înşelase. Cartea fusese achizionată de Academia Română încă din 1910, dar nefiind inregistrată nicăeri urma ei se pierduse cu desăvârşire. Şi astfel a stat Protopiria în ţară, nevăzută de nimeni, din Noembrie 1910 şi până în toamna anului 1916. Apoi, înainte ca vreunul din cercetătorii noştri s'o fi putut descrie, Protopiria a luat din nou drumul — de data aceasta către Moscova. Nu cred că regretatul Bianu ar fi putut uita faptul achiziţionării acestei cărţi unice, dar împovărat şi covârşit de marile răspunderi din anii războiului, el nu-şi mai amintea desigur — după războiu — locul unde cu atâta dragoste şi grijă o ascunsese. Mi-am explicat mai bine acum şi ex-

4. *Protopiria lui Cavalioti.* O gravură în lemn. (Sfânta Treime, pag. 4).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

presia de reală suferință pe care o surprindeam în ochii lui ori de câte ori îl vizitam pentru a-i cere informațiuni asupra Protopiriei și pentru a-l ruga „să mai căutăm odată...".

Protopiria lui Cavalioti după 167 de ani de la apariție.

Avem însfârșit în fața noastră originalul acestei cărți unice — de atâta interes științific și național — pe care Picot o socotea *„le monument le plus precieux que nous possédions sur le dialecte macédonien"*. Este o carte mică, tipărită la Veneția, în tipografia lui Antonio Bartoli, în 8⁰, cu 96 pagini, cu scoarța uzată și înegrită de vreme dar cu legătura încă solidă, cu foile curate și în bună stare. Pe verso primei coperte se află scrisă cu cerneală, în greceşte, o listă de obiecte, mai toate de îmbrăcăminte iar pe verso celeilalte se găsesc scrise de aceeași mână, diverse însemnări și socoteli bănești. Una din acestea pare a indica, pe lunile anului, o listă de cheltueli sau de venituri aparținând unui mic neguțător. Urmează pagina de titlu, într'o variată compoziție de caractere și rânduri, caracteristică tipăriturilor venețiene. La pagina 3 se găsește o mică prefață a lui Cavalioti pe care nereproducând-o nici Thunmann nici Meyer, lipsește din toate descrierile ce s'au mai făcut.

Pe verso acestei foi se află o gravură în lemn reprezentând Sfânta Treime. In tehnica acestor gravuri se recunosc încă elementele tradiționale ale unei arte care a făcut mândria tiparului venețian în toate vremurile și pe care bogata republică o datora vestitului maestru german Ratdolt. In schimb, restul ornamentației — inițiale, chenare și frize — forma cursivă a caracterelor și formatul *in-octavo*, aparțin stilului aldin [1].

Paginele 5—11 inclusiv, cuprind abecedarul grecesc iar la pagina 12 urmează o altă gravură reprezentând pe Fecioara Maria cu Pruncul Isus. Dela pagina 13 începe lexiconul greco-aromâno-albanez. Deasupra textului se află o friză iar sub aceasta titlurile celor trei coloane de cuvinte (Ῥωμαΐτικα, Βλάχικα, Ἀλβανίτικα.) Vocabularul ocupă un număr de 46 de pagini și se închee cu o a treia gravură în lemn la pagina 59. De aci înainte, Protopiria are cuprinsul obicinuit al cărților de cetire din acea vreme. Astfel, la pagina 61 se găsește o rugăciune în limba greacă către Fecioara Maria. Urmează apoi câteva pagini de fragmente din Biblie. Dela pagina 68 până la 79 diferite învățături morale proverbe și rugăciuni. Pagina 80 este rezervată unor gravuri mai mici dar totuș clare reprezentând Cina cea de taină, Răstignirea lui Isus și Inmormântarea. Pe pagina următoare, sus, o a patra gravură reprezentând Invierea. In continuare, până la pagina 92 inclusiv, alte texte bisericești iar dela 93 până la 96 se cuprinde partea de aritmetică a Protopiriei. Ultimele patru foi — pe care exemplarul

1. Svend Dahl, *Histoire du livre de l'antiquité a nos jours*, Paris 1933. La pag. 100—102 și 121—125 informațiuni asupra originilor stilurilor venețiene.

descoperit de Thunmann le cuprindea, aci lipsesc. Absența acestor pagini — în care se aflau după cum afirmă Thunmann, un abecedar latin — ar fi o primă indicațiune că avem în fața noastră exemplarul descoperit și studiat de Gustav Meyer. Lucrul acesta îl confirmă dealtfel și anticarul—Iosef Baer din Frankfurt în reclama sa din catalogul 593 : *„Acest exemplar pe care Meyer îl socotea drept un* **unicum** *— cu toate cercetările noastre, nu ne-a reușit pâmă acuma să descoperim un al doilea, și al lui Thunmann a rămas dispărut — se află acum în proprietatea noastră"*.

Cum a ajuns din biblioteca profesorului dela Graz (Austria) în posesiunea lui Iosef Baer din Frankfurt pe Mein — nu știu; oricum lucrul acesta nu este surprinzător pentru cei ce cunosc faima seculară a anticarilor din acest oraș. Aci doar a fost, încă din vremurile mișcării umaniste, unul din marile centre ale anticvariatului european. Au fost vremuri când la „târgul de cărți" din Frankfurt se întâlneau bibliofili din toată lumea.

[Se pune însă întrebarea dacă acest exemplar — socotit al doilea după cel dăruit de Hagi Ceagani lui Thunmann — nu este în realitate chiar exemplarul care aparținuse în 1773 aventurosului cărturar moscopolean. Lucrul acesta este, firește, greu de dovedit — dar nici lipsa celor 4 foi dela urmă nu poate constitui o dovadă absolută că avem aface cu un al doilea exemplar; acestea au putut să dispară într'o existență atât de sbuciumată.]

Incheere. Protopiria lui Cavalioti datorește dispariția ei persecuției dezlănțuite de Biserica constantinopolitană, încă de pe la finele veacului XVIII, împotriva tuturor cărților cari contribuiau la trezirea naționalităților din Peninsula Balcanică către forme de viață proprii. S'au găsit în interval de 167 de ani dela tipărirea ei, două exemplare — ambele în Apus, deci în afară zonei lovită de acțiunea clerului grec. Primul a fost salvat de învățatul morcopolean Hagi-Ceagani cu prilejul călătoriei sale din 1773 în Germania; al doilea a scăpat datorită unui negustător moscopolean aflat probabil cu treburi în Austria, sau refugiat acolo după arderea orașului. Prezența acestui exemplar în biblioteca Academiei Române se datorează marilor iubitori de cărți Ion Bianu și Demostene Russo; nu mai puțin anticarului Iosef Baer care și-a cunoscut meseria.

Nădăjduim că înaltul for va retipări, odată cu alte cărți vechi românești pe cale de dispariție, și Protopiria lui Cavalioti— din care nu există azi decât *acest unic exemplar*.

București Ianuarie 1937.

SUR LA VARIABILITÉ DES MOUVEMENTS ONDULATOIRES CHEZ LES PLANTES ET LEUR TRANSMISSION CHEZ LES AUTRES PLANTES

par CONSTANTIN T. POPESCO

Dans une précédente note [1]), nous avons signalé la présence des mouvements ondulatoires chez les feuilles des plantes : *Dracaena indivisa* et *Alocasia macrorhiza.*

Nous nous proposons d'ajouter encore des nouvelles observations aux précédentes.

En effet nous avons constaté également, que en ce qui concerne les mouvements des feuilles des plantes citées au-dessus, ils sont très variables d'une plante à l'autre.

Cette diversité des variations s'observe non seulement chez les plantes des divers genres et espèces, mais aussi chez la même plante dans divers moments considérés.

L'intensité et la fréquence des mouvements sont diminuées pendant les mois froids de décembre et janvier et plus accentuées pendant les mois un peu plus chauds de février et mars.

Les mouvements sont variables d'une semaine à l'autre et même d'une heure à l'autre pendant la même journée.

Maintenant nous avons aussi remarqué, que les mouvements de la même plante sont très différents d'une feuille à l'autre.

Ainsi nous avons constaté souvent que l'intensité des mouvements et leur fréquence sont plus accentuées chez les feuilles les plus jeunes de *Dracaena indivisa*, que chez les feuilles plus vieilles de la même plante.

En effet, les feuilles verticales de Dracaena, c'est-à-dire celles, qui sont au sommet de la tige, ainsi que celles qui sont ap-

---

1. Constantin T. Popesco : *Les mouvements ondulatoires chez les feuilles de Dracaena indivisa et Alocasia macrorhiza.* („C. R. des Séances de l'Acad. des Sc. Paris", T. 200, p. 958, 1935).

prochées de celles-ci, présentent des mouvements qui se transmettent dans la feuille, dans un plan parallèle à la surface de la feuille, tandis que les feuilles les plus éloignées de la tige, c'est-a-dire celles situées vers l'extérieur, présentent des mouvements qui se propagent dans un plan perpendiculaire sur la surface de la feuille.

Ces dernières sortes de vibrations, s'observent de la base du limbe vers le sommet, leurs fréquences sont moins nombreuses que celles des feuilles verticales ou que dans celles qui approchent de la normale.

Pour nous rendre compte de la variabilité des mouvements, de leur intensité et de leur fréquence nous avons essayé d'inscrire ces mouvements.

A cet effet, nous avons utilisé un système semblable à celui qui s'emploie dans la Physiologie animale; sur ce système nous ne voulons faire qu'une très succincte description.

Un cylindre mis en mouvement à l'aide d'un mécanisme d'horlogerie, peut avoir deux sortes de mouvements: l'un dans un plan vertical. Fig. 1, Pl. I; et l'autre dans un plan horizontal Fig. 1, Pl. II.

Comme plume d'inscription, nous avons employé une lamelle de celloïdine. Cette lamelle peut-être collée à l'aide d'un mastic, soit directement sur les bords du limbe de la feuille, dans divers endroits, p, (Fig. 2, Pl. II); soit à l'extrémité (*b*), d'un bras de balance B, Fig. 2, Pl. I.

Un fil de soie ou de coton (*f*), Fig. 2, Pl. I, établit la liaison entre le limbe de la feuille de la plante (L), Fig. 2, Pl. I, et l'extrémité (*a*), du bras de la balance.

Ce système présente une sensibilité plus ou moins prononcée qui nous permet d'amplifier les mouvements ondulatoires des feuilles. Je profite de cette occasion pour remercier à M. Călugăreanu, Professeur à la Faculté des Sciences de Bucarest et à M. N. T. Deleanu, ancien Doyen à la Faculté de Pharmacie qui ont mis à ma disposition les appareils enregistreurs.

Parfois, nous avons utilisé comme plume d'inscription pour obtenir des graphiques, la terminaison même de la nervure principale des feuilles, qui est très dure et pointue comme cela arrive avec le sommet des feuilles de *Dracaena indivisa* (*d*), Fig. 3, Pl.II; et *Alocasia macrorhiza*.

A l'aide de ces systèmes nous avons obtenu un grand nombre

de graphiques (200) dont nous nous contentons de ne donner que les suivants :

Le graphique continu, No. 1, Pl. III, représente les vibrations ondulatoires d'une feuille de *Dracaena indivisa* longue de 43 cm. Cette feuille faisait avec la normale un angle de 25° — les mouvements ont lieu dans un plan parallèle à la surface de la feuille.

Le cylindre se meut dans un plan horizontal ; comme plume d'inscription sert le sommet même de la feuille, le nombre des vibrations par seconde est en moyenne compris entre 7.04 et 8.

Les graphiques No. 2, 3, 4 et 5, Pl. III, représentent des mouvements ondulatoires d'une autre feuille de Dracaena indivisa, qui se transmettent dans un plan perpendiculaire sur la direction longitudinale de la feuille. La feuille a une longueur de 68 cm., l'angle qu'elle faisait avec la normale était de 75°.

Pour les graphiques No. 2, 4, 5, le cylindre se meut dans un plan horizontal Fig. 1, Pl. II, la plume d'inscription est le sommet même de la nervure principale de la feuille (*d*), Fig. 3, Pl. II, tandis que pour le graphique No. 3, Pl. III, le cylindre se meut dans un plan vertical.

Dans le graphique No. 4, Pl. III, les mouvements vibratoires transversals sont déformés (troublés) par les mouvements ondulatoires qui ont lieu dans un plan parallèle par rapport avec la surface de la feuille, le nombre des vibrations par seconde est compris entre 7 et 7.04. Un phénomène semblable se passe chez les feuilles de *Alocasia macrorhiza*. Fig. 2, Pl. I et Pl. II.

Les graphiques No. 6 et No. 7 Pl. III représentent des mouvements vibratoires de la même feuille d'Alocasia, qui se propagent dans un plan perpendiculaire sur la surface de la feuille ; c'est-à-dire le plan des mouvements est perpendiculaire sur la direction longitudinale du limbe.

Le graphique continu No. 6 est inscrit avec une plume de celoïdine collée à l'extrémité (*b*) d'un bras de balance B, Fig. 2, Pl. I, la liaison entre la bordure de la feuille et l'autre extrémité (*a*) du bras de la balance, est faite par un fil de coton (*f*), Fig. 2, Pl. I ; le cylindre se meut dans un plan vertical, Fig. 1, Pl. I, et la plume d'inscription pareillement.

Le graphique ponctué No. 7 est obtenu à l'aide d'une plume de celoïdine collée au milieu de la bordure du limbe de la même feuille d'Alocasia ; le cylindre se meut dans un plan horizontal.

Le nombre des vibrations par seconde est le même; dans notre cas, il est de 5,7—6,7, cette différence correspond à des heures différentes.

Les graphiques continu No. 8, 9 et 10, Pl. III, représentent des mouvements vibratoires qui se propagent dans un plan parallèle à la surface des limbes d'une autre feuille d'*Alocasia macrorhiza*, la plume p., d'inscription est collée au sommet du limbe (*L*) Fig. 2, Pl. II, le cylindre se meut dans un plan horizontal.

Le nombre des vibrations par seconde est de 6,6 pour les graphiques No. 8 et 9; tandis que pour la même feuille, dans le graphique No. 10, le nombre des vibrations par seconde est de 8,25, bien que tous les trois grapiques ont été inscrits dans le même jour, le 6 mars 1934, l'intervalle de temps entre les inscriptions ayant été de 10 minutes; le graphiques No. 8 a été inscrit à 10 h. 10'; le No. 9 à 10 h. 20' et le No. 10 à 10 h. 30'.

Le dernier graphique ponctué No. 11, représente les mouvements vibratoires qui se propagent transversalement sur la surface d'une feuille d'*Alocasia macrorhiza*, individu plus petit que le précédent. Ces mouvements ondulatoires se propagent perpendiculairement sur la direction longitudinale du limbe; comme plume d'inscription nous nous sommes servi du bout de la nervure principale qui se termine par un sommet très aigu; le cylindre se meut dans un plan horizontal, le nombre des vibrations par seconde est compris entre 6,6 et 7.

Ce qui nous a frappé a été la transmission de leurs mouvements chez les autres plantes.

En effet les plantes herbacées de serres, comme *Fresia refracta*, *Primula obconica*, mises dans les mêmes conditions que *Dracaena indivisa* et *Alocasia macrorhiza*, ne présentent que des mouvements vibratoires très faibles; tandis que les mêmes plantes mises à coté de *Dracaena* ou *Alocasia*, commencent à vibrer à peu près dans le même rythme que celles-ci.

Les mouvements des plantes deviennent de plus en plus faibles au fur et à mesure que nous les éloignons des plantes à mouvements ondulatoires forts.

En effet, *Primula obconica*, cesse ses vibrations, quand elle est placée à 2 m. de distance, pour recommencer quand on l'approche à 1 m. 30; pendant le mois de mars quelquefois à 0 m. 80 et pendant le mois de janvier la distance doit être diminuée à 0 m. 50 et même 0 m. 30.

L'intensité des mouvements ondulatoires de *Dracaena* et *Alocasia* était quelquefois si forte, qu'elle pouvait provoquer quelquefois (très rarement) des faibles tremblements chez les feuilles de Ficus elastica plante ligneuse qui, mise toute seule à la fenêtre dans les mêmes conditions reste insensible aux causes qui provoquent des mouvements ondulatoires chez *Dracaena* et *Alocasia macrorhiza*.

Je suppose que les causes qui provoquent les mouvements ondulatoires, sur lesquelles je me propose de revenir, peuvent être attribués à diverses sortes d'énergie : énergie électro-magnétique, accidentelle ou permanente ; — énergie lumineuse ; — énergie magnétique due au champs magnetique terrestre ; — énergie radioactive provenant de diverses substances radioactives qui pourraient exister dans le voisinage des plantes, etc., énergies qui à ma connaissance peuvent être séparées par des Physiciens en indiquant en même temps non seulement la nature de l'énergie mais aussi l'origine de l'énergie qui provoque les mouvements ondulatoires dans les plantes citées.

Des faits constatés nous pouvons tirer les conclusions suivantes :

1. L'intensité des mouvements et le nombre des vibrations sont variables non seulement d'une plante à l'autre, mais elles sont variables chez la même plante d'une feuille à l'autre et même d'un moment à l'autre.

2. L'intensité des mouvements ondulatoires est beaucoup plus accentuée pendant les mois chauds que pendant les mois froids.

3. Les plantes qui possèdent des mouvements vibratoires d'une intensité élevée comme *Dracaena indivisa* et *Alocasia macrorhiza* peuvent à des distances diverses transmettre ces mouvements aux autres plantes de genre et d'espèce tout à fait différent.

EXPLICATIONS DES PLANCHES

Planche I.

Fig. 1. — Représente le cylindre placé dans une position verticale ; le cylindre est mis en mouvement à l'aide d'un mécanisme d'horlogerie.

Fig. 2. — Un support qui à l'aide d'une pince a attaché à la partie supérieure un bras de balance (B) très sensible, A l'extrémité (*a*), de ce bras est lié un fil de coton (*f*), de manière qu'il fait la liaison entre le limbe et la feuille (L), d'*Alocasia indivisa* et le bras de la balance, tandis qu'à l'autre extrémité (*b*), le levier a collé, à l'aide d'un mastic une plume de celoïdine qui sert à l'inscription des graphiques, sur un papier enroulé d'abord autour du cylindre et noirci au noir de fumée d'une bougie

Planche II.

Fig. 1. — Le cylindre qui sert à l'inscription est placé dans une position horizontale.

Fig. 2. — Une feuille D'*Alocasia macrorhiza*, à laquelle on voit : une partie du pétiole et le limbe entier (L). A ce limbe est collé à la terminaison de la nervure principale une plume d'inscription (*p*), coupée dans une lame de céloïdine.

Fig. 3. — Représentente 2 feuilles de *Dracaena indivisa*, l'une d'elles (*d*) a son sommet placé sur le cylindre qui mis en mouvement à l'aide d'un mécanisme d'horlogerie se meut dans un plan horizontal ; le sommet de la feuille de *Dracaena* sert comme plume d'inscription.

Planche III.

Graphique 1. — Représente les vibrations ondulatoires d'une feuille de *Dracaena indivisa*, les vibrations ont lieu dans un plan parallèle à la surface de la feuille.

Graphiques 2, 3, 4 et 5. — Représentent les mouvements ondulatoires d'une autre feuille de *Dracaena indivisa*, qui se transmettent dans un plan perpendiculaire sur la direction longitudinale de la feuille.

Pour les Graphiques 2, 4 et 5.—Le cylindre se meut dans un plan horizontal.

Le Graphique 3. — A été inscrit sur le cylindre qui se meut dans un plan vertical.

Graphiques 6 et 7. — Représentent les mouvements vibratoires d'une feuille d'*Alocasia macrorhiza* qui se transmettent sur la surface de la feuille dans un plan perpendiculaire sur la direction longitudinale du limbe. Pour le graphique No. 6, le cylindre se meut dans un plan vertical tandis que pour le No. 7 dans un plan horizontal.

Graphiques 8, 9 et 10. — Représentent les mouvements ondulatoires d'une autre feuille d'*Alocasia macrorhiza* qui se propagent dans un plan parallèle à la surface de la feuille.

Graphique 11. — Représente les vibrations ondulatoires d'une feuille, d'un autre individu d'*Alocasia macrorhiza*, plus petite que la précédente. Les vibrations se propagent dans un plan perpendiculaire sur la surface de la feuille.

Bibliot... Univer...

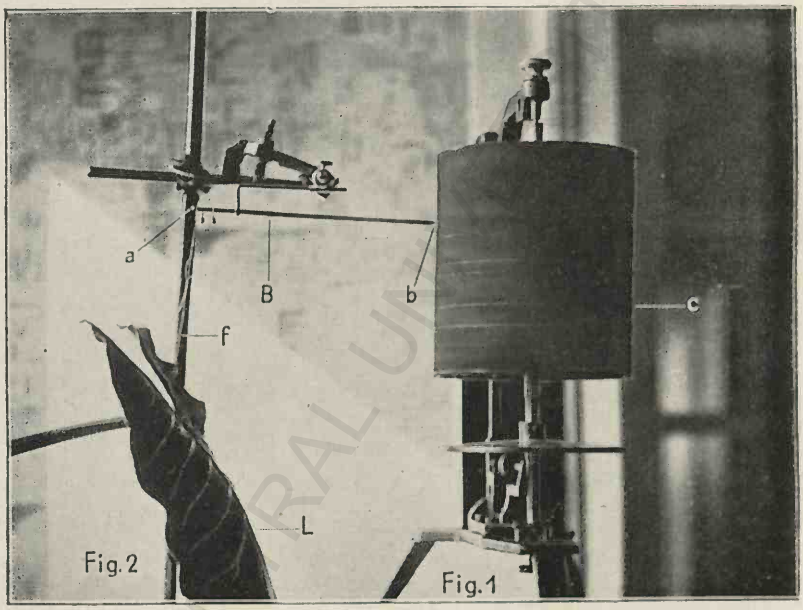

L'inscription des mouvements ondulatoires sur un cylindre placé dans une position verticale

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

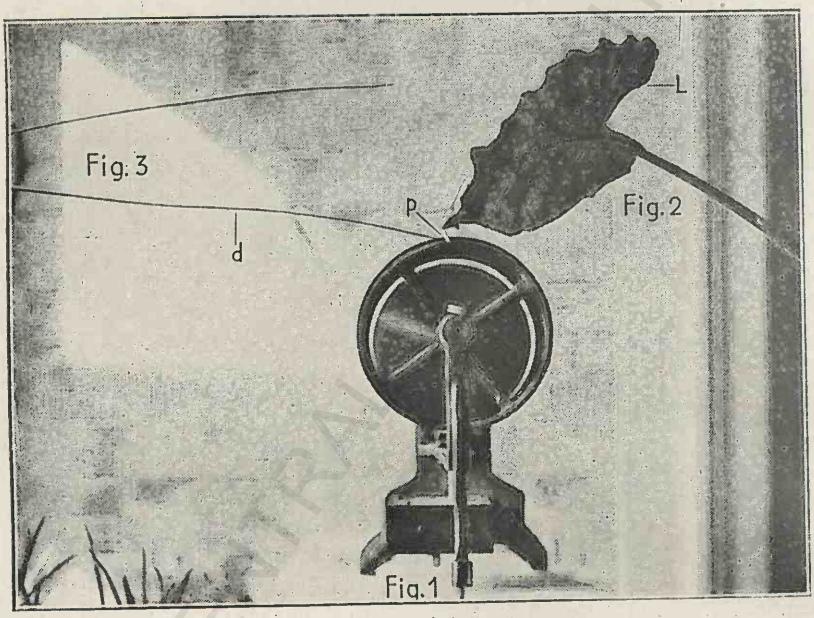

L'inscription des mouvements ondulatoires des feuilles sur un cylindre qui est placé dans une position horyzontale

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PLANCHE III

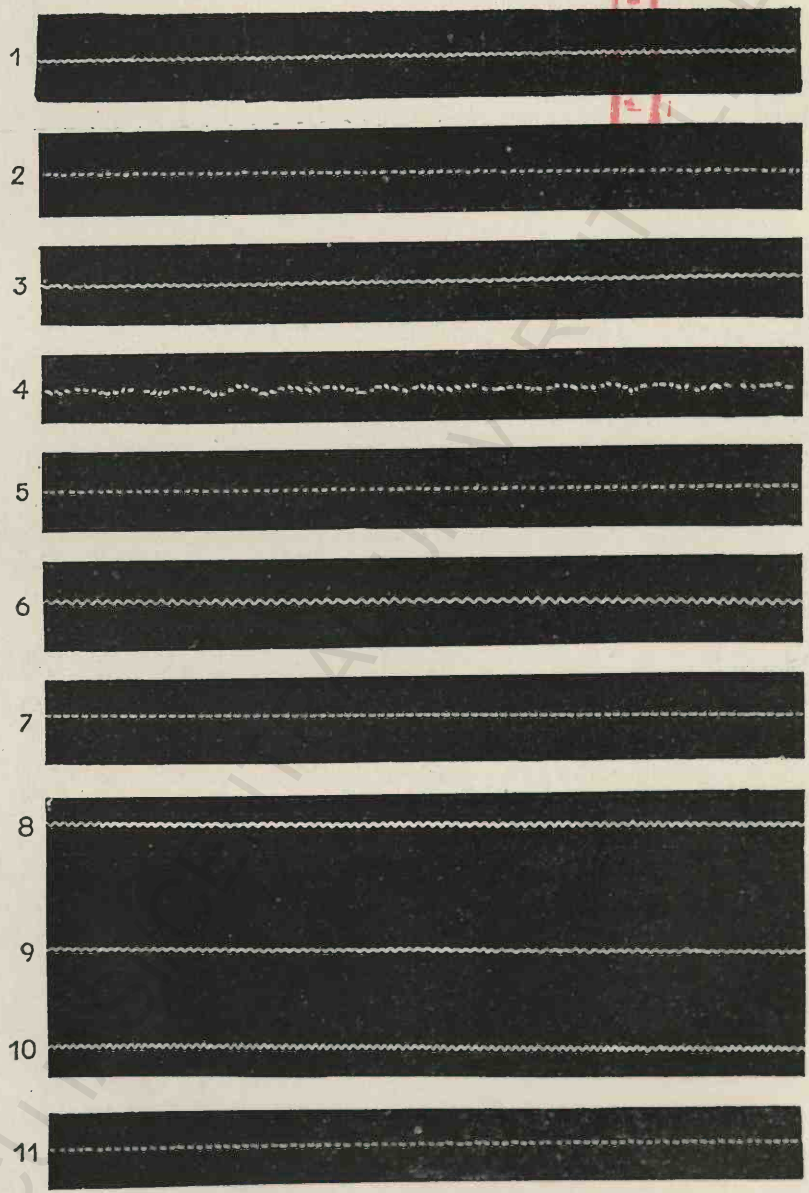

Les 11 graphiques représentent les mouvements ondulatoires des feuilles de *Dracaena indivisa* et d'*Alocasia macrorhiza*

Bibliot... Unive...
BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONSIDERAŢIUNI CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI[1])

Prof. Dr. I. P.-VOITEŞTI

I. INTRODUCERE.

Intre multele schimbări ce în mod necesar se impun organizaţiei noastre sociale, în raport cu lipsurile ce se evidenţiază treptat, după războiul de întregire a neamului, unele privesc şcoala, considerată atât ca factor cultural-educativ, cât şi ca factor precumpănitor în desăvârşirea calităţilor cetăţeneşti.

Trei sunt factorii de căpetenie cari conlucrează la desăvârşirea unui bun cetăţean : *familia*, *şcoala* şi *societatea*. Şi conlucrarea lor conştientă este atât de necesară încât lipsa influenţei în bine a unuia, face, de cele mai multe ori, neeficace influenţa celorlalţi doui.

Rolul fiecăruia din aceşti factori se poate schiţa sumar astfel :

1. *Familia* pregăteşte ogorul şi îl supraveghează continuu, având cu precădere influenţă asupra calităţilor sufleteşti.

2. *Şcoala* însămânţează ogorul şi îi supraveghează încolţirea în *cursul primar* ; îl plivеşte, răsădeşte, altoieşte şi se îngrijeşte de buna sa desvoltare în *cursul mijlociu* ; iar în cel *superior* şi *universitar* îi pregăteşte o rodnicie în cele mai bune condiţiuni. Şcoala are cu precădere influenţă asupra calităţilor intelectuale.

3. *Societatea* care primeşte în sânul ei pe nouii cetăţeni, le dă ultimul modelaj, oţelindu-le şi desăvârşindu-le, prin muncă, calităţile sufleteşti şi intelectuale ; clasificându-i şi încredinţându-le la fiecare, însărcinări potrivite culturii câştigate şi priceperii manifestate.

---

1) A se vedea : revista „Renaşterea Română" An. I. vol. II, no. 7. Iaşi, 1918, şi „Propuneri pentru reorganizarea învăţământului primar şi secundar". Cluj, 1924.

In general vorbind, nu toţi aceşti factori sunt conştienţi de rolul lor.

Familia, fie din nepricepere, fie din uşurinţa cu care judecă menirea ei educativă, nu şi-a luat nici-odată rolul în serios, lăsând în marea majoritate a cazurilor toată sarcina pe şcoală.

Pentru a ilustra această vinovată uşurinţă, este destul să amintim cazurile, din fericire rare, de adevărate lovituri banditeşti, date noaptea de unii elevi de liceu, fără ca părinţii să-i fi putut opri la timp, din lipsa unei supravegheri atente; dar mai ales memorabilul pelerinaj al părinţilor la Ministerul Instrucţiunii, când s'a introdus la licee orarul numai de dimineaţă, insistând să fie suprimată această dispoziţie, pe motivul că ei (părinţii) nu ştiu ce să facă cu copii lor acasă în după-amiezele libere.

Tot aşa şi Societatea găseşte că-i mai uşor să dea vina toată pe şcoală, decât pe nepăsarea vinovată cu care se lasă să fie uneori condusă de nepricepuţi, ridicaţi la dregătorii importante, nu graţie unor merite, ori unei destoinicii deosebite, ci unor influenţe cu totul străine de rolul ce li-s'a încredinţat.

E drept că nici şcoala n'a putut da întotdeauna rezultatele aşteptate şi aceasta se datoreşte în primul rând defectelor inerente situaţiunii noastre cu privire la învăţământ în general şi anume, faptului că ne găsim pe acest teren abia trecuţi de perioada de începători şi în plină fază de cercetare a celei mai bune şi mai potrivită cu firea noastră cale de urmat, încât „provizoratul" este cuvântul cel mai nimerit pentru caracterizarea acestei situaţii.

Vina de căpetenie ce se poate aduce însă şcoalei, este că n'a observat la timp că şi familia şi societatea lasă toată sarcina asupra ei, ca astfel să caute a înlătura mai de timpuriu relele provenite din lipsa influenţii acestor doui factori, suplinindu-i pe cât posibil pe amândoui, printr'o activitate care să vizeze daocamdată mai mult o educaţie sănătoasă a tineretului, influenţând astfel direct şi asupra familiei şi asupra societăţii, făcându-le ca cel puţin în viitor să devină conştiente de rolul lor.

II. ROLUL ŞI PRINCIPIILE DE BAZĂ ALE INVĂŢĂMÂNTULUI.

In general, rolul de căpetenie al Invăţământului constă în: *asigurarea unui progres cultural-educativ real, prin şcoale de toate categoriile, care să satisfacă îndestulător şi nevoile sociale, prin pre-*

gătirea de muncitori harnici, cinstiți și pricepuți, pentru toate ramurile de activitate socială de care țara are nevoe.

Pentru ca învățământul să-și poată însă ajunge acest scop el trebue să aibă bine organizate, școale de două categorii: unele cu caracter *educativ-cultural general*, în care tineretul, pe lângă cunoștințe solide de *cultură generală*, să primească și o *educație aleasă* și altele cu *caracter de specializare.*

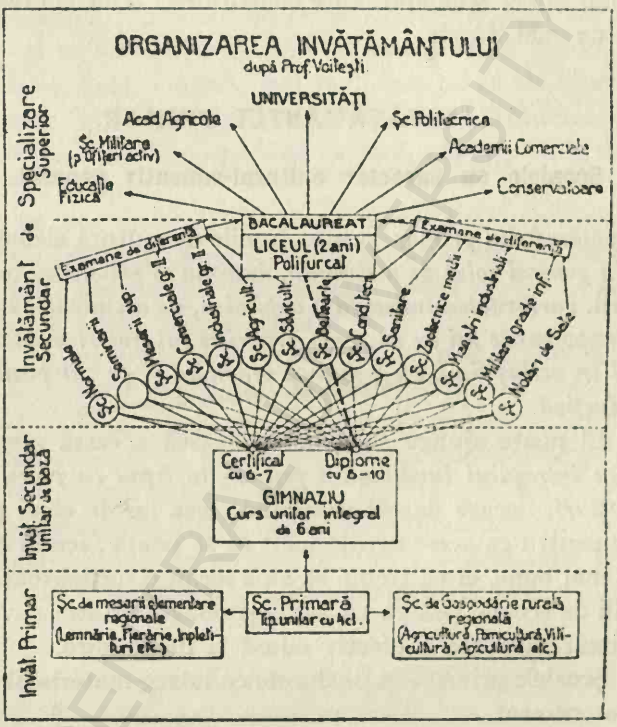

Fig. 1.

Legăturile între școalele cu caracter educativ-cultural general și cele de specializare trebuiesc însă făcute astfel, ca să fie dacă nu *înlăturate cu desăvârșire cazurile de „greșiți în carieră"*, cel puțin aceste cazuri să fie reduse la minimum posibil.

Și acestă înlăturare nu se va putea obține — credem noi — decât dacă la o reorganizare a Învățământului se va ține seamă de următoarele două principii fundamentale:

1. *Lărgirea la maximum posibil a surselor de alimentare pentru toate școalele cu caracter de specializare;*

2. *Legătura între școalele educativ-culturale generale și cele de specializare să fie astfel făcută, încât elevul să nu fie silit, ca azi, să-și aleagă o specialitate la vârsta când el nu-și poate da încă seama de înclinările și aptitudinele sale speciale.*

In conformitate cu rolul său și cu aceste două principii fundamentale, cred necesare următoarele modificări cu *caracter general* pentru învățământul de toate gradele și în special pentru cele primar și cel secundar, care constituiesc temelia oricărei specializări de mai târziu.

III. INVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR.

Școalele cu caracter cultural-educativ general.

Invățământul primar, prin noțiunile de cultură elementară ce dă, *are în general rolul de a stimula, desvolta* și *satisface*, în limitele înțălegerii, *curiozitatea înăscută a copilului, de a cunoaște lumea din afară și raporturile lui cu ea, prin propriile lui puteri mintale, obicinuindu-l în acelaș timp cu o muncă ordonată și pe cât posibil și direct productivă.*

1. El poate ajunge să-și îndeplinească această menire prin *unificarea întregului învățământ primar, la tipul cu patru clase și patru posturi*, fiecare dascăl urmărind clasa lui de elevi prin toți anii; iar pentru ca acest învățământ să se poată face în condițiunile cele mai bune, el va trebui să aibă localuri încăpătoare pentru toți copiii de școală, pentru ca astfel și obligativitatea învățământului primar să poată fi efectiv adusă la îndeplinire.

2. Școalele primare să fie dotate cu întreg materialul didactic elementar necesar.

3. Să se introducă în programul ultimului an al cursului primar *ore de educație, separate de cele de jocuri și de distracție*; *precum și ore de noțiuni de gospodărie.*

4. Invățătorul (Institutorul) să fie numai învățător (institutor) și singura lui activitate în afară de școală să fie redusă la: conferințe educative și de gospodărie; la cursuri serale pentru analfabeți, și la șezători și serbări cu caracter cultural-educativ, făcute însă fără a constitui un motiv de stânjenire în mersul școalei.

Natural că prin o salarizare potrivită el va trebui să fie pus la adăpostul oricărei griji pentru traiul zilnic normal.

Școalele cu caracter de specializare în legătură cu învățământul primar.

1. In legătură cu învățământul primar rural se vor creea *Școale de gospodărie rurală regională* (agricultură, pomicultură, viticultură, etc.), în care se va primi orice absolvent al cursului primar și în care se vor preda, pe lângă *noțiuni de Higienă* (individuală și socială), noțiuni de *Drept — drepturile și datoriile cetățenești* — și *noțiuni solide de Gospodărie rurală*, în raport cu regiunea (câmpie, deal, munte), mai mult practic decât teoretic.

Aceste școale vor înlocui școalele complimentare și vor îngloba atât pe cele de gospodărie casnică, cât și pe cele de agricultură rurală actuale.

2. Se vor mai înființa, după necesitățile regionale, *Ateliere de: rotărie, dogărie, fierărie, țesătorie, cojocărie, cismărie, împletituri*, etc..., acestea fiind organizate astfel ca ele să ajungă cu timpul să se poată susține singure.

3. In legătură cu învățământul primar urban se vor creia *Școala de meserii inferioare de toate categoriile necesare vieții orășenești*, care să completeze pe cele de ucenici și *Școalele profesionale inferioare* și de *gospodărie casnică orășenească* pentru fete, în care absolvenții cursului primar, care nu pot sau nu vor să urmeze mai departe, să capete pe lângă îndrumările practice în raport cu caracterul școalei și noțiuni de *Drept — drepturile și datoriile cetățenești — și de Higienă* (individuală și socială).

IV. INVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR.

Invățământul secundar, atât prin cultura generală cât și prin cea de specializare ce-i servește, *are rolul principal de a stimula și desvolta inteligența tineretului școlar, îngrijind în acelaș timp ca și desvoltarea aptitudinilor și înclinărilor speciale fiecăruia să se facă într'un mod cât se poate de normal.*

Având în vedere că, în învățământul secundar actual de toate categoriile (Șc. normale, Seminarii, Șc. militare, Licee, L. comerciale, L. industriale, etc...), se macină același material cultural, cu aceleași obiecte de studii, cel puțin pentru primii 5—6 ani, *suntem de părere ca liceul actual, de la toate felurile de școale secundare, să fie scindat în două școale, cu totul distincte și ca menire*

şi ca local şi anume : un curs unitar integral de bază şi unul de specializare şi deci să se ajungă la :

1. *Unificarea cursului secundar de bază de la toate felurile de licee actuale într'un singur fel de şcoală, astfel ca ea să servească ca sursă de alimentare pentru toate celelalte şcoale secundare şi superioare cu caracter de specializare* (v. Fig. 1).

Acest învăţământ secundar de bază—„*Gimnaziul*",—va fi de 6 ani şi va fi obligator pentru toţi elevii care vor a urma vre-una din şcoalele de specializare ale învăţământului secundar şi superior.

In acest gimnaziu elevii vor căpăta pe lângă o *cultură generală integrală solidă* şi o *educaţie aleasă.*

Şcoala aceasta va elibera *certificate* şi *diplome* tuturor celor ce vor absolvi ultimul an : *certificatele pentru absolvenţii cu suficient şi bine* (*6* şi *7*), *iar diplome pentru cei cu foarte bine şi cu distincţie* (*8—10*).

Atât diplomele cât şi certificatele (afară de liceele propriu-zise unde înscrierea va fi admisă numai pentru absolvenţii cu diplome), vor da dreptul să se înscrie în oricare din şcoalele secundare cu caracter de specializare (Fig. 1), ca : *Şcoale normale, Seminarii, Şcoale de meserii superioare, Şcoale comerciale* şi *industriale superioare, Şcoale de agricultură, Şcoale de silvicultură, Şcoale sanitare, Şcoale de conductori, Şcoale zootechnice, Şcoale de belle-arte, Şcoale de maeştrii industriali, Şcoale militare pentru grade inferioare,* etc., etc...

Ele vor mai da dreptul la serviciul militar cu termen redus pentru şcoalele de ofiţeri de rezervă.

Programele acestor şcoale secundare inferioare, unice, vor cuprinde în genreal *materiile celor 6-7 clase ale liceului de azi,* reduse ca desvoltare la *6 ani,* şi în plus vor mai avea pentru fiecare clasă şi *ore de educaţie.*

2. *Liceele propriu-zise,* în sensul acestor propuneri, vor avea numai 2 ani de studii şi ele vor primi numai pe absolvenţii cu diplome ai şcoalei secundare de bază, deci numai pe cei cu aptitudini intelectuale speciale. Programele lor vor cuprinde deci numai materia ultimilor ani ai cursului superior de liceu, desvoltată însă în vederea pregătirii tineretului pentru Universităţi şi pentru Şcoalele superioare cu caracter technic.

Aci se pot face (prin furcări), după necesităţi, până la 5 secţiuni : două literare (Modern şi Clasic) şi trei ştiinţifice (Matem., Fizico-chimice şi Naturale).

Materiile cu caracter cultural general ca : Limbile moderne, Istoria, Dreptul, Higiena, Filosofia, etc..., vor figura în programele tuturor secțiunilor.

Liceele, *după un examen făcut de o comisiune compusă din profesorii de liceu de la materiile respective, prezidată de un profesor universitar numit de Minister, vor elibera diploma de Bacalaureat în Ştiinţe ori în Litere*, cu care absolvenții se vor putea înscrie, în prima linie la Universități și la Școlile Politechnice și, natural, și la celelalte școale superioare de specializare, cu caracter universitar, ca : Academii de Agricultură, Comerciale, de Silvicultură, Militare (p. ofițeri activi), Ac. Muzicale, Educație fizică, etc... ; acestea însă vor fi alimentate în prima linie de absolvenții școalelor secundare de specializare respective, după trecerea, fie a unui Bacalaureat special, fie, — ca particulari —, a Bacalaureatului de liceu, după un examen de diferență de studii.

Avantagiul principal pe care l-ar prezenta Gimnaziul, ca școală secundară de bază unică pentru toate școalele cu caracter de specializare, este că, lărgind la maximum sursa de alimentare pentru toate școalele secundare cu caracter de specializare, și forțând pe elev să întrerupă învățământul spre a-și alege o carieră la vârsta cuprinsă între 17 și 18 ani, când el poate să-și dea mai bine seama de înclinările și aptitudinele lui speciale, *se vor reduce la minimum cazurile de „greșiți în carieră"*, tocmai prin introducerea la o vârstă potrivită a acestui triaj natural.

După organizarea actuală, preoții și învățătorii satelor, de ex., ca de altfel și cei ce se duc la școalele militare, ori comerciale etc., trebue să-și aleagă cariera de la vârsta de 10—11 ani, adică abia după ce au terminat cursul primar.

Ori, se știe că la vârsta aceasta elevii sunt incapabili să facă această alegere, căci încă nu s'au definit la ei aptitudinile și înclinările personale.

Tot atât de puțin apți pentru această alegere se găsesc elevii și după 4 ani de curs inferior unic, căci știut este de toți profesorii secundari, că elevul cursului inferior de liceu, oricât de precoce ar avea inteligența, este în general lipsit de spiritul critic și el asimilează învățăturile date de profesor așa cum i-se prezintă, fără să cerceteze mai adânc lucrurile, și această asimilare se face de cele mai multe ori în mod simpatic față de profesor, pe care-l consideră ca pe o ființă ale cărui spuse nu sufer contrazicere.

Nu tot astfel se petrec lucrurile în cursul superior, mai ales

din clasa 6-a, când elevul începe a avea judecata critică destul de bine desvoltată, ca să cântărească importanța cunoștințelor primite. De altfel se știe că tocmai în clasele a 6-a și a 7-a sunt și cele mai dese retrageri benevole din liceu, pentru a merge fie la Școalele militare, fie la celelalte școale secundare cu caracter de specializare.

Și dacă n'ar fi mirajul Universității, care-i atrage pe toți de o potrivă, și apți și neapți, cazurile de părăsire a liceului ar fi mult mai numeroase la această vârstă.

Afară de aceasta, prin această școală unică, vor dispare și diferențele prea mari de cultură generală dintre tinerii ieșiți din diferitele școale de specializare actuale, făcând astfel posibilă o conlucrare mai intimă între dânșii, mai ales la satele și în orășelele de provincie care alcătuesc massa cea mare a populației României Mari.

Prin această scindare s'ar stăvili în mod natural și afluența cea mare de tineri care, prin sistemul actual de organizare, sunt împinși spre Universitate, cu sau fără aptitudinele intelectuale necesare.

Cred că și triajul profesorilor ar prezenta un interes deosebit, alegând pentru licee pe cei mai capabili, cu doctorat în prima linie, care, evidențiindu-se prin lucrări originale de valoare, ar servi, la nevoe, și ca sursă de alimentare pentru Universități.

Foarte important mai este și punctul de vedere economic, căci printr'o astfel de organizare s'ar obține rezultate mai puțin costisitoare ca până acum, numărul liceelor rămânând foarte redus față de acela al școalelor unice și acela al celor de specializare, și economia ar fi nu numai privitoare la local, dar mai ales la înzestrarea lor în raport cu cerințele actuale.

Gimnaziile ar fi desigur, după școalele primare, cele mai răspândite școale, pe când liceele propriu zise și școalele de specializare ar fi reduse numal la centrele de învățământ mai importante.

3. Școalele secundare cu caracter de specializare în legătură cu Gimnaziul, vor trebui să fie proporționate ca număr cu necesitățile acestor ramuri de activitate, și ele vor funcționa de preferință în localitățile unde elevii, pe lângă cursurile de specializare, vor putea profita mult și din punct de vedere practic. Așa, de exemplu, școalele comerciale și industriale vor funcționa

în orașele comerciale și industriale; pe când școalele normale vor funcționa mai ales la țară, fie pe lângă vre-unul din orășelele mici, sau în vre-una din comunele rurale mai mari, și pentru funcționarea lor nu-i necesar a înjgheba o armată întreagă de profesori, ci numai un director, ca pedagog și profesor de educație, și maeștrii de gimnastică, muzică, desemn și caligrafie, numiți dintre profesorii gimnaziului local, sau dacă nu există gimnaziu, aleși dintre profesorii tineri, fără familie, care, ajutați de cei patru învățători localnici, vor supraveghia *practica de* 2—3 ani, singura ce viitorii învățători vor trebui să mai facă spre a-și obține diploma, căci cultura generală necesară o au din gimnaziu.

Tot astfel se pot organiza și Seminariile, pentru preoții de sate (teologii trebuind a urma Liceul clasic și Facultatea de Teologie), ei neavând de învățat decât practica slujbei bisericești, a predicilor și a felului de a se adresa masselor populare pentru nevoile sufletești.

Poate că Școalele normale și Seminariile ar trebui să funcționeze chiar împreună, pentru legarea prieteniei mai intime între viitorii luminători ai satelor.

4. Conducerea școalei secundare de toate categoriile necesită o atenție cu totul specială.

In special alegerea directorilor să se facă exclusiv numai în raport cu menirea lor: *de a da directive și sfaturi cu autoritate*, ca astfel rolul lor să nu se reducă numai la acela de simpli ținători de ordine și de registre. Directorul trebuiește înainte de toate să cunoască pe profesori din punctul de vedere al calităților lor didactice, spre a putea utiliza pe fiecare cu maxiumum de folos.

Să dau un exemplu pentru clarificarea chestiunii: sunt doi profesori cu cunoștințe desăvârșite într'o specialitate oarecare; ambii cu o practică didactică îndelungată și cunoștințe pedagogice solide, pe care le și știu aplica cu folos; însă unul poate preda mai cu folos cursul la elevi mai mici, celălalt la cei mai mari. Aceste deosebiri, mici în aparență, mari ca efect în fond, depind de caractere cu totul personale ca: fizic, expresie, temperament, voce, ton, etc., deosebiri pe care un director bun le poate prinde ușor și poate să întrebuințeze pe fiecare unde este capabil a da maximum de rezultate folositoare pentru bunul mers al școalei. Căci, pedagogia poate îndruma pe cei neorientați asupra metodelor de propunere, nu poate înlocui însă nici bunul simț și nici

nu poate schimba firea individului şi prin aceasta nici felul de a se adresa şi a se prezenta clasei., fel care trebuie să ţină seama de vârsta şi de temperamentul copilului.

De aci urmează că împărţirea orelor de clasă, pe materii şi pe profesori, trebue lăsată, în prima linie, în sarcina directorului, singurul cunoscător al profesorilor de care şcoala dispune.

Directorul trebue să aibă şi ore de clasă, spre a-şi cunoaşte elevii, mai puţine însă; dar el în prima linie trebue să supravegheze mersul şcoalei nu numai ca disciplină, ci efectiv să-şi dea seama şi de felul cum se achită profesorul de rolul lui cultural şi educativ, asistând la cursuri şi la lucrările de laborator, cu care ocaziune poate să cunoască pe fiecare prfoesor. Pentru aceasta directorul, în afară de autoritate, are nevoe de mult tact şi de multă pricepere, spre a nu-şi atrage ura unora dintre colegi, care dintr'o mândrie rău înţeleasă se vor simţi poate jigniţi printr'o asftel de supraveghere.

In felul acesta, cred că şi multe din micile nepotriviri, uneori cu consecinţe grele, ce se observă în şcoale, vor putea fi înlăturate.

5. In general şi supravegherea şcoalei (primare şi secundare) necesită o atenţie deosebită, şi ea nu se poate asigura decât dacă serviciile Revizoratului şi al Inspectoratului ar fi scoase complet de sub influenţele politice, astfel ca cei chemaţi la aceste demnităţi să fie numai dintre cei ce-şi cunosc bine menirea de *sfătuitori* şi *îndrumători cu autoritate şi cu experienţă în arta aceasta de a făuri suflete şi capacităţi de muncă rodnică şi cinstită*; iar nu sinecurişti nepricepuţi, ori sperietori fără scrupule, care taie răsuflarea celor timizi, descurajează pe cei slabi de înger, cauzând de multe ori mai multă desordine în mersul mai mult sau mai puţin normal al şcoalei, cum, din nefericire, se întâmplă încă destul de des şi la învăţământul secundar, dar mai ales la cel primar.

6. Programele de studii şi cele analitice ale cursului secundar de bază, trebue să cuprindă nu un bagaj mare de cunoştinţe, de care elevul se lapădă uşor, ci cunoştinţe folositoare, generale şi fundamentale, distribuite progresiv şi bine înlănţuite, în jurul cărora profesorul să brodeze în mod plăcut explicările strict necesare înţelegerii uşoare şi fixării lor în mintea elevului. In liceu ele vor fi mai desvoltate, pe secţiuni, laboratorul şi lucrările de seminar având cel mai important rol în pregătirea elevilor pentru învăţământul cu caracter universitar.

Programele trebuiesc deci întocmite astfel, încât *elevul*, condus de profesorul respectiv, *să simtă farmecul cuceririi de noui orizonturi*, iar nu greutatea înmagazinării a o sumă de cunoştinţe, cu multe şi de toate, adesea fără discernământ.

V. INVĂȚĂMÂNTUL UNIVERSITAR.

Se pare că acest Invăţământ trece actualmente prin cea mai grea criză din câte a avut până acum.

Cauzele acestei crize sunt multiple, unele vechi, altele noui, însă cele mai importante par a fi următoarele:

1. Inflaţia numărului de catedre, prin creearea unora dintre acestea fără nici-o legătură cu nevoile imediate ale Invăţământului; inflaţie care i-a cauzat, mai ales pe aceste vremuri de criză, multe greutăţi materiale şi în legătură cu acestea şi unele scăderi inevitabile.

2. Abuzul ce se face de unii colegi — puţini la număr — cu „autonomia universitară", acest admirabil şi unic mijloc de propăşire sigură a Universităţilor, care le fereşte şi de orice influenţă vătămătoare străină, pe care înţelegând-o greşit şi neavând nici simţul „autocontrolului" care să le lumineze calea, au transformat-o într'o simplă anarchie, care cu drept cuvânt repugnă tuturor şi mai ales unui corp atât de select ca corpul profesoral universitar.

3. Neînţelegerea distincţiunii ce trebuie făcută între Universitate şi Şcoalele technice cu caracter universitar, problemă pe cât de actuală, pe atât de importantă.

Menirea lor totuşi ne pare a fi destul de deosebită.

Universitatea, ca cea mai înaltă treaptă a învăţământului, are în general o triplă menire:

a) Să pregătească tineretul universitar pentru toate carierele şi funcţiunile intelectuale superioare (profesori, medici, magistraţi, avocaţi, clerici, etc.), dându-le tuturor şi cultura teoretică şi cea practică în specialitatea lor.

b) Să constituie adevărate uzine de elaborare a ştiinţei, în care profesorii şi personalul ştiinţific format, consacrând o bună parte din activitatea lor, să cucerească noui orizonturi în domeniul specialităţii lor; căci un profesor care s'ar mărgini pur şi simplu numai la facerea cursului său, învăţând tinerele generaţii numai ceeace se cunoaşte prin munca altora, fără alt aport decât acela

al felului personal de a le expune, nu și-ar îndeplini decât numai în parte misiunea sa de profesor universitar.

c) Universitatea mai are de îndeplinit și un rol național, căci ea mai are datoria de a se interesa de aproape și a studia toate nevoile reale ale societății și statului românesc și pe baza acestor realități să contribuie în cea mai largă măsură la soluționarea tuturor problemelor naționale, fie de interes general, fie de interes regional. Prin aceasta, Universitatea reprezintă pe cel mai înalt factor de cultură națională.

Sanctuar al științei, focar de înaltă cultură națională, școală profesională pentru pregătirea intelectuală a viitorilor conducători ai destinelor țării românești, iată care este triplul rol al Universității.

Școalele technice cu caracter universitar îndeplinesc și ele acest triplu rol: și ele reprezintă centre de elaborare a științei, și ele sunt focare de înaltă cultură națională, în fine și ele pregătesc specialiști pentru cariere și funcțiuni înalte în stat; însă toate acestea limitate numai la o anumită direcție practică, numai în vederea unei anumite specializări.

Căci, pe când Universitatea privește și tratează problemele științifice dintr'un punct de vedere pe cât de înalt, pe atât de deslegat de aplicațiunile lui practice imediate, pe care totuși le întrevede, le studiază și le stimulează la timpul oportun, Școalele technice superioare privesc și tratează toate aceste probleme având în vedere, în prima linie și de cele mai multe ori exclusiv, numai latura aplicației lor practice imediate.

Un bun chimist, fizician, geolog, matematician, etc., eșiți din Universitate, se pot adapta mai ușor domeniului științelor aplicate, când posedă bine metoda de lucru științifică universitară, decât un inginer-chimist, electrician, geolog, sau mecanician, etc., la problemele științifice de ordin general, când el a adâncit aceste probleme numai într'o anumită direcție și dintr'un punct de vedere aplicat cu totul special.

Așa de exemplu, un bun. Geolog de teren, eșit din Universitate, poate face oricând și fără nicio greutate și geologie aplicată la: sare, petrol, cărbuni și zăcăminte de minereuri; pe când un Inginer-geolog poate aplica cu ușurință metoda de exploatare la felul structural de a fi al zăcământului, dar nu se va putea adapta, decât în cazuri cu totul excepționale, la un studiu geologic serios al unei regiuni mai întinse oarecare.

Având în vedere aceste deosebiri fundamentale în felul lor de a privi și concepe problemele științifice, credem că-i mai ușor de organizat și de adaptat, la nevoie, un laborator, ori institut universitar, în vederea formării de technicieni (psihologi, geologi, electricieni, chimiști, ect.), decât a transforma o școală technică într'o Universitate technică, care să formeze alți specialiști decât ingineri technicieni.

4. In fine, cea mai importantă criză prin care trece azi Universitatea este cea financiară, cu tot convoiul ei de consecințe nefaste.

In niciunul din Statele europene, atinse, ca și Statul român, de criza economică mondială, nu s'au luat măsurile de economie exagerată, care s'au aplicat Universităților noastre. Situația creeată prin aceste economii se poate caracteriza pe scurt astfel:

— *Profesori* (salarizați insuficient dela început) *cu salariul redus cu* $\frac{1}{3}$, din care cauză sunt puși în absolută imposibilitate de a se ține la curent cu nouile descoperiri în specialitatea lor, ei ne mai putând plăti nici abonamentele personale, nici cotizațiile la societățile unde sunt membri; ei nu mai pot vizita laboratoarele și institutele similare străine, spre a putea veni în contact direct cu nouile realizări; în fine, ei nu mai pot să participe la congresele științifice respective, aceste înalte tribune științifice în care se pun periodic la punct toate problemele noui de specialitate.

— *Laboratoare* și *Institute fără absolut nici-o alocație bugetară pentru aparate, material științific și bibliotecă*; silite din cauza aceasta să recurgă la taxe de laborator, care de cele mai multe ori nu acopăr nici 20% din nevoile lor bugetare minimale.

— O *Studențime* în general *săracă*, nu numai materialicește, dar și cu duhul, având în vedere că rezultatele examenelor de bacalaureat ne arată că, 75% din cei ce se prezintă la acest examen au media, la obiectele de bacalaureat, cuprinsă între 5 și 6, iar dintre aceștia peste 80% trec acest examen numai cu media 6.

Tineretul acesta venit la Universitate, sbătându-se în ghiarele acestei duble sărăcii, cu toate explicațiunile date și îndrumările primite, nu înțelege încă nici necesitatea taxelor de laborator, pe care le cred plătite ca să intre în punga profesorilor, și nici rostu lor de a învăța carte, găsind că-i mai ușor să se amestece și să dea directive în politica de stat, decât să se cultive mai întâi serios și apoi să dea aceste directive cu toată greutatea ce i-ar împrumuta-o această serioasă cultură.

Iată care sunt în parte contingențele care fac ca această criză materială să se transforme într'o criză cu mult mai gravă, care, dacă nu se vor lua măsuri radicale de îndreptare la timp, va aduce mari scăderi nivelului învățământului universitar.

Iată și câteva din măsurile de îndreptare pe care le cred mai urgente :

1. *Să nu mai fie primiți în Universitate decât elevii care au aptitudinile intelectuale necesare acestui învățământ*, și, până ce vom avea institutele psichotechnice speciale pentru îndrumările profesionale, să se realizeze scindarea actualului liceu, așa cum l-am propus mai sus.

2. *Pentru examenele de licență, să se stabilească, pe secțiuni, numărul de Obiecte (Catedre) fundamentale*, la care studenții sunt obligați a face examene și ele vor fi *aceleași la toate universitățile, spre a ușura schimbul de studenți între Universități. Pe lângă aceste Catedre, vor figura Conferințe ori chiar Catedre de specializare*, fie pentru aprofundarea obiectului fundamental, fie a unora dintre capitole cu importanță mai mare, sau cu aplicațiuni importante culturale și economice, etc.

Cursurile de specializare vor fi obligatorii numai pentru studenții cari fac doctoratul, în vreuna din ramurile cursurilor fundamentale; ele vor putea varia dela Universitate la Universitate, după posibilități și după specialiști.

3. In programele de studii ale Facultăților e natural să se indice și ordinea în care studentul ar putea urma mai cu folos cursurile obiectelor fundamentale pentru licență, să i se lase însă posibilitatea ca în cursul numărului de ani fixat pentru trecerea tuturor examenelor cerute pentru licență, el să aibă libertatea să schimbe această ordine, dacă are la început preferință pentru alte obiecte decât pentru cele indicate în program.

Se înțelege că la secțiile la care sunt și cursuri pregătitoare, acestea vor trebui înscrise și urmate chiar din primul an.

4. Să se reintroducă în bugetul laboratoarelor și institutelor sumele minime necesare pentru :

a) Aparate, material didactic de laborator, bibliotecă, etc.; aparatele și operele scumpe și rar întrebuințate putând fi comune tuturor laboratoarelor științifice similare.

b) La obiectele la care practica de loaborator se completează prin excursiuni pe teren (Geologie, Botanică, Geografie,

Archeologie, etc.), să se introducă și sumele necesare acestor excursiuni cu studenții, indispensabile învățământului.

La obiectele la care profesorul și personalul științific ajutător nu trebue să piardă nici un moment legătura cu terenul, acest unic câmp unde se pot face și descoperiri științifice noui, se vor aloca și sumele necesare întreținerii acestei legături, prin lucrări pe teren de cel puțin o lună pe fiecare vară.

In cazul când Ministerul nu poate satisface aceste necesități absolut indispensabile bunului mers al Învățământului universitar, ele vor trebui satisfăcute tot din taxele studențești, care vor trebui astfel majorate cel puțin cu cota aferentă necesară facerii excursiunilor cu studenții, excursiuni cari la unele obiecte cum este Geologia, etc., fac parte integrantă din însuși lucrările de laborator.

Cluj, 1937.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

EXISTĂ O CORELAȚIE ÎNTRE GRUPELE SANGUINE UMANE ȘI CELELALTE CARACTERE ANTROPOLOGICE ?

de FR. I. RAINER

Că omenirea poate fi împărțită în grupe după anumite însușiri ale sângelui, această cunoștință a pătruns în cercuri largi. Cercetările respective, începute de acum aproape 4 decenii și continuate cu o amploare crescândă, și-au avut ecoul în publicistica zilei. Mai puțină lume știe exact despre ce e vorba. De aceea să dăm precizări.

De mai înainte se stabilise că *serul* sângelui provenit dela un animal, dacă e amestecat cu globulele roșii din sângele unui animal *de altă specie*, are asupra lor o acțiune curioasă : le face să se lipească între ele în așa fel încât nu mai stau izolate ci formează grămezi. Fenomenul acesta de îngrămădire într'un fel de bloc a globulelor roșii, a fost numit *aglutinare* [1]).

Iată dar un caracter *specific* al sângelui, specific în înțelesul zoologic al cuvântului, fiindcă — alături de alte caractere — ar putea servi ca să deosebim indivizi ce se aseamănă în multe privințe, dar fac parte totuși din specii diferite.

Acum vine o evoluție sensațională a chestiunii. In 1900 s'a descoperit că fenomenul descris mai sus se poate produce și între 2 indivizi aparținând uneia și aceleiași specii. El poate servi dar și la clasarea în diferite grupe a indivizilor de aceeași specie. Indată cercetările au fost extinse asupra speciei umane, cu un avânt care n'a slăbit de fel până azi, dimpotrivă. Rezultatele lor repede au dus la așezarea în 4 grupe, zise „sanguine" a oamenilor de pe glob. Aceste grupe trebuie să le prezentăm acum. Dar mai

---

1) Mecanismul acestui fenomen încă nu-i lămurit. I se atribuie o natură fizico-chimică foarte complicată. Menționăm totuși că într'un sânge de reacție normală, globulele roșii poartă o încărcătură electrică de același semn, și anume negativă. Dacă, prin anumite mijloace, le descărcăm, atunci ele se aglutinează.

FACULTATEA DE MEDICINA DIN BUCUREŞTI
INSTITUTUL DE ANATOMIE ŞI EMBRIOLOGIE

Anexă la foaia No. _____
(Femei)

Cercetarea antropologică dela Nereju (Vrancea) din 1927.

Grupul sanguin (Jansky): II (A β)

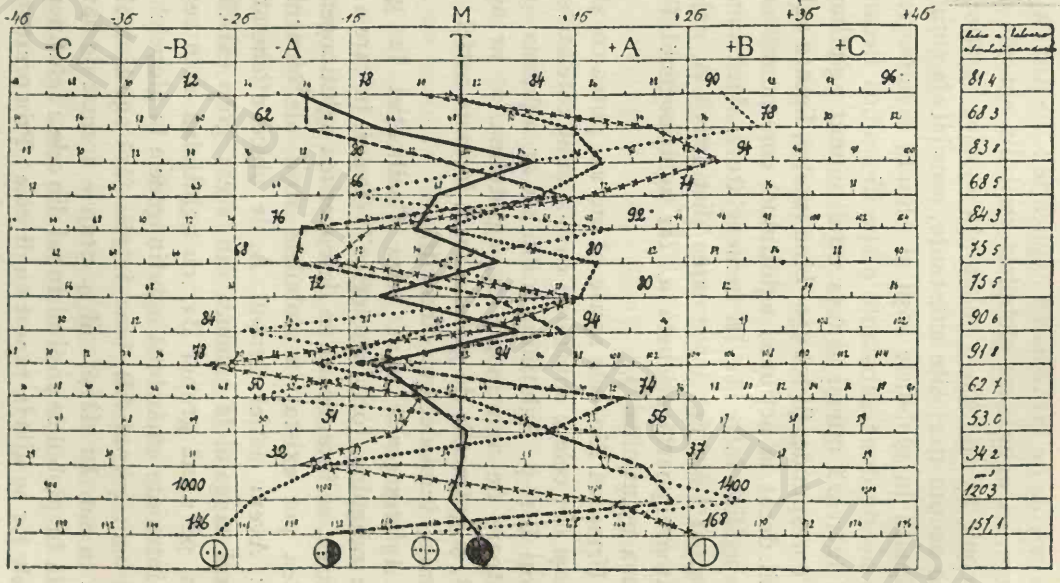

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

întâi e nevoie de următoarea explicaţie : Pentru ca serul sângelui unui om, să aglutineze globulele roşii din sângele altui om, acel ser trebuie să conţină o substanţă numită *aglutinină* [1]), care să lucreze asupra unei alte substanţe, sensibil ela acţiunea celei dintâi, situată în globulele roşii şi numită *aglutinogen* [2]). Raportul dintre aceste două substanţe e specific, adică fiecare fel de aglutinină lucrează numai asupra unui anumit aglutinogen, care aşa dar îi corespunde. Şi tot aşa, bine înţeles, fiecare aglutinogen nu-i sensibil decât la acţiunea aglutininei corespunzătoare. E o corelaţie specifică între ele. In nomenclatură, dacă unui aglutinogen determinat i s'a dat însemnarea distinctivă A, aglutinina corespunzătoare poartă eticheta α. Iar aglutinogenul B e sensibil la acţiunea aglutininei β.

Urmează din cele spuse că nu vor putea coexista în sângele aceluiaşi om cele 2 substanţe care-şi sunt corelative, bunăoară A şi α, ori B şi β. Aglutinina α din ser ar aglutina globulele roşii purtătoare de aglutinogen A, aglutinina β ar aglutina globulele B, şi grămezile de globule roşii, formate astfel, ar astupa vasele mici, împiedecând circulaţia.

Aglutinogenele sunt baza clasificaţiei în grupe. Cele 4 grupe sanguine, [ori „serologice"] clasice, în care a fost împărţită omenirea, se întemeiază pe descoperirea aglutinogenelor A şi B [3]). Acestea pot exista, în globulele roşii ale oamenilor, ori câte unul : Avem astfel grupul A, de obicei eticheta Aβ, fiindcă în serul sângelui la oamenii din acest grup există aglutinina β. Avem, pe urmă grupul Bα, cu aglutinina α în ser. Dar putem avea întrunite amândouă aglutinogenele în globulele roşii ale aceluiaşi om : grupul AB, bine înţeles fără aglutininele corespunzătoare în ser. In sfârşit, al 4. grup e format de oamenii care nu posedă în globulele roşii niciunul din cele 2 aglutinogene. Şi totuşi sângele lor se află în raport cu dînsele : Prin prezenţa, în serul lui a celor 2 aglutinine α şi β De acolo şi formula acestui al 4 grup : Oαβ.

---

1) De constituţie chimică nelămurită încă.

2) Chimiceşte nedefinită îndeajuns. Nu e locul să arăt aici ce alte caracteristice s'au stabilit până acum cu privire la aceste 2 substanţe.

3) Numărul aglutinogenelor găsite la om, până azi, a sporit mereu şi de sigur va spori încă. Avem astfel încă pe M, N, P, G, H. Iar în sânul grupului A, două variante. Acestea înseamnă un progres continuu în caracterizarea individuală a omului. Din punctul de vedere antropologic, însă, trebuiesc aşteptate rezultatele viitoare.

Aceste 4 grupe au fost găsite la toate [1]) populaţiile, cercetate în măsura cuvenită. Proporţiile, în care ele sunt reprezentate în fiecare populaţie, numai acestea variază. Să dăm câteva exemple ca să ilustrăm faptul :

		Oαβ	Aβ	Bα	AB
1. Români	[4179 de inşi [2])]	31.5%	43.8%	17.0%	7.9%
2. Germani din Şlesvig-Holstein	[8662 de inşi]	37.1%	43.8%	13.4%	5.7%
3. Japonezi	[2210 inşi]	27.1%	41.0%	20.3%	11.6%
4. Chineji	[5416 inşi]	38.4%	30.3%	23.4%	7.8%
5. Negri din Congo	[500 de inşi]	45.6%	22.2%	24.2%	8.0%
6. Australieni din Queensland	[191 de inşi]	55.0%	38.0%	5.9%	1.1%

Pentru aceleaşi populaţii, cifrele variază în oarecari limite, după ţinuturile şi chiar după localităţile cercetate.

Din atâtea cercetări făcute s'a desprins impresia, că grupele Aβ şi Bα ar spori proporţional în direcţii geografice opuse — în Eurasia — : Primul sporind în direcţia E-V, aşa încât maximul lui s'ar afla în nordvestul Europei ; iar al doilea în direcţia opusă, aşa încât maximul lui s'ar afla în sudestul Asiei.

Interesul antropologic [3]) al studiului grupelor sanguine mai rezultă şi din următoarele fapte :

1. Aglutinogele A şi B nu există numai în globulele roşii. Ele au fost găsite şi în mai multe organe, precum şi în numeroase lichide ale organismului, — chiar în serul sângelui, — în secreţia gastrointestinală, în fiere, *în salivă, în lapte, în urină.* Ele *se elimină* aşa dar din corp, deci *trebuie să fie produse mereu.* Ele sunt aşa dar un element al *constituţiei* noastre.

2. Grupele sanguine se transmit descendenţilor conform regulelor lui Mendel. Aceasta s'a stabilit cu o siguranţă ce n'a fost atinsă în studiul nici unei alte însuşiri ereditare a omului.

---

1) Excepţiile sunt rarisime şi sunt supuse dubiului.

2) După cercetările făcute de Institutul de Anatomie şi Embriologie al Facultăţii de Medicină din Bucureşti.

3) Importanţa lui practică, în terapeutică, în medicina legală, e foarte mare, dar nu ne priveşte aici.

3. Pe cât se ştie până acum, grupele sanguine nu sunt influenţate nici de vârstă [1]), nici de sex, nici de boli, nici de felul alimentării ori de vre-un alt factor al ambianţei, cercetat până azi. Această invariabilitate le conferă un caracter, poate, unic faţă, de celelalte însuşiri ereditare ale noastre.

4. Corpurile A şi B, în afară de om, nu mai există *cu siguranţă* decât la cimpanzeu, la goril, la orangutan. Nu există la gibbon, necum la maimuţele inferioare ori la celelalte mamifere câte au fost cercetate [2]).

Toate aceste fapte au aţâţat în grad înalt interesul celor preocupaţi de probleme antropologice. Ele au stârnit probleme, dar nici o soluţie nu se arată încă. Intre altele s'a pus întrebarea, dacă există vre-o corelaţie sigură între un grup sanguin determinat şi însuşirile morfologice şi de pigmentaţie importante în antropologie. Unii au schiţat răspunsuri afirmative. Cei mai mulţi răspund negativ. Tabloul grafic alăturat arată, cred, mai limpede decum s'a făcut aceasta până azi, *absenţa* oricărei corelaţii. El e un extras dintr'unul din tablourile mult mai bogate, pe care le-am alcătuit pentru fiecare grup sanguin, pe baza măsurătorilor făcute în comuna Nerejul din Vrancea şi anume din tabloul alcătuit pentru femeile din grupul Aβ. Conţine graficele a 5 indivizi. Fiecare grafică prezintă 14 valori numerice, aproape toate de indice, valorile cele mai importante în antropologie. Uşor se poate vedea cât de mare e amploarea variaţiei în ce priveşte diferitele caractere morfologice la aceşti indivizi. Astfel, indicele cefalic variază dela 75.8 până la 90.3, adică dela dolihocefalie până la hiperbrachicefalie. Indicele morfologic al feţei dela 77.0 până la 91.0, adică dela hipereuriprosopie până la leptoprosopie. Indicele nazal, dela 50.0 până la 72.6, adică dela hiperleptorinie până la mesorinie. Iar statura, dela 146 cm 8. până la 167 cm 1. Tot aşa celelalte valori.

Pentru înţelegerea mai deplină a tabloului adaog, că linia verticală groasă dela mijlocul lui, subt litera M, arată poziţia mediilor pentru toate valorile metrice stabilite la populaţia feminină a Nerejului. Aceste valori medii sunt înscrise în coloana din

---

1) In prima copilărie ele pot fi incomplect pronunţate, dar pe la vârsta de 2 ani sunt stabilizate.

2) O. Thomsen, în Handbuch der Blutgruppenkunde arată insuficienţa ştiinţifică a unor aserţii contrare.

partea dreaptă a tabloului Semnul σ e simbolul unei valori statistice care exprimă gradul de înghesuire a valorilor individuale în jurul mediei generale. M ± 1 σ cuprinde 68.3% din numărul total al indivizilor măsuraţi, deci majoritatea. In limitele sale, aşa dar, se află valorile cele mai frequente, cele care pot fi considerate drept *tipice*. Litera T [Tip], în căsuţa de subt M, cuprinsă între M + 1 σ şi M — 1σ, arată tocmai spaţiul acesta ocupat de valorile tipice. Astfel se vede dintr'o aruncătură de ochi, care valoare depăşeşte în plus tipul, care în minus. Rotogoalele dela capătul de jos al fiecărei grafice individuale arată complexiunea : jumătatea stângă a cerculeţului arată culoarea irisului (alb = culoare deschisă ; negru = culoare închisă, alb cu un punct negru ori două = culoare mai puţin ori mai mult amestecată). Jumătatea dreaptă a cerculeţului arată culoarea părului. Şi aici constatăm : ori extreme — irisul şi părul amândouă de culoare deschisă, ori amândouă de culoare închisă ; ori amândouă intermediare ; ori mixte : unul închis, celalt deschis.

Dar cu toate deosebirile pe care ni le învederează acest tablou, constituţia serologică a acestor oameni e aceiaşi. Lipsa unei corelaţii e evidentă.

PE DRUMURILE ELLADEI

de MARIANA RARINCESCU

Să pleci departe, într'o călătorie de mult dorită, în prima dimineaţă cu soare şi lumină de primăvară din luna lui Aprilie! Să te simţi liber, vesel şi sănătos în ajunul unei vacanţe din care n'a trecut nici o zi! Să-ţi cânte în suflet aşteptările înfrigurate ale unei lumi atât de cunoscute din cărţile de şcoală, din literatura şi arta omenirii întregi! Să pleci în Grecia, acolo unde de atâtea ori ai fugit cu închipuirea când prin muzeele apusului ai găsit vre-o statuă stingheră ori vreun baso-relief rătăcit, pe care voiai să-l transpui în cadrul lui, să-l integrezi în acel bloc al vieţii ce-a curs atâtea veacuri în urmă, în ţara zeilor din Olimp!

Iată o fericire pe care n'o trăeşti decât o singură dată în vieaţă, atunci când poţi cuprinde în plinătatea sufletului, adâncul sens al lucrurilor şi al năzuinţelor omeneşti în căutarea absolutului. După ce ai rătăcit ca Ulise prin ţări şi oraşe depărtate, după ce ai înţeles neamuri şi obiceiuri diferite, după ce-ai străbătut ţărmuri de mare spre Soare-apune sau spre Soarele de miazănoapte, după ce în suflet ai trăit vibrările atâtor încântări şi tumultul atâtor emoţii, aştepţi să ajungi în Grecia, ca să te regăseşti pe tine însuţi, în Itaca fericită, a rătăcitorului antic. Cu suflet încercat şi ispitit de noui doruri, pluteam în noaptea liniştită şi caldă de April, spre Istanbul. Toată lumea se culcase de mult. Te miri că somnul nu te 'mbie, deşi obosit şi înfrigurat, te simţi frânt de atâtea emoţii, gânduri, nerăbdare. Aerul umed te 'nvălue, întinderea mării liniştită se pierde în noaptea fără orizont, iar zgomotul valurilor sfâşiate se topeşte în dâra luminoasă a spumei ce se destramă 'n întuneric. Iţi stărue mereu în minte aceleaşi imagini, din clipa despărţirii; lume multă, soare, cald şi albastru peste tot: pe cer, în vagon, pe haine şi 'n suflet! Prin ploaia de soare şi azur, revezi fluturarea mâinilor celor rămaşi pe peron, miraţi şi oarecum invidioşi de bucuria noastră, căci le lăsasem jos la picioare toate grijile şi preocupările de care

ne liberasem în clipa urcării în tren. A doua zi, dimineaţă fără soare, înveselită de cunoscutul film al vilelor elegante şi albe, prinse ca nişte jucării, în malurile verzi ale Bosforului. Spre amiază ne apropiem de Istanbul. Cerul se luminează şi 'n transparenţa aerului, în jocul razelor pe luciul apei, se profilează săgeţele minaretelor ce străjuesc de veacuri cupolele moscheelor uriaşe. Panoramă unică, Istanbulul se desfăşoară înaintea ochilor, oglindindu-şi mirajul în faţa tremurată a luciului, ce-alunecă uşor, pe măsură ce noi ne-apropiem de ţărm. Revăd cu emoţie potolită încântările mele de altădată. Rătăcim pe străzile oraşului trist, părăsit de animaţia lui vestită; clădiri mari, fără vieaţă, cu grădinile părăginite, se tânguiesc în bătaia vântului de primăvară, că s'a mutat capitala, dincolo, pe ţărmul Asiei. In măreaţa Sfânta Sofia, astăzi, nu se mai face slujbă; e declarată muzeu şi se lucrează de zor la desvelirea mozaicurilor străvechi. Dintr'o ladă fermecată, i se scoate o haină de aur. Musulmanii credincioşi nu-i mai păşesc pragul. Te întrebi pentru ce nou destin i se pun vechile podoabe creştine.

Fără să vrei, îţi răsare în minte, scena din Iliada, când Ahile înainte de a înapoia corpul neînsufleţit al lui Hector, tatălui său Priam, porunceşte să-l spele, să-l ungă, şi să-l îmbrace frumos. Ceeace găseşti neschimbat în Instanbul, este minunata vedere din turnul Seraskerat-lui. Dela o înălţime care predomină oraşul şi împrejurimile, cuprinzi cu ochii o privelişte fără asemănare; pe o suprafaţă enormă, oraşul îşi răsfaţă cartierele aşa de deosebite: Pera, Galata, vechiul Fanar cu larga deschizătură a Cornului de aur, strâmtându-se treptat spre cimitirul Eyub. Către seară, mii de lumini se-aprind şi ca într'o enormă boltă scânteie jos, pe ape şi 'n aer, luminile caselor, bărcilor, farurilor. Te grăbeşti să cobori în port, ducând toată tristeţea unui cireş în floare, care se trudeşte în zadar în colţul unei strade pustii, să însufleţească atâta „vieaţă moartă".

Sufletul nu s'a legat de nimic, pentrucă eşti plecat departe, spre Grecia, pentrucă gândurile te poartă pe luciul de Marmara, care în lumina crepusculului întinde într'un albastru estompat cu irizări de sidef, o mătase fără creţuri, fără valuri.

O clipă trăeşti depe malul înalt al grădinilor vechiului Serai, strălucirea orientului de odinioară şi în faţă o semilună palidă, îţi arată doar pe cer, un semn, care în Istanbulul de azi nu mai străluceşte nicăeri.

A doua zi lume multă se 'mbarcă pentru Pireu; toți merg la Atena pentru sărbătorile Paștelui. Străbatem de-a-lungul marea de Marmara, trecem Dardanelele, intrăm în marea Egee. O noapte întreagă vasul leagănă o lume așa de deosebită, așa de multă! Toate locurile sunt ocupate, toate sălile pline; mulți petrec noaptea afară pe bănci, sau pe scaune. In sfârșit ne apropiem de Pireu; dimineața strălucește într'o lumină puternică și crudă, care ne orbește în jocul ei pe apă, pe țărmul stâncos de culoare cenușie. Pe măsură ce ne-apropiem, deslușim o îngrămădire de case înalte, albe, moderne: Pireul. Formalitățile debarcării ni se par nesfârșite, hainele groase ne incomodează, nerăbdarea crește și lumina violentă a soarelui de April, ne stânjenește manevra aparatelor de fotografiat. Lume, geamantane, pașapoarte, toate se grămădesc spre debarcader; iată-ne punând piciorul pe pământul vechei Ellade. Trecem repede prin vamă și ne 'ndreptăm spre șirul mașinilor ce ne-așteaptă. Unele după altele, pe o minunată autostradă, aleargă sute de automobile, ducând în Atena modernă de azi, Europeni și Americani de toate fețele și de toate vârstele. Cu ochi lacomi privim de jur împrejur; nicăeri verdeață, nicăeri flori. Aceeași lumină tare izbește în piatră, în stâncă, în culoarea galbenă-cenușie a țărmului. Imaginile fug unele după altele în goana mașinei; la o cotitură pe fondul albastru al cerului, răsare deodată, celebra stâncă cu templele aninate ca o coroană regească pe un cap pleșuv. O clipă și totul a dispărut! Emoția nu te-a sugrumat cum credeai, piedestalul acela arid și pietros te-a lăsat nedumerit, iar coloanele templelor zărite de departe, ți-au părut o jucărie în miniatură. Intri în Atena modernă, cu străzi drepte, largi, bine asfaltate; clădirile proporționate se 'nșiră într'o linie severă și totuși elegantă, — hotelurile confortabile, fără luxul Palace-urilor occidentale. Te impresionează sobrietatea și atmosfera unei vieți ce-o ghicești simplă, modestă. După ce te-ai instalat într'o încăpere cu pereți stabili pe pământ, după ce te-ai îmbrăcat în haine de primăvară și după ce ai prânzit în fugă, cel dintâi gând stăruitor, obsedant este: Acropolea. Și astfel, prima informație de orientare în oraș, primul drum în Atena te duce spre vestita colină. De jos urci într'o pantă ușoară printre brazi firavi până la poarta de intrare; de aci prin câteva trepte înguste ajungi la marea și larga scară, din blocuri de marmură, care sue spre Propilee. Soarele trimite din plin lumina, care în albul lespezilor de marmoră capătă o intensitate orbitoare. Ridici

treaptă cu treaptă şi ai în faţă monumentala intrare în cetatea zeilor, Propileele. Pe măsură ce te apropii, evocări din alte vremuri desvălue ochilor cercetători, măreţia procesiunei Panateneelor, care în mişcarea ritmică a mulţimii, deschidea de jos de lângă Keramicon şi până sus pe Acropole, cel mai nobil spectacol al antichităţii ; din patru în patru ani, preoţi, magistraţi, demnitari de toate rangurile, bătrâni şi tineri, femei şi copii, invocau în această sărbătoare ocrotirea şi clemenţa zeiţei Palas Atena. Fecioarele încununate cu flori şi 'nvesmântate în tunici albe, duceau zeiţei ofranda mâinilor neprihănite, vălul ţesut ca să-i împodobească statua. De sub măreţul portic al Propileelor, cuprinzi cu ochii, jur împrejur coloanele, cerul, depărtările... simţi cum te-ai rupt din timpul tău, de vieaţa ta de până acum, care s'au oprit undeva departe.

In interior Propileele, un fel de vestibul, înfăţişează armonic două şiruri de coloane, înalte, svelte, în stil ionic şi iarăşi pe trepte mari şi albe de marmoră urci până la zidul din fund cu porţile larg deschise spre cetatea zeiţei. Prin aşezarea coloanelor în planuri diferite, prin alternarea stilului doric şi ionic, prin proporţia şi simplitatea liniilor, prin eleganţa avântată a coloanelor ce susţin frontonul de marmură, prin armonia ansamblului, Propileele, de veacuri, impresionează sufletele celor cari presimt măreţia operei întregi, din preludiul inspirat.

In sfârşit, te hotărăşti să treci printr'o largă deschizătură, în incinta Acropolei. Ai deodată o impresie ciudată de cariera de marmoră răvăşită ; ochii sunt orbiţi de lumina puternică ce se 'ntinde crudă pe un imens covor de blocuri albe, răsturnate în toate părţile. Te opreşti, ridici privirile şi mai departe, spre dreapta, sus, pe vârful colinei, îţi apare templul zeiţei Atena : Partenonul. Prima mişcare e să înaintezi, să-l vezi de aproape, mai bine, să te încredinţezi că în adevăr eşti în preajma lui, după atâta timp de când doreşti să-l vezi, dar ceva te-opreşte pe loc, parcă-ţi cere o distanţă, să-l priveşti întâi de jos, să-l cuprinzi încet, cu ochii, cu sufletul, cu toată fiinţa ta. Ţi se pare altfel de cum te aşteptai şi cauţi să-ţi aminteşti cum ţi-l închipuiai mai înainte? Te lămureşti că nu mai ştii nimic, — deşi l-ai văzut de atâtea ori în fotografii — atât de simplu şi categoric se impune cu înfăţişarea lui masivă pe care o ai în faţă.

Eşti mai mult uluit decât impresionat, de atâtea frânturi de coloane, răsturnări, scări prăbuşite, lespezi desprinse, frontoane

ştirbite, ruine de jur împrejur. Intorci privirea, mai departe, spre stânga, şi'n bătaia luminii, un şir de coloane subţiri se profilează pe fondul albastru al cerului; astfel ai în faţă a doua minune de pe Acropole, Erehteionul, cu vestita logie a cariatidelor. Incepi să te regăseşti, să te obişnueşti şi ca prin farmec covorul răsturnărilor de piatră şi marmoră dispare, nu-l mai vezi pe jos, iar în locu-i lumina intensă şi albă se 'ndulceşte în roşul macilor sălbateci ce abia acum îi vezi zbucnind din toate colţurile, unde seva primăverii n'a fost înăbuşită de greutatea vreunei lespezi. Iţi întorci privirile iar spre Partenon; în sfârşit apare sus, pe vârful colinei, adevărată minune! Acum templul Atenei ţi se desvălue, începe să-ţi crească în suflet, să-ţi dea întreaga lui măsură! Printr'un efect ciudat al luminei, Partenonul îţi apare în tonuri de umbră şi cu o neînţeleasă vrajă simplitatea liniilor te cucereşte. Simţi în jurul tău o limpezire, un calm, o statornicire definitivă, care te 'nfrăţeşte o clipă cu veşnicia. A biruit gândul, a biruit vieaţa „scrisă într'un bloc de albă marmură de Pentelic". Inţelegi că ai în faţă o chee a necunoscutului, o măsură a divinului şi a omenescului. In zadar te 'ncearcă în străfulgerarea luminii vre-o îndoială, aci eşti biruitor căci ai în faţă triumful gândului pur, ai în faţă poezia eternului, armonia dozărilor în echilibrul proporţiilor, ai în faţă patina veacurilor ce-a înscris în fiecare frântură polichromia subtilă a tonurilor, căldura vieţii ce curge 'n veşnicie; ai în faţă spiritualitatea realizată plastic, ai în faţă Partenonul, templul păgân al Atenei, templul raţiunei absolute, al armoniei ce leagă de avântarea coloanelor către bolţile albastre, tot ce s'a zămislit în lume mai elocvent, mai adevărat, mai desăvârşit. Aci, în faţa Partenonului, ţi se statorniceşte pentru totdeauna, o măsură a vieţii, care mai tare de cât zeii cărora le-a fost închinat templul, a impus omenirii întregi în afară de timp şi neam, cultul frumosului absolut.

Peste această stâncă au trecut veacurile, au trecut valurile civilizaţiilor barbare..., templele colinei sacre au fost jăfuite, bombardate, transformate. Rând pe rând s'au închinat în ele creştini ortodoxi, catolici, musulmani ori au servit ca fortăreţe, depozite de muniţii, iar Erehteionul în secolul al XV a servit chiar drept harem. Toate acestea au trecut, şi n'au putut să clintească măreţia Partenonului.

Templu în stil doric, clădit din marmură pentelică în secolul lui Pericles, el rămâne «veşnică minune». Il priveşti de departe,

Fotografia Ing. Berindey

Fig. 1. — Partenonul

Fig. 2. — Erechteionul

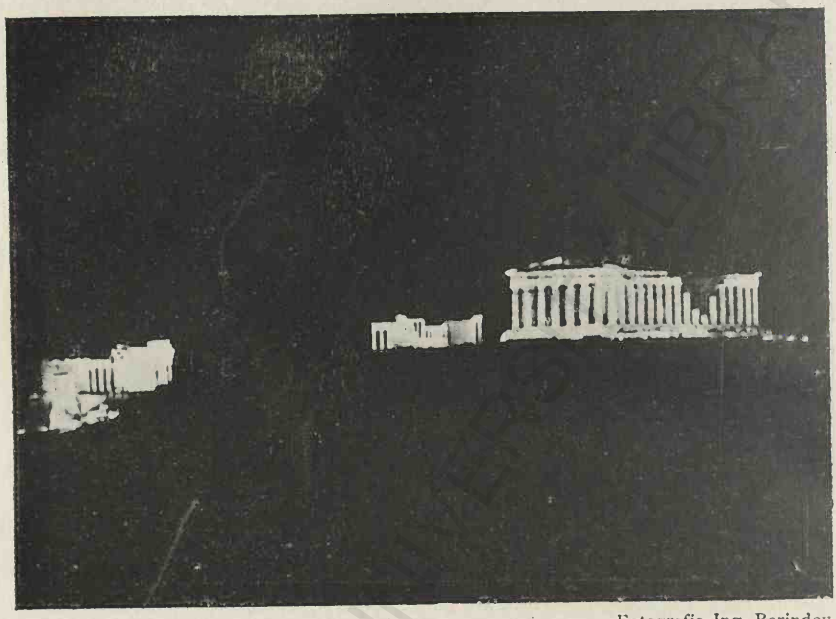

Fotografia Ing. Berindey

Fig. 3. — Templele de pe Acropole în lumina reflectoarelor

Fig. 4. — Prin Bosfor

de aproape, din toate colţurile; urci treptele lui înalte, străbaţi peristilu, înumeri coloanele, îţi plimbi înfiorat mâna în lungul canelurilor, iei fotografii din toate poziţiile şi nu ştii din care punct ţi se pare mai minunat! Ce zadarnică a fost jăfuirea lui! Ţi-aminteşti suferinţa ce-ai înăbuşit odată la Londra când ai văzut la British museum, înşirarea neestetică a minunatelor baso-reliefuri din friza Partenonului, agăţate pe un perete uniform, de culoare închisă, într'o sală lungă, întunecoasă şi prea încărcată cu fel de fel de statui. Fără lumina şi atmosfera care le-a creeat, aceste capodopere, înstrăinate, şi-au închis vieaţa lor lăuntrică şi aşteaptă un adevărat miracol să le trezească din somnul pe care-l dorm, sub un cer aşa de străin.

Ceasurile trec şi mai ai de vizitat Erehteionul, muzeul, ruinele altor temple şi mai ales vrei să priveşti panorama oraşului ce se desfăşoară la picioarele Acropolei, până departe spre Lycabet şi Hymeta. Erehteionul, templul închinat legendarului Erehteu, e construit din trei părţi, în planuri diferite; spre Nord nu te saturi să priveşti renumitul portic cu coloanele ionice iar în partea opusă spre Partenon se află logia cariatidelor. In contrast cu măreţia gravă şi severă a Partenonului, templul lui Erehteu impresionează printr'o linie plină de graţie şi feminitate. Această înfăţişare se datoreşte atât coloanelor înalte şi subţiri, cât mai ales cariatidelor învesmântate în mantiile ce cad în falduri bogate, mulând corpurile lor frumoase. Graţia neobosită şi mişcarea piciorului puţin cambrat dela genunchiu dau impresia unui pas de dans, iar greutatea masivă a cornişei de marmură pe care-o duc de veacuri — ofrandă divinităţii, — pare mai mult că le susţine în atitudinea lor elegantă decât să le copleşească gingăşia feciorelnică. Senine şi viguroase, în sforţarea susţinută de veacuri, cariatidele întrupează altă variantă ale aceleaşi formule de echilibru şi stabilitate neştirbită, pe care o descifrezi în tot ce se găseşte pe Acropolea. Coborîndu-te în micul muzeu, aşezat cu atâta pricepere la adăpostul unui zid pelasgic, găseşti într'o atmosferă de lumină prielnică, tot ce-a mai rămas din bogăţia sculpturală care împodobia interiorul templelor măreţe. Treci din sală în sală şi admiri evoluţia artei greceşti, care dela cele mai simple şi naive reprezentări, ajunge în epoca lui Pericles la o desăvârşire neîntrecută de nici un popor, până în zilele noastre.

Aci priveşti în baso-relief, dincolo un fronton ori un trunchiu de statuă, mai departe un cal, strunit de un călăreţ invizibil,

rămas cu picioarele în aer; peste tot te bucuri că nu vezi reconstituiri şi că mintea poate să ducă liber la capăt ceeace a rămas întrerupt. Te opreşti mai mult în faţa cunoscutului baso-relief, Atena gânditoare, în care zeiţa e înfăţişată în picioare, aplecată pe lance, privind în reculegere o stelă. Pentru prima dată întâlneşti această atitudine omenească, în contrast cu ţinuta dreaptă, de soldat mereu de veghe, cu suliţa şi scutul în mâini, aşa cum a consacrat-o Fidias în faţa templului ei, Partenonul, străjuind deasupra cetăţii până departe spre mare. Pentru prima dată, înţelegem, din înclinarea capului plină de graţie şi feminitate, că uneori era prea greu coiful strălucitor chiar pentru o zeiţă ca Palas Atena.

Interesant ar fi de ştiut unde se găsea acest baso-relief, în ce colţ pe Acropole era îngăduit Atenei să ceară o clipă de reculegere pământească! In ultima sală a muzeului, la şir, pe un perete stau aninate diferite baso-reliefuri reprezentând pe zeiţa Victoria, fragmente din balustrada templului zeiţei, din faţa Propileelor. Cea mai cunoscută este Niké, legânâdu-şi sandala. Nicăeri ca în faţa acestei sculpturi, nu eşti împins să atingi marmura cu mâna, pentruca să te convingi că faldurile transparente ale tunicei sunt aderente cu corpul tânăr, plin de graţie, învăluit numai atât cât trebuie pentruca să-i mărească prin jocul umbrelor şi al luminei farmecul.

Te desparţi cu greu de atmosfera simplă, naturală a muzeului în care fără nici un artificiu, se răsfaţă arta sculpturală a diferitelor epoci şi mai ales aceea din vremea lui Pericles. Urci scara pe lângă acelaşi eucalipt viguros, care-ţi mângâe faţa într'o adiere a vântului de primăvară. Se lasă seara şi te grăbeşti să cuprinzi cu ochii de o înălţime a colinei, acea vedere minunată de-asupra oraşului. Privirile îţi aleargă peste grămădirea caselor uniforme, până departe spre vârful din faţă, Lycabet, sau până spre muntele Hymeta. De-acolo, de sus, din coasta Acropolei, descoperi rând pe rând: Theseionul, ca o jucărie pusă pe o tavă — apoi coloanele templului lui Jupiter, poarta lui Hadrian etc. O lume întreagă îţi năvăleşte în suflet la vederea acestor vestigii, şi'n simfonia tonurilor estompate ale crepusculului, o transfigurare se coboară peste tot. Te 'ntorci spre templele din vârful colinei şi eşti surprins de noua lor înfăţişare. Departe de tot, în faţă, soarele s'a cufundat în mare şi n'a lăsat în urmă-i decât o pulbere roşiatică ce sclipeşte în negura serii. Umbrele s'au întins peste tot,

răceala blocului de marmură pe care te aşezi îţi aminteşte că trebue să te retragi şi că zeiţa îşi reclamă împărăţia singurătăţii. Partenonul, atât de binevoitor în lumina caldă a soarelui, acum şi-a tras perdele de umbră printre coloane şi-a îmbrăcat o mantie de mister, aşteptând pe mult înţeleapta lui stăpână, Atena, să se furişeze odată cu noaptea, în casa ei. Câteva clipe, întreaga ta fiinţă trăeşte încordarea unei reculegeri supreme şi iluminat, duci cu tine printre coloanele Propileelor, pe scara de marmură, în jos, spre oraşul care te-aşteaptă, o cucerire care te împacă definitiv cu vieaţa de muncă, străduinţă, abnegaţie.

A doua zi începi să vizitezi oraşul: grădina Zappeionului, stadionul Olimpic, templul lui Jupiter, poarta lui Hadrian şi mai ales întârzii în muzeul Naţional — unde găseşti cea mai elocventă prezentare a civilizaţiei şi artei helenice din cele mai vechi timpuri şi până în epoca de glorie a lui Pericles. Rătăceşti apoi câteva zile departe de Atena, pe ţărmul golfului Phaleros, sau spre ruinele păgâne ce trezesc în noi vraja legendelor străvechi: Eleusis, Megara şi Corint sau cauţi să trăeşti la faţa locului evocările războinice din câmpia Maratonului. Spre sfârşitul unei zile cu soare şi lumină de primăvară, ajungi la Mykene, cetatea strălucitilor Atrizi. Drumul străbate multă vreme printr'un ţinut arid, de piatră; automobilul urcă în pantă, spre poarta cetăţii. Cât cuprinzi cu ochii, descoperi de jur împrejur, aceeaşi privelişte tristă, monotonă, fără vegetaţie; o iarbă aspră şi tare s'a prins pe versantul muntelui din faţă. Urci cu piciorul câteva sute de metri şi ajungi la poarta leilor, monument masiv, din blocuri enorme de piatră cenuşie! O emoţie puternică te stăpâneşte în momentul când treci pragul; după atâtea mii de ani, a rămas neclintită, această poartă pe unde au intrat şi eşit de atâtea ori, regii Atrizi! Toate legendele aşezărilor străvechi din Argos, toată măreţia poemelor homerice, ca şi tragedia însângerată a neamului lui Agamemnon, îţi năvălesc în suflet. Pe sub această poartă uriaşă, din monoliţi, — din care cel de de-asupra lung de 5 m., cântărind o sută de tone, — au trecut de-atâtea ori carele războinice, ducând la luptă pe cruzii Atrizi, sau pline de prăzi s'au întors biruitoare urmate de robi. Câtă uitare şi câtă zgură cenuşie învălue astăzi toată această strălucire legendară!

Intri prin această poartă, în Acropolea mikeniană; o privelişte din cele mai triste se desfăşoară înaintea ochilor! Cimitirul regilor, — astăzi după descoperirea lui Schlieman — imense

gropi săpate în stâncă, stau la şir, unele după altele, bătute de ploi şi vânturi, după ce mai bine de trei mii de ani au ţinut ascunsă sub pământ comoara de bronz şi aur, ce 'mpodobeşte azi sala principală a muzeului Naţional din Atena ! „Mikene cea bogată în aur", cum sună versul homeric, ar fi rămas o enigmă, dacă nu s'ar fi scos din aceste morminte vasele, armele, sculele de preţ şi ornamentele de toate felurile, ce-au împodobit pe slăviţii morţi, închişi în adevărate încăperi funerare ! Ne aflăm pe colina sfântă şi suim spre ruinele palatului lui Agamemnon. Căutând cu ochii pe jos urmele vechilor încăperi, nu ştii ce impresie ciudată te stăpâneşte ; după ce-ai sfârşit poteca îngustă care te duce în toate colţurile, te-aşezi de oparte şi priveşti în faţă văpaia soarelui din apus. In spate şi 'n laturi se cobor coaste de munţi trişti, abrupţi, suri, de unde în vibrarea serii se aud clopoţeii caprelor fricoase şi speriate de umbrele prelungite. De sus te uiţi peste toate ruinele prăvălite până jos şi vederea se-afundă în golul mormintelor larg deschise. In jocul razelor piezişe ale soarelui, se ridică o pulbere roşiatică, aureolă însângerată ce 'nvălue umbrele diafane răpuse de fatalitate. Agamemnon, Egist, Clitemnestra, nume legate de un tragic destin, au înarmat în cea mai nelegiuită crimă, mâna propriilor copii Oreste şi Electra. In ariditatea stâncoasă a locului, în lumina de foc a soarelui, în perspectiva largă a orizontului, înţelegi mitul şi credinţa păgână a zeilor răzbunători. Spre seară ne întoarcem copleşiţi de tot ce am văzut, de tot ce am trăit. In goana automobilului, gândurile se alungă şi 'n noaptea care se lasă, căutăm cu ochi lacomi dâra de lumină albastră ce lăsasem în dimineaţa cu soare de April dealungul drumului ! Târziu seara intrăm în Atena. E Vinerea Mare şi noi am uitat, într'atâta lume păgână, de legea celui mai bun dintre toţi zeii. A doua zi, Sâmbăta Paştelui, pornim în căutarea bisericilor bizantine. Cum ieşim în stradă ne 'nvălue un miros puternic de smirnă ; la toate colţurile au apărut vânzători ambulanţi de lumânări împodobite, de flori albe şi mauve. Aceste două culori de tristeţe şi reculegere, le vezi peste tot : în vitrine, în braţele trecătorilor, în coşurile de flori din spatele măgăruşilor, şi mai ales, în baldachinul frumos împodobit ce străjueşte în biserici, sfântul aer, expus pentru rugăciune creştinilor. Intrăm în mai multe biserici printre care vestita Kapnikareea şi Mitropolia mică, două juvaeruri bizantine în cel mai pur stil, ca nişte miniaturi, ce-au legat totuşi puternic în jurul altarului creştin, blocuri de marmură, capiteluri şi baso-reliefuri din

Fig. 5. — Theseionul

Fig. 6. — Templul lui Jupiter

Fotografia Ing. Berindey

Fig. 7. — Arcul lui Hadrian

Fotografia Dr. Nicolicescu

Fig. 8. — Poarta leilor (Mikene)

templele păgâne. Prin ce minune, umila casă creştină şi-a clădit boltă trainică din atâtea frânturi de temple măreţe şi puternice! In după amiaza zilei căutăm prin Atena modernă, vestigiile trecutului pe care nu le-am văzut încă: Theseionul, Agora, Poarta Sfântă, Keramiconul, Turnul vânturilor, etc. Pe treptele acestui din urmă monument, ne aşezăm să ne odihnim; turnul octogonal, de marmură, cu baso-reliefuri simbolice indicând natura vânturilor, cadrul solar şi un orologiu hidraulic, care indica orele prin schimbarea de nivel a apei, sistem uitat cu totul. Ne aflam în cel mai popular cartier al Atenei antice, azi pustiu şi părăsit! Lângă acest turn al vremurilor de demult, care-a măsurat atâtea clipe în scurgerea secolelor, azi simplu monument fără vieaţă, fără întrebuinţare — înţelegi nestatornicia lucrurilor omeneşti. Şi mai ales, în ceasul acesta de seară cuprinzi puternic în mintea ta, noţiunea că timpul nu există ca o realitate în conştiinţă, decât atunci când într'o formă oarecare îl poţi măsura; altfel, ar fi un element liber din afară de noi, care în curgerea lui neînţeleasă, ar rămâne departe şi strein, dincolo de percepţia simţurilor noastre.

Prin stradele vechi, înguste, pustii ne îndreptăm spre vieaţa, frământarea oraşului modern. Peste tot furnicar de lume, prăvăliile pline; toţi duc pachete mari în mâni. Cozonacul tradiţional, cu un ou roş în mijloc, îl vezi peste tot: în vitrină, în coşuri, în braţe; toţi se pregătesc pentru sărbătoarea Invierii. Pela orele 10 seara, o ploaie caldă de primăvară spală străzile, casele, aerul. O reculegere se coboară în suflete, o linişte peste tot, o aşteptare! Ieşim de vreme, rătăcim pe străzi şi un alt ropot de ploaie ne 'mprăştie pe toţi în toate părţile. Mă îndrept spre Kapnikareea — care îmi plăcuse aşa de mult de dimineaţă — ca să iau parte la slujba Invierii. Interiorul mic, bogat, intim; lume nu prea multă, toţi ascultau rugăciunile frumos cetite de un preot. Nu înţelegeam, dar mă impresiona reculegerea din jur, glasul cald şi rugător al preotului şi mai ales cântarea simplă, tradiţională, autentic ortodoxă. Lumina se-aprinde în altar, alungă întunericul şi într'o clipă bucuria sfântă a Invierii se citeşte pe toate feţele. In aerul cald de primăvară, ascultăm sfânta evanghelie; mica piaţă din faţa bisericii, strânsă între clădirile înalte din jur, cu bolta cerului de-asupra îţi pare un templu mai viu decât oricare altul. Auzi cântări cunoscute, urmăreşti cu pietate şi împăcare desăvârşită, cetirea celei mai mari biruinţe în credinţă, Invierea fără de

sfârşit a bunătăţii creştine, pentru mântuirea îndoelilor chinuitoare din suflet. Toţi se risepesc spre casă, prin străzile înguste, ducând fiecare o împăcare în sine şi o nouă încredere în ziua de mâine. Ca întotdeauna, când străbaţi oraşul, cauţi cu ochii templele de pe Acropole; de data aceasta, ai o impresie neaşteptată când vezi cum s'au aprins sus pe stâncă, în bătaia reflectoarelor puternice, coloane de lumină în cinstea marii sărbători creştine.

A doua zi, într'o lumină orbitoare de soare puternic şi într'o atmosferă solemnă de zi de Paşte, urcăm pentru ultima oară Acropolea. Totul îţi pare transfigurat; lumina parcă arde, cerul e limpede, aerul de-o transparenţă perfectă. Coloanele albe, încadrează în fondul albastru pe care se proectează, amfore din culoarea azurului. Stai copleşit, pe bancă, de-oparte, revezi rând pe rând toate imaginile Partenonului; l-ai văzut în lumina unei după amiezi până seara la apusul soarelui, l-ai văzut transfigurat într'o noapte cu lună plină, l-ai văzut sub lumina artificială a reflectoarelor, l-ai văzut de jos din oraş, din fuga maşinei şi ori de câte ori eşeai sau te întorceai acasă. L-ai văzut mereu, de aproape sau de departe, estompat sau în lumina crudă, învăluit în umbră sau ca în clipa de faţă, în cea mai însorită dimineaţă când lumina te doare în jocul străveziu al aerului.

Acum înţelegi destinul unui neam în realizarea lui cea mai înaltă şi mai reală. Popoarele au, — ca şi oamenii, — în vremelnicia vieţii lor pământeşti, — un răspuns de dat destinului, o cristalizare a forţei lor creatoare, pe care odată ce-au atins-o, au înscris definitiv, în mersul omenirii, o treaptă a valorii lor, pe care nimic şi niciodată n'o mai clinteşte în scurgerea veacurilor.

A doua zi ne 'mbarcăm spre ţară. Privim ţărmul Greciei în lumina unui apus de soare, în mare. Ni se prinde de suflet, o ultimă impresie puternică: templul lui Poseidon, sus, pe stânca capului Sunion. Coloanele albe şi svelte, susţin şi azi, în faţa orizontului deschis al mării, gândul înălţat, spre Divinitate. Incet, ne depărtăm de apele greceşti şi rămân în urmă temple şi zei, ţărmuri stâncoase, nume sonore, legende. Plutim mereu între cer şi apă; ne 'ntoarcem acasă, — ducând cu noi o lume întreagă, o lume păgână. In legănările vasului, impresiile se potolesc, se limpezesc şi se încheagă. Din toate, puternică şi absolută, imagina Partenonului, ne stărue în suflet, aşa cum l-am descoperit în primul moment, aşa cum l-am lăsat sus pe colină, în clipa despărţirii.

Ai plecat din Grecia... Gânduri răsleţe, nume cunoscute, frânturi dintr'o vieaţă când reală, când hieratică, mulţime de înfiorări nebănuite, toate acestea, se suprapun, se confundă şi se contopesc într'o singură cucerire, puternică, definitivă. Este emoţia supremă a faptului *unic*.

Unic ! Involuntar, te prinzi de acest cuvânt. Nevoia de a-i străbate semnificaţia capătă aripi. Pe nesimţite, contururile lui devin mai luminoase decât în judecata de toate zilele. Răsar ca o cucerire, ca o integritate nouă. Părăseşti făgaşul gândurilor obişnuite ; în căutarea ei de esenţe, mintea le descoperă, revelator, accepţiunea lor ideală. Trăind emoţia totală a ceeace Partenon-ul înscrie pe scara valorilor umane, începi să înţelegi ce *este* şi ce trebue să *rămână*, în lumea intuiţiilor şi a năzuinţelor noastre, *ideea de unic*.

Armonia perfectă a elementelor copleşeşte şi turbură. Se ţese esenţa absolută a *unicului*. Din fiinţa acestuia nu se risipeşte nimic, şi nu rămâne nimic fără de înţeles... Peste veacuri şi veacuri, pe deasupra epocilor, popoarelor şi stilurilor de vieaţă care se scurg neîncetat, esenţa *unicului* rămâne aceeaşi, formă absolută, înfrăţită cu eternitatea şi cu rosturile adânci ale creaţiei. Legile determinismului fizic şi hotărârile forţelor istorice n'au cum s'o mai atingă. Pe deasupra lor, ea îşi urmează, suprem, o lege şi un destin propriu : de a lega clipa trecătoare cu absolutul eternităţii şi de a rosti apologia creaţiei omeneşti, în gândul şi în graiul sever al nemurirei.

Depe înălţimea pe care este aşezat, Partenon-ul a înfruntat cu seninătate milenii. Fiinţa lui materială a fost fărâmată în ruine, dar esenţa lui a rămas aceeaşi, în neclintirea ce i-a fost hărăzită dintru început. Oricâte frânturi ar mai rămâne din minunea coloanelor şi din materialitatea arhitecturii de altădată, pe deasupra lor, trăeşte suprem o esenţă vrăjită — *esenţa unicului* — care duce departe, în infinitul simţirei omeneşti, misterul înalt al plăsmuirii absolute.

PROBLEMA ILEGITIMITĂŢII DENUNŢĂRII UNILATERALE A TRATATELOR INTERNAŢIONALE

(Cu specială referire la regimul Pactului Societăţii Naţiunilor şi la denunţările de Tratate din ultimii ani).

de GEORGE SOFRONIE

I.

Viaţa internaţională a Statelor — colectivităţi organizate politiceşte şi juridiceşte, „cele mai perfecte agregate umane" (Louis Le Fur), ce sunt aduse să întreţină multiple relaţiuni între dânsele, fie prin atotputernicia conceptului de *solidaritate* „una dintre cele mai nediscutate şi vii realităţi ale timpului nostru" (N. Politis), fie sub imboldul *interesului* lor individual, — nu se poate concepe, fără existenţa *tratatelor*. Aceste acte juridice internaţionale, bilaterale sau plurilaterale, sunt într'adevăr un instrument atât de frecvent în manifestarea de voinţă a Statului, ele creind obligaţiuni şi drepturi, zise *derivate* (secundare sau accesorii) în terminologia doctrinei dreptului public pentru Semnatari, — şi prezentându-se juridiceşte ca „o procedură constituţională după care sunt creiate anumite norme juridice comune mai multor State" (P. Chailley), — încât cu drept cuvânt se poate spune, că de stipulaţiile lor sunt legate orice concepţii s'ar acredita asupra naturii juridice a Statului, o foarte întinsă, dacă nu cea mai mare parte, din viaţa sa. Ori tocmai din această cauză, şi cu toate că în Comunitatea Statelor a dominat îndelungat timp starea de anarhie a suveranităţilor, — Pactul Societăţii Naţiunilor, din 28 Iunie 1919, ambiţionând să pună sfârşit acestei primejdioase stări, desigur nu totdeauna cu succesul dorit — în toate timpurile s'a resimţit necesitatea onorării tratatelor, a respectării stipulaţiilor ce ele prescriu. Un minimum de ordine şi stabilitate internaţională, totdeauna trebuitoare promovării vieţii de Stat şi menţinerii păcii între State, a comandat respectarea tratatelor. De aci regula „*pacta sunt servanda*" care consacră în drept forţa obli-

gatorie a tratatelor, odată ele încheiate, semnate, ratificate și înregistrate la Secretariatul dela Geneva, conform art. 18 din Pact, — și din moment ce întrunesc condițiunile de fond pentru valabilitatea lor juridică: capacitate de a contracta, consimțământ valabil, obiect și cauză licită. Regulă ce obligă Statele să respecte tratatele și să-și reglementeze conduita și orientarea lor politică, după litera și spiritul acestor tratate. Fie că această regulă ar fi privită ca fundament al dreptului internațional, ca o normă de drept pozitiv, sau ca o regulă de bună credință, — concepții afirmate de diferiți cercetători în materie, — ea a fost și este considerată drept o normă primordială, de generală recunoaștere, ca o maximă *a priori* ce planează deasupra dreptului și care, „asemeni unei axiome indiscutabile, se impune Statelor ca o condițiune esențială, înainte de a se gândi să stabilească legături juridice". (M.M. Radoïkovich). Căci „...ea este baza organizației politice existente, raporturile juridice ale Statelor rezemându-se pe sfințenia tratatelor." (O. Hoijer).

Intru susținerea acestei concepții, opiniile doctrinare abundă și numeroși sunt acei autori, care explicând-o și justificând-o într'un sens sau în altul, recunosc regulei „pacta sunt servanda" o deplină valabilitate și atotputernicie juridică. Astfel, s'a văzut în această regulă „una dintre coloanele de bază ce susțin templul dreptului ginților" (R. Redslob), iar pentru un bărbat de Stat ca Gladstone, ea a apărut odinioară, ca „fundament al dreptului public al Europei". Deaceea, se va accentua în doctrina recentă a dreptului internațional, că „inviolabilitatea, sfințenia tratatelor („sanctitas pactorum gentium publicorum") trebue să constitue pentru toate națiunile, o lege comandată de scopul Statului". (P. Fauchille). Pentrucă „natura juridică a dreptului internațional, — disciplină ce ambiționează să reglementeze și să domine raporturile dintre State, — și aceea a tratatelor, sunt strâns legate între ele, existența unuia implică pe aceea a celuilalt". (J. Otételéschano). Sunt astfel realități juridice evidente acestea: un Stat *ce încalcă un tratat, prin însuși acest fapt, încalcă însuși dreptul internațional, — care-și găsește pozitivizarea sa tocmai în tratate, acestea fiind adeseori izvor bogat al normelor sale, — și promovează anarhizarea vieții internaționale.* Căci, dacă s'ar admite acest fapt, că „angajamentele ce conțin tratatele nu sunt decât iluzorii, dreptul internațional pozitiv se prăbușește prin bazele sale" (Bailly).

Existând fără îndoială o analogie între respectul datorat convenţiilor internaţionale şi acela datorat contractelor de drept privat, — deşi mai recent, s'a afirmat asupra naturii juridice a tratatului, că el „nu este nici o lege, nici un contract", (Pierre Chailley, etc.) — şi recunoscând, precum s'a semnalat, de un autor, ca Bojidar Pourich, că respectul tratatelor este chiar mai necesar în dreptul internaţional public decât acela al contractelor în dreptul privat, pentrucă nu avem încă în familia Statelor o forţă superioară organizată, care să constrângă la executarea tratatelor, vom accentua că această regulă, *„pacta sunt servanda"*, este deopotrivă valabilă şi în acel caz, când tratatul este rezultatul unui raport de superioritate de forţă, precum ar fi un tratat de pace, impus de învingător învinsului. Tratat care nu întotdeauna, se inspiră din principiile justiţiei absolute; şi aceasta mai ales odinioară, sub regimul *tradiţionalei* concepţii a păcii, ce a precedat ultimelor tratate de pace din anii 1919/20, şi recunoştea legitimitatea *dreptului de cucerire*; acesta confundându-se adeseori cu însuşi conceptul de suveranitate, care sub aspectul său *absolut*, a dominat timp de trei secole doctrina dreptului ginţilor.

Vechiul drept roman, prin cunoscutul adagiu: „coactus volui, sed tamen volui" definea situaţia; iar dreptul internaţional modern, în interesul stabilităţii vieţii internaţionale şi chiar în interesul Statului învins, a legitimat şi adoptat aceiaşi formulă, neadmiţând *violenţa* ca viciind valabilitatea juridică a tratatelor, decât în cazul când s'ar exercita asupra persoanei fizice a plenipotenţiarului împuternicit să negocieze. In epoca cristalizării acestui drept modern al ginţilor, Vattel accentua că nimeni nu se poate desface de un tratat de pace, pretinzând că i-a fost stors prin teamă, sau smuls prin violenţă. Şi aceasta pentrucă, s'a remarcat, dacă învingătorul nu şi-ar putea impune valabil punctul său de vedere, — evident fără prea grave încălcări aduse normelor de drept internaţional, — sau dacă nu ar avea certitudinea că angajamentele prescrise învinsului prin tratatul de pace ar fi respectate, el ar fi tentat să abuzeze de superioritatea forţei sale, mergând până la distrugerea Statului învins. Sau s'ar continua relaţiuni atât de încordate, de anormale, între Statele litigante, încât ele ar menţine o stare internaţională turbure, sau ar duce din nou „...fie la războiu, fie la o stare de reciprocă neîncredere, de latentă duşmănie, de luptă surdă, ale cărei consecinţe ar fi mai insuportabile, decât cel mai rău dintre tratate" (Brentano şi Sorel).

In aceeași ordine de idei, jurisconsultul Wheaton remarca că „... este un principiu general și indispensabil, că violența nu poate fi invocată spre a se degaja de obligațiile unui tratat de pace. Constrângerea și forța fac parte din esența și din însăși ideea războiului. Dacă națiunile fac război, aceasta este pentrucă fiecare dintre ele fac astfel apel la șansele unei fericite constrângeri."

Apare astfel evident, că nu poate fi vorba de nici un minimum de organizare politică și juridică a Comunității Internaționale fără respectul datorit tratatelor, fără recunoașterea ca *obligatorii* a stipulațiilor ce ele conțin; fără afirmarea adică, a caracterului, de *creator de drepturi și datorii*, a tratatelor. Progresul însuși al dreptului ginților depinde de aceasta. Căci, reluând constatatrea de odinioară a lui Pasquale Fiore, „...cu cât va fi mai riguroasă observarea convențiilor internaționale, cu atât mai mult se va întinde domeniul *dreptului*, și se va desvolta o viață regulată în sânul societății Statelor".

Adevăr cu atât mai mult valabil astăzi, sub regimul Societății Națiunilor, a cărei fundamentală misiune: *organizarea juridică a vieții Statelor*, în domeniul internațional, este în funcție în atât de largă măsură, tocmai de respectarea tratatelor.

Conștiința juridică comună, care a existat, mai mult sau mai puțin precizată și evoluată, în toate timpurile, a înțeles totdeauna temeinicia și caracterul general-valabil, al adevărului de mai sus. De aceea principiul sanctității tratatelor a fost totdeauna recunoscut. Gradul de recunoaștere doar, a rămas în funcție de penetrațiunea ideilor morale în domeniul dreptului; idei ce reprezintă, precum afirmă Baronul Sergiu A. Korff „...triumful asupra forței brutale, potolirea și controlarea ei". Astfel că acest autor se crede îndreptățit să constate: „Puterea obligatorie a tuturor angajamentelor internaționale, rămâne exact aceiași din timpurile lui Ramses sau Murdoc, ale lui Pericles sau Cicero, până la acele ale lui Napoleon, George al V-lea al Angliei, sau a Țarilor Rusiei". Căci „...simplul fapt al vecinătății creează obligațiuni morale și juridice, care în decursul timpului, se cristalizează într'un sistem de drept internațional. Cu alte cuvinte, acesta crește și se desvoltă în exteriorul Statului, exact în acelaș chip în care instituțiile legale se formează și se cristalizează în interiorul Statului, ca urmare a însuși faptului vieții sociale a omului".

Intr'adevăr, antichitatea care a cunoscut fără îndoială un număr de instituţii, practice şi principii de drept internaţional, nu este nici de cum streină de recunoaşterea regulei de *respectare a tratatelor*. Intr'o vreme, când apropierea dintre drept şi religie era atât de strânsă, buna credinţă (bona fides) domina executarea obligaţiilor însuşite de diferitele State antice şi de cetăţile greceşti. Desigur, încălcări de tratate, multe fără temeinice motive şi cu brutalitate manifestate, s'au înregistrat şi atunci. Dar, ca totdeauna, rămâne valabilă observaţia Prof. Robert Redslob de la Strassburg : „..dacă câte odată legea internaţională este încălcată, *dreptul*, principiu superior a cărui expresiune trecătoare ea este, *rămâne imuabil în conştiinţa umană*". Această conştiinţă umană şi acest drept au impus totdeauna cercetătorilor, canonişti ai evului mediu, precursori şi fondatori ai dreptului internaţional modern, să afirme *sanctitatea tratatelor*. Astfel, Jean Bodin (1520—1596), Hugo Grotius (1583—1645), Bynkershoeck (1673—1743) şi Vattel (1714—1767), sau Mazarin şi Richelieu, dintre marii oameni politici, sunt categorici în a afirma necesitatea de a menţine şi a onora tratatele.

Marile evenimente din care au eşit naţiunile moderne, apoi Revoluţia franceză şi Imperiul, ca şi evenimentele veacului al XIX-lea, au înregistrat desigur şi abuzive încălcări de tratate. Dezacordul şi antagonismul dintre comandamentele superioare ale dreptului internaţional şi practica vieţii Statelor, s'a produs în atâtea împrejurări. Incât, cu ocazia prezentării în faţa Adunărilor reprezentative franceze, a tratatelor şi convenţiilor dela Paris, la 25 Noembrie 1815, Ducele de Richelieu putea spune : „Timp de douăzeci şi cinci de ani, respectul datorit alianţelor, angajamentelor păcii, fidelitatea promisiunilor, buna credinţă, loialitatea, aceste baze altădată atât de onorate ale securităţii Statelor, au fost sguduite în fundamentele lor". Iar la începutul secolului nostru, spre a mai aminti un moment în plină desvoltare a dreptului internaţional, dar care nu dusese încă la un minimum de organizare juridică a vieţii Statelor, se înregistrau deasemeni primejdioase încălcări de tratate. Să semnalăm anexiunea în anul 1908 a Bosniei şi Herţegovinei, de către Austria, cauză directă de provocare a războiului mondial. Act săvârşit în dispreţul tratatului de la Berlin, din 13 Iulie 1878, care cedase aceste provincii slave Monarhiei Habsburgilor, numai „...pentru introducere de reforme, *cu mandat european*, şi fără termen". Procedeu ce a oferit mai apoi

exemplu și încurajare Germaniei, de a încălca în anul 1914 neutralitatea Belgiei, recunoscută și *garantată* totuși de ea. Ca urmare, războiul mondial a înregistrat multiple încălcări de tratate, a acelor tratate ce nu sunt nici stinse, nici suspendate, prin faptul războiului, ca de ex. Convenția de la Haga pentru legile și cutumele războiului terestru, Convenția Crucii Roșii etc.; ca și flagrante încălcări ale principiilor de drept internațional, supuse însă prin acest fapt tocmai, la aspră verificare.

Dar pe urma marelui război, necesitatea onorării principiului „pacta sunt servanda" a apărut și mai evidentă încă. Căci precum observă Prof. John Brown Scott „...infracțiunile la dreptul internațional sunt totdeauna urmate de o nouă afirmare și revendicare a principiilor sale, astfel că un avantagiu permanent succede unei pierderi momentane".

Ceea ce este însă sigur, este că alături de conștiința juridică obștească, în toate timpurile negociatorii tratatelor au avut convingerea că actul juridic pe care îl încheiau, îi obliga juridiceşte. Fie că acest act ar putea fi definit în lipsa încă a unei definiții, care să fie adoptată de toți, — „acordul de voințe ce se stabilește asupra drepturilor de suveranitate între două sau mai multe State", (Franz von Liszt), fie că „în sensul cel mai larg al cuvântului, tratatele intrenaționale sunt tratate între două sau mai multe persoane internaționale, a căror ținută este conformă dreptului internațional" (K. Strupp). Ne-o proclamă, pe lângă atâtea cercetări doctrinare și o serie de declarații oficiale ale Guvernelor, anterioare și posterioare regimului Societății Națiunilor. Spre a nu merge prea departe în timp, să amintim că Pactul Societății Națiunilor, semnat la 28 Iunie 1919, accentuiază în termeni categorici în „Preambulul" său, obligația Membrilor „de a face să domnească Justiția și de *a respecta în mod scrupulos toate obligațiile tratatelor în raporturile mutuale ale popoarelor organizate*". Mai târziu „Preambulul" anexei D a Actului final al Conferinței dela Locarno, datat 16 Octombrie 1925, stipulează: „...constatând că respectul drepturilor stabilite prin tratate sau rezultând din dreptul ginților este obligatoriu pentru tribunalele internaționale,... de acord spre a recunoaște că drepturile unui Stat nu ar putea fi modificate decât prin consimțimântul său". Vom remarca că în aceiași termeni redă principiul puterii obligatorii a tratatelor — „indirect, prin prisma aplicațiunii judiciare" (P. Chailley), — și Rezoluția adoptată de către a IX-a Adunare a Societății Națiu-

nilor din 26 Septembrie 1928, spre a prezenta şi recomanda Membrilor săi, Actul general de arbitraj. In fine, Convenţia asupra tratatelor adoptate la 20 Februarie 1928 de către a VI-a Conferinţă panamericană de la Havana, în al său art. 10, prescrie : „Nici un Stat nu poate să se libereze de obligaţiile tratatului, sau să-i modifice stipulaţiile, decât printr'un acord, în mod pacific obţinut, cu celelalte Părţi Contractante".

La fel jurisprudenţa internaţională prin remarcabile piese, afirmă aceiaşi idee a sanctităţii tratatelor şi a intangibilităţii angajamentelor însuşite, prin aceste acte juridice internaţionale.

O face astfel, la 7 Aprilie 1875, Ministrul Statelor Unite la Santiago, soluţionând în calitate de supra-arbitru, un litigiu între Chili şi Peru; deasemeni, prin Protocolul din 18 Oct. 1899, arbitrul William R. Day în afacerea John D. Metzger et Co. v. Haiti.

Iar în noua ordine internaţională Curtea permanentă de Justiţie internaţională constată în mod categoric, că „...este un principiu de sine înţeles, după care un Stat care a contractat în mod valabil obligaţiuni internaţionale, este ţinut de a aduce legislaţiei sale modificările necesare, spre a asigura executarea angajamentelor luate „(Avizul No. 10 din 21 Februarie 1925); pentrucă, precizează cu altă ocazie aceeaşi instanţă, „...este un principiu general recunoscut de drept al ginţilor, că în raportul dintre Puterile Contractante ale unui tratat, dispoziţiunile unei legi interne nu ar putea să prevaleze asupra acelora ale tratatului". (Avizul No. 17 din 31 Iulie 1930).

Reese astfel evident, că ceeace conştiinţa juridică obştească — factor ce legitimează principiile şi instituţiile dreptului internaţional, — a resimţit, doctrina, jurisprudenţa, declaraţii oficiale ale guvernelor au recunoscut, acordând într'adevăr normei „pacta sunt servanda" caracterul de regulă fundamentală a dreptului ginţilor, de regulă de capital interes, pentru viaţa însăşi a Comunităţii Statelor.

II.

Dar dacă principiul *sanctităţii tratatelor* a format subiect de preocupare în toate timpurile, dacă el este atât de universal acceptat şi profesat, ar fi o eroare a se pretinde că toate tratatele, independent de caracterul lor şi de natura prestaţiilor ce ele stipulează, au o existenţă nelimitată în timp, că respectarea şi men-

ținerea lor trebue să fie perpetuă. Firea însăși a lucrurilor s'ar opune la o asemeni interpretare, la o astfel de pretențiune. Adevărul este că tratatul, act juridic se reprezintă, oricum ar fi el calificat sau definit, *un acord de voințe*, este modificabil sau se poate stinge, prin *manifestarea concordantă a voințelor ce i-au dat naștere, în sens contrar*. Aceasta ca regulă generală de principiu și dincolo de atâtea moduri de stingere a tratatelor, pe care doctrina le cercetează în amănunțime, moduri pe care unii autori se străduesc a le identifica cu acele ce sting contractele în dreptul privat (ex. F. Despagnet, etc.). Dar care concepție, după noi, cu greu s'ar putea admite în întregime, fără anumite corectări. Pentrucă, precum cu îndreptățire remarcă Paul Fauchille, „este desigur analogie între angajamentele ce nasc între State din tratate și obligațiile convenționale ale dreptului civil; dar nu este nici identitate, nici reală asemănare". Se vor admite totuși ca moduri de stingere a tratatelor în de obște,—și fără controversă — ca unele ce isvoresc din însăși firea lucrurilor, următoarele : a) *executarea* obligației stipulată în tratat (*plata-solutio*, în larg înțeles al cuvântului); b) *sosirea sau expirarea termenului* pentru care ele au fost încheiate; c) îndeplinirea unei *condiții rezolutorii*, expresă sau tacită; d) imposibilitatea *executării* unui tratat, dacă împiedicarea este absolută și permanentă; e) *renunțarea* unui Stat la avantagiile, la beneficiile ce rezultă pentru el dintr'un tratat, chestiune de altfel larg controversată. Pe lângă acestea, mai există unele moduri de stingere, *speciale tratatelor*, cum ar fi *războiul*; fenomen ce stinge în principiu tratatele încheiate pentru timpul păcii, între actualii beligeranți. Apoi *incompatibilitatea* între un tratat internațional general și convenții particulare ale Statelor, sau între un tratat, ori care ar fi el, și Pactul Societății Națiunilor (Art. 20). Acesta putând fi calificat juridicește drept o „Chartă a nouii Comunități Internaționale" (F. Larnaude), menită a promova organizarea, prin norma de drept, a familiei Statelor.

Alături însă de toate aceste moduri de stingere ale tratatelor, rămâne oarecum ca un ideal de stingere sau de modificare a clauzelor lor, *consimțimântul comun* al Părților contractante, la baza sa rezidând această regulă generală de drept : *„nihil tam naturale est, quam quidquid en modo dissolvi, quo cogitatum est"*. Este justificarea și legitimarea lui *mutuus dissensus* ca instrument juridic de anulare a unui angajament internațional, născut prin *mutuus consensus*.

Dar din însăşi aceste consideraţiuni, reese clar că nu ar putea fi legitimă şi nu este admisibilă denunţarea pe cale *unilaterală* a unui tratat, adică prin manifestarea de voinţă a unui singur semnatar. Afară doar de cazul, de altfel destul de rar în practică, a prevederii de către cosemnatari a unei clauze exprese de unilaterală denunţare, în tratat. Ea nu este imposibilă, căci remarcă un autor ca F. Despagnet"... această facultate de denunţare, exorbitantă la prima vedere şi care nu există în raporturile dintre particulari, afară de convenţie formală, *poate să fie prevăzută dinainte, de către Statele contractante...*" Dar în afară de această ipoteză, oarecum excepţională, toate elementele constitutive ale unui tratat, întreaga sa economie juridică, pledează pentru nerecunoaşterea legitimităţii denunţării unilaterale a tratatelor. Intr'adevăr, a recunoaşte ca legitimă şi valabilă în drept o asemeni procedură, ar însemna a săpa în fundamentul însuşi al vieţii internaţionale. Inseamnă a distruge orice eficacitate şi prestigiu al regulei „Pacta sunt servanda". Intr'o asemenea situaţie, primejdioasă pentru stabilitatea internaţională, Statele — remarcă A. Merignac, — „nu ar mai continua să execute decât tratatele ce le sunt avantajoase şi ar denunţa pe celelalte; ar fi atunci, reaua credinţă şi arbitrariul, substituite în raporturile internaţionale, bunei credinţe şi loialităţii care trebuesc să domine în aceste raporturi, sub sancţiunea de a face imposibilă funcţionarea însăşi a Comunităţii Internaţionale". Acest limbaj îl întâlnim la marea majoritate a cercetătorilor obiectivi în materie. Şi el este explicabil, căci orice concepţie contrarie, pe care o găsim la unii autori ce se inspiră din „dreptul de necesitate", din „interesele vitale", din „onoarea şi demnitatea Statului", din „teoria Statului scop", etc. este deadreptul primejdioasă oricărui progres în domeniul internaţional. O singură derogare — şi aceasta de principiu şi cu caracter cu totul excepţional şi de temporalitate, — s'ar putea admite : aceea pe care o redă jurisconsultul Pasquale Fiore în aceşti termeni : „Partea care are suficiente motive spre a considera ca bine fondat dreptul său de a cere abrogarea unui tratat, poate să-i *suspende executarea,* notificând pe cale diplomatică pretenţiunea sa celorlalte Părţi interesante şi să provoace revocarea legală a acestui tratat. Totuşi revocarea nu va putea fi considerată ca legal realizată, *de cât în urma acordului formal al Părţilor interesate, sau a sentinţei Tribunalului competent*". Opinie ce dela sine implică, reintrarea în vigoare a tratatului, dacă acest formal acord al Părţilor nu s'a putut produce. Dar dincolo de acest caz ex-

cepțional, nu poate fi procedură elgală, decât aceea care ține seama și se bazează pe consimțimântul comun al Semnatarilor. „Tratatele trebuesc respectate și nu pot fi modificate, decât prin concursul mutual al Părților contractante", spune un cercetător în materie, Miloche Radoïkovitch. Statul ce ignorează această regulă, consecință a normei *„pacta sunt servanda"* și sprijinită ca și ea pe aceeași conștiință juridică comună, apare ca un Stat *infractor*, față de dreptul internațional.

El va fi considerat, ca urmare, drept eșit prin propria sa voință și manifestare, din Comunitatea juridică internațională și din dreptul ginților. Ca unul ce desprețuește și încalcă, prin actul său, o normă juridică internațională general — valabilă, ce se impune adică, respectului obștesc. Va realiza Statul infractor prin acest act, cel puțin un avantaj pentru sine, prin denunțarea unilaterală? După opinia lui F. Brentano și Sorel, — și părerea acestor mai vechi autori este împărtășită de numeroși alții și vom adăuga, ea este conformă cu evoluția de până acum a vieții internaționale, — „...încălcarea tratatului nu-i conferă *nici un drept*; ea distruge raporturile de drept, care legau Statele semnatare ale tratatului; ea este *un fapt și nimic mai mult*".

Atât este de împământenită această concepție, în cât recent, după denunțarea de către Germania, la 7 Martie 1936, a „Pactului Renan dela Locarno" (din 16 Octombrie 1925), s'a putut susține, de către D. N. Titulescu, înaintea Consiliului Societății Națiunilor la 18 Martie și de către doctrinarii francezi Georges Scelle și Ch. Rousseau mai apoi în cunoscute studii, că departe de a anula acest Pact de securitate și a deslega pe semnatari de obligația lor, denunțarea unilaterală a Germaniei constitue condiția primă a aplicării sale. In speță, neputându-se concepe într'adevăr o garanție de asistență, decât în cazul unui act ilicit.

Cât este de puțin simpatică în doctrină și în practica vieții internaționale, denunțarea unilaterală a tratatelor, ne-o arată și acest fapt, că legitimitatea unui asemeni act a fost contestată chiar în acel caz, când s'ar putea invoca cu tot temeiul și un organ internațional ar recunoaște-o, *„clausa rebus sic stantibus"*. Considerată ca subînțeleasă în tratate, — *„conventio omnis intelligitur rebus sic stantibus"*, — trebue totuși precizat că, după doctrina clasică, ea nu ar putea afecta decât tratatele cu prestațiuni multiple și succesive, nu pe acele ce sunt executate și mai ales

care au un obiect executabil odată pentru totdeauna. Tratatele încheiate fără limitare de durată, nu pe acele ale căror termen este fixat dinainte, prin voinţa Părţilor. Această clauză care leagă valabilitatea juridică a unui tratat de faptul dăinuirii condiţiunilor şi stărilor fundamentale, existente în momentul încheerii tratatului, care contestă ca urmare, această valabilitate când împrejurările originare s'au schimbat, din motive independente de voinţa Părţilor semnatare ale tratatului, — „situaţiunea schimbându-se convenţiunea cade" (Pierre Bonnet), — nu poate justifica totuşi, nici ea, unilaterale deslegări de angajamentele respectivului tratat. Căci o astfel de soluţie ar fi plină de primejdii.

Un autor reputat, profesorul Charles Dupuis, de la Paris, ni le descrie în termeni ca aceştia : Teoria clauzei „rebus sic stantibus" este primejdioasă, prin aceea că ea deschide calea interpretărilor abuzive, ce ar anula în întregime autoritatea tratatelor. Astfel de interpretări abuzive s'au produs. Ilustrul istoric pangermanist Treitschke a făcut din ea pivotul unei teze care răstoarnă, cu eleganţă, termenii problemei, face din excepţie o regulă şi din regulă o excepţie, şi lasă până la sfârşit tratatele la arbitrariul Statelor, destul de puternice spre a le rupe fără riscuri, după placul intereselor şi ambiţiei lor". De aceia Profesorul V.V. Pella putea îndreptăţit să spună, comentând clausa „rebus sic stantibus" că, într'o anumită concepţie, ea înseamnă că „tratatele vor fi respectate atât timp, cât împrejurările nu se vor schimba, adică atâta timp cât învinşii nu vor avea puterea de a le încălca". Este astfel explicabil pentru ce, nici doctrina nici diplomaţia, nu au putut să lase la arbitrariul Statelor, aprecierea curgerii acestei clauze, opunându-se la denunţarea unilaterală prin invocarea ei, şi îndrumând la perfecţionarea şi reglementarea jocului ei. Problema s'a pus, cu toată brutalitatea, în anul 1870.

In Octombrie 1870, Rusia profitând de înfrângerea Franţei în războiul franco-german, declară prin nota Gortschakoff că înţelege să se libereze pe cale unilaterală, pentru că clauza „rebus sic stantibus" i-ar permite, de dispoziţiile restrictive ale Tratatului de la Paris din 30 Martie 1856, referitoare la neutralizarea Mării Negre (art. 11, 13 şi 14). Europa, deşi în mare desechilibru la acea dată, cu Franţa — principalul semnatar al Tratatului de la Paris, — înfrântă şi umilită, protestă contra acestei lovituri adusă dreptului public european. Contele Granville, în depeşa din 19 Noembrie, adresată lui Sir Buchanan spunea : „Procedeul Rusiei

anulează toate tratatele. Obiectul unui tratat este de a lega pe contractanți, unul față de altul. După doctrina rusă, fiecare Parte supune totul propriei sale autorități, și nu se ține obligată decât față de ea însăși". Ca urmare, Rusia cedează formal, și consimte la reunirea Conferinței de la Londra, care adoptă prin Protocolul din 17 Ianuarie 1871, această declarație, de atunci cu putere de jurisprudență în materie: „Plenipotențiarii Germaniei, Angliei, Austriei, Italiei, Rusiei și Turciei reuniți, recunosc că este un principiu esențial de drept al ginților, *că nici o Putere nu poate să se libereze de angajamentele unui tratat, nici să-i modifice stipulațiile, decât în urma asentimentului Părților Contractante, prin mijlocirea unei înțelegeri amicale*".

Chiar dacă în fapt s'a dat satisfacție revendicărilor Rusiei, — abrogându-se prin tratatul dela Londra din 13 Martie 1871, amintitele dispoziții restrictive pentru ea ale Tratatului dela Paris — Protocolul din 17 Ianuarie 1871 înscriind în dreptul pozitiv un principiu constant recomandat de majoritatea doctrinei, a adus firească interpretare și acelor situațiuni, când prin invocarea faimoasei „clausa rebus sic stantibus" un Stat puternic ar fi tentat să abuzeze de forța sa, deslegându-se de un tratat, și prejudiciind astfel ordinea și legalitatea internațională. Cu toate acestea, cum adeseori Statele au încălcat comandamentele dreptului internațional și stipulațiile tratatelor, ele nu au lipsit a invoca și a aplica în mod neregulat și această clauză „rebus sic stantibus" și ulterior Protocolului de la Londra din 17 Ianuarie 1871, a cărui economie juridică face din toți cosemnatarii unui tratat, apreciatori ai existenței sau inexistenței clauzei invocate.

Să amintim astfel, că Austro-Ungaria a invocat în anul 1908 (prin notele din 6 și 7 Octombrie adresate Turciei și Puterilor) regula aceasta „rebus sic stantibus", spre a motiva anexiunea Bosniei și a Herzegovinei cu încălcarea tratatului dela Berlin din 13 Iulie 1878 și Convenției de la Constantinopole din 21 Aprilie 1879. Apoi o aplicațiune a aceleași clauze s'a invocat și în ceeace privește raporturile dintre Germania, Italia și Elveția, în legătură cu convenția pe care aceste State au încheiat-o la 13 Oct. 1909, cu privire la drumul de fier dela Saint-Gothard. Neobservarea de către Turcia a tratatului de la Londra, din 30 Maiu 1913, s'a explicat deasemeni prin aplicațiunea clauzei „rebus sic stantibus".

In 1919, Franța a invocat clauza „rebus sic stantibus" spre a denunța tratatele din 1815, relative la zona neutralizată a Savoiei.

Iar la 3 Maiu 1928, Persia a informat Olanda că în virtutea aceleiași clauze, ea privește drept nule și anulate toate tratatele ce-i fuseseră impuse în ultimii ani și în special tratatul ruso-britanic din 1907, privitor la sferele de influență, rusă și engleză în Persia.

O specială actualizare a clauzei noastre, i-o rezerva în anul 1919, chestiunea abrogării unilaterale a convențiilor din 5 Noembrie 1913 și 7 Iunie 1915, cu Rusia și Mongolia, de către China (prin nota din 22 Noembrie 1919), și mai apoi — la Societatea Națiunilor — chestiunea „tratatelor inegale" ridicată de aceiași Putere asiatică. In ordinea dreptului pozitiv, să amintim în fine, că art. 31 al Tratatului de la Versailles, din 28 Iunie 1919, face o aplicațiune expresă a clauzei „rebus sic stantibus", invocând această clauză întru justificarea revizuirii tratatului din 19 Aprilie 1839, care stabilește noul regim internațional al Belgiei caracterizat prin părăsirea restricției de Stat perpetuu neutralizat.

Toate aceste cazuri, în care se invoca clauza „rebus sic stantibus", au produs complicațiuni mai mult sau mai puțin grave, în Comunitatea Internațională a timpului. Iar când invocând-o, una dintre Părțile semnatare ale unui tratat, se considera îndreptățită să păsească chiar la actul condamnabil al denunțării unilaterale, preludiul unui război era adeseori consumat. Explicabil astfel pentru ce, chiar atunci când o admiteau din punct de vedere rațional, autorii au luat poziție, în toate timpurile, contra abuzurilor la care ea poate duce, în practica vieții internaționale. „Admițând că schimbarea împrejurărilor de fapt ar putea produce stingerea tratatului, — spune Prof. D. Anzilotti dela Roma, — nu poate rămâne la discreția Părților, de a decide *în mod unilateral*, dacă schimbarea s'a produs sau nu, și dacă ea este de natură să aducă revizuirea tratatului. Chestiunea, ca orice chestiune de interpretare a tratatelor, nu poate fi soluționată într'un mod internațional obligatoriu, decât prin acordul direct al Părților, sau în lipsa acestui acord, printr'un act căruia dreptul internațional să-i recunoască această valoare: de ex. „o sentință arbitrală." La un astfel de instrument juridico-diplomatic tocmai, care să promoveze acest acord, sau să determine formarea sa, s'au gândit autorii Pactului Soc. Naț., atunci când, la finele războiului, au urmărit ca printr'un minimum de organizare juridică a Comunității Internaționale să o scoată din starea anterioară, de anarhie a suverani-

tăților. De aci geneza articolului 19 din Pact, — acea „supapă de siguranță a păcii" (Garner), „agent de transformare și însănătoșire în sânul tratatelor de pace, înșile" (P. Moriaut), — conceput, după termenii Scrisorii de trimitere a Tratatului de la Versailles, datată 16 Iunie 1919 și adresată de Președintele G. Clémenceau către Contele Brockdorff-Rantzau, președintele delegației germane, ca „...organul necesar spre a reglementa *în mod pacific*, toate problemele internaționale, pe cale de *discuție* și de *acord*..."

Privit în lumina conținutului juridic al clauzei „rebus sic stantibus" și a experimentării sale, ca o perfecționare și reglementare a acestei clauze, cu toate contradictoriile-i interpretări, acest text a fost într'adevăr conceput, în gândirea autorilor săi, ca un instrument menit să elimine denunțările unilaterale de tratate, să promoveze astfel armonia internațională, — el este considerat de altfel de către numeroșii comentatori ai Pactului ca un mijloc *indirect* de consolidare a păcii, — și prin aceasta să ridice Statelor motivul și ocazia de a se face culpabile de o atât de gravă infracțiune, cum sunt încălcările de tratate. Redactat în acești termeni — după multiple variante și discuțiuni pe care ni le arată lucrările preparatorii, — „Adunarea poate, din când în când, să invite pe Membrii Societății să procedeze la un nou examen al tratatelor devenite *inaplicabile*, ca și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol, pacea lumii", articolul 19 apare într'adevăr ca o inovație în cadrul normelor juridice diriguitoare în Comunitatea Internațională. Dar el este recomandat a fi utilizat numai cu mare prudență" — „din când în când" spune textul însuși, — și numai în cazul tratatelor *inaplicabile*, adică a acelora ce nu se pot aplica din motive independente de voința Părților; atunci când „starea de lucruri existentă în momentul încheierii lor (a tratatelor), a suferit ulterior, fie materialicește, fie moralicește, transformări atât de radicale, încât este în afară de domeniul posibilităților raționale de a le aplica" (Scialoja). Ceeace înseamnă, spre desiluzia promotorilor revizionismului teritorial, că *din câmpul aplicațiunii sale se exclud clauzele teritoriale din tratatele de pace, toate clauze aplicate, traduse adică în realitățile vieții internaționale.*

Dar trebue eliminată cu hotărâre, eroarea de a crede că Societatea Națiunilor, cu bazele sale juridice astfel cum i le-a fixat Pactul, ar avea competența ca în virtutea art. 19 să poată ea revizui tratate, chiar când ele s'ar încadra în termenii acestui

text. Deaceea vom spune că trebue cu prudenţă însuşită chiar această opinie a Prof. Georges Scelle, de la Paris : „...este un procedeu, încă embrionar, spre a da procedurii de revizuire un fel de arbitru în persoana Adunării Societăţii Naţiunilor, încarnare a opiniei publice universale". Dar nici într'un caz, nu trebue mers mai departe. Pentrucă, o remarcă şi Prof. Charles Dupuis : „...Societatea Naţiunilor nu are competenţă spre a revizui tratate. Ea nu ar putea-o face, decât dacă ar constitui ceeace s'a numit un Supra-Stat, având autoritate şi jurisdicţie asupra Statelor, reduse faţă de ea la o subordonare egală cu mi-suveranitatea. Autorii Pactului Soc. Naţ. s'au apărat totdeauna de a fi voit să facă din ea un Supra-Stat, dictând legi celorlalţi Membri. A revizui tratate, care sunt legea voit acceptată a Statelor, nu ar însemna alt lucru decât a distruge legea voluntară a Părţilor Contractante, edictând o lege superioară, pe cale de autoritate".

Ar fi a interpreta articolul 19 într'un mod greşit şi chiar straniu, dacă l-am înţelege în acest sens, că Adunarea ar putea revizui vre'un tratat, contra voinţei unei Puteri semnatare. Ar însemna a pune articolul 19 în contradicţie cu gândirea autorilor Societăţii Naţiunilor, cu textul Preambulului, cu principiul suveranităţii Statelor şi prescripţiile dreptului internaţional, recunoscute de acum înainte ca regulă de conduită efectivă a Guvernelor. Articolul 19 poate, şi trebue interpretat astfel, în cât să se evite o asemenea contradicţie. Este suficient, spre a exclude această contradicţie, să fie interpretat după litera sa, după sensul natural al termenilor săi. Este uşor de a constata că litera, departe de a fi contrarie spiritului său, îl traduce şi îl exprimă exact".

Astfel fiind, reese hotărât dintr'o astfel de interpretare obiectivă, că Adunării Societăţii Naţiunilor îi revine prin *invitarea* pe care ea este în drept să o emită, — cu *unanimitate* de voturi conform regulei generale a Pactului din art. 5 par. I în care trebuesc socotite şi voturile Părţilor interesate (să remarcăm în această ordine de idei, că nu găsim cu putinţă de a se admite, în lumina textelor Pactului Soc. Naţ., teza recent formulată de Prof. Georges Scelle a *unanimităţii relative*, spre a lărgi mecanismul art. 19. (în „Théorie juridique de la revision des Traités", Paris 1936), — un rol de *meditator*, de consilier al Părţilor, spre a proceda la o reexaminare a tratatului devenit inaplicabil. Acestora rămâne însă întreg, ca şi în trecut, dreptul de a decide, prin consimţimântul comun, asupra chestiunii modificării sau abrogării tratatului respectiv.

Desigur *invitarea* formulată de Adunare, cu *unanimitatea* voturilor, conform art. 19, va avea o deosebită semnificație și autoritate morală. Dar nu poate fi vorba de o obligație juridică. In acest sens opinează un reputat autor, Prof. Walter Schucking: „invitarea poate fi declinată, pentru că nici o obligație juridică nu silește Statele Membri, *invitate*, să-i dea urmare".

Dar nu mai puțin, ca semnificație juridică, asistăm prin factura acestui Text din Pact la o încercare de eliminare a abuzurilor la care a dat loc în trecut, clauza „rebus sic stantibus".

Spre a evita pentru viitor, repetarea unor abuzuri asemănătoare, spre a elimina din relațiile internaționale practica primejdioasă a denunțărilor unilaterale de tratate, Pactul a conferit Adunării Soc. Națiunilor acest rol inovatoriu și binefăcător, de a supraveghea aplicațiunea clauzei, „rebus sic stantibus" și a *media* între Părțile în litigiu, pe chestiunea curgerii acestei clauze.

Și atunci este evident, că în noua Comunitate Internațională, sub regimul Pactului Societății Națiunilor, — deschisă atât Membrilor cât și non-Membrilor, în ceeace privește procedura de pacificare (cf. art. 17), ca și toate organismele prin a căror acțiune pacea poate fi servită, — apare cu atât mai mult, ca o infracțiune, deci ca un act condamnabil, ca fiind *ilegitim* juridicește, denunțarea unilaterală a unui tratat.

Deaceea oricât ar fi fost justificabilă principial teza *egalității de drepturi* în înarmări, a apărut ca o gravă încălcare a dreptului internațional pozitiv, denunțarea unilaterală de către Germania, la 16 Martie 1935, a Părții a V-a din Tratatul dela Versailles, referitoare la clauzele militare, navale și aeriene. Și mai recent, la 7 Martie 1936, denunțarea unilaterală, proclamată de acelaș Stat, a Pactului renan dela Locarno, din 16 Oct. 1925, și prin aceasta a clauzelor din art. 42 și 43 din Tratatul dela Versailles, referitoare la demilitarizarea Renaniei. Opinia publică universală a fost foarte rău impresionată de aceste procedeuri, care afirmau juridicește grave încălcări ale dreptului internațional pozitiv; și care puteau fi evitate prin procedura negocierilor directe între semnatari. Organele internaționale, deși adoptând o atitudine mai mult principială — fără a păși adică la acte materiale, de *sancționare* a infractorului — au condamnat ca și în trecut, aceste acte de denunțare unilaterală a tratatelor. Reprezentanții guvernelor Italiei, Franței și Angliei, întrunindu-se în Conferință la Stressa,

şi discutând situaţia generală europeană, prin rezoluţia finală din 14 Aprilie 1935, „...au avut părerea de rău să constate că metoda desfacerii unilaterale, adoptată de guvernul german, într'un moment când demersurile erau în curs pentru a aduce înainte un aranjament liber negociat în chestia înarmărilor, a produs o gravă slăbire a încrederii opiniei publice, în soliditatea unei rânduieli paşnice". Iar Consiliul Soc. Naţ. la 17 Aprilie 1935, a pronunţat o condamnare formală a unei asemeni proceduri. La fel, după denunţarea Pactului Renan de la Locarno, Consiliul Soc. Naţ. reunit la Londra, a votat la 19 Martie 1936, cu *unanimitate*, — căci dubla abţinere a Statelor Chili şi Equator nu contează în calcul, — proectul de rezoluţie franco-belgiană, care constată şi condamnă încălcarea tratatelor, de la Locarno şi dela Versailles. Comentând acest act, ce reprezintă o continuitate pe aceiaşi linie de activare a organelor internaţionale, în materie, un autor, Prof. Ch. Rousseau de la Rennes spune: „Condamnare pur platonică, vor gândi unii, care urmează în anatemă şi în ineficacitate, pe aceea din 17 Aprilie 1935. Să ne fie permis a nu ne asocia la acest scepticism uşor. Rezoluţia din 19 Martie, votată de un organism internaţional *unanim* (se ştie că abţinerile nu intră în calcul), are mai întâiu o semnificaţie morală, greu de sub-evaluat. Ea are mai ales o valoare *juridică* decisivă, căci constatarea contravenţiei germane face executorie datoria eventuală de asistenţă, de care sunt ţinuţi garanţii dela Locarno după termenii tratatului, datorie de care nu-i desleagă denunţarea Reichului, ci *din contra*".

A vorbi astfel, despre *ilegitimitatea* denunţărilor unilaterale de tratate, este a accentua asupra caracterului în deobşte recunoscut al unui asemeni act, ce este fără îndoială contrariu intereselor şi aspiraţiilor nouii Comunităţi Internaţionale; căci ea nu-şi poate vedea progresul şi consolidarea-i politico-teritorială decât în cadrele legalităţii internaţionale. Această „legalitate" a înregistrat desigur grave crize, prin încălcările de tratate din ultimul timp. Ele au fost cu atât mai mult resimţite de conştiinţa juridică universală, cu cât în prezenţa unor organisme internaţionale menite să garanteze „legalitatea" în raporturile dintre State, ar fi fost de aşteptat o reacţiune materială, colectivă, contra infractorului.

Neproducerea ei a evidenţiat că suntem încă departe de timpul, când opinia publică mondială să reprezinte o sancţiune atât

de puternică — precum o credeau parte dintre constructorii noui ordini internaţionale, Preşedintele Wilson în special, — încât să oprească un Stat, de la declanşarea unei agresiuni sau a unei încălcări de tratate. Deaceea pornind dela ideea fixată în punctul 11 al planului francez de pace (Planul Flandin, din 8 Aprilie 1936); „Legea internaţională pretinde respectarea tratatelor, nici un tratat nu poate fi considerat ca inmuabil, *dar nici un tratat nu poate fi repudiat în mod unilateral*" — vom putea spune, că nu de un mecanism mai larg şi periodic, de revizuirea tratatelor, are nevoe omenirea — cum anumite recente proecte de reformă a Soc. Naţ. o cer, — ci de accentuarea principiului sfinţeniei tratatelor. Şi ca urmare *consolidarea sancţiunilor*, care să intimideze pe acel Stat ce pregăteşte o denunţare unilaterală de tratate, şi să-l reprime, dacă a săvârşit o asemeni infracţiune, este marea necesitate a timpurilor de astăzi. Vom aminti în această ordine de idei, că şi Consiliul Soc. Naţ. prin rezoluţia sa din 17 Aprilie 1935, — după ce condamnă legea militară germană din 16 Martie — reclamă crearea unui Comitet, care să propună „...măsuri capabile să facă Pactul mai eficace, în scopul organizării securităţii colective şi care să definească în special măsurile economice şi financiare ce ar putea fi aplicate dacă în viitor un Stat, membru sau nu al Soc. Naţ. ar pune *pacea în primejdie, prin repudierea unilaterală a angajamentelor sale internaţionale*. S'a zis, şi cu drept cuvânt, că „fără sancţiuni, funcţiunea dreptului este nulă". (Dr. M. Gonsiorowski), şi aceasta este deopotrivă valabil atât în dreptul intern, cât şi în cel internaţional. De aceea atât timp cât conceptul de sancţiune nu va deveni o realitate în dreptul ginţilor, toate încercările de a se consolida pacea, vor rămâne zadarnice. Iar tratatele vor suferi în sanctitatea lor. Profesorul Komarowski arăta într'un calcul aproximativ, că cele aproape opt mii de tratate, locale sau generale, încheiate între anii 1500 a. Hr. şi 1680 p. Hr. nu au dăinuit, în mediu, decât câte doi ani. Ne-o confirmă şi sub regimul Soc. Naţiunilor, atâtea acte de agresiune, nesancţionate efectiv, atâtea încălcări de tratate. Problema *sancţiunilor*, a căror consolidare am vedea-o într'o revenire spre principiile, în materie, ale proectului francez de Pact, din 8 Iunie 1918, apare astfel în toată actualitatea, atât în lumina actelor de agresiune, cât şi a denunţărilor unilaterale de tratate. Pentru *reexaminarea* tratatelor devenite *inaplicabile*, avem procedura art. 19 din Pact. Pentru orice modificare a lor, *consimţi-*

mântul Părţilor trebue să rămână decisiv. Ideea a fost în ultimul timp, solemn şi categoric afirmată, în Conferinţa dela Montreux (Iulie 1936), în care semnatarii de odinioară ai Tratatului dela Lausanne (din 24 Iulie 1923) s'au străduit să onoreze prin comunul acord comandamentele clauzei „rebus sic stantibus", în ceeace priveşte regimul internaţional al strâmtorilor turceşti şi militarizarea lor, oferindu-se astfel Europei „...o preţioasă pildă de progresul care se poate obţine prin metode pacifice şi legale de reconsiderare a tratatelor" (A. Eden). Ignorarea acestei reguli, că voinţa concordantă a Părţilor face şi desface tratatele, plină de primejdii în trecut, este de-a dreptul dezastruaosă astăzi, pentru actuala Comunitate internaţională.

A acentua asupra acestui adevăr, a proclama *ilegitimitatea* denunţărilor unilaterale de tratate, a profesa clasica regulă „pacta sunt servanda", şi a recunoaşte ca unică şi legitimă metodă de desfacere a tratatelor, aceea a *consimţimântului comun*, înseamnă a armoniza, mai mult ca oricând, comandamentele doctrinare cu realităţile şi necesităţile, larg înţelese, ale nouii familii a Statelor. După cum, ignorarea acestui adevăr, situiază Statul respectiv în rândul infractorilor de drept al ginţilor, şi procedurile sale de denunţare unilaterală a tratatelor, îi manifestă *criminalitatea.*

BCU IAŞI/CENTRAL

CEA MAI VECHE ŞCOALĂ ROMÂNEASCĂ DIN CUPRINSUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE

de NICOLAE SULICĂ

I.

Şcoala, care-şi poate revendica onoarea de a fi fost, nu cea mai veche şcoală, fondată şi frecventată de Români, ci cea dintâi, care a primit caracterele precise de şcoală românească, prin eliminarea limbei slavone şi prin înlocuirea ei cu limba română, — este şcoala din străvechiul cartier românesc al Braşovului, cunoscut în graiul localnicilor sub numele de „Schei". Existenţa acestei şcoli, ca şcoală slavonă, se constată cu certitudine încă la sfârşitul secolului al XV-lea, iar anul, în care şi-a deschis întâia oară porţile, pe seama limbei române, este anul 1559.

Fondarea ei, atât de timpurie şi ascensiunea ei atât de rapidă, se datoreşte condiţiilor speciale, în cari s'a închegat şi a evoluat vechea populaţie din cartierul românesc al Braşovului. Prin vechimea şi numărul lor, prin legăturile lor permanente cu cele două principate româneşti, în special cu Ţara Românească, şi prin contactul lor direct cu înfloritoarea vieaţă economică şi culturală a Braşovului săsesc, — Românii braşoveni erau predestinaţi să joace un rol excepţional în evoluţia culturală a neamului nostru.

Urmaşi ai vechilor Slavi românizaţi, ai acelor „Schei", pe cari îi regăsim şi în alte comune fruntaşe ale Ţării Bârsei, (Râşnov, Zârneşti, Codlea), ca şi în alte părţi ale Ardealului (Răşinarii din judeţul Sibiului), — Românii braşoveni au primit, începând cu sfârşitul secolului al XIV-lea, un important aflux de populaţie românească, prin emigranţii refugiaţi din fostul imperiu româno-bulgar şi stabiliţi la Braşov, parte ca comercianţi, parte ca lucrători manuali.

O greşită interpretare din partea oficialităţii săseşti şi un-

gureşti, care confunda locul de origine (Bulgaria) cu naţionalitatea, a numit multă vreme „Bulgari" pe aceşti emigranţi români. Braşovenii au dat cartierului lor numele de „Şcheiu", după numele „Şcheilor" (Slavilor) autohtoni, cari se contopiseră de mult în massele româneşti şi din limba cărora au rămas atâtea urme în toponimia locală (Braşov, Goriţa, Cacova, Văglenişte, Pajişte, Cârst, etc.).

Saşii au numit cartierul românesc, după numele de origină al emigranţilor, veniţi către sfârşitul sec. al XIV-lea: „Belgerei" (Bulgaria, Bulgărime), iar Ungurii: „Bolgárszék" (Scaunul bulgăresc).

Din fuziunea celor două pături de populaţie, diferite ca vechime şi ca proveniență, dar identice ca limbă (pătura Şcheilor autohtoni şi pătura coloniştilor balcanici), a luat naştere populaţia românească de mai târziu a Braşovului, şi cine-şi va lua osteneala, să analizeze structura sufletească şi să urmărească evoluţia culturală a acestei populaţii, în lumina manifestaţiunilor şi realizărilor sale istorice, va putea stabili, cu precizie, atât moştenirea sufletească, pe care o datoresc Braşovenii Şcheilor de odinioară, cât şi notele, pe cari le datoresc ei Românilor veniţi mai târziu, din sudul Dunării. Este incontestabil, că aportul antropologic al păturii suprapuse către sfârşitul secolului al XIV-lea, a fost o fericită transfuziune de sânge pentru blajinii Şchei de odinioară şi că Românii braşoveni îşi datoresc remarcabilele lor calităţi: agilitatea, spiritul de iniţiativă şi de independenţă, de solidaritate şi de sacrificiu, mândria de rasă şi profunda lor înţelegere şi râvnă pentru binefacerile culturii, — acestor strămoşi ai lor de mai târziu, veniţi din sudul Dunării. Ajutaţi de aceste calităţi şi stimulaţi de neostoitele lor aspiraţii spre o vieaţă proprie şi independentă,—Românii braşoveni şi-au organizat din capul locului cele două instituţii principale de afirmare spirituală: biserica şi şcoala, — căutând să profite de toate avantagiile culturale, pe cari le aducea cu sine contactul cu cetatea stăpânitoare a Braşovului săsesc, dar luptând din răsputeri pentru emnaciparea lor economică şi administrativă şi combătând cu îndârjire necontenitele intervenţii ale cetăţii stăpânitoare, care se amesteca nu numai în afacerile administrative, ci de multe ori, şi în afacerile bisericeşti şi culturale ale cartierului românesc.

II.

Ce ne spun isvoarele istorice despre vechea şcoală românească dela Braşov, care a luat fiinţă sub aripile bisericei şi a rămas sub ocrotirea ei [1]) până în ziua de azi? Cari sunt peripeţiile, prin cari a trecut această şcoală, până în momentul, când scuturând lanţurile anacronice ale limbei slavone, se transformă în organul unui nou spirit, şi când limba română devine întâia oară la noi instrumentul acestui duh de înoire?

O şcoală slavonă exista, cu precizie, la Braşov, către sfârşitul sec. al XV-lea, când s'a început clădirea bisericei de piatră a sfântului Nicolae din Şcheii Braşovului, din contribuţia localnicilor şi cu sprijinul generos al Voevozilor din Ţara Românească, cum a fost Vlad Călugărul şi mai târziu Neagoe Basarab.

Intr'o cerere a obştei româneşti din Braşov, adresată guvernului transilvănean şi alta generalului Bukow, la 1761, se afirmă în modul cel mai categoric, că şcoala depe lângă biserica Sf. Nicolae a luat fiinţă în anul 1495, deodată cu biserica cea nouă de piatră [2]), iar veracitatea acestei afirmaţii, care se întemeia nu numai pe tradiţia orală, ci desigur şi pe date autentice istorice, nu avem niciun motiv de a o pune la îndoială. Românii se provocau la vechimea şcolii lor, în urma unui conflict, care se ivise între ei şi între consiliul orăşenesc al Braşovului, tocmai în legătură cu această şcoală, şi nu puteau risca o afirmaţie, pe care Saşii, stăpâni pe bogata arhivă a Braşovului, ar fi avut posibilitatea s'o infirme cu uşurinţă.

Date fiind nevoile culturale ale Românilor braşoveni, încă din prima lor fază de afirmare, care era sec. al XV-lea, este de presupus, că şcoala dela Braşov, a luat fiinţă, chiar cu un secol mai de vreme, decât cum credeau Braşovenii la 1761 : încă dela sfârşitul sec. al XIV-lea, deodată cu prima lor biserică, care fusese

---

1. Şcoalele centrale din Braşov (o şcoală primară de băeţi şi alta de fete, o şcoală reală, o şcoală de comerţ şi liceul „Andrei Şaguna"), au format până la unire proprietatea celor două biserici ortodoxe din Braşov (biserica Sft. Nicolae din Scheiu şi biserica Sf. Adormiri din cetatea Braşovului). După unire, şcoalele primare şi liceul şi-au menţinut caracterul confesional, fiind subordonate Metropoliei ortodoxe dela Sibiu.

2. A. Bârseanu, *Istoria şcoalelor centrale române gr.-orientale din Braşov*, 1902, p. 4 şi anexa VIII. A. A. Mureşianu, *Clădirea şcoalei româneşti din Braşov, de către Popa Mihai în anul* 1597, în „Anuarul IV al Institutului de istorie naţională", Cluj, 1927, p. 218.

o clădire mai modestă de lemn. Intr'o încăpere din preajma acestei biserici, sau chiar în biserică, se adunau puţinii elevi, ce i-a putut avea la început această şcoală, menită să dea cunoştinţele cele mai elementare copiilor mai răsăriţi şi mai destoinici ai localnicilor.

Biserica iniţială, cea de lemn, în locul căreia s'a ridicat mai târziu biserica cea mare de piatră, o găsim menţionată întâia oară într'o bulă [1]) a papei Bonifaciu IX, din 15 Decembrie 1399. La această dată, când Românii ortodocşi sunt menţionaţi chiar într'o bulă papală ca un element destul de important, faţă de Saşii catolici, şi sunt recomandaţi atenţiei speciale a acestora, spre a fi convertiţi, existenţa unei şcoli, care să servească aceleaşi interese ale ortodoxiei, ca şi biserica, este mai mult decât verosimilă. De altfel Românii din Ţara Bârsei sunt menţionaţi deja în a doua jumătate a sec. al XIII-lea (anul 1288) într'o scrisoare a arhiepiscopului din Strigoniu, deci cu o sută de ani înainte de descălecarea la Braşov a coloniştilor veniţi din sudul Dunării [2]).

Dată fiind situaţia stăpânitoare a Braşovului săsesc asupra întregului teritoriu al Ţării Bârsei, nu este exclus, ca şi biserica din cartierul românesc al Braşovului să-şi fi câştigat, încă dela început, o situaţie dominantă asupra tuturor bisericilor româneşti din Ţara Bârsei, şi ca preotul bisericii Sf. Nicolae, — când erau doi, cel mai bătrân dintre ei, — să fi avut atribuţiile de protopop peste ceilalţi preoţi din regiunea subordonată Braşovului săsesc, încă înainte de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când se menţionează întâia oară un protopop român al Braşovului [3]). Legăturile economice şi spirituale, pe cari le întreţinea cartierul românesc al Braşovului cu Ţara Românească, au sporit şi mai mult prestigiul bisericei româneşti din Braşov. Un motiv mai mult, ca preotului acestei biserici să i se recunoască un plus de autoritate şi un anumit grad de jurisdicţie, în chestii strict bisericeşti, după analogia altor cazuri similare, căci instituţia protopopilor o găsim la noi, şi înainte de sec. al XVI-lea, atât în Ardeal, cât şi în Principate. Admiţând existenţa instituţiei protopopeşti

1. Zimmermann—Werner-Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, III, p. 247.

2. Revista „Szâzadok", Budapesta, 1910, nr. 1. la A. Mureşianu, o. c. 203.

3. St. Stinghe, *Istoria beserecei Şcheilor Braşovului*, Braşov, 1899, p. 3 şi 4.

la Braşov încă din sec. al XV-lea, — cu atât mai mult suntem în drept să admitem existenţa unei şcoli ortodoxe, în acelaş secol, ca anexă organică a bisericei.

In şcoala slavonă dela Braşov se pregăteau viitorii preoţi şi cântăreţi de biserică, pentru toată Ţara Bârsei şi pentru Românii din Secuime, cari trăiau pe atunci în masse compacte, printre Secuii, cu mult mai reduşi sub raport numeric, decât cum apar mai târziu, după ce s'a început procesul de desnaţionalizare a Românilor.

Reformaţiunea, care s'a înstăpânit la Braşov în sec. al XVI-lea, sub forma luteranismului săsesc, graţie activităţii lui Ioan Honterus, şi ca urmare, stăruinţele Saşilor, secundaţi în curând şi de Ungurii calvini, — trebuiau să schimbe fizionomia bisericei româneşti, prin introducerea unui nou spirit, care se afirma mai ales prin naţionalizarea (românizarea) cultului divin. Aceeaşi repercusiune trebuia s'o aibă reformaţiunea şi asupra şcolii româneşti din Braşov, unde încă începe acum să palpite o vieaţă nouă, mai intensă şi mai românească, introducându-se limba română ca limbă de predare şi adoptându-se câteva din principiile de organizare ale şcolilor reformate.

III.

Ce a putut să fie această veche şcoală dela Braşov, care funcţiona sub ocrotirea şi îndrumarea bisericii Sf. Nicolae, înainte de a fi luat contact cu noile idei culturale, puse în circulaţie prin reformaţie?

Cum toată orientarea culturală, Braşovul românesc şi-o primise până atunci din principatele româneşti, şi în special din Ţara Românească, cu care avea contact atât de intens, este clar, că nici şcoala dela Braşov n'a putut avea în prima epocă a existenţei sale o altă organizaţie, decât şcolile slavoneşti, pe cari le găsim în cele două principate româneşti, în preajma mănăstirilor şi bisericilor mai importante. Potrivit programului destul de simplu de învăţământ, obişnuit în acele şcoli, — la Braşov încă se învăţau în prima linie elementele scrisului şi cetitului şi principalele rugăciuni şi cântări bisericeşti. Viitorii clerici, dascăli şi dieci, pe lângă tipicul bisericesc căutau să se perfecţioneze şi în meşteşugul caligrafiei şi să-şi însuşească limba slavonă, care era limba serviciului divin şi în acelaş timp limba oficială, în care se redactau actele profane: publice, ca şi particulare.

Astfel, cursul care se urma în şcoala dela Braşov, era un fel de curs primar, combinat cu un fel de curs seminarial, cu termen redus, în care erau predate, într'o formă sumară, numai cunoştinţele elementare şi indispensabile. Cursul inferior îl urmau mai ales localnicii, dintre cari se recrutau micii comercianţi şi curierii, la cari, conform socotelilor Braşovului, Saşii braşoveni apelau atât de des, pentru corespondenţa şi legăturile lor comerciale şi politice, cu cele două principate româneşti. Acest curs pregătitor pentru nevoile vieţii zilnice era frecventat nu numai de copiii şi adolescenţii mai inteligenţi, ci şi de oamenii mari, chiar însuraţi, precum rezultă din cele spuse de călugărul iezuit Francisc Fasching în opera sa „Nova Dacia", publicată la Cluj, în 1743 (pag. 76), pentrucă această situaţie, remarcată de el la 1743 ca un fenomen, care trecea în domeniul raritătilor [1]), reproducea desigur o tradiţie şi o datină, care se practica de sute de ani în şcoala dela Braşov.

Cursul superior îl urmau viitorii clerici, cari se adunau la Braşov din toată ţara Bârsei, din părţile mai apropiate ale Secuimii, şi, în lipsa altui centru urban românesc mai compact, desigur şi din alte părţi ale Ardealului.

Preoţii români dela Braşov erau întrebuinţaţi de către Saşii stăpânitori, şi ca „scriitori la oraş", adecă ca tălmaci sau translatori şi ca corespondenţi, în contactul cu cele două principate româneşti, şi erau trimişi în toate misiunile mai importante, la curţile voevozilor români. In această calitate a lor de „scriitori la oraş", preoţii români ai Braşovului erau angajaţi ca funcţionari cu leafă anuală, iar pentru misiunile sau soliile lor în principate, pe lângă cheltuielile de drum, primeau o îndemnizaţie specială, din fondurile oraşului. Dela aceşti preoţi ai Braşovului, în vederea serviciilor, pe cari aveau să le îndeplinească ca translatori şi agenţi diplomatici, se cerea o cunoştinţă mai temeinică a limbei slavone, care era limba corespondenţei diplomatice cu cele

---

1. Tertium (suburbium) demum variis nationibus repletur, Valachicum audit. In hoc Valachis elegans, graeci ritus odaeum eminet, a Valachiae Principibus olim exstructum. Ludum quoque litterarium hic Valachi aperiunt, quo nihil orbe nostro rarius, quia hic tantum. Didascalorum labor in eo totus versatur, ut legere ac scribere suam parvulorum Remp (ublicam), in qua barbati etiam ac uxorati sunt, condocefaciant. Eorum litterae Graeco-Aegyptiis characteribus conformantur, quibus Illyrii etiam utuntur. Summa perdiscendae doctrinae cantu absolvitur, qui magna ex parte Gregorianum ac Hebraeum tonum imitatur.

două ţări româneşti. Acesta este motivul, pentru care unii din preoţii bisericei româneşti din Braşov aveau reputaţia unor preoţi foarte „învăţaţi", precum subliniază acest lucru cronicele locale şi precum reiese din rolul important, pe care l-au avut câţiva din preoţii Braşovului, în marea noastră mişcare literară din sec. al XVI-lea.

Cei cari nu se mulţumeau cu cunoştinţele câştigate în şcoala din preajma bisericei dela Braşov, îşi complectau studiile în centrele mai mari ale culturii slavone, cum este cazul învăţatului protopop Mihai, colaborator al lui Coresi şi contimporan cu Mihai Viteazul, — despre care ştim, că şi-a făcut studiile în ţara sârbească, probabil în şcolile patriarhiei din Ipec.

Aceasta era situaţia şi organizaţia vechei şcoli slavoneşti dela Braşov, în momentul, când a luat contact cu reformaţiunea, pela mijlocul sec. al XVI-lea. Şcoala depe lângă biserica Sf. Nicolae dela Braşov acoperea nu numai importante nevoi culturale ale Românilor din Braşov şi din celelalte părţi ale Ardealului, ci servea indirect, şi interesele Saşilor braşoveni, cari îşi recrutau agenţii de legătură cu ţările româneşti dintre elementele mai cultivate ale Românilor braşoveni.

Astfel şcoala dela Braşov, servind şi un important interes al Saşilor stăpânitori, n'a fost numai tolerată de aceştia, ci desigur şi ocrotită, şi a fost supusă şi unui control mai mare, numai în momentul, când au intervenit considerente, cari cereau, ca şcoala românească din Braşov, să fie direct pusă în serviciul unor anumite interese săseşti.

Această directă intervenţie în afacerile şcolii româneşti dela Braşov, a provocat-o întâia oară propaganda luterană, care, în raporturile ei cu Românii, reprezenta pentru Saşii braşoveni nu atât un interes spiritual, ci mai mult un interes comercial. Interesul Saşilor trecuţi la doctrina lui Luther nu era convertirea Românilor şi organizarea bisericei româneşti în spiritul doctrinei celei noi, ci răspândirea cărţilor româneşti, editate de stăpânitorii cetăţii săseşti şi tipărite în tipografia lui Honterus, cu concursul lui Coresi şi al colaboratorilor săi. Aceste cărţi însă se puteau populariza mai uşor prin şcoala dela Braşov, care era locul de întâlnire al viitorilor clerici şi dascăli, veniţi din toate părţile Ardealului.

Acesta este motivul, pentru care Saşii braşoveni au apelat la şcoala românească din Braşov, deja la prima carte românească, care ieşise de sub teascurile tipografiei lui Honterus, şi care era

un mic catehism protestant, publicat la Braşov, la începutul anului 1559.

In legătură cu acest catehism, — despre care am arătat altădată, [1]), că a fost editat de judele primar al Braşovului Ioan Benckner, — se face cea mai veche menţiune despre existenţa şi funcţionarea şcolii româneşti dela Braşov. Cronicarul contimporan Simon Massa ne spune, că în ziua de 12 Martie 1559, judele Braşovului I. Benckner, împreună cu ceilalţi membri ai consiliului orăşenesc, a decretat reformarea Românilor şi le-a pus la îndemână catehismul, spre a putea învăţa din el preceptele doctrinei celei noi [2]). Este clar, că acest catehism nu putea fi predat şi interpretat decât în şcoală, iar această şcoală nu era o instituţie creiată ad-hoc de către Saşi, — căci în acest caz faptul ar fi fost neapărat subliniat de către cronicarul sas, — ci era vechea şcoală, care funcţiona de mult, ca anexa bisericii Sf. Nicolae.

Această şcoală, care era frecventată nu numai de localnici şi de doritorii de a se cultiva, veniţi din alte părţi, ci desigur şi de copiii nenumăraţilor pribegi politici, pe care-i găsim la Braşov încă din vremea lui Mircea cel Bătrân [3]), — era adăpostită în una sau mai multe încăperi din preajma bisericei.

Se ştie, ce mişcare intensă a provocat propaganda reformată printre Românii din Ardeal, mai ales după ce iniţiativa, care se păruse pentru un moment, că o deţin Saşii luterani, a trecut în mâna Ungurilor calvini.

Această mişcare se observă clar şi la Braşov, unde funcţiona încă din anul 1565 un predicator român, — ucenic al primului episcop român calvinizant, Gheorghe de Sângeorz, — care avea misiunea să familiarizeze pe ascultătorii săi dela Braşov cu principiile doctrinei calvine, după tipicul cazaniei şi molitvelnicului calvin, tipărite într'un singur volum la Braşov, probabil la începutul aceluiaş an (1565). Nu cred, că Braşovenii au putut admite, ca aceste predici, — cari atacau cu atâta violenţă ierarhia bisericii ortodoxe şi datinele şi tradiţiile noastre bisericeşti, — să fie rostite depe amvonul bisericei Sf. Nicolae. Predicatorul n'a putut fi unul din preoţii bisericei Sf. Nicolae, — cari şi atunci, când, secundând pe Coresi, au admis unele din inovaţiile doctrinei re-

1. N. Sulică, *Catehismele româneşti din* 1544 (*Sibiu*) *şi* 1559 (*Braşov*), în „Anuarul liceului „Al. Papiu Ilarian" din Tg.-Mureş, 1936, p. 48.

2. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, IV, Braşov, p. 80.

3. N. Iorga, *Braşovul şi Românii*, p. 229.

formate, cum era mai ales naţionalizarea cultului divin, — au procedat astfel, în convingerea, că nu se abat cu nimic dela tradiţiile ortodoxiei. Predicatorul era un emisar al episcopului Gheorghe de Sângeorz, şi în această calitate interesul lui era să convertească, nu atât pe Românii din Şcheii Braşovului, — cari greu puteau fi convertiţi, — ci pe viitorii clerici, cari se întâlneau în şcoala dela Braşov şi cari erau destinaţi, să fie transformaţi în agenţi ai calvinismului. Activitatea acestui predicator trebuie deci pusă în legătură nu cu amvonul bisericei Sf. Nicolae, ci cu catedra şcoalei româneşti dela Braşov, care abia acuma poate fi numită românească, în sensul propriu al cuvântului, căci limba română numai sub influenţa reformaţiei îşi făcea intrarea în această şcoală.

Ca urmare a activităţii acestui prim predicator, instituit de episcopul calvinizant al Românilor, trebue să admitem, că a crescut şi numărul candidaţilor de clerici români, trimişi la Braşov din diferitele părţi ale Ardealului, sub presiunea autorităţilor politice, cari susţineau propaganda reformată.

Atmosfera mai intensă şi mai palpitantă, care s'a introdus în şcoala românească dela Braşov, deodată cu naţionalizarea învăţământului şi deodată cu numărul sporit al elevilor, ca şi prestigiul acestei şcoli, care lua aspecte tot mai moderne, — necesitau şi un local de şcoală, permanent şi mai încăpător, care să stea la înălţimea nevoilor şi orizonturilor celor noi culturale. Acest local, trebuia clădit din temelie, dar spre scopul acesta se cereau fonduri, pe cari localnicii deocamdată nu le aveau.

Chiar şi biserica începuse să se învechească şi avea nevoie nu numai de reparaţiuni, ci şi de complectări, şi toată speranţa celor cari vegheau la înflorirea bisericii, ca şi a şcolii, era generozitatea voevozilor din cele două principate româneşti, pe care Braşovenii o cunoscuseră şi până atunci.

Prilejul fericit, de a înfrumuseţa şi biserica şi de a construi şi o şcoală corespunzătoare, se ivi abia către sfârşitul secolului al XVI-lea, când valurile reformaţiunii se mai potoliseră şi când Braşovenii, adoptând din inovaţiile reformaţiei numai naţionalizarea cultului divin, puteau vedea în biserica şi şcoala lor exclusiv o pepinieră a ortodoxiei şi culturii naţionale.

Afară de câteva cronologii mai sumare, scrise în sec. al XVIII şi XIX-lea, cari n'au decât valoarea unor compilaţii, — istoria sistematică a bisericei Sf. Nicolae din Braşov a fost scrisă de următorii 3 cronicari: 1. Popa Vasile († 1659); 2. Protopopul Radu

Tempea († 1742),; 3. Un mirean anonim, din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, care trăia încă la anul 1780, cu care se încheiea cronica sa [1]).

In niciuna din aceste trei cronici nu se face menţiune specială despre şcoala din Braşov, deoarece preocuparea principală a cronicarilor a fost biserica şi activitatea bisericească a preoţilor.

Totuş cele trei cronici conţin sublinieri destul de lămurite, şi despre solicitudinea, pe care o manifestau preoţii dela Braşov faţă de educaţia prin şcoală a poporului, şi deci furnizează indicii destul de evidente despre existenţa unei şcoli mai vechi la Braşov.

Cronica lui Popa Vasile, vorbind despre activitatea cărturărească a celor doi preoţi, cari s'au remarcat şi ca colaboratori ai lui Coresi: popa Iane şi popa Mihai, — ne spune, sub anul 1580,, că ,,mult s'au nevoit aceşti păstori cu turma lui Hristos şi cu biserica." Este clar, că instituţia, care privea direct nevoile spirituale ale turmei şi este menţionată paralel cu biserica, — era şcoala. Cronica anonimă, subliniind acelaş lucru, spune precis, că activitatea celor doi preoţi a avut două laturi: una privind şcoala şi alta privind ,,învăţătura norodului", deci şcoala. In varianta cronicei, care se găseşte în proprietatea mea, se spune (pag. 5): ,,Multă silinţă au avut aceşti doi preoţi în Sfânta biserică şi asupra norodului cu învăţătura;" iar în varianta d-lui prof. N. Iorga (l. c. pag. 85) cetim: ,,Au avut silinţă de s'au tipărit cărţi sârbeşti şi româneşti, aici în Braşov şi au avut silinţă şi asupra norodului cu învăţătura."

Deci cei doi preoţi s'au interesat mult şi de educaţia norodului braşovean prin şcoală.

Nu lipsea decât un document, care să confirme şi existenţa unei clădiri şcolare în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, căci odată ce se dădea atâta atenţie instrucţiei, trebuia să existe şi un local special, în care să fie adăpostită şcoala.

---

1. Cronica s'a păstrat în 3 variante: 1. Una, formând proprietatea mea şi publicată de mine sub titlul; ,,Inştiinţări", Braşov, 1906; 2. a doua, publicată sub titlul: ,,Codex Kretzulescu", în ,,Revista pentru istoric, arheologie şi filologie", vol. XI, 1910, partea I, p. 17—36, partea II, p. 265—281); 3. a treia, provenind din biblioteca regretatului profesor braşovean A. Brâseanu, şi publicată de d-l prof. N. Iorga în ,,Buletinul comisiei istorice a României", XII, 1933, p. 59—99. — D-l N. Iorga crede, că autorul cronicei anonime ar putea fi Dimitrie Eustatievici, învăţatul director al şcolilor ortodoxe din Marele Principat al Ardealului (pag. 61 al citatului buletin).

Acest document a fost găsit şi publicat acum vreo câţiva ani. Conform acestui preţios document, generosul binefăcător, care a clădit un nou local pe seama şcoalei româneşti dela Braşov, a fost Aron Vodă al Moldovei, contimporan şi prieten cu Mihai Viteazul, — care trecând în două rânduri (1594 şi 1595) prin Braşov, le-a făcut Braşovenilor, în primăvara anului 1595, o danie importantă, punându-le la dispoziţie o sumă mai mare în numerar. Din această danie, învăţatul protopop Mihai, care se bucura de o deosebită trecere, atât în faţa voevozilor noştri, cât şi în faţa Saşilor braşoveni,—a putut înfrumuseţa nu numai biserica, ci a clădit şi un nou local de şcoală, în anul 1597.

D-l A. A. Mureşianu, harnicul cercetător al trecutului Românilor braşoveni, a descoperit între vechile hârtii păstrate în arhiva oraşului Braşov, un caet de socoteli [1]), care cuprinde o minuţioasă dare de seamă a cheltuielilor făcute de protopopul Mihai, din fondul dăruit de Aron Vodă, pentru renovarea bisericii şi pentru clădirea şcolii.

Descoperirea d-lui A. A. Mureşeanu a fost o fericită revelaţie, căci dovedea nu numai profunda solicitudine, pe care au avut-o Braşovenii încă din vechime faţă de aşezămintele lor culturale şi verifica pe deplin nu numai existenţa unei şcoli româneşti la Braşov, către sfârşitul sec. al XVI-lea, ci în acelaş timp prezenta această şcoală, sub raportul proporţiilor şi confortului, ca cea mai impozantă şcoală românească, pe care au avut-o Românii de pretutindenea în această epocă.

IV.

După descoperirea d-lui A. A. Mureşeanu mai rămânea să se cunoască şi eforturile, pe cari le-au depus Românii braşoveni, pentru consolidarea şcolii lor, înainte de clădirea localului din 1597, şi să fie lămurită, cel puţin în linii mari, organizaţia acestei şcoli. Această importantă lacună voi căuta să o complectez eu, în cele următoare, utilizând preţioasele date, cuprinse în epilogul octoihului românesc, care a fost transcris la Braşov în 1570 de către diacul Oprea şi care face parte din colecţia mea de vechi manuscrise şi tipărituri româneşti.

1. A. A. Mureşeanu, *„Clădirea şcoalei româneşti din Braşov în anul 1597,* în „Anuarul IV al Institutului de istorie naţională", Cluj, p. 197—199, unde se dau şi alte precizări istorice.

Octoihul românesc este scris pe hârtie, care poartă cunoscuta marcă a fabricei de hârtie din Braşov : stema cu coroană,—pe care o găsim de ex. şi la hârtia, pe care a întrebuinţat-o diaconul Coresi la publicarea Liturghierului românesc, tipărit în acelaş an, 1570, la Braşov [1]).

Epilogul, important nu numai ca document istoric, ci şi ca document de limbă, este următorul :

„Această dmnedzeiască carte ce iaste osmoglasnic. o au scris cela întru sfnţi. părintele nostru Ioan Damaschin. dară nu cu ştiinţă omeniască. ce cu minte de sfnţii îngeri luminată au scris. iară acmu rumâniaşte scrisu-am eu Oprea diiac zeat popeei Dobre să fie de învăţătură ucenicilor cine învaţă dăscălie. şi să fie mai iuşor spre înţeles oamenilor creştini. cine cântă cumu grăiaşte şi David proroc şi înpărat. psalom. 46. cântaţi înţelegându : — Că cu voia ţăreei şi cu ştirea Măriei lu craiu. aşa au porâncit vlădica Pavel. cârmitoriu besearecilor rumâneşti. de suptu despusul Măriei lu craiu. cându au fostu acice în cetate în Braşov. să se mulţească cuvântul lu dumnedzeu. şi să se adaugă, până va veni vriame şi lesnire să scrie cu tipariul : — Aşişdere în şcoală mearşterii şi dascălii. să înveaţe mai vârtos rumâneaşte au porâncit, den carţile ce le deaderă boiarii cinstitului sfat de mainte. şi ce va da sfnţiia lui. împreună cu alalţi creştini buni. că în şcoală, cumu trebuiaşte şi în besearecă. aşa mai vârtos cuvântul lu dumnedzeu trebuiaşte să înţeleagă feciorii. dară cumu să înţeleagă deaca învaţă. în limbă striină de nu înţeleage nimea. iară sârbeaşte şi letineaşte să ştie numai cine iaste om cărtulariu oare preut. oare dascăl oare diiac. iară mişelamia n'are lipsă de-a ştirea ; — Şi am scris depre izvodul ce iaste în beseareca Şcheailor. de lângă cetatea Braşovului de l-au scos. den limba sârbească pre limba rumânească. sfnţii părinţi cine au fost mainte întru acestu loc : — Iară sfinţiei lui foarte plăcu. deaca ceti şi deade cartia să rămâne şcoaleei. şi chelciugul au cerşut dela creştinul cela bunul şi milostivul. sfiatnic dentâniu şi canţelariu. Măriei lu craiu jupânul Ceac Mihaiu. den cetate den Bălgrad. derepce că deade chelciug de-a se scrierea. şi alaltor beseareci : — Şi încă şi alta porânci sfniţiia lui să strângă preuţii milă dela blagocestivii voevodzi şi dela cinstiţii boiari, şi dela oamenii creştini. care cât se-are îndura de-a darea. derept să rădice şcoala de

---

1. N. Sulică, *O nouă publicaţie românească din sec. XVI-lea : Liturghierul diaconului Coresi*, tipărit la Braşov în 1570, Tg.-Mureş, 1927, p. 10.

iznoavă, căce slomnul şi chiliile beseareciei s'au vechit şi au scăzut, de nu iaste ca mainte de tremetia la învăţătură. den ţara Bârseei şi den tot ţinutul Ardialului : —

Celora milostivi amu tremete-va făptoriul şi spăsitoriul şi învăţătoriul lumiei. Hs dmnul nostru harul cela dulcele. că cine învăţăturiei sălaşiu rădică, şieş rădică sălaşiu în cerure. prea luminat şi întru oameni pomiană mai delungată şi mai tare. de fierul şi de aramea care furul nu va fura. nice vântul va strica. nice apa va neca. e oamenilor putiare dăruiaşte, derepce că învăţătura putiare iaste neminciunoasă şi despunitoare spată : — —

Napisah az Oprea diiac miarşteriu şcoaleei rumâneşti de lângă beseareca Şcheailor şi dascăl mai mare ucenicilor cine învaţă dăscălie. şi beseareciei psaltu dentâniu. vă leato 7078. şi era atunce craiu Ardealului şi ţăreei ungureşti Ianăş Jicmon. şi despunitoriu în toată ţara rumânească. Io. Alexandru voevod : — " [1]).

Copistul, care a transcris textul octoihului românesc şi a compus epilogul anexat acestei copii, este diacul Oprea, ginere al popii Dobre şi cumnat al învăţatului protopop de mai târziu, Mihai. Oprea îşi începuse cariera ca diac şi probabil fusese şi colaborator al lui Coresi. Este chiar de crezut, că era originar din Ţara Românească, sau cel puţin, că trăise în tinereţele sale acolo, stabilindu-se pe urmă la Braşov. Cel puţin faptul, că pe membrii „cinstitului sfat" (consiliului orăşenesc) dela Braşov îi numeşte în epilogul său, „boieri" şi nu „domni", cum se numiau în graiul localnicilor, dovedeşte, că nu era complect familiarizat cu terminologia curentă la Braşov. Trăind în atmosfera umanistă a Braşovului, diacul Oprea îşi însuşise o bună parte din capitalul de cunoştinţe, puse în circulaţie de această cultură, precum dovedeşte frumoasa sa comparaţie despre marii binefăcători ai culturii, cari ridicând un sălaş învăţăturii, îşi ridică „pomeană" (amintire) mai trainică, decât fierul şi arama, pe care nu va fi în stare s'o distrugă nici vântul şi nici apa. Este o imagine proprie numai celor familiarizaţi cu cultura clasică, şi reproducea celebra comparaţie („mo-

1. Epilogul are şi câteva forme arhaizante sau dialectale (ca de ex. păstrarea consoanei „n" palatalizate şi înmuiate, înaintea semivocalei „i" : dintâniu, dispunitoriu, rămânie, etc)., proprii octoihului, pe care l-a transcris diacul Oprea. In transcrierea textului cuprins în epilog şi reprodus mai sus am fost nevoit să omit notaţia lui „u" final (mut) cu „ier" slavonesc, — tipografia neavând caractere cirilice.

numentum aere perennius") din cunoscutul epilog al odelor poetului Horatius. [1]).

Această imagine, întrebuinţată de diaconul Oprea, este mai mult, decât un simplu împrumut, efectulat prin imitaţie, din limbajul convenţional al epocei. Diaconul Oprea era fără îndoială un bun cunoascător al limbei latine, căci altfel n'am putea înţelege, pentruce fixează el cunoaşterea limbei latine, alăturea cu cea slavonă, ca un postulat indispensabil pentru cărturarul român, care era pe atunci sau preotul sau dascălul sau diacul.

Trăind la o răspântie a culturii româneşti, diacul Oprea, din vechea cultură a tradiţiei româneşti aducea cu sine cunoaşterea limbei slavone, iar din noua cultură, reprezentată prin aderenţii reformaţiei şi ai umanismului, a adoptat cunoaşterea limbei latine. In felul acesta diacul Oprea a fost unul din primii precursori ai apropierii noastre de cultura latinizantă a Apusului. Cetind cu atenţie epilogul său, vom observa, cu uşurinţă, influenţa topicei latine, dar vom remarca şi bunul său simţ, care-l împiedeca să imite mai mult, decât era suficient, spre a da o formă plăcută şi rotunjită frazei româneşti.

Concepţia sa umanistă se vede şi din tendinţa lui de a evita formele stereotipe şi petrificate în clişeele obişnuite ale epiloagelor noastre bisericeşti şi de a le înlocui cu amănunte precise, proprii situaţiei, pe care ţinea s'o înfăţişeze.

Prin cultura şi prin preocupările sale intelectuale, diacul Oprea era cel mai indicat, să intre în legături de căsătorie cu cea mai însemnată familie de cărturari, pe care o avea pe atunci Braşovul românesc, cu familia preotului Dobre, care, precum afirmă cronicile locale, avea reputaţia unui preot distins prin învăţătura sa, iar fiului său Mihai se silise să-i dea o educaţie şi mai înaltă, trimiţându-l să-şi facă studiile la şcoala patriarhală din Ipec.

Cu toată cultura sa superioară, diacul Oprea nu fusese ispitit de dorinţa să ajungă preot la biserica Sf. Nicolae, fiindcă nu voia să se pună în calea cumnatului său Mihai, care după înapoierea sa dela şcolile din Sârbia, în lipsa unei vacanţe la Braşov, îşi făcea stagiul de preot începător la biserica din Râşnov. In schimb Oprea

---

1. Comparaţia este complectată cu imaginea tezaurului ceresc, pe care furul nu-l poate fura, după evanghelistul Matei, 6, 20 şi Luca, 12, 33. Să se vadă: N. Sulică, Clasicismul greco-roman şi literatura noastră, Tg. Mureş 1930, p. 4—5.

a obţinut postul de protopsalt, adecă de prim cântăreţ la biserica Sf. Nicolae. In acelaş timp a fost angajat şi la şcoală, în dubla calitate de „meşter" al şcolii româneşti şi de „dascăl mai mare" al ucenicilor, cari se pregăteau pentru cariera de dascăli (cântăreţi de strană şi învăţători).

Această dublă atribuţie dăscălească a lui Oprea dovedeşte mai presus de orice îndoială, că şcoala dela Braşov avea două secţii bine distincte: 1) un curs inferior, destinat pentru cei ce nu aveau aspiraţii la o cultură mai înaltă, pe care diacul Oprea îl numeşte „şcoala rumânească", desigur pentrucă aici toate materiile erau predate exclusiv româneşte, şi 2) un curs superior, destinat pentru cei cari se pregăteau pentru cariera de dascăli şi de clerici.

Din programa acestui curs superior, pe care-l urmau desigur şi viitorii profesionişti ai condeiului: diecii sau gramaticii, făcea parte, ca moştenire a vechei tradiţii, limba slavonă, care se menţinea încă în cele două Principate şi în regiunile mai refractare ale Ardealului; dar predomina limba română, ca cea mai importantă contribuţie culturală, pe care o aducea cu sine influenţa reformaţiunei. Alăturea cu limba română şi slavonă se introdusese în şcoala dela Braşov, desigur mai mult ca materie de încercare, şi limba latină, căci numai aşa se poate interpreta desideratul formulat de Oprea, ca cărturarii, (preoţii, dascălii şi diecii) să cunoască şi l. latină şi l. slavonă, spre deosebire de oamenii de rând sau cu o cultură inferioară, pentru cari este suficient să cunoască limba română.

Diacul Oprea îmbrăţişază în epilogul său problema şcolii româneşti dela Braşov, sub toate aspectele: al limbei de predare, al organizaţiei şi al instalării ei într'un local corespunzător. Din atmosfera acestei şcoli, care se poate reconstitui cu precizie pe baza acestui epilog, transpiră un spirit de reînoire, care se datoreşte cu evidenţă reformaţiunei. Se cere mai presus de toate naţionalizarea acestei şcoli, prin eliminarea limbei slavone şi prin introducerea limbii româneşti. Cu alte cuvinte, paralel cu naţionalizarea cultului divin în biserică, se cere şi românizarea învăţământului în şcoală, iar argumentele, conform manierei urmate de reformaţi, sunt scoase şi de astă dată, tot din Sfânta Scriptură.

Primul pas spre naţionalizarea şcolii dela Braşov s'a făcut în 1559, prin introducerea catehismului românesc. După acest catehism au urmat celelalte cărţi tipărite româneşte, până la

1570, căci în epilog se spune clar, că „boerii cinstitului sfat", adecă membrii consiliului orăşenesc, în frunte cu judele primar, au înzestrat şcoala dela Braşov cu toate cărţile disponibile româneşti.

Cum una din materiile principale, care se preda în această şcoală, era muzica bisericească, şi cum cântecele bisericeşti formau o parte integrantă a serviciului divin, care trebuia naţionalizat în mod integral, era firesc, ca să se înlăture, şi dela strană, cântecele slavone, şi ca viitorii cântăreţi şi clerici să se familiarizeze cu cântecele româneşti. Spre scopul acesta trebuia scos din şcoală octoihul (osmoglasnicul) slavonesc şi înlocuit cu unul românesc. Soluţia ideală ar fi fost, ca octoihul românesc să se tipărească, cum se tipăriseră celelalte cărţi bisericeşti, traduse româneşte.

O traducere românească a octoihului se găsea la Braşov şi fusese făcută de preoţii („sfinţii părinţi") de mai înainte ai bisericii Sf. Nicolae. După această veche traducere făcuse şi diacul Oprea o copie, pe care o întrebuinţa în şcoală la cursul de muzică bisericească, care se preda pe baza acestui text românesc. Exemplarul transcris de Oprea îl văzuse şi episcopul calvinizant al Românilor, care acum era Pavel Tordaşi, şi care în 1570 venise la Braşov, ca să se intereseze de tipărirea psaltirei româneşti şi a liturghierului românesc [1]). Episcopul a rămas încântat de vechea traducere românească, care i s'a arătat, şi cum n'avea mijloace să o tipărească, iar alţi editori nu se găseau, a apelat la o soluţie provizorie.

A rugat pe Mihai Csáki, cancelarul Ardealului, să cumpere exemplarul transcris de diacul Oprea, şi să-l dăruiască pe seama şcolii româneşti dela Braşov. Cancelarul Mihai Csáki [2]), român de obârşie şi unul din protagoniştii reformaţiunii, era mâna dreaptă a craiului Ioan Sigismund, care luase sub protecţia sa campania de convertire a Românilor. Bătrânul cancelar a avut un rol impor-

1. Episcopul Pavel Tordaşi a fost în anul 1570 în două rânduri la Braşov, în 13 şi 14 Ianuarie, când este primit cu toate onorurile şi i se fac daruri din partea oraşului şi în 1 Sept., când deasemenea i se trimit daruri (Hurmuzachi, Documente, etc., XI, p. 806—807). Deci tratativele cu diacul Oprea în chestia şcoalei dela Braşov le-a avut cu prilejul uneia din cele două vizite ale sale (Ianuarie sau Septembrie 1570). Să se vadă studiul meu despre liturghierul diaconului Corsei, pag. 9—10.

2. Despre situaţia lui Mihai Csaki la curtea craiului Ioan Sigismund şi despre rolul, pe care l-a avut în acţiunea de convertire a Românilor, să se vadă amănunte în studiul meu despre Catehismele româneşti din 1544 şi 1559, Tg.-Mureş, 1936, p. 68—69.

tant în marea acţiune de românizare a bisericii româneşti, şi precum ne spune diacul Oprea, venise şi în ajutorul altor biserici româneşti, înzestrându-le cu cărţile trebuincioase. A dat deci urmare cererii episcopului Pavel Tordaşi, achitând costul octoihului românesc, transcris de diacul Oprea, şi manuscrisul l-a dăruit şcoalei dela Braşov.

Prin măsura luată de episcopul Pavel Tordaşi, cu concursul cancelarului Mihai Csáki, se desăvârşeşte opera de naţionalizare a şcolii româneşti dela Braşov, — care se începuse cu 12 ani mai înainte, prin introducerea primului manual didactic românesc, care a fost micul catehism protestant dela 1559.

Ţinând seamă de ordinea, în care sunt amintite cele două categorii de profesori ai şcolii din Braşov, trebue să admitem, că „meşterul", — care reproduce pe latinescul „ludi magister" sau pe germanul „Schul-meister" sau şi mai exact pe ungurescul „iskolamester", — avea în grija sa cursul inferior; iar „dascălii", cari erau mai mulţi decât unul, — unul din ei fiind „dascăl mai mare", deci un fel de director, — erau profesorii cursului superior.

Numirea ungurească de „meşter", pe care o poartă diacul Oprea ca învăţător la cursul inferior, dovedeşte, că la influenţa mai veche săsească se adăuga acum o nouă influenţă : ungurească, — de altfel de scurtă durată, — prin intermediul primilor episcopi români calvinizanţi, cari încercau să introducă în organizaţia bisericească şi şcolară a Românilor formele şi instituţiile ungurilor calvini.

Influenţa reformaţiunei, fie în forma sa săsească, fie în forma sa ungurească, asupra şcolii româneşti dela Braşov, este evidentă. Din programa şcolară a reformaţilor s'a adoptat : 1) limba maternă (română) ca limbă de predare, care era acum şi limba cultului divin, şi 2) o lărgire a sistemului de bifurcare, într'un curs inferior, pentru copii, şi într'un curs superior, pentru adulţi.

Diacul Oprea, menţinându-şi postul de dascăl la copiii cei mici, era şi directorul cursului superior, la care, potrivit situaţiei sale de protopsalt al bisericei, preda ca materie de specialitate, muzica bisericească, întemeiată pe cele 8 glasuri. Ca materie nouă şi foarte importantă, introdusă sub influenţa reformaţiunei, începând din anul 1565, — din programa cursului superior făcea parte şi omiletica (oratoria bisericească) şi în legătură cu ea, exegeza biblică (tâlcul evangheliilor) sau interpretarea textelor biblice, cari serveau ca bază predicei. Am arătat mai sus, că predi-

catorul instituit la 1565 la Braşov de către episcopul Gheorghe de Sângeorz, nu putea face parte din personalul bisericesc, ci din corpul didactic, iar cartea întrebuinţată la acest curs exegetic şi oratoric, era Cazania calvină, la care se adăugase ca supliment şi o agendă (molitvelnic), care conţinea noile formule rituale calvine, destinate pentru biserica românească.

Epilogul diacului Oprea, conţine o informaţie preţioasă, şi în ceeace priveşte manualele româneşti, întrebuinţate în cele două cursuri ale şcolii din Braşov. Aceste manuale erau cele dăruite de consiliul orăşenesc al Braşovului, care înzestrase şcoala cu cărţi româneşti, încă din momentul apariţiei primei cărţi tipărite româneşte, care a fost catehismul din 1559. Astfel ipoteza, că catehismul — editat de judele Ioan Benckner şi pus la dispoziţia Românilor — era destinat pentru şcoala din Braşov, primeşte o confirmare directă şi categorică, prin mărturisirea diacului Oprea.

In consecinţă existenţa unei şcoli destul de bine organizată, care funcţiona pe lângă biserica Sf. Nicolae, pela mijlocul sec. al XVI-lea, rămâne un fapt definitiv stabilit. Chiar dacă n'am avea alte dovezi, ar fi suficientă mărturia celei mai vechi cronici a bisericii Sf. Nicolae (cronica lui Popa Vasilie), care ne spune, că popa Toma, care a funcţionat la Braşov între 1541 şi 1566, neavând feciori, a luat pe lângă sine pe nepotul său de soră, pe Dobre. Despre acest Dobre, cronicarul subliniază anume, că a fost admis ca al doilea preot, din cauza învăţăturii sale deosebite. Această învăţătură tânărul Dobre nu şi-o putuse câştiga, decât urmând o şcoală serioasă, cu cursuri sistematice. Şcoala era vechea şcoală dela Braşov, care în această epocă se menţinea la un nivel destul de remarcabil.

Dacă pela 1484 Românii din Răşinarii Sibiului [1]) au ţinut să cheme ca preot pe popa Bratu dela Braşov, fiul lui popa Petru şi strămoş al poetului Octavian Goga, — aceasta însemnează, că preoţii dela Braşov aveau încă depe atunci reputaţia unor preoţi distinşi prin învăţătura lor. Această învăţătură preotul Bratu nu şi-o putuse câştiga, decât admiţând existenţa unei şcoli la Braşov, către sfârşitul sec. al XV-lea.

Cronicile vechi ale Braşovului ne spun, că preotul Bratu a

1. Stinghe St. *Istoria bisericii Scheilor Braşovului*, p. 1; N. Sulică, *Inştiinţări*, Braşov, 1906, p. 3.

fost cerut prin intervenţia consiliului orăşenesc al Sibiului. Această intervenţie a Saşilor sibieni, era justificată prin faptul, că şi Sibienii, pentru corespondeţa lor cu Ţara Românească, îşi ţineau, întocmai ca şi Braşovenii, ca „scriitor la cetate", un preot român, cunoscător al limbei slavone.

Popa Bratu a fost chemat la Răşinari, graţie culturii sale, atât pentru nevoile sufleteşti ale Răşinărenilor, cât şi pentru nevoile diplomatice ale Saşilor sibieni. Socotelile Sibiului [1]) menţionează, cu data de 30 Noemvrie 1495, suma de un florin, dată ca gratificaţie preotului român pentru scrisorile româneşti scrise de el. Preotul era Popa Bratu.

Diacul Oprea ne dă un amănunt foarte important, şi în ceeace priveşte populaţia şcolară. Inainte de 1570 şcoala dela Braşov era chiar mai populată, pentrucă era frecventată nu numai de localnici şi de elevii veniţi din comunele apropiate ale Ţării Bârsei, ci şi din depărtări mai mari, din toate părţile Ardealului. Dacă în timpul din urmă numărul ucenicilor scăzuse, cauza a fost, precum ne spune diacul Oprea, insuficenţa sălilor de învăţământ. Şcoala fusese adăpostită în mai multe încăperi: într'un „slomn" mai mare şi în câteva chilii. Unde a fost acest „slomn", se ştie cu precizie, căci amintirea lui s'a păstrat până târziu. Fusese ridicat pe locul, unde a stat altarul vechei biserici de lemn şi unde stătuse multă vreme o cruce de lemn, înlocuită la 1795 cu o cruce de piatră, împrejmuită cu zid şi acoperită cu ţiglă, — care se vede şi astăzi, pe maidanul bisericei actuale. Slomnul este menţionat şi într'o cronologie a dascălului Radu Duma [2]), scrisă la anul 1759 şi amintirea lui am mai apucat-o şi eu, în copilăria mea, când noi copiii, jucându-ne în preajma crucii din curtea bisericii, spuneam, că ne jucăm „la slon" sau „la cruce". Dar pela 1570, ne spune diacul Oprea, slomnul, ca şi chiliile se învechiseră şi se deterioraseră, aşa că nu mai puteau cuprinde pe ucenicii veniţi de pretutindenea.

Faptul, că la 1570 se vorbeşte de chilii, cari în acea epocă aveau o destinaţie şcolară, dovedeşte, că biserica Sf. Nicolae avusese într'o vreme şi chilii călugăreşti, dintre cari unele au fost cedate pe seama şcolii. Cu alte cuvinte, biserica, — care într'un

1. Rechnungen aus dem Archiv der Hermannstadt und der sächischen Nation, I, Sibiu, 1880, p. 195.

2. *Cronologia lui Radu Duma*, a fost publicată de I. Prişcu, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 250, din 1920.

hrisov din 1655 al lui Grigorie Ştefan al Moldovei [1]) este numită încă „mănăstire-biserică", — fusese la început mănăstire cu preoţi de mir, cari îngrijeau biserica şi cu călugări, cari aveau în grija lor şcoala.

Episcopul Pavel, văzând starea, în care se găseau începerile şcolii, a îndemnat pe directorul acestei şcoli, pe diacul Oprea şi pe socrul acestuia, pe învăţatul preot al bisericii, pe Dobre, să apeleze la spiritul de jertfă al credincioşilor şi mai ales la cunoscuta generozitate a voevozilor şi boierilor noştri din cele două principate româneşti, spre a se putea ridica o clădire corespunzătoare, care să stea la înălţimea nevoilor şi resurecţiunei culturale, prin care trecea pe atunci Braşovul românesc.

Era un desiderat, pe care nu l-a putut realiza decât cumnatul dascălului Oprea şi fiul şi urmaşul popii Dobre : învăţatul protopop Mihai, peste 27 ani, când a ridicat din dania lui Aron Vodă al Moldovei masiva clădire şcolară, care — reclădită [2]) la 1760 — stă şi astăzi în stânga bisericei, ca o mărturie vie a eforturilor şi sacrificiilor făcute de înaintaşii noştri în epoca primei noastre redeşteptări şi regenerări culturale.

Actul de danie din 28 Noemvrie 1594 al lui Aron Vodă [3]), prin care i se asigură bisericei din Braşov o subvenţie anuală de 12.000 de asprii, — face amintire şi de doi diaconi. Menirea lor era nu numai să ridice fastul serviciului divin, în impozanta biserică de piatră, care abia numai acum, după 100 de ani, ajunsese să fie complect terminată, — ci şi să completeze personalul didactic al şcolii. In actul de danie din 1602 al lui Nicolae Pătraşcu [4]), prin care i se dărueşte bisericei din Braşov moşia Micşeneşti, găsim amintiţi, între martori, şi pe dascălii braşoveni Sava şi Vasilie. Ceeace însemnează, că în această epocă şcoala românească din Braşov, în afară de diaconii, cari formau personalul auxiliar, avea cel puţin doi dascăli mireni.

Deci şcoala, adăpostită dela 1597 încoace, într'un local propriu şi încăpător, avea la începutul secolului al 17-lea un personal didactic suficient. Şcoala, deşi nu mai atrăgea un număr aşa de mare de ucenici, veniţi din depărtări mai mari, ca mai înainte, — căci între timp se organizaseră şi alte şcoli româneşti, cum

1. St. Stinghe, *Istoria Bisericii Scheilor*, p. 177.
2. A. Bârseanu, *o. c.* p. 6; A. A. Mureşianu, *o. c.* p. 218.
3. St. Stinghe, *o. c.* p. 173—175.
4. Al. Papiu Ilarian, în *Tezaur de monumente istorice*, I, p. 254.

era şcoala depe lângă Metropolia din Alba Iulia sau şcoala reformată românească din Făgăraş, — îşi menţinea totuşi rolul de un important focar de lumină pentru localnici şi pentru Românii din împrejurime, plămădind şi fecundând acel spirit regenerator, care avea să transforme Braşovul, sub toate aspectele vieţii spirituale şi materiale, în cel mai important centru cultural, pe care l-a avut Ardealul românesc până la Unire.

Extrem de importantă este şi constatarea făcută de diacul Oprea, că textul românesc al octoihului, transcris de dânsul, fusese tradus din limba sârbească de preoţii de mai înainte ai bisericii Sf. Nicolae. Această constatare aruncă o lumină neaşteptată asupra rolului, până astăzi încă puţin lămurit, pe care l-a avut diacul Coresi la întocmirea textelor româneşti, pe care le-a tipărit. Mărturisirea diacului Oprea dovedeşte, că la biserica Sf. Nicolae din Braşov s'a desfăşurat o întinsă activitate literară, de către învăţaţii preoţi ai bisericei, încă înainte de epoca primelor tipărituri româneşti. Aceşti preoţi se îndeletniceau şi cu traducerea cărţilor bisericeşti sau cel puţin cu transcrierea traducerilor româneşti, venite din alte părţi. Sau, ceeace se pare şi mai aproape de adevăr, vechii preoţi ai bisericii Sf. Nicolae se remarcaseră, deopotrivă, şi ca traducători ai textelor bisericeşti încă netraduse şi ca copişti ai traducerilor deja existente şi venite la Braşov, în urma contactului intens, pe care l-a avut Braşovul comercial şi politic, aproape cu toate regiunile României de azi. Acest contact se făcuse tocmai prin harnicii şi isteţii cărăuşi, comercianţi, agenţi şi curieri, recrutaţi încă din cele mai vechi timpuri de către Saşii braşoveni, dintre Românii din Şcheii Braşovului.

In cazul acesta, procesul de purificare şi de modernizare a vechilor traduceri româneşti, venite din regiunile nordice ale ţării, şi concomitent, prima încercare de unificare a limbei noastre literare se făcuse la Braşov, încă înainte de Coresi. Numai în felul acesta se poate înţelege uşurinţa neşovăitoare, cu care s'a angajat diaconul Coresi la Braşov, la marea şi dificila operă de tipărire a primelor traduceri româneşti, ca şi viteza, câteodată aproape vertiginoasă, cu care a procedat la înfăptuirea acestei opere. Coresi a găsit la Braşov traduse gata cărţile principale liturghice şi toată partea lui de contribuţie la redactarea textelor tipărite de el, se reduce, în cele mai multe cazuri, la unificarea ortografică şi la o nouă revizuire a vocabularului vechilor traduceri româneşti, cari se păstrau la Braşov. Dar nici la această

redactare definitivă a textelor tipărite Coresi n'a lucrat singur, căci, precum se vede clar din toate indiciile, a avut şi concursul preoţilor contimporani ai bisericei Sf. Nicolae [1]).

Ţinând seamă de mecanismul extraordinar de complicat şi anevoios al unei traduceri noi sau al unei transpuneri dialectale, — ceeace în nici un caz nu se putea efectua la repezeală, — cred, că putem afirma cu toată certitudinea, că dacă n'ar fi existat la biserica Sf. Nicolae din Braşov un stoc de traduceri româneşti efectuate de mai înainte, nu s'ar fi putut ajunge încă la ideia de a tipări româneşte cărţile principale liturghice.

Pentrucă greutatea nu consta în a găsi o tipografie şi o editură, când acestea se ofereau de sine din partea Saşilor braşoveni, ci greutatea cea mare era de a avea mai întâi o traducere acceptabilă românească. Această greutate însă n'a existat pentru Coresi, admiţând, — aşa precum suntem obligaţi să admitem, — că traducerile româneşti le-a găsit aproape gata la biserica Sf. Nicolae.

Dacă din acest vechiu inventar de traduceri româneşti anterioare primelor tipărituri româneşti, astăzi nu se mai găseşte nimic în arhiva bisericei Sf. Nicolae din Braşov, faptul este foarte explicabil. Manuscrisele româneşti nu s'au mai păstrat, fiindcă nu se simţea nevoia de a fi păstrate, în momentul ce ele apăruseră în tipar. In schimb s'au păstrat câteva manuscrise slavone mai vechi, pe cari le-a salvat numai pietatea faţă de limba, care fusese odinioară limba cultului divin şi care în sec. al XVI-lea se mai menţinea încă, ca limba canonică a bisericei româneşti din cele două principate învecinate.

Ultima concluzie, care se desprinde, în această ordine de idei, din mărturisirea şi din fapta diacului Oprea, este, că la Braşov exista, atât în legătură cu biserica, cât şi în legătura cu şcoala, o veche tradiţie cărturărească, care se manifesta mai ales prin transcrierea textelor bisericeşti. Diacul Oprea însuşi fusese şi copist, căci copiase octoihul românesc. Putem deci presupune, că între îndeletnicirile viitorilor clerici şi dascăli, cari frecventau şcoala dela Braşov, erau şi exerciţiile de transcriere caligrafică a manuscriselor mai vechi; cu alte cuvinte se poate admite şi existenţa unei şcoli organizate de copişti la Braşov.

Faptele culturale, cari s'au produs în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, la Braşov, ne mai îndreptăţesc, în legătură cu

1. N. Sulică, *Catehismele româneşti*, p. 61.

programa de învăţământ a şcolii din Braşov, la următoarele concluzii:

Pe lângă materiile menţionate mai sus, o altă materie de predare, pentru începători, ca şi pentru adulţi, era catehisarea (un curs elementar de dogmatică), pe baza catehismului tipărit în anul 1559, care avea formatul mai mic, caracteristic pentru manualele didactice şi despre care ştim precis, că a fost introdus în şcoala dela Braşov, prin hotărîrea consiliului orăşenesc din 12 Martie 1559.

In programa cursului superior intra desigur şi dreptul canonic, predat pe baza „Pravilei Sfinţilor Apostoli", care se tipărise tot în timpul acesta la Braşov, în prima linie, tot pentru nevoile şcolii, având formatul tipic al manualelor didactice, cu litere chiar mai mici, decât ale catehismului.

Toate acestea sunt concluzii, la cari ne obligă afirmaţia categorică a diacului Oprea, că în şcoala dela Braşov s'au introdus din capul locului, toate cărţile, tipărite la Braşov şi dăruite de consiliul orăşenesc, ca şi alte cărţi româneşti sau manuscrise, pe le-a promis episcopul Pavel.

In rezumat programa materiilor predate, în şcoala dela Braşov, sub influenţa reformaţiunei, se poate reconstitui astfel:

1. Cursul inferior: cetit, scris, rugăciuni şi cântece bisericeşti, micul catehism, foarte probabil şi noţiuni de aritmetică (suntem într'un oraş prin excelenţă comercial), — toate predate exclusiv româneşte.

2. Cursul superior: *a*) materii predate româneşte: catehizarea mai desvoltată (dogmatica), exegeza, omiletica, dreptul canonic, tipicul şi muzica vocală bisericească, caligrafia; *b*) limba slavonă şi foarte probabil limba latină. Acest program trebue să credem, că s'a urmat, începând din anul 1559, când s'a produs prin Saşii braşoveni prima intervenţie în afacerile şcoalei româneşti, şi până la moartea craiului Ioan Sigismund (1571), care stimulat mai ales de cei doi consilieri români, Mihai Csaki şi Gaşpar Bekes, a fost cel mai fervent susţinător al campaniei de convertire a bisericei româneşti.

După moartea lui Ioan Sigismund, tronul Ardealului trece asupra Bathoreştilor catolici, sub cari biserica românească începe să respire ceva mai liber, dându-i-se posibilitatea, să se mai emancipeze de sub presiunea bisericei calvine. Cei dintâi, cari au reacţionat, cu toată energia, au fost Braşovenii, cari n'au înţeles nici

odată să se abată, în ceeace priveşte credinţa şi ritul, dela tradiţia ortodoxiei. Catehismul protestant din 1559, deghizat cu destulă îndemânare, l-au primit, fiindcă nu conţinea atacuri făţişe în contra dogmaticei ortodoxe. Antipatia lor faţă de catolicism, ca şi faţă de ritul şi dogmele reformate, apare cu evidenţă dintr'o însemnare românească, scrisă pe un molitvelnic slavon manuscris, cumpărat în 1569 de Popa Dobre şi dăruit bisericei. Sf. Nicolae. Această însemnare cuprinde o „învăţătură", în care se arată, cum să se procedeze cu aceia, care sunt gata să se lapede „de toată leagea lătinească şi de a lu Mărtin Ereticul şi de toate eresele lor şi de toate hulele lor, cu carele hulescu pre d(u)hul sv(â)ntu şi pre pr(ea)c(e)sta şi pre sv(i)nţii lui dumnezeu şi pre sv(i)ntele icoane" [1].

Acest interesant document dovedeşte, că în adevăr propaganda protestantă reuşise în parte, şi prin părţile Braşovului, să facă proseliţi printre Români şi să-i atragă la erezia lui „Mărtin Ereticul", dar biserica oficială din Braşov, reprezentând intransigenţa ortodoxă, detesta categoric orice abatere dela tradiţiile ortodoxiei şi era gata să reprimească în sânul său pe rătăciţi.

Dar reacţiunea cea mai puternică, care s'a produs la Braşov, după moartea craiului Ioan Sigismund, în contra propagandei reformate, a fost Cazania ortodoxă, tipărită de Coresi la 1581 şi tradusă de cei doi preoţi ai bisericii Sf. Nicolae, Popa Iane şi Popa Mihai. In predoslovia acestei cazanii se subliniază datoria preoţilor români de a păzi şi de a păstra tradiţia bisericei sobornicesti şi apostoleşti, — „întreagă şi sănătoasă", aşa că „nici să adaugă nici să ia nimic", mai ales după ce biserica strămoşească a fost supusă atâtor tentaţiuni şi a trecut prin atâtea dificultăţi, căci predoslavia continuă astfel:

„Insă mai vârtos într'acest greu, ce e în lume acum, derepce că mulţi oameni creştineşti întru multe chipuri de credinţe şi învăţături noao pleacă-se şi întru părerile loruşi sălbătăcescu-se, şi pentru o împreunare a credinţeei, ce era lăcuind ei, se întorc şi den sfătuirea legiei şi a credinţeei iară ei se striinează".

Prin urmare şcoala dela Braşov, — cu toate insistenţele Saşilor luterani şi Ungurilor calvini, cu toată acţiunea episcopilor calvinizanţi, susţinuţi de autoritatea politică a ţării şi cu toată activitatea „predicatorului" instituit în 1565, — ca rezultat şi efect

1. Invăţătura a fost publicată de I. Prişcu în revista „Ţara Bârsei" nr. 2, din 1930, p. 131—132.

final, n'a acceptat din inovaţiunile reformaţiei, decât naţionalizarea (românizarea) învăţământului şi câteva materii, cari aveau darul de a înviora învăţământul, de a ridica nivelul spiritual al şcolii, de a întări conştiinţa românească şi de a provoca o ataşare şi mai strânsă la tradiţiile ortodoxe ale bisericei strămoşeşti.

Braşovul românesc are meritul de a fi fost nu numai cea dintâi comunitate din tot cuprinsul României de astăzi, care şi-a naţionalizat biserica şi şcoala, în a doua jumătate a sec. XVI-lea, ci are şi meritul incontestabil, de a fi ridicat primul protest literar (Cazania ortodoxă din 1581) în contra încercării de a înstreina sufletul românesc, salvând ortodoxia românească, din cea dintâi cursă grea şi primejdioasă, care i s'a întins.

V.

Utilizând documentele istorice, cari ni s'au păstrat şi analizând vechea situaţie socială, economică şi culturală a Românilor din străvechiul cartier al Braşovului, am încercat să reconstituesc imaginea vechei şcoli româneşti dela Braşov, a cărei existenţă şi evoluţie se poate urmări încă de pe la anul 1400, când a luat fiinţă prima organizaţie bisericească a Românilor braşoveni. Chiar dacă n'am avea alte indicii, cari să ne oblige să admitem existenţa unei vechi şcoli la Braşov, încă înainte de sec. al XVI-lea, — epilogul diacului Oprea, scris la 1570, ne furnizează un argument de ordin filologic şi istoric, mai mult decât concludent, care pune mai presus de orice îndoială vechimea şcolii româneşti de la Braşov şi care aruncă o lumină surprinzătoare asupra drumului, pe care l-a urmat la noi şcoala, atât ca termen cultural, cât şi ca instituţie, în evoluţia sa istorică. Diacul Oprea întrebuinţează în epilogul său de 4 ori cuvântul „şcoală", ceeace însemnează, că la 1570 „şcoala" era un termen curent cultural şi de mult încetăţenit la Braşov, având exact forma, sub care este generalizat astăzi la noi.

Dacă în „Lucrul Apostolesc", tipărit la Braşov de Coresi la anul 1563, textul românesc traducând pe slavonescul „ucilişte" (lat. schola, grec. schole) nu întrebuinţează termenul de „şcoală" sau alt echivalent românesc, ci ne dă o circumscriere foarte vagă, cu ajutorul substantivului „învăţătură" [1]), — acest fenomen se explică prin faptul, că textul coresian reproduce o traducere stân-

1. Faptele Apostolilor, 19, 9.

gace mai veche, făcută într'o regiune, în care şcoala nu era cunoscută, ca o instituţie permanentă şi unde nu putuse pătrunde nici termenul de „şcoală".

Oricât de mare ar fi asemănarea între „şcoala" românească şi latinescul „schola", cuvântul românesc nu face parte din moştenirea noastră directă latină. La baza cuvântului românesc (cu „ş" în loc de „s") stă forma dialectală nord-italiană (veneţiană) [1] „şcuola", care a trecut ca termen cultural la toţi Slavii de Vest, cari au adoptat religia romano-catolică. Dela aceştia cuvântul a trecut sub forma de „şkola" şi la Slavii ortodocşi, cum sunt Sârbii şi Bulgarii. Noi n'am avut contact decât cu Slavii ortodocşi din sudul Dunării şi este foarte probabil, că termenul de „şcoală" l-am împrumutat mai curând dela Sârbi decât dela Bulgari. Dacă cuvântul apare mai întâi la Braşov, — aceasta înseamnă, că Braşovenii l-au importat, ca termen cultural, fie prin emigranţii stabiliţi la Braşov pe la sfârşitul veacului al XIV-lea şi veniţi din sudul Dunării, dintr'o regiune, unde cuvântul slav „şkola" era un termen curent, fie prin Braşovenii, cari îşi făcuseră studiile la şcolile din Sârbia, căci cazul protopopului Mihai dela Braşov nu cred, că este un caz izolat, ci un caz, care se încadrează într'o tradiţie mai veche.

Vechea limbă slavonă, care se întrebuinţase la început în biserica noastră, era cunoscută la Braşov sub numele de limbă „sârbească", şi este consecvent numită „sârbească" în toate tipăriturile dela Braşov din sec. al XVI-lea, ca şi în toate cronicile bisericii româneşt, din Scheiul Braşovului. Ceeace dovedeşte un vechiu contact cultural al Braşovenilor cu Sârbii, anterior secolului al XVI-lea. Graţie acestui contact, cuvântul „şkola" a trecut de mult timp din limba sârbească în limba Românilor braşoveni, ca import cultural, şi a avut timpul necesar să evolueze şi să se adapteze firii limbei româneşti, transformând vocala „o" în diftongul „oa". Aşa s'a ajuns încă de timpuriu la forma complect românizată : „şcoală" (cu „oa"). Dacă la 1570 s'ar fi întrebuinţat la Braşov forma „şcolă" (cu „o"), aceasta ar fi însemnat, că cuvântul era încă un împrumut recent. Cum însă se întrebuinţa

1. Din aceeaşi sursă, din forma italiană, trecută prin filieră slavă, — derivă şi cuvântul unguresc „iskola" (pronunţă „işcola"), cu „i" protetic, propriu limbei ungureşti. Incercarea de a căuta originea cuvântului românesc şcoală (Treml Lajos, Magyar-nyelv, nr. 281—282, 1933, p. 35—37) în ungurescul „iskola", nu este serioasă.

forma complect asimilată („şcoală", cu „oa" în loc de „o"), aceasta însemnează, că cuvântul circula de mult în graiul Braşovenilor şi că prin urmare şcoala dela Braşov era, şi ca instituţie, de o dată foarte veche, în orice caz mult mai veche, decât sec. al XVI-lea. Braşovul a fost centrul de radiaţie, de unde s'a răspândit cuvântul „şcoală", pretutindenea, până unde a putut pătrunde influenţa culturală a Românilor braşoveni. In Noul Testament, tipărit la Alba Iulia în 1648, se întrebuinţează termenul „şcolă" (cu „o"), ceeace era un neologism recent, datorit şcolilor reformate ungureşti, şi ceeace însemnează, că la această epocă Alba Iulia nu mai cădea în raza de influenţă culturală a Braşovului.

Tradiţiile culturale ale bisericei şi ale şcolii româneşti din Braşov, cari primeau un nou impuls în a doua jumătate a sec. XVI-lea, prin atmosfera umanistă şi prin celelalte idei culturale lansate prin reformaţiune, a dat Braşovului o seamă de cărturari români, cum au fost diacul Oprea şi cumnatul său, protopopul Mihai, traducătorul principal al splendidei cazanii ortodoxe, tipărite la Braşov, de Coresi, în 1581.

Seria acestor cărturari o continuă în prima jumătate a sec. al XVII-lea Popa Vasilie, fiul protopopului Mihai şi autorul celei mai vechi cronici româneşti a bisericii Sf. Nicolae din Braşov. Această cronică, afară de interesul său local, are şi meritul de a fi prima cronică românească, care tratează un subiect românesc, precedând, în ordine cronologică, opera marelui vornic Grigore Ureche. [1])

Conştiinţa valorii proprii şi a rolului excepţional, pe care l-au avut aceşti vrednici Braşoveni în trecutul lor mai apropiat, în marea mişcare de regenerare culturală a neamului nostru, şi faptul, că acest rol le-a creiat o situaţie specială, care-i ridica mult peste Românii din celelalte părţi, precum şi aspiraţiile lor de emancipare faţă de atot puternica cetate a Braşovului săsesc, — a determinat pe Popa Vasile cronicarul, ca pentru istoria specială a Românilor braşoveni să adopte o eră proprie: era „dela venirea Bolgarilor". Această eră specială era o influenţă clasică: o imitaţie a erei dela fondarea Romei, iar „Bolgarii" erau acei colonişti români, veniţi din Bulgaria, cărora li se datora ascensiunea

1. Cronica Popii Vasile am publicat-o în „Inştiinţări", Braşov, 1907. Aprecieri asupra cronicei am dat în ziarul „Deşteptarea", Braşov, 1906 şi 1907. Să se vadă şi studiul d-lui Şt. Meteş: „Cronica popei Vasile din Scheii Braşovului", publicat în „Drum drept", 1913, nr. 3.

economică şi culturală a vechei aşezări dela Braşov, şi cari venind către sfârşitul sec. al XIV-lea de pe meleagurile Bulgariei, aduceau cu sine numele de „Bulgari", nu ca denumire etnică, ci ca nume al ţării de origine. Ca emigranţi „bulgari" au fost primiţi şi consideraţi aceşti Români, şi de către Saşii stăpânitori ai Braşovului, cari au dat din cauza aceasta vechiului cartier românesc, numele de „Belgerei" (ungureşte Bolgarszék), iar pe Românii braşoveni deasemenea i-au numit multă vreme, în actele lor oficiale, „Bulgari", paralel cu denumirea obişnuită de „Valahi".

Această denumire de „Bolgari", care era numirea oficială, dată Românilor braşoveni, a adoptat-o în cronica sa şi Popa Vasile, cu atât mai mult, pentrucă această denumire era în spiritul culturii umaniste, prin care se introdusese maniera de a determina şi de a numi popoarele moderne, printr'un nume clasic sau cel puţin cât mai vechiu. Astfel în literatura contimporană Ardealul se numeşte „Dacia", iar Ardelenii „Daci", Ungaria se numeşte „Pannonia", iar Ungurii „Pannoni".

După aceeaşi manieră, popa Vasile numea cartierul românesc: „Bolgaria", iar pe Românii braşoveni i-a numit „Bolgari". Popa Vasile este în istoria noastră culturală continuatorul acelui spirit umanist, care se manifestase întâia oară, între Românii braşoveni, la diacul Oprea.

VI.

Invăţătura nicăieri la Români n'a fost atât de apreciată ca la Braşov. Braşovenii au ajuns să înţeleagă rostul şi marea valoare a culturii, printr'o seculară şi agitată experienţă: prin contactul lor zilnic şi prin lupta lor îndârjită cu cetatea săsească a Braşovului, care-i stăpânea prin supremaţia sa politică, dar şi prin forţa sa culturală; prin contactul lor cu imensa lume de negustori, cari se revărsau din toate părţile la târgurile Braşovului; prin contactul cu lumea din afară, pe care o cutreerau în lung şi în lat, din cele mai îndepărtate centre ale comerţului oriental şi până la marile târguri ale oraşului Lipsca.

Cetatea Braşovului — care graţie reformaţiei şi umanismului avea în a doua jumătate a sec. XVI-lea un aspect atât de impresionant, — îi fascina şi îi stimula pe isteţii şi ambiţioşii Români din cartierul învecinat, prin viaţa sa palpitantă, prin puternica sa organizaţie, prin bogăţia sa, prin clădirile sale şi prin instituţiile sale culturale. Şerban tipograful, fiul diaconului Coresi,

numește Brașovul (în epilogul liturghierului slavonesc, tipărit la 1588), într'un elan de admirație : „minunata cetate a Brașovului". Acelaș aspect minunat îl avea Brașovul, nu numai înlăuntrul puternicelor ziduri ale cetății săsești, ci și dincolo de aceste ziduri, în cartierul românesc, unde printre șirurile pitorești de arbori roditori începuseră să răsară casele de piatră și unde, în mijlocul lor, se înălța, la sfârșitul veacului, falnic o splendidă biserică de piatră, complect renovată, ale cărei turnuri subțiri și elegante parcă simbolizau, în năvala lor îndrăzneață spre cer, avântul și aspirațiile Brașovului românesc, și unde în preajma bisericei strălucea o școală nouă de piatră, solidă și impozantă, în care limba românească își recucerise definitiv drepturile sale firești. Cartierul românesc, prin proporțiile și importanța sa, își pierdea tot mai mult aspectul de sat și îmbrăca înfățișarea de oraș. Românii îl și numeau „oraș", în mândria lor, iar pe sine se numeau „orășeni", și stimulați de conștiința importanței lor și îndârjiți de ingerințele samavolnice ale cetății săsești, începură nu peste mult o luptă sistematică pentru emanciparea lor, nu numai bisericească și economică, ci și administrativă-politică. Visul lor era independența și autonomia. Temeiurile lor de drept și garanțiile de reușită le găseau în bună starea lor materială, în efortu-rile lor culturale și în sprijinul material și moral, pe care-l așteptau și îl primeau din cele două principate românești.

Râvna de învățătură a Brașovenilor o înregistrează cu admirație, la 1743, iezuitul Francisc Fasching, când subliniază, precum s'a menționat deja, ca un fenomen unic în felul său, faptul, că școala românească din Brașov era cercetată deopotrivă de tineri și de bătrâni, de copii și de oameni însurați. Pe lângă această râvnă, pe care au depus-o Brașovenii, spre a se cultiva în cercuri cât mai largi, grija lor principală a fost în toate vremurile, de a avea în fruntea lor îndrumători, în special preoți și dascăli, cât mai învățați și vrednici, cari să le poată reprezenta interesele în toate împrejurările și față de ori și cine, cu demnitate și cu succes. Nu există biserică și localitate românească din tot cuprinsul României de astăzi, care să se fi ilustrat, fără intermitențe, prin atâtea serii de preoți învățați și vrednici, ca biserica Sf. Nicolae din Brașov. Ei au fost îndrumătorii spirituali ai Românilor din Brașov, în toate marile acțiuni bisericești, culturale și naționale, nu numai de interes local, ci și general românesc. Brașovul, unde s'au tipărit primele cărți românești cu concursul preoților

localnici, şi unde s'au făcut poate şi primele traduceri româneşti, — a fost leagănul atâtor iniţiative şi opere de ordin cultural şi literar. La Braşov, s'a scris prima cronică românească cu subiect românesc (cronica lui popa Vasilie), s'a întocmit primul calendar românesc (prin dascălul Petru Şoanul), s'a scris prima gramatică românească (prin dascălul Dimitrie Eustatievici), s'a publicat prima revistă şi primul ziar politic românesc al Ardealului şi s'au înregistrat atâtea alte fapte cărturăreşti, cari reprezintă o neîntreruptă tradiţie culturală de sute de ani. Braşovul a fost cea mai puternică citadelă a ortodoxiei româneşti întotdeauna, de câte ori credinţa strămoşească era ameninţată cu slăbire sau cu desfiinţare. Braşovul a fost punctul de contact, unde s'au întâlnit în toate vremurile aspiraţiile vechiului regat şi aspiraţiile Ardealului românesc. Lupta de emancipare a Braşovului românesc simboliza, în miniatură, marea ideie de emancipare şi libertate a neamului întreg. In Braşovul, care a văzut oştirile biruitoare ale lui Petru Rareş, Mihai Viteazul şi Radu Şerban, şi care cunoscuse binefacerile ocrotitoare ale lui Neagoe Basarab, ale lui Aron Vodă şi ale altor voevozi, s'a plămădit în taina tăcută a inimilor, timp de sute de ani, idealul acelei unităţi naţionale, care trebuia să vină odată.

La Braşov s'a deschis la 1850, ca continuare şi complectare a vechilor tradiţii şcolare, celebrul liceu ortodox, cu anexele sale de mai târziu : o şcoală superioară de comerţ şi o şcoală reală, — care avea să fie încoronarea tuturor eforturilor şi aspiraţiilor culturale ale Braşovenilor şi care a dat neamului nostru de pretutindeni atâţi intelectuali de seamă, în toate domeniile vieţii noastre publice.

La Braşov s'a formulat întâia oară la noi, prin rostul învăţatului diac şi dascăl Oprea dela 1570, marea acsiomă culturală, că „învăţătura puteare iaste neminciunoasă şi despunitoare spată", adecă : cultura este putere nemincinoasă şi armă stăpânitoare.

Devotaţi acestui crez, pe care nu l-au desminţit niciodată, Braşovenii au fost timp de atâtea sute de ani aproape singurii, cari, cu eforturi şi sacrificii eroice, au îndrumat fără întrerupere destinele culturale ale Ardealului românesc. Unindu-şi eforturile cu silinţele celorlalte centre de viaţă românească şi revărsându-şi razele binefăcătoare asupra Românilor de pretutindeni, Braşovul românesc a avut prin şcolile sale, un rol proeminent în pregătirea

şi consolidarea acelei unităţi spirituale şi culturale, căreia trebuia să-i urmeze unitatea politică de astăzi.

Şcoala dela Braşov, ctitoria acelor Voevozi români, cari au fondat şi înfrumuseţat şi istorica biserică a Sf. Nicolae, — era predestinată să pregătească calea acelui spirit, salvator şi întregitor de neam, care venea tot din ţara vechilor noştri voevozi.

Cu marele act al unirii se încheie cel mai glorios capitol din istoria şcoalelor româneşti din Braşov, pentrucă până atunci aceste şcoli îndepliniseră nu o misiune locală sau regională, ci o misiune universală românească. Astăzi, influenţa culturală a Braşovului românesc s'a redus, prin concurenţa firească a celorlalte centre de cultură românească, pe cari ni le-a dăruit România întregită. Insă trecutul de glorie al şcoalei româneşti din Braşov rămâne, şi în această nouă fază a istoriei şi culturii naţionale, un titlu de mândrie şi un stimulent, nu numai pentru Braşov şi instituţiile sale culturale, ci pentru orice şcoală românească, care-şi înţelege menirea şi apreciază rostul eforturilor, cari se depun astăzi pentru consolidarea culturală a ţării întregite. Acele figuri luminoase de apostoli, cari au ilustrat, timp de atâtea secole, istoria şcolii româneşti din Braşov, vor rămânea pilde pururea vii, animatoare şi stimulatoare, pentrucă ele prin sălaşul, pe care l-au ridicat învăţăturii, şi-au asigurat o „*pomeană*" (amintire) *mai delungată şi mai tare de fierul şi de aramea, care furul nu va fura, nice vântul va strica, nice apa va neca*".

Tabloul de mai sus, — prin care am încercat să fac o reconstituire a vechei şcoli româneşti dela Braşov, începând dela cele mai îndepărtate vremuri ale existenţei sale, şi până la sfârşitul secolului al XVI-lea, — nu constitue un capitol izolat din trelurul Braşovului românesc.

Şcoala se încadrează organic, prin puternicile sale radiaţiuni, în istoria culturală a neamului nostru întreg. Cine doreşte să aibă o imagine mai complectă despre trecutul Românilor braşoveni şi despre evoluţia istorică a învăţământului românesc, va găsi bogate informaţii în cele două opere de bază ale D-lui N. Iorga: Braşovul şi Românii, Bucureşti, 1905, şi Istoria Invăţământului românesc, Bucureşti, 1928.

VII.

Astăzi, când se sărbătoreşte activitatea literară, didactică şi ştiinţifică a unuia dintre cei mai de seamă apostoli ai şcolii româneşti şi dintre cei mai destoinici îndrumători şi organizatori ai culturii naţionale, — care este domnul profesor *Constantin Kiriţescu*, directorul general al învăţământului superior, — am crezut, că cel mai potrivit omagiu de iubire şi admiraţie, pe care i-l poate aduce un fost dascăl al istoricului liceu „Andrei Şaguna" din Braşov, sunt rândurile de mai sus, prin cari am încercat să reînviez şi să reconstituesc, din resturile răsleţe ale vechilor noastre documente, imaginea celei mai vechi şi mai glorioase şcoli româneşti, pe care a avut-o neamul nostru înainte de unirea sa integrală.

Domnul profesor Constantin Kiriţescu, prin opera sa culturală, atât de luminoasă şi atât de multiplă, şi-a ridicat cu prisosinţă acel monument mai trainic, decât fierul şi decât arama, de care vorbea la 1570 dascălul Oprea dela Braşov; iar noi, dascălii de azi, nu putem fi decât fericiţi, văzând, că munca unuia dintre cei mai vrednici dintre noi, este recunoscută şi apreciată. Doară singura satisfacţie, la care aspiră dascălul, — care şi-a transformat cariera în apostolat şi-şi smacină puterile „în slujba unei credinţe" — este, să i se recunoască, că a muncit cu devotament. Domnul Constantin Kiriţescu are din plin această satisfacţie.

Tg. Mureş, 1. II. 1937.

BCU IAŞI/CENTRU

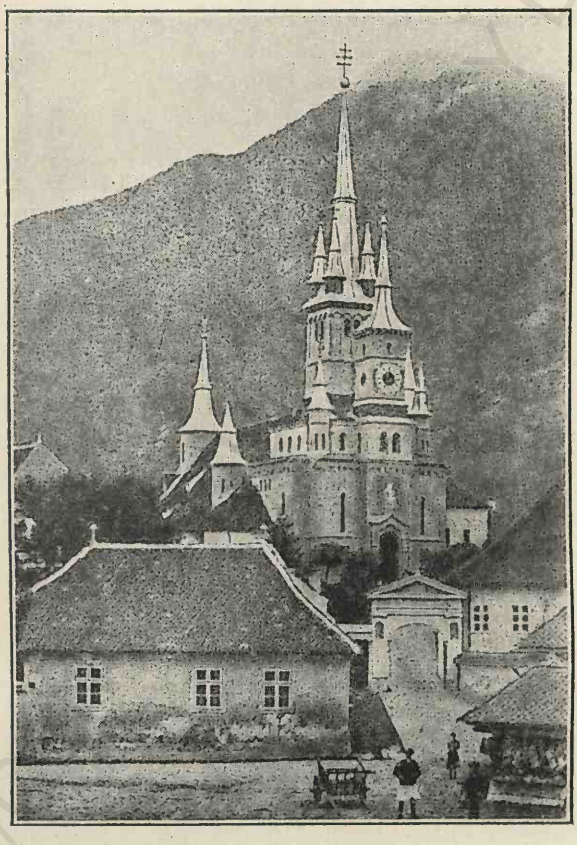

Fig. 1. — Biserica Sf. Nicolae din Braşov, ctitorie a lui Vlad Călugărul şi Neagoe Basarab.

BCU IASI LIBRARY

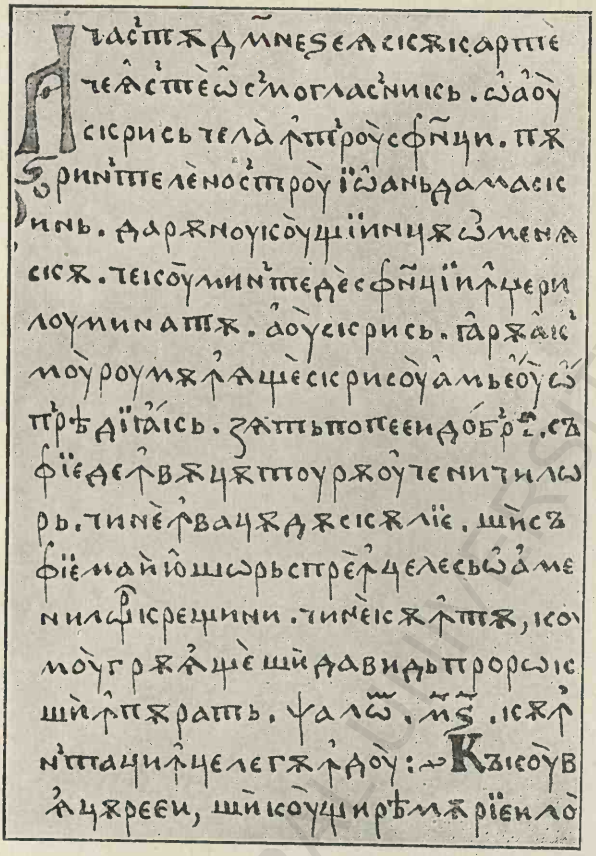

Fig. 2. — Prima pagină din epilogul octoihului românesc, transcris la Braşov, în 1570 de diacul Oprea.

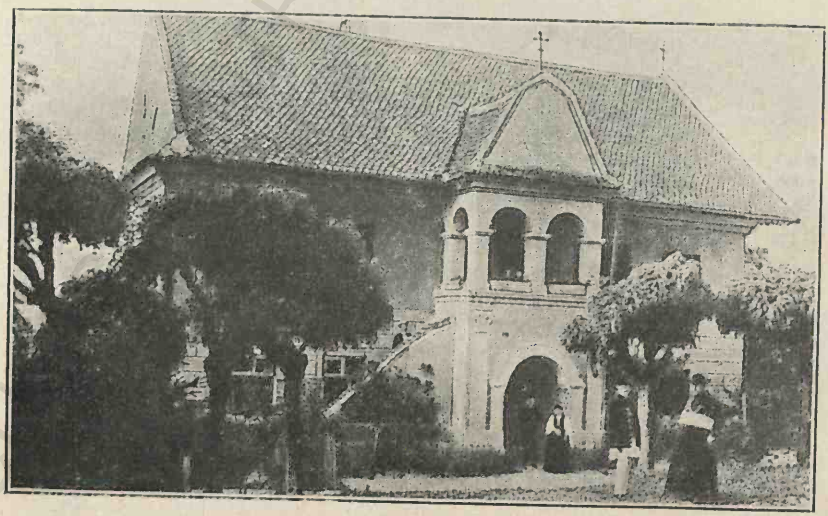

Fig. 3. — Vechea şcoală românească dela Braşov, ctitorie a lui Aron-Vodă al Moldovei (1597), reclădită la 1760.

CERCETĂŞIA ŞI ŞCOALA

de VASILE ŞUTEU

Trecătorul grăbit care îşi îndreaptă paşii pe Bulevardul Take Ionescu, spre Şosea, nu observă dărâmarea unei case mari, boereşti, aşezată la întâlnirea Bulevardului cu Str. Alexandru Lahovary.

In această casă, cedată de Primăria Capitalei „Asociaţiei Cercetaşilor României", la 1 Iunie 1915, am fost chemat de Inaltul Comandant şi însărcinat cu frumoasa misiune de a conduce mişcarea cercetăşească în Capitală, ca instructor şi comandant de cohortă.

Ideea cercetăşiei, doctrina lui Baden Powell, a celebrului general englez, a trecut graniţa la noi într'o atmosferă încărcată de praf de puşcă şi a fost primită cu entuziasm de toată suflarea românească. In fruntea mişcării era chiar Alteţa Sa Regală Principele Carol, promotorul iniţiativei, îndrumătorul cercetăşiei la noi în ţară, care a împrumutat mult din dragostea sinceră de care era înconjurat şi din autoritatea de care se bucura şi instituţiei cercetaşilor, căreia i s'a devotat cu tot sufletul.

Tânărul Prinţ de viţă împărătească s'a coborât ca instructor de cercetaşi, în mijlocul copiilor, cari simţeau şi recunoşteau jertfa Alteţei Sale şi însemnătatea gestului Lui.

Şi l-au răsplătit copiii cu dragoste sinceră şi devotament pe Inaltul nostru Comandant, şi când se găsea în mijlocul cercetaşilor, ca instructor, şi când dădea ordine sau formula instrucţiuni pentru adaptarea şi naţionalizarea ideii cercetăşeşti.

„Vreau să formez puteri şi caractere, spunea Regele Ţării, şi am îmbrăţişat Cercetăşia. Ea nu desvoltă numai puterea trupească ci şi sentimentul de solidaritate, care trebuie să stăpânească viaţa noastră".

De altfel, doctrina engleză, cu farmecul noutăţii, cu acel suflet nou pe care-l răspândea, cu legea şi legământul original, cu sistemul ei de patrulă, cu şezătoarea binefăcătoare şi cu o uni-

formă pitorească şi simpatică copiilor, cu excursiile dese care-l puneau pe micul orăşean în contact cu natura, era vrednică de atenţia Inaltului Comandant.

Cercetăşia aducea un crez nou şi binevenit: armonizarea între poruncile educaţiei şi interesele ţării.

Şcoala, chiar dela început, a fost prinsă în hora entuziasmului binefăcător, întrucât raportul ei cu cercetăşia era de leală şi sinceră conlucrare.

Cu ce bucurie au salutat elevii şi profesorii, primii instructori, excursia dela Comana, făcută metodic, cu program, cu consilieri technici cari lămureau şi explicau mulţimii de copii cum se citeşte o hartă, despre viaţa de pădure şi la baltă, despre traiul ţăranilor sau ce povestesc cercetaşilor ruinele dela Comana.

Nu se făcea, după cum nu se face nici astăzi o excursie, o plimbare la câmp, sau la pădure, fără şezătoarea care să picure în sufletul elevului cercetaş o cunoştinţă folositoare sau un sfat străbătător în suflet, fiindcă instructorul vorbeşte cu însufleţire, în cadrul naturii şi fără catalogul care îngrozeşte.

Cine nu-şi aminteşte cu evlavie despre pelerinajul cercetaşilor la Curtea de Argeş, veniţi să salute respectuos pe îndurerata Regină şi poetă Carmen Sylva, şi cine nu-şi aminteşte cu duioşie, cu mândrie, de prima adunare generală din 21 Mai 1915, când patru mii de cercetaşi şcolari au stat patru zile în tabăra dela Herăstrău şi au defilat în faţa Majestăţilor Lor, sub conducerea înaltului nostru Comandant şi în entuziasmul întregii Capitale, care simţea că pregătirea sufletească a întregii suflări româneşti pentru marele examen al neamului, trebuia să treacă şi asupra copiilor.

Şi ceasul cel mare a sosit în 14 August 1916. Cercetaşii şi cercetaşele au primit botezul sângelui, iar Instituţia şi-a creiat aureolă de eroism, prin suferinţe, prin sacrificii.

S'a creiat o tradiţie cercetăşească.

Şcolile au devenit colonii cercetăşeşti, cu regimul, legea, regulamentul şi metodul de lucru al Comandamentului Cercetaşilor.

Niciodată cercetăşia n'a cunoscut o epocă mai înălţătoare ca în războiul nostru cel mare.

Gândiţi-vă la eroina dela Jiu şi la jertfa miilor de cercetaşi pentru idealul visat de înaintaşi.

Urmează apoi munca uriaşă a unui neam pentru consolidarea acestei uniri, câştigată cu mari jertfe.

Şcoalei i se cere să-şi îndoiască silinţele şi munca, să creieze personal românesc pentru toate nevoile unei administraţii îndoit de mare faţă de trecut şi, mai presus de toate, şcoalei i se cere să pregătească unificarea sufletească a neamului, după unirea geografică dobândită.

Pentru această operă de consolidare sufletească, cercetăşia, refăcută sub conducerea Alteţei Sale Regale Principele Nicolae şi la 1932 a Majestăţii Sale Regelui, ctitorul ei, îşi reia vechiul ei elan şi înscrisă în Straja Ţării, îşi oferă serviciile ei entuziaste şcoalei şi ţării.

Care părinte sau autoritate şcolară nu va primi cu entuziasm colaborarea unei instituţii cu tradiţie şi al cărei comandament suprem e chiar Regele Ţării?

Cercetăşia are deci o superioritate vădită şi prin idealul pe care-l cultivă, de a face din fiecare cercetaş un om de caracter, un om de nădejde şi un bun Român, prin respectul şi împlinirea poruncilor legii cercetăşeşti, dar şi prin metodul de lucru fixat instituţiei, de cunoscutul general englez.

Cercetăşia se adresează patrulei, ca unitate de instrucţie şi de educaţie cercetăşească, alcătuită din şase cercetaşi uniţi prin afinităţi sufleteşti.

Sufletul untăţii e şeful ei, un cercetaş ales de ei, ca cel mai vrednic, prieten, camarad şi instructor.

Această notă originală, de a te adresa copilului, de a-i insufla sentimentul de mândrie şi onoare şi de a-l face colaboratorul tău în instrucţia şi educaţia camarazilor a asigurat cercetăşiei succesul şi-i asigură şi astăzi, la noi şi în toate ţările, în care a străbătut.

Prietenii cercetăşiei socotesc însă că şi îndrumarea dată tineretului spre cinstirea lucrului manual este o inovaţie tot aşa de fericită, datorită genialului general englez.

Şcoala este prea intelectualistă şi lumea e pornită să dispreţuiască munca manuală.

Cercetăşia introduce, chiar dela început, obligaţiunea „specialităţilor", a deosebitelor meserii, nu numai în scop educativ, dar şi practic, în vederea orientării profesionale a cercetaşilor.

Cercetăşia este de altfel şi un sprijin al familiei care în vremurile acestea, şi din pricina mamei funcţionare sau lucrătoare, din nenorocire, a scăzut mult din vechea ei autoritate, slăbind şi supravegherea copilului.

Dar copiii? Pentru elevul școalei primare și pentru cei mai mărișori, cercetășia este o bucurie, o binefacere.

Gândiți-vă la excursiuni, la mult așteptata jamboree, sau la jocurile conduse cu pricepere de un instructor îndrăgit de copii și de doctrina lui Baden Powell!

Și totuși, cercetășiei școlare îi lipsește o condiție esențială de propășire. Ii lipsește sprijinul sufletesc cel mai important: participarea și înscrierea tuturor profesorilor tineri, a tuturor, în rândurile instructorilor cercetași.

Aceasta ar fi nu o reformă, ci o datorie urgentă cerută de interesele neamului și de vremurile grele ce ne așteaptă.

Și cu toate că e urgentă și necesară porunca vremii, mă tem că nu se poate deocamdată înfăptui, pentru că dacă nici în trecut nu puteai cere dela un corp didactic frământat de nevoi și griji materiale sacrificii speciale și mai ales entuziasm, prezentul nu e mai puțin vitreg.

Când însă școala va fi obiect de preocupare constantă și de apreciere din partea tuturor cercurilor conducătoare, va avea posibilitatea să se ocupe intens de toate aceste inițiative fericite, ca: Straja Țării, Crucea Roșie, Cercetășia. Atunci, excepționala bunăvoință de astăzi se va traduce în obligație morală pentru toți și va da roadele așteptate.

Până atunci, prima problemă urgentă ce se pune pentru cercetășie este fixarea școlilor, ciclurilor de școli sau vârstei copiilor asupra cărora va activa străjeria și ce rămâne cercetășiei ca domeniu de activitate.

Dacă cercetașilor li s'ar reduce domeniul de activare, limitându-l numai la clasele cursului superior, de școli supra-primare, vom fi siliți, cu părere de rău, să renunțăm la tradiționalul nostru voluntariat și să introducem obligativitatea, pentru toți elevii claselor superioare, de a se înscrie în rândurile cercetașilor.

In programul de activitate cercetășească am putea încadra, și lucrul e cu putință, și educația premilitară, reușind astfel să împăcăm această îndatorire națională cu programa școalelor noastre, spre mulțumirea tuturor.

Personalul necesar pentru înfăptuirea acestor îndatoriri prevăzute de lege, condus și controlat de școală, s'ar putea recruta și din supraveghetorii de ordine, studenți sau licențiați ai Facultăților de Litere, Științe și ai Institutului Superior de Educație

Fizică, precum și din profesorii tineri, în primii ani de carieră, obligați să urmeze și ei cursurile de instructori.

Socotesc că și comitetele școlare, dacă ar mai scăpa de multele sarcini ce li s'au impus, în vremea din urmă, cu plata personalului administrativ și de serviciu și a orelor suplimentare, ar contribui cu multă bunăvoință la acoperirea cheltuielilor cerute de această activitate, făcută spre binele copiilor și în folosul școalei.

In schimb, cercetășia, prin caracterul ei dinastic și național, ar da școalei un prețios sprijin pentru educația acestor înalte sentimente; prin propovăduirea faptei bune, ar întări educația sentimentelor de iubire de oameni; iar prin accentuarea cultivării lucrului manual, prin specialități, va atenua caracterul prea intelectualist al școalei noastre teoretice.

Pentru seminarii și școlile normale, organizarea lor cercetășește a dat bune rezultate, iar experiența dobândită în timpul războiului, la Sculeni și Bâlca, ar fi un îndreptar sigur și pentru vreme de pace.

Conducerea coloniei cercetășești a Trotușului, din 1918, cu cei 350 seminariști și normaliști, mi-a sugerat și ideea organizării coloniilor de absolvenți normaliști cu absolvenții seminarului, pentruca întruniți în semestrul de primăvară și vară într'o școală cu regim cercetășesc, să se poată pregăti mai bine pentru marea misiune ce-i așteaptă pe acești viitori conducători ai satelor noastre. Pentru înfăptuirea acestui program cercetășesc în școală, dacă Ministerul și Comandamentul ar vrea să mobilizeze pe toți cercetașii de război și pe toți colegii din învățământ care pot să dea sprijin și simt vitregia vremurilor ce ne așteaptă, noi, cercetașii bătrâni și tineri, vom răspunde:

„Gata oricând la datorie!"

AMINTIRI

DIN TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT AL „AZILULUI ELENA DOAMNA"

de EUFROSINA TONEGARU

C'est le propre des grands coeurs de découvrir le principal besoin des temps où ils vivent et de s'y consacrer.

S'au scris multe, şi de mulţi, despre opera filantropică născută din pornirea sufletului nobil al Generalului Dr. Davila, totuşi nu va fi destul, ca să se poată pricepe voinţa şi stăruinţa desfăşurată de acest om în anii scurtei sale vieţi, pentru a atinge apogeul la care a ţintit cu îndârjire chiar dela început. Dintr'un cuib, care adăpostea 40 orfane, a înălţat un edificiu măreţ; şi din plăpânde, sfioase copiliţe a dat ţării institutoare, profesoare, mame model.

Mulţumită împrejurărilor, că Doamna ţării, Elena Cuza şi mai în urmă Regina Elisabeta au îmbrăţişat opera venită la timp, pentru cultura poporului, mulţumită mărinimiei şi devotamentului D-nei Ana Davila, Azilul Elena Doamna a devenit o instituţie folositoare.

N'a trecut prin Capitală nici o persoană distinsă prin rang ori ştiinţă, care să nu fi vizitat şi Azilul Elena Doamna şi să nu fi rămas în admiraţie.

Monografia acestui aşezământ s'a făcut de unele persoane bine iniţiate.

Mie, îmi revine să povestesc câte ceva din viaţa mea trăită 13 ani în acel mic raiu, copilă şi adolescentă. Păcat, că nu mai sunt în stare să aştern frumos pe hârtie tot ce am simţit şi încă mai reţin după o trecere de timp prea îndelungată. Dar, o să încerc, să înşir ca într'o poveste tot ce-mi trece acum prin minte: cum am fost îngrijite noi, orfanele, în acea casă părintească;... cum învăţământul, la început, se făcea mai mult în aer liber, în capul livezii de pruni de lângă vie; cât interes se desfăşura pentru îngrijirea sănătăţii..., despre excursiuni, examene trimestriale şi altele multe, care astăzi sunt arătate ca inovaţiuni.

Un ordin oficial fusese dat în toată ţara ca fiecare judeţ să trimită câte o orfană bursieră în Azilul Elena Doamna.

Parcă fu ieri, când într'o dimineaţă de Noembrie 1865, conform acestui ordin, însoţită de bunica mea, după şase zile de

drum dela Câmpulung, am ajuns la Bucureşti. O clădire mare, neterminată bine de roşu, aşezată într'un câmp din marginea oraşului, era pe atunci Azilul Elena Doamna. Cum am sosit, o călugăriţă catolică ne primi. Formalităţile îndeplinite repede, bunicuţa plecă, ştergându-şi lacrimile. Fusei condusă într'o clasă mare, spaţioasă şi aşezată între alte fetiţe mici ca şi mine, îmbrăcate în negru. Era pe înserate. Clasa luminată numai cu câteva lumânări de seu aşezate în sfeşnice galbene ici - colea, pe bănci. O tăcere apăsătoare, ne întrista, ne făcea să plângem. Deodată uşa cea mare a clasei se deschise cu sgomot. Un domn înalt, tânăr, frumos apare.., şi cătând spre grupul nostru, întrebă : „Unde sunt fetiţele sosite astăzi?" O călugăriţă vioae, cu faţa zâmbitoare ne prezentă pe rând, numindu-ne : Boierovici Ecaterina din Târgu-Jiu, Eftimescu Alexandrina din Râmnicu-Vâlcea, Ionescu Anastasia din Giurgiu şi Pandelescu Eufrosina din Câmpulung. Bunul domn, care nu era altul decât Generalul Davila, ne ridică în braţe pe rând, ne purtă pe umăr prin clasă, repetând la fiecare : „Asta este fata mea ! Şi asta este tot fetiţa mea ! Toate sunt fetele mele. „Schimbaţi-le rochiţele negre. Lacrimile să nu intre aici".

Chiar de a doua zi am început a trăi viaţa de şcoală în ritmul ei regulat. Rugăciuni, mici poezii, împletitul cu două cârlige, numărări, jocuri, erau ocupaţii, pe care le făceam în aceeaşi clasă numită „sala de rugăciune", pentrucă aici se făceau rugăciunile dimineaţa şi seara. Această clasă era luminată de trei ferestre şi abia se putea încălzi de cele două sobe înalte de faianţă. O icoană mare a lui Isus şi alte două mai mici formau un mic altar aşezat între cele două ferestre dinspre răsărit. Pe peretele din faţa altarului era un tablou reprezentând pe Isus Cristos înconjurat de copii, având în părţi tablourile Doamnei Elena şi al Mitropolitului Filaret. Câteva bănci, o tablă şi un pian compuneau mobilierul şcolar. O sală de mâncare, două dormitoare cu cele trebuincioase întregeau noua noastră locuinţă. Pentru toaleta de dimineaţă, două supraveghetoare asistau fetiţele cele mai mici, care nu se puteau îngriji singure. Pentru spălatul feţei se aflau şase lighiane de aramă iar într'o altă sală, băi de zinc, sub îngrijirea unei călugăriţe. Greu de tot a fost începutul. Mai târziu, localul s'a terminat şi s'a transformat ca printr'o minune.

La începutul existenţei lui, Azilul Elena Doamna a fost pus sub conducerea călugăriţelor catolice dela Santa Maria.

Această iniţiativă a fost bine venită, fiindcă bunele misionare cu experienţa lor, cu tactul lor înţelept, au iubit şi au îngrijit orfanele, — le-au deprins în chip atrăgător cu viaţa de şcoală. De altfel se vedea bine că totul se executa după ordine, după dispoziţii superioare.

Doamna Elena, despre care s'a spus cu câtă dragoste îmbrăţişase educaţiunea micilor orfane, venea foarte des să ne vadă,

însoţită totdeauna de Generalul şi D-na Davila. Noi, aşezate în rând, o întâmpinam cu acelaş cântec:

Unde este mama noastră?
Noi pe toţi am întrebat.
Şi toţi, la Măria Voastră
Să venim, ne-au îndreptat.
Doamnă, care ne eşti mamă
Şi ne creşti cu dulce dor,
Tu, al cărui nume-l chiamă
Buza noastră încetişor.
Mama micelor orfane să trăeşti mulţi ani!

Doamna căuta să ne vadă dela cap până la picioare; apoi mulţumită împărţea prăjituri, acadele, fructe. In ajunul Crăciunului din acel an (1865) ni s'a pregătit în cea mai mare taină bradul vesel, aducător de bucurii. Sunt încredinţată că până atunci, nici una dintre noi nu mai văzuse *pomul* zis *„de Crăciun"* încărcat cu tot felul de fructe poleite, cu păpuşi, cu lanţuri de hârtie colorată şi lumânările, iar lângă trunchiul bradului jos, într'un leagăn de muşchiu şi înconjurat de îngeraşi, micul copilaş Isus, pentru care fusesem pregătite să-i cântăm duioasele versuri: Prunc sfânt, divin, născut sărac în iesle! Mic, slab copil ca noi şi tu erai.

Maicile acelea culte şi delicate aveau darul de a fermeca ochii şi închipuirea copiilor.

Cine-şi poate închipui bucuria, mirarea noastră, cu deosebire când Doamna împărţea cu mâna ei păpuşile şi pachetele încărcate cu tot felul de fructe şi pe deasupra câte un cozonac!

Parcă bucuria Doamnei era mai mare decât a noastră; se vedea după felul cum ne mângâia, şi după cum ne lăuda că am învăţat lucruri multe şi frumoase. Da, da! Ştiam rugăciuni, mişcări de ordine, ştiam să păşim uşor în marş cântând cu mânuţele îndoite la spate. Mai învăţasem să ne prezentăm frumos în faţa Doamnei, să-i facem reverenţă îndoind genunchii şi aplecând uşor capul, totdeauna cu faţa senină şi cu uitătura dreaptă. Vorbiam încet.., râdeam din vârful buzelor...

Cu câtă nerăbdare aşteptam orele de după amiază de Sâmbăta! Atunci aveam rezultatul purtării noastre din cursul săptămânii. Atunci Maicile ne împărţiau acele drăgălaşe cartoane în felurite culori pe care era imprimat: „Silinţă la învăţătură", „Bună purtare",... „Curăţenie",... „Mulţumire generală"...; iar la isprăvitul lunii, ni se împărţeau iconiţe, unele cu Domnul Cristos, altele cu Sf. Ioan ori cu Sf. Fecioară.

După cum zice poetul, că adesea seninul se schimbă în nori, tot aşa viaţa noastră bună, liniştită trebui să cunoască şi zile triste.

Cu puţin înainte de abdicarea Domnitorului Cuza (11 Februarie 1866), Doamna Elena a venit să ne vadă însoţită de cei doi băieţei ai M. M. L. L. precedată ca totdeauna de cutii cu prăjituri, de lăzi cu portocale. Aşezată pe fotoliu între cei doi copii

ne-a împărţit darurile aduse. Fiecare fetiţă înainta, făcea complimentul învăţat, şi în şorţul întins drăgălaş, primea dela cei doi copilaşi bomboane, iar dela Doamna, portocale şi câte un bristol pe care sta imprimat numele „Elena" încoronat de stema ţării. Fetele sărutau mâna doamnei, care le mângâia ca o mamă. Adaog aci o întâmplare, care atunci mi s'a părut şi tristă şi neînţeleasă. Trecuse numai câteva zile dela cea din urmă vizită a Doamnei, când într'o seară, după ora rugăciunei, am mai întârziat cu toatele, strânse într'o clasă vecină cu capela improvizată a călugăriţelor. In timp ce două fete mai măricele ţineau de mână pe cei doi copii ai Doamnei şi se plimbau în lungul clasei, celelalte tăcute, triste, priviau nedomirite de ceeace se petrecea. Se şoptea numai că Doamna se afla în capelă şi aştepta să plece acasă la soţii Davila. A doua zi s'a ştiut de toţi că Doamna va părăsi ţara şi că va mai veni să ne vadă pentru cea din urmă oară.....

S'au făcut pregătiri pentru supremul adio, fără nici o speranţă de revedere. In acest scop o parte a sălii de rugăciune a fost schimbată într'un colţ de cer senin şi înstelat, unde se putea vedea Maica Domnului cu copilul în braţe, ţinând o coroană simbolică a faptelor bune. De o parte şi de alta era străjuită de cei doi Archangeli cu făclii aprinse în mâini. Tabloul acesta viu era compus din orfane.

La sosire, Doamna fu întâmpinată de fetiţe cu duiosul lor cântec: „Unde este mama noastră? după care o fetiţă înaintă şi rosti câteva cuvinte, apoi toate celelalte repetarăm în cor: „nici o coroană nu va fi mai strălucitoare ca a Mamei noastre, în cer!" Durerea despărţirei fu covârşitoare. Doamna ne părăsi în lacrimi lăsând în urmă-i jale.

Plecând, lăsă Azilului ca amintire un dulap mare cu toată argintăria ei de masă: tacâmuri, farfurii mari şi mici, tăvi, castroane, căni, toate purtând iniţiala Doamnei cu stema ţării; şi mai lăsă un dulap cu diferite lucruri primite dela doamnele din înalta societate.

Organizaţia Azilului Elena Doamna

Vara anului 1866 a adus multe schimbări în Azilul Elena Doamna. Clădirea mărită avea acum pe lângă clasele primare, săli spaţioase, cu ferestre mari, mobilier nou pentru clasele normale şi un mobilier deosebit pentru ateliere. Elevele fură deosebite după aptitudinile lor: unele în cursul superior, altele în atelier, care era subîmpărţit în mai multe secţiuni. Atelierul albiturilor şi al reparaţiilor avea o sală cu totul separată. Mult complicată era sala unde se învăţa cusutul cu mâna şi cu maşina, împletitul ciorapilor. De aci ieşiau sute de rochii, sute de şorţuri, capişoane, corsete, paltoane etc.—halate pentru infirmerie şi pentru menaj, etc.

Călugăriţele fură înlocuite cu institutoare aduse dela şcoala centrală din Craiova. Fu adus un preot pentru învăţătura şi prac-

tica religiunii ortodoxe. Un medic (Dr. Trandafirescu) da consultaţiuni în fiecare zi. La început două camere serveau ca infirmerie, aprovizionate cu tot felul de medicamente. Doctorul Dentist Lempart vizita şi da îngrijirile necesare, gratuit.

Din toate părţile ţării, zilnic sosiau orfane. Cel mai mare contingent l-a dat oraşul Iaşi şi oraşul Galaţi. Au venit fetiţe şi din Odesa şi din Târnava.

S'au înfiinţat pe rând clasele normale; şi cu toate că nu existau decât foarte puţine cărţi tipărite, învăţământul făcu progrese repezi. S'a introdus muzica vocală cu profesorul Cart, gimnastica cu Moceanu, dansul cu Wilmont, dicţiunea cu D-na Flectenmacher, canto cu Niniţa Ureche, pianul cu mai multe profesoare, vioara cu d. Flectenmacher profesor la Conservator. Cu profesorul Cart, muzica vocală a avut un frumos succes, cu deosebire, leturghia executată după textul Wachmann era înălţătoare.

In anul 1870, când s'a sărbătorit centenarul lui Beethowen, la vechiul Ateneu, la marele concert au luat parte şi elevele Azilului. M. M. L. Lor Domnitorul Carol şi Doamna ţării Elisabeta au asistat la această serbare.

Ca recompensă şi încurajare, Profesorul Wachmann acordă elevelor distinse din clasele normale locuri la concertele simfonice dela Ateneu.

Azilul Elena Doamna sub protecţiunea Reginei Elisabeta.

Ca o încoronare a atâtor silinţe, a unei munci atât de rodnice, Dumnezeu cu nepătrunsa-i bunătate, trimise orfanelor o altă mamă. Noua Doamnă a ţării, Principesa Elisabeta şi Domnitorul Carol luară Azilul sub protecţiunea lor. Mult a fost impresionată viitoarea regină Elisabeta de nevinovatele urări cu care a fost întâmpinată de orfane, cu deosebire de cuvintele ce-i adresă una mai micuţă:

„Doamnă, bine că ai venit!
„Să am tot ce am dorit:
„Şi bonboane, şi acadele,
„La păpuşi mândre cordele, etc.
„Doamnă bine că ai venit!" (Din piesa de V. Ureche).

De atunci Regina Elisabeta s'a ocupat totdeauna de Azil, şi fiind de aceleaşi păreri cu soţii Davila, a contribuit mult la desvoltarea picturii în uleiu, pasteluri, etc., cu diferiţi profesori: M-me Pinel, Henţia, Hidz, Hermannstall, Miss Borodena, care preda şi limba engleză.

Prin stăruinţa M. S. Doamnei s'a înălţat capela Azilului. Cele patru panouri ieşite din penelul inspirat al pictorului Tătărăscu, reprezintă scene din viaţa lui Isus. La sărbători mari, şi cu deosebire în săptămâna patimilor, Măria Sa Doamna găsa o adevărată mângâiere sufletească să asiste.

De multe ori am văzut prin curtea din faţa bisericuţei pe regele Carol împreună cu generalul Davila discutând despre unele modificări cerute de nevoile localului, ori de învăţământul şcoalei. Regele găsea un fel de uşurare de toate grijile, un fel de recreaţie când se afla printre copii !... Fără suită, fără aghiotant urca dealul Azilului dinspre palatul dela Cotroceni şi după ce se opria câteva minute la mormântul copiliţei sale, se ducea într'una din clasele primare, a III-a ori a IV-a, unde asista la lecţiile de istorie şi de geografie. Punea întrebări şi avea preferinţă pentru hărţile mute.

Favoarea de care se bucurau orfanele era învederată prin mai multe dovezi. Mica Principesă Maria, însoţită de baroneasa de Witzleben, venia să se joace cu fetiţele noastre. In anii aceia se înfiinţase pe lângă cursul primar secţia sistem Froebel pentru copii mai mici de şapte ani.— Un material didactic sosit din Germania servia la practica pedagogică din această clasă. In Capitală exista pe atunci o singură şcoală nemţească sistem Froebel, — sau grădiniţă de copii, cum se numeşte acum.

Mica Principesă juca voioasă şi după cum se potrivia cântecul cădea în genunchi cu scrisorica în mână în faţa oricărei fetiţe ; dar avea preferinţă pentru eleva Tincuţa Ionescu. M. M. L. L., în călătoria ce au făcut la Sigmaringen în vara anului 1873, au luat şi pe Tincuţa ca tovarăşe de joacă a prinţesei.

Inalta bunăvoinţă a Reginei Elisabeta pentru şcoala noastră, a fost şi faptul că a preferat să ia lecţii de limba română dela o absolventă a cursului normal. In fiecare zi, dimineaţa, un cupeu al palatului venia să ia pe Constanţa Niculescu, fericită de onoarea cu care era distinsă.

Mai mult ! Pentru încurajarea meritului, pentru înălţarea prestigiului acestei instituţii culturale, M. M. L. L. înfiinţară din caseta lor particulară două burse, cu care au fost trimise în Germania, două orfane, ca să se specializeze în pedagogie. Aceste preferate ale norocului, doi ani cât au stat la Gotta, s'au bucurat de protecţia prinţului Anton de Hohenzollern, tatăl regelui nostru. In toate vacanţele erau aduse la castelul Sigmaringen şi după cum permitea timpul erau trimise să facă excursiuni pe malul Rhinului şi la alte locuri pitoreşti din Elveţia, ca Schaffhausen.

Puterea exemplului : delicateţe, punctualitate.

Institutoare, profesori, eleve, toţi par că şi-au luat ca normă : „Indeplinirea datoriei înainte de toate". Nu se pomenea de întârziere la intrarea în clasă, ori absenţă dela ora de predarea lecţiei. O elevă care s'ar fi îmbolnăvit din imprudenţă, se alegea cu nota trei la purtare. Pe când clopotul şcoalei anunţa începutul ori terminarea unei lecţiuni, profesorul, punctual deschidea uşa clasei, ori scobora treptele catedrei.

Cum pe atunci se găsiau puţine cărţi tipărite, mai toate ştiinţele se învăţau din notele prinse din explicaţiile profesorilor.

Acele explicaţii erau atât de lămurite, atât de bine înţelese, încât din notele luate puteam forma texte. In afară de Geometria de Melic, depe note am învăţat istoria cu domnul profesor Minescu şi cu d-nul Zotu, până în clasa VI-a. Şi, tot de pe note am învăţat ştiinţele naturale şi religia. De altfel învăţasem noi stenografia cu un domn Stoenescu.

Delicateţea, bunătatea domnilor profesori şi dreptatea cu care eram notate în catalog făceau să ne îndoim puterile în îndeplinirea sfintelor noastre datorii. Niciodată nu mi s'a întâmplat ca vreuna dintre noi să fie umilită cu vreun cuvânt jignitor. Indată ce păşiam în clasa I-a Normală, eram tratate cu titlul de „domnişoară".

Numai notele din catalog ne dădeau măsura capacităţii noastre; iar distincţiunile dela finele anului şcolar ne înălţau valoarea personală faţă de noi înşine şi ne întăriau credinţa în puterile noastre.

Delicateţea unui General Davila, delicateţea unui Dr. Sache Ştefănescu erau fără margine, ceva nemai pomenit. Să vă dau un exemplu: Eram în vacanţa mare, la Brebu. Intr'o zi de Luni, Generalul gata de plecare la Bucureşti fu rugat de Doamna Davila să ia în trăsură până la Câmpina pe şefa menajeră şi o elevă, care trebuiau să facă cumpărături de alimente. In momentul plecării, Generalul ne făcu semn să ne urcăm în trăsură. Eu, care n'aş fi îndrăsnit să fac un pas înaintea Generalului, m'am codit a lua loc înaintea dumnealui. Vesel şi poruncitor în acelaş timp se adresă sentenţios: „Ascultarea, îndeplinirea unei invitaţii este un semn de politeţe, de bună creştere". A trebuit să ocup locul de lângă Mutter Blues, iar bunul Părinte în faţa noastră pe scăunel a mers până la târg. Tot drumul ne-a povestit diferite istorioare relative la buna cuviinţă, fie de pe la noi, fie din Franţa.

Când vorbesc despre puterea exemplului, nu pot lăsa în uitare numele câtorva profesori, model de buni educatori, prin felul de a preda lecţiile cele mai grele de înţeles, cât şi prin punctualitatea şi delicateţea lor. Afară de bunul nostru Dr. Davila care ne-a predat chimia, şi ne vorbia din istoria civilizaţiei la multe popoare, o persoană distinsă a fost doctorul F. Teodorescu, profesor de higienă şi medicul Institutului; Maior Dr. Grecescu, profesor de botanică; Maior Dr. Sache Ştefănescu, profesor de fisiologie animală; I. Licherdopol care ne-a predat cu multă claritate şi tragere de inimă geometria plană, în spaţiu, descriptiva - perspectiva, iar ştiinţele naturale, fără ajutorul cărţilor tipărite. Am avut profesori distinşi de limba franceză: Marie Bengescu, Hulmann, Dr. Gachassin, Ulise de Marseillac; Eleonora Muller pentru limba italiană; B. Constantinescu, pedagog desăvârşit, care a introdus în programa studiilor din clasa V-a şi a VI-a conferinţe săptămânale, foarte interesante, foarte instructive.

Pentru subiectele ce aveam să tratăm în conferinţe, puteam să consultăm cărţile din bogata bibliotecă a internatului.

O persoană închinată datoriei a fost d-ra Aloisa Brandstetter, care în perfectă înţelegere cu bunele inspiraţiuni şi îndemnuri ale D-nei Davila, a condus atelierul cu toate secţiunile lui de albituri, croitorie, broderii, ghiupiuri, frivoliteuri, flori artificiale, cusături româneşti, bibiluri, şabace, tot felul de împletituri, cu atâta perseverenţă şi sistemă, încât cel ce vizita o expoziţie de felul acesta rămânea uimit.

Din mâinile îndemânatice, din degetele exersate ale acelor eleve — a ieşit primul costum naţional purtat de Regina Elisabeta, şi alte costume tot aşa de frumos lucrate de pânză naţională cu mătase, cu fluturaşi şi fir, au fost cumpărate pentru alte regine, pentru Impărăteasa Elisabeta a Austriei şi Ţarina Rusiei (1877).

Un bogat material didactic, tablouri, bibliotecă, material pentru pictură, înlesneau ţinerea lecţiilor după cele mai pretenţioase metode pedagogice. In special era bine ales materialul pentru Şcoala froebeliană, înfiinţată pentru copiii ocrotiţi de Eforia Spitalelor Civile.

Pedagogele Azilului însoţite de câte două eleve din clasele primare veniau în fiecare zi dimineaţa şi făceau lecţii şi jocuri cu micii copii. Barbu Constantinescu, directorul studiilor, a fost iniţiatorul acestui învăţământ la noi, după modelul şcoalelor din Germania. Imi permit să fac aci o mică digresiune, ca să pun mai mult în evidenţă preocuparea marelui nostru pedagog de a apropia cât mai mult sufletul copilului de şcoală şi de persoanele cu care venea în contact. Venind într'o zi la Eforie să inspecteze clasa, găsi ocaziunea să-mi propună, ca copiii, elevii mei, să nu-mi mai zică „Domnişoară", termen rece, care are în el ceva străin de inima copilului ; ci mai bine să imităm pe Nemţi zise dânsul, şi să-mi zică „Mătuşe". Eu am început să râd cu poftă repetându-mi noul meu titlu de „Mătuşe". Bietul meu profesor, îmi înţelese gândul şi se grăbi a găsi un alt titlu mai drăguţ şi se opri la cuvântul „lele" adică o soră mai mare. Cum eu atunci număram 19 ani neîmpliniţi, stam pe gânduri, foarte contrariată. Domnul Barbu mai încercă atunci un alt epitet, „Să-ţi zică, Bunico" ! N'am avut ce să mai zic, şi ducându-mă între băeţi şi fetiţe le-am zis : Să ştiţi că de astăzi înainte, când veţi vorbi cu mine, îmi veţi zice : Bunico. Toţi copiii veseli se strânseră pe lângă mine, unii bătând din palme, mă strigau : Bunicico ! Bunicico-Bunicico ! Numai unul singur, frumuşel şi vioi îmi zise : Răucico ! Răucico ! Acesta acum este unul dintre miniştrii ţării, inteligent, activ fără preget.

M'am depărtat cam mult de materialul didactic... Şi, Doamne, câte ar mai fi de adăogat, dacă m'aş opri în sala de gimnastică, în sala de muzică, la aparatele de exerciţii din curte,... prin sălile de recreaţii, prin ateliere ! ! !

Toate acestea parcă nu ar fi fost destule ca să ne facă învăţătura uşoară şi plăcută. Se făceau excursiuni în Capitală pela şcoli, pela biserici, ori prin împrejurimi pela fabrici, pela locurile istorice, cum a fost aceea dela Pantelimon, unde am vizitat spi-

talul de bătrâne, şcoala de surdo-muţi, biserica cu măreţul monument al Domnitorului A. Ghica, lacul din apropiere şi parcul cu cerbi, căprioare şi alte animale, bine îngrijite.

Dacă se întâmpla să se ştie apropierea vreunui fenomen ceresc, cum a fost Aurora boreală în 1870, ori apariţia unei eclipse, toate elevele ieşiau în curte prevăzute cu câte un geam afumat, ca să poată urmări fazele eclipsei.

Intr'o zi s'a anunţat că un francez va înălţa în Capitală un aerostat. La ora fixată, elevele Azilului se aflau pe dealul Mitropoliei, de unde puteau observa în vale balonul cu nacela proptit cu sfori groase de parii susţinători. Dându-i-se drumul, Mongolfierul se înălţa încet ducând în nacelă o oaie. Se spunea că s'a oprit singur deasupra unei păduri în apropiere de Giurgiu.

In toate excursiunile noastre, în toate preumblările pe stradele din apropierea Internatului, lumea mirată alerga să ne privească. Mersul cadenţat, cântecile şi cu deosebire costumul nostru erau motive atrăgătoare : rochii îndungate foarte fin în alb şi albastru, turnate pe tălii bine formate, sorţuri negre, gulere albe, înguste cu cravate de panglică neagră înodate à la Lavallière, pălării de paie maron cu borduri mari, mânuşi... făceau ca toţi să se uite după noi cu oarecare deferenţă, cu respect şoptindu-şi misterios : „Astea's fetele lui Davila !" Intocmai cum astăzi în unele sate femeile pun la păstrare izma creaţă, bună pentru stomac pe care ele o numesc „izma lui Davila".

Eram în clasa IV-a primară, când, într'o zi senină dinspre primăvară, când babele şi-au aruncat cojocul, când iarba mijeşte pe alocurea şi vrăbiuţele ciripesc vesel pe lângă ferestre, pe neaşteptate am avut o mare bucurie. Vorbiam între noi de obiceiurile ce se păstrează prin familii de mucenici, când profesoara de clasă făcând linişte ne anunţă voioasă : „Fetelor, să ştiţi că de 9 Martie, Doamna Davila vă trimite mucenici ! Ştiţi voi, covrigei cu zahăr, cu nuci..., iar pentru ziua de astăzi, 1 Martie, Domnul Davila v'a trimis mărţişoare, lei noi, un fel de monede româneşti cu chipul Domnitorului Carol şi pajura ţării. De aci înainte n'o să mai cumpăraţi acadele cu creiţari ! N'o să mai umble firfiricele, icosarii şi rublele"...

Nu se poate închipui bucuria noastră la vederea acelor monede strălucitoare, atârnate de firul fermecător de frumuseţe, răsucit în roşu şi alb. Fiecare împodobindu-şi gâtul, căuta să-l aşeze pe guleraşul şorţului ca să fie mai bine văzut şi admirat. N'a trecut mult şi clopotul dela poartă anunţa sosirea Generalului, care, radios de mulţumirea ce ne făcuse, vizită pe rând fiecare clasă.

Inchipuiţi-vă — dacă puteţi — pe acest om, care dintr'o zi frumoasă de primăvară, face o zi de amintiri istorice şi care din propria-i avere cheltueşte să facă o surpriză copiilor.

Din cele ce vă povestesc acum, înţelegeţi că am trăit în timpuri bune, în epoca de aur a Azilului Elena Doamna, când sufletele se formau prin moravuri curate şi prin evlavie. Practica religioasă

se ţinea cu rigoare. Se observa ca din posturile mari să se ţie săptămâna întâia şi cea din urmă; Miercurile şi Vinerile. Sâmbăta după ora 4 preotul oficia vecernia în sala de rugăciuni. Dimineaţa seara şi fiecare masă (cină) erau însoţite de rugăciuni.

Care dintre fiicele acestui măreţ aşezământ nu vor fi purtat în inimile lor toată viaţa frumoasa rugăciune „Cuvântarea dimineţei din buze nevinovate:

Cui altui se cuvine, Puternice Părinte,
De cât ţie a da?

Tu eşti stăpân a toate,
Tu eşti prea bunul Tată,
A ta putere sfântă făptura ţine întreagă
Ne ţine şi pre noi...

— Care dintre noi, ieşite institutoare, nu a repetat zeci de ani în şir, în genunchi, învăţând atâtea generaţii de copii „Invocaţia către Creator?

Tu, ce'nfrânezi a mărilor turbare
Ş'aprinzi în soare dulce foc,
Nu mă lăsa pe mine în uitare,
Că în mâna Ta stă al meu noroc,

De sus, din cer umbreşte cu a Ta mână
Şi întinde braţul Tău ceresc
Pe ţara mea, pe naţia română
Şi pe 'ntreg neamul omenesc!

O Dumnezeu, al tutulor Părinte
Inalt, sublim, anume Creator,
Ascultă în cer a mele rugăminte
Şi fii al meu bun protector!

De Crăciun şi de Paşte ne spovedeam şi ne grijam. Până nu se înălţase bisericuţa Azilului, de sărbătorile mari ascultam slujba religioasă în biserica din curtea palatului dela Cotroceni. Cu deosebită evlavie aşteptam săptămâna deniilor, când duceam bucheţele de micşunele la icoana lui Cristos, treceam pe sub sfânta masă, sau ocoleam biserica în procesiune cu preoţii în tristele cântări ale înmormântării Fiului lui Dumnezeu.

Sărbătoarea mult aşteptată era ziua de Paşte. Sâmbăta după miezul nopţii, când cele 21 bubuituri de tunuri porniau din Dealul Mitropoliei anunţând lumii Invierea Domnului, noi în biserică luam lumina dela preot în feeria sutelor de lumânări aprinse şi transportate în lumea îngerilor, cântam „Cristos a înviat din morţi".

Şi pe când vesel soarele se înălţa deasupra Capitalei liniştite, noi, în curtea şcoalei, cu ouă roşii şi încondeiate în mâini, aşteptam trecerea Regelui care se întorcea dela slujba dela Mitropolie. Se făcuse un obiceiu, ca să se oprească la cele două cazărmi din Dealul Spirii, unde ciocnea ouă roşii cu ofiţerii şi cu soldaţii; apoi urmat de suită, din care făcea parte şi Generalul Davila, se opria

în curtea Azilului, ciocnea şi aci ouăle roşii cu câteva eleve, repetând vesel : Cristos a înviat ! Apoi, în galop se opria la Palat, de unde ni se trimitea ca şi pe timpul Doamnei Elena, ouă de ciocolată, ouă de zahăr cristalizat în diferite culori, turtă dulce nemţească.

Sădirea pomilor era considerată tot ca o sărbătoare. Dealul dinspre palat şi tot locul până jos lângă şosea despărţitoare de livadă era acoperit cu iarbă. Nu ştiu cine a luat iniţiativa ca să fie plantat cu brazi, şi arbori fructiferi. In acest scop, s'au făcut pregătirile trebuincioase : s'au săpat gropi din vreme, s'au adus pui de brazi, etc. La serbare au asistat domnii efori ai S. C., fiicele Prinţului D. Ghica, domnii profesori. In ziua hotărîtă pentru această serbare, Prinţesele au sosit călări, îmbrăcate în haine de postav negru, şemizete albe, pălării înalte, cu biciuşti în mână, adevărate amazoane. După ce preotul oficiă rugăciunea de ocazie, distinsele persoane au aruncat câteva monede de aur în gropile alese, şi au înfipt câte un brad, sau nuc, pe care l-au împresurat cu pământ aruncat cu lopata. La fel au procedat şi domnii profesori.

Partea de grădină dinspre capelă, într'un semicerc care înconjura curtea de recreaţie, era împărţită în răzoare pentru cultivarea florilor şi împărţite între toate clasele normale şi secţiile atelierului. Această ocupaţiune îşi avea rostul ei, contribuind la desvoltarea gustului pentru frumos şi deprinderea cu îngrijirea florilor, care de multe ori este un isvor de bun trai. Iarna, în unele clase aveam arbori exotici, lămâi şi acacia-mimoza, şi scăriţe împodobite cu glastre pline de flori : muşcate, vanilii, mixandre ruginii.

Zi întâi de Mai, ziua florilor, zi simbolică ! Cer senin şi peste tot profuziune de verdeaţă. In aer pluteşte miros de reveneală şi de flori de sălcii. E ora 4, timpul când pornim la plimbare. Ne aşteaptă locul nostru preferat, dealul de lângă ruinele palatului Brâncoveanu. De aici putem admira întinsa panoramă a Capitalei ce se desfăşoară ochilor din toate părţile. De aici se deosebesc cele mai multe din edificiile mai însemnate şi turlele bisericelor, care răsfrâng ultimile raze înflăcărate ale Apusului de soare. Aici, în singurătatea ruinelor, de îndată ce sosim, rupem rândul şi dăm drumul veseliei copilăreşti : alergăm prin iarbă după flori şi facem buchetele ; căutăm brotăcei, ne rostogolim până aproape de Cişmea în glume şi în râsete ; — pe când cele mai mari, Enescu, Buhoreanu, Anastasiadi, Sinescu etc. se retrag mai deoparte să discute de ale lor ori să petreacă cântând. Ca azi îmi aduc aminte că în acest loc liniştit, plin de poezie, pentru întâia oară am auzit pronunţându-se numele lui Lamartine. Eufrosina Homoriceanu recitea versuri din L'isolement pe care le şi cânta, împreună cu celelalte colege din acel grup. Ca un ecou depărtat îmi revine în minte tablourile evocate de gingaşul poet în armonioasele şi melancolicele versuri :

Adeseaori pe munte, când soarele apune
Şi seamănă câmpia cu un frumos covor,
Eu nu văd nici o floare, să nu-mi aduc aminte
Că nu mai am în lume decât un singur dor.

La stele, la luceafăr mă uit cu întristare
Şi'n orcare steluţă un chip par'că zăresc.
Atunci aud zefirul şoptind în depărtare...
Dar chipul, care-l caut, în veci nu-l mai găsesc, etc. etc.

Acest deal, cu frumoasa lui poziţiune la marginea capitalei, în ziua de întâi Mai era locul de petrecere al Bucureştenilor, doritori de aer răcoros, doritori de verdeaţă, de adieri din sălcii pletoase, cântec de cuc şi triluri de privighetori. Incărcaţi cu provizii, petreceau aci pe iarba verde, în liniştea naturii întreruptă de sbor de lăcuste, strigătul monoton al broaştelor şi murmurul celor trei isvoare cristaline din vale.

Noi serbam pe întâi Mai după împrejurări : ori în grădina Institutului, ori în parcul casei lui Dinicu Golescu, unde sora Doamnei Davila ne aştepta cu caş dulce, lapte fiert şi cu ouă roşii ascunse prin iarbă.

Intr'o primăvară am serbat pe I Maiu la mânăstirea Comana zidită de Domnul ţării pela 1611.

Oriunde ne duceam, ziua toată o petreceam în veselie : masă întinsă pe iarbă verde, jocuri, plimbări prin pădure, cântece. Când soarele scăpăta, cu patrontaşele golite de provizii, aruncate pe spate în bandulieră, gătite cu coroane de ederă peste pălării, încinse cu lănţişoare de păpădie plecam în marş întonând tot repertorul de arii naţionale : Frumoasă-i România, Deşteaptă-te Române, Mult e dulce şi frumoasă limba ce vorbim şi de repetate ori „Dâmboviţa apă dulce, cine te bea nu se mai duce, cântecul favorit al bunului nostru General. Cu trenul ori pe jos, ajungeam fericite la casa noastră părintească, unde eram aşteptate cu mesele întinse. Astfel terminam asemenea zile mari, fără să fi bănuit, fără să fi priceput câte sacrificii făceau însoţitorii noştri, ca să ne procure acele plăcute momente, care nu se mai pot repeta în viaţă şi care nu se pot uita.

10 Mai sărbătoare naţională. Ziua urcării pe tron a Domnitorului Carol I trebuia să fie ştiută de tot poporul. In acest scop a fost aleasă ziua de 10 Mai. Pe acele vremuri ziua aceasta s'a sărbătorit în Grădina Botanică dinspre răsărit de Palatul dela Cotroceni. S'au făcut pregătiri mari : ghirlande de verdeaţă, steaguri tricolore, muzici militare, lăutari, mese acoperite din belşug cu tot felul de lucruri de mâncare pentru şcolarii, şcolăriţele Capitalei, pentru orfanii Eforiei. Felcerii Şcoalei de Medicină şi elevele mai mari ale Azilului păziau ordinea câte doi de fiecare masă, pe când personalul inferior şi oamenii de serviciu împărţiau pâini şi friptură femeilor şi bărbaţilor veniţi mai de departe. Muzicile militare înveseliau lumea, alternând în pauze cu lăutarii îndem-

nând pe tineret să joace. Corurile şcolare se întreceau a întona urări Domnitorului, repetând cu entuziasm :

Saltă junimea din România,
Că bunul nostru Prinţ Domnitor
Are cu sine scumpa-i soţie
Inger de pază pentru popor.

Iar noi, junimea cu voce vie
Rugă la ceruri vom înălţa
Pe Domnul Carol în veci să-l ţie
Mărit cu Doamna, soţia sa.

Domnitorul, Doamna ţării, Principesa de Wied înconjuraţi de mulţime, abia puteau străbate în uralele tuturor, privind când la copiii dela mese, când la horele tineretului săltător.

Seara, pe dealul Azilului dinspre palat s'au făcut iluminaţii cu sori şi roate arzătoare, cu focuri bengale, artificii ţâşnitoare până în înaltul cerului, de unde se răsfrângeau în ploaie de scântei colorate.

La o oră nu prea înaintată, muzicile încetau ; mulţimea se retrăgea liniştită.

Odată cu umbrele nopţii tăcerea stăpânia peste tot locul chemând somnul uşor şi pentru fetiţele obosite ale sfântului nostru cămin.

1. *Bughia.* — Examenele de finele anului şcolar şi expoziţiile de lucrări scrise, de desemn, de lucrul manual terminate cu bine pentru lauda şi mulţumirea tutulor, începeau pregătirile pentru plecarea unora la băi, iar altele la aer ozonat de munte.

Cum pe acel timp nu se înfiinţaseră trenurile, călătoriile acestea se făceau cu mare greutate, în chervane mari trase de câte şase cai, transportând bagaje, personal, eleve cu sepeţelele lor, oameni de serviciu. Drumul până la Brebu abia se făcea în trei zile, iar până la Bughea în cinci.

Intr'o vară, Doamna Davila m'a luat şi pe mine printre fetele, care se duceau la Bughia, ca să mă lase în familie la Câmpulung. Cu cât drag îmi reamintesc de acea călătorie ! Peste tot pe unde se opriau chervanele era ştiută de mai înainte trecerea noastră şi eram aşteptate cu camere pregătite pentru odihnă şi mese gata de ospăţ, ca în basm, nu altceva.....

La Leordeni, proprietatea boerului Nicolae Creţulescu, am ajuns când soarele trecuse de amiază. Aci n'am stat mult. Am luat masa, am vizitat biserica şi grădinele şi am pornit-o, ştiind că noaptea era hotărît să ne oprim la Goleşti. N'a trecut mult şi ne-am pomenit cu o vijelie în faţă de nu vedeau caiii unde călcau ; apoi fulgere, trăsnete şi o ploae repede, care ne-a udat de ne făcuse adevărate paparude, mai cu seamă că vântul ne sburase coviltirile chervanelor.

Ajunse la Goleşti, D-na Racoviţă şi mama Dumneaei, D-na Joiţa Golescu, în grabă ne-au repartizat în camerile în care trebuia să dormim ; au scos blănurile scumpe, domneşti, cu care se îmbrăcară fetele mai debile până la uscarea rochiilor. O masă copioasă, încărcată cu toate bunătăţile, ne încălzi, ne aduse buna

dispoziţie de copii fără nici o grijă şi aşa pornirăm la culcare, unele în salonul cel mare de sus, altele în camerile de jos ale fraţilor D-nei Davila şi cele mai sănătoase, în sera de flori, între rodii şi lămâiţe.

Dimineaţa luarăm drumul spre Câmpulung, după ce Doamna Golescu binevoi să ne mai încarce vre-o două coşuri cu de-ale gurii pentru drum : ouă fierte, unt proaspăt, brânză de coşuleţ de Muşcel, un miel fript, pâine de casă, o sticluţă cu picături de ismă şi o sticlă cu ţuică de prune pentru slăbănoagele(! !) care le-ar veni leşin dela stomah pe drum.

Aşezate în şir de câte patru în faţă, în fund şi în mijlocul chervanului ne găsiam atât de bine, că toată ziua povesteam, cântam ori dormiam ca într'un ietăcel. Numai la hopuri mari, ori aplecări prin gropi ne făceam cruce, că de, aşa era drumul peatunci, plin de bolovani, cu nisip pe alocurea, cu pietriş pe vâlcele... şi când podurile erau stricate treceam prin vad.

Aşa am trecut râul Târgului şi râul Doamnei, tocmai când plouase la munte. Mai cu ţipăte, mai cu rugăciuni, urniau bieţii cai peste bolovanii din apă — gata-gata să ne răstoarne. Când ajungeam la mal, să fi văzut bucurie ! plesnituri de bice şi hi ! cailor, hi ! !

Nici nu ştiu când am trecut prin Stâlpeni, la drumul jumătate ; spre seară ne-am pomenit la Câmpulung în curtea Mănăstirei cu legendara biserică zidită de Alexandru Basarab. Aci ne aştepta o distinsă figură bisericească, Archiereul Ioanichie Evantias, şi d-na Matilda M. Bragadiru cu câteva botiţe pline cu păstrăvi şi şerbet de smeură. Eu am rămas la maica mare în Câmpulung ; iar colegile însoţite de D-na Davila, a doua zi au luat drumul spre Bughea.

Azilul Elena Doamna numai în câţiva ani îşi luase avântul fericit, mergea pe drumul, care ducea la ţinta dorită.

Multe greutăţi, multe asperităţi fuseseră învinse, netezite. Tocmai atunci o lovitură groasnică ne pândea.

Se apropia examenul de Crăciun. Timpul trecea ca un vis frumos repetând în fiecare oră datoria reglementară. Afară frig, zăpadă, crivăţul se isbeşte de geamuri, urlă pe coşuri. In clasă, în dormitor e cald, e bine. Profesorii nu mai vin la lecţii. Normalistele mai cu aptitudine în mânuirea acului lucrează vesele la cămăşuţe, pieptăraşe de pichet, scufiţe, feşe etc. pe care Doamna Davila de obicei le împarte iarna la 40 orfani.

In aceste zile de post, *„gustarea"* dela ora patru e privilegiată : ni se distribue un fel de pâine în a cărei compoziţie au intrat stafide, nuci, smochine.

In seara de ajun, elevele mai mari s'au dus cu colinda la casa soţilor Davila din apropiere. Aici colindătorii fără deosebire erau aşteptaţi cu ceaiuri fierbinţi şi cu tradiţionalele daruri de covrigi, nuci, mere, pere.

Mai mult ca altă dată, în acea iarnă, pomul de Crăciun s'a serbat cu mai mult belşug şi cu mai multă veselie. Fiecare clasă şi-a avut bradul ei. Păpuşile au fost înlocuite cu mici obiecte de toaletă şi de lucru de mână, cornete încărcate cu bomboane şi delicioşii nelipsiţi cozonaci.

Anul 1874 se anunţase ca un an bun. Generalul inaugurase în aula spitalului Colţea conferinţele sale de chimie, mult apreciate, la care multă lume alerga să audieze, cu deosebire studenţii. Elevele Azilului se găseau printre cei dintâi sosiţi ; iar D-na Davila ocupa cel dîntâi loc din faţa catedrei. Generalul, la toate experienţele era ajutat de D-rul chimist Bernard de Landwey. In ziua de 13 Ianuarie s'a conferenţiat despre aerul atmosferic. S'a dat drumul unui balonaş încărcat cu oxigen şi altuia cu hidrogen.

Conferinţa terminată, noi, elevele, am trecut în laboratorul de farmacie, unde de obicei ni se servea cafea cu lapte, ceai, sandvişuri, etc. O elevă, Toncovici Ecaterina, ceru D-rului chimist să-i dea balonaşul cel roşu. Doamna Davila, care ne urmase împreună cu D-l Davila şi cu D-ra Felicia Racoviţă, sora D-ei, nesimţindu-se bine ceru aceluiaş doctor o chinină. In grabă şi în prezenţa tuturor, D-na Davila a înghiţit doza servită şi împreună cu sora D-ei a plecat.

Doctorul Bernad preocupat să prindă balonul cerut, numai când a luat borcanul să-l puie la loc, a observat groasnica greşală ce făcuse : dăduse stricnină în loc de chinină. Desperat, nebun, cu capul gol alerga cu contraotrava după cupeul, care ducea cu iuţeala fulgerului, în chinurile morţii, produse de efectele stricninei, pe cea mai bună mamă, pe cea mai devotată soţie, pe cea mai vrednică româncă, pe Măiculiţa orfanelor.

Ajunsă la magazinul Popovici, din apropierea palatului regal, avu puterea să scoboare... făcu doi paşi şi se prăbuşi pe pardoseală în agonie, fără a-şi mai revedea copilaşii iubiţi, fără a mai spune un cuvânt soţului desperat. Cu groaza trăsnetului nenorocita veste se răspândi în capitală. In Azil nu se auzea decât gemete, vaete. Lacrimile se împietriseră. Nu era de crezut o greşală atât de nesocotită. Profesori, institutoare, copii, oameni de serviciu, toţi îşi frângeau mâinile, toţi umblau zăpăciţi, toţi căutau spre cer şi întrebau : Doamne ! cum te-ai îndurat să ne răpeşti îngerul nostru bun, îngerul păzitor al atâtor copii !

Domnul Davila desperat, îşi pierduse puterea de muncă, slăbit... era de nerecunoscut. Patru copilaşi rămaşi fără mamă ! şi Azilul, Veniaminul lor, rămas fără stâlpul sprijinitor. Ce dezorientare ! Intristatul părinte abia mai putea vorbi. Căutând o consolare, din când în când, după ora de rugăciune, ne repeta : „Fetelor, a murit mama voastră. A murit norocul meu !

Vai ! de codrul, care-şi pierde
Freamătul şi frunza verde !
Vai ! de inima pustie
C'a rămas făr(ă) de soţie.

Aceea care şi-a găsit o moarte atât de îngrozitoare, dând cel mai frumos exemplu prin prezenţa sa la lecţiunile soţului său, a fost înmormântată la o mică depărtare de clădirea Azilului.

Pe o piatră de marmoră rezemată de piciorul crucii de granit dela mormânt se putea ceti :

Copilelor, nu plângeţi lângă mormântul meu
Că pentru voi în ceruri mă rog lui Dumnezeu !

Este ştiut că o nenorocire nu vine nici odată singură.

Timpul încă nu avusese puterea să aline durerea ce lăsase groasnica moarte a doamnei Davila, când, în marea Joie a patimilor Mântuitorului, răsunetul prelung şi jalnic al clopotelor bisericelor din capitală anunţau moartea micuţei Prinţese Maria. Crescută aproape de noi, foarte des în mijlocul nostru, se părea că cu pierderea ei, norocul fugea de Azil.....

Am cules micşunele de câmp şi viorele—florile iubite de copii—şi i-am împodobit treptele sicriului aşezat în mijlocul bisericei dela Cotroceni. Impreună cu ofiţerii care au făcut garda de onoare, câteva eleve din cursul inferior au stat de veghe împrejurul catafalcului în acea tristă noapte.

De două ori Suveranii au venit şi au rezemat frunţile de cutioara scumpă, ce închidea pentru totdeauna bucuria vieţii lor şi speranţele unui popor.....

La înmormântare, a doua zi, printr'o deosebită atenţiune, fetiţele cu care se jucase mai mult mica Principesă, au ţinut cordoanele carului mortuar, iar elevele toate au luat doliul pentru mai multe zile.

Ca să fie mai în apropierea nemângâiaţilor părinţi, fu înmormântată pe dealul din dreptul palatului, lângă Azilul Elena Doamna.

Apropierea aceasta a dat orfanelor posibilitatea de a ţine aprinse candelele reamintirii atât la mormântul Principesei cât şi la acela al D-nei Davila, din apropiere.

După izbucnirea războiului în Balcani, vara anului 1877 ne aduse multă spaimă. Săptămâni dearândul armatele ruseşti ca un pârâu treceau pe şoseaua Pandurilor spre drumul Giurgiului.

Vre-o 12 surori de caritate rusoaice, doamne nobile, au ocupat două din sălile claselor primare ale Azilului E. D. mai mult timp, până când au fost chemate pe câmpul de luptă.

Tot cam pe acel timp, prin August, Impăratul Alexandru al II-lea trecând prin Bucureşti, a luat masa în grădina palatului dela Cotroceni. Generalul nostru, care în orice ocazie avea cele mai bune inspiraţiuni a dat ordin corului fetelor noastre să execute imnul rusesc şi alte cântece naţionale, din spatele unor tufe de lilieci, unde fusese transportat şi un pian. Nu puţină îi fu mirarea Impăratului, care înconjurat de marii Duci, de Domnitorul

Carol, Generalul Davila a binevoit să mulţumească elevelor şi profesorului de muzică, Bianchi, pentru surpriza, ce i se făcuse într'un decor atât de poetic. Ca urmare a acestei frumoase sărbători, biblioteca Azilului E. D. chiar de a doua zi a intrat în posesiunea mai multor volume scrise în limba rusă, frumos legate, — preţios suvenir din partea Ţarului.

Armata noastră trecând Dunărea în ajutorul Ruşilor, Generalul Davila a luat direcţiunea Serviciului Sanitar. Domnii Efori D. Ghica şi Cantacuzino aveau grijă de bunul mers al Azilului; iar Măria Sa Doamna ţării însoţită de câte-o Domnişoară de onoare venea deadreptul prin grădina palatului, mai în toate dimineţele, interesându-se de tot ce se lucra în acest institut.

Generalul, bunul Părinte, de pe câmpiile Bulgariei se gândea la sănătatea, la buna stare a elevelor ca şi la îndeplinirea regulamentelor. Aceste preocupări îl făceau să ne trimită diferite ordine şi dispoziţiuni de ceeace trebuia să mai lucrăm în acele zile grele. Intr'o notă trimisă după ce se auzise că Turcii respingeau peste tot pe Ruşi, zicea: „Fetele şi tot personalul să se ducă la biserică şi să se roage lui Dumnezeu pentru armatele noastre"... O altă stafetă aducea ordinul: „Fetele cele mici să facă scamă din cearceafurile uzate, date la rezervă; cele mari să lucreze la bandaje"... După alte multe dispoziţii, într'o altă notă adaoga: „Faceţi grabnic multe bandaje, multă scamă. Imbrăcaţi gutiere. Serviciul Sanitar şi Eforia vă vor aduce materialul necesar.

Cazarma de Geniu dela Cotroceni din apropierea palatului a fost aleasă să primească primii răniţi după lupta dela Griviţa. La sosirea lor în spitalul acesta improvizat, în lipsă de ajutoare, Măria Sa Doamna veni la Azil şi ceru Direcţiei câteva din elevele absolvente mai în putere şi mai curajoase, care s'o însoţească la spital, unde aveau să dea îngrijirile cerute de urgenţă.

Cum era ora mesei de prânz, se hotărî să ducă răniţilor supa, laptele, pâinea trebuincioasă, gest, de care M. S. fu foarte simţitoare.

Astfel încă din primele zile, improvizatele surori de caritate, elevele Azilului Elena Doamna, de dimineaţa până seara, sub conducerea D-lor medici îngrijiau pe răniţi, ajutând la aplicarea bandajelor, la aşezarea gutierilor; unora dând medicamentele prescrise, altora, cu mâinile rănite, ajutându-le să-şi ia mâncarea.

Noaptea, luau rândul generoase doamne din înalta societate: Principesa Natalia Filipescu, Domnişoarele Rosetti, Ghica, soţiile unor domni Generali făceau de veghe, ajutând pe cei cari îi disputa moartea.

Măria Sa Doamna, ceasuri întregi cerceta felul cum erau trataţi răniţii, oprindu-se la paturile lor şi încurajându-i cu cuvinte mângâietoare.

Această tristă împrejurare, a fost o ocaziune pentru noi, să alergăm a ne îndeplini o sfântă datorie pentru ţară, fapt care

a contribuit să ni se acorde dreptul de a purta crucea „Elisabeta" pentru alinare şi mângâiere.

Griviţa ! Plevna ! Osman Paşa ! Acestea sunt nume, care vorbesc de eroismul armatei române, — de sângele soldaţilor noştri, morţi pentru independenţa ţării,... nume care vor vorbi generaţiilor viitoare de sacrificiile viteazului popor român şi de înţelepciunea marelui său rege, Carol I.

Făcându-se pace, armata triumfătoare purtând măreţ drapelele sfâşiate de gloanţele duşmanilor, în frunte cu M. S. Domnitorul Carol şi urmată de triştii prizonieri, a intrat în Capitala Ţării, în sunetele muzicilor militare, sub ploaia de flori a mulţimei adunate în locul unde s'a ridicat Arcul de Triumf şi care plângea de bucurie.

Elevele Azilului au asistat din tribune la această măreaţă sărbătoare.

Incă din primele zile după întoarcerea din răsboi M. M. L. L. Domnitorul şi Doamna ţării au ţinut să revadă Azilul. La sosirea Suveranilor, bucuria tuturor era aşa de mare şi aşa de sinceră, că multe copile au izbucnit în lacrimi ; iar cele mai mici au ieşit din rând, au înconjurat pe Domnitor sărutându-i mâinele ca unui tată.

Activitatea vieţii intrând pe făgaşul obişnuit, zilele de lucru se înlănţuiau cu zile de sărbători, bine meritate.

„Latina gintă" frumoasa .... culegătorului poeziilor populare, care a obţinut triumful dela Montpellier, a dat ocaziune orfanelor să-şi arate cunoştinţa şi iubirea lor bardului dela Mircesti. Cum să nu fi iubit ele pe acela, care cu delicateţea simţirii lui a asemănat orfanele cu poeziile populare, acele producţiuni anonime ale geniului românesc? V. Alecsandri contribuise şi la înzestrarea Azilului, făcând omagiu Doamnei Elena produsul operilor lui ca dar pentru căminul lor.

Astfel s'a hotărît sărbătorirea poetului.

A fost primit cu flori şi cântece în marea sală de recepţii, ornată cu steaguri şi ghirlande verzi pentru a mări mai mult feeria serbării. S'au ţinut discursuri de ocazie de elevele înaintate în literarură ; s'au declamat frumos din producţiunile recente ale sărbătoritului, ca Sergentul, Peneş Curcanul, Hora dela Plevna, etc., s'a jucat piesa Cinel - Cinel.

Poetul asculta mulţumit, în care timp două fetiţe din clasa I, Rosetti Marioara şi Giurescu Cati, reprezentând Moldova şi Muntenia i-au aşezat pe frumoasa-i frunte o coroană de merişor.

Sunt sigură că nici cupa de argint dela Montpellier nu l-a impresionat atât de mult ca gestul acesta îngeresc, al micelor copile. Aşa încoronat a stat până s'a terminat serbarea.

Frumos cum era poetul, astfel încoronat, părea un Dante, un Petrarca, un Ariosto.

După ce vizită toate clasele, atelierele de lucru, atelierul de pictură, biblioteca, el care fusese martor la întemeierea modes

tului cămin,... de data aceasta, ca un Cezar al inteligenţei, la plecare scrise în cartea de aur a vizitatorilor : „*Am venit, am văzut, am admirat* !"

După trecerea examenului de maturitate, absolventele luau gradul de pedagoge, repartizate la clasele primare, la cancelarie ca secretare, bibliotecare, la ateliere, cu predarea învăţământului primar. Timpul liber, ce le mai rămânea, îl întrebuinţau numai în interesul lor personal : îşi lucrau albituri de tot felul, cum şi-ar fi lucrat o fată la părinţi trusoul. In calitatea lor de pedagoge, li se făcea onoarea de a mânca la aceeaşi masă cu directoarea, cu profesoarele titulare ; se bucurau de o remuneraţie de 30 lei, lunar, cu dreptul de a continua să poarte costumul de eleve. In dormitoare, aveau patul puţin mai departe de al elevelor, înconjurat cu perdele albe. Elevelor se servia la lavoar săpun de migdale ; pedagogelor, tridace Gelée Frère, şi câte un funt de lumânări de spermanţet pe fiecare lună.

Din mica lor leafă erau datoare să-şi înjghebeze câte o mică bibliotecă. Adunau modele de croşetat, modele de lucrat în cârlige, modele de cusături naţionale. Rar se întâmpla ca la plecare, vreuna din ele să nu fi avut complectat un costum naţional.

Numite institutoare în oraşe din provincie, domnii Efori le dădeau scrisori de recomandaţie către prefectul judeţului ca să le înlesnească şederea în vreo familie bună — în caz că nu erau numite dela început directoare.

Despărţirea din casa părintească se făcea cu oare care întristare şi era pentru toate un moment duios, când aceea care păşia pragul — fără să ştie ce o aşteapta în vâltoarea lumei, îşi lua rămas bun, cu ochii în lacrimi. Acel minut suprem de „adio" dedea ocaziune bunului părinte Davila de a-şi repeta înţeleptele lui sfaturi : „Ori în ce parte vă duceţi să aveţi conştiinţa datoriei voastre ; să ţineţi stindardul Azilului sus şi nepătat. El e simbolul muncei. Nu lăsaţi cartea din mână, ca să nu vă lase ea mai înainte. Lumea progresează, evoluiază. Fiţi în curent cu tot ce vă poate instrui".

Urmau câteva clipe de îmbrăţişari cu inevitabilul „să ne scrii, cum e pe acolo". Poarta se închidea în urma trăsurii... Umbrele zidurilor, care au adăpostit o copilă treisprezece ani dispar, pentruca să se înceapă lupta eroică a unei existenţe închinată numai datoriei şi servind numai pe alţii.

Călăuza acestor fete trebuia să fie înţeleptele precepte puse în versuri şi cântece ani de-a rândul :

Invaţă copilă, învaţă a iubi
Ştiinţa fertilă, şi onestă a fi.
Credinţa şi legea învaţă a păstra.
Virtutea îţi alege de pavăză (a) ta.

Oglinda lucioasă ce vrei a privi
Candoarea-ţi frumoasă preferă a fi.

Numele bun câştigat de elevele Azilului au făcut ca mulţi tineri cu poziţiuni frumoase în societate să-şi lege viaţa cu o absolventă care să-i fie tovarăşă bună.

Cererea în căsătorie se adresa domnilor Efori. Potrivit poziţiunii sociale a pretendentului, Consiliul celor trei Directoare (a învăţământului, a atelierului şi a menajului) se chibzuiau şi alegeau fata care ar fi îndeplinit condiţiunile cerute de viitorul logodnic.

Totdeauna sorţii au căzut atât de bine, că nici părinţii n'ar fi înemerit mai înţelepţeşte.

După logodnă, urmau preparările ce se cereau: albituri, rochii, haine, cufere, formalităţi impuse de lege. Toate profesoarele şi colegele dădeau ajutorul posibil; care la dantele croşetate, care la plătci şi iniţiale brodate... Maşinile sfârâiau. D-ra Brandstetter avea specialitatea rochiilor de tulpan alb cu trenă şi cu volanuri.

Prevăzătorul părinte, care era Generalul Davila, se gândea la greutăţile, de care fiecare om se izbeşte în viaţă şi era aşa de stăpânit de ideea de a da tinerei perechi un sprijin moral pentru viitor! Acest sprijin îl găsi în persoane din înalta societate, care, ca nuni îşi luau obligaţiunea de a proteja pe cei de care îi lega biserica.

Doctorul Habudeanu a fost cel dintâi, care căsătorindu-se cu Eleonora H. a făcut nunta în Azil.

A urmat teologul Vasile C. cu Ştefănescu Maria, un învăţător cu Liciu Maria; Dr. Gachassin cu Eftimescu Alexandrina. Aceste nunţi s'au făcut în vacanţă, pe când noi elevele ne aflam la Brebu.

Cu începerea anului şcolar, ni s'a anunţat nunta elevei Roteanu Teodora cu un candidat la preoţie.

La nunta aceasta au luat parte toţi domnii profesori cu familiile. Generalul Matei Vlădescu a trimis muzica militară să dea onorurile nunţei.

Mireasa gătită în rochie albă cu trenă, pe cap cu un voal alb peste care se revărsa valuri de betelă, susţinut de o coroană de lămâiţă, înmănuşată pân' la coate, graţioasă şi cam mirată, cu un buchet de flori albe păşia spre altar însoţită de fiica prinţului Ghica, Baroneasa de Herz, iar mirele lângă Baronul de Herz...

După cununie au urmat cuvenitele urări şi trataţii în sunetele săltătoare ale muzicei.

Seara, masă mare pentru nuntaşi, la care au servit protocolar, elevele din cursul normal.

Veselia nu exclude arătarea recunoştinţei. O normalistă se ridică şi înainte d'a face urări de fericire căsătoriţilor, într'un simţitor toast evocă umbra Aceleia care îmbrăţişase micuţei, care acum asculta în picioare, mireasă împodobită cu coroana simbolică a fecioarelor. Astfel, Elena Doamna, Ana Davila îşi aveau locul lor la această masă, în memoria tuturor; pe când sus în sala cea mare, elevele vesele învârtesc hora, care poartă numirea de „Hora fetelor din Azil":

Colo jos în grădiniță
Vin surată, vin
Să culegem peliniță,
Vin surată, vin

Și cu ele la cosițe
Să ne împodobim
Și la hora 'ntre fetițe
Noi să ne mândrim.

Și la horă și la muncă
Cu drag ne'ntrecem,
Fusul sfârâie la furcă
Când îl întorcem.

Și de acolo la isvoare
Vin surată, vin,
Să culegem lăcrămioare,
Vin surată, vin,

Căci copile sprinteoare
Ca noi nu mai sunt,
Nici în lună, nici sub soare
Nici peste pământ.

Așa trebuie să fie
Fiica de român
Unde calcă să re'nvie
Pământul străbun.

Haideți dar în hora mare
Să jucăm mereu
Și mâine la șezătoare
Să muncim din greu.

Adversitățile soartei. Un cămin. Soarta sau întâmplarea... ; mintea ori norocul pe unii înalță, pe alții coboară cu cât trece timpul mai mult. Noi, pesimiști, găsim un fel de consolare să repetăm după Coran : ce mi-a fost scris, în frunte mi-a fost pus.

Să ținem seamă că nu toate fetele, care au trecut prin această școală, au avut o soartă bună. Este foarte adevărat că unele, fie prin capacitatea lor, fie printr'o fericită căsătorie au ajuns în cele mai înalte pozițiuni sociale. Altele, mai puțin favorizate de soartă, fără să-și poată afirma personalitatea lor într'o direcție oarecare, cu un fizic mai puțin decât mediocru erau condamnate la o poziție tristă, și cu anii să rămână celibatare. Ce era de făcut cu acestea? Să deschidă un muzeu de fete bătrâne în școală? Trebuia lămurită situația acestora.

Mai tristă și mai grea era situația altora, care pe neașteptate într'o bună zi s'au văzut gonite din casă, din avutul lor — cum s'a întâmplat după bombardarea Giurgiului în 1877. Printre refugiații din acest oraș s'a găsit o fostă orfană, foarte bine măritată, însă în acel timp era văduvă. Cu copilul în brațe veni să ceară adăpost la casa unde crescuse. Și a fost bine primită. — Mai târziu, o altă orfană V. E. a orbit, iar Rizu S... și-a pierdut memoria, incapabilă de vre-un serviciu. Fără familie, fără nici un sprijin pe lume, aceste cazuri nenorocite și încă altele, au sugerat bunului General ideea de a ridica o casă de adăpost, pe locul din capul viei, unde fusese infirmeria Internatului, unde ca la o Mănăstire să-și găsească existența și liniștea, cele izbite de amărăciunile soartei.

Ar mai fi vrut bunul Părinte, ca fetele, care părăsiau Institutul, să nu-l uite și să întrețină între ele buna camaraderie, care le-a făcut să simtă și să prețuiască viața în același fel. El dorea întemeierea unei „Asociații", care să le întrunească în răstimpuri și cele mai inteligente ajunse în poziții sociale cu oarecare influență, să întindă o mână frățească, o mână de ajutor și o vorbă bună celor în restriște.

Aceste două idealuri de cea mai sublimă caritate creştină, nu le-a putut realiza : coasa morţii nemiloasă a doborît la pământ falnicul stejar în toată puterea activităţii.

Cu aceste cuvinte sfârşesc amintirile unei octogenare despre evenimentele copilăriei ei petrecute în timpul aurorei unuia din cele mai frumoase institute de cultură şi educaţie ale ţării, ca un prinos adus omului providenţial, pe care Dumnezeu l-a trimis din ţara soră, să călăuzească cu inima lui generoasă şi cu înţelepciunea lui pătrunzătoare, paşii dibuitori ai înfiripării vieţei tinerii Românii.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

REGLEMENTAREA REZERVEI ÎN CODURILE NOASTRE ŞI TENDINŢELE DE REFORMĂ ÎN DEOSEBI ÎN CEEA CE PRIVEŞTE COPILUL NELEGITIM

de RAUL TEODORESCU

In studiul acestei chestiuni vom arăta, care sunt regimurile sub care se află în genere rezerva în reglementarea celor trei coduri civile — cel din vechiul regat, cel maghiar şi cel austriac, care pânăla unificarea viitoare a legislaţiunii noastre civile sunt încă în vigoare, cât şi în deosebi care sunt tendinţele în dreptul modern de a apropia situaţia copilului natural de cea a celui legitim, creindu-i un drept la rezerva părinţilor săi.

Să încercăm însă mai întâi câteva uşoare consideraţiuni istorice.

In drepturile penale, cum sunt de pildă, cel francez, cel maghiar, etc., bunurile mai însemnate, cele strămoşeşti (héritages) sau cele provenite din donaţiuni regale, nefiind disponibile şi transmiţându-se după o anumită ordine succesorală, rezerva nu avea o aplicaţiune mai importantă. Aceste drepturi inspirându-se însă din vechea *legitimă* romană „quarta falcidia", numită mai târziu „quarta puellae", au căutat prin teoria rezervei să apere pe acele rude, care potrivit vechilor legiuiri, n'aveau niciun drept la succesiune, ca fetele şi văduva defunctului.

Cu timpul admiţându-se acestora un drept de succesiune restrâns la bunurile câştigate, s'a simţit nevoia de a ocroti aceste persoane în contra bunului plac al defunctului, care putea dispune cum ar fi vrut de bunurile câştigate.

Această evoluţie asemănătoare celei dela regimul de libertate absolută din dreptul primitiv roman, când părintele putea dispune de toată averea în favoarea străinilor fără a lăsa nimic copiilor pânăla regimul de mai târziu, când copilul avea dreptul să depună o plângere împotriva părintelui, care-l desmoştenia

fără motiv (querella inofficiosi testamenti) se vede şi 'n vechiul cod maghiar tripartit al lui Werboczy. Acesta, departe de a degaja adevărata natură a rezervei, a voit să limiteze dispoziţiunile testamentare, ce le putea face defunctul, la bunurile sale câştigate, fără a fixa cotitatea disponibilă şi fără a ţărmuri dispoziţiunile între vii ale *decujusului*.

Prin aceasta, rezerva din acest cod se apropie de legitima din vechiul drept francez, de origină feudală, fără a ajunge la amploarea rezervei din dreptul francez, isvorând din fuziunea celor două sisteme: al *rezervei cutumiare*, ce se acorda tuturor rudelor, chiar colaterale şi nu le apăra decât împotriva libertăţilor testamentare, cât şi al *legitimei*, care avea un caracter mai general, căci apăra şi contra donaţiunilor între vii, dar nu era rezervată decât rudelor în linie directă.

Natura juridică a rezervei

Inainte de a intra în studiul mai amănunţit al acestei chestiuni, să ne întrebăm: Ce este rezerva?

Două concepţiuni stau faţă în faţă, concepţiuni care îşi au origina în dreptul roman.

In dreptul roman, persoanele, ce aveau drept la porţiunea legitimă, erau considerate când moştenitori, când creditori ai moştenirii.

Dacă moştenitorul legitim n'a fost instituit în testament şi n'a fost desmoştenit în chip valabil, testamentul era nul, iar legitimarul avea drept la partea lui de moştenire *ab intestat*.

In cazul când s'au observat formalităţile legale de către defunct, legitimarul n'avea decât un drept de creanţă, pe care-l putea invoca faţă de moştenitorii instituiţi.

In *drepturile neo-latine* (francez, italian, român), influenţate de teoria rezervei, care s'a desvoltat după cum am arătat mai sus, rezerva este considerată ca o parte din moştenire.

Putem spune deci într'o definiţiune exactă: rezerva este o parte din succesiunea *ab intestat* garantată în folosul unor moştenitori, numiţi rezervatari împotriva liberalităţilor persoanei la succesiunea căreia sunt chemate de lege.

In *drepturile germanice* (austriac, german, elveţian, etc.), rezerva nu este decât un drept de creanţă, care îndreptăţeşte pe moştenitorii legitimi desmoşteniţi injust să ceară dela ceilalţi

moştenitori, fie ei instituiţi prin testament, fie moştenitori *ab intestat*, să ceară o cotitate hotărîtă prin lege din valoarea întregei succesiuni.

Consecinţa practică a acestei teorii mult discutate este că moştenitorii rezervatari n'au dreptul la partea lor de rezervă în natură, ci numai la valoarea acestei părţi.

Acest din urmă sistem influenţează de asemeni chipul cum se face calculul rezervei.

In dreptul francez, toate dispoziţiunile intră în masa de calcul; în celelalte drepturi numai donaţiunile făcute dela o anumită dată, care este în dreptul maghiar faţă cu descendenţii, din momentul căsătoriei, iar în dreptul austriac, data naşterii copilului.

Teoria rezervei — drept de creanţă — a fost admisă în legiuirile moderne pentru a evita greutăţile ce ar exista în privinţa succesiunii şi a menţinerii indiviziunii din cauza prezenţei unui moştenitor rezervatar.

Prin aceasta s'a căutat să se înlăture îmbucătăţirea şi deprecierea bunurilor din succesiune, permiţând astfel moştenitorului să păstreze o fabrică, o exploatare agricolă nefărâmiţată, iar rezervatarilor să plătească valoarea cotei de rezervă din valorile succesorale sau chiar din bunurile lui personale.

Legiuitorul de asemeni a prescris pentru a obţine acelaşi rezultat, reguli analoage în materie de împărţirea succesiunii, care nu intră însă în cadrul acestui subiect; de aceea socotim inutil să mai stăruim.

Vedem aşa dar că teoria rezervei este o pavăză socială împotriva fărâmiţării proprietăţilor, care pricinueşte mari pagube economiei naţionale.

Alt interes practic al distincţiei făcute ar fi că rezerva, ca drept de creanţă, va produce *interese* din momentul deschiderii succesiunii, iar ca porţiune din moştenire, va produce *venituri*.

In legislaţia din Vechiul Regat ca şi în codul Napoleon, rezerva fiind socotită o parte din succesiune, ca s'o poţi avea e neapărat nevoie să fi acceptat succesiunea.

Moştenitorii rezervatari în diferitele legiuiri.

Cari sunt moştenitorii rezervatari în diferitele legiuiri? In codul românesc, rezerva este acordată descendenţilor, şi 'n lipsa acestora, ascendenţilor privilegiaţi: părinţii (art. 841, 842, 843).

Dar rezerva nu se acordă decât descendenţilor legitimi şi bine înţeles şi celor cari le sunt asimilaţi în totul: copiii legitimaţi şi adoptivi, cât şi copiilor naturali la succesiunea mamei.

In dreptul austriac, rezerva o au ca şi 'n dreptul francez (art. 913) descendenţii, iar în lipsa acestora, toţi ascendenţii. Porţiunea ereditară, pe care sunt îndrituiţi s'o pretindă se numeşte *porţiune legitimă*, iar persoanele cărora li se cuvine se numesc moştenitori necesari (art. 762 şi urm.). Aceste articole au figurat şi 'n codul Calimach (art. 965 şi următ.). Tot moştenitorii în linie directă — ascendenţii şi descendenţii — au rezerva şi 'n codurile neerlandez (art. 960—963) şi 'n cel italian (art. 8422 şi urm.).

In dreptul maghiar se face deosebire între bunurile liniare şi cele câştigate, când nu sunt descendenţi.

Părinţii nu sunt chemaţi faţă de soţul supravieţuitor decât la succesiunea bunurilor liniare.

Sistemul acesta, care face să depindă de întâmplare drepturile părinţilor la rezervă, are şi neajunsul că prea complică sarcina judecătorului chemat să determine pentru fiecare caz particular cotitatea rezervei.

Dreptul austriac, prin art. 947 acordă o rezervă alimentară văduvei prin faptul că art. 950 permite soţiei să atace donaţiunile făcute de bărbat dela încheierea căsătoriei, dacă potrivit art. 796 activul succesiunii nu este suficient pentru acoperirea dreptului la alimente acordat de acest articol.

Tot astfel în dreptul maghiar, văduva care are dreptul vidual poate să atace donaţiunile făcute de soţ, care epuizează activul succesoral, ne mai fiind în stare să procure cele necesare pentru întreţinerea ei.

Dreptul vidual este însă mai larg decât rezerva alimentară a codului austriac, întrucât dreptul vidual nu este legat de cotitate.

Copilul natural.

In dreptul românesc, potrivit art. 652, copiii naturali sunt în privinţa succesiunii mamei lor şi a colateralilor săi asimilaţi copiilor legitimi, aşa că vor avea ca şi aceştia dreptul la rezervă. Faţă de succesiunea tatălui lor, n'au însă niciun drept.

In dreptul maghiar găsim aceeaşi soluţie.

In dreptul austriac, copiii nelegitimi în ce priveşte mama şi rudele mamei au aceleaşi drepturi ca şi cei legitimi, dar la averea

rămasă de pe urma tatălui şi a rudelor dinspre tată, nu li se cuvine niciun drept (art. 754).

In dreptul francez, în art. 913 modificat prin legea din 25 Martie 1896, rezerva copilului nelegitim este o cotă din ceeace ar fi trebuit să fie, dacă era copil legitim.

Această cotă se determină după aceleaşi reguli, care slujesc să fixeze partea sa *ab intestat*. Dar art. 915 c. fr. prevede un mod special de calcul pentru rezervă când copiii naturali vin în concurs cu ascendenţii din ambele linii sau dintr'una singură. Atunci liberalităţile nu vor putea să întreacă jumătatea bunurilor dispunătorului dacă nu are decât un copil natural, o treime dacă are doi, un sfert dacă are trei sau mai mulţi. Bunurile astfel rezervate, vor fi luate de ascendenţi pânăla concurenţa unei optimi din succesiune, iar surplusul de către copiii naturali.

Din ce în ce găsim tendinţa de a acorda tot mai multe drepturi copiilor naturali. Rezerva calculându-se după partea de moştenire, e şi ea cu atât mai mare cu cât partea de moştenire e mai importantă.

Proectul maghiar din 1914 acordă rezervă jumătate din ceeace s'ar cuveni unui copil legitim, dar face să depindă drepturile succesorale ale copilului nelegitim de recunoaşterea voluntară a tatălui, ca să nu planeze incertitudinea asupra paternităţii copilului natural.

De altfel în cazurile când filiaţiunea faţă de tată este recunoscută sau în cazurile în care se poate stabili paternitatea, se impune să se acorde rezerva şi copiilor naturali (art. 461 cod. elveţian).

Cota rezervei

In ceeace priveşte cota rezervei, legea română (art. 841), ca şi cea franceză (art. 913), fixează partea de care se poate dispune, ea variind potrivit cu numărul copiilor legitimi, restul va constitui rezerva moştenitorilor rezervatari.

Acest lucru e perfect echitabil, căci cu cât cineva lasă mai mulţi copii, e firesc ca libertate a de a dispune în chip gratuit în în favoarea altora să fie mai restrânsă.

Partea disponibilă, legiuitorul român ca şi cel francez, a fixat-o în principiu la o parte de copil, dar când sunt mai mult de trei copii, partea disponibilă rămâne $\frac{1}{4}$.

Rezerva va fi $\frac{1}{2}$ din moştenire dacă rămâne un copil legitim, de $\frac{2}{3}$ dacă rămân doi, de $\frac{3}{4}$ dacă rămân trei sau mai mulţi

copii, aşa că niciodată cota disponibilă să nu fie inferioară unui sfert din moştenire.

In dreptul austriac se atribue fiecărui copil ca rezervă (porţiune legitimă) jumătate din ceeace i s'ar fi cuvenit în temeiul succesiunii *ab intestat* (art. 765); iar în linie ascendentă o treime (art. 766).

In codul italian (art. 805) ca şi în cel brazilian (art. 1721), rezerva este invariabilă de jumătate din moştenire, indiferent de numărul copiilor lăsaţi de *de cujus*.

Formarea masei pentru calculul rezervei.

Trecem fără să ne oprim asupra formării masei succesorale, care are de scop reconstituirea patrimoniului defunctului pentru stabilirea cotei rezervei, spre a ataca liberalităţile făcute în dauna ei.

E interesant de relevat că 'n dreptul austriac donaţiunea făcută de defunct nu se poate ataca decât sub două condiţiuni:

1. Liberalitatea să întreacă jumătate din valoarea averii în momentul donaţiunii.

2. Activul succesoral să fie mai mic de jumătate din valoarea averii din momentul donaţiunii.

Dacă una din aceste două condiţiuni lipseşte, donaţiunea nu mai poate fi atacată.

După ce am cercetat instituţia rezervei în diferitele noastre coduri, cât şi 'n unele din celelalte legiuiri mai însemnate, putem ajunge la încheierea că 'n opera de unificare legislativă în curs, legiuitorul nostru va trebui să ţină seama de următoarele:

1. Natura juridică a rezervei să fie parte din moştenire, iar nu un drept de creanţă, evitarea fărâmiţării făcându-se prin aplicarea regulilor partajului şi a unor instituţiuni ca bunul de familie.

2. Pe lângă moştenitorii rezervatari din actualul sistem românesc şi cu cotele prevăzute să mai fie admis şi copilul natural faţă de tatăl său natural, în cazurile în care paternitatea nu suferă nicio îndoială.

De asemeni să se admită rezerva alimentară a soţului supravieţuitor.

3. Noile texte să fie redactate cât mai simplu şi cât mai clar spre a se înlătura procese ruinătoare, rezerva fiind o instituţie socială de cea mai mare importanţă, ea garantând aşezământul material al familiei.

ASUPRA CARACTERULUI INVOLUTIV AL ECUAȚIILOR DIN MIȘCAREA RELATIVĂ

de V. VÂLCOVICI

Fie T_1 și T_2 două triedre de referință, T_1 fix în spațiu iar T_2 având o mișcare cunoscută față de T_1. Mișcarea unui punct material P de masă m sub acțiunea unei forțe F_1 va satisface ecuația

$$ma_1=F_1, \tag{1}$$

a_1 fiind accelerația punctului. Presupunem că ecuația precedentă se referă la triedrul fix T_1. Teoria mișcării relative ne spune că mișcarea lui P față de T_2 va satisface o ecuație analoagă

$$ma_2=F_2, \tag{2}$$

dacă însemnăm cu a_2 accelerația punctului P față de T_2 și cu F_2 forța care corespunde triedrului mobil:

$$F_2=F_1+F'_{21}+F''_{21}. \tag{3}$$

In formula precedentă am notat cu F'_{21} forța fictivă de inerție datorită transportului (adică mișcării triedrului T_2 față de T_1) și cu F''_{21} forța lui Coriolis.

Fie T_3 un al treilea triedru pe care-l presupunem mobil față de T_1. Ecuația de mișcare a punctului P față de acest triedru va fi:

$$ma_3=F_3, \tag{4}$$

unde a_3 înseamnă accelerația punctului față de T_3 și F_3 forța corespunzătoare acestui triedru mobil:

$$F_3=F_1+F'_{31}+F''_{31}. \tag{5}$$

Am notat cu F'_{31} și F''_{31} forțele fictive de inerție (de transport și a lui Coriolis) corespunzătoare triedrului T_3.

Intrebarea pe care ne-o punem este următoarea:

Se poate reprezenta mișcarea punctului P *față de* T_3 *ca fiind mișcarea relativă, luând drept triedru fix triedrul* T_2? sau

Putem avea ecuația:

$$ma_3 = F_2 + F'_{32} + F''_{32}. \tag{6}$$

pentru mișcarea punctului față de T_3, *dacă însemnăm cu* F'_{32}, F''_{32} *forțele fictive de inerție (de transport și a lui Coriolis) datorite mișcării triedrului* T_3 *față de* T_2?

Relațiile (4) și (6) ne-ar da atunci

$$F_3 = F_2 + F'_{32} + F''_{32}$$

sau încă, ținând seama de valorile (3) și (5) ale vectorilor F_2 și F_3

$$F'_{31} + F''_{31} = F'_{21} + F''_{21} + F'_{32} + F''_{32},$$

ceeace este totuna cu:

$$a_{31} + 2\omega_{31} \times v_3 = a_{21} + 2\omega_2 \times v_2 + a_{32} + 2\omega_{32} \times v_3. \tag{7}$$

In această relație am însemnat cu a_{ik} accelerația de transport a triedrului T_i față de T_k, cu ω_{ik}, rotația triedrului T_i față de T_k, și cu v_i vitesa punctului considerat față de T_i ($i, k = 1,2,3$).

Pentru a demonstra relația (7) vom începe prin a stabili legătura între vectorii ω_{12}, ω_{23}, ω_{31}. Se știe [1]) că avem

$$\omega_{ik} = -\omega_{ki}. \tag{8}$$

Să considerăm un punct A solidar legat cu triedrul T_2. Vitesa sa față de T_1 va fi $v_0 + \omega_{21} \times r$ dacă însemnăm cu r vectorul de poziție al lui A față de un punct O al spațiului și cu v_0 vitesa acestui punct o. Vitesa lui A față de T_3 va fi de asemenea $v_0 + \omega_{23} \times r$. Rezultă că vitesa lui A față de T_1 poate fi privită ca fiind vitesa absolută, egală deci cu vitesa sa relativă (față de T_3) plus vitesa de transport:

$$v_0 + \omega_{21} \times r = v_0 + \omega_{23} \times r + \omega_{31} \times r,$$

sau, ținând seama de (8):

$$(\omega_{12} + \omega_{23} + \omega_{31}) \times r = 0.$$

Relația precedentă trebuind a avea loc oricare ar fi r, deducem:

$$\omega_{12} + \omega_{23} + \omega_{31} = 0. \tag{9}$$

1. A se vedea s. ex. T. Levi-Civita e U. Amaldi, *Lezioni di Meccanica razionale*, volume primo, seconda edizione, p. 211.

Să observăm acum că vitesa v_i ($i=1,2,3$) a punctului P considerat la început față de triedrul T_i verifică relațiile:

$$(10) \qquad \begin{cases} v_1=v_2+u_{21} \\ v_1=v_3+u_{31} \end{cases}$$

unde am însemnat cu u_{11} vitesa de transport față de T_1 punctul fiind presupus solidar legat cu T_1. Natural că avem

$$u_{21}=D_1 r_{12}+\omega_{21}\times r_2$$
$$u_{31}=D_1 r_{13}+\omega_{31}\times r_3.$$

Am însemnat cu D_i derivata în raport cu timpul față de triedrul T_i, cu r_i vectorul de poziție al punctului P față de T_i și cu r_{ik} vectorul O_iO_k (O_i=originea triedrului T_i, $i=1,2,3$).

Dealtfel derivând relația

$$r_2=r_{23}+r_3$$

în raport cu timpul, față de T_2, avem

$$v_2=v_3+D_2 r_{23}+\omega_{32}\times r_3.$$

Comparând această relație cu (10), obținem

$$u_{31}-u_{21}=D_2 r_{23}+\omega_{32}\times r_3.$$

Să derivăm această relație în raport cu timpul, față de T_1. Vom avea

$$D_1 u_{31}=D_1 u_{21}+D_1 (D_2 r_{23}+\omega_{32}\times r_3).$$

Observăm că avem:

$$D_1 u_{31}=a_{31}+\omega_{31}\times v_3$$
$$D_1 u_{21}=a_{21}+\omega_{21}\times v_2$$

așa încât relația precedentă devine

$$(11) \quad a_{31}+\omega_{31}\times v_3=a_{21}+\omega_{21}\times v_2+a_{32}+\omega_{32}\times v_3+\omega_{21}\times u_{32}$$

dacă observăm că expresia $D_2^2 r_{23}+D_2\omega_{32}\times r_2+\omega_{32}\times(\omega_{32}\times r_3)$ este tocmai a_{32} iar $D_2 r_{23}+\omega_{32}\times r_3$ este tocmai u_{32}. Însă relația (11) demonstrează relația (7) căci prin scădere membru cu membru al acestor două relații obținem:

$$\omega_{31}\times v_3=\omega_{21}\times v_2+\omega_{32}\times v_3-\omega_{21}\times u_{32}$$

sau, strângând termenii,

$$\omega_{31}\times v_3=\omega_{21}\times v_3+\omega_{32}\times v_3$$

ceeace este evident în virtutea relației (9).

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

2. Natural că dacă am putut deduce ecuațiile mișcării relative considerând triedrul T_2 ca fix și T_3 mobil, vom putea deduce și ecuațiile în cazul când T_3 ar fi considerat ca fix și T_2 mobil.

Rezultă așa dar, că pornind dela ipoteza că unul oarecare din triedrele mobile este fix, formulele mișcării relative rămân neschimbate.

Această proprietate a formelor mișcării relative, are un caracter fundamental. Lipsită de ea, teoria mișcării relative ar fi rămas fără nicio perspectivă în ceeace privește aplicația ei în mișcarea reală, din cauză că nu ne este posibil în realitate a ne sprijini pe un triedru fix, întrucât un astfel de triedru nu poate fi realizat. Iată dece credem că e necesar să insistăm asupra ei.

Proprietatea aceasta involutorie a formulelor mișcării relative se poate demonstra mult mai simplu, dacă pornim direct dela cele două triedre mobile T_2 și T_3. Avem în orice caz :

$$r_2 = r_{23} + r_3 \tag{12}$$

relație care derivată în raport cu timpul față de T_2 ne dă

$$D_2 r_2 = D_2 r_{23} + D_2 r_3$$

sau încă

$$v_2 = D_2 r_{23} + D_3 r_3 + \omega_{32} \times v_3$$

adică

$$v_2 = v_3 + u_{32}, \tag{13}$$

unde am însemnat cu u_{32} vitesa de transport a triedrului T_3 față de T_2.

Pornind dela relația :

$$r_3 = r_{32} + r_2 \tag{14}$$

obținem pe o cale analoagă

$$v_3 = v_2 + u_{23}. \tag{15}$$

Pentruca din relația (13) să putem deduce relația (15), va trebui să avem

$$u_{32} + u_{23} = 0$$

sau, mai explicit,

$$D_2 r_{23} + \omega_{32} \times r_3 + D_3 r_{32} + \omega_{23} \times r_2 = 0. \tag{16}$$

însă identitatea (16) se poate pune uşor în evidenţă dacă se ţine seama de relaţiile

$$\omega_{32}=-\omega_{23},$$

$$D_2 r_{23}=D_3 r_{23}+\omega_{32}\times r_{23}.$$

Se înţelege că odată demonstrată compatibilitatea relaţiilor (13) şi (15), proprietatea involutorie a ecuaţiilor de mişcare relativă este evidentă. In adevăr, derivând relaţia (13), în raport cu timpul faţă de T_2 obţinem ecuaţia acceleraţiilor mişcării relative în ipoteza T_2 fix, iar derivând relaţia (15) în raport cu timpul faţă de T_3 obţinem ecuaţiia acceleraţiilor mişcării relative în ipoteza T_3 fix. Cum relaţiile (13) şi (15) sunt compatibile, rezultă că şi ceea ce se obţine prin derivarea lor odată faţă de T_2 altădată faţă de T_3, trebue să fie două relaţii compatibile între ele.

In concluzie, toate aceste calcule sunt numai nişte verificări ale unei proprietăţi care se poate deduce numai din coexistenţa relaţiilor (12) şi (14). Dacă aceste două relaţii sunt compatibile una cu alta, atunci se înţelege că prin derivarea lor — a uneia faţă de T_2, a celeilalte faţă de T_3 — *trebue* să obţinem relaţii compatibile între ele. Adică formula viteselor (13) precum şi formula acceleraţiilor au caracter involutoriu.

BCU IASI/CENTRAL LIBRARY

ALEGORIE ŞI SIMBOL

O CONTRIBUŢIE ISTORICĂ LA ÎNŢELEGEREA RAPORTULUI LOR

de TUDOR VIANU

Gânditorii cari definesc arta drept un simbol (o formulă care, începând cu romantismul, a fost propusă de nenumărate ori) întrebuinţează o noţiune al cărei înţeles nu este nici decum limpede. Se ştie care este circulaţia dată acestui cuvânt de simbolismul contimporan, dar şi nenumăratele confuzii care se leagă în deobşte de el. Ceeace simboliştii înţelegeau prin simbol este ceva care nu se acopere cu ceeace termenul denumea în accepţiunea lui tradiţională. Conţinutul recent al noţiunii a primit în el note noui, încât numai cercetarea istorică poate să scoată în lumină ceeace timpul a adăugat peste punctele mai vechi de vedere. Cine urmăreşte evoluţia conceptului, constată că poetica modernă a distins între *simbol* în înţeles limitat şi *alegorie*, creind astfel o dialectică de noţiuni, a cărei deslusire se impune în primul rând cercetării. Strâns asociată la început cu noţiunea alegoriei, aceea de simbol a reuşit în cele din urmă să se disocieze şi să capete, înţeleasă ca un mijloc al exprimării poetice, o valoare proporţională cu aceea retrasă alegoriei. In aceste câteva linii se rezumă întreaga soartă modernă a noţiunii de simbol. Vom încerca să reconstituim detaliul acestei evoluţii.

Alegoria, în înţelesul ei literar, este un termen destul de vechi. El este întrebuinţat încă din veacul al V-lea a. Chr. de Anaxagoras cu ocazia interpretării poemelor homerice. Ne-am ocupat în altă parte de poziţia alegoriştilor antichităţii [1]). Deocamdată ne interesează numai apariţia lui în limbagiul filosofilor, unde ἀλληγορία este un termen cu totul curent. Este deci o împrejurare ciudată faptul că Aristoteles (Poet. c. 21), atunci când enumeră feluritele figuri poetice nu aminteşte şi de alegorie, deşi noţiunea ei pare a nu-i fi lipsit. In schimb, autorii latini cari au scris în materie poetică posedă şi noţiunea şi termenul. Cicero (De Oratore, XXII) defineşte alegoria drept ansamblul unor metafore succesive; în timp ce Quintilian (Oratoriae Institutiones, I, IX) se exprimă mai puţin tehnic, vorbind de ea ca despre figura

1) Vd. T. Vianu, *Interpretarea filosofică a poesiei*, în Omagiul D. Gusti şi în volumul *Filosofie şi Poesie*.

care constă din a spune un lucru şi a înţelege un altul (aliud dicere, aliud intelligi velle).

Noţiunea şi termenul de simbol (σύμβολον) n'au dela început înţelesul lor literar. Accepţiunea primitivă a cuvântului este juridică. Simboluri sunt mai întâiu contractele politice dintre cetăţi şi acelea din domeniul dreptului privat. Mai târziu termenul denumeşte semnele de recunoaştere sau formulele întrebuinţate în unele împrejurări ale cultului religios. Cu un înţeles apropiat de acesta din urmă este primit cuvântul şi în terminologia creştină, unde desemnează formulele care exprimă concis afirmaţiile fundamentale ale credinţei şi înseamnă, pentru acel care le pronunţă, mărturia unirii sale cu Biserica. In acest înţeles se vorbeşte despre simbolul Apostolilor, simbolul din Niceea, etc. In accepţiunea lui literară, cuvântul simbol este semnalat mai întâiu în legătură cu proverbele lui Pythagora (Pythagorae symbola), a cărei învăţătură Diogenes Laerţiu o numeşte odată διὰ συμβόλων διδασκαλία [1]) In teoria limbagiului, Aristoteles distinge în cuvânt elementul imitativ de cel simbolic. Sunetul, aşa cum îl posedă şi lumea animală, nu devine cuvânt, observă Aristoteles, decât atunci când este întrebuinţat ca simbol, adică drept semn al unei idei [2]). Borinski identifică apoi termenul la Philo [3]), în lucrările consacrate interpretării alegorice a Vechiului Testament. Expresiile proprii ale Scripturii sunt înţelese ca „simbolurile" unei înţelepciuni mai adânci. Printre Părinţii Bisericii, Dionysius Areopagita dă o întrebuinţare mai largă cuvântului, desigur în pierdutul tratat de „Teologie simbolică", dar şi în scrierile sale păstrate, în renumitele sale „Ierarchii". Aci identifică Borinski folosirea cuvântului, în accepţiunea estetică de imagini frumoase care ascund frumuseţea tainică şi supremă a Divinităţii. Multă vreme simbolul n'a fost pentru gânditorii din domeniile cele mai variate nimic altceva.

Ideea estetică şi filosofică de simbol apare deci în strânsă legătură cu aceea de alegorie. Dar pe când alegoria denumeşte ansamblul fenomenului împlinit din semnul exterior şi din semnificaţia lui spirituală, simbolul nu desemnează decât pe cel dintâiu dintre acestea. Deosebirea va rămâne dătătoare de măsură pentru întreaga desvoltare ulterioară a problemei. Alegoria este semnul şi semnificaţia laolaltă. Simbolul este numai semnul. Accepţiunea aceasta este limpede în maxima lui Campanella, citată de Borinski : „Scientia infinita est. Sed qui symbola animadverterit, omnia intelligit". O maximă pe care o aminteşte şi Goethe într'un rând [4]) şi care pregăteşte propria lui sentinţă înţeleaptă la finele lui

---

1. Vd. pentru istoria termenului referinţe bogate în lucrarea lui M. Schlesinger, *Geschichte des Symbols*, 1912, pag. 65 urm.

2) Vd. asupra acestora E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen* I. Teil, Die Sprache, 1923, pg. 129 şi trimiterea la textul lui Aristoteles (περὶ ἑρμηνείας) şi la comentarul asistotelic al lui Ammonius.

3) K. Borinski, *Die Antike in Poetik und Kunsttheorie*, I. 1914, pag. 25.

4) Goethe, *Zwischenrede*, 1819, in Sämtliche Werke, Knaur, 14 Bd., pg. 80.

Faust: „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis". Sute de ani simbolul n'a însemnat altceva decât semnul care, împerechiat cu semnificaţia, alcătueşte alegoria. Raportul lor specific de subordonare apare limpede într'o însemnare ca aceea a lui Winckelmann: „Annibale Carracci în loc să reprezinte faptele şi întâmplările prea renumite ale casei Farnese, prin simboluri generale şi imagini concrete, aşa cum face poetul alegoric, şi-a arătat întreaga lui putere numai prin zugrăvirea câtorva fabule cunoscute" [1]).

Se cunoaşte importanţa locului pe care-l deţine alegoria în teoriile estetice ale lui Winckelmann. Când în renumitele sale „Cugetări asupra imitaţiei operelor greceşti", Winckelmann ajunge să se ocupe de pictură, el observă că deoarece această artă are de scop să reprezinte caracterul persoanelor, adică o realitate ideală, ea nu o poate face decât cu ajutorul alegoriilor. „Pictura, scrie Winckelmann, se extinde asupra unor lucruri care nu sunt sensibile. Acesta este scopul ei cel mai înalt şi Grecii n'au ostenit să-l urmărească, aşa cum o dovedesc scrierile celor vechi. Pictorul Parrhasius a vrut astfel să exprime caracterul unui popor întreg, aşa cum Aristides descria sufletele individuale. El a pictat pe Atenieini în felul lor de a fi buni şi cruzi în acelaş timp, uşurateci şi încăpăţânaţi, viteji şi laşi. Reprezentarea aceasta nu este însă posibilă decât pe calea alegoriei, adică prin imagini care semnifică concepte generale" [2]). Se pare că Winckelmann n'a înţeles niciodată arta picturii, prin care el se referă de fapt numai la pictura murală, altfel decât ca pe o artă alegorică. De aci preocuparea lui în scrierea „Versuch einer Allegorie" să sistematizeze materia mitologiei vechi după ideile generale pe care poate să le exprime în chip alegoric, în aşa fel încât pictorul să găsească de îndată, ca într'un repertoriu, imaginele capabile de a ilustra concepţiile sale. Tendinţa alegorizantă a lui Winckelmann a fost aspru combătută de urmaşii săi. Cine studiază obiecţiile formulate în această privinţă urmăreşte în acelaşi timp istoria încercărilor repetate de a limita importanţa alegoriei, ca mijloc al expresiei artistice.

Astfel, curând după moartea lui Winckelmann, în importantul studiu pe care i-l consacră, Herder observă că „oricât ar fi de fireşti imaginele şi semnele alegorice, ele sunt tot atât de subordonate arbitrarului şi anumitor subtile convenţii ale inteligenţii şi ale modului curent de a gândi, ca orice alt aspect natural" [3]). Alegoriile sunt dependente de expresiile limbei, de geniul cuvintelor, de educaţie şi de obiceiuri şi, cum toate acestea variază dela un popor la altul, este firesc ca ele să nu întocmească un limbaj cu o valoare universală. Pe de altă parte, observă Herder,

---

1) J. J. Winckelmann, *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*, 1755, in Ausgewählte Schriften, Insel-Bücherei, pg. 58.

2) J. J. Winckelmann, *op. cit.*, pg. 57.

3) Herder, *Denkmal J. Winckelmanns*, in *J. Winckelmann, Geschichte der Kunst des Altertums*, Phaidon-Verlog, pg. 453.

Germanii n'au constituit un sistem alegoric naţional, întemeiat în limba şi gândirea poporului, încât printre oamenii timpului şi patriei sale, alegoria nu este inteligibilă decât pentru artişti şi învăţaţi. Printre istoricii moderni ai esteticei, R. Zimmermann, care reprezintă formalismul herbartian, relevă contradicţia în care se implică Winckelmann, atunci când cere artei, pe de o parte, conţinut alegoric, iar pe de alta, simplă frumuseţe formală, care este cu atât mai perfectă cu cât e mai liberă de orice reprezentări, „aşa cum apa este cu atât mai bună, cu cât are mai puţin gust" [1]). Indicarea şovăirii lui Winckelman între poziţiile contrarii ale formalismului şi idealismul estetic, aducea o nouă limitare în aprecierea valorii alegoriei. Alegoria nu este deci ţinta excelentă şi universală a artei, de vreme ce Winckelmann însuşi a preconizat, în alte împrejurări, simpla ei finalitate formală. Obiecţii de aceiaşi natură face şi H. Lotze, care adaugă constatarea că tendinţa de a găsi în artă un conţinut de idei sensibilizate prin alegorie este o simplă „prejudecată" şi că, apreciată după singura ei valoare estetică, frumuseţea se poate dispensa de obligaţia de a comunica idei [2]). In fine, tot atât de sever în judecata tendinţei alegorizante a lui Winckelmann este şi principalul lui biograf, C. Justi, care nu se sfieşte s'o caracterizeze drept un simplu „pedantism", cu atât mai surprinzător la omul care, în atâtea alte împrejurări, a dat dovada unei neîntrecute sensibilităţi estetice [3]). Impotrivirea faţă de alegorismul lui Winckelmann este semnul unei noui îndrumări în problema noastră. Aprecierea din ce în ce mai negativă acordată procedeului alegoriei este dovada faptului că raportul dintre imagine şi idee în artă cere a fi înţeles într'un alt mod şi anume într'acela pe care îl vor reţine teoriile simbolului. Până a ajunge la acestea, este însă necesar să ne oprim o clipă în cadrul epocii idealiste, care îmbogăţeşte doctrina modernă cu distincţia dintre alegorie şi simbol, pe care le înţelege ca mijloacele proprii unor tipuri artistice felurite.

Am arătat altă dată, vorbind despre ideile lui Schelling [4]), cum caracterul felurit al artei fundate în mitologia antică sau creştină, indică simbolul şi alegoria ca mijloacele lor specifice de exprimare. Cu această ocazie, simbolul antic, conceput ca o întrepătrundere adâncă a generalului cu particularul, este opus alegoriei, ca unirea acestora din afară. Alegoria desemnează deci un sens general semnificat printr'o aparenţă particulară, în timp ce simbolul nu *semnifică* propriu zis nimic, de oarece sens şi semnificaţie, aparenţă şi idee, general şi particular sunt topite în cazul lui în aceiaşi unitate absolută. Tocmai pentrucă aspiraţia spre

1) R. Zimmermann, *Geschichte der Aesthetik als philosophischer Wissenschaft*, pg. 329, 337—8.
2) H. Lotze, *Geschichte der Aesthetik in Deutschland*, 1868, ed. 1913, pg. 23.
3) C. Justi, *Winckelmann und seine Zeitgenossen*, 1866—1872, I, pg. 388-406.
4) Vd. T. Vianu, *Mitologie şi Poesie*, în Revista de Filosofie, vol. XX, pg. 333 urm. şi în volumul *Filosofie şi Poesie*.

infinit a sufletului devine neasemănat mai puternică în creştinism, aparenţele mărginite ale sensibilităţii ajung să nu le mai poată conţine şi arta este nevoită să recurgă la procedeul mediativ al alegoriei. In civilizaţia mai apropiată de natură a Grecilor, genera-lul putea fi încă menţinut în graniţele particularului şi expresia imanenţei celui dintâiu în cel din urmă este tocmai simbolul. Era, în adevăr, părerea timpului că poesia şi, în genere, arta creştină reclamă mai puternic interpretarea alegorizantă, deslusirea unor concepţii latente. Herder este unul dintre cei dintâi care indică în alegorie mijlocul propriu de expresie al poesiei creştine [1]). Să adăugăm, în fine, că Schelling distinge, alături de simbol şi alegorie, ca un al treilea mod posibil de asociaţie a termenilor de care ne ocupăm, procedeul schematismului, în care particularul este reprezentat prin general : un procedeu folosit uneori de ştiinţe, dar nu de arte.

Idei asemănătoare cu ale lui Schelling, exprimă în aceiaşi epocă şi K. W. F. Solger [2]). Solger definea frumosul, în spiritul idealist al vremii, ca prezenţa ideii în fenomen. Există însă două modalităţi ale acestei prezenţe, corespunzătoare religiosităţii felurite a Grecilor şi a Creştinilor. Lumea, aşa cum este descrisă de religia Grecilor, manifestă un Mare-Tot (das All), încorporat perfect în cercul fenomenelor. Necesitatea, *Ananké*, este esenţialul religiei greceşti. Dimpotrivă, în creştinism, esenţialul este concepţia unui Dumnezeu creind lumea printr'un act de libertate şi rămânând exterior creaţiei. Omul poate să atingă pe Dumnezeu rupând legăturile simţurilor şi regenerându-se spiritual. Mântuitorul a venit pe lume pentru a-l ajuta în această sarcină. Două tipuri deosebite de artă, simbolică şi alegorică, corespund celor două religiosităţi. Arta simbolică corespunde frumuseţii necesităţii. Ideea îşi găseşte aci o expresie adecuată în lumea aparenţelor. Nu trebue să confundăm însă între simbol şi semn sau imitaţia unei realităţi superioare. Simbolul este „adevărata manifestaţie a Ideii". Aparenţa este pătrunsă şi saturată în simbol de propria forţă şi activitate a Ideii. Această desăvârşită fuziune dintre Absolut şi Individual se produce în personalitatea Zeilor greci şi este fundamentul însuşi al politeismului, materia artei simbolice a Grecilor. Altfel se întâmplă cu arta creştină a libertăţii. In frumuseţea libertăţii, spiritul caută Fiinţa activă care a creat lumea, rămânând în afară de ea. Absolutul este şi în cazul acesta legat de fenomene, fără să intre însă cu plenitudine în ele. Alegoria, ca o unire din două sfere deosebite a Ideii cu aparenţa, este mijlocul de exprimare cel mai propriu acestei situaţii religioase a spiritului.

---

1) Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanitat*, in Sämtliche Werke, hgb. von Suphan, 18 Bd., pg. 28 urm.

2) Solger, *Erwin. Vier Gespräche uber das Schöne und die Kunst*, 2 Bd. 1815, neue Aufl 1907, pg. 154 urm. Cp. şi *Vorlesungen uber Aesthetik*, hgb. von K. W. L. Heyse, 1829, pg. 129 urm.

Nimănui nu-i poate scăpa înrudirea dintre ideile lui Solger cu acele ale lui Schelling şi cu ale lui Hegel, atunci când acesta descrie caracterele deosebite ale artei greceşti şi ale artei creştine şi romantice. Ciudat într'acestea rămâne faptul că Hegel care gândeşte ca toţi idealiştii, foloseşte din nou termenul de simbol în accepţiunea lui pre-romantică. In consideraţiile din partea finală a primului volum al „Prelegerilor de Estetică", arta simbolică este indicată ca aparţinând vechilor popoare orientale, artă de enigme, fabule, apologuri şi alegorii, în care datele sensibilităţii semnifică, dar nu conţin în chip imanent Ideea. „Simbolul, scrie Hegel, este o existenţă exterioară prezentă sau dată în chip nemijlocit pentru intuiţie şi care totuşi nu este luată pentru ea însăşi, ci este înţeleasă într'un chip mai larg şi mai general" [1]). Raportul de adâncă întrepătrundere între Idee şi aparenţă nu se produce, după cum arătase şi un Schelling şi Solger, decât odată cu arta Grecilor. Dar pe când aceştia rezervaseră pentru producţia artistică termenul de simbol, Hegel preferă pe acela de clasic Arta clasică, în terminologia lui Hegel, se acopere deci cu arta simbolică a lui Schelling şi Solger, în timp ce arta simbolică pentru Hegel pare a intra mai bine în categoria acelui tip de relaţie între Idee şi aparenţă, pentru care se statornicise termenul de alegorie. Se poate deci afirma că deşi Hegel concepe raportul pe care îl urmărim deopotrivă cu toţi esteticienii idealişti, terminologia lui încearcă să revie la vocabularul întrebuinţat în epoca anterioară.

Cât de puţin a isbutit încercarea lui Hegel de a menţine noţiunea simbolului la vechea ei accepţiune ne putem da seama cercetând contribuţia principalului său discipol în ale esteticei, Fr. Th. Vischer. Desigur, în marea Estetică a lui Vischer, simbolul este încă definit în spirit tradiţional ca „imagina care, pentru jocul inconştient al fantasiei şi prin intermediul legăturii exterioare a unei simple comparaţii, exprimă o altă idee decât aceea pe care o conţine în realitate" [2]). Mai târziu simbolul, cel puţin o speţă a lui, nu-i mai apare lui Vischer ca purtătorul unei idei, ci al unor stări morale, a unor sentimente pe care propriul nostru eu le proectează în obiectele exterioare. Vischer revine de mai multe ori în scrierile sale de bătrâneţe asupra deosebirii dintre simbolurile clare sau intelectuale, acelea prin care facem din lucruri purtătoarele unor idei generale, şi simbolurile întunecate (dunkle), potrivit cărora atribuim lucrurilor sentimentele noastre prin mijlocirea unui act de proecţie, al acelui „Einfühlung", a cărei descriere rămâne, de aci înainte, timp de mai multe decenii, problema esteticii germane [3]). Francezii nu rămân în afară de

1) Hegel, *Vorlesungen über die Aesthetik*, Werke, Vollständige Ausgabe, 1842, 10 Bd., I. Abt., pg. 382.

2) Fr. Th. Vischer, *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen*, II, pg. 417.

3) Fr. Th. Vischer, *Das Schöne und die Kunst, Zur Einführung in die Aesthetik*, Vorträge, 3. Aufl. 1907. Din nefericire, mi-a lipsit în timpul redactării acestora, studiul lui Vischer, *Das Symbol*, 1887.

curentul de desfăşurare a ideilor. Incă din 1842, „Cursul de Estetică" al lui Th. Jouffroy aduce, în centrul consideraţiilor sale, ideea simbolului, pe care îl defineşte drept „expresia vizibilă a invizibilului". Simbolurile sunt apoi, pentru Jouffroy, naturale sau artificiale. Alegoriile fac parte din rândul acestora din urmă şi este semnul noii orientări, aprecierea peiorativă pe care Jouffroy le-o acordă. „Spiritul înţelege îndată, scrie Jouffroy, ceeace vor ele să spună, dar sensibilitatea estetică nu se lasă mişcată". Simbolurile naturale, adică acelea care indică forţele invizibile prin efectele lor aparente, de pildă energia unui copac prin abundenţa frunzişului şi strălucirea florilor, au şi facultatea de a ne mişca. Numai sufletul poate vorbi sufletului şi numai întrucât, sub aparenţele lucrurilor, ghicim o energie care ne seamănă, o forţă dinamică deopotrivă cu aceea care ne animă, numai în aceste condiţii se stabileşte acel curent de simpatie în care se resolvă emoţia estetică.

Noţiunea modernă a „simpatiei estetice", se desvoltă astfel din vechiul concept idealist al simbolului, graţie contribuţiilor mijlocitoare ale unui Jouffroy şi Vischer[1]). Dacă problema a putut lua această îndrumare, lucrul se explică şi prin poziţia proprie romanticilor, d. p. a unui Novalis care, în aforismele lui, afirmă odată că „eul este enigma deslegată a lumii". Fuziunea panteistă cu natura este o tendinţă generală a romantismului. Inclinaţia insului de a se regăsi mai bine pe sine, dăruindu-se mai larg aspectelor străine ale firii este unul din motivele tipice în viaţa sentimentală a romanticilor. Aceste experienţe pregătesc noţiunea de simbol a lui Jouffroy şi Vischer. Dar pe când romanticii nu vedeau posibilitatea simbolurilor decât ca un efect al înrudirii panteiste dintre suflet şi natură şi ca o dovadă a acestei înrudiri, Jouffroy şi Vischer interpretează fenomenul ca psihologi, recunoscând în el efectul proecţiei eului în lucruri.

Simbolismul francez n'a avut norocul unui cap sistematic care să construiască doctrina lui, aşa cum romantismul german şi-a găsit teoreticieni de valoarea unui Schelling, Solger sau Hegel. Noţiunea „simbolistă" a simbolului nu poate fi deci urmărită în nişte texte de întemeierea sistematică şi preciziunea acelora pe care romantismul ni le-a pus la dispoziţie. Termenul nu este dealtfel folosit acum de filosofi, ci de poeţi. El apare mai întâiu, după cum se afirmă de către istoricii curentului, sub pana lui Jean Moréas, într'un articol din revista „Le XIX-e siècle" (11 August 1885). Cât de insuficientă rămânea într'acestea noua înţelegere a simbolului, ne putem convinge de felul în care îl explicita criticul literar Jules Lemaître, drept „o comparaţie prelungită din care nu ni se dă decât al doilea termen, drept un sistem de metafore

1) Th. Jouffroy, *Cours d'Esthetique*, 1842. Asupra desvoltării problemei simpatiei estetice din noţiunea romantică a simbolului, vd. lucrarea lui P. Stern, *Association und Einfühlung in der neuren Aesthetik*, 1898.

continue". [1]). Termenii lui Lemaître sunt însă chiar acei pe care am văzut că-i întrebuinţează Cicerone pentru definirea alegoriei şi este probabil că, alături de criticul francez, atâţi alţii dintre contimporanii lui nu ştiau să deosebească mai bine între cele două mijloace, deşi distincţia lor fusese cu destulă limpezime stabilită de către esteticienii idealişti. Nici F. Brunetière nu ajunge la reprezentări mai limpezi în această materie. „Simbolul, scrie el, este o ficţiune concretă... a cărui „corespondenţă" este deplină cu sentimentul sau ideea pe care o învălue. Este o comparaţie cu doui, trei, patru sau cinci termeni, dintre care poetul nu urmăreşte şi nu desvoltă de obiceiu decât pe unul singur, menţinând în chip statornic pe toate celelalte sub privirile cititorului. Este o alegorie (*sic* !), dar o alegorie a cărei intenţie n'are nimic didactic, nici logic şi ale cărei felurite înţelesuri, unite sau amestecate printr'un fel de necesitate internă, se susţin şi se luminează reciproc" [2]). Prolixitatea textului lui Brunetière provine, fără îndoială, din dificultatea lui de a lumina vechea confuzie cu alegoria.

Dacă ne orientăm acum către sferele simboliştilor, opoziţia cu alegoria este mai viu resimţită, deşi concepţia intelectuală a simbolului rezistă încă un moment. In acest înţeles scrie Albert Mockel, care are meritul de a fi adus în cercul simboliştilor cuceriri mai vechi ale idealismului german: „Alegoria ca şi simbolul exprimă abstractul prin concret. Simbolul şi alegoria sunt deopotrivă întemeiate pe analogie şi ambele conţin o imagine desvoltată. Aşi vrea însă să numesc alegorie acea operă a spiritului uman în care analogia este artificială şi extrinsecă, în timp ce simbolul este aceea în care analogia apare naturală şi intrinsecă" [3]). Rolul simboliştilor în desvoltarea modernă a noţiunii de simbol a fost enorm, deşi din rândul lor n'a apărut niciun gânditor care să edifice o teorie originală. Poesia unui Baudelaire, a unui Mallarmé, Verlaine sau Rimband sugeră însă neapărat impresia că noua viziune nu este istovită de vechile formule a metaforei implicite sau a sintezei ideii cu imagina. Baza filosofică a viziunii simboliste a fost căutată deci în afară de cercul propriu al poeţilor. Astfel, printre teoreticienii şcoalei, Tancrède de Visan a isbutit să surprindă înrudiri isbitoare între practica poeţilor şi doctrina bergsoniană. S'a arătat de pildă că mijlocul de expresie propriu simbolismului, şi anume acela care constă în a sugera stări ale eului prin aspecte ale naturii, poate fi comparat până la un punct cu metoda intuiţiei bergsoniene. Aceeaşi tendinţă, de o parte şi de alta, de a pătrunde în intimitatea lucrurilor, în viaţa lor mai adâncă, atunci când le trăim ca evenimente ale eului nostru profund.

1) J. Lemaître, *Les Contemporains*, IV, pg. 70 urm.

2) F. Brunetière, *L'Évolution de la poésie lyrique en France XIX-e siècle*, t. II, pg. 249—250.

3) Alb. Mockel, *Propos de littérature*, 1894. Asupra deosebirei dintre simbol şi alegorie, vd. şi cealaltă lucrare a lui Mockel, *Un poète de l'énergie : Emile Verhaeren*, 1917, pg. 103 urm.

Comparaţia felului în care apare natura în poesia parnasienilor cu acela pe care îl folosesc simboliştii este dintre cele mai instructive. Tancrède de Visan observă că pe când, pentru poetul parnasian, natura este aspect obiectiv şi impersonal, o dată a eului nostru intelectual şi superficial, ea este pentru simbolist eveniment adânc trăit, o experienţă a eului în planul profund. „Mi se pare, scrie Tancrède de Visan, că opera simboliştilor a stat tocmai în faptul de a fi întronat un lirism al intuiţiei şi, printr'un fel de panteism organizator, de a se fi aşezat în interiorul lucrurilor, pentru a ne da o *viziune centrală* a obiectelor concepute în funcţie de stările sufleteşti" [1]). In acelaşi fel socoteşte T. de Visan că noţiunea „simbolistă" a simbolului regăseşte şi formula esteticei simpatiei (Einfühlung), deşi pentru aceasta din urmă lucrurile nu pot fi decât simbolurile sentimentelor pe care le proectăm noi în ele, pe câtă vreme, înţelese ca obiectele unei intuiţii bergsoniene, ele devin simbolurile unei realităţi ontice, ale unei realităţi care se relevă, fără îndoială, eului nostru în momentele lui de viaţă mai adâncă, dar care nu se reduce la simplele lui elemente psihologice. In chipul acesta mi se pare că, pornind dela bergsonism, dar cu grija de a nu-l deforma prin acea înţelegere psihologistă care a fost a atâtora dintre contimporani, s'ar putea construi o nouă teorie a simbolului.

Oricât de deosebite ar fi teoriile despre simbol înfăţişate până aci, o trăsătură comună le uneşte cu toate acestea. Fie că simbolul a fost înţeles ca elementul sensibil într'o alegorie, fie ca imanenţa ideii în aparenţă sau ca aspectul natural încărcat cu o semnificaţie sentimentală, în toate împrejurările teoreticienii păreau a admite propoziţia că semnificaţia simbolului este deplină mai înainte de turnarea lui în forma simbolică şi că, printr'o operaţie meşteşugită de analiză, el poate fi extras şi izolat de acolo. Această stare de lucruri apare limpede într'o observaţie ca aceea a lui Alain, potrivit căreia „simbolul este pentru sentimente, ceeace alegoria este pentru cugetări" [2]). Este evident că nici Alain nu pare a se fi eliberat de reprezentarea unui cuprins al simbolului, deplin format chiar înainte de acţiunea simbolizării. Confuzia cu alegoria, unde semnificaţia este în adevăr preexistentă figuraţiei ei, se iveşte astfel şi în definiţia lui Alain, care pare totuşi a fi folosit din reflecţia şi practica simboliştilor. Istoria modernă a simbolului este într'acestea istoria disocierii lui de alegorie. Această disociere a încercat să se realizeze treptat, dar cu atâtea dificultăţi încât confuzia a manifestat tendinţa să se reinstaureze, chiar atunci când era aşteptată mai puţin.

Trebue să considerăm deci ca cea mai temeinică încercare de înţelegere a simbolului, aceea care rupe definitiv cu concepţia care îl reprezintă ca învelişul unei semnificaţii preexistente. Noua

1) T. de Visan, *L'Attitude du lyrisme contemporain*, 1921, pg. 453.
2) Alain, *Système des Beaux-Arts*, 2 ed., 1926, pg. 263, vd. şi pg. 223 urm.

înţelegere şi-a făcut loc îndată ce s'a observat că simbolul nu este rezultatul unei acţiuni mijlocitoare a spiritului, care uneşte un semn cu o semnificaţie, ci un produs spiritual spontan, unul din modurile naturale în care se organizează datele conştiinţei. Investigaţiile psihanalizei asupra simbolismului visurilor a fost hotărâtoare asupra noii orientări. De asemeni, cercetările referitoare la psihologia popoarelor a trebuit să se isbească de adevărul că simbolurile care apar în miturile, arta şi limba acestora nu sunt niciodată posterioare unor concepţii filosofice. Generalizând asupra acestor rezultate, un gânditor ca E. Cassirer, poate cel mai adânc cunoscător al formelor simbolice, le-a prezentat ca moduri spontane de organizare a experienţelor conştiinţei [1]). Ideea simbolului ca *semn* al unui conţinut preexistent a fost supus de Cassirer unei aspre critice. Căci, scrie Cassirer, dacă semnul n'ar fi decât repetarea unui conţinut al intuiţiei sau reprezentării, nu s'ar înţelege bine la ce bun această repetiţie şi dacă ea ar putea fi obţinută vreodată în condiţii satisfăcătoare. Cine nu vede în simbol decât reduplicarea unui original prin copia lui, nu poate ajunge decât la „un scepticism principial faţă de valoarea tuturor semnelor". In realitate însă semnul simbolic nu este decât unul şi acelaşi lucru cu acţiunea prin care se obţine semnificaţia realităţii. Experienţele noastre spirituale se organizează în chip firesc în simboluri de felurite categorii şi printre acestea sunt şi acelea ale artei, pe lângă acele ale limbei, miturilor şi ale cunoştinţei teoretice. Marea revoluţie epistemologică a lui Kant a impus convingerea că spiritul nu primeşte dela realitate întipărirea înţelesului ei, ci o produce însuşi prin acţiunea lui de organizare a impresiilor. Cunoştinţa teoretică a lumii operează şi ea cu simboluri dintr'o categorie, pe lângă care trebue să adăugăm şi pe acele ale miturilor şi ale artei. Dar după cum simbolurile cunoştinţei teoretice nu sunt simple copii ale unui înţeles preexistent, simbolurile mitologice şi artistice nu pot avea nici ele acest caracter. Semnificaţia acestora din urmă se formează, astfel, odată cu întocmirea simbolului şi nu poate fi extrasă şi izolată din el.

Acest mod nou de a înţelege firea simbolurilor n'a rămas fără răsunet în cercurile literare. Lucrări mai recente, ca aceea pe care M. Raymond o consacră mişcării poetice contimporane, constituesc o noţiune a simbolului literar în evident paralelism cu simbolismul visurilor şi miturilor [2]). Simbolul este deci pentru M. Raymond rezultatul „unei creaţii autonome... în care se proectează activitatea profundă a eului". In chipul acesta simbolul „ne fiind o traducere, nu poate fi nici tradus". Aşa se explică greutatea de a obţine sensul logic unic al unui simbol şi faptul

1) E. Cassirer, *Philosophie der symbolichen Formen*, I. *Die Sprache*, 1923, pg. 43. Vd. şi precizările lui Cassirer, în *Dritter Kongres für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft, Bericht*, 1927, pg. 191 urm., împreună cu alte interesante contribuţii.

2) M. Raymond, *De Baudelaire au surréalisme*, 1934, pg. 55 urm.

că, în realitate, simbolul este polivalent, susceptibil de interpretări multiple, ca unul care „reprezintă o stare complexă şi în proces de metamorfoză continuă". M. Raymond recunoaşte că simboliştii n'au înţeles totdeauna simbolul în felul pe care îl impune perspectiva mai nouă deschisă de psihologia comparată şi genetică. Ei n'au ştiut să renunţe totdeauna la poziţia intelectualistă care asociază o imagine cu un înţeles precis, în favoarea gândirii alogice, singura creatoare de adevărate simboluri. Noua poziţie a putut fi cucerită totuşi de o poezie mai nouă şi cercetarea a ajuns în cele din urmă, după cum vedem, la o concepţie a simbolului, în care străvechea confuzie cu alegoria pare a fi definitiv limpezită.

Dacă aruncăm acum o privire generală asupra întregei desvoltări a problemei ajungem la constatarea că noţiunea de simbol a cunoscut soarta unei treptate desintelectualizări, dar şi a unei necontenite adânciri. Nediferenţiat la început de alegorie, drept care denumea semnul care exprimă o idee, o concepţie intelectuală a spiritului, simbolul a devenit, la filosofii idealişti, o modalitate nouă de relaţie şi anume una de întrepătrundere organică între semn şi idee, între aspectul particular şi idee, pentru a deveni apoi natura trăită, peisagiul „stare de suflet" (după formula unui Amiel) şi, în cele din urmă, eflorescenţa spontană a unor intuiţii obţinute în viaţa profundă a spiritului. Să adăugăm că pentru fixarea poziţiei poetice mai noui, nu va fi fost lipsită de interes stabilirea faptului că modul în care problema simbolului s'a desvoltat este un nou document al acelei diminuări în încrederea pe care contimporanii o acordă liricei filosofice. Poesia nouă a pierdut cu simbolul înţeles în chipul în care am arătat în cele din urmă, un mijloc al liricei filosofice. In momentul în care simbolul a încetat a mai fi înţeles şi folosit ca semnul unei idei, ca învelişul concret al unei concepţii generale, lirica de idei s'a lipsit de unul din uneltele ei cele mai vechi. Nici unul din poeţii simbolişti nu sunt de fapt filosofi în sensul mai vechi şi mai nou care s'a dat acestei denumiri. Acesta nu înseamnă însă că simbolul în ultima lui accepţie şi funcţiune a încetat de a mai fi un instrument de expresie a experienţelor absolute ale spiritului. Ba chiar, abia în măsura desintelectualizării simbolului, funcţiunea lui de organ al absolutului a devenit mai eficientă şi mai activă. Abia când simbolul n'a mai urmărit să figureze o concepţie precisă, mulţumindu-se să fie un produs spontan al spiritului, forţele şi experienţele cele mai adânci ale acestuia au putut să se organizeze şi să se exprime nestânjenit. Numai când stratul izolator al concepţiilor intelectuale a fostîndepărtat, irupţia forţelor profunde ale spiritului s'a putut organiza în simboluri autentice. Aci trebue căutat temeiul netăgăduitului curent de adâncire lirică pe care l-a cunoscut literatura contimporană, din momentul în care simbolismul francez a deschis drumuri noui.

122 MELODII POPORALE

CULESE ȘI NOTATE DE

SABIN V. DRĂGOI

P R E F A Ț Ă

Publicând acest mănunchiu de melodii din județul Caraș, nu am pretenția de a întocmi o monografie muzicală, care ar reclama un material cu mult mai bogat și o cercetare mai minuțioasă de cât am eu prilejul s'o fac, ci numai punerea în circulație a unor melodii noui spre folosul tuturora.

Indemnat de mai mulți prieteni, am întreprins o mică excursie în *Valea Almăjului*, în anul 1928 luna August, însoțit de inginerul *Cornel Vereș* și ziaristul *Gheorghe Luca*. Acest ținut din sudul Banatului mi-a atâțat mai mult curiozitatea prin faptul că e atât de izolat prin munții ce-l înconjoară din toate părțile. Calea ferată îl ocolește la o rază de 50 km.

Am cules melodii din *Oravița*, *Ciclova—Montană*, *Bozovici*, *Prilipăț* și *Bănia*. Afară de melodiile din Oravița, toate celelalte sunt culese dela țărani. Melodiile le-am notat pe loc fără înregistrare fonogramică. Cele de dans mi-au fost cântate din fluer, flügelhorn, caval și cimpoiu. Etatea cântăreților a variat între 19—80 ani.

O constatare dureroasă. *Colinda este absentă în aceste locuri*, sau dacă mai există vre-un fragment pe ici pe colo, se cântă de țigani, fără nici un obiceiu, numai cu scopul de a cerși. Am cules una singură din satul *Bănia*, unde își amintesc că din bătrâni există obiceiul de a colinda la Crăciun.

Cântece de nuntă propriu zise de asemenea nu am găsit. Cele notate în colecția de față sunt un fel de *doine* sau *cântece*, al căror text, cași muzica, nu trădează nicio legătură cu ceremonia nunții. Totuș un caracter solemn se poate observa. De altcum ca și bocetele, cântecele de nuntă sunt cu mult mai puține. Acelaș cântec și obiceiu se întinde de regulă peste câteva județe. Colindele, cântecele de nuntă și bocetele sunt cântări ceremoniale legate de obiceiu, care nu se crează ca doinele și dansurile, ci se păstrează (sau se schimbă și se uită) din bătrâni prin tradiție.

Regret foarte mult că nu am avut prilejul fericit să pot nota textele cântecelor după morţi, care sunt pe aici foarte vechi şi frumoase. Greutatea culegerii e că femeile se jenează a boci în faţa streinului şi pe urmă versurile variază după ocazie: bărbat, femee, bătrân, tânăr, copil, frate, soră, tată, mamă etc., unde versurile se schimbă prin inspiraţie spontană. Melodiile sunt de o nobleţă rară şi trădează origină foarte veche.

Doinele şi *dansurile* în schimb sunt foarte abundente. Este şi firesc ca ele să fie atât de numeroase, fiind expresia unor stări sufleteşti care variază dela om la om.

Doina, în formă, structură şi modul de cântare, nu se deosebeşte de doinele altor ţinuturi. In comparaţie cu cele din Ardeal, este mai clară şi mai senină, nu e atât de tânguitoare şi jalnică. Excepţie fac baladele, care se cântă după obiceiul vechilor cântăreţi de târg (orbeţi şi ologi), care erau trubadurii noştri.

Doinele adevărate sunt cele însemnate cu mişcarea *Rubato molto* M. M. = 152, iar cele însemnate cu *Poco rubato* sunt cântece tot în genul doinei, dar au un mers şi ritm mai precis şi la cadenţă (sfârşitul liniei melodice) nu se prelungesc notele.

Dansurile cele mai numeroase sunt: *Hora*, *Pe loc*, *De doi*, *Brâu*, *Ardeleana* şi *Sărita*, care muzicaliceşte se deosebesc numai prin tempo (mişcare) şi ritmul de acompaniament. De altcum au aceeaş măsură $^2/_4$ şi aceleaşi ritme. Cea mai mare parte au patru linii melodice. Mai sunt dansuri cu numirea: *Dichiţa*, *Lăiaţa*, *Piperiu*, *Ursa*, *Raţa*, *Căţeaua*, *Sârba*, *Bordeaica*, *Cârligu*, *Poşovaica*, etc., numiri care se leagă de unele melodii speciale şi unice. Unele din dansuri se cântă şi cu text. Le-am numit „*Cântec de joc*". Mişcarea dansurilor variază între M. M. = 100 — 152.

Incheind această prefaţă îmi fac o plăcută datorie mulţumind însoţitorilor, cântăreţilor şi autorităţilor administrative bisericeşti şi didactice pentru preţiosul concurs ce mi l-au dat spre a-mi înlesni scopul urmărit.

OBSERVAŢII

Melodiile le-am grupat mai întâiu după categorie şi apoi în cadrul acesta după loc, iar dansurile după fel şi numire. Le-am notat astfel, ca nota finală să se termine pe *sol* şi la toate am însemnat sfârşitul liniilor melodice pentru a putea servi altora la cercetări mai minuţioase.

Semnul de acoladă culcată înseamnă *refren* sau o intercalare. Unde am găsit vre-o particularitate am făcut observaţia pe loc.

La doine, în loc de fermată la sfârşitul liniilor, adaug o măsură în plus prelungind ultima notă. Pe lângă semnele *Rubato molto* şi *Poco rubato* am căutat să precizez mişcarea şi prin metronom. Mişcarea indicată se referă la notele cu maximum de iuţeală.

Un studiu mai amănunţit despre toate categoriile de muzică poporală voiu întocmi mai târziu când mă voiu referi şi la materialul cules din judeţul Caraş.

APRECIERI

Trecând printr'o analiză sumară melodiile de faţă nu-mi scapă următoarele constatări :

1. *Măsurile* în care se mişcă sunt $^2/_4$, $^3/_4$, C, $^3/_8$, $^4/_8$, $^5/_8$, şi $^7/_8$ *singure*, sau *combinate* (polimetrice). La dansuri bogăţie de *accente antagoniste şi sincope. Fermata* găseşte o largă întrebuinţare.

2. *Ritme* bogate, variate şi interesante.

3. *Melodiile* se ţes în gamele *majore, minore naturale* şi *melodice* (dorică) *majoră cu triton şi septimă mică, minore orientale cu quarta mărită şi sexta mare.* (Aceste din urmă mai puţin caracteristice cu infusiune slavă de către frontiera jugoslavă).

4. *Cadenţele* cele mai frecvente (din punct de vedere armonic) pe *tonică, dominantă* — unele posibile în ambele feluri — *paralelă minoră, sensibila superioară minoră, dominanta minoră, subdominanta minoră.*

5. *Modulaţiile* trecătoare (în afară de cadenţa finală) posibile în *subdominanta majoră şi minoră*, în *dominantă, sensibila sup. minoră* şi *sensibila inferioară majoră.*

6. *Formele* variate le arată însemnarea şi compararea liniilor melodice. Foarte ingenioasă la dansuri repetarea asimetrică a motivului însemnată de mine cu acoladă şi menţionată în fiecare caz.

7. *Ornamentaţie* abundentă : Apogiaturi, mordente, grupeto-uri, pasagii care alunecă la intervale mai mari.

Mai presus de toate ţin să remarc *unitatea* muzicei româneşti în comparaţie cu melodiile din alte ţinuturi, pe lângă micile şi uşoarele diferenţe regionale care dau farmecul local particular dialectelor muzicale.

Permiţându-mi să fac o selecţiune după frumuseţe, vechime şi valoarea acestor melodii, bazată pe cunoştinţele, experienţa mea şi comparaţii cu melodiile culese de mine şi cunoscute din alte ţinuturi, apreciez mai mult :

No. 1 colindă, No. 2, 3, 4, 5 bocete, 6, 7 cântece de nuntă, 9, 10 balade, 12, 25, 28 bis, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 64, 65, 66 dintre doine precum şi toate melodiile de dans 67—122.

Pentru o mai amplă analiză recomand amatorilor procedeul inaugurat şi întrebuinţat de mine în studiul *Colecţiei 303 Colinde* (Editura Min. Artelor).

Nu pot lăsa nemenţionat felul uimitor de frumos şi adecvat de a cânta doinele al celor din Valea Almăjului, care m'a umplut de sinceră şi fericită admiraţie.

Dacă colecţia de faţă — care nu este ştiinţifică ci mai mult demonstrativă — va aduce un folos cât de mic compozitorilor, cercetătorilor, amatorilor de folclor muzical şi va înlesni cunoaşterea bogăţiei sufletului românesc contribuind la înălţarea culturii româneşti cătuş de puţin, — ceiace doresc — munca şi strădania mea n'au fost zadarnice.

COLINDE

1. Colindă

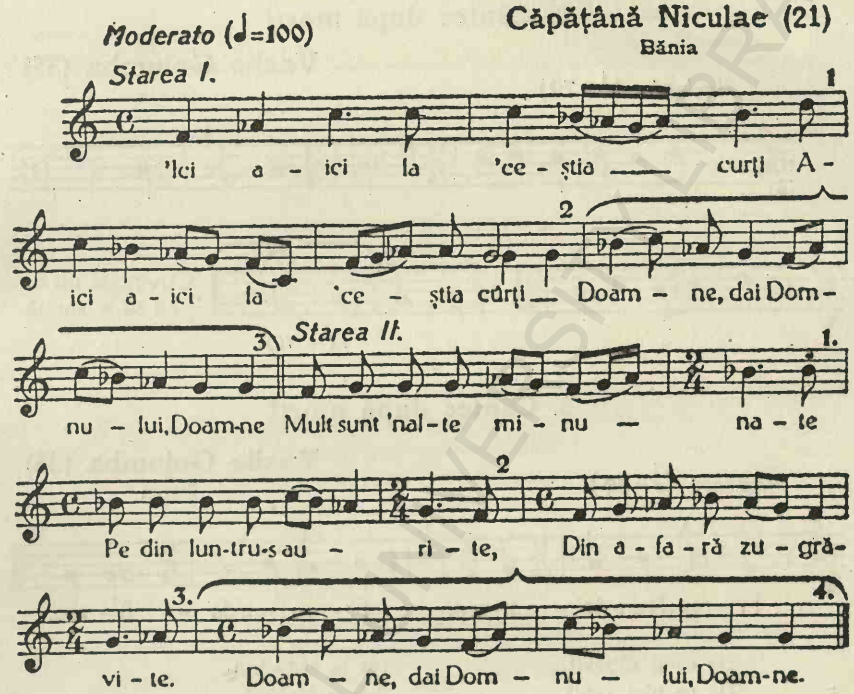

Și'n lăuntru cine-mi este?
Este-o masă mare 'ntinsă
De boieri Doamne cuprinsă.
La scaunul mai dintâiu
Șade bunul Dumnezeu,
Lângă bunul Dumnezeu
Șade bătrânul Crăciun,
Lângă bătrânul Crăciun
Șade Sfântu Anu' nou,
Lângă Sfântu' Anu' nou
Șade Ionu Sântionu,
Lângă Ionu Sântionu
Șade sfinții toți la rând,
Cam cu toate,
Ca din vestea lui Hristos.

Se vorbeau
Se sfătuiau
Care-i mare de mărire.
Grăi bătrânul Crăciun:
„Io-s bătrân și de demult
Când Tu Doamne Te-ai născut
Incă eu Te-am sprijonit
La râu la Iordan Te-am dus'
Frumos nume că Ți-am pus'
Ți-am pus bunul Dumnezeu.

Rămâi gazdă sănătoasă
Cam cu gloate,

Colindă, zisă în Crăciun de țiganii din Bănia. Are două stări (variante). Varianta 1-a cu trei linii melodice și ritmic diferite, varianta 2-a cu patru linii, din care trei sunt aproape egale numai a 4-a (refrenul) diferă. Stările I-a cu a II-a se cântă alternativ.

CÂNTECE DUPĂ MORȚI

(BOCETE)

2. Cântec după morți

Vasile Golumba (35)
Bănia

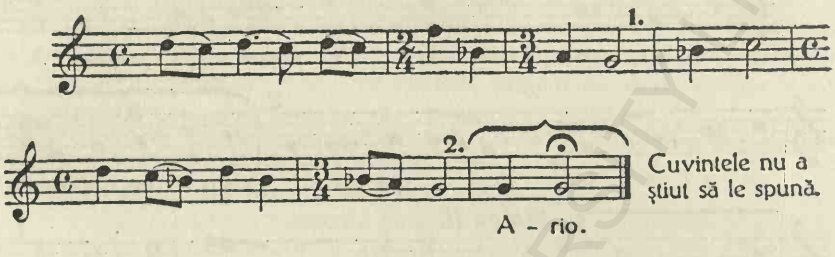

3. Cântec după morți

Vasile Golumba (35)
Bănia

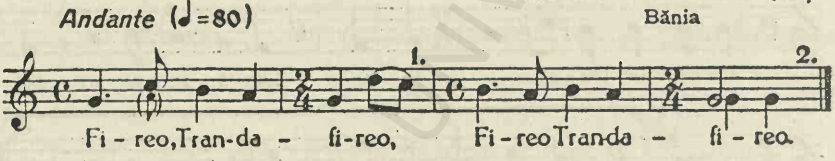

De ce-ai zăbovit,
De ce n'ai venit
Pe cale cărare
Tot pe drumul mare?
Tot tu te vei duce
Până vei ajunge
La o răchită
Impupită.

Jos la rădăcină
Este o fântână
Acolo-i Maica Mărie
Şade pe-un pahar cu apă
Toți călători-i adapă
. . . . . .
. . . . . .

4. Cântec după morți

Eufrosina Zarva (34)
Prilipăț

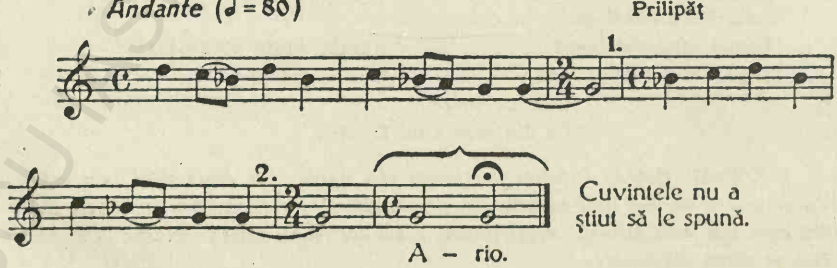

5. Cântec după morți

(Zorile)

Sofia Dumitru (34)
Ciclova Montană

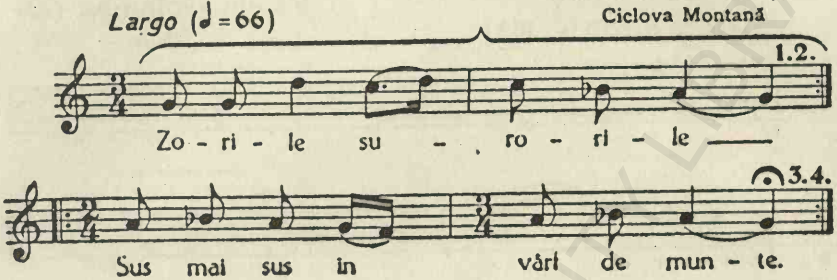

Zorile surorile

In grădina raiului,
Este-un pom mare rotat,
Iar sub pom masă întinsă,
Iar la masă cine șade?
Șade Maica Precista
Ingerii mi-o asculta
Cum din graiu așa grăia:
„Cu un stâlp de busuioc
„Veți mătura raiu' tot
. . . . . .

CÂNTECE DE NUNTĂ

6.

Vasile Golumba (35)
Bănia

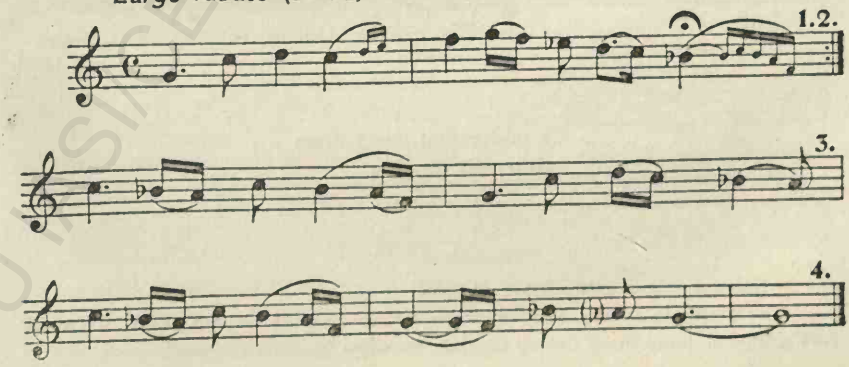

7.

Vasile Golumba (35)
Bănia

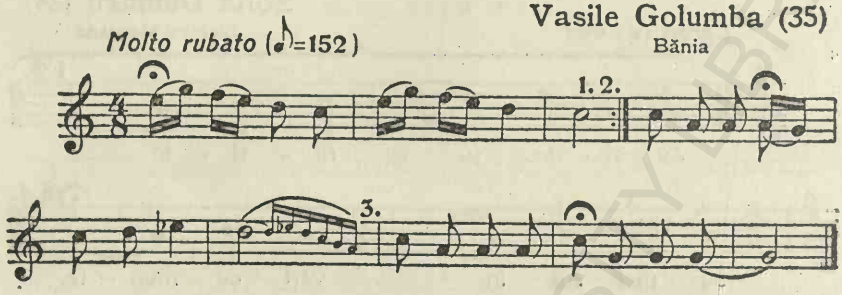

8. Cântec de nuntă

Elena Bâtea Stroia (73)
Ciclova Montană

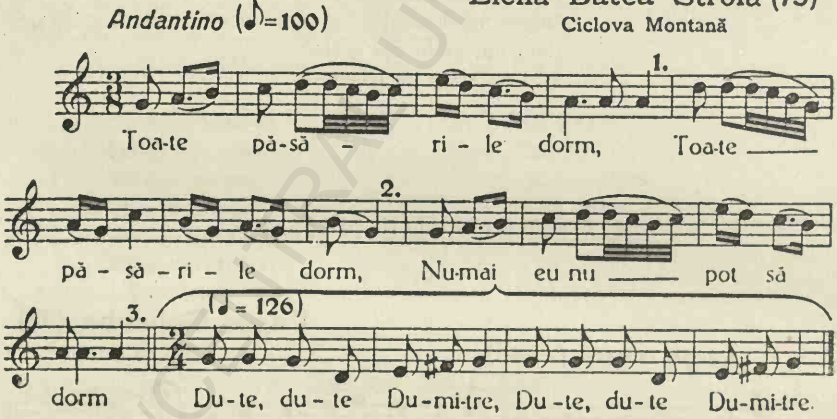

Că mi-i cuibul lângă drum
Intr'o tufă de alun
. . . . . .

Melodia este a unui cântec de stea.

Se cântă la nuntă, când nuntaşii petrec noaptea pe naş acasă. Refrenul dela sfârşit se pune după fiecare repriză. *Dumitru* înseamnă *somnul.*

BCU IASI - BRAUN UNIVERSITY LIBRARY

BALADE

9.

Ilie Crețu (70)
Ciclova Montană

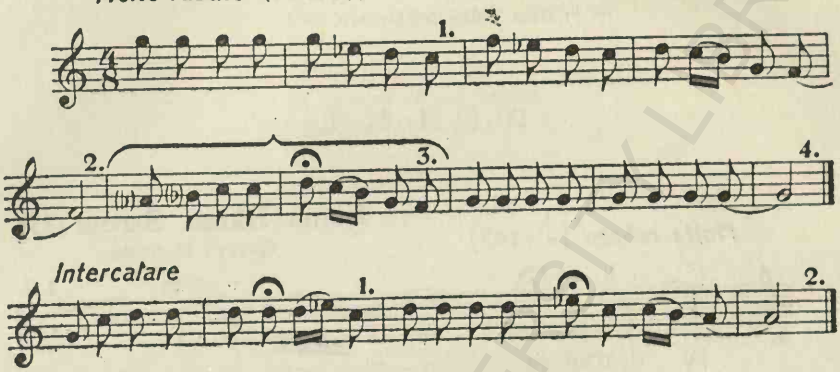

Această melodie este a unei balade despre isprăvile pandurului *Jumanca*. Textul mi-a scăpat. Intercalarea notată mai sus înlocuește linia 1-a și a 2-a melodică. Linia 3-a însemnată cu acoladă se repetă de 3—4 ori cu cuvinte diferite, ceeace este foarte obișnuit la cântarea baladelor ale căror text este lung, iar melodia atât de scurtă.

10. Cântecul Pandurului Jumanca

Elena Bâtea Stroia (73)
Ciclova Montană

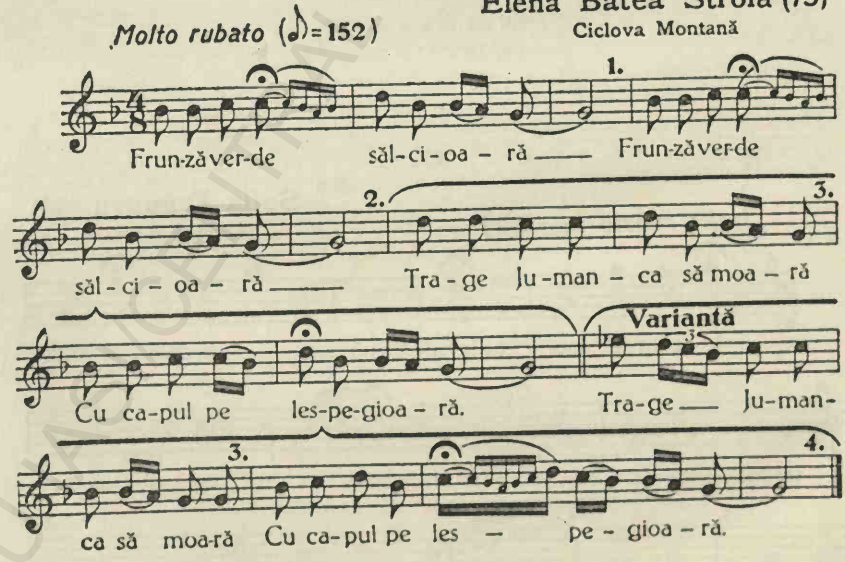

Linia 3-a și a 4-a alterează cu varianta notată mai sus. Are accente de bocet.

Mori Jumanca, ori te şcoală bis
Ori mai dă-mi şi mie-o boală bis
Că mie mi s'o urât
Căpătâiul tot mutând
Dela cap pân' la picioare
Dela dalbe brăţişoare.
. . . . . .

D O I N E

11.

Elena Bâtea Stroia (73)
Ciclova Montană

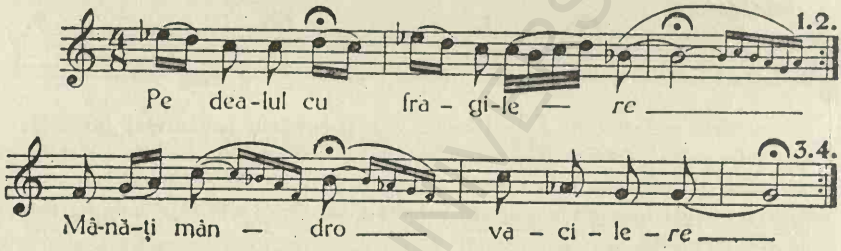

Şi pe lăstari de măgrini (bagrini)
Să ştii mândro că eu vin.
Eu aş fi venit ş'aseară
Numai eu m'am zăbovit
La-o spărtură de fereastră
La-o putoare de nevastă.
(Fiecare vers se repetă)

12.

Sofia Dumitru (34)
Ciclova Montană

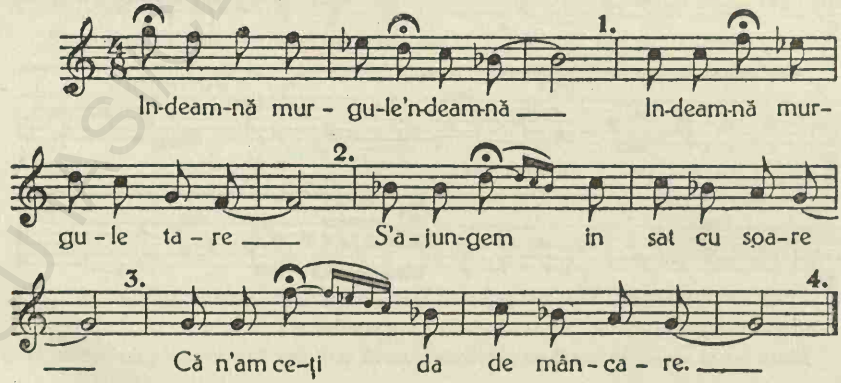

BCU STUDIA UNIVERSITY LIBRARY

— „Ci lasă-mă de 'ndemnat.
„Unde-ajungi mă legi de gard,
„Și-mi dai fân, nuielele,
„Și tu stai cu mândrile.
„Cum ți-i drag stăpâne dragă,
„Cum ți-i drag mândra pe mână,
„Și mie cu traista plină.
„Și te rog să mă auzi
„Și nu vrei să mă asculți,
„Călare tot vrei să fi
„De mine nu vrei să ști,
„Tot lucrul cu drag ți-l fac
„Mai bine fetele-ți plac".

13.

Sofia Dumitru (34)
Ciclova Montană

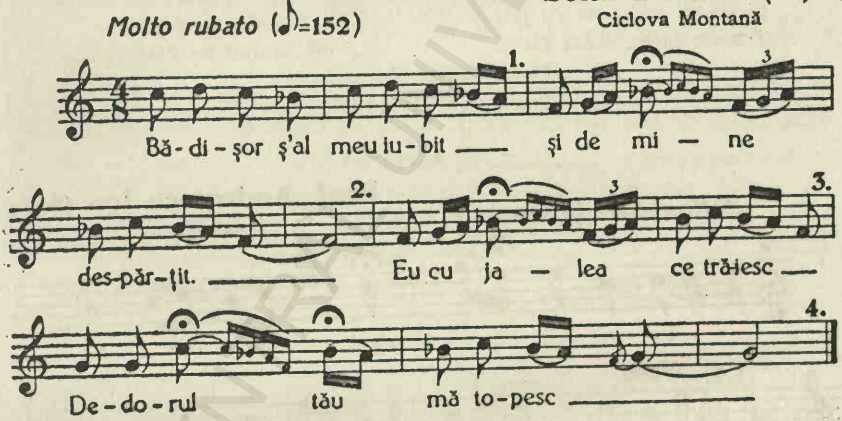

Iar' când îmi aduc aminte
D'ale noastre dulci cuvinte
Cum trăiam noi cu iubire
Fără chip de despărțire.
Când o zi nu ne-am văzut
Foarte mult ni s'a părut
Dar acum nu ne vedem
Cum putem să ne răbdăm.
Eu mă mir bade de tine
Ce pământ negru te ține
De nu mai vii pe la mine.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

14.

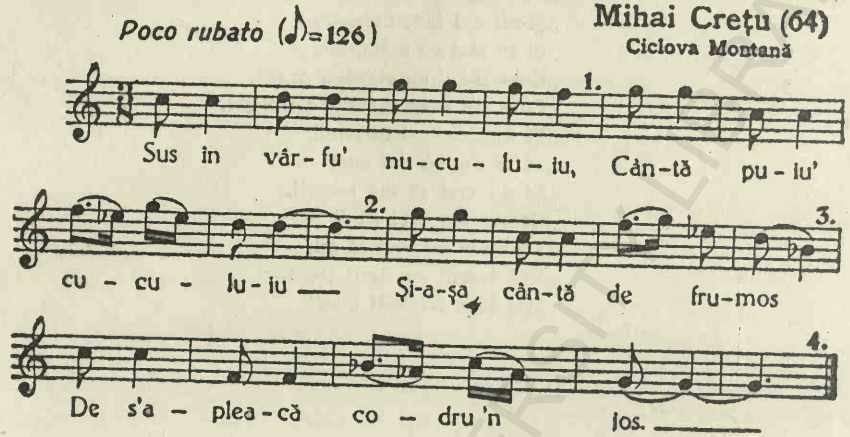

Mai în jos pe rămurele
Cântă două turturele
Și-așa-mi cântă de cu jale
Frunza, iarba, toată piere.

Mai în jos pe la tulpină:
Cânt'o pasăre streină:
— „Eu departe, tu departe,
„Două dealuri ne desparte,
„Două dealuri și-o pădure
„Și o cale de trei zile".

15.

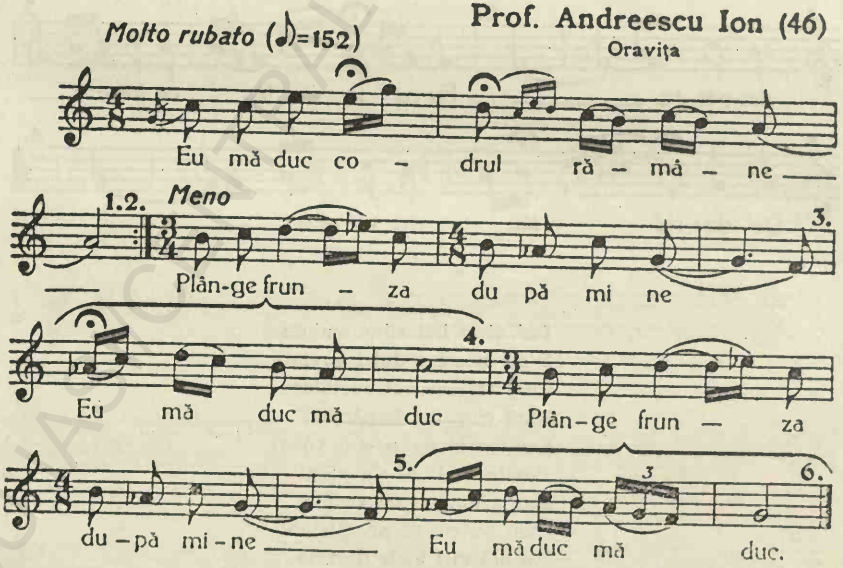

Factură de doină (ca formă) cu ritm și mers melodic de colindă, este prototipul *cântecului* poporal, care se așează între *Doină* dela care are textul și *colindă* dela care are muzica.

16.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

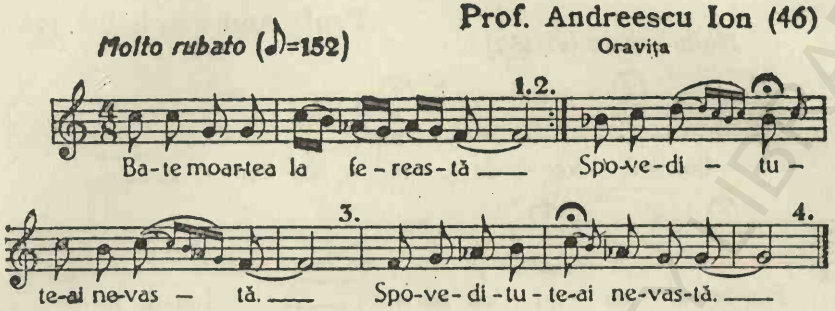

17.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

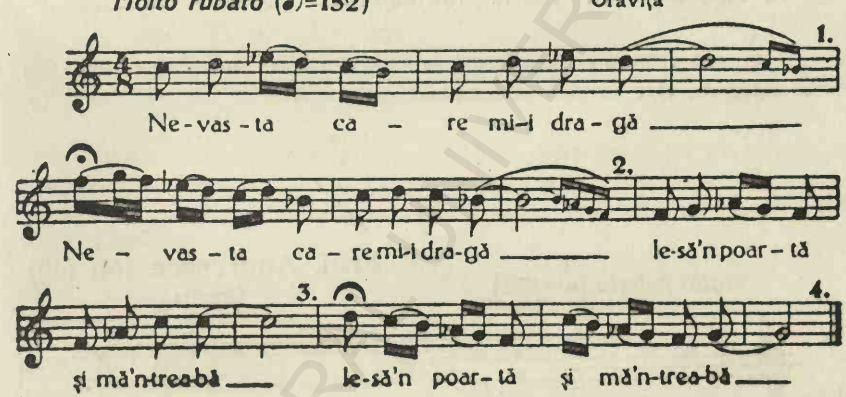

18.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

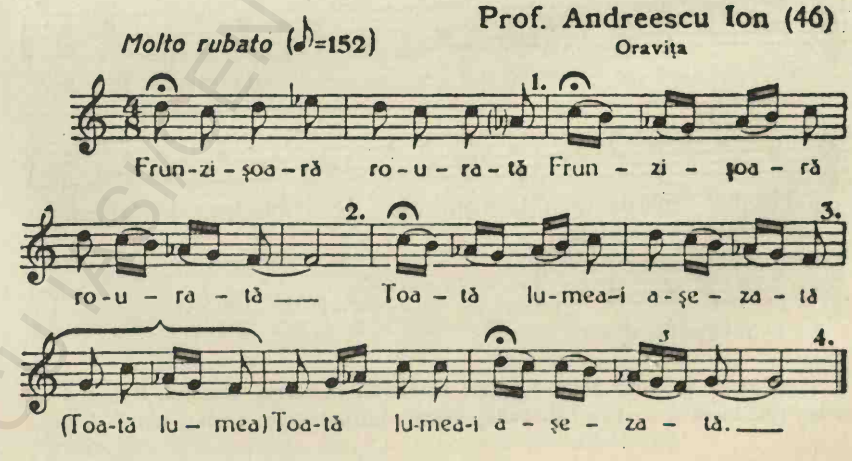

19.

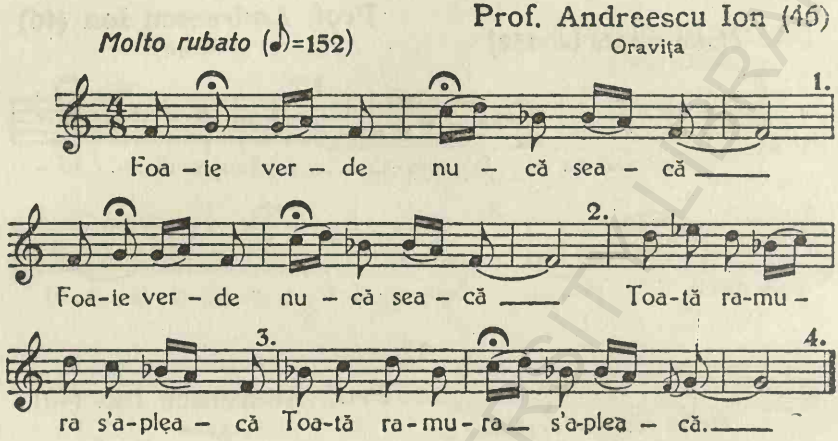

Această melodie este un model de *doină* din toate punctele de vedere din acea categorie, care termină pe treapta II-a minoră.

20

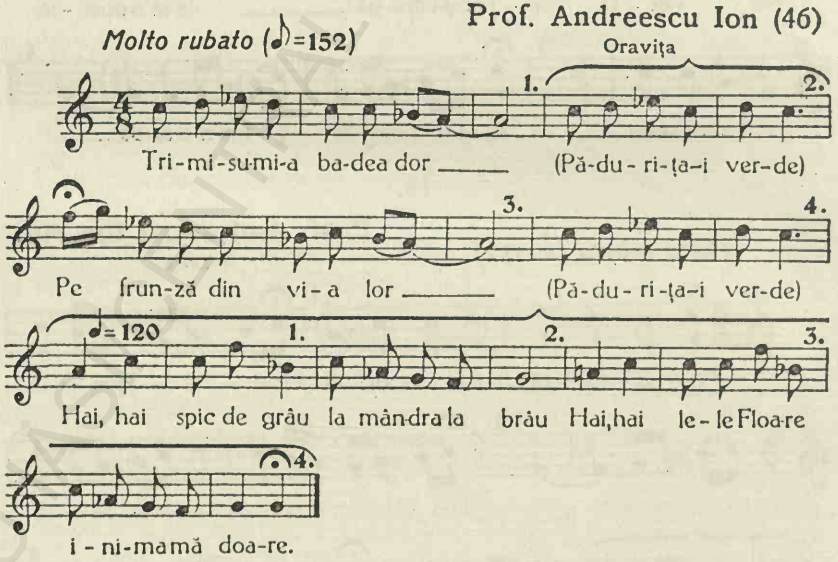

Cântec cu două refrene foarte răspândit în întreg Banatul. Refrenul al 2-lea ține locul și unei melodii independente întinzându-se peste 4 linii melodice.

21.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

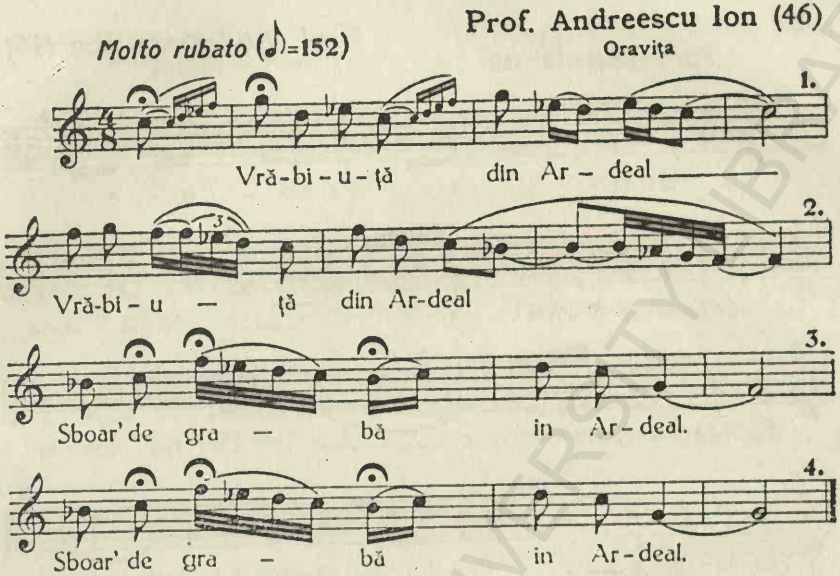

Măsura necompletă dela început nu face parte integrantă din melodie, ci este un fel de *avântare* spre culmea melodiei care se află aici tocmai la început, în analogie cu a doua avântare ce-i urmează. (Culme se numește nota cea mai acută dintr'o melodie).

22.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

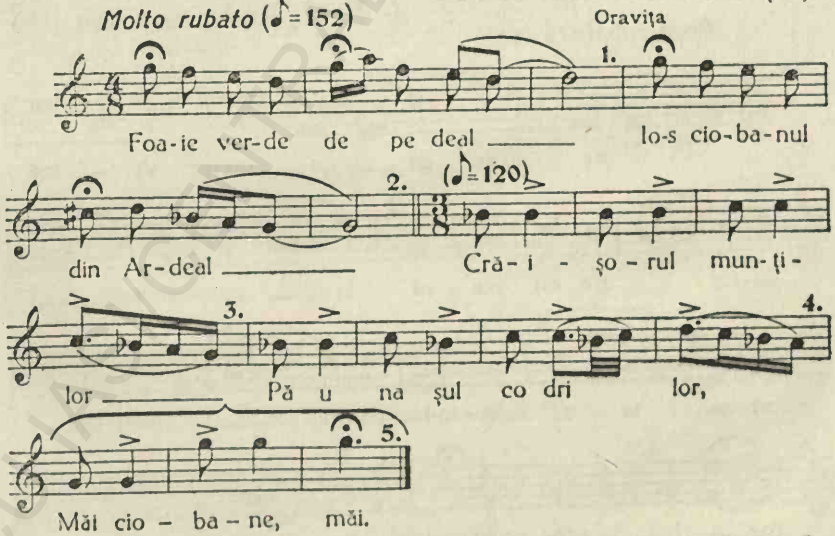

Melodie cunoscută și foarte răspândită în Ardeal și Oltenia. Partea I-a Doină, partea II-a cântec, mai are variante de această factură.

23.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

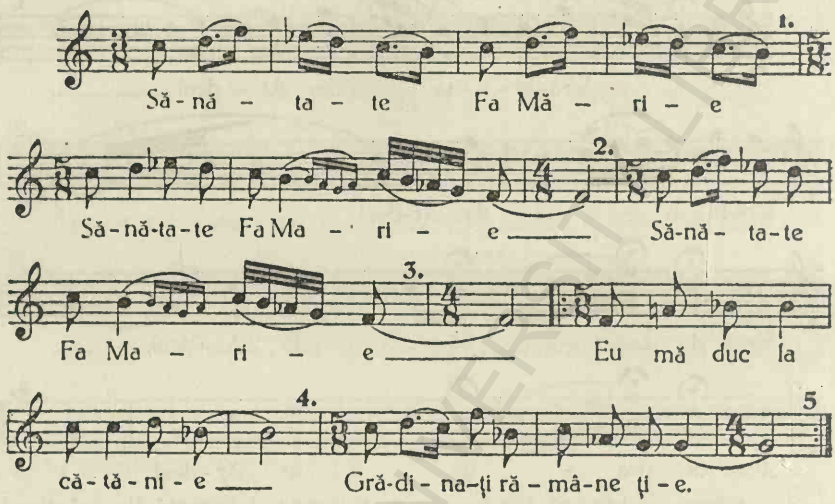

24.

Prof. Andreescu Ion (46)
Oravița

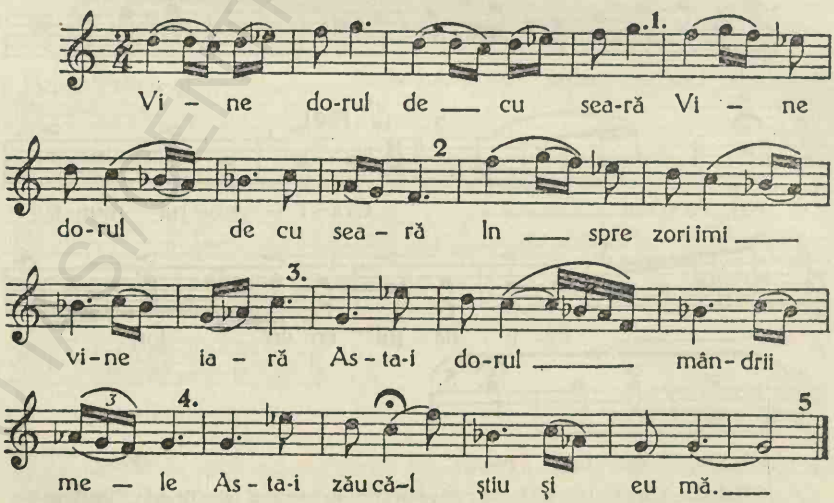

BCU IAȘI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

25.

Prof. Andreescu Ion (46)

Poco rubato (♩=100) Oravița

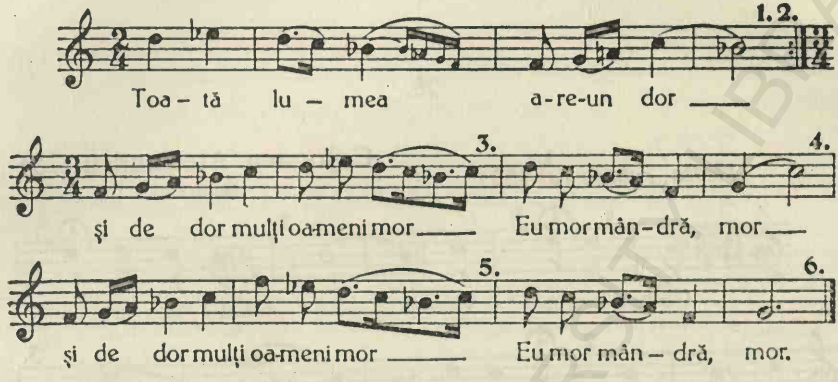

26.

Cojocaru Alexandru (25)

Molto rubato (♪=152) Bozovici

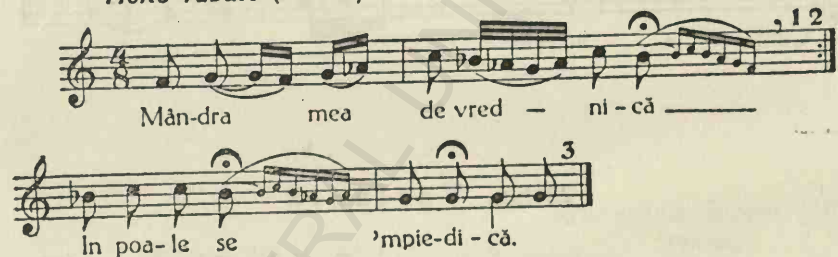

Leagă capu cu ștergaru
Ca să n'o bată bărbatu,
Tune dracii mândro 'n tine
Și'n acei cari au stătutu
Ca să te iau eu pe tine.

27.

Cojocaru Alexandru (25)

Molto rubato (♪=152) Bozovici

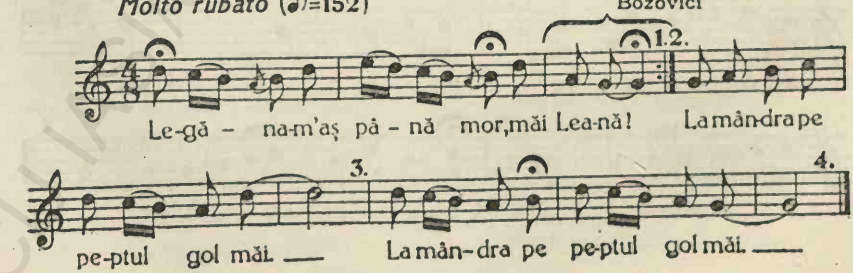

Când îi răsar ţâţăle
M'aş juca cu hârcile.
. . . . . .

28.

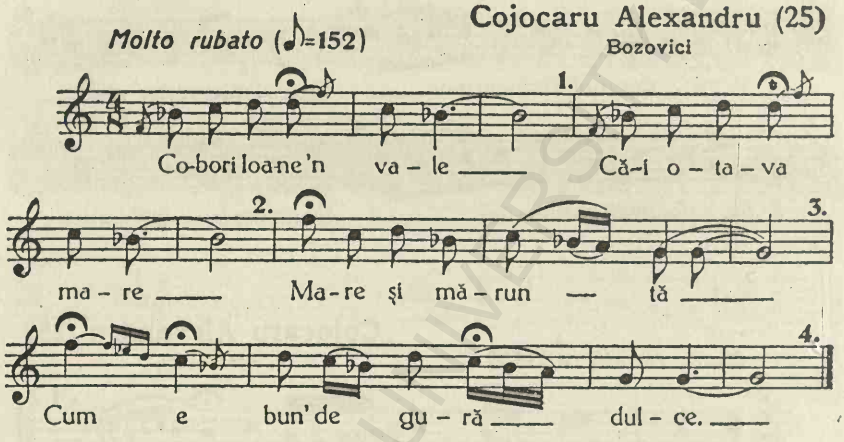

28 bis. **Variantă**

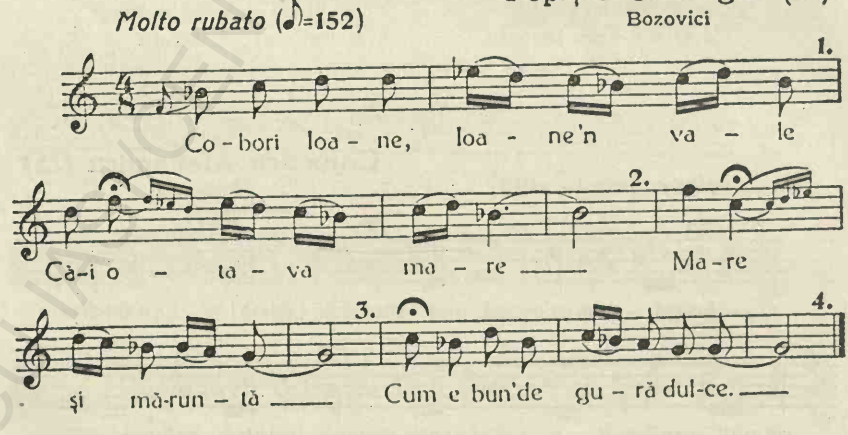

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

29.

Matei Ion (29)
Bozovici

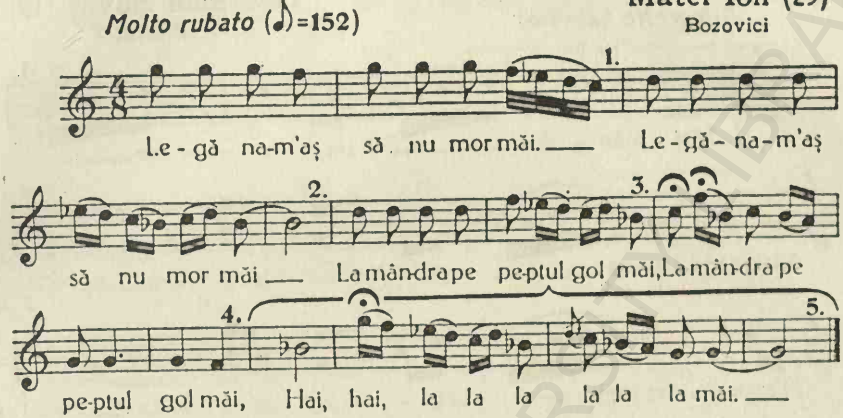

Pân' ard lumânările
Să mă joc cu ţâţele
Până-i iese sufleţelu
Să îi cuprind mijlocelu
Cum cuprinde lupu mielu
Şi nevasta voinicelu.

30.

Gherman Şuveţ (19)
Prilipăţ

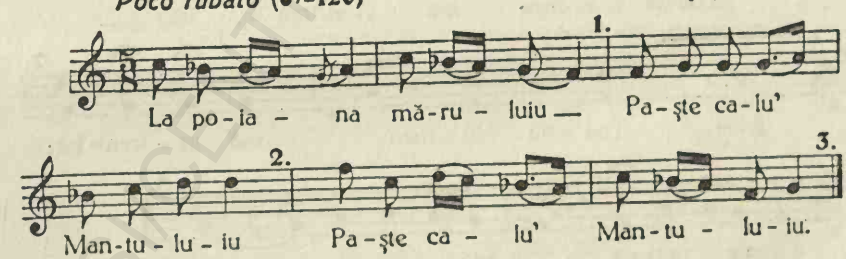

Calu paşte, nechezeşte,
Căci pe Mantu nu-l găseşte.
Nu e, nu e Mantu lui
L'a puşcat un văr al lui.
Vineri seara l'a puşcat
Şi Sâmbătă l'au aflat
Duminică l'a 'ngropat
Duminică la unsprezece
Toată lumea îl petrece.
Cântă cucu 'n vârf de nuc
Pe Mantu la groapă-l duc
Cântă cucu spre fântână
Şi pe Mantu trag ţărână.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

31.

Allegretto (♪= 116) Gherman Șuveț (19)
Prilipăț

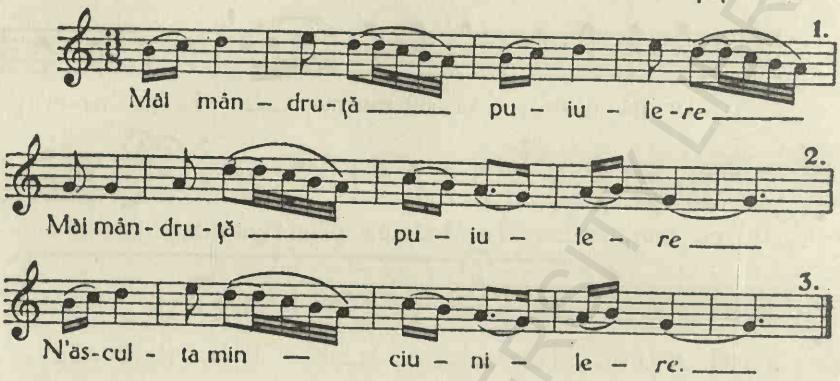

Că dușmanii multe-or zice
Dragostea ca să ne-o strice.

32.

Molto rubato (♪= 152) Gherman Șuveț (19)
Prilipăț

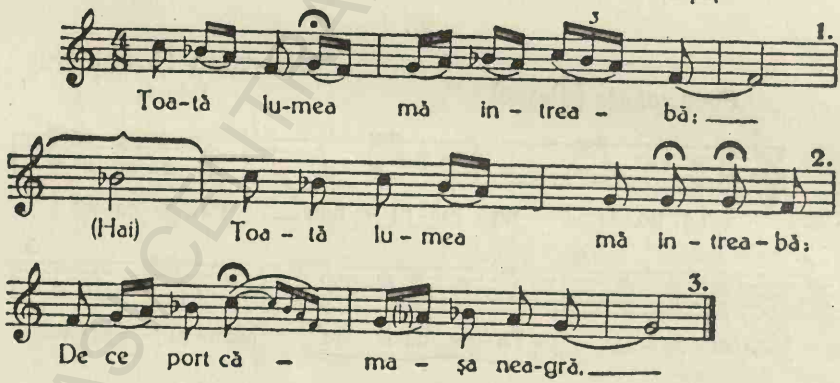

Ori mi-i muierea beteagă?
Nu-i beteagă, dar nu-i bună
N'a spălat cămăși de-o lună.

D'ăi ști mândră ce ți-aș spune
Cum auzi — și pleci în lume.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

33.

Un grup de femei din Prilipăţ

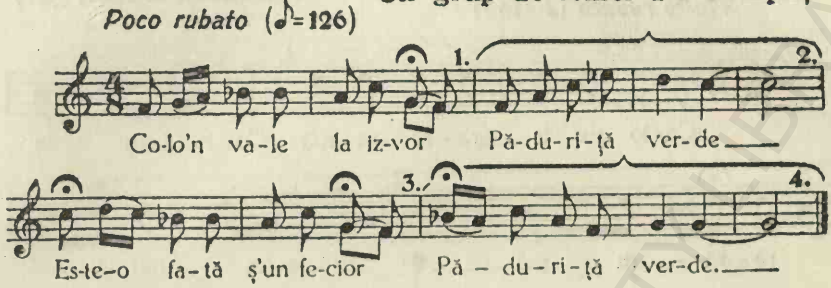

Se judecă de s'omor.
Zice june către fată :
— „Mărită—te mândro fată
Nu şedea nemăritată,
Nu şedea 'n nădejdea mea
Că nădejdea dela mine
E ca ghiaţa de subţire
Când te sui şi nu te ţine".
Zice fata către june :
— „Să te 'nsori de nouă ori
Şi să faci nouă feciori
Mai la urmă o fetiţă
Să te poarte prin uliţă".

34.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăţ

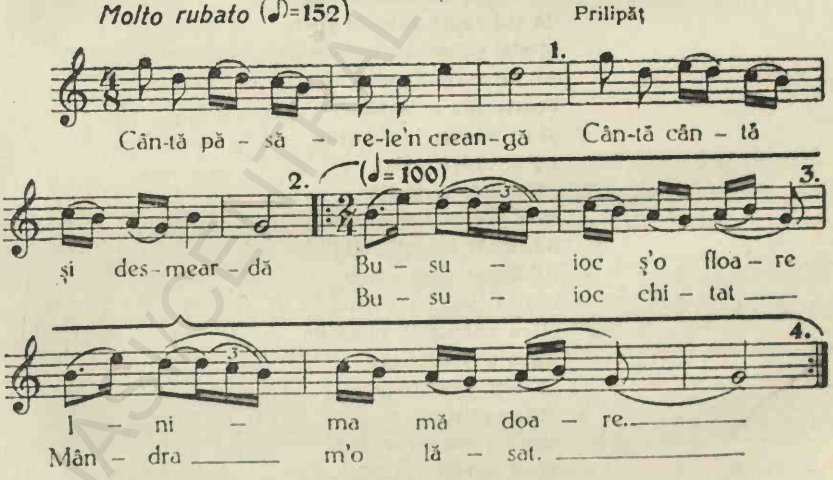

Dar eu plâng şi suspin greu
După mândra puiul meu
Că s'a dus, s'a măritat
Şi pe mine m'a lăsat.

35.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăț

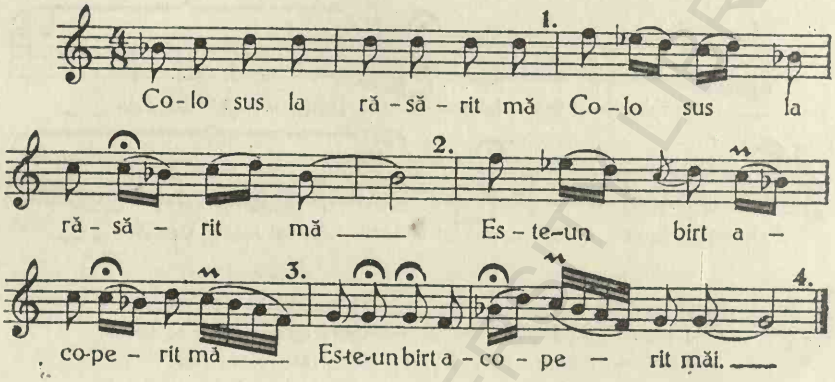

Dar în birt cine-mi ședea?
Un bogat se ospăta
C'un sărac se potrivea.
Al' bogat așa zicea:
— „Fugi sărace, vreme rea,
Ce te pui cu mine-a bea
Că ți-i ruptă șuba 'n spate
Și n'ai poduri cu bucate".
Al' sarac când auzea
Foarte rău se supăra
Și cu pumnu 'n masă da
La birtășiță striga:
„Elenuță, birtășiță,
Adu vin de nouă zloți
Să îmbăt bogații toți!"
Al' bogat când auzea
Foarte greu se supăra
Și cu pumnu 'n masă da
Birtu se cutremura
La birtășiță striga:
„Elenuță draga mea
Adu-mi vin cu vedrele
Să-ți număr paralele".

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

36.

Ion Bojinca înv. (50)
Prilipăț

Molto rubato (♪=120)

1.2.

Eu cu ea și ea cu mi — ne
A - mân - doi o du-cem bi — ne

3.

Ai, hai, Li - no Li - nă Li - nă

4.

Li-na-mi za - ce și-mi sus - pi - nă.

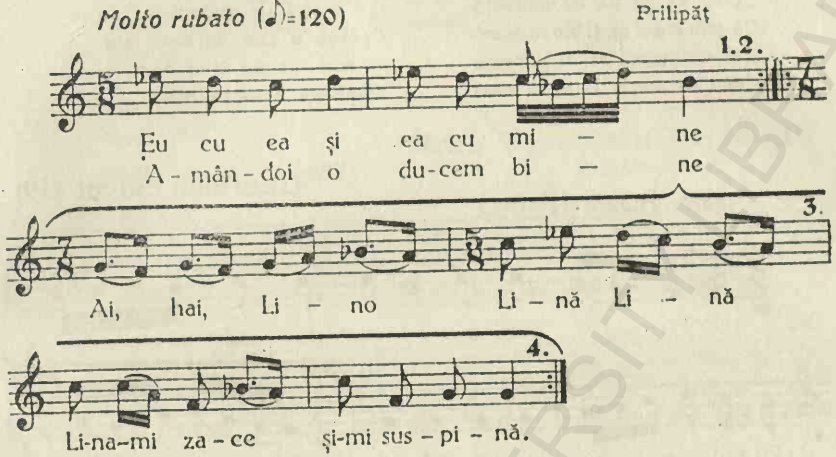

Să nu vii pe la pârleaz
C'am un câine mare breaz
Și te-o mușca de obraz
Și vei trage un necaz

Ci să vii pe de din dos
C'am o poartă de rogoz
Când o 'mpingi ea cade jos.
De când mândro te-am văzut

La inimă mi-ai căzut
Iar de când te-am sărutat
Eu de-atunci nu te-am uitat.

Cântec de origină veche; are accente de colindă.

37.

Gherman Șuveț (19)
Prilipăț

Molto rubato (♪=152)

1.2.

Și-a-șa Doam-ne am pus gând ——

3. 4.

Să-mi vând ca-sa —— ș'un pă-mânt. Să-mi vând ca-sa —— ș'un pă - mânt.

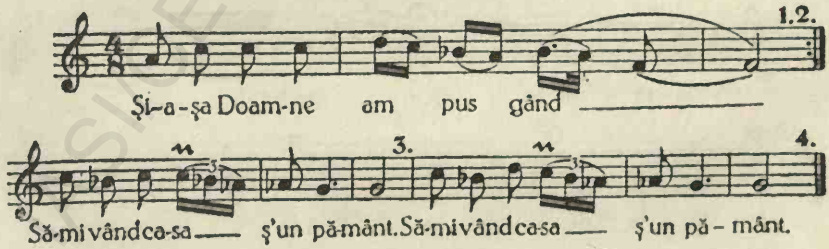

Să-mi iau cai și arme bune
Și să fug cu mândra 'n lume.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Frunză verde, iarbă creață
Ce ești mândro-așa măreață?
— „Cum să nu fiu eu măreață
Că știu c'am să-ți fiu mireasă".
— „Num' atunci vei fi mireasă
Când va crește iarba 'n casă".

Prin uliță 'n pragul meu
Să te miluesc și eu
C'o cojiță de mălaiu
Coaptă 'n țăst de nouă ani
Și nici aia nu ți-oi da-o
Până nu vom judeca-o".

38.

Gherman Șuvet (19)
Prilipăț

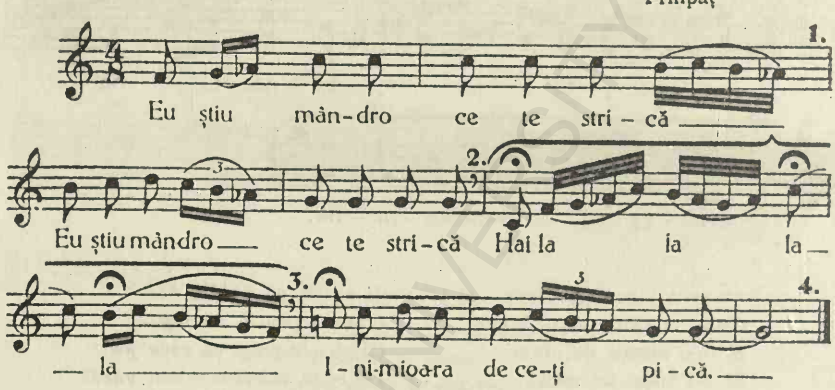

Că te temi că te-oi lăsa
Șaltă mândră mi-oi afla.

Nu gândi mândro, gândi
Că acu te-oi mai iubi,
Te-am iubit c'am fost copil,
Dar acu-s june bătrân.

39.

Petru Novacescu Beran (31)
Prilipăț

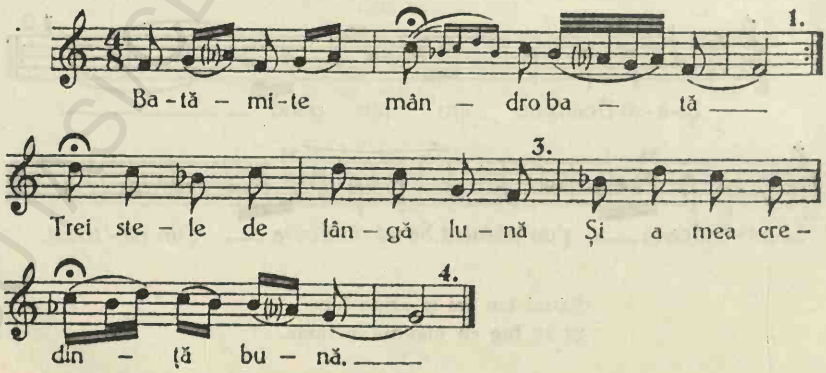

Bată-mi-te mândro bată
Când te-am sărutat odată
Ți-era gura fermecată.

40.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăț

Molto rubato (♪)=152)

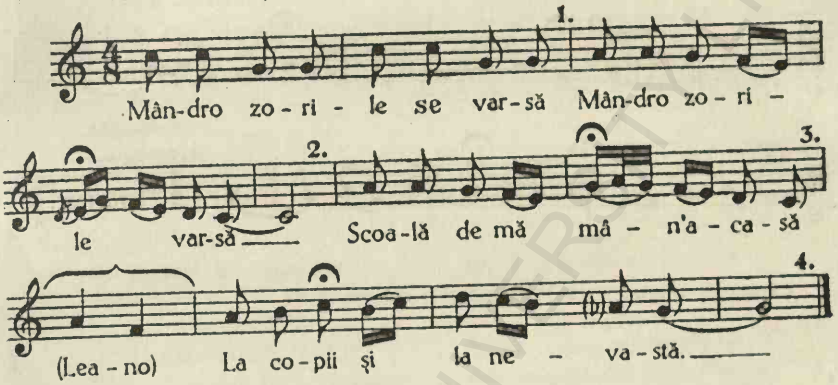

Mândro zorile zoresc
Scoală să te mai iubesc.

41.

Gherman Șuveț (19)

Prilipăț

Molto rubato (♪)= 152)

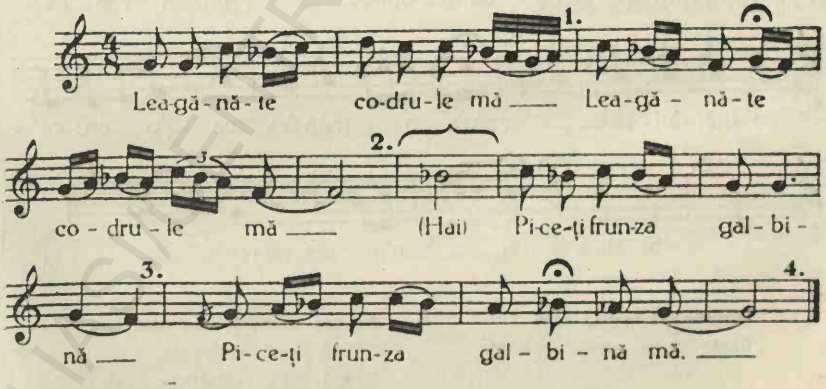

Să rămână rămurele
Să te bată vânturi rele
Să te bată vânturi reci
Ca pe mine gânduri seci.

42.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăț

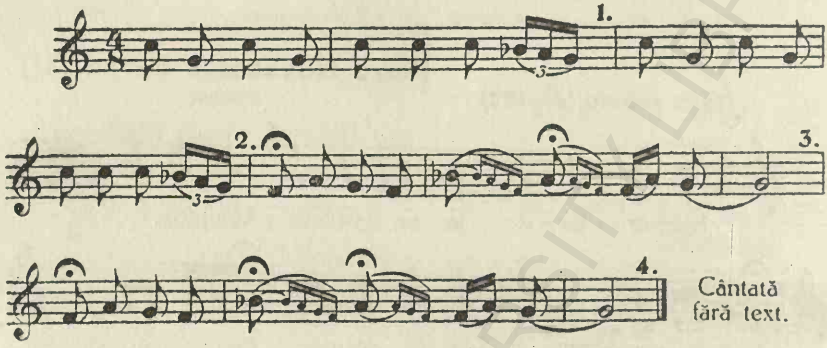

Cântec de origină veche, are caracter solemn.

43.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăț

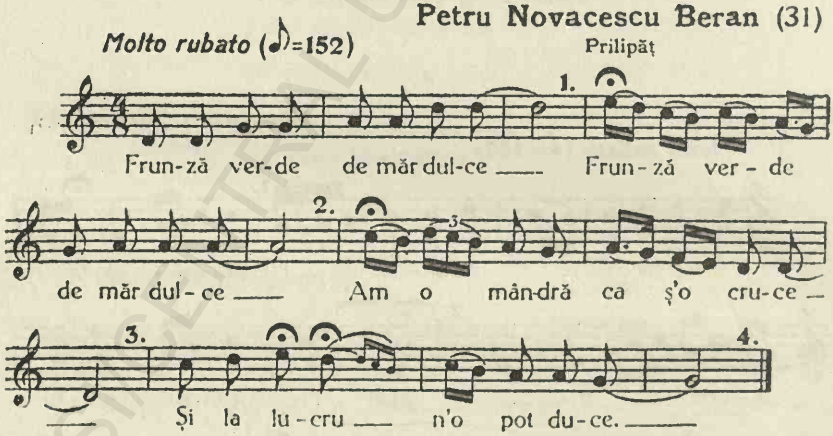

Dimineața roua-i rece
Peste zi se prea 'ncălzește.

Doamne nu mai bate omu'
Că-l bate birtu și somnu'.
Vai Doamne să nu m'omori
C'am iubit două surori;

Pe cea mică și cea mare
Ș'încă două verișoare.
Dragă mi-i mândruța 'naltă
Că-mi dă gura peste poartă
Dar mi-i dragă ș'a micucea
C'a 'ncercat să-mi dea și ea
Ș'a căzut poarta pe ea.

BCU IAȘI CENTRUL UNIVERSITAR LIBRARY

44.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăț

Molto rubato (♪=152)

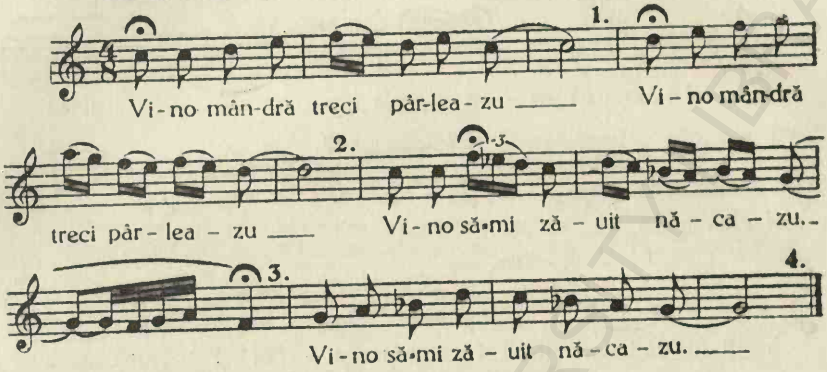

Că de tine mi-i mai dor
Fără tine am să mor.

Știi mândruțo mai demult
Când mi-ai dat gura 'mprumut.
Viu diseară pe la voi
Să-ți dau gurița 'napoi,
Și pe mine m'o lăsat.

Că de-o fi cumva să mor
N'aș vrea să-ți rămân dator.
Cântă păserile 'n creangă,
Cântă, cântă și desmeardă,
Dar eu plâng și suspin greu
După mândra, puiul meu.
Că s'a dus, s'a măritat

Doină de factură și origină veche. Fiecare linie melodică modulează în spre o nouă cadență.

45.

Gherman Șuveț (19)

Prilipăț

Molto rubato (♪=152)

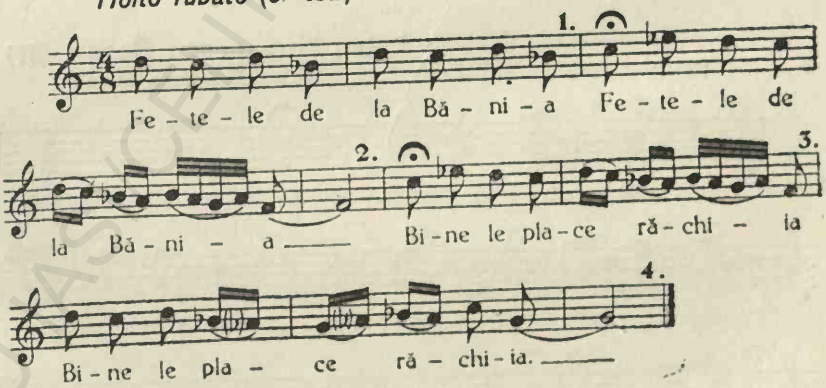

Beau săracile cu oala
Până le lovește boala.
. . . . . .

46.

Gherman Șuveț (19)
Prilipăț

Molto rubato (♪=152)

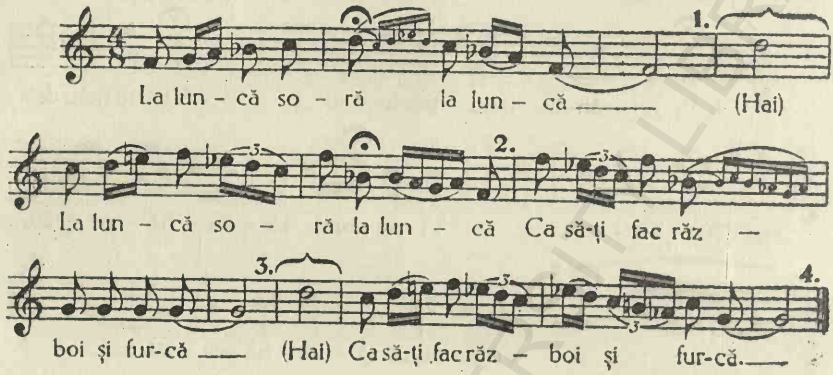

Pe la jumătatea luncii
Să-ți trag adălmașul furcii.
Frunză verde alunică
Primăvara-i noapte mică,
Nu-i de dus la ibovnică
Până 'n luna lui Brumar
C'atuncea-s nopțile mari.
Dormi cu mândra cât îți place
Și ziua nu se mai face.

Țucu-ți mândră gura ta
Că frumos vorbești cu ea
Și părul cel rătezat
Și pe cel (ce) te-a botezat,
Că frumos nume ți-a dat.
Ți-a dat numele Mărița
Gura ți-i ca lubenița,
Lubenița-i de mâncat
Guriță-i de sărutat.

Prototip de doină bănățeană, senină, îndrăzneață, emanând dintr'o stare sufletească — aș putea zice — plină de mândrie.

47.

Petru Novacescu Beran (31)
Prilipăț

Molto rubato (♪=152)

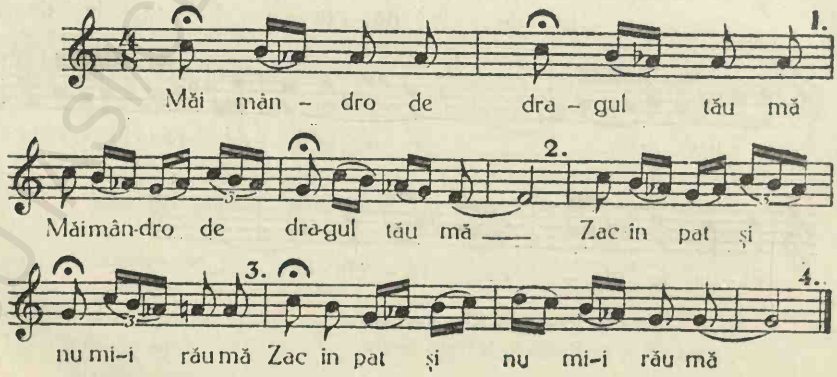

Hai mândro cu mine 'n lume
După popi să ne cunune.
Este-un popă la Gârboț (Gârbovăț)
Care cunună pe toți.

Cunună și mic și mare
Cunună și mândra mea-re.
De ai ști mândruță tu
Cum mă doare sufletu,
Ai plânge ș'ai lăcrima
Cum pe lume pot umbla.

48.

Petru Novacescu Beran (31)

Prilipăț

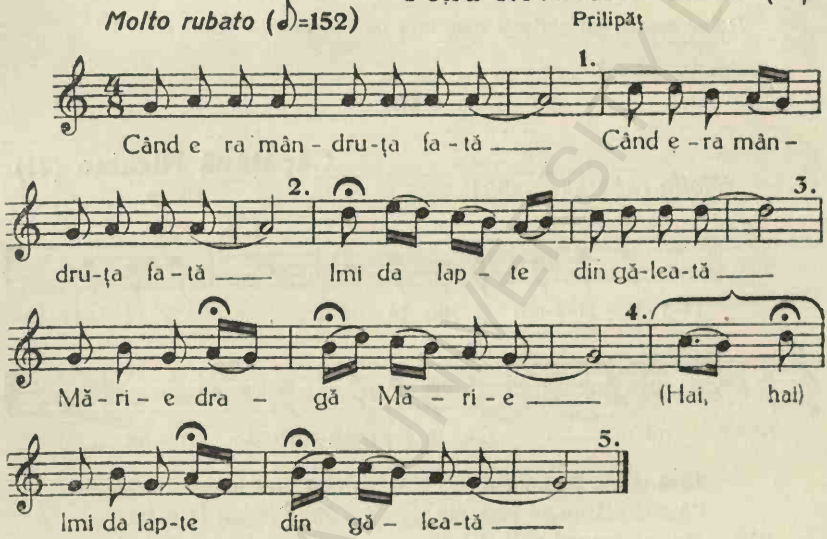

Cântec de origină veche, are caracter solemn, poate epic.

49.

Vasile Golumba (35)

Bănia

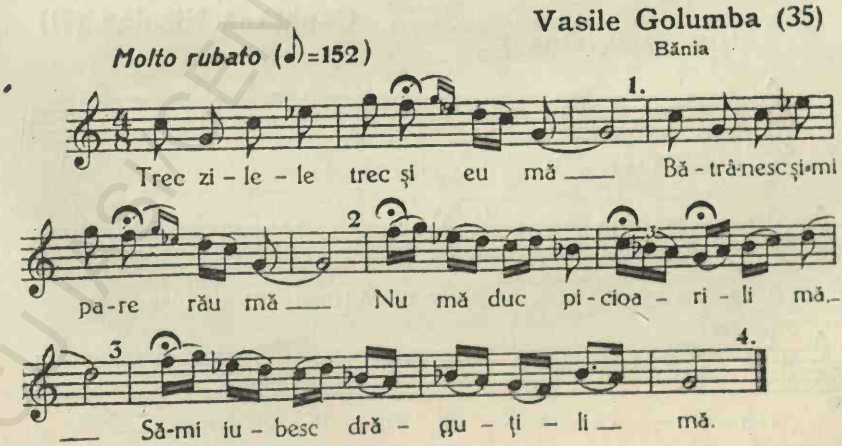

Păru 'n cap (*că*) mi-o crescut
Mustăţili mi-or căzut
Mi-or căzut mustăţili
M'or zuitat nevesteli.

Bati-o Doamne pe mândra
Mult necaz îmi face ea.
Iară mândra de n'ar fi
Mult în greu aş mai trăi.

Cântă cucu din cunună
Ş'a mea inimă nu-i bună.
Rabdă inimioară mie
Nu trăi tot în suspine.

Inimă de ce te baţi
Din rărunchi şi din ficaţi
Bate-te numai din coastă
C'astă lume nu-i a noastră.

Doină veche, cu aceleaşi menţiuni ca cea de sub No. 44.

50.

Căpăţână Niculae (21)
Bănia

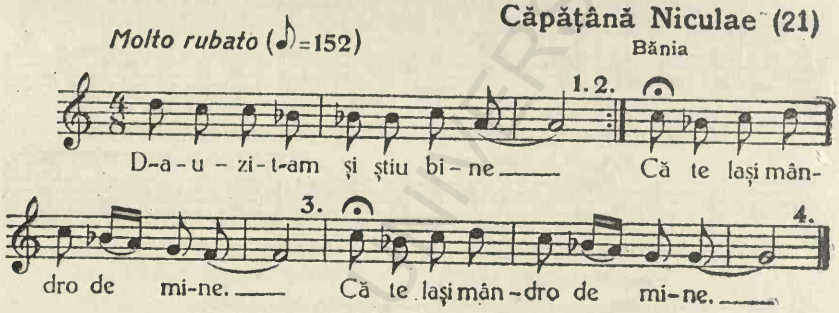

Lasă-te cu Dumnezeu
Că nici cât nu-mi pare rău,
(Că) Numai drumu' de l-oi trece
Oi găsi ca tine zece.

Că nu-i lumea ca odată
Zece feciori la o fată,
Ci e lumea cu bujori
Şapte fete pe-un fecior.

51.

Căpăţână Niculae (21)
Bănia

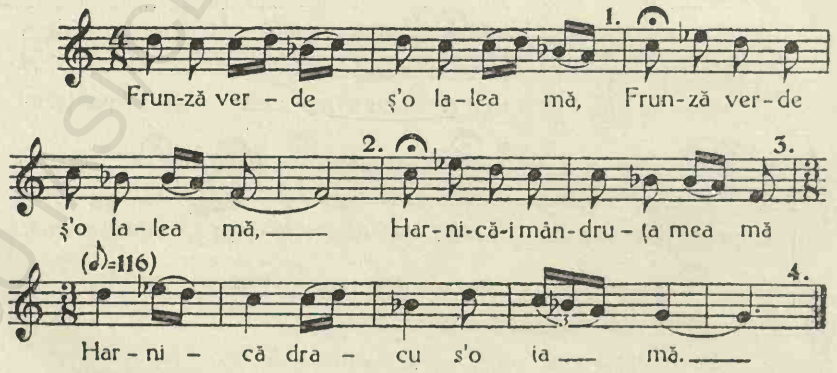

Se scoală de dimineaţă
Pân 'la prânz abea se 'ncalţă
Şi-şi ia sapa la spinare
Şi adoarme 'n drumu' mare.

De-ai şti toarce la fuioare
Cum şti bate din picioare,
(Căci) Dintr'o sută de fuioare
Mi-ai făcut o ştergătoare.

Varianta No. 50.

52.

Căpăţână Niculae (21)
Bănia

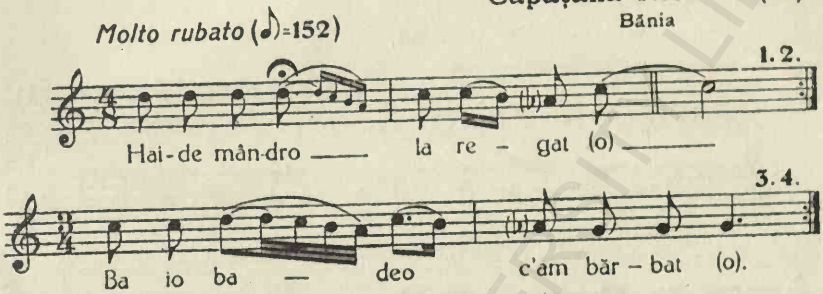

Şi mă tem rău de păcat (o)
Că cu el m'am cununat (o).
Şi eu mândro am muiere,
Inima la tine-mi cere.
Haida mândro, haid' acuma
Că n'am vreme 'ntotdeauna.

Haida mândro, nu fi proastă
C'astă lume nu-i a noastră.
Cine nu ştie ce-i doru
Să se care cu vaporu,
Pe vârfu vaporului
Zace mama dorului:
E 'ncălţată în opinci
Rupe inima 'n voinici.

De origină veche, această melodie are mersul şi factura 'n bocet.

53.

Ilie Stroca-Ticu (24)
Bănia

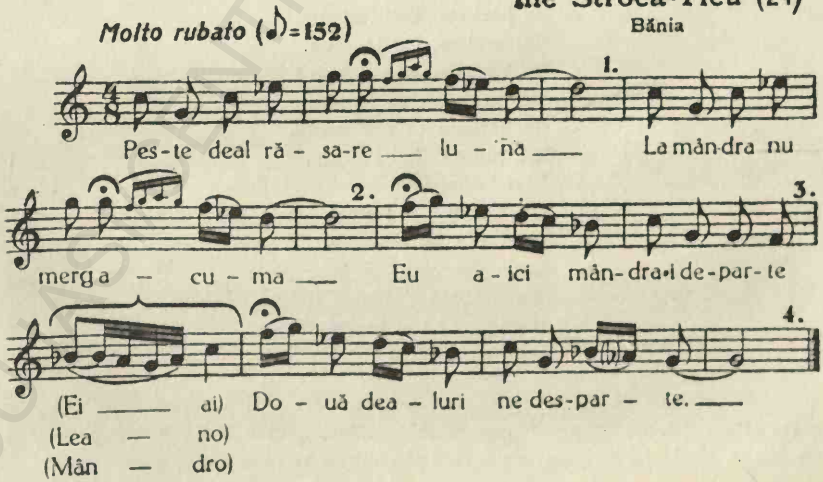

Două dealuri ș'o pădure
Cu smeură și cu mure.
Cine nu știe ce-i dragu
Poate crește ca și fagu

Da eu de mic l-am știut
Căci d-aia n'am mai crescut.
Fericit îi omu' care
Nici o durere nu are,
Că se culcă liniștit
Și se scoală fericit.

Variantă a No. 49.

54.

Căpățână Niculae (21)
Bănia

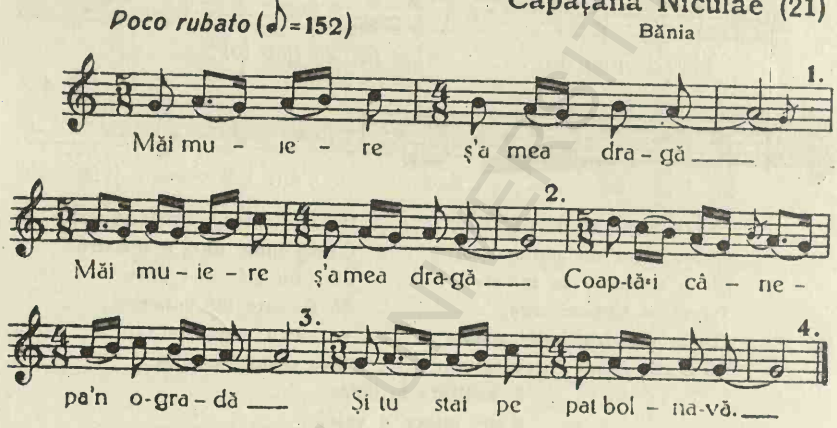

— Măi bărbate ș'al meu drag
Ia tu coasa ș'o coseşte
De boală mă mântueşte.
— Măi muiere, hai la plug,
— Ba bărbate, boii 'mpung.
— Măi muiere, hai la sapă,
— Ba bărbate, că-s bolnavă.
— Măi muiere, hai la fân,
— Ba bărbate că mă 'nspin.
— Măi muiere, hai la târg,
— Stăi bărbate să mă 'nschimb.
— Măi muiere ș'al meu drag,
Dacă vrei să ai avere,
Las'o dracului şedere.
— Măi bărbate ș'al meu drag
Dacă vrei să ai muiere
Dă-o dracului d'avere.

Melodie de foarte mare valoare prin vechimea ei *multimilenară* conține toate elementele de muzică românească: doină, cântec, colindă, bocet, cântec de nuntă, într'o factură străveche care le contopește în mod ideal.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

55.

Petru Albu
Bănia

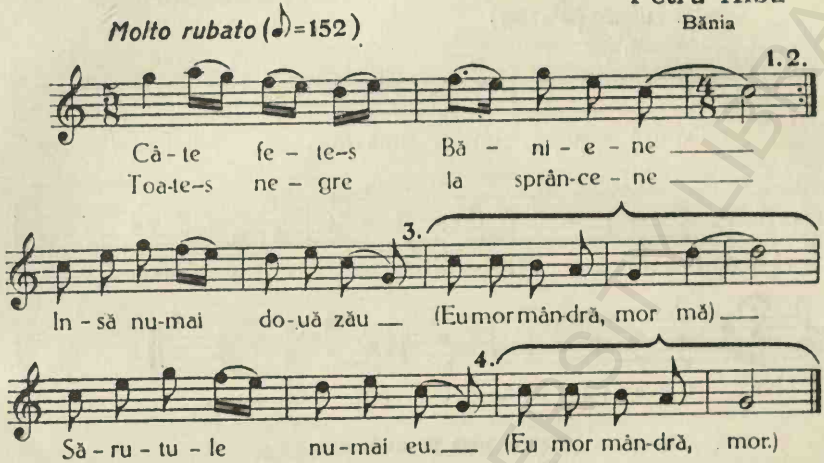

Am sprincene cam galbine
Făcute spre lăcomie
Şi la faţă albişoare
Frumuşele roşioare
Şi cu trupu' sprintenel
Par'că-s trase prin inel.
Mersul lor e legănat
Legănăt şi desmierdat,
La grumaz is cu mărgele
Ca şi ceru' plin de stele;
Sânul şi cosiţele
Grădina cu florile
Şi la graiu sunt drăgostoase
Iar la suflet sunt voioase
Şi au buze subţirele
Adăpate 'n vin şi miere
Să te tot săruţi cu ele.

56.

Vasile Golumba (35)
Bănia

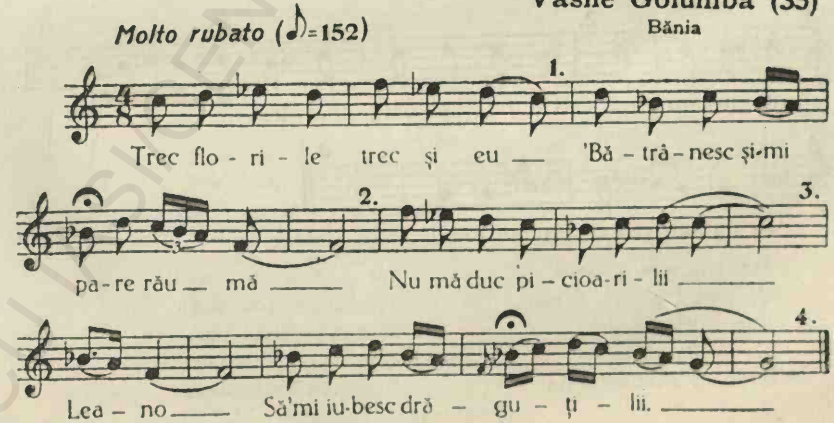

57.

Ilie Borozan (48)
Bănia

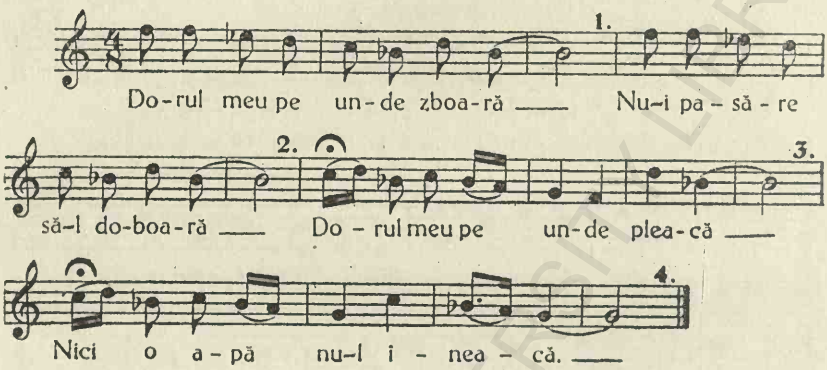

Dorul meu pe unde fuge
Nici paserea nu-l ajunge.

Frunză verde de alună
Fi Leană cu voie bună
M'am întors iarăşi cu bine
De prin ţările streine.

58.

Ilie Stroca-Ticu (24)
Bănia

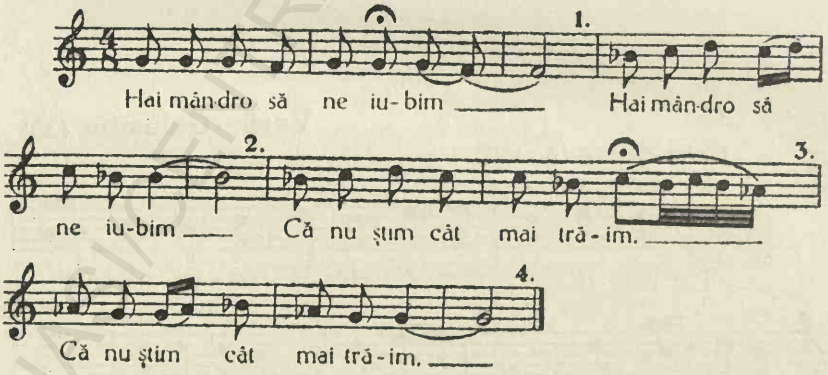

Om trăi o zi, o două
Şi vom trece ca şi roua.
Trec zilele omului
Ca florile câmpului;
Peste zi sunt înflorite
Iar seara sunt vestejite.
Trec zilele, trec şi eu
Bătrânesc şi-mi pare rău
Căci dacă îmbătrânesc
Picioarele îmi slăbesc
Mândrile mă părăsesc.

BCU "MIHAIL KOGĂLNICEANU" LIBRARY

59.

Ilie Borozan (48)
Bănia

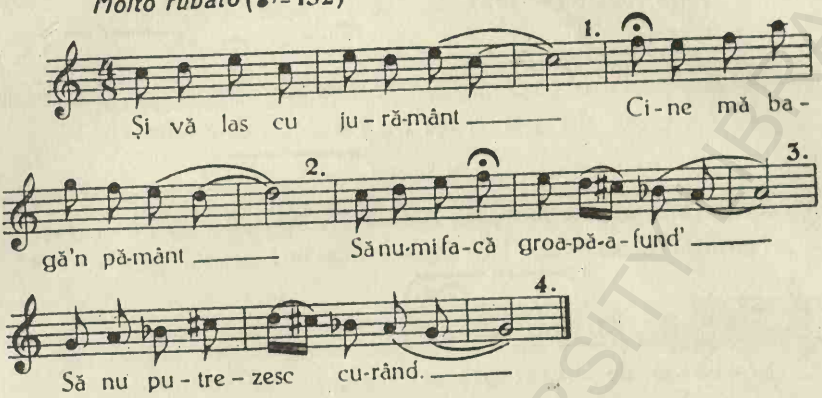

Pe deasupra groapei mele
Să-mi semănați viorele
Viorele flori adânci
Când le vezi mândră să plângi.
Ele sboară 'n sbor plângând
Să mă scoată din mormânt.

Pe deasupra groapei mele
Sboară două turturele
Dar ele nu-s turturele
Ci sunt iubitele mele.
Inzădar mai lăcrămați
Ce-ați perdut nu mai aflați.

60.

Căpățână Niculae (21)
Bănia

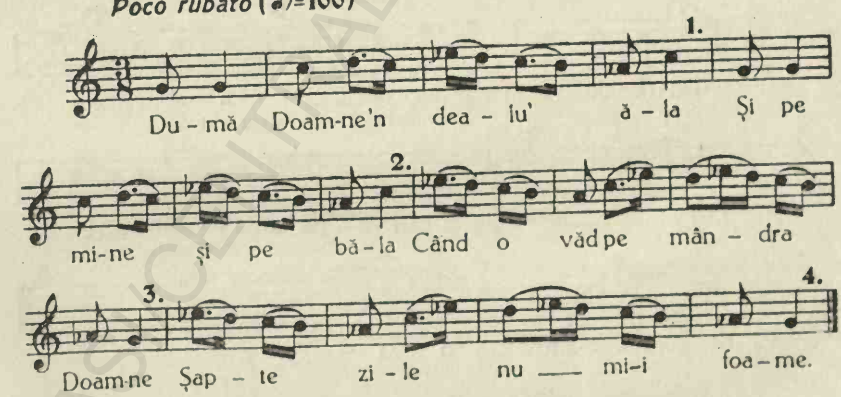

Nici a opta n'aș mânca (mă)
Numai mândra de-aș vedea (mă)
Câte stele pe Bănat (mă)
Atâtea gânduri mă bat (mă).

Numai unu-așa mă bate
Să le las dracului toate,
Să-mi iau cai și hamuri bune
Să mă duc cu mândra 'n lume.

Are accente de colindă.

61.

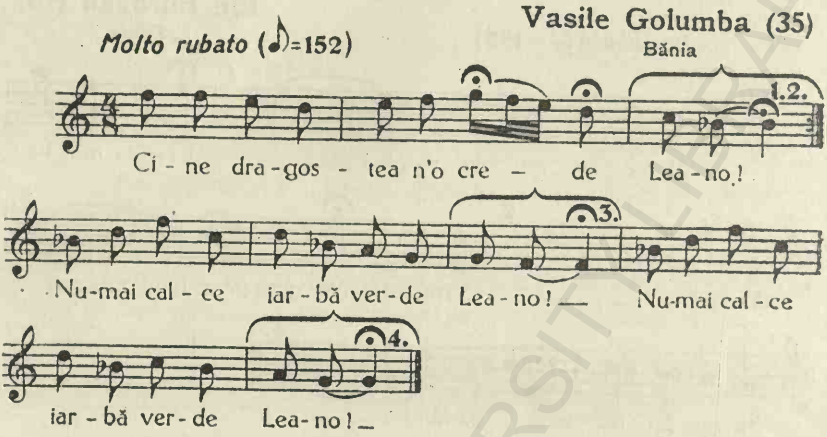

Nici de-a' verde nici uscată,
Numai tot în pat să zacă.
Bate-l Doamne ș'ăsta dor
C'am crezut că-i mai ușor
Dar e doru' prea 'nfocat
Mă poartă noaptea prin sat
La nevasta cu bărbat.

62.

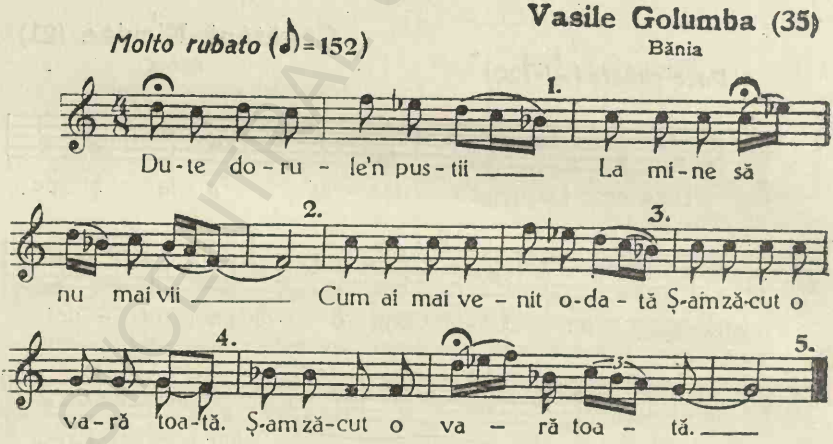

Bate-l Doamne de noroc
Că la mine n'are loc
Că norocu' dela mine
El s'a dus și nu mai vine,
A zburat ca pasărea
Dela inimioara mea.

BCU IAȘI - CENTRUL UNIVERSITAR

63.

Vasile Golumba (35)
Bănia

Molto rubato (♪=152)

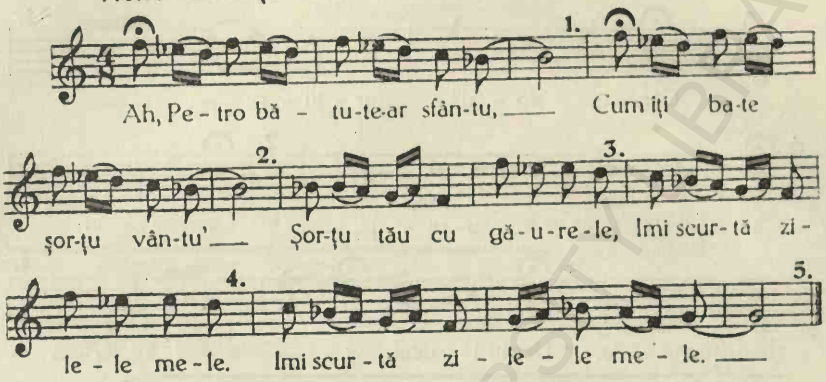

Aș muri, moartea nu-mi vine,
Aș trăi și n'am cu cine
Căci cu cine-aș fi trăit
A pus fața la pământ.
A pus-o să putrezească,
Cu mine să nu trăiască.
Putrezit-a putrezit,
Mâna cu inelele,
Gușa cu mărgelele,
Ochii și sprâncenele,
C'alea-mi rupse zilele.

64.

Ilie Stroca-Ticu (24)
Bănia

Molto rubato (♪=152)

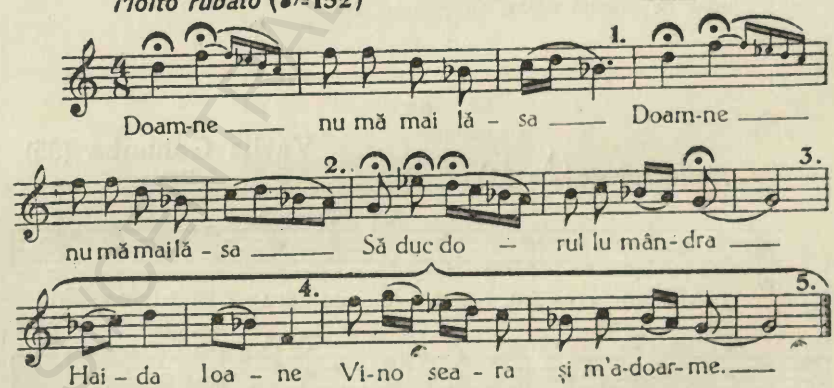

Că m'ai mai lăsat odată
De l-am dus o vară toată...
De cine doru' se leagă
Nu-și mai poartă mintea 'ntreagă...
De se leagă de-un voinic
Nu lucră ziua nimic...
De se leagă de-o nevastă
Nu-și mai poartă rostu 'n casă...
C'așa-i doru' făr' credere
Ca durerea de măsele...
Cine dragostea nu crede
Nu mai calce iarbă verde...

65.

Ilie Borozan (48)
Bănia

Molto rubato (♪=152)

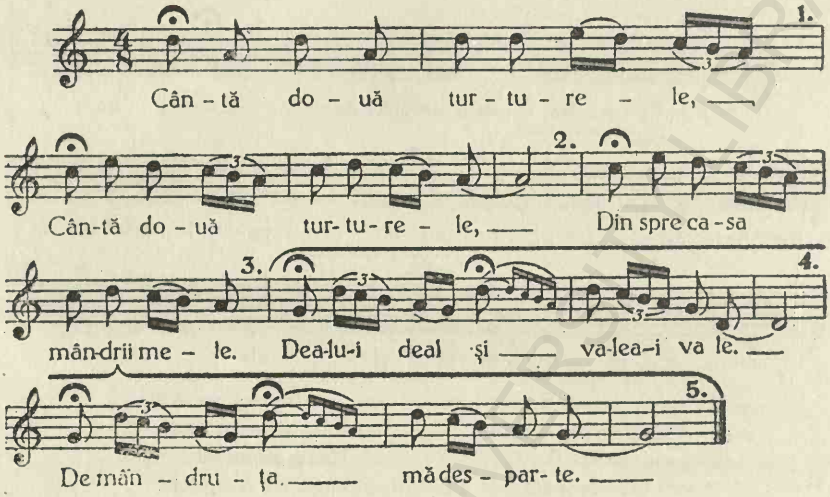

Așa cântă blestemat
Par'că mândra li-o 'nvățat.
Bate-i Doamne de dușmani
De-ar putea ne-ar vinde 'n bani
Ca să-mi pună pielea 'n par.
Piele în par nu m'or pune
Că eu știu cum e pe culme.

Cântec de origină veche, cu caracter epic.

66.

Vasile Golumba (35)
Bănia

Molto rubato (♪=152)

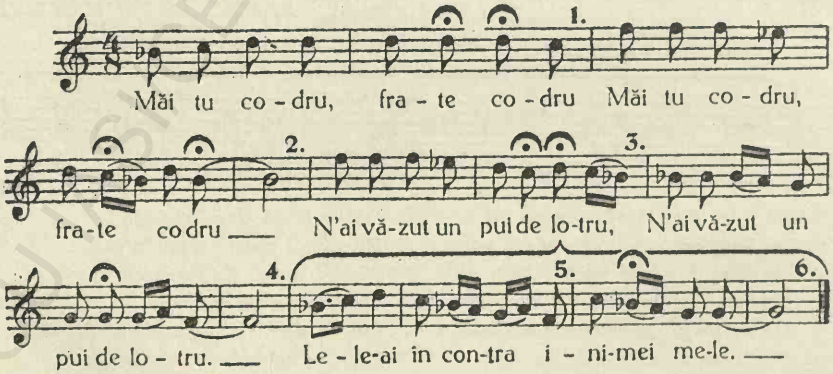

— „Ba eu bine l-am văzut,
Şi bine l-am cunoscut,
Că şedea în vale'-adâncă
Unde numai cucu-i cântă,
Şi şedea pe-un buciumel
Şi mânca carne de miel
Şi bea vin din burduşel.

DANSURI

67. Cântec de joc.

Sofia Dumitru (34)
Ciclova Montană

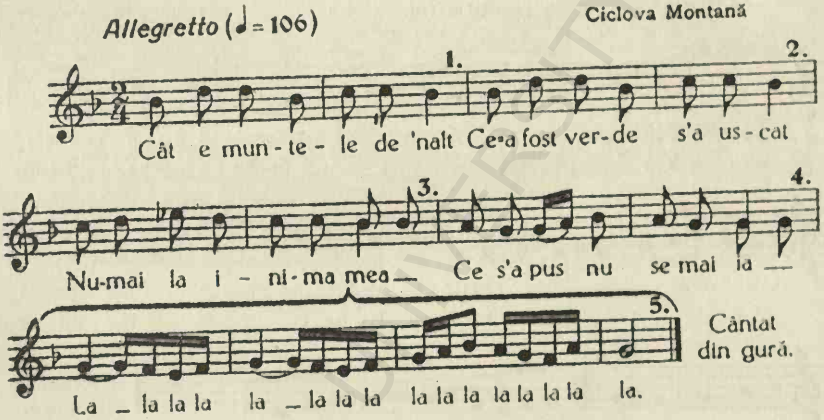
Allegretto (♩= 106)
Cât e mun-te-le de 'nalt Ce-a fost ver-de s'a us-cat
Nu-mai la i-ni-ma mea — Ce s'a pus nu se mai ia —
La — la la la la — la la la la la la la la la la la.
Cântat din gură.

Bine maică ţi-a părut
Când pe mine m'ai făcut
Şi când m'ai văzut că's fată
Să mă fi-aruncat în baltă,
Ploaia să mă năvălească,
Roua să mă limpezească,
Strein (*streinu*) să nu-mi poruncească.

Pe lume cât am umblat
Şi cu ochii am căutat
Inaintea drumului
După puiu cucului.
Amărât l-am mai aflat
Intr'o grădină pustie
Pe o ramură de vie
Cu ciocu negru uscat
Şi de mine blestemat.
Şi ochii când l'or văzut
Foarte rău că le-o părut
Lacrămile or picat
Inima mi s'o uscat.

Lasă vântu să mă bată
Şi soarele să mă ardă
Dacă nu mi-a fost drag fată
Mi-a fost mai drag măritată.
De socri să fiu mustrată
Şi de bărbat judecată.
Aşa-mi trebueşte mie
Cât n'am fost cu omenie.

Puiule strein ca tine
Nu mai este nime 'n lume
Vin' la mine să te iubesc
Ciocu să-ţi îngălbinesc.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

68. Cântec de joc.

Stroca Ilie Bâtea
Bănia

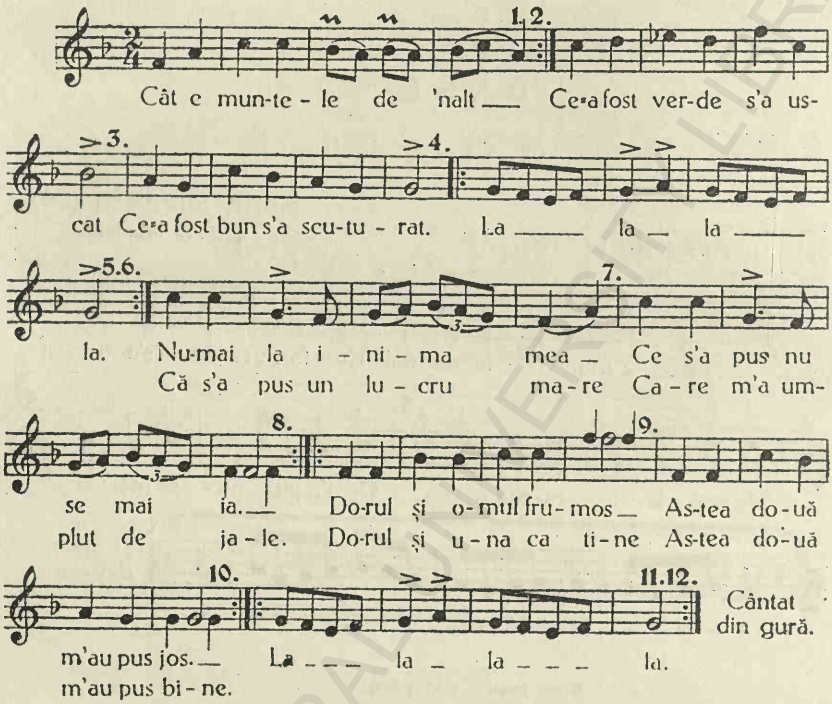

De observat ingeniozitatea formei acestui Rondo miniatură.

69. S ă r i t a.

Stroca Ilie Bâtea
Bănia

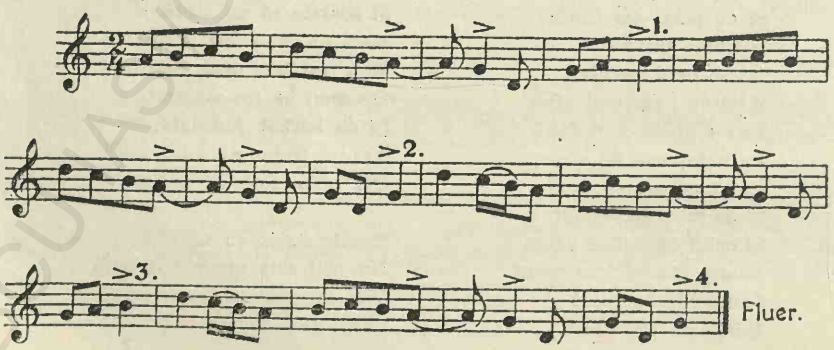

70. Sărita.

Stroca Ilie Bâtea
Bănia

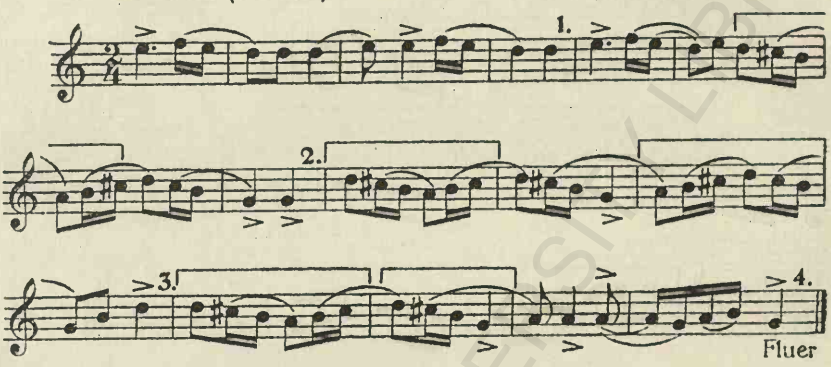

De observat repetarea asimetrică a motivului.

71. Sărita.

Stroca Ilie (25)
Bănia

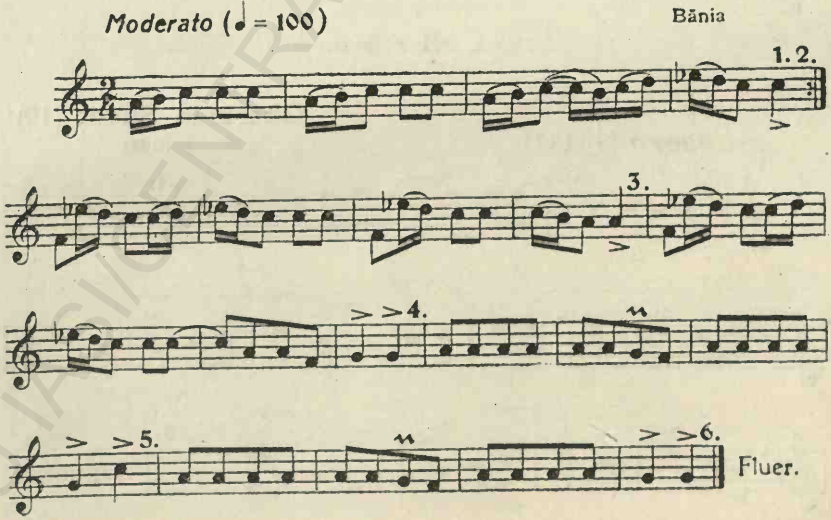

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

72. Brâu moșesc (al bunicilor).

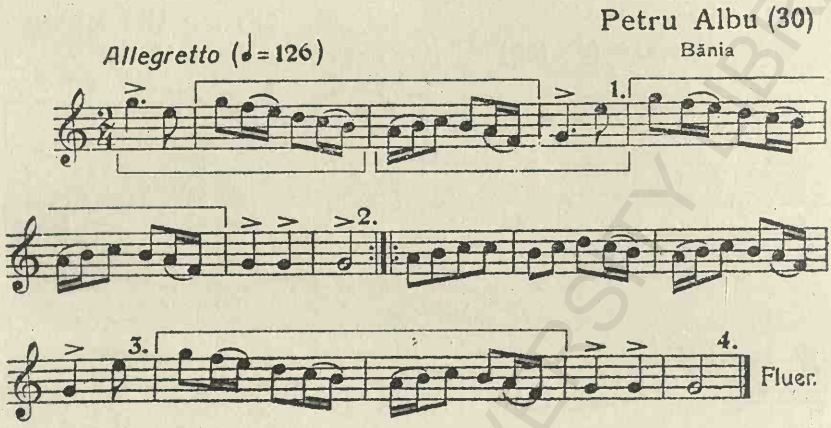

Variantă No. 76. — De observat inversarea motivului în linia 1 și repetarea asimetrică a motivului.

73. B r â u.

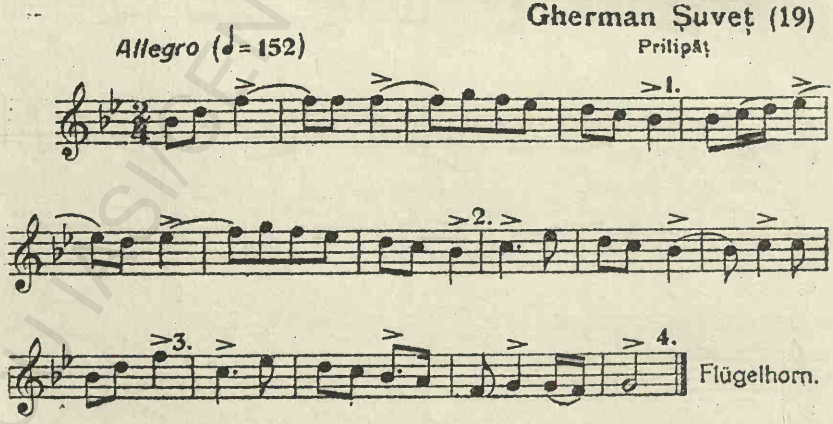

BCU MUSIC CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

74. B r â u.

Ilie Zaberca (28)
Prilipăţ

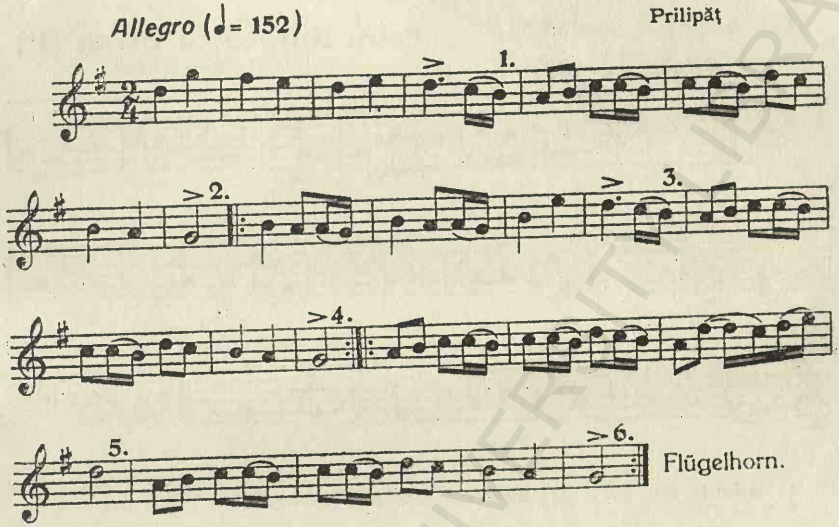

75. Brâul Cuscrilor.

Ilie Zaberca (28)
Prilipăţ

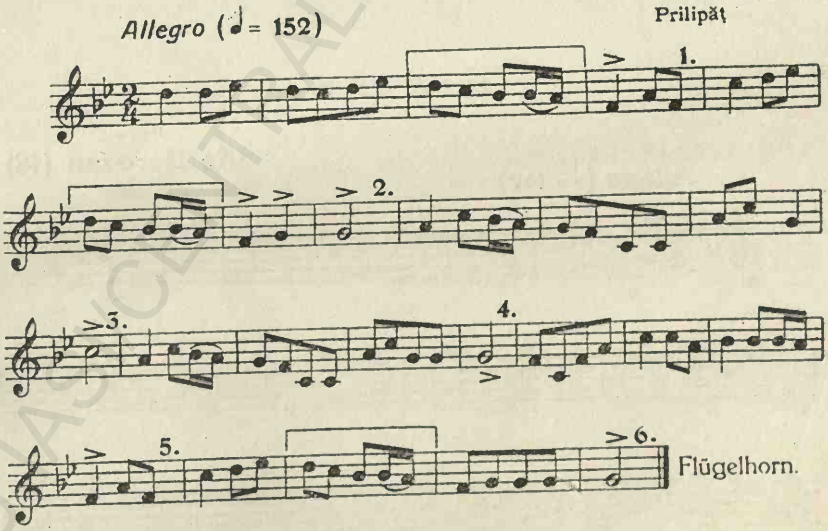

De observat repetarea asimetrică a motivului.

76. B r â u.

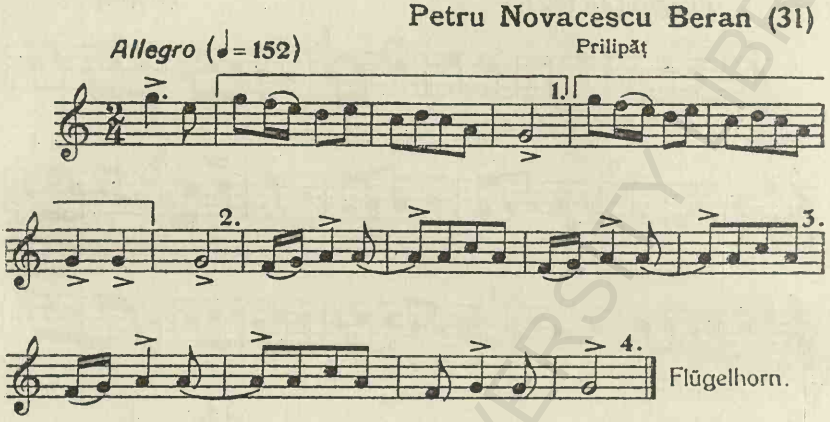

Variantă No. 72. — De observat repetarea asimetrică a motivului.

77. B r â u.

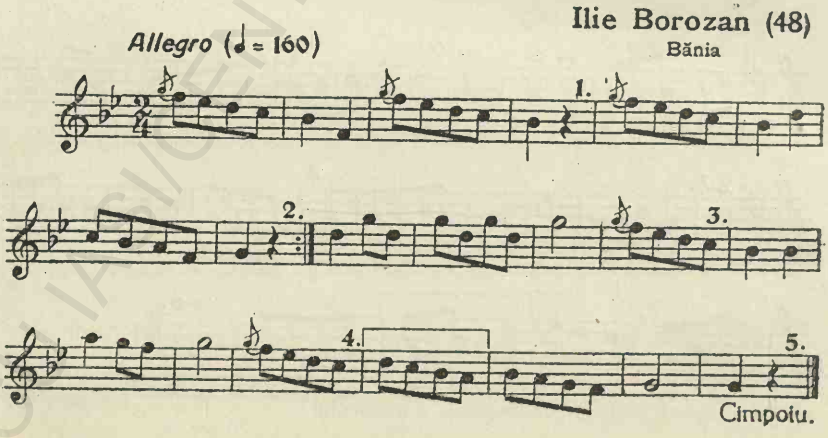

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

78. B r â u.

Căpățână Niculae (21)
Bănia

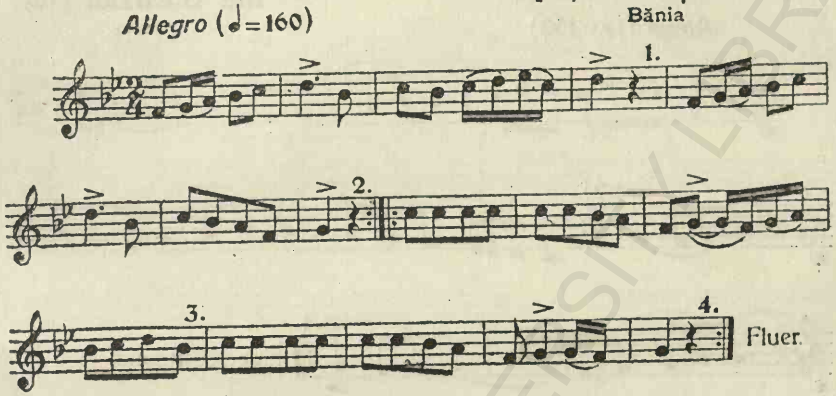

79. B r â u.

Căpățână Niculae (21)
Bănia

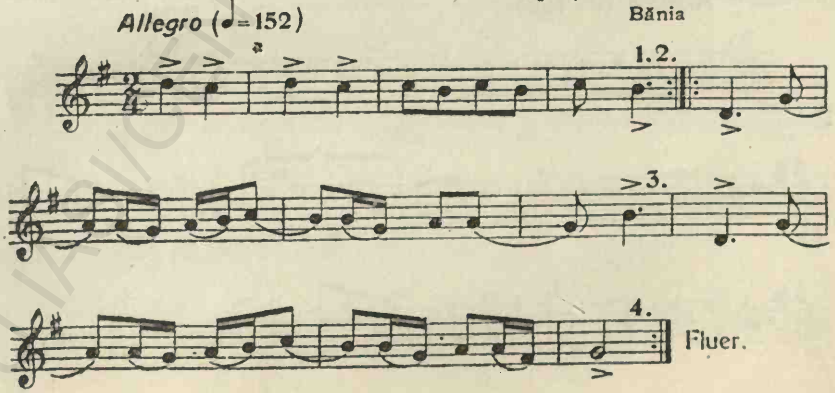

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

80. B r â u.

Ilie Borozan (48)
Bănia

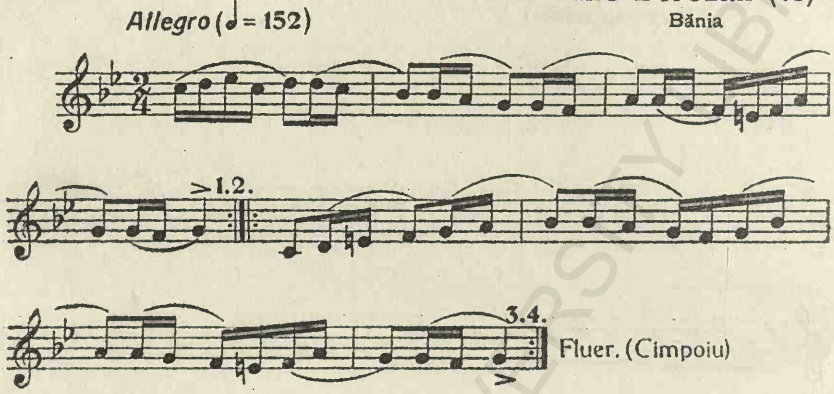

Alternează numai două linii melodice repetate.

81. B r â u

Căpățână Niculae (21)
Bănia

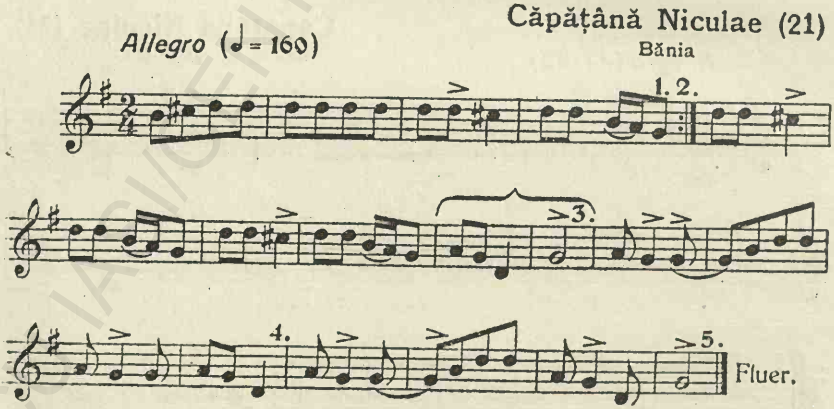

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

82. B r â u

P. Golumba
Bănia

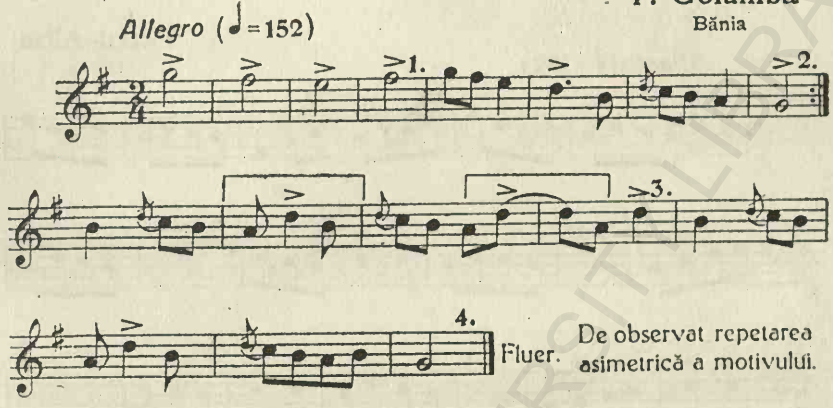

Intercalarea din linia a 3-a No. 81 pune stavilă la repetarea pornită a motivului ce o precedează.

83. B r â u

Căpățână Niculae (21)
Bănia

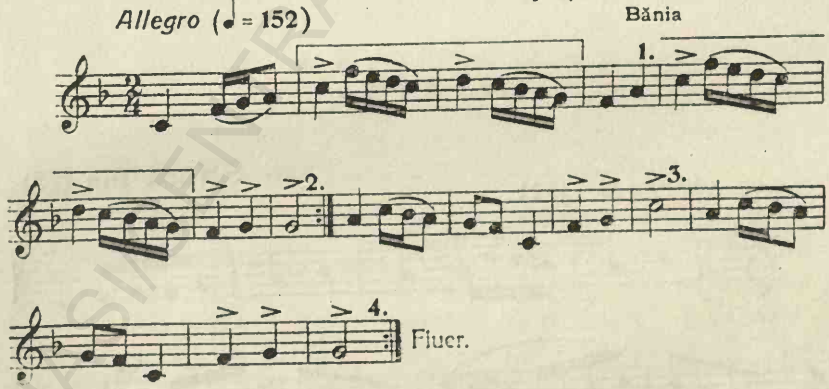

A se observa repetarea motivului de mai sus, în mod asimetric, foarte frecvent în construcția dansurilor noastre. Mutarea accentului.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

84. B r â u

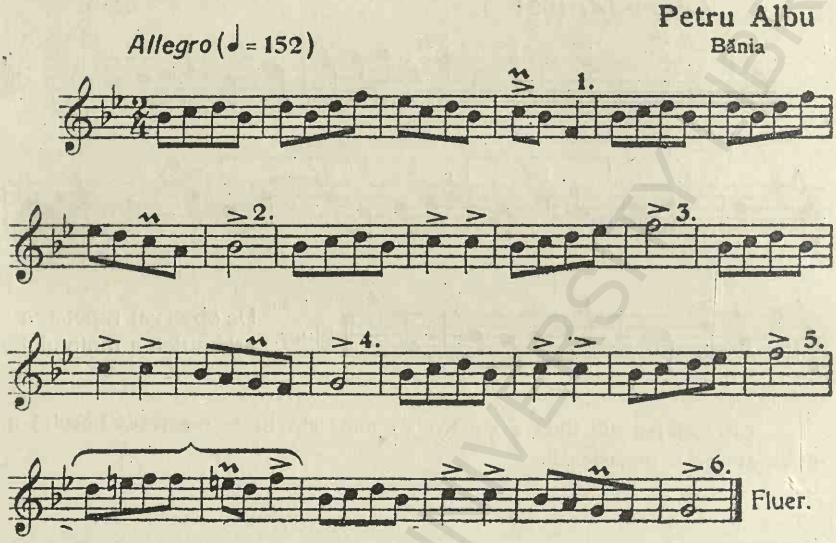

Intercalare pentru a ridica monotonia repetării.

85. B r â u

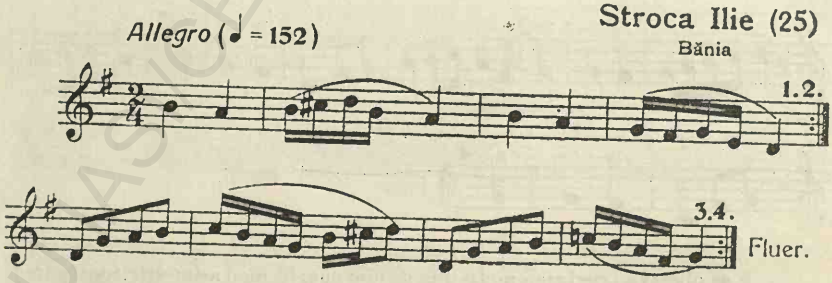

Alternează numai două linii melodice repetate.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

86. Brâul lui Bufan

Stroca Ilie Bâtea
Bănia

Allegro (♩ = 152)

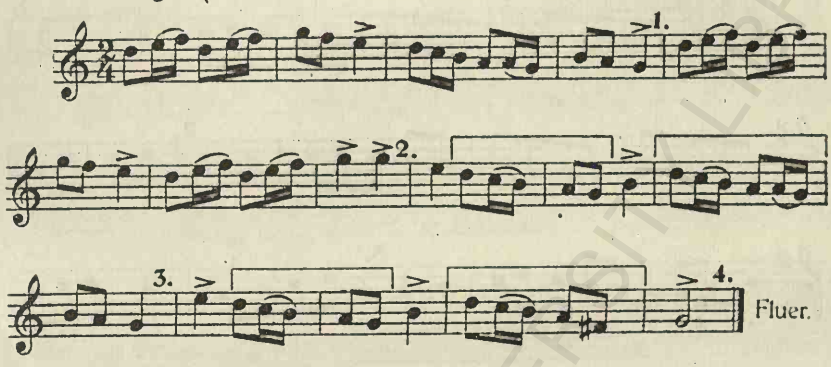

De observat repetarea asimetrică a motivului.

87. Horă (Prilipceană)

Gherman Șuveț (19)
Prilipăț

Moderato (♩ = 100)

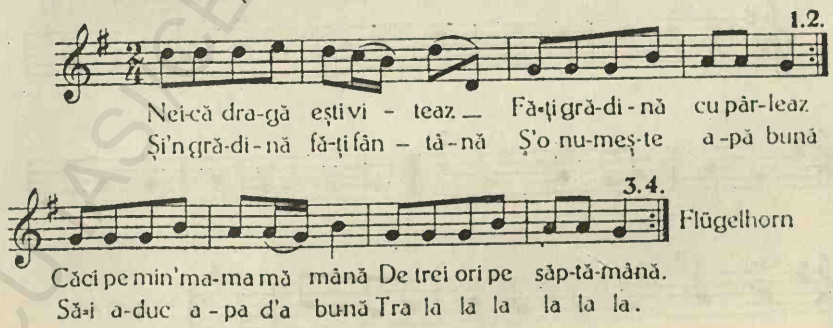

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

88. Horă

Ilie Zaberca (28)
Prilipăț

Moderato (♩ = 100)

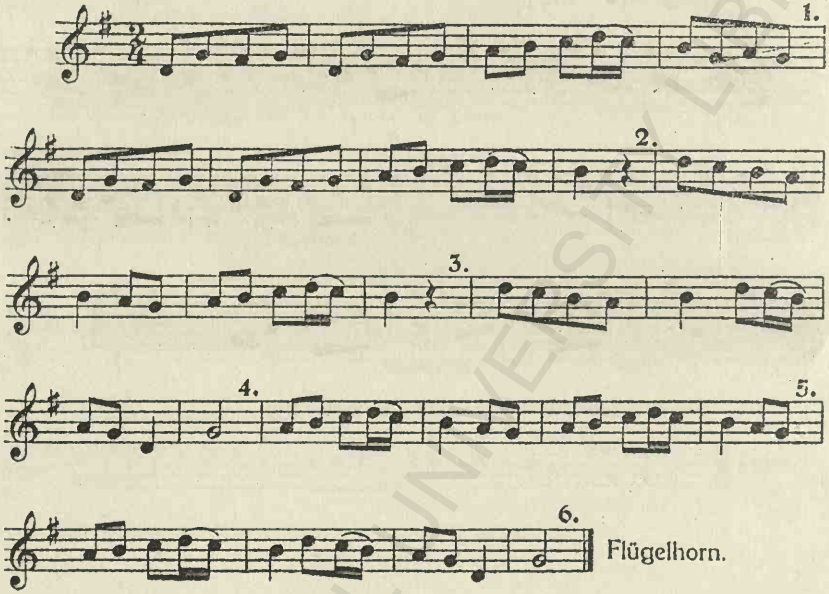

89. Hora lui Buligă

Ilie Zaberca (28)
Prilipăț

Allegro (♩ = 152)

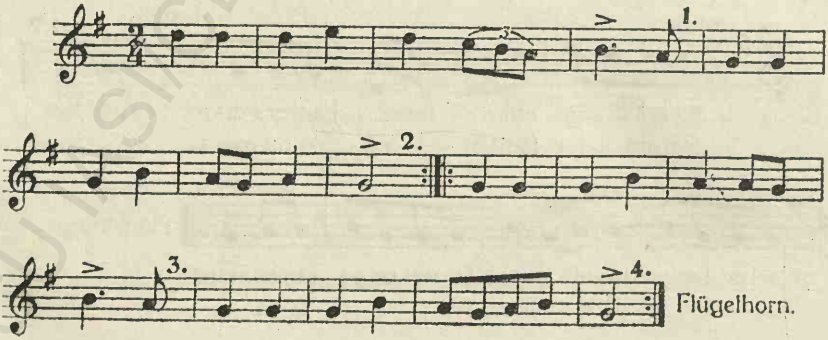

BCU SIBIU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

90. Hora lui Miilă Zmău

(Brâu)

Ilie Zaberca (28)
Prilipăț

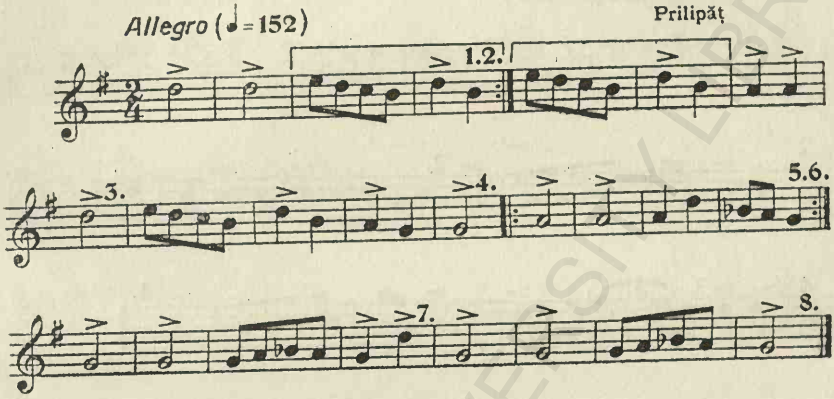

91. H o r ă

Cojocaru Alexandru (25)
Bozovici

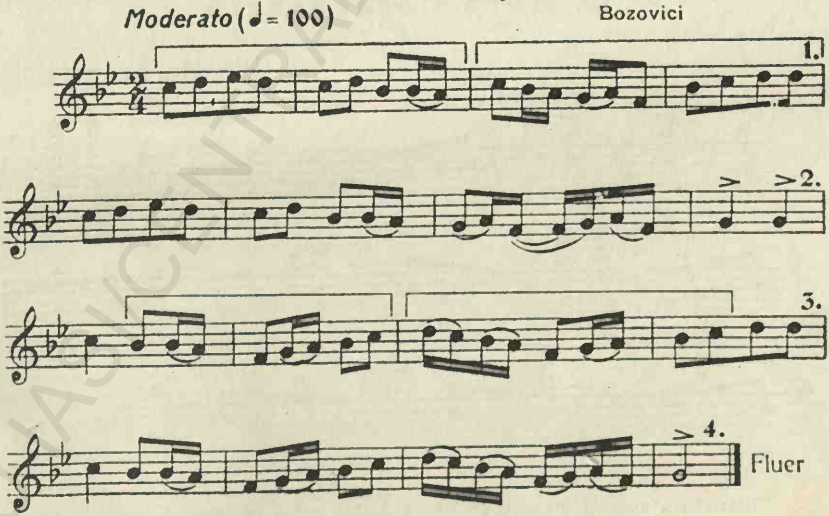

De observat repetarea asimetrică a motivului.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

92. Horă

Ilie Stroca-Ticu (24)
Bănia

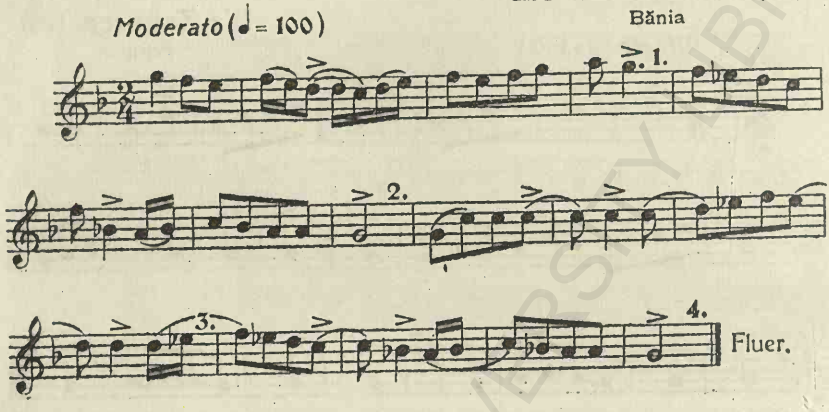

93. Hora Cărăbăşască

Ilie Borozan (48)
Bănia

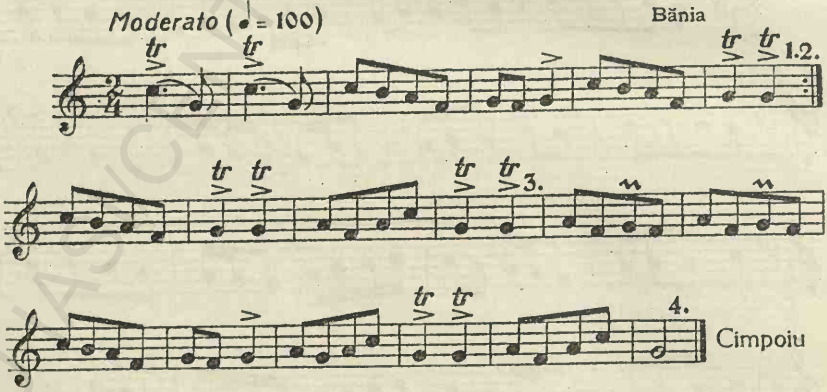

Structura acestei melodii se bazează mai mult pe motive decât pe linii melodice. De aceea pare atât de nesimetică.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

94. Horă

Căpățână Niculae (21)
Bănia

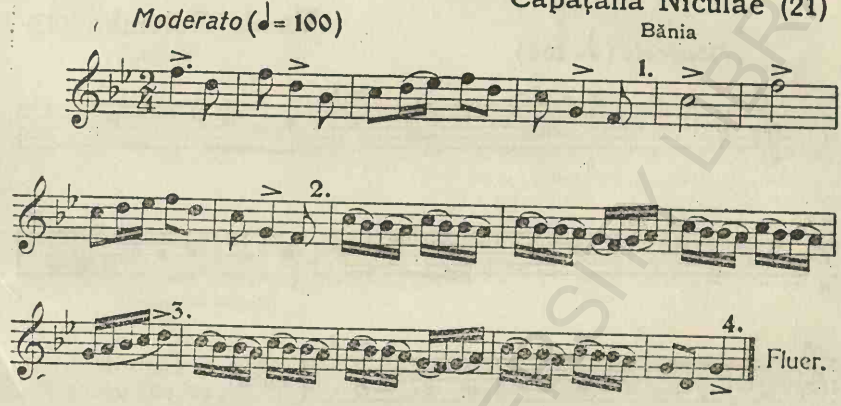

95. Horă

Stroca Ilie Bâtea
Bănia

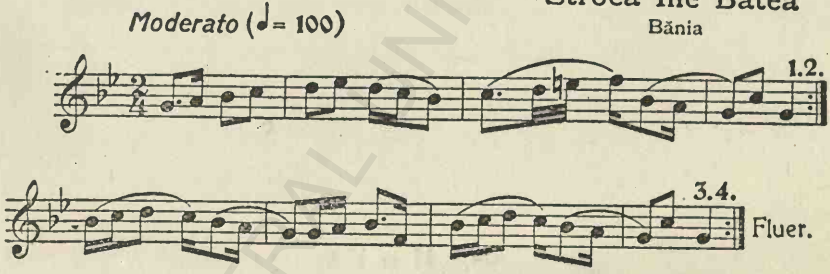

Dans de origină veche.

No. 94 importată din Oltenia. No. 95 are numai două linii melodice repetate.

96. Horă

Stroca Ilie (25)
Bănia

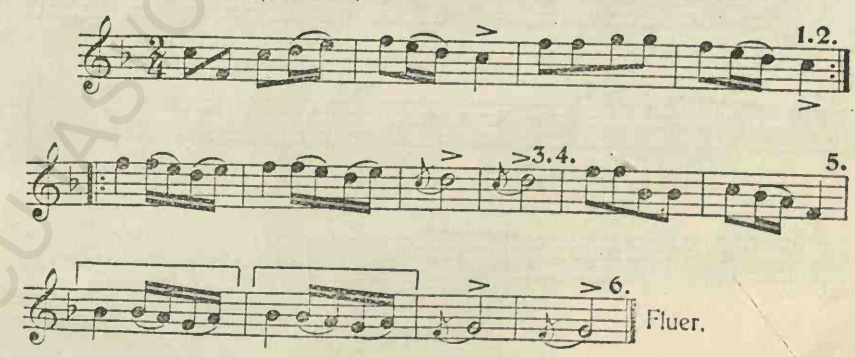

Repetare asimetrică.

97. Horă

Vasile Golumba (35)
Bănia

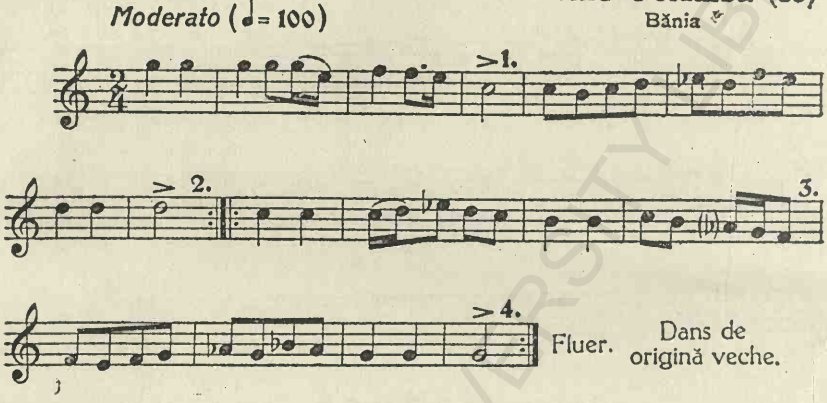

Dans de origină veche.

98. Horă

Drăghici Gheorghe (44)
Mehadica

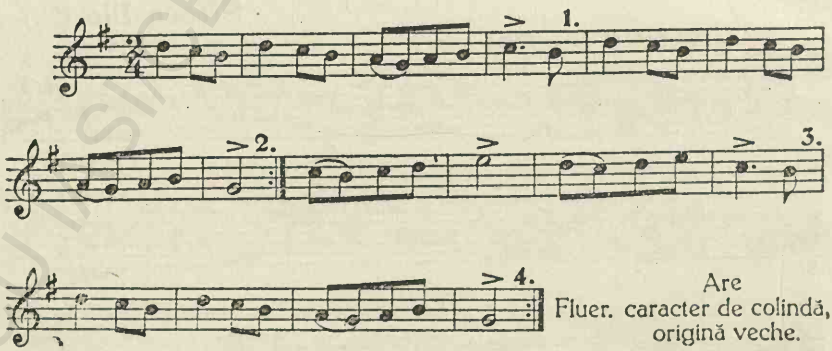

Are caracter de colindă, origină veche.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

99. Hora lui Gheorghe Speslea-Toforogu

Ilie Crețu (70)
Ciclova Montană

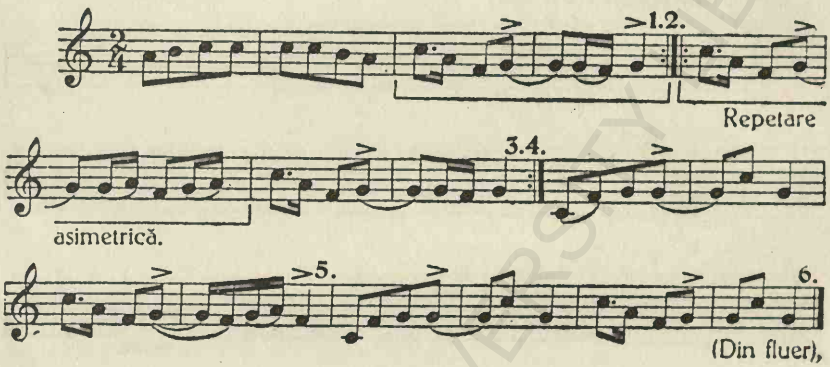

Melodie de brâu cu mișcarea schimbată.

100. De doi (Variantă)

Popiște Gheorghe (32)
Bozovici

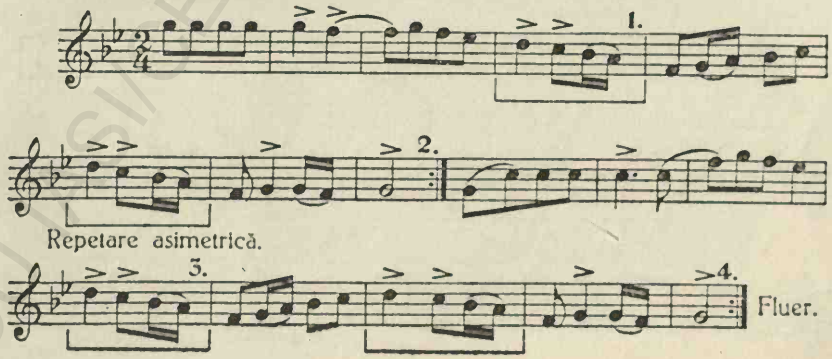

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

101. De doi

Popiște Gheorghe (32)
Bozovici

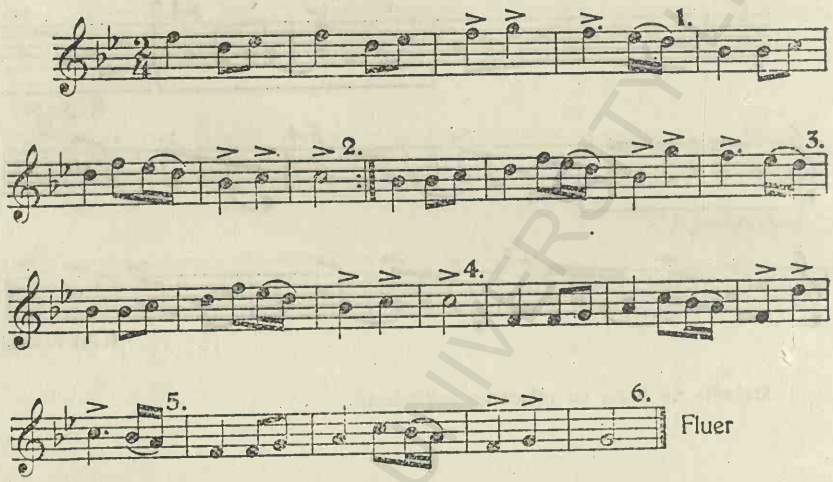

NB. Este caracteristic în muzica românească repetarea cu quintă mai jos.

102. De doi

Căpățână Niculae (21)
Bănia

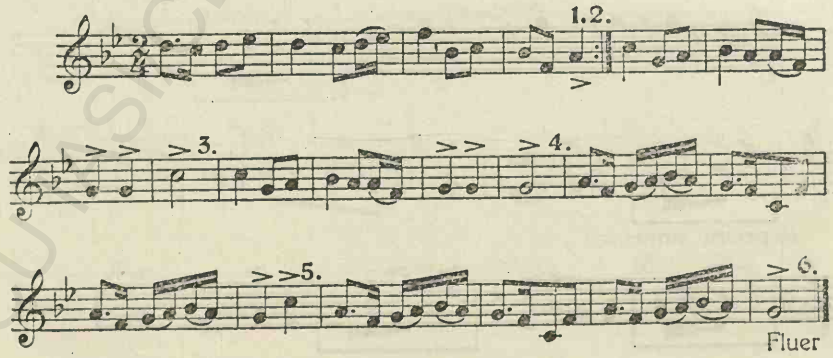

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

103. De doi

Vasile Golumba (35)
Bănia

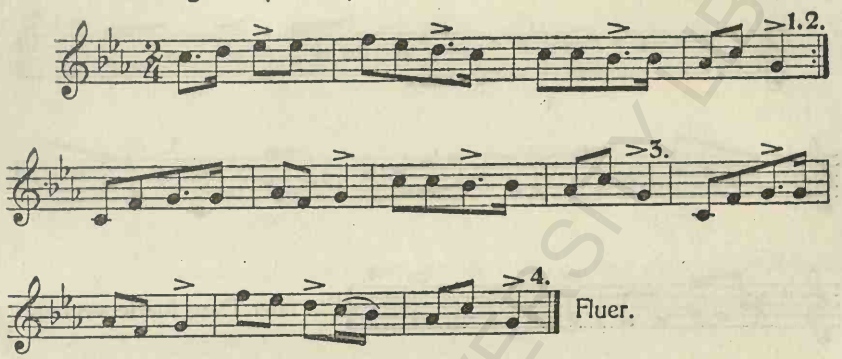

Dans de origină veche cu accente caracteristice permanente pe timpul slab.

104. De doi

Stroca Ilie (25)
Bănia

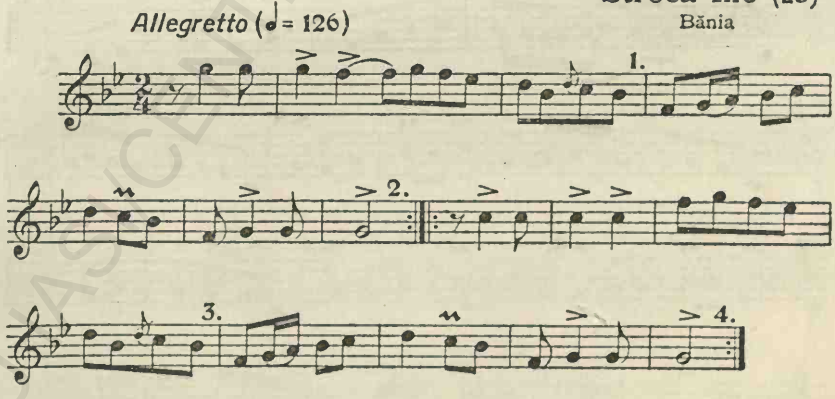

Varianta numărului 100.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

105. De doi

Pavel Luca (42)
Bănia

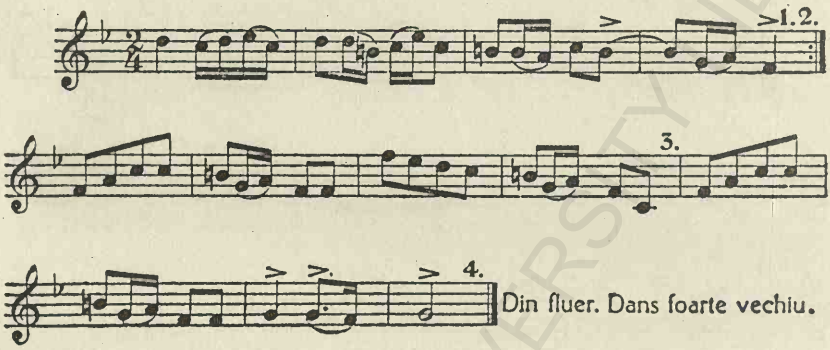

Din fluer. Dans foarte vechiu.

106. De doi

Căpățână Niculae (21)
Bănia

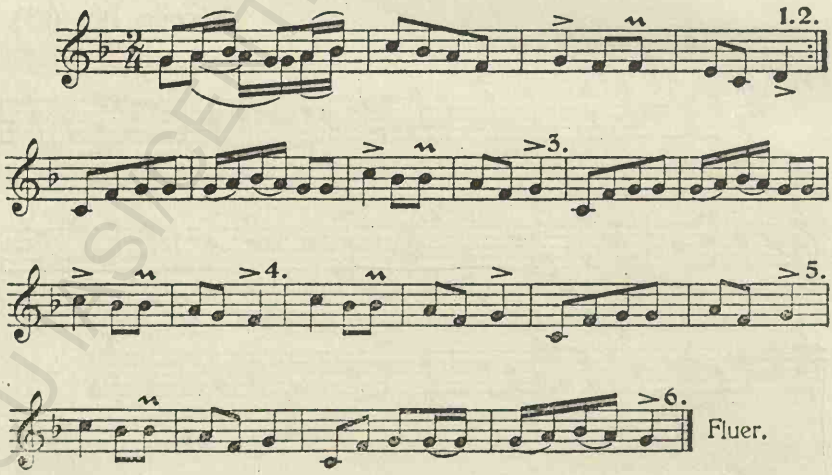

Fluer.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

107. Pe loc

Ilie Crețu (70)
Ciclova Montană

Allegretto (♩= 126)

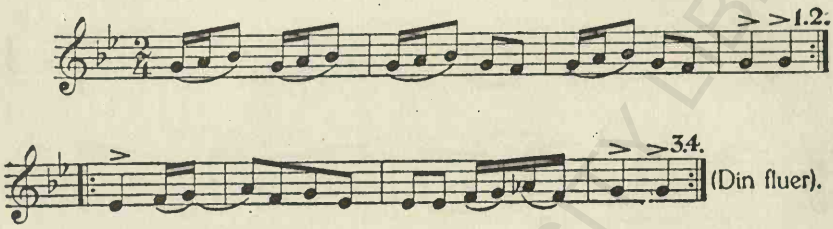

Acest dans se pretează pentru jocuri de copii. Cea mai scurtă melodie de dans în care alternează două linii melodice repetându-se.

108. Ardeleană

Craia Nicolae
Bănia

Moderato (♩= 100)

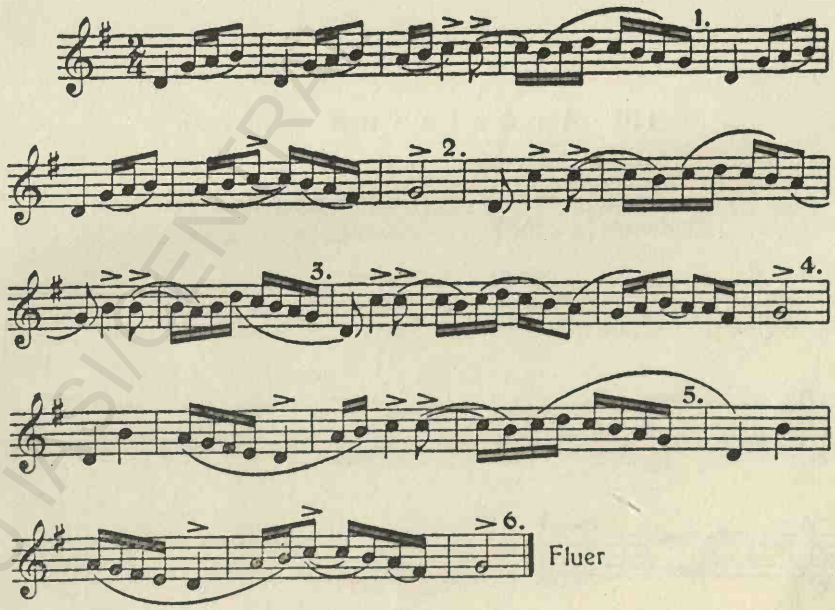

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

109. Ardeleană

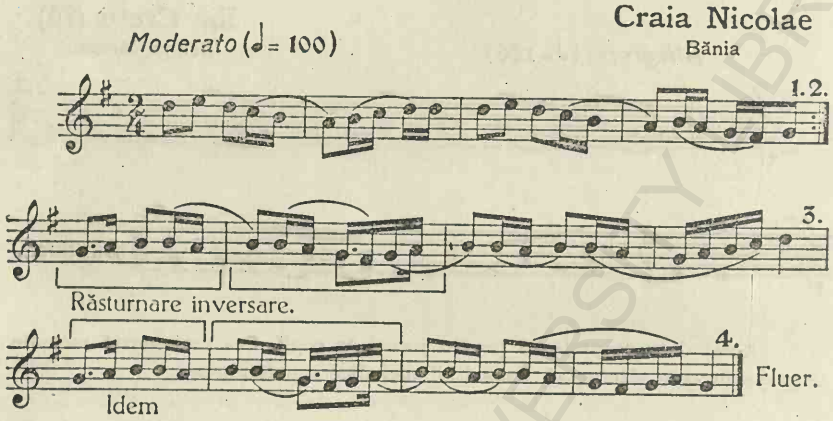

No. 108 e melodie importată de origină mai nouă iar No. 109 este un brâu ţinut în mişcare mai lentă.

110. Ardeleană (Şchioapa)

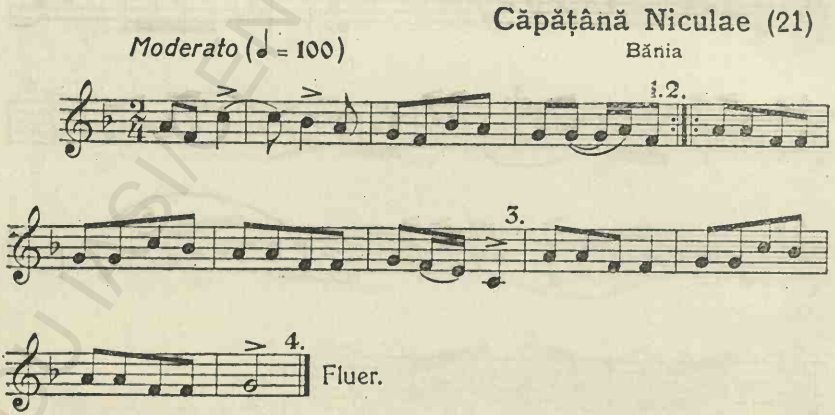

111. C ă ţ e a u a

Petru Albu
Bănia

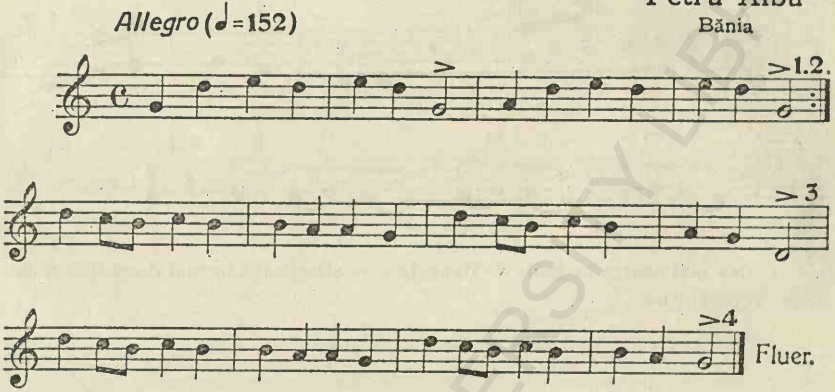

112. B o r d e a i c a

Ilie Borozan (48)
Bănia

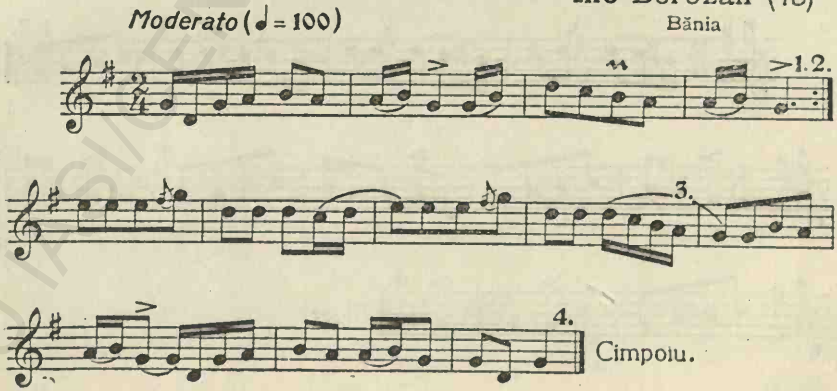

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

113. Cârligu

Ilie Borozan (48)
Bănia

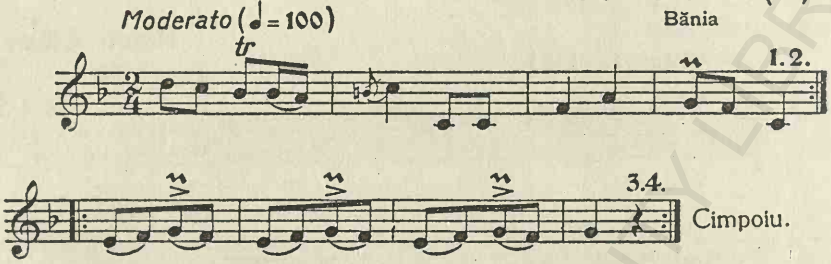

Cea mai scurtă melodie de dans, în care alternează numai două linii melodice, repetându-se.

114. Ursa

Petru Albu
Bănia

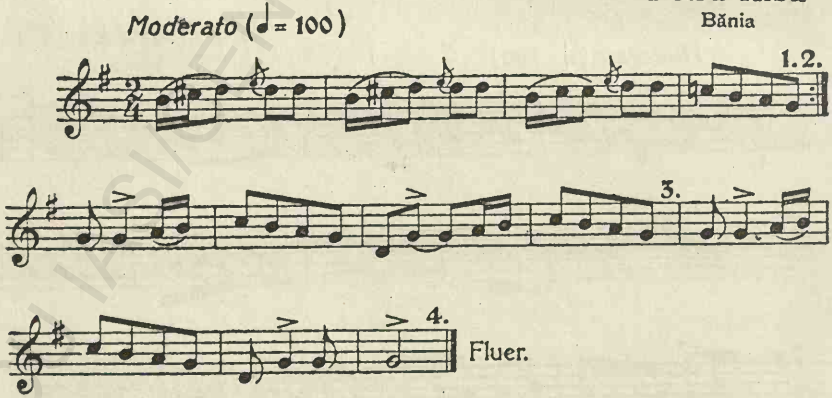

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

115. Raţa

Petru Albu
Bănia

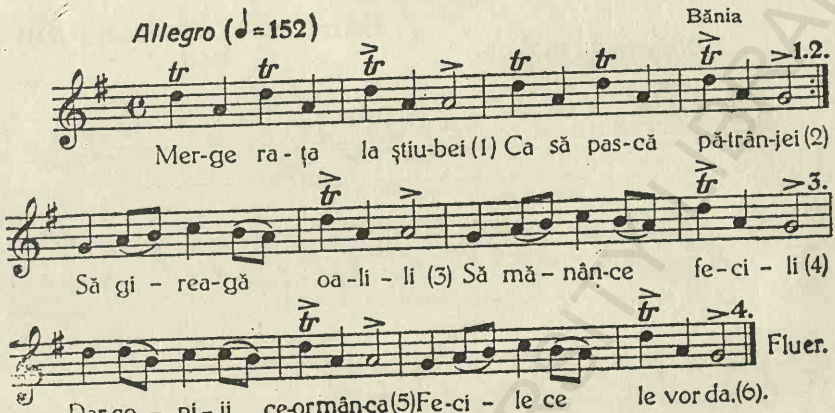

Această melodie se poate înţelege şi cu şase linii melodice precum e notat în paranteză, dacă ne orientăm după versuri. Se pretează pentru cântece de copii. De origină veche.

116. Dichiţa

Dămăschin Derleanu (80)
Bănia

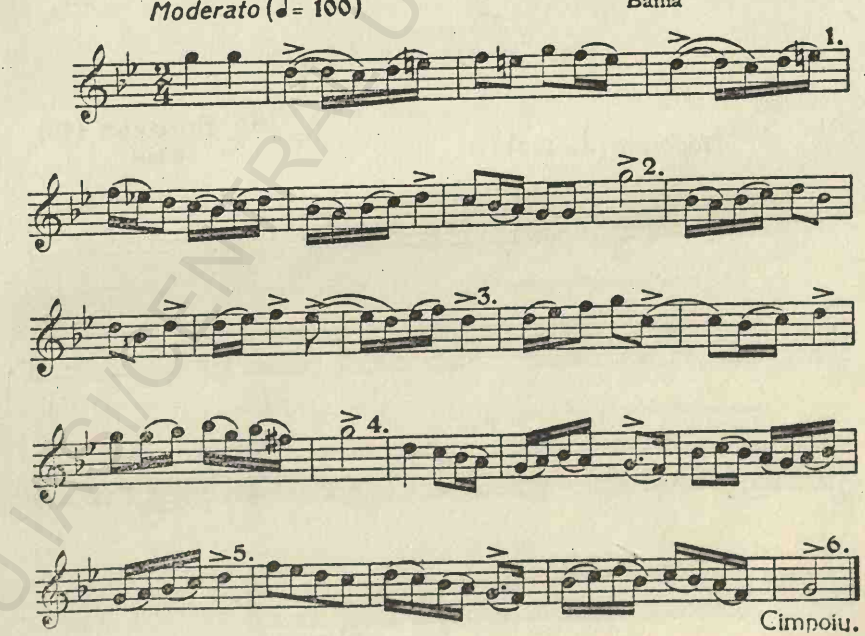

117. Sârbă

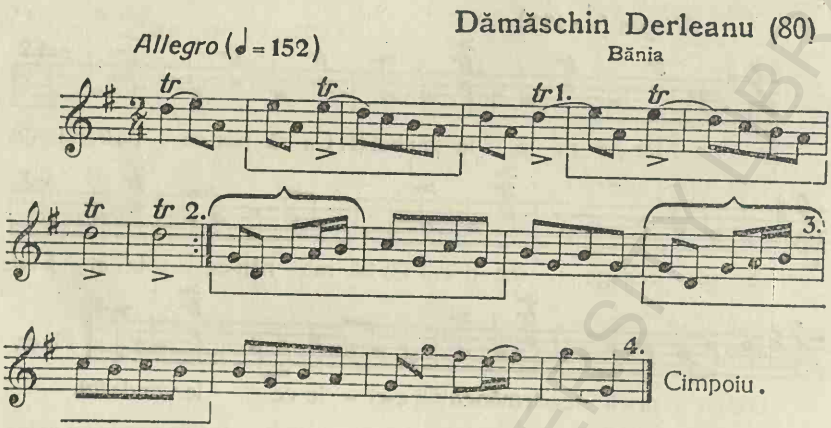

Motivul intercalat repetat la sfârşitul liniei a 3-a ne dă impresia că linia a 4-a începe cu o măsură mai de vreme. De fapt e repetare asimetrică, ca mai sus.

118. Poşovaica

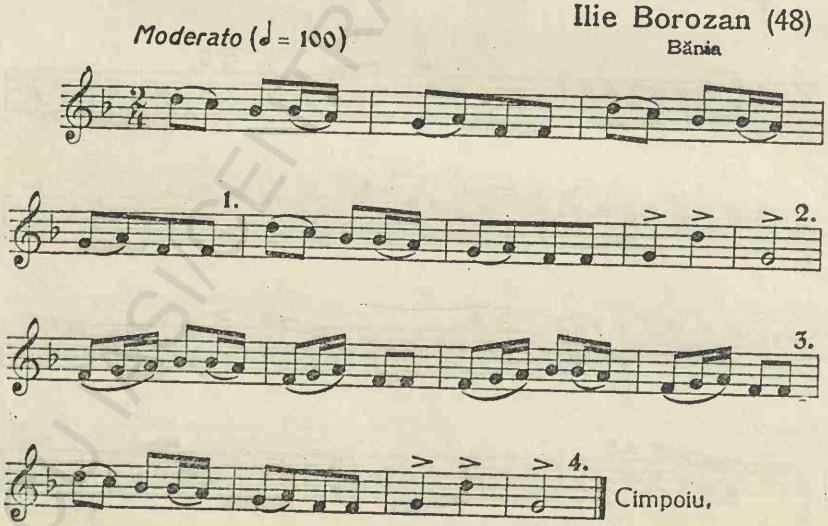

119. Poşovaică

Drăghici Gheorghe (44)
Mehadica

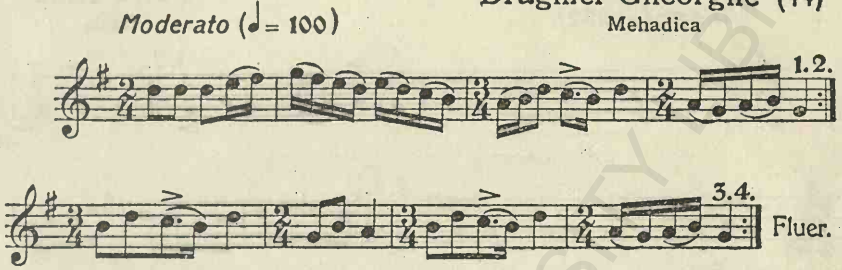

Ambele dansuri au un ritm şi mers melodic de un farmec şi primitivism particular. A se observa schimbul măsurei în No. 119.

120. Lăiţa

Petru Albu
Bănia

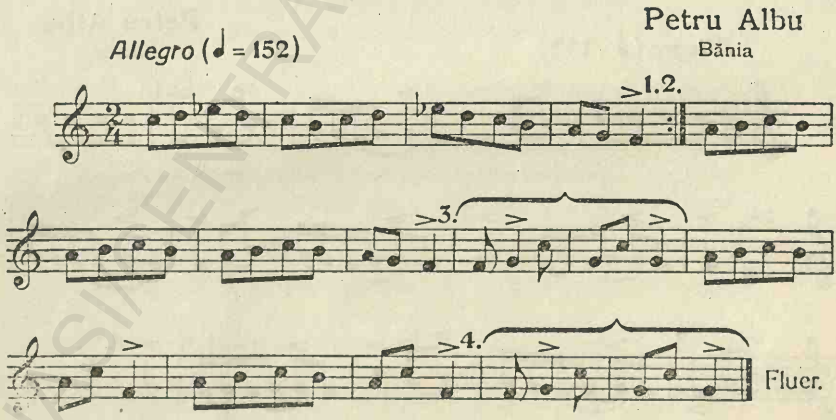

Lipsa de simerie din cazul de faţă provine din cauza cântăreţului, totuşi astfel de intercalări obvin deseori în dansuri când sunt executate din fluer sau cimpoiu. Intercalările de sus pot conta şi ca linii melodice, punând stavilă motivului care se poate repeta la infinit.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

121. L ă i ţ a

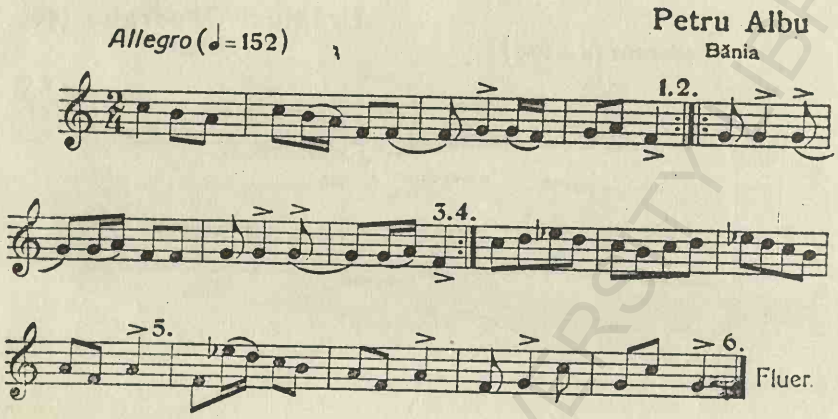

122. D u ş a L e u c a

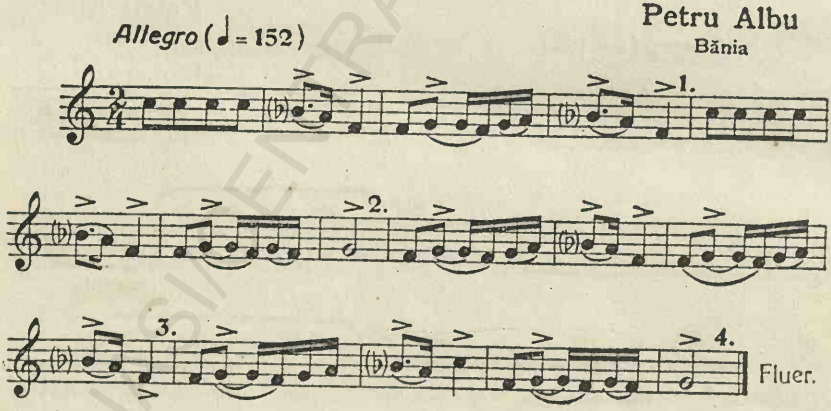

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINSUL

I. CONSTANTIN KIRIȚESCU

VIAȚA, OMUL, OPERA ȘI PERSONALITATEA

Pag.

Dr. C. ANGELESCU, Ministrul Educației Naționale — *Lui Constantin Kiriţescu, colaboratorul meu în timp de 18 ani la Ministerul Culturii Naționale* 7

MAREȘAL PREZAN, Cuvinte adresate lui Constantin Kiriţescu. . . . 9

ION ZAMFIRESCU, Profesor la Liceul „Marele Voevod Mihaiu" din Bucureşti — *Constantin Kiriţescu* 10

S. MEHEDINȚI, Profesor la Universitatea din Bucureşti, Membru al Academiei Române — *O mărturie şi două propuneri* 28

I. PETROVICI, Profesor la Universitatea din Iaşi, Membru al Academiei Române — *Rânduri omagiale cinstite* 36

GH. NEDIOGLU, Directorul Liceului „Gh. Şincai" din Bucureşti — *Constantin Kiriţescu, Director general al Invățământului Secundar* 38

ILIE C. PURCARU, Directorul General a Invățământului Profesional — *Constantin Kiriţescu la Ministerul Educației Naționale* 45

DIMITRIE FOCȘA, Profesor la Liceul „Spiru Haret" din Bucureşti — *Art. 150 din Regulament...* 51

GENERAL ALEXE ANASTASIU — *Constantin Kiriţescu ca autor al operei „Istoria Războiului pentru întregirea neamului românesc"* 59

I. LUPAȘ, Profesor la Universitatea din Cluj, Membru al Academiei Române — *Istoriograful Războiului pentru întregirea României* . 70

COLONEL N. SC. STOENESCU — *C. Kiriţescu: Istoria Războiului pentru întregirea neamului* 75

CHR. MUSCELEANU, Rectorul Academiei de Inalte Studii Agronomice, Profesor la Universitatea din Bucureşti — *C. Kiriţescu la Academia de Ştiinţe* 87

G. OPRESCU, Profesor la Universitatea din Bucureşti — *Constantin Kiriţescu şi Societatea Națiunilor* 100

EMILIAN CONSTANTINESCU, Profesor la Liceul „Cantemir-Vodă" din Bucureşti — *Viaţa şcolară în literatura d-lui C. Kiriţescu* . 104

CONSTANTIN DAMIANOVICI, Inspector General al Invățământului Secundar — *Opera literară a d-lui Constantin Kiriţescu* 120

E. LOVINESCU — *Const. Kiriţescu şi literatura* 126

PAUL I. PAPADOPOL, Profesor la Liceul „Mihaiu-Viteazul" din Bucureşti — *Const. Kiriţescu: Campanii literare* 130

Pag.

GH. ADAMESCU, Profesor, Membru corespondent al Academiei Române — *Constantin Kiriţescu şi cinematografia* 137

ŞTEFAN C. IOAN, Profesor, Vice-Preşedintele Ateneului Român — *Constantin Kiriţescu ca ateneist* 141

COSTIN PETRESCU, Profesor la Academia Superioară de Arte Frumoase — *Un prieten al artiştilor* 144

GEORGE AL. LEFTERIU, Profesor la Liceul „Gh. Lazăr" din Bucureşti — *Constantin Kiriţescu ca realizator* 147

I. A. BASSARABESCU, Profesor la Liceul „Sf. Petru şi Pavel" din Ploeşti, Membru corespondent al Academiei Române—*Un glas depe maidanul Icoanei* 154

I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI, Membru al Academiei Române — *Către sărbătorit* 157

DIMITRIE DIMO, Profesor la Liceul „Mateiu-Basarab" din Bucureşti — *Constantin Kiriţescu — Amintiri* 158

MARIN DEMETRESCU, Profesor la Colegiul Naţional „Carol I" din Craiova — *Câteva amintiri vechi şi nouă* 165

ECON. D. FURTUNĂ, Profesor la Liceul din Dorohoiu — *Omagiu Profesorului C. Kiriţescu* 168

A. LUPU-ANTONESCU, fost Inspector General al Învăţământului Secundar — *Sub ocupaţie* 176

ANDREI POPOVICI-BÂZNOŞANU, Profesor la Universitatea din Bucureşti — *Din trecutul·.. din prezentul naturalistului C. Kiriţescu* 181

IOAN I. ROMAN, Directorul Liceului „Mihaiu-Viteazul" din Bucureşti— *Momente* 190

H. SANIELEVICI — *Constantin Kiriţescu, om de convingeri* 194

AL. VALERIU, Subdirector General al Învăţământului Superior — *Aspecte şi Atitudini* 201

AUREL G. TEODORESCU, Profesor la Liceul Militar din Chişinău — *Constantin Kiriţescu şi Educaţia Fizică* 205

MARIN TRINCĂ, Profesor la Liceul Militar din Chişinău — *De pe băncile Institutului Superior de Educaţie Fizică* 209

G. BREAZUL, Profesor la Academia Regală de Muzică şi Artă Dramatică — *Un capitol de educaţie muzicală* 212

GEORGE BAICULESCU — *Bibliografia operelor d-lui Constantin Kiriţescu* 296

* * * — *Schiţă bibliografică despre Const. Kiriţescu şi opera lui.* . . . 315

II. STUDII INCHINATE LUI CONSTANTIN KIRIŢESCU

CONST. S. ANTONESCU, Profesor la Colegiul Naţional „Sf. Sava" din Bucureşti — *Aspecte iberice: Bascii* 321

TEODOR BĂLAN, Profesor — *Două memorii importante* 326

VASILE BĂNCILĂ, Profesor la Liceul „Mihaiu-Viteazul" din Bucureşti — *Erocraţie şi Pedagogie* 329

AL. BĂRCĂCILĂ, Directorul Liceului „Traian" din T.-Severin — *Cetatea Medievală a Severinului* 342

Pag.

ALEXANDRU I. BOGDAN, Profesor la Liceul „Spiru Haret" din Bucureşti — *Viaţa socială a clasei în diferite faze ale evoluţiei psihice* 363

C. BRĂTESCU, Profesor la Universitatea din Cernăuţi — *Criterii pentru determinarea vârstei teraselor quaternare* 376

I. BRATU, Directorul General al Învăţământului Secundar — *Programul şcolar al Adunării Naţionale din 1848 şi stăruinţele puse pentru realizarea lui* 412

ROMULUS CIOFLEC, Profesor — *La răscruce* 424

GH. N. COSTESCU, Inspector General al Învăţământului Primar — *Pagini de istorie, Înfiinţarea Casei de Economie, Credit şi Ajutor a Corpului Diadctic* 433

STELIAN CUCU, Profesor la Liceul din R.-Sărat — *Glosse la centenarul lui Ioan Creangă* 437

H. DĂSCĂLESCU, Profesor — *Revoluţia dela 1917 în Basarabia. Lupta Moldovenilor pentru limba, şcoala şi cultura naţională* 475

AURELIA DUMITRAŞCU, Profesoară la Liceul Industrial „Robescu" din Bucureşti—*Cultura şi Educaţia în Şcoala noastră secundară*. . 508

VLADIMIR DUMITRESCU, Profesor, Directorul Muzeului de Antichităţi din Bucureşti — *Câteva observaţiuni asupra unei forme ceramice din staţiunea preistorică dela Monteoru* 514

ELENA EFTIMIU, Profesoară — *Mica Înţelegere şi înfrăţirea prin cultură* 520

GR. FLORESCU, Conferenţiar la Universitatea din Bucureşti — *Turnul antic dela Turnu-Măgurele* 526

MATEIU M. FOTINO, Profesor la Colegiul Naţional „Sf. Sava" din Bucureşti — *Elevi români premiaţi la Liceele din Paris* 536

N. GEORGESCU-TISTU, Docent Universitar, Profesor la Colegiul Naţional „Sf. Sava" din Bucureşti — *Andrei Mureşianu elev* . . . 540

D. GERMANI, Profesor la Şcoala Politehnică „Regele Carol II" din Bucureşti — *Asupra comutaţiunei unui dinam* 547

CONST. V. GEROTA, Profesor la Liceul „Aurel Vlaicu" din Bucureşti — *Critica lui G. Ibrăileanu* 554

ONISIFOR GHIBU, Profesor la Universitatea din Cluj — *Revizionismul românesc. Ca răspuns la provocările revizionismului unguresc* . . 566

ILIE ION, Profesor la Liceul Militar din Craiova — *Vasile Pârvan* . . 576

ENACHE IONESCU, Profesor la Liceul „Mateiu-Basarab" din Bucureşti — *Gânduri mărunte şi mari reforme şcolare* 589

P. IORDĂNESCU, Profesor la Liceul „Mihaiu-Viteazul" din Bucureşti — *Turismul în anticitate*. 598

CLAUDIU ISOPESCU, Profesor la Universitatea din Roma — *Despre Părintele Lucaciu în Provenţa* 610

C. NARLY, Profesor la Universitatea din Cernăuţi — *Problema creditătii şi educaţia* 612

Pr. Dr. C. NIŢESCU-ZLATIAN, Profesor la Liceul Militar dela Mânăstirea Dealul — *Noul cod penal în lumina moralei creştine* 631

N. ORGHIDAN, Profesor, Inspectorul Şef al Regiunii Şcolare Bucureşti— *Munţii Baraolt* 640

Pag.

G. POPA-LISSEANU, Profesor, Membru corespondent al Academiei Române — *Liceele româneşti din Rostov şi din Cherson* 661

VICTOR PAPACOSTEA, Profesor la Seminarul Central din Bucureşti — *Povestea unei Cărţi. Protopiria lui Cavalioti. „Ein Unicum"* 665

CONSTANTIN T. POPESCO, Professeur à l'Académie d'Hautes Études Agricoles de Bucarest — *Sur la variabilité des mouvements ondulatoires chez les plantes et leur transmission chez les autres plantes* 675

I. P.-VOITEŞTI, Profesor la Universitatea din Bucureşti — *Consideraţiuni cu privire la organizarea învăţământului* 681

FR. I RAINER, Profesor la Universitatea din Bucureşti — *Există o corelaţie între grupele sanguine şi celelalte caractere antropologice?* . . 696

MARIANA RARINCESCU, Profesoară la Liceul „Regina Maria" din Bucureşti — *Pe drumurile Elladei* 702

GEORGE SOFRONIE, Profesor la Universitatea din Cluj — *Problema ilegitimităţii unilaterale a Tratatelor internaţionale* 714

NICOLAE SULICĂ, Profesor la Liceul Militar din Târgu-Mureş — *Cea mai veche şcoală românească din cuprinsul României întregite* . . 733

VASILE ŞUTEU, Directorul Liceului „Cantemir-Vodă" din Bucureşti — *Cercetăşia şi Şcoala* 765

EUFROSINA TONEGARU — *Amintiri din trecutul îndepărtat al „Azilului Elena Doamna"* 770

RAUL TEODORESCU, Referent la Consiliul Legilsativ, Profesor — *Reglementarea rezervei în codurile noastre şi tendinţele de reformă în deosebi în ceea ce priveşte copilul nelegitim* 792

V. VÂLCOVICI, Profesor la Universitatea din Bucureşti — *Asupra caracterului involutiv al ecuaţiilor din mişcarea relativă* 798

TUDOR VIANU, Conferenţiar la Universitatea din Bucureşti — *Alegoric şi simbol; o contribuţie istorică la înţelegerea raportului lor* 803

SABIN DRĂGOI, Directorul Conservatorului de Muzică din Timişoara — *122 melodii poporale* 814

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII - I A Ş I -

082.2 (Kiriţescu, C.) = 59
92 (Kiriţescu, C.) = 59

ACEASTĂ LUCRARE S'A TIPĂRIT IN ATELIERELE „CARTEA ROMÂNEASCĂ“ DIN BUCUREŞTI, IN LUNA APRILIE 1937. S'AU TRAS DIN ACEASTĂ EDIŢIE: CINCI EXEMPLARE PE HÂRTIE JAPON, NUMEROTATE DELA 1-5; DOUĂZECI DE EXEMPLARE PE HÂRTIE CHAMOIS VĂRGATĂ, NUMEROTATE DELA 6-25 ŞI UNA MIE DE EXEMPLARE PE HÂRTIE VELINĂ MATĂ, NUMEROTATE DELA 26-1025.

EXEMPLARUL Nr. 944

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

13.419
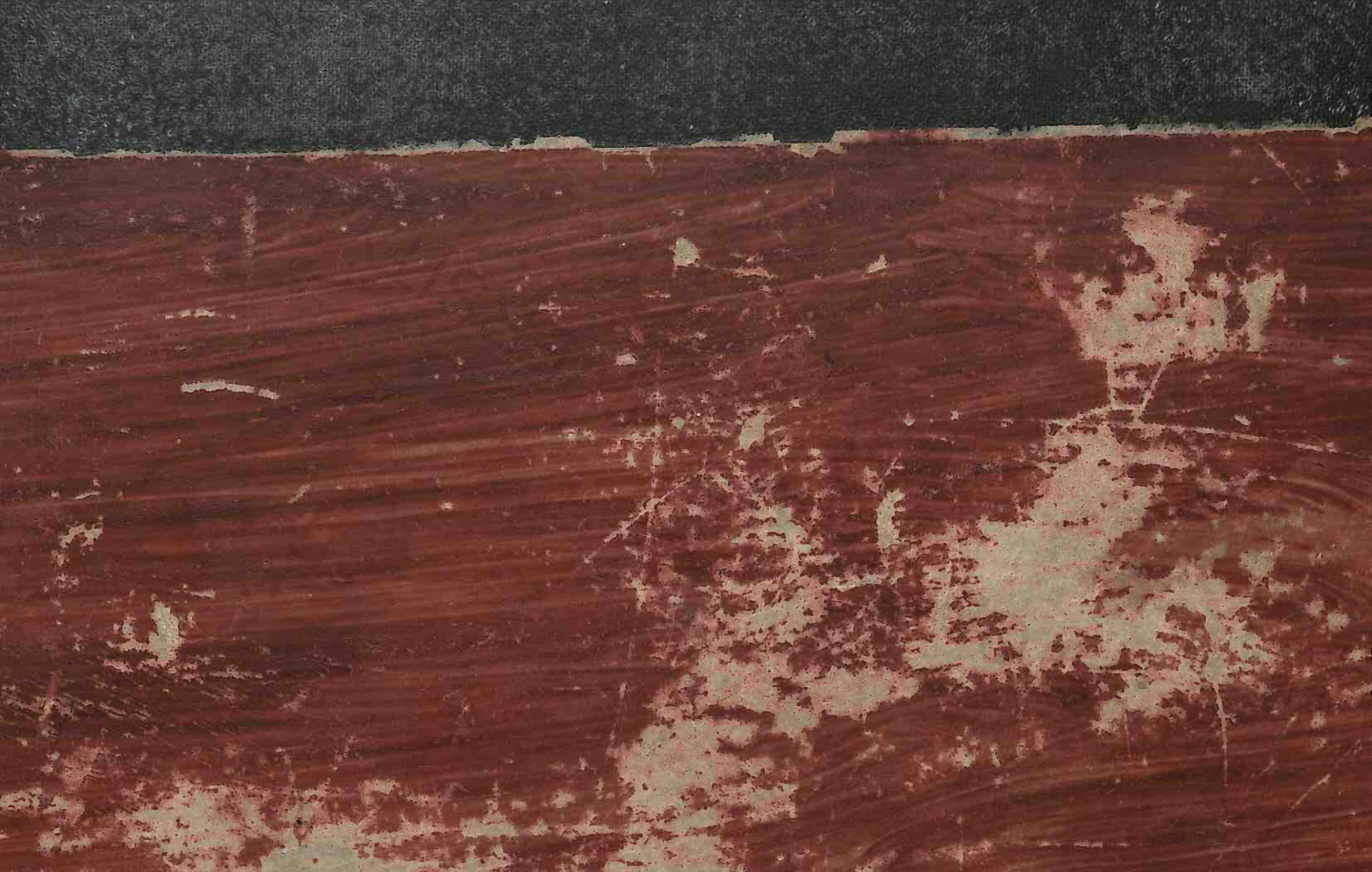
BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY